

ORDU ÜNİVERSİTESİ
ORDU UNIVERSITY

ODU SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ODU Journal of Social Sciences

Temmuz/July 2023

Cilt/Volume 13

Sayı/Issue 2

ODÜSOBİAD

ODU
SOSYAL BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

Temmuz/July 2023

Cilt/Volume 13

Sayı/Issue 2

ISSN: 1309-9302

ODÜSOBİAD yılda 3 kez (Mart-Temmuz-Kasım)
yayımlanan uluslararası hakemli dergidir.
ODUSOBİAD is a international peer-reviewed journal
published three times a year.
(March-July-November).

ODÜSOBİAD; UKALBİM TR Dizin, Index
Copernicus, OAJI, Sindex, Türk Eğitim İndeksi,
SOBİAD, Journal Factor, Acarindex, CiteFactor,
ResearchBib, ISAM, ROAD, OJOP, tarafından
taranıp indexlenmektedir.

ODU Journal of Social Sciences Research currently
indexed by ULAKBİM TR Dizin, Index Copernicus,
OAJI, Sindex, Türk Eğitim İndeksi, SOBİAD, Journal
Factor, Acarindex, CiteFactor, ResearchBib,
CiteFactor and, ISAM, ROAD, OJOP.

**Dergimize gelen makaleler iThenticatie intihal
incelemesinden geçirilerek araştırma ve yayın etiğine
uygun hazırlanmıştır.*

SAHİBİ

Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Mehmet Kenan ŞAHİN
(SBE Müdür V.)

EDİTÖR

Doç. Dr. Fevziye EKER

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Arş. Gör. Gülhanım Bihter YETKİN

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Doç. Dr. Turgay HAN

MİZANPAJ EDİTÖRÜ

Sezer AYDIN

SEKRETER

Muhammed Emin AYDIN
Fatmanur GÜNGÖR

ISSN: 1309-9302

ODÜSOBİAD 13 (2) ALAN EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Erol TAŞ	Eğitim Araştırmaları
Prof. Dr. Volkan ÖNGEL	Makro İktisat, Gelişme Ekonomisi - Makro, Hastane İşletmeciliği, Yönetim ve Strateji
Prof. Dr. Serap İNCAZ	Uluslararası Ticaret ve Lojistik
Doç. Dr. Derya ÖZTÜRK	Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, Pazarlama, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Tarım İşletmeciliği, Tarımsal Pazarlama, Tedarik Zinciri Yönetimi, Teknoloji Yönetimi ve İş Modelleri, Tüketici Davranışları, Yeni Ürün Geliştirme, İnovasyon Yönetimi
Doç. Dr. Erkan HİRİK Türk	Dili ve Edebiyatı
Doç. Dr. Faruk MANAV	Eğitim Felsefesi
Doç. Dr. Fatih SOBACI	İnsan Kaynakları Yönetimi, Strateji, Yönetim ve Örgütsel Davranış
Doç. Dr. Fevziye EKER	Arkeoloji, Hellenistik Dönem, Klasik Dönem, Yunan ve Roma Dönemi
Doç. Dr. Mehmet GEDİZLİ	Türkçe Eğitimi, Türk Dili, Yeni Türk Dili (Eski Anadolu, Osmanlı, Türkiye Türkçesi)
Doç. Dr. İsmail ÖZER	Cumhuriyet Tarihi
Doç. Dr. Üzeyir SÜĞÜMLÜ	Türkçe Eğitimi ve Pedagojisi
Doç. Dr. İsmail KABAN	Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, Denetim, Finansal Muhasebe, İç Kontrol, İçdenetim
Doç. Dr. Süleyman UYGUN	Avrupa Tarihi, Siyasal Coğrafya
Doç. Dr. Turgay HAN	Dilbilimi, İngilizce
Doç. Dr. Üzeyir KEMENT	Spor ve Rekreasyon, Müşteri İlişkileri Yönetimi, Turizm, Gastronomi, Sürdürülebilir Turizm
Doç. Dr. Ufuk UĞUR	Sinema, Belgesel Film, Film Eleştirisi, Sinema Kuramları, Sinema Tarihi, Sinema ve Estetik
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN	Sosyoloji, İletişim Çalışmaları, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Genel Kamu Hukuku, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet MUMCU	Etik ve Uygulamalı Etik, Örgütsel Davranış, Yönetim ve Strateji
Dr. Öğr. Üyesi Bilal SÜSLÜ	Bilgisayar Oyunları ve Animasyon
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan KAYIR	Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme
Dr. Öğr. Üyesi Figen T. ÖZGÜLŞEN	Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler, Siyaset Bilimi, Osmanlı Tarihi
Dr. Öğr. Üyesi Erol BULUT	Sosyoloji
Dr. Öğr. Üyesi Gonca G. KILIÇ	Güzel Sanatlar
Dr. Öğr. Üyesi Zehra BULUT	Turizm, Gastronomi, Rekreasyon Yönetimi
Dr. Öğr. Üyesi Emel B. ÖZMUTLU	Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOCA	Sosyoloji
Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM	Mimarlık Tarihi, Sanat Tarihi, Arkeoloji
Dr. Öğr. Üyesi Şenel ÇITAK	Eğitim Psikolojisi, Çok Engellilerin Eğitimi, Madde Bağımlılığı Danışmanlığı, Okul Psikolojik Danışmanlığı, Okul Öncesi Eğitimi, Gelişim Psikolojisi, Psikolojide Ölçme Teknikleri
Dr. Öğr. Üyesi Yunus YAZICI	İlahiyat
Dr. Öğr. Üyesi Zafer ÖZKAN	Sosyal Psikoloji
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim GÖL	Dini Araştırmalar
Dr. Arş. Gör. G. Bihter YETKİN	Dil Çalışmaları, Dünya Dilleri, Edebiyatı ve Kültürü, Rus Dili, Edebiyatı ve Kültürü, Karşılaştırmalı ve Ulusötesi Edebiyat
Dr. Fatih ŞAL	Psikolojik Danışmanlık Eğitimi
Dr. Hatice BOZKURT	Makro İktisat, Enflasyon, Para Politikası, Para-Banka

ODÜSOBİAD 13 (2) SAYISI HAKEM LİSTESİ

ODÜSOBİAD 2023 TEMMUZ SAYISI HAKEM LİSTESİ

Prof. Dr. Abdullah Özdemir	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Adem Sağır	Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Cem Erkman	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Fuat Örenç	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur Gürler	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Can Şakir Binan	Yıldız Technical Üniversitesi
Prof. Dr. Ertuğrul Yıldırım	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Engin Alpat	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Fazıl Yozgat Kırşehir	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Serbestoğlu	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. İjlal Ocak	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil Uslu	Doğuş Üniversitesi
Prof. Dr. Leman Pınar Tosun	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Levent Mercin	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih Özmantar	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Işık	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Muhittin Çalışkan	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Muhittin Kaplan	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Müjdat Avcı Osmaniye	Korkut Ata Üniversitesi
Prof. Dr. Namık Öztürk	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin Kula Demir	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Demir	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Sait Akbaşlı	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Salim Küçük	Ordu Üniversitesi
Prof. Dr. Soner Polat	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Şafak Kaypak	Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur Türkmen	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Kılıç	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Vedat Çakır	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup Bulut	Gaziantep Üniversitesi
Prof. İrfan Karaduman	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Candan	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Akın Temür	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. A. Faruk Levent	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Armağan Öztürk	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Atıla Türker	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan Karakaş	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin Gürbüz	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Aynur Atmaca Can	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Başak Ergüder	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Beytullah Bekar	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal Üstün	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Birsen Banu Okutan	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu Kalkanoğlu	Trabzon Üniversitesi
Doç. Dr. Cenker Atila	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Çağhan Adar	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Duran Cankül	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Emel Yarimoğlu	Yaşar Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah Koparan	Amasya Üniversitesi
Doç. Dr. Eray Eğinir Afyon	Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Arslan	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Esma İğüz Mimar	Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Doç. Dr. Esra Hacımüftüoğlu	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz Mete	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Filiz Tavşan	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Gülşah Sever	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hadiye Küçükkaragöz	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Yalab	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hami Onur Bingöl	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Harun Abacı	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin Aksu	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Hayriye Hale Kozlu	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Hilmi Demiral	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Çiçek	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

ODÜSOBİAD 13 (2) SAYISI HAKEM LİSTESİ

Doç. Dr. İbrahim Sırma	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. İlker Dere	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Kadri Hüsnü Yılmaz	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Kemal Saylan	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Köksal Apaydın	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Alver	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Gedizli	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Karahan	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Sait Çalka	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin Tataroğlu	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Çetinkaya	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Yüksel	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Altun	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Necati Barış	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Poyraz	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Said Döven	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Uğur Karadeniz	Samsun Üniversitesi
Doç. Dr. Necla Şahin Fırat	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Okşan Tandoğan	Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay Kızılkaya	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Tekdemir Dökeroğlu	Kto Karatay Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Toper	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Recep Önal	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Selda Güzel	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Seranat İstanbullu	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Sezen Tofur	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Sonnur Işıtan	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Sultan Selen Kula	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Erkam Sulak	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Kale	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Tekir	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Şir Muhammed Dualı	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Turgay Han	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Ufuk Bingöl	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Yasemin Hancıoğlu	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Topsakal	Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi
Doç. Dr. Zehra Nuray	Nişancı İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Ayşegül Ergene	Trabzon Üniversitesi
Doç. Çağatay Sarp	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Firdevs Müjde Gökbel	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Serkan Vural	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkemir Şen	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Kıray	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Akgün	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Kemal Nurdoğan	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arman Besler	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayla Akbaş	Kocaeli Sağlık Ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bora Bayram	Alanya Alaattin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Buse Gönül	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemal Çelik	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ceren Selvi	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çağlar Solak	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emrah Sıtkı Yılmaz	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eren Alper Yılmaz	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ersan Özten	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol Karcı	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi Kırıcı Tekeli	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi F. Görgün Devenci	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Faruk Bozdağ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Sobacı	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Yiğit	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Ebru Köse	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fegani Beyler	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Kayır	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halim Kılıç	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

ODÜSOBIAD 13 (2) SAYISI HAKEM LİSTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Turgut	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hülya Aslan	Yeditepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Yılmaz	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Çekiç	Gaziantep Bilim Ve Teknoloji Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yıldız	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmet Tunç	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kadir Deligöz	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Emre Kılıçaslan	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Orhan Özer	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Er	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Çepelioğullar C.	Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nuh Yılmaz	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Güvel	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Osman Aydın	Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özge Barut	Beykent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pelin Karaçar	İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. üyesi Pelin Taşkın	Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Beşevli	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rabia Zahide Temiz	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Safa Demir Sarı	Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seçil Ulufer Kansoy	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selim Gündoğan	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semih Okatan	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sercan Yıldız	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sibel Yazıcı	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Ataer	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuncel Öz	Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yahya Aktu	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yener Oğan	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Kabakcı	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zerrin Bölükbaşı Macit	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Badem	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayla Birinci	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Yaman	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Figen Taşkın	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hadza Min Fadhlı Robby	Universitas Islam Indonesia
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çanakçıoğlu	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Naif Ergün	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nur Özer Canarslan	Anadolu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Volkan Şeyşane	Anadolu Üniversitesi
Dr. Adem Çalışkan	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Cihad İslam Yılmaz	Güvenlik Araştırmaları Merkezi (Güvensam)
Dr. Davut Atış	TC Milli Eğitim Bakanlığı Eskişehir
Dr. Emre Aydilek	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Gökhan Yılmaz	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Könül Abaslı	Institute Of Education Of Republic Of Azerbaijan
Dr. Oktay Göktaş	Jandarma Ve Sahil Güvenlik Akademisi
Dr. Özgür Sirem	Talim Ve Terbiye Kurulu Başkanlığı
Dr. Şule Polat	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Arş. Gör. Mehmet Tokatlı	Trakya Üniversitesi
Dr. Arş. Gör. Muhammed Miraç Aslan	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Arş. Gör. Özge Cengiz	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Arş. Gör. Miray Beşbudak	Ege Üniversitesi
Dr. Arş. Gör. Ramle Gül Hazar	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Arş. Gör. Bekir Sıddık Kılıç	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Arş. Gör. Gözde Kaplan Can	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Arş. Gör. Saniye Nur Ergan	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğretim Görevlisi Deniz Yıldız	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğretim Görevlisi Nedim Yıldız	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Öğretim Görevlisi Oğuzhan Ergün	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğretim Görevlisi Serdar Kara Bolu	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Gülin Kaça	Ege Üniversitesi
Öğr. Gör. Emine Damla Turan	Dokuz Eylül Üniversitesi
Öğr. Gör. Metin Günay	Cumhuriyet Üniversitesi
Doktora Abdulkadir Sağlam	Van Edremit Bilim Ve Sanat Merkezi

EDİTÖRDEN

Değerli Okurlar yoğun bir dönemde yine özverili bir şekilde hazırlanmış bilim kokan bir sayı ile daha buradayız.

Dergimizde 2023 Temmuz sayımızda çok değerli yazarlarımıza ait 42adet Araştırma Makalesi, 1 adet İnceleme Makalesi ve 3 adet Derleme ile toplamda 46 adet birbirinden bir birinden değerli yazı yayımlanmıştır. Her çalışma yayın politikamıza uygun bir şekilde, taviz vermeden alan editörlerimizin ön değerlendirmesi ve kıymetli hakemlerimizin titizlikle yaptıkları incelemeleri sonucunda yayımlanmaya hak kazanmıştır. Bu bağlamda son derece objektif ve bilime katkı sunacak yazıların ilgili okurlarımıza da bilimsel bir doyum getirmesini umut ediyoruz. Dergimizin sürekliliğini sağlayan kıymetli yazarlarımıza, değerli hakemlerimize ve yayım aşamasında emeği geçen tüm ekip arkadaşlarımıza sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bir önceki sayımızda “Birlikten dirlik doğar” dedik ve hep birlikte hem ülkemizdeki felaketler karşısında yaralarımızı sarmaya çalıştık hem de bilimden uzak kalmayarak faydalı yayınlar yapmaya çalıştık. Dünyamız ve ülkemiz için her daim güzel günlerin bizi beklediği umudunu kaybetmeden çalışmaya devam ediyoruz. Değerlendirilmeyi bekleyen 200’e yakın yazımız ile gelecek sayılarında yoğun ve bilim şenliği şeklinde olacağı düşüncesi ile siz değerli okurlarımızı saygı ile selamlıyorum.

Doç. Dr. Fevziye EKER

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ

- 1489 | İçeri Çumra (Konya) Mutfağında Yapılan Börekler Üzerine Bir Araştırma
1504 | *A Research on Böreks Made in İçeri Çumra (Konya) Cuisine*
Abdullah BADEM
- 1505 | Millî Mücadele Döneminde Müslüman Eğitim Sistemi Bağlamında İzmir'de Cemaat-i İslamiye Teşkilatının
1520 | *Kuruluş Girişimleri*
The Initiatives of Founding the Organization of Cemaat-i Islamiye in Izmir within the Context of the Muslim Educational System in the Period of National Struggle
Ahmet SEZGİN
- 1521 | Görünen İmge Kılavuz İstemez: Tasarım Çalışmalarında İmgelerin Renk Kodları Üzerinde İncelenmesi
1544 | *Self-explanatory Images: Analyzing Color Codes on Images in Design Studies*
Alev Fatoş PARSA - Damla İŞBİLEN
- 1545 | Türkiye'de Yerel Yönetim Reformları: Belediye Yönetimi
1568 | *Local Administration Reforms in Turkey: Municipal Administration*
Alparslan AKARCA
- 1569 | Kentsel Kimlik Bileşenleri Bağlamında Ortamahalle (Akçaabat-Trabzon) Tarihi Dokusunun İncelenmesi
1588 | *Investigation of Ortamahalle (Akçaabat-Trabzon) Historical Texture in terms of Urban Identity Components*
Aslıgül ŞAHİN - Pervin YEŞİL
- 1589 | American Female Missionary Victims of Epidemics
1616 | *Salgın Hastalıkların Amerikalı Kadın Misyoner Kurbanları*
Ayşegül KUŞ - Gülbadi ALAN
- 1617 | Adana Müzesi İç Kalıp Teknik Üretimi Cam Kaplar
1634 | *Adana Museum Core-Formed Glass Vessels*
Berna KAVAZ KINDİĞİLİ
- 1635 | Sungurlu'nun Yörüklü Köyündeki Ergülü Baba (Sahra) Camisi (Zâviyesi) ve Bütüncül Koruma Önerileri
1658 | *Ergülü Baba (Sahra) Mosque (Zawiyah) in Yörüklü of Sungurlu and Holistic Conservation Recommendations*
Cemal EKİN
- 1659 | Askeri Ceza Yargılaması ve 7329 Sayılı Kanunla Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi
1680 | *Military Criminal Trial and the Evaluation of the Amendments Made by Law Number 7329*
Cemal ÖZTÜRK - Anıl ÇAKAN
- 1681 | Foreign Language Teaching in Secondary Schools in Germany and Turkey: A Comparative Study
1696 | *Almanya ve Türkiye'de Ortaokullarda Yabancı Dil Öğretimi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma*
Ceyda YALÇIN - Çağlar DEMİR
- 1697 | Küreselleşmenin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: AB Üyesi Geçiş Ekonomileri Örneği
1716 | *The Impact of Globalization on Tax Revenues: The Case of EU Member Transition Economies*
Ebru KARAŞ
- 1717 | Göçer Kültürün Oluşumunda Çevresel ve Kültürel Dinamikler
1726 | *Environmental and Cultural Dynamics in the Formation of Nomadic Culture*
Emsal KOÇERDİN ÖZTÜRK
- 1727 | Sara Şahinkanat'ın Resimli Çocuk Kitaplarının Biçimsel, İçerik ve Resimleme Özellikleri Açısından İncelenmesi
1750 | *Examination of Sara Şahinkanat's Illustrated Children's Books in Terms of Formal, Content and Illustrative Features*
Enis ERKAN - Ayşegül OĞUZ NAMDAR
- 1751 | Allah ve Peygamber İncancının Sosyal Medyadaki Yansımaları (Ahzâb Sûresinin 56. Ayeti Çerçevesinde)
1774 | *Reflections of The Faith of Allah And The Prophet on Socialmedia (Within The Framework of The 56th Verse Of Surah Al-Ahzab)*
Esra HERGÜNER - Nail KARAGÖZ
- 1775 | Ateizmden Teizme: Bir Vaka İncelemesi
1800 | *From Atheism to Theism: A Case Study*
Fatma BAYNAL

- 1801 | Cenabi Paşa Divanı (XVI. Yüzyıl) Örneklemeyle Hal Eki Nöbetleşmeleri
1822 | *The Case Suffix Alternations with the Example of Cenabi Pasha's Divan (XVI. Century)*
Fatma Hatun ÜNLÜYOL
- 1823 | Bilişsel Stil ve Sahte Anılar: Mantıksal ve Deneysel Düşünmenin DRM listeleri performansı ile ilişkisi
1844 | *Cognitive Style and False Memories: Relationship of Rational and Experiential Thinking to DRM lists performance*
Gökhan ŞAHİN
- 1845 | Yiyecek İçecek İşletmelerinde Örgütsel Stres Faktörleri Üzerine Bir Araştırma
1864 | *A Study On Organizational Stress Factors in Food and Beverage Businesses*
Gülçin ÖZBAY - Serkan SEMİNT
- 1865 | Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ile Eleştirel Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki
1884 | *The Relationship Between Problem Solving Skills and Critical Thinking Skills of Secondary School Students*
Gürbüz OCAK - Elif BAHÇEĞİL YAZICIOĞLU - Akın KARAKUYU
- 1885 | Akademisyenlerin Dijital Okuryazarlık Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi
1906 | *Research On Academician's Opinions on Digital Literacy*
Hacı Mehmet YEŞİLTAŞ - Meral ÇELİKOĞLU - Gökhan DAĞDALAN - Göknur AYDIN - Murat ÇETİNKAYA
- 1907 | Depreme Karşı Okul Binalarında Yapısal Olmayan Tehlikelere Alternatif Mobilya Tasarım Önerileri
1928 | *Alternative Furniture Design Recommendations for Non-Structural Hazards in School Buildings Against Earthquake*
İsmail KAYA - Can ŞAHAN
- 1929 | Investigation of Solid Waste Collectors with Economic and Social Dimensions
1954 | *Katı Atık Toplayıcıların Ekonomik ve Toplumsal Boyutlarıyla İncelenmesi*
Mehmet KOCA
- 1955 | The "New Great Game" Conflict and Cooperation Area South Caucasus: From Competition to Cooperation
1974 | *between Turkey and Russia*
"Yeni Büyük Oyun" Çatışma ve İşbirliği Alanı Güney Kafkasya: Türkiye ve Rusya rekabetiden İşbirliğine
Murad ASADOV
- 1975 | BİST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sektöründe SECA Yöntemi ile Finansal Performans Ölçümü
1998 | *Financial Performance Measurement in BIST Chemicals, Petroleum Rubber and Plastic Products Industry with SECA Method*
Nazlı ERSOY
- 1999 | Kariyer Planlama ve Kariyer Memnuniyeti İlişkisi: Sivil Havacılık Sektörü Yer Hizmetleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma
2026 | *The Relationship between Career Planning and Career Satisfaction: A Study on Civil Aviation Industry Ground Services Staff*
Nigar FİDE KESKİN - Ebru YILDIZ
- 2027 | Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki Konuşma Etkinliklerinin İncelenmesi
2052 | *Examination of Speaking Activities in Turkish and Turkish Culture Textbooks*
Nilüfer SERİN - Nazmi ARSLAN
- 2053 | Наречия Иперативности Как Средство Выражения Художественного Времени (На Материале Рассказа А. П. Чехова «Бабье Царство») (On the Material of the Story of A. P. Chekhov's "The Women's World")
2068 | *Edebi Zaman İfadesi Olarak Yinelemeli Birim Zarfları (A. P. Çehov'un "Kadınların Dünyası" Adlı Hikâyesi Örneğinde)*
Nurgül ÖZDEMİR
- 2069 | Klâsik Türk Şiirinde Kâşâne Mefhumu
2088 | *The Concept of Kashane in Classical Turkish Poetry*
Orhan BALCI
- 2089 | Pandemi Sürecinde Ortaöğretim Öğrencilerinde Görülen Problem Davranışların Odak Grup Görüşmesi Yöntemiyle Değerlendirilmesi
2112 | *Evaluation of Problem Behaviors of Secondary Education Students During the Pandemic Process by Focus Group Interview Method*
Ömer KARAMAN - Emine NAZLI TUTAŞ
- 2113 | Metal Atık Katkılı Seramik Malzemenin Redüktif Pişirim Atmosferinde Artistik Yüzey Etkilerinin Araştırılması
2132 | *The Search of Artistic Surface Effects of Metal Waste Additive Ceramic Material in Reductive Firing Atmosphere*
Pınar GÜZELGÜN HANGÜN - Nurgül ACIBAL
- 2133 | Otizmli Çocuklar İçin Giysi Modifikasyon Uygulamaları Kılavuzu 1
2146 | *Clothing Modification Practices Guide For Children With Autism*
Saliha USLU TANDOĞAN - Neşe Yaşar ÇEĞİNDİR

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

- 2147 | **Kimliğin Mekânsal Portresi**
2164 | *A Spatial Portrait of Identity*
Samet ÜNLÜ
- 2165 | **Ramazan Eğlencelerinde Ezgili Mânilerin Korunması ve Yaşatılmasının Önemi: Kütahya Küpecik Örneği**
2184 | *The Importance of Preserving and Sustaining Musical Manis in Ramadan Entertainments: Kutahya Kupecik Sample*
Serenat İSTANBULLU
- 2185 | **Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim Alanında Yapılan Araştırmalardaki Eğilimin Belirlenmesi: Bir İçerik Analizi Çalışması**
2206 | *Determining the Research Trend in the Field of Multicultural Education in Turkey: A Content Analysis Study*
Sevda YILMAZ
- 2207 | **Kitlesel Açık Çevrimiçi Derslerin Medya Zenginliği Kuramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi: AKADEMA Örneği**
2236 | *Ivaluation of Massiye Open Online Courses in the Line of Media Richness Theory: The Example of AKADEMA*
Tevfik Fikret KOLOĞLU - Berrin ÖZKANAL
- 2237 | **Piyano Eğitiminde Synthesia Programının Öğrencilerin Piyano Çalma Becerisi Üzerindeki Etkisi**
2262 | *The Effect Of Synthesia Program on Students' Playing Skill in Piano Education*
Uğur GÜRMAN - Duygu SÖKEZOĞLU ATILGAN
- 2263 | **Opus Dei: Papalığın Şahsi Piskoposluğu**
2278 | *Opus Dei: A Personal Prelature of Papacy*
Yakup PİRİ
- 2279 | **Kurumsal Yönetim ve Finansal Performans: Borsa İstanbul Üzerine Bir İnceleme**
2306 | *Corporate Governance and Financial Performance: A Review on Borsa Istanbul*
Yasin KILIÇLI - Emrullah KIPÇAK
- 2307 | **Üniversite Öğrencilerinin Romantik İlişkilerinde Sosyal Ağ Sitelerinin Rolünü Keşfetmek**
2336 | *Exploring the Role of Social Networking Sites in Romantic Relationships of University Students*
Yavuz KOŞAN
- 2337 | **Finansal Durum ve Ticari Hayat ile İlgili Söylemlerin Cuma Hutbelerindeki Yeri**
2354 | *The Place of Discussions About Financial Situation and Business Life in Friday's Sermons*
Yusuf Bahadır KAVAS
- 2355 | **Türkiye Ekonomisinde Finansal Liberalizasyon Sonrası Yapısal Dönüşümlerin Makroekonomik Yansıması**
2376 | *Macroeconomic Reflection of Structural Transformations After Financial Liberalization in Turkish Economy*
Zehra DEMİRCAN - İlhan EROĞLU - Fatih YETER
- 2377 | **Türkiye Ekonomisinde Finansal Liberalizasyon Sonrası Yapısal Dönüşümlerin Makroekonomik Yansıması**
2396 | *Macroeconomic Reflection of Structural Transformations After Financial Liberalization in Turkish Economy*
Zehra DEMİRCAN - İlhan EROĞLU - Fatih YETER

İNCELEME MAKALESİ

- 2397 | **Ağız Sözlükçülüğü Bağlamında Yüksek Lisans Tezlerinde Birleşik Fiiller**
2414 | *Compound Verbs in Master's Theses in the Context of Oral Dialect Lexicography*
Salim KÜÇÜK

DERLEME

- 2415 | **Derinlemesine Okuma ve Yazma Stratejisi: Kuramsal İncelemeden Uygulama Örneklerine Bir Bakış**
2442 | *Close Reading and Writing Strategy: A Look at Practice Examples from Theoretical Review*
Arzunur AKMAN - Zeliha Nurdan BAYSAL - Muhammet BAŞTUĞ
- 2443 | **Uluslararası İlişkiler Disiplininde Çocuk Nosyonu**
2456 | *The Notion of Child in International Relations Discipline*
Fatma SARIASLAN
- 2457 | **Educational Policies and Practices Regarding the Adaptation of Syrians Under Temporary Protection to Turkey**
2482 | *Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Türkiye'ye Uyumlarına İlişkin Eğitim Politika ve Uygulamaları*
Serkan ÖKTEN

Geliş Tarihi / Received Date
28.11.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
20.02.2023

İçeri Çumra (Konya) Mutfağında Yapılan Börekler Üzerine Bir Araştırma¹

A Research on Böreks Made in İçeri Çumra (Konya) Cuisine

Abdullah BADEM²

Öz

Bu çalışmada, İçeri Çumra'da yaygın yapılan üç börek hakkında araştırma yapılmıştır. Nitel bir araştırma olan bu çalışma ile su böreği, sac böreği ve tandır böreğinin yapılışı ve diğer özellikleri hakkında bilgi edinilmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen, 59-101 yaş aralığında olan, yörede ikamet eden 5 kişi ile birebir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların izni ile kayıt altına alınmış, daha sonra veriler betimlenerek düzenlenmiştir. Çalışma sonunda, İçeri Çumra'da su böreği, tandır böreği ve sac böreğinin hala popüler olduğu belirlenmiştir. İçeri Çumra'da tandır fırınında tandır ekmeği yapımından sonra genellikle kıkırdak, küflü peynir, kıyma gibi çeşitli iç harçları ile tandır böreği de yapılmaktadır. Koyun kuyruğu yağından elde edilen kıkırdak ile oldukça özgün bir yiyecek "kıkırdaklı tandır böreği" yapılmaktadır. Tandırda ayrıca tandır gevreği, güdük, tandır salması, tandır çorbası, tandır kebabı ve tandırda kuru fasulye yemekleri yapılmaktadır. Yörede yufkadan yapılan yiyecekler sacarası, dolan dolan ve baklava tatlıları olup yörenin halen popüler yiyecekleri arasında olduğu görülmüştür. Yöreye has misafir ağırlama için su böreğini de içeren kara yemek takımı yapılmaktadır. Çatalhöyük ve İçeri Çumra'da kullanılan ocak ve fırın benzerliği olduğu belirlenmiş olup bu durum göz önüne alınarak yöre ile Çatalhöyük arasındaki bağ belirginleştirilmelidir. Hatta bir "Çatalhöyük böreği" yapılarak yöre böreklerinin uluslararası alanda tanıtılması sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Börekler, Hamur işi, İçeri Çumra, Çatalhöyük mutfak kültürü, Türk mutfağı.

Abstract

With this study, which is a qualitative research, information was obtained about the preparation and other properties of su böreği, sac (sheet) börek-pastry and tandır (tandoori) börek-pastry. With the purposeful

¹ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Etik Kurulu'nun 26.04.2021 tarihli, 36 toplantı sayılı kararıyla etik uygunluk izni alınmıştır. Bu çalışma, El Ruha 10. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi'nde 27 Kasım 2022 tarihinde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Sorumlu yazar, Dr. Öğretim Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Otel Lokanta ve İkrâm Hizmetleri Bölümü, Karaman/TÜRKİYE, E-mail: abduallah_badem@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-8518-6366

sampling method, one-on-one interviews were conducted with people residing in the region. The interviews were recorded with the permission of the participants, and then the data were classified by describing them. At the end of the study, it was seen that su börek-pastry, tandoori börek and sac-sheet börek are still popular in İçeri Çumra. After making tandoori bread in a tandoor oven, tandoori börek-pastry is also made with various internal mortars such as kıkırdak-cartilage, moldy cheese and minced meat. Cartilaginous tandoori börek is made with the cartilage obtained from sheep tail fat. In the tandoor; various dishes such as tandır gevreği-tandoori flakes, güdük, tandır salması, tandoori soup, tandoori kebab and bean meal. Meals made from yufka in the region are sacarası, dolan dolan and baklava desserts, which are still popular desserts of İçeri Çumra. "Kara yemek takımı", a special menu, including su böreği, are made for hosting guests unique to the region. It has been determined that the stove and oven used in Çatalhöyük and İçeri Çumra are similar, and considering this situation, the bond between the region and Çatalhöyük should be clarified. In fact, a "Çatalhöyük pastry" should be made and the local böreks should be promoted internationally.

Keywords: Böreks, Pastry, İçeri Çumra, Çatalhöyük cuisine culture, Turkish cuisine.

Giriş

İnsanlığın var oluşu ile beslenmenin ortaya çıkışı aynı andan itibaren gerçekleşmiştir. Dolayısıyla insanın beslenmesi tüm tarih boyunca önemli olmuştur. İnsanlar bazen yokluk ve kıtlık nedeniyle, bazen kişisel ihtiraslar nedeniyle daha çok yiyeceğe ya da bunların elde edildiği verimli topraklara sahip olmak için mücadele etmiştir. Tarımın başlaması ve yerleşik hayata geçilmesi neticesinde bir anlamda mutfak kültürünün temeli atılmaya başlanmıştır. Tahılların öğütülmesi, ateşin bulunmasıyla ekmeğin yapılması, daha sonraları ekmeğin mayalı olarak üretilmesi ilk mutfak kültürü faaliyetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm dünyada yaygın yetişen tahıllar ile her yöreye özgü ekme ve hamur işleri ortaya çıkmıştır.

Türk mutfağı, dünyanın önde gelen mutfakları arasındadır ve çok çeşitli yiyeceklere sahiptir. Bunlar arasında bulunan bazı yiyecek grupları şunlardır: çorbalar, mezeler-salatalar-turşular, ara sıcaklar (börekler, sarmalar, dolmalar), et yemekleri (kebablar, yahniler, külbastılar, sulu çeşitler), sebze yemekleri, pilavlar, içecekler (hoşafklar, şerbetler), tatlılar (Cılızoğlu-Eryılmaz, 2019; Halıcı, 2015). Zengin çeşitliliğe sahip Türk mutfağının içerisinde börekler her ne kadar ara sıcaklar arasında sayılsa da, sadece bir çeşit böreğin yanında bir bardak çay ya da ayranla öğün tamamlanabileceği söylenebilir, yani, börekler bir ana yemek kadar mutfakta ağırlığı olan yiyecekler olarak sayılabilir. Böreklerin çeşitliliği, Anadolu'nun her bölgesinde, her yöresinde farklı malzemelerin, farklı etnik grupların olması gibi kendine has özellikleri ile oluşmuştur.

Türk ve Konya Mutfağında Börekler

Börek, yufkanın yuvarlama, doldurma ve/veya katlama işlemleri ile hazırlanan, yapımında yaygın olarak beyaz peynir, ıspanak, kıyma gibi çok değişik iç harcı kullanılan, katmanlanmış lezzetli hamur işi olarak tanımlanmaktadır (Sivrioğlu & Dale, 2015: 42). Börek her öğünde tüketilebilen bir yiyecektir (Sivrioğlu & Dale, 2015). Börekler açlığı giderme amacıyla tüketildiği gibi aynı zamanda, her türlü sosyal organizasyonlarda da (düğün, nişan, sünnet, cenaze, şenlik, bayram vb.) sıklıkla ikram edilen popüler bir yiyecektir (Algar, 1991).

Türk mutfağındaki yufka, tutmaç, katmer, baklava ve börek gibi hamur işlerinin kökeni Orta Asya'ya dayanmaktadır (Kızıldemir vd., 2014: 202). Orta Asya'da un, su ve tuzla yapılan basit bir yiyecek olan yufka ile başlayan bu süreç, Anadolu'ya gelip, günümüze ulaştığında hamur işi çeşitlerinin çoğaldığı, hamur içine değişik iç harçları katılarak yapılan eriştelere, mantılara, pidelere ve böreklerin geliştirildiği bir hale dönüştüğü söylenebilir (Yerasimos, 2019: 143). Orta Asya'dan günümüz Türk mutfağına taşınan önemli yiyeceklerden olan börekler, Anadolu'da her dönemde tok tutan gözde yiyeceklerden olmuştur (Demirgöl, 2018: 111). Börek, "yufka içerisinde bir harç" ile başladığı serüveninden günümüze ulaşırken; peynir, patates, kıyma, ot gibi onlarca çeşitten oluşan malzeme ve pişirme yöntemi kullanılan yiyeceğe dönüşmüş yani oldukça büyük bir aşama katedmiştir (Cılızoğlu-Eryılmaz, 2019; Halıcı, 2015). Osmanlı'da Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmet döneminde Türk mutfağı zirveye ulaşmış olup mutfakta çalışan aşçılar "börekçi, börekçibaşı" gibi alt sınıflara ayrılmıştır (Demirgöl, 2018: 115). Osmanlı döneminde bazı hamur işlerinin de börekler içinde sayıldığı (Şavkay, 2000: 141), günümüzdeki tathırlar ve börek ayırımına sonradan gelindiği görülmektedir. Değişimin börekler için de sürekli olduğu kullanılan harçlardan da rahatlıkla görülebilmektedir. Osmanlı döneminde vetrika, tavuk böreği, paça böreği, tatar böreği gibi börekler de bulunurken (Şavkay, 2000: 141; Türabi Efendi, 2005), artık daha yaygın bilinen türleri (peynirli, kıymalı börek vb.) endüstriyel olarak bile üretilir hale gelmiştir (Bülent Börekçilik, 2023). Osmanlı mutfağında hamur işleri; buharda, suda, yağda ya da fırında pişirilmiş (Yerasimos, 2019: 140) olup günümüzde de börekler geleneksel olarak aynı şekilde yapılırken, modernleşmenin getirdiği elektrikli fırın vb. yenilikleri de içine alarak çeşitlenmeye ve dönüşmeye devam etmiştir.

Konya'nın Çumra ilçesine bağlı İçeri Çumra beldesinin tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Yöre, geçmişi M.Ö. 6800-5700 olarak tarihlenen en eski yerleşim yerlerinden biri olan Çatalhöyük'e (Ünsal, 2021: 14) 30 km uzaklıktadır. Ayrıca, daha yakın zamanlara tarihlenen onlarca höyük de belde civarında bulunmaktadır (Bahar, 2015). Yöre, tarih öncesi dönemden sonra sırasıyla Hititler, Frigyalılar, Lidyalılar, Romalılar, Selçuklular, Karamanoğulları ve Osmanlı egemenliği altında kalmıştır (Tapur & Tuncer, 2012: 27). Çatalhöyük'te kömürleşmiş buğday tanelerinin çıkması, öğütme taşları ve hububat saklama çukurlarının olması bölgenin buğday ve unlu mamuller tüketim geçmişi ne kadar geçmişe dayandığını ispatlar niteliktedir. Yine bölgede yaşamış Hititlerin 180 kadar ekme, pasta, börek ve unlu mamul üretmesi yörenin hamur işleri açısından ne kadar zengin olduğunu adeta tescil etmektedir (Akın & Balıkcı, 2018: 278).

Türklerin Anadolu'ya geldikten sonra yerleştikleri ilk yerlerden birisi Konya'dır. Dolayısıyla, Anadolu'daki ilk mutfak kültürünün temellerinin atıldığı yerlerden birisi Konya, denilebilir. (Sivrioğlu ve Dale, 2015: 21). İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan, Konya'ya ve ilçesi Çumra'ya bağlı İçeri Çumra'nın mutfak kültürü de oldukça zengin olup yöreye has, oldukça yaygın yapılan üç tür börek bulunmaktadır. Bunlar; tandır böreği, su böreği ve sac böreğidir. Tandır, dünyada "tandoor, tandoori" olarak bilinen, kelimenin kökeni Arapça "tannûr" olan, Türkçe'ye tennûr" olarak geçen, Konya'da "ekmek, börek ve değişik yemeklerin pişirildiği çamurdan yapılan bir fırın" ın adıdır. Bu çamur-kilden yapılan fırında yapılan ekmeğe, "tandır ekmeği", böreğe ise "tandır böreği" denilmektedir (Konya Ansiklopedisi, 2015: 266). Yufka kelimesi, Orta Asya Türkçesindeki "yuwka" kelimesinden gelmekte olup "cılız, güçsüz ve

merhametli" anlamına gelmektedir (Ünsal, 2021: 141). Börek kelimesi ise ilk kez 1312'de Kitâbu'l'İdrâk li Lisâni'l'Etrâk (Ebü Hayyân) adlı kitapta görülmekte, kelimenin tanımı "içerisine et doldurulmuş hamur parçaları" olarak ifade edilmektedir (Evcı, 2015: 381). Türk mutfak kültüründe börek kelimesi yerine "manti, katlama, bohça, gözleme, katmer" gibi kelimeler de kullanılmıştır (Evcı, 2015: 384). Osmanlı mutfağında "börek" sözcüğü "tatlı, tuzlu, sulu hamur ya da ince yufkadan yapılan yiyecekler" için kullanılırken, 20. yüzyılda "fırında pişirilen kat kat yufkallı tepsi börekleri" anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Yerasimos, 2019: 144). Su böreği ve sac böreğinin yapımında hamur, yufka olarak daire biçiminde açılarak yapılmaktadır. Su böreği gibi börekler daire şeklinde tepsi içinde yapıldığından yuvarlak şekilli olmaktadır. Kaşgarlı Mahmut tarafından 1074 yılında yazılmış Türkçe sözlük olarak nitelendirilebilecek Dîvânu Lugâti't-Türk'te (Türk Dil Kurumu, 2023) "tepsi" kelimesi "içinde börek, tatlı vb. pisirmeye yarayan, az derin, geniş, düz kap" anlamında kullanıldığı ifade edilmektedir (Yılmaz, 2006: 160). Eskiden daha yaygın olarak bakırdan mutfak gereçleri kullanılmakta; su böreği yapımında kullanılan bakır tepsilerin büyüklerine "sini" denilmektedir (Evcı, 2015: 387). Artık, günümüzde daha çok alüminyum siniler bu amaçla kullanılmaktadır.

Bu çalışma ile İçeri Çumra'da yaygın yapılan tandır böreği, su böreği ve sac böreği hakkında bilgi toplanması amaçlanmış, ayrıca Türk mutfağında önemli yeri olan bu böreklerin yeri tartışılmıştır.

Yöntem

Nitel araştırmalarda "gözlem, mülakat, doküman inceleme" gibi veri toplama teknikleri kullanılmaktadır. Nitel araştırma, sosyal bilimlerde, toplumları ilgilendiren olaylarda doğal ortamı bozmadan, derinlemesine inceleme yapıp araştırılan konunun yorumlanmasını mümkün kılmakta ve insanların attığı anlamları yakalamaya çalışmaktadır (Baltacı, 2009: 370). Örneklem yöntemlerinden olasılıklı olmayan örneklemede asgari örneklem büyüklüğünün yarı yapılandırılmış ve derinlemesine görüşmelerde 5-25 kişi arasında olmasının yeterli olabileceği ifade edilmektedir (Saunders et al., 2012). Ayrıca, araştırmada görüşme esnasında elde edilen bilgilerin doygunluk noktasına ulaşılmasının da göz önünde bulundurulması gereklidir (Morse, 1995: 147). Sıradışı olmayan, ortalama durumlar için kullanılabilen tipik durumlar için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmaktadır (Büyüköztürk ve ark., 2012). Nitel bir araştırma olan bu çalışmada, görüşme tekniği ile amaçlı örnekleme yöntemi belirlenen katılımcılardan tandır böreği, su böreği ve sac böreğinin yapımı hakkında bilgi alınmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinde güvenilirlik için veri analizinin hangi yöntemler kullanılarak incelendiği belirtilmesi gerekli olup (Kozak, 2018: 124) geçerlik ve güvenilirlik için derinlik odaklı veri toplama, uzman incelemesi, katılımcı teyidi ve amaçlı örnekleme yöntemleri uygulanmıştır. Örneklem büyüklüğünün 5 kişi olması yeterli olduğu görülen bu araştırmada, gönüllü olarak 5 kişi seçilmiş, katılımcıların izni ile ses veya görüntü kaydı alınmış, sorular 30-45 dakika süre içinde sorulmuştur. Görüşme yapılan kişiler 58-100 yaş aralığındaki kişiler olup İçeri Çumra doğumlu olan, yöre kültürüne hâkim kişiler içerisinden seçilmiştir. Görüşmenin sonlandırılması, 5 kişinin belirlenmesi, doygunluk noktasına ulaşılması ile belirlenmiştir (Creswell & Creswell, 2018: 298). Bu kişilerin sadece gönüllü olan kişilerin arasından seçilmesi ve çalışma bölgesinin İçeri Çumra olarak belirlenmesi sınırlılık yaratmıştır. Evrenin İçeri Çumra olarak seçilmesinin nedeni, yörenin tarihinin çok eskkiye dayanması ve börekler konusunun çok kapsamlı olması nedeniyle konuya hakim olabilmek

için daha dar alanın taranmasının uygun olacağı varsayımıyla hareket edilmiştir. Görüşmeler Mayıs 2021 - Temmuz 2022 tarihleri arasında muhtelif zamanlarda gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan sorular, daha önce yapılmış bir araştırmadan alınmıştır (Badem, 2021). Çalışma için görüşme gerçekleştirilen kişilere ait demografik bilgiler **Tablo 1**'de, çalışmada kullanılan görüşme formu **Tablo 2**'de verilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 78 (59-101) olarak hesaplanmıştır. Veri toplamak için etik kurul izin belgesi Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 26.04.21 tarih ve 36 sayılı kararla alınmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla İçeri Çumra'da börekler ile tandır, su ve sac böreğine ilişkin katılımcılardan elde edilen bulgular gruplandırılmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri.

K	Adı Soyadı	Doğum Yılı	Doğum Yeri	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Mesleği
1	I.Z.*	1922	İçeri Çumra/Konya	Erkek	İlkokul	Emekli/Çiftçi
2	N.U.	1964	İçeri Çumra/Konya	Erkek	Üniversite	Emekli/Aşçı
3	N.Ş.	1957	İçeri Çumra/Konya	Kadın	İlkokul	Ev Hanımı
4	Ş.Ş.	1938	İçeri Çumra/Konya	Kadın	İlkokul	Ev Hanımı
5	I.E.	1944	İçeri Çumra/Konya	Erkek	Üniversite	Emekli/Polis

*Kişilerin gerçek isimlerinden farklı harflerle kodlanmıştır.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.

No	Soru
1	Kaç yıldır su, sac, tandır böreğini yapıyorsunuz?
2	Ne kadar sıklıkla su, sac, tandır böreğini yapıyorsunuz?
3	Su, sac, tandır böreğini hangi dönemde yaparsınız? Bu dönemin bir özelliği var mıdır?
4	Su, sac, tandır böreğinin yapılışını kimden/nerden öğrendiniz?
5	Su, sac, tandır böreği yapımında kullanılan araç gereçler nelerdir?
6	Su, sac, tandır böreği yaparken hangi malzemeleri kullanırsınız? Malzemelerin ölçüsü hakkında bilgi verir misiniz?
7	Su, sac, tandır böreğini yapmak için kullandığınız malzemelerin kendine özgü özellikleri var mı?
8	Su, sac, tandır böreğinin yapım aşamalarını anlatır mısınız?
9	Su, sac, tandır böreği yapılırken istenilen renk, tat ve lezzet gibi özelliklerin sağlanabilmesi için nelere dikkat edilmesi gerekir?
10	Su, sac, tandır böreğini nasıl servis edersiniz? Kendine özgü bir servis şekli var mı?
11	Su, sac, tandır böreğini muhafaza edilmeye uygun mudur? Nasıl muhafaza edilmelidir?
12	Su, sac, tandır böreğinin İçeri Çumra'da ne zamandan beridir yapıldığı hakkında bilginiz var mı?
13	Su, sac, tandır böreğinin sizin yörenizde yöresel adı/başka bir adı var mı? Su, sac, tandır böreğinin bir hikayesi/şiiri/manisi var mı?
14	Bu böreklerle benzer başka yiyecekler var mı? Nelerdir?

İçeri Çumra'da Börekler

İçeri Çumra'nın geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Dolayısıyla yörenin yemek kültürü de oldukça zengindir. Bu çalışmada, geçmişten günümüze yaygın yapılan üç börek (tandır, su, sac) hakkında bilgi toplanmıştır. Böreklerin "çok eskiden beri yaygın olarak tüm evlerde yapıldığı", katılımcıların tamamı tarafından teyit edilmiştir. Yemekleri hazırlayan "anneler, anneanneler ve babaanneler gibi aile

büyüklerinin üç böreğin de yapılışını gelecek nesillere aktardığı" ifade edilmiştir ancak "son 20 yıldır özellikle tandır böreğinin yapımının, nispeten meşakkatli olması nedeniyle, daha az yapıldığı, yeni nesilin tandır böreğini yapma eğiliminin azaldığı" tespit edilmiştir (K1-5). Buradaki asıl sebebin, önceden günlük tüketilen tandır ekmeğinin yerini, modernleşme ile somun ekmeğinin alması ve ekmeğe marketlerden yaygın olarak ulaşılabilmesi olup tandır ekmeğinin yapımını azaltmış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Önceden sıklıkla ekmeğin yapımının ardından yapılan tandır böreğinin yapımı da azalmıştır. "Eskiden evde ekmeğin bittiği zaman tandır ekmeği yapılmasının ardından tandır böreği de sıklıkla yapıldığı ancak günümüzde, ekmeğin ve börek yapımının %80-90 oranında azaldığı" ifade edilmektedir (K1-5).

Sac böreğinin yapımı halen çok yaygındır. Sac böreği tek başına yapılabileceği gibi, kış hazırlığı kapsamında toplu olarak yufka açılacağı da, öğle ya da akşam yemeği vakitlerinde de yapıldığı tespit edilmiştir. Su böreğinin yapılış aşamaları "diğer böreklerle nazaran zor olması ve maharetli ellerden çıkmasının tercih edilmesi" bu böreğin yapımını sınırlamıştır (K1-5). Su böreğinin yapımı daha çok "ağır (hatırlı) misafirlere, yeni evlenip ziyarette bulunan gelin-damada, her türlü davetlerde (acılı yemeği-bir çeşit düğün misafirine verilen yemeklerin genel adı-, asker uğurlaması, cenaze vb), Ramazan sofralarında ve bayramlarda" olmaktadır (K1-5). "Eskiden İçeri Çumra'da düğün hazırlık aşamaları perşembe gününden başlaması nedeniyle uzak yerlerden yatılı gelen misafirlere 'kara yemek takımı' ve ya 'acılı yemeği' denilen yemekler hazırlanmaktaydı. Günümüzde ulaşım imkânlarının artması, yatılı misafirin ağırlanmasını azaltmış ancak kara yemek takımındaki yemeklerin yapımına halen devam edilmektedir. Kara yemek takımında bulunan yemekler; genellikle ak çorba (yoğurt çorbası), et yemeği (haşlama, orta, bütümet, kavurma, hindi, tavuk), tuzlu yemek (yaprak/lahana sarması, dolma), taze fasulye, nohut yemeği, su böreği, pilav, baklava, sütlü (sütlaç), kavun, karpuz, hoşaf gibi yiyeceklerdir" (K1-5). İçeri Çumra'da "misafire yemek ikramına veya acılı yemeği yedirmeye 'ağırlama, taltif' de" denilmektedir (K1, 4, 5). Konya'da ise "yemekli misafir ağırlamaya 'davet' de" denilmektedir (K2; Işık, 2020: 22).

Konya sicillerinde yer alan narh defterlerine göre Konya'da 1630-32 yıllarında "tandır ekmeği"nin ve "yağlı katmer"nin yapıldığı (Ekin, 2021: 95), yapılan bir kazı neticesinde ise Konya'da "tandır ocağı"nın (fırını) Türkiye Selçuklularına kadar uzandığı tespit edilmiştir (Işık, 2020: 23). Tandır ekmeği Selçuklular'da yaygın olarak tüketilmiştir (Işın, 2021: 202). Yufkanın Orta Asya'dan Anadolu'ya getirilen bir ekmeğin olduğu bilinmektedir (Solmaz & Altın, 2018: 118). Sacda pişirilen ekmeğin arasında en çok bilineni yufkadır (Ünsal, 2021: 56). Su ve sac böreği de yufka açılarak yapılan böreklerdendir.

Tandır Böreği

Tandır böreği yapımında özel bir araç-gerece ihtiyacı bulunmamaktadır. Tandır böreğinin yapımında topraktan (çamurdan-kilden) yapılan "tandır" denilen, yere gömülü biçime sahip bir geleneksel fırın kullanılmaktadır (**Görsel 1**). İçeri Çumra'da, günümüzde, yeni yapılan apartman benzeri betonarme yapılarda olmasa da eski (bahçeli) evlerin neredeyse tamamında tandır fırını bulunmaktadır.

"Tandır böreğinin yapımında birçok değişik iç malzemesi kullanılmaktadır. Bunlardan en yaygın olanları; patates, kıyma, peynir (tuluma basılan peynir; yöre adıyla 'tuluk' , çiğ suyu peyniri, beyaz

peynir, köy peyniri; eski adıyla ‘selemor’ ve küflendirilerek elde edilen ‘küflü peynir’) ve ‘kıkırdak’ (kuyruklu koyunların kuyruk yağının yüksek ateşte kavrularak yağın eritilmesi, ‘kuyruk yağı’ olarak adlandırılan bu eriyen yağın uzaklaştırılması sonrası geriye kalan kısmı) olarak sıralanabilir.” (K1-5). Eskiden “kakırdaklı (kıkırdak) tandır böreğinin çok yapıldığı” ifade edilmiştir (K2).

“Tandır ekmeği yapımı için 1 tas un, yarım tas su ve tuz eklenir, hamur yoğrulur. Tandır böreği bezesi eklemek hamuruna göre daha küçük bezeden yapılır. Tandır ekmeği yapımı için hazırlanan hamurdan biraz alınarak senit üzerinde oklava ile yayılır, içerisine iç malzemesi (patatesli ise; patates+soğan, peynirli ise; peynir+soğan karışımı, kıkırdaklı ise kıkırdak) konulur. Hamur her iki yandan sündürülüp üstte birleştirilir. Üstü kapanan börek, önceden ısıtılmış sıcak “tandıra basılır” (yapıştırılır). Tandır sıcaklığına göre 10-15 dakika içerisinde tandır böreği pişer. Tandırın ateşi çok fazla ise fırının üst tarafından hamur basılarak pişirmeye başlanır. Ateş çok fazla iken tandırın alt-dip kısmına ekmeğin hamuru basılırsa, ekmeğin üstü çabuk pişer, içi pişmez (KK1-5); yani “iti olur.” (KK3). “Tandırdan çıkarılan börek, genellikle soğumadan arası açılıp tereyağı sürülerek yenilir. Pişen tandır ekmeği ya da böreğinin üzeri hafif koyu renk alır (Görsel 1).

Tandır

Pişen Tandır Ekmekleri

Tandır Böreği

Tandır Ekmeği

Görsel 1. Tandır Böreği ve Ekmeği (Fotoğraf: Abdullah BADEM).

Tandırdan çıkan ekmeğin oldukça sıcak, börek oldukça lezizdir.” (K2-3). “Böreklerin hepsinin bir arada, sıcak servis edilerek yenilmesi makbuldür.” (K1-5). “Tandır ekmeği hamuru yoğrulurken içerisine haşlanmış patates katıldığı da olur (K2). Tandır ekmeği yaparken eskiden hamurun özü zayıf olduğundan, haşlanmış patates, yoğurt suyu, peynir suyu hem israf olmasın hem de hamurun tandıra daha iyi yapışması için eklenirdi ancak günümüzde (piyasadan) temin edilen unlardan yapılan hamur ‘tandıra basınca’ iyi yapışmaktadır, tandır içine; ateşe düşmemektedir.” (K3). “Tandırdan pişen ekmeğin ‘iç sıcaklığını attıktan sonra’, serin bir yerde üzeri bir örtü vb. ile kapalı olarak 1-2 hafta rahatlıkla

muhafaza edilip tüketilebilir. Eskiden ağırlıklı olarak tandır ekmeğinin yenilmesi nedeniyle hafta ya da iki hafta süre ile ekmeğin yapılmasıyla tandır ekmeğinin muhafazası da yaklaşık olarak tandır ekmeği ile aynıdır." (K1-5). "Günümüzde buzdolabı ve derin dondurucuda çok daha uzun sürede bozulmadan, bayatlamadan tüketilebilir." (K2-5). "Tandırdaki ekmeğin ve börekten başka 'tandır gevreği', 'güdük' ve 'besmet' de yapılmaktadır." (K1-5). "Gevrek, uzun parmaklar şeklinde yapılan, adı üzerinde gevrek, sert ve kuru yapıda iken güdük, simit halkası şeklinde, yumuşak tekstüre; yapıya sahiptir. Tandırda ekmeğin ve börek yapıldıktan sonra yağlı ya da yağsız türde olmak üzere 100-200 adet güdük-gevrek yapılarak uzun süreli olarak bez torbalarda muhafaza edilebilir." (K1, 3). "Besmet yapılırken hamuru (un, su, maya, kuyruk yağı ile yapılarak), 30 cm uzatılır, 3-4 parmak gibi yan yana uzatılıp yapıştırılarak uçlarından birleştirilir. Kızarması için üzerine yumurta ya da yoğurt sürülür. Üstüne ayrıca çörekotu atılır, ondan sonra tandıra yapıştırılır. Gevrekler, tandır ekmeğinin yapılmasının sonunda 'tandıra salınıp' 3-4 gün tandır içerisinde bekletilir, iyice kurutulur." (K2, M. Mülayim, kişisel görüşme, 11 Temmuz 2022). "Tandırdan yapılan bir yiyecek olan 'ekmek salması' da yapılırken tandır ekmeği uzun şeritler halinde kesilerek üzerine yağlı kavurma eti dökülerek hazırlanır." (M. Mülayim, kişisel görüşme, 11 Temmuz 2022).

"Tandır fırınında pişirilen yiyeceklerden bir diğeri olan tandır çorbası; kesilen hayvanın eti, kemiği, yağı ve istenen diğer malzemeler ile çömleğe doldurularak yapılır. Tandırda ekmeğin ya da börek yapılırken külün üzerine oturtulan çömlek içinde pişirilir. Tandır fırınında ayrıca (eskiden özellikle damada) oğlak-kuzu-çebiç salması, kuru fasulye, nohut, mercimek yemeği ve (sadece etin çömleğe doldurulmasıyla ya da soğan, sarımsak eklenerek) tandır kebabı yapılır." (K1, 2). "Ayrıca tandır ekmeği, yağ ve pekmez malzemeleri kullanılarak 'pekmez oğması' tatlısı yapılır." (K2). Tandır fırını içerisinde (genellikle ekmeğin pişirilirken) tandır böreği, yağlı ekmeğin-güdük, tandır gevreği, tandır çorbası, tandır kuzusu-çebici (bir yaşını doldurmamış keçi) ve tandır kebabının yapıldığı literatürde de belirtilmektedir (Es & Yardımcı, 2006).

Konya'da genel olarak tandır ve ocak, evden ayrı bir müstemilat olarak üzeri kapalı bir yerde yapılmaktadır (Küçükbezirci, 2013: 403). Bazı evlerde "ikinci mutfak" sayılabilecek yarı kapalı-kapalı "tandırevi" bulunmaktadır (Işık, 2020: 19). Eskiden Konya'da özellikle durumu iyi olmayan ailelerin oturduğu semtlerde ya da dar sokaklarda ortak kullanımda olan tandırlar da bulunmaktaydı (Doğan, 2018: 190). Konya'da, ve tabii İçeri Çumra'da, tandır fırınının yanında, tandırdan alınan kül ve ateş ile yakılan, bazı yemeklerin yapıldığı, çamaşırın yıkanması için su kaynatıldığı ve aşure pişirmek gibi büyük işlerde kullanılan at nalı biçiminde "küçük ocak" da (Görsel 1) sıklıkla bulunur (Karpuz, 2006: 17). Çatalhöyük'te kullanılan ocak ve fırınlar ile günümüzde bölgede kullanılan ocakların oldukça benzerlik gösterdiği belirlenmiştir (Aksoy & Çetin, 2018: 125). Tandır fırını dünyanın farklı yerlerinde de bilinmektedir. Örneğin, İran, Hindistan ve Pakistan'da değişik ekmeğin ve et yemekleri tandırda yapılmaktadır. Tandır ekmeğine "tandoor, tandoori" denilmektedir (Galali et. al., 2022: 1372; Emami & Sobhani, 2020: 1; Civitello, 2019: 298). Esasında tandırın fırın olarak kullanılması M.Ö. 1500'den itibaren olduğu düşünülmektedir (Işın, 2020: 202).

Su Böreği

“Yapımında özel bir gerece ihtiyaç olmayan, su böreği için 6 yumurta ile bir miktar su ekleyerek yumuşak kıvama gelinceye kadar un karıştırılarak hamur yoğrulur, 30-60 dakika dinlendirilir. Senit üzerinde oklava ile yufkadan biraz kalın olacak şekilde açılır. Yufka kaynayan suda haşlanır, senit üzerinde dörde bölünür. Tabanı tereyağı ile yağlanan siniye (istenirse 1 kat kuru şebit-yufka serilen), üste 3-4 kat haşlanmış hamur olacak şekilde serilir. Kıymalı harç (kavrulmuş kıyma, soğan, baharat karışımı) hamurun üzerine yayılır. Üzerine de yine 3-4 kat haşlanmış hamur serilir. Ocakta (günümüzde elektrikli fırın ya da gazlı sac ocağında) altı pişirilir (**Görsel 2**). Kızardıktan sonra başka bir sini yardımı ile ya da ‘pişirgeç’ yardımıyla alt-üst edilerek diğer yüzü de kızartılarak pişirilir.” (K1-5). “Su böreği içine eskiden soğanla birlikte ekme kırıntıları-ufağı da israf olmasın diye eklendiği” belirtilmiştir (K2, 3). “Konya’da eskiden su böreği denilince akla kıymalı, bol yağlı börek akla gelirdi. Günümüzde ise harç olarak kıyma yerine peynir de kullanılmaktadır. Aslında önceden, bazı yörelerde hafif-değersiz olduğu düşüncesiyle, ‘peynirli su böreği’ yapılması hoş karşılanmazdı; ‘peynirin iç harcı olarak kullanıldığı börek; peynirli börektir!’ diye tepki gösterilirdi.” (K2-5). “Eskiden böreğin yapımında bakır ‘su böreği sinisi’ kullanılırken günümüzde daha çok alüminyum siniler (**Görsel 2**) kullanılmaktadır. Çokça börek yapılan bazı evlerde su böreği sinisi ayrı olurdu; bu sini başka amaçlarla kullanılmazdı.” (K2). Su böreği her zaman, öğün, her yemek ve içeceklerle birlikte rahatlıkla tüketilebilir.

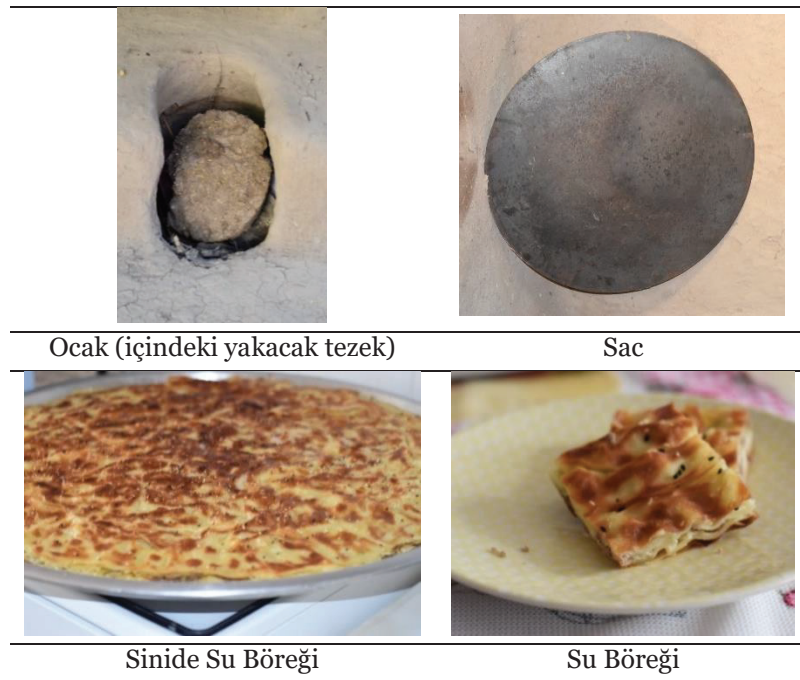
Konya su böreği kendine has olup kıvamını tutturabilmek için ölçü ve bezelerin usulünce açılması böreğin kalitesini belirlemektedir. Açılacak hamura; 6 yumurta, yumurta kabuklarını dolduracak kadar su ilavesi ile 12-14 beze yoğrularak hazırlanmaktadır. Oklava ya da merdane ile açılan yufkalar, kaynayan suda haşlanarak tepsiye serilir, içi üzerine serilerek sırayla yufkalar döşenir (Odabaşı, 1999: 155). Konya su böreği oldukça (yoğun yağlı, haşlanan hamurdan yapılması nedeniyle) ağır olup bir nuskası (parçası, dilimi) ele alınınca kalıp gibi durmamalı, yumuşak bir yapıda olmalıdır (Işık, 2020: 42; Konya Ansiklopedisi, 2015: 138). Böreğin diğer özelliğinden birisi de pişirme esnasında altı üste getirmek için pişirgeç ile çevrilmesidir (Işık, 2020: 43). Pişirilen su böreği sofraya, misafirlerin önüne sinide (**Görsel 2**) servis edilir (Işık, 2020: 43). Börek, serin ve soğuk ortamda 1-2 hafta rahatlıkla muhafaza edilebilir (K2-5). Su böreğinin yufkası ince açılmış olmalı, ince açabilen maharetli kadınların su böreği tercih sebebidir (Algar, 1991: 332).

Konya mutfağının on yıldızı arasında su ve sac böreğinin de bulunduğu belirtilmektedir (Işık, 2006: 9). Su böreği, Konya kara yemek takımının ana böreği olup Ramazan ayında ve bayram sofralarında olmazsa olmazlardandır (Işık, 2020: 42). Su böreğinin XIX. yüzyılda Osmanlı mutfağında ünlü olduğu bilinmektedir (Yerasimos, 2019: 156). Börekler arasında yapılması maharet isteyen böreklerden birisidir (Şavkay, 2000: 141).

Sac Böreği

“İçeri Çumra’da yemek yapımında kullanılan toprak ocaklarda değişik yakacaklar kullanılmaktadır. Önceden bu amaçla ateşi tutuşturmak için ‘kesmik’ (samanın kalını ya da hayvan yemi özelliğinde olanı), ‘fal-fasal’ (ince, zayıf nitelikli kuru otlar), kavak dalları kullanılır, daha sonra ateşe tezek

(kurutulmuş sığır dışkısı) ya da 'kemre' (koyun ağılının tabanından kaldırılan kalın, sertleşmiş hayvan dışkısı), 'yapma' (bütün hayvanların dışkılarının içerisine kömür tozu karıştırılarak yapılan bir çeşit doğal yakacak) atılır, ateş harlanır." (K4, 5). "Sac böreği, adını aldığı mutfak gereci olan 'sac' (**Görsel 2**) üzerinde pişirilmektedir. Günümüzde sac böreği ya da yufka yapımında 'tüplü sac' da (gazlı sac) kullanılmaktadır. Börek pişip sac üzerinden indirildikten sonra genellikle bol tereyağı ile yağlanarak sıklıkla ayran ya da hoşaf ile servis edilmektedir. Sac böreği de 1-2 hafta serin soğuk yerde muhafaza edilebilir." (K1-5).

Görsel 2. Su Böreği (Fotoğraf: Abdullah BADEM).

"Sac böreği (**Görsel 3**) yapımı için kullanılan malzemeler çok çeşitli olup yumurtalı, yoğurtlu, patatesli, kıkırdaklı, kıymalı, kavurmalı, otlu-pancarlı, ıspanaklı, peynirli, eskiden sirkenli, ısırganlı, ebegümeçi otu gibi türleri yapılmaktadır." (K1-5, M. Mülayim, kişisel görüşme, 11 Temmuz 2022).

Konya'ya özgü olan sac böreği, peynir, yoğurt, kıyma ve soğan karışımı ile sac üzerinde pişirilip tuzsuz tereyağı ile yağlanır ve sıklıkla ayran ile birlikte servis edilir (Odabaşı, 1999: 155). Sac böreğinin ince yapılmış olanının makbul olduğu, Konya'da Sedirler Mahallesi'nde ince sac böreği yapılmasının meşhur olması nedeniyle sac böreğine "Sedirler böreği" adının verildiği de belirtilmektedir (Işık, 2020: 42; Es & Yardımcı, 2006: 92)

"İçeri Çumra'da, hamur işi olarak su ve sac böreği benzeri yapılan diğer yiyecekler pişi, gaygana (çalpama) ve katmer sıralanmakta ayrıca yufkadan sacarası, dolan dolan ve baklava da yapılmaktadır." (K1-5).

Sac Böreği

Görsel 3. Sac Böreği (Fotoğraf: <https://gokonya.com/tr/sac-boregi>).

Sonuç ve Öneriler

İçeri Çumra, Konya'nın Çumra ilçesine bağlı beldelerden biri olup tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Ayrıca İçeri Çumra'ya 30 km yakınlıkta dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biri olan Çatalhöyük bulunmaktadır. Neolitik dönemden kalma Çatalhöyük'te yaşayan insanların buğday ve ekmekle ilgili birçok faaliyetleri bulunup kanıtlanmıştır. Çatalhöyük'te kullanılan ocak ve fırınlar ile günümüzde bölgede kullanılanlar arasında benzerlik tespit edilmiştir. Hamur işleri Türk mutfağının olmazsa olmazlarından olup pek çok çeşidi bulunmaktadır. Türkiye'de her yörenin kendine özgü börek çeşitleri mevcuttur. Yörede yapılan su böreği, tandır böreği ve sac böreği Türk mutfağındaki diğer börekler kadar popülerdir. İçeri Çumra'da tandır fırınında tandır ekmeği yapımından sonra genellikle kıkırdak, küflü peynir, kıyma gibi çeşitli iç harçları ile tandır böreği de yapılmaktadır ancak günümüzde eskiye nazaran yapımı oldukça azalmıştır. İç harcı olarak kıkırdak kullanılan, kıkırdaklı tandır böreği yapımı azalmış olsa da oldukça özgün olduğu görülmüştür. İçeri Çumra'da tandır fırınında, bunlardan başka tandır gevreği, güdük, tandır salması, tandır çorbası, tandır kebabı ve tandırda kuru fasulye gibi değişik yemekler de yapılmaktadır. Tandır ekmeği son yıllarda Konya'da ve diğer şehirlerde ticari olarak yaygınlaşmakta, ayrıca tandır börek evleri de artmaktadır. Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen yufkadan, içine çeşitli iç harçları katılarak birçok değişik börek yapılmaktadır. Türkiye'de en yaygın ve özgün olanlardan su böreği ve sac böreği İçeri Çumra'da halen yaygın yapıldığı belirlenmiştir. Her ne kadar görüntü olarak benzese de, Konya'ya has olan su ve sac böreğinin diğer yörelerden ayrı bir yapı ve lezzete sahip olduğu konusunda görüşme yapılan katılımcıların ısrarı bulunmaktadır. Sac ve su böreği yufkası ince açılmalı, su böreği yufkası kaynayan suda haşlanarak börek yapılmalıdır. Yörede yufkadan yapılan diğer yiyecekler sacarası, dolan dolan ve baklava olup yörenin popüler yiyecekleri arasındadır. Tandır fırınının dünyada yaygın kullanılması, yufkanın Türklerin Orta Asya'dan bu yana kullanması Anadolu'nun ve yörenin mutfağının ne kadar eski ve özgün olduğunu ispat etmektedir. Geleneksel olan, sac ve tandırın halen kullanılması ile yaygın yapılan bu tip yiyeceklerin gastronomi turizmi kapsamında tanıtılması ve bazı şehirlerde olduğu gibi coğrafi işaretleme ile koruma altına alınması önem arz etmektedir. Geleneksel ürünlere sahip çıkılarak bölgenin daha fazla tanıtılması gerektiği düşünülmektedir. Çatalhöyük ve İçeri Çumra'da kullanılan ocak ve fırın benzerliği referans alınarak belki de "Çatalhöyük böreği" yapılarak bu böreklerin uluslararası alanda birlikte tanıtılması avantajının kullanılması iyi bir sürdürülebilirlik sağlayacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"İçeri Çumra (Konya) Mutfağında Yapılan Börekler Üzerine Bir Araştırma" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akın, G., & Balıkçı, E. (2018). Anadolu'nun gizemli imparatorluğu Hititlerde beslenme ve mutfak kültürü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 275-284. <https://jotags.net/index.php/jotags/article/view/444>
- Aksoy, M., & Çetin, K. (2018). Çatalhöyük mutfak yapıları ve araç-gereçlerinin 21. yüzyıl mutfak kültürüne yansımaları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 125, 141. <https://jotags.net/index.php/jotags/article/view/355>
- Algar, A.E. (1991). *Classical Turkish cooking: traditional Turkish food for the American kitchen*. Harper Collins e-Book.
- Badem, A. (2021). Traditional Turkish sweet bread discovered in famine: pear bread. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (53), 11-30. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1002658>
- Bahar, H. (2015). *Konya'nın kırk hüğüğü*. Konya: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Bülent Börekçilik, (2023). <https://bulentborekcilik.com/> (Erişim Tarihi: 17.01.2023).
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). Örneklemeye yöntemleri. <http://w3.balikesir.edu.tr/~msackes/wp/wp-content/uploads/2012/03/BAY-Final-Konulari.pdf>
- Cılızoğlu-Eryılmaz, L. (2019). *Türk mutfağından seçmeler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Creswell, J. W. and Creswell, J. D. (2018). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. California: Sage Publications.
- Civitello, L. (2019). *Mutfak ve kültür, insanın beslenme tarihi*. (Çeviren: Z.N. Nahya ve S. Örnek). İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Demirgöl, F. (2018). Çadırdan saraya Türk mutfağı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 105-125. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tdtdad/issue/38069/368568>
- Doğan, M. S. (2018). *Öteki Konya*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Ekin, Ü. (2021). *Tarladan pazara*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

- Emami, S. A., & Sobhani, Z. (2020). Characteristics of different ethnic and traditional bread from the perspective of Islamic traditional medicine. *Journal of Ethnic Foods*, 7(1), 1-8. <https://doi.org/10.1186/s42779-020-00051-7>
- Es, S., & Yardımcı, S. (2006). *Osmanlı'da mutfak kültürü ve Konya mutfağı. Konya mutfak kültürü ve Konya yemekleri içinde*. (Editör: A. Işık). Konya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Evcı, A. (2015). *Börek. Ekmek kitabı içinde*. (Editör: Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Galali, Y., Rees, G., & Kuri, V. (2022). Study the influence of waxy wheat flour, inulin and guar gum on quality and microstructure of Pita and Tandoori breads: Response surface methodology aids functional food development. *Journal of Food Science and Technology*, 59(4), 1372-1383. <https://doi.org/10.1007/s13197-021-05147-9>
- Halıcı, N. (2015). *Türk mutfağı*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Işık, A. (2006). *Konya mutfağının on en'i. Konya mutfak kültürü ve Konya yemekleri içinde*. (Editör: A. Işık). Konya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Işık, A. (2020). *Konya'da kültürel hayat*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Işın, P. M. (2021). *Avcılıktan gurmeliğe yemeğin kültürel tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karpuz, E. (2006). *Osmanlı'da mutfak kültürü ve konya mutfağı. Konya Mutfak Kültürü ve Konya Yemekleri içinde*. (Editör: A. Işık). Konya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Konya Ansiklopedisi. (2015). *Konya ansiklopedisi*, VIII Cilt. Konya: Kültür Yayınları.
- Kozak, M. (2018). *Bilimsel araştırma: tasarım, yazım ve yayım ilkeleri*. İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Kılıç, S., & Albayrak, A. (2012). İslamiyetten önce Türklerde yiyecek ve içecekler. *Turkish Studies*, 7(2), 707-716. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3336>
- Kızıldemir, Ö., Öztürk, E., & Sarıışık, M. (2014). Türk mutfak kültürünün tarihsel gelişiminde yaşanan değişimler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 14(3), 191-210.
- Küçükbezirci, S. (2013). *Konya folkloru-Konya halkından derlenmiş halk kültürü ürünleri güldestesi*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Morse, J. M. (1995). The significance of saturation. *Qualitative Health Research*, 5(2), 147-149.
- Odabaşı, S. (1999). *Geçmişten günümüze Konya kültürü*. Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Sac Böreği. (2022). <https://gokonya.com/tr/sac-boregi> (Erişim Tarihi: 17.01.2023).

- Saunders, M., Lewis, P., and Thornhill, A. (2012). *Research methods for business students*. Upper Saddle River, NJ : Pearson Education Limited.
- Sivrioğlu, S. and Dale, D. (2015). *Anatolia adventures in Turkish cooking*. Murdoch Books.
- Solmaz, Y., & Altın, D. D. (2018). Türk mutfak kültürü ve beslenme alışkanlıkları üzerine bir değerlendirme. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 108-124. <https://dergipark.org.tr/en/pub/saktad/issue/41819/469523>
- Şavkay, T. (2000). *Osmanlı mutfağı*. İstanbul: Şekerbank TAŞ Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü.
- Türabi, Efendi. (2005). *Osmanlı mutfağı*. (çev: Altay İlhan Öztürk). İstanbul: Dönence Basım.
- Türk Dil Kurumu, (2023). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. <https://www.tdk.gov.tr/divanu-lugatit-turk/kasgarli-mahmud-ve-divanu-lugatit-turk/#:~:text=%C4%B0stanbul%20Millet%20K%C3%BCt%C3%BCphanesinde%20bulunan%20elimizdeki,1074%20g%C3%BCn%C3%BC%20tamamlad%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20a%C3%A7%C4%B1k%C3%A7a%20anla%C5%9F%C4%B1maktad%C4%B1r> (Erişim Tarihi: 18.01.2023).
- Tapur, T., & Tuncer, B. (2012). Çumra ilçesinde kırsal yerleşmeler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 277-295.
- Yerasimos, M. (2019). *500 yıllık osmanlı mutfağı*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Yılmaz, M. F. (2006). Anabilimsel bağlamıyla divanü lügati't-Türk'te mutfak kültürü. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Extended Abstract

The existence of humanity and the emergence of nutrition took place at the same time. Therefore, human nutrition has been important throughout history. People struggled to have more food or the fertile lands from which they were obtained, sometimes because of poverty and famine, sometimes because of personal ambitions. As a result of the beginning of agriculture and the transition to settled life, in a sense, the foundation of culinary culture began to be laid. Grinding grains, making bread with the discovery of fire, and then producing leavened bread are the first culinary activities. Grains that are widely grown all over the world and bread and pastries specific to each region have emerged. After the long migration from Central Asia to Turkey, Turks settled in Anatolia. During the migration and settled in Anatolia, interaction with many nations took place and today's rich Turkish Cuisine was formed. Bread and böreks-pastries have an important place in Turkish cuisine and in the diet of Turks. The fact that each region has its own different pastries, its wide place and importance in Turkish cuisine is better understood. Among the pastries, böreks take the first place. The history of the town of İçeri Çumra, which is connected to the Çumra district of Konya, dates back to very old times. The region is 30 km away from Çatalhöyük, one of the oldest settlements dating back to 6800-5700 BC. In addition, there are dozens of ancient mounds in the region that date back to more recent times. The presence of charred wheat grains, grinding stones and grain storage pits in Çatalhöyük proves how old the wheat and bakery products consumption history of the region is. In addition, the stoves and ovens used in Çatalhöyük are similar to those used in the region today. In this study, a research was carried out on three common böreks-pastries in İçeri Çumra. With this study, which is

a qualitative research, information was obtained about the preparation and other properties of su böreği, sac (sheet) börek-pastry and tandır (tandoori) börek-pastry. With the purposeful sampling method, one-on-one interviews were conducted with people residing in the region. The interviews were recorded with the permission of the participants, then the data were analyzed. At the end of the study, it was seen that su börek-pastry, tandoori börek and sac-sheet börek are still popular in İçeri Çumra. After making tandoori bread in a tandoor oven, tandoori börek-pastry is also made with various internal mortars such as kıkırdak-cartilage, moldy cheese and minced meat. Cartilage is an animal food obtained from sheep tail fat, and “cartilage tandoori börek” is a very unique food. In the tandoor; various dishes such as tandır gevreği-tandoori flakes, güdük, tandır salması, tandoori soup, tandoori kebab and bean meal in tandoori. The popularity of tandoori bread is increasing, and tandoori börek houses are also increasing in Konya. Su böreği and sac böreği made from phyllo brought to Anatolia from Central Asia have a different structure and flavor compared to those made in other regions, and the börek phyllo should be rolled thinly and boiled in boiling water. Other foods made from yufka in the region are sacarası, dolan dolan and baklava desserts, which are still popular foods of the region. “Kara yemek takımı” or “acılı yemeği” a kind of dishes set, are made for hosting guests unique to the region. “Kara yemek takımı” consists of ak-white soup (yogurt soup), meat dish (haşlama-boiled, orta-medium, bütümet, kavurma-roasted meat, turkey, chicken), salty dish (leaf/cabbage wrap, stuffed), green beans, chickpea dish, su böreği, pilav-pilaff, baklava, sütli-sütlaç (rice pudding), melon, watermelon and hoşaf-compote. The widespread use of the tandoor oven in the world and the use of yufka by the Turks since Central Asia proves how old and original the cuisine of Anatolia and the region is. Taking into account the similarity of the stove and oven used in Çatalhöyük and İçeri Çumra, making “Çatalhöyük börek-pastry” and promoting local pastries internationally will provide sustainability for the cuisine and culture of the region.

Geliş Tarihi / Received Date
24.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
26.12.2022

Millî Mücadele Döneminde Müslüman Eğitim Sistemi Bağlamında İzmir’de Cemaat-i İslamiye Teşkilatının Kuruluş Girişimleri¹

*The Initiatives of Founding the Organization of Cemaat-i İslamiye in Izmir within
the Context of the Muslim Educational System in the Period of National Struggle*

Ahmet SEZGİN²

Öz

Cemaat-i İslamiye sistemi, Müslüman ahalinin bir araya gelerek oluşturduğu ve yönetime dahil olduğu kurumsal bir yapı olarak tanımlanabilir. Bu sistem Osmanlı yönetimi altında yaşayan Müslümanların, 19. yüzyılın sonlarına kadar ihtiyacını hissetmediği bir yapı idi. Osmanlı'nın toprak kayıplarının artması ve savaşlar neticesinde alınan yenilgiler mevcut bürokratik yapıda sorunların çıkmasına neden olduğu gibi kaybedilen topraklarda kalan Müslümanların haklarının korunması hususu da Osmanlı Hükümetinin gündemini meşgul eder hale geldi. Kaybedilen topraklarda kalan Müslümanların haklarının güvence altına alınması adına Müslümanların, Cemaat-i İslamiye sistemi kurması teşvik edildi ve bu yönde ilgili devletlerle anlaşmalar da yapıldı. Ancak mevcut topraklarda da evkaf sisteminin iyi işleyememesi camilerin, mescitlerin, hayır kurumlarının, okulların ve medreselerin iş ve işlemlerindeki sorunları çoğalttı. Bu durum Müslümanların, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurarak yerelden idareyi istemelerine neden oldu. İlgili teşkilatların kurulmasına dair resmî ve gayri resmî çeşitli girişimler yapıldı ancak Millî Mücadele döneminin sona ermesi ve Osmanlı Hükümeti'nin resmen ortadan kalkmasına kadar olumlu bir netice elde edilemedi. Millî Mücadele döneminde Batı Anadolu'da da Yunan egemenliği altındaki Müslümanlar, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurarak eğitim sistemi başta olmak üzere Müslümanların ihtiyaç duyduğu kurum ve kuruluşların sağlıklı bir biçimde kendini idame ettirmesine çaba harcadı. Ancak işgal şartları ve işgalci gücün Müslüman kurumlarını ve özellikle eğitim sistemini ortadan kaldırmaya yönelik politikaları nedeniyle Müslümanlar açısından oldukça zorlu bir süreç ortaya çıktı. Neticede Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulmasına rağmen eğitim sisteminin, istenilen dönüşümü hızlı bir şekilde gerçekleştirmesi mümkün olmadı.

Anahtar Kelimeler: Cemaat-i İslamiye, Yunan, Batı Anadolu, İşgal, Eğitim

¹ Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda 2022 yılında kabul edilen "Millî Mücadele Döneminde Anadolu'da Eğitim Faaliyetleri" isimli Doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Tarih Bölümü, Çankırı/TÜRKİYE, E-mail: sezginahmetr@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-4893-8984

Abstract

Cemaat-i İslamiye system can be defined as an administrative and institutional structure formed by the Muslim community. Until the end of the 19th century, Muslims living under Ottoman rule did not need this system. The increase in the Ottoman Empire's territorial losses and the defeats as a result of the wars caused problems in the current bureaucratic structure. The issue of protecting the rights of the Muslims who remained in the lost lands began to occupy the agenda of the Ottoman Government. In order to secure the rights of the Muslims who remained in the lost lands, Muslims were encouraged to establish the Cemaat-i İslamiye system and agreements were made with the relevant states in this direction. However, the evkaf system did not work well in the existing lands. This situation increased the problems of mosques, masjids, charities, schools and madrasas. This situation caused Muslims to want local administration by establishing the Cemaat-i İslamiye organization. Various official and unofficial attempts were made to establish the relevant organizations, but no positive results could be obtained until the end of the National Struggle period and the official abolition of the Ottoman Government. Muslims under Greek rule in Western Anatolia tried to establish the Cemaat-i İslamiye organization. They also tried to make sure that the institutions and organizations needed by Muslims work properly. However, due to the conditions of occupation and the policies of the occupying power to destroy Muslim institutions and especially the education system, a very difficult process emerged for Muslims. As a result, although the Cemaat-i İslamiye organization was established, it was not possible for the education system to realize the desired transformation quickly.

Keywords: *Cemaat-i İslamiye, Greek, Western Anatolia, Occupation, Education*

Giriş

Cemaat kelimesi, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre "bir imama uyup namaz kılan kişiler", "insan kalabalığı, topluluk", "bir dinden veya bir soydan olanların topluluğu" şeklinde tanımlanmıştır (TDK Online Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>). İlgili tanımlardan yola çıktığımızda "Cemaat-i İslamiye" kavramıyla daha belirli bir grubun kastedildiği görülmektedir. Buna göre Cemaat-i İslamiye, İslam dinine mensup olan insanların oluşturduğu bir topluluk olarak nitelenmektedir. Söz konusu topluluğun, içerisinde yaşadığı devlet/toplum idari mekanizmasının tanıdığı sınırlar çerçevesinde siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel birtakım ayrıcalıkları bulunabilmektedir.

Cemaat-i İslamiye yapıları, Osmanlı egemenliği altında yaşayan Müslüman topluluklar arasında genellikle bulunmayan bir teşkilat sistemidir. Osmanlı sınırları içerisinde Cemaat sistemi çoğunlukla gayrimüslim unsurlar tarafından oluşturulan ve sürdürülen bir mekanizma olarak kendini göstermiştir. Osmanlı, hükmettiği bölgelerde yaşayan insanları din ve mezhep temelli bir anlayışa göre kategorize etmiştir (Ortaylı, 2002: 396). Söz konusu insanların oluşturduğu dini toplulukları da millet sistemi içerisinde değerlendirerek siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik bazı haklar tanımıştır. Bu haliyle farklı dinlere mensup insanların oluşturduğu cemaat yapıları da millet sisteminin bir parçasını meydana getirmiştir³. Değişen koşullara uyum sağlamaya çalışan Osmanlı, Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile birlikte din ve mezhep anlayışına dayanan ve Müslüman ahalinin üstün tutulduğu millet sisteminde değişime giderek üstünlüğü eşitleyici bir düşünceyi benimsemiştir. İlgili düşünce, Islahat Fermanı ile birlikte

³ Ancak farklı inançlara mensup olmalarına rağmen millet sistemi içerisinde kategorize edilmeyen topluluklar da bulunmaktadır. Dürziler ve Yezidiler bu konuda örnek olarak gösterilebilir. İlgili konuda geniş bilgi için bkz. İlber Ortaylı, a.g.m., s.216-220.

daha da güçlendirilmeye çalışılmıştır (Başar, 2017, 199-200). Müslümanların bu tür cemaat mekanizmaları oluşturması ise dönem şartlarında çok gerekli görülmemiştir. Çünkü halihazırda egemenliği altında buldukları devletin asli unsurları olmaları ve siyasi, kültürel, ekonomik alanlarda doğrudan doğruya devlet mekanizması tarafından desteklenmeleri bunun en büyük nedenini oluşturmuştur.

1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı sonrası Osmanlı'nın toprak kaybına uğraması ve kaybettiği topraklarda Müslüman unsurların da bulunması, buralarda Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının oluşturulmasını gündeme getirmeye başlamıştır. O güne kadar Batılı devletler azınlık haklarının korunması konusunda Osmanlı'ya müdahale ederken şimdi durum tam tersi bir hal almıştır (Furat, 2013: 66). Ancak Osmanlı'nın Batı'da toprak kaybetmesi sonrası oluşmaya başladığı düşünülen Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının sadece toprak kaybı sonrası meydana geldiği yönündeki değerlendirmeler eksik kalmaktadır. Nitekim Osmanlı egemenliğinde iken Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurarak bu sistemle varlıklarını temin etmeye yönelik adımlar atan Müslümanlar da vardır. Özellikle Batı Trakya, Rumeli ve Adalar'da yaşayanlar bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu bölgelerde yaşayan Müslümanlar, hâkim gücün asli unsuru olsalar da yaşadıkları bölgelerde azınlık statüsünü temsil ediyorlardı. Dolayısıyla bir azınlık örgütü olan cemaat sistemi kurulması, ilgili bölgelerde yaşayan insanlar için zorunluluk arz ediyordu (Adıyeke, 1992: 265).

Cemaat-i İslamiye yapısına giden yola bakıldığında ilk olarak Evkaf ve Eytam Meclisleri şeklinde bir oluşum görülmektedir. Bu yapı, başlangıçta yetimlerin mallarının korunması ve bunlarla ilgili ortaya çıkan sorunların çözümlenmesi ile ilgileniyordu. İlgili yapı, 1881'de Yunanistan ile imzalanan İstanbul Uluslararası Sözleşmesi sonrası Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Müslüman halkın haklarını güvence altına alması bakımından Cemaat-i İslamiye teşkilatına dönüşmeye başlamıştır (Oran, 1986: 34). İlerleyen süreçte Yunanistan sınırları içerisinde kalan Müslümanların hakları, Cemaat-i İslamiye teşkilatları vasıtasıyla korunmaya çalışılmıştır⁴.

Osmanlı sınırları dışında kalan Müslümanların cemaat teşkilatı kurması, anlaşmalarla güvence altına alınmaya çalışılırken sınırlar içerisindeki azınlıkların cemaatleri idare biçimlerinde de çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. 1913'te gerçekleştirilen İttihat ve Terakki kongresinde azınlıkların dil, inanç ve edebiyatlarına karışılmayacağı belirtilmiş ancak cemaatlerin okulları üzerinde teftiş yapılabileceği de karar altına alınmıştır. Böylece eğitim sisteminin denetlenerek zararlı faaliyetlerin sona erdirilmesi düşünülmüştür. Ayrıca azınlık cemaatlerinin yargılama ile ilgili yetkileri de kısıtlanmaya çalışılmıştır (Yakut & Yakut, 2015: 736).

Cemaat teşkilatlarına yönelik tartışmalar İttihat ve Terakki döneminde sürdüğü gibi sonrasında da Cemaat-i İslamiyelerin Osmanlı topraklarında kurulması ve yaygınlaştırılması düşüncesi tartışılmaya devam edilmiştir. Cemaat-i İslamiye teşkilatının kurulması için Meşihat Makamı ile Evkaf Nezaretinin birleştirilmesi öngörülmüştür. Ancak dönemin Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi karşı çıkmış ve bu konuda bir aciliyet olmadığını belirtmiştir (Yakut & Yakut, 2015: 740). Ancak basında çıkan yazılar, durumun aciliyetini belirterek hem Meclisi Mebusan'ın hem de Heyet-i Ayan'ın cemaat teşkilatı

⁴ 1913 Atina Antlaşması bunu sağlayan başlıca faktördür. İlgili antlaşma ve 3 Numaralı Protokolün Müslüman azınlıklara getirileri için bkz. Baskın Oran, *a.g.e.*, s.36-37.

meselesini gündeme almaları gerektiği üzerinde durmuş ve "Fikrimizce Cemaati İslamiye teşkilatı meselesinin kabine azasından bir zatın beyan buyurdıkları vecihle sulhden sonraya taliki doğru değildir." şeklinde mevcut durumu ifade etmiştir ("Cemaati İslamiye Teşkilatı 3", 1919: 2).

Cemaat teşkilatının, devletin tamamlanamayan eksikliğini gidereceği belirtilerek halk arasındaki parti tartışmalarını ortadan kaldıracağı dahi iddia edilmiştir. Hatta Müslümanlar arasındaki kardeş kavgalarını bitirebileceği gibi düşünceler de ileri sürülmüştür (Yakut & Yakut, 2015: 742). Elbette bu yargıların oldukça abartılı olduğu dile getirilmelidir. İlgili düşünceye yol açan etmen, gayrimüslimlerin cemaatleşmeleri vasıtasıyla Müslümanlara kıyasla daha bir ve beraber görünmelerinden kaynaklıdır.

Cemaat-i İslamiye teşkilatı ile ilgili oluşturulan bir layiha tasdik ettirilmek üzere Dahiliye Nezaretine de gönderilmiştir. İlgili layihaya göre: Cemaat-i İslamiye Meclisleri kazalardan başlanarak oluşturulacaktır. Cemaat heyetinin işi ve gelirleri oranında maaşlı bir kâtip bulundurulacaktır. Evkafa bağlı olmayan köy imamları Cemaat-i İslamiye tarafından tasdik ve tescil edilerek tayin olunacaklardır. İlgili Cemaat-i İslamiye teşkilatının Müslümanların birlik ve beraberliğini sağlayarak aralarındaki sorunların giderilmesini temin etmek, Müslüman okullarının tamir ve bakım gibi işlerini yapmak, yeni okullar açmak ve idare edilmesini sağlamak gibi maddi ve manevi olmak üzere birçok görevi vardır⁵.

Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının kurulması hususu Meclis-i Mebusan'da da gündeme gelmiştir. Özellikle Anadolu'nun doğusunda bulunan ve Rus işgali gören bölgelerdeki camiler ve mescitler düşman güçleri tarafından yıkılmıştır. Sivas Milletvekili Rauf (Orbay) Bey'in iddiasına göre bu durum karşısında Evkaf Nezareti hiçbir şey yapmamıştır. Dolayısıyla bu yapı bir Nezaret olarak kalmak yerine müdüriyete dönüştürülmelidir. Isparta Milletvekili Seyfullah Efendi de Rauf Bey'in sözlerine katılarak depremde yıkılan cami, mescit ve pınar gibi yapıların tamir edilmediğini belirterek Evkaf Nezaretinin çalışmadığını yinelemiştir. Denizli Milletvekili Mehmet Emin Bey ise Nezaretin, Cemaat-i İslamiye teşkilatına dönüştürülmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Kırkkilise Milletvekili Bahaeddin Efendi de, Evkaf Nezareti görevinin Cemaat-i İslamiye idaresine verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak ilgili celsede Nezaretin dönüşümü ya da Cemaat-i İslamiye yapılarının kurulmasına yönelik herhangi bir karar alınamamış ve Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulması yönündeki düşünceler sadece sözde kalmıştır (*Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, 4. Devre, 1. İctima Senesi, 21. İnikad, C.1, 10 Mart 1920.*, ss. 417-423). İlgili tartışmalardan 6 gün sonra Meclis-i Mebusan işgal kuvvetleri tarafından basılıp kapatıldığı için buradan bir sonuç alınamamıştır. Millî Mücadele'nin sona ermesine kadar bu konuda çeşitli girişim ve çalışmalar yapılacak ancak Anadolu'nun tamamında Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının kurulması ya da Evkaf Nezaretinin kaldırılarak Cemaat-i İslamiye sistemine dönüştürülmesi yönünde bir netice mümkün olmamıştır.

İstanbul özelinde bu gibi girişimler ve tartışmalar sürerken Yunan işgali altındaki Batı Anadolu'da daha farklı bir süreç vardır. İstanbul Hükümeti resmî olarak Aydın vilayeti ve çevresine hâkim görünse de fiili olarak böyle bir hâkimiyet söz konusu değildir. İlgili bölge, Yunan kuvvetlerinin mutlak hakimiyetindedir. Dolayısıyla burada gerçekleştirilecek herhangi bir idari faaliyet Yunan Yerel İdaresi onayına bağlıdır. Bu nedenle İstanbul Hükümeti, Anadolu'nun her yerinde Cemaat-i İslamiye

⁵ Görev tanımının tamamı için bkz. "Cemaat-i İslamiye Bahsi", Vakıf Gazetesi, 3 Ocak 1920, s.2.

kurulmasına dair karar olsa bile bu kararın Yunan Yerel İdaresi egemenliğindeki Batı Anadolu bölgesinde hayata geçirilmesine imkân yoktur. Nitekim söz konusu bölgede yaşayan Müslümanlar, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurmaya yönelik çalışmalarını Yunan Yerel İdaresi nezdinde sürdürecektir.

Yunan İşgali ve Cemaat-i İslamiye Kurma Girişimleri

15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan askeri kuvvetlerinin İzmir'e çıkması ile Aydın Vilayeti ve havalisinde Türk/Müslüman kesimin siyasi ve bürokratik egemenliği zayıflamaya başlamıştır. Yunan işgal güçleri, İstanbul Hükümeti'nin egemenliğini zayıflattığı ölçüde bölgede üstünlüğü ele almaya başlamışlardır. Bölge zamanla, Yunan Yüksek Komiserliği aracılığıyla idare edilir bir hale getirilmiştir. Mevcutta bir Osmanlı yönetimi görünse de bölgenin idarecileri Yunan idaresinden bağımsız olarak hiçbir karara imza atamamaya başlamışlardır.

Türk/Müslümanlar, değişen idari vaziyet nedeniyle eğitim sisteminin idare edilmesi, memurların maaşlarının ödenmesi gibi konularda sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Yunan egemenliği sadece siyasi, askeri ve bürokratik alanda kalmamış aynı zamanda ekonomiyi de kendi himayesine almıştır⁶. Bu durum da Türk/Müslüman nüfusun verdiği vergiler ile idari mekanizmasını istediği gibi çalıştıramamasına ve yönetememesine neden olmuştur. Süreç ilerledikçe başta eğitim sistemi olmak üzere ağırlığı Türk/Müslümanlardan oluşan kitleye hizmet veren kurumlar çalışamaz hale gelmiştir.

Yunan Yerel İdaresinin Müslümanları dışlayan bir tutumla hareket etmesi Türk/Müslüman nüfusun cemaat sistemi oluşturmasının gereğini de ortaya çıkarmıştır. Henüz Temmuz 1919'da Batı Anadolu'da bulunan Yunan ve İtalyanların, Müslüman halka karşı telkinlerde bulunacağı öngörülerek İstanbul Hükümeti tarafından Müslümanlara, Cemaat-i İslamiye teşkilatı oluşturmaları yönünde emir verilmiştir (BOA. BEO. 4584. 343776. 001-004., 1919). Ancak ilgili zaman diliminde İzmir merkezinde bu emrin yerine getirilebileceği uygun bir ortam bulunamamıştır.

İzmir'de bulunan Türk/Müslüman öğretmenler, Türklerin ilmi açıdan gelişmelerini sağlamak ve gençlerin ilim ve sanat ile meşgul olarak güzel bir ahlak sahibi olmalarının temin edilmesini hedefliyorlardı. Bu hedefe ulaşmak için cemaat teşkilatının kurularak eğitim sisteminin de bu teşkilata entegre edilmesi gerekiyordu. Cemaat-i İslamiye teşkilatının kurulması ile buradan tayin edilecek bir maarif memuru, eğitim işlerinin yürütülmesini organize edebilecekti. Halihazırdaki Maarif Müdürlüğü makamı, ilgili memuriyet vasıtasıyla sürdürülecek ve bir de maarif encümeni meydana getirilecekti (BOA. MF. MKT. 1241. 89. 007., 1920). Bu, zaten vilayetlerde sürdürülmekte olan sistemin, Cemaat-i İslamiye düzeyine indirgeneceğini göstermektedir.

Ağustos 1921'de imzalanan Sevr Antlaşmasıyla birlikte İzmir ve civarında kalan bölge, arazi hâkimiyeti bakımından Osmanlı Devletine bırakılırken resmî yönetim Yunanistan'a devredilmiştir (Erim, 1953:

⁶ Örneğin işgal edilen bölgelerde Yunan para birimi olan Drahminin değeri piyasa fiyatından daha fazla olarak gösterilmiş ve ilgili para biriminin kullanımı artırılmaya çalışılmıştır. BOA. DH. İ.UM. 20. 25. 14. 083. 002. ; Dahası işgal edilen bölgelerde Drahmi kullanımı bir süre sonra zorunlu hale getirilecektir. BOA. HR. HMŞ. İŞO. 216. 40. 001, 003. ; Yunanlar gelir-gider işlerini de tamamen egemenlikleri altına almaya başlamışlardır. Ödemeler maliye memuru olarak atanan Yunanlar tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Örneğin, Bursa'da bulunan öğretmenler buraya atanmış olan maliyeden sorumlu Yunan memurdan okullar için yardım talep etmişler ancak ilgili memur, kendilerine hiçbir ödeme yapılmayacağını belirterek öğretmenleri aşağılayıcı bir tavırla istifaya davet etmiştir. BOA. MF. MKT. 1241. 68. 010. / 23 Aralık 1920

554-557). Böylece Yunanistan, bazı kanunlar çıkartarak Batı Anadolu'nun egemenliğini hukukî olarak da ele almaya başlamıştır⁷. Bu kapsamda kurulan şu birimler Aydın ve havalisini resmen yönetecektir: Genel Sekreterlik ve Yüksek Komiserlik Ofisi, İç Departmanlar, Finans, Adalet, Eğitim, Kamu Sağlığı ve Sosyal Refah, Ulusal Ekonomi (Ticaret, Endüstri ve Tarım Bölümleri), Kamu Çalışmaları, Müslüman İşleri ve Genel Müfettişlik (Solomonidis, 1984: 156).

Yukarıda sayılan birimler oluşturulduktan sonra Yunan Yerel İdaresinin tüm bölgeyi daha sistemli ve kontrollü yönetme isteği, Müslümanları dışlayan bir pozisyona bürünmüştür. Müslüman İşleri kısmı kurulmasına rağmen Türk/Müslümanların iş ve işlemlerinde iyileşme temin edilmemiştir. Bu nedenle Türk/Müslüman nüfus, Cemaat-i İslamiye⁸ teşkilatının kurulması ve bu sayede kendi kamu işlerini göreyerek geri plana atılmalarının engellenmesi için çaba harcamaya başlamıştır.

Bu sırada Sevr Antlaşmasının imzalanmış olması neticesinde İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi, Cemaat-i İslamiye teşkilatının kurulması için 12 Ekim 1920'de Yunan Yüksek Komiseri Stergiadi ile görüşme talebinde bulunmuştur. İlgili bölgede fiilî olarak Yunan hâkimiyeti olduğundan Cemaat-i İslamiye teşkilatının kurulabilmesi için Yunan Yüksek Komiserinin izin vermesi gerekmektedir. Bu kapsamda halkın da Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulması yönündeki isteğini gösterebilmek amacıyla 700 imzalı (eşraf, ihtiyar heyeti, çeşitli mesleklere mensup kişiler ve aydınlar ağırlıklı olarak imzalamıştır) dilekçe de temin edilmiştir. Rahmetullah Efendi'nin görüşme talebi 28 gün sonra kabul edilmiş ancak Stergiadi yerine Kâtib-i Umumi Gunaraki ile görüşmek zorunda kalmıştır. Gunaraki'nin ifadesine göre, Rahmetullah Efendinin Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulması yönündeki talebi Fevkalade Komiser Stergiadi tarafından, henüz Sevr Antlaşmasının onaylanmamış olması gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Gunaraki, ilgili durumu iletmek üzere Stergiadi tarafından görevlendirilmiştir. Bunun üzerine Rahmetullah Efendi ısrarcı olarak, getirdiği evrakların Fransızca kopyasını Stergiadi'ye iletmek üzere teslim etmiştir (*BOA. MF. MKT. 1241. 89. 012.*, 1920). Ayrıca Rahmetullah Efendi, okul idareci ve öğretmenlerinin maaşlarının ödenmesi konusunda da Gunaraki'den istekte bulunmuş ancak Gunaraki, maaşların ödenmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir (*BOA. MF. MKT. 1241. 89. 006.*, 1920).

Yunan Fevkalade Komiserliği, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulmasını Sevr Antlaşmasının onaylanmasına bağlamasına rağmen ilgili antlaşmanın imzalanması Yunanların, İzmir ve çevresine resmen hükmetmesini temin etmeye başlamıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere söz konusu bölgeyi yönetmek amacıyla yerel teşkilatlanma da oluşturulmuştur. Dolayısıyla antlaşmanın onaylanmamış olmasının geçerli bir mazeret olarak kabul edilebilmesi mümkün görünmemektedir. İzmir merkezinde Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulmasına izin verilmemesine ve çeşitli bahanelerle süreç geciktirilmesine rağmen İzmir çevresinde Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının kurulduğu görülmektedir⁹.

⁷ 10 Eylül 1920 tarihli 2493 numaralı beş maddeden oluşan kanun için bkz. Η Εφημερίς της Κυβερνήσεως (Resmî Gazete) <http://www.et.gr> Erişim: 3 Ağustos 2022; Ayrıca bkz. Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922: Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s.300-301.

⁸ Cemaat-i İslamiye teşkilatlarının kurulması yönündeki girişimler neticesinde ilgili bölgelerde görev yapan müftüler de ön plana çıkmaya başlayacaklardır. Bu nedenle Yunan işgal güçleri müftüler üzerindeki denetimlerini de artırmaya başlayacaklardır. Örneğin, Manisa Müftüsü Alim Efendi, Yunan Fevkalade Komiserliği'nin kendisini İzmir'e çağırması sonrası Manisa'yı terk etmiştir. BOA. DH. İ. UM. 19. 1. 001-004. / Mayıs-Haziran 1920

⁹ İzmir'in ilçelerinden olan Menemen'de kurulan Cemaat-i İslamiye sistemi bu süreçten tamamen farklı olarak şu şekilde ilerlemiştir: Kaza Kaymakamı, henüz anlaşma imzalanmadan önce bölgede bir Cemaat-i İslamiye teşkilatının oluşturulmasını

Tüm bunlara ek olarak yerel vergiler de Yunan Yerel İdaresine akmaya başlamıştır. Bu vergilerle karşılanan Müslüman okullarının giderleri ve öğretmen maaşlarının da artık Yunan Yerel İdaresi tarafından ödenmeyeceği hususu yukarıda ifade edildiği üzere Rahmetullah Efendiye ve Maarif Müdürlüğüne bildirmiştir¹⁰. Bu açıklamayı yapan Gunaraki'ye teşkilattan mahrum bırakılan bir cemaatin maarifi nasıl idare edeceği ve sekiz bin lirayı bulan öğretmen maaşlarını nasıl ödeyeceği de sorulmuştur. Ancak Gunaraki bu soruya cevap vermekten geri durmuştur (*BOA. MF. MKT. 1241. 89. 006.*, 1920). Açıkça görüldüğü üzere Yunan Yerel İdaresi, Müslüman okullarını yokluğa terk etmekte ve kapanacaklarını bildiği halde bu konuda bir girişimde bulunmamaktadır. Bu da gösteriyor ki Yunan Yerel İdaresi, Müslüman okullarının varlığını sürdürmesini kesinlikle istememektedir.

İzmir'de görev yapan Türk/Müslüman öğretmenler, Maarif Müdürü Mahmut Ziya Bey hakkında yolsuzluk/hukuksuzluk yaptığı iddiasıyla Stergiadi'ye sundukları bir raporda kendilerinin de maarife dair işlerini diğer unsurların yaptığı gibi bir cemaat teşkilatı çatısı altında sürdürmek istediklerini vurgulayarak cemaat sisteminin, Müslüman öğretmen ve okullarının mali idarelerini sağlayarak ihtiyaçlarını gidermesi gerektiğini, teşkilat ve programların asrın ihtiyaçları doğrultusunda güncellemesi lüzumunu, öğretmen ve idare heyetlerinin istihdamının teminini sağlayacak bir cemaat sisteminin kurulması zorunluluğunu dile getirmişlerdir¹¹.

Cemaat-i İslamiyenin kurulması gerekliliği Müslüman halk tarafından da Müftü Rahmetullah Efendiden talep edilmektedir. Ekim 1920 tarihli, İzmir Müftülüğü ve Müftü Rahmetullah Efendi'ye gönderilen bir yazıda Müftünün, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulması yönünde mahallî idare karşısında yaptığı girişimlerin bir sonuca ulaşmamış olduğundan bahisle şu ifadelerin mahallî idareye bildirilmesi istenilmektedir:

- 1) İdare-i mahallîye Müslümanların hoşnutluğunu kazanmak istiyorsa halkın haklı taleplerini yerine getirmelidir.
- 2) İşgal sonrası Müslümanlar, alınan kararlara riayet ederek alçak gönüllülikle hareket etmişler ve sükûnu sağlamışlardır. Böyle bir ortamda Müslümanların işleri ile ilgilenecek bir cemaat heyetinin teşkili gereklidir. Müslümanların tamamı meşru hakları gereği bu heyetin biran önce oluşturulmasını istemektedir.

gereki görmüş ve mahallin ileri gelenlerinden 5 üyeli bir Cemaat-i İslamiye teşkil edilmiştir. Anlaşmanın imzalanmasından sonra da daha iyi bir sistem kurmak ve bir nizamname oluşturmak amacıyla Kaza Kaymakamı Tevfik Bey'in yardımı ile, seçilmiş bulunan beş üye çeşitli toplantılar icra ederek bir nizamname kaleme almışlardır. Bu nizamname, yerel komisyon ve heyetler tarafından incelenerek kabul edilmiş ve yerel yönetim tarafından da onaylanmıştır. Ardından bir cuma günü müftülük makamına davet edilen memleketin önde gelenlerinden bazı kişiler, evkaf ve maarif komisyonları, belediye heyeti ve muhtarların da bulunduğu ortamda sekiz kişilik bir idare heyeti teşkil edilmiştir. "Tavzih-i Hakikat", *Ahenk Gazetesi*, 28 Eylül 1920, s.3. ; Batı Anadolu'nun daha iç bölgelerinde de bu tür teşkilatlar kurulmaya başlanılmıştır. Örneğin, Kırkağaç Cemaat-i İslamiye Heyeti tarafından kaleme alınan bir yazı için bkz. Yunan Dış İşleri Arşivi (YDİA), Αρχείο Κεντρική Υπηρεσία (Arheio Kentriki İpiresia), 1922/5.5. ; Daha uzak bölgelerde de Cemaat-i İslamiye teşkilatları oluşturulmaya çalışıldığı bilinmektedir. Örneğin, Çatalca'da Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulması hakkında girişimler ve çalışmalar için bkz. BOA. DH. HMs. 4. 4. 001. / 17 Mart 1919

¹⁰ Müslüman okullarında görev yapan öğretmenlerin maaşları sadece birkaç ay Yunan Yerel İdaresi tarafından ödenmiştir. Yunanların iddiasına göre Müslüman okullarına harcanan toplam para 1.849.198 Drahmidir. M. Μιχαηλίδης Νουάρως, "Η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδος εν εις την εντός της Ζώνης των Σεβρών Μικρασιατικήν περιοχήν", *Μικρασιατικά Χρονικά*, Sayı 6, 1955, s.62. (M. Mihailidis Nouaros. "Sevr Bölgesi İçerisindeki Küçük Asya'da Yunanistan'ın Eğitim Politikası", *Küçük Asya Kronikleri*)

¹¹ İlgili belge şunlar tarafından imzalanmıştır: Hilal İdadisi Müdür ve Öğretmenleri, Nehari İdadisi Müdür ve Öğretmenleri, Darülmualimin Öğretmenleri, Zükur Sultanisi Müdür ve Öğretmenleri, Darülmualimat Müdür ve Öğretmenleri, İnas Sultanisi Müdür ve Öğretmenleri, Numune Mektebi Müdür Yardımcısı, Muhasebe-i Hususiye Vilayet Başkâtibi. BOA. MF. MKT. 1241. 89. 007. / 20 Ekim 1920

- 3) Müslümanlar asayişini temin etmede ve sükûnu sağlamada gösterdikleri dikkat nispetinde mahallî idarenin sağlayacağı serbestlik ve memnuniyetlerini artırma çabası da aynı oranda olmalıdır.
- 4) Rumlar nasıl asırlarca cemaat sistemi kurarak serbestçe ilerleme kaydettilerse Müslümanlara da aynı haklar tanınmalıdır.
- 5) Müslümanların ilerlemesinin sağlanması ve haklarının temin edilmesi bir cemaat teşkili ile mümkün olabilecektir. İlgili cemaat sistemi şu konularda yetki sahibi olmalıdır: Cami, mescit ve vakıflar gibi hayır kurumlarının idare edilmesi, medrese ve diğer Müslüman okullarının ihtiyaçlarının giderilmesi, idare edilmesi, programlarının belirlenmesi, muhacirlere yardım edilmesi, fakir Müslümanların ihtiyaçlarının giderilmesi, yetimler ve dulların işlerinin temini ve bunlara yardımda bulunulması (*BOA. MF. MKT. 1241. 89. 003.*, 1920).

Yunan Yerel İdaresinin bölge yönetimini eline almasıyla birlikte Müslüman memurlara ödemiş olduğu birkaç aylık maaş hediye niteliğinde olarak zikredilmiştir (*BOA. DH. İ. UM. 20. 14. 016.*, 1920). İlgili durum, Yunan Yerel İdaresinin, Osmanlı memurlarını resmi olarak memur statüsünde kabul etmediği anlamına gelmesi bakımından önemlidir. Böylece devletin resmi iş ve işlemlerini yapan memurlar da yavaş yavaş görevden el çektiler (*BOA. DH. UMVM. 3. 78. 001.*, 1921). İlgili memurların maaşlarını alamamaları durumu Cemaat-i İslamiye teşkilatı ile doğrudan bağlantılı değildir. Çünkü Müslümanların cemaat sistemini tercih etmeleri ister istemez tüm idari/bürokratik sistemin de dışına çıkmalarına ve yönetimden soyutlanmalarına resmi olarak da neden olmaktadır. Zaten halihazırda yönetim Yunanların elinde olduğu için bürokratik sistemi de onlar yönetmekte ve yönlendirmektedir.

Cemaat teşkilatı kurulması, tüm memurları olmasa da Türk/Müslüman öğretmenleri doğrudan ilgilendirmektedir. Çünkü öğretmen maaşları yerel gelirlerden temin edilmektedir. Yerel gelirlerin Yunan idaresine akması ve öğretmenleri resmi olarak temsil edebilecek Müslümanlara özgü idari bir yapının da kurulmasına izin verilmemiş olması onları, doğrudan maaşsız bir biçimde sistemin dışına itmektedir. Dolayısıyla Cemaat-i İslamiye yapısının kurulamamasından belki de en çok etkilenen grup öğretmenler olmuştur. Ayrıca bu süreçte birçok ilk ve orta dereceli okul, ekonomik yoksunluk ve diğer sebeplerle kapanırken Mektebi Sultani gibi İzmir'in en önemli eğitim kurumlarından biri de Yunan Yerel İdaresi tarafından binası işgal edilmek suretiyle kapatılmıştır (*BOA. MF. MKT. 1241. 89. 016.*, 1920; "İzmir Sultanisi", 1920: 1).

İzmir Darülmualimini de yokluk içerisinde bulunmaktadır. Okulun müdürü ve öğretmenleri ilk olarak İstanbul Maarif Nezaretinden yardım talep etmişler ancak istenilen yardım elde edilememiştir. Okuldaki 29 kimsesiz öğrencinin yeme-içme ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Yunan Yerel İdaresi ve Maarif Müdüriyetine de başvurulmuştur. Buralardan gelecek cevap beklenirken öğrencilerin gıda ihtiyacı da esnaftan borçla alınan malzemelerle temin edilmiştir. Ancak Yunan Yerel İdaresi, 55 gün boyunca Darülmualiminin müdürü ve öğretmenlerini görüşme için bekletmiş ve nihayetinde de ilgili okulun cemaate ait olduğu ve okulun devam ettirilmesi için gelirin cemaat aracılığıyla sağlanması gerektiği bildirilmiştir. Maarif Müdürü de elinden bir şey gelmeyeceğini bildirdikten sonra ilgili okul heyeti, Müftü Rahmetullah Efendiye başvurmuştur. Ancak Rahmetullah Efendi de Yunan Yerel İdaresi'nin Sevr Antlaşmasının henüz onaylanmamasını bahane ederek cemaat teşkilatı kurulmasına

izin vermediklerini belirtmiştir. Ayrıca Yunan Yerel İdaresi, memurların Ekim 1920 maaşlarını ödemiş ancak öğretmenlerin maaşlarını ödemeye yanaşmayarak bu maaşların cemaat tarafından ödenmesini bildirmiştir (*BOA. BEO. 4671. 350253. 002-003.*, 1920). Görüldüğü gibi Yunan Yerel İdaresi hem cemaat teşkilatı kurulmasına izin vermemekte hem de okulların cemaate ait olduğu ve giderlerini cemaat vasıtasıyla karşılaması gerektiğini bildirmektedir. Yunan Yerel İdaresi bu anlamda cemaat sisteminin kurulmasını da geciktirerek Türk eğitim sistemini olabildiğince sınırlamaya çalışmaktadır.

Maarif Encümeni Kararnamesi ve Cemaat-i İslamiye Teşkilatına Giden Yol

Türk/Müslüman eğitim sistemi özelinde sorunlar oldukça büyük bir hal alınca Yunan Yerel İdaresi, Cemaat-i İslamiye teşkilatı kurulmadan önce İzmir merkezinde Türk/Müslüman eğitim sistemini idare etmek üzere bir Maarif Encümeni oluşturmaya girişmiştir. Bu amaçla oluşturulan encümenin üyelerinin bir kısmı henüz vazifeye başlamadan önce istifa etmişler diğerleri de birkaç toplantı sonrası istifa ederek çekilmişlerdir (*BOA. DH. UMVM. 69. 62. 006.*, 1921). Müslüman ahali, üyelerin yeniden belirlenmesi için harekete geçmiş ancak Yunan Yerel İdaresi, ilkokulların cemaat yapıları ile idare edilmesine dair bir kararname çıkarılacağını ve bu kararnameye göre hareket edilmesi gerektiğini bildirmiştir (Su, 1981: 31).

Şubat 1921'de ilan edilen kararname, doğrudan doğruya eğitim işlerini baz almakta ve ilkokul öğretmenlerinin maaşlarının ödenmesini sağlamaya yönelik esasları ihtiva etmektedir. Ayrıca ilgili kararname, Cemaat-i İslamiye sistemine giden yolu da açmıştır. Kararnamede yer alan maddeler kısaca şu şekildedir:

- 1) Cemaat-i İslamiye kanununun ilan edilmesine kadar Osmanlı idaresinde olduğu gibi ilkokullar aşağıdaki düzenlemelerle sürdürülecektir.
- 2) Bütün Müslüman ilkokullarının giderleri ile öğretmen ve hizmetli maaşları okulların bulunduğu bölgenin ahali tarafından temin edilecektir.
- 3) Her Müslüman, bulunduğu bölgedeki Müslüman okulunun idaresi için her sene belirlenecek bir meblağı ödemekle yükümlü olacaktır.
- 4) Her kazanın merkezinde 5 üyeden meydana gelen maarif encümenleri oluşturulacaktır. Her dört yılda bir bu üyeler, kaza belediye meclisinde yer alan Müslüman üyeler tarafından belirlenecektir.
- 5) En az bir Müslüman ilkokulu olan yerde üç üyeden oluşan birer mahalle mektebi komisyonu oluşturulacak ve bu komisyon üyeleri mahalle veya köy ihtiyar heyeti tarafından gösterilen adaylar arasından her iki yılda bir kaza maarif encümenince seçilecektir.
- 6) Kaza Maarif Encümeni Üyeleri ve Mektep Komisyonu Üyeleri herhangi bir ücret almayacaklar ancak Encümen Kâtiplerine maaş ödemesi yapılabilecektir.
- 7) Maarif Encümenlerinin görevi Müslümanların, okullar için vereceği meblağı belirlemek ve denetimini yapmaktır. Mektep Komisyonları da okullara ait gelirlerin tahsili ve harcanmasından sorumludur.
- 8) Mektep Komisyonları, okullar açılmadan önce her yıl idare ettikleri okullara ait giderlerin beyan edildiği cedveller hazırlayacak ve Maarif Encümenine gönderecektir. Maarif Encümeni de ilgili meblağı halka paylaştıracaktır.

- 9) Söz konusu cedveller, okullar açılmadan önce köy ve mahallelere gönderilecek ve on beş günlük bir itiraz süresi bırakılacaktır. İtirazlar kaymakam, kadı, kaza maarif encümeni ve müftü tarafından incelenecek ve neticeye karar verilecektir.
- 10) Kesinleşen vergiler nispetinde Mektep Komisyonları ilgili gelirleri toplayacak ve karşılığında makbuz verecektir.
- 11) Maarif vergilerinin tahsilatında sorun yaşanması durumunda mahalli inzibat memurları görevlendirilecektir.
- 12) Eğer bir okul doğrudan bir gelire sahip ise bu gelirden doğrudan o okul istifade edebilecektir. Ancak bu gelirin yeterli olmaması durumunda gerekli görülen meblağ vergilerden sağlanacaktır. Okula ait diğer gelir getiren yer ise Mektep Komisyonunca Hükümetin de onayı alınarak kiraya verilebilecektir.
- 13) Her sene temmuz ayında Mektep Komisyonları mensup oldukları kaza Maarif Encümenlerine gelir ve gider hesaplarını bildirecek onlar da mahallin büyük mülkî memurları aracılığıyla bunları Yunan Fevkalade Komiserliği Maarif Şubesine göndereceklerdir.
- 14) İlkokul öğretmenlerin atanması, yer değiştirmesi veya azledilmesi gibi konular, ilgili okulun bulunduğu bölgenin Maarif Müfettişliğinin kaza Maarif Encümeni ile görüşmesi neticesinde karara bağlanacak ve Maarif-i İslamiye Müdüriyetince yerine getirilecektir. Ancak bu kararların Yunan Fevkalade Komiserliği Maarif Şubesi tarafından tasdik edilmesi gerekmektedir.

Söz konusu kararnameye ek olarak çıkarılan geçici bir maddeye göre Cemaat-i İslamiye teşkilatı kuruluncaya kadar Müslüman, Hristiyan ve diğer tüm cemaatlere ait okulların idaresi için mahalli meclisler tarafından bir gelir temin edilmesine kadar Müslüman ilkokullarının ortaya çıkabilecek bütçe açıkları Yunan Yerel İdaresinin kararı ve uygun görmesiyle mahallî genel gelirlerden ya da vilayetin özel maarif gelirlerinden sağlanacaktır (*BOA. DH. UMVM. 69. 62. 005., 1921*).

İlgili kararname ile birlikte ilkokul¹² derecesindeki Türk/Müslüman okulları kısmen de olsa Yunan Yerel İdaresi bünyesi dışında tutulmuştur. Ancak kararnamenin bazı maddelerinde de görüleceği üzere Yunan Yerel İdaresi, Türk/Müslüman eğitim sisteminin hamisi konumunda olduğunu vurgulamıştır.

Kararnamenin ilkokul eğitim sistemini düzeltereği ve ekonomik sorunları ortadan kaldıracığı yönünde genel bir kanaat oluşmuş olmasına rağmen beklentilerin karşılanamadığı kısa süre içerisinde görülecektir. Getirilmeye çalışılan sistem aslında halihazırda Osmanlı yönetimi tarafından taşrada uygulanan sistemin bir benzeridir. Osmanlı idaresinde de ilkokullar, bulunduğu bölgenin vergileri ile varlıklarını sürdürmekteydi. Dolayısıyla ifade edilebilir ki Yunan Yerel İdaresi, ilgili sistemi kendi güdümüne almaktan öte bir yenilik getirmemiştir. Vergilerin komisyonlar aracılığıyla toplanması ve komisyonların bu iş ve işlemler karşılığında herhangi bir ücret almaması da sistemi başından tehdit eder duruma getirmiştir. Osmanlı idaresinde bu işler için maaşlı görevliler bulunması dahi nispeten başarılı bir süreç meydana getiremezken cemaat sistemi benzeri bir teşkilatlanmanın kurularak bu işin doğrudan buraya havale edilmesi başarılı bir neticenin alınmasını engelleyecektir.

¹² Ortaokul derecesindeki okullar Yunan Yerel İdaresi egemenliğinde bırakılmıştır. Kamil Su, *a.g.e.*, s.36.

Ayrıca ilgili Kararname ile birlikte Müslüman okullarını idare edecek olan idari sistem iki yönlü olarak meydana geliyordu. Birincisi Yunan Yerel İdaresi bünyesindeki İslam Okulları Bölümü ve ikincisi ise İslam Okulları Maarif Müdüriyeti idi (Su, 1981: 60). Her durumda birinci mekanizma ikinciye egemenliği altında tutmaya yarayacaktı.

Kararname, İzmir merkezindeki okulların bölgelere ayrılmasını da gerektirmiştir. Bu kapsamda 7 bölge¹³ belirlenmiş ve bir ay içerisinde bölge komisyonları da meydana getirilmiştir. Ancak bunların onaylanması için gerekli mekanizma olan İzmir Kazası Maarif Encümeni henüz yok hükmündedir¹⁴. Dolayısıyla komisyonların onaylanamaması çalışmalara başlayamamalarına sebep olmaktadır. Komisyonlar bir süre sonra onaylanacak ve çalışmalarına başlayacaklardır (“Aydın Maarifi”, 1921: 2). Ancak bunlar beklendiği ölçüde verimli bir çalışma süreci meydana getiremeyeceklerdir. Mart ayından aralık ayına kadar geçen süreç içerisinde ilkökul öğretmenlerine sadece 2-3 aylık maaşları ödenebilmiştir. Fakat bu noktada vergi gelirlerinin yetersizliği de söz konusudur. Toplanan yıllık vergiler, Yunan Yerel İdaresi tarafından maarife teslim edilmiş olmasına rağmen bu meblağ, öğretmen maaşlarının sadece bir aylığını karşılamaktadır (BOA. DH. UMVM. 3. 78. 001., 1921). Dolayısıyla yerel vergilerle eğitim sisteminin ilkökul kısmının dahi idare ettirilemediği görülmektedir.

1921 yazında Yunan Yerel İdaresi, işgal edilen bölgelerin artması nedeniyle yeniden bir teşkilatlanmaya gitme zorunluluğu hissetmiştir. İdari birimler şu şekilde yeniden düzenlenmiştir:

- 1) Genel Sekreterlik (İçeriğindeki Bölümler: Yüksek Komiserlik Ofisi, Siyasi Konular Bölümü, Dış İlişkiler Bölümü, Basın Ofisi),
- 2) Adalet Bölümü (İçeriğindeki Bölümler: Hapishane Yönetimi, Hukuki Tercüme Bölümü ve Personel Bölümü),
- 3) İçişleri Bölümü (Yerel Yönetimler Bölümü, Genel İdare Bölümü, Kamu Düzeni ve Dini Bölümü)
- 4) Eğitim Bölümü (İlk, Orta ve Yükseköğretim Bölümü, Eski Eserler Bölümü, Genel Müfettişlik ve Okul Hijyeni Bölümleri)
- 5) Ekonomi Bölümü (Doğrudan Vergilendirme Bölümü, Dolaylı Vergilendirme Bölümü, Kamu Malları ve Gelirleri ve Yönetimi Bölümü)
- 6) Ulusal Ekonomi Bölümü (İki ana bölüme ayrılmıştır: Ticaret ve Endüstri ile Tarım)
- 7) Kamu Çalışmaları Bölümü (Yönetim, Yol İşleri, Limanlar, Kanalizasyon, Sıhhi Tesisat, Mimari ve Kamu Binaları bölümlerine ayrılmıştır)

¹³ İlgili bölgeler şu şekildedir: 1) Mecidiye İnas, Namazgah, Teshile Zükur, Birinci Ana Okulları. 2) Hadikatül Vildan, Memduhiye, Terakkı-i İnas, Numune, İkinci Ana Okulları. 3) Gayret Zükur ve İnas, Bozyaka Okulları. 4) Salihye Zükur, Selimiye İnas Okulları. 5) Karantina Kuhtalit, Ana Okulları, Tefeyyüz Muhtelif, Ana Okulları, Karşıyaka Zükur, İnas Numune, İnas İptidai, Menba-ı İrfan ve Ana Okulları. Kamil Su, *a.g.e.*, s.57. ; İlgili okullar daha önce semt bazında bölünmekteydi. 1919 yılında semtler ve ödeyecekleri vergiler şu şekildedir: Eşrefpaşa: 93.279 kuruş 20 para, Basmane: 144.795 kuruş, Karantina: 220.602 kuruş 20 para, Mahmudiye: 914.229 kuruş, Beşdurak: 815.373 kuruş 20 para, Paralı Köprü: 92.696 kuruş, Tilkilik: 74.109 kuruş 25 para, Mecidiye: 280.209 kuruş, Katıpzade: 23.487 kuruş 20 para, Karşıyaka: 136.753 kuruş. “Maarif Müdüriyetinden”, *Ahenk Gazetesi*, 12 Ocak 1920, s.3.

¹⁴ Maarif Encümeninin oluşturulması amacıyla kadı, müftü ve diğer kişiler ile iletişime geçilmiştir. Bunların birbirine olan düşmanlığı nedeniyle bir araya gelmemeleri süreci geciktirmektedir. Kamil Su, *a.g.e.*, s.57-58.

8) Telekomünikasyon Bölümü (Postaneler ve Telgraflar – Telefonlar)

9) Halk Sağlığı ve Sosyal Refah Bölümü (Halk Sağlığı Bölümü, Mültecilerin Rehabilitasyonu Bölümü, Askerlerin Bakımı ve Sosyal Refah için Hayır Kurumları Bölümü ve Hijyen Bölümü)

10) Müslüman İşleri Bölümü (Müslüman Kurumları Bölümü, Müslüman Eğitimi Bölümü, Müslüman Mahkemeleri - Yargı İşleri Bölümü)

11) Askeri İşgal Altındaki Bölgeler Bölümü

Yunan Yerel İdaresi, yukarıda oluşturduğu görülen bölümleri 1922 Ağustosuna kadar aynen devam ettirmiştir (Solomonidis, 1984: 157-158). Bununla birlikte Cemaat-i İslamiye sistemi, Müslüman İşleri Bölümü ile kontrol altına alınmıştır. Serbest bir cemaat sisteminden ziyade Yunan Yerel İdaresine bağlı ve bağımlı bir yapı ortaya konulmuştur. İlgili bölümün başına Dimitrios Vuduris getirilmiştir¹⁵.

İfade edilebilir ki cemaat sisteminin kurulması sorunları düzeltmemiş ve Yunan kontrolü bunun en büyük sebebi olmuştur. Yunan kontrolünün Cemaat-i İslamiye sistemine müdahalesi bakımından şu örneği vermemiz mümkündür: Henüz İzmir'de işgal başlamadan önce İzmir Sanayi Mektebi ile Gureba-i Müslimin Hastanesi gelirleri (BOA. BEO. 4642. 348088. 001-002., 1920) doğrudan Cemaat-i İslamiyeye bırakılmış ve böylece söz konusu yapıların işgalden ve Yunan kontrolünden etkilenmesinin önüne geçilmek istenilmiştir. Ancak işgal öncesi Cemaat-i İslamiyeye izafeten kayıtları müfettişlik adına geçirilen emlak ve özel gelirleri ihtiva eden defter, Yunan Fevkalade Komiserliği tarafından alınarak gelirlerin kendileri tarafından tahsil edileceği ve tahsilat miktarının muhasebe-i hususiyye bildirileceği, kira süreleri dolduğunda da kendileri tarafından kiraya verileceği muhasebe-i hususiye müdürüne bildirilmiştir (BOA. DH. UMVM. 69. 62. 006., 1921). Dolayısıyla Yunan işgal sahası içerisinde kalan yapılar kime ya da nereye ait olduğuna bakılmaksızın tamamen Yunan kontrolüne alınmıştır. Cemaatlere bu anlamda bir özerlik tanınmamıştır.

Sonuç

Cemaat-i İslamiye sistemi, Osmanlı hakimiyetinde ve çoğunluğu Müslüman olan bölgelerde gerekli bir teşkilat olarak görülmemesine rağmen zamanla teşkilatın bölgeler bazında kurulmasına yönelik teşvikler yapıldığı ve emirler verildiği görülmektedir. İzmir ve havalisine de benzer bir emir gönderilmesine rağmen Yunan işgalinin getirdiği baskı ortamı, söz konusu teşkilatın kurulmasını engellemiştir. İşgal altındaki bölgede bulunan Müslümanlar, bahsedildiği üzere ilgili teşkilatın kurulması amacıyla Yunan Yerel İdaresi ile defalarca görüşmeler yapmış ancak doğrudan bir netice almaları hemen mümkün olmamıştır. Yunan Yerel İdaresi, ilgili teşkilatın kurulmasını geciktirmiş ve bu süreçte Türk/Müslüman eğitim sisteminin büyük zarar görmesine neden olmuştur. Bu zarar ile birlikte sistemi tamamen kendi himayesine almaya çalışmış ve daha az okul ve daha az öğretmen ile daha az eğitilmiş ve itaat eden Türk/Müslüman kitle oluşturmaya çalışmıştır. Bu bir nevi Yunan Yerel İdaresinin uyguladığı sindirme politikası olarak görülmelidir. Tüm resmî kurumlar Türk/Müslümanların elinden alındığı gibi onların yaşam alanı da cemaatleşmeleri geciktirilerek kısıtlanmıştır. Bu sayede Türk/Müslümanların "millî" bilinçleri de ortadan kaldırılmak istenilmiştir.

¹⁵ Kendisi Vilayeti Umuru Hukukiye Eski Müdürüdür. BOA. DH. UMVM. 69. 62. 006. / 22 Mart 1921

Sevr Antlaşması ile birlikte İzmir ve çevresinin toprak hakimiyeti Osmanlı Devleti'nde kalmak üzere idari ve hukuki statüsü resmen Yunanistan'a bırakılmıştır. Beş yıl sonunda yapılacak olan oylama ile söz konusu bölgenin tamamen Yunanistan'a katılmasının önünün açılması da Yunanistan'ın bölgeyi yavaş yavaş kendi egemenliğine hazırlamasına neden olmuştur. Bu kapsamda yukarıda ifade edilen tüm engellemelerin bilinçli bir tercih sonucu gerçekleştirildiği izlenimi doğmaktadır.

Netice itibariyle Cemaat-i İslamiye sisteminin kurulmasına izin verildiğinde ne Müslümanlar kendi kendilerinin sosyo-kültürel ve ekonomik idamelerini sağlayabilmiş ne de sistemin sürdürülebilir kılınması adına yeterli çalışmaları yapabilmişlerdir. İlgili durum da çoğunluğun azınlığa her alanda mağlup olmasının yolunu açmış ve kalabalık ama kolay yönetilebilir bir kitlenin meydana gelmesinde ilk adımın atılmasına neden olmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Millî Mücadele Döneminde Müslüman Eğitim Sistemi Bağlamında İzmir’de Cemaat-i İslamiye Teşkilatının Kuruluş Girişimleri” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- BOA. BEO. 4584. 343776. 001-004. (1919).
- BOA. BEO. 4642. 348088. 001-002. (1920).
- BOA. BEO. 4671. 350253. 002-003. (1920).
- BOA. DH. HMS. 4. 4. 001. (1919).
- BOA. DH. İ. UM. 19. 1. 001-004. (1920).
- BOA. DH. İ. UM. 20. 14. 016. (1920).
- BOA. DH. İ. UM. 20. 25. 14. 083. 002.
- BOA. DH. UMVM. 3. 78. 001. (1921).
- BOA. DH. UMVM. 69. 62. 005. (1921).
- BOA. DH. UMVM. 69. 62. 006. (1921).
- BOA. HR. HMS. İŞO. 216. 40. 001, 003.
- BOA. MF. MKT. 1241. 68. 010. (1920).
- BOA. MF. MKT. 1241. 89. 003. (1920).
- BOA. MF. MKT. 1241. 89. 006. (1920).
- BOA. MF. MKT. 1241. 89. 007. (1920).
- BOA. MF. MKT. 1241. 89. 012. (1920).

BOA. MF. MKT. 1241. 89. 016. (1920).

Cemaat-i İslamiye Bahsi. (1920, Ocak 3). *Vakit Gazetesi*, S.776, 2.

Cemaati İslamiye Teşkilatı 3. (1919, Aralık 16). *Vakit Gazetesi*, S.758, 2.

Maarif Müdüriyetinden. (1920, Ocak 12). *Ahenk Gazetesi*, 3.

Tavzih-i Hakikat. (1920, Eylül 28). *Ahenk Gazetesi*, 3.

Aydın Maarifi. (1921, Mayıs 31). *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, S.199, 2.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, 4. Devre, 1. İçtima Senesi, 21. İnikad, C.1, 10 Mart 1920.

Adıyeye, A. N. (1992). Yunanistan Sınırları İçinde Bir Azınlık Örgütlenmesi Cemaat-ı İslamiyeler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 265-288. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25523/269211>

Berber, E. (1997). *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922: Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*. Ayraç Yayınevi.

Erim, N. (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. C. I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Furat, A. Z. (2013). Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 33(33), 63-93. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000615

Koç Başar, C. (2017). Osmanlı Millet Sisteminden Ulusa Geçiş. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23 (1), 195-231. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/30773/332721>

Νουάρως, Μ. Μ. (1955). Η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδος εν εις την εντός της Ζώνης των Σεβρών Μικρασιατικήν περιοχήν. *Μικρασιατικά Χρονικά*, 6, 3-72. (M. Mihailidis Nouaros. (1955). *I Ekpaideutiki Politiki tis Ellados en eis tin entos tis Zonis ton Sevron Mikrasiatikin periohin. Mikrasiatika Hronika*, 6, 3-72.)

Oran, B. (1986). *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Ortaylı, İ. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi. *Türkler Ansiklopedisi*, C.10, (216-220). Yeni Türkiye Yayınları.

Solomonidis, V. (1984). *Greece in Asia minor: The Greek Administration of the Vilayet of Aidin 1919-1922* [Basılmamış Doktora Tezi]. University of London.

Su, K. (1981). *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yakut, Esra & Yakut, Kemal. (2015). Mütareke Dönemi'nde Cemaat-i İslamiye Teşkilatı'nın Kurulması Çalışmaları. İçinde *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan* (733-748). Timaş Yayınları.

Yunan Dış İşleri Arşivi (YDİA), (Αρχείο Κεντρική Υπηρεσία (Arheio Kentriki İpiresia), 1922/5.5.

Η Εφημερίς της Κυβερνήσεως (I Efimeris tis Kyverniseos – Resmî Gazete) <http://www.et.gr> Erişim:
3 Ağustos 2022

Türk Dil Kurumu Online Sözlük, <https://sozluk.gov.tr> Erişim: 5 Ağustos 2022

Extended Abstract

The word "Cemaat" is defined as "people who follow an imam and pray", "crowd of people, community", and "a community of people from a religion or a lineage". Accordingly, the concept of "Cemaat-i Islamiye" is defined as a community of people who belong to the religion of Islam. The Cemaat-i Islamiye structures are an organizational system that does not usually exist among Muslim communities living under Ottoman rule. Within the Ottoman borders, the Cemaat system was mostly formed by non-Muslims.

After the Ottoman-Russian War of 1877-1878, the Ottoman Empire's loss of territory and the presence of Muslim elements in the lost lands led to the establishment of Cemaat-i Islamiye organizations. However, there are also Muslims who took steps to ensure their existence with this system by establishing the Cemaat-i Islamiye organization while under Ottoman rule. Especially the people living in Western Thrace, Rumelia and the Islands can be given as an example to this situation. The central government has made various efforts to establish and strengthen the Cemaat-i Islamiye structures in other regions where the Ottoman Empire is dominant, and this issue has occupied the government agenda for a long time. It has been suggested that the Cemaat organization will eliminate the party discussions among the people and end the fraternal fights among the Muslims. The issue of establishing Cemaat-i Islamiye organizations was also discussed in the Parliament. However, since the Assembly was closed by the Entente Powers, no result could be reached.

With the arrival of Greek military forces in Izmir on May 15, 1919, the political and bureaucratic dominance of the Turkish/Muslim segment began to weaken in the Aydın Province and its environs. This region began to be administered by the Greek High Commission. The Greeks took the political, military, economic and bureaucratic affairs and transactions under their dominance. After the region's economy came under Greek domination, institutions serving the Turkish/Muslim public became inoperable.

The Greek Local Administration acted in an attitude that excluded Muslims. This situation necessitated the Turkish/Muslim population to establish the Cemaat-i Islamiye system. The Turkish/Muslim teachers in Izmir aimed to establish the Cemaat-i Islamiye organization and to continue their educational activities. After the signing of the Treaty of Sèvres, Mufti Rahmetullah Efendi requested an appointment from the Greek High Commissioner Stergiadi for the negotiations on the establishment of the Cemaat-i Islamiye organization. Rahmetullah Efendi's request for meeting was accepted after 28 days, but he had to meet with Katib-i Umumi Gunaraki instead of Stergiadi. In this meeting, Gunaraki stated that the establishment of the Cemaat-i Islamiye organization could not be allowed yet The Greek Local Authority collected local taxes. For this reason, Rahmetullah Efendi asked Gunaraki to pay the salaries of the school administrators and teachers. However, Gunaraki stated that it was not possible to pay the salaries. As can be seen, although the Greek Local Administration knew that Muslim schools would be closed due to economic reasons, they did not take any action in this regard.

The establishment of the Cemaat-i Islamiye organization directly concerns Turkish/Muslim teachers. Because teachers' salaries are provided from local revenues. In this process, many primary and secondary schools began

Administration decided to establish an Education Council to manage the Turkish/Muslim education system in the center of İzmir before the establishment of the Cemaat-i İslamiye organization. However, this initiative was unsuccessful.

In February 1921, a decree was made to regulate educational affairs and pay teachers' salaries. Although there was a general opinion that the decree would fix the primary school education system and eliminate economic problems, it was seen in a short time that the expectations could not be met. After the establishment of the Cemaat-i İslamiye system, the Greek Local Administration intervened in the relevant organization in every field. Therefore, the Cemaat-i İslamiye was not functionally successful.

Geliş Tarihi / Received Date
06.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
03.11.2022

Görünen İmge Kılavuz İstemez: Tasarım Çalışmalarında İmgelerin Renk Kodları Üzerinde İncelenmesi

Self-explanatory Images: Analyzing Color Codes on Images in Design Studies

Alev Fatoş PARSA¹

Damla İŞBİLEN²

Öz

Tasarım çalışmalarında tasarım problemini tespit etmekle başlayan tasarım süreci, yaratıcı görsel çözüme ait mesajın hedef kitleye iletilmesi ile tamamlanmaktadır. Hedef kitleye yönelik olarak tasarımda kullanılan imgeler tasarım ekibi tarafından özenle seçilmektedir. Evrensel dile sahip olan bu imgeler yazılı metinlerden daha hızlı iletilme özelliği taşımaktadır. İmgeler kendi zamanının kültürel göstergeleri olarak anlam katmanlarına sahiptir. Bu sebeple imgeleri incelemek, yorumlamak adına en sık başvurulan yöntem göstergebilimdir. Tasarımda kullanılan renkler aynı zamanda kültürün önemli bir parçasını temsil etmektedir. Her rengin kişisel anlamları olabileceği gibi kültürel ve evrensel anlamları da bulunmaktadır. İmgelerin göstergebilim üzerinden okumalarında renk önemli bir kod sistemi oluşturmaktadır. Renkleri tasarıma katma becerisini geliştirmek için önce renklerin bilimini, psikolojisini, anlamlarını anlamak ve okumak gerekmektedir. Görsel iletişim tasarımcıları ve sanatçılar etkili renk paleti seçimlerinin, tasarımda göz takibini yönlendirmeye yardımcı olan tekniklerin başında geldiğinin bilincindedir. Renk seçimleri, renk paleti tasarımları görsel estetikte önemli rol oynamaktadır. Renklerin görsel estetiğe katkısının yanı sıra iletilen mesaja yüklediği anlamlar da önem teşkil etmektedir. Bu çalışmada, tasarım uygulamalarında imge kullanımı renklerin dili üzerinden incelenmektedir. Tasarım çalışmalarında renk kullanımının imgenin anlamına katkıları örnekler üzerinden irdelenmekte ve işlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, İmge, Renk Kodları, Göstergebilim, Tasarım Çalışmaları

Abstract

The design process, which starts with identifying the design problem in design studies, is completed by conveying the message of the creative visual solution to the target audience. The design team carefully selects the images

¹ Sorumlu Yazar: Prof. Dr., Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, E-mail: alev.parsa@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5849-4950

² Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, E-mail: damla.isbilen@ege.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-5465-3811

used in the design for the target audience. Images have a universal language and are transmitted faster than written texts. Images have layers of meaning as cultural indicators of their own time. For this reason, the most frequently used method for examining and interpreting images is semiotics. The colors used in the design also represent culture. Each color can have personal meanings as well as cultural and universal meanings. Color constitutes an important code system in the reading of images through semiotics. Understanding the science, psychology, and meaning of colors is necessary to develop the ability to incorporate colors into design. Visual communication designers and artists know that effective color palette choices are one technique that enables guiding eye tracking in design. Color choices and color palette designs play an essential role in visual aesthetics. In addition to the contribution of colors to visual aesthetics, the meanings they attach to the message are also important. This study examines the use of images in design applications through the language of colors. The contributions of the use of color to the meaning of the image are examined through examples.

Keywords: Design, Image, Color Codes, Semiotics, Design Studies.

Giriş

“Görünen köy kılavuz istemez” atasözü, apaçık belli olan bir durumu izah etmeye gerek yoktur anlamı taşımaktadır. İnsanlar bir durumu görür, onu anlamlandırır ve var olan bu durum karşısında tedbirini alarak davranır. İmgeler ve onu çevreleyen renkler bir kitap kapağında, bir sinema afişinde ya da herhangi bir ürününün üzerinde kısaca her yeredir. İmgelerin bilgi ve tepki üretme güçleri tasarımcısının onu nasıl kullandığının yeteneği ile ilgilidir. İnsanlar sürekli şekilde medyadan ve yeni medyadan imge bombardımanına maruz kaldığı için bir süre sonra bir tepkisizlik, bir bakar körlük de meydana gelmektedir; yaşanan bu istem dışı körlük yani diğer adıyla ‘algısal körlük’ tasarım çalışmalarını olumsuz yönde etkilemekte ve çevremizde bir görsel kirlilik de yaratmaktadır. İmgeler ve onu çevreleyen renkler her yeredir ve bize ne anlatır? Bu çalışma uygulamada imgelerin kullanımını renklerin dili üzerinden değerlendirmektedir. Serbest çizimden illüstrasyona, ikonografiden dijital illüstrasyona kadar pek çok imge oluşturma yönteminde renklerin dili ve etkin şekilde nasıl kullanıldığı tasarım çalışmaları üzerinden irdelenmekte ve işlenmektedir.

İmge

İmgenin üretimi ve tasarımı günümüzde hem el çizimi hem de bilgisayar teknolojisinin kullanımıyla gerçekleşmektedir. Her ne şekilde yaratılırsa yaratılsın imgeler daima önce zihinde oluşmaktadır. Bu bağlamda yaratıcılık ve yaratıcı fikir ile düşünce geliştirme kavramı tasarımın en kilit olgularından birini oluşturmaktadır. İmgeler yaratılırken onu çevreleyen renkler aslında bir dildir ancak onların ortaya çıkardığı anlamlar üzerine düşünmek için günümüzde az zaman harcanmaktadır. Bu çalışma bu iletişim beceresini geliştirme ve onun gidişatını farkına vardırma yöneliktir. Tasarım dilinde mesajlar, anlamlar, imgeler ve onu çevreleyen renklerle taşınırken bir diğer önemli kavrayışta yaratıcılık olgusudur.

Edward De Bono'nun dediği gibi; “Hiç şüphe yoktur ki yaratıcılık en önemli insan kaynağıdır. Yaratıcılık olmadan ilerleme olmaz ve sonsuza dek aynı düzeni tekrar ederiz” (Ambrose & Aono-Billson, 2013: 41). Yaratıcılık bu anlamda bir fikir üretmek, geliştirmek ve uygun araştırma

modellerinin belirlenmesiyle başlamaktadır. Bunun için fikir, içerik yaratımı ve geliştirme aşamaları görsel ve yazılı iletişimin en temel prensiplerini oluşturur.

Tasarım çalışmalarında bilginin görselleşmesi en önemli unsurdur ve öğelerin doğru seçimi ile kullanımı en kritik süreçtir. Bu bağlamda en önemli şey tasarım öğelerin dikkatlice seçimidir ki bunlar yazı, renk, biçim, ölçek gibi tasarım dilini oluşturan nitelikli öğelerdir. Bilinçli bir tasarım çalışmasının altında öncelikle fikir, yaratıcılık, ilham, bilgi yatar ve aynı zamanda yaşadığı çağı anlamlandıracağı kültürel gösterge dağarcığını kullanabilme yetisi yatmaktadır.

İnsanın diğer canlılardan ayıran en belirgin ayırt edici özelliği tasarım yeteneğidir. Tasarımın en büyük gücü dil, düşünce, bilgi ve akıl bileşenlerinin doğru zamanda ve doğru şekilde kullanabilme yetisidir. Tasarımda dil, mantık, konuşma, sembeler ve imgeler bir araya gelerek aktarılır. Bu aktarıma ile bireyler arasındaki eylemler ve iletişim gelişir. İnsanlar yaşadığı çevrenin, kendilerinin ve diğer bireylerin farkına vardıkdan sonra edindikleri tüm deneyimleri, duyguları, görüş ve düşünceleri birbirlerine aktarma yollarını geliştirmişlerdir. Bu iletişim yolların en özeli, öznel ve yaratıcısı ise tasarım süreci olmuştur. Tasarım gücü ise insanoğlunun sosyalleşme ve toplumsallaşma sürecinde imgeleri diğer insanlara aktarılabilirdiği ölçüde varlığını sürdürmüştür. Dil bir simgeyse, düşünce ise imgedir. İmge, İngilizce dilindeki image sözcüğü; duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, sanatsal uygulamalarda bir kişi ya da nesnenin biçimi, kamera, bilgisayar ya da ekranlarda yer alan bir izlenim, bir düşüncenin temsili ve suret anlamlarında kullanılabilir (Ambrose & Harris, 2013: 2). TDK sözlüğüne göre ise görsel, görüntü, suret, hayal, imaj gibi tanımlamalar önerilmiştir (Sözlük, T. D. K., 2022).

Günümüzde imgelerin üretimi bilgisayar teknolojilerinin kullanımıyla yaygınlaşmıştır. Tasarımcılar imgeleri üretirken pek çok etmenin bilgisinden yararlanmaktadır. İmgeler fikirleri, düşünceleri, ideolojileri sözcüklerden, yazılı metinlerden çok daha hızlı ve evrensel şekilde iletme özelliğine sahiptirler. Bu çağ adeta büyüğün küçüğü değil hızlının yavaşı yok ettiği bir çağ olmuştur.

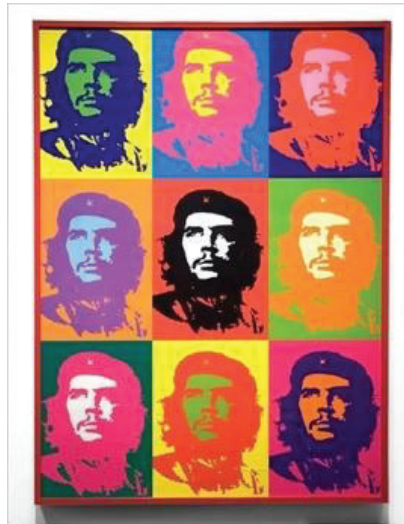
İmgeler izleyicide bir takım duygu ve tepkiler sağlaması içinde kullanılabilir. Örneğin, dünyanın en popüler imgeleri arasında sayılan Arjantinli sosyalist devrimci Ernesto Che Guevara'nın imgesi özgürlüğün simgesi olurken hak arayanların, yoksulların, ezilmiş, sömürülmüş insanların ve adeta sosyalist devrimin iç sesini temsil eder hale gelmiştir. Alberto Korda'nın 1960 yılında sadece iki kare çekebildiği ve Revolucion'da yayınlanan 'Guerrillero Heroico' (Kahraman Gerilla) başlıklı Che portresi (**Görsel 1**), fotoğraf tarihinin en çok kopyalanmış imgesi kabul edilir (Cambre, 2012: 79). Che imgesi değişmiş ve aşağıda da görüldüğü üzere morfolojik olarak sayısız biçimlerde kullanılmış hemen her şeyin yüzeyinde yer almıştır.

Görsel 1. Korda, Guerrillero Heroico (Kahraman Gerilla), 1960

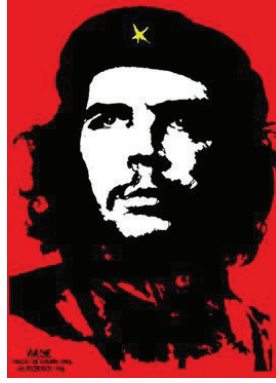

Görsel 2. Che Guevara with Mickey Mouse Ears (Mickey Mouse Kulaklı Che Guevara)

Görsel 3. The Warhol Che

Görsel 4. Jim Fitzpatrick Che Portresi

Görsel 5. Spor ayakkabı üzerinde Che imgesi

20. yüzyılın sembolü ve dünya üzerindeki en ünlü fotoğraflardan biri olan Che'nin imgesi savunduğu fikirlerinin aksine maalesef tüketim toplumunun bir ürünü haline gelmiştir (**Görsel 2, Görsel 5**). Che'nin en yaygın olarak görüldüğü yerler tişörtler ve diğer giysilerin yüzeyleridir. Che'nin imgesini giymek bireyin kendini onun devrimci ideallerine uydurmasının bir yolu olarak görülmüştür.

Bu durum Che Guevara'nın her türlü kiç (Kitsch) üründeki imajını, ironik şekilde Amerikan stili tüketici kapitalizmin hegemonyası ile yan yana getirmektedir (Larson & Lizardo, 2007: 426). Muhtemelen, yaşasaydı kendi devrimci düşüncelerine ters olarak kapitalist düzende bir tüketim ürünü olmak istemezdi. Che imgesinin sayısız reproduksiyonunun sonuçlarını değerlendirirken, Foucault'nun Magritte çözümlemesinden yararlanılabilir: "Bir gün gelecek ve o zaman, bir dizi boyunca sonsuz olarak iletilen andırıyla, görüntünün kendisi, taşıdığı adla birlikte, kimliğini kaybedecektir" (Foucault, 1983/2001: 51).

Andy Warhol 1960'ların başlarında Marilyn Monroe, Jacqueline Kennedy, Elizabeth Taylor, Elvis Presley gibi ünlüleri sanatsal konu edinmiştir. Che portresinde (**Görsel 3**) ise aslında resmi yapanın Andy Warhol olmadığı ancak eseri sahiplendiği bilinmektedir. Che portresini Warhol stilini taklit ederek bir sanat galerisine satışını gerçekleştiren ve resmi yapan kişi aslında Gerard Malanga'dır. Malanga, Warhol'un ipek baskılarını hazırlamasına yardımcı olan bir numaralı asistanı olarak çalışmış ve maddi sıkıntılar yaşadığı bir dönemde Warhol'a ait bir resim olduğunu öne sürerek Che tablosunun

satışı gerçekleştirir. Gerçekler ortaya çıktığında ise Andy Warhol eseri sahiplenerek skandalın büyümesine engel olmuştur (Casey, 2012: 10-113).

Fidel Castro, Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi'ni tanımadığı veya imzalamadığı için ne Korda ne de Guevara ailesi, görüntünün milyarlarca reproduksiyonundan bir şey elde edememiştir. Telif hakkı koruması olmadığı içinde herkes fotoğrafı kullanabilir ve bu anlamda bu imge inanılmaz derecede yaygınlaşmıştır. 2000 yılında fotoğrafçı Korda, Votka şirketi Smirnoff'u bir reklamda görselini kullandığı için dava etmiştir ve 'Che Guevara'nın uğruna öldüğü ideallerin bir destekçisi olarak, onun anısını yamak isteyenler tarafından yeniden üretilmesine karşı değilim ancak Che'nin imajının alkol gibi ürünlerin tanıtımı için veya Che'nin itibarını karalayan herhangi bir amaç için sömürülmesine kesinlikle karşıyım' diyerek bu davadan 50 bin dolar kazanarak onu Küba sağlık sitemine bağışlamıştır (Meltzer, 2013). Sanatçı Jim Fitzpatrick'in tasarım çalışması (**Görsel 4**), Korda'nın Guerrillero Heroico başlıklı fotoğrafına dayanan Che Guevara'nın grafik portresidir. Başlangıçta afişi kendisi dağıtmaya çalışan Fitzpatrick, ardından sol gruplar tarafından özgürce kullanılması için görüntüden tüm telif hakkını kaldırdı ve kendi ifadesiyle 'ben kelimenin tam anlamıyla tavşan gibi üremesini, yayılmasını istedim' diyerek tasarımını özgürleştirdi.

İmgeler ne anlatırlar? Belli bir kültürün ürünü olan imgeler çeşitli düzenlemelere sahip olabilirler ancak tasarımcılar bunları bilinçli şekilde simgesel yananamlarla bezeyerek üstü kapalı şekilde iletişim kurmasını sağlarlar. Ambrose ve Haris (2013) deyimiyle; imgeler belirli bir anlamı, belirli bir grup insana aktarabilmeleri için dikkatlice seçilir ve sunulurlar. Bunu da sembolizm, metafor, benzetme, tipogram, renk ya da bir takım başka tasarıma özgü yöntemler kullanarak gerçekleştirirler.

İmgeleri tarif etmek ve yorumlamak adına en sık başvurulan yöntem ise dil ve göstergebilim olmuştur. Hem göstergelerin hem dilin imgeleri nasıl yorumlayacağımıza ilişkin terminolojisinde gösterge, dizge ve bulunduğu bağlam son derece önemlidir. Yukarıda da açıklandığı üzere Che'nin fotoğrafik imgesi bir gösterge olarak bulunduğu bağlamla adeta bütünleşmiş ve on yıllar boyunca yaşamaya devam etmiştir. Onun imgesi başkaldıran, karşı koyan bir yaşamın temsili haline gelmiştir. Fotoğrafın Derin Anlamı kitabında Çerkes Karadağ yaratıcılık ve imge ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır: 'Görüntünün çekilme gerekçesi, estetik yetkinliği ve izleyicinin onu benimsemesi bütünlük oluşturduğu takdirde, bu görüntü, yaşam güvencesine kavuşmuş demektir. Fotoğrafın uzun yaşayabilmesi için onun sanatçıya gereksinim duymaması, hatta ona meydan okuyacağı yeterliliğe sahip olması gerekir; çünkü enformasyon çağında fotoğrafın varlığını koruması kolay değildir. Tutkularımızı ve yaratıcılık eğilimlerimizi canlı tutan etmenler, bizi çepeçevre kuşatan ve görüş alanımızdan çıkmayan imgelerdir. Başka bir deyişle, her imge yaratıcılığımızı tutkuya dönüştürmenin en etkin aracıdır' (2016a: 97).

Yaratıcılık sanatçının içinden gelir; yer, zaman veya koşul gözetmez sadece uyarılmayı bekler. Yaratıcı süreçler sanatçının kendini yeniden keşfettiği anlardır. İmgeyi yaratırken ne söylediği ya da neyi nasıl söylediği ile ilgileniriz. Bu yaratım sürecinden sonra yaratılan imge eser artık sanatçıdan çıkar gider ve topluma mal olur. Unutulmamalıdır ki tarihsel, toplumsal, ekonomik ve felsefi bağlamlar sanat ve tasarımın ortaya çıkışını, gelişimini ve yorumlanmasını etkiler. Tasarım eserleri kültürel ve sanatsal bağlamlarda üretilirken kendi zamanının bir göstergesi, ürünü ve çıktısıdır. Sanat ve tasarım eserleri

çoğunlukla pek çok şeyi farklı yoldan sunarak karşısındakini şaşırtır, kışkırtır, heyecanlandırır, aydınlatır, zenginleştirir ya da kişiyi o konu üzerine düşünüp araştırmaya doğru yönlendirir.

İmgeler ister yazı ister görüntü olsun anlam katmanlarına sahiptir. Örneğin, bir fotoğraf veya bir illüstrasyonda, o nesnenin veya öznenin bir temsilini görürüz. Bir köpek resminde görülen sadece bir köpek temsildir. Düzanlamda her kültürde anlamı aynıdır, 'köpek'tir ve ne sorusunun cevabıdır. Yananlamda Roland Barthes'ın da belirttiği gibi, ikincil anlamlama düzeyi söz konusudur ve çağrışan anlamın nasıl resmedildiği ile ilgilidir. Hepimizin farklı kültür deneyimlerine sahip olması, imgenin okunmasında, anlamlandırılmasında edinilen öğrenim ve yaşanan deneyimlerle birebir ilintilidir. İmgenin çağrıştırdığı yananlam mutlaka kültürle ilişkilidir. İnsanlar konuşurken yalnızca kelime ve cümleler söylemezler, aynı zamanda ses tonu kullanır, vücut dili, jest ve mimikleri de vardır. Görseller ve imgeler de aslında böyledir. Yaratıldığı üslupla, tasarımında kullanılan renklerle ve farklı yöntemlerle (tramlı görüntü ya da suluboya illüstrasyon vb.) alımlanmasında değişik imalara neden olabilirler.

Fransız sanatçı Marcel Duchamp'ın (1187-1968) eserleri dönemi içinde değerlendirildiğinde sanatı sorgulayan ve ne olduğuna dair oluşturulan fikirlere muzipçe itiraz niteliği taşımaktaydı. Eserleri kibirli sanat dünyasını karıştıran nitelikteydi ve kendisi 'fikrin' sanat malzemesinden önce gelmesi gerektiğine inanıyordu. Herhangi sıradan bir nesneyi mevcut işlevinden koparıyor, kullanışsız hale getiriyor ve bağlamını değiştiriyordu. Her yerde bulunabilen ve bir özelliği olmayan nesnelere sanat eseri oluyordu, tıpkı 'çeşme' (pisuar) (**Görsel 6**) gibi (Günaydın, 2016: 132). 20. Yüzyılın başlarında bir öncü sayılan Duchamp'ın eserlerinden sonra sanat tarihinde çok şey değişti ve sanat eserinde var olan kanılarda derin bir kırılma yaşandı. Bu eseri bu kadar çarpıcı kılan sanatçının felsefesi katkısıydı; kendisinin sanat eserinin hammadde olan pisuarın tasarımında ya da üretilmesinde herhangi müdahalesi olmamıştır elbette ancak onun katkısı onu imzalamak ve sanat eseri olarak sergilemek olmuştur.

Görsel 6. Duchamp, Fountain (Pisuar), 1950 (1917 Replika)

Fikir, Biçim ve İçerik Tasarımı

Yaratıcılıkta fikir üretmek ve geliştirmek en önemli süreçlerdendir. Yaratıcı düşünce öğrenilebilen ve geliştirilebilen bir yetidir. Fikir geliştirmede pek çok yaklaşım da söz konusudur. Bunlar serbest

düşünce, olasılık, yanal düşünme gibi yaklaşımlarla akıl yürütme ve problem çözme süreçlerine odaklanır (Ambrose & Aono-Billson, 2013: 42).

Fikirleri ortaya koyduktan sonra konunun derinliğine doğru ilerlemek, yapısını anlamak ve araştırmak gerekir. Bu anlamda görsel tasarım çalışmalarında beyin fırtınası yapmak ve zihin haritaları oluşturmak çalışmanın ne yönde ilerleyeceği üzerine de tasarımcıya kılavuzluk eder. Bu planlama sadece fikir yaratma ve geliştirmeyi sağlamaz aynı zamanda problem çözme ve karar alma aracı olarak da kullanılır. Bir fikri yaratıcı yapan elbette bilinen ve tanıdık bir şeyi özgün ve farklı biçimde anlatmaktır. Karmaşık bir yapıyı sadeleştirerek sunmak yaratıcı fikir anlamına gelir. Yaratıcı olmanın başında merak, ilgiyle bakmak, araştırmak ve düzenli şekilde o konuya yoğunlaşmak gerekir. Bu süreçler rutin hale geldiğinde beyinde yaratıcı ve fikir üreten hale gelecektir.

İmge tasarımının ana unsurları önce fikir ve ardından o fikrin vücut bulduğu biçim ve içerik sürecidir. Bunlar bir kâğıdın ön ve arka yüzü gibi birbirinden ayrılmazlar. Bir imgenin tasarımında duyu organları aracılığıyla algılanan her şey biçim, biçimin ilettiği mesajların yorumlanmasıyla ve doğru algılanması sonucu oluşan anlam ise içerik sürecidir. İmge tasarımında görsel okuryazarlığın tüm öğeleri uygun ve doğru orantılı olarak biçimsel bağlamda kodlanırken, aslında iletilmesi amaçlanan bir mesaj ve yananlam vardır. Bu anlamda biçim ve içerik arasında daimî bir etkileşim söz konusudur. Biçim dış görünüşe gönderme yaparken içerik ise eserdeki düşünceyi, fikri ve felsefeyi oluşturur. Bunu örneklersek, Ortaçağ'da resim sanatına bakıldığında sanatçıların hayatlarını idame ettirmek üzere kilise ve bazı kurumlardan sipariş aldıkları biliniyordu. Sanatçıların içerik oluştururken kendi iç görüşleri ve felsefelerinden yararlanmaları çok mümkün değildi. İçerik kurumların felsefesine uygun olarak oluşturulmakta ve eser bu doğrultuda üretilmekteydi (Dede, 2018: 388). Günümüzde de halen sanatı ve sanatçıyı destekleyici fonlar maalesef aynı öngörü ile işlemektedir.

İsmail Tunalı (1971), Sanat Ontolojisi kitabında biçim ve içeriğe değinirken; içeriğin devinim içerisinde biçimi belirlediğini yani, dışsal olan şeyin daima içsel olan tarafından şekillendiğini belirtir. Güler Ertan ve Emin Sansarcı'nın kaleme aldığı Görsel Sanatlarda Anlam ve Algı kitabında biçim ve içerik olgusunu tasarım probleminin içinde aldığı durum olarak tanımlamaktadır. Tasarımın içerisinde anlatılmak, iletilmek istenen mesajın *içerik* olduğunu belirtmektedir (2016: 196). Bu tanımların ışığında imge tasarımında fikir içerik olduğuna göre, biçimde tasarım yüzeyinde var olan yazı, resim, fotoğraf ve şekillerin yarattıklarıyla karşılıklı etkileşim içinde var olan duygu atmosferi arasındaki bağların tümüdür.

Yirminci yüzyıl ile birlikte her alanda olduğu gibi sanatta da yeni bir çağ başlamıştır. Hemen tüm alanlarda, sanat ve tasarımda da değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönem denilince akla gelmesi gereken felsefe ile iç içe, kuşku bakan, sorgulayıcı yorum katan bir döneme işaret etmesidir. Özne, artık yaratıcı özneye dönüşmüştür. Bu dönemle birlikte tek biçim yerine pek çok farklı biçim kullanılarak bir zenginleşme ve çeşitlenme söz konusu olmuştur (Dede, 2018: 385-395). Tasarımda ve sanatta yaşanan bu çokseslilik biçim ve içeriğe yansımış, yeni anlayışlara, arayışlara bir yönelme yaşanmıştır. Biçim ve içerik her alanda ve her anlamda çok önemli kavramlardır. Biçim ve içerik tasarımda bir çeşitlilik yaratırken biri olmadan diğerinin anlamı bulunmamaktadır.

İmgenin Algılanmasında Renk ve Kültür

Algılama, duyumları anlam şemalarına oturtmak anlamına gelir. Düşünceler, fikirler ve anlamlar önce simge sistemleri içinde en sık kullanılan dil aracılığıyla zihinlerden dökülür. Ardından bir dizi çalışma sonucunda maddileşerek görselleştirilir. Bu süreçte kültürel etmenlerin de büyük bir rolü olduğu ve algılamada toplumsal değerlerin de önemli olduğu bilinmektedir. Kültür bir yaşam biçimidir ve evrimsel şekilde değişir, dönüşür. Kültür toplumların yaşam biçimleri içerisinde üretmiş olduğu maddi ve düşünsel anlamları kapsar.

Renkler de doğanın olduğu gibi kültürün önemli varlığıdır. İnsanlık tarihinden günümüze kadar doğayı ve kendilerini bilimsel, düşünsel, sanatsal bağlamda okumaları renk kodlarıyla mümkün olmuştur. Her rengin bireysel, kültürel ve evrensel olarak anlamları bulunmaktadır. Algı, dış dünya ile bireyin iç dünyası arasında kurulan neden-sonuç ilişkisi olarak da ifade edilebilir. Tasarım araştırmalarında Gestalt Kuramı'nın algılama çalışmalarında önemli bir yeri bulunmaktadır. Gestalçılar algılamayı insan beynin doğası gereği örgütlenme eğiliminin bir ürünü olarak saymaktadırlar. Bu eğilimin sonucunda algılamada basite doğru bir yöneliş söz konusudur. Simetrik biçimler, mekân ve anlam olarak yakın görsel elemanlar daha anlaşılır şekil zemin ilişkisi yarattıklarından algılamak daha kolaydır. Algılamada görme eyleminin nasıl işlev gördüğüne göre şekil ve zemin yer değiştirebilir (İsen & Batmaz, 2002: 102). Tasarımın bütününde imgeyi anlama, keşfetme ve sorgulama vardır. Bunun temelinde Gestalt vardır; çünkü tasarımın gestaltı denildiğinde kastedilen 'bütün, parçalarının toplamından daha fazlasıdır' şeklinde tercüme edilebilir. Tasarım terimleriyle söylenecek olursa Gestalt, tasarım elemanlarının ızgara sistemi üzerindeki yerleşiminde, gruplayarak algılamayı kolaylaştırmakta ve birden fazla görsel elemanı tek bir grup olarak tanımlamayı sağlamaktadır. Gestalt, imgenin algılanmasını sağlar. Bunları benzerlik, süreklilik, tamamlama, yakınlık, şekil ve zemin değişkenleri ile sağlamaktadır. Bu ilkeler tasarımda uyum ve çeşitliliği sağlarlar. İmge tasarımında renk kullanımı yalnızca bir gösterge unsuru olmanın çok ötesine geçmiştir. Bir kavram olarak renk; yer, kimlik, kültür, estetik ve psikoloji gibi süreçlerle birebir ilişkilidir. Dolayısıyla bu durum imgenin üretiminde karmaşık ve çok yönlü tutumlar yaratır.

Günümüzde imgeler bir kültür biçimidir. İmgelerin son derece etkili ve güçlü bir silah olduğu günümüzde görme en temel olgudur. Görme kültürü 21. Yüzyılda ortaya çıkan çok yönlü enformasyonun görüntü araçları aracılığıyla yaygın şekilde yarattığı kültür biçimidir. Bu kültür temel bağlamda görmeye, göstermeye ve görülenlerin yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu da görsel imgeler aracılığıyla olmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve sınırların ortadan kalkmasıyla kültürler arasında birtakım geçişlerin yaşandığı, yerelliğin yanında evrenselliğin de ön plana çıktığı, kültürlerin iç içe geçerek tekipleştiği, benzeştiği formlar yaşanmaktadır. Bununla beraber yine internet ortamı, yeni medya araçları ve sosyal medya aracılığıyla da imgelerin kültürel bağlamda yayıldığı, daha hızlı bir etkileşim içine girdiği ve yanı sıra yöndeşme olgusunun da yaşandığı görülmektedir. Sayısallaşma aracılığıyla ses, görüntü ve metin iç içe geçmiştir. Çerkes Karadağ'ın da dediği gibi, 'her görme aynı zamanda nesnesiyle ilişki kurmaktır' (2016b: 37) iletişime geçmektir. Aslında yaratılan bütün imgeler onlara atfedilen çağrışımlarla ve yananamlarına bağlı olarak bizlerle kültürel bağlamlarda iletişime geçmektedir.

İmgeleri basit ama dikkat çekici tasarımlar yapmak ve ona farklı boyutlar eklemek amacıyla renklendirilirler (Ambrose & Haris, 2013: 62). Renk, 'ışığın, kendi öz yapısına ya da cisimlerden yansımaya bağlı olarak gözde oluşturduğu duyum' (TDK) olarak tanımlanır. Çeşitli cisimlerden yansıyan gelen ışınların görsel algı sonucu kişilerde oluşturduğu duygudur. Renk, ışık tayfındaki insan gözünün görebildiği elektromanyetik dalga boyutudur (Ertan & Sansarcı, 2016: 207). İnsanlarda renk duygusunun oluşması için sağlıklı bir göz ve beyinde bir görme merkezi gerekmektedir. Işığın göze gelişi fizyolojik bir süreçtir algılanması da psikolojik bir süreçtir. En iyi gözlemci olan insanın gözü ancak 400 ile 700 nanometre dalga boyu arasında renkleri görebilir ve tanımlayabilir. Renklerin oluşumunda ışığın dalga boyunun etkileri bulunmaktadır. En kısa dalga boyu mor iken en uzununu da kırmızı rengidir ve güneş tayfındaki fiziksel sıralanmaya göre mor, mavi, yeşil, sarı, turuncu ve kırmızıdır. Beyaz, siyah ve gri akromatik renk olarak adlandırılır. Renk yaşamın en önemli parçasıdır ve sürekli gözümüzün önünde bulunduğu için aslında ne kadar önemli olduğunun farkında değiliz. Unutulmamalıdır ki, ışığın bulunmadığı yerde renkten de söz edilemez.

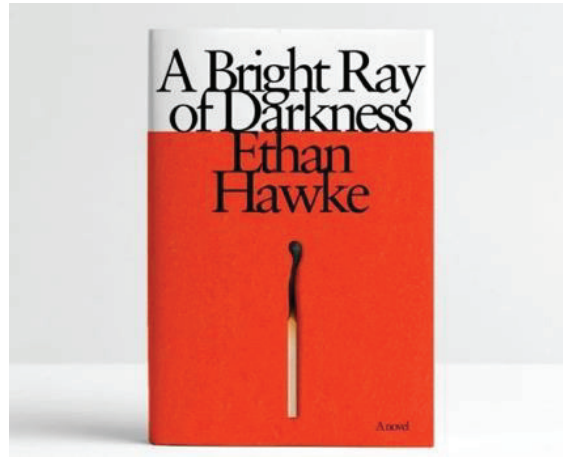
İmgeleri renklendirmek tasarıma duygu ögesi katabilir. Belli detayları vurgulayabilir ya da azaltarak anlamı tümüyle değiştirebilir. Renk izleyicide duygusal tepki uyandırdığı için en temel ana tasarım öğesidir. Bu yüzden sıcak, soğuk, heyecan verici ya da sakinleştirici gibi duyguları ifade eden kelimelerle ilişkilendirilir. Örneğin, kırmızı sıcak ve heyecan verici iken, mavi soğuk ve mesafelidir. Yeşil ise huzur verirken, sakinleştirici etkiye sahiptir. Renklerin kültürel çağrışımlardan kaynaklanan pek çok farklı anlamları vardır. İnsanların renklere yönelik tepkileri farklı kültür ve değerlere göre değişkenlik gösterebilir. Batı'da ölümlü özdeşleşen renk siyah iken Doğu'da yas rengi beyaz olabilir. Küresel ya da uluslararası ölçekteki tasarımlarda renk seçimleri kültürel normlar göz önüne alınarak yapılmalıdır.

Kırmızı; Kan ve ateşin rengi olduğundan heyecan, tutku, tehlike, enerji ve aksiyonla ilişkilendirilmektedir. Dinamik ve yoğun bir renk olan kırmızı dikkat çeken ve kararlılığı vurgulayan bir renktir. Bordoya doğru koyulaştığında daha otoriter, ince ve zarif anlamlar taşır. Pembeye doğru seyreltiğinde daha yumuşak, daha naif ve gençlik dolu ve narin, naziktir (Ambrose & Haris, 2013: 108). Pembe dikkat çekmek, ergenliği, gençliği yansıtmak ve aynı zamanda kadınsılığı, romantizmi ve şekerli tat duygusunu iletebilmektedir. Sıklıkla kozmetik, kadın iç giyim ve tatlı gıda endüstri markalarının logo ve ambalaj tasarımlarında tercih edilmektedir. İmge tasarımında kullanıldığında kırmızı aslında zor renktir, çünkü titreşimi çok güçlü olduğu için tüm dikkati, yoğunluğu üzerine çekebilir. Altın rengiyle birlikte kullanıldığında kutlamaları veya yeni yıl dekorasyonlarını çağrıştırabilir.

Kırmızı rengin dalga boyu yüksek olduğu için enerjisi de yüksek bir renktir. Liderlik ve irade gücünü temsil eder, kendinizi güçlü hissetmek istediğinizde bu rengi taşımanın psikolojik bağlamda kuvvetli yan etkileri sağladığı bilinmektedir. Doğu geleneklerinde ve kültürümüzde iyi şans olarak kabul edilir ve yeni bir hayatın başlangıcı olan düğünlerde kullanılır. Yirminci yüzyılda komünizmin, devrimin rengi olmuştur. Yüksek görünürlüğü olduğu için trafik levhalarında ya da uyarı işaretlerinde kullanılır. Kırmızı bilinçaltında tehlikeye işaret eder ve dikkat çeker. BreakingBad dizisi renk kullanımı ile dikkat çeken, başarılı televizyon dizilerinden biridir. Dizideki karakterler kırmızı renkli bir kıyafet giydiğinde, saldırganlık, şiddet ve cinayeti ifade etme eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Dizinin yaratıcısı, senaristi, yapımcısı ve yönetmeni Vince Gilligan, her bir sahnenin renginin tam istediği gibi olduğundan

emin olmak istediğini, bu sebeple renk düzenleme sorumlusu (colorist) ile birlikte çalıştığını belirtmiştir (Gilchrist, 2012). A Bright Ray of Darkness kitap kapağında (**Görsel 7**) ise kırmızı renk dikey olarak kullanılmıştır ve kırmızı rengin ızgara sisteminde büyük bir alan kapladığı görülmektedir. Sönmüş kibrit imgesine rağmen ateşin devam eden etkisi kırmızı renk ile ifade edilmiştir.

Çocuk ürünlerini, imgelerini kimliklendirmede ise en çok pembe rengin tercih edildiği bilinir, daha genç durur ve heyecan verici duygular uyandırır. Renk çemberindeki üç ana renkten biri kırmızı ve diğerleri ise mavi, sarıdır. Bunlar doğada saf olarak var olan renklerdir. Ana renkler birbirleriyle karıştırıldığında ara renkleri oluştururlar. Bunlar turuncu, mor ve yeşildir.

Görsel 7. A Bright Ray of Darkness Kitap kapağı tasarımı. Tasarımcı: John Gall

Turuncu; Dikkat çekici, cazibeli ve yaşam enerjisinin, güneşin, alevin rengi olarak tanımlanabilir. Uyandırdığı sıcaklık duygusu yaz mevsimini çağrıştırabilir. Canlı, neşeli ve göz alıcı doğasıyla sıklıkla gıda sektöründe ambalaj tasarımında kullanılan renklerden biridir. Kırmızı, turuncu ve sarının tonları insan ruhunda canlılık, hareket, sıcaklık ve aydınlık duygularını uyandırır. Tasarımcıların zıt renkleri bir arada kullanarak tasarımın çarpıcılığını güçlendirdikleri bilinmektedir. Renklerin yatay, dikey veya diyagonal kullanımı da anlatımı ve tasarımı zenginleştiren görünümler sağlarlar. Diyagonal kullanım örneğinin görüldüğü Area X kitap kapağı tasarımında (**Görsel 8**) renk bir lekeden çok form haline almış ve x harfinin anatomisinin bir parçası haline gelmiştir. Kontrast rengi olan yeşil renk ile harfin anatomisi tamamlanmıştır. Renklerin kültürel bağlamda etkileri insanların yaşadığı coğrafya ile de yakından ilişkilidir. Sıcak iklimlerde yaşayan ülkeler giyimlerinde, ülke bayraklarında, sembollerinde turuncu gibi sıcak ve canlı renkleri kullanırlar. Soğuk ülkeler ise daha pastel ve mavi gibi soğuk renklere meylederler. Kırmızıya yakın turuncu rengi öfke, kızgınlık gibi duygu durumlarına sebep olur.

Görsel 8. Area X Kitap kapağı tasarımı. Tasarımcı: RodrigoCorral & Tyler Comrie

Sarı; çok yönlüdür, parlak ve mutlu algılanır. Sıcak ve parlak sarılar mutlulukla bağdaştırılırken, yeşile doğru giden sarılar hastalık, hüznün, kişinin bozuk bir ruhsal durumunu ima eder ve melankoliyle de ilişkilendirilir. Yüksek kontrastlığa sahip sarı ve siyah renk kombinasyonu doğada da bir uyarı mekanizması gibi işler, yaban arılarının renkleri düşünüldüğünde tesadüf olmadığını söyleyebiliriz (Ambrose & Haris, 2013: 114). Tarihte sarı renk altınla ilişkilendirilerek güç ve ihtişamı çağrıştırdığı için zenginliği temsil eder. Antik Yunan ve Antik Roma kültüründe Tanrı, güneş ve altın anlamlarına gelir. Doğu kültüründe pozitif değerlerle yüklüdür, özellikle Çin'de sevilen bir renktir. Uzakdoğu kültüründe saltanatı ve imparatorluğu temsil eder, bilgelik ve zafer anlamına gelir. Batı'da o kadar sevilen bir renk değildir, negatif anlamlarla yüklüdür. Nefret edilen hastalıklı kişilik, ikiyüzlülük, suçluluk, iğrençlik gibi anlamlarla yüklüdür. Aynı zamanda toplumdaki dışlanmışlığın, pisliğin ve ihanetin rengidir (Soygüder, 2013: 186-187).

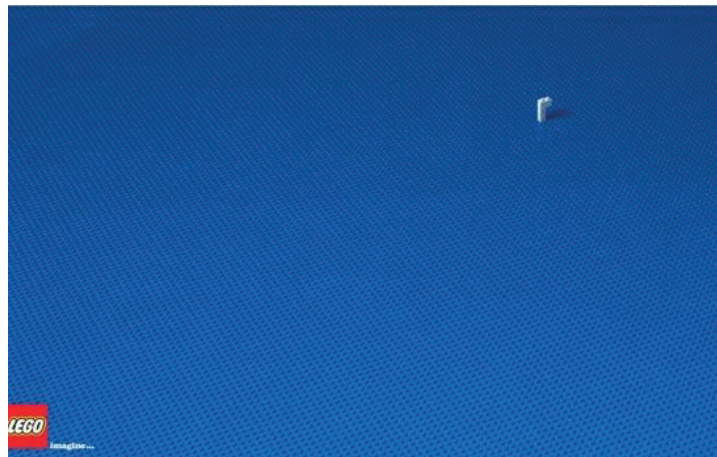
Renkler de göstergeler gibi buldukları bağlamlara göre okunarak çözümlenmelidir, tek ve biricik anlamları yoktur. Bireysel, toplumsal, sosyal ve hatta psikolojik anlamlarda geçmişte yaşadığımız olumsuz anlara, duyumlarına göre içinde farklı hisler uyandırabilirler. Sarı renk anlık olarak dikkat çeker, taksilerin renginin olması gibi. Aynı zamanda nükleer tehlike ve atıkların dikkat ve uyarı levhalarında da kullanılır. Sarı zemin üzerinde siyah renk tipografi kullanımı hem gece hem de gündüz maksimum görünürlük ve okunaklılık sağladığından güvenlik tabelalarında sıklıkla sarı renk kullanılmaktadır. 99U Quarterly Magazine dergisinin iç sayfa tasarımında (**Görsel 9**) tipografi okunaklılık ve okunabilirliğini korurken aynı zamanda negatif alan üzerinde pozitif leke değeri taşımaktadır. Metnin içeriğini okumadan önce tasarım ile içeriğe dair ipucu vermeyi başarmaktadır.

Görsel 9. 99U Quarterly Magazine

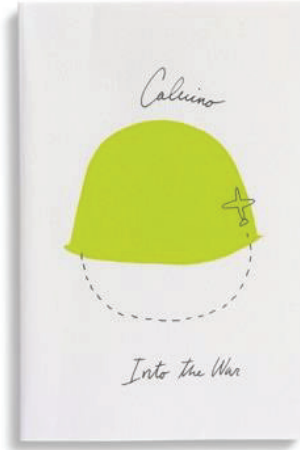
Mavi; Dünyanın rengidir, okyanusların, denizlerin ve gökyüzünün ışığını yaşarız bu renkle. Doğanın gücünü ve gizemini sunar. Bu yüzden insanı rahatlatır, dinginleştirir, stresli ortamlarda bu rengin kullanılması verimi artırır. Evrensel anlamda serin bir renk olarak görülür, dünyaya da uzaydan görüldüğü şekilde İngilizce Blue Planet (mavi gezegen) olarak adlandırılır. Mavi rengin düşünceleri hareket geçiren bir enerjisi bulunmaktadır, sinema filmlerinde de umut temsili olarak sıklıkla kullanılır. Mavi renk açıkken canlandırıcı ve arkadaş canlısı kabul edilir. Lacivert gibi koyu renklere gidildiğinde tasarımda güç ve güvenilirliğin temsili olurlar. Sosyal medyanın da rengi olarak bilinir; Facebook, Twitter vb. Hristiyanlık dininde mavi kutsaldır, genellikle Meryem Ana resimlerde mavi cübbe ile tasvir edilir. Türk halk kültüründe de mavinin ululuk, yücelik anlamları vardır. Türklerin bilinen en eski inançları 'Gök Tengri' semavi inancıdır. Gök kelimesi hem mavi hem de yücelik, ululuk anlamı vardır. Gök Tanrı, göklerde olduğu için renginin mavi olması muhtemeldir ve insanları nazardan (negatif, kötü bakış) korumak amacıyla mavi nazar boncuğunun göz şeklinde olması, kültürümüzde uzun yıllardan günümüze ulaşması, geleneksel inanç sisteminin ne kadar yaygın olduğunun da bir göstergesidir (Soygüder & Yaylagül 2019: 680-681). Lego Periscope basılı reklam tasarımı (**Görsel 10**), tanıtılan ürünü hem zemin hem de şekil olarak kullanmıştır. Mavi renkli lego tabanı okyanus ya da denizi betimlenirken zemin olarak kullanılmış, periskop temsili ise beyaz lego gerçekleştirilmiştir.

Görsel 10. Lego Periscope, basılı reklam.

Yeşil; Doğayı ve ilkbaharı anımsatan yeşil çok gerçekçi bir renktir. Sağlığı, yenilenmeyi, bolluğu ve yeni uyanışları temsil eder. Yeşil, mavinin sahip olduğu aynı sakinleştirici niteliklerin çoğuna sahiptir ancak aynı zamanda sarı rengin enerjisini de içerir. Tasarımda yeşil, dengeleyici ve uyumlu bir etkiye sahiptir. Huzurlu bir renk olarak çok kararlı duruşu vardır. Doğa, tazelik, yenilenme, büyüme, doğurganlık, cömertlik ile ilgili tasarımlar için uygundur. Para ile ilişkilendirilen yeşil renk finansal gücü temsil etmek için de tercih edilmektedir. Daha parlak yeşiller daha enerji verici ve canlıdır, zeytin yeşilleri ise doğal tabiatı daha fazla temsil ederler.

İslam dinine en çok bağdaştırılan renktir; Filistin, Pakistan, Cezayir ve Suudi Arabistan gibi İslam ülkeleri bayraklarında bu renge yer verirler. Ormanlık alanlarda kamuflaj sağladığı için dünyadaki orduların çoğunun askeri üniformaları yeşil renktedir. Açık yeşil tonları ilkbaharı, uyanışı ve gençliği temsil etmektedir. IntotheWar kitap kapağı tasarımında (**Görsel 11**) henüz ergenlik çağındayken Mussolini'nin ordusunda savaşmaya zorlanan askerlerin hikayesi minimal bir temsile sahiptir. Açık yeşil renkli leke asker miğferi formunda olup, genç bir askeri temsil etmektedir.

Görsel 11. IntotheWar Kitap Kapağı Tasarımı. Tasarımcı: Peter Mendelsund& Oliver Munday.

Mor; Birçok eski toplumda tekstil için en prestijli renk kabul edildiğinden, kraliyet ve soyluluk ile ilişkilendirilmektedir. Geçmişte tekstilde kullanılmak üzere salyangozlardan üretildiğinden oldukça maliyetli olan mor renk, yalnızca soylular tarafından karşılanabildiğinden *kraliyet moru* olarak da isimlendirilmektedir. Birincil renklerden kırmızı ve mavinin karışımından elde edilen mor, her iki rengin özelliklerini taşımaktadır. Farklı tonlarına göre hayal gücü, asalet ve depresyonu ifade edebilir. Bazı ülkelerde mor dullar için yas rengidir. Tasarımda koyu morlar zenginlik ve lüks hissi verebilir. Açık morlar daha yumuşaktır, bahar ve romantizmle ilişkilendirilir. IBM outcomes reklam kampanyası tasarımlarında (**Görsel 12**) zeminde mor rengi tercih etmiştir. Gestalt prensiplerinden şekil zemin ilişkisinden faydalanılarak tasarlanan reklamda pozitif ve negatif alan yer değiştirebilmektedir. Şekil zemin ilişkisi prensibi kapsamında mor renk kaldırıldığında fare silüeti de kaybolmaktadır. Olumlu çağrışımları bulunur, ruhaniyetle ilişkilendirilir. Meditasyon rengi olarak tercih edilir ve aynı zamanda çocukların çok sevdiği bir renktir, onların hayal güçlerini geliştirdiğine inanılır.

Görsel 12. IBM “Outcomes” Kampanyası

Nötrler; Diğer renklere kıyasla çevresindeki sıcak ve soğuk renklerle etkileşime girdiklerinde, anlam ve izlenimleri daha fazla etkilenmektedir (Chapman, 2021). Nötr renkler fon görevi gördükleri için şekil zemin ilişki oluştururken sıklıkla kullanılmaktadır. VasilisMarmatakis’in film afiş tasarımlarında (**Görsel 13**) gözlemlenebilmektedir.

Görsel 13. VasilisMarmatakis Film Afişleri

<https://mubi.com/notebook/posts/movie-poster-of-the-week-nimic-and-the-top-ten-favorite-posters-of-designer-vasilis-marmatakis>

Siyah; Batı kültüründe sıklıkla ölüm, yas, kötülük ve gizemle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bazı kültürlerde isyanla ve Cadılar Bayramı gibi kült mitleri temsil edebilir. Tasarımda siyah, tarafsızlığı nedeniyle tipografi ve diğer işlevsel parçalar için yaygın olarak kullanılır. Tasarımda lüks ürünlerin rengidir, sofistike bir renk olarak görülür ve tüm diğer renklerle uyum içinde kullanılabilir. Siyah renk beyaz ile birlikte kullanıldığında yüksek zıtlık sağlamaktadır. Honda akıllı fren sistemini tanıttığı basılı reklam tasarımında (**Görsel 14**) yüksek kontrast ve Gestalt prensiplerinden şekil zemin ilişkisini tercih etmiştir. Honda'nın amblemi olarak kullanılan H harfinin negatif alanları arka arkaya duran iki otomobili temsil etmektedir. Pozitif alan negatif alana vurguyu artırırken aynı zamanda amblemi görünür kılmaktadır. İki otomobilin arasındaki boşlukta ise akıllı fren sistemi metnini yerleştirerek

aslında görsel tasarımlarına açıklama getirmektedir. Ağırılık ve sağlamlık gibi duyguları hissettirebilir. Renk seçiminin büyüklük algımızı etkilediği bilinmektedir. Aynı büyüklük ve şekildeki açık renkler koyu renklerden daha büyükmüş gibi görünmektedirler.

Görsel 14. Honda, Sensing

Beyaz; En yüksek kontrastlığı beyaz renk ile birlikte kullanıldığında sağlamaktadır. Genellikle saflık, masumiyet, temizlik, bekaret ve güven ile ilişkilendirilir. Batı kültüründe düğünlerde gelinlik rengi olarak tercih edilir. Sağlık çalışanlarının çoğunluğu beyaz önlük kullandığından sağlık, zindelik ve huzur ile bağlantılıdır. Beyaz iyilik ile de ilişkilendirilir ve melekler genellikle beyaz olarak tasvir edilir. Bununla birlikte, Doğu'da beyaz, ölüm ve yaşla ilişkilendirilirken Hindistan'da dul eşlerin giymesine izin verilen tek renktir. Tasarımda beyaz, genellikle tasarımdaki diğer renklerin daha büyük bir sese sahip olmasını sağlayan nötr bir zemin olarak kabul edilir (Chapman, 2021). Minimal tasarımlarda kullanımı yaygın olup, sadeliği aktarmakta başarılıdır. Negatif alan (whitespace) kullanımında kâğıdın kendi rengi olan beyaz sıklıkla tercih edilmektedir. KitKat beyaz zemin rengini tercih ettiği kompozisyonun merkezinde iki adet çikolatayı vurgulamıştır (**Görsel 15**). Yan yana duran iki çikolata duraklat (pause) butonu simgesini temsil etmektedir. "Have a break, have a KitKat" sloganı ile iletilmek istenilen görsel mesajı sözel olarak da desteklemektedir.

Have a break. Have a

Görsel 15. KitKat, Have a Break

Gri;Siyah ve beyaz rengin karışımı ile elde edilmekte ve bu iki karşıt rengin anlamlarını birarada içermektedir. Kararsızlığı temsil edebildiği gibi uyumu ve uzlaşmayı da ifade etmektedir. Koyu tonlarında karamsar kabul edilirken açık tonları modern ve resmi olabilir. Profesyonellik ilişkili kullanılabilirdiği gibi çok sofistike bir renk de olabilir. Tasarımda, gri tipografi gibi gri arka planlar da çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Gri alanlar izleyicinin göz takibine izin vermektedir. Odaklanmayı arttırarak çözümlenmeye zaman kazandırmaktadır. No, No, No, No, Yes: Book Design Uncovered başlıklı kitap kapağı tasarımında (**Görsel 16**) No kelimesi tekrarlı kullanılarak, üzeri çizili olsa dahi, örüntü oluşturarak vurgu sıralamasında ön sırada gelmektedir. Kitap içeriğinde, reddedilen tasarımlar ile birlikte onaylanan tasarımlara yer verilmiştir. En az onaylanan tasarımlar kadar değere sahip olan reddedilen tasarımlar tekrarlanan no kelimesi ile görselleştirilmiştir. Izgarada kapladığı alan göz önünde bulundurulduğunda kitap içeriğinin reddedilen tasarımlara ağırlık verdiği anlaşılmaktadır.

Görsel 16. No, No, No, No, Yes: Book Design Uncovered Kitap Kapağı Tasarımı

Kahverengi; Toprak, ahşap ve taş ile ilişkili bir nötr renktir. Tamamen doğal görülür ve sıcaktır. Kahverengi güvenilirlik, kararlılık ve toprakla ilişkilendirilebilir. Tasarımda, kahverengi genellikle arka plan rengi olarak kullanılır. Tasarımlara sıcaklık ve bütünlük duygusu getirmeye yardımcı olur. Bazen arka planda veya tipografide siyahın yerine en koyu şekilde kullanılır. Kahverengi bütünlük duygusu uyandırır da bütünlüğü bozulmuş bir kahve fincanı ile yaratılan kontrast anlamı pekiştirmektedir. Van Gogh MuseumCafe, ünlü ressamın kesilmiş kulağına kulpu kırık kahve fincanı ile referans vermeyi tercih etmiştir (**Görsel 17**). Faber Castell gerçek renkler kampanyasında (**Görsel 18**) ise kahverengi kalem görseli kullanmıştır. Görsel dokunun (visualtexture) gücünü kullanarak tasarlanan foto manipülasyonda köpeğin kullanılması ilgi çekicidir. Sadakati ile tanınan bir hayvan olan köpek ile Faber Castell doğadaki gerçek renklere olan sadakatini bildirmektedir.

Görsel 17. Van Gogh MuseumCafe

Görsel 18. Faber Castell True Colours

Bej;Çevresindeki renklere göre sıcak ya da soğuk tonlarda algılanabilir. Kahverenginin sıcaklığına ve beyazın soğukluğuna sahiptir ve kahverengi gibi bazen donuk olarak görülür. Tasarımda bej genellikle arka planda kullanılır ve genellikle kâğıt dokulu arka planlarda görülür. Skims her ten rengine uygun ürün çeşitliliğine sahip bir marka olup, kişiler kendi bedenlerinde rahat olmalarını hedeflemektedir. Logosunda (**Görsel 19**) sıklıkla tercih ettiği bej renk çevresindeki renklerle ilişki kurarak uyum sağlayabilmesi açısından markanın hedefleri ile uyumludur. Logotype ise akışkan formu ile her bedene uyum sağlayabileceği mesajını anatomisi ile iletmektedir.

Görsel 19. Skims Logo

Fildişi ve krem;Genellikle sessiz, sakin ve tarafsızdır. Fildişi, zarafet, saygınlık, sakinlik duygusu verebilmektedir. Beyaz yerine krem ya da fildişi zemin rengi tercih edildiğinde vurgunun gücü hafifler. Uzun süre beklemiş kağıt rengini andırıldığından nostalji duygusunu iletilebilmektedir. Medplus anneler günü reklam kampanyası tasarımı (**Görsel 20**) tramlı, bej arka plan rengi ile nostaljik gazete görüntüsünü yakalamaktadır. Geçmişte annelerin sıklıkla kullandığı, herkese geçmişinden tanıdık gelen kalıplaşmış sözler ile nostalji duygusunu korumaktadır.

Görsel 20. Medplus Reklam Kampanyası

Renkleri anlamak ve onları tasarıma katma becerisini geliştirmek önce doğayı, doğal olanı gözlemlemekle başlar. Ardından bilimsel alan üzerine ilgili teknik terimleri bilmek, onları tarif ederken tanımlamaları eksiksiz yerleştirmek ve terminolojiyi doğru kullanıp uygulamak tasarım alanının gelişimde çok önemli gerekliliklerdendir. Dilde de renk vardır; her rengin yaptığı farklı duygusal çağrışımlar dilin içine deyimler olarak yerleşmiştir. ‘yeşil ışık yakmak, alnın akı / kara yazısı, alla pulla, gözü/gönlü kara, morarmak, karalar bağlamak, dünyayı toz pembe görmek, beyaz yalan, kulaklarına kadar kızarmak, mavi yakalılar vb. Bunlar kişinin iletmeye çalıştığı duygu durumlarını, ruh halini vurgulamak adına hepimiz tarafından doğal şekilde sıklıkla kullanılır.

Renk teorisi her şeyden çok duygularla ilgilidir. Yukarıda detaylı şekilde irdelenen renklerin ortak anlamları için kısa ve hızlı bir özet yapıldığında şu şekilde açıklanabilir:

Kırmızı: Aşk, Tehlike, Öfke, Aksiyon

Turuncu: Gençlik, Enerji, Canlılık

Sarı: Mutluluk, Umut, Sıcaklık

Yeşil: Bereket, Doğa, Para

Mavi: Sakinlik, Huzur, Sorumluluk

Mor: Yaratıcılık, Asalet, Zenginlik

Siyah: Gizem, Yas, Kötülük

Gri: Kararlılık, Profesyonellik, Denge

Beyaz: Safılık, Temizlik, Sağlık

Kahverengi: Toprak, Güvenlik, Dayanıklılık

Bej: Sade, Donuk, Muhafazakâr

Krem veya Fildişi: Nostalji, Zerafet, Safılık (Chapman 2021).

Sonuç ve Öneriler

Renk, doğanın önce insanlığa ardından sanata kattığı en büyük değer ve iletişim biçimidir. Doğru kullanıldığında onun zenginliğinin ve işlevselliğini yaşamın her alanını kapsadığını gördüğümüz gibi, tasarımının da her alanında sayısız, sonsuz biçimlerde kullanıldığını ve imgelere nasıl bir dinamizm

kattığını görmekteyiz. Kuralları çiğnemenin önce onları iyice öğrenmek ve kavramak gereklidir. Sekerek gitmekten önce düz yolda yürümeyi bilmek gerekir. Tasarımda imgenin değerini, önemini, işleyişini kavramak ve yanı sıra fikir, biçim, içerik oluşum sürecin nasıl ilerlediğini bilmenin hayati önemi vardır; aksi takdirde yapılan çalışmalarda ciddi kusurlar, hatalar silsilesi içinde kendimizi bulabiliriz. Bilgi, çalışma ve geliştirilebilen yetenek üçlüsünün iş birliğinde gelişip öğrendikçe, özelleştireni yeteneği de ilerleyecek ve imgenin tasarım sürecinde tüm görsel okuryazarlık öğelerinin aktarımını kendiliğinden kazanacak, neyi yapıp neyi yapmamanız gerektiğini gayet iyi biliyor olacaksınız. Geliştirilebilen yetenek disiplin gerektirir, hiçbir şey şans eseri ortaya çıkmaz. Mükemmel imgeler için çok çalışmanın yanında sabır, ısrar ve yoğunlaşma gerekir.

Tasarımda yalınlık ve mesajın en net şekilde aktarımı iyi tasarımdır. Dieter Rams'ın görüşleri tasarım üzerine bakış açılarını geliştirici yöndedir: 'Basit, karmaşıktan iyidir. Mütevazı, coşkudan daha iyidir. Küçük büyükten, hafif ağırdan, düz renkliden, kıtlık müsriflikten, az çoktan daha iyidir' (Akt: Ertan & Sansarcı, 2016: 138). Milton Glaser'ın da dediği üzere; 'Bir tasarım çalışması karşısında üç tepki vardır: evet, hayır, vay be!' hedeflenmesi gerekenin 'vay be!' olduğu açıktır (Akt: Ambrose & Aono-Billson, 2013: 154).

Genç tasarımcıların karşılaştığı en büyük problemler aslında tasarıma özgü en temel ilkeleri göz ardı etmelerinden kaynaklanır. Bu bağlamda yapılan işin önemini kavramanın hayati sorumluluğu vardır. Fikir tasarımın temelidir, o olmadan imge yapılamaz. Neyi nasıl inşa edeceğinizi de biçim ile içerik söyler, tasarım ilkeleri de size iyi bir rehber sunarak kılavuzluk eder. Detaylı çalışma ve adanmışlık tasarımın itici gücünü oluşturur. Tasarladığınız imgelerinizin duyulabilir olmasını, kişilerin iç dünyasında ses vermesini sağlayın. Tasarım bir çeşit oyun gibi düşünmek gerekir, tıpkı kelimelerle, formlarla, karakterlerle, resimlerle, şekillerle oynanan bir oyun gibi. Hiçbir kaynak tasarımcının başarısını garantileyemez. Bu işin kestirme yolları ya da sihirli formülleri bulunmamaktadır, çünkü öyle bir formül yok. İşinizi severek tutkuyla yapmak, bakmak ve görmek arasındaki farkı anlamak sizi başarıya taşıyacaktır. Tasarımcı olmak çok çalışmaktır, katıksız şekilde tasarımlarınızdan duyguyu alıcısına geçirdiğiniz anda insana dokunmuş olacak ve aslında hedefinize de ulaşacaksınız. Ruhsal bedeniniz, yani aklınız yaratacaklarınızın yeşereceği toprak gibidir, onu besleyerek verimli tutmak sizin elinizdedir. Gözünüzle baktığınızı ancak yüreğinizle gördüğünüz gün gerçek anlamda bir tasarımcı olma yolunda olduğunuzu anlayacaksınız.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Görünen İmge Kılavuz İstemez: Tasarım Çalışmalarında İmgelerin Renk Kodları Üzerinde İncelenmesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ambrose G. & Aono-Billson N. (2013). *Grafik Tasarımda Dil ve Yaklaşım*, Literatür Yayıncılık.
- Ambrose G. & Harris P. (2013). *Grafik Tasarımda İmge*, Literatür Yayıncılık.
- Cambre, M. C. (2012). “Stealing or Stealing The Image? The Failed Branding of The Guerrillero Heroico Image of Che Guevara”, *Imaginations: Journal of Cross-Cultural Image Studies*, 3(1): 64-87.
- Casey, M. J. (2012). “Che's Afterlife: The Legacy of an Image”, *Vintage*. 110-113.
- Chapman C. (2021). Color Theory for Designers, Part 1: The Meaning of Color: <https://www.smashingmagazine.com/2010/01/color-theory-for-designers-part-1-the-meaning-of-color/>
- Dede, B. (2018). “Sanatın Tarihsel Serüveninde Biçim ve İçerik İlişkisi”, *Ulakbilge*, 6 (22): 385-395: www.ulakbilge.com.
- Ertan, G. & Sansarçı, E. (2016). *Görsel Sanatlarda Anlam ve Algı*, Alternatif Yayıncılık.
- Foucault, M., (2001). *Bu Bir Pipo Değildir*, Çev.: Selahattin Hilav, Yapı Kredi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1983).
- Gilchrist, T. (2012), Vince Gilligan talks "Breakingbad" knowing where the series will end and the spin-off he'd like to see. IndieWire: <https://www.indiewire.com/2012/07/vince-gilligan-talks-breaking-bad-knowing-where-the-series-will-end-and-the-spin-off-hed-like-to-see-46129/>
- Günaydın, G. (2016). “Kendine Mal Etme ve Buluntu Fotoğraf”, *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, Güz 51, Afsad Yayınları.
- Görüş, (2021). Simgeleşmiş Fotoğrafların Öyküsü: Alberto Kodra'nın Objektifinden Che /25 Temmuz 2020/: <https://gorus21.com/simgelesmis-fotograflarin-oykusu-alberto-kordanin-objektifinden-che/>
- İsen G. & Batmaz V. (2002). *Ben ve Toplum*, Om Yayınevi.
- Kakutani, M. (2009). Brand Che: Revolutionary as Marketer's Dream: <https://www.nytimes.com/2009/04/21/books/21kaku.html>
- Karadağ, Ç. (2016a). *Fotoğrafın Derin Anlamı*, Öteki Yayınevi.
- Karadağ, Ç. (2016b). *Görüntüler Evreni*, Öteki Yayınevi.
- Larson, J. A., & Lizardo, O. (2007, December). “Generations, Identities, and the Collective Memory of Che Guevara 1”, *Sociological Forum*, 22(4), 425-451. Blackwell Publishing Ltd.
- Soygüder Baturlar Ş. & Yaylagül, L. (2019). “Kültürel Süreklilik Bağlamında Türk Halk Kültüründe Mavi/Turkuaz Mavisi ve Nazar Boncuğu”, *Akdeniz İletişim Dergisi*.
- Soygüder, Ş. (2013). “Bir Dil Olarak Sarı Rengin Anlamı ve Sarı Basın Neden Sarı?”, *Humanities Sciences*, 8(2): 184-206
- Sözlük, T. D. K. (2022): <https://sozluk.gov.tr>.
- Meltzer, S. (2013). The Extraordinary Story Behind the Iconic Image of Che Guevara and The Photographer Who Took It: <https://www.imaging-resource.com/news/2013/06/06/the-extraordinary-story-behind-the-iconic-image-of-che-guevara>
- Tunalı İ. (1971). *Sanat Ontolojisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1515: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/KITAP/206315.pdf>.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1. Korda, Guerrillero Heroico (Kahraman Gerilla), 1960
<https://www.albertokorda.photo/en/galeria-de-fotos/fotoperiodismo/>
- Görsel 2. Che Guevara with Mickey Mouse Ears (Mickey Mouse Kulaklı Che Guevara)
<https://www.bridgemanimages.com/en/murray/che-guevara-with-mickey-mouse-ears-2003-mixed-media/mixed-media/asset/391832>
- Görsel 3. The Warhol Che, (Kakutani, 2009).
- Görsel 4. Jim Fitzpatrick Che Portresi. <https://jimfitzpatrick.com>
- Görsel 5. Spor ayakkabı üzerinde Che imgesi.
https://www.huffpost.com/entry/che-guevaras-new-man-anot_b_432214
- Görsel 6. Duchamp, Fountain (Pisuvan), 1950 (1917 Replika) S. Francisco Museum of Modern Art.
<https://philamuseum.org/collection/object/92488>
- Görsel 7. A Bright Ray of Darkness Kitap kapağı tasarımı. Tasarımcı: John Gall
<https://www.printmag.com/book-covers/the-50-best-book-covers-of-2021/>
- Görsel 8. Area X Kitap kapağı tasarımı. Tasarımcı: Rodrigo Corral & Tyler Comrie
<https://www.nytimes.com/interactive/2014/12/08/books/review/best-book-covers-2014.html>
- Görsel 9. 99U Quarterly Magazine
<https://www.behance.net/gallery/22886287/99U-Quarterly-Magazine-Issue-No4>
- Görsel 10. Lego Periscope, basılı reklam.
<https://www.adsoftheworld.com/campaigns/periscope-30440dd7-2f27-44f4-8a6d-de92992ee8c4>
- Görsel 11. Into the War Kitap Kapağı Tasarımı. Tasarımcı: Peter Mendelsund & Oliver Munday.
<https://www.nytimes.com/interactive/2014/12/08/books/review/best-book-covers-2014.html>
- Görsel 12. IBM "Outcomes" Kampanyası
<https://mythandrafenner.wordpress.com/2011/06/05/ad-of-the-day-ibm/>
- Görsel 13. Vasilis Marmatakis Film Afişleri
<https://mubi.com/notebook/posts/movie-poster-of-the-week-nimic-and-the-top-ten-favorite-posters-of-designer-vasilis-marmatakis>
- Görsel 14. Honda, Sensing
<https://www.adsoftheworld.com/campaigns/honda-sensing>
- Görsel 15. KitKat, Have a Break.
<https://blog.hubspot.com/agency/minimalist-print-ads>
- Görsel 16. No, No, No, No, Yes: Book Design Uncovered Kitap Kapağı Tasarımı
<https://www.designweek.co.uk/issues/25-31-march-2019/book-covers-that-never-made-it-rejected-designs-revealed-in-new-book/>
- Görsel 17. Van Gogh Museum Cafe
<https://bigumigu.com/haber/van-gogh-museum-cafe/>
- Görsel 18. Faber Castell True Colours
<https://www.adsoftheworld.com/campaigns/firetruck>
- Görsel 19. Skims Logo. <https://skims.com>
- Görsel 20. Medplus Reklam Kampanyası

Extended Abstract

Using images in design has evolved significantly with the advent of computer technologies. Today, designers can access various tools and techniques to create visually stunning and impactful images. However, it is about more than just the technical aspects of image production but also about understanding the power of visual communication and the role of colors in conveying meaning.

As a fundamental design element, color holds immense potential to evoke emotions and influence the viewer's perception. By carefully selecting and applying colors, designers can create a specific atmosphere, evoke certain moods, and guide the audience's attention. Each color carries its own cultural and universal meanings, varying depending on the context and the viewer's background. Therefore, designers need to consider cultural norms and values when using color in designs on a global scale.

Understanding the significance of colors requires a comprehensive analysis beyond their individual and unique meanings. Colors, like signs, need to be interpreted within their context. The same color can evoke different emotions or convey contrasting messages based on how it is combined with other design elements. Designers must carefully analyze the relationships between colors, forms, and other visual components to create harmonious and meaningful compositions.

Moreover, the impact of colors goes beyond aesthetics. Colors have the power to influence human psychology and behavior. They can stimulate, calm, excite, or soothe and create a sense of harmony or discord. By harnessing this power, designers can effectively communicate their intended messages and engage the audience deeper. Colors can be a universal language that transcends words, allowing for faster and more universal communication of ideas and ideologies.

This study explores the language of colors and its effective utilization in various image-creation methods. It delves into the intricacies of color selection and application, from print ads to logos, to develop visual communication skills and raise awareness about the role of color in creating meaning in design. By understanding the cultural connotations, emotional associations, and psychological impact of colors, designers can enhance their ability to create compelling and impactful visual experiences.

In conclusion, using images in design is more than just creating visually appealing compositions. It involves a deep understanding of the power of visual communication and the role that colors play in conveying meaning. By carefully selecting and using colors in designs, designers can evoke emotions, convey messages, and engage the audience profoundly. Colors are a vital aspect of culture and nature, and when employed effectively, they add dynamism and richness to images, enriching the overall visual experience.

Geliş Tarihi / Received Date

29.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

02.02.2023

Türkiye’de Yerel Yönetim Reformları: Belediye Yönetimi

Local Administration Reforms in Turkey: Municipal Administration

Alparslan AKARCA¹

Öz

Bu makalenin amacı Türkiye’de geçmiş ve günümüzde yerel yönetim reformları ve belediye yönetimi sistemini analiz etmektir. Bu araştırmanın nihai hedefi Türkiye’de idari reformların ana eğilimlerini tespit etmektir. Bu, yerel yönetimle alakalı hukuki mevzuat ve düzenlemeleri analiz eden, karşılaştırmalı bir çalışmadır. Konuyla ilgili enformasyon literatür taraması yoluyla elde edilmiştir. Osmanlı geç döneminden günümüze idari reformlar halka siyasal ve kamusal işlere katılma hakkı tanımıştır. Yerel toplumsal dinamiklerin yanı sıra, merkezi otorite reform hareketlerine liderlik etmede büyük bir rol oynamıştır. Reform hareketlerinin ana hedefi, yerel sosyo-ekonomik koşulları geliştirmek ve ülkenin siyasal istikrarını sağlamaktır. Yerel idari reformları merkezi otorite gerçekleştirmiş olmakla birlikte, yerel yönetim sisteminde belediyeler öne çıkmıştır. Ancak, gerçekte bu, Türkiye’deki sosyo-ekonomik gelişmenin bir sonucudur. Kırdan kentsel alanlara göç dolayısıyla, şehir nüfusu artmış, birçok kent daha büyük hale gelmiştir. Böylelikle, büyüyen kentler hükümetleri büyükşehir belediyeleri kurmaya zorlamıştır. Sonuç olarak, idari ademi merkezileşme yönünde büyüyen bir politik eğilim ortaya çıkmıştır. Merkezi hükümet kanunen ve fiilen politik gücü elinde tutmakla birlikte, Türkiye’de yerel yönetim reformları belediyelere merkezi hükümetten görece daha bağımsız olma imkanı tanımıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetim, İdari Reform, Belediye Yönetimi, Büyükşehir Belediyesi, Belediye Kanunu.

Abstract

The purpose of this essay is to analyze the past and present local administration reforms and the system of municipal administration in Turkey. The ultimate aim of the research is to find out the main trends of administrative reforms in Turkey. This is a comparative study, which analyzes the laws and regulations regarding local administration. The information relevant to the subject has been obtained from a literature review. Administrative reforms, from the late Ottoman period to the present, have given people the right to participate in political and public affairs. Besides local social dynamics, central authority has played a major role in leading the reform movements. The main objective of reform movements is to improve local socio-economic conditions and maintain political stability of the country. Although central administration has carried out local administration reforms, municipalities have become prominent in local administration system. Nevertheless, it is a fact that this is the consequence of socio-economic development in Turkey. Because of the

¹ Dr., Mersin Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Doktora Programı mezunu, Mersin/TÜRKİYE, E-mail: alpakarca@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-0828-9083

migration from rural to urban areas, urban population has increased; therefore, many cities have become larger. Thus growing cities have forced governments to establish metropolitan municipalities. As a result, there has been a growing political tendency in administrative decentralization. Although the central government holds the political power de jure and de facto, local administrative reforms have given the opportunity for municipalities to become relatively more independent from central government in Turkey

Key Words: Local Administration, Administrative Reform, Municipal Administration, Metropolitan Municipality, Municipality Law.

Giriş

Avrupa'da 11. yüzyıldan 16. yüzyıla uzanan dönemde feodal yönetimlere karşı, kentlerde önde gelen kimselerden seçilen yerel idarecilerin yönetiminde burjuva meclisleri kurularak yeni yönetim yapıları ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Avrupa toplumlarında sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümle birlikte kentler *komün* halinde burjuvaların örgütlendiği alanlara dönüşmüştür (Görmez, 2015: 6-7).

Ortaylı (2015: 109), kentlerin kendi kaynaklarını kendi karar organları vasıtasıyla kullanarak, "özerk bir mali-idari yapı" ile birlikte tüzel kişilik elde ederek özgürleşmesinin 12. yüzyıl Avrupası'nda başlayıp günümüze uzanan bir tarihsel olgu olduğuna işaret etmektedir.

Keleş (2000: 124), Türkiye'de Batılı tarzda yerel yönetim kurumlarının çok gerilere giden bir tarihe sahip olmadığını, Batı ülkelerinde yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen kentsel hizmetlerin, geçmişte esnaf örgütleri ve vakıflar gibi kurumlarca yerine getirildiğini söylemektedir. Ortaylı (2015: 113), Osmanlı'da şehir ve eyalet idaresinden, ekonomik ve siyasal kuruluşlardan (esnaf loncaları, vakıflar) söz edilebileceğini, ancak Tanzimat'a kadar mahalli idare olarak bir kavram ve kurumdan söz etmenin mümkün olmadığını belirtmektedir.

Yerel yönetimlere anayasal temel oluşturan düzenlemeler 1876 tarihli Kanun-u Esasiye kadar gitmektedir. Anayasa tarihi boyunca 1876 Kanun-u Esasi'deki ilkeler, kimi farklılıklarla beraber, yürürlükte kalmıştır. 1876 Anayasası'nda geçen *yetki genişliği* ve *görev ayrımı* ilkeleri (md. 108), 1924 Anayasası'nda da (md. 91) benimsenmiştir. Keleş'in ayrıca işaret ettiği gibi (2000: 130-131), 1876 ve 1924 Anayasası'ndaki *görev ayrımı* ilkesi yasama, yürütme ve yargı ayrımına değil, merkezi idare ile yerel yönetimler arasındaki birbirinden ayrı görev alanlarına işaret etmektedir.

1961 (md. 115) ve 1982 Anayasası (md. 126) *yetki genişliği* ilkesini kabul etmesine karşın, *görev ayrımı* ilkesine yer vermemiştir. Güler (2000: 22), 1961 Anayasası (md. 112) ve 1982 Anayasasının (md. 123) *idarenin bütünlüğü* ilkesiyle, *görev ayrımı* ilkesini uygulanamaz kıldığını belirterek, günümüzde yerinden yönetim kavramının anayasal bakımdan görev ayrımı ilkesiyle tanımlanamayacağını söylemektedir.

Ancak her iki Anayasa da, mahalli idareleri, *karar organları seçimle belirlenen* ve *tüzel kişiliğe* (1961 Anayasası: md. 116 ve 1982 Anayasası: md. 127) sahip kurumlar olarak tanımlayarak, *merkezden yönetim* ve *yerinden yönetim* (1961 Anayasası: md. 112 ve 1982 Anayasası: md. 123) ilkesini benimsemiş ve böylelikle yerel yönetimlere hukuki zemin oluşturmuştur (Resmi Gazete, 2022d; 2019).

Görmez ve Altınışik (2013: 71), 1980'li yıllarda başlayıp 2000'li yıllarda hızlanan yerelleşme sürecinin il özel idareleri, belediyeler ve büyükşehir belediyelerine yönelik düzenlemelerle, "merkeziyetçi

hantallıktan kurtulmak” için umut verici bir aşamaya geldiğini, ancak bu süreçte idari reform alanında ortaya çıkan kimi gelişmelerin merkezîyetçi anlayışın ortadan kalkmadığını gösterdiğini belirtmektedir.

Ortaylı'ya göre (2015: 122), Türkiye tarihinde belediye kurumu şehir hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla kurulmaya başlamıştır. Belediyeler gerek Meşrutiyet döneminde, gerek Cumhuriyet döneminde olsun, tüzel kişiliğe sahip olmalarına rağmen, merkezîyetçi bir anlayışla yönetilmişlerdir.

Demokrasinin sosyo-ekonomik gelişmeyle alakalı bir süreç olduğu açıktır. Bireylerin sosyal, siyasal ve ekonomik alana katılmasına aracılık eden kurum ve kuruluşlar aynı zamanda toplumun organizasyon şemasını meydana getirmektedir. Tarihsel toplumsal tecrübeyle birlikte bireyler arasındaki her türden ilişki tarzının demokratik bir nitelik kazanması çağımıza özgü bir beklentidir. Ancak demokrasi kültürünün toplumda yaygınlaşması ve yerleşik bir duruma gelmesi, yurttaşların, parlamentonun yanı sıra bir yerel yönetim kurumu olan belediye gibi yerel yönetsel araçlara sahip olmasını gerektirmektedir. Yönetsel araçlarsa siyasal katılıma fırsat veren kurumlardır.

Makalemizde bir yerel yönetim birimi olarak tarihsel süreçte belediye kurumu incelenmektedir. Keleş (2000: 200), yerel yönetim kurumlarını, “özeksel (merkezi) yönetimce belli sınırlar içinde kurallar koymaya, akçal yükümlülükler getirmeye yetkili kılınmış bir yerel meclisin denetimi altındaki bir yönetim birimi” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de üç tür yerel yönetim kurumu bulunmaktadır; belediye, il özel idaresi ve köy yönetimi.

Başlangıçta, gelişip genişleyen kentlerin alt -yapı ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulan belediyeler, zamanla halkın idari süreçlere katılmasına imkan veren kurumlar halini almıştır. Belediyeler yalnızca yol, su, kanalizasyon ve çevre temizliği gibi altyapı hizmetlerini gerçekleştiren kurumlar değil, fakat aynı zamanda kentlerde ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın gelişimine katkı sağlayan kurumlardır. Siyasal katılım ise yerel yönetimlere politik nitelik kazandırmaktadır.

Türkiye’de yerel yönetim reformları ve sosyo-ekonomik gelişme dolayısıyla önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu süreçte bir yerel yönetim kurumu olan belediyelere daha fazla yetki verilmiştir. Kentsel alanlarda yoğunlaşma ise büyükşehir belediye modelini ortaya çıkarmıştır.

Türkiye yalnızca modernliğe doğru Batı rotasını takip etmemiş, fakat aynı zamanda modern siyasal ve yönetsel kurumlarıyla demokrasiyi toplumsal tabana yayarak onu bir değer olarak da üretmeyi başarmıştır. Ancak siyasal tarihin gösterdiği gibi, demokrasinin bir süreç olduğu da bir gerçektir.

Bu inceleme yazısında ilgili alanda literatür taraması yapılarak karşılaştırmalı yöntemle başvurulmuştur. Çalışmada tarihsel veriler karşılaştırmalı yöntemle incelenmiştir. Araştırmanın amacı geçmişten günümüze yerel yönetim kurumları olarak belediye yönetimi alanında yapılan hukuki düzenlemeleri inceleyerek, reform sürecinin içeriğini ve aşamalarını ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın kapsamı, tarihsel süreçte belediye kurumu ve bu alanda yapılan hukuki düzenlemelerdir. Bu çalışmada araştırma ve yayın etiği kurallarına uyulmuştur.

Tanzimat-Meşrutiyet Döneminde Belediye

Oktay (2015), Tanzimat döneminde şehir yönetiminde yeni arayışlar içine girildiğini belirterek, "bu değişimin temel özelliği, Osmanlı şehir yönetiminden Avrupa kaynaklı 'modern' belediye modeline doğru geçilmesi" demektedir. Böylelikle Türkiye tarihinde ilk belediye İstanbul'da "Şehremaneti" adıyla kurulmuştur.

1855 yılında İstanbul'da kurulan ilk belediyenin (İstanbul Şehremaneti) başında hükümet tarafından atamayla belirlenen bir şehremini bulunmaktaydı. Ayrıca, İstanbul'da oturan ve her sınıf Osmanlı tebaası (Müslüman ve gayrimüslim) ve esnaf kesiminden "güvenilir ve saygın" kimselerden oluşan ve üyeleri yine atamayla belirlenen 12 kişilik bir Şehir Meclisi öngörülmüştür. Şehremininin iki yardımcısı olup, Şehir Meclisi'nin doğal üyeleridir. Keleş (2000: 125), Şehir Meclisi üyeliği için kentin ileri gelen esnaflarından olma koşulunun "seçkinci" bir anlayışı yansıttığını söylemektedir.

Şehremaneti'nin görevleri; fiyat kontrolü, yol, kaldırım yapım ve onarımı, şehrin temizlik işleri, ölçü tartı denetimi ve daha önceden İhtisap Nezareti'nin topladığı vergi ve resimleri toplayıp maliyeye teslim etmek şeklinde sıralanabilir. Ancak bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanması dolayısıyla, fiilen ilk belediye 1857 tarihli Altıncı Daire-i Belediye Nizamnamesi ile Galata-Beyoğlu semtinde (Göksoy ve Sağol, 2017), Fransa modeli (Paris Belediyesi) örnek alınarak kurulmuştur (Gözler, 2019).

1869 [1868] yılında çıkarılan Belediye Nizamnamesi ile İstanbul Şehreminliği kurularak şehirde belediye kurumları yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Keleş (2000: 126), Şehreminliğin iki düzeyli federatif bir yapıda olduğunu söylemektedir; alt düzeyde, her birinde daire meclisi olmak üzere 14 daire bulunmaktaydı. Daire başkanı hükümet tarafından daire meclisi üyeleri arasından atanmaktadır. Üst düzeyde ise şehremini ve Cemiyet-i Umumiye bulunmaktadır. Cemiyet-i Umumiye, 14 belediye dairesi başkanlarından ve daire meclislerinden gelen 3'er üyenin toplamından oluşur.

1864 Nizamnamesiyle taşrada belediye kurulması öngörülmekle birlikte, bu konuda ayrıntılı düzenlemeler 1871 Nizamnamesiyle (md. 111) yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre, vilayet, liva ve sancaklarda kurulacak olan belediye meclisi; bir başkan, bir yardımcı ve altı üyeden oluşacak ve ayrıca bir mühendis ile bir doktor danışman üye olarak bulunacaktır. Belediye meclis üyeleri emlak ve arazi sahibi kimseler arasından seçim kurulunun oylarıyla seçilecek ve hükümetin onayıyla tayin edilecektir (Kartal, 2010: 49-51).

1876 yılında Kanun-ı Esasi ilan edilerek, Meclis-i Mebusan açılmış ve I. Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin 112. Maddesi (Anayasa Mahkemesi, 2022a) İstanbul ve taşrada belediyelerin kurulmasını ve bu belediyelerin *seçimle belirlenmiş* belediye meclisleri tarafından yönetilmesini hükme bağlamıştır (seçimlerin ilk defa olarak, *tek dereceli ve gizli oy açık tasnif* sistemiyle yapılması öngörülmüştür. Fakat o dönemin savaş koşulları ve ekonomik sorunlar nedeniyle belediye seçimleri yapılamamış, ilk belediye seçimleri ancak 1908 II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılabilmektedir). Bu doğrultuda 1877 yılında İstanbul için Dersaadet Belediye Kanunu ve diğer vilayetlere yönelik olarak Vilayet Belediye Kanunu çıkarılmış ve belediye kurumu *tüzel kişilik* kazanmıştır. Belediyelere verilen belli başlı görevler ise şu şekilde sıralanmaktadır;

imar işleri, altyapı hizmetleri, aydınlatma, temizlik, belediye gelirlerini toplamak, pazar yerlerini denetlemek, mezbaha ve okul açmak, itfaiye hizmeti, emlak kaydı ve nüfus sayımı (Göksoy ve Sağol, 2017).

Şehremaneti'nin, bütçenin hazırlanması ve personel tayini gibi işlemler ve hemen her türlü faaliyetleri Bab-ı Ali'nin iznine bağlı olup, Şehremini padişah tarafından atanır ve bir *devlet memuru* statüsündedir. Yılda iki defa toplanan Cemiyet-i Umumiye-i Belediye (Belediye Genel Meclisi) ve Şehremaneti Meclisi (önceki adı “Şehir Meclisi”) kararları da ancak hükümetin onayıyla yürürlüğe girmektedir (Koca, 1996: 31-32).

1913 yılında ise İstanbul'daki belediye daireleri kapatılarak yerlerine belediye şubeleri kurulmuş ve belediye idaresi, merkeziyetçi bir anlayışla (bu dönem İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar sürecidir), İstanbul Şehremaneti bünyesi içinde tek elde toplanmıştır (Göksoy ve Sağol 2017). Bu dönemde 1912 tarihli Geçici Dersaadet Belediye Kanunu çıkarılarak İstanbul Belediyesi merkeziyetçilik esasına göre yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Şehremaneti Meclisi kapatılarak onun yerine Şehremaneti Encümeni'nin kurulması öngörülmüştür. 1913 tarihli nizamnameyle de encümenin (haftada bir toplanır) teşkilat yapısı belirlenmiştir. Buna göre encümen başkanı, Şehremini tarafından kendi muavinleri arasından seçilecek, üyeler ise, fen işleri ve sıhhiye gibi hizmetlerden sorumlu müdürlerden oluşacaktır (Koca, 1996: 57-58).

1912 Geçici Kanunla belediye dairelerinin belediye şubelerine dönüştürülmesiyle, belediye daire meclisleri de kapatılarak, yerlerine şube müdürlerinin başkanlık ettiği encümen kurulmuştur. Şehremaneti Meclisi ve belediye daire meclislerinin kapatılmasıyla, karar ve danışma işleviyle birlikte halkın temsili işlevi Cemiyet-i Belediyeye geçmiştir. 1868 Belediye Nizamnamesi ve 1877 Dersaadet Belediye Kanunuyla öngörülen Cemiyet- i Belediye, (1912 Geçici Kanunla Şehremini başkanlığında, her belediye şubesinden seçimle belirlenen altışar üyeden oluşmak üzere tekrar düzenlenmiştir) ancak II. Meşrutiyeti takiben yapılan seçimlerle 1908'de ilk toplantısını yapabirmiştir. (Oktay, 2020: 168-176).

Keleş (2000: 126), 1912 tarihli Geçici Kanunla İstanbul'daki belediye dairelerinin kaldırılarak yerlerine belediye şubelerinin kurulması ve şehremaneti meclisinin yerine ise encümenin oluşturulmuş olmasının, merkeziyetçi anlayışın bu dönemde de kendini göstermesi olarak değerlendirmektedir.

Tanzimat-Meşrutiyet döneminde belediye kurumu, Koca'nın (1996: 31) ifade ettiği gibi, “merkezi yönetimin birer şubesi (daresi) olarak düşünülmüştür. Hiçbir zaman ülke yönetiminde yetki ve kaynakların paylaşılıp kullanıldığı özerk güç (iktidar) merkezleri olarak görülmemiştir”. Ortaylı (2015: 121), 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde birçok yerde belediye teşkilatının kurulamadığını, hizmetlerin bir bölümünün vakıflar kanalıyla, bir kısmının ise hükümete bağlı kuruluşlar üzerinden yerine getirildiği için belediyelerin etkin olamadığını belirtmektedir.

Cumhuriyet Döneminde Belediye

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılarak, bundan sonraki hukuki süreç yeni Meclis tarafından gerçekleştirilmiştir.

Görmez'in belirttiği gibi (2015: 41-43), 1921 Anayasası'nın (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) 11. maddesine göre iller *özerk ve tüzel kişiliğe* sahip olup, 13. maddeye göre il yönetiminin *vilayet şurası, icra amiri ve idare heyeti* olmak üzere üç organı bulunmaktadır. 1921 Anayasası'nda il özel yönetiminden başka belediyelerin kuruluşuyla ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. Anayasa'nın 16. ve 17. maddelerine göre bucaklar/nahiyeler *özerk ve tüzel kişiliğe* sahip olup, buralarda bir meclis, bir idare heyeti ve bir de müdür bulunacaktır (Anayasa Mahkemesi, 2022b).

Belediyelerle alakalı ilk düzenlemeler belediye seçimleri hakkında yapılmıştır. 1921 Anayasası'nı takiben 28 Şubat 1921'de yürürlüğe giren kanunla, 1877 tarihli Belediye Kanununda değişiklik yapılarak, emlak vergisi şartı kaldırılmış, belediye başkanları için okuma yazma bilme şartı getirilmiştir (Oktay, 2020: 174-176).

Görmez (2015: 43), 1924 Anayasası'nda mahalli idarelerle ilgili düzenlemelerin çok sınırlı olduğunu, belediyelerle alakalı doğrudan düzenleme bulunmadığını belirterek, belediyelerden vergiyle alakalı 85. Maddede söz edildiğini söylemektedir. Ancak, iller, şehirler, kasabalar ve köyler *tüzel kişiliğe* sahiptir (Anayasa Mahkemesi, 2022c).

1924 Anayasası, yerel yönetimlere önem veren 1921 Anayasası'ndan farklı olarak, *merkeziyetçi* bir niteliğe sahip olmuştur. Anayasa'nın 90. maddesinde il, şehir, kasaba ve köylerin *tüzel kişilik* olduğunun belirtilmesiyle yetinilmiştir. Ancak, Oktay'ın (2020: 176-177) işaret ettiği gibi, 1924 tarihli Köy Kanunu'na göre nüfusu 2000'in (iki bin) altında olan yerleşim alanları köy olarak tanımlanmıştır ve dolayısıyla bunun üzerinde olan nüfus bölgeleri belediye olarak kabul edilmiş olmaktadır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde Ankara'nın başkent olmasından sonra 1924 tarihli Ankara Şehremaneti Kanunu'yla belediye hizmetleri için Şehremaneti idaresi kurulmuştur. Ankara Şehremaneti'nin meclis üyeleri, 1877 Vilayet Belediye Kanunu'nda olduğu gibi seçmenler tarafından belirlenirken, Şehremini Dahiliye Vekaleti (İçişleri Bakanlığı) tarafından atanmaktaydı. 1930 yılına gelindiğinde, birçok Avrupa ülkesinin belediye kanunu incelenerek, özellikle Fransa'nın 1884 tarihli belediye kanunu dikkate alınarak 1580 sayılı Belediye Kanunu çıkarılmıştır. Gözler (2019), Türkiye'deki 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu ile 1884 tarihli Fransız Belediye Kanunu arasında, belediye organlarının oluşumları, görev ve yetkileri ile kararlarının uygulanması bakımından birçok benzerlik olduğunu söylemektedir.

1930 Tarihli 1580 Sayılı Belediye Kanunu

Bu kanunla nüfusu 2000'in (*iki bin*) üzerinde olan yerleşim birimlerinde ve nüfusu dikkate alınmaksızın il ve ilçelerde *belediye kurulması* hükme bağlanmıştır (md. 2). Kanununa göre belediye *tüzel kişiliğe* sahip olup (md. 1), *belediye meclisi*, *belediye encümeni* ve *belediye başkanından* meydana gelmektedir (md. 3) (Resmi Gazete, 1930);

Belediye meclisi halk tarafından "doğrudan doğruya" *seçilir* (md. 20). Belediye meclisi *senede üç defa* olağan olarak toplanır (md. 54). Meclis, üye sayısının yarısından fazlası hazır bulunmadıkça müzakere yapamaz. Kararlar mevcut üyelerin oy çokluğu ile alınır (md. 59). Bütçe belediye meclisi tarafından kabul edilir (md. 70). Meclis kararları *mülki amirin onayıyla* yürürlüğe girer. Ancak mülki amirin onaylamaması durumunda meclisin Şurayı Devlete başvuru hakkı vardır. İtirazı Şurayı Devlet karara

bağlar ve karar kesindir (md. 71). Kanun, belediye meclisi kararlarının yürürlüğe girmesi için, merkezi idarenin temsilcisi olan mülki idare amirlerinin onayını şart koşturmaktadır. Ancak, diğer yandan bir yerel karar organı olan belediye meclisine idari yargıya başvuru hakkı tanımaktadır.

Belediye encümeni; belediye başkanı, meclis üyeleri arasından belediye meclisi tarafından seçilmiş üyeler ve daire başkanlarından oluşur (md. 77). Kanun, belediye başkanı ve encümenin, belediye meclisine karşı sorumlu olduğunu belirtmektedir (md. 81). Belediye encümeni *icra ve karar organıdır*. Ancak encümen belediye başkanının göndermediği konular hakkında karar veremez (md. 84). Belediye başkanı, kanuna aykırı gördüğü encümen kararlarının uygulamasını erteleyerek mülki amire başvurabilir (md. 87). Vilayet İdare Heyeti'nin vereceği karara karşı belediye başkanı veya encümen tarafından itiraz edilebilir. Yapılan itirazlar il merkezi olmayan yerler için Vilayet İdare Heyeti tarafından, il merkezlerinde ise Şurayı Devlet tarafından karara bağlanır (md. 87).

Belediye başkanı belediye meclisi tarafından, “meclisten veya hemşeriler içinden veya hariçten” üye sayısının çoğunluğuyla gizli oyla seçilir. Belediye başkanın seçilmesi kararı, il merkezi olmayan yerlerde valinin *onayıyla* kesinleşir, vilayet merkezinde olan belediyelerde ise İçişleri Bakanı'nın önerisi ve Cumhurbaşkanı'nın *onayıyla* kesinleşir (md. 89).

Belediye başkanı görevini ihmal etmesi durumunda, (il belediyesi için İçişleri Bakanına sorarak) vali veya İçişleri Bakanı tarafından *işten el çektirilebilir* (md. 92).

Bakanlar Kurulu'nun gerek görmesi durumunda, il merkezindeki belediye başkanları İçişleri Bakanı tarafından, il merkezi olmayan yerlerde vali tarafından *atanır ve reislikten çıkarılabilir*. Ayrıca, hükümet tarafından *vali ve kaymakamlar* buldukları yerlerde belediye başkanı olarak atanabilir (md. 94), (Görmez, 2015: 48-49). Bu madde merkezi idarenin yerel yönetim üzerindeki vesayet yetkisi ve merkezîyetçiliğin açık bir ifadesidir.

Kanuna göre belediye başkanı meclise belediyenin durumu ve faaliyetleri hakkında “senelik mesai raporu” sunmalıdır. Belediye meclisi, raporu oy çokluğuyla yetersiz görürse belediye başkanı İçişleri Bakanı tarafından *görevinden alınır* (md. 76). Görüleceği üzere 1930 tarihli Belediye Kanununa göre merkezi yönetimin *idari vesayet denetiminin* yanında, belediye *meclisinin de denetim yetkisi* bulunmaktadır. Belediye başkanlarının İçişleri Bakanı veya vali tarafından atanabilmesi veya görevden alınabiliyor olması merkezi otoritenin sahip olduğu idari vesayet yetkisinin açık bir örneğini oluşturmaktadır.

1924 'te Ankara Şehremaneti kurulmuştur. Ancak, 1930 tarihli Belediye Kanunuyla İstanbul ve Ankara'da uygulanan Şehremaneti modeline son verilerek ülkedeki bütün belediyeler tek bir sistem esas alınarak oluşturulmuştur (Oktay, 2020: 177-179).

1930 tarihli Belediye Kanunuyla İstanbul belediyesi ve İstanbul valiliği birleştirilerek (md.149), belediye yönetimi görevi valiye verilmiştir (md.150), Ankara'da ise belediye başkanı, İçişleri Bakanı'nın *seçim ve önerisi* ve Cumhurbaşkanı'nın *onayıyla atanır* (md. 94) (Resmi Gazete, 1930).

Seçme ve seçilme hakkı bağlamında, 1930 Belediye Kanunuyla kadın erkek ayırımına son verilmiştir. Seçme hakkıyla alakalı olarak, Kanunun 23. maddesi belediye seçimlerinde oy sahibi olma şartını, "Türk [vatandaşı] olmak", "18 yaşını bitirmiş olmak" şeklinde belirlemiştir. Seçilme hakkıyla ilgili olarak, Kanunun 24. maddesi seçilme şartını, "Türk [vatandaşı] olmak", "25 yaşını bitirmiş olmak", "Türkçe okuyamaz olmak" şeklinde belirlemiştir (Resmi Gazete, 1930).

Cumhuriyetin kuruluş süreci aynı zamanda merkezi bürokrasinin öne çıkmaya başladığı bir dönemdir. Görmez ve Altınışık'ın belirttiği üzere (2013: 73), 1930 tarihli Belediye Kanunu belediyelere çok fazla görev vermesine karşın, Cumhuriyetle birlikte kurulan bakanlıklar sınırlı imkanları olan yerel yönetim kurumlarının imar, çevre, tarım, turizm ve orman gibi hizmet alanlarındaki görevlerini üzerlerine almışlardır. Bu süreçte mülki idare amirleri öne çıkarak merkeziyetçi yönelim giderek artmıştır.

1946 yılına gelindiğinde çok partili hayata geçişle birlikte yurttaşlar mühürlü zarfla serbestçe oy kullanma imkanına kavuşmuştur. Ayrıca partilere sandık başında görevli bulundurma hakkı tanınmış ve açık oy gizli sayım uygulaması yerine *gizli oy açık sayım* uygulamasına geçilmiş ve böylelikle belediye meclisi seçimlerinde daha demokratik bir sürece girilmiştir. 1948 yılında da Ankara belediye başkanlığı seçim sisteminde değişiklik yapılarak diğer belediye seçimlerinde uygulandığı gibi belediye başkanının *belediye meclisince seçilmesi* uygulamasına geçilmiştir. 1954'te çıkarılan bir kanunla İstanbul'da da belediye başkanının *belediye meclisi tarafından seçilmesi* öngörülmüştür (Oktay, 2020: 180-182).

1960-1980 dönemi askeri darbelerin yaşandığı bir sürece karşılık gelmektedir; Bu dönem aynı zamanda, 1950'li yıllardan başlayıp giderek artan bir hızda kırdan kente göçün yaşandığı ve göç nedeniyle belediye hizmetlerinin yetersiz kaldığı ve yerel hizmetler konusunda çözüm arandığı bir süreci ifade etmektedir (Oktay, 2020: 184-185). 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini takiben Bakanlar Kurulu kararıyla tüm yurttaki belediye başkanları *görevden alınarak* yerlerine, asker, vali ve kaymakamlar *atamayla* görevlendirilmiştir. Ayrıca belediye meclisleri *kapatılarak*, meclisin görevleri memurlardan oluşturulan encümen birimine verilmiştir.

1961 Anayasası'yla (md. 55), *eşit ve tek dereceli, gizli oy açık sayım* seçim usulü kabul edilmiştir (Anayasa Mahkemesi, 2022d). Bu doğrultuda 1963 tarihli 207 sayılı Kanunla belediye başkanlarının meclis üyeleri arasından veya dışarıdan seçildiği iki dereceli uygulamaya son verilmiştir (Oktay, 2020: 195-196).

1980'lere gelindiğinde Türkiye'nin nüfus yapısı önemli ölçüde değişmiştir. Nüfusu 10 binden fazla olan yerler kent olarak kabul edilirse, 1927'de kent nüfusunun toplam nüfusa oranı % 16.4 iken, 1985'te kent nüfusunun toplam nüfusa oranı % 50.9'a yükselmiştir (Erten, 1999: 46). Bu süreçte belediye sayısı da artmıştır. Cumhuriyete geçişle birlikte 1923'te belediye sayısı 421 iken, 1980'de bu sayı 1727'ye yükselmiştir (Keleş, 2000: 202-206).

Ancak büyükşehir belediyelerinin kuruluşuyla birlikte yapılan hukuki düzenlemeler sonucu belediye sayısında düşüş yaşanmıştır. 2022 yılı itibarıyla Türkiye'de toplam belediye sayısı 1390'dır (Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü, 2011).

12 Eylül 1980 tarihinde askeri darbe gerçekleşmiştir. Bu darbe döneminde de belediye başkanları *görevden alınarak* yerlerine sıkıyönetim komutanlıklarının isteği doğrultusunda, il belediyelerine İçişleri Bakanlığı, il merkezi olmayan yerlerdeki belediyelere valilikçe *atamayla* görevlendirme yapılmıştır. Belediye meclisleri ise *kapatılarak*, meclisin görevleri, belediye daire başkanlarından meydana gelen encümen birimine devredilmiştir (Oktay, 2020: 199).

1982 Anayasası, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde *idari vesayet yetkisine* sahip olduğunu (md. 127) belirterek, güçlü merkezîyetçilik ilkesini benimsemiştir (Anayasa Mahkemesi, 2019). 1961 Anayasası ise Şimşek'in işaret ettiği gibi (2020: 226), siyasi iktidarı sınırlandırarak, Anayasa Mahkemesi (md. 145) ve Milli Güvenlik Kurulu (md. 111) gibi "vesayet kurumu" olarak kabul edilen yeni organlar getirmiş ve böylelikle sivil ve askeri bürokrasiyi öne çıkarmıştır.

Liberalleşme Döneminde Belediye

Sivil yönetime geçiş sürecinde, 1984 tarihli Büyükşehir Belediye Kanunuyla Türkiye'de büyükşehir belediyeleri kurulmaya başlamış ve böylelikle 1930 tarihli Belediye Kanunu'nda öngörülen şube müdürlükleri 1984 tarihli kanunla ilçe belediyelerine dönüştürülmüştür (Arıkboğa, 2013: 57-59).

Özgür ve Yavuzçehre'nin işaret ettiği gibi (2016: 905-912), Tanzimat döneminde önce Galata-Beyoğlu'nda daha sonra ise İstanbul'un diğer bölgelerinde, *iki kademeli* belediye sistemi (İstanbul Şehremaneti ve belediye daireleri) şeklinde kurulan belediye daireleri, bir bakıma 1984 yılında yeniden uygulanmaya başlamıştır.

1984 Tarihli 3030 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu

1984 tarihli Büyükşehir Belediye Kanunu, belediye sınırlarında birden fazla ilçe bulunan (md.3) kentlerde büyükşehir belediyesi kurulmasını öngörmüş (md. 4) ve böylelikle İstanbul, Ankara ve İzmir'de büyükşehir belediyeleri kurularak büyük kentlerde yeni bir belediyecilik süreci başlamıştır. Belediyenin organları ise; "Büyükşehir Belediye Meclisi", "Büyükşehir Belediye Encümeni" ve "Büyükşehir Belediye Başkanı" olarak belirlenmiştir (T. C. Resmi Gazete, 1984a);

1984 tarihli Kanuna göre *büyükşehir belediye meclisi*, ilçe belediye başkanları ve ilçe belediye meclislerinin beşte birinden meydana gelir. *Büyükşehir belediye encümeni* ise diğer belediyelerdeki encümenden farklı olarak birim başkanlarından oluşur. Erten'in belirttiği gibi (1999: 117), encümende seçilmiş üyelerin yer almaması ve üyelerin memur pozisyonunda bulunan kimselerden meydana gelmesi yönetimde yerellik anlayışının önünde bir engel olmasının yanında merkezi hükümetin denetimi elinde tutma isteğinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Erten'in işaret ettiği gibi (1999: 158), 1930 tarihli Belediye Kanununa göre belediye encümeni seçilmiş kişilerden oluşurken, 1984 tarihli Büyükşehir Belediye Kanununa göre, en büyük harcamaların gerçekleştiği ve en önemli kararların alındığı bir organ olmasına karşın, büyükşehir belediyelerinde encümen üyeleri yalnızca bürokratlardan meydana gelmektedir.

1984 tarihli Büyükşehir Belediye Kanununa göre, *Büyükşehir belediye başkanı*, ilçe belediyeleri arasında hizmetlerin yürütülmesinde birlik ve beraberliği sağlamakla görevli ve yetkilidir.

1984 tarihli Büyükşehir Belediye Kanununa göre; Büyükşehir belediye bütçesi doğrudan valiye gönderilir, ilçe belediyeleri bütçesi ise büyükşehir belediye meclisi tarafından aynen veya değiştirilerek kabul edildikten sonra valiye gönderilir. Bütçeler vali tarafından *onaylanır*. Vali hem büyükşehir belediye bütçesi, hem de ilçe belediyeleri bütçesi üzerinde değişiklik yapabilir. Ancak büyükşehir belediye meclisi ve ilçe belediye meclisleri yapılan değişikliğe karşı *idari yargı* mercilerine başvurabilir. İtirazları idari yargı sonuca bağlar (md. 20).

1984 tarihli kanuna göre Büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri arasında veya ilçe belediyelerinin kendi aralarında anlaşmazlık çıkması durumunda büyükşehir belediye meclisi düzenleyici tedbirleri almaya yetkilidir. Meclis toplantı halinde değilse bu konuda encümen yetkilidir. Ancak ilçe belediyeleri, büyükşehir belediye meclisi ve encümenin kararlarına karşı, buldukları ilin valisine itiraz edebilir. Valinin kararı kesindir (md. 24). Bu madde yalnızca ülke genelinde merkez-çevre arasında bir vesayet ilişkisi olmadığını, fakat aynı zamanda yerelde de merkez-çevre arasında bir vesayet ilişkisi olduğunu göstermektedir (Kanunun 14. maddesine göre, büyükşehir sınırları içerisinde bulunan ilçe belediyelerinde alınan kararların büyükşehir belediye başkanına gönderilmesi gerekmektedir).

1930 tarihli Belediye Kanununda, belediye başkanının görevden alınması sürecinde 2/3 olarak belirlenmiş olan meclis çoğunluğu (md. 76), 1984 tarihli Büyükşehir Belediyesi Kanununda büyükşehir belediye başkanları için 3/4 olarak belirlenmiştir (md. 14). Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin seçilmiş organları veya bu organların üyeleri, kesin hükme kadar, İçişleri Bakanı tarafından geçici olarak görevden uzaklaştırılabilir (md. 9).

Ayrıca, 1984 tarihli Büyükşehir Belediyesi Kanununda, 1930 tarihli Belediye Kanunu ve diğer ilgili mevzuatın bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin büyük şehir ve ilçe belediyelerine de uygulanacağı belirtilmiştir (md. 21).

1980'li yıllarda sivil yönetime geçişle birlikte dışa açılma süreci başlamış ve böylelikle yeni bir döneme girilmiştir. 1987'de Avrupa Birliği'ne (AET) tam üyelik başvurusu yapılmış, 1995'te Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmıştır. 1999'da ise Türkiye'nin adaylık statüsü onaylanmıştır. 2004 yılına gelindiğinde, Türkiye'nin siyasi kriterleri karşıladığı belirtilerek, üyelik müzakerelerine başlanması kararı alınmıştır. Bu süreçte Türkiye 1988 yılında, "yerel yönetimlerin kaynak özerkliği, merkezi idare ile yerel yönetimler arası işbirliği, dayanışma ve yargısal denetimin sağlanması" gibi ilkeleri esas alan Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı imzalamıştır (T. C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019).

1980'den 2000'lere uzanan dönem liberalleşme sürecidir. Bu süreçte, Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusu, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumlarla işbirliği yapılması gibi faktörlerin etkisiyle yerinden yönetim ilkesi öne çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda 1985 tarihli 3194 sayılı İmar Kanunuyla belediye meclislerine imar planı yetkisi verilmiştir. Görmez'in işaret ettiği gibi (2015: 62-64), 1984 tarihli 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunuyla, neo-liberal uygulamalara imkan verecek şekilde, çeşitli hizmet alanlarında belediyelerin yerine, "yaptırmak", "kurdurmak", "işlettirmek" gibi usullerle birlikte, alternatif yöntemlerin önü açılmıştır

Özdemir (2011), 1980’lerde küresel ölçekte yayılma eğilimi gösteren *neo-liberal politikaların* Türkiye’de de etkisini gösterdiğini ve bu süreçte birçok *alternatif hizmet* yönteminin ortaya çıktığına işaret ederek, bu hizmet yöntemlerinden bir tanesinin Belediye İktisadi Teşebbüsleri olduğunu belirtmektedir. Özdemir (2011: 475-476), yeni süreçte 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanununun 70. maddesi ile 2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanununun 26. maddesinin belediyelere şirket kurma hakkını verdiğini, ancak bu tür “şirket ve işletmelerin faaliyetlerinin belediyenin görev ve hizmet alanlarıyla sınırlandırılmış” olduğuna işaret etmektedir. Belediyeler yeni düzenlemelere dayanarak 1980’lerden itibaren “birçok farklı amaçla Belediye İktisadi Teşebbüsleri kapsamında şirketler kurmaya başlamışlardır”.

Özdemir (2011: 475-477), 1930 tarihli Belediye Kanunuyla şirket ve ortaklıklar kurulmasına imkan tanındığını, ancak yeni kurulan belediye teşebbüslerini daha önceki dönemlerde kurulmuş olan şirket ve ortaklıklardan ayıran esas farkın yeni teşebbüslerin “amaçlarında” kendini gösterdiğini söylemektedir; bu şirketler “*pazarlanabilen* mal ve hizmet üretirler”, “ticari amaçlı olup Türk Ticaret Yasasına tabidirler”, “belediyeden bağımsız bir bütçeye sahiptirler”.

2003 yılında ise 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanunun amacı, *kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılması, hesap verebilirlik, mali saydamlık, kamu bütçesi süreçleri ve tüm mali işlemlerin kaydının tutulması gibi* ilkelerin yerel yönetimlerle birlikte tüm kamu kurum ve kuruluşlarının işleyişinde esas alınmasını sağlamaktır. Bu kanunla kamu idareleri *stratejik plan* (orta ve uzun vadeli amaçları içeren ve bu amaçlara ulaşmak için izlenecek yöntem ve kaynak dağılımını gösteren plan) hazırlamakla yükümlü tutulmuştur. Kanunun getirdiği bir diğer uygulama ise, kamu kurumlarında “iç denetim” (bağımsız iç denetçiler tarafından yapılır) sisteminin oluşturulmasıdır (Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2020).

2004 tarihli 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu çıkarılarak, 1984 tarihli 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Zengin’in belirttiği gibi (2014: 96), büyük kentler yeni Büyükşehir Belediyesi Kanununa göre yönetilmekte, yeni kanunun belirtmediği durumlarda 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu esas alınarak yönetilmektedir. Yeni kanun; Büyükşehir Belediyesi, Büyükşehir içerisindeki ilçe belediyesi ve ilk kademe belediyesi (belde belediyesi) şeklinde *üçlü kademelendirme* uygulamasını devam ettirmiştir (1984’te iki kademeli olarak başlayan büyükşehir belediye sisteminde, sonraki süreçte belde belediyeleriyle birlikte üçlü kademelendirme ortaya çıkmıştır) (Zengin, 2014: 96-97).

2004 tarihli Büyükşehir Belediyesi Kanunu (Resmi Gazete, 2004) ile 1984 tarihli Büyükşehir Belediyesi Kanunu (Resmi Gazete, 1984a) arasındaki benzerlikler ve farklılıklar şu şekilde sıralanabilir;

Yeni Kanununa göre, büyükşehir belediyesinin organları; “Büyükşehir belediye meclisi”, “büyükşehir belediye encümeni” ve “büyükşehir belediye başkanı”dır.

2004 tarihli kanuna göre Büyükşehir belediye meclisi *karar organı* olup, üye sayısı belediye sınırları içerisinde yer alan ilçe belediye meclislerinin her birinin üye sayısının beşte bir'inin (1/5) toplamından oluşur (Remi Gazete, 1984b). Büyükşehir belediye başkanı meclisin başkanıdır. Başkan ve büyükşehir sınırları içerisindeki ilçe belediye başkanları büyükşehir belediye meclisinin doğal üyeleridir (md. 12). Meclis olağan olarak *her ay* toplanır (md. 13). 1984 tarihli kanuna göre meclis olağan olarak *senede üç defa* toplanır (md.12).

2004 tarihli Kanuna göre Büyükşehir Belediye Başkanı meclis kararlarını tekrar görüşülmek üzere iade edebilir. Büyükşehir belediye meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğuyla kararında ısrar ederse karar kesinleşir. Ancak başkan karar aleyhine *idari yargıya* başvurabilir. Meclis kararları mülki idare amirine gönderilmelidir. Mülki amire gönderilmeyen kararlar yürürlüğe girmez. Mülki amir kararlar aleyhine *idari yargıya* başvurabilir (md. 14). Bu madde hem belediye başkanı hem de mülki idare amiri olarak vali ile belediye meclisi arasında uyuşmazlık çıkması durumunda çözüm merci olarak yargıyı göstermesi bakımından önemlidir. 1984 tarihli Kanuna göre Büyükşehir belediye meclisi ve ilçe belediye meclisleri tarafından alınan kararlar büyükşehir belediye başkanına gönderilmelidir. Başkan konunun meclislerde yeniden görüşülmesini isteyebilir. Meclisler 2/3 çoğunlukla kararlarında ısrar ederlerse karar kesinleşir (md. 14).

Bütçe süreçleri bağlamında ise 2004 tarihli kanuna göre, büyükşehir bütçesi ile ilçe ve ilk kademe belediyelerinden gelen bütçeler büyükşehir meclisine sunulur, gelen bütçeler *meclis tarafından aynı veya değişiklik yapılarak kabul edilir*. Ancak ilçe ve ilk kademe belediyeleri, yapılan değişikliklere karşı Danıştaya başvurabilir. İtirazı Danıştay karara bağlar (md. 25). 1984 tarihli kanuna göre büyükşehir ve ilçe belediye bütçelerinin yürürlüğe girmesi için *vali tarafından onaylanması* gerekmektedir. Vali bütçe üzerinde değişiklik yapabilir. Ancak hem büyükşehir belediyesi hem de ilçe belediyelerinin, valinin bütçe üzerinde yaptığı değişikliklere karşı idari yargıya başvuru hakkı vardır. İtirazı idari yargı sonuca bağlar (md. 20). Bu düzenlemeler, ülke ölçeğinde merkez-çevre arasındaki vesayet ilişkisinin yanı sıra, yerelde de merkez-çevre arasında bir vesayet ilişkisinin var olduğuna işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir.

2004 tarihli kanuna göre büyükşehir belediye encümeni, belediye başkanının başkanlığında, belediye meclisinin bir yıl için kendi üyeleri arasından seçeceği beş üye ile belediye başkanının her yıl birim amirleri arasından seçeceği beş üyeden oluşur (md. 16). 1984 tarihli kanuna göre büyükşehir encümeni; genel sekreter, imar, fen, hukuk, hesap ve yazı işleri ve personel işlerini yürüten birim başkanları olarak bürokratlardan meydana gelir (md. 13). Bir icra organı olan encümenin yalnızca bürokratlardan oluşması, açıktır ki, demokratik yerel yönetim anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Ancak bu durum, encümen üyeliğine seçilmişlerin de katılmasına imkan tanıyan 2004 tarihli Kanunla değişmiştir.

2004 yılında çıkarılan Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile 750 bin nüfus eşiği benimsenmiş (madde 4) ve kentsel alanın yönetsel bütünlüğünü sağlamak için büyükşehir belediye sınırları içinde bulunan belde belediyeleri büyükşehir belediye sistemine dahil edilmiştir (Arıkboğa, 2013: 57-59).

2004 tarihli Kanunla, İstanbul ve Kocaeli ilinde büyükşehir belediye sınırı “il mülki sınırı” olarak belirlenmiştir.

Bu Kanunla, orta ve uzun vadeli amaçlar ve bu amaçlara ulaşmak için izlenecek yöntemlerin belirlenmesine yönelik, büyükşehir belediyelerine stratejik plan hazırlama zorunluluğu getirilmiştir (md. 7).

2004 tarihli kanuna göre büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediye başkanlarının görevlerine Danıştay kararıyla son verilir (md. 19). 1984 tarihli kanuna göre İçişleri Bakanı büyükşehir ve ilçe belediyelerinin seçilmiş organları veya üyelerini, kesin hükme kadar, geçici olarak görevden uzaklaştırabilir (md. 9).

2004 tarihli Büyükşehir Belediye kanununda hizmetlerle alakalı olarak, “hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek” gibi ifadeler yer verilmiştir (md. 7). Daha önce de 1984 tarihli Büyükşehir Belediye Kanununda hizmetlerle ilgili olarak, “yapmak”, “yaptırmak”, kurmak”, “kurdurmak”, “işletmek”, “işlettirmek” gibi ifadeler yer verilmiştir (md. 6). Bu tür düzenlemeler, 1980’lerde başlayıp 2000’li yıllara uzanan neo-liberal anlayışın ideolojik bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu sürecin kamu hizmeti alanında kar amaçlı işletmecilik anlayışının öne çıktığı bir döneme karşılık geldiği söylenebilir. Böylelikle hizmet sunumu, hizmet alımı üzerinden sağlanan bir uygulamaya dönüşmektedir.

Görmez’in işaret ettiği gibi (2015: 62-64), 1984 tarihli 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunuyla çeşitli hizmet alanlarında belediyelerin yerine, “yaptırmak”, kurdurmak”, “işlettirmek” gibi usullerle birlikte, alternatif yöntemlerin önü açılmıştır.

2012 Tarihli 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

6360 sayılı Kanun daha önce 13 ilde büyükşehir belediyesi kurulmasını ön görmüş, ancak 2013 tarihli 6447 sayılı Kanunla bu sayı 14’e yükseltilmiş ve önceden 26 olarak belirlenen ilçe sayısı 27’ye çıkarılmıştır.

Önceki süreçte 2008 tarihli 5747 sayılı Kanunla “büyükşehir belediyesi ve büyükşehir ilçe belediyesi” şeklinde iki kademeli sisteme tekrar dönülmüş ve böylelikle büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki 240 belde belediyesi kapatılarak birer mahalleye dönüştürülmüştür. Bu kanunla 43 yeni ilçe kurulması ve nüfusu 2000’in (iki bin) altında olan 862 belde belediyesinin kapatılarak köye dönüştürülmesi öngörülmüştür. Fakat hukuki davalar ve itirazlar sonucu, dava açtığı belirlenen 836 belediye Yüksek Seçim Kurulu kararıyla yerel seçimlere belediye olarak girmiş ve köye dönüşme süreci durdurulmuştur (Zengin, 2014: 101).

Ancak devam eden süreçte 2012 tarihli 6360 sayılı Kanunla 14 yeni büyükşehir belediyesi kurulmuş ve Türkiye’de toplam büyükşehir belediyesi sayısı 30’a yükselmiştir. Bu Kanunla ayrıca büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde yer alan il özel idareleri kapatılarak (md. 1), bu kurum büyükşehir belediyelerine devredilmiştir. Bucak teşkilatları da yine aynı Kanunun 1. maddesiyle kaldırılmıştır

(mevzuat.gov.tr). Bir diğer düzenlemeyle nüfusu 2000'in (iki bin) altında olan 559 belediye köye dönüştürülmüştür. Bu kanunla büyükşehir belediyelerinin sınırı *il mülki sınırı* olarak belirlenmiş, 2000 nüfus şartı aranmaksızın, büyükşehir belediyeleri sınırları içerisinde bulunan 1076 belde belediyesi ve 16500 köyün tüzel kişiliğine son verilerek birer mahalleye dönüştürülmüştür (Zengin, 2014: 102-103).

Fidan'ın belirttiği gibi (2013: 1), yeni Belediye Kanunu ve Büyükşehir Belediye Kanunuyla gerçekleştirilen yerel yönetim reformları dolayısıyla, yerel yönetimlerin temeli olan Köy Kanununun gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Büyükşehir sınırları içerisindeki köylerin mahalleye dönüşmüş olması böyle bir gerekliliği ortadan kaldırmamaktadır. Günümüzde köylerin kentlerle olan ilişkisi yoğunluk kazanmıştır. Bu bağlamda yeni Köy Kanunu Tasarı Taslağı hakkındaki tartışmalar önem arz etmektedir.

Fidan (2013: 2), tasarı halindeki çalışmayla ilgili olarak şu önerilerde bulunmaktadır: a) köyün yürütme organı olan muhtarlık kurumun tasarıda yer almış olması toplumda yerleşmiş bu kurumun korunması adına olumludur, b) köyün karar ve yürütme organı olan ihtiyar heyetinin yasa tasarısında yer almaması bir eksiklik olup, bu kurumun "Köy Yönetim Kurulu" adıyla korunarak sürdürülmesi yerinde olacaktır (İl Özel İdareleri ve belediyelerin karar ve yürütme organı olan "encümen" biriminin, "Yönetim Kurulu" adıyla güncellenmesi de bu bağlamda düşünülebilir), c) klasik Köy Kanununda geçen "köy derneği" ise yerini, Köy Yönetim Kurulunu "tamamla" yacak şekilde "köy meclisi" ne bırakmalı ve belirli sayıda üyeden oluşmalıdır.

Arıkboğa (2013: 51-54), Türkiye'de büyükşehir belediye modelini üç dönem halinde ele almaktadır. *Birinci dönem (1960'lar-1982)* "arayış dönemi" dir. Bu süreç, 1960'lı ve 1970'li yıllardaki göç ve göç kaynaklı büyümenin kentlerde yol açtığı sorunlara yönelik çözüm arayışlarının yaşandığı bir dönemdir. Büyüme sürecindeki kentlerde sosyal ve ekonomik bakımdan "bütünleşik" fakat idari bakımdan "parçalı" alanlar ortaya çıkmıştır. 1970'lerde Bakanlıklar düzeyinde çalışmalar yapılmış, ancak o dönemin siyasal koşulları nedeniyle bir sonuç alınmamıştır. *İkinci dönem (1984-2012)* "il merkezinde büyükşehir belediye dönemidir". 1984-2004 arası "kuruluş dönemi" olup, yeni büyükşehir belediyeleri kurulmuştur. 2004-2008 arası "genişletme dönemi" olup büyükşehir kent sınırları genişletilmiştir. 2008-2012 arası ise "bütünleştirme dönemi" dir ve belde belediyelerine son verme sürecidir. *Üçüncü dönem (2012 ve sonrası)* "mülki ölçekte büyükşehir belediye dönemi" dir. 2012 ve sonrası "alansal büyükşehir belediye dönemi" olup, büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde bulunan belde ve köylere son verme sürecidir.

2005 Tarihli 5393 Sayılı Belediye Kanunu

2005 yılında kabul edilen yeni Belediye Kanunuyla, 1930 tarihli Belediye Kanunu 75 yıl gibi uzun bir süre sonunda yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni kanuna göre belediye, karar organları seçimle belirlenen, idari ve mali bakımdan özerk olan kamu tüzel kişisidir. Belediyenin belli başlı görev ve sorumluluk alanları şu şekilde sıralanabilir; imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel altyapı, çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, konut, kültür ve sanat, turizm, spor, sosyal hizmet ve yardım.

Belediye organları ise görev ve yetkileriyle birlikte şu şekildedir; *belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanı* (Resmi Gazete, 2005);

Belediye meclisi; Belediye meclisi bir *karar organı* olup seçilmiş üyelerden oluşur. Meclis olağan olarak *her ay* beş gün süreyle toplanır. Toplantı *açıktır*. Meclis tüm tam sayısının salt çoğunluğuyla toplanır ve katılanların salt çoğunluğuyla karar alır, ancak karar yeter sayısı üye tam sayısının dörtte birinden az olamaz. Belediye başkanı meclis kararlarını yeniden görüşülmek üzere meclise geri gönderebilir. Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğuyla ısrar ederse karar kesinleşir. Ancak belediye başkanı kesinleşen meclis kararı aleyhine *idari yargıya* başvurabilir. Meclis kararları *halka duyurulur*.

Belediye meclisi İçişleri Bakanlığı'nın bildirimini üzerine *Danıştay'ın kararıyla* feshedilebilir. Belediye meclisinin başlıca görev ve yetkileri; stratejik plan ile çalışma programlarını, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini görüşmek ve kabul etmek, bütçe ve kesin hesabı kabul etmek, belediyenin imar planlarını görüşmek ve onaylamak, taşınmaz mal alımına, satımına, takasına, tahsisine karar vermek, işletme ve ortaklıklar kurulmasına, belediyeye ait şirket, işletme ve iştiraklerin özelleştirilmesine karar vermek, encümen üyeleri ile ihtisas komisyonları üyelerini seçmektir.

Belediye encümeni bir *icra ve karar organıdır*. Encümen, meclisin her yıl kendi arasından seçtiği üyelerden ve mali hizmetler birim amiri ile belediye başkanının birim amirleri arasından seçtiği üyelerden oluşur. Encümen haftada bir defadan az olmamak üzere belediye başkanının başkanlığında toplanır. Toplantı üye tam sayısının salt çoğunluğuyla gerçekleşir, kararlar ise katılanların salt çoğunluğuyla alınır.

Belediye başkanı; belediye idaresinin başı ve belediye tüzel kişiliğinin temsilcisidir. Başkanın belli başlı görevleri ise belediyeyi stratejik plana uygun olarak yönetmek, meclise ve encümene başkanlık etmek, meclis ve encümen kararlarını uygulamaktır.

Belediye başkanı, İçişleri Bakanlığının başvurusu üzerine *Danıştay kararıyla* görevinden alınabilir. Ayrıca, belediye başkanının meclise sunduğu bir önceki yıla ait faaliyet raporu meclis üye tam sayısının dörtte üç (3/4) çoğunluğuyla yeterli görülmezse *yetersizlik kararı* sonrası Danıştay'ın uygun görmesi durumunda belediye başkanının başkanlığı düşer. Belediye başkanının görevine son veren diğer süreç ise gensoru verilmesiyle başlayan süreçtir. Meclis üye tam sayısının en az üçte biri oranında üyenin imzasıyla gensoru verilebilmektedir. Önerge meclis üye tam sayısının salt çoğunluğuyla gündeme alınır ve belediye başkanının gensoruya verdiği cevap dörtte üç (3/4) çoğunlukla yeterli görülmezse *yetersizlik kararı* sonrası, Danıştay'ın uygun görmesi durumunda belediye başkanının başkanlığı düşer.

2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanununa göre belediyelerin başlıca gelirleri; vergi, resim, harç ve katılma payları, genel ve özel bütçeli idarelerden yapılacak ödemeler, taşınır ve taşınmaz malların kira, satışından elde edilecek gelirler, her türlü girişim, iştirak ve faaliyetler karşılığı sağlanacak gelirler.

Belediyelerin bir diğer geliri ise, merkezi bütçeden aktarılan paylardır (Görmez, 2015: 57). Belediyeler ayrıca finansman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulmuş olan İller Bankası A. Ş. (İlbank) tarafından da mali bakımdan desteklenmektedir (İller Bankası A. Ş., 2022) .

2005 tarihli 5393 Belediye Kanunu (Resmi Gazete, 2005) ile getirilen başlıca yenilikler ve 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun (Resmi Gazete, 1930) hükmü kaldırılan belli başlı maddeleri şu şekilde sıralanabilir;

2005 tarihli kanuna göre, Belediye kurulabilmesi nüfus şartı 5000 (beş bin) ve üzeri olarak belirlenmiştir (md. 4). 1930 tarihli Belediye Kanununa göre nüfusu 2000'in (iki bin) üzerinde olan yerlerde belediye kurulması zorunludur (md. 2).

Yeni kanuna göre, meclis kararları mülki idare amirine gönderilmelidir. Mülki idare amiri hukuka aykırı gördüğü belediye meclisi kararları aleyhine idari yargıya başvurabilir. Mülki amire gönderilmeyen kararlar yürürlüğe girmez. Belediye başkanının da meclis kararları aleyhine idari yargıya başvuru hakkı bulunmaktadır (md. 23). Eski kanuna göre meclis kararları mülki amirin onayıyla yürürlüğe gitmektedir. Ancak mülki amir tarafından onaylanmayan kararlar, belediye meclisinin tetkik talebiyle, Danıştay tarafından sonuca bağlanır. Danıştay'ın kararı kesindir (md. 71).

2005 tarihli kanuna göre, belediye meclisi, görevlerini ihmal ederse veya siyasi konularda karar alırsa, İçişleri Bakanlığı'nın bildirmesi üzerine Danıştay tarafından feshedilir (md. 30). 1930 tarihli kanuna göre, belediye meclisi, olağan toplantı yeri ve zamanı dışında toplanırsa, görevini ihmal eder veya siyasi konuları müzakere ederse, İçişleri Bakanlığı'nın önerisi ve Danıştay'ın (Şurayı Devlet) kararıyla feshedilir (md. 53).

Yeni kanuna göre, belediye meclisi olağan olarak, toplantı süresi en çok beş gün olmak üzere, *her ay* toplanır (md. 20). Eski kanuna göre belediye meclisi olağan olarak, toplantı süresi en çok 15 gün olmak üzere, *senede 3 defa* toplanır (madde 54).

2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun getirdiği diğer yenilikler ise şu şekildedir (Resmi Gazete, 2005);

Belediye başkanları stratejik plan hazırlamakla yükümlüdür (md. 41).

Yeni Kanuna göre belediyeler arsa üretebilir, konut, toplu konut yapabilir ve bunları satabilir veya kiraya verebilir (md. 69). [1930 tarihli Belediye Kanununa göre, ucuz konut yapmak ve belediye adına inşaat yaparak kiraya vermek, uygun yerlerde arazi alarak düzenlemek ve yeniden inşaat yapmak isteyenlere satmak belediyelerin görevleri arasındadır (md. 15, fıkra 68) (Resmi Gazete, 1930)].

2005 tarihli Kanuna göre belediyeler görev ve hizmet alanlarında şirket kurabilir (md.70). Belediyeler özel gelir ve gideri bulunan hizmetlerini işletme kurarak yapabilir (md. 71).

Bu bağlamda belirtmek gerekirse 1930 tarihli Belediye Kanununda yer alan 19. maddeye göre, belediyeler görev ve hizmetleri yerine getirdikten sonra belde sakinlerinin müşterek ve medeni ihtiyaçlarını giderecek her türlü teşebbüste bulunabilir. Belediye sınırları içerisinde, doğrudan doğruya yapılmak ve işletilmek şartıyla su, havagazı, elektrik, tramvay tesisatı kurmak ve işletmek, göl, nehir körfez ve komşu sahil vapurları nakliyatını üstlenmek ve yapmak belediyelerin hak ve yetkisindedir. Ancak belediyeler bu işlerin tesis veya işletilmesi için süresi kırk yılı geçmemek üzere imtiyaz da (özel izne dayalı hak) verebilirler (Resmi Gazete, 1930).

Yeni Belediye Kanunuyla yasaların başka kurumlara vermediği mahalli ortak nitelikteki görev ve hizmetlerin belediyelerce yapılacağı ya da yaptırılacağı belirtilerek görev konusunda genellik ilkesi benimsenmiştir. Kanun ayrıca belediye başkanlarına belediye meclislerinin kararlarını veto etme yetkisi vererek, belediye başkanlarının konumunu güçlendirmiştir (Görmez, 2015: 150).

2005 tarihli yeni Belediye Kanunu (md. 25), belediyelerde, bir önceki yılın gelir ve giderlerinin hesap denetimi için kendi üyeleri arasından *denetim komisyonu* oluşturulmasını öngörmüştür. 76. madde kamu kesimi ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan *kent konseyine* değinerek, belediyelerin kent konseylerine yardım ve destek sağlamasını öngörmüştür (Resmi Gazete, 2005). Bu ise halkın talep ve tavsiyelerle karar alma süreçlerine etkiye bulunmasına fırsat vermesi ve böylelikle siyasal katılımın yoğunluk kazanmasına imkan tanınması bakımından önemli bir adımdır. Yeni Kanunun ön gördüğü, meclis toplantılarının açık olması (md.20), meclis gündeminin halka duyurulması (md. 21) ve ayrıca meclis kararlarının halka duyurulması (md. 23) gibi uygulamalar şeffaflık ilkesi bakımından dikkat çekicidir.

2005 tarihli yeni Belediye Kanununa göre belediyeler, belediye meclisi kararıyla diğer mahalli idarelerle birlik kurabilir, kurulmuş birliklere katılabilir veya ayrılabilir. Belediyeler yurt içinde ve (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı izniyle) yurt dışındaki belediye ve mahalli idare birlikleriyle karşılıklı işbirliği yapabilir, ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirmek amacıyla faaliyet ve proje gerçekleştirebilir (md. 18). Ayrıca belediyeler, belediye meclisi kararıyla, (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı izniyle) *uluslararası* teşekkül ve organizasyonlara *kurucu üye* veya *üye* olabilir (md. 74) (Resmi Gazete, 2005). Belediyelere uluslararası kuruluşlara katılım fırsatı veren bu tür düzenlemeler küreselleşme sürecinin bir yansıma olarak değerlendirilebilir. Böylelikle, uluslararası ilişkilerde merkezi yönetimlerin yanı sıra, yerel yönetimlerin de birer aktör olarak yer almaya başladığı söylenebilir.

Yerel yönetim alanındaki düzenlemelerle ilgili akademik ve teknik tartışmalar devam etmektedir. Bu bağlamda öne sürülen bir diğer konu “bütünşehir” kavramıdır. Fidan (2012: 82), yerel rantları kaybetme kaygısıyla belde ya da ilçe belediyelerinden gelebilecek olası tepkilere karşın, kentlerin çarpık ve asimetrik gelişmesinin önlenmesi bakımından kentsel alanlarda eşgüdümün zorunluluğuna işaret ederek, “bütünşehir statüsü” ile birlikte, yerleşim yerlerinin bütünşehir desteğine de sahip olacağını belirtmektedir. Ancak, buradaki sorun, “kent dokusuyla” uyuşmaması nedeniyle dağınık yapıdaki alanların bütünşehirle entegrasyonu ve çevresel taleplerin karşılanması gibi konularda karşılaşılabilecek muhtemel zorluklardır (Fidan, 2012: 83-85).

Fidan (2012: 80), küreselleşme kaynaklı bir yerleşme süreciyle birlikte, “ekümenik (evrensel) kentsel alanlar” ın ortaya çıktığını söylemektedir: “Bu ivme, yer küre üzerindeki coğrafi alanların kontrollü kozmoz ortamında (sözde) serbestçe genişlemekte, kentsel alanlarda eskiye oranla öbekli yapısından kurtulmaya başlamaktadır. Kentsel alanlardaki bu fisyoner eğilim, ulaşım ve iletişim altyapısındaki geometrik gelişmeler ile desantralize olmaktadır”.

Sonuç ve Öneriler

Tanzimat-Meşrutiyet döneminde ve Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte demokratikleşme sürecinde bütün idari reform hareketlerinin, içsel ve dışsal olmak üzere, iki ana ekseninde gerçekleştiği söylenebilir.

İçsel eksen, tüm aktörleriyle birlikte merkez-çevre ilişkisinden meydana gelmektedir. Merkezi idare ve yerel yönetimler merkez-çevre ilişkisinin siyasal aktörleridir. Ancak bu sürecin ekonomik ve sosyal olmak üzere iki tamamlayıcı unsuru vardır. Üretim-tüketim ilişkileri ekonomik entegrasyonu sağlarken, aynı zamanda sosyal ilişkilere de bir zemin hazırlamaktadır. Endüstriyel üretim tarzı kentlerde yoğunlaştığı ölçüde, maddi üretimle birlikte kent kültürünü de üretmektedir.

Kent yönetimi bir yerel siyasal katılım sürecidir. Dolayısıyla, kırsal yerleşim birimleri kurumsal dönüşümle, siyasal katılıma aracılık eden modern kurumlarla birlikte bu sürece katılmaktadır. Ayrıca, ülke ölçeğinde olduğu gibi, yerel ölçekte de bir merkez-çevre ilişkisi söz konusudur. Bu bakımdan, Türkiye'de gelişme sürecinde olan büyükşehir belediyesi modeli, bu ilişki tarzını modern boyuta taşımada önemli bir adım olarak görülebilir.

Merkez ve çevre idari sorumluluk alanı bakımından farklılık göstermektedir. Yerel yönetimler öncelikle bölgesel boyutta kamu hizmetinden sorumlu iken, merkezi yönetim tüm ülkeye karşı sorumludur. Ancak yerelleşme bir görev ve sorumluluk paylaşımı sürecidir. Bu ise zorunlu olarak yetki devrini gerektirmektedir. Türkiye'de bu konuda yapılan hukuki düzenlemelerle görev, yetki ve sorumluluk paylaşımı belirli bir düzeyde gerçekleşmiş ve böylelikle merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki vesayet yetkisi azalmıştır. Bu süreçte idari vesayet denetiminin yerini, yargısal denetim almaya başlamıştır.

Dışsal eksen ise uluslararası ilişkilerden meydana gelmektedir. Avrupa Birliği uyum sürecinde Batı dünyası Türkiye'de yerel yönetim alanındaki kamu reformu hareketlerinin dış dinamiğini oluşturmuştur. Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın kabul edilmesi ve Avrupa Birliği üyelik müzakereleri doğrultusunda hukuki düzenlemelerin gerçekleştirilmesiyle, idari ve mali bakımdan daha kendine yeten yerel yönetim kurumlarının oluşum sürecine girilmiştir. Uyum süreci doğrultusunda yapılan hukuki düzenlemelere göre, merkezi otorite ile yerel yönetimler arasında bir uzlaşmazlık çıkması durumunda çözüm yeri olarak, Batı dünyasında olduğu gibi, yargı merci yetkili kılınmıştır. Bu durum yalnızca yerel yönetimlerin değil, fakat aynı zamanda merkezi yönetimin de hukuka tabi olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

İlgili Bakanlıklar ve Sayıştay tarafından yapılan dış denetimin yanı sıra, hukuki düzenlemeler yerel yönetimlere, denetim komisyonları oluşturarak kendi iç denetim mekanizmasını kurmasına fırsat vermiştir. Bu düzenleme ise yerel yönetimlerin kurumsallaşma sürecine katkısı bakımından kayda değerdir. Tarihsel süreç içerisinde, yerel toplumsal iradenin temsil edildiği kurumlar olarak belediye meclisleri, denetim yetkisiyle birlikte danışma organından karar organına dönüşmüştür.

Reform hareketlerinin esasen bir yandan içeride, merkezi idare ve yerel yönetimler arasında daha az sorun daha çok işbirliği, diğer yandan dışarda, Avrupa Birliği uyum süreciyle birlikte daha az izolasyon daha çok entegrasyon sağlamayı amaçladığı söylenebilir.

Batılılaşma doğrultusunda başlayan reform hareketleri Cumhuriyet'e geçişle birlikte devrimsel bir nitelik kazanmıştır. Meşrutî monarşiden cumhuriyet rejimine geçiş süreci hem bir devamlılık hem de bir kopuş özelliğine sahiptir. Birbiriyle çelişen bu ikili niteliğin kaynağı, 19. yüzyılda hukuki düzenlemelerle ortaya çıkan parlamento, belediye, il idare meclisi ve il genel meclisi gibi kurumların Osmanlı'ya özgü kurumlar olmayıp Batı referanslı olmalarıdır. Görünüşte Osmanlı'dan devralınan kurum ve kuruluşlar gerçekte Batı'dan devralınan kurum ve kuruluşlardır. Kopuş sürecinin, Tanzimat-Meşrutîyet dönemi reform hareketleriyle Osmanlı'nın kendi geleneksel idari yapısında gerçekleştirdiği dönüşümle başladığı söylenebilir. Devamlılık ise reform hareketlerinin asker ve sivil bürokratların öncülüğünde gerçekleştirilmesi geleneğinin Cumhuriyet döneminde de sürdürülmüş olmasıdır.

Reformlar Batılılaşma doğrultusunda ve merkezi idarenin kontrolü altında yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilmiştir. Tanzimat ve Meşrutîyet'ten Cumhuriyet'e uzanan bu süreçte toplumu dönüştürecek potansiyele sahip bir burjuva sınıfının henüz var olmaması bu görevi bürokrat sınıfına yüklemiştir. Bu ise giderek güçlenen merkezîyetçi bir yönetim sistemini ortaya çıkarmıştır. Ancak Cumhuriyet döneminde yaşanan kentleşme sürecinde ortaya çıkan sanayi ve ticaret burjuvazisi ile gelişip genişleyen orta sınıflar demokratik yerel yönetimin dinamiğini meydana getirmiştir. Neo-liberalizmin yükselişe geçtiği 1980'li yıllarda Türkiye'de liberal politikalar uygulanmaya başlamış, 2000'li yıllara gelindiğinde, askeri vesayet azalmasıyla birlikte halk iradesine dayalı siyasal iktidarlar öne çıkmaya başlamış ve böylelikle idari reformların sivil inisiyatif tarafından gerçekleştirildiği yeni bir döneme girilmiştir.

Yerel yönetim reformları 2000'li yıllarla birlikte hız kazanmış ve hukuki düzenlemeler uluslararası çevrelerden olumlu tepki almıştır. Bu süreçte, yerel yönetim reformlarına gölge düşürebilecek uygulamalardan kaçınmak adına, merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki idari vesayet yetkisinin güncel pragmatik politik kaygılardan bağımsız olarak gerçekleşmesi önem arz etmektedir. Yerel yönetim kurumları olarak belediyelere düşen sorumluluk ise her bir belediyenin bütünsel bir sistemin işlevsel bileşeni olarak faaliyet yürütmesidir.

Geçmişten günümüze reformların referans kaynağı ve hareket yönü Batı'dır. Zaman içerisinde Batılılaşma doğrultusunda (*batılılaşma* yerine *modernleşme* kavramı da tercih edilebilir, ancak bu modernleşme sürecinin içeriği yine Batı'yı işaret etmektedir) gerçekleştirilen reform hareketleri toplumda karşılık bulan bir modernleşme sürecine dönüşmüştür. Türkiye'de, merkez-çevre arasında zaman zaman artan siyasal gerilimle birlikte, görece daha özerk bir yerel yönetim sistemi ortaya çıkmıştır. Politik konjonktürel dalgalanmalara rağmen, Batı referanslı kurum ve kuruluşlarıyla Türkiye'de siyasal adaptasyon sürecinin, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişimle birlikte, bir toplumsal adaptasyon sürecine dönüştüğü söylenebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Türkiye'de Yerel Yönetim Reformları: Belediye Yönetimi" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arıkboğa, E. (2013). Geçmişten geleceğe büyükşehir belediye modeli. *Yerel Politikalar*, (3), 48-96. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/145747>
- Erten, M. (1999). *Nasıl bir yerel yönetim*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Fidan, A. (2012). Kentsel Alan Tanımında Yeni Eğilimler, Küreselleşme Bağlamında Kurulacak 13 Büyükşehir Belediyesinin Kent Sınırı Kapsamında Değerlendirilmesi. *Kent Akademisi*, 5(3), 78-86. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/405813>
- Fidan, A. (2013). Köy Kanunu Tasarı Taslağına İlişkin İncelemeler İrdelemeler ve Öneriler. *Kent Akademisi*, 6(1), 1-8. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/405821>
- Göksoy, B. ve S. Esmâ. (2017). Demokrasi bağlamında bir değerlendirme: Türk yerel yönetim sistemi ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e belediyelerin kuruluşu. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(4). <http://www.yyusbedergisi.com/dergi/demokrasi-baglaminda-bir-degerlendirme-turk-yerel-yonetim-sistemi-ve-osmanlidan-cumhuriyete-belediyelerin-kurulusu20180101042836.pdf>
- Görmez, K. (2015). *Yerel yönetimler*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Görmez, K. ve H. K. Altınışık. (2013). *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı örneğinde yine yeniden merkezleşen Türkiye'de yerel ve bölgesel kalkınma*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Gözler, K. (1999). *Türk Anayasaları*. Ekin Kitabevi Yayınları. <https://www.anayasa.gen.tr/1876ke.html>
- Gözler, K. (2019). Türk belediye sistemi üzerinde Fransız etkisi: 3 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanunu Fransa'dan mı iktibas edilmiştir?. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 28(1-2), 1-23. <https://www.idare.gen.tr/belediye-fransiz-etkisi.html>
- Güler, B. A. (2000). Yerel yönetimleri güçlendirmek mi? Ademi merkezîyetçilik mi?. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 9(2), 14-29. https://www.academia.edu/1177467/Yerel_Y%C3%B6netimleri_G%C3%BC%C3%A7lendirmek_mi_Ademi_Merkeziyet%C3%A7ilik_mi
- İller Bankası A. Ş. (2020). *Tarihçe*. <https://www.ilbank.gov.tr/sayfa/tarihce>
- Kartal, N. (2010). İl Özel İdarelerinin Yeniden Yapılandırılması: Uygulama Aşaması Üzerine Bir Çözümleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi. T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi (Yönetim Bilimi) Ana Bilim Dalı. Ankara. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/34597/6101.pdf?sequence=1>
- Keleş, R. (2000). *Yerinden yönetim ve siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.

- Koca, H. İ. (1996). *Kanun ve nizamnameler ışığında Dersaadet Belediye Teşkilatı (Şehremaneti) (1855-1313)*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/28952.pdf>
- Oktay, T. (2020). 1920-2020 Döneminde Türkiye’de belediyelerin gelişimi. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 171-223. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1270326>
- Oktay, T. (2015). Tanzimat’tan XXI. yüzyıla İstanbul’un yönetimi. *Büyük İstanbul Tarihi*, (3), 134-217. <https://istanbultarihi.ist/81-tanzimattan-xxi-yuzyila-istanbulun-yonetimi>
- Ortaylı, İ. (2015). *Batılılaşma yolunda*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ.
- Özdemir, G. (2011). Belediye iktisadi teşebbüsü’nün kuruluş amacı, hukuki dayanakları ve güncel durum. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(21), 473-498. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susead/issue/28414/302393>
- Özgür, H. ve P. S. Yavuzçehre. (2016). Türkiye’nin büyükşehir belediyesi sistemi: 1982-2015. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 903-926. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/253796>
- Şimşek, M. (2020). Çoğulculuk ve vesayet ikileminde 1961 Anayasası. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 221-240. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1266745>
- Zengin, O. (2014). Büyükşehir belediyesi sisteminin dönüşümü: son on yılın değerlendirmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (2), 93-116. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398160>

İnternet Kaynakları

- Resmi Gazete (1930). 1580 sayılı 1930 tarihli Belediye Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf>
- Resmi Gazete (1984a). 3030 Sayılı 1984 tarihli Büyükşehir Belediyesi Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18453.pdf>
- Resmi Gazete (2004). 5216 sayılı 2004 tarihli Büyükşehir Belediyesi Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040723.html>
- Resmi Gazete. (2005). 5393 sayılı 2005 tarihli Belediye Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713.html>
- Resmi Gazete. (2012). 6360 sayılı 2012 tarihli On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121206-1.html>
- Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2020). On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360-20130314.pdf>
- İçişleri Bakanlığı Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü. (2011). *Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri*. <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>

- Resmi Gazete. (2003). 5018 sayılı 2003 tarihli Kamu mali Yönetimi Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/12/20031224.htm>
- Resmi Gazete. (1984b). Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları Ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18285_1.pdf
- Resmi Gazete (1929). Vilayet İdaresi Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1184.pdf>
- Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2019). Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi. https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html
- Dışişleri Bakanlığı. (2019). Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartına İlişkin Bilgi Notu. https://www.ab.gov.tr/files/haberler/2011/yerel_yonetimler_ozerklik_sarti.pdf
- Anayasa Mahkemesi. (2022a). 1876 KANUN-I ESASİ. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/>
- Anayasa Mahkemesi. (2022b). 1921 ANAYASASI (TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU). <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/>
- Anayasa Mahkemesi. (2022c). 1924 ANAYASASI (TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU). <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>
- Anayasa Mahkemesi. (2022d). TÜRKİYE CUMHURİYETİ 1961 ANAYASASI. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>
- Anayasa Mahkemesi (2019). TÜRKİYE CUMHURİYETİ 1982 ANAYASASI. https://www.anayasa.gov.tr/media/6382/gerekceli_anayasa.pdf
- European Commission (2005). https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/Turkey_Progress_Report_2005.pdf

European Committee of the Regions. <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Turkey.aspx>

Extended Abstract

Aim: The purpose of this essay is to analyze the past and present local administration reforms and the system of municipal administration in Turkey. The ultimate aim of the research is to find out the main trends of administrative reforms in Turkey.

Method: This is a comparative study, which analyzes the laws and regulations regarding local administration. The information relevant to the subject has been obtained from a literature review.

Findings: History of Turkish administration reforms goes back to the 19th century of the Ottoman. Administrative divisions of the Ottoman Empire were reorganized in this period. Restructuring of the administrative system of the Empire was inspired by French model of departments. The first municipal organization was the Municipality of İstanbul (Şehremaneti), which was established in the mid-19th Century. Although it was under control of the central authority, İstanbul Municipality was the first local administrative organization which was inspired by Paris Municipality. Besides the other municipalities, some local councils were established out of capitol during this period.

The aim of reforms was not to build local democracy but to strengthen the relations between the central government and local administrations. However, administrative reforms, from the late Ottoman period to the present, have given people the right to participate in political and public affairs. The new Turkish Republic has preserved local administrative organizations and continued the reforms in the following years. Not only the Constitution of 1876 (Article of 108), but also the Constitution of 1924 (Article of 91) adopted principles of devolution of powers (devolution of authority) and separation of duties (the division of power between central government and local administration). According to the Constitution 1982, which remains in force, “the organisation of the administration of Turkish State is based on principles of central administration and decentralisation” (Article of 123).

Municipalities are the local administration organizations, members of which are locally elected by the people in Turkey. A municipality has three organs; assembly (decision-making body), executive committee (comprised of members of assembly) and mayor (the head of the municipality). Municipalities have a legal entity status and their own budgets. Administrative decentralisation, which is the redistribution of authority and responsibility, started at the beginning of liberalization in 1980s. New administrative reforms were introduced in the 2000s in Turkey. A wide range of laws on municipal administration were adopted in this period. The Law No. 5216 on Metropolitan Municipalities was adopted in 2004 (the first Metropolitan Municipality Law No. 3030 was enacted by Turkish Parliament in 1984). The Law No. 5393 was adopted in 2005 and therefore the Law No. 1580 of 1930 was repealed 75 five years later. Additionally, city councils have been created in municipal districts in order to support civil society.

Conclusion and Discussion: *Besides local social dynamics, central authority has played a major role in leading the reform movements. The main objective of reform movements is to improve local socio-economic conditions and maintain political stability of the country. Although central administration has carried out local administration reforms, municipalities have become prominent in local administration system. Nevertheless, it is a fact that this is the consequence of socio-economic development in Turkey. Because of the migration from rural to urban areas, urban population has increased; therefore, many cities have become larger. Thus growing cities have forced governments to establish metropolitan municipalities. As a result, there has been a growing political tendency in administrative decentralization. Although the central government holds the political power de jure and de facto, local administrative reforms have given the opportunity for municipalities to become relatively more independent from central government in Turkey.*

Geniş Tarımı / Received Date
21.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
16.07.2023

Kentsel Kimlik Bileşenleri Bağlamında Ortamahalle (Akçaabat-Trabzon) Tarihi Dokusunun İncelenmesi¹

*Investigation of Ortamahalle (Akçaabat-Trabzon) Historical Texture in terms of
Urban Identity Components*

Aslıgül ŞAHİN²

Pervin YEŞİL³

Öz

Tarihi dokular, kentlerin geçmişle günümüz arasındaki bağını kuran, geleceğe bozulmadan taşınması gereken önemli kültürel miraslarımızdır. Bu mekânlar, geçmişten günümüze yaşanmışlıklarla, insan-mekân etkileşimi sonucu ortaya çıkan kimliklerini, çevrelerinde oluşan yeni kentsel mekânlara da yansıtarak kent kimliğinin şekillenmesine önemli katkılar sunmaktadırlar. Tarihi dokular, sadece yapı ölçeğinde değil, bütüncül bir yaklaşımla korunmalıdır. Bu sayede, sürdürülebilirlikleri sağlanarak gelecek nesillere de aynı özellikleriyle ulaştırılabilirler. Tarihi mekânlarda geçmişin havasını soluyabilen ve kültürleri tanıyan insanlar yetiştirerek, tarihi dokuların yaşatılması çok önemlidir. Ancak kentlerin hızla büyümesi, tarihi kimliklerini kaybetme riskini arttırmaktadır. Geleneksel dokuların üzerine veya çevresine yapılan yeni yerleşim alanları, bu dokuları düzensiz alanlara dönüştürerek baskı oluşturmaktadır. Bu durum, tarihi dokuların yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir. Çalışma alanı olarak seçilen Trabzon Akçaabat ilçesi Ortamahalle tarihi kent dokusu, 1988 yılında kentsel sit alanı olarak ilan edilmiştir. Bu yerleşim, tarihi dokunun sokak ve mahalle ölçeğinde yaşayarak günümüze kadar ulaştığı nadir yerleşimlerdenidir. Konut dokusu, kilise, çeşmeler, dar ve dik sokaklar ile karakteristik Karadeniz yerleşmesi özellikleri göstermektedir. Ülkemizde pek çok kentte olduğu gibi Akçaabat yerleşimi de hızlı bir kentsel büyüme ve yapılaşma süreci yaşamaktadır. Bu süreç tarihi doku üzerindeki baskıyı artırmakta, etrafında yapılan binalar silüetini olumsuz yönde değişmesine neden olmakta, ayrıca doku oluşturan pek çok yapı bozulma ve yıkılma tehlikeleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışmada Ortamahalle tarihi kent dokusunun kimliğini oluşturan doğal ve kültürel çevre bileşenleri ve kentsel imgeler incelenmektedir. Ayrıca GZFT analizi de yapılarak durum değerlendirmesi ortaya konulmakta, elde edilen veriler ışığında tarihi dokunun korunması için çeşitli öneriler sunulmaktadır.

¹ Bu çalışma 20-21 Ekim 2022 tarihinde düzenlenen III. Uluslararası Sürdürülebilir Gelişme Çerçevesinde “Dağ ve Ekoloji” Kongresi (MEDESU2022)’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Yüksek Lisans Öğr., Ordu Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ordu, TÜRKİYE. E-mail: asl.sahn@outlook.com, ORCID ID: 0000-0001-6097-8287

³ Sorumlu Yazar: Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ordu, TÜRKİYE. E-mail: perviny48@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4395-6881

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Ortamahalle, Tarihi kent dokusu, Kimlik, Kentsel imge

Abstract

Historical textures are important cultural heritage that should be preserved without deterioration, as they establish a link between the past and the present of cities. These spaces reflect their identities, which have emerged through human-space interaction, and make significant contributions to shaping the urban identity by reflecting their characteristics in new urban spaces. Historical textures should be preserved with a holistic approach not only at the level of the buildings but also at the overall level to ensure their sustainability and accessibility for future generations. Preserving historical textures is essential for cultivating individuals who can immerse themselves in the ambiance of the past and gain a deeper understanding of different cultures. However, the rapid growth of cities increases the risk of losing historical identities. Constructing new settlements on or around traditional fabrics can disrupt the harmony and give rise to irregular spaces, thereby posing a threat to historical textures. Ortamahalle, located in the Akçaabat district of Trabzon, Turkey, is a rare example of a settlement where the historical texture has survived on the street and neighborhood scale, and it was declared an urban conservation area in 1988. This settlement displays characteristic features of the Black Sea region, such as housing structures, churches, fountains, and narrow and steep streets. Like many other cities in Turkey, Akçaabat is also experiencing a rapid process of urban growth and development, which increases the pressure on the historical texture, distorts the silhouette with new buildings, and endangers many historic buildings. This study examines the natural and cultural environmental components and urban images that form the identity of Ortamahalle's historical urban structure. A SWOT analysis is conducted to assess the situation, and various suggestions are presented for preserving the historical texture.

Keywords: Trabzon, Ortamahalle, Historical urban texture, Identity, Urban Image

Giriş

Kentler, insanların yaşam alanlarını oluşturan ve bu alanların onlara sağladığı imkanlar çerçevesinde biçimlenen alanlardır. Ancak günümüzde hızlı nüfus artışı kentlerdeki tarihi, doğal ve kültürel değerlerin üzerinde baskı yaratarak kentlerin kimliğinin yok olmasına neden olmaktadır (Bogenç, 2016). Kenti kent yapan geçmiştir. Tarihi dokusunu koruyabilen kentler kimliklerini korurken gelecek nesillere de bir kaynak oluşturmaktadır. Tarihi alanlar, içinde bulundurduğu gelenek ve görenekleri, dini inançları, sosyo-kültürel yapıları, halkın ekonomik durumu hakkında bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır (Bogenç, 2016; Kurter, 2007). Kentin içinde bulunan tarihi alanlar insanların rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılayıp birbirleriyle iletişim halinde oldukları kamusal alanlardır. 28 Kasım 2011 tarihli "Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi" başlıklı Valetta İlkeleri'nde, tarihi kentler ve kentsel alanlar sadece yalnızca ulaşım amacıyla kullanılan yerler değil aynı zamanda insanların düşünme, öğrenme ve kentten zevk alma gibi çeşitli amaçlarla kullandıkları önemli mekânlar olarak da vurgulanmaktadır. Yani, bu alanlar zihinlerimizi besleyen, öğrenme ve keyif alma fırsatları sunan mekânlar olarak da görülmelidir. Valetta İlkeleri'nin bu vurgusu, tarihi kentlerin ve kentsel alanların sadece fiziksel korunması değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal değerlerinin de korunmasının önemini ortaya koymaktadır (ICOMOS, 2011).

Kentsel miras alanları, özellikle yapılaşma kaynaklı baskılar nedeniyle tahrip edilmektedir. Bu soruna ek olarak, tarihi alanların kent merkezinde sosyal çöküntü alanlarına dönüşmesi, yanlış müdahaleler ve yenileme çalışmaları, yetersiz koruma planları ve farklı amaçlarla kullanım gibi nedenler (Arabacıoğlu & Aydemir, 2007; Yurdugüzel & Özçetin, 2015), miras öğeleri ve özellikleri üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu durum, somut ve somut olmayan mirasın korunması ile sürdürülebilir kalkınma ve kentsel yaşam kalitesi arasındaki dengeyi sağlamak için zorlu bir süreç ortaya çıkarmaktadır.

Koruma çabaları, tarihi alanların sadece fiziksel varlıklarının korunmasını değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal değerlerinin de korunmasını kapsamalıdır. Koruma planlarının eksikliği veya yetersizliği, yanlış müdahaleler ve farklı amaçlarla kullanım gibi faktörler, mirasın kaybolmasına ve tahrip olmasına yol açabilir. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile birlikte, tarihi alanların özelliklerinin korunması ve kullanımını konusunda dikkatli bir denge oluşturulması gerekmektedir. Bu sayede, tarihi alanlar sadece hatıraları olarak kalmayacak, aynı zamanda gelecek nesillere de miras olarak aktarılabilir.

Kentsel miras, bir kentin kimliği hakkında bilgi verir, aynı zamanda kent hafızası ve değerini oluşturmada hayati önem taşır (Phetsuriya & Heath, 2021). "Kimlik" kelimesi, genellikle bir nesnenin tanınmasını sağlayan özellikler topluluğunu ifade etmektedir. Kentsel kimlik ise, bir şehrin doğal ve yapay unsurları, sosyal, kültürel ve tarihi özelliklerini kapsayan bir kavramdır. Bu özellikler arasında en belirgin ve etkileyici olanı, şehrin kendine özgü kimliğidir. Şehirleri birbirinden ayıran ve farklılaştıran her özellik, o şehrin kimliğini oluşturan unsurlar arasında sayılabilir (Sağlık & Kelkit, 2017).

Kentsel kimlik, bir şehrin mimari dokusu, tarihi mirası, kültürel etkinlikleri ve yerel yaşam tarzı gibi özelliklerin toplamıdır. Bu özellikler, bir şehrin benzersiz karakterini ve görünümünü oluşturur. Kentsel kimlik, bir şehrin toplumsal belleğindeki yeri, tarihindeki önemi ve insanların bağlılığı ile ilişkilidir. Bir şehrin kimliği, yerel halkın, turistlerin ve ziyaretçilerin aklında iz bırakan ve o şehre özgü bir imaj yaratan unsurları içermektedir (Anastasiou et al., 2022; Oktay, 2002; Oğurlu, 2014). Kentsel kimlik, bir şehrin sadece fiziksel özelliklerini değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve tarihi özelliklerini de içermektedir. Bu nedenle, bir şehrin kimliğini korumak ve geliştirmek, o şehrin sakinleri, yöneticileri ve ziyaretçileri için önemlidir. Kentsel kimlik, bir şehrin kendine özgü karakterini ve ruhunu yansıtan bir unsur olarak, o şehrin sürdürülebilirliği ve gelişimi için de kritik bir rol oynamaktadır.

Kentlerin kimlikleri, yaşayanların yaşamlarından ve bu yaşama ev sahipliği yapan binaların, mimari dokunun ve dış mekân kurgusunun birleşiminden büyük ölçüde oluşur. Dolayısıyla, kentlerin kültürel kimliklerini oluşturan unsurlar arasında mimari öğeler önemli bir yere sahiptir (Aytaç, 2013). Mimari öğeler, kentin tarihi izlerini taşırlar ve o kentin geçmişine dair önemli ipuçları sunarlar. Bu yapılar, o kentin kültürel mirasını koruyarak, gelecek nesillere aktarılmasını sağlarlar. Bunun yanı sıra, tarihi kentlerdeki mimari öğeler, o kentin yerel halkının kimliğiyle de özdeşleşir ve o kentin kültürünün bir parçası haline gelirler. Kent kimliği, çevresel ve sosyal kimlik olmak üzere iki temel kavram tarafından şekillendirilir. Bu iki kavram arasındaki ilişki ve etkileşim, Görsel 1'de gösterildiği gibi birbirleriyle sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Çevresel kimlik, bir kentin doğal, tarihi ve mimari unsurlarıyla ilişkili olup kentin fiziksel özelliklerini yansıtırken, sosyal kimlik ise kentin kültürel, sosyal ve demografik

özelliklerini yansıtır. Bu iki kavramın birbirleriyle etkileşimi, kentin insanlar tarafından algılanması ve tanınması ile sonuçlanır ve bir kentin kimliğini oluşturur.

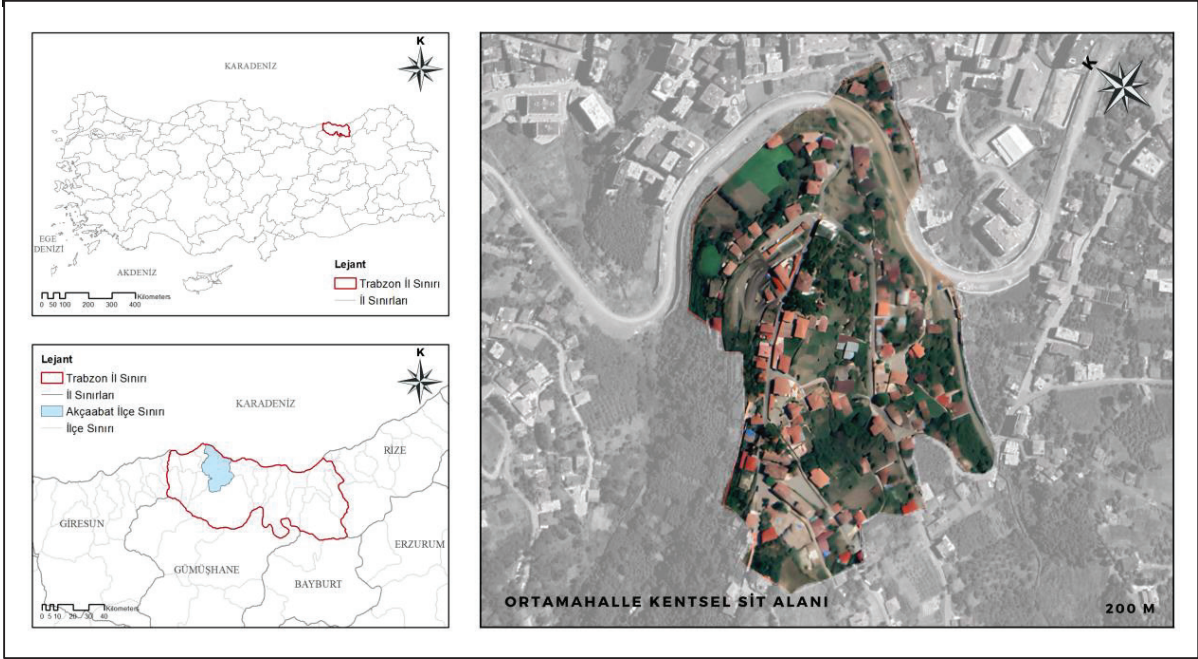
Görsel 1. Kentsel Kimlik Bileşenleri

Materyal ve Yöntem

Materyal

Trabzon ili Akçaabat ilçesinin Ortamahalle Kentsel Sit Alanı çalışma alanı olarak seçilmiştir (**Görsel 2**). Trabzon iline bağlı Akçaabat ilçesinin merkezi; kıyı bölgesinde düz arazide yer alırken, yerleşim alanları ise merkezin hemen güneyindeki tepeleri kaplamaktadır. Bu tepelerde bulunan Nefsipulathane, Ortamahalle ve Dürbinar en eski mahallelerdir. Ortamahalle, tarihi mirasını bugüne kadar korumayı başararak, zaman içinde yapılan modernleşme çalışmalarına rağmen geçmişin izlerini günümüze kadar taşımayı sürdürmüştür. Ortamahalle'nin büyük bölümü 24.08.1998 yılında tescillenmiş ve Kentsel Sit Alanı olarak ilan edilmiştir (Bogenç & Bekçi, 2020). Çalışma alanı, Doğu Karadeniz bölgesi kıyı kesiminin ılıman iklim özelliklerini yansıtan bir alandır. Bu bölgede, topografik olarak kuzeyden güneye doğru gidildikçe yükseklik ve eğim artmaktadır ve yerleşim düzeninde düzlük alanlar oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, bölgedeki yerleşim yerleri, yüksek eğimli arazilere uygun şekilde yerleştirilmiştir. Çalışma alanı, coğrafi özellikleri bakımından oldukça zengin olup, farklı rakım seviyelerine sahip arazileri barındırır.

Görsel 2. Ortamahalle kentsel sit alanının konumu (Google Earth haritası altlık olarak kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Ortamahalle, tarihi dokusunu sokak ve mahalle ölçeğinde bir bütün olarak koruyabilen bir yerleşimdir. Mahalle, Arnavut kaldırımlı sokakları, dik yokuşları ve dar meydanları ile etkili tarihi doku özelliklerini günümüzde de barındırmaktadır (Akçaabat Belediyesi, 2022). Bölgedeki mimari eserler, Osmanlı dönemi başta olmak üzere Roma ve Bizans medeniyetlerinin izlerini taşıyan önemli eserlerdir. Mahallenin özelliklerinden biri de yüzyıllık konakların birbirlerinin manzarasını kesmemesi ve evlerin bahçelerine sırtını dönmesidir (Kahveci & Bekar, 2021). Yapı malzemeleri olarak taş, ahşap ve kiremit kullanılmıştır. Evlerin zemin katları genellikle yağma taştan yapılmıştır. Ortamahalle evleri, geleneksel Türk mimarisinin önemli bir örneği olarak, mimari kimliği ve taş işçiliği açısından özgün bir yapıya sahiptir.

Yöntem

Çalışma alanının değerlendirilmesi için öncelikle literatür taraması yapılmış ve alanla ilgili daha önce yapılan çalışmalar ve mevcut bilgi ve belgeler incelenmiştir. Ayrıca, Akçaabat Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nden 1/1000 ölçekli uygulama imar planı temin edilerek kullanılmıştır. Daha sonra, alanın güncel durumu hakkında bilgi sahibi olmak için yerinde gözlem ve incelemeler yapılmış, tüm alan detaylıca dolaşarak fotoğraflar çekilmiştir. Alan gözlemleri sırasında imar planı üzerinde, Lynch analizinde kullanılmak üzere odaklar, sınırlar, bölgeler ve düğüm noktaları olabilecek noktalar işaretlenmiş, önceden oluşturulan formlara bu noktaların özellik ve bilgileri not edilmiştir. Google Earth Pro kullanılarak veriler toplanmış, altlık haritalar bu programdan sayısal ortamda çekilerek Arcmap programına aktarılmış ve Arcmap aracılığı ile haritalar oluşturulmuştur.

Elde edilen veriler Lynch'in (1960) Kent İmgesi analizi yapmak üzere kullanılmıştır. Analiz için alan gözlemleri ve haritalar birlikte değerlendirilmiştir. Kent imgesi analizinde odaklar, sınırlar, bölgeler ve düğüm noktaları, birçok faktöre bağlı olarak belirlenebilmektedir. Odak noktaları, kentin en önemli ve

çekici alanlarını temsil eder. Bu noktalar, şehrin tarihi veya turistik yerleri, ticaret merkezleri, kültürel merkezler veya yeşil alanlar gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak belirlenebilir. Sınırlar, kentin farklı bölümleri arasındaki ayrımı gösterir. Bu bölümler, şehir merkezi, varoşlar, sanayi bölgeleri veya turistik alanlar gibi çeşitli faktörlere göre belirlenebilir. Sınırlar, kentteki sosyoekonomik ve kültürel farklılıkları da yansıtabilir. Bölgeler, şehirdeki farklı alanların gruplandırılmasıdır. Bu bölgeler, şehirdeki nüfus yoğunluğu, mimari özellikleri, ekonomik yapı ve coğrafi konuma göre belirlenebilir. Düğüm noktaları ise, şehrin farklı bölümleri arasında bağlantı noktalarını temsil eder. Bu noktalar, ulaşım ağları, ticaret merkezleri veya turistik alanlar gibi faktörlere bağlı olarak belirlenebilir. En son olarak, GZFT Analizi ile Ortamahalle'nin mevcut durumu değerlendirilmiştir. GZFT analizi "Güçlü/Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler Analizi" olarak bilinen SWOT analizinin Türkçe karşılığıdır. GZFT analizi, bir işletmenin veya organizasyonun iç ve dış faktörlerini değerlendirmek ve bu faktörlerin güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatlarını ve tehditlerini belirlemek için kullanılan bir araçtır. Analiz, işletme veya organizasyonun hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacak stratejilerin belirlenmesine ve uygulanmasına rehberlik edebilmektedir. Elde edilen veriler ışığında koruma ve sürdürülebilir kullanım çerçevesinde birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Bulgular

Ortamahalle birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı kültürleri içerisinde barındırmıştır. Güneyinde St. Micheal Kilisesi (a) ve doğusunda Ortamahalle Merkez Cami (b) ile başlayıp kuzeyinde Hatice Sultan Konağı (c) ile son bulan; halihazırda Sert Sokak'taki konakların restore edilip butik otel, restoran gibi kullanımlara açılmış olmasından dolayı alanın kullanım yoğunluğu artmıştır. Alan içinde bulunan Fevzipaşa İlkokulu (d) da mahallenin etkin kullanılmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte mahalle içinde bulunan konakların bahçe duvarları sayesinde sokaklar sınırlandırılmış durumdadır ve alanı diğer yerlerden ayıran ayırt edici özelliklerinden biridir (**Görsel 3**).

Eğimin %30-%40 civarı olması ve sokakların dar olmasından kaynaklı olarak, alanda genelde yürünebilir, binek araç kullanımı yaygındır. Ortamahalle'ye gelen turistler genelde taksi ile ulaşım sağlamaktadırlar. Toplu taşımaya yönelik araçlar (minibüs, otobüs vb.) genelde alana girmemektedir.

Tarihi bir geçmişe sahip bu mahallede yaşayan toplumların özgürlüklerine ve mahremiyetlerine düşkün olmasını; konakların bahçelerinin sınır içerisinde bulunması, sokağa açılan pencerelerin bulunmaması, yine konakların birbirini görmeyecek şekilde doğuya konumlandırılmış olmaları açıklamaktadır. Ancak günümüzde değişen plan kararlarının yanısıra mirasçı çokluğu, arz-talep dengesi ve değişen sosyal yaşam kuralları gibi farklı faktörlerden dolayı fiziki yapı ve fiziksel etkenlere bağlı olarak eskiyen mimari doku nedeniyle tarihi dokudaki yapıların bir kısmı işlev ve el değiştirmiştir. Mahalledeki konakların işlevi yeniden düzenlenerek restoran, kafe ve butik otel gibi turizm işletmelerine dönüştürülmüştür. Bu tür yeniden düzenlemeler, renovasyon işlemleri kapsamında gerçekleştirilmekte ve mevcut yapının onarımı, yenilenmesi ve estetik açıdan güçlendirilmesi gibi işlemleri içermektedir. Mahalledeki konaklar, kilise, cami, okul olmak üzere toplam 46 adet tescilli yapı bulunmaktadır (Anonim, 2023). Bu yapılar, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından korunup, 'Taşınmaz Kültür Varlıklarına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik' kapsamında ise tescilli olan yapıların restorasyonu sağlanmaktadır.

Görsel 3. Alandan görünüm

Turizme yönelik yüksek potansiyeli sayesinde Ortamahalle, günümüzde daha fazla restorasyon çalışmalarına ev sahipliği yapmaktadır. St. Michael Kilisesinin restorasyonu tamamlandıktan sonra, artık bir müze olarak halkın ziyaretine açılmıştır. Alanın korunması ve uygun kullanımı için, Ortamahalle Sanat Sokağı'nda (e) yer alan küçük işletmelerde, yerel halkın kendilerine özgü el emekleri satılmaktadır ve bu sayede gelenekler sürdürülmektedir.

Mekânsal ve İşlevsel Kimlik Değerleri

Ortamahalle, tarihi ibadethaneleri, 19. yüzyıl sivil mimari örnekleri, sokakları, merdivenleri, duvarları ve çeşmeleriyle tarihi karakterini günümüze mahalle ölçeğinde aktarabilmiş nadir yerleşmelerden biridir.

Kent Kimliğini Tanımlayan Simgesel Yapılar

1. Ortamahalle Merkez Camii

1800 yılında Doğu Karadeniz tütün üreticilerinin bağışlarıyla inşa edilen bu cami kesme taştan yapılmıştır (Anonim, 2022). Caminin minaresi ise 1982 yılında inşa edilmiştir. Günümüzde hala kullanıma açıktır.

2. St. Michael Kilisesi (Ortamahalle Müzesi)

Archangel adıyla bilinen kilise, Hagios Michael ya da Başmelek Kilisesi olarak da anılmaktadır. Kesme taştan yapılmış olan kilise, tek apsisli ve doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Kilise, 1332 yılında

yapılmıştır ve 7 asırlık tarihiyle dikkat çekmektedir. Günümüzde kilise, sosyal ve kültürel faaliyetler için restore edilmiş ve bahçesiyle birlikte düzenlenmiştir. Küçük toplantılar, şehrin ve mahallenin tanıtımı, resim, müzik vb. etkinlikler için kullanılan kilise, aynı zamanda bir sanat müzesi olarak hizmet vermektedir (Akçaabat Belediyesi,2022).

3. *Fevzipaşa İlkokulu (Kilise Okulu)*

1893 yılında, St. Michael Kilisesi'ne bağlı olarak Kilise Okulu inşa edilmiştir. Günümüzde okul, ilkokul olarak hizmet vermektedir ve yeni bir bina eklenerek genişletilmiştir (Anonim, 2020).

4. *Konaklar*

Timurciler, Kanoğlu, Lermioğlu ve Mehmet Efendi konakları restore edilerek turizme kazandırılarak halkın kullanımına açık hale getirilmiştir.

5. *Çeşmeler*

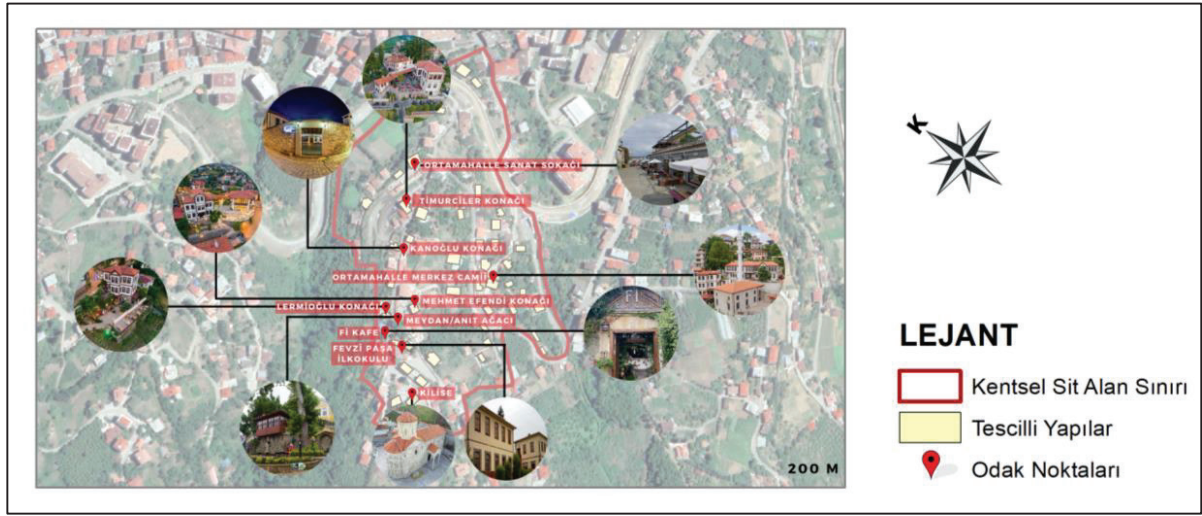
Tarihi öneme sahip olan ancak vandalizmin etkisi altında kalıp kullanımı imkânsızlaşan çeşmeler bulunmaktadır. Çeşmelere daha fazla önem verilip restore edilirse tarihi dokunun korunmasındaki rollerini geri alabilirler.

Ortamahalle Kentsel Sit Alanı'nın Kent İmgesi Analizi ile Değerlendirilmesi

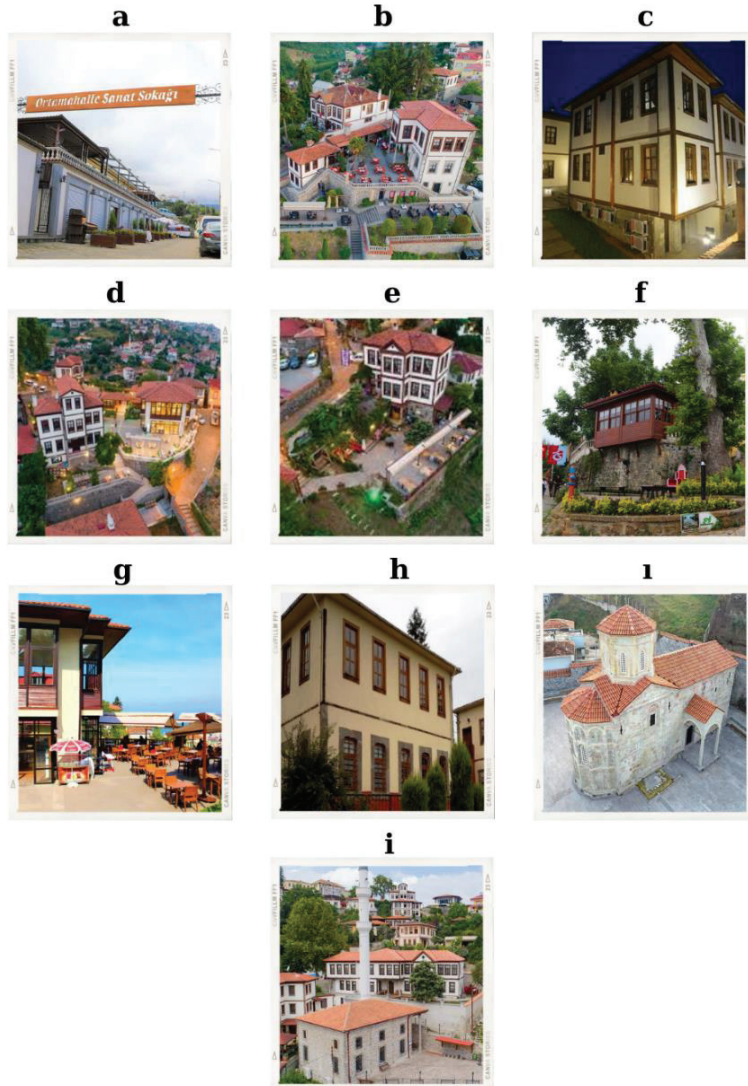
Ortamahalle Kentsel Sit Alanı'nın kültürel çevre (yapay çevre) değerlendirmesi yapılması açısından Lynch'in 1960 yılında çalıştığı 'Kent İmgesi Analizi' yapılmıştır. Bu analizler; Özgün Odaklar, Düğüm Noktaları, Sınırlar, Bölgeler, Bağlantılar olmak üzere 5 ana başlık altında irdelenmiştir.

a) Özgün Odaklar

Bu alanlar genellikle kolay tarif edilen, kullanımı fazla olan, referans noktalarıdır. Ortamahalle Sanat Sokağı (a), Sert Sokak ve Kırılmalı Sokak boyunca bulunan; Timurciler Konağı (b), Kanoğlu Konağı (c), Mehmet Efendi Konağı (d), Lermioğlu Konağı (e), Meydan/Anıt Ağacı (f), Fi Kafe (g), Fevzipaşa İlkokulu (h), St. Micheal Kilisesi (i) güçlü referans noktaları arasındadır. Bu alanlar genelde insanların toplanma, buluşma, konaklama amacıyla geldikleri sosyal alanlardır. Kazancı Sokak'taki ibadet amacıyla kullanımda olan Ortamahalle Merkez Cami'de (i) bir referans noktası olarak seçilmiştir **(Görsel 4- Görsel 5)**.

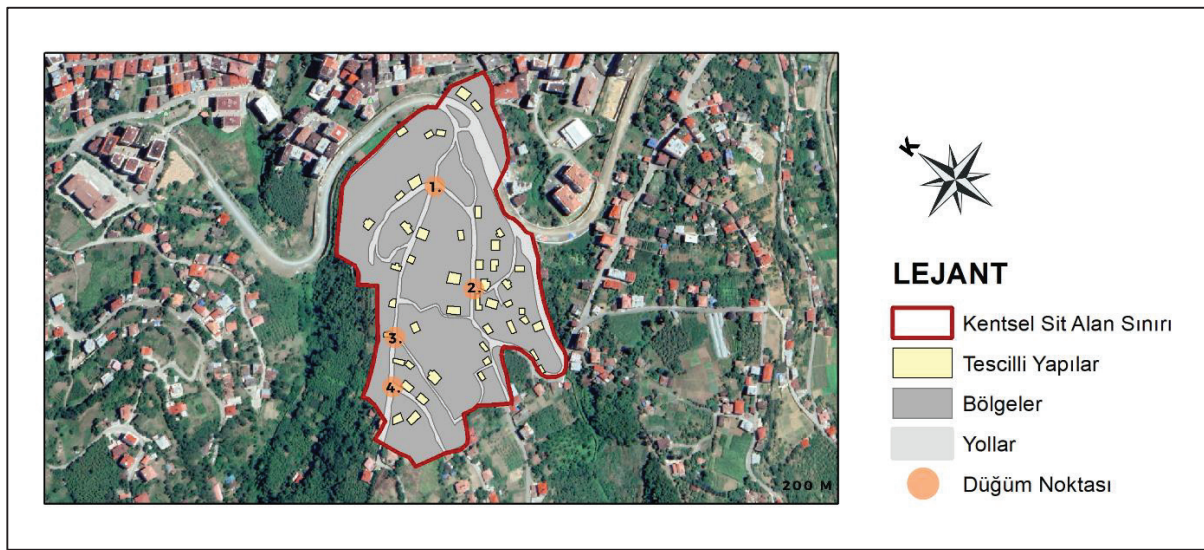
Görsel 4. Özgün odak noktaları

Görsel 5. Özgün odak noktaları

b) Düğüm Noktaları

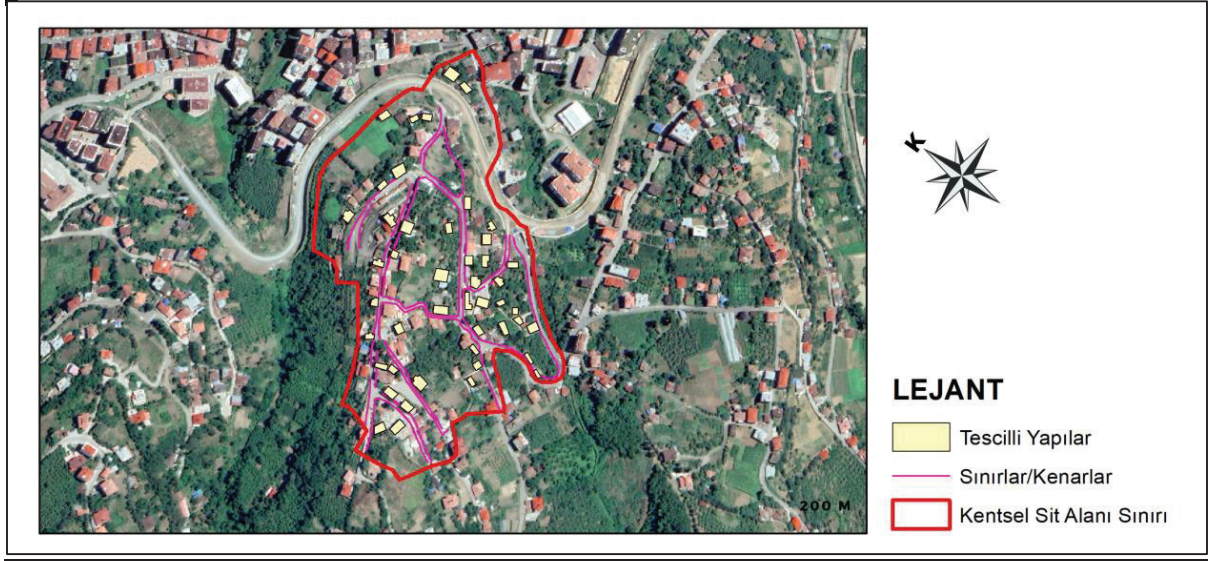
Yolların birbirini kestiği kavşak noktaları gibi insanların toplanıp daha sonra dağıldığı meydan özelliği gösteren alanlardır. Bu kriterlere uyan 4 tane düğüm noktası belirlenmiştir. Sert Sokak, Ortamahalle Sanat Sokağı, Kazancı Sokak'ın birleştiği 1. düğüm noktası, Dutlu Sokak, Kazancı Sokak, Timurci Sokak'ın Ortamahalle Merkez Cami'ye giden güzergahın birleştiği 2. düğüm noktası, Sert Sokak, Kırlangıç Sokak, Mektep Sokak'ın birleştiği meydan özelliği taşıyan 3. düğüm noktası, Kırlangıç Sokak, St. Micheal Kilisesi yolunun birleştiği 4. düğüm noktası, olarak belirlenmiştir. Bu noktalar genelde yaya yoğunluklu yollardır, alanın eğimli ve dar sokakların olmasından dolayı sadece binek araçların belirlenen bu noktalardan geçişi mümkündür (**Görsel 6**).

Görsel 6. Düğüm noktaları

c) Sınırlar

Bu alanlar yollar gibi algılanmayan doğrusal öğelerdir. Genelde iki farklı alanı birbirinden ayırırlar. Konakların bahçe duvarları sokaklarda bir sınır oluşturduğundan bu alanlar referans alınmıştır. Sit alanı içerisinde genelde tüm sokaklar duvarlarla sınırlandırılmış durumdadır. Bu durum insanlar da sokakta yürürken ya da araçla giderken yönlendirici bir etki yaratmaktadır (**Görsel 7, Görsel 8**).

Görsel 7. Sınırlar

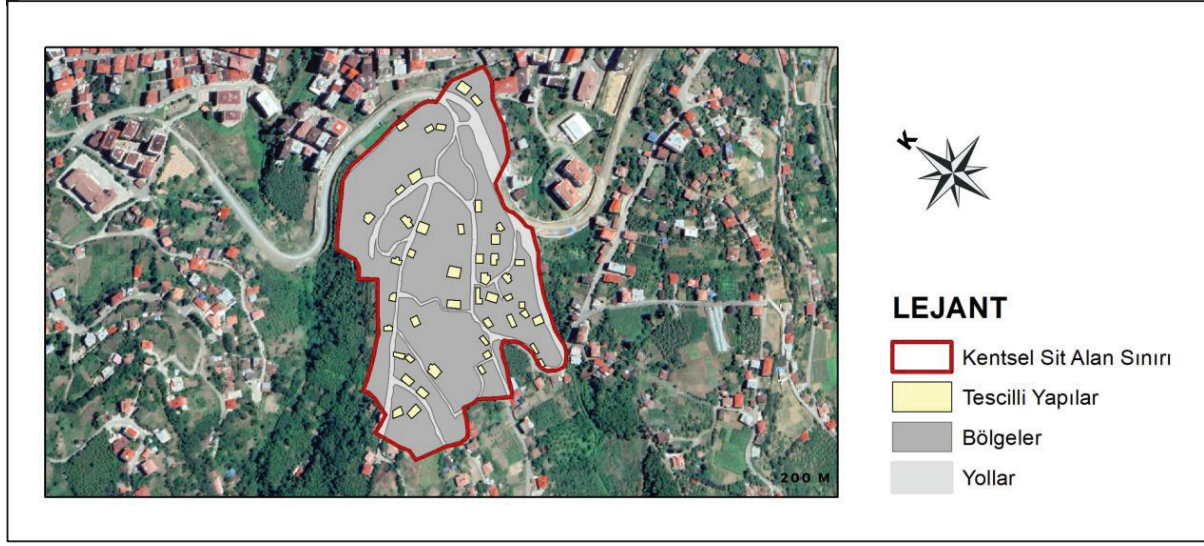

Görsel 8. Sınırlar

d) Bölgeler

Lynch (1960), kent yaşamının deneyimlenmesinde önemli bir rol oynayan bölgelerin, kent parçalarının daha büyük olanlarını ifade ettiğini ve ayrıca yön bulmak için de kullanılabilirdiğini belirtmiştir. Bu bölgeler, semboller, ayrıntılar, fiziksel özellikler, yapı tipleri, dokular, alanlar, onarım durumları gibi birçok farklı bileşeni içerebilen özellikleriyle tanımlanırken, aynı zamanda konut alanları olarak da adlandırılmaktadırlar. Ortamahalle Kentsel Sit Alanı içerisinde bulunan tescilli yapılar alanın

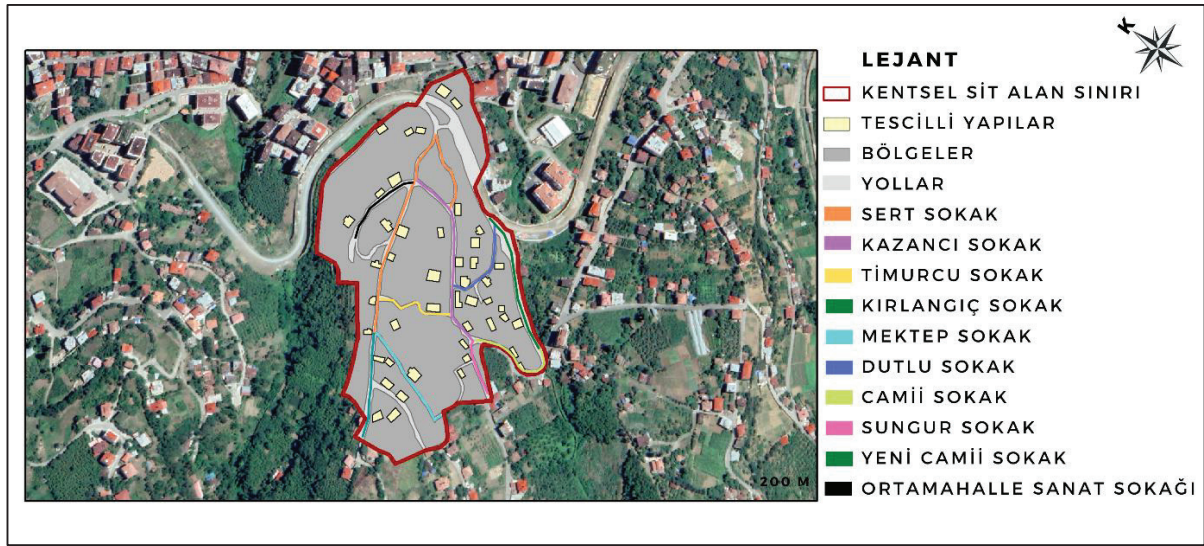
karakterini, formunu, sokaklar da tarihi dokuyu yansıtmaktadır. Bu alanı kentin diğer bölgelerinden ayırt edici özelliğinden dolayı tek bir bölge olarak düşünülmüştür (**Görsel 9**).

Görsel 9. Bölgeler

e) *Bağlantılar (Yollar)*

Bağlantılar; sokak, cadde, yaya yolu, demiryolu, araç yolu olarak algılanabilen alanlardır (Lynch,1960). Görsel 10'da çalışma alanında insanların algıladığı bağlantı noktası olan sokak isimleri verilmiştir.

Görsel 10. Bağlantılar (yollar) / sokak isimleri

GZFT Analizi

Elde edilen veriler ışığında Ortamahalle Kentsel Sit Alanı için GZFT analizi yapılmış ve genel olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme 4 başlık altında ele alınmıştır; Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler (**Tablo 1**).

Tablo 1. Çalışma alanıyla ilgili GZFT analizi

GZFT (SWOT) ANALİZİ			
GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER	FIRSATLAR	TEHDİTLER
Kentsel Sit Alanı olarak korunması	Kentsel tasarım elemanlarının, özellikle aydınlatma elemanları, tabelalar ve bina cephelerindeki öğelerin kalitesinin düşük, yetersiz ve çevreyle uyumsuz olması	İl ve ilçe merkezine yakınlığı	Ortamahalle Alan Yönetim Planının olmaması
Tarihi dokunun korunması ve coğrafi çevreyle uyumu	Otopark alanlarının yetersizliği	Doğal, tarihi ve kültürel peyzaj öğelerinin birlikteliği	Sit alanı çevresindeki aykırı yapılaşmanın baskısı (Tarihi silüetin bozulması)
El sanatı olan zanaatkarların Ortamahalle Sanat Sokağında varlığını sürdürmesi	Alanın kent ile ulaşımının toplu taşıma ile sağlanamaması	Turizm kaynaklarının yerel halka istihdam sağlaması	Yeniden inşa edilen veya restorasyon sürecinde olan kültür varlıklarının orijinalliğini kaybetmesi
Kendine özgü mimari karakterde yapıların bulunması (konaklar, kilise, cami vb.)	Dar ve dik sokakların varlığı	Tarihi, kültürel dokusu nedeni ile önemli bir potansiyel turizm alanı olması	Plansız turizm ve rekreasyon aktiviteleri nedeni ile kirlenme ve bozulma unsurlarının oluşması
	Ortamahallenin değerleri hakkında rehberlik ve bilgilendirme hizmetlerinin yetersizliği	Eğimli bir konumda bulunması nedeniyle değerli Vista (manzara) noktaları sunması	Her geçen gün artan motorlu araç baskısı
			Kaçak yapılaşma

Ortamahalle Kentsel Sit Alanı, köklü bir geçmişe sahip olmasıyla öne çıkmaktadır. Tarihi dokusunu koruyarak günümüze kadar ulaşan mahalle, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır ve bu özelliğiyle kimlik açısından büyük bir önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar, alanın turizm açısından da büyük bir fırsat sunduğunu göstermektedir. Ancak, tarihi dokusunun korunması ihmal edilirse, bu durum bölgenin kimliği açısından ciddi bir tehdit oluşturabilir.

Sonuç ve Öneriler

Hızlı nüfus artışı, kentlerin fiziksel ve sosyal yapısına büyük bir baskı uygulamaktadır. Özellikle tarihi alanlar, yoğun nüfus nedeniyle daha fazla kullanım ve trafik ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu baskı, tarihi binaların ve diğer yapıların korunması ve restorasyonu için gerekli olan finansal kaynakların azalmasına da neden olabilmektedir. Ayrıca, tarihi bölgelerde yapılan yeni inşaatlar veya var olan

yapıların yeniden kullanımı gibi değişiklikler, tarihi mirasın korunması açısından önemli sorunlar ortaya çıkarabilmektedir.

Tarihi alanların korunması ve restorasyonu için yeterli kaynaklar sağlanmalı, yeni yapıların yapımı veya mevcut yapıların yeniden kullanımı için uygun yöntemler bulunmalıdır. Tarihi dokunun bozulmaması için hem alanın içi hem çevresi bir bütün olarak düşünülerek ve koruma-kullanma dengesi içinde, sürdürülebilir planlama çalışmaları yapılmalıdır. Tarihi dokuya zarar verecek, işlevsel, fiziksel ve sosyo-kültürel açıdan farklılıklar oluşturan yapılaşmalar önlenmelidir. Yeni yapılar inşa edilirken tarihi doku göz önünde bulundurularak onunla uyumlu tasarım yapılmalıdır. Bu tür alanların turizm potansiyeli yüksek olduğundan restorasyon çalışmalarının da dikkatle yapılması gerekmektedir. Tarihi dokuların korunması, sadece bina ölçeğinde değil, tamamıyla bir bütün olarak sokak, mahalle, kent ve bölge ölçeğinde de yapılmalıdır. Koruma çalışmaları, tarihi dokuların tüm çeşitlerini kapsayacak şekilde genişletilmelidir. (Kale, 2011). Bu sayede, tarihi bir alanın sadece binalarının değil, aynı zamanda çevre unsurlarının da korunduğu bir bütünlük oluşturulabilir. Bunun yanı sıra, koruma kapsamı kültürel mirasın sadece fiziksel özelliklerine değil, aynı zamanda tarih, kültür ve sosyal özelliklerine de yönelik olmalıdır. Bu şekilde, koruma çalışmaları, kültür mirasının tamamının korunması için daha kapsamlı bir yaklaşım benimseyebilir.

Ortamahalle, Türkiye'nin önemli kültürel miras alanlarından biridir. Bu tarihi dokunun geleceğe sürdürülebilir şekilde aktarılması hem şimdiki hem de gelecek nesiller için çok önemlidir. Çünkü korunmuş tarihi alanlar sadece dikkat çekici ve öğretici olmakla kalmayıp, bireyler arasındaki sosyal ilişkileri de olumlu yönde geliştirmektedir. Yapılan çalışma sonucunda elde edilen verilere dayanarak bazı öneriler sunulmuştur.

- Tarihi yapıların dış cephelerindeki bozulmaların giderilmesi için yapılacak iyileştirme çalışmaları, bilimsel tekniklerle yapılan restorasyonlarla gerçekleştirilmelidir. Bu çalışmalar, yapının orijinal yapısını korumalı, değişim ve dönüşümden uzak olmalıdır. Bozulmuş, tahrip olmuş yapılar bir yandan da alanın estetiğini ve mimari bütünlüğünü bozduğundan, dış cephelerinin restorasyonu, tarihi dokunun korunmasına ve kentin estetiğine katkı sağlayacaktır.
- Doğal kesme taşlarla döşenmiş, geleneksel sokakların korunması ve yeni alanlarda da benzer sokaklar yapılması gerekmektedir. Bu tür sokaklar, özellikle tarihi ve turistik alanlarda hem estetik görünümü hem de yaya trafiğine uygunluğu nedeniyle tercih edilmektedir. Bununla birlikte, beton ve asfalt gibi modern yolların yapılması yerine, alana uygun plan ve tasarımlar yapılmalıdır. Bu sayede, sokaklar çevreye uyumlu bir şekilde yapılandırılacak ve bölgenin estetiği korunacaktır. Ayrıca, yaya trafiğinin arttığı bölgelerde, yaya dostu yolların yapılması da önemlidir. Bu sayede, insanlar rahatlıkla yürüyebilecekleri, araç trafiğinin az olduğu, sessiz ve huzurlu sokaklarda zaman geçirebileceklerdir.
- Alanın eğiminin fazla olması, özellikle yağmur yağdığı anda yağmur suyunun akış hızını arttırmaktadır. Bu durumda, alanda yağmur suyu yönetimi için çeşitli önlemler alınması gerekmektedir. Arnavut kaldırımlarının varlığı, bu önlemler arasında önemli bir yere sahiptir. Arnavut kaldırımları, geçirgen yüzeylerden biri olarak, yağmur suyunun akışını yavaşlatır ve yüzeyde tutarak toprağın su tutma kapasitesini artırır. Bu sayede, yağmur sularının toprağa daha fazla nüfuz

etmesi sağlanabilir. Bununla birlikte, yağmur suyu hasadı yaparak, yağmur sularını toplamak ve yeniden kullanmak da mümkündür. Böylece, hem su tasarrufu yapılır hem de su kirliliği riski azaltılır. Alanın eğimi ve coğrafi koşulları göz önünde bulundurularak, alana uygun yağmur suyu yönetimi stratejileri belirlenmeli ve uygulanmalıdır.

- Alan içerisinde bulunan kötü durumda olan yapılar, çeşmeler, şapel gibi tarihi mimari örnekler, alanın tarihî ve kültürel dokusunu yansıtmaktadır. Bu nedenle, bu yapıların restorasyonu ve korunması önemlidir. Restorasyon çalışmaları ile tarihi dokunun korunması, gelecek nesillere aktarılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmalar, tarihi dokunun orijinal haline uygun olarak yapılmalı ve restorasyon sürecinde tarihi dokunun bütünlüğü gözetilmelidir. Bu sayede, alanın tarihi dokusu korunacak, turizm potansiyeli artacak ve kültürel mirasın sürdürülebilirliği sağlanacaktır.
- Alan içinde bulunan yapıların kat yükseklikleri, çevredeki yeni yapıların planlamasında dikkate alınmalıdır. Bu sayede, yeni yapılar mevcut yapıları kapatmayacak şekilde planlanabilir ve alanın görünümü korunabilir. Yüksek yapılar, çevreye zarar vererek estetik açıdan olumsuz bir etki yaratabilir. Bu nedenle, planlama sürecinde alanın mevcut yapıları göz önünde bulundurulmalı ve yeni yapılacak yapılar, alanın karakterini koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Sokaklarda kullanılan kentsel donatı elemanları (aydınlatma direkleri, saksılar, çöp kovaları, banklar vb.) tarihi dokuya uygun seçilmelidir. Tarihi bir alanda, çağdaş ve çevreye uyumsuz donatı elemanları, alanın karakterini ve kimliğini bozarak estetik bir sorun yaratabilir.
- Kentsel tasarım elemanlarının, özellikle aydınlatma elemanları, tabelalar ve bina cephelerindeki öğelerin kalitesinin düşük, yetersiz ve çevreyle uyumsuz olması sorun teşkil etmektedir. Bu durum, kentin estetik görünümünü olumsuz etkilemektedir. Özellikle, yetersiz aydınlatma ve çirkin tabelalar gibi unsurlar, kentin gece görünümünü olumsuz etkileyerek güvenlik sorunlarına da neden olabilmektedir. Benzer şekilde, bina cephelerindeki uyumsuz öğeler, kentteki mimari bütünlüğü bozarak hoş olmayan bir görüntü oluşturmaktadır. Bu nedenle, kentsel tasarım elemanlarının uyumlu ve kaliteli olması, kentin güzel bir görünüme sahip olmasını sağlayacaktır.
- Tabelaların belirli ölçü ve malzemelerde seçilmesiyle uyumlu bir görüntü oluşturulmalıdır ve gereksiz tabela kullanımı engellenmelidir.
- Alan içerisindeki bahçe duvarlarındaki bitkiler temizlenerek tarihi dokuya uygun hale getirilmelidir
- Konakların bahçelerindeki peyzaj tasarımı özgün ve karakteristik özelliklerini yansıtacak şekilde yapılmalıdır.
- Bitkilerin bakımı ve budaması düzenli olarak yapılmalı ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.
- Ortamahalle Sanat Sokağı'nda bulunan esnafın desteklenmeli ve bölgenin turizm potansiyeli artırılmalıdır.
- Alanın herhangi bir değişikliğinde, halkın katılımı zorunlu tutularak bilgi verilmeli ve fikirleri alınmalıdır.
- Alan hakkında daha fazla veri toplanmalı ve açık kaynak oluşturulmalıdır.
- Alan içinde yaşayan halka, tarihi ve kültürel değerlerin korunması için bilinçlendirme eğitimleri verilmelidir.

Kentsel dönüşümlerin artması sebebiyle tarihi kentler üzerinde büyük bir baskı oluşmuştur. Var olanı koruyup, kalıcı kalması yönünde planlama ve tasarım çalışmaları yapılarak tarihi dokunun kimliğini, karakterini koruyarak sürdürülebilir olması sağlanmalıdır. Bu sayede; gelecek nesillere bilgi aktarılabilir. Tarihi mekânlar, bir kültürün mirasıdır ve gelecek nesillere aktarılmaları gereken önemli zenginliklerdir. Bu mekânların korunması sadece yapıların yenilenmesiyle sınırlı değildir, aynı zamanda peyzaj planlama açısından da değerlendirilmelidir. Tarihi mekânların çevresi, mimari özellikleri ve tarihi dokusuyla bütünleşen bir peyzaj planlaması gerektirir. Koruma çalışmaları, tarihi mekânların sadece mimari özellikleriyle değil, aynı zamanda çevreleriyle de uyumlu hale getirilmesini sağlamalıdır. Peyzaj planlama, tarihi mekânların korunması açısından önemli bir araçtır. Tarihi mekânların içinde bulunduğu peyzajın, mimariye ve tarihi dokuya uygun şekilde tasarlanması gereklidir. Bu, tarihi mekânların doğal dokusu ile uyumlu peyzaj unsurlarının kullanılmasıyla mümkündür. Tarihi mekânların korunması için peyzaj planlaması aynı zamanda turizm açısından da önemli olup, çevresi ile bütünleşen tarihi mekânların turistik olarak ziyaret edilebilir hale getirilmesine yardımcı olabilir. Bu nedenle, tarihi mekânların turizm değeri korunarak, turizm faaliyetlerine uygun peyzaj planlamaları yapılmalıdır.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: % 50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Kentsel Kimlik Bileşenleri Bağlamında Ortamahalle (Akçaabat-Trabzon) Tarihi Dokusunun İncelenmesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akın, ES. (2012). *Vernacular and Contemporary Together: Ortamahalle, Akçaabat*. International Seminar on Vernacular Settlements. Contemporary Vernaculars: Processes and Manifestations. [Conference presentation]. https://scholar.google.com/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=Vernacular+and+Contemporary+Together%3A+Ortamahalle%2C+Ak%3%A7aabat.+&btnG=

Anastasiou, D., Tasopoulou, A., Gemenetzi, G., Gareiou, Z., & Zervas, E. (2022). Public's perceptions of urban identity of Thessaloniki, Greece. *Urban Design International*, 1-25. <https://doi.org/10.1057/s41289-021-00172-8>

Anonim, (2023). *Tescilli Kültür ve Turizm Varlıkları*. Trabzon İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. <https://trabzon.ktb.gov.tr/>

Anonim, (2022). Karadeniz Kültür Envanteri Sitesi. *Orta Mahalle Kentsel Sit Alanı*, <http://karadeniz.gov.tr/orta-mahalle-kentsel-sit-alani/>, (Erişim Tarihi:20.09.2022).

- Anonim, (2020). Akçaabat Belediyesi Sitesi, *Tarihi Dokusuyla Ortamahalle Misafirlerini Geçmişe Götürüyor*, <https://www.akcaabat.bel.tr/turizm-rehberi-detay.aspx?id=1>, (Erişim Tarihi:20.09.2022).
- Aytaç, Ö., (2013). Kent mekânları ve kimlik/farklılık sorunu. *İdealkent*, 4(9), 138-169. <https://dergipark.org.tr/en/pub/idealkent/issue/36682/417577>
- Bogenc, Ç. ve Bekçi, B., (2020). Tarihi Akçaabat Ortamahalle'nin Yeniden Canlandırılması. *International Refereed Journal on Social Sciences*, 6(33), 811-823. <https://doi.org/10.31568/atlas.502>
- Bozkurt, SG., (2021). Kentleşmenin Safranbolu (Karabük)'nun Kültürel Peyzaj Değişimi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 476-488. <https://doi.org/10.21597/jist.977314>
- Dal, İ. ve Kaymaz, I., (2021). Antakya Gazipaşa Caddesi Örneğinin Kentsel Tarihi Peyzaj Açısından Değerlendirilmesi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 23(2), 433-445. <https://doi.org/10.24011/barofd.945875>
- Sağlık, E. ve Kelkit, A., (2019). Kentsel Kimlik Bileşenlerinin Kent Kullanıcıları Tarafından Belirlenmesi: Örnek Kent Çanakkale. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5 (1) 63-79. <https://doi.org/10.28979/comufbed.539309>
- ICOMOS, (2011). ICOMOS.org Sitesi, *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri*, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tro592931001536912260.pdf, (Erişim Tarihi:20.09.2022).
- Kahveci, H. ve Bekar, M., (2021). Tarihi Çevrelerde Doğal Taş Kullanımı; Trabzon "Ortamahalle" Örneği. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 333-347. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.1015396>
- Kale, B., (2011). *Tarihsel Kent Peyzajlarının Korunması, Hamamönü Örneği*. [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi], Ankara, 109 s. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kuter, N., (2007). "Çankırı Kenti Açık ve Yeşil Alan Varlığı İçinde Tarihi Kent Merkezi Kentsel Peyzaj Tasarımı Açısından Değerlendirilmesi", [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü], Ankara, S.322. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Lynch, K., (1960). *The Image of The City*. The Technology Press & Harvard University Press, Cambridge. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=_phRPWsSpAgC&oi=fnd&pg=PA1&dq=The+Image+of+The+City.+The+Technology+Press+%26+Harvard+University+Press,+Cambridge.&ots=jIGa3e2Emh&sig=1UZJGFVdno2X2d148aKqjZt3bYI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Lynch, K., (2017). *Kent İmgesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Basılı kitap)

Oktaç, D. (2002). The quest for urban identity in the changing context of the city: Northern Cyprus. *Cities*, 19(4), 261-271. [https://doi.org/10.1016/S0264-2751\(02\)00023-9](https://doi.org/10.1016/S0264-2751(02)00023-9)

Phetsuriya, N., & Heath, T., (2021). Defining the distinctiveness of urban heritage identity: Chiang Mai old city, Thailand. *Social Sciences*, 10(3), 101. <https://doi.org/10.3390/socsci10030101>

Extended Abstract

Cities are shaped by the combination of people and buildings, along with the architectural texture and outdoor setting. Therefore, architectural elements hold significant importance in shaping the cultural identities of cities (Aytaç, 2013). These elements carry significant historical evidence of a city, providing essential insights into its past. Moreover, they serve as guardians of the city's cultural heritage, ensuring its preservation and transmission to succeeding generations. Moreover, architectural elements in historical cities are closely associated with the local people's identity and become an integral part of the city's culture. The urban identity is shaped by two primary concepts, namely environmental and social identity.

This study focuses on examining the natural and cultural environmental components and urban images that form the identity of the historical urban fabric of Ortamahalle (Akçaabat-Trabzon). Ortamahalle is a residential district that has retained its historical character at both the street and neighborhood levels. The neighborhood has managed to maintain its historical texture with cobblestone streets, steep slopes, and narrow squares. The cultural elements that constitute the identity of Ortamahalle were initially identified. In order to evaluate the cultural environment of Ortamahalle Urban Site, an "Urban Image Analysis" was conducted based on Lynch's work in 1960. This analysis was examined under five main headings: Original Foci, Nodes, Borders, Regions, and Connections. Finally, the current situation of Ortamahalle was evaluated using SWOT Analysis, which included four main headings.

The strengths of Ortamahalle include its preservation as an urban site, the conservation of its historical texture, the harmony with its geographical environment, the continuation of craftsmen in Ortamahalle Art Street, and the presence of structures with unique architectural characteristics such as mansions, churches, and mosques. The weaknesses identified include the low quality, insufficiency, and incompatibility of urban design elements, especially the lighting elements, signboards, and facades with the environment, inadequate parking areas, inaccessibility to public transport, narrow and steep streets, and inadequate guidance and information services regarding the values of Ortamahalle. Ortamahalle boasts various opportunities, including its close proximity to city and district centers, the harmonious blend of natural, historical, and cultural features, the utilization of tourism resources for the benefit of local residents, its potential as a prominent tourist destination due to its rich historical and cultural fabric, and the availability of scenic viewpoints that hold great value. Finally, the threats to Ortamahalle include the absence of a Site Management Plan, the pressure of unconstitutional constructions around the protected area, the loss of originality of the cultural properties that are rebuilt or in the process of restoration, the occurrence of pollution and deterioration due to unplanned tourism and recreation activities, and the increasing pressure of motor vehicles and illegal trafficking listed as construction.

Ortamahalle is one of the rare settlements that have preserved its historical character to the present day with its historical places of worship, examples of 19th-century civil architecture, streets, stairs, walls, and fountains. Symbolic structures that reflect the urban identity of Ortamahalle include Ortamahalle Central Mosque, St. Michael's Church, Fevzi Paşa Primary School, Timurciler, Kanoğlu, Lermioğlu, and Mehmet Efendi mansions.

To ensure the preservation of historical sites, adequate resources should be allocated for conservation and restoration. Suitable approaches ought to be employed for the construction of new edifices or the repurposing of existing ones, accompanied by sustainable planning investigations that strike a balance between preservation

and utilization, aiming to avert the degradation of the historical fabric. Buildings that will damage the historical texture and create functional, physical and socio-cultural differences should be prevented. While constructing new buildings, designs that are compatible with the historical texture should be made. Given the considerable tourism potential of such areas, restoration endeavors should be undertaken with meticulous care. The conservation of historical textures ought to encompass not only individual buildings, but also extend to the scale of streets, neighborhoods, cities, and regions as a cohesive whole. Conservation studies should be expanded to cover all types of historical textures (Kale, 2011).

In this manner, a sense of integrity can be established, ensuring the preservation of not only the architectural structures but also the environmental elements within a historical area. In addition, the scope of protection should address not only the physical characteristics of the cultural heritage, but also its historical, cultural and social characteristics. In this way, conservation efforts can take a more comprehensive approach to the preservation of the entire cultural heritage.

Geliş Tarihi / Received Date
14.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
12.04.2023

American Female Missionary Victims of Epidemics

Salgın Hastalıkların Amerikalı Kadın Misyoner Kurbanları

Ayşegül KUŞ¹

Gülbadi ALAN²

Abstract

Epidemics have always played an important role in human history and have deeply affected the individual, social and economic lives of states, communities and people. The communities located at the crossing point of civilizations and being on trade transition routes have been more affected by epidemics due to the intensity of interaction. This is probably why Anatolia has always faced epidemics from past to present. One of the time periods when these epidemics are intense is the process from 1820 to the end of the World War I. It is known that the American Board missionary organization was operating in the Ottoman lands during these epidemic times. For this reason, it is seen that the effects of the epidemic were voiced by missionaries, and even became the subject of American Board reports.

This study is about the female missionaries (married or single) who worked on behalf of the American Board organization, who left their country for an ideal, came to the Ottoman lands and lost their lives due to some epidemics. First of all, the subject of the study will be revealed through the information in the documents of the American Board, the articles in the Board's publication called "The Missionary Herald". In the light of the aforementioned documents, the aim of the study is to both reveal the identities of the women missionaries who lost their lives in the Ottoman lands due to some epidemic diseases and also to relate which disease they died from, and thus to make some contributions to the literature.

Keywords: 19th century, epidemic, female, American Board, missionary.

Öz

Salgın hastalıklar insanlık tarihinde daima önemli bir yer teşkil etmiş, dönem dönem devletlerin, toplumların ve insanların bireysel, sosyal ve ekonomik yaşamlarını derinden etkilemiştir. Uygarlıkların kesişim noktasında bulunan ve ticari geçiş hatlarında yer alan toplumlar, etkileşimin yoğunluğu yüzünden salgınlardan daha fazla

¹Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun, ORCID: 0000-0002-8051-600, aysegulkus@hotmail.com

² Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kayseri, ORCID : 0000-0001-9238-4942, gulbadi@erciyes.edu.tr

etkilenmişlerdir. Bu yüzden olsa gerek, üç kıtanın birleştiği ve ticaret yolları üzerindeki Anadolu, geçmişten günümüze daima salgınlarla yüz yüze gelmiştir. Bu salgınların yoğun olduğu zaman dilimlerinden birisi de, Amerikan Board'un Osmanlı topraklarında misyonerlik çalışmaları yürüttüğü 1820 yılından Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar devam eden süreçtir. Bu yüzden salgının etkilerinin, yerli düşünürlerin yanında misyonerlerce de dillendirildiği ve Amerikan Board raporlarına bile konu olduğu görülür. Hatta kaynaklara yansıdığı kadarıyla kimi misyonerlerin, görev yaptıkları şehirlerde maruz kaldıkları bazı salgın hastalıklar yüzünden hayatlarını kaybettikleri görülmektedir.

İşte bu araştırma, Amerikan Board örgütü adına çalışan, bir ideal uğruna ülkelerini terk ederek Osmanlı topraklarına gelen ve salgın hastalıklar yüzünden yaşamını yitiren (evli ya da bekâr) kadın misyonerlerin konu edinmektedir. Konu öncelikle Amerikan Board örgütünün kendi belgelerinde yer alan bilgiler, yine bu örgütün yayınlamış olduğu Yıllık Raporlardaki kayıtlar ve örgütün "The Missionary Herald" adlı yayın organında yer alan yazılar ile Osmanlı Arşivinde konuyla ilgili tespit edilen belgeler üzerinden ortaya konulacaktır. Çalışmanın amacı, anılan belgeler ışığında, salgın hastalıklardan Osmanlı topraklarında hayatların kaybeden kadın misyonerlerin hem kimliklerin hem de hangi salgın hastalıktan öldüklerini ortaya koymak ve böylece alan yazına bazı katkılar sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, salgın, kadın, Amerikan Board, misyoner.

Introduction

In the minds of human beings' history generally suggests political history, in other words, some sort of narration centred around the battles, emperors, agreements, and so on. However, it is not solely made up of political events or it is not the discipline which focuses on the narration of great events having been shaped by prominent persons. In our present time, historiography tends to concentrate on a wide range of subjects such as socio-cultural and economic life of people, social groups, environment and nature and so on. Namely, it has been witnessed in the recent years that the people having been neglected and their voices having been overlooked, particularly women, the poor, the peasants, workers have begun to be included in the center of the narration. Therefore, it is also possible to make a narration of history over epidemics; for there have been some history researchers who work on the epidemics, and its effects on a particular geography or a region. In this regard, McNeil, working on the history of the epidemic diseases refers to the importance of the epidemics and assumes that the history of the world is actually a mutual interaction between human beings and microorganisms (McNeil, 1976). Indeed, epidemics which can be defined as an increase in the number of individuals infected with an infectious disease in a certain population at a certain time period, have always been a major problem for a long time owing to microorganisms (Hacımustafaoğlu, 2018; Yüksel & Öykü, 2020: 74).

In the words of Crawford, history can be considered as a struggle between humans and the microorganisms. To Crawford, the microorganisms are a step forward when compared with human beings and he adds that these invisible microorganisms colonise our bodies and considerably affect our evolution process and as a result leads to epidemics that result in massive deaths and shape the history of mankind (Crawford, 2019). However, so as to understand and determine the historical movements

of the epidemics it is highly important that the written or unwritten historical documents be accessed and evaluated (Kılıç, 2004: 12).

It is known that during the course of history human beings have experienced various epidemics such as smallpox, malaria, pox, tuberculosis, leprosy and so on. As is pointed out by Kılıç, unsanitary conditions caused by life styles, the destruction of the ecological balance, the famine, natural disasters and some other factors have caused the epidemics to emerge and have deeply affected the communities having resulted in massive deaths until the treatment methods have been discovered (Kılıç, 2004: 11). Moreover, it should be noted that during the periods when the epidemics were experienced in the past, they not only led to huge numbers of people to die but also had a very deep impact upon the interpersonal and social relations and the relations between the authorities and the people (Artvinli, 2020: 49).

However, among these, plague epidemics have a particular place in that they have caused a great number of people to lose their lives and therefore they have been the subject of several scientific studies which have enabled us to learn about its past, present and future much better (Varlık, 2018: 30). As is known that plague caused millions of people to die through three major pandemics. Whereas it lost its effect in the Western Europe in the 17th century, it began to deeply affect the Ottoman lands, situated on the commercial routes leading to devastating ravages (Panzac, 1997: 1; Varlık, 2018: 30; Yılmaz, 2017).

States such as the Ottoman Empire located at the crossing point of civilizations and on important commercial routes have been influenced by epidemics due to heavy traffic of interaction. This is probably why Anatolia, on the intersection of three continents and trade routes, has always faced epidemics from past to present. In this regard, times of great national distress like famine, and plague, had given the missionaries a great opportunity to show people that they were there, not for their own personal comfort, but to heal the broken heart and give cheer to the sad and the dying. Every added missionary grave in the Ottoman Empire meant that the missionaries were there to minister and to give even their own lives for others (Barton, 1908: 215). One of periods when the epidemic diseases are more intense is the one from 1820's to the end of the World War I. It is known that the American Board missionary organization had been laboring in the Ottoman lands during these times. For this reason, it is seen that the effects of the epidemics were mentioned by the missionaries and also they became the subject of American Board reports. It is understood that some missionaries lost their lives due to some epidemic diseases to which they were exposed in the towns where they had worked diligently under very challenging and unfavourable conditions. More importantly, 19th century has been named as the golden age of the missionary activities, for several missionary societies sent a great number of missionaries to different parts of the world so as to spread their doctrines. One of these places is the Middle East in which there were the Ottoman Empire and Persia (Dalyan, 2012: 5).

This study is based on female missionaries (married or single) who worked on behalf of the American Board organization, left their country for an ideal, came to the Ottoman lands and lost their lives due to some epidemic diseases experienced in the Ottoman lands. Depending on the perception change towards the women, in the recent years the number of academic studies which prioritise and focus on

women has been on the increase. Therefore, the purpose of this study is to both reveal the identities of some of the women missionaries who lost their lives in the Ottoman lands because of the epidemic diseases and also to reveal from which disease they died, and thus to make some contributions to the field of literature.

Some information on the History of the Female Missionaries

Before talking about the female missionaries who died of the epidemic diseases, it would be much better to give some background information regarding them. According to the missionaries of the American Board, in no mission field in all the world can the terrible conditions of women and girls voice a more pathetic appeal than from the Muslim lands. For example, less than three per cent of the women of Turkey can either read or write (Eddy, 1913: 152). The desire to appoint female missionaries in the work of missionary organizations/societies, operating not only in the Ottoman lands but all over the world, resulted from the need to engage in some activities for the girls and women of the region where they went. That's why, some Catholic and Protestant missionary organizations devoted a significant amount of time, labor and money to their work for women. There are several organizations that carry out and support missionary work among women in the Ottoman country. Of these, especially the Female Education Society (FES), and the Society for Promoting Female Education in the East (SPFEE) which sent female missionaries to India in particular, and the Church Missionary Society (CMS) went to the Ottoman country after their joint work in Nazareth and Palestine. They started to send female missionaries, especially to the Middle East. For instance, the British Syrian Mission also called as the Ladies' Association for Social and Religious Improvement of Syrian Females started special studies with the help of Mrs. Elisabeth Bowen Thompson and Mrs. Augusta Metor Mott in Syria (Alan, 2016: 711-751).

There are also other missionary organizations that carried out studies for women in the Ottoman country such as the American Presbyterians in Egypt, the Scottish Presbyterians in Palestine, the Free Church of Scotland in Syria, the Society of Friends in Palestine and Lutherans and Anglicans in Persia-Urmia and so on. In 1870 the Presbyterian Board of Foreign Missions took over the work, carried out by the American Board (ABCFM) in Syria and Persia (Van den Berg, 2005, pp.103-105). In the studies among women, the Kaiserswerth Deaconesses, a German missionary organization, started to take part in the 1850s and started nurse training projects through Miss Wordsworth Smith's the Palestine and Lebanon Nurses' Mission. Throughout the century, the Deaconesses began to play an important role in the work among women (İnan, 2015; Van den Berg, 2005: 105).

Another organization that started missionary work among women in the Ottoman country and achieved significant success was the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM). As a result of the successful work conducted among women, the American Board sent the first single female missionary teachers to the field from the year 1835 onward. The pioneers of these are Rebecca Williams, who came to Beirut, and Miss Betsey Tilden, who came to Jerusalem. These were followed by other female teachers from 1840 onwards (Alan, 2016; Dalyan).

At the beginning of the 19th century, American Protestant missionary organizations extended the range of their activities by despatching missionaries all over the world. The Ottoman territories were one of these regions. Activities for women also became very important in these studies. However, women had an important role in making missionary activities deep-rooted and creating radical changes. First of all, women enthusiastically participated in overseas missionary work by establishing voluntary associations. The beginning of these activities dates back to the year of 1800 when Baptist and Congregationalist women came together to have a source of income in order to support male missionaries. This date is also described as the date when women first started to organize for missionary work. American women began to form local groups to collect money and volunteers for advancing mission activities. These auxiliary women's groups continued their work under the supervision of church organizations led by men. For example, Ellen Parsons records that in 1839 680 women's organizations actively worked only to raise funds for the American Board. In this way, women began to take part in missionary activities (Zikmund, 1984). Moreover, at the beginning of the 19th century the educated women who did not take part in the business life, became voluntary to make themselves heard in American society. In addition to it, there have been other reasons that led to the participation of women in missionary activities such as the idea of influencing the women in the target missionary regions thinking that the women missionaries who represent the modern and the educated woman could achieve it much better through their family life and dressing style (Dalyan, 2011: 342; Dalyan, 2010a: 240).

However, after the 1850s American women started to establish women's organizations that worked independent of male-dominated organizations. Many independent women's missionary organizations date the history of acting independently of their organizations founded by men to 1861, when Mrs. Sarah Doremus founded the Woman's Union Missionary Society (WUMS) in New York. Although their work was not approved by men, women increasingly set their global agenda on teaching the Bible and educating women and children all over the world. In this sense, the Woman's Board of Missions of the as Presbyterians, Methodists, Baptists, Episcopalians, Lutherans, and Dutch Reformers formed similar organizations as well. Thus, by 1893, it was seen that 33 American female missionary organizations were effectively involved in missionary activities in the USA (Ellington, n.d; Zikmund, 1984).

Until the middle of the 19th century, women also played a major role in the establishment of the American Board. The American Board directed and managed most of the money of these women's societies. In fact, many of the Christian women left their inheritance to the American Board by will (Zikmund, 1984).

At first, the American Board argued that single women should not be sent abroad as missionaries. Because they thought that only married ladies could become dedicated missionaries. However, this notion changed over time. The biggest reason for this change was the information sent by the women sent abroad with their spouses from the region which they went to. Letters from missionary wives raised the American Board's awareness of the deprivation and plight of women and girls in non-Christian cultures. In addition, some missionaries began to attribute the slow pace of the mission work carried out on behalf of the American Board to the insufficient work among women. One of those who think so

was David Abeel, who was a missionary in China on behalf of American Board. He received permission from the American Board headquarters to return to the USA and began to work on founding the Association for the Promotion of Women's Education in the East. Thus, a women's mission society was established in 1838. About 30 years later, in 1861, women of Protestant denominations set up the Women's Union Missionary Society which acted independently of male missionary societies in New York (The Missionary Herald, 1870: 310; Zikmund, 1984).

All these initiatives among women led to the establishment of four new women's missionary societies between the years of 1868 and 1873. These organisations are: The Woman's Board of Missions (WBM, Boston-1868); The Woman's Board of Missions of the Interior (WBMI, Chicago-1868); The Woman's Board of Missions for the Pacific (WBMP, San Francisco-1873; The Woman's Board of Missions for the Pacific Islands (WBMPI, Hawaii) (Humphrey, 1889: 37; PABCFM, Reel 512, No:730-731; The Missionary Herald, 1870). The first three of these societies were affiliated with the American Board and worked in cooperation with it. The establishment of these three women's missionary societies within the Board is also important in terms of showing that the activities of the American Board among women are taken seriously. However, American Board female missionaries, many of whom were educated at Mount Holyoke or Oberlin Colleges, began to open the first girls' schools in many countries. Since these schools were not always easy to maintain and manage, the American Board had solved this problem with the help of the Woman's Board of Missions, one of the three women's missionary societies founded within the American Board between 1868 and 1873 (Humphrey, 1889: 13, Putney-Burlin, xxiii; Van den Berg, 105).

It should also be clearly noted that even before these three women's societies were established, the American Board certainly benefited from female missionaries in its work. Besides the missionary wives, the American Board had commissioned more than 170 single female missionaries in its work in the first forty years. The first female missionary sent by WBMI, was Miss Mary H. Porter, who was sent to Beijing (Pekin) at the beginning of 1869. In the same year, Miss Jennie Dean was sent to Persia. Miss Minnie C. Beach was also sent to the Ottoman country. WBMI appointed 153 female missionaries in its first 30 years. As of 1887, under the chairmanship of Mrs. Alber Bunker, WBM supported 98 female missionaries and 48 Bible women (Humphrey, 1889: 7; The New York Times, 1887).

The Female Missionaries who died of the Malignant Typhus Fever

It is known that Epidemic typhus is caused by infection named as *Rickettsia prowazekii*, carried and transmitted by body lice or fleas. Thus, it is a disease that appear as a result of war, famine, and other such events. It can be said that the historic reports of the disease go back to the Peloponnesian War, but more accurate descriptions regarding typhus begin in 1489 under the Spanish siege of Granada. For instance, the infection is also thought to have impeded Napoleon's invasion of Russia by creating a burden of disease among his troops. (Karatepe, 1999: 4-10; Özer, 2016: 219).

Moreover, Wilder states that typhus fever runs an acute of from 12 to 15 days and reaches its peak spontaneously in a less abrupt lysis. It is characterized by an incubation period from 5 to 20 days and a

petechial rash is commonly considered to be highly contagious. However, this contagiousness is a peculiar nature, not caused by the direct transmission of the contagium from the sick to the well, but rather by the transfer of body parasites carrying the contagium. It should be noted that under the proper conditions of crowding and vermin it becomes readily communicable and spreads and develops into widespread and dangerous epidemics (Wilder, 1911: 11).

In the 19th century the Ottoman troops were often exposed to typhus epidemics during the campaigns such as Crimean war in 1853 and Ottoman-Russian war in 1877-1878 and Ottoman- Greece war in 1897. However, Karatepe underlines the fact that since typhoid and typhus are often confounded, it is more probable that the disease described as typhoid might have been typhus (Karatepe, 1999: 11, 13; Bechah et al., 2008: 417-426).

Mrs. Mary E. Hawes Van Lennep

One of the female missionaries reported to have died of thphus fever in the early stages of missionary work in the Ottoman State is Mrs. Mary E. Hawes Van Lennep. Mrs. Van Lennep, the daughter of Rev. Joel Hawes, got married to Henry J. Van Lennep on November 10, 1843 and sailed from New York and arrived in Smyrna (İzmir) on April 13, 1843 with her husband. According to the death announcement in the Missionary Herald, it is said that she died of typhus in İstanbul on the 27th of September, 1844 and it is stated that everything ocuured within a year. In less than one year, she left her native land, arrived at her field of labor, began and closed her missionary work (The Missionary Herald, 1845: 21-22).

3.2. Mrs. Harriette G. Buttrick Morgan

The other female missionary who lost her life due to typhus is said to be Mrs. Harriette G. Buttrick Morgan. In her death announcement and the information given in the Missionary Herald, it is mentioned that she was born in Clinton in 1822 and got married to Mr. Homer B. Morgan on August 5, 1851. Then she sailed from Boston on October 17, 1851 and arrived in Salonica (Selanik) on February 16, 1852. However, the American Board officials received the news of Mrs. Morgan's death in a letter dated 28 September 1852 from Selanik. Her missionary life was very short because less than seven months after they reached Selanik, she fell ill with malignant typhus fever and lost her life.

When her husband, Mr. Morgan realized that she was about to die, a few hours before his wife's death, he described his wife's last moments in a touching way in these words:

“Bedros, the Armenian assistant of the station, first endeavored to announce the approaching crisis in a language which was not understood. Then his wife came, and said in Greek,

-The madam dies.

-Not one word of preparation, not one of Christian consolation to fortify me; but, like the hammer on the naked anvil, the blow fell. As soon as I could command myself, I went in to tell my dear wife of the speedy change which awaited her. She was sleeping heavily, as before, when I bent over her. I aroused her, as well as I could, and said,

- Hattie, the physicians have just been here, and have left a message which breaks my heart. They say that you must die.”

She opened her eyes, and threw her head back, and seemed to comprehend my words. I asked her,

-Are you ready or willing to die? -Yes.”

...

I would gladly have had more conversation with her, but her mind was evidently so drowsy that I forebore; and we did not need one word to assure us of her interest in the blood of the Savior.” (The Missionary Herald, 1852, p.367-368).

Mrs. Lucretia L. Barnum

From the death announcement in the Missionary Herald, it is seen that the other female missionary who died of typhus fever in the Ottoman lands is Mrs. Lucretia L. Barnum. Related to her life and death, it is said that she was born in Guilford, on March 11, 1841. At the age of sixteen she lost her older sister, and two years later her mother died. She was then invited into missionary work by the American Board. After deciding to become a missionary and accomplishing successful work, she sailed from Boston with her husband on July 17, 1867 and arrived in Istanbul on August 9, 1867 and then reached Harpout on September 26th of 1867. Shortly after reaching Harpout, her husband, Mr. Barnum, was taken seriously ill. He was just beginning to recover when Mrs. Barnum was taken with malignant typhus fever and she died on the last day of the year. No other adult member of the Harpout station had died since the work began there. In this sense, Mrs. Barnum was the first adult missionary, who died there.

She had been but a few months in the foreign field and her husband had been seriously ill. Due to the fact that she had to take care of her husband, she probably contracted the disease. On her brief missionary life and the death of Mrs. Barnum, Mr. Orson P. Allen narrates these in his emotional letter as follows:

“Mr. Barnum was just beginning to get about when Mrs. Barnum was taken sick, with what proved to be a malignant form of typhus fever. For more than a week we watched at her bedside with alternating hope and fear; but all our efforts were unavailing. She sank rapidly under the disease, and at the close of the last day of the year she fell asleep in Jesus. We are left a stricken band. Though our departed sister had been here so short a time, our hearts were drawn to her as to one who had been with us for years. Her love to all made her beloved by all our circle. Her love for the Master’s work, and her hearty sympathy with us in it, made us hope that she was to be an instrument of much good. She had given herself with enthusiasm to the study of the language. But the Master has called her to a higher service.” (The Missionary Herald, 1868: 136-137).

Miss Priscilla Nicholson

According to the death news given in the Missionary Herald, the other victim of the typhus epidemic is Miss Priscilla Nicholson. The Missionary Herald gives some brief information about her life. It is narrated

that she was born in Milwaukee on August 31, 1848 and sailed from New York on September 16, 1876, and arrived in Erzroum (Erzurum) early in December 1876 in a time of stress, for the Ottoman-Russian War was about to begin. The missionary got there with the Cole family and had to stay in Trebizond for a while because of the conditions or as a measure of health and safety. After a four-month residence in Trabzon, she decided to go to Erzurum with the other missionaries. However, she went back to conditions more dangerous than before, because of the outbreak of disease and starvation, as well as the nearing fighting and the prevalence of outlawry. After returning to the city, Miss Nicholson played an active role in the relief work there. During these relief works, it seems that she caught typhus and died of it (The Missionary Herald, 1878: 258-259).

Mrs. Elizabeth F. Barrows Ussher

In the August issue of the Missionary Herald the news of Mrs. Elizabeth F. B. Ussher's death was announced, along with the death of three other female missionaries, Mrs. Mary Eunice Goodell Barnum of Harpout, Mrs. Martha Wade Tinker Reynolds of Van, and Miss Charlotte E. Ely of Bitlis who had served with her in the Eastern Turkey Mission. Yet when the death news examined, it is seen that it is not known why these four women died of (The Missionary Herald, 1915: 456). But of these, Mrs. Ussher and Mrs. Reynolds both fell victim of typhus fever.

Then some information regarding the life of Mrs. Ussher is given saying that she was born in Caesarea (Kayseri) on October 20, 1873 as a daughter of Rev. John Otia Barrows, a missionary of the Western Turkey Mission. She was appointed as a missionary by the American Board and embarked from Boston on October 18, 1899 and came to Van station of the Eastern Turkey Mission. She married Dr. Clarence Douglass Ussher on June, 1900 in Van. She died there where she had served as a missionary for sixteen years.

It is told that Mrs. Ussher also took part in helping refugees in Van during the First World War. Here she made great efforts in order to get beds, utensils, and even food enough for the patients and her husband, Dr. Ussher who was reported to contract typhus fever upon the arrival of the party of refugees from Van to Tiflis (The Missionary Herald, 1915: 456).

At the very beginning of the First World War, all roads to Van were closed and before the June of 1915 Russians had entered Van. However, during this period a great danger of typhus emerged in the city, for the men were overrun with vermin. At this time, it was decided that the Russian troops should evacuate the city and the American missionaries in the city were also told go with them. However, five of the missionaries were already in the grip of typhus: Dr. Clarence Douglass Ussher and Mrs. Elizabeth F. Barrows Ussher, Mr. Ernest Albert Yarrow and his wife Mrs. Martha Yarrow and Miss Emma Gertrude Rogers all caught typhus. In fact, before the typhus epidemic broke out in the city, an epidemic of dysentery had begun. For instance, while Dr. Ussher was still very sick and unconscious, Mrs. Ussher had died of it in Van after 16 years of service (The Missionary Herald, 1915: 512, 536, 539).

Mrs. Martha Wade Tinker Reynolds

Mrs. Martha W. T. Reynolds, whose death announcement was given along with Mrs. Ussher's in the Missionary Herald, is the other victim a victim of typhus fever. She was born at Lyme, on December 7,

1839 and studied at Lyme Academy, and Mt. Holyoke Seminary in 1859. Ten years later she married Rev. George C. Raynolds, on August 31, 1869. Mr. Raynolds was appointed as a missionary by American Board and they sailed from New York on 11 September 26, 1869 and arrived in Harput on November 26. Then she was transferred to Van and opened Van station in 1872.

During the First World War, she collaborated with Mrs. Ussher in the missionary and relief work carried out in Van station. But the Russian troops who occupied the city during the war, were called to leave the city and the American missionaries were also told to leave the city and they decided to act together with the Russian Red Cross, though they had their own wagons. (The Missionary Herald, 1915: 512)

During the trip, on the way, Kurdish brigands attacked their caravan. Meanwhile, at one point, Mrs. Raynold also had an accident, while she was getting off the wagon, understanding that something was wrong with the harness. But as the horses moved too soon, a sudden movement of the horse caused the carriage to run over her leg fracturing it. The Red Cross surgeons set the broken bone and put her into one of their ambulances (The Missionary Herald, 1915: 512, 536).

The convoy finally reached Tiflis on August 13, where Mrs. Raynolds lingered on for nearly two weeks, but finally died, two days before her husband reached there, coming from America via Petrograd. Her husband was not with her at the time of her death because her husband had been in America to secure money for Van College, and was detained there, all roads to Van being closed in the military operations of the early part of the war. The funeral was conducted just after he reached the city (The Missionary Herald, 1915: 512-513).

There is no definite information about the cause of her death or it is not certain whether her broken limb was responsible for her death. However, the fact that almost all of her colleagues had typhus, and even one of them fell victim to this disease, strengthens the thought that the cause of death was typhus. The information she gave in her last letter to her husband, Dr. Raynolds, written early in June and after the Russians had entered Van, confirms this thought. She writes in her letter that all were exhausted due to the strain of the sick, wounded, and suffering, especially the Turkish refugees (The Missionary Herald, 1915: 456).

Miss Marie Zenger

Another female missionary who lost her life due to typhus fever in 1915, while the First World War was in full swing, is Miss Marie Zender, who began her missionary work in 1899. Miss Zenger, working as a missionary in Sivas, died of typhus in the German hospital in Erzingan (Erzincan) during the First World War. In the Missionary Herald it is said that she was at the head of one of the Swiss orphanages in Sivas. Although she was not under the appointment of the American Board, she was closely associated with the Sivas station (The Missionary Herald, 1915: 302).

The missionary Herald also touches on the reasons of the typhus epidemic. First of all, since the First World War continued, the ravages of the dreaded typhus among the sick and wounded soldiers, the underfed people, and among the doctors and nurses were becoming worse and worse owing to the harsh conditions of the war. To Missionary Herald, only the northeastern and southeastern parts of Anatolia

were seriously affected by the war until Gallipoli (Çanakkale) was attacked in April. The towns such as Trabzon, Erzurum, Van, and Bitlis, which were near the border of Russia fell within the zone of the conflict with Caucasus division of the Russian army. Harput was also affected, for it was on the line of march of the troops passing from the south to the northeast. At first, there was no actual fighting in any one of these places, except for sporadic bombardment of Trabzon. Yet many of the wounded were brought from battle fields into Erzurum and Van. At the same time, owing to the gathering of large numbers of troops under unsanitary conditions, typhus broke out in Erzurum and Harput. The Erzurum station was probably the first to suffer from the typhus epidemic, for it was also in the battle zone. For instance, it is reported that in autumn and winter there were over 300 deaths a day in Erzurum, and at Harput some 60.

Early in the winter the hospital, under the charge of Dr. Case, and the buildings of the boys' and the girls' schools were taken over by the Ottoman government for infirmary purposes. Matters soon became grave and Robert S. Stapleton and his wife, Ida S. Stapleton, who is a physician, were taken sick with typhus, as well as their two children. Dr. Case sought help from Sivas, and Dr. Charles Ernest Clark, working as a missionary for the American Board, organized a party of doctors and nurses to help the station in Erzurum in the early winter. The party, including Mary L. Graffam, Marie Zenger, and Lillian Cole Sewny, formerly connected with the mission, set out for Erzurum. The journey, which usually lasted for ten days, took twenty-one days owing to heavy snow and bad roads. When they reached Erzurum, they found that not only the hospital, but every available building was filled with the sick and the wounded (The Missionary Herald, 1915: 234).

After the First World War began, the mission school and buildings in Erzurum were turned into temporary hospitals, and a party from the mission station at Sivas, composed of Dr. Clark, Mrs. Sewny (a former nurse), Miss Graffam, Miss Zenger, and a pharmacist and an orderly from the hospital made a very challenging winter journey overland to help to care for the sick and wounded soldiers (The Missionary Herald, 1915: 127-128).

After the Sivas party had hardly arrived in Erzurum, Mrs. Sewny got the news that her husband, Dr. Sewny, was desperately ill of typhus at a village nine hours away. Then Miss Graffam accompanied Mrs. Sewny within the sound of the cannons most of the way, and reached the doctor two days before he died, and then they brought the body on a horse to Erzurum. Mrs. Sewny could not mourn her husband's death, because on the very day they had to return to Erzurum. Before Miss Zenger, Dr. Edward P. Case in the Erzurum station was down with typhus, and she was caring for typhus cases in the old American hospital. Since Dr. Case came down with typhus and ten days later his wife also went down with it, Mrs. Sewny had to take care of them. Moreover, Dr. Clark and Miss Graffam opened a new hospital, in which they had seventy wounded officers. It is reported that there are 300 deaths a day from typhus (The Missionary Herald, 1915: 190).

Therefore, the duties of the group members were very heavy in that Miss Graffam was also the head nurse of the Red Crescent Hospital, who treated eight wounded officers under the patronage of Turkish ladies, with Turkish physicians and untrained nurses. Miss Zenger was also helping Mrs. Sewny, who was trying to restore an Armenian hospital with 250 beds. It was told that two German women nurses,

the druggist and a Turkish doctor all were taken sick with typhus as well. Therefore, Miss Zenger took charge of the nursing there, and then Dr. Clark and his druggist joined her (The Missionary Herald, 1915: 212, 234). However, after the party had left Erzurum to return to Sivas, Miss Zenger was stricken with typhus and was not able to get over it. (The Missionary Herald, 1915: 302).

Miss Mary Carolyn Fowle

Another female missionary victim of typhus fever is Miss Mary C. Fowle. In the Missionary Herald, it is stated that when the telegram of Miss Mary Carolyn Fowle's death reached the headquarters of the American Board, the place where she died was not certain due to the inconsistent statements in the telegram. However, later it is confirmed that she died from typhus fever in Sivas in November 24 (The Missionary Herald, 1917: 74).

Then the Missionary Herald gives some information about her life saying that Miss Mary Fowle was born in Caesarea (Kayseri) as the child of a missionary family. She was the daughter of James L. Fowle and Caroline Palmer Farnsworth Fowle. As a child she acquired a fine use of Turkish. After studying in Woburn High School and Mt. Holyoke College in 1903, she taught for a time in her country and then she sailed from New York on May 10, 1906 and arrived in Adapazarı in June 1 to teach in the Girls' High School. However, she had to return to her country due to her deteriorating health in 1907. She was reappointed in 1910 and transferred to Sivas to be associated with Miss Graffam and Miss Rice in the Girls' School.

However, under heavy war conditions during the First World War, Miss Fowle fell ill with typhus and died of it in Sivas on November 24, 1916. Two nurses were said to take care of Miss Fowle during her illness, both of whom had already had the typhus; and they were the best nurses in Sivas (Digital Library for International Research, n.d.).

Mrs. Emma M. Barnum Riggs

Mrs. Emma Barnum Riggs is another American Board female missionary who fell victim to typhus fever with her daughter. However, there has been no information about her death in the Missionary Herald.

In the identity cards of the American Board, it is stated that Emma Barnum was born as a daughter of Mr. and Mrs. Herman N. Barnum in Harput on December 19, 1865. She was also the grand daughter of William Goodell on her maternal side. Therefore, she already had a strong missionary background. When she was appointed as a missionary to Harput station, she sailed from Boston on 31 August, 1889 after she studied at Dana Hall and Laselle Seminary. She worked among the women of the city and also taught in the girls' department of Euphrates College. She married Rev. Henry H. Riggs, who was then the President of the Euphrates College on May 2, 1907. After her marriage, she mainly carried out a heavy load in charitable and relief work, ministering to women and girls. She was one of the missionaries whose life was significantly affected by typhus fever, for this epidemic first had taken her daughter and also their family physician, Dr. Henry H. Atkinson. The typhus fever finally attacked Mrs. Riggs, and on April 27, 1917 and she passed away (Digital Library for International Research, n.d.).

Miss Annie T. Allen

According to the death announcement in the *Missionary Herald*, Miss Annie T. Allen died in Sivas as a member of the Western Turkey Mission. It is said that she is an interesting missionary in that she was buried with military honors accompanied by representatives of all the official bodies and a guard of honor. Moreover, she is one of the missionaries who was born in the lands of the Ottoman State on December 21, 1868 in Harput. After graduating from Mt. Holyoke College and from the Bible Normal College of Springfield, she left Boston on August 16, 1890 to give a hand to her parents in their missionary work. It is understood that she became a missionary of the American Board in 1903 and she was supported by the Woman's Board of the Pacific. Brousa (Bursa) was her regular missionary station. Because of her ability as a Near East Relief worker, she spent her last years in various parts of Anatolia. For instance, she even resided in Angora (Ankara) for a while. In January, 1921, the President of Anatolia College, George White telegraphed from Istanbul to Marsovan (Merzifon), recommending the appointment of a representative of Americans to reside in Ankara and get in touch with the Mustafa Kemal Pasha government. A few days later the governor in Samsoun (Samsun) officially informed Mr. White that their proposal was appreciated by the National Parliament in Ankara and it was known to them only through their censorship. However, The government in Istanbul did not interfere in the matter until the American Board missionaries were dismissed from Merzifon in March, and then Miss Allen was selected and sent to Ankara.

It is known that Miss Allen died of typhus. However, during her travels, she fell off a carriage on January 18, 1922 near Harput, which seriously affected her health. She became ill on the way to Sivas and reached Sivas in January 28, very ill. Her case was diagnosed as typhus and despite the best of American medical care, she passed away on February 2, 1922 and was buried with military honors. In addition, Rear-admiral Mark L. Bristol, the American High Commissioner in Istanbul, sent an official statement by cable to Washington on her death and expressed his deep sorrow for her loss (*The Missionary Herald*, 1922: 88-89, 121).

An Armenian girl, sent from Erzurum to America for education by Miss Eunice Atkins under the auspices of her sister, Miss Blanche Atkins, writes the following emotional statements about her in a number of *Congregational Minnesota journal*: "Perhaps none of you have ever been as lonely a country school teacher as I was over there, seven days' journey from any one I had ever seen before, a cold schoolhouse and sixty children seats on the dirt floor of a 12 x 14 foot room, and that was the time when Miss Eunice came to visit me. When she opened the door I cried for joy. I forgot my troubles because she began to talk about the bright side of everything. Miss Atkins was not only our teacher, but was a true friend and an affectionate mother. No girl ever hesitated to go to her in time of trouble. Her aim was to make us grow into efficient Christian women. She was not only mother to the 200-day scholars and thirty boarder girls, but she was also mother to the 200 day scholars and thirty boarder girls, but she was also mother and friend to all in Erzroom and to thousands out in the villages.!" (*The Missionary Herald*, 1914: 360).

Mrs. Olive N. Twichell Crawford

The last female missionary who was the victim of typhus fever while on duty in the Ottoman lands, is Mrs. Olive N. T. Crawford, who was famous for being the Mother of Trabzon among the people of the city. It is announced that Mrs. Crawford died of typhus fever on April 9, 1923. As the widow of Mr. Lyndon S. Crawford, she fell ill with typhus while caring for refugees in Trabzon.

She was born in Milford in 1854 and after graduating from Abbott Academy, she worked as a teacher for a while. Then she entered the World of the missionaries and left Boston on March 31, 1881 and she arrived in Bursa in May. She carried out successful activities at the Girls' School in Bursa. Therefore, in 1885 she was called to the Gedik Pasha center with Mrs. Newell to labor there along various lines, such as the Sunday school, a popular night school for men, two day-schools, one for Greeks and one for Armenians, a coffee-house at Kumkapı. In 1890 she married Dr. Lyndon S. Crawford in İstanbul on September 4, 1890, and went to Bursa with him again. Due to her husband's health condition, she had to spend the years between 1897 and 1903 in America. On their return in 1903, they were transferred to Trabzon to help out Dr. Parmelee and to undertake the superintendence of the station after his death in November 1903. Here they continued to work until the First World War led to really great hardships at that center, where deportations, the advance of the Russians, and the presence of many Turkish troops gave them all sorts of thrilling experiences. They were on duty in Trabzon during the war and throughout 1915 and 1916 she sent letters to the headquarter of the organization regarding the region.

After her husband, Dr. Crawford, died in 1918, Mrs. Crawford bravely kept on working with her personal efforts and the surrounding tragedies, until the war was over and she was able to turn over her responsibilities to the Near East Relief workers. After spending a few months in America, she was soon back, and faithfully at work, but in 1923 she was down with the dread typhus while ministering to others. An American destroyer brought at once a Red Cross nurse, Miss Helen Churchill, to care for the case when typhus developed, but she died of typhus (The Missionary Herald, 1923: 242-243; Digital Library for International Research, n.d.).

The Female Missonaries who died of Smallpox

Smallpox is an infectious disease most commonly caused by the variola major virus. Its symptoms include fever, headache, vomiting, mouth sores and an extensive skin rash. The rash blisters and scabs, leaving pitted scars or "pocks." Smallpox can cause pneumonia, blindness, and infection in joints and bones. Smallpox spreads in saliva droplets and through contact with the infectious rash. It can be communicated between people and from contaminated objects to people.

When the epidemics considered, it is not only limited to plague. For instance, smallpox has been known since the very ancient times and it is a disease that led to violent epidemics and also a disease which could be contagious and fatal (Kılıç, 2004: 32). Smallpox is said to have been experienced firstly among the agricultural communities in the northeastern Africa in 10.000 B.C. and it was mentined in the Chinese records in the year of 1122 B.C. This contagious disease spread to all over the world through merchants, armies and the pilgrims. Moreover, it was found that even the Egyptian mummies had scars

on their faces caused by small pox. It is also said that it led to the end of the Hittite civilisation as well (Karaimamoğlu, 2021: 34).

Smallpox broke out in the second half of the 19th century nearly throughout the Ottoman Empire. For instance, in the epidemics which occurred in 1874 and lasted for two months, it was reported that 30-40 nonmuslims per day lost their lives and the number of the Turkish people having died of smallpox epidemics is said to be much higher. In addition, as far as it is seen in the newspapers, it is understood that it assumed a violent character in 1876 in the towns such as Kastamonu, Sisam Island, Üsküp, Ruscuk and İzmir. In the years of 1863-1864, 1889 and 1892 in Trabzon, in 1896-1897 in İzmir, Manisa and Aydın. Moreover, in 1902 it turned into an epidemic in the centers and the districts of Erzurum, Edirne, Urfa, Sivas, Bolu, İzmit, Hicaz, Trabzon, Erzincan and it spread to nearly every part of the Ottoman lands in 1913 (Ünlü & Albayrak, 2021: 3030-304).

Miss Martha A. King

In the Missionary Herald it is written that the American Board officials received the news of Miss Martha A. King's death on February 1st, 1896, at Merzifon owing to smallpox. Then it is said that she was born on December 26, 1867 in Minneapolis, and she graduated from Carleton College in 1891. After serving for a time as an assistant in the Park Avenue Church, she offered herself for Foreign Service through the American Board. She chose this position for three reasons: her love for Savior, the command of Savior and the great need. After receiving appointment, she sailed from Boston on August 5, 1893, with her good friend, Miss Frances C. Gage, both joining the Western Turkey Mission at Merzifon. She labored for two and a half year there.

The Missionary Herald also provides some details related to her illness. It is mentioned that she had been sick for eleven days. At first, her disease was supposed to be the measles, but proved to be smallpox or confluent variola. It should be noted that when she was in Merzifon, Miss King began to win the heart of the young people soon. Afterwards, in visiting and touring, she also made friends very quickly among the young and the old. These friends were very upset when they heard about the news of her death. For instance, a poorly clad boy, who brings milk every morning, to whom she had given a pair of stockings, heard about the sad news and sitting down by the gate wept passionately (The Missionary Herald, 1896: 143-144).

Miss Eunice M. Atkins

In the news about the death of Miss Eunice M. Atkins, she is portrayed as a person who was young, cheerful, democratic, outspoken, abounding in love for the people, fearless in the face of missionary problems, laughing at sacrifices involved, genuine, practical, aggressive by the American Board officials. It is said that it is learned by a telegram received from Istanbul in March 18 she lost her life due to smallpox. Moreover, it is mentioned that she was working as a missionary in Erzurum station of the Eastern Turkey Mission. Since she joined the Erzurum station in 1908 she had carried the burden of the girls' school. Besides, whenever opportunity offered, he spent her time on making tours (The Missionary Herald, 1914: 225).

Some more information can also be found in the Missionary Herald regarding the life of Miss Atkins. It is told that she was born in January, 1882 at Elk River and was educated at the high school of that town and also at Hamline University. She was appointed as a missionary by the American Board on February 25, 1908. She set out for the Ottoman lands in the following August. She was supported by the Woman's Board of Missions of the Interior (The Missionary Herald, 1914: 226).

The Female Missionaries who died of Plague

Even though mankind have experienced so many epidemics and natural disasters since the time immemorial. Out of these, plague has a particular place in the collective history of mankind (Sherman, 2019; Kuş, 2018: 107-132; Pierre, 1983: 156), for it is asserted that plague had been one of the diseases which were frequent and fatal in the ancient times. It is defined as "taun" in the Islamic world described as "The Black Death" in the Western world. (Kılıç, 2004: 17).

Plague is primarily a disease of rodents and their fleas, which can infect humans. It is transmitted between rodents by rodent fleas, and can be transmitted to people when infected rodent fleas bite them. As with many primarily zoonotic diseases, plague is a very severe disease in people, with case fatality rates of 50-60% if left untreated. It is said to be responsible for widespread pandemics with high mortality rates. For instance, it is estimated that during the 14th Century the "BlackDeath" caused an estimated 50 million deaths, approximately half of them in Asia and Africa and the other half in Europe, where a quarter of the population succumbed (Panzac, 1997: 88; Varlık, 2018: 30-31; WHO, 2022).

In addition, although there were a great number of plague epidemics which occurred at different times and places, especially in historiography the three ones have been mentioned more often; for they were pandemics between the continents. The first one occurred in Istanbul in the 6th century, and it is named as "Justinian plague". The second one, known as "the Black Death", broke out in the 14th century. The third one emerged in Hong Kong in 1894 and from here it assumed a rapid character having spread to all over the world within ten years through sea transportation from port to port (Panzac, 1997: 94; Varlık, 2018: 30).

The Ottoman Empire had frequently experienced plague epidemics. Even though it prevailed throughout the lands of Empire, it was violently experienced, especially in Istanbul and Anatolia. For instance, at the end of the 15th and the beginning of the 16th century the plague epidemic experienced depending upon the famine on the Black Sea coasts led to considerable ravages. However, throughout 17th century it is seen that it became prevalent. In the Ottoman records it was stated that the plague epidemic known as "great plague" broke out in 1637 and "violent plague", more effective, emerged in 1655. It continued and increased its intensity in the 17th and the 18th centuries as well. In the studies on the epidemic diseases in the Ottoman Empire, it is striking that it began to be experienced before the 16th century and continued till the end of last quarter of the 19th century nearly in every Ottoman province (Demirtaş, 2004: 38; Erdoğan, 2017: 45-46).

Elizabeth Baker Dwight

Mrs. Dwight's death is learned from the lines written by her husband's pen. In his letter dated July 10th, he says that the plague, which raged in Constantinople with peculiar violence visited his family and resulted in the death of one of his children, and that two days afterwards his wife also fell a victim to the disease. He mentions that he had himself been exposed to it in every possible manner, while it was in his family and was of course anticipating an attack. He was in strict quarantine in one tent and his surviving children in another nearby. (The Missionary Herald, 1837: 429). In the coming days, Mr. Dwight and his three surviving children are in good health. Her husband was exposed to it in every possible way for two days and two nights, before they knew it was the plague, sleeping in the same bed with his sick wife. Afterwards he attended to his wife, Mrs. Dwight, throughout her sickness, which lasted twelve days in all, giving her medicine, moving her in the bed, changing the clothes, and in short, nursing her just as he should have done in any other disease. Commodore Porter, charge d'affaires of USA in the Ottoman State, rode daily to the front of Mr. Dwight's house, during Mrs. Dwight's sickness, to inquire after her health, and to see if any thing was needed. The supplies of Dwights were all brought by his man. His sister and Mr. Porter came to the house of Mr. Dwight nearly every day. In addition, the commodore took the two eldest boys of Mr. Dwight into his family until Mr. Dwight finished his quarantine (The Missionary Herald, 1837: 475, 496-497).

From the information given above in the Missionary Herald, it is understood that the female missionary Mrs. Dwight died of plague which broke out in Istanbul in the year of 1836. In fact, plague which began in Egypt violently in 1835 and followed by cholera really worried the Ottoman government, which put a temporary quarantine into effect, but it was not obeyed strictly. Panzac states that plague which emerged in Istanbul at the same time with the one in Roumelia caused destructive ravages in the town (Panzac, 1997: 220).

The Female Missionaries who died of Influenza

The history of influenza or influenza-like disease dates back to ancient Egypt and Greece 2500 years ago. However, medical historians do not agree on when the first influenza epidemic occurred. Some scholars believe that there were no epidemics in traditional hunting and gathering societies, and that the necessary conditions for an outbreak were not present until man began to domesticate and live in close contact with animals, like pigs and birds, and when a substantial proportion of the population lived in larger cities where contagion could be easily spread (Mamelund, 2008, p.597). In addition, Influenza pandemics, distinguished from epidemics on the basis of their geographical spread, have caused significant illness, death, and disruption for centuries. Influenza viruses are named for the Latin Influentia, or influence belonging to the Orthomyxoviridae family, they have a genome made up of eight segments, which together code for ten proteins and it can be separated into types A, B, and C. While types A and B are responsible for the majority of morbidity and mortality, type A is the only one with pandemic potential (Hastings- Krewski, 2016: 2).

It is possible to say that that the outbreak in 1580 represents the first influenza pandemic. It is likely that the strain emerged that summer in Asia, spreading by land routes to Asia Minor and North Africa

before moving across Europe and into North America. Disruption, illness, and death were widely reported. The first reference to influenza in scientific literature appeared in 1650. From this date onwards, the history of pandemics has been documented more reliably. The first pandemic of the 18th century began in the spring of 1729 in Russia, spreading across Europe during the ensuing six months and around the globe over the next three years. The second pandemic of that century appears to have begun in China in the autumn of 1781. It spread through Russia and Europe over a period of eight months, with a particularly high attack rate among young adults. The major pandemic of the 19th century began in the winter of 1830 in China. Reported to be of similar severity to the 1918 Spanish flu pandemic, it spread across Southeast Asia, Russia, and Europe, and into North America by 183. Despite a high illness attack rate, associated mortality rate was low. In the winter of 1889, another pandemic emerged in Russia, spreading by rail and sea across Europe and North America. It is estimated that the outbreak killed about one million people globally (Hastings-Krewski, 2016: 3; Parıldar, 2020: 21; Taubenberger- Morens, 2006: 70).

Elizabeth Augusta Davis Greene

The Missionary Herald firstly provides some information about the female missionary Elizabeth A.D. Greene. It is mentioned that she was born in Lisbon, on August 24, 1831. After graduating from Mt. Holyoke Seminary in 1857, she married Rev. Joseph J.K. Greene, on August 23, 1857 during his course of study at Union Seminary. After being commissioned as a missionary for the Western Turkey Mission, she sailed from Boston on January 17, 1859 with his husband. They arrived in İzmir in February 22. Then she went to his new field of labor with him in Nicomedia (İzmit). Here she learned the Armenian language. The Family of Greene were transferred to Bursa on July 22, 1862, then to Istanbul on June 8, 1871.

Moreover, it is told that after she had served as a missionary for thirty-five years, she died of influenza, on January 27, 1894 within a week. A funeral service was held in January 29, attended by a large congregation of Armenian, Greek, American, English and German friends, such as Dr. George F. Herrick, Avedis Constantian, and H.S. Barnum taking part in the services. Just like his mother and father, one of her sons, Frederick D. Greene, also entered missionary work in Van, one of the distant stations of the Eastern Turkey (The Missionary Herald, 1894: 153).

Mrs. Isabelle Davis Clarke

The news of Mrs. Isabella Davis Clarke's death was received by a telegram in February 28 from Samokov, Bulgaria. She had been an invalid for a long time and her death was not altogether unexpected, but an attack of influenza undoubtedly hastened her end. (The Missionary Herald, 1894: 139).

In the Missionary Herald it is said that Mrs. Clarke was born in Holden, on July 1, 1829. She was married to Rev. James F. Clarke on April 14, 1859. They left Boston for Turkey on June 14, 1859, were located at Philippopolis (Filibe), when they came to the Ottoman land. They were compelled to visit America for recuperation in 1870. On their return, in 1871, they were sent to Samakov. Throughout her

missionary life, so far as her health and strength permitted, she was ever ready to engage in whatever work for the people came to her hand, such as house-to-house visitation, holding meetings among the women, carrying on the Girls' School in the absence of its regular teachers, or giving counsel as the wife of the acting pastor of the Samokov church, as well as making tours and attending to the village work in Bulgaria and Macedonia. All these studies further deteriorated her already bad health and exhausted her. Ultimately, an attack of influenza undoubtedly led to her death and she passed away in Samokov, Bulgaria, on the 28 of February, 1894 (The Missionary Herald, 1894: 194-195).

Mrs. Harriet Elizabeth Dodge Jessup

Although Mrs. Harriet Elizabeth Dodge Jessup does not work for the American Board, she is a missionary who served on behalf of the Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church (BFMPC) in the Syria-Palestine region of the Ottoman lands and died from influenza here. In the American Board records, there is no record of her death due to the transfer of the Syria-Palestine Mission to the Presbyterian Board in 1871. The Syria Mission was transferred to BFMPC in 1870 (Alan, 2015: 24).

She was born in New York City and got married to Mr. Henry Harris on October 1, 1868 Jessup. She sailed from New York on October 17, 1868 and arrived in Beirut on November 22, 1868. Due to influenza her life ended in Beirut on April 5, 1881. In 1881, Mrs. Jessup's children contracted the influenza, and while she was taking care of her children, she also contracted the disease. The disease attacked her throat and later her lung cavity, and as a result she developed pleurisy. After apparent recovery, Mrs. Jessup suddenly suffered collapse on the evening of April 5th, and died quickly. It was really a terrible shock to her family (Digital Library for International Research, n.d.).

The Female Missionaries who died of Malignant Malaria Fever

Malaria is caused by the protozoan parasite Plasmodium. Human malaria occurs as a result of four different species of Plasmodium. Humans occasionally become infected with Plasmodium species that normally infect animals, it is known that the malaria parasite is transmitted by female Anopheles mosquitoes, which bite mainly between dusk and dawn and Malaria is an acute febrile illness with an incubation period of 7 days or longer. Thus, a febrile illness developing less than 1 week after the first possible exposure is not malaria (WHO, 2022). It is assumed to have caused a substantial number of people to die since the very ancient times. Besides, it is said that the victims of the malaria occupied half of the graveyards until the Second World War (Kılıç, 2004: 36; Koylu & Doğan, 2010: 210).

Malaria has deeply affected and shaped the daily life of the communities who lived in Anatolia throughout the course of history. When the disease was scientifically identified in the 19th century, it made it possible to be able to take some measures against it as a result of the efforts made by the Ottoman State. In this regard, the disease-born factors were intended to be eliminated through decreasing the spread of mosquitos, drying swamps, informing people and so on (Akgündüz, 2016: 96). In line with the death announcements in the Missionary Herald, it seems that there has been only one female missionary who died of Malaria fever while she was working at Maraş station in 1894.

Miss Harriet A. Lovell

In the identity cards of the American Board, it is seen that Miss Harriet A. Lovell was born in Flint, Michigan and received her education in the schools of that city and afterwards continued her education in the National Conservatory of Music in New York City and at the University of Michigan, Ann Arbor. After finishing her university education, she decided to become a missionary and in regard to her decision to become a missionary.

After deciding to become a missionary and being appointed by the American Board, she sailed from New York on November 2, 1892 and arrived in Marash on January 14, 1893, and joined the staff of the Girls' College in Marash. However, his work, which she started with enthusiasm, did not last long, for she died from malignant malarial fever on December 28, 1894 (Digital Library for International Research, n.d.; The Missionary Herald, 1895: 86).

The Female Missionaries who died of Cholera

Cholera is a diarrhoeal disease caused by infection of the intestine with the bacterium *Vibrio cholerae* and it can infect both children and adults. It is usually transmitted through contaminated water or food and remains (WHO, 2004: 7). Many early sources record the presence of cholera before the 19th century. For instance, it is seen that it was even described in China in the first century, and later in the seventh century. Both Hippocrates and Galen described an illness resembling cholera, and various European authors considered it one of the gravest epidemic diseases in ancient history (Gomez, 2008: 95).

When plague was managed to be taken under control through the practice of quarantine measures in 1830's, this time cholera, graver than plague emerged assuming a global threat to human beings. It is understood that it displayed a local characteristic in India until 1817, but it started to make a rapid spread out of the borders of India, and became very effective in Asia, Europe and America and turned into pandemics in the 19th century. It led to six pandemics in 1817-1823, 1829-1851, 1852-1859, 1863-1879, 1881-1896 and 1899-1923 (McNeill 1976; Pollitzer, 1959; Yilmaz, 2017: 23-55). As far as it has been told in the Missionary Herald, as in the case of the Malaria fever aforementioned above, it is seen that due to cholera outbreak there has been only one female missionary having lost her life in Trabzon in 1848.

Mrs. Harriet Briggs Stoddard

Harriet Briggs Stoddard is one of the female missionaries who lost her life from cholera during their visit in Trabzon for a while although she did not serve in the Ottoman lands but in Persia-Ormooih (Urmiye) on behalf of the Nestorian Mission. Harriet began teaching at Bradford Academy after graduating in 1842. She was a deeply religious person and soon agreed to work as a teacher on a mission financed by the American Board of Foreign Missions to Nestorians in Persia. Before her departure, however, she became engaged to the Reverend David Tappan Stoddard. They were married in February

1843. In Urmiye in Northwestern Iran, Mr. Stoddard directed a school for Nestorian boys and he was aided by Mrs. Stoddard.

As a consequence of his impaired health, Mr. David Stoddard found it necessary to give up his missionary labors and have a rest for a time. Therefore, in 1848, the failing health of both Mr. and Mrs. Stoddard necessitated their leaving of Urmiye in June 20, intending to be absent for about four months to visit Erzurum, Trabzon and İstanbul. On reaching Erzurum they heard that cholera emerged in İstanbul. As a result, they decided to go to Trabzon. The cholera had been violent in the town in the previous year. They went into quarantine upon their arrival, the 27th of July. It was rumored that the disease had made its appearance, and the next day the sad truth was but too fully confirmed. Mr. and Mrs. Stoddards wanted to take a refuge with Mr. Powers and his family, but the quarantine rules did not allow it.

Mr. Powers was the only missionary in the city, residing with his family at a medical station a few miles from the city. In anticipation of the arrival of Mr. Stoddard and his family, Mr. Powers went down to the city from his country residence to which he had previously retreated for the health of his family, to make preparation for their reception in quarantine on Thursday, July 27. They arrived while he was there. The same day, the cholera broke out in the city with considerable violence. On Saturday, the families of Powers and Stoddard families got together and broke up after chatting for a while. On Tuesday following Mr. Powers learned that Mrs. Stoddard was ill, and he immediately went to the city and a physician had been called. Up to this time Mr. Powers and Stoddard did not think that Mrs. Stoddard got cholera. On Wednesday, August 2nd, the symptoms were more unfavorable, and the physician was again called in and remained by the sick bed till her death.

Mrs. Stoddard was buried there and Mr. Stoddard left Trabzon for İstanbul by a steamer after remaining with Mr. Powers for a while with his daughters. In İstanbul death met his family again because due to cholera the nurse who took care of his children lost her life (The Missionary Herald, 1848: 386-387).

Conclusion

Throughout the course of history human beings have been exposed to several epidemic diseases such as plague, typhus, smallpox, leprosy, influenza, malaria, and so on. As a result of being located on the transit routes, some states like the Ottoman Empire went through such sort of diseases more often. Moreover, the epidemics are seen to have had a deep impact upon political, social, cultural and economic lives of the communities. For instance, throughout history they have caused a great number of people to die regardless of their ethnicity, religion, sex and so on. Undoubtedly, one of the groups exposed to such epidemics have been women. In this regard, the female missionaries who came to Ottoman lands to serve for the American Board and worked really hard under very challenging conditions at the beginning of the 19th century were affected by some epidemics and lost their lives there.

Not only the women missionaries under the charge of the American Board organization but also their own families were influenced by epidemic diseases in the Ottoman lands. It is seen that during the outbreak of some epidemics such as typhus, smallpox, malaria, influenza, and plague and so on some

of the female missionaries are reported to have lost their lives. In fact, they sometimes sacrificed their children, spouses or colleagues to the epidemics as well. As far as it is mentioned in the Missionary Herald Magazine, it is seen that owing to epidemic diseases around 95 American Board female missionaries seem to have lost their lives during their missionary work in the Ottoman State. For instance, it is understood that 19 of those female missionaries are said to have died of the epidemic diseases such as malignant typhus, smallpox, plague, influenza, malignant malarial fever and cholera. Under the light the information obtained from the sources, it is clear that the most important and serious contagious disease that caused female missionaries to have died of is typhus, for eleven American Board female missionaries seem to have died of it. Out of the remaining eight female missionaries of the American Board, three died from influenza, two from smallpox, one from plague, one from, malaria and one from cholera. Yet it should be noted that even though the plague epidemic in Istanbul in the year of 1835 led to a considerable number of deaths in the town, there seems to be only one-woman missionary to have been reported to have died of plague. It could be explained with the fact that at the beginning of the 19 the century the number of the woman missionaries was very few in the Ottoman lands.

Author Contribution Percentages

The first author: 60 % and the second author: 40% contributed to the study. The authors took an active role in the research and reporting process.

Conflict of Interest Statement

Our article titled "American Female Missionary Victims of Epidemics" does not have any financial conflict of interest with any institution, organization or person. There is no conflict of interest between the authors.

Bibliography

1. Archive Documents

Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM) PABCFM, Reel 512, No:730-731.

Digital Library International Research (n.d). Erişim adresi: www.dlir.org

2. Periodicals

The New York Times, January 13, 1887.

The Missionary Herald, Vol. XXXIII, Printed By Crocker and Brewster, Boston 1837.

The Missionary Herald, Vol. XLI, Press of T. R. Marvin, Boston 1845.

The Missionary Herald, Vol. XLIV, Press of T. R. Marvin, Boston 1848.

The Missionary Herald, Vol. XLVIII, Press of T. R. Marvin, Boston 1852.

- The Missionary Herald, Vol. LXIV, Printed at the Riverside Press, Boston 1868.
- The Missionary Herald, Vol. LXVI, Printed at the Riverside Press, Boston 1870.
- The Missionary Herald, Vol. LXXIV, Printed at the Riverside Press, Boston 1878.
- The Missionary Herald, Vol. XC, Press of Samuel Usher, Boston 1894.
- The Missionary Herald, Vol. XCI, Press of Samuel Usher, Boston 1895.
- The Missionary Herald, Vol. XCII, Press of Samuel Usher, Boston 1896.
- The Missionary Herald, Vol. CX, Thomas Todd Company Printers, Boston 1914.
- The Missionary Herald, Vol. CXI, Thomas Todd Company Printers, Boston 1915.
- The Missionary Herald, Vol. CXIII, Thomas Todd Company Printers, Boston 1917.
- The Missionary Herald, Vol. CXVIII, Thomas Todd Company Printers, Boston 1922.
- The Missionary Herald, Vol. CXIX, Thomas Todd Company Printers, Boston 1923.

3. Books, Articles and Symposiums

- Alan, G. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Alan, G. (2016). *Osmanlı Ülkesinde Amerikan Board Kadınları. V. Uluslararası Canik Sempozyumu – Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın Sempozyumu Bildiri Kitabı* (1-3 Nisan 2016), C.I, 711-751.
- Arık, F. Ş. (1990-1991), Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 15(26), 27-57. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000050
- Artvinli, F. (2020). *Salgınların Tarihi: Toplumsal ve Siyasal Açından Kısa Bir Bakış. Türk Tabipler Birliği COVID 19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*, ss. 43-59.
- Barton, J. L. (1908), *Daybreak in Turkey*. Boston: The Pilgrim Press.
- Crawford, D. H. (2019). *Ölümcül yakınlıklar-mikroplar tarihimizi nasıl şekillendirdi?* (Çev. G. Koca). İstanbul: Metis Yayınları.
- Dalyan, M. G. (2010). *19. Yüzyıl Misyonerlik Anlayışına Göre Kadın Eğitimi (ABCFM'in Türkiye'deki Uygulamaları)*. 2.Uluslararası Bir Bilim Kategorisi Olarak “Kadın” Edebiyat, Dil ve Kültür Çalışmalarında Kadın Sempozyumu, c. I., Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Atatürk Kongre Merkezi (27-28-29 Nisan 2009), Aydın, pp.239-244.
- Dalyan, M. G. (2012). *XIX. Yüzyılda Amerikalı misyonerlerin Hakkâri günlüğü (1830-1870)*. Ankara: Öncü Kitap.
- Demirtaş. M. (2004). 16. Yüzyıl Tabii Afetlerin İstanbul'un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 38-50.

- Diaz, D. G. (2008). Cholera Pandemics, 1816-1861, Encyclopedia of Pestilence, Pandemics, and Plagues I, (Ed. J. Byrne). Greenwood Press.
- Eddy, David B. (1913). *What next in Turkey Glimpses of the American Board's Work in the Near East*. Boston Mass.: The American Board.
- Ellington, B. R. (n.d.). American women's foreign mission boards, 1800 to 1938: over a century of organizing denominationally, ecumenically, transnationally. Erişim adresi: http://wasi.alexanderstreet.com/help/view/american_womens_foreign_mission_boards_1800_to_1938_over_a_century_of_organizing_denominationally_ecumenically_transnationally
- Erdoğan, M. (2017). *18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başı Osmanlı'da veba yılları (İzmir Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Hacımustafaoğlu, M. (2018). Enfeksiyon hastalıklarında pratiğinde salgın tanımlanması. *J Pediatr Inf*, 12, 172-3.
- Hastings, P. R. & Saunders, K. D. (2016). Reviewing the history of pandemic influenza: understanding patterns of emergence and transmission. *Pathogens*, 5(66), 2-19. <https://doi.org/10.3390/pathogens5040066>
- Humphrey, S.J. (1889). *Two decades of the woman's board of missions of the interior 1868-1888*. Chicago.
- İnan, U. (2015). *Osmanlı Devleti'nde Almanların Protestan misyonerlik faaliyetleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Karaimamoğlu, T. (2021). *Orta çağ Avrupası'nda salgın hastalıklar*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Karatepe, M. (1999). *I. Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesinde Tifüs*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kılıç, Orhan (2004) *Eskiçağdan yakınçağa genel hatlarıyla dünyada ve Osmanlı Devleti'nde salgın hastalıklar*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Kuş, A. (2018). Tozer'in Turkish Armenia and Eastern Asia Minor adlı yapıtında Yozgat ve çevresinde yaşanan kıtlığın (1873-1875) sosyo- ekonomik nedenleri, *OTAM*, 44, 107-132.
- Mamelund, S. E. (2008). Influenza, historical (Ed. K. Heggenhougen and S. Quah). International Encyclopedia of Public Health 3 içinde (ss. 597-609). San Diego: Academic Press.
- Mayda, P. Yüksel, D. & Öykü, H. (2020). History of epidemics and COVID-19. *Bezmialem Science*. 8 (3), 74-8.

- Mcneill, W. H. (1976). *Plagues and peoples*. New York: Anchor Press.
- Özer, S. (2016). I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde tifüs (Lekeli humma hastalığı). *Belleten*, 81(287), 219-260. <https://doi.org/10.37879/belleten.2016.219>
- Panzac, D. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700- 1850)*. (Çev. S. Yılmaz). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30, 19-26.
- Pirenne, H. (1983). *Orta çağ Avrupa'sının ekonomik ve sosyal tarihi*. (Çev. U. Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Putney, C. & Burlin, P.T. (2012). *The role of the American Board in the world*. Eugene. Oregon: Wipf and Stock.
- Sherman, I. W. (2016). *Dünyamızı değiştiren on iki hastalık*. (Çev. E. Tümbay, M. Arıç Küçükler). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Taubenberger, J. K. (2006). David M. Morens. 1918 Influenza: The mother of all pandemics. *Rev Biomed*, 17, 69-79.
- Turna, N. (2011). İstanbul'un veba ile imtihanı 1811 1812 veba salgını bağlamında toplum ve ekonomi. *Studies of Ottoman Domain*, 1(1), 1-36.
- Akağündüz, Ü. (2016). II. Meşrutiyet döneminde toplumsal bir sorun olarak sıtma ve sıtmadan korunma çareleri. *Kebikeç*, 41, 95-124.
- Ünlü, M. & Albayrak, Z. (2021). Osmanlı Devleti'nde çiçek hastalığı üzerine bir değerlendirme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(2), 301-324. <https://doi.org/10.51533/insanbilimleri.1029781>
- Van den Berg, H. M. (2005). *Nineteenth-century Protestant missions and Middle Eastern women: an overview, gender, religion and change in the Middle East – two hundred years of history*. (Ed. I. M. Okkenhaug & I. Flakerud). New York: Oxford.
- Varlık, N. (2008). *Disease and Empire: A History of Plague Epidemics in Early Modern Ottoman Empire (1453-1600)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Department of Near Eastern Languages and Civilizations, the University of Chicago.
- Varlık, N. (2018). Osmanlılarda veba salgınları. *Toplumsal Tarih*, 296, 30-36.
- Wilder, R. M. (1911). The problem of transmission in Typhus Fever. *The Journal of Infectious Diseases*, 9(9), 101. <https://doi.org/10.1093/infdis/9.1.9>
- Zikmund, B. B. (1984). *Women's work and women's boards. Hidden histories in the united church of christ I* içinde. New York: United Church Press.

World Health Organisation (2004). Cholera Outbreak. Geneva.

Yassina, B., Christian, C., Jean-Louis, M. & Didier, R. (2008). EpidemicTyphus. *Lancet Infect Dis*, 8, 417–426. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(08\)70150-6](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(08)70150-6)

Yıldırım, N. (1994). *Salgınlar. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 6 içinde (ss. 423-426). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları.

Yılmaz, Ö. (2017). 1847-1848 kolera salgını ve Osmanlı coğrafyasındaki etkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 23-55. <https://doi.org/10.26650/jes371499>

Genişletilmiş Özet

İnsanların zihinlerindeki tarih genellikle siyasi tarihleri ima eder, yani savaşlar, imparatorlar, anlaşmalar etrafında odaklanmış bir anlatıya işaret eder. Bununla birlikte, tarih sadece siyasi olaylardan oluşmaz veya belirgin kişiler tarafından şekillendirilmiş büyük olayların anlatımına odaklanan bir disiplin değildir. Günümüzde tarihçilik, insanların sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamı, sosyal gruplar, çevre ve doğa gibi geniş bir yelpazede konuya odaklanma eğilimindedir. Diğer bir deyişle, özellikle kadınlar, fakirler, köylüler, işçiler gibi ihmal edilen insanların ve seslerinin görmezden gelinmeye başladığı bir anlatının merkezine dahil edilmeye başlandığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle, salgın hastalıklara dair bir tarihçilik de yapmak mümkündür; çünkü belirli bir coğrafya veya bölgedeki salgın hastalıklar üzerine çalışan bazı tarih araştırmacıları bulunmakta ve onun etkileri üzerine çalışmalar yapmaktadır. Bu bağlamda, epidemik hastalıkların tarihi üzerine çalışmalar kaleme alan Mcneil, epidemilerin önemine değinir ve dünya tarihinin aslında insanlar ve mikroorganizmalar arasındaki karşılıklı etkileşim olduğunu varsayar (McNeil, 1976). Gerçekten, belirli bir nüfus üzerinde belirli bir bulaşıcı bir hastalığa yakalanan bireylerin sayısında artış olarak tanımlanabilen epidemiler, uzun süredir mikroorganizmalar nedeniyle büyük bir sorun olmuştur. Crawford'a göre, tarih, insanlar ve mikroorganizmalar arasındaki bir mücadele olarak düşünülebilir. Crawford'a göre, mikroorganizmalar, insanlara kıyasla bir adım öndedir ve bu görünmez mikroorganizmaların bedenlerimizi kolonileştirerek evrim sürecimizi önemli ölçüde etkilediğini ve sonuç olarak büyük ölümlere neden olan salgınlara yol açtığını ve insanlık tarihini şekillendirdiğini ekler (Crawford, 2019).

Tarih boyunca insanlar, çiçek hastalığı, sıtma, çiçek, verem, cüzzam gibi çeşitli salgın hastalıklarla karşılaşmışlardır. Kılıç'ın belirttiği gibi, yaşam tarzlarından kaynaklanan hijyenik olmayan koşullar, ekolojik denge bozulması, kıtlık, doğal afetler ve diğer bazı faktörler salgınların ortaya çıkmasına neden olmuş ve tedavi yöntemleri keşfedilene kadar toplumları derinden etkileyerek büyük ölümlere yol açmıştır (Kılıç, 2004, s.11). Ayrıca, geçmişte salgınların yaşandığı dönemlerde, sadece büyük insan kayıplarına yol açmakla kalmamış, aynı zamanda kişilerarası ve sosyal ilişkiler ile otoritelerle halk arasındaki ilişkilere derin bir etki yapmış olduğunu da belirtmek önemlidir (Artvinli, 2020, s.49).

Uygarlıkların kesişim noktasında bulunan ve ticari geçiş hatlarında yer alan toplumlar, etkileşimin yoğunluğu yüzünden salgınlardan daha fazla etkilenmişlerdir. Bu yüzden olsa gerek, üç kıtanın birleştiği ve ticaret yolları üzerindeki Anadolu, geçmişten günümüze daima salgınlarla yüz yüze gelmiştir. Bu bağlamda, açlık ve veba gibi büyük ulusal sıkıntı dönemleri, misyonerlere, insanlara kendi kişisel konforları için değil, yaralı kalpleri iyileştirmek ve üzgün ve ölmekte olanlara neşe vermek amacıyla orada olduklarını göstermek için büyük bir fırsat sunmuştur. Bu salgınların yoğun olduğu zaman dilimlerinden birisi de, Amerikan Board'un Osmanlı topraklarında misyonerlik çalışmaları yürüttüğü 1820 yılından Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar

devam eden süreçtir. Bu yüzden salgının etkilerinin, yerli düşünürlerin yanında misyonerlerce de dillendirildiği ve Amerikan Board raporlarına bile konu olduğu görülür. Hatta kaynaklara yansıdığı kadarıyla kimi misyonerlerin, görev yaptıkları şehirlerde maruz kaldıkları bazı salgın hastalıklar yüzünden hayatlarını kaybettikleri görülmektedir.

İşte bu araştırma, Amerikan Board örgütü adına çalışan, bir ideal uğruna ülkelerini terk ederek Osmanlı topraklarına gelen ve salgın hastalıklar yüzünden yaşamını yitiren (evli ya da bekâr) kadın misyonerleri konu edinmektedir. Konu öncelikle Amerikan Board örgütünün kendi belgelerinde yer alan bilgiler, yine bu örgütün yayınlamış olduğu Yıllık Raporlardaki kayıtlar ve örgütün “The Missionary Herald” adlı yayın organında yer alan yazılar ile Osmanlı Arşivinde konuyla ilgili tespit edilen belgeler üzerinden ortaya konulacaktır. Çalışmanın amacı, anılan belgeler ışığında, salgın hastalıklardan Osmanlı topraklarında hayatlarını kaybeden kadın misyonerlerin hem kimliklerin hem de hangi salgın hastalıktan öldüklerini ortaya koymak ve böylece alan yazına bazı katkılar sağlamaktır.

Geliş Tarihi / Received Date
18.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
21.05.2023

Adana Müzesi İç Kalıp Teknik Üretimi Cam Kaplar

Adana Museum Core-Formed Glass Vessels

Berna KAVAZ KINDİĞİLİ¹

Öz

Antik dönemde günümüzde olduğu gibi ucuz ve yaygın bir malzeme olmayan camın en erken üretim tekniği olarak iç kalıp tekniği karşımıza çıkmaktadır. MÖ 16- MÖ 15. yüzyılda Mezopotamya ve Mısır'da örneklerini gördüğümüz bu teknik Klasik ve Hellenistik dönemden MS 1. yüzyıl başlarına kadar Yunanistan, Doğu Akdeniz, Karadeniz, İtalya ve Kıbrıs'da yaygın olarak kullanılmıştır. Belirli bir tekniğe bağlı olarak yapılmış genellikle küçük boyutta üretilen yağ, kozmetik, ilaç ve parfüm gibi malzemelerin muhafaza edildiği alabastron, amphoriskos, aryballos, oinochoe, stamnos, unguentarium gibi formlarda üretilmiştir. Yarı saydam ya da saydam turkuaz, mavi, mavi-yeşil, yeşil ve kahverengi renklerde kullanılan cam kaplar genellikle opak sarı, açık mavi ve beyaz cam ile zikzak, fisto, bant, tüy, dalgalı bant ve spiral gibi bezemeler ile süslenmiştir. Bu çalışmada satın alma ve müsadere yoluyla Adana Müzesi'ne kazandırılmış buluntu merkezleri bilinmeyen amphoriskos, alabastron, unguentarium ve sürme şişesinden oluşan on bir adet eser değerlendirilmiştir. Renk, form ve bezeme açısından Doğu Akdeniz, Kıbrıs, Suriye-Filistin, Rodos, Mısır ve Kuzeybatı İnan üretimi benzer örnekler göz önüne alınarak yapılan değerlendirmeler sonucunda Adana Müzesi'ndeki iç kalıp teknikli kapların MÖ 6-MS 4. yüzyıla ait oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adana, İç Kalıp, Amphoriskos, Alabastron, Unguentarium, Sürme Şişesi

Abstract

The earliest production of glass, which was not as cheap and common material in antiquity as it is today, appears to be a core-formed technique. This technique, which we see examples of in Mesopotamia and Egypt in the 16th-15th century BC, was widely used in Greece, the Eastern Mediterranean, the Black Sea, Italy and Cyprus from the Classical and Hellenistic periods until the early 1st century AD. Forms such as alabastron, amphoriskos, aryballos, oinochoe, stamnos, stamnos, unguentarium, which are used as oil, cosmetic, medicine and perfume containers made according to a certain technique and usually in small sizes, were produced. Translucent or transparent turquoise, blue, blue-green, green and brown colored glass was usually decorated with zigzags, scallops, bands, feathers, wavy bands and spirals along with opaque yellow, light blue and white glass. In this study,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Erzurum/ TÜRKİYE, E-mail: berna.kindigili@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6643-8852

eleven artifacts consisting of amphoriskos, alabastrons, unguentarium and kohl bottles with unknown provenance centers, which were acquired by the Adana Museum through purchase and confiscation, were evaluated. In terms of color, form and ornamentation, similar examples from the Eastern Mediterranean, Cyprus, Syria-Palestine, Rhodes, Egypt and Northwest Iran have been evaluated and it has been concluded that the Adana Museum's Core-formed vessels date to the 6th-4th centuries BC-AD.

Keywords: Adana, Core-Formed, Amphoriskos, Alabastron Unguentarium, Kohl Bottle

İç Kalıp Tekniği

Kökeni

Klasik Yunan ve Helenistik dönemin iç kalıp camları, ilk olarak MÖ 1500'den itibaren Mısır ve Mezopotamya'da kullanılmıştır (Hayes, 1975: 5; Harden, 1981: 52, 53; Moorey, 1994: 194; Lightfoot, 1991: 67-74). En erken örnekleri MÖ 16. yüzyılın başlarına tarihlenen Tell Açana IV. tabakasında ele geçmiştir (Barag, 1985: 36, 42). MÖ 16-15. yüzyılda Asur, Nuzi, Tell al Rimah, Ur ve Alalakh'da da örneklerine rastlanmaktadır (Goldstein, 1979: 34, Grose, 1989: 46; Lilyquist ve Brill 1993: 9; Shortland et. al. 2007: 781). Mezopotamya ve Mısır, Geç Tunç Çağı'nda iç kalıp teknikte cam üreten başlıca merkezlerdir. Mısır örneklerine kıyasla Mezopotamya örneklerinin sayıca daha az olması, hakkında çok daha az şey bilinmesine neden olmuştur. Elimizdeki bilgiler Suriye-Filistin, Kıbrıs ve Ege camları ile Mezopotamya camları arasında çok az bağlantı olduğunu göstermektedir (Harden, 1981: 51). Mısır üretimi iç kalıp camları, Doğu Akdeniz'de ve daha batıda da benzerlerine rastladığımız kendine özgü tipler sergilemektedir (Harden, 1981: 51). MÖ 13-10 yüzyılda Akdeniz Uygarlığının karanlık döneminde cam üretimi neredeyse tamamen durmuş MÖ 9-8. yüzyılda iç kalıp tekniği Mezopotamya'da yeniden görülmeye başlamıştır (Grossman, 2002: 7; Blomme et al. 2016: 1). MÖ 7. yüzyılda Rodos, iç kalıp cam üretiminin önemli bir merkezi olarak görülmüştür (Blomme et al 2016: 2, Gürler 2021: 90). MÖ 6. yüzyılda teknik aynı kalmakla birlikte form olarak Yunan seramik sanatından etkilenilmiştir (Grossman 2002: 7; Lightfoot 2007: 26). MÖ 6-4. yüzyılda cam üretimi gelişmeler göstermiş ve tüm Akdeniz'e yayılmıştır. MÖ 6. yüzyılın ortalarından MS 1. yüzyılın başlarına kadar Yunanistan, Doğu Akdeniz, Kıbrıs, Karadeniz ve İtalya'da yaygın olarak kullanılan bu teknikteki camlar, serbest üfleme tekniğinin ortaya çıkışına kadar üretilmeye devam etmiştir (Hayes, 1975: 5; Canav 1985: 19; Peltenburg 1987: 7; Gürler, 2000: 8; Lightfoot, 2007: 26; Öztürk, 2013: 31-32 Taştemur, 2016: 219; Eker & Eker 2016: 18,19; Eker, 2016: 324; Blomme et al. 2016: 1; Tavukçu 2020: 24; Gries & Schmidt, 2020: 243; Eker, 2021: 125).

Üretim Tekniği

İç kalıp tekniğinin uygulamasında öncelikle kil, kum, kömür, gübre ve bitki lifleri gibi organik malzemelerden çekirdek ya da maça denilen bir iç kalıp hazırlanır ve metal bir çubuğa istenilen form elde edilecek şekilde tutturulurdu. Kuruduktan sonra kalıba son şekli verilir. Ardından çekirdek, 1000 ° C ulaşan fırında potada eritilmiş camla kaplanır, düz bir zeminde çubuk döndürülerek eşit bir kaplama sağlanır (Cosyns & Nys 2007: 12). Daha sonra sivri uçlu bir çubukla farklı renkli camların dekoratif iplikleri eklenir ve tekrar düz bir zeminde döndürülerek kabın ipliklerle bütünleşmesi sağlanır. Cam yeniden ısıtıldıktan sonra iplikler sivri uçlu veya tarak benzeri bir aletle aşağı yukarı çekilerek taranır ve istenilen tüy, zikzak, fisto vb. bezemeler uygulanmış olur. Kıskaçlarla boyun, ağız ve kaide oluşturulur ve kulplar

kabın yan tarafına küçük bir parça cam eklenerek kısaçla şekillendirilir. Tavlama işleminin ardından çekirdek kalıp kazınarak tamamen kabın içerisinden temizlenir. Çekirdeği oluşturan organik malzemeler fırın içinde aşırı sıcaklığa ve sıcak cam uygulamasına maruz kaldığı için kolayca ufalanan gözenekli bir yapıya kavuşur. Bu da kap bittikten sonra çekirdeğin çıkarılmasını kolaylaştırır (Goldstein, 1979: 27-29; Grose, 1989: 31; Gürler, 2000: 7; Nicholson, 2011: 5; Canav Özgümüş: 2013, 7; Eker, 2017: 84; Eker, 2016: 325-326; Cosyns et al. 2017: 43, Gries & Schmidt, 2020: 243; Eker, 2021: 125).

İç kalıp tekniğinde bezemelerin uygulama şekli eseri kabaca tarihleyebilmek için kullanılabilecek bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyleki; cam iplikler Klasik dönem (AG I ve II) kapları üzerinde saat yönünün tersine, Hellenistik dönemden itibaren (AG III) saat yönünde uygulanmıştır (Cosyns & Nys 2010, 238; McClellan 1984; Stern 1996; Liardet 2011, 102-103). İç kalıp teknikli cam grupları incelendiğinde üretimin rastgele gerçekleştirilmediği görülmektedir. Kullanılan sıcak cam miktarı, farklı kalıpların kullanılması boyut ve ağırlıkta değişiklikler oluşmasına neden olmaktadır. (Cosyns et al 2017, 44). İç kalıp tekniğinde üretilmiş genellikle küçük boyutta olan yağ, kozmetik, ilaç ve parfüm kapları olarak kullanılan alabastron, amphoriskos, aryballos, oinochoe, stamnos, unguentarium gibi kapalı formlar az sayıda üretilmiştir (Grossman, 2002: 7; Atik, 2004: 71; Cosyns vd., 2017: 44).

Genel olarak iç kalıp tekniğinde yapılan kaplar, yarı saydam ya da saydam turkuaz, mavi, mavi-yeşil, yeşil ve kahverengi cam üzerine opak sarı, açık mavi ve beyaz cam ile zikzak, fisto, bant, tüy, dalgalı bant ve spiral gibi bezemelerle süslenmektedir (McClellan, 1984: 17; Grose, 1989, 46; Weinberg & Stern, 2009: 20; Blomme et al. 2016, 2). Değişen boyutlarda koyu mor ipliklerle süslenmiş opak beyaz cam üzerine yapılmış çok sayıda örnek de bulunmaktadır (Weinberg-Stern 2009, 20; Blomme et al., 2016, 2). Geç Hellenistik dönemden itibaren kulplar ve kaideler, opak görünümlü gövdelerle tezat oluşturan saydam camdan yapılmaktadır (Cosyns & Nys, 2010: 238).

Çubuk Kalıp Tekniği

Alabastron ve sürme şişesi gibi formların üretiminde kullanılan çubuk üzerinde şekillendirme olarak da ifade edebileceğimiz bu teknik, cam üfleminin icadından önce ve bazen daha sonraki dönemlerde de oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. Yeni Krallık dönemi Mısır camlarında en çok kullanılan tekniktir (Barag, 1985: 23-36). İç kalıp tekniğinde cam organik malzemelerden oluşan bir kalıba sarılırken, çubuk kalıp tekniğinde metal çubuk kalıp olarak kullanılmaktadır. (Barag, 1985: 30). Barag bu teknikte çubuk kaptan kolayca çıkarılmasını kolaylaştırmak için ince bir tabakayla kaplanması gerektiğini belirtmiştir (Barag, 1985: 23-36). Bimson ve Werner yaptıkları araştırmalarda kalıp ile cam arasında ince beyaz tabakanın kireç olabileceğini savunurken, Canav camın metal çubuktan ayrılabilmesi için çubukun yaş bitki ile kaplandığını ifade etmiştir (Bimson & Werner, 1967: 121,122, Eker, 2017: 85; Eker, 2016: 325-326).

Tarihlendirme

İç kalıp tekniğinde genel olarak kullanılan kronoloji British Müzesi'ndeki koleksiyon esas alınarak Harden tarafından yapılmıştır. McClellan ve Grose ise Harden'in tipolojisine dayalı daha ayrıntılı yeni sınıflandırmalar yapmışlardır. Buna göre;

Harden'in sınıflandırması (Harden, 1981);

I. Mezopotamya Grubu: MÖ 7. yüzyıl ile Erken 6. yüzyıl.

II. Akdeniz Grubu I: MÖ 6. yüzyılın ortaları ile Erken 4. yüzyıl.

III. Akdeniz Grubu II: MÖ 4. yüzyıl ile Erken 3. yüzyıl.

IV. Akdeniz Grubu III: MÖ 3. yüzyıl ile Geç 1. yüzyıl.

V. İtalyan Grubu: MÖ 3. yüzyılın ya da 4. yüzyılın başı ile Geç 7. yüzyıl.

McClellan'ın sınıflandırması (McClellan 1984);

I. Grup: MÖ 8. yüzyıl- MÖ 6. yüzyılın ortaları

II. Grup: MÖ 6. yüzyıl- MÖ 5. yüzyıl

III. Grup: MÖ 4. yüzyıl- Erken MÖ 3. yüzyıl

IV. Grup: MÖ 3. yüzyıl- MÖ 1. yüzyıl

Grose' un sınıflandırması (Grose 1989);

Akdeniz I Grup: MÖ Geç 6. yüzyıl- Erken 4. yüzyıl

Akdeniz II. Grup: MÖ 4. yüzyıl- Geç 3. yüzyıl

Akdeniz III Grup: MÖ 2. yüzyıl- MS 1. Yüzyıl

Adana Müzesi'ndeki İç Kalıp Teknikli Cam Kaplar

Adana Müzesi'nde korunan iç kalıp tekniğinde üretilmiş 11 adet cam eser, satın alma ve müsadere yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Amphoriskos, alabastron, unguentarium ve sürme şişesi formunda olan kaplar MÖ 6. yüzyıl ile MS 4. yüzyıllar arasında üretim görmüştür.

Amphoriskos

Feke Tapan'dan müzeye kazandırılmış Kat. No. 1- Görsel 1 amphoriskos dışa çekilerek oluşturulmuş ağız, kısa boyun, dibe doğru daralan gövde, küçük düğme dip, boyunda başlayıp omuzda biten sonradan eklenmiş karşılıklı kulplara sahiptir. Kobalt mavisi camdan üretilmiş kapta ağız, boyun, kulplar ve dip kısmı bezemesiz bırakılırken omuzda üç sıra sarı cam ipliğinden sarmal, hemen altında sarı ve turkuaz renkli camdan zikzak bezeme ve devamında bir sıra sarı bir sıra turkuaz renkli cam ipliğinden sarmal

bezeme ile son bulmuştur. Rodos üretimi cam kaplarla benzer özellikler gösteren amphoriskos, Harden'in Akdeniz Grup I içerisinde MÖ 480-460'a tarihlendirdiği Kamiros'daki Fikellura mezarlarında bulunmuş amphoriskoslar ile benzerdir (Harden 1981: 85-91, Plate XII, No:196-217). McClellan, Tip II. C. vii olarak değerlendirdiği bu tipi MÖ. 6- 5. yüzyıla tarihlendirmiştir. Rodos'da Ialysos mezar kontekstindeki benzer eser MÖ 6. yüzyıla (Triantafyllidis, 2009: 27 Fig. 2 a-b-c), Hermitage Koleksiyonu'nda bulunan amphoriskoslar MÖ 6 -5. yüzyıla (Kunina, 1997: 57-59, cat. no. 13b, 14b, 15a-c, 16b-c), Royal Ontario Museum ve İskoçya Ulusal Museum'daki benzer örnekler MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Hayes, 1975: 10, 187, cat. no. 9-13, plt. 1/9-13; Lightfoot, 2007: 31, 9). Bodrum Su Altı Arkeoloji Müzesindeki örnekler MÖ 5- 4 yüzyıl (Özet 1998: 37, 5), Asos buluntusu eser MÖ 5. yüzyıl'a (Bischop, 1993: 247, Abb. 1, No. 2) tarihlendirilmiştir. Form, kullanılan renkler ve bezeme açısından dönem özelliklerini yansıtan Adana Müzesi örneği benzer örnekleri ışığında MÖ 6- MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Satın alma yoluyla Adana Müzesi'ne kazandırılmış Kat No. 2 - Görsel 1, hafif dışa çekik ağız, uzun silindirik boyun, dibe doğru sivrilmiş oval gövdeye sahiptir. Dip kısmı kırık olan lacivert renkli camdan üretilen amphoriskosta ağız, kulplar ve dip kısmı bezemesiz bırakılmıştır. Yarı saydam lacivert cam üzerine boyundan omuza doğru çapraz sarılmış sarı iplik, üst gövdede yine sarı cam ipliğinden zikzak ve sarmallar, dibe doğru çapraz cam ipliği bezemesi ile son bulmuştur. Hayes, Royal Ontario Museum'da sergilenen benzer eserin form tipini MÖ 2-1. yüzyıla, Harden, Akdeniz Grup 3 içerisinde Form 5 A-B olarak sınıflandırdığı bu örnekleri MÖ. 3- geç 1. yüzyıla (Harden, 1981: 122-123) tarihlendirmiştir. Grose; Toledo Museum'daki MÖ 3. yüzyıla tarihlendirdiği benzer örnekleri amphoriskos Form II: 3B olarak sınıflandırmış ve unguentarium Form II: 2 ile aynı atölyeden olduğunu ileri sürmüştür (Grose, 1989: 160, 143-144). Adana Müzesi örneğimiz ile benzer olan Suriye-Filistin bölgesindeki Jericho' da yapılan kazılarda mezar kontekstinden ortaya çıkmış benzer amphoriskos MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısı ile MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir (Jacson ve Tal, 2004: 16, Fig. 3). Anadolu'daki benzerleri Myrina (MÖ 3-Geç 1. yüzyıl), Burdur Müzesi (MÖ 3. yüzyıl) ve Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu'nda (MÖ 2. yy) görülmektedir (Atik, 1990: 106, No. 19; Soslu, 2022: 412, Kat no. 6; Akat vd, 1984: 7, No.21) . Suriye- Filistin örneği kontekst buluntu olması sebebiyle kesin bir tarih verilmesi mümkün olduğundan Kat No. 2'yi MÖ 3- MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmemiz yanlış olmayacaktır.

Adana Müzesine müsadere yoluyla kazandırılan Kat No. 3 - Görsel 1 hafif dışa çekik ağızlı, uzun boyun ve iç gövdeli, sonradan eklenerek aletle şekillendirilmiş kaide ve ağız altından boyunun ortasına kadar üst üste iki halka şeklinde kulpa sahiptir. Kobalt mavisinden yapılan kapta turuncu cam ipliği ile bezemeler yapılmıştır. Ağız kenarı, boyun ve dip kısmında sarmalların yer aldığı amphoriskosun gövdesinde tüy bezemesine yer verilmiştir. Karakteristik olmayan bu amphoriskosların formu ve bezemelerin yerleştirilmesi iç gövdeli alabastron ile neredeyse aynıdır (Grose, 1989: 174, no. 180-181). Bergman ve Oliver alabastron olarak tanımladığı olduğu bu tip formları MÖ 2-1. yüzyıla tarihlendirmiştir (Bergman & Oliver, 1980: 40-41, 12). Harden bu formu amphoriskos Form 8 olarak (Harden 1981: 122-123), McClellan ise amphoriskos Tip IV. B olarak adlandırırken (McClellan, 1984: 145-156, Plate 33), Grose Amphoriskos Form III:4 olarak sınıflandırıp MÖ. 2. yy ile 1. yüzyılın ortalarına tarihlendirmiştir (Grose, 1989:

174, no. 180-181). Benzerleri Allaire koleksiyonu (Groen & Rossum, 2011: 18, no. 353) ve Elaiussa Sebaste'de görülmektedir (Gençler, 2009: 21, Resim 2). Kat No. 3 benzerleri doğrultusunda MÖ. 2-1. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Alabastron

Kat No. 4 - Görsel 1' de dışa çekilerek oluşturulmuş tabla ağızlı ve kısa boyunlu alabastron uzun, dibine doğru daralan silindirik gövdeye sahiptir. Omuzda karşılıklı sonradan eklenmiş yüzük kulplar bulunmaktadır. Opak kırmızımsı kahverengi cam üzerinde opak beyaz, sarı ve yeşil cam iplikleri ile boyun ve dipte sarmallara, üst gövdede zikzak alt gövdede fisto bezemelere yer verilmiştir. McClallen, Hermitage Museum' da sergilenen Panticapaeum buluntusu eserleri Tip II A. Xiii içinde sınıflandırmış MÖ 5. yüzyılın ortası ile MÖ 4. yüzyılın başlarına tarihlendirmiştir. (McClellan, 1984: 32, Plate 6, II A. Xiii) . Bu tip kapların çoğu, bu dönemde ilk kez ortaya çıkan ve teknik açıdan uygulanması zor olan kırmızı camdan yapılmıştır. Demir madenin eklenmesi ile bu kırmızı rengin oluştuğu Turner tarafından kanıtlanmıştır (McClalleen, 1984: 47, Plate 3-4, II. A. xiii). Opak parlak kırmızıdan (kiremit rengi) kahverengiye ve yarı saydam yeşile kadar değişen çeşitli renklerin oluşması, eklenen demir oksitinin oksitlenme derecesine bağlıdır. Bu formun neredeyse tüm örneklerinde kırmızı veya yeşil cam ipliğinden bezemeler görülürken birkaç örnekte şeffaf mavi veya yarı saydam açık kahverengi (bal) bezemeler görülmektedir (McClalleen, 1984: 47, Plate 3-4, II. A. xiii). Grose, Alabastron Form I:3A olarak sınıflandırdığı bu formu MÖ 5. yüzyıla tarihlendirmiştir (Grose, 1989: 130). Hayes Form 7, Harden Form 3 sınıfında inceleyerek MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirmişlerdir (Hayes 1975,9-10; Plate 1: 7-8, Harden, 1981: 58,59). Bergama Müzesi Koleksiyonunda Gryneion buluntusu alabastron MÖ 4. yüzyıla, Çanakkale Müzesinde'de korunan eser MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir (Atik, 2004: 84, Res. I-68; Taştemur 2016: 217, Fig. 6). Kat No. 4'teki alabastron gövdenin aşağı doğru daralarak sivrilen dibine bu eserlerden farklılık göstermektedir. Form olarak özellikle dip kısmının oval olmayışı ve bezemelerdeki dağınıklığından dolayı Kat. No. 4'teki alabastron olarak adlandırdığımız kabın deforme olmuş ya da imitasyon olabileceği düşünülmektedir. Benzerleri ve dönem özellikleri doğrultusunda eserimiz MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Adana Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılan Kat No. 5'teki alabastron (**Görsel 1**) geniş ağızlı, kısa boyunlu, aşağıya doğru hafif genişleyen torba gövdeli, düz dipli bir form gösterir. Gövdesinin üst kısmında simetrik olmayan sonradan eklenmiş iki tutamak bulunmaktadır. Yarı saydam koyu mavi cam üzerine, opak beyaz ve sarı cam iplikle bezeme uygulanmıştır. Ağız ve boyun kısmının sade olarak bırakıldığı eserin gövdesine beyaz cam ipliğinden tüy bezeme uygulanmıştır. Honey, Mısır XVIII. Handedanlık döneminde bir süre kullanılmış olan fistoların tüy bezemeye dönüştürülmesinin MÖ 4. yüzyıl sonu ve MÖ 3. yüzyıl alabastronlarında görülen karesteristik bir özellik olduğundan bahsetmektedir (Honey, 1946: 19). Kat. No. 5, Grose'un Alabastron II: I (Grose, 1989: 131, II:2, 122-127) ve Harden' in Akdeniz Grubu Form 7 (Harden, 1981: 104, Plate XV 263-264) sınıflandırmalarına benzemektedir ancak bu sınıflandırmalarda dip kısmı yuvarlatılmışken Kat. No. 5 deki eser düz dipli olmasıyla bir farklılık göstermektedir. Örneklerin sınırlı olması muhtemel grup veya atölye çalışmaları hakkında kesin verilere ulaşılmasını engellemektedir. Ancak McClellan'ın Tip III.A vi sınıflandırmasındaki MÖ 4-3. yüzyıla

tarihlendirilen Ege (Attica- Eretria) ve Bulgaristan örnekleri ile MÖ 5. yüzyılın başlarına tarihlendirilen Asos örnekleri ile Kat No. 5 birebir benzerlik göstermektedir. (McClellan, 1984: 90, Plate 27, III A VI). Eserimizi benzerleri doğrultusunda MÖ 4- MÖ 3. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür.

Kat No. 6'daki (Görsel 1) alabastron dışa çekilerek içe doğru yuvarlatılmış ağız, kısa silindirik boyun, oval gövde ve düz dipe sahiptir. Yarı saydam kobalt mavisi cam üzerine opak sarı cam ipliğiyle bezenmiştir. Sarı iplik boyundan gövdeye doğru saat yönünde sarılmış, gövde tüy bezeme ile süslenmiş, gövdenin üst kısmına simetrik olmayan kobalt mavisi camdan tutamaklar eklenmiştir. Hayes, Royal Ontario Museum' da sergilenen bu tipi MÖ 2- MÖ 1. yüzyıla (Hayes, 1975: 13, Pl. 2, 28-29), Grose Akdeniz Grup III, Alabastron Form III: I olarak değerlendirdiği tipi MÖ 2. yüzyılın ortaları MS 1. yüzyılın başlarına tarihlendirmiştir (Grose, 1989: 132 III: I). Harden ise Akdeniz Grubu III Form 17 tipini MÖ 3- MÖ Geç 1. yüzyıla tarihlendirmiştir (Harden, 1981: 123, Form 17, Plate XIX, 326). Suriye-Filistin Maresha'daki bir mezar kontekstinden ortaya çıkarılan alabastron ve Çanakkale Müzesi'nde korunan Tenedos Nekropolü buluntusu eser MÖ 2. yüzyılın sonu ile MÖ 1. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir (Jackson-Tal, 2004: 16, Fıg 2; Taştumur 2016: 234, Fig.1.14). Yapılan analogiler sonucunda ve Maresha mezar kontekstinden ele geçmiş alabastronun tarihi dikkate alınarak Kat No 6. MÖ 2- MÖ 1. yüzyılın sonlarına tarihlendirebilir.

Yarı saydam kobalt mavisi cam üzerine opak beyaz ve sarı cam ipliklerle bezeli Kat No. 7' deki alabastron (**Görsel 1**) dışa çekilerek içe doğru yuvarlatılmış ağız, kısa boyun, iç gövde ve gövdenin üst kısmında karşılıklı iki kobalt mavisi tutamağa sahiptir. Sarı iplik ağız kenarından boyunda ve dip kısmında saat yönünde aşağıya doğru sarmal şeklinde bezenmiş. Üst gövdede beyaz cam ipliği ile iki sıra fisto, gövde ortasında beyaz ve sarı cam ipliklerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş tüy bezemesi uygulanmıştır. Hellenistik Dönem'de fusiform (iç gövdeli) alabastron olarak adlandırılan iç kalıp tekniğinde yapılan bu kapların Büyük İskender'in Akdeniz seferiyle ilişkili olduğu düşünülmektedir (Grose, 1989: 115, Gürler, 2021: 90-91). Harden, Akdeniz grubu III içerisinde Form 18 olarak sınıflandırdığı bu alabastronların erken örneklerinden farklılık gösterdiğini ve oinocholerden türetildiğini ifade etmiştir (Harden, 1981: 127, Plate XIX 336-337). Hayes, Ontario Museum'da sergilenen eserleri "Hellenistic: Class A" olarak gruplandırmış MÖ 2-1. yüzyıla tarihlendirmiştir (Hayes, 1975: 13, no. 30). McClellan; Kamiro, Atina Agora kazıları, Delphi, Kıbrıs- Amathus ve Thessaloniki Museum'da sergilenen Nea Michaniona tümülüsünden ele geçmiş örnekleri Tip. IV. A.iii olarak sınıflandırmış MÖ 100-50 yıllarına tarihlendirmiştir (McClellan, 1984: 135-137, 467, Plate.31, Tip. IV.A.iii). İsrail Museum Dobkin koleksiyonunda², Stratonikeia, Kahramanmaraş Müzesi ve Çanakkale Müzesi'nde benzer örnekler görülmektedir (Civelek, 2006: 51, Çiz. 10, Res. 4; Eker, 2016: 332-333; Res 3.5; Taştumur, 2016: 226, Fig 10). Yapılan analogilerden yola çıkılarak Kat No. 7' yi, MÖ 2- MÖ 1. yüzyıla tarihlendirmemiz doğru olacaktır.

Satın alma yoluyla müzeye kazandırılan Kat. No. 8 (**Görsel 1**) iç bükey boyunlu huni şeklinde ağız, iç gövde ve topuz kaideye sahiptir. Opak siyah üzerine opak beyaz ve kırmızımsı kahve cam ipliğinden bezeme uygulanmıştır. Boyun ve omuz kısmında sarmal, gövdede cam iplikleriyle kırmızımsı kahve ve

² <https://www.imj.org.il/en/collections/228808-0>

beyaz fisto bezeme, kaideye geçişte beyaz sarmal bezeme görülmektedir. Hayes, Royal Ontario Museum'da sergilenen alabastronu MÖ 2- MÖ 1. yüzyıla (Hayes, 1975: 14, 189, Plate 2: 30) Lightfoot, The Cesnola koleksiyonundaki Suriye Havran'dan getirilmiş eseri MÖ 2- MÖ 1. yüzyıla tarihlendirmiştir (Lightfoot, 2017: 36, Cat.7). Diyarbakır Müzesinde sergilenen alabastron MÖ 2- MÖ 1. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Hanar, 2019: 84, Kat no 2). Kat No. 8 karşılaştırıldığı benzer örneklerden farklı olarak, normal boyuttaki alabastronların minyatürize edilmiş formu şeklindedir ve benzer bir örneğine rastlanmamıştır. Normal boyuttaki benzer alabastronlardan yola çıkılarak Kat No. 8'i, MÖ 2- MÖ 1. yüzyıla tarihlendirilebiliriz.

Unguentarium

Kat No. 9'daki (**Görsel 1**) dışı çekilerek yuvarlatılmış ağız, silindirik boyundan omuza yumuşak geçiş, dibe doğru sivrilen alt gövde, dip kısmı kırık unguentarium, yarı saydam kobalt mavisi cam üzerinde opak sarı ve beyaz cam ipliklerden bezemelere sahiptir. Ağız kenarından aşağı doğru saat yönünde sarılmış sarı iplik, boyun ortasında beyaz iplikle birleştirilmiştir. Üst gövdede zikzak şeklinde yapılan beyaz sarı iplikli bezeme alt gövdeye doğru sarılan sarı iplik ile sonlandırılmıştır. Lightfoot, Louvre Museum'da sergilenen Akdeniz ve Karadenizden gelen eserleri Akdeniz Grup II içerisinde değerlendirmiş, benzer örneklerinin Mysia'da olduğunu belirtmiş ve MÖ 3. yüzyıla tarihlendirmiştir (Lightfoot, 2017: 34, Cat. 5). Hayes "Hellenistic Class B" grubu içerisinde değerlendirdiği eseri MÖ 2- MÖ 1. yüzyıla, Grose Toledo Museum'da sergilenen Doğu Akdeniz ve İtalya kökenli olduğu düşündüğü unguentariumları Unguentarium Form II:2 olarak sınıflandırmış ve MÖ 3. yüzyıla tarihlendirmiştir (Grose, 1989: 132, 166, 158). Benzerleri Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Cam Eserler Koleksiyonunda (Canav, 1985: 32, 10) ve Myrina'da (Atik 1990: 25, 106; 19) karşımıza çıkmaktadır. Yapılan analogiler sonucunda Kat No. 9, MÖ 3- MÖ 2. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Sürme Şişesi (Kohl Tube)

Satın alma yoluyla Adana Müzesine kazandırılmış Kat No. 10'daki (**Görsel 1**) sürme şişesi, kalınlaştırılmış ağız kenarlı, dibe doğru genişleyen silindirik gövdeli ve düztabanlıdır. Yarı saydam koyu mavi cam üzerine opak sarı cam ipliğinin aşağı yukarı çekilmesiyle yapılmış alet izlerinin görülebildiği zikzak bezemeye sahiptir. Goldstein, Corning Museum'da sergilenen Kuzeybatı İran kökenli bu şişeleri Akamenid Dönemi MÖ 5-4. yüzyıla (Goldstein, 1979: 106-107, 211), Barag ise "Kohl Tube" Form II B olarak sınıflandırdığı bu formu MÖ 4. yüzyıla tarihlendirmiştir. Benzer örnekler ışığında Kat No. 10 MÖ 5- MÖ 4. yüzyıla tarihlendirebilir.

Kat. No. 11 (**Görsel 1**) yuvarlatılmış kalın ağız, silindirik gövde, küçük ve halka tabana sahiptir. Üst gövdeye uygulanmış ve ağız kenarına tutturulmuş iki kıvrımlı sarmal kulp yer almaktadır. Kalın opak siyah görümlü koyu mavi camdan yapılan sürme şişesi cubuk kalıp tekniğinde yapılarak bükülerek bu formu almıştır. Benzer özellikler gösteren North Carolina Museum 'da sergilenen George D. Pratt'in hediyesi sürme şişesi³ MS 5-MS 4. yüzyıla, Corning Museum'da sergilenen kap (Whitehouse, 2003: 48,

³ <https://ncartmuseum.org/object/cosmetic-tube-and-applicator/>

960) ve Toledo Museum'daki Eski Roma- Suriye kökenli benzer örnek⁴ MS 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Benzerleri doğrultusunda Adana Müzesi örneği MS 4. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Sonuç

Adana Müzesi'nde sergilenmekte olan cam eserlerin büyük bir bölümü satın alma yoluyla müzeye kazandırılmıştır. Bu nedenle buluntu yerleri hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Stern, 1980 yılında Adana Bölge müzesinde sergilenmekte olan cam eserler üzerinde yaptığı çalışmalar ve araştırmalar neticesinde satın alma yoluyla müzeye kazandırılan eserlerin hepsinin çoğunlukla Kilikya'da ve Türkiye'de, bazı eserlerin de Kıbrıs'ta ele geçmiş olduklarını ifade etmektedir (Stern, 1989: 584; Erten, 1989: 596). Kilikya Ovasının doğu, kuzeydoğu kesimleri buluntu yeri olarak görülen muhtemel bölgelerdir (Stern, 1989: 584; Erten, 1989; 596). Hatay'da 2004 yılında yapılan kazılarda Tell Açana (Alalah) höyüğünde MÖ 15-14. yüzyıla tarihlenen ön ergitme işleminde kullanıldığı düşünülen bir cam fırının bulunmuş olması bilgileri doğrulamaktadır (Yener, 2005: 37-46). Elaiussa Sebaste'de üretimin varlığını gösteren cam külçe ve üretim atıkları (Akyol et al., 2009: 20-21, Taştumur, 2018: 220), Tarsus'da cam cüruf, külçe ve fırın kalıntıları (Adak Adıbelli, 2006: 35), Korykos ve Silifke'de camcılık konusunda epigrafik belgelerin bulunması (Erten 1999, 170), Anemurium'da Erken Bizans cam fırınlarının varlığı (Erten, 1999: 170) Antiocheia ad Cragum'da yine cam fırınının bulunması (Hoff et al., 2013: 295-306), ve Misis'de cam üretim atıklarının bulunması (Stern 1989a: 596, Stern 1989b: 121-122; Erten 1999; 178-179), Kilikya'da üretimin olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıca Adana Müzesindeki iç kalıp teknikli kapların varlığı Roma Döneminde yaygın olarak kullanılan camın erken dönemde Kilikya'da kullanımında olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır (Erten 1999: 178-179).

Çalışmamızı oluşturan iç kalıp camların üretimine dair ne yazık ki arkeolojik bir kanıt bulunmamaktadır. Bu da cam fırınlarının kısa ömürlü olması nedeniyle altı ayda bir yeniden yapılması gerekliliğinden (Taştumur, 2018: 224), gezici ustaların (Lightfoot, 2005: 173-181) varlığından ve hatalı üretim atıklarının eritilerek yeniden kullanımından kaynaklanıyor olabilir. Adana Müzesi'nde korunan iç kalıp teknikle üretilmiş amphoriskos, alabastron ve sürme şişesinden oluşan eserler renk, form ve bezeme açısından Kıbrıs, Doğu Akdeniz, Suriye-Filistin, Rodos, Mısır ve Kuzeybatı İran üretimi eserlerle benzerlik göstermektedir. Eserlerin bütün ele geçmesi mezar buluntusu olduğunu düşündürmektedir. Bunun yanı sıra Kat No. 10 sürme şişesi (Kohl Tube) arasında tanınan kuzeybatı İran'da üretilmiş bir gruba (Kuzeybatı İran) aittir ve antik dönemde ithal edilmiş olabileceğini söyleyebilmek mümkündür. Nitekim, Roma İmparatorluğu'nun batı eyaletlerinde bulunan cam külçelerin kimyasal analizlerinden Suriye-Filistin kökenli ve Akdeniz'deki merkezlerde üretilen ham camın ihracatının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu külçelerin bileşimleri Suriye-Filistin ve Mısır camının karakteristik özelliklerini taşımaktadır (Jackson-Tal, 2004: 26-27). Uluburun batığında bulunan cam külçelerin analiz sonuçlarında Uluburun batığındaki camların bir kısmının Amarna'da yapıldığı anlaşılmıştır (Lankton et al., 2022: 14). Bu da Akdeniz, Mısır ve Kuzey Afrika'daki cam kapların bu bölgelere Suriye-Filistin bölgesiyle yapılan ticaret

⁴<http://emuseum.toledomuseum.org/objects/52308/tube-with-two-handles?ctx=c314917f-c48d-48d5-bcfo-bb98e9045272&idx=134>

yoluyla ulaşılmış ya da yerel merkezlerde üretilmiş olabileceği (Jackson-Tal 2004: 26-27) bilgisini doğrulamaktadır.

Sonuç olarak , Adana Müzesi'ne satın alma yoluyla kazandırılan iç kalıp teknikli kapların sınırlı sayıda olması muhtemel grup veya atölye çalışmaları hakkında kesin verilere ulaşılmasını engellemektedir. Ancak çalışmamızı oluşturan kapların ticaret yoluyla bölgeye ulaştığını veya bölgenin yerel üretimleri olduğunu söylemek mümkündür.

Katalog

Kat No: 1	Envanter No: 454	Buluntu Yeri: Feke Tapan	Teknik: İç Kalıp	Form: Amphoriskos
Ölçüler	Ağız Çapı:	Yükseklik: 7.3	Dip Çapı:	Kulp Çapı:
Renk	Lacivert, opak sarı, açık mavi		Teknik:İç kalıp	
Tanım	Dışa çekilerek oluşturulmuş ağız, kısa boyun, dibe doğru daralan gövde, küçük düğme dip, boyunda başlayıp omuzda biten sonradan eklenmiş karşılıklı kulp. Kobalt mavisi camdan üretilmiş kapta ağız, boyun, kulplar ve dip kısmı bezemesiz. Omuzda üç sıra sarı cam ipliğinden sarmal, hemen altında sarı ve turkuaz renkli camdan zikzak bezeme ve devamında bir sıra sarı bir sıra turkuaz renkli cam ipliğinden sarmal bezeme.			
Benzerleri	Freyer, 1973: XVI; Hayes, 1975: Pl. I, no. 11; Barag, 1981: Plate 10/83-84; Harden, 1981: 85-91; Plate XII 196-217; McClellan, 1984: Plate 15-16, II. C. VII; Akat et. al. 1984: 5, res. 17; Grose, 1989: 146,147 no. 107; Bergman and Oliver, 1980: 34-36, cat. no. 4-5; Weinberg & McClellan 1992: 48, no 15; Bishop 1993, 247, Abb. 1, Nr. 2; Barkóczy, 1996: 22, Taf. XXXVI, 2-3; ; Lightfoot , 2007: 31, 9; Triantafyllidis, 2009: 27 Fig. 2 a-b-c; Taştumur, 2016: Fig. 8; Taştumur, 2016: Fig. 8; Kolesnychenko, 2021: 57, Fig 2. 1; Temur, 2022: 2518, Kat No. 1; Görsel 1.			
Tarih	MÖ 6- MÖ 5. yüzyıl			
Kat No: 2	Envanter No: 8070	Buluntu Yeri: : 17.04.1973 Satın Alma	Teknik: İç Kalıp	Form: Amphoriskos
Ölçüler	Ağız Çapı: 2.3	Yükseklik: 8 cm	Dip Çapı:	Kulp Çapı: 3.58 cm
Renk	Opak sarı cam iplikli yarı saydam koyu mavi cam			
Tanım	Hafif dışa çekik ağız, uzun, silindirik boyun, dibe doğru sivrilen oval gövde. Ağız, kulplar ve dip kısmı bezemesiz. Yarı saydam lacivert cam üzerine boyundan omuza doğru çapraz sarılmış sarı iplik, üst gövdede yine sarı cam ipliğinden zikzak ve sarmallar, dibe doğru çapraz cam ipliği bezemesi.			
Benzerleri	Hayes; 1975: 188, Plate 2, 26, 33; Harden, 1981: 122; Akat vd, 1984: 7, No.21; Atik, 1990: 106, No. 19, 24; Grose, 1989: 160, 143-144; Tal, 2004: 14, Fig. 3; Soslu, 2022: 412, Kat no. 6 https://www.metmuseum.org/art/collection/search/249816			
Tarih	MÖ 3- MÖ 2. yüzyılın ilk yarısı			
Kat No: 3	Envanter No:18619	Buluntu Yeri: 21.03.2013 Müsadere	Teknik: İç Kalıp	Form: Amphoriskos
Ölçüler	Ağız Çapı: 3.6 cm	Yükseklik: 13.3	Dip Çapı: 2.9	Kulp Çapı:3.12 cm
Renk	Opak sarı cam iplikli yarı saydam kobalt mavi, şeffaf yeşil cam			
Tanım	Hafif dışa çekik ağızlı, uzun boyun ve iç gövdeli, sonradan aletle eklenerek şekillendirilmiş kaide ve ağız altından boyunun ortasına kadar eklenen çift halka kulp. Kobalt mavi üzerine turuncu cam ipliği ile bezeme. Ağız kenarı, boyun ve dip kısmında sarmallar, gövdede tüy bezeme.			
Benzerleri	Saldern, 1966: 5, 2; Hayes, 1975: 189, Plate 3, 38; Bergman ve Oliver, 1980: 40-41, 12; Harden 1981, Plate XXI , 364-370;McClellan, 1984: Plate 33 IV ix; Grose, 1989: 174, 180-181; Gençler, 2009: 21, Resim 2; Groen ve Rossum, 2011: 18, no. 353. https://www.christies.com/lot/lot-a-hellenistic-core-formed-glass-amphoriskos-3rd-			

	2nd-century-5060715/?from=salesummary&intObjectID=5060715&sid=afi76d37-776a-4701-8031-e909cc70bc1f			
Tarih	MÖ 2. yüzyıl-MÖ 1. yüzyıl			
Kat No: 4	Envanter No:5913	Buluntu Yeri: 05.10.1972 Satın Alma	Teknik: İç kalıp	Form: Alabastron
Ölçüler	Ağız Çapı: 3.2 cm	Yükseklik: 11.4 cm	Dip Çapı:	Kulp Çapı:
Renk	Beyaz, sarı, yeşil, kırmızımsı kahverengi			
Tanım	Dışa çekilerek oluşturulmuş tabla ağızlı ve kısa boyunlu, dibe doğru daralan silindirik gövde. Omuzda karşılıklı sonradan eklenmiş yüzük kulplar. Opak kırmızımsı kahverengi cam, opak beyaz ve sarı ipliklerle yeşil cam iplikleri ile boyun ve dipte sarmallar, üst gövdede zikzak, alt gövdede fisto bezeme.			
Benzerleri	Hayes, 1975: 58-59, Form 3; McClellan, 1984: 47, Plate 3-4, II. A. xiii; Grose, 1989: 130, Alabastra Form I:3A; Atik, 2004: 84, Res. I-68; Taştumur 2016: 217, Fig. 6.			
Tarih	MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısı			
Kat No: 5	Envanter No: 6459	Buluntu Yeri: 28.01.1972 Satın Alma	Teknik: İç Kalıp	Form: Alabastron
Ölçüler	Ağız Çapı: 4 cm	Yükseklik: 12 cm	Dip Çapı:	Kulp Çapı:
Renk	Koyu mavi, beyaz ve sarı.			
Tanım	Geniş ağızlı, kısa boyunlu, aşağıya doğru hafif genişleyen torba gövdeli, düz dipli. Gövdenin üst kısmında simetrik olmayan sonradan eklenmiş iki tutamak.Yarı saydam koyu mavi cam üzerine, opak beyaz ve sarı cam iplikle bezeme. Ağız ve boyun kısmının sade, gövdede beyaz cam ipliğinden tüy bezeme.			
Benzerleri	Honey, 1946: 19, 1D; Goldstein, 1979: 38, Fıg 11; Harden, 1981: 104, Plate XV 263-264; McClellan, 1984: Plate 27, III A VI; Grose, 1989: 131, II:2, 122-127; Bischof 1993, 249, Abb. 3, Nr. 10; Kunina, 1997: 248-249,14; Lightfoot, 2007: 35-36, 17.			
Tarih	MÖ 4- MÖ 3. yüzyıl			
Kat No: 6	Envanter No: 8764	Buluntu Yeri: 11.7.1974 Satın Alma	Teknik: İç Kalıp	Form: Alabastron
Ölçüler	Ağız Çapı: 2.4 cm	Yükseklik: 12.6 cm	Dip Çapı:	Kulp Çapı:
Renk	Koyu mavi, beyaz			
Tanım	Dışa çekilerek içe doğru yuvarlatılmış ağız, kısa silindirik boyun, oval gövde ve düz dip. Simetrik olmayan kobalt mavisi tutamaklar. Yarı saydam kobalt mavi cam üzerine opak sarı cam ipliğiyle bezeme. Sarı iplik Boyundan gövdeye doğru saat yönünde sarılmış sarı iplik, gövde tüy bezeme.			
Benzerleri	Hayes, 1975: 13, Pl 2, 28; Harden, 1981: 123, Form 17, Plate XIX, 326; Grose, 1989: 132 III:I; Tal, 2004: 16, Fig. 2; Taştumur, 2016: 231, Fig. 14)			
Tarih	MÖ 2- MÖ 1. yüzyılın sonları			
Kat No: 7	Envanter No: 6744	Buluntu Yeri: 16.04.1973 Satın Alma	Teknik: İç Kalıp	Form: Alabastron
Ölçüler	Ağız Çapı: 2.7 cm	Yükseklik: 13 cm	Dip Çapı:	Kulp Çapı:
Renk	Koyu mavi, sarı ve beyaz.			
Tanım	Dışa çekilerek içe doğru yuvarlatılmış ağız, kısa boyun, iç gövde ve gövdenin üst kısmında karşılıklı iki kobalt mavisi tutamak. Yarı saydam kobalt mavisi cam üzerine , opak sarı ve beyaz cam ipliklerle bezeme. Sarı iplik ağız kenarından boyunda ve dip kısmında saat yönünde aşağıya doğru sarmal şeklinde bezeme, üst gövdede beyaz cam ipliği ile iki sıra fisto ve gövdenin ortasında sarı ve beyaz cam ipliğiyle tüy bezeme.			
Benzerleri	Hayes, 1975: 27,30, Harden, 1981: 125-127, Plate XIX 336-337; Akat vd. 1984: 4, res. 14; Barag 1985, Pl 11, no 91, Canav, 1985: 30, 8; Atilla ve Gürler 2008: 18, Kat no.3; Eker, 2016: Kat No. 5, Taştumur, 2016: 216, Fig 9-11. https://www.imj.org.il/en/collections/228808-0			
Tarih	MÖ 2-MÖ 1. yüzyıl.			
Kat No: 8	Envanter No: 5883	Buluntu Yeri: 05.10.1972 Satın Alma	Teknik: İç Kalıp	Form: Alabastron

Ölçüler	Ağız Çapı: 1.9 cm	Yükseklik: 7 cm	Dip Çapı:	Kulp Çapı:
Renk	Siyah, kırmızımsı kahve			
Tanım	İç bükey boyunlu huni şeklinde ağız, iç gövde ve topuz kaide. Opak siyah üzerine opak beyaz ve kırmızımsı kahve cam ipliğinden bezeme. Boyun ve omuz kısmında sarmal, gövdede cam iplikleriyle kırmızımsı kahve ve beyaz fisto bezeme, kaideye geçişte beyaz sarmal bezeme.			
Benzerleri	Hayes, 1975: 14, 189, Plate 2: 30; Barkoczi, 1996: Res.11, PL.34; Lightfoot, 2017: s.36, Cat.7; Hanar, 2018: 84, Kat. No. 2			
Tarih	MÖ 2- MÖ 1. yüzyıl			
Kat No: 9	Envanter No: 8609	Buluntu Yeri: 30.5.1974 Satın Alma	Teknik: İç Kalıp	Form: Unguentarium
Ölçüler	Ağız Çapı: 2.1 cm	Yükseklik: 9 cm	Dip Çapı:	Kulp Çapı:
Renk	Koyu mavi, sarı ve beyaz			
Tanım	Dışa çekilerek yuvarlatılmış ağız, silindirik boyundan omuza yumuşak geçiş, dibe doğru sivrilen alt gövde ve kırık dip.Yarı saydam kobalt mavisi cam, üzerinde opak sarı ve beyaz cam ipliklerden bezeme. Ağız kenarından aşağı doğru beyaz sarı cam ipliğinden zikzak, alt gövdeye doğru sarılan sarı iplikten sarmal bezeme.			
Benzerleri	Hayes, 1975: 14, Plate 2, 32; Goldstein, 1979: 38, Fig. 11; McClellan, 1984: 470, Plate 34, IV. C. ii.11; Canav, 1985: 32, 10 (87) ; Grose, 1989: 132, 166, 158; Weinberg ve McClellan, 1992: 93, no. 35, Barkóczi, 1996: 25, Taf. XXXVII, 13;, Lightfoot, 2017: 34, Cat. 5. http://emuseum.toledomuseum.org/objects/62266/unguent-bottle-unguentarium?ctx=d4137fc9-32ef-4fc9-9ce2-b2842b9b120c&idx=80			
Tarih	MÖ 3. yüzyıl-MÖ 2. yüzyıl			
Kat No: 10	Envanter No: 8851	Buluntu Yeri: 08.04.1974 Satın Alma	Teknik: İç Kalıp	Form: Sürme Şişesi
Ölçüler	Ağız Çapı:	Yükseklik: 7.5 cm	Dip Çapı:	Kulp Çapı:
Renk	Siyah, sarı.			
Tanım	Kalınlaştırılmış ağız kenarı, dibe doğru genişleyen silindirik gövde ve düztaban. Yarı saydam koyu mavi cam üzerine opak sarı cam ipliğinin aşağı yukarı çekilmesiyle yapılmış alet izlerinin görülebildiği zikzak bezeme.			
Benzerleri	Barag, 1975: 27, Fig. 41. II B 10; Goldstein, 1979: 106-107, 210-211. https://www.cmog.org/artwork/kohl-tube-3			
Tarih	MÖ 5 yüzyıl-MÖ 4. yüzyıl Akamenid Dönemi			
Kat No: 11	Envanter No: 9667	Buluntu Yeri: 23.10.1974 Satın Alma	Teknik: İç Kalıp	Form: Sürme Şişesi
Ölçüler	Ağız Çapı: 2.2 cm	Yükseklik: 10 cm	Dip Çapı:	Kulp Yük: 2.65 cm
Renk	Siyah görünümlü koyu cam.			
Tanım	Yuvarlatılmış kalın ağız, silindirik gövde, küçük ve halka taban. Üst gövdeye uygulanmış ve ağız kenarına tutturulmuş iki kıvrımlı sarmal kulp. Çubukla yontulmuş ve bükülmüş.			
Benzerleri	Whitehose, 2003: 48, 960. http://emuseum.toledomuseum.org/objects/52308/tube-with-two-hand-les?ctx=c314917f-c48d-48d5-bcfo-bb98e9045272&idx=134 https://ncartmuseum.org/object/cosmetic-tube-and-applicator/			
Tarih	MS. 4 yüzyıl			

Çıkar Çatışması Beyanı

“Adana Müzesi İç kalıp Teknikli Cam Eserler ” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Adak Adıbelli, I. (2006). Tarsus Roma Hamamı Kazısı, 15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Alanya.
- Akat, Y., Fıratlı , N., Kocabaş, H., Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu, İstanbul.
- Akyol, A., Güray, Ç. G., Kadioğlu, Y. K. & Demirci, Ş., (2009) . Elaiussa-Sebaste Cam Örnekleri Arkeometrik Çalışmaları, 24. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*. Ankara.
- Atik, Ş. (1990). *İç-Kalıp Tekniğiyle Yapılmış Anadolu Kaynaklı Camlar*, I. Uluslararası Anadolu Cam Sanatı Sempozyumu 26-27 Nisan 1988, TŞCFAŞ İstanbul 1990, 19-29.
- Atik, Ş.(2004). *MÖ I. Binde Anadolu’da Cam Üretimi ve Tasarımı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Barag, D. (1975). Rod-Formed Kohl-Tubes of the Mid-First Millennium BC, *JGS 17, Corning Museum of Glass*, 23-36.
- Barag, D. (1985). *Catalogue of Western Asiatic Glass in the British Museum*, Volume I, London.
- Barkoczi, L. (1996). Antike Glaser, Monumenta Antiquitatis Extra Fines Hungariae Reperta Quae in Museo Artium Hungarico Aliisque Museis et Collectionibus:5 (Bibliotheca Archeologica), L’Erma di Bretschneider Rome 1996
- Bergman, M. & Oliver, A. (1980) *Ancient glass in the Carnegie Museum of Natural History*, Board of Trustees, Carnegie Institute, Pittsburgh, Pennsylvania.
- Bimson, M. & Werner, A. E. (1967). *Problems in Egyptian Core Glasses*, Research Laboratory, British Museum, 121,122.
- Bischof, D. (1993) Gläser aus griechischer und römischer Zeit, *AMS 10*.
- Blomme, A., J. Elsen., D. Brems., A. Shortland., E. Dotsika. & Degryse, P. (2016) Tracing the Primary Production Location of Core-Formed Glass Vessels, Mediterranean Group I”, *Journal of Archaeological Science: Reports* 5: 1-9.Group I, Reports 5: 1-9.
- Canav Özgümüş, Ü. (2013). *Çağlar Boyu Cam Tasarımı*, İstanbul.
- Civelek, A. (2006). Stratonikeia-Akdağ Nekropolisi’nden Bir Mezar, *Anadolu/Anatolia* 30, 47-64.
- Cosyns, P. & Nys, K. (2007). Core-formed Glass Vessels on Cyprus Reconsidered, *POCA: Skevi Christodoulou and Anna Satraki (Eds.) Postgraduate Cypriot Archaeology Conference*, Cambridge Scholars Publishing.

- Cosyns, P., Verhelst, B. & Nys, K. (2017) Capacity Measurement to Demonstrate Standardised Products of the Core-Formed Vessels From the Late Archaic to the Late Hellenistic Period. *An Interim Report, Annales, du 20e Congrès De L'association Internationale Pour L'histoire Du Verre*. Fribourg / Romont 7–11 Septembre 2015.
- Eker, F. (2016). Kahramanmaraş Müzesi'ndeki İç Kalıp Tekniği ile Üretilmiş Cam Kaplar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 325-342.
- Eker, F. & Eker, K., (2016), Antik Çağ Cam Yapım Tekniklerinin 3d Modelleme Çalışması İle Yeniden Ele Alınması, 6 (15), 198-214.
- Eker, F. (2017). *Kumdan Sızan Kültürler Kahraman Maraş Müzesindeki Cam Kaplar*, Kahramanmaraş Belediyesi.
- Eker, F. (2021). İç Kalıp Teknikte Üretilmiş Cam Koku Şişeleri Üzerindeki Bezeme Ögeleri. *Antik Çağdan Günümüze Parfüm*. (C. Atila ve G. E. Enginer Eds.) Ankara: Myrina Yayınları, 121-144.
- Erten, E (2007). "Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden Cam Pendant" *OLBA XV*, 1-12.
- Erten Yağcı, E. (1989). Adana Bölge Müzesinde Sergilenmekte Olan Cam Eserler, *Belleten*, Cilt 53, Sayı 207-208.
- Erten Yağcı, E. (1999). Kilikia'da Cam, *OLBA II Özel Sayı C. 1*
- Goldstein, S. M. (1979). *Pre-Roman And Early Roman Glass In The Corning Museum of Glass*, Corning, NewYork.
- Gries, H. & Schmidt, K. (2020) The Core-formed Glass Vessels from Middle Assyrian Aşşur, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, De Gruyter.
- Groen, J. van der en van Rossum, H. (2011). *Romeins glas uit particulier bezit*, Matrijs.
- Grose, D. F. (1989). *The Toledo Museum of Art: Early Ancient Glass*, New York.
- Grossmann, R. A. (2002). *Ancient Glass, A Guide to the Yale Collection*, New Haven.
- Gürler, B. (2000). *Tire Müzesi Cam Eserleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gürler, B. (2021). Hellenistik Roma Dönemlerinde Cam Koku Kapları, *Antik Çağdan Günümüze Parfüm*. (C. Atila ve G. E. Enginer Eds.). Ankara: Myrina Yayınları.
- Hanar, E. (2018). Diyarbakır Müzesi'ndeki Cam Kaplar, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Harden, D. B. (1981). *Catalogue of Greek and Roman Glass in the British Museum, Volume I*, London.
- Hayes, J. W. (1975). *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto.

- Hoff, M., Townsend, R., Can, B. & Erdoğan E. (2013). The Antiochia ad Cragum Archaeological Research Project: 2013 Season, *KST* 36, C. 2, 295-306.
- Honey, W. B. (1946). *Glass: A Handbook for the Study of Glass Vessels of all Periods and Countries & A Guide to the Museum Collection*, London.
- Jackson-Tal, R. E. (2004). The Late Hellenistic Glass Industry in Syro-Palestine: A Reappraisal, *Journal of Glass Studies* Vol. 46, 11-32.
- Lilyquist, C., (1995). *Studies in Early Egyptian Glass*, The Metropolitan Museum of Art New York.
- Kolesnychenko, A. (2021). Glassware Of 6th – 5th Centuries Bce From Burial And Residential Complexes Of Borysthenes, *Археология*, 4,1 UDC 904 , Institute of archaeology NAS Ukraine. [http://dx.doi.org/10.33782/eminak2021.3\(35\).540](http://dx.doi.org/10.33782/eminak2021.3(35).540)
- Kunina, N. (1997). *Ancient Glass in the Hermitage Museum*, St.Petersburg.
- Lankton, J., Cemal Pulak, C. & Gratuze, B. (2022). Glass ingots from the Uluburun shipwreck: Addition of glass cullet during manufacture and evidence for the changing context of New Kingdom Egyptian glass production in the late 18th Dynasty, HAL. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2022.103596>
- Liardet, F. (2011). *The Role of Craft Practice in Changing Glass Working Traditions: The Formation of Glass Vessels in the Classical and Hellenistic Mediterranean World*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2011 School of History, Archaeology and Religion Cardiff University.
- Lightfoot, C. S. (1991). “Anatolian Iron Age” *The Proceedings of the Second Anatolian Iron Ages Colloquium, 4-8 Mayıs 1987*, (A. Çilingiroğlu-D.H. French Eds), Oxbow Monograph 13, 67-74.
- Lightfoot, C. S. (2005). Glass Finds at Amorium, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 59: 173-181.
- Lightfoot, C. S. (2007). *Ancient Glass in National Museum Scotland*, Scotland.
- Lightfoot, C. S. (2017). *The Cesnola Collection of Cypriot Art: Ancient Glass*, London, 2017.
- McClellan, M. C. (1984) *Core-Formed Glass from Dated Contexts (Classical, Mediterranean)*, University of Pennsylvania, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Philadelphia.
- Nicholson, P. (2011). Glass Working, Use And Decoration, *UCLA Encyclopedia of Egyptology*, Los Angeles.
- Özet, A. (1998). *Dipten Gelen Parlı. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri*, Ankara.
- Öztürk, N. (2012). *Erzurum Müzesi Cam Eserleri*, Erzurum.
- Shortland, A., Rogers, Nick. & Eremin, K. (2007), Trace element discriminants between Egyptian and Mesopotamian Late Bronze Age Glasses, *Journal of Archaeological Science* 34, 781-789.
- Soslu, A. (2022) *Burdur Müzesi Cam Eserleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Stern, E. M. (1989a). Glass Vessels Exhibited in the Bölge Museum-Adana, *Belleten*, Cilt 53 - Sayı 207-208.

Stern, E. M. (1989b) The Production of Glass Vessels in Roman Cilicia, *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, 22, 121-128.

Taştemur, E. (2016). İç Kalıp Teknikli Cam Eserler ve Çanakkale Müzesi Örnekleri ,*Colloquium Anatomicum*. 15.

Taştemur, E. (2018). Antik Cam Fırınları Ve Anadolu Örnekleri, *Tüba-Ar*, Sayı 22. <http://doi.org/10.22520/tubaar.2018.22.012>

Özbilgin, Ö. & Temür, A., (2022). "Aydın Müzesi'nden Bir Grup Cam Eser" *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 12 (3), 2515- 2550. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1181275>

Triantafyllidis, P. (1998) New Evidence of the Glass Manufacture in Classical and Hellenistic Rhodes, *Annales du 14e Congres de l' Association International pour l' Histoire du Verre*, Venezia-Milano, 30-34

Triantafyllidis, P. (2009). *Early Core-Formed Glass from a Tomb at Ialysos*, *Journal of Glass Studies*, Vol. 51 , 26-39 Published by: Corning Museum.

Tek, A. T. (2007). Antik Dönem'de Anadolu'da Cam Üretimi", *Seres, III. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri*, Eskişehir, 108-123.

Weinberg, G. D. & McClellan, Murray C. (1992). *Glass Vessels in Ancient Greece*, *Archaeological Receipts Fund*, Athens.

Weinberg G. D. and Stern E. M. (2009) *Vessel Glass, The Athenian Agora*, Vol. 34. The American School of Classical Studies at Athens.

Whitehouse, D. (2003). *Roman Glass in the Corning Museum of Glass Volume Three*, New York 1997

Yener, K. A. (2005). "Açhana Höyüğü 2004 Yılı Kazı Sonuçları" 27. *KST*, 1, Antalya, ss. 37-46. 227-229.

İnternet Kaynakları

<http://emuseum.toledomuseum.org/objects/52308/tube-with-two-handles?ctx=c314917f-c48d-48d5-bcfo-bb98e9045272&idx=134>

<https://ncartmuseum.org/object/cosmetic-tube-and-applicator/>

<https://www.cmog.org/artwork/kohl-tube-3>

<http://emuseum.toledomuseum.org/objects/62266/unguent-bottle-unguentarium?ctx=d4137fc9-32ef-4fc9-9ce2-b2842b9b120c&idx=80>

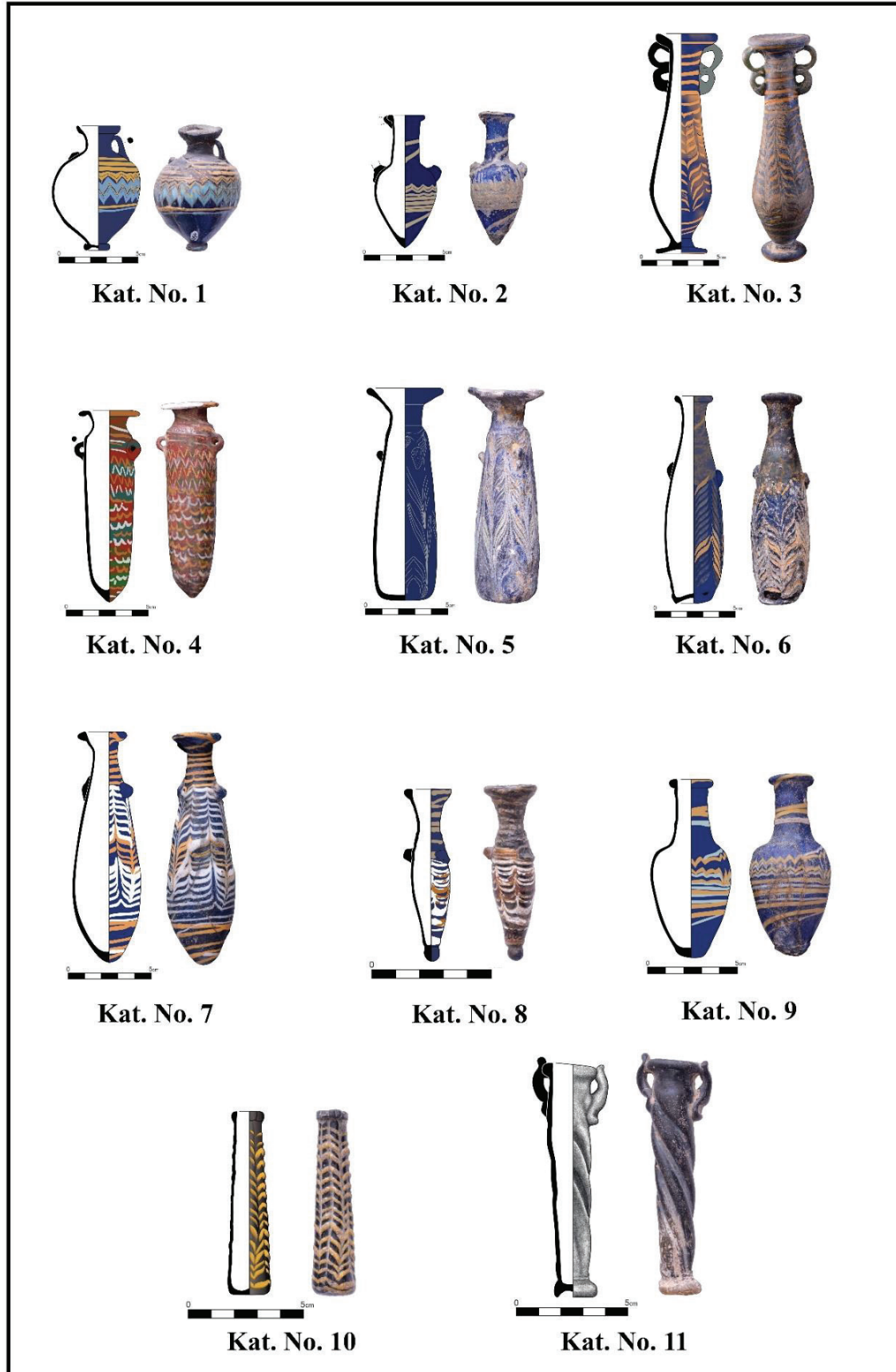
<https://www.imj.org.il/en/collections/228808-0>

<https://www.christies.com/lot/lot-a-hellenistic-core-formed-glass-amphoriskos-3rd-2nd-century-5060715/?from=salesummary&intObjectID=5060715&sid=af176d37-776a-4701-8031-e909cc70bc1f>

Extended Abstract

The core-formed glass of the classical Greek and Hellenistic period is first found in Assyria, Nuzi, Tell al Rimah, Ur and Alalakh in the 16th-15th century BC. The main centers producing core-shaped glass in the Late Bronze Age were located in Mesopotamia and Egypt. Egyptian core-molded glass, which was highly productive, is mostly of distinctive types, some of which are also found in the eastern Mediterranean and further west. During the dark period of Mediterranean civilization in the 13th-10th centuries BC, glass production almost completely ceased, and in the 9th-8th centuries BC the core-formed technique reappeared in Mesopotamia. In the 7th century BC, Rhodes was seen as an important center of core-formed glass production. In the 6th century BC, although the technique remained the same, the form was influenced by Greek ceramic art. In the 6th-4th century BC, the glass industry developed and spread throughout the Mediterranean. From the mid-6th century BC to the early 1st century AD, glass in this technique was widely used in Greece, the Eastern Mediterranean, Cyprus, the Black Sea and Italy, and continued to be produced until the emergence of the free-blowing technique. In the core-formed technique, which was created by preparing a core-formed called core from organic materials such as clay, sand, coal, manure and plant fibers, the core was covered with glass melted in a crucible in a furnace reaching 1000°C, and an even coating was ensured by rotating the rod on a flat surface. The decorative threads of different colored glasses are then added with a pointed stick and the container is again rotated on a flat surface to ensure that the container is integrated with the threads. After the glass is reheated, the threads are combed by pulling them up and down with a pointed or comb-like tool. Clamps are used to form the neck, mouth and base. Handles are made by adding a small piece of glass to the side of the vessel and shaped with a pincer. The rod is then removed with a sharp blow. After annealing the glass, the core mold is scraped away, leaving the vessel cavity behind. As the organic materials that make up the core are exposed to extreme heat and hot glazing in the kiln, they acquire a porous structure that crumbles easily. This makes it easier to remove the core after the vessel is finished. A small number of monotonous closed forms such as alabastron, amphoriskos, aryballos, oinochoe, stamnos, stamnos, unguentarium, used as oil, cosmetic, medicine and perfume containers, usually in small sizes, made according to a specific technique, were produced. The vessels, which were generally made in the core-formed technique, were decorated with opaque yellow, light blue and white glass on translucent or transparent turquoise, blue, blue-green, green and brown glass with decorations such as zigzags, scallops, bands, feathers, wavy bands and spirals.

Eleven glass artifacts preserved in the Adana Museum, produced in the core-formed technique and acquired by the museum through purchase and confiscation, constitute the main subject of the study. The vessels such as amphoriskos, alabastron, unguentarium and kohl bottles were dated by taking similar forms into consideration. The fact that these vessels, which were obtained through purchase or confiscation, were mostly found intact suggests that they were grave finds. The artifacts are similar in color, form and decoration to those produced in the Eastern Mediterranean, Cyprus, Syria-Palestine, Rhodes, Egypt and Northwest Iran. Chemical analysis of the glass ingots found in the western provinces of the Roman Empire suggests that raw glass of Syrian-Palestinian origin and produced in Mediterranean centers was exported. The compositions of these ingots are characteristic of Syrian-Palestinian and Egyptian glass. Glass vessels from the Mediterranean, Egypt and North Africa may have reached these regions through trade with Syria-Palestine or may have been produced in local centers. The presence of glass ingots and production wastes at Elaiussa Sebaste, glass slag, ingots and furnace remains at Tarsus, and a glass furnace at Antiocheia ad Cragum strengthen the possibility of production in Cilicia.

Görsel 1. İç Kalıp Tekniği Amphoriskos Kat. No. 1-3, Alabastron Kat. No. 4-8, Unguentarium Kat. No. 9, Sürme şişesi Kat No. 10-11 (Çizim: H. Dülger)

Geliş Tarihi / Received Date
03.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
20.03.2023

Sungurlu'nun Yörüklü Köyündeki Ergülü Baba (Sahra) Camisi (Zâviyesi) ve Bütüncül Koruma Önerileri

Ergülü Baba (Sahra) Mosque (Zawiyah) in Yörüklü of Sungurlu and Holistic
Conservation Recommendations

Cemal EKİN¹

Öz

Çorum ili Sungurlu ilçesinin Yörüklü köyünde bulunan ve Ergülü Baba Camisi olarak anılan yapının inşası XVI. yy.ın ilk çeyreğine dayanmaktadır. Fakat yerleşim yerlerinden uzaktaki konumu nedeniyle önce cemaatini, ardından din görevlisini kaybeden yapı, yeni görevli atanmayınca eski kaderine terk edilmiştir.

Vakfiye kayıtlarından Ergülü Baba tarafından “zâviye” amacıyla inşa edildiği anlaşılan yapının yakınlarına Ergülü Baba'nın vefatı sonrası türbesi inşa edilmiştir. Yapı 1845 yılı gibi oldukça geç bir tarihe kadar bu zâviye işlevini sürdürmüş, başta cuma ve bayram namazlarında bir merkez işlevi görmüştür. Bu geleneğin Ergülü Baba kimliğinde yaşatılmasının yanında yapının, türbesi, haziresi ve çeşmesi ile birlikte bütüncül koruma altına alınması gerekmektedir.

Somut birer kültürel miras olan bu yapıların korunması, bölge hafızasındaki yerinin hala canlı tutulduğu somut olmayan kültürel miras değerlerinin de yaşatılmasına katkı sunacaktır. Anı değerini fiziksel olarak da günümüze taşıyan yerleşimin oluşturduğu kimlik algısı azalarak da olsa devam etmektedir. Çalışmamız bu algının canlılığının ancak bütüncül bir yaklaşımla korunacağı ve bunun nasıl yapılacağına ilişkin veriler ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sungurlu, Yörüklü, Ergülü baba, zaviye, bütüncül koruma.

Abstract

Locating in the Yörüklü village of the Sungurlu district of Çorum province, the construction of Ergülü Baba Mosque is based on the first quarter of the 16th century. However, the structure, which lost its congregation first and then the religious officer due to its location far from the settlements, was abandoned to its former fate when a new officer failed to be appointed.

From the charter records, it was understood that the structure was built with the intent of working as a “zawiyah” by Ergülü Baba. The structure continued to be used as a zawiyah until as late as 1845, when it functioned as a

¹ Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi İskilip MYO Mimari Restorasyon Programı, Çorum/TÜRKİYE, E-mail: ekincemal36@gmail.com , ORCID ID: 0000-0001-7059-2273

center for Friday and Eid prayers. In addition to keeping this tradition alive in the identity of Ergülü Baba, it requires that the building be taken under holistic conservation with its shrine, burial ground and fountain.

The preservation of these structures, which are tangible cultural heritages, will also contribute to the preservation of intangible cultural heritage values, which are still kept alive in the memory of the region. By carrying the memory value to the present physically, the identity perception created by the settlement has been carried to the present day, albeit by decreasing. Our study suggests data on how to preserve the vitality of this perception only with a holistic conservation and how it needs to be done.

Keywords: Sungurlu, Yörüklü, Ergülü Baba, zaviyah, holistic conservation.

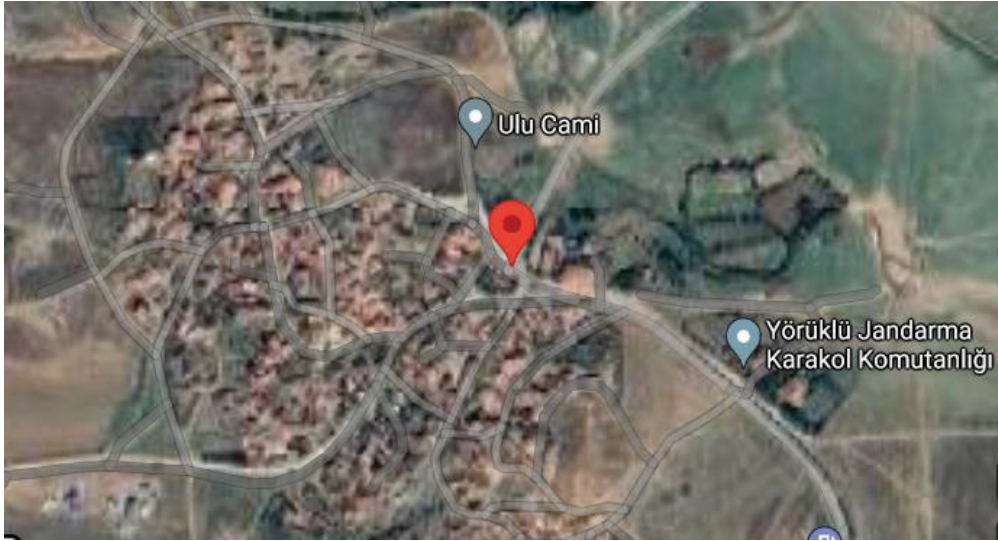
Giriş

Ergülü Baba Külliyesi, Yesevi-Rufai-Haydari ve Bektaşilerden oluşan derviş grupları içinde Horasan Erenlerinin (Abdâlân-ı Rum=Rum Abdalları) kurdukları zâviyelerle Anadolu ve Rumeli'nin İslamlaşması ve Türkleşmesine katkı sağlayarak Türklere yerleşme ve örgütlenme merkezi işlevi gören yapılardan biridir. Külliye aynı zamanda kuruluş amacı ve geçirdiği yapısal değişimin izlerini barındırması yanında toplumsal dönüşümü de bağrında barındırması nedeniyle önemlidir. 09 Haziran 2021 tarihinde yaptığımız incelemelerde caminin çevre duvarları ve korkulukları yer yer yıkılmış, tel çitlerin koruma görevini kaybetmiş olduğu tespit edilmiştir. Zamanla külliyenin bugünkü köy yerleşiminden uzakta kalması yapıları kullanım dışı bırakmıştır. Bu süreçte sadece köy tüzel kişiliğinin kısıtlı imkanları marifetiyle korunmaya çalışılmış, ama bu da yeterli olmamıştır. eşitli onarımlarla günümüze gelebilen mimari yapılarıyla somut; yapılara ilişkin anlatılarıyla somut olamayan kültürel miras özelliğine sahip Ergülü Baba Külliyesinin sahip olduğu tarihi ve kültürel potansiyelinin bütüncül bir koruma ile sağlanarak gelecek kuşaklara aktarılması aciliyet arz etmektedir. Bu çalışmada, külliye yapılarını tespit etme-koruma yaklaşımının yanında kullanıcı hafızasındaki değerinin somut olmayan miras özelliğiyle yaşatılmasının birlikte ele alınarak bütüncül koruma ile mümkün olacağı vurgulanmaktadır. Bu sayede geçmişinde taşıdığı dini-kültürel merkez olma yönü canlandırılarak yörenin hafıza mekanı olma özelliği yaşatılabilecektir. Çalışmada yapıların sınırlarıyla tespiti yanında bölge belleğindeki yeri irdelenmiş, ortaya çıkan verilerle hafıza mekanlarının bütüncül koruma altına alınmasının yöntemleri sıralanmıştır.

Konum/Durum

Çorum ilinin Sungurlu İlçesine bağlı Yörüklü Köyü, Sungurlu'nun kuzeybatısında (40° 18' 45.1800" kuzey ve 34° 15' 3.5964" doğu gps koordinatlarındadır) olup ilçe merkezine 20, Çorum'a 65 km. uzaklıktadır. Yörüklü, 1995-2013 yılları arasında belde statüsünde iken azalan nüfusu nedeniyle 2013'ten itibaren köy statüsüne alınmıştır. Günümüzde Yörüklü yerleşiminin yaklaşık 2 km doğusunda ve "Türbe Mevkii" olarak anılan yerde Ergülü Baba (Sahra) Camisi yer almaktadır (**Görsel 1, 2**).

Görsel 1. Yörüklü Köyü ve Ergülü Baba (Sahra) Camisinin konumu

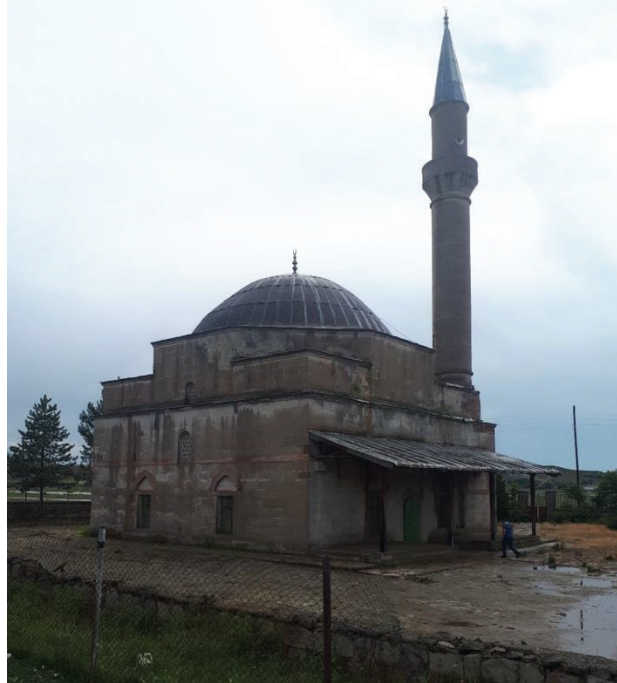
Görsel 2. 1530 Tarihli Haritada Karahisarlı Demirli nahiyesi (BOA, Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Deft. Nu:387

Caminin 150 m kuzeyinde Ergülü Baba Türbesi yer alırken bu iki yapının arasında hazireye ait olduğu anlaşılan mezar taşları dağınık halde bulunmaktadır (**Görsel. 3-6**). Türbe ile cami arasındaki alan, 1996 yılında Yörüklü Belediye Başkanı iken Ergülü GÖKÇETİN'in Nevşehir'den getirdiği taşlarla ve

üzeri betonarme bir kubbe ile örtülerek inşa edilen şadırvan bulunmaktadır². Günümüzde köy tüzel kişiliğine ait alandaki bu yapılara ilaveten Yörüklü köyü muhtarı Ahmet GÜLERYÜZ tarafından türbenin batısına açık ve kapalı kurban kesim ve pişirme mekanları (aşevi), türbenin kuzeyine ise farklı ölçülerde içinde bankların da olduğu üç çardak yaptırılmıştır (**Görsel. 3-7**). Bu yapılardan 25.02.1990:678 tarih ve sayıyla sadece cami tescillidir (Çorum Kültür Envanteri, 2009 : 311). Cami ve türbe çevre (ihata) duvarı içinde iken cami çevre duvarının üzerinde demir korkuluklar bulunmaktadır. Caminin kuzeybatısında ve çevre duvarına bitişik ve cami görevlisi için inşa edilmiş, günümüzde kullanılmayan bir mekan yer almaktadır.

Görsel 3. Ergülü Baba Camisi, solda Ergülü Baba Türbesi, sağda kurban kesim binası (aşevi) ile her üçünün arasında hazire alanı.

Görsel 4. Ergülü Baba (Sahra) Camisi'nin kuzeydoğu cepheleri

² Yörüklü eski Belediye Başkanı Ergülü Erçetin'in gayretleri ile yapılar günümüze kadar korunabilmiş, Yörüklü Köyü Muhtarı Ahmet GÜLERYÜZ'ün gayretleri ile de bu koruma ve muhafaza devam edegelmiştir. Bugüne kadar gayretleri ve bu çalışmamıza karşı gösterdikleri ilgi ve desteklerinden dolayı her ikisine de teşekkür ederim. Ayrıca yapının tescile önerilmesi döneminden beri çalışmaların içinde olan ve Çorum için yaptıkları çalışmaları ve yardımlarından dolayı Arkeolog-Sanat Tarihi Uzmanı Ali Kılıcı'ya ayrıca teşekkür ederim.

Görsel 5. Ergülü Baba Türbesi

Görsel 6. Ergülü Baba Camisi'nin haziresinden baş (şahide) ve ayak taşı örneği.

Görsel 7. Ergülü Baba Camisi'nin kuzey cephesi ve 1996'da inşa edilen şadırvan

Anılan yapılardan cami ve türbe dışındakilerin tamamı tel çitlerle, cami çevre duvarı ve üzeri demir korkuluklarla, türbe ise çevre duvarı ile koruma altına alınmıştır. Ancak özellikle din görevlisinin görev yeri değiştirildikten sonra yerine görevlendirme yapılmaması nedeniyle başta cami olmak üzere tüm alan bakımsızlıktan harap duruma düşmüş, düşmeye de devam etmektedir.

Görsel 8. Kurban kesim, pişirim binası (aşevi)

Görsel 9. Çardaklar

Görsel 10. Sel sonrası avlu ve çevre duvarına etkisi

Görsel 11. Yağmur sonrası yapının yaşadığı tehlike

Görsel 12. Tel çitlerin günümüzdeki durumu

Görsel 13. Açısını kaybeden duvarla devrilen duvar korkuluklar

Özellikle yağmurlu günlerde su taşkınlıkları yapıları tehdit etmekte, geri dönüşü imkansız hasarlara davetiye çıkarmaktadır. Ziyaretimizin böylesi bir güne rastlaması durum hakkında yerinde ve zamanında tespitlerde bulunmaya imkân yaratmıştır. Köye vardığımızda henüz yağmurlar yeni dinmiş ardından sel oluşmuştu. Yörüklü Köyü ile yapıların olduğu alan arasında devam eden sel nedeniyle aracımızla gidebilme imkânı kalmadığından Yörüklü Köyü Muhtarı Ahmet GÜLERYÜZ tarafından traktör ile camiye ulaşabilme imkânı olabildi. Gördüğümüz manzara başta cami olmak üzere türbe ve hazirenin tamamen kaderine terk edildiği, özellikle caminin başta avlusu olmak üzere tüm çevresi sel suları altında kalmasıydı. Caminin kuzeyinde açılan drenaj kanalı sayesinde taşkınların tahliyesi sağlanırken özellikle kot farkından dolayı diğer yönlerden akan sular yapı avlusuna akmaktaydı. Ayrıca avlunun, 1992 onarımında toprak dolguyla doldurulması harim zeminine seviye farkını ortaya çıkarmıştır. (Bunun sonucunda avlu zemininden sızan suların yapının temel ve harim zeminini yumuşatmasına, beden duvarlarının ıslanmasına, zamanla harimde oluşan nemin temellerde zemin sıvılaşması etkisiyle beden duvarları ve kubbede yapısal çatlaklara davetiye çıkaracak niteliktedir.) Nitekim bunun izlerini çevre duvarlarının yıkılmasında görmek mümkündür (**Görsel 13**). Bu koşulların oluşturduğu nem, yapının harim döşemesinde de olumsuz etkilere neden olmakta, gerek bu nemden gerek yapının kullanım dışı kalmasından dolayı zemin böcek-haşere istilasına uğramış durumdadır. Zaman zaman mülki erkânın çeşitli nedenlerle ziyaretleri sırasında ibadete hazır hale getirilse de yapıda ibadet sıhhi değildir (**Görsel 14-15**). Yerinde teşhis ettiğimiz bir durum da özellikle geçen yaz döneminde gelen ziyaretçilerin çevrede bıraktıkları sakatat ve kurban derilerinin hala etrafta bulunuyor olması bu külliye'nin bakım ve korunması konusundaki yetersizliklerin boyutunu göstermesi ve acil önlem alınmasının gerekliliğini göstermektedir.

Görsel 14-15. Çorum'da yerel basında çıkan haber ve Görselleri (Habercim 19'un 16 Eylül 2020 tarihli: "Çorum Valisi, Milletvekili, Sungurlu Kaymakamı ve beraberindeki heyet Cuma namazını Yörüklü'deki tarihi camide kıldılar." haberi.)

Anlaşıyor ki yapı din görevlisinin ayrılışından sonra özel ziyaretçilerin geldikleri gün ve vakitler haricinde kullanım dışı kalmış, yerleşimden uzak olmasının da etkisiyle kaderine terk edilmiş, muhtarlık imkanları ölçüsünde yapının bakım ve korunması yeterince sağlanamamıştır. Yapının ilgiye, koruma ve bakıma muhtaç durumu Yörüklü'deki duyarlı eski-yeni yöneticilerin de gayretli talepleri sayesinde Valilik, Milletvekili ve Kaymakamlık düzeyinde son yıllarda artmasına rağmen ne yazık ki korunması ve bakımı için henüz somut bir adımın atılmadığı görülmektedir.

Bütün özgünlüğünü kaybetmiş Ergülü Baba Türbesi ise yaz dönemlerinde artan ziyaretçi sayesinde bakımı-korunması (Ziyaretçilerin türbe bakımı konusundaki kısmi özeni de dikkate alınmalıdır) daha iyi durumdadır. Yapının üzerindeki 1886 (H.1284) tarihli ve ancak "...*Mehmet Ağa tarafından tamir edilmiştir. 1284*" şeklinde okunabilen özgün tamir kitabesi dışında -her ne kadar sıva raspası yapılmadan kesin bir şey söylemek zor olsa da- yapı, yeniden inşa edilmiştir (**Görsel. 5, 16-17**).

Görsel 16-17. Ergülü Baba Türbesi'nin tamir kitabesi (16) ve iç mekanı (17)

Caminin çevre duvarı dışında ve doğusunda yer alan, yakın zamanda onarılan çeşme ise Ergülü Baba'nın kerametlerinden biri ile ilişkilendirildiğinden bölge hafızasındaki anlatısıyla yaşatılmaktadır³, **Görsel 18**).

³ Yörüklü Köyü Muhtarı Ahmet GÜLERYÜZ'den de bir kısmını dinlediğim bu anlatının Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümü tarafından Mayıs 2015'de yaptırılan ve araştırmacının adının yer almadığı bir çalışmaya ulaştık. "Bir

Görsel 18. Ergülü Baba Çeşmesi tamirat öncesi

Bütüncül koruma

II. Dünya savaşı sonrasında ciddi anlamda hasar gören Avrupa kentlerinin yeniden ayağa kaldırılması gerekliliği ile gündeme gelen “bütüncül koruma” kavramı artık dünyada korumanın temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bütüncül koruma, özellikle İtalya’nın Bologna Kentinin savaş sonrası onarım çalışmaları sürecinde kentin kültürel, fiziksel ve sosyal değerlerini bir bütün olarak ele alınması örneği ile öne çıkmıştır. Mimar Pier Luigi Cervelatti’nin öncülüğünde yapılan çalışmalarda bir kentin tarihi kimliğinin korunmasının sadece anıt eserler ile mümkün olamayacağı, kent dokusunun sivil mimarlık örnekleri, kamusal alanları ve yaşamsal faaliyetleri ile sürdürülmesi yönünde planlamalar yapılmıştır (Gulli, 2012: 53-54). Günümüzde Verona Kenti bütüncül korunmuş tarihi bir merkez olarak yaşamaktadır.

Gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte sıklıkla gündeme gelmeye başlayan ve korumanın temel ilkelerinden olan bütüncül koruma yaklaşımında amaç; koruma sınırlarının genişletilmesinde anıtsal

---

Çorum Köyünde Sözen Ritüel Etnografik Araştırma Raporu” adlı Alan Araştırması Seminerinde (HLK 220) derlenen bilgileri olduğu gibi aktarıyoruz : “*Evren Kaya ve Ergülü Baba Efsanesi: Evren Kaya adı verilen yerde çok eski zamanlarda Evren (Evran) adında bir yaratık yaşarmış. Bu yaratık yarı insan yarı hayvan görünümüne sahip. Yoldan geçen insanları ve hayvanları nefesiyle yanına çekerek yermiş. Evren Kaya, Uluyol denen eskiden kervanların geçtiği yolun kenarındaymış. Kervancıları sürekli yediği için o çevrede herkes Evren’den korkuyormuş. Kimse evreni öldüremiyormuş. Aşağı köylerden birinde kervanların konaklaması için mekânı olan Ergülü Baba bu durumdan rahatsız olmuş. Ergülü Baba o coğrafyanın önde gelen dini şahsiyeti ve kervanların konaklama yerinin sahibiymiş. İnsanları yiyen Evren’i öldürmek için Ergülü Baba Evren Kaya’ya gitmiş. İnsanlara: “Eğer şu ırmaktan kan akarsa bilin ki Evren ölmüştür. Kan akmazsa Evren beni öldürmüştür.” diyerek gitmiş. Bir süre sonra halk ırmaktan kan aktığını görmüş. Ergülü Baba Evren’i öldürmüş. Zaten kutsal kişiliği olan Ergülü Baba doğaüstü olan bu yaratığı öldürerek bir kez daha kutsiyet kazanmıştır. Köy halkı için Ergülü Baba’nın en önemli vashi bütün insanları ve hayvanları yiyen Evren’i inanç gücüyle öldürmesidir.” Bu anlatımın başka bir varyantında ise Ergülü Baba’nın zâviye yerini seçişine vurgu yapılır. Evren Kaya denilen kayada vaktiyle bir ejderha türer. Ejderha oralardan geçenleri yutar ama ejderhayı hiçbir güç, hiçbir silah öldürememiş. Ergülü Baba, ejderha’nın olduğu Evren Kaya’yı kılıcıyla kayayı ikiye bölünce bakmışlar ki içinden kırmızı su akıyor. Böylece halk, ejderha belasından kurtulmuş, kendisi de oradaki çeşmenin yanına cami ve tekkesini kurmuştur (Erkoç, 2015: 179-181). Yörüklü köyü Muhtarı Ahmet GÜLERÜZ’le yaptığımız söyleşide caminin doğusundaki çeşmeye gelen kaynak suyunun yapının doğusunda ve birkaç km.lik uzaktan borularla buraya nakledildiğini öğrenmiş bulunmaktayız.*

eserlerin yanında zaman içinde kültürel anlam kazanmış eserleri de kapsamına almaktır. Bu kapsamda korunacak yapıların çevreleri ile birlikte ele alınması anlayışı ilk kez 1964 yılında Venedik'te yapılan değişikliklerle, tarihi anıtların korunması ile ilgili mimar ve teknisyenleri II. Uluslararası Kongresinde kabul edilen Venedik Tüzüğü'nde dile getirilmiştir (Ahunbay, 1996: 150).

Kültürel mirasın korunmasına yönelik kurallar XX. yy.ın başlarından itibaren uluslararası sözleşmelerle başlayan belirlemede öncelik tek yapı ölçeğindeki eserlerin korunmasına yönelik iken daha sonraları koruma çerçevesi genişletilerek yapılara yakın çevresiyle ve alan ölçeği boyutunda, bütüncül bir kapsamla bakılmasının gerekliliği fikri yaygınlaşmaya başlamıştır (Kan & Binan, 2014: 94). Paris'te 28 Kasım 2011'de yapılan 17. ICOMOS Genel Kurulu'nda tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması ve yönetimiyle ilgili Valetta İlkelerinden: "*Kültür mirasının korunması ve değerlendirilmesinden sorumlu kuruluşlar; becerilerini, araçlarını, eğilimlerini ve çoğu kez planlama sürecindeki rollerini geliştirmelidirler*" fikri benimsenmiştir. Bununla da ICOMOS'un Uluslararası Tarihi Kentler ve Köyler Komitesi (CIVVIH), Washington Tüzüğü (1987) ve Nairobi Tavsiyesindeki (1976) koruma yaklaşımlarının da etkisiyle kültür mirası kentsel alanın dar kapsamından çıkarılmıştır. Bu süreçle birlikte koruma fikrine bölgesel ölçekten bakılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda somut olmayan değerlerden kamusal alanın kimlikliliği ve sürekliliğini belirleyen toplumsal ilişkilerindeki rolü, çevresel etkisi ve sosyo-ekonomik faktörlerin de dikkate alınması ile bütüncül korumada farkındalık yaratılmıştır (Ahunbay, 2013).

Ergülü Baba kimdir?

Vakıf kayıtlarında Ergülü Baba'nın Hicri 23 Ramazan 937 (Miladi 12 Mayıs 1531) tarihinde Şah Hüseyin ve kardeşinden aldığı bütün malikane ile vakıf kurduğu vurgulanmaktadır (BOA. Cevdet Evkaf, 18977). Ergülü Baba'yı gerek "*baba*" ünvanı gerek "*zâviye*" kurmasından hareketle "*Anadolu Derviş Grupları*" arasında görmemiz gerekmektedir. A. Yaşar Ocak çalışmasında Fuat Köprülü'yu kaynak göstererek : "*Şehir ve kasabalardaki aristokrat zümrelere mensup şeyhlerin kurduğu hanikah ve zâviyelerden başka yol üzerinde, köylerde ve göçebe muhitlerinde yaşayan heterodoks (Bize göre Türk Müslümanları.) şeyhlerin kurdukları zâviyeler vardı. Eski Türk inanç ve geleneklerin etkisini hala taşıyan samimi birer Müslüman olan ve "baba, dede ve abdal" lakaplı derviş ve şeyhlerin daha çok köy ve göçebe muhitlerini seçtiklerini...*" belirtmektedir (Ocak, 1978: 255). Yesevi, Rufai, Haydari ve Bektaşilerin oluşturduğu bu derviş grupları içinde Horasan Erenleri (Abdâlân-ı Rum=Rum Abdalları) olarak anılanlar, kurdukları zâviyelerle Anadolu ve Rumeli'nin İslamlaşması ve Türkleşmesine katkı sağlamış, yeni açılan memleketlerde Türklerin yerleşme ve örgütlenme merkezi işlevi görmüşlerdir (Barkan, 1942: 39). Kendileri ile birlikte geldikleri yerlerin örf, adet, adap ve erkanını da getiren bu kurucu önderleri, Selçuklular gibi ilk Osmanlı Padişahları da koruyup gözetmiş, hatta yeni zâviyeler açmasına yardımda bulunmuşlardır (Barkan, 1942: 29-30).

XI.yy.ın ortalarından itibaren Orta Asya'dan Anadolu'ya büyük gruplarla göçerek yurt tutan, gerektiğinde gazilerle cephede mücadeleye katılan veya müritleriyle ziraat ve hayvancılıkla uğraşarak buldukları yerlerin imarı ve dini-kültür merkezi haline gelmesini sağlayan "*gönül ehli*" bu önderlerin

etrafında oluşan yerleşimler/zâviyeler şeyhinin adıyla anılmaya başlanmıştır (Barkan, 1942:279-353). Çorum'da Elvan Çelebi, Abdalata yerleşimleri ve Ergülü Baba Zâviyesi bu kapsamdaki örneklerdendir. Bu göçlerden özellikle XIII. yy. başlarından itibaren farklı tasavvuf okullarına bağlı sunni ve/veya batını dervişler fethedilen topraklara yerleşerek müritleriyle beraber buralarda zâviyeler açmışlardır (Ocak, 1978: 254). Menkıbeleri hala dilden dile dolaşan bu Türkmen kurucu dervişlerin türbelerini de barındıran zâviyeler yüzlerce yıldır ziyaret yerleri olagelmıştır (Ocak, 1978: 256). Ergülü Baba da bu anlayışın Sungurlu'nun bugünkü Yörüklüsünde XVI.yy.da yaşamış kolonizatör (grup önderi) derviş halkalarından biridir⁴.

Ergülü Baba Külliyesi

Yörüklü Köyü Türbe Mevkisinde; cami, türbe, hazire ve çeşme yapıları arasındaki mesafe alışıldık uygulamalardan farklı da olsa bu yapıların birbirleri ile bağlantılarını Ergülü Baba ortak paydası dikkate alınarak bir külliye yaklaşımıyla bütüncül korunması-onarılması-düşünülmesi gerektiği kanısındayız. Bu amaçla yapıların da bu bütünlük içinde değerlendirilmesi ve korumanın bu bütüncül yaklaşımla ele alınması gerekmektedir (**Görsel 19**).

Görsel 19: Sungurlu Yörüklü Köyü Ergülü Baba (Sahra) Camisi (Zâviyesi) Vaziyet Planı
Ölçek:1/1000, (Metehan KOÇ'tan)

Ergülü Baba (Sahra) Camisi (Zâviyesi)

Yapı, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 25.02.1990 tarih 678 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Ergülü Baba'nın vakfiyesinde vakıf arazisi sınırları uzun uzun anlatılırken yapı ya da yapılar hakkında çok az bilgi verilmekte, Karahisarı Demürlü (Günümüzde Kalehisar köyü, **Görsel 2**)

⁴ Konumuzdan çok ayrılmadan Ergülü Baba'nın birçok kerametlerinden birini buraya kısaca aktarmanın Ergülü Baba'nın kimliği konusunda açıklayıcı olacağı kanaatindeyiz. Hırsızlar Ergülü Baba'nın danasını çalıp yerler. Ancak Ergülü Baba "ho ho" diye bağırarak danasını çağırırken kemikleri bir araya gelen dana canlanıvererek çağrıldığı yere yönelir.

nahiyesine bağlı Sarıkamış Karyesinde (Günümüzde Yörüklü köyü sınırlarındadır.) "zâviye" kurduğu vurgusu yapılmaktadır. Ayrıca vakfiyede Kutbul Arifin yani yoksulların hadimi olarak anılan Ergülü Baba'nın zâviyesinde her gün yoksullara, bayram ve cuma günleri ise herkese yemek verildiğinden başka bayram ve cuma namazlarının bu zâviyede kılındığı vurgulanmaktadır (BOA Cevdet Evkaf, 18977).

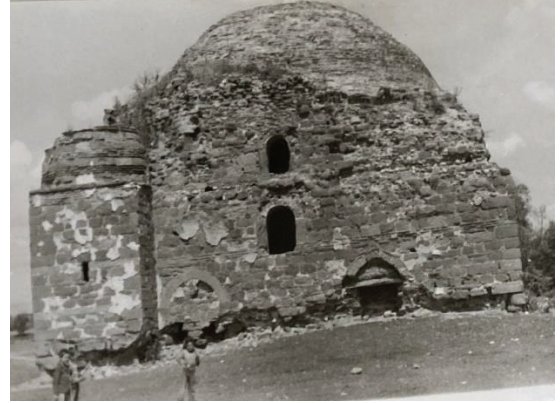
Ergülü Baba Zâviyesinde her gün yemek verilmesi imaret, bayram ve cuma namazlarının kılınması ibadet işlevini ortaya koymaktadır. Yapının bu işlevleri yerine getirmek için olası mekanları konusunu değerlendirmeye başlamadan "zâviye yapıları"nı tanımlamak yerinde olacaktır.

Belirli bir tarikatın veya tarikat kolunun merkezine "asitane", bu asitanelere bağlı tarikat yapılarına ise "zâviye" denir (Tanman, 2002:149-162). Zâviyeler, mensup olduğu tarikat dervişlerinin bulunduğu, gelip geçen (Ayende vü ravende) yolcuların ücretsiz konakladıkları, yoksulların ücretsiz yemek yiyebildiği, tasavvuf akımlarının yayılmasına paralel olarak örgütlenip yaygınlaştıkları yapılardır. XV. yy.dan itibaren kentlerdeki büyük zâviyelere "imaret", XV, XVI. yüzyıldan itibaren kentlerdeki ve köylerdeki küçük tekkelere "zâviye" denilmeye devam etmiştir. Özellikle XV.yy. arşiv belgelerinde zâviye tabiri; şehir, kasaba ve köylerdeki küçük tekeler için kullanılmasından başka seyahat ve ticaret güzergahlardaki misafirhaneleri de kapsadığı görülmektedir (Ocak, 1978: 247-269). Ergülü Baba (Sahra) Camisi de XVI. yy.ın ikinci çeyreğinde inşası, ölçüleri ve köy yerleşiminde olması durumu ile bu tanımlamaya karşılık gelen zâviye özelliklerine sahiptir.

Zâviyeleri mimari olarak sınıflandırdığımızda ise; açık avlulu revaklı olanlar, dağınık yerleşimli küçük külliye oluşturanlar, ibadet ve ziyaretle ilişkili bölümlerin bağlantılı olduğu zâviyeler ile karmaşık düzendeki zâviyeler olmak üzere birden çok tipolojinin var olduğu görülmektedir. Geçirdiği onarımlarla bugünkü durumuna gelen Ergülü Baba (Sahra) Camisi'nin 1531 tarihli Ergülü Baba vakfiyesinden bir "zâviye" yapısı olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu sonuç yapının inşa tarihinin 1531'den biraz öncesine, belki XVI.yy.ın ilk çeyreğine kadar gidebileceğini göstermektedir. 1836 yılındaki başka bir kayıta: "Ergülü Baba evladından Gazanfer b. Mustafa mahkemeye başvurarak vakfın tevliyetine (Bakım görevine) amcasının haksız müdahalesini önlemek için yeni bir berat talep etmesi..." bilgisini öğreniyoruz (BOA. Cevdet Evkaf, 10781). 1845 yılındaki diğer belgede ise dört hanelik olan köyde çiftçilik yapan ve aynı zamanda zâviyedarlık görevini de yerine getiren Gazanfer Kethüda'nın zâviyenin arazisinin hasılatından yıllık 125 kuruş aldığı kaydedilmiştir (ML. VRD. TMT. 543). Böylece 1845 yılına kadar yapının zâviye olarak anıldığı anlaşılmaktadır. 1531, 1836 ve 1845 vakfiye kayıtlarından yapının zâviye işlevini sürdürdüğü anlaşılma ile birlikte mekan ya da mekanları hakkında bilgi verilmemektedir. Ergülü Baba (Sahra) Camisi'nin günümüze ulaşan en eski Görselleri 1988-1990 yıllarına ait tescil yazışmaları ile 1992 yılında Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yaptırdığı onarıma aittir. Bu Görsellerde yapının kare planlı ve kubbeli tek mekandan oluştuğu anlaşılma, ayrıca aynı yıllara ait düzenlenen raporlarda ve restorasyon projesinde kare planlı tek mekânlı ve kubbeli olduğu vurgulanmaktadır (**Görsel 20-23**).

Görsel 20-21. Ergülü Baba (Sahra) Camisi'nin kuzey (20) ve doğu (21) cephesi, (1992 Vakıflar Genel Müd. Arşivi)

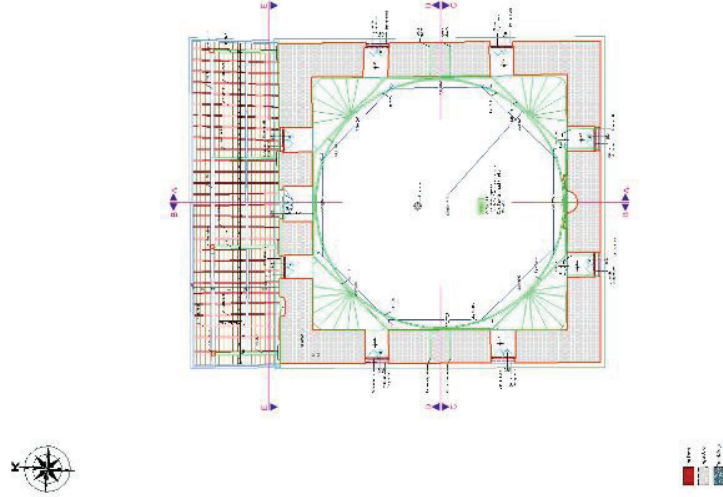

Görsel 22-23. Ergülü Baba (Sahra) Camisi'nin güney (22) ve batı (23) cephesi, (1992 Vakıflar Genel Müd. Arşivi)

Osmanlı Devleti'nin siyasî kimliğiyle birlikte mimari kimliği de geçirmiş olduğu evrelere bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Devletin Türkmen Beyliği kimliğini koruduğu, erken döneme (1300-1453) ait tekkeler, siyasî ve sosyo-ekonomik şartların güçlendirdiği fütüvvet kurumuyla bağlantılı tabhaneli/zâviyeli camiler arasında belirgin bir yakınlık gözlenir. Selçuklu döneminden kaynaklanan iki birimli türbe-zâviye yapıları da varlığını korumuştur. İstanbul'un fethinden 1740'lara kadar uzayan klasik üslubunda erken dönemin tekke tipleri ortadan kalkmaya başlamış, yerine **“cami merkezli”** mescit-tekke veya cami-tekke türü işlevindeki yapılar yaygınlaşmıştır (Tanman, 2002 : 149-161).

Yapının avlusu toprak dolgulı olduğundan günümüze ulaşamayan eklenti veya hücreleri hakkında bir fikir ileri sürememekteyiz. Buna bağlı olarak zâviye işlevinin tek mekandaki belki ahşap bölümlerle sağlandığını düşünmek mümkünse de yapının uzun süre ambar-depo olarak kullanılması nedeniyle bunu tespit etmek mümkün olamamaktadır. Fakat zâviye işlevinin tek mekânda bir biçimde karşılandığını söylemek çok da yanıltıcı olmayacaktır. Bu bilgilerden hareketle yapının inşa edildiği dönemdeki konumu, mevcut yapının eldeki somut verileri ve Ergülü Baba'nın kimliğinden yola çıkarak

yapının 1531'den 1845 yılına kadar zâviye işlevi gördüğünü; bu işlevini ise tek mekânlı ve kubbeli ama minaresiz olarak sürdürdüğünü ileri sürebiliriz (**Görsel 24**, I. Dönem Restitüsyonu).

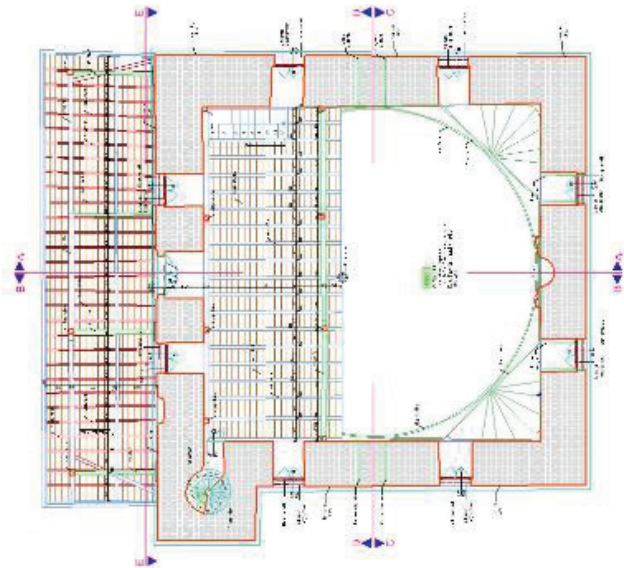

Görsel 24. Sungurlu Yörüklü Köyü Ergülü Baba (Sahra) Camisi (Zâviyesi), I. Dönem Restitüsyonu, (Metehan KOÇ ve Cemal EKİN'den)

Bu durum yapıdaki özellikle batı ve kuzey cephelerdeki malzeme ve teknik farklılığı/uyumsuzluğuyla kendini göstermektedir (**Görsel 26, 27**). Almaşık teknikte inşa edilen bu cephelerde kaba yonu taş, kesme taş uyumsuzluğu malzemede, tuğla ve taş sıralarındaki uyumsuzluk teknikte farklılığa işaret eder. Yakın çevrede inşa edilmiş zâviyelerle karşılaştırıldığında bu zâviyelerin de minaresiz olduğu görülmektedir. Özellikle; Tokat'ta Sümbül Baba (1292), Halef Sultan (1292), Hamza Bey (1412), Horozoğlu (Pir Ahmet Bey, XV.yy.), Turhal Gümüştop (Dazya, 1375) zâviyeleri ile Tokat merkez Çöreği Büyük Tekkesi (XIV.yy.) yapıları minaresizdir. Sonradan minare eklenen yapılardan; Kastamonu Taşköprü Tekke Camisi (1291), Kastamonu Taşköprü Abdalhasan (Tutaş köyü) Zâviyesi (1582-83) ve Sivas Ali Baba Zâviyesi (1557) yapıları ise zâviyelere sonradan minare eklendiğinin örnekleridir. Ergülü Baba (Sahra) Camisi'ne minarenin ne zaman eklendiği ise yapıya ait 1856 (Hicri 1273) yılındaki son arşiv kaydında dönemin padişahı Sultan Abdülmecid'in fermanıyla vakfiyenin yeniden yazıldığı ve ilk ifadelerin tekrar yerleştirildiğini ve bütün binaların yeni baştan yapıldığının belirtilmesinden çıkarabilmekteyiz. Ergülü Baba Türbesi'ne ait olan ve yukarıda andığımız onarım kitabesinde 1867-68 (Hicri 1284) tarihinin bulunması da 1856 da zâviyenin onarıldığı dönemle yakın tarihtir (**Görsel 16**). XIX.yy.ın ikinci yarısında zâviyenin geçirdiği onarımda minare eklenerek camiye dönüştürüldüğü, son cemaat yerindeki mihrâbiyenin bu onarım döneminde eklendiği, devamında revaklı olmasa da bugünkünden daha anlamlı sundurma bir son cemaat yerinin eklenerek cami işlevinin tamamlandığını anlıyoruz. Bu onarım döneminden kısa bir süre sonra türbenin onarıldığının kitabesinde belirtilmesi günümüze ulaşan yapıların XIX.yy.ın ikinci yarısından sonra esaslı bir onarım-yeniden yapım geçirdiğini göstermektedir. Gerek kubbenin, gerek minarenin kalan izlerinden inşa edildikleri dönemde tuğla ile inşa edildiğini ileri sürebiliriz. Yapıda kare mekandan kubbeye geçiş sekizgen kasnak ve tromplarla sağlanmıştır. Kubbe günümüze tuğlalı halde gelebilmişken aynı malzeme ile inşa edildiğini

düşündüğümüz minare 1992 yılındaki onarımda taş malzeme ile inşa edilmiştir. Minarelerde tuğla kullanımının yaygınlığının bölgede yakın dönemlerde inşa edilmiş camilerde eskiye dayandığını ileri sürebiliriz. Çorum Han (Gülabibey, 1567), Çorum Elvan Çelebi (1750), Çorum Sungurlu Ulu (1756), Çorum İskilip Yeni Cami (Kazasker Cafer Efendi, 1767), Çorum Ortaköy Aştavul (XIX.yy), Hıdırlık (1890) ve Çorum Üçköy (1897) camileri örnek gösterilebilir.

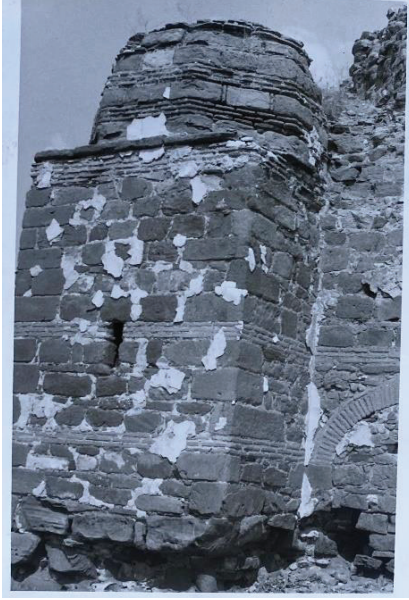
Yapının ikinci esaslı onarımını 1992 yılında geçirerek günümüze kadar ulaştığını görmekteyiz. Bu dönemde yapıdaki hasarlar belirlendikten ve eldeki veriler rapor edildikten sonra yapılan onarımda; yapıya adeta kaplama malzeme ile kabuk geçirilmiş, farklı ölçülerdeki kesme taşlar standart düzgün kesme taşlarla değiştirilmiş/kaplanmış, onarım öncesi derzler rahatlıkla görülebilirken adeta akçe geçmez derzlerle yapıdaki yabancılaştırma tüm cepheye yayılmıştır. Bu dönemde tuğla minare taş malzemeyle inşa edilmiş, minare kaidesinin batı cephesindeki mazgal pencere daha da daraltılarak yukarıya alınmış, kubbe kurşunla kaplanmış, her ne kadar yapı malzemesinde ciddi kayıplar olsa da var olanlar ya değiştirilmiş ya da kabuk-kaplama altında kalarak özgünlüğü görünmez hale getirilmiştir (**Görsel 25**).

Görsel 25. Sungurlu Yörüklü Köyü Ergülü Baba (Sahra) Camisi (Zâviyesi), II. Dönem Restitüsyonu, (Metehan KOÇ ve Cemal EKİN'den)

Bu aynı zamanda yapıya binen yükün nasıl taşıtıldığı sorusunu da gündeme getirecek bir endişeye düşürmektedir. Var olan yapı taşlarını sağlamlaştırmak, harç kayıplarını enjeksiyon yöntemi ile güçlendirmek yerine neyin nasıl yapıldığının anlaşılmasını zorlaştıracak bir kaplama/kapatma yoluna gidilmesi başta deprem olmak üzere bölgede sık sık karşılaşıldığı gözlenen sel baskınlarına karşı statüğünün nasıl direnç göstereceği yönündeki şüpheleri artırmaktadır. Aynı özensizlik pencere açıklıklarında da göze çarpmaktadır. Örneğin güney cephede alt sıradaki revzen pencerelerden batıdaki

tuğla kemerli, doğudaki sivri kemerli iken batıdaki taş, doğudaki yuvarlak kemerle yenilenmiştir (Görsel. 22, 34).

Görsel 26-27. Ergülü Baba (Sahra) Camisinin batıdan minare gövde ve papucu (26) ile kuzey cephe ve minare (27) uyumsuzluğu (1992 Vakıflar Genel Müd. Arşivi)

Görsel 28-29. Ergülü Baba Camisinin 1992 öncesi (28, Vakıflar Genel Müd. Arşivi) ve sonrası mihrâbı (29) uyumsuzluğu.

Revzen pencere şebekeleri ise alçı yerine beton kullanılarak yenilenmiştir. Son cemaat yerinin varlığı kuzey cephede cümle kapısının batısındaki dış mihraptan (Görsel 34, 35) anlaşılabilir. Birlikte kagir bir düzenleme olduğuna dair bir iz bulunmaması bugünkü kadar özensiz olmasa da ahşap bir son cemaat yeri olduğuna ikna olmamızı zorunlu kılmaktadır (Görsel 4, 35).

İç mekanda yapılan onarımda da özgün malzeme ve tekniğin göz ardı edildiği; yalın mihrap yerine neden ve hangi amaçla seçildiği bilinmeyen mihrap düzenlemesi seçilerek uygulanmış (**Görsel 28, 29**), yine aynı dönemde tespiti yapılan özgün tuğla döşemeler yerine döşemede önce beton onun üstüne ahşap kullanılması malzemeye sadık kalma noktasında görülen aksaklıklar yapının kimliğine yönelik belirsizlikler yarattığı gibi kullanım dışı kalan yapı zemininde haşerelerin yuvalanmasına zemin hazırlamıştır.

Görsel. 30-31. Onarım öncesi (30) ve bugünkü dış mihrap (31)

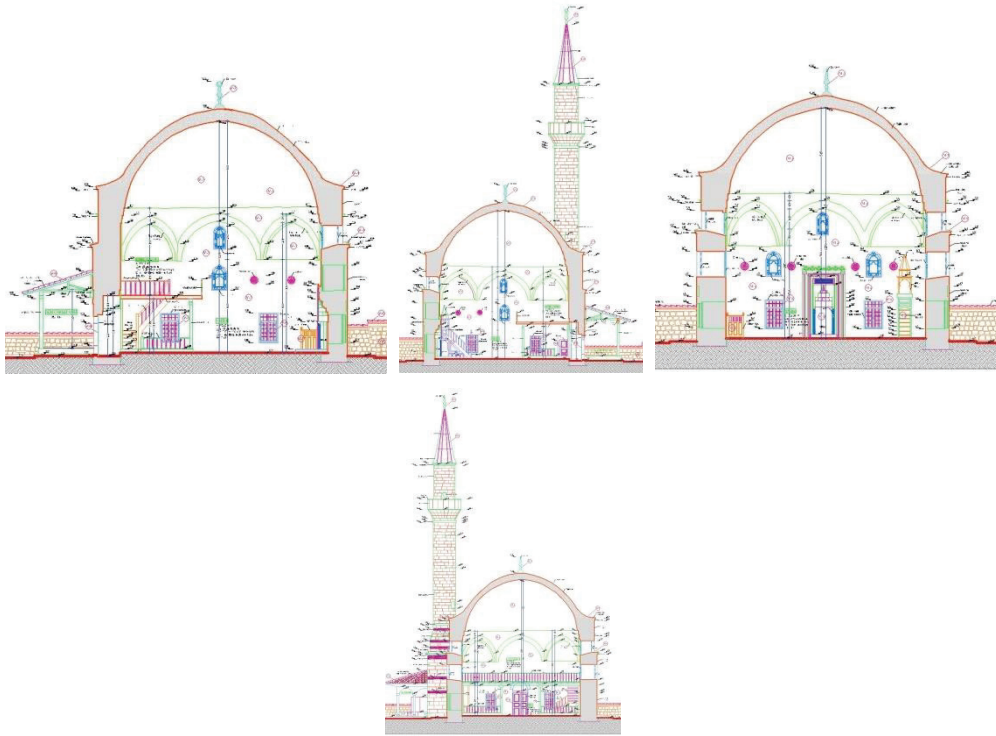
Restorasyonun asıl amacı olan eserin inşa edildiği dönemin hafızasını taşıyan malzemeyi, tekniği, beğeniyi, olanakları/olanaksızlıkları ve bakış açısını gösteren belge olduğu özelliği yeterince düşünülmemiş, gerekli özen gösterilmemiştir.

Ergülü Baba Türbesi

Vakfiye kayıtlarında ne zaman inşa edildiği bilgisi bulunmayan türbenin Ergülü Baba'nın yaşadığı dönem ve 1531 tarihinde vakıf kurduğundan hareketle XVI.yy. ortalarında inşa edilmiş olabileceğini ileri sürebiliriz. Mevcut türbenin üzerindeki kitabeden 1866 (Hicri 1284) tarihinde onarım geçirdiği, 1992'deki onarımda ise bugünkü duruma getirildiği anlaşılmaktadır (**Görsel 16, 6-13**).

Görsel 32. Sungurlu Yörüklü Köyü Ergülü Baba (Sahra) Camisi (Zâviyesi), Doğu (a), batı (b), kuzey (c) ve güney (d) cepheler (Metehan KOÇ)

Görsel 33. Sungurlu Yörüklü Köyü Ergülü Baba (Sahra) Camisi (Zâviyesi), A-A (a), B-B (b), C-C (c) ve D-D (d) Kesitleri (Metehan KOÇ)

Çevre duvarı içinde bulunan ve kuzey güney doğrultuda kareye yakın dikdörtgen yapı, yakın ölçülerdeki iki mekandan oluşmaktadır. Yörede bulunan kagir türbeler yanında kare plandaki İskilip kırsalındaki ahşap türbelerle de uyumludur (Koşan, 2016: 80-92). Giriş mekanından sonraki ikinci mekanın ortasında tek sanduka bulunmaktadır (**Görsel 3, 5, 36, 37**). Onarım öncesine ait görsel olmaması, içten ve dıştan sıvalı olması (Belki yapılacak sıva raspası sonucu dönem analizi yapma fırsatı olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir.) bugünkü haliyle türbenin özgünlüğünü kaybettiğini söyleyebiliriz.

Görüşel 34-35. Güneydoğu (34), kuzeybatı cepheler (35)

Görüşel. 36-37. Ergülü Baba Türbesi'nin güneydoğu cephesi (36) ve güney iç mekan (37)

Sonuç

Sahip olunan kültürel birikimin gelecek kuşaklara aktarılmasının önemli araçlarından biri de mimarlık mirasıdır. İnşasından bu yana, çeşitli müdahalelere maruz kalsa da günümüze kadar gelebilmiş yapılar döneminin özelliklerini yansıtmaları nedeniyle kültür aktarımının somut örnekleridir.

Zaviye yapıları sadece dini bir simge olmanın yanında sosyo-kültürel, askeri ve toplumsal alanda geçmişte önemli görevler üstlenmiştir. Kuruldukları bölgede sivil halkın yetiştirilmesi ve yönlendirilmesinde dikkate değer roller almış, vakıf hizmetlerinin temel taşı olma niteliğiyle günümüz sosyal devlet anlayışını besleyen kurumlar olmuştur.

Değişikliklerle de olsa günümüze gelebilen mimari yapılarıyla (Zâviye-cami, türbe, hazire ve çeşmeyle) somut; anlatılarıyla (Ergülü Baba'nın kerametleri üzerinden kurulan bağla oluşan ziyaretçi sürekliliğiyle) somut olamayan kültürel miras özelliğine sahip Ergülü Baba Külliyesi'nin sahip olduğu tarihi ve kültürel potansiyelin harekete geçirilmesi ve bu sayede kültürel sürekliliğin devamı ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından önemlidir. Bu amaçla girişte ortaya koyduğumuz eksik ve kusurların giderilmesi gerekmektedir. Önce koruma sonra yaşatma şeklinde sıraladığımız önlemlerin alınması aciliyet arz etmektedir.

- 1) Ergülü Baba'nın tarihi kişiliğiyle özdeşleşmiş ve yöre hafızasında "Türbe Mevkii" olarak anılan alandaki yapıların zâviye-cami, türbe, hazire ve çeşmenin bütüncül bir yaklaşımla koruma altına alınması ve hazırlanacak restorasyon projesi ve yapılacak restorasyon uygulamasının bu hassasiyetle yürütülmesi gerekmektedir.
- 2) Bu koruma yaklaşımının çerçevesi belirlenmeli, bu çerçeve içine yukarıdaki yapılar ve müstemilatlarını da dahil edecek şekilde çevre duvarı inşa edilmelidir. Bu sayede alana giriş çıkışların denetimi daha kolay sağlanacaktır.
- 3) Öncelikle yapı ve yapıları tehlikelerden uzaklaştırmak amacıyla sel taşkınlıklarına karşı caminin kuzeyindekine benzer biçimde doğu ve güneyine drenaj kanalları açılması veya yapıya gelen akıntının yönünü değiştirecek tedbirlerin alınması gerekmektedir.
- 4) Cami avlusuna yapılan toprak dolgunun kaldırılarak harim zemin seviyesiyle eşitlenmesi ve bu uygulama sırasında yapıyla avlu zemini arasında yalıtım sağlayıcı uygulamalar gerekmektedir.
- 5) Caminin çevre duvarında oluşan hasarlar giderilmeli, korkuluklar yeniden düzenlenmeli bu yapılırken hemen doğusundaki çeşmeye doğrudan bağlantı sağlayacak bir düzenleme yapılmalıdır. Avluya bir şadırvan düzenlemesi yerine anlatisıyla günümüze gelen çeşme çevresinde abdest alma ihtiyacına yönelik bir çözüm tercih edilerek yapılar arasındaki bütünlük güçlendirilmelidir.
- 6) Yapının duvarlarının iç ve cephesinde belirli noktalarda yapılacak sıva raspası ile taşların sağlamlığı, derzlerin doluluk-boşluk kapasitesi gözlenmeli, duvarların taşıma kapasitesi ölçülmeli, kaplama taşların duvarlara bindirdiği yük araştırılmalıdır. Ortaya çıkacak sonuçta göre güçlendirici çözümler geliştirilmelidir.
- 7) Yapının özellikle saçak kurşunları yenilenmeli, kubbe kurşunları da kontrol edilmeli zira zaman zaman kubbeden yağmur akıntısı gözlendiği muhtarlıkça tarafımıza aktarılmıştır.
- 8) Kuzey cephedeki dış mihrap düzenlemesi aslına uygun yenilenmeli, son cemaat yeri ahşap malzeme ile yeniden tasarlanmalıdır.
- 9) Cami ile türbe arasında bulunan ve Ergülü Baba dostlarına-müridlerine ait olması muhtemel haziredeki mezar taşları restorasyon kapsamına alınarak öncelikle mezar taşlarının tespiti yapılmalı, baş-ayak taşı bütünlüğü sağlanmalı, zemin blokajı yapılarak gerektiğinde bütünlüme-tümlüme çalışmaları ile ayağa kaldırılmalıdır.
- 10) Yapılar insan nefesiyle yaşar yaklaşımı göz önünde bulundurularak en kısa sürede bir din görevlisi ve özellikle ziyaretçilerin artmaya başladığı dönemlerden itibaren hiç olmazsa İŞKUR

aracılığı ile Türbe Mevkiinden sorumlu ve ziyaretçilerin bir düzen ve intizam içinde ziyaretlerini yapmalarını sağlamada yardımcı personelin görevlendirilmesi gerekmektedir.

- 11) Vakfiyede vurgulandığı gibi yapıda özellikle cuma ve bayram namazlarının yanında Ramazan ve teravih namazlarının da yerine getirilmesi konusunda özendirici yaklaşımlar sergilenmeli böylece gelenek sürdürülmelidir. Bu amaçla önemli kanaat ve dini önderlerin Ergülü Baba teması etrafında düzenlenecek etkinliklere çağırılması yöre halkını bölgeye çekmede etkili olacaktır. Ancak bu idrak içindeki bir görevlinin atanması da önemlidir.
- 12) Unutulmamalıdır ki koruma ve kullanma dengesinin sağlıklı kurulabildiği uygulamalar sürdürülebilirliği sağlar, yaşatılan yapılar çevreyi, yapılarla yaşatılan çevre de dokuyu korumada etkili olurlar.
- 13) Bu önerilerin uygulanabilmesi önündeki engellerden biri de yapının Köy Tüzel Kişiliği marifeti ile bakımı ve korunmasının tüm iyi niyet ve gayretlere rağmen gerçekleşmesinin zorluğudur. Yapılar biran önce Vakıflara devredilerek geçmişte haber konusu olan ve alacaklardan dolayı “Ergülü Baba Türbesi'ne haciz” (Haberler <https://www.hurriyet.com.tr>, 25 Nisan 2012) haberleri gibi istenmeyen durumlardan da kurtarılmalıdır.
- 14) Bu sayede korunması gerekli kültürel mirasın hem fiziksel varlıklarını günümüzün beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde sürdürmesi hem de gelecek kuşaklara somut ve somut olmayan değerleriyle aktarılmasını sağlayarak çağdaş yaşama entegre edilmiş olacaktır.
- 15) En önemlisi yapılacak müdahaleler külliye zaviye kimliğini göz ardı etmeden, kullanıcıların kullanım amaç ve biçimlerine saygıyı ihmal etmeyen bir yaklaşımla gerçekleşmelidir. Zira külliye geçmişteki birikimini günümüze taşıırken zaman içinde kullanıcılarını da değiştirdiğini, birleştirdiğini unutmamak gerekir.

Vakfiyelerde görüldüğü gibi Ergülü Baba Vakfiyesinde de vakıf mallarının yalnız vakıf şartlarına uygun olarak kullanılması, satılmaması, hibe edilememesi, başkasına mülk olarak verilememesi, değiştirilememesi hatta kiraya bile verilememesi vurgulandıktan sonra : “Kim ki yukarıdaki şartları değiştirirse, Allah'ın, meleklerin ve insanların laneti onun üzerine olsun” bedduası ile bitirilmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Sungurlu'nun Yörüklü Köyündeki Ergülü Baba (Sahra) Camisi (Zâviyesi) ve Bütüncül Koruma Önerileri” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Ahunbay, Z. (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, İstanbul Yapı Endüstri Merkezi.

Ahunbay, Z. (2014). Tarihi kentlerin ve kentsel alanların korunması ve yönetimiyle ilgili Valetta

İlkeleri, çeviri: Zeynep Ahunbay 2014.

- Alan Araştırması Semineri (HLK 220), (2015). "Bir Çorum Köyünde Sözden Ritüele Etnografik Araştırma Raporu" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümü*.
- Barkan, Ö. L. (1942). "Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi*, S.2, 279-353.
- Çorum kültür envanteri, (2009). Çorum Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları, yayın No: 3.
- Erkoç, E. (2015). *Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Salmat Basım Yayım Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti. 579-581.
- Eyice, S. (1963). "İlk Osmanlı Devrinin Dini ve İçtimai bir Müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, cilt: 23, sayı : 1-2.
- Gulli, L. ve Talo, F. (2012). "Cinquant'anni di Esperienze Nella Gestione Dei Centri Storici In Un CasoEsemplare", *Journal of The Department of Cultural Heritage*. University of Macerata. Vol. 5, pp.53-54.
- Kan, T. ve Binan, D. (2014). "İstanbul Süleymaniye Külliyesi Örneğinde Külliye İçin Bir Yönetim Modeli Önerisi", *Tasarım Kuram*, S. 10 (17) : 94.
- Korkmaz, Ş. (2003). *Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II.Meşrutiyet)*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı.
- Koşan, D. (2016). "İskilip'te Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Cami ve Türbeler", *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Art & Humanites Journal* Vol. 5: 80-92.
- Ocak, A. Y. (1978). "Zâviyeler (Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme)." *Vakıflar Dergisi*,12, 247-269.
- Tanman, B. (2002). "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler", *Türkler*, XII, Ankara, 149-161.

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA) Cevdet Tasnifi : Evkaf 10781.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA) Cevdet Tasnifi : Evkaf 18977.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA) E. Sadaret Mektubi Kalemi CHT, 00371/00163.
- Maliye Varidât Muhasebesi Temettuât, 543.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, Defter, 00886 / 00136.
- Valetta İlkeleri http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf
(Erişim Tarihi:10.09.2021).

Extended Abstract

Yörüklü Village of Sungurlu District of Çorum Province, northwest of Sungurlu; It is located at 40° 18' 45.1800" north and 34° 15' 3.5964" east gps coordinates. It is 20 km from the town center and 65 km from Çorum. While Yörüklü was in the status of a town between 1995-2013, it has been taken into the status of village since 2013 due to its decreasing population. Today, approximately 2 km east of the Yörüklü settlement, in the place known as the "Türbe Mevkii", the Ergülü Baba (Sahra) Mosque is located. There are mausoleum, sacrificial places and burial ground in the north of the mosque, and a fountain in the northeast. The buildings outside the mosque have lost their originality.

It is learned from the endowment dated 1531 that the Ergülü Baba (Sahra) Mosque, which has survived to the present day with its repairs, is a "zaviye" structure. The center of a certain sect or sect branch is called "asitane", and the sect structures connected to these ascitane are called "zaviye". The zaviye structures, of which dervishes belong, became widespread with the spread of Sufi movements. Today, approximately 2 km east of the Yörüklü settlement, in the place known as the "Türbe Mevkii", the Ergülü Baba (Sahra) Mosque is located. There are mausoleum, sacrificial places and burial ground in the north of the mosque, and a fountain in the northeast. In addition to being a religious symbol, zawiya structures have undertaken important tasks in the socio-cultural, military and social fields in the past. In the region where they were established, they played a significant role in educating and directing the civilian population, and nowadays as a cornerstone of the foundation services, they become the institutions that foster the understanding of social state.

The building, which is known as the Ergulu Baba Mosque today, was built in the XVI century. While it was built in the first quarter of the century, after the death of Ergülü Baba in the second half of the same century, his tomb was built in the northwest of the building. The building continued to function as a lodge until 1845, and served as a center for Friday and Eid prayers. Over time, the structure, which was far from the settlements, lost its congregation first and then its religious officer, and was left to its fate when a new official was not appointed.

In the examinations that were carried out on 09 June 2021, it was determined that the perimeter walls and railings of the mosque were destroyed in places, and that the existing fences became vulnerable to environmental danger due to the loss of their protection function. The drainage channel opened to the north of the mosque for the structures that are frequently flooded provides partial flood evacuation. During the 1992 repair, the courtyard was filled with earth fill carelessly, It caused a level difference with the harim floor. Due to the lack of insulation, the water flowing into the courtyard causes liquefaction of the ground and invites structural cracks in the main walls and dome. As a matter of fact, it is possible to see the traces of this in the demolition of the surrounding walls. The humidity created by these conditions also causes negative effects on the building's harim floor, and the floor is infested with insects and pests due to both this humidity and the of the building. Covering the floor with careless and unqualified materials has also revealed usage problems. In addition, the fact that the kulliye is far from today's village settlement has left the structures out of use. In this period, although it was tried to be protected with the limited opportunities of the Village Legal Entity, this effort was not enough.

The distance between the mosque, tomb, burial ground and fountain structures in the complex is different from the usual plans. However, are of the opinion that the connections of these structures with each other should be conserved-repaired-considered in a holistic way, taking into account the common denominator of Ergülü Baba and a kulliye approach. For this purpose, structures should be evaluated in this integrity and conservation should be handled with the same holistic approach.

The Ergülü Baba Complex is one of the structures that functioned as a settlement and organization center in the Islamization and Turkification of Anatolia and Rumelia, with the lodges established by the Horasan Erens within the dervish groups consisting of Yesevi-Rufai-Haydari and Bektashis. The aforementioned Kulliye is important because it bears the traces of the purpose of its establishment and the structural change it has undergone, as well as witnessing the social transformation. By keeping the identity of Ergülü Baba alive, the building should be taken under holistic protection together with its tomb, burial ground and fountain. This study suggests data on how to preserve the vitality of this perception with a holistic approach.

In this study, it is emphasized that in addition to the determination-preservation approach of the kulliye structures, keeping the value in the user's memory alive with the intangible heritage feature will be possible with holistic approach. In this way, the aspect of being a religious-cultural center in the past will be revived, and the feature of being a place of memory of the region will be kept alive. In the study, besides the determination of the structures with their borders, their place in the region's memory was examined, and the methods of holistic protection of memory spaces with the emerging data were listed.

Geliş Tarihi / Received Date
19 .09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
20 .11.2022

Askeri Ceza Yargılaması ve 7329 Sayılı Kanunla Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi

Military Criminal Trial and the Evaluation of the Amendments Made by Law Number 7329

Cemal ÖZTÜRK¹

Anıl ÇAKAN²

Öz

Devletler ortaya çıkınca yönetim ve uyuşmazlık çözüme yetkilerini devralmışlardır. Bu kez de devletlerarasındaki uyuşmazlıkların çözümü sorunu gündeme gelmiş ve devletler çözemedikleri bazı sorunlarını savaş yoluyla çözmek durumunda kalmıştır. Devletlerin haklarını koruma içgüdüleri beraberinde orduları ortaya çıkarmıştır. Bir kamu hizmet birimi olarak ordunun ve bu bağlamda yapılacak yargılamanın hukuk kurallarına bağlanması gereğini ortaya koymuştur. Çalışmanın amacı askeri mahkemelerin görev ve yetkileri ile 2017 tarihli Anayasa değişikliği neticesinde sivil yargının askeri yargının yerini alması ve bu süreçte 7329 sayılı Kanun ile yapılan değişikliklerin mevzuat ve yargı kararları ışığında değerlendirilmesidir. Bu amaca yönelik olarak nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli eşliğinde gerekli literatür, mevzuat ve yargı kararları taranarak gerekli analizler yapılmıştır. Sonuç olarak 7329 sayılı yasayla askeri ceza yargılamasında yapılan değişikliklerle asker kişilerin sivil yargı eliyle yargılanmasına dair usullere açıklık getirilmesi, kişiler açısından çeşitli yeni hukuki güvenceler tanınması, idari makamların adli makamlara yargılama aşamalarında müdahale edememesi gibi değişimlerin hukuk devleti açısından olumlu olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Askeri ceza yargılaması, Asker kişi, Askeri suç, 7329 sayılı Kanun, Soruşturma izni.

Abstract

When states emerged, they took over the powers of administration and dispute resolution. This time, the problem of resolution of conflicts between states came to the fore and states had to solve some of their problems that they could not solve through war. The instinct of the states to protect their rights has created armies. It revealed that the army as a public service unit and the proceedings to be held in this context should be bound to the law rules. The aim of the study is to evaluate replacing the military judiciary with the duties and powers of military courts, as a result of the Constitutional amendment dated 2017, and the amendments made by Law No. 7329 in this process in the light of legislation and judicial decisions. For this purpose, necessary analyzes were made by

¹ Sorumlu Yazar: Doç. Dr.-Kamu Hukuku Bilim Uzmanı, Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Bitlis/TÜRKİYE, E-mail: cozturk@beu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3607-1356

² Cumhuriyet Savcısı, Bitlis/ TÜRKİYE, E-mail: anilcakan41@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0030-0244

scanning the necessary literature, legislation and judicial decisions, accompanied by the descriptive scanning model, which is one of the qualitative research methods. As a result, it is seen that changes by the amendments made with the Law No. 7329 such as clarification of the procedures regarding the trial of military persons by the civilian judiciary, the introduction of various new legal guarantees for individuals, and the inability of the administrative authorities to intervene in the judicial authorities are beneficial for the state of law.

Keywords: Military criminal trial, Military person, Military crime, Law No. 7329, Investigation permit.

Giriş

Eski zamanlara dayanan askeri personele özgü bir ceza mevzuatının oluşturulması düşüncesi tamamı ile uygulamadaki ihtiyaçlardan doğmuştur. En disiplinli grup hemen hemen bütün milletlerin tarihinde askeriye olmuştur. Bu nedenle ceza kanunları yapılmadan öncesinde dahi ordu açısından ceza yaptırımları ortaya konmuştur. Günümüzde de uygulamadan doğan bu pratik ihtiyaçlar ortadan kalkmış değildir. Aksine ordu disiplinini daha sıkı kurallarla sağlamak için eskiden beri mevcut olan amaca belirli bir statüde bulunan kimseleri (asker kişileri) ilgilendiren hükümleri genel ceza hukukundan ayrı değerlendirmek ve askeri personelce kendilerini ilgilendiren bütün ceza hükümlerini toplu şekilde bir arada vermek gibi başka gayeler de eklenmiştir. Ordu devlet içindeki ve dışındaki düşmana karşı devleti korumakla görevlidir. Bireylerin hayatı pahasına bu görevi yapmak zorundadır. Bu durumlarda görevini yerine getirebilmek için özel usul ve esaslara tabiidir. Bu kurallar askeri yargının gerekçelerini oluşturmaktadır (Köprü, 1988: 27).

Genel adli yargıdan görev ve yetki açısından ayrılan askeri yargı,, genellikle askerlerin görev alanına ilişkin yargılama yapan, savaş ve barış döneminde yargılama yapma yetki ve sorumluluğu değişebilen ve geçmişe eski zamanlara dayanan bir yargı koludur. Askeri yargının ortaya çıkış felsefesi ve amacı öncelikle askeri disiplinin tesis edilmesidir. Askeri yargı mantığının temelinde üç ana kural yatmaktadır. Askeri mahkemelerin askeri birlikle birlikte hareket etmesi sonucunda disiplinsizlik oluşturan eylemin derhal muhakemesine başlanabilmesini sağlayan hazır olma kuralı; disiplinin tesisi için yapılacak yargılamada cezanın yine asker kişiler tarafından verilmesi gerektiği fikrine dayanan askeri adaletin askerlerce dağıtılması kuralı ve itaatin askerliğin temeli olması sebebiyle itaat kuralıdır. Bu durum askeri yargıda çok büyük bir öneme sahiptir. İtaatsizlik ağır yaptırımlara tabi tutulmuş ve bu suça ait yargılamanın itaat kavramının ruhunu anlayabilecek mahkemelerce yapılması gerektiği değerlendirilmiştir (Maraş, 2020: 5). Bu arada adaletin birçok tanımı olmakla beraber, hakkın hak sahibine verilmesi ya da hak sahibinin hakkını alması adalet olarak belirtilebilir. (Öztürk, 2022: 40)

Çalışmanın konusu olan askeri ceza hukuku ve cezai yaptırımlar, milletlerin dünya sahnesine çıkmaları ve varlıklarını devam ettirebilmeleri için hayati öneme sahip savaş tarihi ile birlikte doğduğu için hukuk dalları içerisinde en eski ve köklü olanıdır (Karakurumer, 2021: 223; Erman, 1983: 17). Orduların disiplin uygulamaları, korumakla sorumlu oldukları kültürel değer yargılarının yansımalarıdır. Bu bağlamda askeri hukuk tarihi; ulusların gelenek ve göreneklerini, milli değer yargılarını, tarihini, savaş ve hukuk tarihi alanındaki birikimlerinin bütünüdür. Sayılan tüm bu unsurları barındıran Türk askeri hukuk tarihini de bu kapsamda kabul etmek gerekmektedir. (Karakurumer, 2021: 223; Değirmenci & Tanrıverdi, 2014: 56).

Askeri Yargı

Türkiye’de Askeri Yargı

Askeri yargı iki hususu kapsar. Birincisi Askeri Mahkemelerin suç karşılığı olan ve cezai müeyyideler içeren askeri ceza hukukuna dair yapılan yargı aktiviteleridir. İkincisi; asker olanlara dair idarenin eylem ve işleri ile asker hizmetlerine dair idari nitelikteki işlem ve eylemler sonucu ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözülmesindeki yargılama faaliyetleridir. Bu iki alan askeri yargının esas faaliyet alanını oluşturmaktadır (Kocabey, 1997: 237).

Ülkemizde askeri yargının doğuşu Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarına rastlamaktadır. Başlangıçta adli yargı ile birlikte görülen askeri yargı faaliyetleri Orhan Bey zamanında düzenli ve sürekli orduların kurulması ile adli yargıdan ayrılmış ve farklı şekilde düzenlenmiştir. Başlangıçta padişaha ait olan yargılama yetkisi Divan-ı Humayun’da bizzat padişah tarafından kullanılırken daha sonra padişaha vekaleten veziri azam, kadıasker (kazasker) ve kadılar bu yetkiyi kullanmışlardır. Zaman içerisinde bu şahısların yerini heyetler, meclisler, Divan- Harbler ve sonunda da mahkemeler almıştır. Yargılama yetkisini kullanan bu kuruluşların teşekkülünde hakimlik niteliğini taşıyan kişilerin sayısı giderek artmıştır. 1961 yılına kadar günün koşullarının gerektirdiği yasal düzenlemeler ile askeri yargı çeşitli aşamalar geçirmiş, ilk defa 1961 Anayasası ile anayasal bir statüye sahip olmuştur. 1961 Anayasası düzenlemelerinde askeri mahkemeleri ilk derece mahkemesi olarak, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi yüksek mahkemeler arasında sayılmıştır. Bu uygulama ile Türkiye idari ve adli yargı yanında askeri yargıyı da ayrı bir yargı düzeni olarak anayasasında düzenleyen ülkelerden olmuştur (Ural, 1994: 138-139).

Askeri Mahkemelerin Kapatılma Süreci

Askeri Yargı teşkilatı 1981 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 145, 156, 157. maddelerinde düzenlenmiş olup, 11.02.2017 tarihinde resmi gazetede yayımlanan “21.01.2017 tarih 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un” 16. maddesi ile mülga edilmiştir. Bu çalışmanın konusu dikkate alınarak askeri idari yargı müessesesi kısaca tanımlanmış olup ayrıntısı ile incelenmemiştir.

21.01.2017 tarihinde 6771 sayılı Kanun’un 17. maddesiyle yapılan anayasa değişikliği sonucu askerî yargı teşkilatlarının faaliyetine son vermiş olup askeri yargı sistemini anayasamızdan çıkarmıştır. Askeri yargı makamlarının kapatılması ile birlikte askeri suç soruşturmalarının sivil adli makamlarca soruşturulması ve kovuşturulması yoluna gidilmiştir.

Askeri mahkemelerin kapatılmasından önce Askeri Mahkemelerce yapılan askeri suç yargılamalarında 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu ve 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü hakkında Kanun uygulanmakta idi. 2017 tarihli Anayasa değişikliği ile askeri mahkemelerin faaliyetlerine son verilerek askeri suç soruşturma ve kovuşturmaları sivil yargıya intikal etmiş ancak uygulamada sıkça karıştırıldığı üzere 1632 sayılı Kanun ve 353 sayılı Kanun yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Yani 6771 sayılı Kanun ile yapılan anayasal değişiklik sadece askeri mahkemeleri kapatmış ancak askeri mevzuatta bir değişikliğe gitmemiştir. Bu durum askeri suçların, sivil yargı organlarınca, askeri usul ve esas kurallarına göre soruşturulması ve kovuşturulması sonucunu doğurmuştur. Bu durumun getirdiği karışıklıklar ve askeri ve sivil yargılama usul ve esasa yönelik çatışmaları çalışmanın konusunu

oluşturan "24.06.2021 tarih ve 7329 sayılı Askeri Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile giderilmeye çalışılmıştır.

353 Sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu Ve Yargılama Usulü Kanununda Durum Askeri Yargının İşleyişi Ve Sisteme Getirilen Eleştiriler

353 sayılı Kanun'a göre askeri mahkemelerin ilgili Kuvvet Komutanlıklarının görüşü alınıp Milli Savunma Bakanlığı tarafından kurulup kaldırılacağı hükme bağlanmıştır. Askeri mahkemelerin ve askeri savcılıkların kuruluşuna dair teşkilatlanmanın askeri kurum amiri veya kıta komutanı gözetiminde gerçekleşmesi esas alınmıştır.

Askeri mahkemelerde ceza yargılaması süreci adli yargı ceza yargılamaları ile benzerlik göstermektedir. Her ikisinde de soruşturma ve kovuşturma aşamaları bulunur.. Ancak askeri yargıda askeri hâkim ve savcı sınıfından olmamasına rağmen teşkilatında askeri mahkeme kurulan kıta komutanı ya da askeri kurum amirinin soruşturma ve kovuşturmayla ilgili bir takım yetkilere sahip olması askeri yargıda adli yargıdaki uygulamadan farklı bir durum karşımıza çıkarmaktadır. Her iki yargı sistemi arasındaki en belirgin fark bu noktadadır (Yeşil, 2016:1186).

Kıta komutanı veya askeri kurum amirinin askeri ceza yargılamaları üzerinde oldukça etkin olduğu söylenebilir. Askeri kurum amiri veya kıta komutanının askeri mahkemelerin görev alanına giren bir suçlu öğrendikleri takdirde refakatlerindeki askeri savcıya soruşturma açtırabileceğini ve yargılamanın aşamalarını da emrindeki adli müşavirler aracılığıyla takip edebileceğini düzenlemiştir. Bu durum uygulamada kıta komutanının yargılamanın başlangıcından itibaren etkin olduğu, tarafların kullanması gereken bazı hak ve yetkilerle donatılmış olduğu ve hatta yargılamanın bir süjesi olduğu yönünde değerlendirme ve eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur.

2017 yılında yürürlüğe giren 6771 sayılı Kanun öncesinde 353 sayılı Kanun döneminde, uygulamada, askeri mahkemelerce komutanın bu yetkisi 4483 sayılı Memurlar ve diğer Kamu görevlilerinin Yargılanması hakkında Kanun'un 1. maddesinde belirtilen, kanunun amacının memurlar ve diğer kamu görevlilerinin görev suçları dolayısıyla yargılanabilmeleri için gerekli soruşturma izninin verilmesine ilişkin düzenlemede olduğu gibi soruşturma izni olarak varsayılmakta ve komutanın askeri suçla ilgili soruşturma açtırma yazısı/soruşturma izin yazısı olarak kabul görmekte idi. O dönemde soruşturma izni olarak adlandırılacak bu komutanlık yetkisinin 4483 sayılı Kanundaki düzenlemeden farkı 353 sayılı Kanunda tarif edilen görev suçları yanında diğer askeri suçları da kapsamı ve şüpheli asker kişiler, askeri savcılıklar gibi ilgilileri tarafından herhangi bir itiraza tabi olamaması gibi farklılıklar arz etmekte idi.

353 sayılı Kanununun 96. maddesinde; 95. maddede belirtilen yollarla bir suç işlendiğini öğrendiğinde askeri savcı soruşturma yapar ve *kamu davasının açılması gerekir gerekmediğine karar verir*, askeri savcılıklarca soruşturma yapılabilmesinin bu prosedürünün 353 sayılı Kanun'un 95. maddesinde düzenlendiği görülmektedir. Buna göre; askeri suçlara dair şikayet ve ihbarların öncelikle ilk olarak şüpheli kişinin amiri hangi makamsa ona gönderilmesi gerekir. Böyle bir durumdan haberdar olan askeri birlik komutanı askeri suçlara dair şüphelinin kimlik bilgilerini, yüklenen suç ve varsa delilleri gösterecek vaka kanaat raporu düzenleyecektir. Düzenlenen bu rapor bağlı bulunduğu, nezdinde askeri mahkeme kurulan askerî kurum amiri veya kıta komutanına gönderilecek olup sonrasında teşkilâtında

askerî mahkeme kurulan kıta komutanı veya askerî kurum amiri, suç evrakını soruşturmaya dair işlemlere başlanması için askeri savcıya gönderecektir. Kıta komutanına tanınan bu yetkiler 353 sayılı Kanun döneminde teknik anlamda, askeri savcılara verilen bir soruşturma emri niteliğindedir.

Gecikmesinde sakınca olan haller ve Ağır ceza mahkemesi görev alanındaki suçlar bu prosedürün dışında olmakla askeri savcılarının ancak böyle bir durumda komutanlıktan herhangi bir izin/emir gelmeden soruşturma yapabilmesine cevaz verilmiştir. Ancak bu durumda da durumun derhal ilgili komutanlığa bildirilmesi şartı getirilmiştir.

Askeri savcılarının soruşturma işlemlerine ilişkin askeri kurum amiri ve komutanlıklarının bu yetkilerine ek olarak 353 sayılı Kanun döneminde, askeri savcılarca yapılan soruşturma sonucunda verilen kamu adına kovuşturmaya yer olmadığına dair karar bir başka deyişle takipsizlik kararlarına, süresi içinde itiraz edilmemiş olması, veya itirazın reddedilmiş olması halinde, soruşturmaya devam edilmesi veya kamu davası açılması hususları yönünden askeri savcıya Millî Savunma Bakanı emir verebilmekteydi. Kamu davasının açılmasına dair emir verildiğinde askeri savcı, dosyasında başkaca bir soruşturma işlemi yapmadan ilgili askeri mahkemeye hitaben iddianame düzenlemek zorundaydı. Buna göre yukarıda izah edilen tüm soruşturma prosedürleri tamamlandığında askeri savcılık tarafından yapılacak soruşturma sonucu kamu adına kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilmesi ve Komutanlıkça bu karar itiraz edilmiş ve itirazın reddedilmiş olması halinde dahi Milli Savunma Bakanı'nın askeri savcılık teşkilatına doğrudan emir vererek şüpheli hakkında kamu davasını açılmasını teminen iddianame düzenletebileceğini ifade etmektedir. Bu durum askeri savcılıkların askeri suç soruşturması yapmak ve yapacakları soruşturma sonucunda iddianame tanzim etmek veya takipsizlik kararı verme konularında tam anlamıyla idareden veya amirleri olan komutanlık makamlarından bağımsız olmadıklarını göstermektedir.

6771 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliğinden önce kıta komutanının soruşturma ve kovuşturma aşamalarındaki yetkileri uygulamada birçok eleştiriye konu olmuştur. Mahkemelerin bağımsızlığı ile ilgili olarak askeri mahkemelerin komutanlıklar nezdinde kurulu bulunması, ihtiyaçlarının komutanlık makamı tarafından karşılanması gibi hususlar mahkemelerin bağımsızlığını zedeleyen veya en azından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kriterleri açısından ilgili mahkemenin bağımsızlığına engel bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Bunun yanında askeri suç soruşturmalarının Ceza Muhakemesi Kanunu-CMK'nın 160/1. maddesi uyarınca re'sen başlatılmaması, askeri kurum amiri veya komutan iznine tabi olması, soruşturmanın gizliliği ilkesine aykırı olarak her aşamada komutanın askeri yargı makamlarından bilgi isteyebilmesi, askeri mahalde yapılacak arama ve el koymadan o yerdeki askerî birlik komutanı veya kurum amirine bilgi verilmesi, bu tedbirlerinin komutanın bilgisi dâhilinde gerçekleşmesi, kıta komutanının şüphelinin tutuklanmasını istediği takdirde bu istemini askeri savcıya bildirebilmesi ve askeri savcının bu istemi askerî mahkemeye intikal ettirmekle mükellef olması gibi tutuklama tedbirlerinin komutanın iznine, bilgisine ve itirazına tabi olması, komutanın askeri savcılıklarca verilen kovuşturmaya yer olmadığına dair kararlara, tutuklama ve tutuklama isteminin reddine dair kararlara itiraz edebilmesi gibi yetkiler konusunda 4483 sayılı Kanun'daki memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yargılanması ile ilgili verilen

soruşturma izni kapsamındaki yetkileri de aşacak şekilde yargılamanın sùjelerine tanınacak yetkilerin komutana tanınması nedeniyle eleştirilmiştir.

Asker Kişi Kavramı

Askeri, mahkemelerin yargılama görevleri içerisinde anlaşılması gereken ilk unsur "asker kişi" kavramıdır. Kanun'un uygulanmasındaki asker kişiler "*Muvazzaf olan asker; subay, astsubay, askerî öğrenci, uzman jandarma, uzman erbaş, sözleşmeli er ve erbaş, er ve erbaş, askerî hizmette bulunduğu sürede yedek asker ve rızası ile Türk Silahlı Kuvvetlerine katılan*" olarak belirtilmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin 15/3/2012 tarihli ve 2011/30 E. Ve 2012/36 K. sayılı kararından (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2012/36>) önce "askeri mahalde işlenen suçlar" da bu kategoride iken iptal kararı sonrasında bir suçun sırf askerî mahalde işlenmiş olmasının askerî mahkemede yargılanmayı gerektirmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda asker olmayan bir kişi sırf askerî mahalde bir suç işledi diye askerî mahkemelerce yargılanamayacaktır.

Askerî Suç Kavramı

Askerî suçlar 1632 sayılı Kanunda net şekilde tanımlanmamış olup Kanun'un 1. maddesinde bu kanunun hapis, ağır hapis ve ölümlle cezalandırdığı suç askerî cürüm olarak belirtilmiştir, Böylece 1632 sayılı Askerî Ceza Kanunu'ndaki cezalarla cezalandırılan fiiller askerî cürüm şeklinde tanımlanmıştır.

Uyuşmazlık Mahkemesi Kararlarında³ askerî suç şu üç grupta sayılmaktadır;

a) *Sadece Askerî Ceza Kanunu ile cezalandırılanlar,*

b) *Taşıdığı unsurları kısmen diğer ceza kanunlarında ve kısmen de Askerî Ceza Kanununda gösterilenler,*

c) *Askerî suç (Türk Ceza Kanunu'na atıf suretiyle) çevrilenler.*

Uyuşmazlık Mahkemesi içtihatlarına göre askerî suçlar yönünden sırf askerî suçlar ve askerî suç benzerleri olmak üzere bir ayırım yapıldığı söylenebilmektedir (Yayla, 2018: 276; Duranoğlu, 2008: 46-47).

Askerî ceza yargılamasının sadece asker kişilerin askerî suçlarını veya görevleri ile bağlantılı görev suçlarını kapsamaması, asker kişinin asker kişi aleyhine işlediği diğer (askerî olmayan) suçların da askerî ceza yargılama sahasında bulunması 353 sayılı Kanun döneminde askerî yargıya ve komutanlık iznine tabi olmasına getirilen eleştirilerden olmuştur.

Siviller, General Ve Amiraller, Kuvvet Komutanlarının Yargılanması

Siviller Yönünden

Anayasa Mahkemesi'nin 20.9.2012 tarihli ve 2011/80 Esas ve 2012/122 Karar sayılı kararı (<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2012/122>) ile barış zamanında sivillerin askerî mahkemelerde yargılanmasına son verilmiştir. Ancak savaş halinde asker kişilerin işledikleri tüm suçlara ilişkin davalar ve bunlara iştirak eden sivil şahısların işledikleri suçlar nedeniyle görülen davaların askerî mahkemelerde görülmesine olanak sağlanmıştır.

General ve Amiraller Yönünden

³ Uyuşmazlık Mahkemesi Ceza Bölümü 30.11.2015 tarihli 2015/34 E ve 2015/37 K, 30.11.2015 tarih 2015/40 E ve 2015/38 K, 06.06.2016 tarih 2016/8 E. ve 2016/9 K. sayılı kararları

353 sayılı Kanun'un 15. maddesinde; General ve amirallerin askeri mahkemelerce yargılanmayı gerektiren suçları dolayısıyla yargılanmalarının Genelkurmay Başkanlığı nezdinde kurulan askeri mahkemede yapılacağı düzenlenmiştir.

Burada nezdinde askeri mahkeme kurulan kıta komutanı Genelkurmay Başkanı olacağı için soruşturma iznini de bu mercii verecektir.

Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları Yönünden

353 sayılı Kanun'un 15/A maddesine göre; Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanları ile Jandarma Genel Komutanı, görevleriyle ilgili suçlardan dolayı yargılanmalarını gerektirir eylemleri tespit edildiği taktirde Yüce Divanda yargılanmaları düzenlenmiştir. Bu suçlardan dolayı soruşturma açılmasına karar verecek olan makam ise Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları hakkında Başbakan, Jandarma Genel Komutanı hakkında İçişleri Bakanındır. Soruşturma iznine karar verecek olan makam yine bu süreçte soruşturmanın selameti ve sıhhati için ilgilileri görevlerinden uzaklaştırılabilecektir. Verilen soruşturma izni kararlarına karşı ilgililer 10 gün içerisinde Cumhurbaşkanlığına itiraz edebilmelerine imkan tanınmıştır. Bu durumda ilgililerce soruşturma izni verilmemesi kararına yapılan itiraz Cumhurbaşkanınca kabul edildiğinde ya da soruşturma izni veren karara itiraz edilmediğinde veya itiraz edilse bile bu itiraz Cumhurbaşkanınca reddedildiğinde bir soruşturma kurulu kurularak, kurulun yapacağı araştırma sonucunda düzenlenen raporda izin verme yetkisine sahip olan makam kamu davası açılmasını gerekli gördüğünde, Yüce Divan sıfatıyla gerekli yargılamayı yapması için soruşturma dosyası Anayasa Mahkemesine gönderilecektir.

Buna göre 353 sayılı Kanun döneminde general ve amirallerin askeri suçları dolayısıyla yargılanmalarının soruşturma iznini ilgisine göre Başbakan veya İçişleri Bakanlığı, itiraz incelemesini Cumhurbaşkanlığı ve yargılamasını yüce divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi yapmaktaydı. Burada 353 sayılı Kanun düzenlemelerine göre diğer asker kişiler yönünden verilen soruşturma izinlerine ilgili personelin veya askeri savcılarının itiraz olanağı tanınmamışken, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları hakkında verilen soruşturma izninin bu kişiler tarafından Cumhurbaşkanını nezdinde itiraz sürecine tabi olduğu göze çarpmaktadır.

7329 Sayılı Askerî Ceza Kanunu Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla Askeri Yargı

Genel Olarak

21.01.2017 kabul tarihli ve 6771 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliği sonucu askeri mahkemelerin kapatılması sonrasında askeri yargıya tabi suçların yargılama görevi sivil mahkemelere geçmiştir. Ancak uygulamada askeri suçların düzenlendiği 1632 sayılı Kanun'un ve askeri suçların yargılama usulünü belirleyen 353 sayılı Kanun'un yürürlüğüne devam etmesi sivil yargıdaki benzer düzenlemeler olan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerin Yargılanması Hakkında Kanun hükümleri ile çelişkilerin bulunması ve kıta komutanının askeri suç soruşturmalarına ve koruma tedbirlerine müdahil olabilmesi, gerektiğinde emir verebilmesi gibi bazı hususlarda sivil yargı mantığı ile bağdaşmayan ve yer yer çelişen durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 12/a maddesi kıta

komutanını tanımlamaktadır (Yeşil, 2016:1186). Emir yapılması gerekenlerin yetkili amirce bildirilmesidir (Öztürk, 2018: 21).

Aşağıdaki hüküm ve düzenlemelerde mevzuatımızda ve uluslararası metinlerde yargı makamlarının bağımsızlık ve tarafsızlığına vurgu yapıldığı görülmektedir:

- i) Anayasamızın 138. maddesinde belirtilen "*Hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna, hukuka ve vicdani kanaatlarına göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.*" ve 9.maddesinde düzenlenen "*Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.*" hükümleri,
- ii) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin adil yargılanma hakkına ilişkin 6. maddesindeki "*Herkes davasının.....yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.*" hükmü,
- iii) Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 10. maddesinde düzenlenen; *Herkesin ..... kendisine herhangi bir suç isnadında bağımsız ve yansız bir mahkeme tarafından tam bir eşitlikle, hakça ve kamuya açık olarak yargılanmaya hakkı vardır.*" hükmü,
- iv) Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 14. maddesindeki; *Herkes ..... bir hukuki uyumsuzluğun karara başlanmasında, hukuken kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak yargılanma hakkına sahiptir.*"

Bu nedenlerle askeri mahkemelerin kapatılması sürecinden sonra mevzuatta ve uygulamada tespit olunan sivil-askeri mantık çatışmalarının önüne geçilmesi ve düzeltilmesi, askeri suç soruşturma ve kovuşturma usullerinde, anayasal ve uluslararası koruma altına alınan ve sivil yargıya entegre edilemeyecek düzenlemelerin mevcudiyeti, bu konudaki çelişki ve eksikliklerin yasama organı tarafından giderilmesine ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır. Zira mevcut düzenlemeler *Ceza muhakemesi çerçevesinde yargılama yapan yargıcın özgür olarak karar verebilmesi* (Centel, 2019: 1) olarak tanımlanabilecek yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığına gölge düşürebilecek nitelikteydi.

AİHM içtihatlarında genel bir değerlendirme ile mahkemenin bağımsız bir görünüme sahip olup olmadığını incelemektedir (Şahbaz, 2022: 249-254). Anayasa Mahkemesi kararlarında yasamaya, yürütmeye ya da diğer güçlerin denetimine bağlı ve etkisine açık olan yargının bağımsızlığından söz edilemez.⁴ (Şahbaz, 2022: 255-257). Hakimlik teminatı ve yargı bağımsızlığı konusundaki düzenleme ve kararlarda da değinildiği üzere yargının sivil makamlar yanında askeri makamlardan da bağımsız bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Sivil-askeri düzenlemelerdeki çelişki ve eksikliklerin giderilmesi, sivil soruşturma ve kovuşturma mercileri ile askeri otoritenin/komutanlıkların ilişkisinin ne olduğu, askeri makamların yargılama safhalarına ne şekilde ve boyutta müdahil olabileceklerine dair düzenlemeler 24.06.2021 tarih ve 7329 sayılı "Askeri Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile yapılmıştır.

Getirilen Değişiklikler

7329 sayılı Kanun düzenlemelerinin daha iyi anlaşılabilmesi ve 7329 sayılı Kanun'un Ek-15. maddesindeki burada hüküm bulunmadığında *4483 sayılı kanunun uygulanacağı hükmü dolayısıyla*

4 AYM 9.6.1977, 1977/16-86. Tarih ve sayılı, AYM, 27.4.1993, 1992/37, 1993/18. Tarih ve sayılı kararları

sivil yargıdaki benzer bir yasal düzenleme olan 4483 sayılı Kanun hükümleri ile birlikte incelemekte fayda bulunmaktadır.

7329 sayılı Kanun'un 18. maddesi ile 353 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmış olup 1632 sayılı kanunun ek madde 18'deki usul hükümleri bakımından askerî suçların soruşturması ve kovuşturmasına ilişkin olarak bu kanunda hüküm bulunmayan hâllerde 5271 sayılı CMK hükümleri uygulanacağına dair hükmü ile CMK'nın, 353 sayılı Kanun'un usul hükümlerinin yerini aldığı görülmektedir. Yine soruşturma izinleri ile ilgili 4483 sayılı Kanun'a paralel düzenlemeler askeri ceza mevzuatımızda yürürlüğe konmuştur.

4483 sayılı Kanun'daki ilk ayırım memur ve kamu görevlilerinin görevleri nedeniyle işledikleri suçlar yönünden sivil mahkemelerde yargılanmalarının belirli istisnalar haricinde soruşturma iznine ihtiyaç duymasındır.

Kanuni düzenlemelere bakıldığında askeri suçların yanında bir de sırf askeri suç kavramının bulunduğu görülmektedir. Bunlar *sadece askerler tarafından işlenebilir unsurları ve cezalarının sadece Askeri Ceza Kanununda yer aldığı suçlardır* (Özbakan, 1983: 19; Kardaş, 2001: 2).

Değişiklik öncesi 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu hem askeri suçun yasal tanımını yapmamakta hem de sırf askeri suçları sınırlı sayı ilkesine uygun şekilde saymamaktaydı. Yapılan düzenlemeyle birlikte daha önceden tartışmalı olan sırf askeri suç kavramı da açıklığa kavuşturulmuş ve sırf askeri suçlar tahdidi (sınırlı sayı-numeris clausus) olarak sayılmakla uygulamadaki karmaşıklık ortadan kaldırılmıştır.

Buna göre asker kişiler tarafından işlenen sırf askeri suçlar: Askeri Ceza Kanununun 60. maddesinde düzenlenen "Söz vererek tahliye olunan harb esirleri", 62. maddesinde düzenlenen "Müstahkem bir mevki, kendi mevkiini, kendisini, bir gemiyi veya tayyareyi düşmana teslim etmek", 65. maddesinde düzenlenen "vazife ve memuriyetlerine gitmemek", 66, 67, 68 ve 70. maddelerinde düzenlenen "firar, yabancı memlekete firar, mehil içi firar, sözleşerek firar", 79. maddesinde düzenlenen "kendini askerliğe yaramayacak hale getirmek", 81. maddesinde düzenlenen "askerlikten kurtulmak için hile yapmak", 82. maddesinde düzenlenen "amir veya üstü tehdit etmek", 85. maddesinde düzenlenen "amir ve mafevkine hakaret etmek", 87. maddesinde düzenlenen "emre itaatsizlikte ısrar", 88. maddesinde düzenlenen "toplu asker karşısında, hizmetten savuşmak için veya silahlı iken yapılan itaatsizlik", 89. maddesinde düzenlenen "büyük zararlar veren itaatsizlik", 90, 91, 97 ve 98. maddelerinde düzenlenen "amire ve mafevka mukavemet, fiilen taarruz, fesat ve fesadı haber vermeme", 100, 101. ve 102. maddelerinde düzenlenen "askeri isyan, askeri isyanda önyak olma, düşman karşısında askeri isyan" ve 136. maddesinde düzenlenen "hizmet ve vazife sırasında dikkatsizlik etme" suçlarıdır. Böylece önceleri yargı kararlarıyla tanımlanmaya çalışılan ve uygulamada tereddüt oluşmasına neden olan sırf askeri suç kavramı açıklığa kavuşturulmuştur.

Askeri Suçlarda Soruşturma İzni

Ceza yargılamasının başlamasına, devamına ve yargılama yapıp bir sonuca varılmasına engel şartlara muhakeme şartları denmektedir. Soruşturma izni müessesesi ceza yargılamasında bir muhakeme şartıdır. Muhakeme şartları soruşturmanın ve yargılamanın her aşamasında resen dikkate alınır. Bu şartlar gerçekleşmeden soruşturmaya ve kovuşturmaya devam edilemeyeceği gibi şartın gerçekleşmesinin mümkün olmayacağına anlaşılması halinde soruşturmaya veya kovuşturmaya son

verilir. Bu kapsamda kalan bir iddia varsa ivedi şekilde toplanması gereken ve kaybolma ihtimali bulunan deliller toplandıktan sonra (Öztürk, 2006: 58 vd) başka hiçbir işlem yapılmaksızın ilgili merciden soruşturma izni istenir. Mercinin vereceği izinden sonra soruşturma yapılır ve suçun işlendiği yönünde yeterli şüphe varsa kovuşturma aşamasına geçilmek üzere kamu davası açılır. Soruşturma izni verilen her eylem için mutlaka kamu davası açılması zorunluluğu bulunmamaktadır. Yapılan soruşturma neticesinde yeterli şüphe bulunmuyorsa kamu adına kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilebilir. Soruşturmaya elde edilen sübut vasıtaları neticesinde şüphelinin beraat etme olasılığı mahkum olma olasılığından daha düşük ise yeterli şüphe sebebinin olduğu sonucuna varılır (Yıldırım, 2017: 95-115).

7329 sayılı Kanunda Ek-15. madde düzenlemesi ile "Asker kişilerin işledikleri askerî suçların soruşturulması izne tabidir." hükmü getirilmiş, böylece 4483 sayılı Kanuna paralel bir düzenleme ortaya konmuştur.

7329 sayılı Kanunun Ek-15. maddesinde askerî suç soruşturmalarında soruşturma izni vermeye yetkili makamlar 353 sayılı Kanun'dan ayrılarak yeniden belirlenmiştir. Değişiklikle; soruşturma izninin, asgari tugay komutanı veya eşiti askerî kurum amiri, asker kişinin görev yaptığı birlik komutanı veya askerî kurum amiri veya vekilleri tarafından verileceği düzenlenmiştir. Böylece 353 sayılı Kanun'daki nezdinde askerî mahkeme kurulan kıta komutanı veya askerî kurum amirinin soruşturma izni verme yetkisi kural olarak asker kişinin görev yaptığı asgari tugay komutanı ve eşitine verilmiştir.

Yetkili merci önincelemesi sonucu soruşturma izni verilip verilmemesine karar verecek olup aldığı kararını Cumhuriyet başsavcılığının yanında hakkında inceleme yapılan kişiye ve beraberinde şikâyetçiye bildirecektir. Burada verilen karara ilgili kişi on gün içinde itiraz edebilir. 7329 sayılı Kanunun bu yöndeki düzenlemesiyle 4483 sayılı Kanun'a paralellik arz edecek şekilde düzenlemeye kavuşulmuştur. Böylece soruşturma iznine ilişkin 353 sayılı Kanundaki emredici nitelikteki uygulamadan vazgeçilmiş Cumhuriyet savcısına ve taraflara idarenin/askerî makamların vereceği soruşturma iznine itiraz yolu tanınarak konunun bir de idari yargı mercilerince incelenmesi yolunun önü açılmıştır. Böylece bir kişi askerî/idari makamın soruşturma izni vermesi ile doğrudan bir suç şüphesi altına girmemekte idari makamın vermiş olduğu bu izne karşı soruşturma aşamasından önce bir yargı yoluna başvurabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında askerî suç soruşturmaları bakımından 7329 sayılı Kanun'la olumlu ve tek yanlılıktan uzak düzenlemeler yoluna gidildiği söylenebilir.

Askerî makamların vermiş olduğu soruşturma izinlerine istinaden her ne kadar soruşturma iznine itiraz edilebileceği düzenlemesi mevcutsa da, sırf askerî suçlara ilişkin verilen soruşturma iznine itiraz edilmesinin Cumhuriyet savcısında gerçekleştirilecek soruşturma işlemlerini engellemeyeceği düzenlemesi ile askerî suç ve sırf askerî suç ayırımına gidilmiş olup, sırf askerî suçlarda verilen soruşturma iznine itiraz olması halinde Cumhuriyet savcısının itiraz sonucunu beklemeden soruşturma işlemlerine devam edebilmesine yetki verilmiştir. Bu durum sırf askerî suçlarda diğer suçlara nazaran daha fazla sarsıldığı varsayılan askerî disiplinin bir an önce sağlanması düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Soruşturma izni verilmesi sonrasında itiraz incelemesini yapacak merciler de asker kişinin rütbe ve görevine göre farklılıklar oluşturmaktadır. Bir Cumhuriyet savcısı veya ilgisine göre Yargıtay

Cumhuriyet başsavcısı itiraz üzerine idare mahkemelerinin veya Danıştay'ın verdiği kararlar ile bağlı olup soruşturma izninin itirazına dair kabul kararına rağmen soruşturma işlemlerine devam edemeyecektir. Verilen soruşturma izninin idare mahkemelerince kesin olarak kaldırılması sonucunda, 7329 sayılı Kanun'un Ek 15/son maddesinin 4483 sayılı Kanun'a yaptığı atıf dolayısıyla hakkında soruşturma izni talep edilen kişi hakkında dosyanın işlemde kaldırılmasına karar verilir.

Ceza muhakemesi süreci soruşturma ve kovuşturma evrelerinden meydana gelir ve iddianame tanzimi doğrudan soruşturma evresini bitirmemektedir. Soruşturma evresinin bitimi ilgili mahkemenin iddianamenin kabulüne karar vermesi ile olmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunda soruşturma evresi *suç şüphesinden kanuni yetkili mercilerin haberdar olmasından iddianamenin mahkemece kabul edilmesine kadarki evredir*. Uygulama açısından bakıldığında böyle bir durumda (sırf askeri suç soruşturmalarda) soruşturma izni verilmesine dair karara itiraz olması halinde Cumhuriyet savcısınca delillerin toplanması, soruşturma işlemlerinin tamamlanması ancak iddianame tanzimine gidilmeden önce idare mahkemesince verilecek itiraza yönelik karar sonucunun beklenmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet Başsavcılıkları ve Mahkemelerin Görev Ve Yetkileri

7329 sayılı Kanun'un Ek 19. maddesinde; askeri suçlara ilişkin soruşturmanın suçun işlendiği ilin Cumhuriyet başsavcılığı tarafından veya Hakimler ve Savcılar Kurulunca (HSK) tarafından belirlenecek olan ilçe Cumhuriyet başsavcılığı tarafından görüleceği, bahsi geçen başsavcılıklar bünyesinde askeri suçlar bürosu oluşturulacağı düzenlenmiştir. Buna göre askeri suç soruşturmaları temel olarak suçun işlendiği yer il başsavcılıklarınca yapılacaktır. Ancak iş durumunun yoğunluğuna göre ilçe Başsavcılıklarına da soruşturma yetkisi verilebilecektir. Bu başsavcılıklar nezdinde askeri suçlar bürosu kurularak bu suçlarda uzmanlaşma yoluna gidilmesi, askeri birimlerin kendine özgü yapısı, askeri disiplinin sağlanması gibi ilkeler, komutanlık, emir, askeri hizmet gibi bu yapıya özgü kavramların daha iyi kavranarak daha sağlıklı sonuçlara ulaşılması bakımından olumlu yönde bir düzenleme yapılmıştır. Askeri suç soruşturmalarında asli yetki il veya HSK'nın belirlediği ilçe Cumhuriyet başsavcılıklarında olmakla bu makamlar soruşturmanın suçun işlendiği yer ilçe Cumhuriyet savcısı tarafından yapılması talimatını da verebilmektedir. Uygulamada da suçun işlendiği yer Cumhuriyet savcısınca toplanması gereken tüm deliller toplanmak, yapılması gereken tüm soruşturma işlemleri tamamlanmak suretiyle kamu davası açmaya yetkili il başsavcılığına dosya fezleke düzenlenerek gönderilmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki düzenlenen fezleke sonucu il başsavcılığının kamu davası ikame etme zorunluluğu bulunmamaktadır. Dosyanın nihai değerlendirilmesi sonucu kamu adına kovuşturmaya yer olmadığına dair karar da verilebilecektir.

Askeri suç soruşturmaları ile ilgili yukarıda izah edilen askeri makamlarca yapılacak ön inceleme, soruşturma izni verilmesi veya verilmemesi durumlarına göre ilgililerin itirazı sonucunda mahkemelerce verilecek kararlar ve sonuç olarak Cumhuriyet savcısınca yapılan soruşturma sonucunda yeterli şüpheye ulaşılması halinde suç soruşturmasıyla muhatap olan şüpheli hakkında iddianame düzenlenmesine karar verilmesi halinde, Askeri Mahkemelerin kapatıldığı hususu da gözetildiğinde, kovuşturma işlemlerini yani yargılamayı hangi mahkemelerin yapacağına belirlenmesi gerekmiştir.

Buna göre 7329 sayılı Kanun'un Ek-19. maddesinde "Mahkemelerin görev ve Yetkisi" başlığı ile düzenlemeye gidilmiştir.

İlgili düzenlemeye göre; "Askerî suçlara ilişkin dava ve işler, suçun işlendiği yerin bağlı olduğu ilin adıyla anılan asliye ve ağır ceza mahkemelerinde ya da ... görülür." hükmü ile suç yerinde yapılan askeri suç soruşturması sonrası iddianame tanzimi sonucu açılan davanın suç yerinin bağlı olduğu il merkezinde kurulan asliye ceza mahkemesi ve ağır ceza mahkemelerinde görüleceği düzenlenmiştir.

Askeri suç yargılamalarına ilişkin davalarda bozulan askeri disiplinin bir an önce tesisi düşüncesi ile bu dava ve işlerin acele işlerden sayılacağı ve bunlarla ilgili davaların adli tatilde de görüleceği düzenlenmiştir. Askeri suç kovuşturmalarında mahkemeler yıllık ara verme süreleri ile bağlı olmadan yargılamaya devam edebilecektir.

Genel yetki düzenlemeleri yanında istisna olarak asker kişiler tarafından ülke sınırları dışında işlenen askeri suçlara ülkemizde hangi yer mahkemesinin bakacağına dair düzenleme yapılmıştır. Yurtdışında işlenen ve adli makamlarımızca kovuşturulması gereken askeri suçlarda Ankara Asliye Ceza Mahkemelerinin bakmaya yetkili olduğu düzenlenmiştir. Yurt dışında bulunan askerî mahallerde yapılacak arama kararlarını vermeye de bu yer (Ankara) Sulh Ceza Hâkimliği yetkili olacaktır.

1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nun 65. Vazife ve memuriyetlerine gitmeme, 66. Firar, 67. Yabancı memlekete firar, 68. Mehil içi yakalanma ve 70. Sözleşerek firar suçlarına ilişkin dava ve işlerde yetkili mahkeme, şüpheli veya sanığın mensubu olduğu askeri birlik veya askerî kurumun bulunduğu yerde belirlenen Asliye Ceza mahkemeleridir. Bu suçlarda soruşturma ve kovuşturmanın kişinin mensubu olduğu askeri birliğin bulunduğu yerde yapılmasının nedeni askeri disiplinin; firar, görev yerine gitmeme gibi nedenlerle doğrudan o birlikte bozulmasıdır. Teknik olarak firar, izin tecavüzü gibi suçların mütemadi (kesintisiz) suçlardan olduğu, mütemadi suçlarda kesintinin gerçekleşmesi ile suçun tamamlandığı gözetildiğinde suçun kesintiye uğradığı yerden ziyade birlik komutanlığının bulunduğu yerde soruşturulması daha kabul edilebilir görünmektedir. Örneğin; Edirne ilinde görev yaparken birliğinden firar etmiş bir askeri personelin Hakkâri ilinde yakalanması dolayısıyla suçun Hakkâri'de tamamlandığı kabul edilecekse de; Hakkâri'de yapılacak soruşturmalarla Edirne'deki askeri birliğin disiplininin tesisi yerine birlik Komutanlığının bulunduğu yer olan Edirne ilinde soruşturma ve kovuşturmanın yapılması daha isabetli bir düzenleme olmuştur.

Hemen belirtmek gerekir ki bu uygulama askeri mahkemelerin kapatılma sürecinden önce de bu şekilde (birlik Komutanlığının olduğu yer Askeri Mahkemesince) yapılmaktayken, askeri mahkemelerin kapatılması sonrasında ve 7329 sayılı Kanun'un bu yöndeki düzenlemesi öncesinde, suç yerinin mütemadi suçun kesintiye uğradığı yer olarak uygulanması ciddi yetkisizlik sorunlarına yol açmakta ve yargılamalar karşılıklı yetkisizlik kararları nedeniyle sürüncemede kalmaktaydı. Bahse konu somut ve net düzenleme ile askeri mahkemelerin eski uygulamasına dönülerek bu sorunun isabetle çözüldüğü değerlendirilmektedir.

Kanun askeri suçlara bakacak mahkemelerin sadece kuruluşlarından sonra açılacak davalar bakımından görevli olmasını düzenlemiştir. Böylece bir yer mahkemesinin yeni açılacak/belirlenecek mahkemeye dosyalarını devretmesinin önüne geçilmiştir.

Askeri Suçlarda Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması

7329 sayılı Kanun’la 353 sayılı Kanun’un mülga edilmesi ve 1632 sayılı Askeri Ceza Kanununun ek 18. maddesinde 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’na yapılan atıf dolayısıyla; asker kişiler hakkında yapılacak yargılama sonucunda CMK’nın 231/8. maddesinde belirtilen “Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması” düzenlenmesinin askeri suçlar ve cezalar yönünden de uygulanıp uygulanmayacağı meselesi gündeme gelmiştir. 7329 sayılı Kanun’un ek 17. maddesi ile 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına ilişkin hükümlerinin üç istisnai durum haricinde askerî suç ve cezalar hakkında da uygulanacağını düzenlemiştir.

Buna göre; i) *Sırf askerî suçlar sebebiyle altı ay ve üzeri hapis cezası alınması,*

ii) *Eylemin ağır disiplin ihlali olması, askeri birliğin güvenliğinde tehlike oluşturması veya askeri birliğin muharebeye dair hazırlanması ya da etkin muharebesinde zafiyet oluşturması veya büyük zarar oluşturması,*

iii) *Eylemin seferberlik ya da savaş döneminde yapılması”* durumlarında 5271 sayılı Kanun’un 231. maddesindeki şartların varlığı halinde dahi mahkemece hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilemeyecektir.

Askeri Suçlarda Tutuklama Tedbiri

Tutuklama, CMK’da düzenlenen bir koruma tedbiri olup, soruşturma aşamasında şüphelinin ya da kovuşturma aşamasında sanığın hükümden önce özgürlüklerinin hâkim veya mahkeme kararı ile kısıtlanmasını sağlayan bir araçtır (İçten, 2019: 2; Öztürk, 2006: 83 vd).

Tutuklama tedbiri ile ilgili olarak CMK’nın 100. Maddesinde tutuklama sebepleri ve tutuklama sebeplerinin var kabul edildiği durumlar belirtilmiştir.

Askeri suç soruşturma ve kovuşturmaları bakımından tutuklama tedbiri ele alındığında 7329 sayılı Kanun’un Ek 14-d maddesi uyarınca;

Kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin bulunması şartının yanında eylemin sırf askerî suç nedeniyle askeri disiplinin ağır şekilde ihlal edilmesi sonucunu doğurması halinde asker kişi hakkında tutuklama kararı verilebileceği düzenlemesi yapılmakla asker kişilerin işledikleri askeri suçlar bakımından CMK’nın 100. ve devamı maddelerinde belirtilen tutuklama nedenlerine ek olarak “*sırf askerî suç nedeniyle askerî disiplinin ağır şekilde ihlal edilmesi*” de tutuklama nedeni sayılmıştır. Elbette eylem dolayısıyla askeri disiplinin ihlal edilip edilmediğini ve ne derecede ihlal edildiğini tutuklama kararını verecek merci değerlendirecektir.

Soruşturma ve kovuşturma konusu suç sırf askerî suç olması halinde tutuklama yasağına ilişkin bu hükümler uygulanamayacaktır. Örneğin 1632 sayılı Kanun’un 68/1. maddesinde belirtilen mehil içi firar suçunun kanuni tanımındaki cezası iki aydan altı aya kadar hapis olmakla birlikte bu suçu işleyen bir şüpheli hakkında askeri disiplinin ağır şekilde ihlal edildiği kanaatine ulaşıyorsa, 5271 sayılı Kanun’da tutuklama kararı verilebilmesi için hapis cezasının üst sınırının iki yıl olması gerektiği düzenlemesine rağmen suçun sırf askeri bir suç olması dolayısıyla tutuklama kararı verilebilecektir.

Kanuni düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere; askeri suç yargulamalarında başvurulacak tutuklama tedbirinde 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda belirtilen tutuklama nedenleri ve yasakları askeri disiplinin sağlanması düşüncesi ile uygulayıcılar açısından daha hafif şartlara tabi tutulmuştur.

Askeri Suç Soruşturma İzinleri Konusunda Yargı Kararlarının İncelenmesi

2017 yılı Anayasa değişikliği ile askeri mahkemelerin kapatılması sonrasında askeri suç soruşturma ve kovuşturmalarının sivil yargı makamlarınca yürütüldüğüne yukarıda değinilmişti. 7329 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihe kadar da uygulayıcılar açısından mevcut yasal düzenleme olan 353 sayılı Kanun'dan kalma askeri komutanlıkların verdiği soruşturma izinlerine göre yargılamalar yapılmaktaydı. Ancak 7329 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi ile soruşturma izni prosedürü ayrıntılarıyla ve önceki uygulamadan farklı şekilde düzenlenince ortaya Askeri Mahkemelerin kapatılması ve 7329 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi arasında geçen süre zarfında verilen soruşturma izinlerinin geçerliliğini koruyup korumayacağı, devam eden dava ve soruşturmalar dolayısıyla 7329 sayılı Kanun prosedürünün işletilerek yeniden soruşturma izni alınması gerekip gerekmediği tartışmaları ortaya çıktı. Hem konunun özeti hem de uygulamadaki ihtilafa yönelik yargı kararları incelendiğinde:

Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin 09.11.2020 tarih 2020/2376 E ve 2020/18121 K. sayılı kararında;

"...Dosya kapsamına göre, şüpheliler O. Ş. M.B. ve C. A. haklarında şikâyete konu olayla ilgili yapılan soruşturma sırasında, şüphelilerin asker kişi olup, iddia edilen olayların askeri mahalde gerçekleşmesi ve isnat edilen eylemlerin askeri suç niteliğinde olması nedeniyle, 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Hakkında Kanun'un 95. maddesi uyarınca, soruşturma izni talebinde bulunulmasını müteakip, ...Hukuk Hizmetleri Başkanlığı'nın 31/10/2019 tarihli ve 413622(9100-1170-19) sayılı yazısı ile soruşturma izni verilmemesi üzerine, yürütülen soruşturma sonunda Gölbaşı (Ankara) Cumhuriyet Başsavcılığının 12/11/2019 tarihli kovuşturmaya yer olmadığına dair kararının verilmesini takiben, söz konusu karara yönelik itirazın; merciince hakaret ve tehdit suçlarının görev sebebiyle işlenebilecek suçlardan olmadığı, işkence suçunun ise doğrudan soruşturulabilir suçlardan olduğundan bahisle kabulü ile anılan kovuşturmaya yer olmadığına dair kararın kaldırılmasına karar verildiği olayda; ... ile benzer bir olaya ilişkin Askeri Yargıtay 3. Dairesinin 02/06/2015 tarihli ve 2015/324 Esas, 2015/331 Karar sayılı ilamında, ... bu nedenle 353 sayılı Kanunun 9. maddesinde belirtilen asker kişilerin askeri olan suçları ile bunların asker kişileri aleyhine yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlarda aynı Kanunun 8 ve 95. maddesi gereğince işlem yapılmasının zorunluluk arz ettiği,

Askerî mahkemeler kaldırılmış ise de, bu durumun 353 sayılı Kanun'un teşkilatında askerî mahkeme kurulu kıta komutanı veya askerî kurum amirine soruşturma izni verme yetkisine ilişkin söz konusu maddesinin uygulanmasına engel teşkil etmeyeceği, pekala Anayasa değişikliği ile askeri mahkemeler kaldırılmazdan hemen önce, nezdinde askeri mahkeme kurulu kıta komutanı veya askeri kurum amiri soruşturma izni hususunda yetkili olmakla birlikte, bu yetkinin sınırının aynı kanunun 95. maddesi ile belirlendiği gözetildiğinde,

Somut dosya kapsamında şüpheliler hakkında soruşturma izni verilmediği, soruşturma emrini düzenleyen 353 sayılı Kanun'un 95. maddesinin anayasa değişikliği sebebi ile askeri mahkemeler kaldırılmış olduğundan uygulama olanağının kalmadığı, ancak Anayasanın 129/6 maddesi hükmü gereği 4483 sayılı Kanun hükümleri ile hem 4483 sayılı Kanunda ve hem de diğer Kanunlarla getirilen istisna hükümler de dikkate alınmak suretiyle uygulama yapılması gerektiği; buna göre,

askerlerin "görevleri sebebiyle" işledikleri suçlardan dolayı soruşturulmaları için yasama organınca düzenleme yapılmıyca kadar, yani soruşturma izni verilip verilmemesi hususunda karar verecek makam belirleninceye kadar soruşturma yapılamayacak, soruşturma yapılamayacağı için kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar da verilemeyecektir. Ancak, askerlerin "görevleri sebebiyle" işledikleri suçların haricinde ve diğer kanunlarda belirtilen doğrudan soruşturma yapılabilecek hallerde, gerekli soruşturma işlemleri yapılarak bir karar verilmesi gerekmektedir. Nitekim 1632 sayılı Askeri Ceza Kanununda öngörülen değişikliğe ilişkin kanun taslağında da "asker kişilerin askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlar" için "soruşturma izni" tasarlanmıştır..."

Şeklindeki kararı ile askeri mahkemelerin kapatılma sürecinden sonra 353 sayılı Kanun'da belirtilen "nezdinde askeri mahkeme kurulan kıta komutanı" bulunmadığından soruşturma izni vermeye yetkili kimsenin olmadığı, bu nedenle soruşturma izni alınamayan bu dönemde soruşturma evresine de geçilemeyeceğine hükmetmiştir.

7329 sayılı Kanun'un yürürlüğünden sonra verilen; İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi 15. Ceza Dairesi'nin 26.10.2021 tarih 2020/6326 E ve 2021/4610 K. sayılı kararında; "...Sanık hakkında yapılan yargılama sonunda izin tecavüzü suçundan 1632 Sayılı Kanunun 66/1-b maddesi gereğince cezalandırılmasına karar verildiği, soruşturma izninin bulunmadığı anlaşılmıştır... Somut olayda, suç tarihinde er olması nedeniyle 1632 Sayılı Kanunun 3/1 maddesine göre askerî şahıs olan sanığın, askerî suç olan 1632 Sayılı Kanunun 66/1-a, 66/1-b maddesinde düzenlenen izin tecavüzü suçunu işlediğinin iddia edilmesi nedeniyle sanığa yüklenen bu suçların soruşturması aynı kanunun Ek-15. Maddesinin 2. Fıkrası uyarınca soruşturma iznine tabi olduğundan, bu soruşturma izninin ceza yargılaması yönünden soruşturma ve kovuşturma şartı olduğu gözetildiğinde, sanık hakkında yapılan yargılamanın durmasına karar verilerek soruşturma izni için sanığın görev yaptığı birliğine yazı yazılması, ilgili kişi tarafından soruşturma izni verilmemesi halinde davanın kovuşturma şartı yokluğu nedeniyle CMK 223/8 maddesi gereğince düşürülmesine, soruşturma izni verilmesi halinde ise, yargılamaya devam edilerek sanığın hukuki durumunun tayin edilmesinde zorunluluk bulunması nedeniyle..." hükmün bozulmasına dair karar verildiği,

Van Bölge Adliye Mahkemesi 3. Ceza Dairesi'nin 14.12.2021 tarih 2021/810 E ve 2021/1891 K. sayılı kararında; "...11/02/2017 öncesinde asker kişileri hakkında soruşturma izni vermeye yetkili makamlar 353 sayılı Kanunun 8. maddesinde yer alan "Nezdinde askeri mahkeme kurulan kıta komutanı veya askeri kurum amiri" olarak belirlenmiştir. 30/06/2021 sonrasında ise soruşturma izni vermeye yetkili merciler ayrıntılı olarak sayılmıştır.

Bu açıklamalar karşısında; CMK'nın 223/8. maddesi uyarınca durma kararı verilerek sanığa isnat edilen suç yönünden, 30/06/2021 tarihli ve 31527 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 7329 sayılı Askerî Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 5. maddesiyle 1632 sayılı Kanuna eklenen ek 15. madde gereğince sanığın eylem sırasında görev yaptığı yetkili merciden yöntemince soruşturma izni alınması, sonucuna göre sanığının hukuki durumunun belirlenmesinde zorunluluk bulunmasının..." bozmayı gerektirdiğine hükmedilmekle 7329 sayılı

Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte devam eden yargılamalarda da yeniden soruşturma izni alınması gerektiğini belirtmiştir.

Gaziantep Bölge Adliye Mahkemesi 13. Ceza Dairesi'nin 06.01.2022 tarih 2020/1299 E. ve 2022/82 K. sayılı kararında: "... hüküm tarihinden sonra yürürlüğe giren yasal düzenlemeler karşısında, Askeri kişilerin işledikleri askerî suçların soruşturulması usulü ve merci yeniden düzenlenmiş ve 353 sayılı Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu yürürlükten kaldırılmış olması karşısında "Suçun işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanun ile sonradan yürürlüğe giren kanunların hükümleri farklı ise, failin lehine olan kanun uygulanır ve infaz olunur." hükümleri hep birlikte değerlendirildiğinde 5237 sayılı TCK.'nın 7/2 uyarınca sanık hakkında 7329 sayılı Kanunun hükümleri uyarınca soruşturma izni verilip verilmeyeceği hususunda yetkili ve görevli merciden usulü dairesince gerekli kararın alınması için durma kararı verilmesi ile sonucuna göre sanığın hukuki durumunun değerlendirilmesinde zorunluluk bulunması..." bozmayı gerektirdiği;

Konya Bölge Adliye Mahkemesi'nin 09.09.2021 tarih 2020/3137 E. ve 2021/2176 K. sayılı kararında: "...Soruşturma emrini düzenleyen 353 sayılı Kanunun 95'inci maddesinin Anayasa değişikliği sebebi ile askerî mahkemeler kaldırılmış olduğundan uygulama olanağının kalmadığı, ancak Anayasanın 129/6 maddesi hükmü gereği 4483 sayılı Kanun hükümleri ile hem 4483 sayılı Kanun ve hem de diğer kanunlarla getirilen istisna hükümler de dikkate alınmak suretiyle uygulama yapılması gerektiği; buna göre, askerlerin "görevleri sebebiyle" işledikleri suçlardan dolayı soruşturulmaları için yasama organınca düzenleme yapılncaya kadar, yani soruşturma izni verilip verilmemesi hususunda karar verecek makam belirleninceye kadar soruşturma yapılamayacak, soruşturma yapılamayacağı için kovuşturmaya da geçilemeyeceği...

7329 Sayılı Yasanın 5. Maddesi ile 1632 sayılı kanuna eklenen ek madde 15'e göre, asker kişinin görev yaptığı birlik komutanı veya askerî kurum amiri, bu kişilerin yokluklarında ise vekilleri tarafından bizzat vereceği soruşturma izninin istenip, davanın bu izin süresince durmasına karar verilmesi gerekirken yargılamaya devamla hüküm kurulması..." bozmayı gerektirdiği;

Yönündeki kararlar ile askerî mahkemelerin kapatılması sürecinde verilen soruşturma izinlerine dair kararların 7329 sayılı Kanun'daki usullerle yeniden verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Ancak bizce askerî mahkemelerin kapatılma sürecinden sonra ve 7329 sayılı Kanun'un yürürlüğünden önce verilen soruşturma izinlerinin geçerliliğini koruduğunun kabulü gerekmektedir. Zira askerlerin görevleri sebebiyle işledikleri suçlardan dolayı soruşturulmaları için yasama organınca düzenleme yapılncaya kadar, yani soruşturma izni verilip verilmemesi hususunda karar verecek makam belirleninceye kadar soruşturma yapılamaması şeklinde bir görüşe katılmak mümkün görünmemektedir. Her Cumhuriyet savcısı ve hâkim uyuşmazlığın önüne geldiği tarihteki hukuk kurallarına, mevzuata göre bir karar vermek zorundadır. Hiçbir Cumhuriyet savcısı veya hâkimden gelecekte yapılması muhtemel yasa değişikliğine göre elindeki uyuşmazlığı çözmesi veya yasa değişecek düşüncesi ile uyuşmazlığı çözmeyi ıleri bırakması, erteleme beklenemez. Yargılama iş ve işlemlerinin kamu hizmeti olduğu konusunda tereddüt yoktur. Buna göre yargı işleri de kamu hizmetleri gibi kesintisiz yürütülmelidir. Bu nedenle 2017-2021 tarihleri arasında askerî makamlarca verilen soruşturma izinlerinin sıhhati konusunda herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır. Kaldı ki bu tarihler

arasında yapılan yargılamalar sonucu verilen kararlar o dönemlerde yine yüksek yargı organlarının onanarak kesinleştirilmiş olup usule ilişkin yeni bir kanuni düzenleme yapılması önceki kararların sıhhatini ortadan kaldırmayacaktır.

Açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda, bizce; eğer 7329 sayılı Kanun'dan önce işlenmiş bir askeri suç varsa ve o dönemin askeri makamlarınca verilmiş bir soruşturma izni de bulunuyorsa, bu iznin günümüzde de geçerliliğini koruduğu, şayet 7329 sayılı Kanun'dan önce veya sonra işlenmiş askeri bir suç var ve bu suç hakkında henüz soruşturma iznine dair bir karar verilmemişse 7329 sayılı Kanun hükümlerine göre soruşturma izni prosedürünün uygulanması gerektiği düşünülmektedir.

Çorlu 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nin 2017/579 E. ve 2018/358 K. sayılı kararı incelendiğinde;

“... Çorlu Kara Kuvvetleri Komutanlığı 5'inci Kolordu Komutanlığı Askeri Savcılığı'nın 29/03/2016 Tarih, 2016/511 Esas sayılı iddianamesiyle Çorlu 5'inci Kolordu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ne kamu davasının açıldığı... 6771 Sayılı Kanununun 27/04/2017 tarihinde resmi gazetede yayınlanması ile birlikte Askeri Yargı Organlarının ve Askeri Mahkemelerinin kaldırılması dolayısıyla Çorlu Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından Mahkememize tevzi edilen kamu davasının Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre yapılan açık yargılaması sonucunda; sanığın 07/02/2016 – 16/02/2016 tarihleri arasında işlediği izin tecavüzü suçu hakkında 21/06/2018 tarihli kararı ile cezalandırılmasına karar verildiği,” konu ile ilgili olarak Yargıtay tarafından yapılan temyiz incelemesinde Yargıtay 7. Ceza Dairesi'nin 12.05.2022 tarih, 2021/22559 E. ve 2022/9271 K. sayılı kararı ile hükümdeki maddi hatalar düzeltilmek suretiyle kararın düzeltilerek onanmasına karar verildiği anlaşılmaktadır.

Yargıtay 7. Ceza Dairesi'nin yeni tarihli bu kararında her ne kadar yeniden soruşturma izni alınmasının gerekmediğine dair somut bir ibare yoksa da Yargıtay'ca ilk derece mahkemesince yapılan yargılamada bir eksiklik görülmediğinden kararın onanmasına karar verildiği, Yargıtay'ın 7329 sayılı Kanun'un yürürlüğünden sonra yeniden soruşturma izni alınmamasını bozmayı gerektirir bir eksiklik olarak görmediği sonucuna ulaşılmaktadır. ⁵

Yargıtay Ceza Genel Kurulununun 31/01/2012 tarih, 2011/3-222 Esas, 2012/5 Karar sayılı ilamında da belirtildiği üzere; açıkça aksi durum belirtilmemişse yargılamada esas *“hemen (derhal) uygulama ilkesidir. Bu durum, önceki yasanın yürürlükte bulunduğu dönemde, o yasaya uygun biçimde yapılmış işlemlerin geçersizliği sonucunu doğurmayacağı gibi yenilenmesini de gerektirmez.”* şeklinde karar vermiştir.

Bu yöndeki kararların bir sonucu olarak usul işlemleri kural olarak yürürlükteki kanuna göre yapılacak olan usul işlemleri sonradan yürürlüğe giren kanun nedeniyle geçerliliğini yitirmeyecektir. Uygulamada kabul ettiğimiz görüşe paralel olarak askeri, adli ve idari makamlarca da soruşturma izninin yenilenmesine ihtiyaç duyulmadığı yönünde görüşler mevcudiyetini artırmaktadır. Nihai uygulama Kanuna eklenecek bir düzenleme ile veya yüksek yargı uygulamalarının bir yöne evrilmesi ile zaman içerisinde şekillenecek ve ortak bir kabul görecektir.

Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde askeri yargı teşkilatının 21.01.2017 tarih ve 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la getirilen anayasa değişikliği ile kaldırılmasıyla birlikte bir süre

⁵ Aynı yönde Yargıtay 7. Ceza Dairesi'nin 16.02.2022 tarih 2021/10187 E. ve 2022/2272 K. sayılı kararı.

sivil mahkemelerce 26.10.1963 resmi gazete tarihli ve 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu Ve Yargılama Usulü Kanun usullerine göre yargılama faaliyetlerine devam edilmiş olup, sivil ve askeri mantığın birbirine entegre olması ve uyumlu çalışması maksadıyla çıkarılan 30.06.2021 resmi gazete tarihli ve 7329 sayılı Askerî Ceza Kanunu Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la uygulamada olumlu gelişmeler sağlanmıştır. 7329 sayılı Kanun'la değişik 15.06.1930 resmi gazete tarihli ve 1632 sayılı Askeri Ceza Kanun'un mantığının 4.12.1999 resmi gazete tarihli ve 4483 sayılı Memurlar Ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'a benzetilmesiyle de hukuk sistemimizde yeknesaklık sağlanmış olup bu değişimler hayata geçirilirken askeri disiplinin gerektirdiği istisnai şartlar da göz ardı edilmeyerek kanun metnine işlenmiştir.

7329 sayılı yasayla askeri ceza yargılamasında yapılan değişiklikler ana hatlarıyla:

- Askeri suç soruşturmaları temel olarak suçun işlendiği yer il başsavcılıklarınca yapılacaktır. Ancak iş durumunun yoğunluğuna göre ilçe Başsavcılıklarına da soruşturma yetkisi verilebilecektir. Bu başsavcılıklar nezdinde askeri suçlar bürosu kurularak bu suçlarda uzmanlaşma yoluna gidilmesi daha sağlıklı sonuçlara ulaşılması bakımından olumlu yöndedir.

- Sırf askeri suç kavramı açığa kavuşturulmuştur.

- Suç yerinde yapılan askeri suç soruşturması sonrası iddianame tanzimi sonucu açılan davanın suç yerinin bağlı olduğu il merkezinde kurulan asliye ceza mahkemesi ve ağır ceza mahkemelerinde görülecektir.

-Askeri suç yargılamalarına ilişkin davalarda bozulan askeri disiplinin bir an önce tesisi düşüncesi ile bu dava ve işlerin acele işlerden sayılacak ve bunlarla ilgili davalar adli tatilde de görülecektir.

- Askeri Ceza Kanunu'nun 65. Vazife ve memuriyetlerine gitmeme, 66. Firar, 67. Yabancı memlekete firar, 68. Mehil içi yakalanma ve 70. Sözleşerek firar suçlarına ilişkin dava ve işlerde yetkili mahkeme, şüpheli veya sanığın mensubu olduğu askeri birlik veya askerî kurumun bulunduğu yerde belirlenen Asliye Ceza mahkemeleridir.

- Ceza Muhakemesi Kanununun hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına ilişkin hükümlerinin askeri suç ve cezalar bakımından üç istisnası: i) *Sırf askerî bir suçtan dolayı altı ay veya daha fazla süreli hapis cezasına hükmedilmesi; ii) Fiilin, disiplini ağır şekilde ihlal etmesi veya birliğin güvenliğini tehlikeye düşürmesi ya da birliğin muharebe hazırlığını veya etkinliğini zafiyete uğratması ya da büyük bir zarar meydana getirmesi ve; iii) Fiilin savaş veya seferberlikte işlenmesi*" durumlarıdır.

- CMK'nın 100. ve devamı maddelerinde belirtilen tutuklama nedenlerine ek olarak "*sırf askerî suç nedeniyle askerî disiplinin ağır şekilde ihlal edilmesi*" de tutuklama nedeni sayılmıştır.

- Soruşturma ve kovuşturma konusu suç sırf askerî suç olması halinde tutuklama yasağına 5271 sayılı Kanun'un 100/4. maddesinde belirtilen tutuklama yasağına ilişkin hükümler uygulanamayacaktır.

Yapılan değişikliklerle asker kişilerin sivil yargı eliyle yargılanmasına dair usullere açıklık getirilmesi, kişiler açısından soruşturma iznine itiraz gibi çeşitli hukuki güvenceler tanınması, idari makamların adli makamlara yargılamanın her aşamasında müdahale edememesi gibi değişimlerin hukuk devleti açısından olumlu olduğu kabul edilmelidir.

Yukarda detaylıca belirtilen anayasamız ve diğer uluslararası metinlere paralel olarak, hukuk devleti, adil yargılanma ve temel haklar çerçevesindeki düzenlemelerin diğer yargılamalar için olduğu gibi

askeri ceza yargılaması aşamaları için de süratle ve kapsamlımcı yapılmasına devam edilmesinin evrensel hukuk bağlamında elzem olduğu değerlendirilmesiyle bu yöndeki çalışmalara devam edilmesi önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar %50, 2. Yazar %50 oranında katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Askeri Ceza Yargılaması ve 7329 Sayılı Kanunla Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Centel, N. (2019). Hakimin Tarafsızlığı ve Güvenceleri, <http://nurcentel.com/makaleler/guncelhukuktarafsizlik.pdf>, erişim tarihi: 14.06.2022.

Değirmenci, O. Ve Tanrıverdi, B. (2014). *Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunu Şerhi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Duranoğlu, Y. (2008). Askeri Ceza Kanunu'nda Ölümle Sonuçlanan Neticesi Sebebiyle Ağırlaşmış Suçlar, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Erman, S. (1983). *Askeri Ceza Hukuku Umumi Kısım ve Usul*, İstanbul: Üçdal Neşriyat

İçten, M.P. (2019). Tutuklama ve Türkiye'deki Tutuklama Kararlarının Gereksizliği Sorunu, *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 3/5, 46-81. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/duamydad/issue/49376/630810>

Karakurumer, A. (2021). Askeri Ceza ve Disiplin Hukukunun Tarihsel Temelleri, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2, 220-237. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1970053>

Kardaş, Ü. Ve Çıngı, M. (2001). *Askeri Ceza ve Ceza Yargısı*, İstanbul: Kazancı Yayınları.

Kocabey, H. (1997). Türk Askeri Yargısının Tarihi Gelişimi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Malatya.

Köprü, O. (1988). Türkiye'de Askeri Yargı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi Ankara.

Maraş, H. (2020). Türk Askeri Yargısına Eleştirel Bir Bakış, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Özbakan, H. (1983). *İlgili Mevzuatı İle İctihathı, Gerekçeli, Notlu, Açıklamalı Askeri Ceza Kanunu*, Ankara: Çağ Matbaası.

Öztürk, C. (2006). Ceza Muhakemesinde İz Bilimi, Ankara: Seçkin Yayınları.

Öztürk, C. (2018). Liderlik, Ankara: Nobel Yayınları.

- Öztürk, C. (2022). "Adalet, Liyakat ve Rasyonel İnsan Kaynakları", İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Yönelimler, (Ed. Mehmet Akif Özer), 39-57, Ankara: Gazi Kitabevi. https://www.researchgate.net/publication/358637670_Adalet_Liyakat_ve_Rasyonel_Insan_Kaynaklari#fullTextFileContent
- Şahbaz, İ. (2008). AİHM Kararlarında Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı, *Anayasa Yargısı*, 25, 229-289, https://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/ibrahim_sahbaz.pdf Erişim Tarihi 10.06.2022.
- Ural, D. (1994). Türk Askeri Yargısının Tarihsel Gelişimi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara. Yayla, M. (2018). Askeri Suç Kavramı ve Sırf Askeri Suçlar, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 73, 271-280. <https://doi.org/10.9761/JASSS7940>, <https://jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=7940>
- Yeşil, U. (2016). Askeri Ceza Yargısında Komutanın Yetkisi ve Yargılamaya Etkisi, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 7, 1163-1205. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/229936>
- Yıldırım, M. (2017). *Ceza Soruşturması Rehberi*, Ankara: Adalet Yayınevi. <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2012/36>, erişim tarihi: 10.06.2022. <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2012/122>, erişim tarihi: 10.06.2022. <https://kararlar.uyusmazlik.gov.tr/Karar/Content/98069c45-f2aa-4a12-ba53-1b40ecc143b5?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, erişim tarihi: 14.06.2022.

Extended Abstract

Purpose: The purpose of this study is the duties and powers of military courts, to evaluate replacing the military judiciary with the civilian judiciary as a result of the constitutional amendments dated 2017 and the amendments made with the Law No. 7329 in this process in the light of legislation and judicial decisions

Literature Review: Military criminal law and penal sanctions are of vital importance for nations to emerge on the world stage and continue their existence, and are the oldest and most well-established among the branches of law (Karakurumer, 2021: 223; Erman, 1983: 17). Military law history is the whole of the traditions and customs of nations, their national values, their history, their knowledge in the field of war and legal history (Karakurumer, 2021: 223; Degirmenci & Tanrıverdi, 2014: 56). Military jurisdiction covers two issues. The first is the judicial activities of the Military Courts on military criminal law, which includes criminal sanctions. Second; It is the judicial activities in resolving the disputes arising as a result of the actions and works of the administration regarding the military service and the administrative actions and actions regarding the military services (Kocabey, 1997: 237). Disobedience in the military field has been subjected to heavy sanctions and it has been evaluated that the trial of this crime should be done by courts that can understand the spirit of the concept of obedience (Maras, 2020: 5). Turkey is one of the countries that regulate the military judiciary as a separate judicial order in its constitution (Ural, 1994: 138-139).

Methodology: For the purpose of the study, necessary analyzes were made by scanning the necessary literature, legislation and judicial decisions, accompanied by the descriptive scanning model, which is one of the qualitative research methods.

Findings: *The main lines of the amendments made in the military criminal procedure with the law numbered 7329 are as follows:*

- *Military crime investigations will basically be conducted by the provincial prosecutors' offices of the place where the crime was committed. However, depending on the intensity of the work situation, the District Attorney General's Offices may also be authorized to investigate. Establishing a military crime bureau under these chief prosecutors' offices and specializing in these crimes is positive in terms of achieving healthier results.*
- *The mere concept of military crime has been clarified.*
- *The lawsuit filed as a result of the preparation of the indictment after the military crime investigation carried out at the crime scene will be heard in the criminal court of first instance and heavy penal courts established in the city centre where the crime place is affiliated*
- *With the thought of establishing military discipline as soon as possible in cases related to military crime trials, these cases and works will be considered as urgent matters and the cases related to them will also be heard during the judicial recess.*
- *Three exceptions to the provisions of the Criminal Procedure Code regarding the postponement of the pronouncement of the verdict in terms of military offenses and penalties: i) Sentencing a prison sentence of six months or more for a purely military offense; ii) the act grossly violates discipline or jeopardizes the security of the troop, or impairs the troop's combat readiness or effectiveness, or causes great harm; and iii) The act is committed in war or mobilization”.*
- *In addition to the reasons for detention specified in Articles 100 and the following of the Criminal Procedure Code, "grave violation of military discipline just because of a military crime" has also been counted as a reason for detention.*
- *In case the crime subject to investigation and prosecution is purely a military crime, the prohibition of arrest is in Article 100/4 of Criminal Procedure Code. Provisions regarding the prohibition of detention specified in the article shall not be applicable*

It should be accepted that the changes made are positive for the rule of law, such as clarification of the procedures regarding the trial of military persons by the civilian judiciary, granting various legal guarantees such as objection to the investigation permission, and the inability of the administrative authorities to interfere with the judicial authorities at every stage of the proceedings.

In line with our constitution and other international texts mentioned in detail above, it is recommended to continue the studies in this direction, considering that it is essential in the context of universal law that the regulations within the framework of the rule of law, fair trial and fundamental rights be made quickly and comprehensively for the military criminal trial stages as well as for other trials.

Geliş Tarihi / Received Date
30.03.2034

Kabul Tarihi / Accepted Date
10.04.2023

Foreign Language Teaching in Secondary Schools in Germany and Turkey: A Comparative Study

Almanya ve Türkiye'de Ortaokullarda Yabancı Dil Öğretimi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma

Ceyda YALÇIN¹
Çağlar DEMİR²

Abstract

It is known that foreign language teaching has become an increasingly important element with the globalizing world. While some countries have reached a higher level in foreign language teaching, some cannot reach the level of success they want. Understanding the foreign language teaching quality of countries is possible by knowing how they shape their education systems. In this study, the secondary school foreign language education systems of Germany and Turkey were examined comparatively. In doing so, education policy, foreign languages taught, curriculum, weekly foreign language course hours, teaching methods and teaching materials were discussed. In this study, the secondary school foreign language education systems of Germany and Turkey were examined comparatively. While doing this, education policy, foreign languages taught, curriculum, weekly foreign language course hours, teaching methods and teaching materials were discussed. The aim is to reveal differences and similarities by comparing education systems and to determine which factors make these schools successful in foreign language education. The aim is to reveal differences and similarities by comparing education systems and to determine which factors make these schools successful in foreign language education. Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the study. Literature review, documentation and text analysis were used to collect data. According to the findings of the study, both Germany and Turkey have adopted the Common European Framework of Reference for Languages, English as the first foreign language has an important place in the curriculum and the lessons consist of current issues about life. When it comes to differences, it was determined that the curriculum in Germany changed from state to state, more time was allocated to foreign language course hours than in Turkey, and it is richer than the curriculum in

¹ Sorumlu Yazar; Dr., Kayseri/TÜRKİYE, E-mail: ceydayalcin55@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-4530-2830

² Dr., Balıkesir Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, E-mail: erkandemir508@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3447-9596

Turkey in terms of teaching materials. In addition, with both countries emphasis on communicative approach and communicative skills, it has been determined that the grammar translation method is still applied in schools in Turkey, while Germany has made more progress in foreign language teaching by adopting an action-oriented approach and communicative skills.

Keywords: Foreign Language Teaching, Secondary School, Germany, Turkey, Education System.

Öz

Yabancı dil öğretiminin küreselleşen dünyayla birlikte giderek daha önemli bir unsur haline geldiği bilinmektedir. Bazı ülkeler yabancı dil öğretiminde daha ileri bir seviyeye ulaşmışken, bazıları istediği başarı seviyesine ulaşmamaktadır. Ülkelerin yabancı dil öğretim kalitesini anlamak, eğitim sistemlerini nasıl şekillendirdiklerini bilmekle mümkündür. Bu çalışmada Almanya'nın ve Türkiye'nin ortaokul yabancı dil eğitim sistemleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bunu yaparken eğitim politikası, öğretilen yabancı diller, müfredat, haftalık yabancı dil ders saatleri, öğretim metotları ve öğretim materyalleri ele alınmıştır. Amaç eğitim sistemlerini karşılaştırarak farklılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkarmak ve bu okulları yabancı dil eğitiminde hangi faktörlerin başarılı kıldığını belirleyebilmektir. Çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında literatür taraması, dokümantasyon ve metin incelemesi yapılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, iki ülkenin ortaokul yabancı dil eğitim sistemindeki benzer noktalara bakıldığında, hem Almanya'nın hem Türkiye'nin Diller için Ortak Avrupa Referans Çerçevesini benimsediği, birinci yabancı dil olarak İngilizcenin müfredatta önemli bir yer tuttuğu ve derslerin hayata dair güncel konulardan oluştuğu tespit edilmiştir. Farklılıklara gelindiğinde Almanya'da müfredatın eyaletten eyalete değiştiği, yabancı dil ders saatlerine Türkiye'den daha fazla zaman ayrıldığı ve öğretim materyallerinin Türkiye'ye göre daha zengin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca her iki ülkenin iletişimsel yaklaşıma ve iletişimsel becerilere önem vermesiyle birlikte, Türkiye'deki okullarda dilbilgisi çeviri yönteminin hala uygulandığı, Almanya'nın ise eylem odaklı yaklaşımı ve iletişimsel becerileri benimseyerek yabancı dil öğretiminde daha fazla ilerleme kaydettiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil Öğretimi, Ortaokul, Almanya, Türkiye, Eğitim Sistemi.

Introduction

Many factors play a role in shaping the education systems in Germany and Turkey. One of these factors is the management styles of the countries. Since the Federal Republic of Germany (Ehmke, 2006) consists of 16 states, there are 16 separate Ministries of Education. Individual states are authorized for schools and education. Despite the differences between the states, there is a basic consensus and a holistic basic structure in the education system. On the other hand, there is only one ministry responsible for education in Turkey.

In Germany, after four years of primary school education, students are directed to three different types of secondary schools according to their achievement: Hauptschule, Realschule and Gymnasium (Krause-Ono, 2008: 1). Transitions to these schools are made at the end of the 4th year of secondary school, during the orientation phase of the 5th and 6th years, or at the end of the 6th year. In the 4th grade, the parents of the students are informed about the secondary level I schools. Parents and class teachers decide together about which of these schools students will attend (MEB, 2020: 23). In this

sense, the system in Germany differs from the system in Turkey. Because in Turkish public schools, there is only one type of secondary school, except for Imam-Hatip Secondary Schools.

In Germany, after primary school, the most successful students are admitted to Gymnasium, the lower level students to Haupschule and the middle level students to Realschule (Krause-Ono, 2008: 1). Realschule prepares moderately successful students for a more qualified vocational education (MEB, 2020: 23). Since Germany has a federal system of government, each state has its own education and syllabus. This is why, the secondary schools (Realschulen) across the states can sometimes have different characteristics, but in essence, they all have the same structure. Realschule type schools offer students a 6-year education. This education (KMK, 2019) covers the period from grade 5 to grade 10. During the training period, students receive extended general education that enables them to continue their vocational and qualification training.

In Turkey, with the new law adopted in 2012, compulsory education was increased to 12 years and the new 4+4+4 Education System was adopted. In this system of primary school, secondary school and high schools, secondary school education covers the time after the first four years, i.e. from Grade 5 to Grade 8. The system in public secondary schools in Turkey is the same across the country (Akbaşlı & Üredi, 2014).

This study focuses on Realschule, which can be considered as the closest to secondary schools in Turkey, and foreign language teaching in these schools. Because Realschule (Koçak & Çobanoğulları, 2016: 164-166) can be considered equivalent to secondary schools in Turkey, although they do not have exactly the same characteristics. It has been a well-known fact that foreign language teaching in Turkey has not fully achieved its goal and has been unsuccessful in language teaching for years. The education system is seen as one of the reasons for this situation (Yalçın, 2020: 378). In this sense, it is thought that a detailed examination and comparison of the secondary foreign language education systems of the two countries will contribute to the literature. In the study, answers to six sub-problems were sought based on a basic research question:

- 1) What are the similarities and differences between the foreign language teaching policies implemented in secondary schools in Turkey and Germany in terms of objectives and functioning?
  - a) What are the foreign language teaching policies of Germany and Turkey?
  - b) What are the foreign languages that are taught?
  - c) What syllabus is adopted in Germany and Turkey?
  - d) How many language course hours are spent a week?
  - e) Which teaching methods are used?
  - f) What are the language teaching materials?

Method

As a qualitative research method, document analysis method is used in this study as it is aimed at determining the differences and similarities about foreign language education in Germany and Turkey

secondary schools in terms of foreign languages taught, syllabus, and language course hours a week, language policies, teaching goals and teaching materials. Document analysis can be applied to qualitative case studies-intensive researches that creates rich descriptions of a single phenomenon, event, organization or program (Stake, 1995; Yin, 1994). Merriam (1988) pointed out, 'Documents of all types can help the researcher uncover meaning, develop understanding, and discover insights relevant to the research problem' (p. 118). Understandably, documents may be the only source of data necessary for studies designed within an interpretive paradigm, or they may be the only applicable source (Bowen, 2009). Document analysis is of significance in doing the research for it not only helps the researcher collect data and prepare a report but also analyze the data and come up with concrete solutions regarding the problem.

Data Collection

In this study, literature review, documentation and text review were used in order to collect data. Turkish Secondary Education English Course Teaching Program and Guidelines (2, 3, 4, 5, 6, 7 and 8. Grades) were examined. German Language Teaching Program and related articles in the body of literature were examined in terms of foreign language teaching policies, syllabus, teaching methods and teaching materials. Any document related to the research topic such as, course drafts, course books, programs In selection of documents can be utilized in the field of education (Chandra, 2004).

Findings

Policy and teaching goals

The significance of a foreign language in Europe was widely accepted after the 1950s, and after this date, significant developments recorded in foreign language education. Political events have generally had great effects on foreign language teaching (Tok, 2006: 40). The Council of Europe (CoE), established in 1949, has always encouraged language education (Krause-Ono, 2008: 3).

In 1955, the introduction of the first foreign language (English) teaching at secondary level in Germany was enabled by the agreement on harmonization in school systems, known as the Düsseldorf Agreement. In 1964, the first foreign language became compulsory in all secondary education institutions. Since then, two foreign languages have been taught in schools from the seventh grade. A second foreign language is also available as an elective course in Realschule (Tok, 2006: 40). Since the 1970s, the Council of Europe's projects have placed an emphasis on language education and diversification in language learning for democratic citizenship, increasingly addressing the social and political dimensions of language learning. In 1991, the European Language Portfolio was introduced. In 2001, a comprehensive language tool called the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) was introduced (Krause-Ono, 2008: 3).

Foreign language teaching in Germany today is based on the CEFR, which formulates the objectives and strategies for language acquisition and language use (Decke-Cornill & Küster, 2010: 147). The CEFR provides common reference levels (A1-C2) and a comprehensive system of language proficiency. It presents also curriculum design options to promote multilingual and intercultural education (Council of Europe, 2018: 25). The purpose of CEFR is to help language teachers to enhance the effectiveness of

language learning and teaching. It brings a new and powerful vision for the student and promotes teaching and learning of languages as a means of communication (Council of Europe, 2020: 28). The document specifies the competencies necessary for communication, the relevant knowledge and skills, and the communication situations and areas comprehensively (Krause-Ono, 2008: 4). The CEFR determines reference points for the competence levels to be aimed for in the Realschule. At the end of secondary level I, learners of English (usually the first foreign language in Germany) as a foreign language should measure themselves against the criteria of competence level B1 (Hessisches Kultusministerium, 2021: 4).

The goals pursued by foreign language teaching today are closely related to the proficiency orientation that characterizes the current education policy (Jung, 2015: 80). The EU foreign language policy predicts that every European citizen should learn two or more foreign languages besides their mother tongue during the compulsory education process. Individual learning, benefiting from developing media opportunities and acquiring the necessary linguistic skills at all levels are among the main purposes (Gündoğdu, 2005: 122-123).

The objective of German curriculum is to gain a certain level of competence in four skills, writing, reading, speaking and listening, as well as grammar and vocabulary. Learning output is more important than learning input. This is because German foreign language policy prioritizes competences over content or topics. It also aims at successful communication supported by media literacy, society and culture. Students are required to be capable of understanding simple texts/literary texts and everyday conversations (Gruber & Hopwood, 2022: 3-6).

Turkish Ministry of National education has made significant changes in foreign language policy for the last two decades. It was determined that English language would be in the fourth grade in 1998 and to reduce it to the second grade of primary school in the 2013-2014 academic year. English lessons started in the fifth grade in primary and secondary schools (Demir, 2021).

University students could choose French or German till 1994, by taking into account which foreign language they had studied in their high school education. However, in the course of time, English has become the first foreign language in Turkish education. Because most of the students do not prefer to choose German and French to learn as foreign languages at the university level, they were not included in the curriculum. English is offered as a compulsory course.

To develop communicative skills students are expected to gain through integrated skills is one of the objectives of the English curriculum of Grades 6 to 8. The 1997 curriculum introduced the concept of communicative approach to English language teaching (Kırkgöz, 2005). The aim of the language teaching policy is to enable students to develop communicative performance to help them use the target language for speaking purposes in classroom activities. The curriculum develops student-centered learning. English teacher is a facilitator in the learning process. Teachers help students develop linguistic performance, and nurture positive attitudes towards English language learning. Meanwhile, the students are expected to be well-prepared and play an active role in the learning process (Kırkgöz, 2007).

According to results of the study done by Çelebi and Narinalp (2020), English teachers in Turkey state that physical atmosphere is not appropriate for English teaching, examination system has a negative impact on English teaching, students are not well-prepared before the lesson, curriculum and course books do not meet the learning needs of the students, teachers are not given enough in service training, MEB does not provide affective solutions for all these problems.

Foreign languages that are taught

Although the curriculum and foreign languages taught, differ from one state to another in Germany, mostly similar languages are taught in the country. Foreign language teaching is compulsory at Secondary Level I. Anyone aiming to obtain a Realschule certificate of completion must be learning a foreign language from the 5th grade onwards (Bliesener, 1998: 6). It can be stated that the amount of foreign language courses offered in secondary school is directly related to the level of school-leaving qualifications. There are also at least two foreign languages to choose from in Realschule (Finkbeiner, 2003: 204).

The first foreign language taught in Realschules in Germany is usually English (Koçak & Çobanoğulları, 2016: 169). It is also possible that in some schools, French is offered as the first foreign language in the curriculum along with English (SenBJV Berlin, 2018). From the 7th and 8th grades, students can take elective courses according to their interests and abilities. These include a second foreign language course. French is usually taught as a second foreign language (MEB, 2020: 24-25). Languages in the curriculum of secondary schools in Germany are Czech, Danish, English, Spanish, French, Italian, Japanese, Dutch, Polish, Russian, Swedish, Turkish, Chinese, Ancient Greek, Ancient Hebrew and Latin 2002 (Tok, 2006: 37). Latin is taught as a second foreign language in some schools (Finkbeiner, 2003: 205). In addition to the languages mentioned above, languages such as Modern Greek are also included in the curriculum of some cities, such as Berlin (SenBJV Berlin, 2018).

In Turkey, English is the first foreign language taught in Turkish-medium secondary education institutions. Class hours allocated for English teaching, the quality of teaching, teaching materials, qualification of English teachers differ from school to school (Kırkgöz, 2005). Besides, German is taught as the first foreign language in 32 Anatolian High Schools and 4 Super High Schools. However, since the beginning of the 90s, new graduates of secondary schools have not been assigned German teachers, so there has been a shortage of teachers (Karatepe, 2005). Different from Germany, French is not taught in secondary schools in Turkey as second language. However, it is seen that French is taken as an elective course, especially in language departments and super high school sections of high schools. Karatepe (2005) maintains that German is selected as a second language in private universities while the students in public university do not tend to choose German as a second language due to the fact that it is not offered to students in compulsory status.

Syllabus

In the agreement of the Standing Conference of Ministers of Education (KMK) on the types of schools and courses of education in the lower secondary level from December 1993 in the currently valid

version, a common time frame for grades 5 to 9/10 is set. In this way, a common subject core is created for all types of school (KMK, 2019: 127).

When we look at the courses in the Realschule curriculum in detail, German, Foreign Language (usually English), Mathematics, Physics, Chemistry, Biology, Geography, History, Politics, Music, Painting, Sports and Religion are taught as the basic courses. In addition, there are elective courses in the 7th and 8th grades, which may vary by state. Students take elective courses according to their interests and abilities. Among the elective courses, there is also French as a second foreign language (MEB, 2020: 25). Courses such as music, painting, physical education and ethics can be offered as optional or compulsory courses (KMK, 2019: 128). Mathematics, German and the first foreign language have a special importance among the courses taught in Realschule (Hessisches Kultusministerium, 2016).

Each federal state in Germany decides on its own curriculum. However, the thematic focus of the curricula is significantly identical. Foreign language lessons include topics such as; friendship, leisure, school life, technology, volunteering, social media (Gruber & Hopwood, 2022: 3), family life, hobbies, daily routine, weather and seasons, birthday celebrations, holidays, shopping, body parts, health and illness, clothing and fashion, traffic, navigation, work and occupation, youth problems (Hessisches Kultusministerium, 2021: 7-8).

When Turkish education in secondary school is analyzed, it is seen that it provides the students with the compulsory courses, Turkish, Mathematics, Science, Social Studies, Turkish Revolution History and Atatürkism, Foreign Language, Religious Culture and Moral Knowledge, Visual Arts, Religion, Music, Physical Education and Sports, Technology & Design (MEB, 2021). Besides, various elective courses are also taken by secondary schoolers, such as Reading Skills, Writing and Writing Skills, Living Languages and Dialects, Communication and Presentation Skills, Foreign Languages (Decision of the Council of Ministers), Science and Mathematics, Science Applications, Math Applications, Environmental Education, Information Technologies and Software, Arts & Sports, Visual Arts (MEB, 2021). These courses allow students to explore their intellectual curiosity and broaden their area of exposure to a variety of topics (Sample, 2018).

It is noteworthy that Turkish ministry of education took some significant decisions about English teaching programs in the state schools and focused on innovative teaching methods and course contents in accordance with Common European Framework of Reference for Languages in 2018. In the curriculum development, two issues were given significance, such as communicative approach and values education, which was integrated implicitly (MEB, 2018). These values are friendship, justice, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, altruism (Yaman, 2019). Foreign language lessons include topics such as; movies, part time, festivals, downtown, at the fair, friendship, the internet tourism, natural forces. Themes such as my family, my city, sports and friends are covered in English lessons to 'relate to students' daily lives and to emphasize that English is a real communication tool rather than an academic exercise, taking into account students' age and developmental level' (Kırkgöz et al., 2016).

Language course hours a week

At the secondary level in Germany, basic teaching hours are usually from 7.30/8.30 to 13.30 (Monday to Friday). Weekly teaching time in the compulsory and compulsory elective field is generally 28 to 30 hours per week for all school types. Grades 7-10 usually have 30 to 32 hours of lessons per week, with each lesson being 45 minutes (KMK, 2019: 126). Three to five hours per week are allocated to first foreign language lessons. Depending on the type of school, three to five hours a week are allocated for the second foreign language as a compulsory or elective course starting from the 7th grade at the latest (KMK, 2019: 128).

Foreign language education in schools in Turkey started in the 2nd grade of primary school in 2012. In the first 3 years, 2 hours of foreign language education per week and 4 hours per week in the 5th-8th grades in the second level were compulsorily included in the education programs. The class hours are 2 lessons (2x40=80 minutes) hours per week from primary school 2nd grade to 4th grade, 3 lessons (3x40=120) hours in 5th and 6th grades of secondary school, and 4 lessons (4x40=160 minutes) hours in 7th and 8th grades. Thus, students take a total of 140 hours of English lessons in 7 years during their primary and secondary school education (Aydoğmuş & Kurnaz, 2017).

Teaching methods

For Germany, language learning is based on the methodological message of the Common European Framework of Reference for Languages. This message emphasizes real-life communication skills (Level A1-C2). Although the CEFR does not mention a specific method of teaching, it advocates that the teaching and learning process should be action-oriented. The action-oriented approach of CEFR represents a purpose-built curriculum for real-world tasks. The CEFR appreciates language as a means of communication, not a subject of study (Council of Europe, 2020: 28-29).

Learning English or French in the fifth or sixth grade in secondary schools in Germany should also be action-oriented and communicative. Despite the time pressure from the curriculum and textbooks, it is important to integrate the orientation of real communication and action into the lessons. As a requirement of the action, more time is given to project work. In addition, forms of study such as language games, pictures, detective activities and creative writing are used. Students are linguistically active and engage in meaningful activities with language (Jung, 2015: 73-74). Basic skills such as independent study, research, exchange of ideas and mutual agreement form the framework of education. Project lessons, professional experience and presentation techniques are the basic elements of the course that support these basic skills (Ehmke, 2006).

In Turkey, English language education in the primary, secondary and high schools is based on grammar translation method (Tepav, 2013), although the ELT curriculum was revised in 2005 in order to improve the English language-teaching program prescribed by the 1997 curriculum. The communicative approach and constructivist approach were taken into consideration in 2005 teaching programme. The use of tasks, and application of Multiple Intelligences Theory, Neuro-linguistic programming, experiential learning and content- and language-integrated learning were used to support this

programme and Turkey's ELT curriculum was integrated with the European Union's language teaching standards (Kırkgöz et al., 2016).

The English Teaching Program for Primary & Secondary Schools prepared by MEB (2018) is rich in content, such as songs, poems, stories, websites fairy tales, podcasts, advertisements, food and menus. MEB also focused on engaging activities to enhance students' foreign language learning. For instance, drawing, pantomime, guessing, storytelling, the use of arts and crafts, labelling were presented in the programme (Çulha, 2018).

Language teaching materials

When we look at the Realschule curricula in Germany, textbooks and workbooks come first among the materials used in foreign language courses. Some of these books may also have Audio-CDs. In addition, it has been determined that materials such as online audio workbook and dictionary (bilingual) are usually used (Realschule Westerburg, 2022). Many auxiliary materials are also used in foreign language courses. These are didactic and simple original texts, practical texts, letters, e-mails, postcards, diaries, text messages; invitations, advertisements, posters, flyers, information boards, presentations; narrative and landscape texts; lyric texts: songs, poems; illustrated stories; audio and video clips (MSB NRW, 2021: 20) and posters, comics, photos, simple graphics and authentic materials. There is also a large number of written materials that both teachers and students can access free of charge over the internet (ISB, 2022).

In Turkey, '5th grade English Course Curriculum, two different books have been determined as English 5 (Yalçın et al., 2019) and Happy English 5 (Ceylan et al., 2019), which were decided to be taught at the 5th grade level of public schools in the 2020-2021 academic year by the Board of Education (TTKB). As a result of the interviews with the teachers and the observations made by the researcher, it was found that foreign language teachers mostly carry out their lessons with the activities in the textbook, sometimes use ready-made materials that are related to the subject, but do not make a preliminary preparation in an effort to appeal to all learning styles (Ertürk & Üstündağ, 2007). In addition, smart boards, posters, visual aids, brochures and postcards, songs, stories, websites and podcasts are used as auxiliary materials and tools (Kırbaş, 2018).

Conclusion and Discussion

In this study, the foreign language education systems of Realschules in Germany and secondary schools in Turkey are examined and compared. The educational policy of the schools, foreign languages that are taught, syllabus, weekly foreign language course hours, teaching methods and teaching materials were analyzed.

Germany and Turkey take Common European Framework of Reference for Languages-CEFR and focus on real World of language and include true to life topics in the syllabus. It should be emphasized that the syllabus of both countries is based on thematic approach. On the other hand, the curriculum varies from state to state in Germany while it is applied in all schools in Turkey. There are institutions in Germany, however, which are responsible for preventing inequalities in education by taking into account the differences between the States. In this respect, although Germany is composed of many

states, it has been determined that a holistic structure is aimed in the education system in terms of both quantity and quality. When the literature is examined, differences and some similarities draw attention in the curricula of Turkey and other European countries. Şahin & Aykaç (2019: 590) who compared the primary school foreign language teaching programs of Turkey and European countries found that the program prepared in Turkey was implemented throughout the country, but that countries such as Austria, Finland, the Netherlands and Poland, including Germany, could organize their own programs. England has a central education system similar to Turkey (Gruber & Hopwood, 2022: 3). On the other hand, Aslan (2016: 42) stated that the curricula of Germany, Turkey and the Netherlands differ in terms of content presentation. While the German and Dutch curricula give teachers more freedom in lesson planning, the content of the English curriculum in Turkey is detailed and teachers are obliged to follow this program.

Mathematics and English are of considerable significance in both countries' syllabus. It should also be noted that values education in Turkey has been integrated in English lessons implicitly, friendship, justice, honesty, self-control, patience, respect, love. Meanwhile, communication is given special emphasis in foreign language education policies of Germany and Turkey. When other studies are examined, it is seen that the content in the primary school foreign language curriculum in EU countries and Turkey is based on the daily life of the child. However, Şahin & Aykaç (2019: 591) concluded that the content selection of the German, Austrian, Netherlands, Finland English Curriculum is student-centered, while the English Language Curriculum in Turkey is language-centered. Comparing the foreign language education system of Turkey and EU countries, Tok (2006) argued that the foreign language course should be student-centered and that the activities should be done in an environment that prioritizes motivation and verbal language.

A foreign language can only be learnt well if it is practiced many times in a day. In that regard, language course hours in education system play pivotal role in determining the language achievement of the students. In Turkey, the class hours are 2 lessons (2x40=80 minutes) hours per week from primary school 2nd grade to 4th grade, 3 lessons (3x40=120) hours in 5th and 6th grades of secondary school, and 4 lessons (4x40=160 minutes) hours in 7th and 8th grades, which is not sufficient for foreign language acquisition. Compared to class hours in first foreign language education in secondary schools in Turkey, Germany allocates more time, three to five hours per week. Depending on the type of school, three to five hours a week are allocated for the second foreign language as a compulsory or elective course starting from the 7th grade at the latest. There is no doubt that the duration of exposition to a language directly promotes language learning. Similarly, Şahin & Aykaç (2019: 590) emphasizing in their studies that the number of foreign language lesson hours in Turkey are less, stated that the foreign language lesson hours, which are taught for 2 hours a week in primary schools, are less than in other countries.

This study also shows that teaching methods used in foreign language education in Turkey was revised and communicative method was given emphasis in the curriculum. However, as it is stated in TEPAV's report, grammar translation method, which has no effect in developing communication skills of language learners, is still used in English lessons in secondary and high schools. When the methods

implemented in English classes in secondary schools in Germany are analyzed, the focus is on communication. An action-oriented approach is followed in the lessons. In order to develop communication skills of the students, engaging classroom environment is created by making use of language games, pictures, detective activities and creative writing. Language learning is not taken as a study but as a means of communication. Aslan (2016) expressed another issue about the methods and techniques applied in foreign language education in his study. According to Aslan (2016: 42), the teaching process of countries such as Germany and the Netherlands are clearly stated in terms of methods and techniques. Turkey, on the other hand, has listed the methods and techniques used in the English program, but there is no explanation as to where and how to use them.

In terms of language teaching materials used in language classes, both of the countries make use of technology, internet resources, course book, songs, stories, visual aids, posters. Other studies in the literature also support that the materials recommended for the education of foreign language programs in both Turkey and EU countries are in line with the latest technology (Tok, 2006). However, it should be specified that language learning in Germany is enriched with online audio workbook, presentations, e-mails, diaries, written materials accessed via internet, simple graphics, cartoons and diaries. In this regard, Gruber & Hopwood (2022: 6) stated that the German curriculum emphasizes more the value of dealing with age-appropriate tasks and materials and adapted original materials. Students are expected to be able to make cultural comparisons and have a new cultural perspective. While there are goals for socio-cultural elements, understanding cultures and multilingualism in the programs of EU countries, such goals are less common in Turkey's curriculum (Şahin & Aykaç, 2019: 590-591). It is clear that the secondary schools in Germany are exposed to language with more teaching materials in longer class hours when compared with the ones who are educated in secondary schools in Turkey.

The fact that education in Germany is different in each state has led to a competition between the states to be better. Thus, education policies and the education system in Germany are constantly being improved (Koçak & Çobanoğulları, 2016: 174) In this sense, Turkey should follow Germany's example. In addition, Ehmke (2006) emphasized that the most important point of overlap in the education systems of the two countries is the 12-year duration of education. He also stated that Turkey needs to create an education system that covers the whole country and does not have gender differentiation, while Germany, as a country of immigration, has to develop integration opportunities in language and social sphere.

In conclusion, Turkey and Germany have made innovative changes in the curriculum to improve the primary and secondary school students' foreign language, English as a first foreign language for the last decade. It is clear that although there have been changes in the Turkish curriculum, communication skills need to be improved with more lesson hours and student-centered approach. That is to say, students should be exposed to language with engaging activities, such as pair and group works to acquire the foreign language. In that respect, Germany has made progress in language teaching by implementing action-oriented and communicative approach. This study is of significance in terms of mapping out a new route for language education in Turkey. Foreign language education in Germany, teaching materials, lesson hours, syllabus, and teaching methods can be taken as a model to come up

with considerable improvements in English lessons in Turkish schools. This study can contribute to further studies, such as the applicability of the action-oriented approach in foreign language education in secondary schools in Turkey.

Author Contribution

1st author: 50%, 2nd author: 50%, contributed to the study.

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization, person related to our article titled "Foreign Language Teaching in Secondary Schools in Germany and Turkey: A Comparative Study". There is no conflict of interest between the authors.

References

- Akbaşlı, S., & Üredi, L. (2014). Eğitim sistemindeki 4+4+4 yapılanmasına ilişkin öğretmen görüşleri. *Journal of Teacher Education and Educators*, 3(1), 109-136.
- Aslan, Y. (2016). Comparison of primary school foreign language curricula of Turkey, Germany and the Netherlands. *Journal of Education and Training Studies*, 4(8), 34-43. <https://doi.org/10.11114/jets.v4i8.1581>
- Aydoğmuş, M., & Kurnaz, A. (2017). Validity and reliability of middle school English course attitude scale. *Journal of Research in Education, Science and Technology*, 2(2), 14-24.
- Bliesener, U., Tapia, I., & Blochmann, G. M. (1998). Foreign language teaching in Germany. *Bildung und Wissenschaft*, 2-32. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED436098.pdf>
- Bowen, G. A. (2009) Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9, 27-40. <http://dx.doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Ceylan, C., Gümüş, G., & Kabukçu, G. (2019). *Happy English 5 ders kitabı*. Başaran Yayıncılık. <https://ders.eba.gov.tr/>
- Chandra, S. S., & Sharma, R. K. (2004). *Research in education*. Atlantic Publishers & Distributors.
- Council of Europe. (2018, February). *Common European framework of reference for languages: Learning, teaching assessment*. Companion Volume with New Descriptors. Strasbourg: Council of Europe. <https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>
- Council of Europe. (2020, April). *Common European framework of reference for languages: Learning, teaching assessment*. Companion Volume with New Descriptors. Strasbourg: Council of Europe. <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>

- Çelebi, D. M., & Yıldız Narinalp, N. (2020). Ortaokullarda İngilizce öğretiminde karşılaşılan sorunlar. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(27), 4975-5005.
- Çulha, M. (2018). The Use of Material and Teaching Technologies in English Teaching Curriculum of the Primary and Secondary Schools. *International Technology and Education Journal* Vol. 2 No. 2; 2018 ISSN: 2602-2885
- Decke-Cornill, H., & Küster, L. (2010). *Fremdsprachendidaktik. Eine Einführung*. Tübingen: Narr Verlag.
- Demir, Ç. (2021). Reflection of the accession process of Turkey to European Union on doctoral theses written about foreign language education in Turkey 1987-2017 . *OPUS International Journal of Society Researches* , 18(39) , 10-28. <https://doi.org/10.26466/opus.826337>
- Ehmke, W. (2006). *Almanya ve Türkiye'deki eğitim sistemleri bir karşılaştırma*. Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Yayınları.
- Ertürk, H., & Üstündağ, T. (2007). İngilizce öğretiminde konuşma becerisinin kazandırılmasında yazılı-görsel öğretim materyalinin erişime etkisi. *Dil Dergisi*, 136, 27-41.
- Finkbeiner, C. (2003). Fremdsprachenunterricht im Sekundarbereich I. In: K.-R. Bausch, H. Christ, & H.-J. Krumm (Eds.), *Handbuch Fremdsprachenunterricht* (pp. 203-208). Tübingen & Basel: A. Francke.
- Gruber, A., & Hopwood, O. (2022). Foreign language education policies at secondary school level in England and Germany: an international comparison. *The Language Learning Journal*, 50(2), 249-261. <https://doi.org/10.1080/09571736.2022.2044372>
- Gündoğdu, M. (2005). Avrupa Birliği yolunda Türkiye'nin yabancı dil politikası. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(29), 120-127.
- Hessisches Kultusministerium. (2016). *Schulformen Sekundarstufe Realschule*. <https://kultusministerium.hessen.de/schule/schulformen/realschule>
- Hessisches Kultusministerium. (2021, June). *Lehrplan Englisch. Bildungsgang Realschule Jahrgangsstufen 5 bis 10*. https://kultusministerium.hessen.de/sites/kultusministerium.hessen.de/files/202106/lpreal_englisch.pdf
- Jung, B. (2015). *Fremdsprachenunterricht am Übergang von der Primar-zur Sekundarstufe. Eine Pilotstudie zum saarländischen Französischunterricht*. [Dissertation, University of Koblenz].
- Karatepe, Ç. (2005) Avrupa Konseyi dil kriterleri ve Türkiye'de yabancı dil eğitimi politikalarının geliştirilmesi. *HAYEF Journal of Education* , (2)1, 49-61.
- Kırbaş, A. (2018). Student views on using smart boards in Turkish Education. *Universal Journal of Educational Research*, 6(5), 1040-1049. <https://doi.org/10.13189/ujer.2018.060525>

- Kırkgöz, Y. (2005). English language teaching in Turkey: Challenges for the 21st century. In G. Braine (Eds.), *Teaching English to the world: History, curriculum, and practice* (pp. 159-175). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kırkgöz, Y. (2007). English language teaching in Turkey: Policy changes and their implementations. *RELC Journal*, 38(2), 216–228. <https://doi.org/10.1177/0033688207079696>
- Kırkgöz, Y., Çelik, S., & Arıkan, A. (2016). Laying the theoretical and practical foundations for a new elementary English curriculum in Turkey: A procedural analysis. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24 (3), 1199-1212.
- Koçak, M., & Çobanoğulları, F. (2016). Alman eğitim sisteminde "Realschule" olarak adlandırılan okullar. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(14), 163-176.
- Krause-Ono, M. (2008). Language policy in the EU and in Germany. *北海道言語文化研究*, 6, 13-17.
- KMK. (2019). *Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland 2017/2018*. Darstellung der Kompetenzen, Strukturen und bildungspolitischen Entwicklungen für den Informationsaustausch in Europa. Bonn.
- MEB. (2018). *İngilizce dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB. (2020). *Denklik kılavuzu*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. https://essen.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_10/19215830_MEB_DENKLYK_KILAVU_ZU_2020.pdf
- MEB. (2021). *İlköğretim kurumları (ilkokul ve ortaokul) haftalık ders çizelgesi*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Merriam, S. B. (1988). *Case study research in education : a qualitative approach*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Ministerium für Schule und Bildung des Landes Nordrhein-Westfalen (MSB NRW). (2021). *Kernlehrplan für die Sekundarstufe I Realschule in Nordrhein-Westfalen: Englisch*. https://www.schulentwicklung.nrw.de/lehrplaene/lehrplan/265/rs_e_klp_2021_07_14.pdf
- Realschule plus Am Schlossberg Westerburg (2022). *Schulbuch- und Materiallisten Schuljahr 2022/23*. <https://www.realschuleplus-westerburg.de/schulbuchlisten/>
- Sample, C. (2018). Implications of Elective Course Selection by Grade Maximization. <https://lsa.umich.edu>
- Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie (SenBJV) Berlin (2018). *Framework Curriculum 1-10 compact. An overview of the subjects and content taught in Berlin*. https://bildungserver.berlinbrandenburg.de/fileadmin/bbb/unterricht/rahmenlehrplaene/rp110/RLP_kompakt_110_Englisch.pdf

- Staatsinstitut für Schulqualität und Bildungsforschung (ISB) München (2022). *LehrplanPLUS*.
https://www.lehrplanplus.bayern.de/schulart/realschule/inhalt/fachlehrplaene?w_schulart=realschule&wt_1=schulart&w_fach=englisch&wt_2=fach
- Stake, R. (1995). *The art of case research*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Şahin, H., & Aykaç, N. (2019). Avrupa ülkelerinde ve Türkiye’de ilkokullarda uygulanan yabancı dil öğretim programlarının karşılaştırılması. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(1), 571-594.
- TEPAV & British Council. (2013). *Türkiye’deki devlet okullarında İngilizce dilinin öğretimine ilişkin ulusal ihtiyaç analizi*.
http://www.tepav.org.tr/upload/files/13993885191.Turkiyedeki_Devlet_Okullarinda_Ingilizce_Dilinin_Ogrenimine_Iliskin_Ulusal_Ihtiyac_Analizi.pdf
- Tok, H. (2006). *Avrupa birliği ülkelerinde ve Türkiye’de uygulanan yabancı dil öğretimi programlarının karşılaştırılması* [Unpublished doctoral dissertation]. İnönü University.
- Yalçın, C. (2020). Almanca öğretmen adaylarının 2018-2019 öğretim yılı lisans programına ilişkin görüşlerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi: Ondokuz Mayıs Üniversitesi örneği. *Turkish Studies-Education*, 15(1), 375-384. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41423>
- Yalçın, M., Genç, G., Orhon, N.Ö., & Şahin, H. (2019). *İngilizce 5- student’s book*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yaman, I. (2019). Türkiye’de İngilizce öğretmeni olmak üzerine bazı değerlendirmeler ve öneriler. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(28), 157-172.
<https://doi.org/10.29329/mjer.2019.202.9>
- Yin, R. (1994). *Case study research: Design and methods* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Genişletilmiş Özet

Küreselleşen dünyayla birlikte yabancı dil öğretimi giderek daha önemli bir unsur haline gelmektedir. Ülkelerin yabancı dil öğretimindeki ilerlemelerini anlayabilmek onların eğitim sistemi ve politikalarını anlamakla doğrudan ilişkilidir. Bu çalışmada Almanya’nın ve Türkiye’nin ortaokul yabancı dil eğitim sistemleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Almanya ve Türkiye’deki eğitim sistemlerinin şekillenmesinde birçok faktör rol oynamaktadır. Çalışmada eğitim politikası, öğretilen yabancı diller, müfredat, haftalık yabancı dil ders saatleri, öğretim metotları ve öğretim materyalleri karşılaştırmalı biçimde incelenmiştir. Eğitim sistemlerini karşılaştırarak farklılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkarmak ve bu okulları yabancı dil eğitiminde hangi faktörlerin başarılı veya başarısız kıldığını belirlemek amaçlanmıştır.

Çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında literatür taraması, dokümantasyon ve metin incelemesi yapılmıştır. Türkiye’nin ve Almanya’nın yabancı dil öğretim programları, yabancı dil öğretim politikaları, müfredat içerikleri,

öğretim yöntemleri ve öğretim materyalleri ilgili dökümanlar ve ilgili çalışmalar kapsamında irdelenerek ele alınmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, hem Almanya'nın hem Türkiye'nin 12 yıllık eğitim sistemlerinde dört yıl ortaokul eğitimine ayırdıkları anlaşılmıştır. Ayrıca her iki ülke yabancı dil öğretiminde Diller için Ortak Avrupa Referans Çerçevesini benimsemekte ve birinci yabancı dil olarak İngilizce müfredatta önemli bir yer tutmaktadır. Benzer bir diğer nokta iki ülkede de yabancı dil dersleri hayata dair güncel temalardan oluşmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de müfredat ülke geneli için sabitken, Almanya'da müfredatın eyaletten eyalete değiştiği belirlenmiştir. Almanya müfredatı öğretmenlere ders planlamasında daha fazla özgürlük tanırken, Türkiye'deki müfredatın içeriği ayrıntılıdır ve öğretmenler bu programı takip etmekle yükümlüdür. Almanya'da eğitimin her eyalette farklı olması, eyaletler arasında bir rekabete yol açmış ve bu durum eğitim sisteminin geliştirilip iyileştirilmesi adına olumlu sonuçlar doğurmuştur.

Türkiye'deki ortaokullarda birinci yabancı dil eğitiminde ders saatlerine kıyasla Almanya'da haftada üç ila beş saat arasında daha fazla zaman ayrılmaktadır. Dile maruz kalma süresi dil öğrenimini doğrudan etkilediğinden Türkiye'de de dil ders saatlerinin artırılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. İki ülke dil öğretim yöntemleri ve teknikleri açısından karşılaştırıldığında ise, yabancı dil öğretiminde her iki ülkenin teoride iletişimsel yaklaşıma ve iletişimsel becerilere önem verdiği, ancak Türkiye'deki okullarda dilbilgisi çeviri yönteminin hala uygulandığı, Almanya'nın ise eylem odaklı yaklaşımı ve iletişimsel becerileri benimseyerek yabancı dil öğretiminde daha fazla ilerleme kaydettiği saptanmıştır. Türkiye'de yöntem ve teknikler belirlidir, ancak bunların nerede ve nasıl uygulanacağı konusunda belirsizlikler vardır. Dil öğretim materyalleri açısından her iki ülke de teknolojiden, internet kaynaklarından, ders kitabından, şarkılardan, hikâyelerden, görsel araçlardan, posterlerden yararlanmaktadır. Ancak detaylı bir karşılaştırma yapıldığında, Almanya'da öğretim materyallerinin Türkiye'ye göre daha zengin olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda çalışmada, Alman müfredat ve materyallerinde kültürel öğelere daha fazla dikkat çekilerek, öğrencilerin kültürel karşılaştırmalar yapabilmelerine imkan verildiği vurgulanmıştır. Karşılaştırmalar neticesinde Türkiye'de dil öğretiminin dil merkezli olduğu, Almanya'da ise daha öğrenci merkezli bir dil öğretimi benimsendiği belirlenmiştir.

Türkiye ve Almanya son on yıldır yabancı dil öğretiminde birinci yabancı dil olarak İngilizceyi geliştirmek adına müfredatta yenilikçi değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklere rağmen, Türk müfredatında iletişim becerilerinin daha fazla ders saati ve öğrenci merkezli yaklaşımla geliştirilmesi gerektiği açıktır. Diğer bir ifadeyle, öğrenciler yabancı dili edinmek için ikili ve grup çalışmaları gibi etkileşim gerektiren etkinliklerin içerisinde yer almalıdır. Bu bağlamda Almanya iletişimsel yaklaşımı ve eylem odaklı yaklaşımı yerinde uygulayarak dil öğretiminde ilerleme kaydetmiştir. Bu çalışma, Türkiye'nin dil öğretimi anlamında yeni bir rota çizmesi açısından önem taşımaktadır. Almanya'daki yabancı dil eğitimi, öğretim materyalleri, ders saatleri, müfredat ve öğretim yöntemleri, Türk okullarındaki yabancı dil derslerinde önemli gelişmeler sağlamak için bir model olarak alınabilir. Aynı zamanda bu çalışma, Türkiye'deki ortaokullarda yabancı dil öğretiminde eylem odaklı yaklaşımın uygulanması konusunda ileriki çalışmalar için örnek teşkil edebilir.

Geliş Tarihi / Received Date
08.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
01.07.2023

Küreselleşmenin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: AB Üyesi Geçiş Ekonomileri Örneği

The Impact of Globalization on Tax Revenues: The Case of EU Member Transition Economies

Ebru KARAS¹

Öz

Küreselleşme serbest piyasa ekonomisinin önündeki engelleri azaltan ve dünya ticaretinin gelişmesine katkı sağlayan bir süreçtir. Bu süreçle birlikte, ülkelerin ekonomik ve mali yapılarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle sermayenin ulusal sınırları aşması ve dünyada serbestçe dolaşımı, ülkelerin vergi politikalarının değişmesine neden olmuştur. Bu kapsamda ortaya çıkan vergi rekabeti nedeniyle ülkeler başta vergi oranları olmak üzere çeşitli vergisel ayrıcalıklara ilişkin düzenlemeler yapmıştır. Küreselleşme nedeniyle ülkelerin vergi yapılarında meydana gelen değişiklikler vergi gelirlerini etkilemektedir. Çalışmanın amacı, 1995-2019 yılları arasında AB'ye üye 11 geçiş ekonomisinde küreselleşme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu kapsamda Durbin-Hausman (2008) panel eşbütünleşme testi ve panel VECM nedensellik testinden faydalanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, AB üyesi geçiş ekonomilerinde küreselleşme ve vergi gelirlerinin uzun dönemde birlikte hareket ettiği ve küreselleşmenin vergi gelirleri üzerinde olumlu etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Nedensellik analizi göre küreselleşmenin hem kısa dönemde hem de uzun dönemde vergi gelirlerinin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Paneli oluşturan ülkelerde vergi gelirlerinin küreselleşmeden etkilendiği söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Vergi Rekabeti, Vergi Gelirleri, Eşbütünleşme Analizi, Nedensellik Analizi

Abstract

Globalisation is a process that reduces the barriers to the free market economy and contributes to the development of world trade. Along with this process, significant changes have occurred in the economic and financial structures of the countries. The fact that the capital exceeds the national borders and freely circulates worldwide has caused the countries' tax policies to change. Due to the tax competition that emerged in this context, governments have made arrangements for various tax privileges, especially tax rates. Changes in tax structures of countries affect tax revenues due to globalisation. The study aims to determine the relationship between globalisation and tax revenues in 11 transition economies that are members of the EU between 1995-

¹ Arş. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Uşak/TÜRKİYE, E-mail: ebru.cilli@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0625-3722

2019. In this context, Durbin-Hausman's (2008) panel cointegration and VECM causality tests were used. According to the findings, it has been concluded that globalisation and tax revenues act together in the long term in EU member transition economies and that globalisation positively affects tax revenues. According to the causality analysis, it has been concluded that globalisation is the cause of tax revenues both in the short and the long run. It can be said that tax revenues in the countries that constitute the panel are affected by globalisation.

Keywords: Globalisation, Tax Competition, Tax Revenues, Cointegration Analysis, Causality Analysis

Giriş

Etkileri tüm dünya genelinde hissedilen küreselleşme süreciyle birlikte serbest piyasa ekonomisinin önündeki engeller, özellikle serbest piyasa ekonomisinin yeniden işlerlik kazandırılmasının amaçlandığı 1944 Bretton Woods görüşmeleri sonucu ortaya çıkan ve ekonominin üçlü ayağını oluşturan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından azaltılmaya çalışılmıştır. Başta sermaye olmak üzere üretim faktörlerinin hareketliliğin artması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, ikili ve çok taraflı ticaret anlaşmaları dünya ticaretinin artmasında etkili olmuş ve ülkeler küresel çapta rekabet gücü elde edebilmek adına, ekonomik, sosyal ve kültürel politikalarda değişikliğe gitmiştir. Birçok alanda etkileri hissedilen küreselleşme, en çok ülkelerin ekonomik yapılarında köklü değişikliklere neden olmuştur. Ekonomik entegrasyonla birlikte ülkelerin mali politikaları kapsamında özerklikleri azalmış ve ülkeler mali yapılarında küresel gereksinimler doğrultusunda değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır.

Ülkeler mobil hale gelen üretim faktörlerini kendi ekonomilerine çekebilmek, dış ticaretini geliştirebilmek adına başta vergi olmak üzere maliye politikası araçlarının miktar ve bileşenlerinde değişikliğe gitmiştir. Bu kapsamda ortaya çıkan vergi rekabeti olgusu ülkelerin yabancı sermayeyi ülkesine çekebilmek adına vergi oranlarının indirmesi şeklinde ifade edilmektedir. Hem yerli hem de yabancı firmalar için önemli bir maliyet unsuru olan gelir ve kurumlar vergisi oranları indirilerek vergisel ayrıcalıklar aracılığıyla hem yerli hem de yabancı yatırım miktarı arttırılmaya çalışılmaktadır. Bu durum sermaye üzerinden alınan vergilerden elde edilen geliri azaltmakta, dolayısıyla toplam vergi gelirlerinde kayba neden olmaktadır. Küreselleşme nedeniyle vergi gelirlerinin azalması teorik olarak beklenen bir durumdur. Ancak küreselleşmeyle birlikte ülkelerin farklı yatırım kollarını veya teknolojik yenilikleri ülkesine getirmesi, ilave vergilendirilebilir bir kaynağın oluşmasına da katkı sağlayabilmektedir. Diğer taraftan dış ticaretin önündeki engellerin azalmasıyla birlikte, ithalat ve ihracatın gelişmesi bu işlemlerden elde edilen vergi gelirlerinin artmasına neden olabilmektedir. Nitekim dış ticaret işlemlerinin vergilendirilmesi, ülke içindeki kaynakların vergilendirilmesine göre daha kolay ve kısa bir zaman diliminde gerçekleştirilmektedir. Bu gibi durumlarda küreselleşmenin vergi gelirleri üzerinde olumlu etki meydana getirmesi de beklenebilmektedir.

Buradan hareketle çalışmada, Avrupa Birliği (AB)'ne üye 11 geçiş ekonomisinde vergi gelirleri ve küreselleşme arasındaki ilişkinin tespiti amaçlanmaktadır. Çalışmada 1995-2019 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak panel eşbütünlük ve nedensellik testlerinden faydalanılmıştır. Çalışma kapsamında AB'ye üye geçiş ekonomilerinin ele alınmasının en önemli nedeni, bu ülkelerin 1989 öncesi sosyalist sistemin etkisinde olması, bu dönemden sonra ise serbest piyasa ekonomisi sürecine geçmesi ve dünyada önemli ekonomik bir entegrasyona üye olmasıdır. Geçiş ekonomisi olarak nitelendirilen bu

ülkelerin, Birlik içerisindeki diğer ülkelere göre ekonomik yapıları farklılık arz edebilmektedir. Bu nedenle Birlik politikalarına uyum sağlayabilmek ve rekabet güçlerini arttırabilmek adına bu ülkelerin küreselleşmeden önemli düzeyde etkilendiklerini söylemek mümkündür. Bu ülkeler özelinde ortaya koyulan sonuçlar AB'ye üye olmak isteyen diğer geçiş ekonomileri için örnek oluşturabilmektedir. Bu anlamda çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Diğer taraftan çalışmada küreselleşme kapsamında KOF küreselleşme endeksi ele alınmıştır. Küreselleşmenin vergi gelirleri üzerindeki etkisi, tek bir göstergeden ziyade birçok değişkeni dikkate alan KOF küreselleşme endeksi kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Küreselleşmenin hemen hemen tüm boyutlarını dikkate alan KOF küreselleşme endeksinin kullanılması, çalışmanın literatüre sağlayacağı bir diğer önemli katkısını oluşturmaktadır.

Çalışmada ilk olarak vergi gelirleri ve küreselleşme arasındaki ilişkinin kuramsal çerçevesine yer verilmiş olup, devamında konuya ilişkin ampirik çalışmaların yer aldığı literatüre değinilmiştir. Ardından çalışmada yer alan veri ve yöntemle ilişkin bilgiler verildikten sonra, elde edilen ampirik bulgular ortaya konulmuştur. Son olarak genel değerlendirmelerin yapıldığı sonuç bölümüne yer verilmiştir.

Kuramsal Çerçeve

1970'li yıllarda ortaya çıkan krizle birlikte, hakim olan neo-liberal politikalar piyasa ekonomisinin güçlenmesine sağlayacak değişiklikler yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda benimsenen ihracata yönelik büyüme modelleri ile serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılmak istenmiştir (Kargı & Karayılmazlar, 2009: 22). 1960'lı yıllarda gündeme gelen, ancak 1980'li yıllarda hakim olan küreselleşme ile birlikte serbest piyasa ekonomisinin önündeki engeller giderek azalmış ve dünya ticareti gelişmeye başlamıştır. Küreselleşme ekonomi, siyaset, sosyal politika, kültür olmak üzere hemen hemen yeryüzünün her alanında değişimi ifade eden bir kavramdır (Bozkurt, 1999: 1). Tartışmalı bir kavram olan küreselleşmenin tanımı üzerinde ortak bir uzlaşma söz konusu değildir. Bununla birlikte küreselleşme genel olarak emek, sermaye, teknoloji, mal ve hizmetlerin entegrasyonunun sağlanması şeklinde ifade edilmektedir (Adams, 2008: 725). Buradan hareketle küreselleşme ulusal sınırları aşındıran, ulusal ekonomileri, kültürleri, teknolojileri ve yönetişimi bütünleştiren ve karşılıklı bağımlılığa dayalı karmaşık ilişkiler üreten bir süreç olarak tanımlanabilmektedir (Dreher, 2006: 1092).

Birden fazla boyutu olmakla birlikte, küreselleşmenin en önemli boyutlarından biri ekonomik boyuttur. Küreselleşme ekonomik anlamda ülkelerde köklü değişikliklere neden olmuştur (Bayar, 2008: 27). Küreselleşmenin ekonomi üzerindeki etkisi piyasa ekonomisinin gelişmesine, serbest ticaretin artmasına, ekonomik örgütlerin dünya çapında hız kazanmasına, üretim faktörlerinin serbestliğine ve dış ticaret önündeki mali engellerin azaltılarak dış ticaret hacminin artmasına ve çok uluslu şirketlerin faaliyet alanlarının genişlemesine katkı sağlamıştır (Aktel, 2001: 197; Genschel & Seelkopf, 2016: 1-2). Bu süreçle birlikte kar maksimizasyonunu amaçlayan yatırımcılar, yalnız üretim ve karı değil, bunun yanında pazarı da dünya ölçeğine taşıyarak, liberalleşme ve dışa açılma hareketlerinin hızlanmasına neden olmuştur (Aktel, 2001: 197). Böylelikle küreselleşmenin ekonomik boyutu uluslararası ticaret ve yatırımların artmasını, dünyayı kapsayan ekonomik ilişkilerin gelişmesini ve dünya pazarının oluşmasını sağlamıştır (Dunn, 1999: 192). Bu doğrultuda ülkelerde köklü

değişikliklere sebep olan ekonomik küreselleşmenin iki temel itici gücünün bulunduğu ifade etmek mümkündür. Bunlardan ilki, özel sektördeki ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşürülmesidir. Özellikle teknolojik gelişmeler ve yenilikler ulaşım ve iletişim maliyetlerin düşmesinde etkili olmaktadır. İkincisi ise, kamu sektörü tarafından ticaret ve yatırımın önündeki politika engellerin kaldırılmasıdır (Frankel, 2000: 45). Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra dünya, azalan ulaşım ve iletişim maliyetleri ile azalan hükümet engelleri sayesinde ticaret ve finans açısından daha entegre bir hale gelmiştir (Frankel, 2000: 66).

Ulusal düzeyde önemli değişikliklere neden olan küreselleşme, yani gelişmiş ticari ve finansal bütünleşme, ülke ekonomileri için hem fırsatlar hem de zorluklar ortaya çıkarmıştır (Rodrik, 2000: 348). Ekonomik anlamda değişim özellikle ülkelerin mali dengelerinde değişikliğe sebebiyet vermiş ve vergi ve kamu harcamalarına ilişkin politikaların şekillenmesine neden olmuştur (Eminer, 2017: 112). Böylelikle ülkeler maliye politikaları üzerindeki tekel güçlerinin bir kısmını kaybetmeye başlamıştır (Bretschger & Hettich, 2002: 697). Bunun en önemli etkileri vergi politikaları üzerinde söz konusu olmuştur. Ülkelerin ticari rakipleri ve ortakları tarafından yapılan vergi değişikliklerine ilişkin farkındalığı ve hassasiyeti artmış ve vergi politikalarına ilişkin özerkliği azalmıştır. Ülkeler vergi politikaları noktasında bağımsız davranamama ve küresel gereklere uygun değişiklikler yapmak durumunda kalmıştır. Özellikle vergilendirme düzeyi, vergilerin karışımı ve vergilerin tasarımına ilişkin değişikliklerin yapılması zorunlu hale gelmiştir (Asher & Rajan, 2001: 119; Ekici, 2009: 215). Bu kapsamda gümrük vergilerinin düşürülmesi, yabancı sermayelerin ülkeye çekilmesi için sermaye üzerindeki vergi yükünün azaltılması gibi çeşitli vergisel ayrıcalıklar uygulanmıştır (İnneci & Karabulut, 2018: 274). Böylelikle ülkeler açısından en önemli kamu finansman kaynağı olan vergiler küresel ticarete bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Küreselleşmenin vergi yapılarında değişikliğe neden olmasının en temel nedeni vergi rekabetidir. Küreselleşmeyle birlikte ekonomik anlamda rekabet gücünün veya rekabet edilebilirliğin, ulusal boyuttan ziyade küresel bağlamda değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Dunn, 1999: 189). Bu kapsamda ülkeler mobil hale gelen sermaye için birbirleriyle yoğun bir şekilde rekabet ederek tek bir pazarda bütünleşmeye başlamıştır (Arrighi, 1999: 217). Sermayenin özellikle emek faktörüne göre daha hareketli olduğu, bu nedenle vergi kaynaklı değişikliklere karşı daha hassas olduğu kabul edilmektedir (Asher & Rajan, 2001: 120). Bu kapsamda bir ülkedeki işletmelerin rekabet gücünü arttırmak veya yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek adına mükelleflerin vergi yüklerinin azaltılması şeklinde tanımlanan vergi rekabeti, ulusal ekonomilerin gelişmesi için kullanılan bir araç haline gelmiştir (Giray, 2005: 94). Böylelikle ülkeler vergi politikalarını doğrudan yabancı yatırımlarını arttırmak ve belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmak için kullanmaya başlamıştır (Alessandro, 2019: 256).

Bu gelişmeler doğrultusunda uluslararası ticaret ve üretim faktörlerinin ulusal sınırlara bağlı kalmaması ve uluslararası alandaki serbest dönüşümü bu tür kaynakların ulusal vergilere tabi kılınmasını zorlaştırmış ve vergi tabanında aşınmaya neden olmuştur (Genschel & Seelkopf, 2016: 1). Vergi rekabeti nedeniyle sermayenin daha az vergilendirilmesi sonucunda ortaya çıkan kayıplar, sermayeye nazaran daha az hareketli olan (emek gibi) faktörlere kaydırılmıştır. Bu nedenle artan küreselleşmenin sermayeyi destekleyen, emeğe aşırı yük getiren vergi yapısı değişikliklerine yol açtığı

Rodrik 1997; Bretschger & Hettich 2002; Winner 2005 gibi çalışmalarla ortaya konulmuştur (Adam & Kammas, 2007: 322). Sermaye üzerinden alınan vergilerin azalmasından kaynaklı kayıpların emek üzerinden alınan vergiler ve tüketim vergileriyle telafi edilmeye çalışılması, gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır. Vergi yükünün yoğunlaştığı kesimler vergiye karşı direnç gösterebilmekte bu durum da vergi gelirlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Çalcalı & Altınır, 2019: 179). Bu kapsamda teorik açıdan küreselleşme düzeyindeki artışın vergi gelirlerini olumsuz etkilemesi beklenmektedir (Çalcalı & Altınır, 2019: 179). Ancak küreselleşmeyle birlikte, ülkelerin dış ticaretindeki olumlu gelişmelerden kaynaklı veya ithalatın yoğun olduğu ülkelerde ithalattan kaynaklı vergilerden dolayı vergi gelirlerinin olumlu etkilenmesi de beklenebilmektedir. Nitekim dış ticaret üzerinden alınan vergiler, ülke içerisindeki ekonomik birimlerden alınan vergilere nazaran tahsili daha kolay ve daha az maliyetli vergilerdir. Bu nedenle bu tür vergilerin verimliliği oldukça yüksektir. Diğer taraftan dışa açık ekonomilerde yabancı sermaye girişinin yüksek olması vergi tabanının genişlemesine neden olmakta, bu durum vergi gelirlerine olumlu yansımaktadır (Çalcalı & Altınır, 2019: 179; Ekici, 2009: 212). Bu doğrultuda küreselleşmenin ülkelerin vergi yapılarında meydana getirdiği değişiklik vergi gelirlerine olumlu veya olumsuz olmak üzere iki farklı şekilde yansıyabilmektedir. Ülkelerin temel finansman kaynağının vergi olduğu düşünüldüğünde vergi gelirlerinde meydana gelen kayıplar çokta istenilen bir durum olmayabilir. Bu nedenle küreselleşme düzeyinin vergi gelirlerinde meydana getirdiği etkinin tespiti önem arz edebilmektedir.

Literatür İncelemesi

Literatürde küreselleşme ve vergi gelirleri veya vergi yapısı arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar söz konusudur. Bunun yanında küreselleşmenin mali anlamda en önemli getirilerinden biri olan vergi rekabeti kapsamında özellikle kurumlar vergisinin ele alınarak incelendiği çalışmaların sayısı da oldukça fazladır. Ayrıca literatürde vergi gelirlerinin belirleyicilerini ortaya koymaya yönelik gerçekleştirilen ve küreselleşme veya buna bağlı alt boyutların vergi gelirlerini ne düzeyde etkilediğini belirlemeye yönelik çalışmalar da bulunmaktadır. Buradan hareketle tarafımızca ulaşılabilen ampirik literatürde yer alan bazı çalışmalara aşağıda değinilmektedir.

Eltony (2002) tarafından yapılan çalışmada, Arap ülkelerinde 1994-2000 döneminde vergi gelirlerine etki eden faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ithalat ve ihracat bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Körfez İşbirliği Ülkelerinde küreselleşmenin önemli göstergelerinden olan ithalat ve ihracat, istatistiksel olarak anlamsız bulunurken, petrol ihraç etmeyen Arap ülkelerinde ithalat ve ihracat vergi gelirleri üzerinde artırıcı etki yaratmaktadır. Dolayısıyla elde edilen bulgulara göre, petrol ihraç etmeyen Arap ülkelerinde dışa açıklık oranının vergi gelirleri üzerinde pozitif etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Dreher (2006) tarafından yapılan çalışmada, 1970-2000 döneminde OECD üyesi ülkelerde küreselleşmenin işgücü, tüketim ve sermayeden alınan vergi oranları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada küreselleşmenin yalnızca sermaye üzerindeki vergi gelirlerini artırıcı etki yarattığı, diğer vergi gelirleri üzerinde istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum OECD ülkelerinde küreselleşmenin vergi rekabetini artırdığını göstermektedir. Overesch ve Rincke (2011) tarafından yapılan çalışmada, 32 Avrupa ülkesi için 1983-2006 döneminde küreselleşmenin göstergesi olarak ticari dışa açıklık verisi kullanılmış ve kurumlar vergisi üzerinde

istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye ulaşamamıştır. Bir başka çalışmada Dioda (2012), 1990-2009 döneminde Latin Amerika ve Karayipler’de ticari dışa açıklığın vergi gelirleri üzerinde artırıcı etki yarattığını ifade etmektedir. Onaran vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada, 15 AB üyesi ülke ile AB’ye yeni üye olmuş batı Avrupa ülkelerinde 1970-2007 döneminde vergi oranları üzerinde etkili olan faktörler araştırılmıştır. Çalışmada küreselleşmenin vergiler üzerinde artırıcı yönde baskı yarattığı ifade edilmektedir. Onaran ve Boesch (2014), 1970-2007 döneminde küreselleşmenin sermaye, emek ve tüketim vergileri üzerindeki etkisini 15 Avrupa Birliği (AB) ülkesinin yanı sıra 13 Orta ve Doğu Avrupa (CEE) ülkesinden oluşan bir panelde incelemektedir. 15 AB ülkesinin yer aldığı panelde küreselleşme ile sermaye ve tüketim vergileri arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, küreselleşme ile emek geliri vergilendirmesi arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. 13 Orta ve Doğu Avrupa ekonomisinden oluşan panel için, küreselleşme ile sermaye vergileri arasında pozitif bir ilişki, tüketim vergileri için negatif bir ilişki bulunurken, emek geliri vergileri için anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Mourmans (2016), 1981-2014 dönemi boyunca 34 OECD ülkesi için kurumlar vergisi oranı ve kişisel gelir vergisi oranı üzerinde küreselleşmenin etkisini incelemiş ve küreselleşme ile vergi oranları arasında negatif bir ilişkiye ulaşmıştır. Swank (2016), küreselleşme ölçütleri olarak ticari dışa açıklığı ve doğrudan yabancı yatırımları kullanmıştır. 1982-2008 döneminde 18 kapitalist demokrasinin panel verilerinde her iki küreselleşme göstergesinin de kurumlar vergisi oranı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Atsan (2017) ise Türkiye özelinde 1984-2012 dönemi için yapmış olduğu çalışmada, dış ticaret hacminin vergi kapasitesi üzerinde artırıcı etki yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Exbrayat (2017) tarafından yapılan çalışmada 1982-2006 dönemi boyunca 26 OECD ülkesi için küreselleşme ile kurumlar vergisi oranları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Buna göre, ticari dışa açıklığın daha yüksek pazar payına sahip olduğu ve daha yüksek pazar payına sahip ülkelerin daha yüksek kurumlar vergisi koyduğu ifade edilmektedir. Kim vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin kamu büyüklüğü ve borcu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kamu büyüklüğü göstergesi olarak vergi gelirleri ve kamu harcamaları dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre küreselleşme vergi gelirleri üzerinde azaltıcı etki yaratmaktadır. Çalçalı ve Altınar (2019) tarafından yapılan çalışmada, 16 OECD ülkesinde 1991-2015 döneminde vergi gelirleri üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi amaçlanmış ve elde edilen bulgulara göre küreselleşmenin vergi gelirleri üzerinde artırıcı etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Jha ve Gozgor (2019) tarafından yapılan çalışmada ise 155 ülke için 1970-2015 döneminde marjinal gelir vergisi oranı üzerinde etkili olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre, küreselleşmenin marjinal gelir vergisi oranı üzerinde pozitif etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak çalışmada marjinal gelir vergisi oranı 0 ile 10 arasında bir indeks olup, 0’a yaklaşması durumunda vergi yükünün yüksek, 10’a yaklaşması durumunda ise vergi yükünün düşük olduğu ifade edilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde küreselleşme marjinal gelir vergisi üzerinde pozitif etkiye sahiptir, ancak bu durum vergi yükünün azalmasına neden olmaktadır. Sevinç vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada ise 33 ülke için 1998-2016 döneminde küreselleşmenin kurumlar vergisi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre küreselleşme kurumlar vergisi üzerinde negatif etkiye sahiptir. Ünver ve Koyuncu (2021) tarafından Türkiye özelinde 1972-2018 dönemi için küreselleşmenin vergi gelirleri üzerindeki etkisi

incelenmiştir. Çalışmada uzun dönemde Türkiye’de küreselleşmenin vergi gelirleri üzerinde artırıcı etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda bahsi geçen çalışmalara bakıldığında küreselleşme ve vergi gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. İlgili çalışmalarda özellikle sermaye veya emeğin vergilendirilmesinden elde edilen vergi gelirleri ve kurumlar vergisi oranları üzerinde durulmuş olup küreselleşmenin bu değişkenler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Küreselleşmenin belirleyicisi olarak dışa açıklık veya doğrudan yabancı yatırımlar gibi alt göstergeler ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmada küreselleşme değişkeni için küreselleşmenin tüm boyutlarını ele alan KOF endeksinin kullanılması ve toplam vergi gelirlerinin dikkate alınması, çalışmanın literatüre önemli bir katkı sunmasını sağlayabilmektedir.

Veri ve Yöntem

Küreselleşmeyle birlikte ülkelerin vergi yapılarında meydana gelen değişiklikler vergi gelirlerinin değişmesine neden olmuştur. Bu kapsamda çalışmada, AB’ye üye 11 geçiş ekonomisi ülkesinde² 1995-2019 dönemleri için küreselleşme ve vergi gelirleri arasındaki ilişki panel eşbütünleşme ve nedensellik analizleri kapsamında araştırılmıştır. Araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanan çalışma kapsamında değişken olarak vergi gelirlerinin GSYH’ye oranı ve KOF küreselleşme endeksi kullanılmıştır. Vergi gelirlerinin GSYH’ye oranına ilişkin bilgiler Eurostat veri tabanından elde edilmiştir. Araştırmacılar küreselleşmenin etkilerini ölçerken genellikle dış ticaret veya doğrudan yabancı yatırımlar gibi tek göstergelerle hareket edebilmektedir. Ancak küreselleşme ticaret ve sermaye akışından çok daha fazla yönü kapsayan bir olgudur. Dolayısıyla bileşik göstergelerin yer aldığı değişkenlerle küreselleşmenin etkilerinin ölçülmesi daha tutarlı bulgular elde edilmesini sağlayabilmektedir. Bu kapsamda en yaygın kullanılan küreselleşme endeksi Dreher (2006) tarafından literatüre kazandırılan KOF küreselleşme endeksidir (Haelg, 2020: 691). KOF küreselleşme endeksi üç alt endeksten oluşmaktadır. Buna göre KOF küreselleşme endeksi ekonomik ((i) fiili nakit akışları (dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ve yabancı uyruklulara yapılan ödemeler), (ii) kısıtlamalar (gizli ithalat engelleri, ortalama tarife oranı, uluslararası ticarete alınan vergiler, sermaye hesabı kısıtlamaları), sosyal ((i) kişisel iletişim (telefon trafiği, transferler, yabancı nüfus, uluslararası turizm, uluslararası mektup), (ii) bilgi akışları ile ilgili veriler (internet kullanıcıları, televizyon, gazete ticareti, (iii) kültürel yakınlık (McDonald's restoranlarının sayısı, IKEA sayısı, kitap ticareti) ve politik ((i) ülkelerdeki elçilikler, (ii) uluslararası kuruluşlara üyelik (iii) Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Misyonlarına katılma (iv) uluslararası anlaşmalar) olmak üzere üç temel alt bileşenden oluşmaktadır. Endekste her düzeyin belli bir ağırlığı söz konusudur (Potroffe, 2014: 3-4). Birden fazla göstergenin yer aldığı bu endeks, küreselleşmenin farklı yönlerini ölçen değişkenlerin tek bir endekste toplanmasına fayda sağlamaktadır (Gygli et al., 2019: 544). Çalışmada KOF endeksinin ilişkin veriler KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsünün internet sayfasından elde edilmiştir. Çalışmanın amacından hareketle oluşturulan modele aşağıda yer verilmektedir.

² Bulgaristan, Çekya, Estonya, Hırvatistan, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya

$$vergi_{it} = \beta_0 + \beta_1 küreselleşme_{it} + \varepsilon_{it}$$

Denklemden $vergi_{it}$; vergi gelirlerinin GSYH içindeki payını, $küreselleşme_{it}$; küreselleşme endeksini, β_0 ; ilgili değişkenlerin katsayılarını, ε_{it} ; hata terimini; i ; yatay kesit birimlerini ve t ; zaman aralığını ifade etmektedir. Modelde yer alan değişkenlere yönelik istatistikleri Tablo 1'de yer verilmektedir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ülkeler	Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Mak.
Vergi/GSYH (%)	Bulgaristan	25	19.212	2.572	11.157	21.991
	Çekya	25	14.700	0.572	13.570	16.238
	Estonya	25	20.602	1.059	19.100	22.839
	Hırvatistan	25	20.978	1.123	18.985	23.474
	Macaristan	25	21.974	1.148	19.804	23.286
	Litvanya	25	18.629	2.176	15.482	22.214
	Letonya	25	21.270	1.429	18.656	23.664
	Polonya	25	17.408	1.907	15.589	22.369
	Romanya	25	17.011	1.115	14.494	18.935
	Slovakya	25	17.984	1.916	15.063	23.242
Slovenya	25	19.362	1.152	17.839	21.149	
Küreselleşme	Bulgaristan	25	73.238	6.260	59.225	80.252
	Çekya	25	79.235	5.287	68.383	85.181
	Estonya	25	76.246	6.299	61.328	83.023
	Hırvatistan	25	71.421	9.796	49.084	81.489
	Macaristan	25	80.799	4.815	68.912	85.207
	Litvanya	25	71.680	8.260	53.759	81.835
	Letonya	25	68.595	8.473	51.447	80.540
	Polonya	25	73.827	6.554	61.871	80.812
	Romanya	25	70.847	7.952	56.392	79.444
	Slovakya	25	75.413	8.175	59.517	83.084
Slovenya	25	73.578	7.956	53.915	81.281	

AB üyesi geçiş ekonomilerinde vergi gelirlerinin GSYH içindeki paylarının ortalama %19,01 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre vergi gelirlerinin en yüksek olduğu ülke %21,97 ile Macaristan olurken, en düşük ülke ise %14,7 ile Çekya'dır. Küreselleşme eğilimine bakıldığında ise AB üyesi geçiş ekonomilerinde ortalama olarak %74,08 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Küreselleşme endeksine göre %50'nin üzerinde yer alması nedeniyle ilgili ülkelerde ortalama olarak yüksek derecede küreselleşmenin olduğu ifade edilebilir. Ülkeler bazında inceleme yapıldığında ise en yüksek küreselleşme düzeyine Macaristan sahip iken, en düşük küreselleşme düzeyine Letonya sahiptir.

Panel veri analizlerinde seriler arasındaki ilişkinin tespitinden önce çeşitli varsayım testleri yapılmaktadır. Bunlardan ilki, paneli oluşturan seriler arasında yatay kesit bağımlılığının tespitidir. Özellikle finansal ve ekonomik entegrasyonla birlikte yatay kesitleri oluşturan birimler birbirine bağlı

hale gelmiş ve ülkeler ortaya çıkan ortak şoklara ve gözlemlenmeyen ortak faktörlere aynı şekilde tepki vermeye başlamıştır (Hoyos & Sarafidis, 2006: 482). Kesitsel bağımlılık, bilinmeyen ortak şoklardan, mekansal etkilerden veya sosyal ağlardaki etkileşimlerden kaynaklanmakta ve bu tür korelasyonların ihmal edilmesi ciddi sorunlara neden olabilmektedir. Mevcut yatay kesit bağımlılığı en küçük kareler için etkinlik kaybına yol açmakta ve çıkarımı geçersiz kılmaktadır. Bu durum tutarsız tahminlere sebep olmaktadır. Bu nedenle panellerde yatay kesitlerin bağımlılığının tespiti önem arz etmektedir (Baltagi et al., 2016: 1). Seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığının tespitine ilişkin çeşitli testler geliştirilmiştir. Bunlar; Breusch ve Pagan (1980) tarafından geliştirilen Lagrange Multiplier (LM), Pesaran (2004) Cross-Section Dependence (CD) ve CD_{LM} testleri ile Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen sapması düzeltilmiş Bias-Adjusted Cross Sectionally Dependence Lagrange Multiplier (LM_{adj}) testleridir. İlgili testlerden hangilerinin dikkate alınacağına paneldeki zaman ve yatay kesit boyutunun büyüklüğüne göre karar verilmektedir. Çalışmada zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğundan ($T > N$) LM, CD_{LM} ve LM_{adj} testlerine bağlı olarak seriler arasında yatay kesit bağımlılığının tespiti yapılmıştır. İlgili testlerde boş hipotez seriler arasında yatay kesit bağımlılığı yoktur şeklindedir.

Panel veri analizlerinde seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığının yanında bir diğer önemli nokta modelde yer alan sabit terimlerin ve eğim katsayılarının homojen olup olmadığıdır. Sabit terimlerin ve eğim katsayılarının homojenliği, ilk olarak Swamy (1970) tarafından geliştirilen test aracılığıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Pesaran ve Yamagata (2008) bu testi daha geniş paneller için revize ederek Delta ve $Delta_{adj}$ testlerini geliştirmiştir (Topal, 2017: 193). Bu testlerde boş hipotez katsayıların homojen olduğu şeklinde kurulmaktadır.

Panel veri analizlerinde varsayımsal testlerden sonra serilerin durağanlığı panel birim kök testleri aracılığıyla araştırılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığın tespiti, birim kök testlerinden hangilerinin kullanılabilmesine karar verilmesine olanak sağlamaktadır. Panelde yatay kesit bağımlılığı söz konusu olduğunda buna izin veren birim kök testleri kullanılması gerekmektedir (Pesaran, 2021: 43). Bu kapsamda panel birim kök testleri ikiye ayrılmaktadır. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığı takdirde birinci nesil panel birim kök testleri kullanılırken, seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı söz konusu olduğunda ise ikinci nesil panel birim kök testleri kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2013: 199). Çalışmada ele alınan serilerin durağanlığı Pesaran (2007) tarafından geliştirilen Cross-Sectional Augmented Dickey Fuller (CADF) panel birim kök testiyle sınanmıştır. CADF panel birim kök testi seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testidir (Costantini & Lupi, 2011: 2). CADF ile paneli oluşturan yatay kesit birimlerinde serilerin durağanlığı ayrı ayrı araştırılmaktadır. Her ülkenin zaman etkilerinden farklı etkilendiği varsayan ve mekansal otokorelasyonu dikkate alan CADF panel birim kök testi zaman kesitinin yatay kesitten ya da yatay kesitin zaman kesitinden büyük olduğu her iki koşulda da kullanılabilir. Bununla birlikte CADF panel birim kök testinde, panelde yer alan yatay kesitlerin ortalaması alınarak panel geneli durağanlığı Cross-Sectionally Augmented IPS (CIPS) istatistiğiyle tespit edilmektedir (Yıldırım vd., 2013: 88-89). Test istatistiğinin, değerleri CADF ve CIPS testi istatistiği değerlerinin kritik tablo değerleriyle karşılaştırılmaktadır. CADF ve CIPS testi istatistiğinin mutlak değerleri kritik tablo değerinin mutlak

değerinden büyük ise boş hipotez reddedilerek seri durağan kabul edilmektedir (Gençoğlu vd., 2020: 1290).

Panelde yer alan serilerin durağanlığı incelendikten sonra modelde yer alan seriler arasındaki eşbütünlük ilişki araştırılmaktadır. Panelde yatay kesit bağımlılığı ile modelin eğim katsayısının homojen olup olmamasını dikkate alan testler aracılığıyla seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti yapılmalıdır. Bu kapsamda çalışmada ele alınan modelde hem yatay kesit bağımlılığının söz konusu olması hem de eğim katsayılarının heterojen olmasından kaynaklı ilgili durumları dikkate alan eşbütünlük testi kullanılmıştır. Westerlund (2008) tarafından geliştirilen Durbin-Hausman (2008) panel eşbütünlük testi yatay kesit bağımlılığının söz konusu olduğun durumlarda uzun dönemli ilişkinin tespitinde kullanılmaktadır (Westerlund, 2008: 199). Durbin Hausman test istatistiği iki şekilde hesaplanmaktadır. Eğim katsayıları heterojen olduğunda grup istatistiği, homojen olduğunda ise panel istatistiği dikkate alınmaktadır (Kırmızı vd., 2022: 87-88). Durbin-Hausman (2008) panel eşbütünlük testinde boş hipotez seriler arasında eşbütünlük ilişki yok şeklindedir. Ayrıca serilerin uzun dönem katsayılarını belirleyebilmek adına Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen The Augmented Mean Group Estimator (AMG) tahmincisinden faydalanılmıştır.

Seriler arasındaki eşbütünlük ilişkinin varlığının belirlenmesinin ardından, nedensellik analizi yardımıyla bir serinin gelecekteki değerinin tahmin edilmesinde başka bir serinin yararlı bilgiler sağlayıp sağlamadığı araştırılabilmektedir. Literatürde seriler arasındaki nedenselliğin tespit edilebilmesi amacıyla çeşitli analizler geliştirilmiştir. Bu analizlerden birisi panel vektör hata düzeltme modeli (Panel VECM) Panel Granger Nedensellik analizidir. Analizde hata düzeltme modeli denklemi ile serilerin birinci farklarının yanı sıra eşbütünlük analizi sonucu elde edilen regresyonun bir dönem gecikmeli hataları da dikkate alınmaktadır. VECM analizi ile seriler arasındaki kısa ve uzun dönem nedensellikler belirlenebilmekte ve seriler arasındaki dengesizlikler belirlenerek hata terimi katsayısı ile düzeltilmesi sağlanmaktadır (Enders, 1995: 365-366). Analiz sonucu kısa dönem nedensellik ilişkisi, Wald Testi temelinde yapılmakta olup, serilerin katsayılarının F istatistiğinin istatistiksel olarak anlamlı çıkması sonucu yorumlanmaktadır. Uzun dönemli ilişkisi ise, eşbütünlük denklemi tahmini sonucu t istatistik değerlerine bağlı olarak hesaplanan hata terimi (ECT) katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması sonucu yorumlanmaktadır (Sağdıç vd., 2020: 691). Hata terimi katsayısı t dağılımına uygun dağılım olup, t tablosu değerleriyle karşılaştırılmaktadır.

Ampirik Bulgular

Küreselleşme ve vergi gelirleri arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespitinin amaçlandığı çalışmada ilk olarak paneli oluşturan seriler ve modele ilişkin yatay kesit bağımlılığı ve homojenite testleri uygulanmıştır. Tablo 2'de yatay kesit bağımlılığı ve homojenite testi sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testi Sonuçları

Değişkenler ve Modeller	LM		CD _{LM}		CD		LM _{adj}	
	İst.	Prob.	İst.	Prob.	İst.	Prob.	İst.	Prob.
Vergi	73,432	0,049**	1,757	0,039**	-2,504	0,006*	1,463	0,072***

Küreselleşme Model	71,806 210,363	0,064*** 0,000*	1,602 14,813	0,055*** 0,000*	-2,862 3,662	0,002* 0,000*	3,558 59,314	0,000* 0,000*
	Delta				Delta_{adj}			
	İst.		Prob.		İst.		Prob.	
Model	8,945		0,000*		9,535		0,000*	

Not: * %1, ** %5 ve ***%10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 2'ye göre modelde kullanılan serilere ve modele ait yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına bakıldığında, hem serilerin hem de modelin yatay kesit bağımlılığının bulunmadığına dair kurulan boş hipotez reddedilerek, paneli oluşturan seriler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunduğu tespit edilmiştir. Modele ait eğim katsayısının homojenliğinin test edildiği analiz sonucuna göre ise, boş hipotez reddedilerek, modelin eğim katsayısının heterojen olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada serilerin durağanlığı yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testi olan CADF testi aracılığıyla tespit edilmiştir. Tablo 3'de CADF panel birim kök testi sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 3. CADF Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Model	I(0)				I(1)			
		CIPS Test İst.	Kritik Değerler			CIPS Test İst.	Kritik Değerler		
			1%	5%	10%		1%	5%	10%
Vergi	Sabitli	-2.520	-2.57	-2.33	-2.21	-3.207	-2.57	-2.33	-2.21
	Sabitli ve Trendli	-2.415	-3.10	-2.86	-2.73	-3.361	-3.10	-2.86	-2.73
Küreselleşme	Sabitli	-2.381	-2.57	-2.33	-2.21	-3.138	-2.57	-2.33	-2.21
	Sabitli ve Trendli	-2.194	-3.10	-2.86	-2.73	-3.45	-3.10	-2.86	-2.73

Not: Kritik değerler Pesaran (2007) çalışmasından elde edilmiştir.

Tablo 3'te yer alan sonuçlara göre vergi gelirleri ile küreselleşme serisinin düzey değerlerine ait istatistik değerlerinin mutlak olarak kritik değerlerinden küçük olması nedeniyle değişkenlerin durağan olmadığı görülmektedir. Değişkenlerin durağan hale getirilebilmesi amacıyla birinci dereceden farkları alınmış ve yeniden birim kök testi uygulanmıştır. Serilerin birinci dereceden farklarına ait istatistik değerleri mutlak olarak kritik değerlerden büyüktür. Bu nedenle serilerin birinci farklarının durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Panelde yer alan serilerin durağanlığı araştırıldıktan sonra seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti yapılmıştır. Çalışmada uygun eşbütünleşme testinin seçilmesi noktasında yatay kesit bağımlılığı ve homojenite testi sonuçları yol göstermektedir. Bu sonuçlara göre çalışmada Durbin-Hausman panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Bu test yatay kesit bağımlılığı ile heterojenliği dikkate almaktadır. Tablo 4'de Durbin-Hausman panel eşbütünleşme testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4. Durbin-Hausman Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Test	İstatistik	Olasılık Değeri	Eşbütünleşme
dh_g	-2,603	0,005*	VAR
dh_p	-2,039	0,021*	

Not: * %1 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4'e göre, modelin heterojen olması nedeniyle grup istatistiği dikkate alınmış ve eşbütünleşme yoktur şeklinde kurulan boş hipotez reddedilmiştir. Yani AB üyesi geçiş ekonomilerinde küreselleşme ile vergi gelirleri arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Seriler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin tespitinden sonra, serilerin uzun dönem katsayılarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Nitekim bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi ve yönü bu şekilde belirlenebilmektedir. Bu amaçla çalışma kapsamında uzun dönem katsayılarının tahmin edilebilmesi amacıyla Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen The Augmented Mean Group Estimator (AMG) tahmincisi uygulanmıştır. Panel AMG testi sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Uzun Dönem Katsayı Tahmin Sonuçları

Ülkeler	Katsayı	Olasılık
Bulgaristan	2.219	0.001*
Çekya	0.397	0.216
Estonya	0.483	0.130
Hırvatistan	0.279	0.056***
Macaristan	-0.795	0.190
Litvanya	0.776	0.022**
Letonya	1.076	0.000*
Polonya	0.463	0.313
Romanya	-0.181	0.647
Slovakya	0.632	0.092***
Slovenya	0.410	0.058***
Panel	0.491	0.000*

Not: * %1, ** %5 ve *** %10 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 5'e göre, Bulgaristan, Hırvatistan, Litvanya, Letonya, Slovakya ve Slovenya'da küreselleşmenin vergi gelirleri üzerindeki etkisini gösteren katsayı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bulgaristan ve Letonya'da vergi gelirlerinin küreselleşmede meydana gelecek gelişmeye bağlı olarak esnekliğinin yüksek olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerde ise katsayı 1'in altında çıkarak görece daha düşük esnekliğe sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Panel geneline bakıldığında ise küreselleşme vergi gelirleri üzerinde artırıcı etki yaratmaktadır. Küreselleşmede meydana gelecek %1'lik gelişme vergi

gelirleri üzerinde %0,491 oranında artırmaktadır. Dolayısıyla AB üyesi geçiş ekonomilerinde küreselleşmenin vergi gelirleri üzerinde artırıcı etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Seriler arasındaki kısa dönemli nedensellik ilişkisinin tespit edilebilmesi amacıyla vektör hata düzeltme modeli temelinde (Panel VECM) Panel Granger Nedensellik Analizi, uzun dönemli nedenselliğin tespit edilebilmesi amacıyla Canning-Pedroni (2008) Panel Nedensellik Analizi uygulanmıştır. Tablo 6’da Panel VECM testi sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 6. Panel VECM Testi Sonuçları

<i>Bağımlı Değişken</i>	Kısa Dönem Nedensellik		KARAR	Uzun Dönem Nedensellik		KARAR
	<i>Bağımsız Değişken</i>			ECT(-1)		
	Δ vergi	Δ küreselleşme		Katsayı	t-istatistik	
Δ vergi	Ki-Kare	8.657	✓	-0.428	-8.939	✓
	Olasılık	0.003*				
Δ küreselleşme	Ki-Kare	0.469	✗	0.003	0.211	✗
	Olasılık	0.494				

Not: * %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6’ya göre, küreselleşmeden vergi gelirlerine doğru kısa dönemde panel geneli için nedensellik yoktur şeklinde kurulan boş hipotez reddedilmiş ve nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Vergi gelirlerinden küreselleşmeye ise kısa dönemde boş hipotezin reddedilememesi nedeniyle herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Uzun dönemde hata düzeltme katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olması, değişkenlerdeki dalgalanmaların uzun dönemde dengeye geldiğini göstermektedir. Buna göre küreselleşmenin vergi gelirleri üzerinde etkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Çünkü hata teriminin (ECT(-1)) katsayı negatif ve anlamlı olarak bulunmuştur. Sonuç olarak AB üyesi geçiş ekonomilerinde küreselleşme kısa ve uzun dönemde vergi gelirlerinin nedenidir. İlgili ülkelerde küreselleşme düzeyi vergi gelirlerinde değişikliğe neden olmaktadır. Eşbütünleşme ve nedensellik analizinden elde edilen bulgular literatürde yer alan Eltony (2002), Onaran vd. (2012), Onaran ve Boesch (2014), Atsan (2017), Çalçalı ve Altınar (2019) ve Ünver ve Koyuncu (2021) tarafından yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlara benzer niteliktedir. Farklı ülke grupları, zaman dilimleri veya yöntemlerin ele alındığı bu çalışmalarda özellikle vergi gelirleri ve vergi kapasitesi üzerinde küreselleşmenin veya dış ticaretin artırıcı etki meydana getirdiği sonucuna varılmıştır. Literatürde yer alan ve bahsi geçen bu çalışmaların küreselleşmenin vergi gelirleri üzerinde artırıcı etki meydana getirdiği sonucu, çalışma kapsamında elde edilen sonuçla birbirini destekler niteliktedir.

Sonuç ve Değerlendirme

1980’li yıllarda ortaya çıkan küreselleşme olgusu üretim faktörlerinin, bilgi ve iletişim teknolojilerin hareketliliğini arttırmış ve ülkeleri dünya pazarından pay alma gayesi içerisine sokmuştur. Dış ticaretin artması ve ülkelerin ortak bir pazarda buluşması sonucunda ortaya çıkan küresel rekabet gücü, ülkeleri ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere birçok alanda birbirine bağlı kılmıştır. Ülkeler ulusal politikalarında küresel piyasanın getirilerini ve gereklerine uygun çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu

anlamda küreselleşme ülkelerin en çok ekonomik yapılarında değişikliğe neden olmuştur. Daha fazla üretim faktörünü ülkeye çekmek isteyen veya dış ticaret hacmini arttırmak isteyen ülkeler küresel ölçekte birbiriyle rekabet içerisine girmiştir. Uluslararası rekabet gücünü elde edebilmek gayesinde olan ülkeler vergi yapılarında önemli değişikliklere gitmiştir. Özellikle yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için sermaye üzerindeki vergisel yükümlükler azaltılmaya çalışılmıştır. Vergilerin yapısında meydana gelen değişiklik ülkelerin vergi hasılatını da etkilemektedir. Bu kapsam AB'ye üye 11 geçiş ekonomisi ülkenin ele alındığı bu çalışmada küreselleşme düzeyinin vergi gelirleri üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Vergi gelirlerinin GSYH'ya oranının ve KOF küreselleşme endeksinin ele alındığı modelde ilk olarak paneli oluşturan serilerin yatay kesit bağımlılığı ve eğim katsayılarının homojenliğine ilişkin testler yapılmıştır. Modelin yatay kesiti bağımlılığı içerdiği ve eğim katsayılarının heterojen olduğu sonucuna ulaşıldıktan sonra serilerin durağanlığı CADF panel birim kök testi aracılığıyla sınanmış olup serilerin birinci farkları alındığında durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ardından eşbütünlük ilişkisinin tespit edilebilmesi amacıyla Durbin-Hausman testinden faydalanılmıştır. Testin sonucuna göre küreselleşme ve vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişkin var olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca seriler arasındaki uzun dönem katsayılarının belirlenmesi için panel AMG testinden faydalanılmıştır. Buna göre panel geneline bakıldığında küreselleşmenin vergi gelirleri üzerinde arttırıcı etki yarattığını söylemek mümkündür. Çalışmada uygulanan panel VECM nedensellik testine göre ise küreselleşmeden vergi gelirlerine yönelik tek yönlü bir nedenselliğin var olduğu tespit edilmiştir.

Küreselleşme düzeyinin yüksek olduğu AB'ye üye geçiş ekonomisi ülkelerinin vergi gelirlerinde küreselleşmenin önemli bir belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Teoride beklenenin aksine bu ülkelerde panel geneli sonuçlar küreselleşmenin vergi gelirlerini olumlu düzeyde etkilediğine yöneliktir. Bu durumun nedeni ilgili ülkelerde küreselleşmeyle birlikte vergilendirilebilir kaynakların artması veya dış ticaret işlemlerindeki artışın vergi gelirlerine olumlu yansımaları şeklinde yorumlanabilmektedir. Nitekim ülkelerin temel finansman kaynağı olan vergi gelirlerinin küreselleşme kaynaklı azalmasından ziyade artışı, devletin temel fonksiyonlarını yerine getirmesi noktasında büyük önem arz etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus genel vergi gelirlerindeki bu artışın ağırlıklı olarak hangi vergilerden kaynaklı olduğunun tespitidir. Şayet bu ülkelerde küreselleşmeyle birlikte sermayeden ziyade emeğin vergi yükünde artış söz konusuysa, bu durum gelir dağılımında ve vergilemede adaletin zedelenmesine neden olabilmektedir. Büyüme ve kalkınma olduğu kadar adil bölüşüm de temel makroekonomik hedeflerden biridir ve toplumsal refahın sağlanmasında önemlidir. Bu nedenle küreselleşme düzeyinden kaynaklı vergi gelirlerinde meydana gelen artış vergi türleri bazında dengeli dağılmalıdır. İleride yapılacak çalışmalarla, bu ülkelerde veya başka ülke veya ülke gruplarındaki küreselleşmenin vergi türleri üzerinde etkisi tespit edilip buna yönelik politika önerileri geliştirilerek bu alandaki literatürün çeşitlendirilmesine katkı sağlanabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Küreselleşmenin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: AB Üyesi Geçiş Ekonomileri Örneği” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adam, A., & Kammas, P. (2007). Tax Policies in A Globalized World: Is It Politics After All?. *Public Choice*, 133, 321-341. <https://doi.10.1007/s11127-007-9190-9>
- Adams, S. (2008). Globalization and Income Inequality: Implications for Intellectual Property Rights. *Journal of Policy Modeling*, 30, 725-735. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2007.10.005>
- Aktek, M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 193-202.
- Alessandro, A. (2019). U.S. Tax Policy in Light of Globalization and Growing Inequality. *San Diego International Law Journal*, 21(1), 242-293.
- Arrighi, G. (1999). The Global Market. *Journal of World-Systems Research*, 5(2), 216-251. <https://doi.org/10.5195/jwsr.1999.129>
- Asher, M. G., & Rajan, R. S. (2001). Globalization and Tax Systems: Implications for Developing Countries with Particular Reference to Southeast Asia. *ASEAN Economic Bulletin*, 18(1), 119-139.
- Atsan, E. (2017). The Determinants of Tax Capacity and Tax Effort in Turkey for The Period of 1984-2012. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 214-234. <https://doi.10.25287/ohuibf.339753>
- Baltagi, B. H., Kao, C., & Peng, B. (2016). Testing Cross-Sectional Correlation in Large Panel Data Models with Serial Correlation. *Econometrics*, 44(4), 1-24. <https://doi.org/10.3390/econometrics4040044>
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*. 27, 25-34.
- Bozkurt, V. (1999). Küreselleşme: Kavram - Gelişim ve Yaklaşımlar. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 2(1), 1-11.
- Bretschger, L., & Hettich, F. (2002). Globalisation, Capital Mobility and Tax Competition: Theory and Evidence for OECD Countries. *European Journal of Political Economy*, 18, 695-716. [https://doi.org/10.1016/S0176-2680\(02\)00115-5](https://doi.org/10.1016/S0176-2680(02)00115-5)
- Costantini, M., & Lupi, C. (2011). A Simple Panel-CADF Test for Unit Roots, Institute for Advanced Studies, Vienna.

- Çalçalı, Ö., & Altınır, A. (2019). Makro Ekonomik Açından Vergi Gelirlerinin Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*, 112, 175-198. <https://doi.org/10.33203/mfy.492060>
- Rodrik, D. (2000). *Governance of Economic Globalization*. Governance in a Globalizing World (J. S. Nye, J. D. Donahue, Ed.), Brookings Institution Press, Washington.
- Dioda, L. (2012). *Structural Determinants of Tax Revenue in Latin America and The Caribbean*, 1990-2009. Subregional Headquarters in Mexico, Eclac.
- Dreher, A. (2006). Does Globalization Affect Growth? Evidence from A new Index of Globalization. *Applied Economics*, 38(10), 1091-1110. <https://doi.org/10.1080/00036840500392078>
- Dreher, A. (2006). The Influence of Globalization on Taxes and Social Policy: An Empirical Analysis for OECD Countries. *European Journal of Political Economy*, 22, 179-201. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2005.04.006>
- Dunn, C. C. (1999). Globalization: A World-Systems Perspective, *Journal of World-Systems Research*, 5(2), 1999, 186-215. <https://doi.org/10.5195/jwsr.1999.134>
- Ekici, M. S. (2009). Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik ve Sosyal Faktörler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(30), 200-223.
- Eltony, M. N. (2002). The Determinants of Tax Effort in Arab Countries. API-Working Paper Series 0207. *Arab Planning Institute - Kuwait, Information Center*, 1-20.
- Eminer, F. (2017). Küreselleşme Sürecinde Değişen Vergi Politikalarının KKTC'ye Yansıması. *Researcher: Social Science Studies*, 5(8), 111-127.
- Enders, W. (1995). *Applied Econometric Time Series*. John Wiley&Sons, Inc., New York.
- Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat>, (10.11.2022).
- Exbrayat, N. (2017). Does Trade Liberalisation Trigger Tax Competition? Theory and Evidence from OECD Countries. *The World Economy*, 40(1), 88-115. <https://doi.org/10.1111/twec.12405>
- Frankel, J. (2000). *Globalization of the Economy*. Governance in a Globalizing World (J. S. Nye, & J. D. Donahue, Ed.). Brookings Institution Press, Washington.
- Gençoğlu, P., Kuşkaya, S., & Büyükalbant, T. (2020). Seçilmiş OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Sürdürülebilirliğinin Panel Birim Kök Testleri İle Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(4), 1283-1297. <https://doi.org/10.33630/ausbf.498440>
- Genschel, P., & Seelkopf, L. (2016). Globalization and Tax Policy. *Encyclopedia of Public Administration and Public Policy* (D. A. Bearfield, E. M. Berman, & M. J. Dubnick Ed.). Routledge, Boca Rotan.
- Giray, F. (2005). Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 9, 93-122.

- Gygli, S., Haelg, F., Potrafke, N., & Sturm, J. E. (2019). The KOF Globalisation Index Revisited. *The Review of International Organizations*, 14, 543-574. <https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2>
- Haelg, F. (2020). The KOF Globalisation Index-A Multidimensional Approach to Globalisation. *Journal of Economics and Statistic*, 240(5), 691-696. <https://doi.org/10.1515/jbnst-2019-0045>
- Hoyos, R. E., & Sarafidis, V. (2006). Testing for Cross-sectional Dependence in Panel-data Models. *The Stata Journal*, 6(4), 482-496. <https://doi.org/10.1177/1536867X0600600403>
- İnneci, A., & Karabulut, Ş. (2018). Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Vergi Politikaları ve Vergi Gelirlerinin Bileşimindeki Değişim. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 271-291. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.409583>
- Jha, P., & Gozgor, G. (2019). Globalization and Taxation: Theory and Evidence. *European Journal of Political Economy*, 59, 296–315. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2019.04.001>
- Kargı, N., & Karayılmazlar, E. (2009). Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerindeki Etkinsizlik Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 21-37.
- Kırmızı, B. K., Yıldırım, S., & Zeren, F. (2022). Ar-Ge ve Sağlık Harcamalarının Finansal Gelişme Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 6(1), 79-96.
- Kim, D. H., Suen, Y. B., Lin, S. C., & Hsieh, J. (2018). Government Size, Government Debt and Globalization. *Applied Economics*, 50(25), 2792-2803. <https://doi.org/10.1080/00036846.2017.1409418>
- KOF Globalisation Index, <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>, (05.11.2022).
- Mourmans, N. (2016). What Drives The Decreasing Corporate Tax Rates?. *MaRBL Research Papers*, 1-21.
- Onaran, O., Boesch, V., & Leibrecht, M. (2012). How Does Globalization Affect The Implicit Tax Rates On Labor Income, Capital Income, and Consumption in The European Union?. *Economic Inquiry*, 5(4), 880-904. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2011.00420.x>
- Onaran, Ö., & Boesch, V. (2014). The Effect of Globalization on The Distribution of Taxes and Social Expenditures in Europe: Do Welfare State Regimes Matter?. *Environment and Planning*, 46, 373-397. <https://doi:10.1068/a45370>
- Overesch, M., & Rincke, J. (2011). What Drives Corporate Tax Rates Down? A Reassessment of Globalization, Tax Competition, and Dynamic Adjustment to Shocks. *The Scandinavian Journal of Economics*, 113(3), 579-602. <https://doi.10.1111/j1467-9442.2011.01650.x>

- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H. (2021). General Diagnostic Tests for Cross-sectional Dependence in Panels. *Empirical Economics*, 60(1), 13-50. <https://doi.10.1007/s00181-020-01875-7>
- Potrafke, N. (2014). The Evidence on Globalization. *Cesifo Working Paper No. 4708*, 1-40.
- Rodrik, D. (1997). *Has globalization gone too far?*. Institute for International Economics, Washington.
- Sağdıç, E. N., Yıldız, F., & Sayın, H. H. (2020). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırılgan Beşli Ülkeler Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(28), 680-699. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.700148>
- Sevinç, D., Yalaman, G. Ö., & Sevil, G. (2019). The Impact of Globalization on Corporate Taxation: Evidence from The KOF Globalization Index. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 350-369. <https://doi.org/10.30784/epfad.632288>
- Swank, D. (2016). Taxing Choices: International Competition, Domestic Institutions and The Transformation of Corporate Tax Policy. *Journal of European Public Policy*, 23(4), 571-603. <https://doi.org/10.1080/13501763.2015.1053511>
- Topal, M. H. (2017). Vergi Yapısının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkelerinden Ampirik Bir Kanıt. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 183-206. <https://doi.org/10.25272/j.2147-7035.2017.5.3.13>
- Ünver, M., & Koyuncu, J. Y. (2021). Does More Globalization Mean More Tax Revenue?: Long-run Evidence From Turkey. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(20), 28-34.
- Westerlund, J. (2008). Panel Cointegration Tests of The Fisher Effect, *Journal of Applied Econometrics*, 23, 193-233. <https://doi.org/10.1002/jae.967>
- Winner, H. (2005). Has Tax Competition Emerged in OECD Countries? Evidence from Panel Data. *International Tax and Public Finance*, 12, 667-687.
- Yıldırım, K., Mercan, M., & Kostakoğlu, S. F. (2013). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 75-95.

Extended Abstract

Globalisation, which accelerated international integration, has affected countries in many dimensions. The most important effects of globalisation have been in the economic aspect. The market economy and removing trade barriers among countries, which gained importance with globalisation, caused significant changes in the economies of countries. Taxes, the primary source of public finance, have been used to attract mobile production factors to the country. In this context, governments have changed their financial structures, especially in tax policies. The reflection of globalisation on the tax structure of countries has revealed the phenomenon of tax competition. Countries that want to gain a share of world trade and global competitiveness have evaluated taxes

as a tool. In this context, tax competition, expressed as a reduction in tax rates, has significantly decreased countries' tax bases. These changes in countries' tax bases have also caused a decrease in tax revenues. In this direction, the decrease in tax revenues due to the increase in the level of globalisation of countries is theoretically expected. However, in practice, the opposite situation may also occur. With globalisation, the increase in taxable resources or foreign trade transactions may cause an increase in tax revenues. The impact of globalisation on tax revenues, which is most countries' most essential public resource, is significant. The government needs sufficient tax revenue to fulfil its functions.

The study aims to determine the effect of globalisation on tax revenues in 11 transition economy countries that are members of the EU, which is an essential international integration. It is important to determine the tax compliance of these countries, which are the last members of the Union, or the effect of the global changes after the membership on tax revenues. These countries have been seriously affected by globalisation to adapt to the Union policies and gain international competitiveness. The results of these countries can set an example for other transition economies that want to become a member of the EU.

In the study, which aims to determine the effect of the level of globalisation on tax revenues in EU member transition economies, the ratio of tax revenues to GDP is considered the dependent variable, and the KOF globalisation index is the independent variable. In the study dealing with the period of 1995-2019, panel cointegration and causality tests were used by using annual data. The analysis was first started with tests on the cross-section dependence of the series and the homogeneity of the slope coefficients of the model. As a result of the study, it was concluded that there is a cross-section dependence between the series and that the slope coefficients are heterogeneous. To investigate the stationarity of the series, the CADF panel unit root test, which is the second generation unit root test, was applied, and it was concluded that the series were stationary in the first order. After performing the related hypothetical tests, the Durbin-Hausman cointegration test developed by Westerlund (2008) was used to determine the cointegration relationship between the variables. According to the findings, it has been determined that there is a long-term relationship between tax revenues and globalisation. In addition, according to the results of the panel AMG test to determine the long-term coefficients, globalisation increases tax revenues throughout the panel. The study used the panel VECM causality test to determine the causality between globalisation tax revenues. According to the findings of the causality test, it was concluded that there is a unilateral causality relationship from globalisation to tax revenues.

The findings obtained within the scope of the model created in the study show that globalisation is an essential determinant of tax revenues in EU member transition economies. As the level of globalisation increases in these countries, it is expected that there will be an increase in tax revenues. The increase in taxable resources or the increase in foreign trade transactions with globalisation in the relevant countries positively affects tax revenues. This positive change in tax revenues is also a positive development in public finance. However, which taxes provide this increase in tax revenues is significant regarding fairness in taxation and distribution. To ensure fairness in taxation, an essential criterion for social welfare, the increase in tax revenues with globalisation should be balanced based on tax types.

Geliş Tarihi / Received Date
12.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
19.08.2022

Göçer Kültürün Oluşumunda Çevresel ve Kültürel Dinamikler

Environmental and Cultural Dynamics in the Formation of Nomadic Culture

Emsal KOÇERDİN ÖZTÜRK¹

Öz

Yerleşik toplulukların teknoloji, sanat, ekonomi gibi kültürü oluşturan unsurları arkeolojik kazılarda gün yüzüne çıkarılan pek çok kültür varlığı ve eğer varsa yazılı kaynaklar sayesinde açığa çıkarılabilmektedir. Ancak göçer topluluklar söz konusu olduğunda, hafif malzemelerden yapılan geçici barınaklar, sadece taşımaya elverişli az sayıda maddi unsur ile tanımlanan “görünmez topluluklar” oldukları yolunda bir önyargı ile karşılaşmaktadır. Bu önyargılar sonucunda ya yerleşimlerdeki negatif unsurlar ya yerleşikler tarafından kaleme alınmış yazılı kaynaklar ya da etnoarkeolojik araştırmalar yoluyla göçer kültür anlaşılmaya çalışılmıştır. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalında, Prof. Dr. Mehmet Işıklı danışmanlığında yürütülmekte olan “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Göçer Kültürün Arkeolojik Kanıtları: Etnoarkeolojik Bir Çalışma” başlıklı doktora tezi kapsamında yürütülen çalışmalar sırasında karşılaşılan önemli sorulardan biri “modern göçer toplulukların antik dönem kültürlerini ne derecede yansıtacağı” olmuştur.

Bu makalede, tüm bu bilinmezliklerin ve soruların cevabını aramaya başlamak için ilk adım olarak “kültür nedir” sorusu seçilmiştir. İnsanlığın üretim ekonomisine geçiş sürecinde yaşadığı büyük dönüşümde coğrafyanın insanlara sunduğu olanak ve kısıtlılıklar incelenmiştir. Sosyal yapının oluşumunda coğrafyanın etkisine ek olarak toplumun sahip olduğu bilgi, teknoloji ve inançlar ile çevre kültürlerden aldıkları etkilerin önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler Kültür, Kültürün unsurları, Coğrafya, Sosyal yapı, Pastoralizm.

Abstract

The elements that make up the culture of the settled communities such as technology, art, economy can be revealed by many cultural assets unearthed in archaeological excavations, and, if any, through written sources. However, in the case of nomadic communities, there is a prejudice that temporary shelters made of lightweight materials are “invisible communities” defined by only a small number of material items available for

¹ Öğr. Gör., Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Batman/TÜRKİYE, E-mail: emsal.kocerdin@batman.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3828-1165

transportation. As a result of these prejudices, the nomadic culture has been tried to be understood either through negative elements in the settlements, written sources written by the settlers, or through ethnoarchaeological research. One of the important questions encountered during the studies carried out within the scope of the doctoral thesis titled "Archaeological Evidence of Nomadic Culture in the Southeastern Anatolia Region: An Ethnoarchaeological Study", which is carried out under the supervision of Prof. Dr. Mehmet Işık at the Department of Archaeology of the Institute of Social Sciences, Atatürk University, was "to what extent modern nomadic communities will reflect the ancient cultures".

In this article, the question "what is culture" has been chosen as the first step to start looking for answers to all these unknowns and questions. The possibilities and limitations that geography offers people in the great transformation that humanity has experienced in the process of transition to a production economy have been examined. In addition to the effect of geography in the formation of social structure, the importance of the knowledge, technology and beliefs of the society and the effects of the surrounding cultures are mentioned.

Keywords Culture, Elements of culture, Geography, Social structure, Pastoralism.

Giriş

Ana hatlarıyla insanlık tarihine bakıldığında, Paleolitik Çağ'da toplayıcılıkla yaşamlarını sürdüren "sürü/grup/takım" (Aleksyev, 1993: 60, 293–295; Özbudun & Uysal, 2015: 127–130; Şenel, 2014: 91–94) olarak adlandırılan insan toplulukları zamanla bilgi ve alet üretim becerilerini artırarak avcılıkta gelişme kaydetmiş ve birkaç milyon yıl avcı-toplayıcılık ile yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Av hayvanlarını ve çevredeki bitki türlerini izleyerek ve inceleyerek geçen bu avcı-toplayıcı süreç sırasında edindikleri bilgiler insanlık tarihinin en önemli aşamalarından birinin doğmasına ve yaşam tarzının tamamen değişmesine neden olmuştur. "Evcilleştirme" başlığı altında toplayabileceğimiz, hayvanların ve bitkilerin ehlileştirilmesi sonucu sağlanan gıda istikrarı, üretim fazlasını depolamaya ve nüfus artışına yol açmış, yerleşik hayata geçilmiş, tarımla ve ticaretle uğraşarak şehirler kurulmuş, yazı keşfedilmiş ve tüm bilgi gelecek kuşaklara aktararak günümüze kadar uzanan ve *uygarlık* dediğimiz teknolojik gelişimler sağlanmıştır (Koçerdin Öztürk, 2018: 125, 2021: 500; Peters et al., 2005: 96).

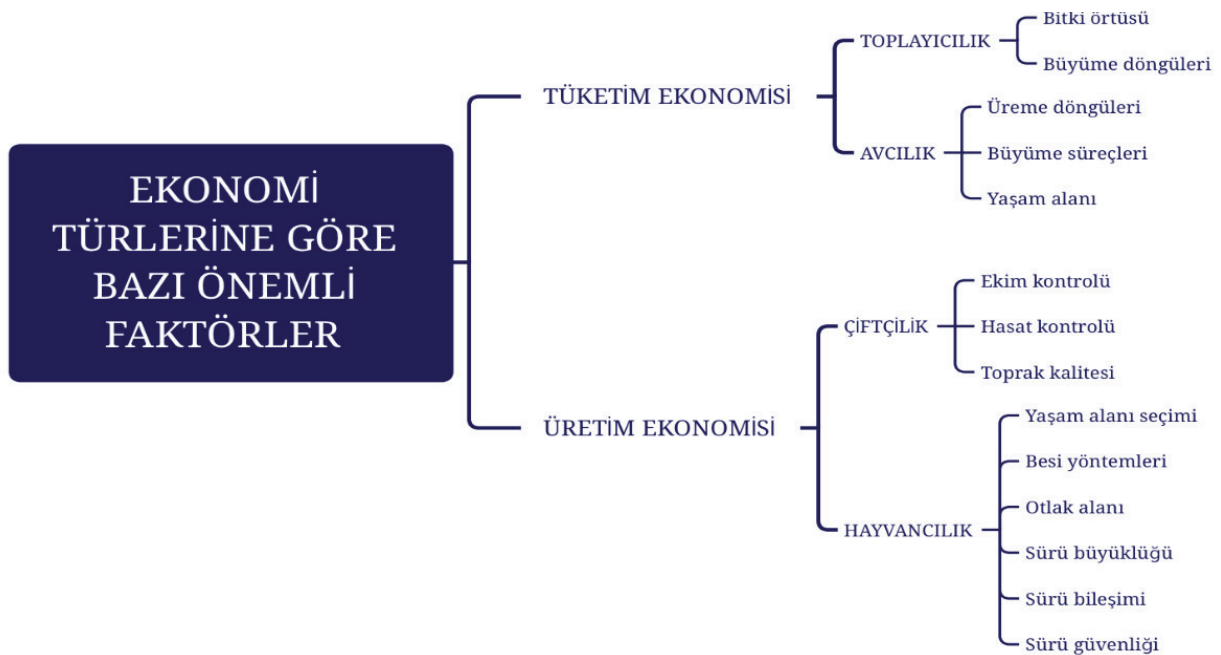
Bu noktada, "bu değişimler veya gelişimler neden ve nasıl gerçekleşmiştir?" sorusu öne çıkmaktadır.

Her toplum varlık süresi boyunca farklı nedenlerden kaynaklı olarak çeşitli sorunlarla karşılaşır. Toplumun üyeleri ise bu sorunlar karşısında fiziksel ve sosyal çevrenin olanaklarına bağlı olarak farklı çözüm yolları aramaya başlar. Bulunan bu yolların bir kısmı sadece o durumu çözmeye veya değiştirmeye yarar ancak farklı sorunlar için ufuk açıcı ve dönüştürücü olamaz. Oysa bazı çözümler yeni ilerleme yolları sunması açısından geleceğe de yön verici olacaktır. Bulunan çözümler, ister günü kurtarmaya isterse de geleceği oluşturmaya yönelik olsun, her biri, toplumların veya toplum üyelerinin birbirlerinden farklılaşmasına neden olur (Hole, 2009: 268; Toynbee, 1978: 41–42). Tüm bu iç ve dış etkenlerle, sürekli olarak farklılaşan toplumu anlamının yolu, kültürün doğduğu fiziksel koşulların, toplumun geçmişinden ve çevre kültürlerden etkilenerek gelişen kültürel örüntülerin ve bunların tarihsel gelişiminin birlikte anlaşılmasıyla mümkündür (Forde, 1963: 464–465).

Kültürü Oluşturan Etkenler

Dış etkenlerden en önemlisi olan *fiziksel koşullar* yani *coğrafya*, en çarpıcı özellikleriyle, üzerinde yaşayan canlılara farklı olanaklar ve kısıtlılıklar sunmaktadır. Doğa, üzerinde yaşayan bitki veya hayvanların türlerini, özelliklerini ve verimliliklerini belirlerken üretilen ürünlerden kullanılan malzemeye, barınmadan giyim tarzına ve hatta topluluğun fizyolojik ve psikolojik özelliklerine kadar çok farklı alanlarda önemli olup *etnik yapıyı* oluşturur. Toplayıcılıkla geçinen bir grup için bitki örtüsü, bu bitkilerin büyüme döngüleri ve besin değerleri gibi faktörler önemliken (**Tablo 1**); avcı bir toplumda bu bitki örtüsüne uygun olan hayvanların üreme ve büyüme süreçleri önem kazanır. Yaban keçisi gibi yüksek, dağlık alanlarda yaşayan ve ekonomik önemi olan hayvanların yaşam alanlarına erişim önemliken bu türlere daha kolay ulaşmak amacıyla onları kontrol altında tutmak için uygulanacak stratejiler de yine coğrafi özelliklere bağlı olarak belirlenmek zorundadır. Çiftçilik ve çobanlık ise bu ikisinden de karmaşık süreçler, teknolojiler ve adaptasyon gerektirmektedir. Çiftçilikte ekim ve hasadın kontrolü, toprak kalitesinin düşmesinin önlenmesi ciddi bir organizasyon gerektirmektedir (Cribb, 2004: 23–24; Ekvall, 1968: 4–11; Fischer et al., 2001: 7–8; Gaastra et al., 2021: 54–57; Hole, 2009: 6–8). Çobanlıkta ise besi yöntemlerinden sürünün yaşam alanı seçimine, ekili araziler veya meraların kullanımından sürü büyüklüğü, bileşimi ve güvenliğine kadar pek çok unsur kontrol altında tutulmalıdır. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi yarı kurak bölgelerde, sürülerin su ve otlak alanlarına erişimi, bu otlakların kullanım zamanları, bitki örtüsünün hangi türler için elverişli olduğu ve yerleşik sürülerin ek yem ihtiyacı gibi unsurlar coğrafya tarafından belirlenmektedir (Barclay, 2015: 104; Cribb, 2004: 27; Ekvall, 1968: 18–19; Ersoy, 2003: 680; Forde, 1963: 401; Khazanov, 1980: 8–11; Kottak, 2008: 280; Lee & DeVore, 1987; Miller & Marston, 2012: 100; Monahan, 2000: 7; Stein, 2005: 69).

Tablo 1. Ekonomi türlerine göre bazı önemli faktörler.

Coğrafya aynı zamanda yaşam alanındaki diğer kültürlerle bağlantı ya da engellerin durumunu da belirlemektedir. Yüksek sıradağlar kültürel etkileşimin önünde bir engel olabileceği gibi bu dağlar arasındaki geçitler ilişkilerin artması anlamına da gelebilmektedir. Fırat ve Dicle nehirleri gibi sıradağlar aşan su yolları ve bu sayede oluşan vadiler kültürel ilişkileri artırabileceği gibi uygun yaşam alanları da sunabilmektedir.

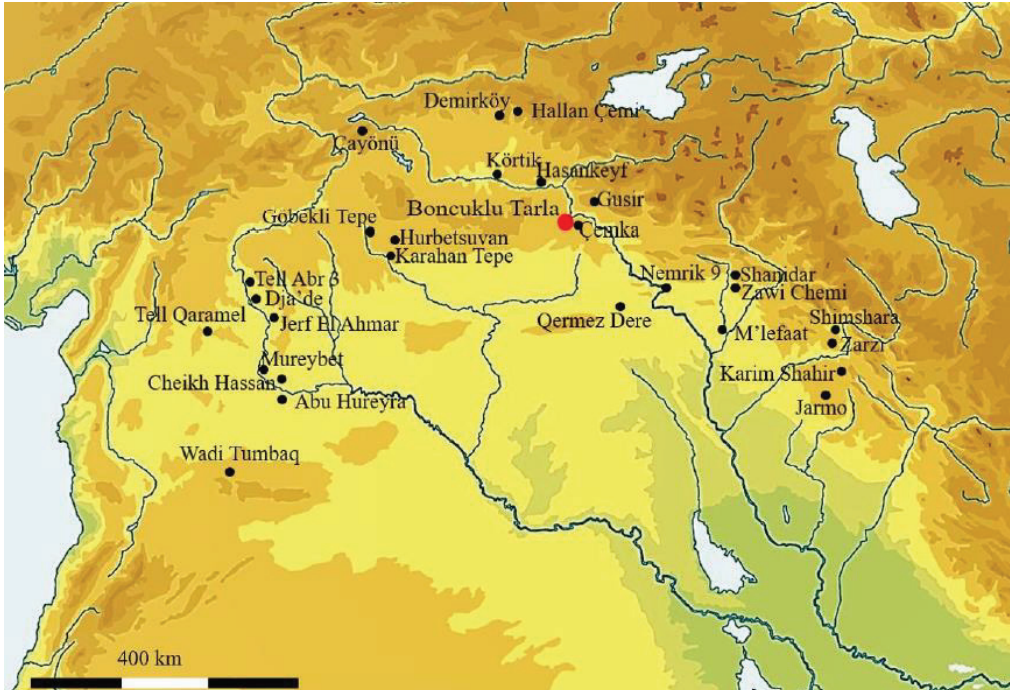
Coğrafya, iklim, bitki örtüsü ve hayvan çeşitliliği gibi çevresel özelliklere insanın verdiği tepki olan *ekolojik adaptasyon*, toplumun teknik donanımına da bağlı olarak gelişen dinamik bir süreçtir. *Ekolojik baskı* ise bu uyum sürecinde sadece bir aşamadır. MÖ 12.000 dolaylarında Son Buzul (Würm) Çağı'nın sona ermesini takiben küresel ısınma, buzulların erimesi ve deniz seviyesinin yükselmesi ile ortaya çıkan ılıman koşullar sırasında hayvan ve bitkiler ılıman bölgelerde yayılmış ve bu bolluk süreci, avcı-toplayıcılar üzerindeki nüfus baskısını ve hareket zorunluluğunu ortadan kaldırmış olmalıdır. Ancak Younger Dryas (MÖ yaklaşık 10.800-9600) sırasında bu koşullar değişmiş, ılıman iklim yerini soğuk ve kurak bir iklime bırakarak topluluklar üzerinde ekolojik bir baskı oluşturmuştur. Yabani besin kaynaklarındaki kısıtlama, önceki dönemin olumlu koşulları sonucunda artan nüfus için yetersiz kalmış bu da besin depolama gibi farklı uyum süreçlerini zorunlu kılmış olmalıdır. Besin depolama yerleşikliği, yerleşiklik yabani bitkisel kaynakların tükenişini, bu da bitkileri kültüre almayı tetikleyen zincirleme bir süreci ortaya çıkarmış olmalıdır. Yarı kurak iklime sahip Yakındoğu'da çiftçilik uygulamalarının risklerine karşı gıda çeşitliliğine ihtiyaç duyulması en eski geçim uygulamalarından biri olan avcılığın yetiştiriciliğe dönüşmesinde tetikleyici bir rol oynamıştır. Ancak bu dönüşümde, bölgenin iklimsel özellikleri nedeniyle, ilk olarak susuzluğa yani kuraklığa en dayanıklı tür olan keçiler, yaşadıkları dağlık bölgelerden alınıp yerleşim çevresindeki alanlarda kontrol altına alınmışlardır. Yani, çevresel koşullar ne denli zor olursa olsun, yiyecek kaynağı yeterliyse, ekolojik baskı ile başa çıkılabilmekte, eğer yetersizse de koşullara uygun farklı bir yaşam biçimi oluşturulabilmektedir. Ancak yukarıda da açıklandığı gibi, yaşam biçimleri sabit ve değişmez değildir. Bitki örtüsünden hayvan çeşitliliğine kadar değişen faktörler bir araya gelerek *birlikte evrim* olarak adlandırılan, çiftçiler-çobanlar-hayvanlar arasındaki ilişki neticesinde her bölgede kendi yolunu çizmektedir (Balıkcı, 1987: 82; Çıvgın, 2019: 97; Emiroğlu, 2003: 851; Emra et al., 2022: 390; Haviland et al., 2008: 312-321; Hole, 2009: 268-269; Lösch et al., 2006: 181; Sagona & Zimansky, 2015: 33, 36).

Her ne kadar coğrafi özellikler ve doğal kaynaklar bir ekonomik modelin oluşumunda önemli bir faktör olarak karşımıza çıksa da fiziksel çevre ve insan arasında yer alan önemli bir unsur daha bulunmaktadır. Bu unsur da bir toplumun üyelerinin sahip olduğu içsel ve dışsal davranış kalıpları (Toynbee, 1978: 45) olarak tanımlanabilen, bilgi ve inançtan oluşan davranış ve düşünceler bütünü olan *kültürdür* (Braidwood, 2008: 44; Forde, 1963: 463; Haviland et al., 2008: 103; Kottak, 2008: 46-54; Lavenda & Schultz, 2019: 41; Swidler, 1986: 273, 277).

Kültür, doğal çevreye uyarlanabilen, değişebilen bir unsur olsa da bu değişim ve uyarlanmanın boyutunu inançlar, fikirler ve gelenekler yani *sosyal öğrenme* belirlemektedir. Kullanılan eşyalar, oturlan konutlar, üretilen aletler doğrudan doğanın kaynaklarından elde edildiğinden *çevre ve maddi kültür* arasında yakın bir ilişki mevcuttur ancak kültürü oluşturan etkenler sadece bunlarla sınırlı değildir. Tarihsel ve sosyolojik faktörler, toplumun geçmişten getirdiği bilgi ve kültürel eğilimler ile

dışarıdan ulaşacak her türlü yeni kavram ve donanım kültürel gelişme için bir alan sağlar ya da onu sınırlar. Bu iç ve dış sınırlamalarla karşılaşan bir insan topluluğu ya bu durumla mücadele eder ya da ona uyum sağlar. İşte bu süreç de antropoloji literatürüne *kültürel uyarlanma* olarak girmiştir. (Emiroğlu, 2003: 851; Forde, 1963: 463-464; Hole, 2009: 268-269; Lavenda & Schultz, 2019: 42; Toynebee, 1978: 43-44).

Her ne kadar fiziksel koşullar, kültürü etkileyen unsurlardan biri olsa da toplumların, aynı çevresel olanak veya kısıtlamalara aynı şekilde cevap bulacakları yönünde bir genelleme beklenmemelidir. Aynı şekilde, coğrafya, ekonominin yapısını açıklamada önemli bir unsur olsa da yetersiz kalmaktadır. Belirli bitki veya hayvan türlerinin avlanma veya yetiştirilme biçimleri, belirli bir konut yapım tekniği, belirli bir inanç biçimi, tek başına veya birkaç tanesi birleştiğinde bile o toplumun modelini tam olarak tanımlayamamaktadır. Tüm bu bilgilerin, o kültürün tarihsel süreci ile birleştirilmesi zorunludur. Örneğin iklimsel değişimlerin de bir faktör olduğu ve Epi-Paleolitik Çağ ile birlikte karşımıza çıkan, bir bölgede uzun süreli konaklama ve bunun tetiklediği üretim değişiklikleri, ilk köy yerleşmelerini ortaya çıkarmıştır. Komünal bir yaşam süren avcı-toplayıcılar ise bu yeni yaşam biçiminde, örneklerini mimarideki değişimden anlayabileceğimiz, daha bireysel ve merkezde çekirdek ailenin yer aldığı bir sosyal yapılanmaya dönüşmüştür (Sagona & Zimansky, 2015: 33). Buna verilebilecek bir başka örnek ise hayvan evcilleştirme sürecindeki erken evrelerde, tutsak edilen hayvanların otlatılması ve beslenmesi sırasında duyulan ekili ürün ihtiyacıdır. Bu durum ekilen alanların artmasına neden olmuş bu da bölgedeki yabani hayvan popülasyonunda bir düşüşe neden olmuş olmalıdır (Monahan, 2000: 10). Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi yaşanan her değişim/gelişim kendinden önceki sürecin olumlu ya da olumsuz etkilerine verilen tepkilerden meydana gelmektedir.

Görsel 1. Yerleşik hayata geçiş sürecinde Kuzey Mezopotamya'dan bazı yerleşimler (Çiftçi vd., 2021)

Ancak uyarlanma süreci incelenirken, hiçbir topluluğun tam bir izolasyon içinde yaşamadığı, diğer kültürlerden etkiler aldığı ve bu etkileri dönüştürdüğü unutulmamalıdır. *Kültür transferi* ya da *yayılma* olarak adlandırılan bu kavram, sınırları tam olarak çizilemeyen bir olgudur ve ana kaynaktan uzaklaştıkça bulanıklaşmaktadır. Yayılma, yalnızca uygun çevre ve koşullarda doğal olarak ilerleyen bir süreç olmayıp yeni bilginin eskiler ile bütünleşmesi gerekmektedir yani her bilgi önceden var olan kalıba göre uyum sağlar ve dönüşür. Böylece genel karakteri ne kadar benzer olursa olsun, herhangi bir uygulama yeni kültürde farklı bir rol oynayacaktır. *Fiziksel mesafe* yani uzaklık veya yakınlık ise toplumlar tarafından herhangi bir kültürün tüm unsurlarıyla benimseneceği anlamına gelmez (Forde, 1963: 6–7, 464–465; Haviland et al., 2008: 103–139). Örneğin mimari ve taş alet endüstrisine dayanarak Kuzeybatı Zagros Bölgesi'nin etkilerinin baskın olduğu Boncuklu Tarla Höyüğü'nün yaklaşık 500 m uzağındaki çağdaşı Çemka Höyükte (**Görsel 1**) Suriye etkilerinin görülmesi, kaynak kültürün etkisinin uzun süre devam ettiği ve mesafenin kültür üzerinde sınırlı etkisi olduğunu ispatlamaktadır (Çiftçi vd., 2021: 61–62). Ancak Akeramik Neolitik Çağ kamusal yapılarının Güneydoğu Anadolu özelinde çok benzer özellikler göstermesi, inanç sistemi ile ilgili uygulamaların diğer teknolojik ve ekonomik unsurlardan daha belirleyici ve daha az uyarlanabilir olduğunu göstermektedir.

Bir sosyal sistemi veya toplumu tanımlamak için tüm bunlara ek olarak, üretim ilişkilerini ve mülkiyet konusunu incelemek de gerekmektedir. Kuru tarımın risklerinden kaçınmak için bir yol sunan sulama sistemlerinin gelişmesi kolektif mülkiyeti ve istikrarlı bir devlet yapılanmasını sağlamıştır. Ancak bu sistemin sürekliliği toplumsal iş bölümünün yaygınlaşmasına, bu iş bölümünü denetleyen ve yönlendiren kurumsal mekanizmaların güçlenip zenginleşmesine ve toplumun geri kalanının ise yoksullaşması ve mülksüzleşmesine yol açmıştır. Ayrıca, bu iş bölümü çiftçilerle çobanların ayrışmasına ve sonunda çobanların yerleşimlerden koparak göçer bir yaşamı seçmelerine neden olmuştur. Sürü sahibi çobanlar, ürünlerini satmak ve üretmedikleri malları satın almak için kentlerin üretim birimlerine ihtiyaç duymuştur. Bunun karşılığında ise kentli insanlar, göçerlerin yaşam alanlarındaki şifalı aromatik bitkileri, süt, süt ürünleri ve yün gibi ikincil üretim ürünlerini temin etmişlerdir (Barclay, 2015: 104; Bates, 2009: 191, 193; Ersoy, 2003: 680; Forde, 1963: 401; Khazanov, 1981: 145, 2009: 120; Kottak, 2008: 280; Lees & Bates, 1974: 188; Melikichvili, 1974: 79–80; Stein, 2005: 69).

Sonuç ve Öneriler

Bir toplumu tanımak, onu oluşturan tüm faktörleriyle birlikte kültürü anlamaktan geçmektedir. Özellikle de göçer kültür gibi maddi delillerin araştırılmasında bazı doğal ve kültürel zorlukların bulunduğu bir alanda çalışma yapılırken *kültür* kavramının tanımı daha önemli bir konumda yer almaktadır.

İlk olarak kültürün oluştuğu coğrafyaya hakim olunmalıdır ki onun sunduğu olanaklar ve içerdiği kısıtlamalar hem tüm maddi kanıtların temelini oluşturacak hem de bu kanıtların kullanım biçimlerini belirleyecektir. Pastoralizm özelinde değerlendirilecek olursa yetiştirilecek hayvan türlerinin seçiminden hareket kalıplarına, kullanılan barınak tipinden konaklanacak süreye kadar tüm unsurlar coğrafya ve buna bağlı olarak iklim ile belirlenecektir. Aynı zamanda çevre kültür bölgeleriyle bağları ya da düşmanlıkları kuracak olan da yine coğrafyanın toplum üzerindeki etkisidir. Ancak coğrafya ve

bunun maddi etkileri bir toplumun biçimlenmesinde tek faktör değildir. Ekolojik ve kültürel adaptasyon sonucu topluluk kendi koşullarına uygun bir yaşam düzeni oluşturacak ve tüm iç ve dış etkileri bu düzen içerisinde eriterek gelişecektir. Ancak inanç sistemi gibi bazı unsurlar o denli güçlüdür ki yaşam tarzının tamamını olmasa da düşünce sistemini kökten değiştirebilmektedir. Yeni inanç sistemi ile ilgili dünya görüşü ve buna bağlı ritüeller o kadar belirleyicidir ki ekonomik ya da teknolojik özellikler devam etse de bu özelliklerle birlikte oluşan eski inanç sistemi tamamen yaşamdan çıkarılabilmektedir.

Bu makalede kültürün oluşumunda etki eden faktörler incelenmiş olup sonucunda kültürün aslında yerel ve özel bir kavram olduğu ve özellikle göçer kültür gibi yazılı kaynakların yani birinci elden bilgilerin henüz bulunmadığı bir yaşam biçimini incelerken çalışmaların coğrafi olarak kısıtlı ama içerik açısından çok kapsamlı tutulması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Göçer Kültürün Oluşumunda Çevresel ve Kültürel Dinamikler” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alekseyev, V. P. (1993). *İnsan Türünün Kökeni ve Gelişimi*. Sosyal Yayınlar.
- Balıkçı, A. (1987). The Netsilik Eskimos: Adaptive Process. In R. B. Lee & I. DeVore (Eds.), *Man the Hunter - The first intensive surveys of a single, crucial stage of human development - man's once universal hunting way of life* (Eleventh, 78–82). Aldine de Gruyter.
- Barclay, H. (2015). *Efendisiz Halklar: Bir Anarşi Antropolojisi* (Çev. Zarife Biliz (ed.)). Sümer Yayıncılık.
- Bates, D. G. (2009). *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Braidwood, R. J. (2008). *Tarihöncesi İnsanları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Çiftçi, Y., Özkan, K., & Kodaş, E. (2021). Boncuklu Tarla Güneydoğu Alanı Çanak-Çömleksiz Neolitik A Evresi Mimarisi ve “Nemrik Kültürü” Sorunsalı. *Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi*, 3, 54–70.
- Çıvgın, İ. (2019). Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Levant'ta Geç Neolitik 1-2 (MÖ. 7000-6300): Geçim Ekonomisi, Maddi Kültür, İlk Çanak-Çömlekler ve Kültürel Temas. *Current Research in Social Sciences*, 5(2), 95–129. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.30613/uresosc.525427>
- Cribb, R. (2004). *Nomads in Archaeology* (First). Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/nomads-in-archaeology/85C63B8694E11FE011D27E5565F5A934>

- Ekvall, R. B. (1968). *Fields on the Hoof: Nexus of Tibetan Nomadic Pastoralism*. Holt, Rinehart and Winston, Inc. <https://archive.org/details/fieldsonhoofnexus0000ekva/page/n5/mode/2up>
- Emiroğlu, K. (2003). Uyarlanma. In *Antropoloji Sözlüğü* (p. 851). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Emra, S., Benz, M., Siddiq, A. B., & Özkaya, V. (2022). Adaptions in subsistence strategy to environment changes across the Younger Dryas - Early Holocene boundary at Körtiktepe, Southeastern Turkey. *The Holocene*, 32(5), 390–413. <https://doi.org/10.1177/09596836221074030>
- Ersoy, E. (2003). Pastoralizm. In *Antropoloji Sözlüğü* (pp. 678–681). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Fischer, G., Shah, M., van Velthuisen, H., & Nachtergaele, F. O. (2001). *Global Agro-Ecological Assessment For Agriculture in the 21st Century: Methodology And Results*. <http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/6413/1/XO-01-001.pdf>
- Forde, C. D. (1963). *Habitat, Economy and Society (A Geographical Introduction to Ethnology)*. E.P. Dutton & Co.
- Gaastra, J. S., Welton, L., de Gruchy, M., & Lawrence, D. (2021). Landscapes, climate and choice: Examining patterns in animal provisioning across the Near East c. 13,000-0 BCE. *Quaternary International*, 595, 54–87. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.quaint.2021.03.045>
- Haviland, W. A., Prins, H. E. L., Walrath, D., & McBride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*. Kaknüs Yayınları.
- Hole, F. (2009). Pastoral Mobility as an Adaptation. In J. Szuchman (Ed.), *Nomads, Tribes, and the State in the Ancient Near East - Cross-disciplinary Perspectives* (pp. 261–283). Edwards Brothers.
- Khazanov, A. M. (1980). The Size of Herds Among Pastoral Nomads. *Nomadic Peoples*, 7, 8–13.
- Khazanov, A. M. (1981). Myths and Paradoxes of Nomadism. *European Journal of Sociology*, 22(1), 141–153.
- Khazanov, A. M. (2009). *Specific Characteristics of Chalcolithic and Bronze Age Pastoralism In The Near East*. In J. Szuchman (Ed.), *Nomads, Tribes, and The State In The Ancient Near East. Cross-Disciplinary Perspectives* (pp. 119–127). The Oriental Institute Of The University Of Chicago.
- Koçerdin Öztürk, E. (2018). Pastoralizm ve Doğu Anadolu. *Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 125–135.
- Koçerdin Öztürk, E. (2021). *Arkeolojide Göçerlik Sorunları Üzerine*. In M. A. Yılmaz, B. Can, & M. Işıklı (Eds.), *Anadolu Arkeolojisiyle Harmanlanmış Bir Ömür - Mehmet Karaosmanoğlu'na Armağan* (pp. 499–513). Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kottak, C. P. (2008). Antropoloji - İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış. In *Ütopya Yayınları* (2. Baskı). Ütopya Yayınevi.

- Lavenda, R. H., & Schultz, E. A. (2019). *Kültürel Antropoloji - Temel Kavramlar* (2nd ed.). Doğu Batı Yayınları.
- Lee, R. B., & DeVore, I. (1987). *Problems in the Study of Hunters and Gatherers*. In R. B. Lee & I. DeVore (Eds.), *Man the Hunter - The first intensive surveys of a single, crucial stage of human development - man's once universal hunting way of life* (Eleventh P, pp. 3–12). Aldine de Gruyter.
- Lees, S. H., & Bates, D. G. (1974). The Origins of Specialized Nomadic Pastoralism: A Systemic Model. *American Antiquity*, 39(2), 187–193.
- Lösch, S., Grupe, G., & Peters, J. (2006). Stable Isotopes and Dietary Adaptations in Humans and Animals at Pre-Pottery Neolithic Nevalı Çori, Southeast Anatolia. *American Journal of Physical Anthropology*, 131, 181–193. <https://doi.org/10.1002/ajpa.20395>
- Melikichvili, G. A. (1974). Quelques Aspects du Regime Socio-Economique des Societes Anciennes du Proche-orient. *Acta Antiqua - Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXII(1–4), 79–90. <https://core.ac.uk/download/pdf/35146367.pdf>
- Miller, N. F., & Marston, J. M. (2012). Archaeological Fuel Remains as Indicators of Ancient West Asia Agropastoral and Land-Use Systems. *Journal of Arid Environments*, 86, 97–103. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jaridenv.2011.11.021>
- Monahan, B. H. (2000). *The Organization of Domestication at Gritille, a Pre-Pottery Neolithic B site in Southeastern Turkey* [Northwestern University]. <https://doi.org/9974327>
- Özbudun, S., & Uysal, G. (2015). *50 Soruda Antropoloji* (3. Baskı). Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Peters, J., von den Driesch, A., & Helmer, D. (2005). The upper Euphrates-Tigris basin: cradle of agropastoralism? In J.-D. Vigne, J. Peters, & D. Helmer (Eds.), *The First Steps of Animal Domestication* (pp. 96–124). Oxbow.
- Sagona, A., & Zimansky, P. (2015). *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri MÖ 1.000.000 - 550* (Ö. Yılmaz (ed.); 1. Baskı). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şenel, A. (2014). *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi* (3. Baskı). İmge Kitabevi.
- Stein, G. (2005). Structural Parameters and Sociocultural Factors in the Economic Organization of Northern Mesopotamian Urbanism in the Third Millennium B.C. In G. Feinman & L. Nichols (Eds.), *The Archaeology of Colonial Encounters: Comparative Perspectives* (pp. 61–79). University of Utah Press.
- Swidler, A. (1986). Culture in Action: Symbols and Strategies. *American Sociological Review*, 51, 273–286. <https://doi.org/https://doi.org/10.2307/2095521>
- Toynbee, A. (1978). *Tarih Bilinci*. Bateş Yayınları.

Extended Abstract

Cultural elements such as technology, art, economy are belong to settled communities and they can be revealed through archaeological excavations as well as written sources, if there are any. However, in the case of nomadic communities, temporary shelters made of lightweight materials, there is a prejudice that they are "invisible communities" defined by only a small number of material which is only suitable for transportation. Through these prejudices, they tried to analyze the nomadic culture either the negative elements in the settlements or the written sources which are recorded by the settlers or ethnoarchaeological research. One of the important questions encountered during the studies carried out within the scope of the doctoral thesis titled "Archaeological Evidence of Nomadic Culture in the Southeastern Anatolia Region: An Ethnoarchaeological Study", which is carried out under the supervision of Prof. Dr. Mehmet Işık at the Department of Archaeology of the Institute of Social Sciences, Atatürk University, was "to what extent modern nomadic communities will reflect the ancient cultures". The way to understand any culture lies in this question;

"why and how did the changes or developments occur?"

Every society encounters various problems due to different reasons throughout its existence. It is predictable that members of these civilizations will try to improve ways to recover these obstacles in their societies while considering their physical and social environment. Moreover, each solution, will fundamentally change the civilization and eventually will alter the culture. The most important factor that creates culture is physical conditions, namely geography. This statement can be observed in the human response to the glacial and interglacial periods, between 12,000 and 9600 BC, and from information which has been obtained from this period, it can be concluded that geography, offers economic, social and psychological opportunities and limitations to people's daily life. Each community develops different adaptations to these possibilities and limitations. Based on type of civilization, for example, if it is a hunter-gatherer group and a farmer or pastoralist community, the way they meet with these needs meaning their ecological adaptations, will be different. Geographical features and natural resources are very essential in the development of an economic model. There is a close relationship between the environment and material culture, since items that are used, such as the dwellings, and the other tools are obtained directly from the natural sources, however the mentality of the community, behavior patterns and belief system are also very important in the formation of the social structure. Culture transferred by social learning is directly related to the historical process. While unisolated human communities are affected by the surrounding cultures, they maintain their ties with the source culture and combine new information with the old culture. Moreover, production relations such as collective or individual production, institutional mechanisms and division of labor also affect the socio-economic structure.

In order to study the society, one needs to understand the culture with all the factors that made it up. Specially working on nomadic culture, in which there are some natural and cultural difficulties in the search for material evidence, obtaining information from culture plays a vital role. In this research, the geographical and cultural effects of transforming from hunter-gatherer to production and from pastoralism to nomadism on the economic system are examined.

As a result of the research, it was concluded that culture is actually a local and special concept, and studies should be kept geographically limited but very detailed in terms of content, especially when examining nomadic culture, where written sources, namely first-hand information, are not yet available.

Geliş Tarihi / Received Date

29.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

16.03.2023

Sara Şahinkanat'ın Resimli Çocuk Kitaplarının Biçimsel, İçerik ve Resimleme Özellikleri Açısından İncelenmesi¹

Examination of Sara Şahinkanat's Illustrated Children's Books in Terms of Formal, Content and Illustrative Features

Enis ERKAN²Ayşegül OĞUZ NAMDAR³

Öz

Bu araştırmada, Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarının biçimsel, içerik ve resimleme özellikleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma doküman incelemesi modeli kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Sara Şahinkanat'ın yazdığı 8 adet resimli çocuk kitabı oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitapları, kullanılan "Kitap İnceleme Formu" na göre künye bilgileri, biçimsel özellikler, içerik özellikleri ve resimleme özellikleri olmak üzere dört tema altında incelenmiştir. İncelemede elde edilen verilerin betimsel analizleri yapılmış ve yapılan analizler yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda, Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarının biçim, içerik ve resimleme özellikleri açısından nitelikli olduğu, bu kitapların çocukların sosyal, duygusal ve dil gelişimlerine katkı sağlayabileceği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, resimli çocuk kitapları, Sara Şahinkanat, biçimsel özellikler, içerik özellikleri, resimleme özellikleri.

Abstract

In this study, it was aimed to examine Sara Şahinkanat's illustrated children's books in terms of formal, content and illustration features. The research has been conducted by using document review method. Sara Şahinkanat's

¹ Bu araştırma "Sara Şahinkanat'ın Resimli Çocuk Kitaplarının Biçimsel, İçerik ve Resimleme Özellikleri Açısından İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Sorumlu Yazar: Yüksek Lisans Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rize/TÜRKİYE, E-mail: enis_erk_n_53@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6317-2040

³ Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Rize/TÜRKİYE, E-mail: aysegul.oguz@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6853-8507

8 illustrated children's books were reviewed in the research. Sara Şahinkanat's illustrated children's books which constitute the study group of the research were analyzed under four themes including book information, formal features, content features and illustration features based on the "Book Review Form" used. The frequency analysis of the data obtained in the study was made and the analyzes were interpreted. As a result of the research, it was determined that Sara Şahinkanat's illustrated children's books are qualified in terms of form, content and illustration features, and these books can contribute to the social, emotional and linguistic development of children.

Keywords: Children's books, illustrated children's books, Sara Şahinkanat, formal features, content features, illustrative features.

Giriş

Çocukların yaşamlarını mutlu bir şekilde devam ettirebilmeleri için zihinsel, fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını gidermeleri gerekmektedir. Çocukların zihinsel, fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını gidermelerine yardımcı olan en önemli unsurlardan birisi de çocuk edebiyatı eserleridir. Çocukların gerek ihtiyaçlarının karşılanmasında gerekse geleceğe sağlam temellerle ilerleyebilmesinde çocuk edebiyatının yeri önemlidir. Çocuk edebiyatı, çocukların sevgi, güven, estetik ve oyun gibi temel ihtiyaçlarını karşılarken onların sosyal, duygusal ve dilsel gelişimlerine de katkı sağlamaktadır (Şirin, 2000). Bu nedenle çocuklar küçük yaşlardan itibaren onlara kitap sevgisini aşılacak nitelikli ve kaliteli kitaplarla tanıştırılmalıdır. Resimli çocuk kitapları çocukların ilk tanıştığı kitap türleri arasında yer alan önemli kitaplardır.

Çocukların hayatında önemli yere sahip olan resimli çocuk kitaplarına gereken önemin gösterilmesi ve bu kitapların büyük bir titizlikle hazırlanması gerekmektedir. Kitaplar, içerik ve biçimsel olarak çocuklara uygun tasarlanmalı, onları okumaya teşvik ettirici nitelikler taşımalıdır. Resimli çocuk kitaplarının kapakları kalın ve dayanıklı olmalı, kapakta bulunan resim çocukların dikkatini çekecek tarzda olmalıdır. Kitabın büyüklüğü ve kullanılan punto sayısı çocukların yaş seviyesine uygun olacak şekilde tasarlanmalıdır. Resimlerin metin ile uyumlu, canlı ve renkli olmasına dikkat edilmelidir. Kitapta kullanılan dil ve üsluba gereken hassasiyet gösterilmeli, kahramanların özellikleri özenle seçilmelidir (Yılar & Turan, 2007).

Araştırmanın Önemi

Çocukların edebiyatla tanışmasını sağlayan resimli çocuk kitapları çocuğun; kitap okuma alışkanlığı kazanmasında, iletişim becerilerini ve yaratıcılıklarını geliştirmesinde, estetik değerleri kavramasında, yaşadığı toplumu tanımada ve bu topluma uyum sağlamasında oldukça önemli paya sahiptir (Şirin, 2007). Çocukların gelişiminde bu denli büyük bir öneme sahip olan bu kitapların çocuklar tarafından ilgiyle okunması ve dinlenilmesi için nitelikli ve kaliteli olması gerekmektedir.

Resimli çocuk kitapları, çocukların yaş seviyeleri, becerileri, ilgi alanları ve beklentileri dikkate alınarak hazırlanmalıdır. Çocuk kitapları oluşturulurken, kapak, harf puntosu, sayfa düzeni, kâğıt kalitesi, boyut, resim kalitesi, konu, karakterlerin özellikleri, dil ve anlatım gibi faktörlere dikkat edilmelidir (Aytekin,

2016). Bu nedenle resimli çocuk kitabı oluşturulma sürecinde yer alan yazar ve çizerlerin hangi hususlara dikkat edilmesi gerektiği konusunda donanımlı olmaları ve titiz davranmaları gerekmektedir.

Sara Şahinkanat, çocuk edebiyatı alanında son dönemde önemli çalışmalar yapmış, kaleme aldığı resimli çocuk kitapları ile ses getirmiş önemli yazarlardandır. Bu araştırmada Sara Şahinkanat'ın sekiz kitabı incelenmiştir. İlk kitabını oğlu için yazan Sara Şahinkanat, 2009 yılında “Oshima Uluslararası El Yapımı Kitap Yarışmasında”, “Kertenkelenin Sihirli Kuyruğu” kitabıyla “Acceptance” ödülünü almış ve “Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kız’dan” isimli kitabı “ÇGYD 2009 Yılın En İyi Resimli Öykü Kitabı” seçilmiştir. Ayrıca “Beyoğlu Macerası: Bilgi Avcıları Gizli Görevde” isimli kitabı da “ÇGYD 2011 Yılın En İyi Tasarım Ödülü” almıştır. İlk kitabıyla ödül alarak yazarlığa başlayan, kitaplarının baskı sayıları günden güne artan, Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarının biçimsel, içerik ve resimleme açılarından hangi özelliklere sahip olduğu incelenmesi gereken bir durumdur. Bunun yanında ailelerin ve öğretmenlerin bu kitapların biçimsel, içerik ve resimleme özellikleri hakkında bilgi sahibi olması da önem arz etmektedir. Bu denli öneme sahip olan Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarının biçimsel, içerik ve resimleme özellikleri açısından incelenmesi çocuk edebiyatımız açısından önemlidir. Ayrıca literatürde Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarının incelenmesine yönelik herhangi bir araştırma bulunmaması, bu araştırmanın literatüre katkı sağlaması bakımından önemini daha da arttırmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarının biçimsel, içerik ve resimleme özellikleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın genel amacı çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

1. Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitapları biçimsel özellikleri açısından hangi özellikleri taşımaktadır?
2. Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitapları içerik özellikleri açısından hangi özellikleri taşımaktadır?
3. Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitapları resimleme özellikleri açısından hangi özellikleri taşımaktadır?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, Sara Şahinkanat'ın yazdığı ve katkıda bulunduğu sekiz resimli çocuk kitabının biçimsel, içerik ve resimleme özellikleri açısından incelenmesiyle sınırlıdır. Araştırmada yer alan kitaplar şunlardır: Annemin Çantası, Babamın Battaniyesi, Beyoğlu Macerası: Bilgi Avcıları Gizli Görevde, Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kız'dan?, Maymun Kral, Üç Kedi Bir Canavar, Üç Kedi Bir Dilek, Yavru Ahtapot Olmak Çok Zor.

Yöntem

Araştırma Modeli

Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarının biçimsel, içerik ve resimleme açısından incelenmesine ilişkin yapılan bu çalışma, nitel araştırma kapsamında doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir.

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi, araştırılması planlanan olgular hakkında veri toplanabilecek yazılı kaynakların analizini kapsamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2008).

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracının belirlenmesi kapsamında ilk olarak araştırma ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Çocuk gelişimi ve çocuk edebiyatı alanında yapılmış araştırmalar, yayınlanmış kitaplar, yazılmış tezler ve bildirimler incelenmiştir. Sara Şahinkanat'ın kaleme aldığı resimli çocuk kitapları ilgili yayınevinden temin edilmiştir. Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarının biçimsel, içerik ve resimleme özelliklerini incelemek amacıyla Kardaş Koçak (2017) tarafından geliştirilen "Kitap İnceleme Formu" kullanılmıştır. Bu form Kardaş Koçak'ın 2017 yılında yapmış olduğu tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır. Ölçek, Kardaş Koçak'ın izni alınarak bu çalışmada kullanılmıştır. Kullanılan kitap inceleme formu; künye bilgileri 20 madde, biçimsel özellikleri 9 madde, içerik özellikleri 18 madde, resimleme özellikleri 8 madde olmak üzere toplam 4 bölüm ve 55 maddeden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada elde edilen bulgular betimsel yöntemle analiz edilmiştir. Betimsel analiz modelinde amaç, elde edilen verilerin önceden belirlenen başlıklara göre sınıflandırılıp, özetlenmesi ve yorumlanmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2008). Betimsel analiz, analize uygun bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verileri işleme, bulguları tanımlama ve bulguları yorumlama olmak üzere dört aşamadan oluşur (Karataş, 2015).

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitapları, kullanılan "Kitap İnceleme Formu" na göre künye bilgileri, biçimsel özellikleri, içerik özellikleri ve resimleme özellikleri olmak üzere dört bölümde incelenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen verilerin frekans analizleri yapılmış ve yapılan analizler yorumlanmıştır.

Araştırmanın Güvenirliği ve Geçerliliği

Elde edilen verilerin güvenirliliğinin sınanması amacıyla iki bağımsız kodlayıcı tarafından kitapların tümü incelenmiş ve inceleme sonucunda güvenilirlik hesaplaması yapılmıştır. "Birden fazla araştırmacının veri analizinde birlikte çalıştığı durumlarda, kodlama güvenirliliğine ilişkin bir çalışma yapmak gereklidir. Bu durumda araştırmacılar, aynı veri setini kodlar ve ortaya çıkan kodlama benzerliklerini ve farklılıklarını sayısal olarak karşılaştırarak bir kodlama yüzdesine ulaşırlar. Bu tür çalışmalarda en az %70 düzeyinde bir güvenilirlik yüzdesine ulaşmak gerekir" (Yıldırım & Şimşek, 2008: 233). Güvenirlik hesaplamasında Miles ve Huberman'ın güvenilirlik formülü kullanılmıştır: Güvenirlik=(Görüş Birliği/(Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı))x100. Güvenirlik puanı % 96.8 olarak hesaplanmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Kitapların Künye Bilgilerine Ait Bulgular

Tablo 1. Kitapların Yaş Grubu Özelliklerine Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Belirtilmemiş	8	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
0-2 yaş	0	
3-6 yaş	0	
7 yaş ve üzeri	0	
Toplam	8	

Tablo 1’de belirtildiği gibi incelenen kitapların hiçbirinde hitap ettiği yaş grubu belirtilmemiştir. Aileler çocuklarına kitap seçerken çocuklarının kitabı daha iyi anlayabilmelerini sağlamak ve onlara kitap okuma alışkanlığı kazandırabilmek için seçtikleri kitapların hitap ettikleri yaş düzeylerine dikkat etmeleri gerekmektedir.

Tablo 2. Kitapların Baskı Sayısına Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
1-10 Baskı	1	K2
11-20 Baskı	4	K1, K4, K5, K6
21-30 Baskı	2	K3, K7
30 Baskı ve üzeri	1	K8
Toplam	8	

Tablo 2’de belirtildiği gibi incelenen kitaplarda 1-10 baskı arasında olan bir kitap, 11-20 baskı arasında olan dört kitap, 21-30 baskı arasında olan iki kitap, 30 baskı ve üzeri olan bir kitap vardır. İncelenen kitaplar arasında baskı sayısı en az olan kitap “Babamın Battaniyesi”, baskı sayısı en çok olan ise “Yavru Ahtapot Olmak Çok Zor” adlı kitaptır. İncelenen kitapların hepsinde dış kapak üzerine baskı sayısı bilgisi yer almaktadır. Baskı sayısına bakılarak kitapların okuyucular tarafından ne kadar tercih edildiği veya hangi kitabın daha çok satıldığı gibi bilgilere ulaşılmaktadır. Bu nedenle kitaplarda baskı sayısı belirtilmesi önemli bir husustur.

Tablo 3. Kitapların Sayfa Sayılarına Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
20-30 sayfa	2	K4, K5
31-40 sayfa	5	K1, K2, K6, K7, K8
41 sayfa ve üzeri	1	K3
Toplam	8	

Tablo 3’de belirtildiği gibi incelenen kitaplarda 20-30 sayfa aralığında olan iki kitap, 31-40 sayfa aralığında olan beş kitap, 41 sayfa ve üzeri sayfa sayısına sahip bir kitap vardır. İncelenen kitaplar arasında sayfa sayısı en az olan kitap Maymun Kral, sayfa sayısı en çok olan ise “Beyoğlu Macerası: Bilgi Avcıları Gizli Görevde” adlı kitaptır. Çocukların dikkat süreleri yetişkin bireylere göre daha kısadır. Bu nedenle çocukların kitapları daha iyi anlayabilmelerini ve keyifli vakit geçirmelerini sağlamak için küçük yaştaki çocuklara hitap eden hikâye kitaplarının uzun olmaması gerekmektedir. Resimli öykü kitaplarının sayfa sayısı, hitap ettiği yaş grubundaki çocukların dikkat sürelerine uygun olması önemlidir (Ural, 2013).

Tablo 4. Kitaplarda Yazar ve Resimleyen Adının Yerine Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Ön kapakta	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
İç kapakta	0	
Arka kapakta	0	
Yok	0	
Toplam	8	

Tablo 4’te belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde yazar ve resimleyen adı ön kapakta yazılmıştır. Kitap kapağında yazılması gereken en önemli unsurlardan birisi de yazar ve resimleyen adıdır. Yazara ve resimleyene saygı duyulduğunun gösterilmesi ve okuyucuların okuduğu kitabın hangi yazara ve resimleyene ait olduğunu daha kolay hatırlayabilmesi için kitapların kapağına yazar ve resimleyen adı yazılmalıdır.

Tablo 5. Kitaplarda Yazarların Tanıtılmış Olma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 5’de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde yazar tanıtılmıştır. Kitaplarda yazarın özgeçmişi ve diğer eserleri hakkında bilgiler verilmesi, çocukların yazarın hayatını öğrenerek onları örnek almalarını ve yazara ait diğer eserleri öğrenerek o kitaplara karşı okuma isteği duymalarını sağlar (Tanrıverdi & Apak, 2008). Yazarların tanıtılması çocuklara katkı sağladığı gibi yazarların diğer eserlerinin tanıtılmasına da katkı sağlar.

Tablo 6. Kitapların Biçim Özelliğine Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Dikdörtgen	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Kare	0	
Toplam	8	

Tablo 6’da belirtildiği gibi incelenen kitapların tümü dikdörtgen biçimindedir. Çocukların kitapla aralarında bağ kurabilmesinde kitabın biçim tasarımı oldukça önemlidir. Çocuk kitabı ilk gördüğü andan itibaren içinde okuma arzusu oluşması gerekmektedir. Resimli çocuk kitaplarının biçimlerinde çeşitlilik olması çocukların kitaplara karşı olan ilgilerini sürekli hale getirmesinde önemli rol oynar (Kardaş Koçak, 2017). Karatay (2011) dikdörtgen, kare, üçgen biçiminde tasarlanan kitapların yanında oyuncak biçiminde tasarlanan kitapların da çocukların ilgisini çekeceğini belirtmiştir. Demircan (2006) ise çocuk kitaplarının dikdörtgen veya kare biçiminde tasarlanması ve çocuklar tarafından kolay taşınabilir olması gerektiğini belirtmiştir.

Tablo 7. Kitapların Arka Kapağında Hikâyenin Özeti Belirtilmiş Olma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 7’de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünün arka kapağında hikâyenin özeti belirtilmiştir. Ebeveynler çocuklarına kitap seçerken seçeceği kitabın konusu, teması ve içeriği ile ilgili bilgi sahibi

olması kitap seçimlerini kolaylaştıracaktır (Avcı, 2006). Bu nedenle kitabın arka kapağında özeti yazılması önemli bir husustur.

Tablo 8. Kitapların Sayfa Numaralarının Belirtilmiş Olma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	1	K3
Hayır	7	K1, K2, K4, K5 K6, K7, K8
Toplam	8	

Tablo 8'de

belirtildiği gibi incelenen kitapların 1'inde sayfa numarası belirtilmiş, 7'sinde ise sayfa numarası belirtilmemiştir. İncelenen kitaplar arasında sadece Beyoğlu Maceresi: Bilgi Avcıları Gizli Görevde adlı kitapta sayfa numarası belirtilmiştir. Sayfa numarası, kitap içeriğindeki sayfaların daha kolay bulunmasına ve kitap okurken kalınan sayfanın belirlenmesine yardımcı olur.

Kitapların Dış Yapı Özelliklerine Ait Bulgular

Tablo 9. Kitapların Ciltlenme Özelliklerine Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Zımbalı	0	
Yapıştırırmalı	0	
Dikişli	0	
Spiral	0	
Sırttan Yapıştırırmalı ve Dikişli	8	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Toplam	8	

Tablo 9'da belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde sırttan yapıştırırmalı ve dikişli ciltlenme yöntemi tespit edilmiştir. Küçük yaşta çocukların kas sistemi yeterince gelişmediğinden, çocukların kitapları dağıtmadan kullanabilmesi ve kitaplık oluşturabilmesi için kitapların sağlam ciltlenmesi gerekmektedir (Kıbrıs, 2006). Çocuk kitaplarının uzun süre sağlam kalabilmesi ve çabuk yıpranmaması için iplik ile dikilmiş ciltlenme yöntemi kullanılmalıdır. Zımbalı, yapıştırırmalı veya spiral ciltlenmiş kitaplar iplik dikişle ciltlenen kitaplara göre daha az dayanıklıdır (Gündüz, 2007).

Tablo 10. Kitapların Boyutlarına Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Küçük	0	
Orta	0	
Büyük	8	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Toplam	8	

Tablo 10’da belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünün büyük boyutlu olduğu tespit edilmiştir. Çakmak Güleç ve Geçgel (2005) kitabın sırt boyutuna göre sınıflama yapılabileceğini; küçük boy kitapların 12-15 cm, orta boy kitapların 16-22 cm, büyük boy kitapların ise 22 cm’den uzun olduğunu belirtmiştir. Araştırmada da kitabın sırt boyutu 12-15 cm olan kitaplar küçük boy, 16-22 cm olan kitaplar orta boy, 22 cm’den uzun olan kitaplar ise büyük boy olarak değerlendirilmiştir. Çocuklar farklı boyutlardaki kitapları karıştırmaktan ve okumaktan hoşlanırlar (Senemoğlu, 2004). Bu nedenle çocukların kitaplara olan ilgisinin artması için farklı boyutlardaki kitaplar ile tanıştırılması önemlidir.

Tablo 11. Metinlerde Kullanılan Harflerin Puntolarına Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Küçük	0	
Uygun	8	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Büyük	0	
Toplam	8	

Tablo 11’de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde harf puntolarının uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmada punto büyüklüğü 18’den küçük olanlar “küçük”, 18-24 aralığında olanlar “uygun”, 24’den büyük olanlar ise “büyük” olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Resimli çocuk kitaplarında harflerin punto büyüklüğü, kitabın hitap ettiği yaş grubuna uygun olacak şekilde seçilmelidir (Kıbrıs, 2006). Okul öncesi çocuklar için yazılan kitaplarda 18-24 aralığındaki puntolar uygun iken okumaya yeni başlayan çocuklar için yazılan kitaplarda 16-18 punto uygundur (Ural, 2013). Milli Eğitim Bakanlığı ise 6 yaş çocuk kitapları için 24 puntunun, 7-9 yaş çocuk kitapları için 16-18 puntunun, 10 yaş çocuk kitapları için 12 puntunun, 10 yaşından büyük çocuklara hitap eden kitaplarda ise 11 puntunun kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

Tablo 12. Metinlerde Satır Arası, Sağ-Sol ve Alt-Üst Boşlukların Uygun Olmasına Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 12’de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde satır arası boşlukların uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmada incelenen kitaplardaki metinlerin satır arası, sağ-sol ve alt-üst boşluklarının 1 cm ve üzeri ise “uygun”, 1 cm den küçük ise “uygun değil” olarak değerlendirilmiştir. Çocuk kitaplarında satırların aralığı normal aralıklı veya normalden az daha fazla aralıklı olmalı, metindeki yazılar birbirine karıştırılmamalıdır (Ural, 2013). Metinlerdeki satır aralığının uygun olması çocuğun hem kitabı daha iyi anlayabilmesi hem de göz sağlığı açısından önemlidir. Bunun yanında sayfa kenarlarının da çocukların yazı yazabileceği veya resim yapabileceği genişlikte olması gerekmektedir (Lukens vd. 2013).

Tablo 13. Sayfaların Temizlenmeye Uygun Olmasına Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 13’de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünün sayfaları temizlenmeye uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmada sayfalar, ıslak bezle silindiğinde soyulma olmuyorsa “uygun”, soyulma oluyorsa “uygun değil” olarak değerlendirilmiştir. Resimli çocuk kitapları çocuklar tarafından oyuncak olarak da kullanıldığı için sayfalar kolayca kirlenebilir veya sayfanın üzerine bir şey dökülebilir. Çocukların bu kitabı tekrardan kullanabilmesi için sayfaların temizlenmeye uygun olması gerekmektedir.

Tablo 14. Kitapların Mat ve 1. Hamur Kâğıda Basılmasına Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	

Toplam 8

Tablo 14’te belirtildiği gibi incelenen kitapların tümü mat ve 1. hamur kâğıda basılmıştır. Resimli çocuk kitaplarında kullanılacak kâğıdın niteliği çok önemlidir. Parlak kâğıtlar çocuklara hoş gözükse de ışığı yansıttığı için çocukların gözünü çok çabuk yormakta ve okumayı zorlaştırmaktadır. Çocukların göz sağlığının bozulmaması ve kitabın uzun süre kullanılabilmesi için çocuk kitapları mat ve dayanıklı kâğıtlara basılmalıdır (Sarıyüce, 2012). Kâğıt mürekkebi dağıtmamalı, resmin rengini değiştirmemeli ve sayfadakileri arkaya geçirmemelidir (Güleç & Geçgel, 2005). Kâğıdın ağır gramajlı olması, sayfaların daha rahat çevrilmesini sağlarken sayfadaki resmin arkaya gölge yapmasını da engellemektedir (Tür & Turla, 2005). 2. hamur kâğıtlar daha kolay yıprandığı ve sarardığı için çocuk kitaplarında tercih edilmemelidir.

Kitapların İç Yapı Özelliklerine Ait Bulgular

Tablo 15. Kitaplarda Yabancı Kelimeler Kullanılma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Her Zaman	0	
Kısmen	0	
Hiçbir Zaman	8	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Toplam	8	

Tablo 15’de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde yabancı kelimelerin kullanılma durumu hiçbir zaman olarak tespit edilmiştir. Çocukların dinledikleri veya okudukları kitaplarda anlamını bilmediği yabancı kelimelerle karşılaşmaları kitaplardan uzaklaşmalarına sebebiyet verebilmektedir (Yılmaz, 2016). Bu nedenle çocuk kitaplarında yabancı kelimelere yer verilmemeli, çocukların anlayabileceği kelimeler ve anlaşılır bir dil kullanılmalıdır.

Tablo 16. Kitaplarda Cümlelerin, Noktalama ve Dil Bilgisi Kurallarına Uygun Olma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Her Zaman	8	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Kısmen	0	
Hiçbir Zaman	0	
Toplam	8	

Tablo 16'da belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde kullanılan cümlelerin noktalama ve dil bilgisi kurallarına uygun olma durumu her zaman olarak tespit edilmiştir. Noktalama işaretlerinin hatasız kullanılması, çocuğun anadilini geliştirmesine katkıda bulunurken vurgu, tonlama ve duraklamalar sayesinde okunanları ve söylenenleri anlamada çocuklara yardımcı olmaktadır (Kardaş Koçak, 2017). Çocuk kitaplarında noktalama işaretleri doğru ve yerinde kullanılmalı ve noktalama işaretlerinin ne kadar önemli olduğu çocuklara hissettirilmelidir (Kıbrıs, 2006). Ayrıca dil bilgisi kurallarının öğrenilmesinde çocuk kitaplarının önemli rolü vardır.

Tablo 17. Kitaplardaki Kavramların ve Cümlelerin Açık ve Anlaşılır Olma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Her Zaman	8	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Kısmen	0	
Hiçbir Zaman	0	
Toplam	8	

Tablo 17'de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde kullanılan kavramların ve cümlelerin açık ve anlaşılır olma durumu her zaman olarak tespit edilmiştir. Örneğin; "O gün hava çok sıcaktı. Küçük maymun Muni'nin canı sıkılıyordu. Ne yapsaydı? Nasıl oyalansaydı?". "Maymun Kral" kitabının 1. sayfasından alıntılanan bu paragrafta da görüldüğü üzere kavramlar ve cümleler açık ve anlaşılırdır. Kitaplarda kullanılan kavramlar ve cümleler çocuklar tarafından rahatlıkla anlaşılabilir şekilde açık ve yalın bir dille yazılmalıdır (Tokgöz, 2006).

Tablo 18. Kitaplarda Basit Cümleler Kullanılma ve Kısa Paragraflara Yer Verilme Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Her Zaman	8	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Kısmen	0	
Hiçbir Zaman	0	
Toplam	8	

Tablo 18'de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde basit cümle kullanılma ve kısa paragraflara yer verilme durumu her zaman olarak tespit edilmiştir. Örneğin; "Bugün bir hayale kapıldım. Nedense çantamızı süper sandım. Sonunda gerçeği anladım. Aslında süper olan çanta değil...". "Annemin

Çantası” kitabının 25. sayfasından alıntılanan bu paragrafta da görüldüğü gibi kullanılan cümleler kısa ve basittir. Küçük yaştaki çocuklara hitap eden kitaplarda tek özne ve yüklemden oluşan cümleler kurulmalı, birden fazla yargı bildiren cümlelerden uzak durulmalı ve kısa paragraflara kullanılmalıdır (Kaya, 2011).

Tablo 19. Hikâyelerin Giriş, Gelişme ve Sonuç Bölümlerinden Oluşma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 19’da belirtildiği gibi incelenen kitaplarda bulunan hikâyelerin tümünün giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluştuğu tespit edilmiştir. Resimli hikâye kitaplarında metinler bir plan dâhilinde giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşmalıdır. Yazar, metnin giriş kısmında hareket ve gelişme yaratır. Gelişme kısmında problemleri ve zıtlıkları ortaya koyar. Sonuç kısmında ise problemlere ve zıtlıklara çözümler bularak metni sonlandırır (Çakmak Güleç & Geçgel, 2005).

Tablo 20. Kitapların Adının Konuları İle Bağdaşma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 20’de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde kitapların adının konuları ile bağdaş olduğu tespit edilmiştir. Resimli hikâye kitabının adı, kitabın konusu ile bağdaş ve dikkat çekici olması gerekmektedir. Çocuk, resimli hikâye kitabının ismini okuduğunda kitabın konusu hakkında çıkarımlar yapabilmelidir.

Tablo 21. Kitaplarda Etik ve Evrensel Değerlere Yer Verilme Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 21’de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde etik ve evrensel değerlere yer verilmiştir. Etik değer olarak “Üç Kedi Bir Canavar” kitabında şefkat, merhamet, iyilik değerlerine yer verilirken “Yavru Ahtapot Olmak Çok Zor” kitabında hoşgörü, iyilik, merhamet, nezaket değerlerine yer verilmiştir. Çocukların ahlaki yönden gelişimini desteklemek için çocuk kitaplarında etik değerlere yer verilmelidir. Evrensel değer olarak ise “Annemin Çantası” kitabında sevgi, saygı, hayvan sevgisi, yardımseverlik değerlerine yer verilirken “Maymun Kral” kitabında adalet, dostluk, sevgi değerlerine yer verilmiştir. Çocuk kitapları evrensel değerleri çocuklara öğretmede önemli görev üstlenmelidir (Gönen, 2017). Resimli hikâye kitaplarına seçilecek temalar evrensel değerlere uygun, karakterlerde çocuğa sevgi, saygı, adalet gibi evrensel değerleri aktaracak özellikte olmalıdır.

Tablo 22. Konuların Öğretici ve Düşündürücü Olma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 22’de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünün konularının öğretici ve düşündürücü olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Beyoğlu Macerası: Bilgi Avcıları Gizli Görevde kitabı çocuklara İstanbul hakkında bilgiler öğretirken Maymun Kral kitabı çocuklara ormanlar hakkında bilgiler öğretmektedir. Resimli çocuk kitabında işlenecek konular ilgi çekici, eğlendirici aynı zamanda öğretici ve düşündürücü nitelikte olmalıdır. Toplum ve çevreyi tanıtmalı, araştırmacı, eleştirici, özgür düşünen çocuklar yetiştirmeyi amaçlamalıdır (Yörükoğlu, 1996).

Tablo 23. Kitaplarda Mecaz Kelimelerin ve Argo Kelimelerin Olmama Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 23’de belirtildiği gibi incelenen kitaplarda mecaz ve argo kelimelerin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Resimli çocuk kitaplarında mecazlı söyleyişler ve argo kelimeler kullanılmamalı, edat ve bağlaçlara olabildiğince az yer verilmelidir (Demircan, 2006). Resimli hikâye kitaplarının hitap ettiği çocuklar soyut işlemler dönemine henüz geçmemiş oldukları için mecazlı söyleyişleri anlamlandırmakta zorluk çekerler (Gönen, 2017). Ayrıca resimli çocuk kitaplarında argo kelimelerin yer alması, çocukların olumsuz konuşma alışkanlığı edinmesine sebebiyet verebilmektedir (Dönmezler, 2019). Böyle bir

durumla karşılaşmamak için çocuk kitaplarında argo kelimeler kullanılmaması hususuna yazarların ve yayınevlerinin hassas davranması gerekmektedir.

Tablo 24. Konuların ve Karakterlerin, Hikâyelerin Yer ve Zaman Durumu İle Uyumlu Olma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 24’te belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde konuların ve karakterlerin, hikâyelerin yer ve zaman durumu ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Örneğin; maymun Muni’nin arkadaşlarıyla yaşadığı macerayı konu alan “Maymun Kral” kitabındaki hikâyeye bir ormanda yaşanmaktadır. Resimli çocuk kitabının konusu, hikâyenin yer ve zaman durumu ile tutarlı olmalı, çocukların zihninde soru işareti bırakmamalıdır.

Tablo 25. Kitapların Konusunun, Çocukların Günlük Yaşam Deneyimlerini Kapsama Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 25’de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde konuların, çocukların günlük yaşam deneyimlerini kapsadığı tespit edilmiştir. Resimli çocuk kitaplarında çocukların yaşantılarını yansıtan konular seçilmelidir (Sever, 2003). Çocuk kitapta kendi yaşantısından örnekler gördüğünde verilmek istenen mesajı daha kolay özümsemektedir (Kardaş Koçak, 2017).

Kitapların Resimleme Özelliklerine Ait Bulgular

Tablo 26. Kapak Resimlerinin Kitapların İçerikleri İle Uyumlu Olma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 26'da belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde kapak resimlerinin kitapların içerikleri ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Çocuk kitabının kapağında bulunan resim içerik ile bağlantılı ve çocukların ilgisini çekecek canlılıkta olmalıdır. Çocuklara kitabın içeriği ile ilgili ön bilgi vermelidir (Aytekin, 2016). Kapak resmi, çekici ve estetik olmanın yanında içerik hakkında ipucu vererek okurda merak duygusu uyandırmalıdır (Yılmaz, 2016).

Tablo 27. Resimlerin Anlatımının Güçlü Olma ve Ayrıntılara Dikkat Edilme Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 27'de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde resimlerin anlatımının güçlü olduğu ve ayrıntılara dikkat edildiği tespit edilmiştir. Resimler metnin vermek istediği mesajı tamamlayarak kelimelerle anlatılamayanları çizgiler ve renkler ile çocuklara aktarır, onları eğlendirir ve düşündürür (Sever, 2000). Okul öncesi dönemdeki çocuklar okuma kültürüne sahip olmadıkları için kitaplar ile ilk tanışması görseller üzerinden olur. Resimler, çocuğu heyecanlandırıp meraklandırarak kitabın içine dâhil olmasını sağlar (Gönen, 2017). Bu nedenle resimli çocuk kitaplarında kullanılan resimlerde ayrıntılara dikkat edilerek anlatım güçlendirilmelidir. Resimler, çocukların yaş seviyesine uygun olacak şekilde detaylandırılmalı, yüzeysellikten arındırılmalıdır (Gönen, 2017).

Tablo 28. Resimlerin Renkli ve Rahat Görülebilecek Büyüklükte Olma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 28'de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde resimlerin renkli ve rahat görülebilecek büyüklükte olduğu tespit edilmiştir. Resimli kitaplar, çocukların edebiyatla tanışmasını sağlayan ilk eserlerdir. Çocukların kitaplara karşı pozitif bakış açısı kazanmaları için bu kitapların süslü, renkli ve canlı resimlerle donatılması gerekmektedir (Gürel vd., 2007). Kitaplardaki resimlerin siyah-beyaz yerine renkli olması çocukların dikkatini daha çok çekmekte ve kitap ile olan bağlarını kuvvetlendirmektedir. Bunun yanında resimli çocuk kitaplarında kullanılacak resimler çocukların rahatça inceleyebileceği büyüklükte olmalı, sayfanın en uygun kısmına konumlandırılmalıdır.

Tablo 29. Aynı Sayfadaki Resimler İle Metinlerin Birbirlerini Tamamlamaları Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Evet	8	K1,K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Hayır	0	
Toplam	8	

Tablo 29’da belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde aynı sayfadaki resimler ile metinlerin birbirlerini tamamladığı tespit edilmiştir. Resimli hikâye kitaplarında verilmek istenen mesajın çocuklar tarafından daha rahat anlaşılmasını sağlamak için resimler ve metinlerin bütünlük içerisinde verilmesi gerekmektedir. Kitaplarda resim ve metin bütünlüğünün sağlanması için metin resme göre bölünmeli, mekân, zaman ve figürler bu bağlamda tutarlı bir şekilde sunulmalıdır (Kaya, 2006).

Tablo 30. Her Sayfanın $\frac{3}{4}$ ’ü Resim, $\frac{1}{4}$ ’i Yazı Olma Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Her Zaman	8	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Kısmen	0	
Hiçbir Zaman	0	
Toplam	8	

Tablo 30’da belirtildiği gibi incelenen kitaplarda her sayfanın $\frac{3}{4}$ ’ü resim, $\frac{1}{4}$ ’i yazı olma durumu her zaman olarak tespit edilmiştir. Resimli çocuk kitaplarında resimlerin sayfaya yerleşim oranları çok önemlidir (Çakmak Güleç & Geçgel, 2015). Okul öncesi dönemde bulunan çocuklara hitap eden kitaplarda resim oranı; dörtte üçü resim, dörtte biri yazı olacak şekilde ayarlanmalıdır (Oğuzkan, 2013).

Tablo 31. Resimlerde Duygu İfadelerine Yer Verilme Durumuna Ait Bulgular

Ölçütler	n	Kitaplar
Her Zaman	8	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
Kısmen	0	
Hiçbir Zaman	0	
Toplam	8	

Tablo 31'de belirtildiği gibi incelenen kitapların tümünde, resimlerde duygu ifadelerine yer verilme durumu her zaman olarak tespit edilmiştir. Duygular, soyut kavramlar olduğu için okul öncesi dönemde bulunan çocuklar için algılanması güçtür. Resimli kitaplar, çocuklar için algılanması güç olan duyguları görsel ifadeler ile çocuklara sunmakta ve onların duyguları keşfetmesini sağlamaktadır (Şahin, 2014). Nitelikli çocuk kitaplarındaki resimler, kitapta gerçekleşen olaydaki duyguyu tam olarak yansıtabilmelidir (Aytekin, 2016).

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarının biçimsel, içerik ve resimleme özellikleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Kitabın hangi yaş grubuna hitap ettiği bilgisi, ailelerin çocuklarına uygun olan kitabı seçmeleri konusunda onlara yardımcı olmak adına önemli bir husustur (Tuğrul & Feyman, 2006). Bu nedenle kitap kapağının üzerinde hangi yaş grubuna hitap ettiğinin belirtilmesi öngörülmektedir. Fakat incelenen kitaplarda hitap ettiği yaş grubunun belirtilmediği tespit edilmiştir. Genel olarak resimli çocuk kitaplarına bakıldığında Talim Terbiye Kurulu onayı alınmadan yayımlandığı ve yayımlanan bu kitapların kitapevleri veya internet siteleri üzerinden kolayca çocuklara ulaştığı görülmektedir. Talim Terbiye Kurulu onayı olmayan çocuk kitapları içerisinde her ne kadar bu araştırma kapsamında incelenen kitaplar gibi nitelikli kitaplar var olsa da maalesef piyasada niteliksiz kitaplarında var olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle aileler çocuklarına kitap seçerken çok daha dikkatli ve titiz davranmaları gerekmektedir. Oluşabilecek olumsuzlukları engellemek ve kitapların niteliklerinin artmasını sağlamak için yayınlanacak kitapların daha dikkatli incelenmesinde ve denetimden geçmesinde fayda vardır. İncelenen kitapların künye bilgilerine dair sonuçlara bakıldığında kitapların; sayfa sayısı, şekil özellikleri, ön ve arka kapakta var olan bilgiler bakımından çocukların gelişim özelliklerine uygun nitelikte olduğu söylenebilir.

Çocukların kitaplara karşı olumlu izlenim geliştirmesinde ve kitaplarla iyi iletişim kurmasında kullanılacak kâğıdın niteliği oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle resimli çocuk kitaplarında kolay yıpranmayan, renkleri doğru bir şekilde yansıtan, birinci kalite kâğıt hamurları kullanılmalıdır (Sever, 1995). İncelenen kitapların biçimsel özelliklerine dair sonuçlara bakıldığında kitapların; çocukların gelişim özelliklerine uygun özellikte, okunması rahat, çocukların gözlerine zarar vermeyecek biçimde ve kitaplık oluşturabilecekleri büyüklükte olduğu söylenebilir. Çocuklar için hazırlanan kitapların dayanıklı ve kullanışlı olması için formalama yöntemiyle ciltlenmeli, iplikle dikilmeli ve yapıştırıcı ile desteklenmelidir (Kıbrıs, 2006). Sadece yapıştırma veya tel dikiş yoluyla ciltlenen kitaplar daha kolay dağılırlar (Çakmak Güleç & Geçgel, 2005). Araştırmada incelenen kitapların tümünde sırttan yapıştırmalı ve dikişli ciltlenme yöntemi kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sebeple yazarın kitaplarının dayanıklı ve kullanışlı olduğunu söyleyebiliriz.

Çocuk kitaplarında dil ve anlatım çok önemli bir unsurdur. Sever'in (2007) de ifade ettiği gibi, çocuk kitaplarının, çocuğa göre olmasını belirleyen en önemli özelliği dili ve anlatımıdır. Çocuk kitapları,

çocuğun anadili ile tanışmasını ve anadilinin özelliklerini öğrenmesini sağlayan en önemli kaynaklardır. Bu nedenle çocuk kitapları çocuğun anlayabileceği ve beğenebileceği dil ve anlatım özellikleri taşımalıdır. Araştırmada incelenen kitaplarda akıcı, sade, abartılı olmayan bir dil kullanılmıştır. Çocukların anlamada zorluk çekebileceği kelimeler veya bağlaçlar kullanılmamış, kavram yanlılığı oluşturabilecek ifadelere ve argo kelimelere de yer verilmemiştir. Noktalama ve imla kurallarına özen gösterilmiştir. Bu bulgulara dayanarak incelenen kitapların içerik özelliklerine dair sonuçlara bakıldığında kitapların; dil ve anlatım yönünden çocukların gelişim özelliklerine uygun, Türkçe'nin doğru ve güzel kullanımını çocuklara sezdirecek nitelikte, anlaşılır olduğu söylenebilir.

Çocuk kitaplarında önemli bir işlevi yerine getiren ve kendi başına görsel bir öge olan resim, metinle beraber düşünüldüğünde de anlamı tamamlayan, açıklayan, genişleten, bazen de metne yeni anlamlar katan estetik bir uyaran haline gelir (Sever, 2003). Araştırmada incelenen kitaplarda kullanılan resimler ile kitabın konusu uyum içerisindedir. Bunun yanında resimler birbiri ile bağlantılı ve aralarında bütünlük vardır. Resimler çocukların yaş seviyesine uygun, ilgi çekici ve eğlencelidir. Siyah-beyaz resimler yerine renkli resimler kullanılmıştır. Ayrıca durağan resimler yerine hareket unsuru içeren resimler kullanılmıştır. İncelenen kitapların resimleme özelliklerine dair sonuçlara bakıldığında kitaplarda kullanılan resimlemelerin; hem yazınsal hem eğitsel yönden başarılı ve metinle uyumlu olduğu, çocukların ilgisini canlı tutacak ve onların yaratıcılıklarını geliştirebilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarının biçimsel, içerik ve resimleme özellikleri açısından incelenmesi sonucunda incelenen eserlerin biçim, içerik ve resimleme özellikleri açısından nitelikli olduğu sonucuna varılmıştır. İncelenen bütün eserlerin çocuklara kitap sevgisinin aşılmasında ve okuma alışkanlığı kazanmasında yardımcı olabileceği, onların sosyal, duygusal ve dilsel gelişimlerine katkı sağlayabileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu araştırmanın resimli çocuk kitapları alanında yapılacak benzer araştırmalara kaynak olabileceği düşünülmektedir.

Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarını biçimsel, içerik ve resimleme özellikleri açısından incelemek amacıyla yapılan bu araştırmanın sonuçlarına dayanılarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Çocukların ilk tanıştığı kitap türlerinden biri olan resimli çocuk kitapları, çocukların okuma alışkanlığı kazanmasında önemli paya sahip olduğu için aileler nitelikli olan resimli çocuk kitaplarını seçmelidir. Aileler tercih edeceği kitapları iyice araştırmalı veya uzman kişilerden destek almalıdır. Bu anlamda ailelere, Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarının nitelikli olduğu ve bu kitapları tercih edebilecekleri söylenebilir.
2. Kitap seçimi konusunda ailelere ve öğretmenlere yardımcı olmak adına yayımlanacak kitapların kapağına hangi yaş seviyesine uygun olduğu belirtilebilir.
3. Öğretmenler, çocuklara okumaları için Sara Şahinkanat'ın resimli çocuk kitaplarını önerebilir. Ayrıca sınıf ve okul kütüphanesi için bu kitaplar temin edilebilir.
4. Çocukların ve ailelerin bu tarz nitelikli resimli çocuk kitaplarıyla tanışmasını sağlamak amacıyla çocuk kitabı fuarları, yazar buluşması gibi faaliyetler artırılabilir.

5. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından komisyon oluşturulup piyasada var olan resimli çocuk kitapları belirli kriterlere göre incelenebilir ve inceleme sonucunda niteliksiz kabul edilen kitaplar piyasadan kaldırılabilir.
6. Araştırmacılar, son dönemde ortaya çıkan resimli çocuk kitaplarını çocuk edebiyatının temel ilkelerine uygunluğu açısından inceleyebilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar %51: 2. Yazar %49 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Sara Şahinkanat'ın Resimli Çocuk Kitaplarının Biçimsel, İçerik ve Resimleme Özellikleri Açısından İncelenmesi" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Avcı, F. (2006, Ekim, 4-6). *Geçmişten günümüze çocuk kitaplarındaki resimler* [Sözlü sunum]. II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Aytekin, H. (2016). *Çocuk ve gençlik edebiyatı*. Anı Yayıncılık.
- Çakmak Güleç, H. ve Geçgel, H. (2005). *Çocuk edebiyatı*. Kök Yayıncılık.
- Çakmak Güleç, H. ve Geçgel, H. (2015). *Çocuk edebiyatı okul öncesinde edebiyat ve kitap*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Çınar, İ. (2009). Çocuk kitaplarında bulunması gereken bazı özellikler. *Eğitim Dergisi*, 22. <https://www.egitirim.gen.tr/cocuk-kitaplarinda-bulunmasi-gereken-bazi-ozellikler/>
- Demircan, C. (2006). TÜBİTAK çocuk kitaplığı dizisindeki kitapların dış yapısal ve iç yapısal olarak incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 12-27.
- Dönmezler, E. (2019). *Türkiye'de yayınlanmış 5-8 yaş resimli çocuk kitaplarının biçim, resim ve içerik açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Gönen, M. (2017). *Çocuk edebiyatı yazarı ve çizeri olarak Feridun Oral'ın çocuk edebiyatımızdaki yeri ve eğitsel değerler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Gündüz Sağlam, A. (2007). *Anne-baba ve öğretmenlerin okul öncesi çocuk kitaplarını değerlendirmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Gürel, Z., Temizyürek, F., Şahbaz, N. K. (2007). *Çocuk edebiyatı*. Öncü Basımevi.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80. <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/kokdener/123091/13f.pdf>

- Karatay, H. (2011). T. Şimşek (Ed.), *Kurumdan uygulamaya çocuk edebiyatı* (s. 77-125) içinde. Grafiker Yayınları.
- Kardaş Koçak, M. (2017). *2000-2014 yılları arasında okul öncesi dönem çocukları için yayınlanmış olan hikaye kitaplarının dış yapı, iç yapı ve resimleme nitelikleri açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Kaya, İ. (2006, 421-424). *Çocuk kitabı resimlerinde estetik boyut* [Sözlü sunum]. II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Kaya, M. (2011). Çocuk edebiyatı kitaplarının biçimsel özellikleri. *Okul öncesi çocuk edebiyatı* (s. 14-16) içinde. Eğitim-Sen.
- Kıbrıs, İ. (2006). *Çocuk edebiyatı*. Eylül Yayıncılık.
- Lukens, R., Smith, J. ve Coffel, C. M. (2013). *A critical handbook of children's literature*. Pearson Education.
- Oğuzakan, F. (2013). *Çocuk edebiyatı*. Anı Yayıncılık.
- Sarıyüce, H. L. (2012). *Türk çocuk ve gençlik edebiyatı ansiklopedisi 1*. Nar Yayınları.
- Senemeğlu, N. (2004). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Gazi Kitabevi.
- Sever, S. (1995). Çocuk kitaplarında bulunması gereken yapısal ve eğitsel özellikler. *Abece Eğitim, Ekin ve Sanat Dergisi*, 107, 14-15.
https://www.academia.edu/19830966/Cocuk_kitaplarında_bulunması_gerekken_yapısal_ve_egitsel_ozellikler
- Sever, S. (2000). *Çocuk kitaplarında dilsel ve görsel duyarlık* [Sözlü sunum]. I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Sever, S. (2003). *Çocuk ve edebiyat*. Kök Yayıncılık.
- Sever, S. (2007). *Çocuk ve edebiyat*. Kök Yayıncılık.
- Şahin, G. (2014). Okul öncesi dönem çocuk kitaplarında görsel bir uyaran olarak resim. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(3), 1309-1324.
<https://www.acarindex.com/pdfler/acarindex-a9866306-16a4.pdf>
- Şahinkanat, S. (2020). *Annemin çantası*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şahinkanat, S. (2020). *Babamın battaniyesi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şahinkanat, S. (2020). *Beyoğlu macerası: Bilgi avcılarını gizli görevde*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şahinkanat, S. (2020). *Kim korkar kırmızı başlıklı kız'dan*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şahinkanat, S. (2020). *Maymun kral*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şahinkanat, S. (2020). *Üç kedi bir canavar*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şahinkanat, S. (2020). *Üç kedi bir dilek*. Yapı Kredi Yayınları.

- Şahinkanat, S. (2020). *Yavru ahtapot olmak çok zor*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şirin, M. R. (2000). *99 soruda çocuk edebiyatı*. Çocuk Vakfı Yayınları.
- Şirin, M. R. (2007). *Çocuk edebiyatına eleştirel bir bakış*. Kök Yayıncılık.
- Tokgöz, İ. D. (2006). *Okul öncesi çocuklarına yönelik kitapların dil gelişim ve anlambilim açısından değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Tuğrul, B. ve Feyman, N. (2006, 387-392). *Okul öncesi çocukları için hazırlanmış resimli öykü kitaplarında kullanılan temalar* [Sözlü sunum]. II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Tür, G. ve Turla, A. (2005). *Okul öncesinde çocuk, edebiyat ve kitap*. Ya-Pa Yayınları.
- Ural, S. (2013). M. Gönen (Ed.), *Çocuk edebiyatı* (s. 33-56) içinde. Eğiten Kitap.
- Tanrıverdi, Belgin ve Özlem Apak. "Rıfat Ilgaz'ın Çocuk Romanlarının Okuma Dersinin Amaçlarına Uygunluğu Açısından İncelenmesi." *İlköğretim Online*, no. 7(2), 2008, ss. 252-272.
- Yılar, Ö. ve Turan, L. (2007). *Eğitim fakülteleri için çocuk edebiyatı*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, O. (2016). T. Şimşek (Ed.), *Okul öncesinde çocuk edebiyatı ve medya* (s. 61-105) içinde. Grafiker Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (1996). *Çocuk ruh sağlığı*. Özgür Yayınları.

Extended Abstract

This research is aimed to examine Sara Şahinkanat's children's picture books in terms of their formal content and illustration features. The research was conducted using the descriptive survey model. The study group of the research consists of 8 children's picture books written by Sara Şahinkanat. The children's picture books of Sara Şahinkanat, which constitutes the study group of the research, were examined under four themes based on "Book Review Form" used: book information, stylistic features, content features and illustration features. Furthermore, descriptive analyzes of the data obtained in the study were made, and the analyzes were interpreted.

When the results of the imprint information of the examined books are analyzed, It can be said that it is suitable for the developmental characteristics of children in terms of the number of pages, shape features, and the information on the front and back covers. However, it was determined that the age group addressed was not specified in the books examined.

When the results of stylistic features of examined books are analyzed, it can be said that it is suitable for developmental characteristics of children, easy to read, in a way that does not harm the eyes of children and is large enough to create a library. In addition, it was determined that all of the books examined in the study used the back-glue and stitched binding method. For this reason, it can be said that the author's books are durable and valuable.

When the results of the content features of examined books are analyzed, in terms of language and expression, it can be said that it is suitable for the developmental characteristics of children, and correct and beautiful use of

Turkish is intelligible to children. Fluent, plain and not exaggerated language was used in the books. Words or conjunctions that children might have difficulty understanding were not used, and expressions and slang words that could create misconceptions were not included. In addition, attention was paid to punctuation and spelling rules.

When the results of the illustrations of the books were examined, it is seen that the illustrations were successful in both literary and educational terms and were compatible with the text. The illustrations in the books, can keep children's interest alive and develop their creativity. The pictures used in the books examined in the research and the book's subject are in harmony. In addition, the pictures are interconnected, and there is an integrity between them. The pictures are age-appropriate, engaging, and fun. Color pictures were used instead of black and white pictures. In addition, images with motion elements were used instead of still images.

As a result of the examination of Sara şahinkanat's children's picture books in terms of form, content and illustration features, it was concluded that examined works are qualified in terms of form, content and illustration features. Furthermore, it has been concluded that all the works examined can help children instill a love of books, acquire the habit of reading, and contribute to their social, emotional and linguistic development. In addition, it is thought that this research can be a source for similar research in the field of children's picture books.

Geliş Tarihi / Received Date
14.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
06.12.2022

Allah ve Peygamber İnanıcının Sosyal Medyadaki Yansımaları (Ahzâb Sûresinin 56. Ayeti Çerçevesinde)

Reflections of The Faith of Allah And The Prophet on Socialmedia (Within The Framework of The 56th Verse Of Surah Al-Ahzab)

Esra HERGÜNER¹

Nail KARAGÖZ²

Öz

Allah tarafından görevlendirilen peygamberler, insanlara dünya ve ahirette mutluluğa ulaştıracak birtakım emir ve ilkeler bildirmişlerdir. İslam dininin elçisi ve son peygamber Hz. Muhammed örnek şahsiyeti ve yaşantısı ile nübüvvet görevini yerine getirmiştir. Tebliği sırasında iman etmeyenlerle büyük bir mücadele içerisinde olan Hz. Muhammed ilahi güç tarafından desteklenmiştir. Ona iman edenlere de peygambere karşı nasıl davranacaklarına dair öğütler vahiy yoluyla verilmiştir. Peygambere nasıl davranılması gerektiğini bildiren sûrelerden biri de Ahzâb sûresidir. Sûrenin 56. ayetinde Allah'ın ve meleklerin peygambere salat ettiği bildirilmekte, müminlerin de ona salat etmesi emredilmektedir. Bu ayetteki salat kavramının ne anlama geldiği İslam âlimleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Modern dünyada iletişim vasıtalarından biri olan sosyal medya da bu kavramın farklı yorumlandığı mecralardan biridir. Çalışmamızda ayetteki salat kavramının, sosyal medya platformlarından biri olan Youtube'da nasıl yorumlandığını ve Allah ve peygamber tasavvuruna nasıl etki edebileceğini betimlemeyi amaçlamaktayız. Araştırmamızda literatür taraması, karşılaştırma ve yorumlama yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahzâb Sûresi 56. Ayet, Salat, Youtube, Allah Tasavvuru, Peygamber Tasavvuru.

Abstract

The prophets have given people a number of commandments and principles that will lead them to happiness in world and hereafter. The last prophet Muhammad was supported by the divine power. Those who believe in him have also been given advice on how to behave towards the prophet through revelation. One of the surahs that tells how to treat to Muhammad is Surah al-Ahzab. In 56th verse of Surah al-Ahzab, it is reported that Allah and angels salat Muhammad, and believers are ordered to salat him. Concept of salat in this verse means has been interpreted in different ways by Islamic scholars. Social media is one of the means by which this concept is

¹ Sorumlu Yazar: Arş. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Osmaniye/TÜRKİYE, E-mail: esraherguner@osmaniye.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4861-520X, RI: 264405

² Doç. Dr., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, KIRGIZİSTAN, E-mail: nail.karagoz@manas.edu.kg, ORCID ID: 0000-0001-6409-6513, RI: 215992

interpreted differently. we aim to describe how concept of salat in the verse is interpreted on Youtube, how it can affect conception of Allah and Muhammad. In research, literature review, comparison and interpretation methods were used.

Keywords: 56th verse of Surah al-Ahzab, Salat, Youtube, The Conception of Allah, The Conception of the Prophet.

Giriş

İnsan, Allah'ın kendine bahsettiği akıl nimeti sayesinde yeryüzünde yaşamını devam ettirmektedir. Sürdüğü mücadelede aklın yetersiz olduğu hususlar da bulunmaktadır. Yaşadığı âlemden farklı olarak görünmeyene karşı merakı bu hususlar arasında zikredilebilir. Yaratıcı, aklın yetersiz kaldığı konularda aydınlatılmaları, dünyada ve ahirette mutluluğa ulaşmaları için insanlara elçiler göndermiştir. Bunların sonuncusu Hz. Muhammed'dir (el-Ahzâb, 33/40).

Allah, görevlerini ifa ederken karşılaştıkları zorluk ve sıkıntıları aşabilmeleri için peygamberlerini her zaman desteklemiştir. Allah'ın son peygamber Hz. Muhammed'i de desteklediği birçok surede yer almaktadır. Hz. Peygamber, sıkıntı yaşadığında kendisine sükûnet verecek ayetler inmiştir. O, tebliğ görevini yerine getirirken toplumun bazı kesimlerinin iman etmemesi sebebiyle derin üzüntüye kapıldığında Allah ona kendini helak etmemesi gerektiğini (el-Kehf, 18/6; eş-Şuarâ, 26/3) ve istese göklerden mucize indirip onları inandırabileceğini bildirmiştir (eş-Şuarâ, 26/4). Yine ona gerçekleri inkâr edenlerin asılsız konuşmalarından dolayı üzülmemesi öğütlenmiştir (Yâsîn, 36/76; Yûnus,10/65). Bir başka ayette ise Hz. Peygamber'e sabretmesi gerektiği, kendisine ve iman edenlere yardım edileceği bildirilmiştir (el-Mü'min, 40/51,55).

Hz. Peygamber'in desteklediği bildirilen sûrelerden biri de Ahzâb sûresidir. Bu sûrede peygambere Allah'a güvenip dayanması tavsiye edilmekte (el-Ahzâb, 33/3) peygamberin müminlere en yakın kişi olduğu haber verilmektedir (el-Ahzâb, 33/6). Bu sûrede Hz. Peygamber'in müminler için güzel bir örnek olduğu, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiği bildirilmekte ve o ışık saçan bir kandile benzetilmektedir (el-Ahzâb, 33/45-46). Ona kâfir ve münafıklara itaat etmemesi ve onların eziyetlerine aldırılmaması, Allah'a güvenmesi öğütlenmektedir (el-Ahzâb, 33/48). Bahsedilen ayetler doğrultusunda Ahzab sûresinin Hz. Peygamber'e Allah'ın desteğinden en fazla bahsedilen sûrelerden olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamber'in desteklenmesinin, Medine dışındaki müşriklerin tehditlerine, Medine'deki Yahudilere ve Hz. Peygamber'in Zeyneb b. Cahş'la olan evliliğinde ortaya çıkan sorunlara yönelik (Ünsal, 2017: 119) olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu bağlamda Hz. Peygambere yönelik destek yaklaşımını pekiştirecek ayetlerden biri de çalışmamızın konusunu oluşturan Ahzab sûresinin 56. âyetidir.

Modern çağda teknolojinin gelişmesiyle beraber birçok iletişim aracı vasıtasıyla insanoğlunun bilgiye ulaşması oldukça kolaylaşmıştır. Günümüzde iletişim araçlarının etkisiyle sosyal medya hayatımızın vazgeçilmez unsurları arasında girmiştir. Dolayısıyla insanlar gerek kitle iletişim araçlarını gerek sosyal medyayı kullanarak dine dair bilgilere de istedikleri zaman kolaylıkla erişebilmektedirler. Dini meselelerde görüşlerini insanlara aktarmak ve benimsetmek isteyen kimseler de dijital mecralarla insanlara ulaşmakta ve bundan dolayı da sosyal medyada birçok dini içerik bulunmaktadır. Bu bağlamda Ahzâb sûresinin 56. âyeti ile ilgili insanların Allah ve peygamber tasavvurlarını etkileyebilecek çok sayıda paylaşım sosyal medyada yer almaktadır.

Araştırmamızda Ahzâb suresinin 56. âyetinin bir sosyal medya platformu olan Youtube'da yer alan bazı video içeriklerinde nasıl yorumlandığını ve bu yorumların hitap ettiği kitlelerin Allah ve peygamber anlayışına nasıl etki edebileceğini betimlemeyi amaçlamaktayız. Özellikle bu ayetteki “salat” kavramı ile ilgili yapılan birbirinden çok uzak değerlendirmeler araştırmamızın merkezinde yer almaktadır. Salat kavramına yüklenen anlamlarda, insanların Allah ve peygamber tasavvurlarının izleri görülürken, buna bağlı yapılan değerlendirmelerde ise toplumu aynı tasavvurlara yönlendirme çabalarına rastlanmaktadır. Salat kavramına yüklenen anlamların bir kısmı inananları edilgen bir durumda yalnızca dua etmeye yöneltirken diğer anlamlar inananlara sorumluluklar yüklemekte ve onları Hz. Peygamber'in getirdiği dini esasları yüceltme ve savunma hususunda aktif bir pozisyon almaya zorlamaktadır. Çalışmamızın problemini, salat kavramına yüklenen anlamların neler olduğu ve bu anlamların inananların Allah ve peygamber tasavvurlarını hangi yönlere sürükleyebileceği soruları oluşturmaktadır.

Bu bağlamda ilk önce mümkün olduğunca kronolojik sırayı takip ederek tefsirler incelenerek ve özelde “salat” kavramına, genelde ilgili âyete yüklenen anlamlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından Türkçe meallerde “salat” kavramına verilen manalar ele alınmıştır. Üçüncü başlık olarak da âyetin Youtube'da yaygın izleyici kitlesi bulunan bazı kimseler tarafından nasıl anlaşılıp topluma anlatıldığı incelenmiş ve peşinden de bulgulara dayanarak bir değerlendirme ve sonuç oluşturulmuştur.

1. Tefsirlerde Ahzâb Sûresinin 56. Âyetindeki Salat Kavramına Verilen Anlamlar

Ahzâb sûresinin 56. âyetinde Hz. Muhammed'e Allah ve melekler tarafından “salat edildiği” aktarılmakta olup müminlere de peygambere “salat etmeleri” emredilmektedir.³ Hz. Peygambere karşı eziyetten sakınılması gerektiğini bildiren bu ayet, müfessirler tarafından peygambere saygı ve sevginin göstergesi anlamında görülen salavat anlayışının da kaynağı kabul edilmektedir (Mertoğlu, 2009: 36/23-24). Dolayısıyla ilk dönemlerden itibaren peygamberin konumu hakkında birtakım çıkarımların meydana gelmesinde bu ayetin etkisi söz konusudur. Salat kavramının dua (Ezheri, t.y.: 12/236-239; İsfahânî, 2009: 490-491; Cürcânî, t.y.: 114; İbn Manzûr, t.y.: 14/ 464-479; Nevevî, t.y.: 3/79; Fîrûzâbâdî, 1996: 3/434-436; Zeccâc, 1988: 1/231-232; Râzî, 2002: 1/460), sırtın ortası, kuyruk sokumu, uylukların hareketi (Ebü'l-Ferec, 2002: 1/39; Zemahşerî, 2016: 1/147), iz sürmek (Ezheri, t.y.: 12/236-239; Zemahşerî, 1998: 1/557), ta'zim (Cürcânî, t.y.: 114; İbn Manzûr, t.y.: 14/ 464-479; Zebîdî, 1965: 38/437-444), rahmet (Ezheri, t.y.: 12/236-239; İbn Manzûr, t.y.: 14/464-479; Fîrûzâbâdî, 1996: 3/434-436; Zeccâc, 1988: 1/231-232; İsfahânî, 2009: 490-492), istiğfar (İbn Manzûr, t.y.: 14/464-479; İsfahânî, 2009: 490-492; Fîrûzâbâdî, 1996: 3/434-436), bereket, tebrik (İsfahânî, 2009: 490-492), güzel övme, yüceltme (Mâtürîdî, 2005: 1/273-274; İbn Manzûr, t.y.: 14/464-479; İsfahânî, 2009: 490-492), din/İslâm/ ibadet/kırâat (İbn Âşûr,1984: 1/232), yardım etme/destek (İbn Kutluboğâ, 2012: 102, 256-257,433), ibadethâne (Ferâhîdî,2003: 2/ 410-411; Zemahşerî,1998: 1/557), ateşe atmak ve yakmak (İsfahânî, 2009:490-492) gibi pek çok manası bulunmaktadır. Şer'i olarak salat kavramı *Müslümanların özel erkân ile kıldıkları namaz* (Cürcânî, t.y.: 114) anlamına gelmektedir. İstilahî

³ el-Ahzâb 33/56:

anlamı ise şer'i bakımdan peygamberimizden görülen kalbî, lisanî, bedenî fiiller ve özel erkânın birleşimidir (Yazır, t.y.:1/175). Bir diğer ıstılahî manası ise Hz. Peygamber için ta'zim talep etmektir (Cürcânî, t.y: 114).

İlk müfessirlerden Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Ahzâb sûresinin 56. âyetinki Allah'ın peygambere salatını *peygambere mağfiret etmesi*; meleklerin salatını da *peygamber için mağfiret dilemeleri* şeklinde açıklamaktadır (Mukâtil b. Süleyman, 2002: 3/516-517). Mukâtil, Bakara sûresinin 157. ayetindeki Allah'ın müminlere salatının⁴, Tevbe sûresinin 103. ayetinde⁵ olduğu gibi *mağfiret* anlamını taşıdığını dile getirmektedir (Mukâtil b. Süleyman, 2002: 1/151). Ahzâb sûresinin 43. ayetindeki Allah'ın müminlere salatını⁶ da meleklerin müminlere salatını da *mağfiret* dilemeleri olarak yorumlamaktadır (Mukâtil b. Süleyman, 2002: 3/499). Görüldüğü üzere Mukâtil, bu ayetleri yorumlarken salat kelimesini *mağfiret* olarak açıklamakta, Hz. Peygamber'e salavatın nasıl getirileceği veya salavat çeşitleriyle ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. Yine Mukâtil b. Süleyman'ın yorumlarından anlaşıldığı üzere salat kelimesi kim için kullanılırsa kullanılsın *mağfiret* anlamına gelmekte, Allah'ın salatı gerek peygambere gerek müminlere yönelik olsun onların bağışlaması manasını taşımaktadır.

İlk dönem Şîhî hadis ve fıkıh âlimlerinden Kummî (ö. 290/903) Allah'ın salatını *peygamberi övmesi ve onu tezkiye etmesi* olarak değerlendirirken meleklerin salatını da onların *peygamberi övmeleri* şeklinde açıklamaktadır. Müminlerin salatından maksat ise *peygambere dua etmeleri*, onu tasdik etmeleri, peygamberin yüceliğini ifade etmeleri ve velayet konusunda ona itaat etmeleridir (Kummî,1435: 3/833).⁷

Taberî, (ö. 310/923) tefsirinde Ahzâb sûresinin 56. ayetine dayanarak Hz. Peygamber'in Allah'ın ve meleklerin katında üstün bir makamı olduğu bildirmektedir. Allah, bu ayetle kendisinin peygamberi *övdüğünü* ve meleklerin de onun için *duada* bulduklarını açıklamaktadır. İnsanların da *peygamberi övmeleri* emredilmektedir. Salat kelimesi Allah ve melekleri için kullanıldığında farklı anlamlara gelmektedir. Ayetteki salat kelimesi Allah isnad edildiğinde *rahmet*, meleklerle isnad edildiğinde ise *dua ve af dileme* anlamındadır. Taberî tefsirinde Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687-88) salat kelimesinin *tebrik etme ve övme* anlamına geldiği yönündeki açıklamasına yer vermekte, Hz. Peygamber'e yapılan salavatlara ilgili farklı duaları da bildirmektedir (Taberî, 2001: 19/174-177). Taberî'nin bu ayeti yorumlarken Hz. Peygamberin konumun farklı olduğunu ortaya koymayı amaçladığını söylemek mümkündür. Nitekim Allah'ın peygambere salat getirmesini ise onu övmesi olarak kabul etmektedir (Taberî, 2001: 19/174-177).

Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) göre Ahzâb sûresinin 56. ayetinde müminlere peygambere salat etmelerine dair emir yer almaktadır. Ona, peygambere salatın mahiyeti ve nasıl yapılacağı danışıldığında onun "Allahümme salli âlâ Muhammed..." okumalarını söylediğini aktarmaktadır. Mâtürîdî'ye göre salat, övgülerin zirvesi olup, bu övgünün en ileri düzeyi insanlar tarafından gerçekleştirilemez. Dolayısıyla

⁴ Bakara 2/157:

“أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ”

⁵ Tevbe 9/103:

“خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ”

⁶ Ahzâb 33/43:

“هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا”

⁷ Kummî'nin bu ayeti Şia esasları doğrultusunda yorumladığı görülmektedir. Velayet konusunun meşruluğunu da bu ayete bağladığını söyleyebiliriz.

insanlar “Allahümme salli âlâ Muhammed...” diyerek salavatı Allah’a havale etmekte ve Allah’tan kendilerinin yerine bu fiili temenni etmesini istemektedirler (Mâtürîdî,2005: 11/362-363). Anlaşıldığı kadarıyla Mâtürîdî, insanların Peygamberi layığıyla ve yeterince övmeleri mümkün olmadığından onu layığıyla övecek olanın ancak Allah olduğunu ifade ederek, peygamberin yüceliğinin sadece Allah tarafından dile getirileceğini söylemek istemektedir (Mâtürîdî, 2005: 11/380-381).⁸

Mâverdî (ö. 450/1058) tefsirinde bu ayetin dört şekilde yorumlandığını dile getirmektedir. İlki Ebü’l-Âliye’nin (ö. 90/709) görüşü olup ona göre Allah’ın salatı meleklerin yanında *peygamberi övmesi*, meleklerin salatı ise *duadır*. İkinci görüş Saîd b. Cübeyr’e (ö. 94/713 [?]) ait olup Allah’ın salatı *mağfîret*, meleklerin salatı *peygamber için istiğfarda bulunmaktır*. Mâverdî, tefsirinde yer verdiği üçüncü görüşün Hasan tarafından söylendiğini ancak bu görüşün Atâ b. Ebû Rebâh’a (ö. 114/732) ait olduğu belirtmektedir. O, Allah’ın salatını *rahmet*, meleklerin salatını da *peygambere dua etmeleri* olarak anlamıştır. Tefsirde yer alan son görüş ise İbn Abbas’a ait olup Allah’ın salatının *bereket* manasına geldiğidir. Müminlere salat emrinin peygambere sorulduğuna dair rivayete de yer veren Mâverdî, peygamberin salatın nasıl olacağına dair açıklamasını da aktarmıştır (Mâverdî, t.y.: 4/421-422).

Mu’tezile’den Zemahşerî (ö. 538/1144) salat kavramına Bakara sûresinin 157. ayetinde *şefkat* anlamını vermektedir (Zemahşerî, 2016: 1/567). O, Ahzâb suresinin 43. ayetindeki Allah’ın müminlere salatını *rahmetiyle muamele göstermesi* olarak yorumlarken meleklerin salatını ise *müminlere dua etmeleri* şeklinde değerlendirmektedir (Zemahşerî, 2016: 5/408). Ona göre Ahzâb suresinin 56. ayetinde müminlere, peygambere salat etmelerinin emredilmesini Allah’a peygambere rahmetiyle muamele etmesi ve onu selamette kılması için dua etmeleri olarak kabul etmektedir. Müminlerin peygambere salat etmesinin vacip hükmünde olduğunu belirten Zemahşerî salavat getirme konusunda bazı hadislere de tefsirinde yer vermektedir. Salavata Ehl-i Beyt’in de dâhil edilebileceğini düşünen Zemahşerî’ye göre salavat peygamberin adının geçmesi halinde söylenen bir şiardır (Zemahşerî, 2016:5/440-442). Zemahşerî’nin açıklamalarından anlaşıldığı üzere bu ayete göre peygambere salavat getirmek gereklidir.

Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210), meleklerin peygambere salat etmesini peygamberin mele-i a’lâda muhterem görülmesi ve *ona saygı duyulması* olarak yorumlamaktadır. Ona göre müminlere salatın emredilmesi sebebiyle de aşağı düzeydeki toplumlarda peygambere saygı duymak farzdır. Râzî, ayrıca salat kelimesinin *dua* anlamına geldiğini belirtmektedir. Ancak dua başkası için bir üçüncüden fayda talep etmek manasını taşıdığından Allah için salat kelimesinin dua anlamında olması mümkün değildir. Ayetteki salat fiilinin önce Allah’a sonra meleklerle atfedilmesini Allah’ın meleklerden üstün olmasından dolayıdır. Bu üstünlük sebebiyle Allah peygambere salat etse de etmese de melekler salat etmek zorundadır. Meleklerin peygambere salat etmesi ya mendup ya da vaciptir. Salat etmekte peygambere saygı söz konusudur. Râzî’ye göre peygamberin müminlerin salatına ihtiyacı bulunmamaktadır. Ancak salat *peygambere saygının izharı* için gereklidir (Râzî, 2002: 18/290-292).

Endülüslü müfessir Kurtubî’ye (ö. 671/1273) göre Ahzâb sûresinin 56. ayetindeki Allah’ın peygambere salatı *rahmet ve rızası*, meleklerin peygambere salatı *dua ve istiğfardır*. Ümmetin salatı ise *peygambere dua etmek ve onu yüceltmektir*. Kurtubî peygamberin bu ayetle Allah tarafından

⁸ Mâtürîdî, Ahzâb sûresi 43. ayetin tefsirinde ise Allah’ın müminlere salat etmesini *rahmet ve mağfîret*, meleklerin müminlere salatını ise *istiğfarda bulunmaları ve kurtuluş talep etmeleri* olarak yorumlamaktadır.

övlüğünü ve kötülüklerden korunduğunu ifade etmektedir (Kurtubî,2006:17/213-222). Kurtubî'nin peygambere salat getirmenin gerekliliğinden bahsetmesi sebebiyle onun salavatı peygambere saygının tezahürü olarak kabul ettiğini düşünmek mümkündür.

Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286) Allah'ın ve meleklerin peygambere salatını *peygamberin şerefini şanını yüceltmeye özen göstermeleri* olarak yorumlamakta, Müslümanların bu konuda daha çok özen göstermelerini söylemekte ve Müslümanlara *Allahümme salli ala Muhammed* demelerini öğütlemektedir. Selamdan muradın ise peygamberin emirlerine boyun eğmek olduğunu bildirmektedir. Ona göre bu ayeti peygamberin ismi geçtiğinde ona salat ve selam edilmesinin delili olarak kabul edebiliriz (Kadı Beyzâvî,2010: 3/588).

Ebu'l-Berekât en-Neseî (ö. 710/1310) müminlerin peygambere salat etmesinin *onun emirlerine tam olarak itaat edin* anlamında olduğunu söylemektedir. O, Peygambere salat vermenin hükmü hakkında açıklamalara da değinmiştir (Neseî, 1998: 3/44). Kadı Beyzâvî ve Ebu'l-Berekât en-Neseî'ye göre söz konusu ayet bağlamında peygambere itaat etmek ve ona salavat getirmek gereklidir.

İbn Kesir'e göre (ö. 774/1373) Ahzâb sûresinin 56. ayetinin maksadı *Allah'ın peygamberin yüce mevkîini kullarına haber vermesidir*. Allah, meleklerin yanında peygamberi övmekte ve melekler de onun için mağfiret dilemektedir. Sonrasında ise süfli âlemin *peygambere salat ve selam vermeleri* emredilmektedir. Böylelikle ulvi ve süfli âlemdeki varlıklar peygambere övgü hususunda birleşmiş olacaklardır (İbn Kesir, 1999: 6/457-479). İbn Kesir'in yorumuna göre bu ayetle peygamberin övülmesi ile onun yüceliğinin tüm varlıklar arasında yayılması amaçlanmaktadır. Böylelikle peygamberin yüceliği meselesi tüm âlem tarafından kabul edilebilir.

Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) Allah'ın salat etmesinin *peygambere rahmeti* olduğuna dair İslam âlimlerinin görüşünü aktardıktan sonra meleklerin salat etmesinin ise *istiğfar* anlamında olduğunu dile getirmektedir. Allah'ın salatını peygambere rahmet etmesi, meleklerin salat etmesini de peygambere dua etmelerine dair İbn Abbas'ın rivayetine Ebüssuûd Efendi'nin tefsirinde de yer verilmiştir. Allah'ın ve meleklerin peygambere salat etmesi, ona hayır ve salah getirmeleri, onunla ilgilenmeleri ve onun şerefine izam ve tazim etmek için onunla alakadar olmaları anlamındadır. Bu ancak Allah'ın ona rahmet etmesi, meleklerin ise onun için dua ve istiğfarda bulunmaları ile gerçekleşir. Müminlerden salat etmelerinin istenmesi ise *peygambere itina* gösterilmesi anlamındadır. Bu aynı zamanda *salat ve selam edin* emridir. Ebüssuûd Efendi teslim olmanın da peygamberin emirlerine boyun eğmek anlamında olduğunu dile getirmiştir. O aynı zamanda peygambere *salavat getirmenin vacip* olduğunu düşünmektedir (Ebüssuûd Efendi, t.y.: 7/113). Ebüssuûd Efendi'nin yaklaşımdan onun peygamberi desteklemeye yönelik bu ayeti yorumladığını ve aynı zamanda onun salavat getirmeye sıcak baktığını söylemek mümkündür.

İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) tasavvufî tefsirinde Ahzâb sûresinin 43. ayetindeki salat kelimesinin mecazi olarak *rahmet ve istiğfar* anlamını taşıdığını belirtmektedir. Ona göre müminler için salat, hayırlı olanı istemektedir. Bursevî ayetin tefsirinde Hz. Musa'ya dayanan bir rivayete de yer vermektedir. Rivayete göre Hz. Musa'ya Rabbin salatta bulunup bulunmadığı sorulmaktadır. Hz. Musa'ya sorulan bu soruya Allah cevap vermekte ve salatının öfkesini teskin ettiği rahmeti olduğunu bildirmektedir (Bursevî, t.y.: 6/457). Ahzâb sûresinde Allah'ın peygambere salatını rahmet olarak yorumlayan Bursevî, meleklerin salatını ise *dua ve af* olarak belirtmektedir. O tefsirinde bazılarına göre insanların ve cinlerin salatının *rükû ve dua* olduğunu da bildirmektedir (Bursevî, t.y.: 6/479).

Bursevî, peygambere yönelik gerçek övgülerin imkânımız dâhilinde olmaması sebebiyle Allah'a yönelmemizin emredildiğini söylemektedir. Sonuç olarak Allah bizim isteğimiz neticesinde peygambere salat etmektedir (Bursevî, t.y.: 6/479). Bu yorumların Mâtürîdî'nin ilgili ayetteki açıklamalarına özdeş olduğunu söyleyebiliriz. Bursevî, salat emrinin salat sevgisinin ortaya koyulması bakımından faydalı olduğunu bildirmektedir. O, Ahzâb suresinin 56. ayeti bağlamında Allah'ın diğer peygamberler arasında Hz. Muhammed'i tercih ettiğini, salat etmeye de onun ümmetine özel kıldığını açıklamaktadır. Bursevî'ye göre Allah'ın peygambere salat etmeye ihtiyacı olmadığı halde peygambere salat etmektedir. Bursevî, ümmetin peygamberin şefaatine muhtaç olmaları sebebiyle ona salat etmelerini pek doğru bir davranış olarak kabul etmektedir (Bursevî, t.y.: 6/479-480).

Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942), Ahzâb sûresinin 56. ayeti bağlamında Allah'ın peygambere salat etmesinin *peygambere rahmet ve nimet vermesi* anlamında olduğunu dile getirmiştir. Meleklerin salat etmesi *peygamber için istiğfar etmeleri, hizmetleriyle ona daima ikramda bulunmalarıdır*. Elmalılı peygamberin ismi geçtiğinde ona salat etmenin farz olduğundan bahsetmektedir (Yazır, t.y.: 5/333-334). Elmalılı, salat kelimesinin isnad edildiği özneye göre farklı anlama geldiği düşüncesine sahiptir. Nitekim o, Bakara sûresinin 157. ayetinde bahsedilen Allah'ın salatını bütün günahları bağışlaması olarak değerlendirmektedir (Yazır, t.y.: 1/456).

Mevdûdî (1903-1979) Allah'ın peygambere salat etmesinin *peygamberine karşı çok merhametli olması ve onu övmesi* anlamına geldiğini ifade etmektedir. Allah'ın ona salat etmesi *peygamberin işlerini bereketli kılması, ismini yüceltmesi* anlamındadır. Allah, peygamberinin üzerine rahmet indirmektedir. Mevdûdî, meleklerin salat etmesini ise *meleklerin peygamberi çok sevmeleri neticesinde Allah'ın ona yüce derece/makamlar vermesi, dininin ve şeriatının gelmesi için dua etmesi* anlamına geleceği şeklinde yorumlamaktadır. Mevdûdî ayetin indiği dönem hakkında da birtakım bilgiler vermekte olup bu dönemde İslam düşmanlarının Müslümanları kışkırdığını ve İslam'ın güçlenmesine tahammül edemediklerini dile getirmektedir. Bu konuda çalışmaktan geri durmayan İslam düşmanları, İslam'ı gözden düşürmeye çalışmalarına rağmen Allah peygamberine karşı merhametli davranmaktadır. Melekler de aynı zamanda peygamberin destekçileridir. Mevdûdî bu ayet bağlamında Allah'ın rahmetinin ve bereketinin peygamberle olduğunu ve meleklerin de ona dua etmesi sonucunda peygambere zarar verilmeyeceğini belirtmektedir (Mevdûdî, 2005: 4/451-455).

Mevdûdî bu ayetle birlikte Müslümanlara ilki *sallu aleyh* ikincisi *sellimu teslimen* olmak üzere iki şeyin emredildiğini düşünmektedir. Melek ve insanların peygambere salat etmesinin üç anlamı içinde barındırdığını söyleyen Mevdûdî bu anlamlar bağlamında salatın *sevgi, övgü ve dua* anlamları olduğunu kastetmektedir. Bu ayetleri de peygambere *sallu aleyhi* emrinin verildiğinin delili olarak görmektedir. Yine bu ayetle peygamberi yüceltin ve aynı zamanda ona dua edin denilmektedir (Mevdûdî, 2005: 4/451-455). Tefsirinde peygambere sahabenin nasıl selam getireceklerine dair rivayetlere de yer veren Mevdûdî, salavatların lafızlarının ayrı olmasına rağmen aynı içeriğe sahip olduğunu düşünmektedir. Müslümanlar, peygambere hakkıyla salat etmek amacıyla Allah'ın ona salat etmesi için dua etmektedir (Mevdûdî, 2005: 4/451-455). Mevdûdî'nin bu anlayışı Mâtürîdî'nin görüşüyle benzeşmektedir.

Son dönemde tefsir alanında çalışmaları bulunan Mehmet Okuyan'a göre Ahzâb sûresinin 56. ayetindeki salat kavramı melekler için kullanıldığında *dua ve istiğfar* anlamını taşımaktadır. Okuyan, bu ayete *Allah ve meleklerinin peygambere salat ediyorlar, yardım ediyorlar, Müslümanlara siz de*

salat edin yardım edin manasının verileceğini düşünmektedir. Bu şekilde mana verildiğinde *salat* kelimesinin güncelleşeceğini belirten Okuyan, bu kavramla herkesin fedakârlığa katılacağını iddia etmektedir. Nitekim peygamber döneminde peygambere yardım etme mal ve can ile gerçekleştirilmektedir. Peygamber dönemi sonrasında kıyamet kadar olan süreçte ise peygambere yardım, onun dinine yardım etmekle gerçekleştirilebilir (Okuyan, t.y.: 398-399).

Yukarıda verilen açıklamalar doğrultusunda tefsir kaynaklarında *salat* kavramıyla ilgili iki temel yaklaşımın bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu yaklaşımlardan ilki ortak lafızların aynı cümlede iki ayrı manaya gelecek olmasının veya kelimenin hakiki ve mecazi anlamının kullanılmasının caizliği düşüncesidir. Dolayısıyla *salat* fiili hangi özneye isnad edilirse o özneye göre anlam kazanmaktadır (Başaran, 2019:23/754).

Konuyla ilişkili ikinci yaklaşım ise aksini gösterecek bir karine olmadığı sürece lafzın gerçek manasında kullanılmasıdır. *Salat* kelimesi ortak bir lafız olmayıp, kelimenin lügavi ve şer'i anlamlarının hem Allah'ın hem de meleklerin peygamberi yüceltmesi ve ona değer vermesi manasında olduğudur (Başaran, 2019:23/754). Mâtürîdî, Zemahşerî, Râzî, İbn Kesir gibi müfessirler tarafından da bu iki temel yaklaşımın mezceldiği görülmektedir.

Buraya kadar tefsir çalışmalarından bazıları inceleyerek *salat* kelimesinin ne şekilde yorumlandığını ortaya koymaya çalıştık. Sonuç olarak Allah'ın *salat*'ının genellikle peygamberi övmeye, ona rahmet etmeye gibi anlamlarda kullanıldığını söyleyebiliriz. Tefsirlerde bu ayetin açıklamasından hemen sonra peygambere *salat* edilmesinin nasıl olması gerektiği konusunda bilgiler de yer almaktadır.

Tablo 1: Tefsirlerde Ahzab Sûresinin 56. Ayetindeki "Salat" Kelimesine Verilen Anlamlar

TEFSİRLERDE AHZAB SÛRESİNİN 56. AYETİNDEKİ "SALAT" KELİMESİNE VERİLEN ANLAMLAR					
	Müfessir	ALLAH'IN SALATI	MELEKLERİN SALATI	MÜMİNLERİN SALATI	
1	Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767)	Peygambere mağfret etmesi.	Peygamber için mağfret dilemeleri.		
2	Kummî (ö. 290/903)	Peygamberi övmesi ve onu tezkiye etmesi	Peygamberi övmeleri	Peygambere dua etmeleri	
3	Taberî (ö. 310/923)	Peygamberi övdüğünü. Rahmet	Onun için duada bulduklarını. dua ve af dileme	Peygamberi övmeleri	
4	Mâtürîdî (ö. 333/944)	(43) rahmet ve mağfret	(43) istiğfarda bulunmaları ve kurtuluş talep etmeleri	Salatı Allah'a havale, Allah'tan peygambere <i>salat</i> etmeyi üstlenmesini isteyin	Kulun aciziyetinden dolayı
5	Mâverîdî (ö. 450/1058) 4 görüş verir	Meleklerin yanında peygamberi övmesi	Dua		Ebü'l-Âliye'nin (ö. 90/709) görüşü
6	Mâverîdî (ö. 450/1058)	Mağfret	peygamber için istiğfarda bulunmak		Saîd b. Cübeyr'in (ö. 94/713 [?]) görüşü
7	Mâverîdî (ö. 450/1058)	Rahmet	Peygambere dua		Atâ b. Ebû Rebâh'ın (ö. 114/732) görüşü
8	Mâverîdî (ö. 450/1058)	Bereket		Salavat (-)	İbn Abbas'ın görüşü
9	Zemahşerî (ö. 538/1144)	(43) rahmetiyle muamele göstermesi	(43) müminlere dua etmeleri	(56) Allah'a peygamber için dua etmeleri/salavat	

10	Râzî (ö. 606/1210)	Dua olamaz	Ona saygı duyulması	Peygambere saygının izharı	
11	Kurtubî (ö. 671/1273)	Rahmet ve rızası övülme ve korunma	Dua ve istiğfar	Peygambere dua etmek ve onu yüceltmek	
12	Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286)	Peygamberin şerefini şanını yüceltmeye özen göstermeleri	Peygamberin şerefini şanını yüceltmeye özen göstermeleri	Allahümme salli ala Muhammed	Ayet salavatın delilidir.
13	Berekât en-Neseî (ö. 710/1310)			Onun emirlerine tam olarak itaat edin	Ayet salavatın delilidir.
14	İbn Kesir (ö. 774/1373)	Allah'ın peygamberin yüce mevkiini kullarına haber vermesi	Mağfiret dileme	Peygambere salat ve selam verin	
15	Ebüs-süüd Efendi (ö. 982/1574)	Peygambere rahmeti	İstiğfar	Peygambere itina gösterin Salat ve selam edin	Salavat vaciptir
16	İ.Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)	(43) rahmet ve istiğfar	Dua ve af	Rükû (saygı) ve dua, Allah'tan peygamber için salat etmesi	Kulun acziyetinden dolayı
17	Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942)	Peygambere rahmet ve nimet vermesi		Peygamber için istiğfar etmeleri, hizmetleriyle ona daima ikramda bulunmaları	Özneye göre değişir. Müminlere farzdır.
18	Mevdûdî (1903-1979)	Peygamberine karşı çok merhametli olması ve onu övmesi	Meleklerin peygamber için dua etmeleri		
19	Mehmet Okuyan	Salat, yardım	Dua ve istiğfar, yardım	Salat, yardım	

2. Meallerde Ahzâb Sûresinin 56. Âyetindeki Salat Kavramına Verilen Anlamlar

Tefsir araştırmalarında olduğu gibi modern dönem mealleri incelendiğinde Ahzâb sûresinin 56. âyetine farklı anlamlar verildiği görülmektedir. Salat kavramının lafzen/olduğu gibi bırakıldığı mealler İsmail Hakkı İzmirli, Elmalılı Hamdi Yazır, Ömer Nasuhi Bilmen, Hasan Basri Çantay, Abdülbaki Gölpınarlı, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Mahmut Özdemir, Ümit Şimşek, Kadri Çelik ve Ali Bulaç'ın Kur'an mealleridir. Salat kelimesi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeni meali olarak bilinen mealde de bu şekilde çevrilmiştir. Diyanet Vakfı mealinde ise peygambere *salavat getirirler* manası verilmiştir (Kur'an Meali: Ayet Karşılaştırma).

Ahzâb sûresinin 56. âyetindeki salat kavramına *peygambere destek* anlamının verildiği mealler; Bayraktar Bayraklı, Mehmet Okuyan, Mustafa İslamoğlu, Mustafa Öztürk, Mustafa Çavdar, Cemal Külünkoğlu, Edip Yüksel ve İlyas Yorulmaz'a aittir. Yaşar Nuri Öztürk mealinde peygambere *salatı destek verip, onun şanını yüceltmek* olarak çevirmiştir. Süleymaniye Vakfına ait mealde de salat kavramı *Allah ve meleklerin peygambere desteği* olarak çevrilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın eski mealinde ise Allah'ın ve meleklerin peygambere *salatı peygamberi övmek* olarak Türkçeye aktarılmıştır. Salatı *peygamberi övmek* olarak çeviren meallerden biri de Mahmut Kısa'ya aittir. O mealinde Allah'ın salat etmesini, *peygamberi övmesi, bereketli kılması ve onun üzerine rahmetini indirmesi* olarak Türkçeye kazandırmıştır. Mehmet Türk ise bu âyeti peygambere *dua* ederler şeklinde çevirmiştir. Süleyman Ateş mealinde salat etmenin *peygamberin şerefini gözetmek ve şanını yüceltmeye özen göstermek* anlamına geleceğini aktarmaktadır. Şaban Piriş'e göre ise buradaki salat,

rahmet etmeleri anlamındadır. Besim Atalay mealinde salat kelimesinin farklı bir anlamını kullanmakta olup o peygambere salat etmenin *dua* etmek anlamını taşıdığı dile getirmiştir (Kur'an Meali: Ayet Karşılaştırma).

Allah'ın peygambere salata meallerin birçoğunda destek olarak yorumlanmaktadır. Bu görüş doğrultusunda salat kelimesinin nasr/yardım destek anlamına olduğunun ilk kez kullanımının İbn Kutluboğâ (ö. 879/1474)'a ait olduğu iddia edilmektedir. Sonraki dönemlerde ise bu anlamın Ebu'l-Bekâ (ö. 1095/1684) tarafından da verildiği görülmektedir (İbn Kutluboğâ, 2012: 102, 433, 256-257 ;Karaalp, 2017: 141).

Ebu'l-Bekâ salat kelimesinin *ibadet* ve *rahmet* anlamları (Ebu'l-Bekâ, 1998: 543) olduğunu da belirtmekle birlikte eserinde salat kelimesinin anlamlarının arasında Allah'ın salatının koruma ve tevfik manasında olduğunu aktarmaktadır. Meleklerin salatında yardım etmeleri anlamında *nasr* sözcüğünü kullanmaktadır. Müminlerin salata ise peygambere ittiba etmektir. Bu görüş müfessir Mücahid'e dayandırılmaktadır (Ebu'l-Bekâ, 1998: 554).⁹

Ahzâb sûresinin 56. ayetindeki salat kelimesinin anlamını sadece salat olarak çevirip sonrasında açıklamalarda bu salatın hangi manaya geldiğini belirten mealler de bulunmaktadır. Ali Fikri Yavuz *salat ederler* diye tercüme edip peygambere salat etmenin *onun şanı ve şerefini yükseltmek* anlamında olduğunu bildirmiştir (Kur'an Meali: Ayet Karşılaştırma).

Ahzâb sûresi 56. ayetin klasik dönemden günümüze dair tefsirlerde ve meallerde nasıl ele alınıp yorumlandığını ortaya koymaya çalıştıktan sonra çalışmamızın esas konusunu oluşturan bu ayetin sosyal medyada Tanrı ve peygamber anlayışına yansımalarını ele almaya çalışacağız.

Tablo 2: Meallerde Ahzab Sûresinin 56. Ayetindeki "Salat" Kelimesine Verilen Anlamlar

MEALLERDE AHZAB SÜRESİNİN 56. AYETİNDEKİ "SALAT" KELİMESİNE VERİLEN ANLAMLAR				
Meal Veren	İsmail Hakkı İzmirli, Elmalı Hamdi Yazır, Ömer Nasuhi Bilmen Hasan Basri Çantay, Abdülbaki Gölpınarlı, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Mahmut Özdemir, Ümit Şimşek, Kadri Çelik Ali Bulaç Diyanet yeni	Diyanet vakıf	Bayraktar Bayraklı, Mehmet Okuyan, Mustafa İslamoğlu, Mustafa Öztürk, Mustafa Çavdar, Cemal Külünkoğlu, Edip Yüksel İlyas Yorulmaz Yaşar Nuri Öztürk Süleymaniye Vakfı	Diyanet eski Mahmut Kısa
Verilen Anlam	salat	salavat	destek	övmek
Meal Veren	Süleyman Ateş	Şaban Piriş	Ali Fikri Yavuz	Mehmet Türk Besim Atalay
Verilen Anlam	şerefini gözetmek şanını yüceltmek	rahmet	salat, şanını yükseltmek	dua

⁹ Cahit Karaalp ise Ebu'l-Bekâ'nın görüşünü Mücahid'e dayandırmasına dair yaptığı araştırmalar sonucunda; Mücahid'in tefsirle ilgili yorumlarının bulunduğu derleme eserlerde böyle bir açıklamanın yer almadığını belirtmektedir. Ancak salat kelimesinin sözlüklerdeki anlamlarından dolayı olarak "yardım, destek" manasını çıkarılabilir. Karaalp salat kelimesinin herhangi bir kaynağa dayanmaksızın sadece "uyuluk kemiği" temel manasından dolayı kelimeye "uyuluklamak, desteklemek, gayret, çaba" anlamının verilmesine de yanlı olarak görmektedir. Karaalp, Türkçe Meallerde Kavram Çevirileri Sorunu "Salât" Kavramı Örneği, 141-142.

3. Ahzâb Sûresinin 56. Âyetinin Sosyal Medyadaki (Youtube) Yorumları

Modern dönemde sosyal medya aracılığıyla en uzak mesafelerdeki insanlara bir tuşa basarak ulaşılmaktadır. İletişim çağında yaşanan yeniliklerle beraber insanlara hitap etmek de daha kolay hale gelmiştir. Sosyal medya olarak bilinen kanallar vasıtasıyla bilgi akışı oldukça hızlanmıştır. Sosyal medya, kitleleri bilgilendirip haberdar etme gibi görevleri üstlenmekte ve yaygın eğitim kapsamında önemli fırsatlar sunmaktadır (Güneş 2018:1/204). İnsanlar tarafından her zaman merak konusu olan dine dair bilgiler de sosyal medyada hayli yer tutmaktadır. Kendi din anlayışlarını başkalarının da benimsemesini isteyen kimseler sosyal medya aracılığıyla kitlelere hitap etmekte ve bu amaç doğrultusunda birçok dini içerik üretmektedirler. Sosyal medyada toplumun Allah ve peygamber algısına dair düşüncelerini etkileyebilecek, Ahzâb sûresinin 56. âyetiyle ilişkili de pek çok paylaşım yer almaktadır. Bu paylaşımların yoğun olarak aktarıldığı dijital mecralardan biri de Youtube'dur. Çalışmada Ahzâb sûresinin 56. ayeti çerçevesinde Youtube'da popüler olan ve öne çıkan bazı isimlerin videolarıyla sınırlayarak Allah ve peygamber algısının nasıl yorumlandığını ortaya koymayı amaçlamaktayız.

Modern bilim ve felsefe-din ilişkisi konusunda araştırmalarda bulunan Caner Taslaman, "Peygambere salat etmek ne demektir" isimli videosunda peygambere salat etmenin *Allah ve meleklerinin peygamberi desteklemesi* olduğunu açıklamaktadır. Ahzâb sûresinin 56. âyetiyle Allah, Müslümanlara da peygambere salat etmelerini emretmektedir. Taslaman'a göre müminlerin peygambere salatı/desteği peygamberin yaptığı gibi İslam'ın güzelliğini yaymak, peygamberin anlattığı gibi dini anlatmaktır. Oysa Müslümanlar salavat getirerek Allah'a sen destek ol demektirler. Ancak salatın/destek olmanın manası salavat getirmek değildir. Taslaman açıklamasına Kur'an'da da peygamberin isminin yer aldığı ayetlerde Allah'ın salavat getirmediğini belirterek devam etmektedir. Salavat yine peygamberin adı geçtiğinde söylenen bir ifade de değildir. Bu ayetten anlaşılması gerekenin "peygambere destek olup, onu en güzel şekilde *anlatmak*" olduğunu açıklayan Taslaman, *Kur'an'ın ahlakını yaymanın* da ona salat getirmek olduğunu bildirmektedir (Taslaman, 2015). Caner Taslaman'ın bu ifadelerinden yola çıkarak salat kelimesini ilk dönem klasik kaynaklarındaki anlamları üzerinden açıkladığını dile getirebiliriz. Ona göre salat etmek, peygambere salavat getirme anlamını taşımamaktadır.

Abdülaziz Bayındır, söz konusu ayetin sorulması üzerine bu ayetin anlaşılması en zor olan ayetlerden biri olduğunu söyleyerek açıklamasına başlamaktadır. Allah ve meleklerinin salat etmesini *destek* olarak belirten Bayındır, Allah ve meleklerinin aynı zamanda müminlere de salat ettiğini dile getirir. Bayındır, Allah'ın bize salatı emretmesine rağmen Müslümanların salavat getirmesini, Allah'ım sen salat et dememiz anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bayındır, bu anlayışın "benim işim var, sen yap" demekle eşdeğer olduğunu açıklamakta ve bu konuda Caner Taslaman'la aynı yaklaşımı sergilemektedir. O, Ahzâb sûresinin 56. âyetinin Allah ve meleklerin peygambere *yardım* ettikleri, onun için gerekeni yaptıkları gibi bir anlamı olduğunu da iddia etmektedir (Kuran Dersi, 2010). Bayındır'ın açıklamalarından anlaşıldığı üzere o, peygambere salavat getirmenin makul olduğunu düşünmemektedir. O, peygambere ancak destek ve yardım ile salat edilebileceğini vurgulamaktadır.

Abdülaziz Bayındır başka bir videosunda ise Bakara sûresinin 157.¹⁰ ve Ahzâb sûresinin 56. âyetlerinde geçen salat kelimesine dayanarak salavat getirmenin, Allah'ım sen salat et anlamına geldiğini ifade etmektedir. Salavat getirmeyi başka bir emirle de karşılaştıran Bayındır, bu durumu Allah'ın "namaz kılın" emrine karşılık, Müslümanların ona "sen namaz kıl" demesiyle eşdeğer görmektedir. Ona göre Ahzâb sûresinin 56. âyetinde Allah ve meleklerin peygambere destek verdikleri bildirilmekte olup müminlere de peygambere destek olmaları emredilmektedir. Salavat getirmenin bir emir olmadığını açıklayan Bayındır, salat etmenin *peygamberin yolundan gitmek* olduğunu söylemektedir (Prof. Dr. Abdulaziz Bayındır, 2016). Bayındır, Allah'ın insanlara emrini sadece lafzen, salavat okuyarak yerine getirmenin mümkün olmadığını dile getirmektedir.

Mehmet Okuyan'ın peygambere salat hususunda birden çok videosu bulunmaktadır. Okuyan bu ayetin tercümelemlerde salavat olarak aktarılmasını eleştirmekte ve salat kavramına yakından bakılmadığından dolayı bu şekilde tercüme edildiğini bildirmektedir. Salatın dua anlamında geldiğini de bildirip Allah'ın birine dua edip etmediğini şeklinde bir soru sormaktadır. Bu açıklamasından sonra Okuyan, salatın *destek ve yardım* anlamına geldiğini ve ayette Allah ve meleklerin peygamberi destekledikleri ve inananların da destek olması gerektiğinin anlatıldığını dile getirmektedir. Ona göre bu emir günümüzde sadece söyleme indirgenmiştir.

Okuyan, sahabenin -günümüzde yapıldığı gibi- ayetin nüzulünden sonra koro halinde salavat getirmediğini söylemektedir. Ona göre salat u selam, *peygamberî değerlere yardım etmeyi ve onlara yürekte teslim olmayı gerektiren fedakârlık isteğidir* (Mustafa İslamoğlu, 2015). Okuyan konuyla ilgili bir diğer videosunda Anadolu halkının peygamberin adı geçince ellerini kalplerine götürüp salavat getirmelerine karşı herhangi bir şey söylemediğini açıklamaktadır. Videoda yine Allah'ın salat etmesini *yardım etmek* olarak değerlendiren Okuyan, Allah'ın bize de peygambere ve onun davetine yardım etmemizi emrettiğini bildirmektedir. Ona göre bu emir fedakârlıkla olacaktır. Okuyan inananların salavat getirmesinin, Allah sen yardım et dememiz anlamına geldiğini söylemektedir. Ona göre Müslümanlar bu şekilde söylemlerle Allah'ın emrini geçiştirmektedirler. Dolayısıyla inananlar Allah'ın emrini eylemden söyleme indirgemişlerdir. Okuyan'a göre salat ve selam peygamberimiz için fedakârlık yapmayı ve onun getirdiği değerlere sadık ve teslim olmayı gerektirmektedir. Allah'ın Ahzâb sûresinin 43. ayetinde müminlere de salat ettiğini belirten Okuyan bunun yardım olduğunu dile getirmektedir. Peygambere yardım ise onun değerlerine sadık olmaktır (Mehmet Okuyan, 2019). Okuyan salavata karşı olmadığını yine bir videosunda dile getirmekle birlikte bu kavramın içinin boşaltıldığını ifade etmektedir. Okuyan'a göre salat destek anlamındadır ve peygamberin bize tebliğ ettiği esasları kabul ederek peygambere salat etmiş olmaktadır (Vahiy'den Hayata, 2014).

Dua niyetiyle salavat getirmeyi kabul eden Okuyan, belli bir salavat sayısına karşılık bazı şeylerin lütfedileceğini gerçek dışı bulmaktadır. Örneğin belli bir sayıda peygambere salat getirmemizin karşılığında cennette hurilerin verileceğine dair rivayetleri eleştirmektedir. Okuyan salavata dair söylemlerin Kur'an'daki peygamber anlayışına ters olduğunu belirtmektedir. Okuyan Allah'ın bildirdiği dışında peygamberlerin gaybı bilemeyeceğini ifade etmektedir. Bu görüşünü de Maide sûresinin 109.

¹⁰ Bakara 2/157:

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ (١٥٧)
"İşte rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır."

ayetiyle desteklemektedir (Vahiy'den Hayata, 2014). Özetle ifade etmek gerekirse Okuyan, peygamberin yolundan gitmenin sadece söylemle/salavatla olmadığını belirtmekte olup onun getirdiği dini değerlere destek çıkmak gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır.

Mustafa İslamoğlu, Ahzâb sûresinin 56. ayetinin anlaşılması için aynı surenin 43. ayetine de bakılması gerektiğini bildirmektedir. Allah'ın salat etmesinin rahmet olarak adlandırılmasına karşı çıkan İslamoğlu bu tezinin kaynağı olarak Bakara sûresinin 157. ayetini göstermektedir. Salat kelimesinin birden çok anlamının bulunduğunu belirten İslamoğlu, bu kelimeyi *destek* manası dışında hiçbir anlamın tam olarak karşılamadığını iddia etmektedir. Allah, melekler ve müminler için kullanılan müşterek mananın ise *destek* olduğunu bildiren İslamoğlu'na göre Ahzâb sûresinin 43. ve 56. âyetleri arasında Hz. Peygamberin üzülmemesi gerektiği öğütlenmektedir. Ahzâb sûresinin 56. âyeti ile de Hz. Peygamberin desteklenmesi emredilmektedir. İslamoğlu'na göre bu emri ancak hayatımızı vahye göre inşa ederek uygulayabiliriz. Sadece söylem tarzında, salavat getirerek bunun gerçekleşmeyeceğini açıklayan İslamoğlu'na göre Hz. Peygamberin salavata ihtiyacı da bulunmamaktadır (Şükran Hakaik, 2013). Bu ifadeleri ile onun Okuyan'la aynı düşünceye sahip olduğunu söyleyebiliriz.

İslamoğlu bir videosunda Kur'an'ın içinden nübüvvetin çalındığını, bunun üzerine salavat çarpıtmasının uydurulduğunu dile getirmektedir. Ona göre Ahzâb sûresinin 56. âyeti de buna alet edilmektedir. Bu âyetin salavat emri olarak anlaşılmasını eleştiren İslamoğlu, salavat kuşu diye bir kuştan bahsetmektedir. Rivayete göre Müslümanların her salavatında bu kuş yaratılmakta ve bu kuş Müslümanlara dua etmektedir. İslamoğlu insanların bir şeyler üretmemelerini ve akıllarını kullanmamalarını eleştirmekte, salavat hapiyle uyuşturulduklarını söyleyerek sitemde bulunmaktadır (Sam,2018).

İslamoğlu başka bir videoda Allah'ın peygambere salavat getirmediğini *salat ettiğini* açıklamaktadır. Salatın salavat olarak anlaşılmasının Allah'ın peygambere salavat getirmesi anlamına yol açtığı düşünmekte olan İslamoğlu'na göre bu durum Allah'ı inkâr etmek kadar gariptir. Ahzâb sûresinin 56. âyetinin Hz. Peygambere yapılan iftirallardan sonra indiğini belirten İslamoğlu salatın destek manasına geldiğini vurgulamaktadır (Mustafa İslamoğlu,2019). İslamoğlu bir başka videosunda Ahzâb sûresinin 56. âyetini İslam tarihinde en çok yanlış anlaşılan âyetlerden biri olarak değerlendirmektedir. Bir kelimenin bir makamda birden çok anlama gelmeyeceğini belirten İslamoğlu salat kelimesinin *Allah, melekler ve müminler için destek* anlamına geldiğini iddia etmektedir(Muslimfilm, 2012). Mustafa İslamoğlu Ahzâb sûresinin 56. âyeti kaynak alınarak salavat okunmasını eleştirir ve söz konusu ayetteki emrin peygambere destek anlamında olduğunu vurgular. Peygamber ve arkadaşlarının da böyle bir şey gerçekleştirmediğini aktaran İslamoğlu'na göre salavat getirme sonradan uydurulmuştur (Mustafa İslamoğlu, 2020).

İhsan Eliaçık'a göre salavat getirmenin temelinde Kur'an ayetleri bulunmamaktadır. Salavat kavramının hicri II. asırda dini kültüre girdiğini aktaran Eliaçık, bu oluşumda Yahudilerin etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Nitekim Yahudiler peygamberlerini uzun isimlerle övmekteydiler. Bu anlayışın Kur'an'da geçerli olmadığını bildiren yazar, Kur'an'da peygamberlerden sıradan insanlar gibi bahsedildiğini aktarmaktadır. Ahzâb sûresinin 56. âyetinin yorumunda bazılarının Allah'ın salavat getirdiğini söylediklerini ancak Allah'ın Kur'an'da bunu yapmadığını açıklamaktadır. Eliaçık'a göre bu durum Allah'ın kendi dediğini yapmadığı sonucunu doğurmaktadır. Yine Kur'an'da salat kavramı *destek* manasına gelmektedir. Allah, peygamberine salavat getirmemekte, sahabe de aynı şekilde

peygambere salavat getirmemektedirler. Yine peygamber de kendinden önceki peygamberlere salavat getirmemiştir. Eliaçık salat anlayışının dini karizmaya yönelik bir uygulama olduğunu bildirmektedir (Kürsü Tv, 2021).

Eliaçık'a göre Ahzâb sûresinin 56. âyetindeki salat kavramının Allah ve meleklerinin peygambere desteği olduğu, müminlere de bu durumun emredildiği aktarılmaktadır. Müminler her anlamda peygamberin getirdiği değerlere sahip çıkmalı ve ona destek olmalıdır. Eliaçık sevginin, yoksulları kayırmanın, özgürlüğün, eşitliğin onun getirdiği değerlerden birkaçı olduğunu söylemektedir (Kürsü Tv, 2021). Eliaçık salavatın söylemden ibaret olmasına karşı çıkarak *peygamberin yolundan gitmenin* ona salat etmekle eşdeğer olduğunu iddia etmektedir. Eliaçık, salavata dair birtakım açıklamalarda bulunduğu bir diğer videoda ise Kur'an'ın peygamberlere doğrudan isimleriyle hitap ettiğini bildirmektedir. O, Peygambere "Selam olsun" diyerek Türkçe selam gönderebileceğini düşünmektedir. Eliaçık'a göre peygamberi her daim överek salavat getirme anlayışı, övgünün sadece Allah'a ait olduğu fikrine terstir. Kur'an'da bizden istenilen ise ona salavat getirmek değil, *peygamberin davasına sahip çıkmaktır*. Salavat getirme Müslüman halk kültürüne aittir (Tek Cevap, 2015).

Edip Yüksel konuyla ilgili videosunda ilgili ayette salat ibaresinin bulunmadığını aksine bir emrin söz konusu olduğunu dile getirmektedir. Allah'ın övülmesinin gerektiğini düşünen Yüksel, peygambere salat etsinler ifadesindeki salatın sadece peygambere özgü olmadığını ifade etmektedir. Yine ayetten anlaşıldığı üzere bu emir belli bir ifadeyi tekrar etmek anlamına da gelmemelidir. Kur'an ayetlerinde peygambere Muhammed diye seslenilmektedir. Yüksel'e göre hazret ifadesi de bidat olup uydurma bir ifadedir. Peygambere de efendi denilerek rab denilmiş olmaktadır. Yüksel, âlemlerin Hz. Peygamber için yaratıldığını belirten rivayeti eleştirerek Allah'ın âlemleri insanlar için yarattığını dile getirmektedir (Edip Yüksel, 2012). Söylemlerinden anlaşılacağı üzere Edip Yüksel peygambere salatın sadece lafzen anlaşılmasına karşıdır.

Nihat Hatipoğlu Ahzâb sûresinin 56. âyetini çok özel bir ayet olarak nitelendirmektedir. Hatipoğlu'na göre böyle bir âyet hiçbir beşer hakkında nüzul olmamış ve peygamber bu ayetle zirveye yerleştirilmiştir. Bu ayet Kur'an'da peygamberin en çok övüldüğü ayettir. Peygamber, birçok ayette övülmesine rağmen Allah, bu ayetle peygamberine ben senin rabbin olarak "sana *salat* ediyorum, seni *destekliyorum*, senin mertebeni her dakika yükseltiyorum" demektedir. Aynı şekilde melekler de peygambere dua etmekte ve onu yüceltmektedirler. Makam-ı Mahmûd hakkında bilgi verip, Makam-ı Mahmûd'u şefaat yetkisi olarak gören Hatipoğlu, bu ayeti şefaatin ön hazırlığı olarak kabul etmektedir (Nihatipoğlu İzle, 2014). Hatipoğlu söz konusu ayetle ilgili açıklamalarında peygamberin konumunun beşer arasında farklı olduğunu vurgulamakta, peygamberin bu ayetle konumunun oldukça yükseldiğini ifade etmektedir. Dikkat çekici bir husus da Hatipoğlu'nun salat kelimesini Allah hakkında kullanırken hem salat hem de destek anlamının olduğunu bildirmesidir.

İhsan Şenocak konuyla ilgili açıklamalarına başlamadan önce peygamber döneminden bahsetmekte ve o dönemde peygambere inanmayanların ona çok sayıda iftirada bulduklarını bildirmektedir. Ahzâb sûresinin 56. âyeti doğrultusunda bütün Hicaz peygambere karşı olsa bile kimse peygamberin vahyini durduramamıştır. Peygambere Allah ve meleklerinin salatu *yardımcı olma*, *teyit etme* manasındayken Allah'ın insanlara salat emri ise *peygambere salat ve selam getirin* anlamındadır. Şenocak'a göre peygamberin adı geçtiğinde salavat getirilmelidir. Yine peygamberin *davasına sahip çıkılarak*, sünnetine fiili anlamda salat edilmiş olunur. Peygambere salat edilmediğinde peygambere zulmetmiş

olmaktayız (İFAM TV, 2015). Şenocak'ın bu açıklamalarından salavat getirmenin yanında fiili anlamda salatın varlığını da kabul ettiğini söyleyebiliriz.

Adnan Oktar söz konusu ayetten bahsederken 56. âyeti 1956 senesiyle bağdaştırıp, bu yılda Risale Nur külliyyatının serbest bırakıldığını bildirmektedir. Bu tarihten itibaren İslam'ın hâkim olduğunu açıklayan Said Nursi'nin iddiasını dile getirmektedir. Oktar'a göre Ahzâb sûresinin 56. âyetindeki salatın anlamı *peygamberi sevmek, ona teslim olmak ve ona bağlanmaktır*. Peygamber hakkında hayır konuşmalı, ona hayırlı şekilde destek olunmalıdır. Oktar bu ifadelerinden sonra ayetin ahir zamana baktığını iddia edip, Mehdi geldiğinde ona da aynı şekilde destek çıkılması gerektiğini ifade etmektedir. Mehdi çıktığında ona yardımcı olunmalıdır. Mehdiye her yönden yardım edilmesi gerekmektedir (A9 Televizyonu, 2016). Oktar, peygamberi desteklemeyi ilginç bir şekilde Risale Nur külliyyatının serbest bırakılmasıyla ve mehdi inancıyla ilişkilendirmektedir.

Cemalnur Sargut, Ahzâb sûresinin 56. âyetine ilginç yorumlar getirmektedir. Allah'ın salatını, *Allah'ın hakk tecellisinin yani varlık tecellisinin peygambere tenezzül etmesi* şeklinde yorumlayan Sargut, Allah'ın eğildiğini ve peygambere tecelli ettiğini anlatmaktadır. Allah'ın namaz kılamayacağını dile getiren Sargut'a göre buradaki salattan, Allah'ın eğilişinden maksat *peygamberde yalnızca Allah'ın görülmesidir*. Bu eğilişin sonrasında ortada sadece Hakk'ın bulunduğunu belirten Sargut, peygamberin de artık yok olduğunu iddia etmektedir. Ona göre ibadet bunları hissetmek, kendi yokluğunu bilmek ve yokluğunu bilmek ölçüsünde Hakk'ı idrak etmektir. İnsanda ise kudret ve kuvvet bulunmamaktadır (Nefes Yayınevi, 2016). Sargut'un bu açıklamalarında teşbihî ifadeler kullandığı açıktır. Allah için eğilmek fiilinden maksadın ne olduğunu açıklamasa da böyle bir anlatım şeklinin Allah'ı kullarına benzetme/teşbih içerdiğini söyleyebiliriz. Sargut'un açıklamalarının Vahdet-i Vücut anlayışından izler taşıdığı görülmektedir.

İsmailağa cemaatine mensup Mustafa Özşimşekler, peygambere salat emrinin *peygamber için dua etmek* anlamına geldiğini dile getirmektedir. Ancak peygamberin buna ihtiyacı olmadığını aksine salat etmenin inananlara faydası dokunacağını ve bizim buna ihtiyacımız olduğunu da belirtmektedir (Olca Bekir Bayram, 2014).

Özşimşekler başka bir videosunda salavat getirdiğimizde seyyah adı verilen meleklerin bu selamı peygambere ulaştırdıklarını bildirmektedir. Cuma günleri peygamber bu selamları doğrudan duymaktadır (Mustafa Özşimşekler Hocaefendi Resmi Hesabı, 2014). O, salavat getirmenin kişinin soyuna bile fayda sağlayacağını açıklamaktadır. Peygambere salavat gönderen kişi ona ahirette yakın olacaktır. Ona göre peygambere yakınlık Allah'a yakınlık demektir. Özşimşekler'e göre salavat gösteriş için yapılsa bile Allah onu kabul etmektedir. Salavat vacip hükmündedir. Duaların başında salavat getirildiğinde dualar kabul edilecektir (Mustafa Özşimşekler Hocaefendi Resmi Hesabı, 2014).

Mehmed Âdil Hakkânî, cuma günlerinde salavat getirildiğine peygamberin karşılık verdiğini dile getirmektedir. Ona göre peygamber canlıdır, kendisine salat-u selam getirene cevap vermektedir. Ona salat-u selam göndermek de bizim için farzdır (Hakkani Bakış, 2021). Bu kimse dikkat çekici bir açıklamada bulunmakta ve peygamberin sağ olduğunu birkaç kez üst üste vurgulamaktadır. Hz. Peygamber hakkındaki bu söylemi Kur'an'ın Hz. Peygamber hakkında bildirdiklerine (el-İsrâ 17/93; Âl-i İmrân 3/144) ters düşmektedir. Hz. Peygamber'in ölümsüz olduğu fikrine yol açacak olan bu düşünce, aynı zamanda onun tanrısal vasıflarla nitelenmesi sonucunu doğuracaktır.

Mustafa Özşimşekler ve Mehmed Âdil Hakkânî'nin yorumları, özellikle salavatın peygamber tarafından Cuma günü duyulduğuna dair söylemleri hadis rivayetlerine dayanmaktadır. Ancak bu rivayetlerin tarihleri bakımından çok zayıf ve münker olduğu iddia edilmektedir(Tuzcu, 2020:14/385-386).

Abdülhamid Türkeri, bir rivayetten yola çıkarak peygambere salat getirmemenin ahirette eziyet olarak yeteceğini dile getirir (İsmailağa Net, 2021). Salavat getirmemenin ahirette eziyet çekmeye neden olacağına dair açıklama Kur'an kaynaklı olmamakta, salavat getirmemenin insanın azap görmesine sebep olacak herhangi bir günahı da bulunmamaktadır. Bu düşünce dinde Allah dışında bir başkasının da hüküm verebileceği sonucunu çıkarmaktadır. Böyle bir iddia Allah'ın dilediğine azap vereceği, dilediğini bağışlayacağını söyleyen ayetlerle (er-Ra'd 13/34; el-Mâide 5/40; Âl-i İmrân 3/129) ve peygamberin sadece vekil olarak gönderildiğini belirten ayetle (el-İsrâ 17/54) uyuşmamaktadır.

Abdullah Yolcu'ya göre, Ahzâb sûresinin 56. ayeti Müslümanlara Hz. Peygamber'e salavat getirmeleri gerektiğini emretmektedir (Guruba Yayınları Guruba, 2013). Yolcu başka bir videosunda çok daha çarpıcı bir iddiada bulunmaktadır. Ona göre Ehl-i Sünnet inancına göre Rasulullah'ın cenaze namazını ilk kılan Allah'tır. Peşinden de melekler kılmışlardır. Hatta yer ve göğün onun cenaze namazını kılması için Allah'ın isteğiyle Rasulullah'ın cenazesinin defni gecikmiştir. O, bu sözünün ardından Ahzab sûresinin 56. âyetini okuyarak görüşüne ayeti delil olarak getirmektedir (Khergit Khuzait,2021).

Ahmet Mahmut Ünlü, salavat okumanın şirk olduğu iddiasını cevaplandırırken Ahzab sûresinin 56. âyetini okuyarak Allah'ın ve bütün meleklerin seferber olarak Hz. Muhammed'e salavat okuduklarını belirterek, cemaatine de salavat okumalarını söylemektedir. Ona göre Allah, kullarının yaptığı namaz, oruç, hac gibi ibadetleri yapmaz. Allah bizim yaptığımız amellerden yalnızca peygambere salavat okuma amelini yerine getirir (Molla Izzet, 2021).

Başka bir videosunda o, sadece peygambere salavat edilmemesini, ehlinin de salavata dâhil edilmesinin gerektiğini düşünmektedir (Lâlegül Medya, 2018). Salavat getirmek Allah'ın emrine uymaktır. Salavat getirmekle Allah'ın yaptığını yapmış olacağız. Yine aynı videoda salavat getirerek meleklerle de uyduğumuzu dile getiren Ünlü'ye göre salavat getirmek duanın kabulü için de gereklidir. Salavat getirmenin sadaka vermekle aynı şeydir. Allah, bu şekilde sıkıntıları ve ayıpları örter (Mars Koç, 2020). Salavat getirmekle kul önceden cennetle müjdelendir. Kıyamet gününün şiddetinden salavatla kurtulmak mümkündür. Cebrail, Hz. Peygamber'e salat etmeyenlere beddua eder(Mars Koç, 2020).

Tablo 3: Youtube'da Ahzab Sûresinin 56. Ayetindeki "Salat" Kelimesine Verilen Anlamlar

YOUTUBE'DA AHZAB SÜRESİNİN 56. AYETİNDEKİ "SALAT" KELİMESİNE VERİLEN ANLAMLAR					
	ANLAM VERENLER	ALLAH'IN SALATI	MELEKLERİN SALATI	MÜMİNLERİN SALATI	AÇIKLAMA
1	Caner Taslaman	Destek, yardım		Destek, yardım onu anlatmak	
2	Abdulaziz Bayındır	Yardım,		Yardım, onun yolundan gitmek	
3	Mehmet Okuyan	Destek ve yardım	Destek	Destek, teslim olma	
4	Mustafa İslamoğlu	Destek	Destek	Destek	
5	İhsan Eliaçık	Destek	Destek	Destek, onun yolundan gitme	
6	Nihat Hatiboğlu	Salat, destek			
7	İhsan Şenocak	Yardımcı olma, teyit etme	Yardımcı olma, teyit etme	Peygambere salat ve selam getirin, davasına sahip çıkın	

8	Adnan Oktar			Onu sevmek, ona teslim olmak ve ona bağlanmak, (Mehdi'ye de)	
9	Cemalnur Sargut	Allah'ın peygambere tenezzül etmesi, peygamberde yalnızca Allah'ın görülmesi			
10	Mustafa Özşimşekler			Peygamber için dua (Melek ulaştırır)	Vaciptir, gösterişle bile yapılsa kabul edilir.
11	Mehmed Âdil Hakkâni				Farzdır
12	Abdullah Yolcu	Allah Hz. Peygamberin cenaze namazını kıldı.	Melekler Hz. Peygamberin cenaze namazını kıldı.	Salavat getirin.	
13	Ahmet Mahmut Ünlü (Cübbeli Ahmet)	Allah salavat okur.	Melekler salavat okurlar	Salavat getirin.	

Değerlendirme ve Sonuç

Kur'an'da peygamberlerin insanlar arasından seçilmiş birer beşer olduğu zikredilmektedir. İnsan olmaları nedeniyle peygamberler Allah'ın bildirdiği dışında gayba dair bilgiye de sahip değillerdir. Onlar, gönderildikleri topluma Allah'ın emir ve yasaklarını bildirmekle görevlendirilmişlerdir. İnsanları erdemli bir hayat sürdürmeleri için doğru yola teşvik eden elçiler, insan olmaları nedeniyle görevleri sırasında çeşitli zorluklarla karşılaşmışlar, bu nedenle de Allah tarafından desteklenmişlerdir.

Son peygamber Hz. Muhammed elçilik vazifesini yerine getirirken örnek bir yaşantı sürmüştür, topluma öncülük edecek şekilde her kesime hakikati iletmeyi amaçlamıştır. Nübüvvet görevi esnasında Hz. Muhammed'in Allah tarafından desteklendiği birçok ayetle bildirilmiştir. Medine döneminde nazil olan Ahzâb sûresinde de Hz. Peygamber'in desteklediğine dair bazı ayetler bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çekici olanı Ahzab sûresinin 56. âyetidir. Âyette Allah ve meleklerinin peygambere salat ettiği bildirilmekte, müminlere de peygambere salat etmeleri emredilmektedir. Bu ayetteki salat emri İslam âlimleri tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Birçok âlim tarafından söz konusu ayet, peygamberin manevi şahsiyetini selamlama manasına gelen salavat getirmenin kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Kur'an'ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessir olan Mukâtil b. Süleyman'ın Ahzâb sûresinin 43. ve 56. âyetlerinin tefsirinde peygambere salavat getirme konusunda rivayetler bulunmamaktadır. Peygambere salavat göndermeye ait herhangi bir dua veya açıklamaya da yer verilmemiştir. Taberî tefsirinden itibaren ise Allah'ın peygambere salatu farklı anlamlarda yorumlanırken müminlerin peygambere salatu ise salavat rivayetleriyle birlikte açıklanmıştır. Tefsirlerde müminlere salat emrinin açıklanması sırasında görüşlerin dayandırıldığı hadis rivayetlerinin tarikleri bakımından çok zayıf ve münker kabul edildikleri bilinmektedir.

Meallerde tefsirlerin etkisinin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Meallerde müminlerin peygambere salatu, salavat getirme ve destek verme şeklinde iki farklı yorumda odaklandığı görülmektedir.

Modern dönemde teknolojinin ilerlemesi sonucunda hayatımıza nüfuz eden sosyal medya kanallarından biri olan Youtube'da da Ahzâb sûresinin 56. âyetinin farklı şekillerde yorumlandığı gözlenmektedir. Bu yorumların çoğu rivayet temelli olmakla birlikte bazı söylemlerde ise salat emrinin

sadece salavata indirgenmesi oldukça dikkat çekicidir. Konuyla ilişkili videolarda konuşmacının hitap ettiği kitlede Allah ve peygamber tasavvurunu yönlendirebilecek oldukça etkili ifadeler yer almaktadır. Bu âyetin yorumuyla ilgili Youtube kanalında yer alan videolarda genelde iki esas üzerinden farklılıkların oluştuğunu söylemek mümkündür. Caner Taslaman, Abdülaziz Bayındır, Mehmet Okuyan, Mustafa İslamoğlu, İhsan Eliaçık, Edip Yüksel gibi isimler bu ayetin sadece salavat getirmeyle ilişkili olmayıp, ayette salat kelimesinin destek manasında olduğunu savunmaktadırlar. Bu isimlere göre en güzel salat şekli peygamberi desteklemektir. Nihat Hatipoğlu ve İhşan Şenocak ise ayeti peygamberin desteklenmesi ve ona salavat getirilmesiyle şeklinde yorumlamış ve salat kavramını tek manayla sınırlandırmamıştır. Yine söz konusu ayet Mustafa Özşimşekler, Mehmed Âdil Hakkânî, Abdullah Yolcu, Ahmet Mahmut Ünlü gibi isimler tarafından ise salavat getirme/okuma şeklinde yorumlanmıştır.

Peygamberin hala yaşadığı ve kendisine selam gönderenleri cuma günü bizzat duyduğu yönündeki söylemler halk arasında peygamberin ölümsüz olduğu düşüncesini doğurabilir. Yine bu tarz yorumlar hiçbir peygambere ölümsüzlük verilmediğini ve her canlının ölümü tadacağını haber veren ayetlerle ters düşmektedir. Allah'ın fitrat kanununa aykırıdır. Söz konusu videolardaki açıklamalar Kur'an'ın peygamber anlayışı ile uyumsuzdur. Salavat getirildiğinde seyyah adı verilen meleklerin bu selamı peygambere ulaştırdıklarının, cuma günleri peygamberin bu selamları doğrudan duyduğu yönündeki iddiaların itikadi anlamda geçerli bir desteği, dayanağı ve delili bulunmamaktadır. Hatta salavatın gösteriş içerse bile kabul edileceğini söylemenin, Allah'ın peygamberinin cenaze namazını kıldığı iddiasının ve buna benzer iddiaların ise değerlendirmeye alınacak bir tarafı yoktur.

Halkın kolaylıkla ulaşabileceği bir mecra olan Youtube'daki bu tarz videolar, insanların Allah ve peygamber anlayışlarını etkileyebilecek niteliktedir. İslam dinindeki Allah ve peygamber tasavvurunun daha iyi anlaşılması bağlamında söz konusu açıklamaların Kur'an'ın bütünlüğü içinde ele alınması, akıl süzgecinden geçirilmesi ve Kur'an'a ters düşen söylemlerin kabul edilmemesi gerekmektedir.

Ahzâb süresinin 56. âyetinin yorumlanmasında ortaya çıkan bir husus da açıklamaları yapan kişilerin kendi din anlayışlarını bu ayet üzerinden meşrulaştırmaya çalışmalarıdır. Bu şahıslara örnek olarak Ünlü, Sargut ve Oktar gösterilebilir. Söz konusu ayet Ünlü tarafından rabıtayla, Oktar tarafından Mehdi inancıyla, Sargut tarafından da vahdet-i vücud anlayışıyla ilişkilendirilmektedir.

Bu görüşlerin aksine sosyal medyada salat emrinin sadece salavat şeklinde anlaşılmasının eleştirildiği videolar da bulunmaktadır. Bu eleştiriyi yapan kişilerin başında Caner Taslaman, Mehmet Okuyan, Mustafa İslamoğlu, Abdülaziz Bayındır gelmektedir. İsmi geçen şahısların ilgili videolarında salat emrinin sadece salavat olarak anlaşılması eleştirilmekte ve müminlere yönelik salat emrinin peygamberi desteklemek olduğu vurgulanmaktadır.

Salavatın "Allahümme salli Alâ Muhammed" "Allah'ım Muhammed'e salat et!" manasında anlaşılması durumunda Râzî'nin de dediği gibi salat, Allah'ın dua etmesi anlamına gelir. Dua Allah'a yapıldığı için Allah'ın kendi kendisine dua etmesi söz konusu olamaz. Ancak Matürîdî'nin ve Mevduğî'nin dikkat çektikleri gibi salat övgülerin zirvesi olması nedeniyle insanların salatu Allah'a havale etmeleri anlamında düşünülecekse bu durum salatın ancak destek manasında kullanılması halinde bir anlam ifade edebilir. Zira insanlar her ne kadar Hz. Peygamber'e destek olsalar da ona layık en yüce destek ancak Allah tarafından sağlanabilir.

Hız. Peygamber'in yaşadığı dönemin şartları göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde ona salat ve selamın o hayattayken din ve tevhid mücadelesinde kendisine destek olunması anlamına geldiği söylenebilir. Zira âyetin yer aldığı Âhzab sûresi, Hendek Savaşı, Benî Kureyza ile mücadele, Medine dışındaki müşriklerin tehditleri, Hız. Peygamber'in Zeyneb b. Cahş'la olan evliliğinde ortaya çıkan sorunlar, eşlerinin kabul edilemeyen istekleri gibi Hız. Peygamber'in mücadele etmek zorunda kaldığı çeşitli sıkıntılı durumları anlatmaktadır. Bu esnada Müslümanların Hız. Peygamber'e destek olmalarını beklemek en tabii bir durumdur. Dolayısıyla ilgili âyette geçen salat kavramının Hız. Peygamber'in içinde bulunduğu zorlukları aşması için söz, davranış, maddi güç gibi yollarla Müslümanlar tarafından desteklenmesinin Allah tarafından istenmesi olarak anlaşılması mümkündür. Allah, kendisinin ve meleklerinin de ona destek olduğunu bildirerek müminleri bu hususta teşvik etmektedir. Nitekim daha sûrenin ilk âyetlerinden itibaren Allah, peygamberine açık ve gizli inkarcıların sözünü dinlememesi ve kendisine güvenmesi gerektiğini bildirmektedir. 9. âyette Hendek savaşında müminlere nasıl yardım ettiği anlatılmaktadır. Sûrenin genelinde Hız. Peygamber'in güzel ahlakı vurgulanmakta ve ona uyulması, onun müminler tarafından desteklenmesi gerektiği hatırlatılmaktadır.

Sonrasında ise salat kavramının her dönemdeki Müslümanların Hız. Peygamber'in getirdiği hak dine her şart ve durumda destek olmalarının emredilmesi olarak anlaşılması mümkündür. Bu anlama biçimi, Hız. Peygamber'e sadece dil ile salavat getirmekten daha etkili bir anlam taşımaktadır. Okuyan'ın da savunduğu gibi ayetin peygambere, dolayısıyla Allah'tan getirdiği tevhid dinine destek emrini ifade etmesi hem nüzul dönemi hem de sonraki bütün dönemler için geçerliliğini koruyabilecek bir anlam olmaktadır. Bu, söyleme indirgenen/yalnızca dilde kalan bir duadan daha etkili ve değerli bir anlam olabilir. Nitekim Ebüssuûd Efendi'nin *teslim olmayı peygamberin emirlerine boyun eğmek* anlamında kullanması, bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Sonuç olarak bakıldığında Allah'ın peygamberinin cenaze namazını kılmasından onun önünde eğilmesine kadar pek çok farklı yorum Kur'an'ın temel prensiplerine aykırı olarak üretilebilmektedir. Bir âyetten hüküm çıkarırken konu bütünlüğü dikkate alınmadan yapılan değerlendirmelerin ne boyutlara ulaşabileceği Ahzab sûresinin 56. âyeti örneğinde çarpıcı bir şekilde görülmektedir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Allah ve Peygamber İncancının Sosyal Medyadaki Yansımaları (Ahzâb Sûresinin 56. Ayeti Çerçevesinde)" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- A9 Televizyonu. (13 Kasım 2016). Ahzab Sûresi, 56, 58, 70 Ayetlerinin Tefsiri (11 Ocak 2010 tarihli.. [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=eaaCwWW7gXw>
- Başaran, Serkan (2019). Anlamı, Keyfiyeti ve İşlevi Bakımından Hız. Peygamber'e Salavat Getirme Hakkında Bir Değerlendirme. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(23), 747-778. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.618578>

- Bayram, Olcay Bekir. (7 Ocak 2014). Peygamberimize Salat Getirmek Ne demek? Mustafa ÖZŞİMŞEKLER [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=sKQEUcm8CPA>
- Bursevî, İsmâil Hakkı (t.y.). *Muhtasar Rûhu'l-beyân Tefsiri* (8. Baskı). Damla Yayınevi.
- Cürcânî, Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf (t.y.). *Mûcemu't-târîfât*. Dâru'l-Fazîle.
- Derveze, Muhammed İzzet(2000). *et-Tefsîrül-Hadis*. (Cilt 7). Dâru'l-Garbi'l-İslami.
- Ebü'l-Bekâ el-Kefevî(1998). *el-Külliyât*. Müessesetü'r-Risale.
- Ebüssuûd Efendi(t.y.). *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. (Cilt 7). Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher (t.y.). *Tehzîbü'l-luğa*. (Cilt 12). ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme.
- Râzî, Fahreddin(2002). *Tefsîr-i Kebîr*. (Suat Yıldırım, Çev.). (Cilt 1-18). Huzur Yayınevi.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed(2003). *Kitâbu'l-Ayn*. (Cilt 2). Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (1996). *el-Beşâ'iru zevi't-temyiz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*. (3 Cilt). Dâru İhyâi't-Türâsi'l-İslâmiyyî.
- Guraba Yayınları Guraba. (2 Ekim 2013). Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e açıktan salavat getirmenin yağcılık olduğunu iddia etmek [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=vtNi-xm8g5I>
- Güneş, Abdurrahman (2018). Medyanın Olumsuz Din Algısına Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1). 203-216. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.387896>
- Hakkani Bakış. (9 Ocak 2021). 42. Peygamber Efendimize Salavat Getirmek [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=tmBHN4Tu9rU>
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir(1984). *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*. (1 Cilt). Dârü't-Tunusiyye.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ (1999), *Tefsîrül-Kur'âni'l-Azîm*. (6 Cilt). Dâru Tayyibe.
- İbn Kutluboğâ(2012). *Ğarîbu'l-Kur'ân*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem(t.y.). *Lisânü'l-'Arab*. (14 Cilt). Dâru Sâdır,
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî(2002). *Zâdü'l-mesîr*. (1 Cilt). Dâru İbni Hazm.
- İfam Tv. (25 Haziran 2015). Tefsir - 9 - Ahzâb Sûresi (55-62) - İhsan Şenocak Hoca [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=RLEfvTzk-Gk>
- İsfahânî, Râgıb (2009). *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*. Dârü'l-Kalem-Dârü's-Şâmiyye.
- İslamoğlu, Mustafa. (2 Eylül 2015). Ahzâb 56. Ayete göre SALAT nedir? | Prof.Dr. Mehmet Okuyan [Video]. *Youtube*. https://www.youtube.com/watch?v=TEUJlMK_lPg
- İslamoğlu, Mustafa. (3 Şubat 2020). Kur'an peygambere salat/yardım fiilini emreder, u d salevat ile aldatır/Mustafa İslamoğlu [Video]. *Youtube*. https://www.youtube.com/watch?v=P_ov_XPQ4PU
- İslamoğlu, Mustafa. (23 Haziran 2019). Allah Nebi'ye salavatı değil, salatı emrediyor / Mustafa İslamoğlu [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=PO8uqK6NOeU>
- İsmailağa NET. (26 Şubat 2021). Peygamberin Adı Anılınca Salavat Getirmek Vacip midir? - Abdülhamid Türkeri Hoca Efendi [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=qb6bOKmRwKM>
- Kadı Beyzâvî (2010). *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (Şadi Eren, Çev.). (3 Cilt). Selsebil Yayınları.

- Karaalp, Cahit (2017). *Türkçe Meâllerde Kavram Çevirileri Sorunu “Salât” Kavramı Örneği*. [Basılmamış doktora tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Khuzait, Khergit. (09 Nisan 2021). Abdullah Yolcu, Allah Namaz Kılıyor [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=dtuZOVKNSDI>
- Kummî (1435). *Tefsîru'l-Kummî*. (3 Cilt). Müessesetü'l-imâmî'l-Mehdî.
- Kur'an Meali. (22 Eylül 2021). Ayet Karşılaştırma. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=33&ayet=56>
- Kuran Dersi. (12 Ocak 2010). Ahzâb 56. Ayet Peygamberlerin Desteklenmesi [Video]. *Youtube*. https://www.youtube.com/watch?v=GNV_TpqxDRQ
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (2006). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. (17 Cilt). Muessetur-Risale.
- Kürsü Tv. (21 Mayıs 2021). Salavat Getirmenin Anlamı Yoktur! Muhammed Peygamber Demeliyiz! | R.İhsan Eliaçık açıkladı! [Video]. *Youtube*. https://www.youtube.com/watch?v=j9Wx_DmGg1c
- Lâlegül Medya. (28 Kasım 2018). Salavat Nasıl Okunmalı [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=he1XRWaegpw>
- Mars Koç. (10 Temmuz 2020). Peygamberimiz (Sallallahu aleyhi ve Sellem)'e Salavat getirmenin Faziletleri - Cübbeli Ahmet Hoca [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=511OLEMSwFs>
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr (2005). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. (1 Cilt). Dâru'l-Mîzan.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (t.y.). *Tefsîrû'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-uyûn)*. (4 Cilt.) Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Mertoğlu, M. Suat (2009). Salâtüselâm. TDV İslam Ansiklopedisi. (Cilt 36, ss. 23-24). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. <https://islamansiklopedisi.org.tr/salatu-selam>
- Mevdûdî (2005). *Tefhimu'l Kur'an*. (Muhammed Han Kayan vdğr. çev.). (4 Cilt). İnsan Yayınları.
- Molla İzzet. (30 Ocak 2021). 33-AHZÂB 56.ayet [Video]. *Youtube*. https://www.youtube.com/watch?v=_IonfPUhSo
- Mukâtil b. Süleyman (2002). *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. (3 Cilt). Daru İhya-i Türas.
- Muslimfilm. (21 Mayıs 2012). Hoca selâvat getirmiyormuş. (Mustafa İslamoğlu) [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=jDWTpTYzrHY>
- Mustafa Özşimşekler Hocaefendi Resmi Hesabı. (23 Haziran 2014). Salâvat-ı Şerife'nin Fazileti I Mustafa Özşimşekler Hocaefendi [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=OSSmoWVGMnI>
- Nefes Yayınevi. (15 Şubat 2016). Allah'ın ve meleklerin Hz. Peygamber'e salat ve selam etmesinin manası nedir? [Video]. *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=3Os-orEoKdI>
- Nesefî, Ebü'l-Berekât (1998). *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. (3 Cilt). Daru'l-Kelimi't-Tayyib.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (t.y.). *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugat*. (3 Cilt). İdaretü't-Tabbaâtu'l-Münire.
- Nihatipoğlu İzle. (14 Aralık 2014). “Ahzab Sûresi 56.Ayet” [Video]. *Youtube*, <https://www.youtube.com/watch?v=-dAKr9qIAGs>
- Okuyan, Mehmet (t.y.). *Kur'ân-ı Kerîm'de Çok Anlamlılık*. Düşün Yayıncılık.

- Okuyan, Mehmet. (28 Eylül 2019). Peygambere salât nedir?- Prof.Dr. Mehmet Okuyan [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=KnpKpqqhphovs>
- Prof.Dr. Abdulaziz Bayındır. (26 Eylül 2016). Salat ve Salavat / Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=oM8PI4ZrULo>
- Sam, (25 Mart 2018). Mustafa İslamoğlu ve Peygamber'e salavat getirmek [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=tkUZa_yK-I8
- Şükran Hakaik. (20 Eylül 2013). Ahzab, 56'da ki 'salat' kelimesinin anlamı Mustafa İslamoğlu [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=pgyZD-11tbg>
- Taberî, Muhammed b. Cerîr (2001). *Câmi 'u'l-beyân 'an te 'vîli âyi'l-Şur'ân*. (19 Cilt). Dâru'l-Hicr.
- Taslaman, Caner. (14 Mayıs 2015). Peygamberimize Salat Etmek Ne Demektir? / Peygamber Sevgisi Nasıl Olmalı? / Ahzab 56, Ahzab 43 [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=I-FrhKs4UJQ>
- Tek Cevap. (10 Nisan 2015). Salavat getirmek (getirmemek) İhsan Eliaçık [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=3wjX3h4SVEo>
- Tuzcu, Recep(2020). İsnad ve Metin Açısından Salavat Hakkındaki Bazı Rivayetlerin Tenkidi. *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7(14). 367-390. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.848002>
- Usta, Cemalettin. (14 Mart 2018). Peygambere Salatu Selam Getirme Eline Tesbih Zikirmatik Alıp Çekmek mi? Mehmet Okuyan [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=dc6rUOXddSA>
- Ünsal, Hadiye (2017). Metin-İçî ve Metin-Dışı Bağlam Çerçevesinde Ahzâb Suresinin Nüzul Ortamı ve Temel Vurguları. (M. Öztürk, Ed.), *Tefsir Geleneğinde Anlam-Yorum, Nüzul-Siret İlişkisi* (91-125). Ankara Okulu Yayınları.
- Vahiy'den Hayata. (25 Mayıs 2015). Peygambere Salât Nedir? (Salavat Konusu) - Prof. Dr. Mehmet Okuyan | HD [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=RJWW2J_A-K4
- Vahiy'den Hayata. (11 Ekim 2014). Salât Nedir? Peygamberler Gaybı Bilirler Mi? - Prof. Dr. Mehmet Okuyan | HD [Video]. Youtube <https://www.youtube.com/watch?v=Z1gjkQrPoAQ>
- Yazır, Elmalılı Hamdi(t.y.). *Hak Dini Kur'an Dili*. (1 Cilt). Aziz Dağıtım Merkezi.
- Yüksel, Edip. (5 Ocak 2012). Edip Yüksel (T) Salavat Çarpıtması Muhammed'e Hakaret [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=hA4GXI1TQ9w>
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk Murtazâ (1965). *Tâcu'l-Arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. (38 Cilt). Tabatu'l-Kuveyt.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî (1408/1988). *Meâni'l Kur'an ve İ'râbuhû*. (1 Cilt). Âlemu'l-Kütüb.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (2016). *el-Keşşâf 'an Haka'iki Ğavâmidî't-Tenzîl*. (Muhammed Coşkun, çev.). (1 Cilt). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (1998). *Esâsu'l-Belâğâ*. (1 Cilt). Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Extended Abstract

Human continues his life on earth thanks to the mind that Allah has bestowed on him. There are also issues in which the mind is insufficient in the struggle he continues. Allah, has sent messengers to people in order for them to be enlightened on issues where mind is insufficient and to achieve happiness in this world and in the hereafter. The last of the messengers has been Muhammad. Prophets have always been supported by Allah in order to overcome the difficulties and troubles they faced while performing their duties. It is mentioned in many surahs that Allah also supported the last prophet Muhammad.

One of the verses that will reinforce the support approach towards the Prophet is the 56th verse of the chapter of Ahzab, which is the subject of our study. In the verse in question, it is conveyed that Muhammad was “salat” by Allah and the angels, and believers are ordered to “salat” the Prophet. This verse is also accepted as the source of the understanding of salawat, which is seen by the commentators as a sign of respect and love for the prophet. Therefore, the influence of this verse is in question in the formation of some inferences about the position of the prophet from the earliest times.

When the 56th verse of Ahzab Surah is examined in the sources of tafsir, we can say that there are two basic approaches to the concept of salat. The first of these approaches is the idea that it is permissible for common words to have two separate meanings in the same sentence or to use the literal and figurative meaning of the word. Therefore, the verb salat gains meaning according to the subject to which it is attributed. The second approach related to the subject is to use the word in its literal sense, as long as there is no presumption to show otherwise. The word salat is not a common word, but the lexical and shari meanings of the word mean that both Allah and angels glorify the prophet and value him. It is seen that these two basic approaches have been combined by commentators such as Maturidi, Zemahsheri, Razi, Ibn Kathir.

When the modern period translations are examined, it is seen that different meanings are given to the 56th verse of the chapter of Ahzab. The translations in which the concept of Salat is left literally are the Qur’an translations of İsmail Hakkı İzmirli, Elmalılı Hamdi Yazır, Ömer Nasuhi Bilmen, Hasan Basri Çantay, Abdülbaki Gölpınarlı, Ahmet Tekin, Ahmet Varol, Mahmut Özdemir, Ümit Şimşek, Kadri Çelik and Ali Bulaç. The translations in which the concept of salat in verse 56 of Surah Ahzab is given the meaning of supporting the prophet belong to Bayraktar Bayraklı, Mehmet Okuyan, Mustafa Islamoğlu, Mustafa Ozturk, Mustafa Çavdar, Cemal Kulunkoğlu, Edip Yüksel and İlyas Yorulmaz. Yaşar Nuri Öztürk translated the salat as supporting the prophet and glorifying his glory.

In the modern period, people at the farthest distances are reached by pressing a button through social media. With the innovations in the age of communication, it has become easier to address people. The flow of information has accelerated considerably through the channels known as social media. Social media undertakes tasks such as informing and informing the masses and provides important opportunities within the scope of non-formal education. Information about religion, which is always the subject of curiosity by people, also takes a lot of place on social media. It is observed that the 56th verse of Surah Ahzab is interpreted in different ways on Youtube, which is one of the social media channels that penetrated our lives as a result of the advancement of technology. While most of these interpretations are based on rumors, it is quite remarkable that in some discourses, the order of salat is reduced to only salawat. In the videos related to the subject, there are very effective expressions that can guide the conception of Allah and the prophet in the audience addressed by the speaker. It is possible to say that there are usually differences in the videos on the Youtube channel about the interpretation of this verse based on two principles. Names such as Caner Taslaman, Abdülaziz Bayındır, Mehmet Okuyan, Mustafa İslamoğlu, İhsan Eliçık, and Edip Yüksel argue that this verse is not only about bringing salawat, but that the word salat in the verse means support. According to these names, the most beautiful form of salat is to support the prophet. Nihat Hatipoğlu and İhsan Şenocak interpreted the verse as supporting the prophet and bringing salawat to him, and did not limit the concept of salat to a single meaning. Again, the aforementioned verse has been interpreted as saying salawat by names such as Mustafa Özşimşekler, Mehmed Âdil Hakkani, Abdullah Yolcu, Ahmet Mahmut Ünlü. Another issue that arises in the interpretation of the 56th verse of the chapter of Ahzab is that the people who make the explanations try to legitimize their own understanding of religion through this verse. Such videos on Youtube, which is an easily accessible medium for the public, are of a nature that can affect people's understanding of Allah and the prophet. In the context of a better understanding of the concept of God and the prophet in Islam, these explanations should be handled within the integrity of the Qur’an, filtered through the mind, and discourses contrary to the Qur’an should not be accepted. As a result, it is strikingly seen in the example of the 56th verse of Ahzab surah that the evaluations made without considering the integrity of the subject while making a judgment from a verse can reach to what extent.

Geliş Tarihi / Received Date
02.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
15.02.2023

Ateizmden Teizme: Bir Vaka İncelemesi

From Atheism to Theism: A Case Study

Fatma BAYNAL¹

Öz

İnanç ve inançsızlık ile ilgili çalışmalar, din psikolojisinin önemli konuları arasında yer almaktadır. Özellikle günümüzde ateizm, agnostisizm gibi inançsızlıkla ilgili merak ve eğilimlerin ergen ve genç bireyler arasında popülerlik kazandığına dair araştırmalar söz konusudur. Bu durumun en önemli nedenleri arasında bilgi ve iletişim ağının hızlı bir şekilde artması gelmektedir. Bilginin kolayca ulaşılabilirliği, insanları merak ettiği konulara yönelik araştırma yapmalarına olanak sağlamaktadır. Bu çalışmanın konusu, inanç veya inançsızlığa yönelimle ilgili etkenlerin incelenmesidir. Bu amaçla teizmden ateizme ve ateizmden teizme yönelmenin faktörleri araştırılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat verileri, içerik analizine tabi tutularak bulgular elde edilmiştir. Ayrıca araştırmada katılımcının çalışmaları ve sosyal medyada yaptığı yorumlar incelenerek katılımcı hakkında daha derinlemesine bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Araştırma bulguları neticesinde inançsızlığa veya inanca yönelmekle ilgili farklı etkenlerin olduğu tespit edilmiştir. Bunların başında kişisel özellikler, çevre, araştırma/okuma ve eğitim gelmektedir. Özellikle kişisel özelliklerle entelektüel araştırmaların, inanç ve inançsızlık konusunda etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Ateizm, Teizm, Din, Vaka İncelemesi.

Abstract

Abstract Studies on belief and unbelief are among the significant topics of the psychology of religion. Especially today, some studies show that curiosity and tendencies related to disbelief such as atheism and agnosticism have gained popularity among adolescents and young individuals. One of the most important reasons for this situation is the rapid increase in information and communication networks. The easy accessibility of information allows people to research topics that they are curious about. The subject of this study is to examine the factors related to the tendency towards belief or disbelief. For this purpose, the factors of turning from theism to atheism and from atheism to theism were investigated. The case study method, one of the qualitative research methods, was used in the study. Findings were obtained by subject-to-content analysis of semi-structured interview data. In addition, the study examined the participant's studies and comments on social media to provide more in-depth

¹ Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Yalova/TÜRKİYE, E-mail: fatmayogurtcu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6705-4340

information about the participant. As a result of the research findings, it has been determined that there are different factors related to disbelief or the tendency to believe.

Keywords: Psychology of Religion, Atheism, Theism, Religion, Case Study

Giriş

Modernizm, bireyselleşme, yaşam tarzlarında farklılaşma, bilim ve teknolojideki değişimler ve dini değerlerden uzaklaşmayı temsil etmektedir. Modernizmin bir sonraki aşaması olarak görülen postmodernizmde ise farklılık ve çoğulculuğun ön plana çıkmasıyla birlikte birey, kültür, din gibi konuların formunun bozulduğu da söylenebilir. Postmodernizmde dinlerin yeniden ihyasından çok çoğulculuk anlayışı doğrultusunda adalet, sevgi veya yardımlaşma gibi erdemler tercih edilmektedir (Kırılmaz & Ayparçası, 2016; Perşembe, 2003; Turan & Kar, 2022). Bununla birlikte son yıllarda dini bağlılıkta azalma olduğu ve inançsızlığa ilginin arttığı şeklinde iddialar gündeme gelmektedir (Kandemir, 2021). Günümüz iletişim dünyasında inançsızlıkla ilgili akımlar da dahil olmak üzere insanlar kolayca her türlü bilgiye ulaşabilmektedir (Ünverdi, 2020). Ayrıca sosyal medya platformları farklı inanç ve ideolojiden olan ve gerçek hayatta aynı zaman ve mekânda bulunma ihtimali düşük olan bireyleri bir araya getirebilmekte ve bilgi alışverişi yapabilmelerine zemin hazırlamaktadır (Güven, 2022). Bu gibi gelişmeler neticesinde bireylerin farklı inanışlara yönelimleri artabilmektedir. Bu yönelimler arasında deizm, ateizm, agnostisizm gibi anlayışlar da yer almaktadır.

Deizmde Tanrı'nın varlığına inanılmakla birlikte O'nun evrene müdahale etmediği; vahiy, peygamber gibi unsurların gereksiz olduğu söz konusudur. Avrupa'da din-bilim karşıtlığından doğan ve ateizmden beslenen bir akım olarak düşünülmektedir (Maraş, 2019). Genel olarak Tanrı inancının olmaması anlamına gelen ateizm ise Theos (Tanrı) kelimesinin başına a harfinin getirilmesiyle ortaya çıkmıştır (Topaloğlu, 2020). İslam literatüründe ise bununla ilgili olarak fâsık, mülhid, zındık, dehri gibi ifadeler kullanılmakta ve çoğulculukla ilhâd tercih edilmektedir (Günaydın, 2017). İlhâd kavramı, kuşku duymak, Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr etmek anlamlarına gelmektedir (Sinanoğlu, 2000). Felsefe tarihine bakıldığında ilk çağlardan itibaren ateist düşünürlerin olduğu görülmektedir. Özellikle atomcu, doğacı ve maddeci filozofların ateizm düşüncesini benimsedikleri söylenebilir. Bununla birlikte ateizmin sistemsel olarak ortaya çıkışı aydınlanma çağı ile başlamaktadır. Modernizmle başlayan sosyalizm, materyalizm gibi akımlar açısından ateizm, merkezi konumda yer almaktadır (Vitz, 2013). Buna göre modernizmde, gelenek ve dinden bağımsız bir yaşam tarzı benimsenmiştir. Postmodernizm ise her şeyde olduğu gibi ateizm düşüncesinin de belirginleştiği bir dönem olmuştur. Çünkü postmodernizmde, aydınlanmacılığın uzantısı olan modernizme mesafeli olmakla birlikte vahye dayalı dine de mesafeli bir duruş sergilenmektedir (Tüzer, 2015). Ayrıca ateizm düşüncesine yönelenlerin son dönemlerde arttığı ile ilgili iddialar söz konusudur.

Günümüz modern toplumunda bireyler inançla ilgili görüşlerini akademik ateist, aktivist ateist, antiteist, teist olmayan, agnostik, ritüel ateist gibi farklı kelimelerle ifade edebilmektedirler (Silver ve ark. 2014). Dünyada %7'lik oran ile ateist bulunmaktadır. Bu bireyler çoğunlukla Kuzey Avrupa, Japonya ve komünist ülkelerde yaşayan erkek ve eğitimli kişilerdir (Keysar & Navarro-Rivera, 2013).

Yapılan araştırmalarda dindar gençlerin dahi yaratıcı, kader inancı gibi inanç esaslarını sorgulamaya başladıkları; varoluş ve kötülük problemi gibi felsefi-teolojik konular üzerinde sorular sordukları ortaya çıkmıştır (Günaydın, 2017). Ayrıca gençlerin deizm, ateizm gibi düşüncelere eğilim gösterdikleri bulgulanmaktadır (Kandemir, 2022). Bu durumun nedenleri arasında değişen toplumsal koşullar ve bilimsel gelişmeler de yer almaktadır (Maraş, 2019). Zamanla inançla ilgili şüpheler, kişinin inancına yön verebilmektedir. Kişinin inancıyla ilgili değişimi şüphenin etkisiyle olmaktadır. Şüphe ile birlikte kişinin inancı gerileyip değişebilmekte veya bitebilmektedir (Peker, 2003). Acaba sorgulamalar kişiyi inanca da yöneltebilir mi? Ateizme yönelen bireyler tekrar teizme yönelir mi? Bu duruma neden olan psikojik ve sosyolojik açıdan etkenler nelerdir? Bu çalışmada bu soruların yanıtları araştırılmıştır. Araştırmanın amacı, ateizmden teizme yönelmede ne gibi motivlerin etkili olduğunu incelemektir.

Ateizm ile ilgili olarak Türkiye’de din psikolojisi alanında son yıllarda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır (Çinici & Kızılgöç, 2021; Gülfil, 2018; Sevinç, 2017b; Ergezen, 2004). İnançsızlıktan inanca yönelim ile ilgili ise sınırlı sayıda çalışma olması nedeniyle bu araştırma din psikolojisi alanına katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden vaka incelemesi yöntemine başvurulmuştur. Vaka incelemesi veya durum çalışması şeklinde ifade edilen bu yöntem, bir konu ile ilgili çoklu veri toplama kullanılarak derinlemesine inceleme yapılmasıdır. Burada tek bir durum, derinlemesine araştırılarak birçok durum hakkında bilgi edinilmeye çalışılmaktadır. Etnografik, tarihsel, toplumsal ve psikolojik açıdan durum çalışmaları vardır. Amacına göre ise yorumlama, betimleme ve değerlendirme olarak sınıflama yapılmaktadır. Veri toplama sürecinde mülakatlardan, direkt veya katılımcı gözlemden, dokümanlardan, arşiv kayıtlarından, sanat eserleri gibi fiziksel kanıtlardan faydalanılmaktadır (Subaşı & Okumuş, 2017).

Bütüncül bir yaklaşımla araştırmacı ve katılımcı etkileşimini sağlayan nitel araştırma yönteminde derinlemesine analiz esas alındığı için tek bir katılımcı ile araştırma yapılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Özellikle psikoloji alanında yapılan araştırmalarda vaka analizi yönteminin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Bozdağ-Yalçınkaya-Alkar’ın (2018) “Sınır (Borderline) Kişilik Bozukluğu: Bir Vaka Çalışması” adlı araştırmalarında sınır (borderline) kişilik bozukluğu olan bir danışanın kişilik özelliği, terapist ile iletişimi gibi tüm özellikleri ayrıntılı olarak ele alınarak bu vakadan yola çıkılarak bu kişilik bozukluğu ve psikoterapi süreci hakkında farklı bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Çabuk’un (2018) “Terk Edilmiş Bir Çocuğu Anlamak: Bir Vaka Örneği” adlı araştırmasında ise bir terapistin bir danışan ile yürüttüğü psikoterapi sürecini ayrıntılı bir şekilde kişisel bakış açısıyla aktarması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada da ateizmden teizme yönelen bireylerin oranının düşük olması ve onlara ulaşmanın güçlüğü göz önüne alınarak durum analizi tercih edilmiştir. Bu yönelimin nedenlerini derinlemesine ele almak açısından bir katılımcı üzerinden yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiş; çalışmaları ve sosyal medya platformlarındaki yorumları incelenerek araştırma gerçekleştirilmiştir. Yalova

Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 2022/04 protokol numarası ile etik onay belgesi alınmıştır.

Bulgular ve Yorum

Ateizmden teizme yönelim, Adem kod adı verilen katılımcı ile yapılan mülakat ve diğer verilerle birlikte (katılımcının akademik çalışmaları, sosyal medya platformlarındaki yorumları) değerlendirilerek farklı çalışma ve örneklerle yorumlanmaya çalışılacaktır.

Kişisel Özellikler ile İlgili Bulgular

Çalışmada elde edilen veriler analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Veriler doğrultusunda katılımcının kişisel özelliklerine ulaşılmıştır. Katılımcı 33 yaşında, erkek, bekar, doktora sürecini tamamlama aşamasında, herhangi bir işte çalışmamakta ve eğitim için yurt dışına gitmeyi düşünmektedir. Katılımcı, yüksek lisans döneminde yaptığı araştırmalardan etkilenecek ateizme yönelmiş; doktora sürecinde ise yine araştırmaları neticesinde teizmi benimsemiştir.

Katılımcının yorumlarından yola çıkarak farklı kültürlerle ve bilgilere açık; araştırmayı seven bir kişiliği olduğu tespit edilmiştir. Görüşme sürecinde kendisini ılımlı ve sıcakkanlı olarak tanımlamıştır:

“Pratik, çözümsel bir insanım çoğu zaman. Genelde uzlaşmadan yanayım... Gerçek anlamda olmasa da hayatımızdaki birçok şeyi savaş olarak tanımlamaya meyyaliz. Ama ben bundan kaçınmaya çalışıyorum... Zorluklarda yıkıcı değil, yapıcı olmaya çalışıyorum. Aslında birçok şey hesaplanabilir, formülize edilebilir ve nihayetinde yapıcı çözümsel bir tutum sergilenebilir... Çok sıcakkanlı ve dostça yaklaştığım için insanların benim hakkımda söylediği ilk şey bu oluyor genellikle. Çok konuşkan birisiyim... Çok yoğun çalışabilen bir insanım ve düzenli de çalışırım açıkçası. Yine de gündelik hayatımdaki keyifli zamanlardan, yapacağım tatilden taviz vermeyen bir insanım. Yaşamayı, eğlenmeyi, arkadaşlarımla vakit geçirmeyi de severim ve tek başıma vakit geçirmeyi de severim.” (Adem, Bekar, 33).

Katılımcı, öğrendiği bilgiler neticesinde yaşam tarzında değişikliklere gidebilmektedir. Bu durum katılımcının dogmatik bir bakış açısına sahip olmadığını; farklılıklara açık bir kişilik yapısının olduğunu göstermektedir.

“Bu dönemde vegan oldum. Yaklaşık altı aydır vegan besleniyor ve başka tüketim alanlarında da vegan tüketmeye özen gösteriyorum. Dolayısıyla son altı aydır çeşitli gruplarda hayvan haklarıyla ilgili çeşitli aktiviteler gerçekleştiriyorum. Çok meraklı bir insanım. Yani hâlâ merak ettiğim bir sürü şey var. Bilimsel çalışmalar yapmaya çok meyilli bir insanım zaten. Yani şu an doktorayı bitirmiş durumdayım ve muhtemelen de hayatımı böyle geçireceğim.” (Adem, Bekar, 33).

Katılımcının söylemleri göz önüne alındığında araştırmayı sevdiği, bilime, özellikle tarih alanına ilgi duyduğu; hayatında sevdiği işi yapmayı ön planda tuttuğu tespit edilmiştir.

“Evreni anlamaya çalışıyorum. Tarih ve arkeolojiyi bu kadar çok sevmemin sebebi de bu. Nasıl psikanalizde ya da herhangi bir klasik psikoloji ekolünde birisinin bir travmasını tespit etmek için çocukluğuna bakıyorsak insanlığın şu anki durumunu anlamak için de insanlığın çocukluğu olarak görebileceğiniz, insanlığın çok eski tarihine bakmak zorundayız. Yani insan topluluklarının analizini yapmak gibi bir şey tarih.” (Adem, Bekar, 33).

Mülakat sonucuna göre katılımcının ilgi ve yönelimlerinin kişilik özelliği ile ilişkili olduğu söylenebilir. Kişiliğin temel unsurlarından olan mizaçla ilgili olarak hem kalıtım hem de çevrenin etkisinden bahsedilmektedir (Atkinson vd., 2019). Mizaç, karakter, kalıtım, zekâ, içgüdüler, çevre ile etkileşim gibi etmenler kişiliği oluşturmaktadır (Köknel vd., 1993). Hans ve Sybil Eysenck çok sayıda olan bireysel varyasyonlarımızın içedönüklük, dışadönüklük, duygusal denge ve nörotiklik olmak üzere iki veya üç boyuta indirgenebileceğini belirtmişlerdir. Bu faktörler kalıttan etkilenmektedir. Ayrıca kişilik geç çocukluk ve ergenlik boyunca gelişme ve değişmeye devam etmektedir. Okul, hobiler, arkadaşlar seçtiğimiz çevreyi oluşturmakta; zamanla seçilen çevre de kişiyi şekillendirmektedir (Myers & Dewall, 2016).

Beş faktör kişilik modeli, son zamanlarda uygulanan popüler kişilik değerlendirme ölçekleri arasında yerini almıştır. Bu modelin temel varsayımı kişilik özelliklerinin sözcüklere yansıtılabilir ve bu şekilde kişilik modeli oluşturulabilir şeklindedir. Nevrotiklik, dışa dönüklük, gelişime açıklık, uyumluluk ve sorumluluktur beş faktörlü kişilik kuramında yer alan kişilik özellikleridir (Burger, 2016; Sevi, 2009). Kişilikle ilgili yapılan araştırmalarda uyumluluk, sorumluluk ve yumuşak başlılık gibi bazı kişilik tipolojilerinin dindarlığa daha yatkın olduğu belirtilmektedir (Karslı vd., 2020; Şentepe & Güven, 2015).

Mülakat sonucunda elde edilen verilere göre Adem’in kişilik özellikleri dışa dönük alt boyutundan en fazla canlılık (hareketli, neşeli, konuşkan, doğal); uyumluluk alt boyutundan en fazla hoşgörülülük (alçakgönüllü, uysal, bağışlayıcı, iyimser); gelişime açıklık boyutunda ise en fazla analitik düşünme (kültürlü, inceleyen, geniş görüşlü, soyut olmaktan hoşlanan) ve yeniliğe açıklık (değişikliği seven, hür düşünceli, yeni durumlara kolay alışan) alt boyutları ile ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte ona göre evren, canlı-cansız maddeler ve insanlar dönüşüm halindedirler. Bundan dolayı bireyde kalıcı bir karakterden bahsedilemeyeceğini aktarmıştır:

“İnsanın karakteri zaten oturan bir şey değildir... Bu evren de cansız maddeden canlı maddeye dönüşüyor. Canlı maddeden yeni canlı maddeler çıkıyor... Dolayısıyla her şeyde bir dönüşüm var ve bu dönüşüme nasıl ayak uyduracağımızı biliyor olmamız gerekiyor. Dolayısıyla bütün canlılar, bütün madde öyle. Kimseye zarar vermeden aktarabileceğiniz iyi şeyler, doğru şeyler, saygıdeğer şeyler bulmak gerektiğine inanıyorum.” (Adem, Bekar, 33).

Mülakat sonucuna göre kişilik özelliği ile paralel olarak katılımcının, farklı düşüncelere açık olduğu söylenebilir. Katılımcının araştırmaya yönelmesi, eski bilgileri ile yeni bilgileri mukayese edip yeni olanı

uygulayabilmesi gelişime açıklık alt boyutundan yeniliğe açıklık özelliğinin ön planda olduğunu göstermektedir.

Sosyal Çevre ile İlgili Bulgular

Katılımcı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi edinmek açısından ailesiyle ilgili sorular sorulmuştur. Elde edilen verilere göre aile, demokratik, seküler ve inançlı olarak nitelenebilir. Adem, ailesinin, eğitime her daim destek olduğunu aktarmıştır:

“Annem işsiz, ev kadını, babam emekli astsubay... Ben Kıbrıs'ta ve İzmir'de büyüdüm. Annemle ilişkim çok iyidir. Annem çok inayet sahibi bir insan ve bu zamana kadar büyük çatışmalarımız ya da ters düşmelerimiz olmadı. Benim bir kız kardeşim var, benden 4 yaş küçük. Bütün ailemle aram genelde iyiydi ama yani sizin de bildiğiniz üzere lise döneminde ve biraz üniversitede olmak kaydıyla klasik baba-oğul çatışmasını ben de yaşadım. Genel olarak bana ve kardeşime yaklaşımları çok iyiydi. Hem kültürel olarak hem de maddi manevi olarak bizi birçok fırsatla buluşturmuş insanlar. Hayatımın şu an böyle bir noktada olabildiğinin bir kısmını onlara borçlu hissediyorum. İyi insanlar olduklarını düşünüyorum. Eğitimimize çok önem verdiklerini söyleyebilirim. Lisanstan mezun olduktan sonra istediğim şey master ve doktora devam etmektir. Ama ekonomik olarak çok finansman sağlayacak durumda değillerdi. Ben de çeşitli burslar ile hayatıma devam ettim. O konudaki endişelerini bile bana çok nadir yansıtılar.” (Adem, Bekar, 33).

Katılımcı hem eğitim hem de çevre açısından çocukluk yıllarının güzel geçtiğinden bahsetmiştir:

“Çocukken eğitimim de çok iyiydi. En mutlu dönemimin Kıbrıs olduğunu söyleyebilirim. Kıbrıs'ta harika bir çocukluk geçirdiğimi düşünüyorum. Hem Türkiye toplumu olarak hem de bireysel olarak çok şey yaşadık, yaşıyoruz ki akıl sağlığımı koruyabilmemin sebeplerinden birisi de Kıbrıs'ta çok mutlu bir çocukluk geçirmem diyebilirim.” (Adem, Bekar, 33).

Güney'e göre kişilikte çevre ve kalıtımın etkisi söz konusudur (Güney, 2008: 188-192). Adem'in kişilik açısından gelişime açıklık özelliğinin ön planda olması, çocukluk yıllarının mutlu geçmesi ve çevresinin eğitimi destekleyici olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Anne ve babanın din algıları ile birlikte çocuğa karşı tutumu da din anlayışını etkilemektedir. Çocukluk çağında ebeveynlerin yönlendirmesiyle inançla ilgili konuları benimseyen bireyler, ileriki yıllarda tutum ve davranışlarını bu doğrultuda şekillendirmektedirler. Bu durum, çocukların inançlarının şekillenmesinde ailenin, yakın çevrenin önemli düzeyde etkisi olduğunu da bize göstermektedir (Hood vd. 2004). Ayrıca anne ve babanın dine ilgisinin olmaması çocuğun dini ilgisinin oluşmamasına veya aile dışı kaynaklar yoluyla dini öğrenmesine neden olmaktadır. Bilecik'in (2017) araştırma sonucuna göre otoriter, aşırı koruyucu veya ilgisiz ebeveynlerin demokratik ebeveynlere oranla dindar birey yetiştirmelerinde yetersiz oldukları ortaya çıkmıştır. Buna göre çevrenin inanç veya inançsızlıkta önemli etkisi olmaktadır. Çocukluk döneminde din eğitimi almayan kişilerde inançsızlığa yönelim daha çok olabilmektedir (Yavuz, 2013). Katılımcı, Türkiye'de seküler bölgeler arasında nitelenen Kıbrıs ve

İzmir’de yaşamıştır. Genel olarak mutlu bir çocukluk yaşantısı olduğunu aktarmıştır. Ailesini dindar olmaktan çok inançlı olarak tanımlamaktadır. Kendisinin de aynı şekilde dini ritüelleri yerine getirmemekle birlikte bir yaratıcıya inancının olduğunu belirtmiştir. Buna göre katılımcının ağırlıklı olarak seküler bir ortamda yetiştiği söylenebilir.

Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular

Tasavvur, bireyin görmediği bir varlığı sembolik düşünmesi sonucu oluşmaktadır (Özkarapınar, 2000). Bir varlık, özelliklerinden yola çıkılarak onu görmeden anlamlandırılabilir. Bu şekilde insan Allah, melek, şeytan gibi dini mefhumları zihninde canlandırıp tasavvur edebilir (Peker 2003). Seven ve kontrol eden olmak üzere Tanrı tasavvuru ikiye ayrılmaktadır. Affeden, teselli eden, güçlü Tanrı tasavvuru seven Tanrı tasavvuru kategorisinde değerlendirilmekte; kontrol eden, cezalandıran, öfkeli tasavvurlar ise olumsuz Tanrı tasavvuru kategorisinde değerlendirilmektedir (Kirkpatrick, 2005). Katılımcının Tanrı ile ilgili ilk düşüncelerine ulaşmak amacıyla çocukluk yıllarındaki Tanrı tasavvuru sorulmuştur:

“Tanrı’nın beni izlediğini düşünürdüm. Mesela günahlarımızı, hesaplarımızı ölçüp tarttığını düşünürdüm. Cennet ve cehennem kavramına, ahiret hayatı kavramına bağlıydım açıkçası. Ama çok klasik bir Tanrı tasviri çocukken de yoktu. Her yerde, her şeyi gören ve her şeyi bilen, sürekli her şeyi kontrol eden ve onusuz hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceği bir Tanrı figürü vardı kafamda.” (Adem, Bekar, 33).

Katılımcının aktardığı üzere çocukluk yıllarında Tanrı tasavvuru genel olarak İslam inancında var olan her şeyi bilen, gören kâdir-i mutlak bir Tanrı anlayışı vardır: Bu yorumlara göre katılımcının Tanrı tasavvuru seven Tanrı tasavvurundan çok, kontrol eden olumsuz Tanrı tasavvuruna daha yakındır.

Bir araştırmada kişinin olumlu Tanrı tasavvuru dışadönüklük, sorumluluk ve uyumluluk kişilik özellikleriyle pozitif ilişkili, olumsuz Tanrı tasavvurunun ise nevrotik kişilik özelliği ile pozitif ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır (Oktay & Lokmanoglu, 2020). Katılımcı, çocukluk yıllarında böyle bir tasavvura sahip olduğu için nevrotik kişilik özelliği ile karşılaştırılmasa da Tanrıya yönelik olumsuz tasavvurların ileriki yıllarda Tanrı inancından uzaklaşmasına neden olabileceği söylenebilir.

Freud dini, mitolojik ve antropolojik örneklerle baba figürü ile açıklamıştır. Kabile liderinin öldürülmesi sonucu duyulan suçluluk gibi duygusal çatışmalar zamanla Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlerde Tanrı figürüne bürünmüştür (Atsız, 2000). Freud’a göre bir kişinin Tanrı ile ilişkisi baba modeline göre şekillenmektedir. Baba ile ilişki değiştikçe Tanrı ile ilişki de değişmektedir (Freud, 2019). Katılımcıya ebeveynleri ile ilgili iletişiminin nasıl olduğu sorulmuş, geçmişte özellikle babasıyla ilgili sorunları olduğunu aktarmıştır:

“Babamla ilişkim bu aralar daha iyi. Ona karşı sürdürdüğüm çatışmanın bana bir fayda sağlamadığını ve babamın karakterini değiştiremeyeceğimi fark edince mevzuya daha olumlu veya yapıcı yaklaşımaya başladım ve biraz da ben özellikle tezim için... Bölümünden psikoloji dersleri aldım. Dolayısıyla, bu çatışmanın bitmeyeceğini ve o çatışmayı nasıl nitelikli hale getireceğimi öğrenmeye çalıştım

ve öyle oldukça babamla çatışmam çok çok azaldı diyebilirim. Amiyane bir tabirle bir noktada itle dalaşmaktansa çalya dolanmayı da tercih ettim diyebilirim... Eskiden Türk Silahlı kuvvetlerinde dindar olduğunuzu, inançlı bir insan olduğunuzu ve bunun sizin için çok önemli bir şey olduğunu çok açık açık yaşayamıyordunuz. Babam da öyle bir dönemde görev yapıyordu. Hâlihazırda emekli olduktan sonra birazcık daha dindar bir insana dönüştü ve babamla geçmişte kalmış bu bahsettiğim tartışmaların bir kısmı da dinle ilgiliydi." (Adem, Bekar, 33).

Bu araştırmada Adem, babasıyla ilgili olarak baba-oğul çatışmasının yaşandığından bahsetmiştir. Çatışmaları arasında babasının dine yönelmesi de etkili olmuştur. Özellikle katılımcının ateizm düşüncesini benimsediği zamanlarda çatışmalardan bahsetmiştir. Sonrasında ise psikoloji ile ilgili aldığı derslerin bu konuda faydalı olduğunu; babasının tutum ve davranışlarını kabullenme yoluna gittiğini aktarmıştır.

Yapılan araştırmalarda Tanrı tasavvuruna ailenin etki ettiği; ailede öğrenilen bilgilere göre çocukların zihinlerinde Tanrı tasavvurunun şekillendiği bulgulanmıştır (Güleç, 2021; Wantini & Suyatno, 2019; Güler, 2007). Bazı çalışmalarda anne veya baba figürünün güçlü/zayıf olması veya babanın olması/olmamasının bireylerin inancında etkili olduğu öne sürülmektedir. Ebeveyne güvensiz bağlanma biçimi kuran bireylerin ileriki yıllarda Tanrı'ya güvensiz bağlandıkları; bu kişilerin inançlı olmasının hem daha zor hem de inançsızlığa yönelmesinin daha kolay olduğu belirtilmektedir (Vitz, 2013). Ayrıca anne ve babanın otoriter, seven veya aşırı koruyucu olmalarının Tanrı tasavvurunu etkilediği; otoriter, aşırı koruyucu veya reddedici ebeveynlerin çocuklarında olumsuz Tanrı tasavvurunun etkili olduğu; ilgili, sevecen ebeveynlerin çocuklarında ise olumlu Tanrı tasavvurunun etkili olduğu ortaya çıkmıştır (Hacikeleşoğlu & Karaca, 2021; Oktay & Lokmanoğlu, 2020; Vitz, 2013). Buna göre ebeveynde var olan Tanrı tasavvuru ile çocuğa yönelik tutum ve davranışlar Tanrı tasavvurunda etkili olmaktadır. Katılımcının çocukluğunda, kontrol eden Tanrı tasavvuruna yakın yorumlar yapması bu kuramı destekler niteliktedir.

Ateizme Yönelim ile İlgili Bulgular

Gündoğar ve Yürgüç'e göre ekonomik düzeyin artması ve dini kuralların özgürlükler açısından sorgulanması gibi sebepler neticesinde Türkiye'de dini değerlerden uzaklaşıldığı belirtilmektedir (Gündoğar & Yürgüç, 2019). Yapılan bir araştırmada da kendini dini inanca sahip olarak görenlerin %82,8'i evet, %9,5'i kararsız/cevap yok ve %7,7'si ise hayır demiştir. %7'lik oran dünya nüfusunun inançsız oranıyla örtüşmekle birlikte kararsızların olması inançsızlığa yönelimde artış olduğunu göstermektedir (MAK Danışmanlık, 2020). Katılımcı genel olarak din hakkındaki görüşlerinin master yaparken değiştiğini belirtmiştir. Lise ve üniversite yıllarında sorgulamalarının olduğunu ancak bunların genel olarak yüzeysel kaldığını aktarmıştır:

"Çocukluğumda dindar değildim ama inançlı bir insandım. Lise ortalarına kadar lise ikiye, üçe kadar namaz kılardım mesela... Dini, dini ritüelleri sorgulamayı

daha çok öğrenerek yapmaya çalıştım. Lisede çok yüzeysel yapıyoruz bu işleri ama üniversitede biraz daha katmanlı oluyor. Ama mesela (ateist olduktan sonra) özellikle İslam'ın öngördüğü ritüelleri bırakıp kendimi rahat hissetme gibi bir psikolojiye girdiğimi hatırlamıyorum. Zaten çok sık namaz kılan ya da belli ritüelleri sürekli yerine getiren bir insan değildim.” (Adem, Bekar, 33).

Dini şüphe, kişinin, inanç ve inançsızlık arasında kalması sonucu belirsiz bir süreci kapsamaktır. Şüphe, kişiyi inanca götürebildiği gibi inancında daha net karar kılmasını da sağlayabilir (Mehmedoğlu, 2013). Ergenlik döneminde kişi, özgürlük isteği ve otoritelere yönelik şüphe neticesinde ailesinin ve çevresinin inanç ve değer yargılarını sorgulamaktadır. Ergenin düşünceleri ile çevresinin düşünceleri arasında çelişkiler yaşandığında kimlik karmaşası ortaya çıkabilmektedir (Kulaksızoğlu, 2005; Şimşek, 2018). Gelişim dönemlerinin kişinin duygu, düşünce ve davranışlarına farklı etkileri olduğu bilinmektedir. Allport, özellikle ergenlik döneminde temelinde cinsel çatışmalar sonucu ortaya çıkan kaygı, suçluluk veya utanç gibi duygular neticesinde bireyin ailesine ve inanç biçimlerine yönelik olarak isyankâr tavırlar içerisinde olabileceğini belirtmiştir (Öztürk, 2015). Bu dönemlerde bireyler yetersiz ve hatalı din eğitimi, özgürlük arzusu, dini ve ahlaki konularla ilgili şüpheler, din-bilim çatışması, başarısız dini sosyalleşme gibi nedenlerle de dini şüphe ve çatışmalar yaşayabilmektedir (Çayır, 2014). Ergenlik ve genç yetişkinlikte bireyler kimlik arayışı içerisindeyler. Erikson bu dönemlerde bireylerin bunalım ve bağlanma sürecinde olduklarını açıklamıştır. Marcia'ya göre bunalım, ergenlikte bireyin meslek veya inanç seçimi konusunda aktif olduğu zamandır. Bağlanma ise bireyin bir meslek veya inançla ilgili kişisel yatırım derecesidir (Miller, 2017). İnançla ilgili şüpheler, genel olarak ergenlik döneminde kesinleşebildiği gibi genç yetişkinlik dönemine kadar da sürebilmektedir (Ergezen, 2004).

Genç yetişkinlik dönemi 18-40 yaş arası olarak addedilmektedir. Schaie'ye göre genç yetişkinlik döneminde kişiler, hayatlarında önemli kararlar almaktadırlar. Çünkü bu dönemde alınan kararlar hayatlarının geri kalanını etkileyecek niteliktedir. Ona göre bireyler kariyer, aile kurma, topluma katkı sağlama gibi amaçlarını bu dönemde gerçekleştirirler (Yılmaz, 2020). Bu çalışmada katılımcı ağırlıklı olarak genç yetişkinlik döneminde araştırma yaparken ateizm düşüncesini benimsediğini aktarmıştır.

Cinsiyet, yaş ve eğitim gibi kişilik özellikleri ile birlikte (Sevinç, 2017b) inançsızlığı birçok faktör etkilemektedir. Bunların başında sosyalleşme, entelektüel gelişim, kitle iletişim araçları, motivasyon eksikliği, haz arayışı ve ahlaki gerilim, yetersiz veya yanlış din eğitimi, bağımsızlık arzusu ve kendini güçlü görme, felsefi akımlar ve bilimcilik, dini akide ve kaynaklar, Oedipus kompleksi, çevreye tepki, anlam arayışı ve nevrotik inkâr, travmatik olaylar ve hayal kırıklıkları ve kötülük problemi gelmektedir (Mehmedoğlu, 2013). İnsan ilişkilerinde yaşanan kötülükler de kişiyi dinden uzaklaştırabilmektedir (Tarhan, 2012). Ateizmden dönüp tekrar teizmde karar kılan, “Yanılmışım Tanrı Varmış” adlı kitabın yazarı Antony Flew, gençliğinde Kingswood devlet yatılı okulunu bitirdiğinde ise inancını yitirdiğinden bahsetmiştir. Araştırma merakı, vaiz olan babasının inancını reddetmeye götürmüştür. Bununla birlikte kötülük problemi de inançsızlığa yönelmesinde etkili olmuştur. Özellikle mükemmel bir Tanrı fikrinin dünyada açıkça görülen kötülükler ve kusurlarla uyuşmadığını düşünmüştür (Flew, 2016). Adem'in

yorumlarından anlaşıldığı üzere entelektüel gelişim, araştırmak/okumak ateizme yönelmesinin en önemli nedeni olarak tespit edilmiştir.

Katılımcı, ateist olmadan önce dini ritüelleri ara sıra yapmakla birlikte sürekli olarak yapmadığını, dindar bir yaşam tarzını benimsemediğini aktarmıştır. Buna göre mensup olunan dinin ritüellerine bağlılığın olmamasının, farklı inanç veya düşüncelere yönelimde kolaylık sağlayabileceği söylenebilir.

Ateizm teorik ve pratik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Teorik ateizm, Tanrı'nın varlığına dair delillerin sorgulanması açısından negatif ateizm; delillerin sorgulanmasıyla birlikte Tanrı'nın varlığı aleyhine kanıtların sunulması açısından pozitif ateizm olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Pratik ateizm ise pasif ve aktif ateizm olarak değerlendirilmektedir. Pasif ateizmde birey, sadece kendi inancıyla ilgilidir. Başkalarının düşünceleri onu ilgilendirmez. Aktif ateizmde ise Tanrı inancına yönelik bir mücadele söz konusudur (Aslan, 2002; Martin, 1990).

Araştırmalarda teist olmayan, kayıtsız, felsefi, kilisesiz, geçişken, şüpheli agnostisizm, pozitif ateizm, negatif ateizm, yumuşak/sert seküler, dinden bağımsız olan (Schnell & Keenan, 2011) militan ateistler, misyoner ateistler, muhalif ateistler, inançta kuşkulu ateistler, yoksunluk hissiyle kimliği gölgeli ateistler, ideolojik ateistler, akılcı ve sorgulayıcı ateistler, mutlak bilimci ateistler, hazcı ateistler ve kapitalist-seküler ateistler olarak farklı tipolojiler belirlenmektedir (Gülfil, 2018). Katılımcı, sosyal platformlarda dini, Allah'ı, Hz. Muhammed'i inkâr eden yorumları söz konusudur. Dinlerin afyon olduğunu; dini ritüellerin eski medeniyetlerden süregeldiğini, kutsal kitaplarda yer alan kıssaların eski mitolojik hikâyelerden alıntılandığını araştırma alanıyla ilgili bilgiler doğrultusunda açıklamıştır. Hz. Muhammed'in kişiliği ile ilgili spekülasyonlar, Allah'ın var olup olmadığı veya dinlerin çıkışı ile ilgili ateizm düşüncesi ile örtüşen yorumlar yaptığı tespit edilmiştir. Buna göre katılımcı, ateizm düşüncesini benimsediği dönemlerde inançla ilgili söylemlerini ifade etmesi ve sorgulamalara devam etmesi açısından "entelektüel ateist" tipolojisinde değerlendirilebilir. Entelektüel ateistler felsefe, bilim, teoloji alanlarında eğitim gören; bu konularla ilgili araştırma yapan ve düzeyli bir şekilde tartışan kişilerdir (Sevinç, 2017a). Ayrıca dini ritüelleri öncesinde de yerine getirmemesi veya içki içmek gibi dinen yasak olan davranışları yapması dolayısıyla ateist olduktan sonra tutum ve davranışlarında herhangi bir değişiklik olmadığından bahsetmiştir.

İnanca Yönelim ile İlgili Bulgular

Katılımcı doktora sürecinde yaptığı araştırmaların, fikirlerinde köklü değişimlere neden olduğunu aktarmıştır:

"Din hakkındaki düşüncelerim, çalışmamı yapmaya başladığımda değişmeye başladı. Çünkü olabildiğince çok antik metin okumamız gerekiyor. Sümerce, Babil'ce metinleri okudukça ya da işte eski Mısır dilindeki metinleri okudukça insanların yaklaşık 3000-4.000 yıl önceki din anlayışlarıyla bugünkü din anlayışımızın ne kadar farklı olduğunu anlamaya başladım... Profesyonel olarak ele aldığım konular, değerlendirmeler benim için anlamlı olan kişisel olarak hayatımı yönlendirmeye başlayan şeylere dönüştü. Bir de üzerine doktora tezine başlayınca ve o konuda onu da ritüel ile ilgili yazınca hayatım iyice değişti"

diyebilirim. Yani doktora tezim benim hayatımı dönüştürmüş şeylerden birisi ve en önemlisi olabilir. Yani muhtemelen sizin için de öyle olmuştur. Çünkü bebeğiniz gibi bir şey oluyor. Bir çocuk büyütüyorsunuz gibi. Yıllarca uğraşıyoruz üzerine düşünüp yazıyoruz falan sadece akademik ya da bilimsel bir çalışma değil. Bence doktora çalışması insanın hayatını değiştirebilecek bir şey. O yüzden benim hayatımı da çok değiştirdi.” (Adem, Bekar, 33).

Adem’in inanca yöneliminde entelektüel araştırmaların etkili olduğu görülmektedir. Katılımcı, araştırmaları neticesinde Tanrı ve din ile ilgili görüşlerinin değiştiğini; ateizm düşüncesinden uzaklaştığını aktarmıştır:

“Hristiyanlıkta da, İslam’da da ya da işte Yahudilik ya da diğer çok tanrılı dinlerde animist dinlerdeki kültürlerin insan ürünü olduklarını ve insanın anlam yaratma çabasında çok değerli olduklarını düşünüyorum... Ben kişisel olarak ateizmden çok uzaklaştığımı düşünüyorum açıkçası... Ben artık bir inanç olduğunu düşünmeye başladım... Attığım adıma kadar kontrol edip her şeyi cezalandırabilecek veya her şeyi ödüllendirecek bir Tanrı fikrinin de ateizm fikrinin de uç örnekler olduğunu düşünüyorum. Sadece bir şeyler var ve bu bir şeyleri biz fizik yasalarımızda da anlayabiliyoruz. Çünkü zaten Hinduizm’de bu gördüğümüz her şey illüzyondur. İllüzyonun dışındakiler hakikattir ve o hakikat olmadan ulaşılabilecek bir şey değildir gibi bir anlayışları var. Açıkçası böyle düşünmeye başladım çünkü Tanrı’yu tamamen yok ettiğimiz zaman bu evrendeki konumumuzu, dünyadaki konumumuzu gerçekten bilemiyoruz.” (Adem, Bekar, 33).

Görüldüğü üzere katılımcı araştırmaları sonucunda Tanrı inancının var olduğuna kanaat getirmiştir. Aynı durumu Antony Flew’de de görmekteyiz. Flew (2016), entelektüel araştırmaları sonucunda Tanrı’nın varlığına inanmıştır. O, İlahi varlığın keşfedilmesini deneyler ve denklemlerle değil, bunların ortaya koydukları yapıların anlaşılmasıyla gerçekleştiği kanısına varmıştır. Kafasını en çok kurcalayan kötülüğün varlığının ise iki şekilde açıklanabileceğini varsaymıştır. Birincisi; Tanrı’nın evrene müdahale etmediği düşüncesi ile Aristoteles mantığı, ikincisi ise insanların tamamen özgür olmaları durumunda, kötülüğün daima bir olasılık olduğu özgür irade savunmasıdır. Bazı bireylerde ise çevrenin etkisi daha çok ön plana çıkabilmektedir. Ateist iken Müslüman olan Halit Kreutshas’ın özellikle annesi çok dindar olmakla birlikte Doğu Almanya’nın eğitim politikaları neticesinde inançsız olduğunu; eğitimin kendisinde etkili olduğunu belirtmiştir. Mühendis olduktan sonra sosyal çevresinde Müslümanlarla iletişim kurması ve İslam’ı öğrenmesi ise onun Müslüman olmasında etkili olmuştur (Ablak, 2012). Ayrıca hem çevre hem de araştırma olmak üzere inanca yönelmede iki faktörün de etkisi olabilmektedir. 1954 yılında Amerika’da Katolik bir ailede dünyaya gelen Jeffrey Lang, dindar okullarda eğitimine devam ederken 18 yaşında ateizmi seçmiştir. Yüksek lisans ve doktora eğitimi sürecinde de ateizm düşüncesinin etkisinde kalmıştır. Özellikle kötülük probleminin Tanrı’nın varlığını sorgulattığından bahsetmiştir. San Francisco Üniversitesi’nde Müslüman bir öğrencisinin ailesinin evine ziyarete gitmesi ve ona Kur’an-ı Kerim hediye edilmesi sayesinde İslam ile tanışmıştır. Kur’an-ı Kerim’i ayrıntılı bir şekilde okumuş; sorguladığı hususların yanıtlarını aldığını belirtmiştir. Kansas

Üniversitesi'nde matematik profesörü olan Lang, İslam ile ilgili kitaplar da yazmıştır (Lang, 2013). Buna göre Lang, hem sosyal çevrenin hem de okuyup araştırmanın neticesinde İslam'a yönelmiştir denilebilir. Bu çalışmada ise temelde katılımcının araştırmacı kişiliğinin oluşmasında çevrenin etkisi olmakla birlikte genç yetişkinlik döneminde alanı gereği yapmış olduğu araştırmaların etkisi ön plandadır.

Katılımcının, özellikle alanı gereği Doğu dinlerine yönelik araştırma yapması Tanrı ile ilgili inancının değişmesinde etkili olmuştur:

"Sanırım biz insanlık olarak Tanrı fikrine bağlandıktan sonra ya da Tanrıyı keşfettikten sonra diyeyim, çünkü olmadığını düşünmüyorum, O'nu her şeyi yaratmış olan ve her şeyi kontrol eden bütün maddeye ve ruh âlemine hâkim olan bir iradesi olan bir şeymiş gibi tasavvur ettik ve bunun ben teolojik olarak bir hata olduğunu düşünmeye başladım... Hindistan'a seyahat ettim ve orada gördüğüm şey çok farklı... Ben evrenin bütün maddesel varlığıyla Tanrı'nın kendisi olduğunu düşünmeye başladım. Dolayısıyla her şey bir, kendinden var olurken Tanrı kendini var ediyor. Maddesel evrende gördüğümüz her şeyi Tanrının bir tezahürü, bir tecellisi olma biçimi olarak tanımlıyorum açıkçası." (Adem, 33).

Dini akidelerin başında ahiret inancı gelmektedir (Hökelekli, 1996). Katılımcı, öbür dünya hayatı konusunda zihninin karışık olduğunu aktarmıştır:

"Ölümün bir dönüşüm olduğunu düşünüyorum. Bu bilimsel olarak çok açık seçik bir şey. Bedenimiz çürüyor ve dönüşüyor. Ama yani felsefi olarak düşünürsek bilinç dediğimiz şeyin aktarılıp aktarılmadığını bilmediğimizi düşünüyorum. Bilimin de bunu bilmediğini düşünüyorum hâlâ. Ölümün bir dönüşüm olduğunu düşünüyorum. Ve bu dönüşümün içinde bazısının ruh dediği, bazısının bilinç dediği şeyin de aktarılıp aktarılmadığını hâlâ çok merak ediyorum. Bugün biz nasıl görüyorsak, bundan 50000 yıl önce de 100.000 yıl önce de muhtemelen insan toplulukları rüyalarında ölmüş olan şeyleri görüyorlardı. Ölüm karmaşık bir şey, benim aklımı karıştıran bir şey." (Adem, Bekar, 33).

Sokrates ölüm sonrasına inanmakta Epikür ise inanmamaktadır. Bununla birlikte ikisinin de ölüme karşı duruşu aynıdır. İkisi de ölümden korkmaz ancak Epikür ölümü bir son, Sokrates ise ölümü bir başlangıç olarak görmüştür. Bununla birlikte ölümlle ilgili olarak günümüzde de bireylerde benzer kaygılar olduğu bilinmektedir. Ölümü bir son olarak gören Ateist de ölüm sonrasına inanan bir inançlı birey de ölümlle ilgili endişeler taşımaktadırlar (Topaloğlu, 2019; Yıldırım, 2022). Katılımcı, ölüm ile ilgili olarak zihninin karışık olduğunu aktarmıştır. Daha çok bilincin aktarılıp aktarılmadığı konusunda bir çelişki yaşamaktadır. Ayrıca katılımcı, ruh kavramının varlığını sorgulamaktadır. İnsanın görüldüğünden öte olmadığını iddia etmektedir. Bu nedenle kendisini spiritüel olarak tanımlamanın yanlış olacağından bahsetmektedir:

"Spiritüel kelimesiyle de bir çatışmam var itiraf etmem gerekirse. Çünkü spirit derken, ruh derken gözümüzle gördüğümüz bilimsel araştırmamızla deneyimleyebileceğiniz, gözlemleyen, bildiğimiz şeylerden ziyade bir bütünlüğü

olan bir şey var. O şey bizim bir parçamız, bizi biz yapan şey demeye çalıştığımız noktada ben kayboluyorum açıkçası. Çünkü insanın tam olarak gördüğümüz şey kadar olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla “spirit” kelimesini Türkçe’ye çevirip ruh dersek, böyle bir şeyin var olduğunu düşünmüyorum. Kendime spiritüel de demem o yüzden. İnsanların aslında ruh derken kastettiği şeyin bizim bilişsel var oluşumuzun ta kendisi olduğunu iddia ediyorum. Yani biz, bir oluşumuz ve irademiz... Seçim yapmamız, bize özgü olduğunu düşündüğümüz şeyler yapmamız, hareket etmemiz, acıkmamız, yememiz, sevişmemiz, çocuk yapmamız, bir şeyi bilmek istememiz, bilmemiz... Bunların hepsi. Hem Freud’un hem Jung’un libido dediği işte yaşam enerjisi dediği şeyle var olan ve insanın bedenini de arayıp bulabileceğiniz bir şey olarak var. Özellikle Gustav Jung hep bunu kasteder mesela yani Almanca ruh kavramını karşılayan kelimeyi bile kullanmamış. Dolayısıyla bir bilişimizin olduğunu düşünüyorum, bir ruhumuzun olduğunu düşünmüyorum ya da belki de kelimeye başka yerden yaklaşalım. Ruh derken insanların aslında, bedenimizden irak olmayan... Yani doğrudan bedenimizin içinde olan bir şey olduğunu düşünüyorum.” (Adem, Bekar, 33).

Ruh anlamına gelen spirit, varlığın bedenden bağımsız olduğunu savunmaktadır. Bu nedenle ilgi görünenden (beden) daha çok görünmeyene (ruh) yöneliktir (Cengiz & Çarıkçı, 2019). Ruh kavramının varlığı, nerede olduğu ile ilgili farklı yorumlar söz konusudur. Canlılık, nefes, öz gibi anlamlara gelen ruh kavramı, ölüm ve sonrası ile de ilgili olduğu için üzerinde çokça yorum yapılmaktadır. Anaximenes ile felsefede yer almaya başlayan ruh kavramı, Platon ile tanrısallık kazanmıştır. İslam düşünürleri ise Yunan filozoflarının ruh ve beden düalitesinden etkilenmişler; nefes nazariyesi ile açıklamalarda bulunmuşlardır. Kur’an-ı Kerim’de ruhun varlığından bahsedilmekle birlikte mahiyeti ile ilgili bir bilgi yoktur. İnsanların ise ruh ile ilgili olarak çok fazla bir bilgiye sahip olmadığından bahsedilmektedir (Bozyiğit, 2020; Yıldırım, 2020a). Sonuç olarak yoruma açık olan ruh kavramı ile ilgili olarak farklı yorumların olduğu söylenebilir. Katılımcı ise ruh-beden düalizmine inanmadığı için kendisini spiritüel olarak ifade etmenin yanlış olacağını belirtmiştir.

Katılımcı, Tanrı ile ilgili düşüncesinin panteizme yakın olduğu düşünülse de panteizmin görüşlerini yansıtmadığını belirtmiştir:

“Kendime panteist dersem, İslam kültürünün ya da işte İslam ahlakının ya da İslam teolojisinin doktrinlerinin çok uzağında kalıyormuşum gibi oluyor ya da Zerdüşt dininin ya da Hinduizm’in diyebilirim. Çünkü bir Hindu’ya ‘sen panteist misin?’ diye sorsanız muhtemelen ‘hayır’ diyecektir. Hindistan’da da 30 bine yakın Tanrı görüyoruz ama aslında evrenin bütününi kapsamış olan tek bir Tanrıya inanırlar bütün Hindular. O yüzden panteist de demiyorum kendime açıkçası.” (Adem, Bekar, 33).

Yorumlardan anlaşıldığı üzere Adem’in Hinduizme yakın bir inançta olduğundan bahsedilebilir. Araştırma alanının, Hindistan’a seyahat edip töresel, dinsel ve toplumsal olarak Hinduizm’i yakından incelemesinin görüşlerinde etkili olduğu söylenebilir:

"Antik metinleri okuyorum ve bu metinleri okudukça bir sürü şey arasında çok eskide kalmış ve şu an hâlâ sadece Hindistan'da var olan bu çok tanrılı felsefelerin teolojik olarak mevzuu az çok çözdüklerine inanıyorum... Açıkçası insanoğlunun Tanrı'yla ilgili çatışmasını Hint dervişlerinin çözdüğünü düşünüyorum. O yüzden Budizm bile değil açıkçası. Çünkü Budizm çok başka yerlere gidiyor biraz. Budizm neredeyse ateizme yakın bir şey." (Adem, Bekar, 33).

Hinduizm'de Brahman adı verilen, bitki, hayvan vs bütün canlılarda bir parçası var olan evrensel bir ruha inanılmaktadır. Hint dinlerinde ilk kez kişinin Tanrı'nın yardımını olmadan kurtulamayacağı görüşü ortaya çıkmıştır. Kuzey ekolünde hayır işleri ile Tanrı'ların yardımının sağlanacağına inanılırken Güney ekolünde insanın kendi kendisini kurtaracağına, Tanrı'nın yardımının sağlanamayacağına inanılmaktadır. Hinduizm'de bayramlar, mabet ziyaretleri, hac yolculukları gibi ritüeller oldukça fazladır. Ölümden sonrası ile ilgili olarak her mezhebin farklı inançları vardır. Hindular kötülerin öbür dünyada binlerce yıl cehennem azabı çekeceklerine, iyilerin ise Tanrı ile birlikte ebediyen yaşayacağına inanırlar (Kanaath, 2019). Adem'in Hinduizm'e ilgi duyması hem yaptığı okumaların hem de bir süre Hindistan'da yaşadığı çevrenin etkisi ile olmuştur. Bununla birlikte katılımcı, inancının spiritüel, Hindu veya panteist gibi kalıplara tam olarak uymadığını; özgür düşünceli olarak tanımlanmanın daha doğru olacağını aktarmıştır:

"Özgür düşünceli dememin sebebi şu... Ben mesela oruç tutuyorum ya da ne bileyim Kurban Bayramı'nda insanlara gidip yardım ediyorum falan. Hani dini pratiklerin birçok dinde hoşuma giden ve kendi kişisel tekamülü için faydalı olacağını ya da toplum için faydalı olacağını düşünüyorum. Dindarların veya inançlıların ibadet olarak görüp yaptığı birçok şeyi yapıyorum. Alışkanlıklarım arasında böyle şeyler var. Yani namaz kılmıyorum mesela ama bazen camiye gidip oturup dua ederim, meditasyon yaparım. Yani din kültürünün de önemli bir şey olduğunu düşünüyorum... Mesela sık sık Kur'an okurum ve çok önemli, değerli bir metin olduğunu düşünüyorum. Hayatımda bir yönlendirici olarak var... Kısaca böyle bir gelişimim var." (Adem, Bekar, 33).

Yorumlara bakıldığında Adem'in ateizmden teizme yöneldikten sonra dinlere ve ritüellerine daha olumlu bakmaya başladığı görülmektedir. Adem, insanlar için ibadetlerin faydalı olduğunu; kutsal metinlerin değerli olduğunu, elinden geldiğince okumaya/uygulamaya çalıştığını aktarmıştır.

Katılımcı, çalışma alanının inanç değiştirmede etkili olduğunu; bu durumun nedeni olarak; zamanının çoğunu, yaptığı araştırmalara ayırmakla geçtiğini aktarmıştır. İnsanların çoğunun yaşam tarzının araştırmaya veya okumalar yapmaya uygun olmadığını belirtmiştir.

"Şimdi herkes benim gibi bilimsel çalışmalar yapmak zorunda değil. Yapamıyorlar da ve insanların bir sürü meşguliyeti var. Dolayısıyla kendini bu dünyada, evrende konumlandırmaya çalışsan, hayatı anlamlandırmaya çalışsan ama onun ne olduğunu bilmeyen bir sürü insan var ve din kurumu zaten bu eksikleri doldurmak için var. O yüzden dindarlar da kendi hayatları adına ve işte

topluma entegre olmaları adına dindar olmalarının çok anlamlı ve yabana atılmayacak derecede değerli bir şey olduğunu düşünüyorum.” (Adem, Bekar, 33).

Yapılan çalışmalarda bireylerin inançsızlığa yönelmesinde dini otoritelerin olumsuz tutumlarının etkisinin önemli olduğu görülmektedir (Ünverdi, 2020). Adem de genel olarak dinlere ve dindarlara saygılı olmakla birlikte ateist olduğu dönemlerdeki gibi din adamlarına yönelik olarak menfi düşünceleri değişmemiş; bu insanların din kurumuna ve insanlara zarar verdiğini belirtmiştir:

“Birçoğunun din tüccarı olduğunu düşünüyorum maalesef. Bir evanjelik papazın ya da evanjelik bir öğretim üyesinin ya da bir İslam âliminin topluma karşı da sorumlu olduğunu; bazı konularda bilerek, isteyerek doğrusunu araştırıp bulamadıkları ve hatta sakladıklarını düşündüğüm için biraz kızgınım da açıkçası. Çünkü toplumsal olarak kendini sorumlu hisseden bir insanım ve ben daha çok bu işlerle uğraşıyorum. Yani tarih, bir teoloji değil ama ben neredeyse bir teoloji tezi yazdım ve az çok biliyorum. Din felsefesiyle ya da işte spiritüel inanç sistemleriyle çok çalıştım. Söz konusu din kurumunun içine dâhil olan insanların birçok yanlış sebebiyet verdiğini düşünüyorum.” (Adem, Bekar, 33).

Katılımcı, dindar insanlarla ilgili olumsuz düşünmemekle birlikte özellikle İslam dünyasının geride kalmasının bir nedeni olarak din adamlarını görmektedir. Toplumsal açıdan din adamlarının görevlerinin önemli olduğunu belirtmiş; ancak bu görevlerini hakkıyla yerine getiremediklerini aktarmıştır:

“Metnin kendisinin bir anlamı, değeri var ve müthiş bir metin, harika! Müslüman olsak da olmasak da herhangi biri için konuşuyorum, kişinin kendi hayatını şekillendirmesi bağlamında çok işlevli de bir metin. Bu metnin içindeki bazı modern hayata uymayan şeylerin bilişsel çelişkisine düşüyoruz... İslam bilimcileri özellikle Sünni ekolde Türkiye için konuşalım, imamlar, müezzinler ne bileyim bazı dini kuruluşlardaki sözüm ona din adamları topluma gerçek katkılar sunabilecek şeyler söylemektense duyulmak istenen şeyleri konuşuyorlar. O yüzden İslam kültürü bir ilerleme tutturamadı. 300-400 yıllık bir Arap ya da İslam rönesansı vardır ama onun da beli kırılmış durumdaydı zaten 15. 16. yüzyıla geldiğinde. Yaklaşık 500-600 yıldır bu böyle. Umarım bu dönüşür, bilmiyorum. Biz hâlâ ne bileyim Ramazan ayında sahurun saatinin ya da işte bir iftar vaktinin saatinin akşam ezanının saatinin tartışması içerisindeyiz. Protestan ahlakı bütün Anglosakson dünyasında özellikle Germen dünyasını bugün bildiğimiz, bakıp böyle bilimini, kültürünü, sosyolojisini, ekonomisini ağzımız açık bir şekilde izlediğimiz toplumlara dönüştürdü ve bu dini bir ahlak: Protestan ahlakı. Biz bu haldeyken başka yerde başka insanlar çok başka yerlere gitmiş durumdadır.” (Adem, Bekar, 33).

Yorumlara göre Adem'in din adamlarını eleştirmesinin nedeni İslam dünyasının ekonomik, bilimsel vb. nedenlerden Batı'dan geride kaldığını düşünmesidir. Geri kalmışlık olgusu tek bir nedenle açıklanamamakla birlikte, eleştiriye açık bir konu olduğundan bahsedilebilir (Kurt, 2008).

Görüşlerinden dindarların veya din adamlarının inanç/inançsızlık yöneliminde etkili olduğundan söz edilemez.

Katılımcı, kişilik olarak ateist olduğu dönemlerde de var olmakla birlikte, kendi ifadesiyle dönüşüm başladığından beri kendisini insanlara ve tüm canlılara karşı daha duyarlı hissettiğini belirten ifadelere yer vermiştir:

"Bu bahsettiğimiz dönüşüm başladığından beri daha hassas bir insana dönüştüğümü söyleyebilirim. Kendimi ateist, agnostik tanımladığım dönemde de insanlık için hassas bir insandım. Hâlâ da öyle ve bu giderek katlandı yani gelişti diyebilirim. Yani şu an neredeyse kimseye kıyamıyorum. Hem toplumların hem bireylerin işledikleri suçlar ya da işte ortaya koydukları kabahatler, yanlışlar sadece belli faktörlerle değerlendirilip tamamen karşısına geçilecek şeyler değil bence. Sabah biriyle küçük bir tartışma yaşıyoruz. Bana kötü şeyler söylüyor ve bir şey demiyorum. Yani onun gibi karşılık vermemeye uğraşıyorum. Yani sabah uyandığında ne hissettiğini bilmiyorum. Şu an nasıl bir psikolojide olduğunu bilmiyorum. Her şey olabilir. Belki şu an kızgın ama bana değil yani... Böyle (benim gibi düşünen) çok insan var. Benim etrafımda da benim gibi insanlar var. Onlardan da öğreniyorum... Her geceyi kadir, her geleni huzur bil diye bir laf var. O yüzden herkesi huzur bil gibi bir yaklaşımım var." (Adem, Bekar, 33).

Katılımcı, inanca yöneldikten sonra insanlara karşı daha fazla empati kurduğundan bahsetmiştir. Bu açıdan dini öğretilerle paralel ve hatta mistik/tasavvufi öğretilere yakın bir anlayışı olduğu söylenebilir (Çakmak, 2019). Ona göre tüm canlıların yaşamda önemli bir yeri vardır ve çok değerlidirler:

"Kalp kırmamaya çalışıyorum. Canlıların yaşamlarına, yaşam haklarına saygı duymak ve onların bu haklarını engelleyebilecek herhangi bir şey yapmamak... Can çok önemli benim için. Ve yani birçok kültür için de bu böyle. Çünkü bu can çok kompleks bir varlık, var oluş biçimi. İrade dediğimiz şey bu. Hani bardakla, bilgisayarla bir farkımız var ve bir şeyleri seçiyorum. Seçebilen şeylerin evrende çok farklı bir yeri olduğunu düşünüyorum. Bütün maddesel havuzda o yüzden kendi seçimini yapabilen, iradesi olan her şeyin gerektiği kadar saygı ve hürmet görmesi ve haklarının engellenmemesi gerektiğini düşünüyorum ve benim hayatımda çok önemli bir yer kaplıyor." (Adem, Bekar, 33).

Dini öğretilerde ahlaki ilkeler birbiriyle örtüşmektedir. Her iki öğretilerde de varlığın kutsallığına, her varlığa saygı duymaya ve incitmemeye yönelik ilkeler söz konusudur. Bu nedenle dindar olan bireyden ahlaklı olması da beklenir. Allah'ı seven kişiden onun yarattığı varlıkları da sevmesi, değer vermesi ve herhangi bir tehdit olmadığı müddetçe canlıları incitmemesi beklenilir. Bu tür davranışların kişileri Allah'a yaklaştıracığı da düşünülebilir. Ayrıca ibadet edenlerden de ahlaki olgunluğun daha fazla olması beklenilir (Demirci, 2014; Yıldırım, 2020b). Mülakattan anlaşıldığı üzere Adem, insan ve hayvan yaşamına değer vermektedir. Özünde ise her şeyin Tanrısal olduğuna dair inancının, bu hassasiyetinde etkili olduğu söylenebilir.

Adem, şükretmenin öneminden bahsetmiştir:

“Bir şeye hürmet etmemiz gerekiyorsa evet doğru yani hürmetten kastım da onun varlığını kabul etmek, tasdik etmek... Bu şekilde var oluyor. Bu oluş benim şu an nefes almamın da sebebidir. Çünkü nedensellik diye bir ilke var. Bu gerçekleşmiyor olsaydı ben de olmazdım. Dolayısıyla buna saygı duyabilirim. Buna müteşekkirene olabilirim. Buna şükredebilirim. Şükür halinin sadece bir büyüğe, senden daha da üstün olan, bir iradesi olan, yaratıcı olan bir şeye yapılması gerekmediğini düşünüyorum. Her şeye şükredebiliriz. Özellikle Anadolu toplumu her şeye şükreder, tanrıya şükrediyormuş gibi şükrederiz.” (Adem, Bekar, 33).

Şükretmek, yaratıcı-kul arasındaki ilişkiyi pekiştiren, kişiyi yaratıcıya yaklaştırmakla birlikte sahip olduğu her şeyle ilgili farkındalık kazandıran bir unsurdur. Bu nedenle dinlerde şükretmek tavsiye edilmektedir. Kişi şükrederek hayatındakilerin farkına varmasını sağlayacak, hayatının olumlu yönlerini hatırlayıp mutsuz veya depresif ruh halinden uzaklaşabilecektir (Göcen, 2014). Katılımcının şükretmeye öne vermesi, canlılara yönelik hassasiyetinin olması inançlı bir düşünce yapısı olduğunu göstermektedir.

Adem’in yorumlarından anlaşıldığı üzere kendisini yakın bulduğu inanç ile yaşam tarzını şekillendirdiği söylenebilir:

“Hinduizm, felsefi olarak ilgi duyduğum ve bazı öngörülerini, doktrinlerini kabul ettiğim felsefi yaklaşım. Şu an yapmaya çalıştığım ya da uzun süredir yapmak istediğim şeyle çok bağdaşık olması sevindiriyor. Ben çok uzun süredir süt, peynir ve yoğurt tüketmeyi bıraktım. Yaklaşık 6 yıl falan oluyor. Sütün yetişkin memeliler tarafından tüketilmemesi gerektiğini fark ettim. Doğada insandan başka hiçbir memeli yavruluk dönemini geçtikten sonra süt tüketmiyor ve bizim de hayvanları alıkoyp onların sütünü tüketmemiz yaklaşık 10000 yıldır kendimizi alıştırduğumuz ve ekolojimize ve kendi fizyolojimize çok da katkısı olmayan bir tuzak olduğunu düşünmeye başladım. Ondan 2-3 yıl sonra da yumurta tüketimi bıraktım. Yine aynı sebeple bu sırada et tüketiminin olabildiğince azalmış durumdaydı ve en son yaklaşık 6 ay önce de asıl vegan olmama baş sebep olan bir arkadaşla tanıştım ve kendisi vegandı. Birlikte eve çıktık ve bu sebepten dolayı vegan diyete net bir şekilde başladım. Artık eve vegan olmayan tüketim ürünleri getirmek istemedim ve ondan da yaklaşık bir iki ay sonra hayatımda neredeyse hiçbir şeyin eksilmediğini, benim için çok önemli olmadığını fark edince zaten süt ve yumurta tamamen çıkmıştı. Et de diyetimde çok azalmıştı. Bir noktada dedim ki ben artık tüketmiyorum. Tamamen vegan oldum.” (Adem, Bekar, 33).

Veganlık hayvansal olan tüm ürünleri tüketmeyi reddetmek anlamına gelmektedir. Veganlık, postmodern kültürde sağlıklı yaşam tarzı olmaktan çıkıp küresel sisteme karşıt olarak kişinin neyi yiyeceğine kendisinin karar vermesi, insan hayatı ve hayvan haklarının savunulması gibi ideolojik bir duruş da sergilenmeye başlanmıştır. Kişiler hayvan haklarıyla birlikte ekolojik, kültürel, lezzet veya dini inanç açısından da vegan veya vejetaryen olabilmektedirler (Tunçay Son ve Bulut, 2016). Bu araştırmada da katılımcı hayvan haklarına daha çok önem verdiğini söylemekle birlikte Kurban Bayramı gibi dini bayramlarda çevresindekilere yardım ettiğini belirterek Kurban Bayramı’na karşı

olmadığı ifade etmiştir. Ayrıca veganlığı tercih etmesinde ağırlıklı olarak bilimsel araştırma ve çevrenin (ev arkadaşı) etkili olduğu görülmektedir. Bu anlayışın Hint felsefesine de yakın olması onu memnun etmektedir. Ancak direkt Hint felsefesinden etkilenip böyle bir anlayışı benimsediği söylenemez.

Bugün artık tek bir dindarlık kalıbının olmadığı; aynı dinin mezheplerinde dahi farklı dindarlık anlayışları olduğu bilinmektedir (Baynal, 2017). Kişisel farklılıklar dindarlık biçimini etkilemektedir (Allport, 2004). Katılımcı, kendisini dindar addetmemekle birlikte inançlı olarak değerlendirmektedir. Katılımcının farklı dinlerle ve özellikle ritüellerle ilgili araştırma yapması, farklı dini düşünce ve ritüelleri hayatına geçirmesinde etkili olmuştur. İslam'da var olan oruç tutma, bayramda yapılması gereken ritüelleri yapma, Kur'an okuma, sürekli olmasa da namaz kılma; bunlarla birlikte meditasyon yapma gibi farklı ritüellere ilgi duymakta ve yapmaktadır. Katılımcı, sosyal platformlarda yaptığı yorumlarda son zamanlarda Hint felsefesiyle ilgilenmekte ve müziklerini dinlemektedir. Ayrıca İbn Arabî'nin eserlerinden paylaşımlar yapmakta; bazı benzer anlamlı kavramlara değinmektedir.

İnanca veya inançsızlığa yönelmeyle ilgili yapılan çalışmalarda farklı etkenler ortaya çıkmakla birlikte bazı ortak etkenlerin var olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bu çalışmada da katılımcının ateizme yönelme ve sonrasında tekrar Tanrı'ya inanmaya başlamasında ortak olarak okuma/araştırma yapmanın ön planda olduğundan bahsedebiliriz.

Ateizmle ilgili söylemlerin ağırlıklı olarak 20. ve 21. yüzyılda arttığı söylenebilir. Ateist teoriler genel olarak Hristiyanlığın ve bu dinin ortaya çıkarttığı batı kültürünün neden olduğu tepkisel hareketlerdir. Özellikle 20. Yüzyılın başında popülerleşen Ateizm fikrinde bilimsellik, rasyonellik ve özgürlük anlayışının benimsendiği ileri sürülse de bazı ülkelerde ateizm çerçevesinde dogmatik ve kısıtlayıcı kurallar koyulabilmiştir (Topaloğlu, 2019). Ateizmle ilgili çalışmalara bakıldığında Gülfil'in (2018) çalışmasında ateizme yönelmede özgürlük isteği, kötülük problemi, bilimsel-teknolojik gelişmelerin verdiği güven ve rasyonel düşünce biçimi, sekülerizm, Tanrı'ya olumsuz atıfların etkili olduğu bulgulanmıştır. Vetter ve Green'in (1932) çalışmasında ise ateistlerin bilim, din ve tarih hakkında kitap okumalarının, yazar veya kitap etkisinin, dindarların çelişkili tutumlarının, sosyalist materyalizmin, eğitimin, bilimsel çalışmaların ve kötülük probleminin etkileri ön plana çıkmıştır. Krueger'ın (2013) Amerika'da ateist olanlarla ilgili araştırması sonucunda; ayrılma, şüphe, ayrışma, geçiş ve beyan aşamalarıyla bireylerin ateizme geçtiği ortaya çıkmıştır. Zavalı & Şahin (2018) ve Sevinç'in (2017b) araştırmalarında ise yine aile başta olmak üzere sosyal faktörlerin ön planda olduğu görülmüştür. Başka bir araştırmada ise kitap okuma, kötülük problemi, Tanrı inancıyla ilgili sorgulamalar başta olmak üzere dini ve dindarları sorgulama, okunan kitaplar, kötülük problemi, din ve bilimin karşılaştırılması, travmalar ve sosyal çevrenin etkisi ön plana çıkmıştır (Baynal, 2021). Bu çalışmalarda genel olarak eğitim, çevre, kötülük problemi, yaş, toplumsal değişim ve bireysel tecrübelerin ön planda olduğu söylenebilir.

Ateizme veya dine yönelme ile ilgili çalışmalarda da buna benzer etkenler karşımıza çıkmaktadır. Yapılan bir araştırmada 111 biyografik anlatıdan yola çıkılarak ateistlerin Hristiyanlığa geçişinde 10 tematik öge belirlenmiştir. Bunlar; sıkıntı, otantik örnek, Hristiyanlık veya Hristiyanlar ile yabancılaşma/sözde aşinalık, boşluk hissi/anlamsızlık, entelektüellik, dinle ilgili çalışma yapma, tecrübeye açıklık, sosyal bağlar, esrarengiz deneyimler ve ritüel davranışlardır. Araştırma sonucunda en fazla

inanca yönelimin nedeni olarak kiliseye gitmek, İncil okuma, dua etme gibi ritüel davranışların ön planda olduğu görülmektedir (%53). Sonrasında ise eleştirel düşünce, tartışma, çeşitli argümanları araştırma gibi entelektüalizm (%50) gelmektedir. Evrim, kozmoloji, akıllı tasarım gibi argümanların artık Hristiyanlığa karşı entelektüel davanın eskisi gibi güçlü olmadığı düşüncesine varanlar söz konusudur. Sonrasında mistik deneyimler (%45); sosyal ağlar (%44); zorlu olaylar (%39); Hristiyanlara aşinalık (%39); deneyimlere açıklık (%30); otantik/ilham verici örnek (%28); dinlerle ilgili çalışmalar (%25) ve boşluk hissi/anlamsızlık (%24) gelmektedir (Langston vd., 2019). Harmon'un (2019) çalışmasında veri toplama ve analiz sonucunda anlam oluşturma, kimlik, deneyim, anlam ve amaç, dil, maneviyat ve çevrenin etkisi söz konusudur. Çinli ateist entelektüellerin Amerika'ya geldikten sonra Hristiyanlığa geçmelerini konu alan Wong (2006) kişilik, psikolojik problemler gibi kişiler arası farklılık olmadan da bir bireyin Hristiyan olabileceğini belirtmiştir. Wong, Hristiyanlığa geçişte altı tema belirlemiştir. Bunlar; Hristiyanlarla olumlu etkileşim, evanjelik gruplarla iletişim, yeni kültüre uyumlanma, stres/kriz durumlarının yaşanması, anlam arayışı ve kutsal ile kişisel dini deneyimlerdir. Bir araştırmada ise bireylerin inanca yönelmelerindeki en temel faktörün korku olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda ortaya çıkan boşluk hissiyle birlikte yalnızlık hissi, ölüm korkusu ve arkadaş ilişkilerinin önemi ön plana çıkmıştır. Dindar bir arkadaş çevresi, kişileri dini ortamlara yönlendirmektedir. Ayrıca katılımcılardan bazıları yaptıkları duaların Allah tarafından kabul edildiği tecrübesinden bahsetmişlerdir (Altemeyer & Hunsberger, 1997).

Sonuç olarak ateizme veya ateist iken Hristiyanlık/İslam gibi semavi dinlere veya semavi olmayan dinlere yönelenlerin biyografilerine veya yapılan araştırmalara bakıldığında özellikle sosyal ortamın ve araştırma yapmanın etkili olduğu görülmektedir. Bu iki önemli etken, inançsızlığa yönelimde de ön plana çıkmaktadır. Buna göre inanç veya inançsızlığa yönelmede; aile, okul, arkadaşlar ve yeni dini gruplar gibi çevre ile kişilik özelliğine bağlı olarak sorgulama, araştırma, okuma gibi entelektüel davranışlar etkili olmaktadır.

Sonuç

Son dönemlerde bilgiye erişimin hızı ve postmodern yaşamın getirmiş olduğu her türlü özgürlük akımları, yaşın da getirmiş olduğu özellikler de göz önünde bulundurulduğunda özellikle ergenlik ve gençlik dönemindeki bireylerde ateizm/agnostisizm gibi inançsızlıkla alakalı akımlara ilgiyi arttırmaktadır. Bununla birlikte sosyal medya ve bilgi ağı, bireylerin farklı inançları daha kolay tanımasını ve bunlara ilgi duymasını sağlamaktadır. Her iki durumda da bireylerin inançsızlığa veya inanca yönelmesinde bazı etkenler olabilmektedir. Bu çalışmada bu etkenlere ulaşılmaya çalışılmış; inançsız bir bireyin tekrar Tanrı'ya inanmasında ne gibi faktörlerin etkili olduğu araştırılmıştır.

Araştırmada durum analizine başvurulmuş; İslam dinine mensup iken gençlik yıllarında ateist olan; sonrasında ise tekrar Tanrı'nın var olduğuna inanan katılımcı ile mülakat yapılmış ve veriler analiz edilmiştir. Ayrıca katılımcının araştırmaları ve sosyal medya yorumları da incelenmiştir.

Yapılan analize göre öncelikli olarak katılımcının demokratik, eğitime önem veren, seküler ve inançlı bir aile ortamında yetiştiği tespit edilmiştir. Sosyal çevresinin, onu analitik düşünen, yeniliğe açık olan kişiliğinin oluşmasıyla birlikte dine olan yaklaşımını şekillendirdiği ortaya çıkmıştır.

Katılımcı, ergenlik döneminde çok fazla dini sorgulamadığını belirtmiştir. Ona göre ergenlik dönemi dinler hakkında sağlıklı düşünülecek bir dönem değildir. Hatta ona göre insanların çoğunun yaşam şartları nedeniyle inanç gibi konuları sorgulayacak zaman ve imkânları yoktur. Katılımcı, yüksek lisans yapmaya başladığı genç yetişkinlik döneminde inançları sorgulamaya başlamıştır. Bu yıllarda ateizm düşüncesine yönelmiştir. Sosyal medya platformlarında ateizm düşüncesine paralel olarak yorumlarını paylaşmasından dolayı katılımcı, entelektüel ateizme dahil edilebilir.

Doktora döneminde katılımcının farklı dinlerle ilgili araştırma yapması görüşlerini etkilemiştir. Bu dönemden sonra ateizmden uzaklaştığını, Tanrı'ya artık inandığını aktarmıştır. Bununla birlikte Tanrı inancında Hinduizm'den etkilendiğini belirtmiştir. Ateist olduğu dönemlerde dinlerle ilgili mefhumlara yönelik küçümseyici ve reddedici tavrından uzaklaştığı tespit edilmiştir. Aksine dini kültürün insanlar tarafından üretilen ve çok değerli olan argümanlar olduğunu belirtmiş ve İslam kültüründe yer alan uygulamaları olabildiğince yapmaya çalıştığını aktarmıştır. Katılımcı kendisini Müslüman olarak değil; özgür düşünceli olarak ifade etmektedir. Katılımcının düşünceleri deizme daha yakın görünse de kendisini deist olarak ifade etmemektedir. Ancak dinleri tanrısal olmaktan çok insanların ortaya koyduğu değerli birikimler olarak addetmesi görüşlerinin deizme de yakın olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte dinlerin ritüellerini değerli görmekte ve bunlardan bazılarını uygulamaya çalıştığını belirtmiştir. Otuzlu yaşlarında olan katılımcının öğrenmeye ve yeniliğe açık olması, görüşlerinin değişebileceği izlenimi vermekle birlikte kendisi de insanın bir döngü-dönüşüm halinde olduğunu; bireylerin karakterlerinin sabit olmadığını belirtmiştir.

Sonuç olarak katılımcının çevresi, kişiliği ve okuduğu kaynaklar ile seyahat ettiği yerler, düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca bilimsel çalışmalar yapması onu, inançlar da dâhil olmak üzere birçok olguya bilimsel metotla yaklaşılması gerektiği düşüncesine yöneltmiştir. Buna göre, entelektüel faktörler, ateizme yönlendirebileceği gibi bir inanca da yönlendirebilir. Katılımcının, insanların inançlarına ve canlılara karşı daha hoşgörülü bir yaklaşım sergilemesinden yola çıkılarak inanç açısından değişimin, kişinin hayata bakış açısını da değiştirdiği sonucuna vardırabilir. Yapılacak olan araştırmalarda inanç-inançsızlık ve kişilik açısından karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Ateizmden Teizme: Bir Vaka İncelemesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Ablak, M. (2012, Temmuz 30). Ateistken Müslüman olan Halit Kreutschas: Müslümanlar birlik olmalı. https://www.yeniasya.com.tr/dizi/ateistken-musulman-olan-halit-kreutschas-musulmanlar-birlik-olmalı_139855.
- Allport, G. (2004). Birey ve dini. B. Sanbur (Çev.). İnsan Yayınları.
- Altemeyer, B., & Hunsberger, B. (1997). Amazing conversions: why some turn to faith and others abandon religion. Prometheus.

- Aslan, A. (2002). Analitik pozitif ateizmin bir eleştirisi: Michael Martin. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 7, Art. 7. https://dergipark.org.tr/tr/pub/isad/issue/68751/1081622#article_cite.
- Atkinson, R.T, Atkinson R,C. & Hilgard, E. (2019). Psikolojiye giriş. Y. Alogan (Çev.). Arkadaş Yayınları.
- Atsız, H. (2000). Ateizmin psikolojik gerekçeleri ve teizmin cevapları [Yüksek lisans tezi]. 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baynal, F. (2017). Tarikat ve cemaat ekseninde kadın. Rağbet Yayınları.
- Baynal, F. (2021). Ateizm ve hayatın anlamı. Emin Yayınları.
- Bilecik, S. (2017). Anne baba tutumlarının bireylerin din algısına etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15 (33), 7-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/37195/430367>.
- Bozdağ, Y., & Yalçınkaya Alkar, Ö. (2018). Sınır (borderline) kişilik bozukluğu: Bir vaka çalışması. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 5 (2). <https://doi.org/10.31682/ayna.435935>.
- Bozyiğit, A. (2020). İslam felsefesinde ruh- beden ilişkisi. *Turkish Studies*, 15(6), Art. 6. <http://dx.doi.org/10.47356/TurkishStudies.46134>.
- Burger, J. (2016). Kişilik psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri. İ. D. Erguvan Sarıoğlu (Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Cengiz, H., & Çarıkçı, İ. H. (2019). Materyalist ve spiritüalist dünya görüşlerinin otantik tutum ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), Art. 3. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduibfd/issue/53005/704764>.
- Çabuk, O. C. (2018). Terk edilmiş bir çocuğu anlamak: bir vaka örneği. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 2(3), 40-48. <https://doi.org/10.31682/ayna.470624>.
- Çakmak, M. (2019). Tasavvufi eğitimde kişilik gelişimi ile günümüz kişisel gelişiminin karşılaştırılması [Yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çayır, C. (2014). Ergenlerin dini inanç, şüphe ve dini tutumları üzerine bir araştırma. *Bilimname* 27 (2), 59-88. <https://bilimname.erciyes.edu.tr/sayilar/201402/20140203.pdf>.
- Çinici, M., & Kızılgeçit, M. (2021). İnanç eğilimi: monoteizm (tek tanrı inancı) ölçeği. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(20). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gifad/issue/64106/900961>.
- Demirci, E. (2014). Ahlaki olgunluk ve dindarlık arasındaki ilişki [Doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergezen, E. (2004). Günümüz ateistlerinde hayatı anlamlandırma [Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Flew, A. (2016). Yanılmışım tanrı varmış. Profil Yayınları.
- Freud, S. (2019). Totem ve tabu. K.Şipal (Çev.). Say Yayınları

- Göcen, G. (2014). Şükür pozitif psikolojiden din psikolojisine köprü. DEM Yayınları.
- Gülfil, D. (2018). Psikolojik açıdan ateizm: nitel bir çalışma [Doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güleç, Y. (2021). Depictions of god in the drawings of german-muslim children. *Journal of Religion in Europe*. 14. 106-132. 10.1163/18748929-20211501.
- Güler, Ö. Tanrı'ya yönelik atıflar, benlik algısı ve günahkarlık duygusu (yetişkin örneklem) Yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günaydın, F. (2017). İmam hatip liselerinde inanç soru(n)ları. içinde din karşıtı çağdaş akımlar ve deizm (ss. 321-335). Ensar Yayınları.
- Gündoğar, H., & Yürgüç, M. S. (2019). Deizm bağlamında ortaöğretim okullarında inanç algısı - Adıyaman örneği. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), Art. 11. 10.17859/pauifd.1204510.
- Güney, S. (2008). Davranış bilimleri. Nobel Yayıncılık.
- Güven, A. (2022). Sanal pagan topluluklarda inancın inşası. O. Aydın, H. Abacı, İ. Şimşek, G. Şenyayla, M. Yazıcı, Y. Bostan, M. M. Göksün, H. Kılıç, H. Torak, H. Demir (Ed.). 21. yüzyılda gençlik ve inanç eğilimleri içinde. *İlahiyat*, 261-289.
- Hacıkeleşoğlu, H., & Karaca, F. (2021). Ebeveyn tutumlarının tanrı tasavvuru ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53, 195-236. <https://doi.org/10.21054/deuifd.895310>.
- Harmon, J. S. (2019). Religious conversion to educated atheists to christianity in six contemporary western countries. [Doktora tezi]. The University of Birmingham.
- Hood, Ralph W., Spilka, Bernard, Hunsberger, Bruce & Gorsuch, Richard (2004). Dini gelişim kuramları. Karacoşkun, M. Doğan (Çev.). *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. IV (4), 205-221.
- Hökelekli, H. (1996). *Din Psikolojisi*. TDV Yayınları.
- Kanaatlı, H. (2011). *Dünya dinleri ve inanç mezhepleri*. Evrensel Değerler Yayıncılık.
- Kandemir, S. (2021). Lise öğrencilerinde din dışı yönelim: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 230-256. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.950718>.
- Kandemir, S. (2022). Lise öğrencilerinde ateizm ve deizm eğilimi üzerine bir araştırma (Konya örneği) [Doktora tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karşı, N. (2020). Beş faktörlü kişilik yapısı ve dindarlık. N. Gencer & M. Cengil (Ed.). *Dindarlık, Kişilik ve Ruh Sağlığı* içinde. Çamlıca Yayınları.

- Keysar, A., & Navarro-Rivera, J. (2013). A world of atheism: global demographics. The Oxford Handbook of Atheism içinde. Oxford University Press.
- Kırılmaz, H. & Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve postmodernizm süreçlerinin tüketim kültürüne yansımaları. *İnsan ve İnsan*, 3 (8), 32-58. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.280014>.
- Kirkpatrick, L. A. (2005). Attachment, evolution and the psychology of religion. The Guilford Press.
- Köknel, Ö., Özüğurlu, K., & Bahadır, G. A. (1993). Davranış bilimleri. İÜTF.
- Krueger, J. (2013). The road to disbelief: a study of the atheist de-conversion process. *Journal of Undergraduate Research*, 16. <https://www.uwlax.edu/globalassets/offices-services/urc/jur-online/pdf/2013/krueger.julie.soc.pdf>.
- Kulaksızoğlu, A. (2005). Ergenlik psikolojisi. Remzi Kitabevi.
- Kurt, A. (2008). İslam ve geri kalmışlık sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (Sy 2). 17(2), Art. 2. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143724>.
- Lang, J. (2013, Temmuz 10). Bir matematik profesörünün ateistlikten, islam'a dönüş hikayesi. [Video paylaşım sitesi]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=bLQ6pCDIKXg>.
- Langston, J., Powers Albanesi, H., & Facciani, M. (2019). Toward faith: a qualitative study of how atheists convert to christianity. *Journal of Religion & Society*, 21, Art. 21. <https://www.semanticscholar.org/paper/Toward-Faith%3A-A-Qualitative-Study-of-How-Atheists-Langston-Albanesi/f4cb88dda2bf28b67873bf2643b1def8abf325f5>.
- MAK Danışmanlık. (2020). Türkiye Geneli Gençlik Araştırması. <https://www.makdanismanlik.org/mak-danismanlik-genclik-arastirmasi/> 25.10.2022.
- Martin, M. (1990). Atheism is a philosophical justification. Temple University Press.
- Maraş, İ. (2019). Günümüz Türkiye'sinde deizm iddiaları ve bununla mücadelede islam felsefesinin rolü. İ. Maraş, İ. Erdoğan (Ed.). *Günümüz Gençliğinin Zihin Problemleri* (s.19-34) içinde. Kitap Dünyası Yayınları 19-34.
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). İnanç psikolojisine giriş. Çamlıca Yayınları.
- Miller, P.H. (2017). Gelişim psikolojisi kuramları. Z. Gültekin. (Çev.). İmge Kitabevi.
- Myers, D.G., Dewall, C.N. (2016). Psikoloji. A. D. Batıgün. (Çev. Ed.). Palme Yayıncılık.
- Oktay, M., & Lokmanoğlu, A. Ş. (2020). Üniversite öğrencilerinde tanrı algısı ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (73), Art. 73. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/investigation-of-the-relationship-between-god-perception-and-personality-traits-in-university-students.pdf>.
- Özkarapınar, Y. (2000). Psikolojinin kavramsal yapısı. Ötüken Yayınları.

- Öztürk, İ. (2015). Gordon allport'un din anlayışı [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Peker, H. (2003). Din psikolojisi. Çamlıca Yayınları.
- Perşembe, E. (2003). Modernlik ve postmodernlikte din problemi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (14-15), 159-181. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuifd/issue/20302/215522>.
- Schnell, T., & Keenan, W. J. F. K. (2011). Meaning-making in an atheist world. Archive for the Psychology of Religion, 33, 55-78. 10.1163/157361211X564611.
- Sevi, E. S. (2009). Psikobiyolojik kişilik modeli ve beş faktör kişilik kuramı: mizaç ve karakter envanteri (tcı) ile beş faktör kişilik envanterinin (5fke) karşılaştırılması [Yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevinç, K. (2017a). Ateizmin boyutları ve tipleri. İslami İlimler Dergisi, 12(3), 101-132. https://isamveri.org/pdfdrgr/DO2917/2017_3/2017_3_SEVINCK.pdf.
- Sevinç, K. (2017b). İnançsızlık psikolojisi. Çamlıca Yayınları.
- Silver, C. F., Coleman III, T. J., Hood Jr., R. W. & Holcombe, J. M. (2014). The six types of nonbelief: a qualitative and quantitative study of type and narrative, Mental Health, Religion & Culture, 17 (10), 990-1001. <https://doi.org/10.1080/13674676.2014.987743>.
- Sinanoğlu, M. (2000). İlhâd. TDV Yayınları.22, 90-92.
- Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 (2), Art. 2. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/34503/424695>.
- Şentepe, A., & Güven, M. (2015). Kişilik özellikleri ve dindarlık ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17 (31), Art. 31. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.219893>.
- Şimşek, S. (2018). Ortaöğretim öğrencileri arasında yaygınlaşan ateizm ve deizm düşüncesini önlemede din eğitiminin önemi [Yüksek lisans tezi]. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarhan, N. (2012). İnanç psikolojisi. Timaş Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2020). Teizm ateizm tanrıtanımazlığın felsefi boyutları. İz Yayıncılık.
- Topaloğlu, A. (2019). Ateizm çıkmazı. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tunçay Son, G. Y. & Bulut, M. (2016). Yaşam tarzı olarak vegan ve vejetaryenlik. International Journal of Human Sciences,13(1), 830-843. <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/3614>.

- Turan, Y. & Kar, S. (2022). Günümüz gençlerinin dine bakışı: dışlayıcılık ve çoğulculuk bağlamında tecrübi bir araştırma. O. Aydın, H. Abacı, İ. Şimşek, G. Şenyayla, M. Yazıcı, Y. Bostan, M. M. Göksün, H. Kılıç, H. Torak, H. Demir (Ed.). 21. Yüzyılda Gençlik ve İnanç Eğilimleri (s.629-670) içinde. İlahiyat.
- Tüzer, A. (2015). Postmodernizm ve Tanrı'nın ölümü: öznenin arkeolojisi üzerine bir deneme. Milet ve Nihal, 19 (2), 73-124. <https://doi.org/10.17131/milelnihal.88806>.
- Ünverdi, M. (2020). Din karşıtı yayınlar ve gençlerde ateistik eğilimin nedenleri. İlahiyat Akademi, 12, 145-182. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilak/issue/58981/737779>.
- Vetter, G. B., & Green, M. (1932). Personality and group factors in the making of atheists. The Journal of Abnormal and Social Psychology, 27 (2), Art. 2. <https://doi.org/10.1037/h0075273>.
- Vitz, P. (2013). Faith of the fatherless the psychology of atheism. Ignatius Press.
- Wantini & Suyatno (2019). Early childhood interpretation on religi3n. The European Educational Researcher, 2 (1), 35-48. <https://doi.org/10.31757/euer.213>.
- Wong, L. F. (2006). From atheists to evangelicals: the Christian conversion experiences of mainland Chinese intellectuals in the united states of America. Doctoral dissertation. TEC Publications.
- Yavuz, K. (2013). Günümüzde İnançın Psikolojisi. Boğaziçi Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, E. T. (2020a). İbn sînâ'da ruh-nefs kavramı ve ruh kasidesi bağlamında ruhun bedenle olan münasebeti. Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi, 11 (2), Art. 2. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mesned/issue/58873/825721>.
- Yıldırım, E. T. (2020b). İslam felsefesinde ibadetler ekseninde dindarlık. Darulfunun İlahiyat, 31 (2), Art. 2. <https://doi.org/10.26650/di.2020.31.2.0010>.
- Yıldırım, E. T. (2022). İslam felsefesi ve modern psikolojide ölüm korkusu. Emin Yayınları.
- Yılmaz, F. (2020). Genç yetişkinlik. Ş. A. Satıcı (Ed.) Gelişim Psikolojisi Doğum Öncesinden Ölümüne (s. 253-311) içinde. Nobel yayınları.
- Zavalsız, Y., & Şahin, E. (2018). Ateist ve deistlerin din algısı: üniversite öğrencileri üzerine psiko-sosyolojik bir araştırma. Journal of History Culture and Art Research, 7 (2), 567-599. [10.7596/taksad.v7i2.1425](https://doi.org/10.7596/taksad.v7i2.1425).

Extended Abstract

Studies on belief and unbelief are among the important topics of the psychology of religion. Especially today, some studies show that curiosity and tendencies related to disbelief such as atheism and agnosticism have gained popularity among adolescents and young individuals. One of the most important reasons for this situation is the rapid increase in information and communication networks. The easy accessibility of information allows people to conduct research topics that they are curious about. The subject of this study is to examine the factors related

to the tendency towards belief or disbelief. For this purpose, the factors of turning from theism to atheism and from atheism to theism were investigated.

In the research, situation analysis was applied. An interview was conducted with a participant who turned from atheism to theism. In addition, the participant's research and social media comments were examined.

According to the analysis, it was determined that the participant was primarily brought up in a democratic, educational, secular, and faithful family environment. It has been revealed that his social environment has shaped his approach to religion with the formation of his analytical thinking and innovative personality.

The participant stated that he did not question religion much during adolescence. According to him, adolescence is not a healthy period to think about religion. In fact, according to him, most people do not have the time and opportunity to question matters such as belief due to their living conditions. The participant began to question his beliefs during his young adulthood when he started his master's degree. In these years, he turned to the idea of atheism. It can be said that sharing his thoughts in parallel with the idea of atheism on social media platforms is aimed at intellectual atheism.

The participant's research on different religions during the doctorate period affected his views. He stated that he moved away from atheism after this period and that he now believed in God.

However, he stated that his belief in God was influenced by Hinduism. It has been determined that he moved away from contemptuous and rejecting attitudes toward notions about religions when he was an atheist. On the contrary, he stated that religious culture is the arguments produced by people and is very valuable and that he tries to make the practices in Islamic culture as much as possible. The participant does not consider himself a Muslim; expresses himself freely. Although the participant's thoughts seem closer to deism, he does not express himself as a deist. However, the fact that he considers religions as valuable accumulations revealed by people rather than being divine shows that his views are close to deism. However, he sees the rituals of religions as valuable and states that he tries to practice them. The fact that the participant, who is in his thirties, is open to learning and innovation gives the impression that his views may change, but that he is in a state of cycle transformation because he stated that even his character is not fixed.

As a result, the participant's environment, his personality, the sources he read, and the places he traveled effectively shaped his thoughts. In addition, his scientific studies led him to the idea that many phenomena, including beliefs, should be approached with a scientific method. Accordingly, it can be said that intellectualism can lead to atheism as well as to faith. Based on the participant's more tolerant approach towards people's beliefs and living things, he may conclude that a change in belief also changes one's perspective on life. In future studies, comparative studies can be made in terms of belief-unbelief and personality. As a result of the research findings, it has been determined that there are different factors related to disbelief or the tendency to believe. These include personal characteristics, environment, research/reading, and education. It has been revealed that intellectual research, especially with personal characteristics, is effective on belief and disbelief.

Geliş Tarihi / Received Date
21.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
25.05.2023

Cenabi Paşa Divanı (XVI. Yüzyıl) Örneklemeyle Hal Eki Nöbetleşmeleri

The Case Suffix Alternations with the Example of Cenabi Pasha's Divan (XVI. Century)

Fatma Hatun ÜNLÜYOL¹

Öz

İsim hâl ekleri isimleri isimlere, edatlara, fiillere, bağlaçlara bağlayarak onların cümlede görev almasını ve farklı anlamlar kazanmasını sağlayan çekim ekleridir. Bu ekler isimlerle isimler, isimlerle fiiller arasında ilişki kurmayı sağlar. Yapılan araştırmalar ve dilbilimcilerin görüşleri isim hâl eklerinin sayısı ve adlandırması hususunda görüş ayrılıkları olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada isim hâl ekleri yalın hâl (*nominative*), belirtme hâli (*accusative*), yönelme hâli (*dative*), bulunma hâli (*locative*), ayrılma hâli (*ablative*), vasıta hâli (*instrumental*), eşitlik hâli (*aquative*) ve tamlama hâli (*genitive*) olmak üzere sekiz başlıkta ele alınacaktır.

İsim hâl eklerinin her birinin ayrı ayrı işlevi vardır. Ancak yakın görevde olan hâl eklerinin Eski Türkçe döneminden itibaren birbirinin yerine kullanıldığı araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Buna örnek olarak +DAn ayrılma hâli ekinin vasıta, bulunma ve yönelme hâli yerine kullanımı; belirtme hâli ekinin yönelme hâli yerine kullanımı gösterilebilir. Bu durumun nedenleri araştırmacılar tarafından; şekil ve işlev olarak eklerin birbirine yakın olması, eskicil bazı yapıların devam etmesi, fiillerin kazandığı farklı anlamlara göre ek isteminin değişmesi ve eklerin oluşma biçimleri olarak belirtilmiştir. Ve bu kullanım şekli araştırmacılar tarafından genellikle “*hâl eki nöbetleşmesi*”, “*derin yapı-yüzey yapı*”, “*fiil-tamlayıcı ilişkisi / istem*” gibi başlıklarla ele alınmıştır.

Bu çalışmada XVI. yüzyılda saray çevresinde sultanın himayesinde yetişmiş, tezkirelerden edinilen bilgiler ve şiirlerdeki dil ve üslup doğrultusunda eğitilmiş olduğu anlaşılan Cenabi Paşa Divanı'nda yer alan hâl eki kullanımları incelenmiştir. Araştırmalar neticesinde tespit edilen hâl eki nöbetleşmeleri Gürer GÜLSEVİN'in çalışmaları doğrultusunda sınıflandırılmış ve elde edilen sonuçlar tablo hâlinde sunulmuştur. Böylece, bu alanda yapılmış çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cenabi Paşa, Divan, Hâl Eki, Nöbetleşme, İstem.

¹ Doktora öğrencisi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Giresun/TÜRKİYE, E-mail: fatmahatununluyol@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4774-4296

Abstract

Noun case suffixes are inflectional suffixes that connect nouns to nouns, prepositions, verbs, and conjunctions, enabling them to take part in sentences and gain different meanings. These suffixes allow to establish relations between nouns and nouns, nouns and verbs. The researcher and the opinions of linguists show that there are differences of opinion on the number and naming of noun case suffixes. In this study, noun case suffixes are nominative, accusative, dative, locative, ablative, instrumental, equivalence and noun phrase (genetic) will be discussed under eight headings.

Each of the noun suffixes has a separate function. However, it has been determined by the researchers that the case suffixes that are in close duty have been used interchangeably since the Old Turkish period. An example of this is the use of the suffix +DAn instead of means, presence and direction; It can be shown that the suffix of the denotative suffix is used instead of the inclining case. The reasons for this situation by the researchers are stated as the affixes being close to each other in form and function, the continuation of some archaic structures, the change of affixes according to the different meanings of verbs and the formation of affixes. And this situation has generally been discussed by the researchers with titles such as "alternation of case suffixes", "deep structure-surface structure", and "verb-complementary relation/demand".

In this study, the use of occasion suffix in the Divan of Cenabi Pasha, who was educated in the palace in the 16th century under the auspices of the sultan, the information obtained from the tezkires and the language and style of his poems, were examined. The case suffix alternations obtained from the research were classified in line with the studies of Gürer Gülsevin and the results acquired are presented in a table. Thus, it is aimed to contribute to the studies conducted in this field.

Keywords: *Cenabi Pasha, Divan, Case Suffix, Alternation, Valency.*

Hâl Eki ve Nöbetleşme Kavramları

İsim hâl ekleri, isimlerin cümle içerisinde birbirleriyle veya kendi dışındaki unsurlarla ilişki kurmasını sağlayan çekim ekleridir. Bu ekler aynı zamanda eklendiği kelime veya kelime gruplarına cümle içinde çeşitli görev ve anlamlar yükler. İsim hâl ekleri Türkçede, isimle isim veya isimle fiil arasında ilgi kurmakla görevlidir. Dil bilimi alanında çalışmaları bulunan birçok bilim insanının isim hâl ekleri, bu eklerin adlandırılması ve sınıflandırılması hakkında farklı görüşleri olmuştur.

Boz (2007)'da, ad durumlarının dünyanın birçok dilinde çok farklı sayıda olabildiğini ve Türkçede de bu sayının oldukça tartışmalı olduğunu belirtmiştir.

İsim hâl eklerinin adlandırılması ve sınıflandırılması hakkındaki görüşlerden bazıları şöyledir:

Mert (2003)'te, isim hâl ekleri için "hâl kategorisi" tabiri kullanılmış ve Türkçenin gramer yapısıyla ilgili çalışmalarda isim hâl eklerinin çeşitli başlıklar altında incelendiği belirtmiştir. *Ad Durumları, Adlarda Çekim / İççekim Hâlleri, Dış Çekim Hâlleri, Kavram İlişkileri / Çekimli Yapılar / İsim Çekimleri / Hâl ve Hâl Çekimi, Türkçede İsmi Hâlleri ve Hâl Ekleri, Hâl Ulamı, Türkçede Durum, İsim İşletme Ekleri, Hâl Ekleri ve İsmi Hâlleri, İsim Çekim Ekleri, Hâl Kategorisi* bu başlıklardan bazılarıdır.

Korkmaz (2017) isim hâli için “*ad durumu*” tabirini kullanmış ve ad çekim eklerinin cümlede adlar ile fiiller arasında geçici anlam bağları kurmakla görevli olduklarını belirtmiştir. (112)

Vardar (1988)’da “*hâl*” kavramı, “*durum*” terimi ile karşılanmış ve “adın tümcedeki işlevini gösteren, biçimsel değişimlerini ya da çekim eklerini belirten dilbilgisi ulamı” (88) şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca yine bu sözlükte ad durumları genellikle kabul edilen görüşe göre; yalın, belirtme, kalma tamlayan, yönelme, çıkma ve eşitlik durumu olmak üzere sekiz başlıkta toplanmıştır.

Alyılmaz (1994: 50-84)’da konu “*Kavram İlişkileri / Hâl ve Hâl Çekimi*” başlığıyla ele alınmış ve genel olarak bilinen adlandırmaların yanı sıra *belirten, belirtilen, birliktelik- beraberlik, karşılıklık, hedef, sebep, görelilik, nasıllık, sınırlandırma hâli ...vb.* şeklinde anlama dayalı bir değerlendirme yapılmıştır.

Banguoğlu (2015), Yeni Türkçede kelime yapımı işleyişleri ağır basan /+lık/, /+çi/, /+imsi/ gibi ekler bir yana bırakıldığında on kadar hâl eki olduğunu belirtmiştir. Bunları söz dizimindeki işleyişlerine göre; “İç Çekim hâlleri (*declinaison interne*): *kim, kimi, kime, kimde, kimin hâli*”, “Dış Çekim hâlleri (*declinaison externe*): *kimle, kimce, kimli, kimsiz hâli*” şeklinde sınıflandırmıştır.

Hâl eklerine yönelik farklı bakış açıları gramer kitaplarındaki ağız çalışmalarında da kendini göstermektedir.

Anadolu ağızlarında hâl eklerinin kullanımıyla ilgili kapsamlı çalışmaları bulunan Buran (1996), hâl eklerinin ağızlarda birbirlerinin yerine kullanılmasının genellikle eklerin görev aktarımıyla kısmen de fiillerin istem durumuyla alakalı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca burada genel kabul gören sekiz hâl ekine bir de *yön gösterme* başlığını ekleyerek hâl eklerini dokuz başlıkta incelemiştir.

Bunun yanı sıra hâl eklerini Öztürk’ün (2009): *yalın, ilgi, yönelme, eşitlik, yön gösterme-bulunma, çıkma, vasıta hâli*; Gemalmaz’ın (1995): *yalın, ilgi, yükleme, yaklaşma, bulunma, ayrılma, bağlama, eşitlik, seslenme hâli*; Gülensoy’un (1988): *yalın, ilgi, yükleme, yönelme, bulunma, ayrılma, eşitlik, vasıta, yön gösterme-sebebe gösterme hâli* olarak sınıflandırması bu konunun sınıflandırılmasındaki farklılıkları destekler niteliktedir.

İsim hâl eklerinin her birinin ayrı ayrı işlevi vardır. Gülsevin (2011) hâl eklerinin cümlede gerçek fonksiyonu ile anlaşılmadığı takdirde o cümlenin anlamında da farklılıklar oluşacağını belirtir.

Gülsevin (2011), sekiz başlıkta incelediği isim hâl eklerinden tamlama hali ekinin iki isim arasında bağ oluşturup tamlama grubu meydana getirdiğini diğer hâl eklerinin ise isimle fiil arasında ilgi kurduğunu ifade eder.

Özkan (2011) hâl eki almış kelime veya kelime gruplarının cümlede yer tamlayıcısı, (bazı durumlarda) zarf, belirli nesne görevinde kullanıldığını ve bu unsurların hâl ekleri yoluyla fiile bağlandıklarını belirtir (522). Böylelikle fiillerin söz diziminde anlam kazanması sağlanır. Fakat bu tamlayıcı unsurlar fiilin anlamına veya o dili kullananlara göre değişiklik gösterebilir.

Bir fiilin kullanıldığı cümlelere göre anlam kapsamının genişlemesi yani farklı anlam içerikleri oluşturması o fiilin gerektirdiği isim hallerinde de değişikliğe neden olabilmektedir. Meselâ “*kork-*” fiili genel olarak ayrılma hali isteyen bir fiildir. Ancak bu fiile “*utanmak, çekinmek, aldırmaq, aldırış etmek,*

önem vermek, değer vermek" gibi anlamlar yüklendiğinde yönelme hâli alan bir fiil durumuna dönüşmektedir. Bu durumu Korkmaz (1995), *filin rejimi meselesi* ile açıklamıştır (225).

Literatür çalışmaları, isim hâl eklerinin Eski Türkçe döneminden itibaren birbirinin yerine kullanıldığını göstermiştir. Hatta, Demirci (2007) hâl nöbetleşmelerinin dilin doğasında olan bir özellik olduğunu belirterek bu durumun Türkçenin yazıya geçmeden çok öncesinde de olduğuna işaret etmiştir.

Tarihî metinlerimizde; sadece farklı dönem ve sahalarda yazılmış eserlerde değil, aynı dönem ve aynı sahaya ait eserlerde bile aralarında işlev yönünden benzerlik bulunan eklerin çeşitli nedenlerle birbirlerinin yerine kullanıldıklarını, birbirlerinin işlevlik derecelerini ve kullanış alanlarını etkilediklerini gösteren pek çok malzeme bulunur." (Karahan, 1999: 605). Ve bu durum genellikle "hâl eki nöbetleşmesi, derin yapı-yüzey yapı, Eski Türkçenin kalıntısı, fiil-tamlayıcı ilişkisi/istem" gibi sebeplere dayandırılmıştır (Demir, 2014: 129).

Buran (1999: 270), Anadolu ağızlarında görülen, datif-akkuzatif, akuzatif-datif ile lokatif-ablatif, ablatif-lokatif yer değiştirmelerinin kısmen Eski Türkçedeki kullanım şekliyle ilgili olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca fiillerde zamana bağlı olarak meydana gelen rejim değişmelerini (geçişli fiillerin geçişsiz, geçişsiz fiillerin de geçişli hâle gelmesi) ve bazı fiillerin ismi iki hâlde de kabul etmelerini de bu durumun önemli nedenleri olarak göstermiş; *beni ağla-/bana ağla-*, *beni çağır-/bana çağır-*, *seni beğen-/sana beğen-*, *seni vur-/sana vur-...* vb. kullanımları örnek göstererek bu durumu somutlaştırmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, isim hâl eklerinin adlandırılması, sınıflandırılması, birbirlerinin görevinde kullanılmaları hakkında çalışmalar yapmış bazı bilim insanlarının görüşleri üzerinde durulmuştur. Bundan sonraki kısımda ise Cenabi Paşa ve Divan'ı hakkında kısaca bilgi verilip, eserde hâl eki nöbetleşmelerinin görüldüğü cümlelere yer verilmiştir.

Cenabi Paşa ve Divanı

Asıl adı Ahmet² olan şairin doğum tarihi, yeri ve ailesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Tezkirelerden edinilen bilgilere göre; Osmanlı devletinin en ihtişamlı dönemi olan XVI. yüzyılda yaşamış ve dönem padişahı Kanunî Sultan Süleyman'ın himayesinde Enderun'da yetişmiştir. Şair hakkındaki en geniş bilgi Âşık Çelebi'nin "*Meşairü's-Şuara*"³ adlı eserinde bulunmaktadır. Burada verilen bilgilere göre Cenâbî Paşa'nın namı *Gül-i Ahmer*'dir. Küçük yaştan itibaren saraydan destek görmüş, genç denebilecek bir yaşta *çaşnigirbaşı*⁴ görevinde bulunduktan sonra saraydan çıkmış ve bir süre *imrahorbaşı*⁵ olarak çalışmıştır. Savaşta ve barışta her daim padişahın yanında bulunup onun lütuf ve beğenisini kazanmıştır. Daha sonra paşa rütbesi verilerek Anadolu Beylerbeyi görevine getirilmiştir. Bu

² Bkz. Kalfazâde, S., (1993). Cenâbî Ahmed Paşa Camii, İslam Ansiklopedisi C.7., İstanbul: TDV Yay., 351-352.

³ Bkz. Kılıç, F., (e-kitap 2018), *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ, İnceleme-Metin, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü*, 215.

⁴ Saraylarda veya konaklarda yemeklerin lezzetine, tadına bakan kimse; sofracıbaşı. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (Hzl. Prof. Dr. İsmail PARLATIR), Yargı Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, 281.

⁵ Padişah ahırlarına ve onlarla ilgili gereçlere bakmakla görevli kimse. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (Hzl. Prof. Dr. İsmail PARLATIR), Yargı Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, 734.

görevde yirmi yıl kadar çalışmış ve bu makamda bulunurken Ankara'da Hicrî 969 (1561-62) yılında vefat etmiştir. Mimar Sinan'a yaptırmış olduğu Cenâbî Ahmet Paşa Camii'nin avlusunda yer alan ve kendi adını taşıyan türbeye defnedilmiştir.

Cenâbî Paşa, şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri sıkça kullanmıştır. Ancak bu durum ağır, anlaşılmaz bir üslup oluşturmamıştır. Bunun yanı sıra şairin çoğunlukla “*Cenabi*” mahlasıyla şiirler yazıp sadece 38 gazelinde “*Harfi*”⁶ mahlasını kullandığı bilinmektedir.

Cenâbî'nin dört nüshası olduğu bilinen tek eseri *Dîvân*'ıdır. “*Dîvân*'ın orijinalinde 394 gazel (21'i Farsça), 3 tahmis (2'si Kanûnî Sultan Süleymân ve 1'i Necâtî'nin gazellerine), 2 muhammes, 2 murabba (Harfî mahlaslı) ve 4 müfred yer almaktadır.” (Kesik, 1996: IV). Ayrıca “*Pervâne Bey Mecmuası*”⁷ nda, *Dîvân*'da yer almayan dört gazeli daha bulunmaktadır.

Ancak incelemenin yapıldığı *Dîvân*'da; 373 gazel, 3 tahmis, 2 muhammes; 5 murabba, 4 müfred yer almaktadır.⁸

Dîvân üzerine iki yüksek lisans (Kesik, 1996; Cihan, 1996) ve bir doktora tezi çalışması (Telli, 2021) yapılmıştır. Bunların yanı sıra “*Cenâbî Paşa Divanı Söz Dizimi İncelemesi*”⁹ başlıklı bir doktora tez çalışması da devam etmektedir.

Yöntem

Çalışmanın ilk kısımlarında da belirtildiği üzere birçok dil bilimcinin üzerinde çalışmaları yaptığı hâl eklerinin birbirinin yerine kullanılması durumu “*Cenâbî Paşa Divanı*” incelemeleri esnasında da dikkati çekmiştir. Konuya örnek teşkil edebilecek kullanımlar Gülsevin (2011)'in bu konudaki çalışmaları dikkate alınarak tespit edilmiş ve sınıflandırılmıştır. Ayrıca bu örneklerin tespitinde yine bu konu hakkında incelemelerde bulunmuş dil bilimcilerin çalışmalarından da faydalanılmıştır.

İnceleme

1.) Yalın Hâl (Nominative)

Kelime veya kelime gruplarının isim hâl eklerinden herhangi birini almamış şeklidir. Yalın hâldeki kelime, kök ve taban hâlinde olabileceği gibi iyelikli şekillerde de olabilir.

Yalın hâl; cümlede özne, nesne bazen de yüklem görevinde bulunabilir.

Cenabi Paşa divanında yalın hâl fonksiyonunda kullanılan diğer ekler:

1.1) +(y) I belirtme hali:

Bu denî dünyâyı bildüm kim baña ğam-hânedür (G. 44/6)

⁶ “*Harf*” yemiş, yiyecek anlamına gelmektedir. Yemiş ve yiyecekleriyle ilgilenen, onlardan anlayan kişiye de “*Harfî*” denir. Dolayısıyla Cenabi Paşa'nın, “*Harfî*” mahlasını Çaşnigirlik döneminde kullandığı düşünülmektedir. Bkz. Beyhan Kesik, *Cenâbî Paşa Dîvân (Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1996.

⁷ Bkz. Gıynaş, K. A., *Pervâne Bey Mecmuası (İnceleme-Metin)*, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Yozgat 2013, s. 522, 1345, 3520, 3637.

⁸ Bkz. Kesik, B., (e-kitap 2018). *Cenâbî Dîvânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

⁹ Bkz. Ünlüoğlu, F. H., Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD.

Ser-te-ser *dünyâyı* dirseñ düşmesün ayağdan
Gel hırâma nâz-ıla ey kıadd-i mevzûnum benüm (G. 207/3-4)

1.2) +dA bulunma hali:

Gülsevin (2011) zaman bildiren bazı kelimelerin, Eski Anadolu Türkçesi döneminde genellikle +dA ekini alarak zarf görevinde kullanıldığını fakat Türkiye Türkçesinde bu +dA'lı kullanımların artık yalnız hâlde bulunduğunu belirtmiştir (s. 18). Eserde bu tür kelimeler çoğunlukla yalnız hâlde kullanılmakla birlikte +dA bulunma hâli eki almış kelimelerin bulunduğu cümlelere de rastlanmıştır.

Biñ nâz u şîve eylese *her demde* kıl sükûn (*Muh. 10-VI/4*)

Cevri taşın yağdırur *her demde* gerdün üstüme (*G. 17/7*)

Sinem içinde ey mâh şevk-ı ruhuñ ile cân
Zülfüñ mişâli *şebde* şan mâh-tâba benzer (*G. 32/7-8*)

Nice yüz biñ mevc urup *bu demde* bir cüş idelüm (*G. 191/8*)

Sen hân-kâhı gözle *rûz ile şebde* şüfî (*G. 227/3*)

Divan' da +dA hâl ekinin yalnız hâl yerine kullanımı zaman bildirmeyen bir sözcükte de görülmüştür.

Ser-i küyuñ *mişâlinde* aña bir büstân olsa (*G. 268/10*)

2.) Tamlama Hâli (Genetive)

Banguoğlu (2015), iç çekim hâllerinden biri olarak kabul ettiği tamlama hâlini, "kimin hâli" olarak adlandırır ve bu hâli "adın katılma hâli" şeklinde tanımlar. Bu hâldeki adlar; sahip olanı, tabi olunanı, kapsayanı gösterir ve bir sahip olunanı, tabi olanı, kapsananı gerektirirler (328). "Ekin ünlüsü daima dar yuvarlaktır, dudak uyumuna uymaz, ünsüzle biten kelimelerden sonra +Uñ; ünlü ile biten kelimelerden sonra +nUñ şeklinde görülür." (Gülsevin, 2011: 25).

Diğer isim hâl ekleri fiille isim arasında ilgi kurarken tamlama hâli eki isimle isim arasında ilgi kurarak isim tamlamaları oluşturur.

Cenabi Paşa divanında tamlama hâli fonksiyonunda kullanılan diğer ekler:

2.1) + Ø yalnız hâl:

Kök ve tabanlarda kullanımı örneklendiren cümleler:

Yâr kaşdı cevrdür Harfî iken aldanma kim (*Tah. VI/3*)

Şorma 'aşık hâlini Mecnûna bir dıvânedür (*G. 8/4*)

Câmi' -i hüsnine nâzır olalı yârûñ gönül
Bu Cenâbî çeşmini hizmetde câbîler bilür (*G. 33/13-14*)

*Sen gül katında bende Cenābiyi dir gören
Serv ayağına büse virür bir giyā durur (G. 42/ 9-10)*

*Gözlerüñ zulm ile dökse cümle 'ālem kanını
Yine meylüñ ey kamer ol dide-i ser-mestedür (G. 85/5-6)
Sen şeh-i devrānadur bende Cenābj nisbeti (G. 108/9)*

Çokluk ekinin tamlama hali fonksiyonundaki kullanımını örneklendiren cümleler:

*Bu hārābe dilde 'aşkuñ bulmayınca bilmedüm
Gence mesken olduğın ey şim-ten vjirāneler (G. 92/ 9-10)*

*Bir güzel destāniyuz dehrüñ Cenābj gerçi kim
Söylenür iller dilinde bir qurı efsāneyüz (G. 127/9-10)*

*Hālet-i 'aşkum yazup bir bir kitāb-ı 'āleme
Oqınur iller dilinde dāstān itdüñ beni (G. 344/3-4)*

İyelik eki almış isimlerin tamlama hali görevinde kullanımını örneklendiren cümleler:

Eserde I., II., III. teklik ve I. çokluk iyelik eki almış kelime ve kelime gruplarının tamlama hâli görevinde kullanıldığı görülmüştür.

I. teklik iyelik ekinin tamlama eki görevinde kullanımına dair 21 örnek tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Dest-i hicrān dem-be-dem şabrum yaqasın pareler (Mur. 1/VII-1)

Eşk-i çeşmüm seyrin itsün cüy-ı hün-bār isteyen (6. Tah./ I-1)

Gözlerüm yaşı gibi ırmaqları çağlar müdām (Muh. 9/ III-3)

Āhum livāsı baş çekicek kişver-i ğama (G. 1/ 3)

Şu 'le-i ğam cismüm üzre bes durur hil'at bana (G. 8/ 2)

*Gözlerüm seylāb-ı eşki ğarq iderdi 'ālemi
Ger begüm merdümlük idüp çekmese ol āba sed (G. 22/ 5-6)*

Hāli olmaz şinede āvāre gönüm 'aşksuz (G. 25/7)

II. teklik iyelik ekinin tamlama hâli görevinde bulunduğu 13 cümle tespit edilmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Çihreñ mehi katında kevkeb görindi hālüñ (G. 32/ 5)

Dir lebüñ altında cānā hāl-i şirñüñ gören

Beççe-i Hindü durur kim tenge-i hürmâ çeker (G. 36/ 5-6)

Açılmaz üstüme bir dem işigün taşu da olsam (G. 43/ 5)

Dil ğam-ı 'aşkuñla cānā şanma kim ferzānedür
Kākülün zencirine vā-beste bir dīvānedür (G. 44/ 1-2)

Murğ-ı gönüm şayd kılsun gözlerün şebāzı kim
Bir kebüterdür gönül senden cüdā āvāredür (G. 46/ 3-4)

Tiğ-ı müjgānuñla çeşmün beñzer ol şayyāda kim
Kān içinde her dü desti meyli her dem hūnadur (G. 50/ 7-8)

Eserde III. teklik iyelik ekinin tamlama hâli görevini üstlendiği 9 örnek tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Kaşları yāsı ğamında olayın kurbān aña (G. 4/ 10)

Bendesi hālinden ol servüm 'aceb āzādedür (G. 40/ 2)

Belā iqlimi şāhiyam habāb-ı ğam otağumdur (G. 57/ 1)

'Adālet tahtı şāhına ucı yok bir hikāyetdür (G. 60/ 4)

Yine āhi duhāmından kara şāldan otağı var (G. 93/ 4)

Beklesün oğul olunca atası ocağını (G. 335/ 4)

Eserde I. çokluk iyelik ekinin tamlama hâli görevini üstlendiği tek cümleye rastlanmıştır.

Gördük āhir hayr-ıla hatm olduğın encāmumuz (G. 121/6)

Zamirlerde kullanılışı:

Ben gibi 'aşkuñ elinden kimse nā-çār olmasun (Mur. 4/ I-4)

Ben gibi hecri elinde niçe ğam-ğini ola (G. 4/ 4)

Güneş-tal' at kamer-şöhret kimün sen gibi şāhı var (G. 94/ 1)

Rāh-ı rızāda sālīk-i şādık-şādem iseñ

Yol şürme kimse 'aybına ey dil gözetme iz (G. 123/ 7-8)

Benüm sen gibi 'ālemde şeh-i gerdün-cenābum yok (G. 152/1)

Kaf-ı hayret sâkıni bir *ben gibi* ‘Ankâ gerek (G. 171/4)

Giydi külehi başına *ben gibi* Cenâbî (G. 277/9)

3.) Yönelme Hâli (Dative)

Yönelme durumu; adı yönelme, yaklaşma işlevi ile fiile bağlayan hâldir. Bu durum +(y)A (<ET+Ka, +(y)A) ekiyle karşılanır.” (Korkmaz, 2017: 292) Eklendiği kelime veya kelime grubu cümlede *yer tamlayıcısı* görevinde bulunur.

Boz (2007), bazı durumlarda özne dışında öznenin eyleminden etkilenen ve bu eylemin çerçevesinde mutlaka bulunması gereken öğeler olduğunu belirtir ve bu tür öğeleri “zorunlu tümleçler” olarak adlandırır. (72)

+(A) yönelme hâl ekli zorunlu tümleç alan eylemleri (ağla-, aldan-, benze-, bin-, güven-rastla-, zıpla-, öfkelen-, yalvar-, ... vs.) Kahraman (1996) alfabetik sırayla vermiştir. Ancak bazen kullanıcının tercihine göre tümleci oluşturan eklerin gerektiği şekliyle kullanılmadığı görülmektedir.

Cenabi Paşa divanında yönelme hâli fonksiyonunda kullanılan diğer ekler:

3.1) + Ø *yalın hâl*:

Eserde bu şekilde kullanılmış tek örnek tespit edilmiştir.

Küyuñ olmazsa naşbüm hâzırüm *dâr-i ‘adem* (Mur. 3/ IV-1)

3.2) +(y) *I belirtme hâli*:

İrem bâğını ‘aşıklar ruḥ-ı cānānedür dirler (G. 83/ 1)

Görenler ḥâlet-i şevkum ruḥ-ı gülgün-ı dil-dāra

Özin şem ‘e şalar dāyim *beni* pervānedür dirler (G. 83/ 3-4)

Bu âteşdān-ı miḥnetde *anı* pes yanadur dirler (G. 83/ 10)

Tā ki kıldı gülşene rengin yüzün izhār gül

Bülbülāsā eyledi *etfāl-i bâğı zār gül* (G. 187/ 1-2)

Gözün āşübını ben kavm ile kâşāne diyem (G. 209/ 1)

Şeh-i iklim-i melāḥat *seni* dirler sensin (G. 273/ 3)

Beni acır kimesne yok şu bir hem-rāhdan gayrı (G. 343/ 8)

Görüp nazm-ı perişānuñ nazīre söyledi *anı* (G. 352/ 9)

3.3) +dA bulunma hâli:

Tır-i dil-düz-ı müjeñ kıldı *derunumda* nişest (G. 17/ 2)

Ṭutul(n)muş *dām-ı zülfünde* gönül murğı semenderdür (G. 43/ 4)

Ḥaṭṭ-ı siyāhuñuñ n'ola çeksem belasını

Başumda ol kara yazı çüñkim nüviştedür (G. 49/ 3-4)

Ḳaddümüz *bār-ı ğam-ı 'aşkuñda* idüp şavlecān

Çalmağa çevgānumuzla kûy-ı devlet beklerüz (G. 117/ 3-4)

Ḳan bulaşdı *şinede* çeşmüñle dil derdüñ için (G. 173/ 7)

3.4) +dAn ayrılma hâli:

Fürḳatüñ āl āminı şor *benden* ey hūrî-nijād

Süzîş-i nār-ı caḫîmi çün 'azābiler bilür (G. 33/ 7-8)

Leb-i dil-ber ele girse Cenābî 'ilm-i ihyāda

Şoracak *ol Mesîḫādan* 'aceb müşkil su'ālüm var (G. 69/ 9-10)

Merdüm-i ğamdan şorup aḫvāl-i eşküm añladum (G. 143/ 5)

Bir boyı servüñ Cenābî bendesidür kim bugün

Münfa'ıldür *ruḫlarından* 'arız-ı ḫamrā-yı gül (G. 186/ 9-10)

Ser-te-ser dünyāyı dirseñ düşmesün *ayaḳdan*

Gel ḫırāma nāz-ıla ey ḳadd-i mevzūnum benüm (G.207/ 3-4)

Gel berü *benden* su'āl it ḫālet-i iḫrāki kim

Ser yaḳan pervāneyin şem'-i cemāl-i yardan (G. 240/ 3-4)

3.5) Vasıta hâli:

Biñ biñ belālaruñla dil mübtelā olaldan

Bir ğam mı var cihānda bu ḫaste cāna gelmez (G. 130/ 7-8)

Āşinā olsun *ġamuñla* yirini nār isteyen (G. 223/ 2)

4.) **Belirtme Hâli (Accusative)**

“İsme belirlilik kazandıran, onu kendisinden sonraki fiile bağlayan ve fiilin etkisinde bulunduğunu gösteren hâldir.” (Vural & Böler, 2015: 149). “Belirtme hâli; ismin geçişli fiillerin doğrudan doğruya tesiri altında olduğunu ifade eder.” (Gülensoy, 2010: 544). İsme +(y)I eki getirilerek yapılır. Eklendiği sözcükler cümlede *belirtili nesne* görevinde bulunur.

Cenabi Paşa divanında belirtme hâli fonksiyonunda kullanılan diğer ekler:

4.1) **+(y)A yönelme hâli:**

Lâlesi bağrın *firākuñ odına* dāğlar müdām (Muh. 9/ III-2)

Eşk-i dîdem tañ mı dirsın *yāra* gitse arayı (G. 86/ 5)

Kime kaşd-ı cefā itse felek ey mäh-ı gül-çihre
Senüñ gibi sitemkārūñ *ġam-ı ‘aşkına* dūş eyler (G. 96/ 5-6)

İktisāb-ı nām için *olmağa meşhūr* istemez (G. 110/ 4)

O cāy-ı ‘işret-ābāduñ diledüm *bilmege* adın
Didi bir pîr-i şad-sāle ki şüretde cüvāndan yig (G. 177/ 9-10)

Ķaddüñ üzre reşk idüp *aṭlāsuña* bu ġuşşadān
Hey kıyāmet gör beni kim şine-pür-ñün olmışam (G. 203/ 3-4)

Ey şeyh-i hilet-engiz *ben rinde* itme ta‘mı (G. 206/ 9)

Haste-i ‘aşka leb-i la‘lün midür tîmār iden (G. 222/ 2)

Ruġlaruñdur āl iden *‘uşşāk-ı bî-sāmānuña* (G. 227/ 5)

Her müjeñ tîğın çeküp *kanum* dilerler *dökmeğe* (G. 313/ 3)

4.2) **+dAn ayrılma hâli:**

Tevsen-i tenden sipihrüñ bend ide ey mäh-ruġ
Şalalar çarġ-ı berîne ger kemendin naleler (G. 73/ 3-4)

Sen mäh-rüya *senden* yine şikāyet itsem (G. 201/ 2)

5.) *Bulunma Hâli (Lokatîf)*

Eklendiği isme bir yerde bulunma anlamı kazandıran ve bu vesileyle fiille isim arasında bağ kurma görevi üstlenen hâl ekidir. İsme +*Da* eki eklenerek yapılır. Eklendiği kelime veya kelime grubu cümlede *yer tamlayıcısı* görevinde bulunur.

Cenabi Paşa divanında bulunma hâli fonksiyonunda kullanılan diğer ekler:

5.1) +(y)A yönelme hâli:

Oda yanmaz suya batmaz nice cādūdur bu (Tah. 7/ IV-5)

Hâlet-i sūzum görüp âteşlere yandı caħım (G. 7/ 7)

Yād-ı şem ‘-i ‘ārīzuñla bu Cenābj ey melek

Āteş-i dil-sūz-ı hecre yanmağa pervānedür (G. 44/ 9)

Fenā gülzārına būyın arayı hoş-güzārūñ var (G. 67/ 2)

Melāmet nārına yanmış ciger gibi kebābı var (G. 70/ 6)

Cihāmı odlara yaķar başumda bir tütünüm var (G. 71/ 8)

Biz maħabbet nārına bālın yaķar pervāneyüz (G. 127/ 8)

Def‘a def‘a nāra yaķdum sūzumıla nārı ben (G. 232/ 1)

Bāl açup sımurğ-i devlet gibi çarħ-ı bı-ķarār

Dāimā üstüne dönsün her ķazādan şaķlasun (G. 258/ 9-10)

Lālelerdür bitdi yir yir şaħn-ı hāmūn üstine (G. 269/ 4)

Ruħlarından olma gāfil kim turur āl üstine (G. 270/ 8)

Ġamuñ yārān bezmine bulınsun mı diyü her dem

Göñül hūn-ābesin saķlar gözüm her dem ķabağında (G. 282/ 5-6)

Şem‘a yanmağdan ne mümkün men‘ idem pervānei (G. 288/ 4)

Gördiğünce üstüme her dem yaķalar çāk ider

‘Āşık olup ey şanem ğam merdümi dıdāruma (G. 294/ 3-4)

Nāra yanmaķ resmini ta‘līm iden pervāneye (G. 305/ 1)

Yanar bu āteşe lā-būd bu ķaşāne bu pervane (G. 307/ 4)

Nār-ı ‘aşķa yanmayınca nice kez şāf olmaduķ (G. 312/ 7)

5.2) +dAn ayrılma hâli:

Āşiyānından cihānuñ dem idüp şimurğvār
Kāf-ı istignāda biz künc-i kanā‘at beklerüz (G. 117/ 9-10)

Katlüme her kûşeden tiğın biler devrān benüm (G. 208/ 2)

Defter-i dilden hisābum ey kamer irdi bine (G. 327/ 7)

5.3) Vasıta Hâli:

Yād-i zülf-i müşğ-būyuñla Cenābı ey kamer
H̄āba varmaz gicelerle bir uzun sevdādudur (G. 40/ 9-10)

Naqd-i sükün ü şabrı virüp ey gönül ğama
Sevdā-yı zülf-i yār-ıla bir bi-ķarārsın (G. 257/ 5-6)

5.4) Eşitlik hâli:

Her gören yanumca yāri didi cānın gezdürür (G. 47/ 1)

Yanumca yürür zār-ı dilüm baña ceresdür (G. 62/ 4)

Sürer yanınca zencirin ķomaz elden bu diḡvāne (G. 307/ 8)

‘Āşık oldur kim duḡān-ı āhı çıķsa şineden
Her şerārın göstere yanınca bir aḡker gibi (G. 362/ 7-8)

6.) Ayrılma Hâli (Ablative)

“Ayrılma hâli, ismi fiile bağlayan ve genellikle fiilin kendisinden uzaklaştığını, ayrıldığını belirten bir hâldir.” (Vural & Böler, 2015: 150). Türkçede ayrılma hâli, kelime veya kelime gruplarına +dAn ekinin getirilmesiyle yapılır. Bu ek “çıkma hâli” olarak da adlandırılır.

Ekin kullanım şekilleri ve özellikleri göz önüne alındığında ayrılma anlamı ifade etmenin yanı sıra; “sebep-sonuç bildirme, yer ve yön gösterme, adın yapıldığı maddeyi belirtme, karşılaştırma, bir bütünü veya bütünün parçasını oluşturma, zaman bildirme, edat grupları oluşturma, eş veya zıt anlamlı ilişkiler kurma” (Özek & Bilgit, 2014: 13-14) gibi farklı görevlerinin de olduğu söylenebilir.

Cenabi Paşa divanında ayrılma hâli fonksiyonunda kullanılan diğer ekler:**6.1) +(y)A yönelme hâli:**

Baña her dem hecrüñ ister gör bu rāyın gönlümün (Tah. 8/ III-1)

Bendelik ‘arz eylesün her mîr ile sultân *bana* (G. 7/ 10)

Şerbet-i cān-bağış iken la‘lün dirig itdün *bana* (G. 169/ 3)

Luṭfin eksük eylemez *ben mūr-ı pā-māl üstine* (G. 270/ 10)

Baňa luṭfin dirig itmez bulunmaz şāhdan ğayrı (G. 343/ 4)

6.2) +*Da bulunma hâli*:

Sen ne cevher kapduĝın *kān-ı melāḥatde* bugün

Ey meh-i burc-ı leṭāfet bu tūrābiler bilür (G. 98/ 7-8)

Ḳıl ü kālında cihānuñ ey Cenābi el çeküp

Ser virüp rāz açmada her nā-kese lāl olmışuz (G. 113/ 9-10)

Kevkeb-i baḥtum şeref *burcında* kılsun seyrini (G. 351/ 7)

7.) *Vasita Hâli (Instrumental)*

Vasita hâli, ismin belirttiği nesnenin fiile vasita olduğunu belirten veya ismi araç durumu hâline getirerek fiile bağlayan hâl ekidir. Bu ekin asıl şekli Eski Anadolu Türkçesinde “+n” dir. Fakat “+n” eki işleliğini kaybedince yerini “ile” edatı almıştır. Ekin “+la”, “birle”, “ile” şekilleri de mevcuttur. “Türkiye Türkçesinde “ile” son çekim edatı ve onun ekleşmiş “+la / le” şekilleri vasita hâli görevinde kullanılmaktadır.” (İpek, 2008: 66).

Gülsevin (2011:71-73)’e göre vasita eki almış kelime işin birlikte veya karşılıklı yapıldığını belirtir, sebep bildirir, Ayrıca bu ek “olarak”, “vakit” ve “iken” anlamı ifade eder ve bazı zarfların oluşumunda kullanılır. +(I)n vasita eki almış kelimenin ikileme olarak kullanılması kelimeye “+Ar...+Ar” anlamını kazandırır.

Ancak diğer isim hâllerinde olduğu gibi vasita hâlinde de kullanıcının tercihi doğrultusunda başka hâl eklerinin bu hâl eki yerine kullanımları hem ağızlarda hem tarihi metinlerde tespit edilmiştir.

Cenabi Paşa divanında vasita hâli fonksiyonunda kullanılan diğer hâl ekleri:

7.1) +(y)A yönelme hâli:

Baňa hem-ser olmayan idrāk kılmaz ḥāletüm (G. 33/ 3)

Derd ü belālaruñ *bana* evvel güreştedür

Zırā ğamuñla ḥāk-i vücūdum siriştedür (G. 49/ 1-2)

‘Ādet oldı *nāra yakmak* her dem aña ḥānesin (G. 254/ 10)

Pervâneveş Cenâbî *reşk âteşine* yandı (G. 369/ 9)

7.2) +dA bulunma hâli:

Ža‘fum görüp *ġamuñda* döndüñ ħayâle dime (G. 18/ 7)

Bî-sütün-ı ‘aşkda çalındı tabl-ı sînemüz (G. 116/ 3)

Nâr-ı ruĥuñda ciger yanmış kebâba benzer (G. 32/ 2)

Ėam-ı ‘aşkunda Cenâbî o mehüñ zârılığum (G. 209/ 9)

7.3) +dAn Ayrılma Hâli:

Ṭolı mey *çeşm-i ‘aşıkdan* meger gül-gün kabağı var (G. 93/ 2)

Şem ‘-i ħüsn-i yârdan yaķar çerâğı gönlümüz (G. 127/ 7)

Kâse-i çeşmüm leb-â-leb *ĥün-ı dilden* sır kıl (G. 153/ 5)

Yâ *şabâdan* şâyi‘ oldı bu ħaber yâ şânedan (G. 233/ 6)

Sonuç

İsim hâl ekleri; isimlerle isimler ve isimlerle fiiller arasında ilişki kurmayı sağlar. Aynı zamanda bu eklerin her birinin farklı işlevleri vardır. Ancak Eski Türkçe döneminden bu yana şekil ve işlev bakımından yakınlık gösteren hâl eklerinin birbirinin yerine kullanılması yapılan araştırma ve incelemelerde de kendini göstermiştir. Bu durum araştırmacılar tarafından genellikle “*hâl eki nöbetleşmesi*”, “*derin yapı-yüzey yapı*”, “*fil-tamlayıcı ilişkisi/ istem*” gibi başlıklarla ele alınmıştır.

Bu çalışmada da XVI. yüzyılda saray çevresinde yaşamış, sultanın teveccühüne ve desteğine mazhar olmuş, eğitilmiş bir Divan şairi olan Cenabi Paşa’nın dili kullanım şekli incelenmiş ve söz konusu olan hâl eki nöbetleşmelerinin diline yansımaları tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular Gürer Gülsevin’ in araştırmaları sonucunda oluşturduğu tablo ile karşılaştırmalı olarak aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. İsim Hâl Ekleri ve Birbirlerinin Yerine Kullanılışı¹⁰

Asıl Şekiller		Kendisi İçin Kullanılan Diğer Şekiller						
yalın	+ Ø (eksiz)	.....	+(y)I ₂	.....	+dA	+dAn	+(l)n	+CA
belirtme	+(y)I ₂ +nI ₂	+ Ø	.....	+(y)A	.....	+dAn	.....	.....

¹⁰ Bkz. Gülsevin, a.g.e., s. 78.

yönelme	+ (y)A +GA	+ ∅	+(y)I ₂	.....	+dA	+dAn	.....	.....
bulunma	+ dA	+ ∅	+(y)I ₂	+(y)A	.....	+dAn	+(l)n	+CA
ayrılma	+ dAn+dA	+ ∅		+(y)A	+dA	.....	.....	+CA
vasıta	+ (l)A, +IA (I ₂)IA, birle	+ ∅	+(y)I ₂	+(y)A	+dA	+dAn	.....	.....
eşitlik	+ CA	+ ∅		+(y)A	+dA	+dAn	.....	.....

Tablo 2. Cenabi Paşa Divanı'nda Birbirlerinin Yerine Kullanılan İsim Hâl Ekleri

Asıl Şekiller		Kendisi İçin Kullanılan Diğer Şekiller						
yalın	+ ∅ (eksiz)	.....	+(y)I ₂	.....	+dA	.....	.....	.....
belirtme	+ (y)I ₂	.....	.....	+(y)A	.....	+dAn	.....	.....
yönelme	+ (y)A	+ ∅	+(y)I ₂	.....	+dA	+dAn	+ lA, +(I ₂)IA	.....
bulunma	+ dA	.....	.....	+(y)A	.....	+dAn	+lA, +(I ₂)IA	+CA
ayrılma	+ dAn	.....	.....	+(y)A	+dA	.....	.....	.....
vasıta	+ lA, +(I ₂)IA	.....	.....	+(y)A	+dA	+dAn	.....	.....
eşitlik	+ CA	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

Tablo 1'de yer alan sonuçlarda, hâl eklerinin birbirinin yerine 31 kullanım şekli tespit edilmiştir ki bu inceleme Gürer Gülsevin'in belirttiği üzere; XIII., XIV., XV. yüzyıla ait ve çoğunluğu mensur metinlerden alınan örnekleri kapsamaktadır.

XVI. yüzyılda kaleme alınmış olan Cenabi Paşa Divanı'nda 18 tane (*datif-akkuzatif, lokatif-ablatif, ablatif-lokatif, dative- ablative...vs.*) nöbetleşmeli kullanım şekli tespit edilmiştir. Gülsevin' in birçok kaynaktan yola çıkarak oluşturduğu tablodaki hâl eklerinin nöbetleşmeli kullanım çeşitliliğinin yarısından fazlası Cenabi Divanı'nda da yer almaktadır. Bu durumu şairin imrahorbaşı, çeşnicibaşı ve Anadolu Beylerbeyliği gibi görevlerde bulunurken toplumun her tabakasından insanla iç içe olmasına bağlayabiliriz. Ayrıca kitaplara olan ilgisi ve sohbet ortamlarında bulunmaktan keyif almasının da onu, eserlerindeki kelime seçimi noktasında şekillendirdiği düşünülebilir.

Öte yandan şairin Divan'daki bu nöbetleşme kullanımlarını kontrollü yaptığı düşünülmektedir. Çünkü; 4.333 dizeden oluşan Divan'ın tamamında hâl eklerinin nöbetleşmeli olarak kullanıldığı örnek sayısı 87'dir. Bunun yanı sıra 60 örnekte de yalın hâlin, tamlama hâli yerine kullanımı tespit edilmiştir. Divan'ın dize sayısı göz önünde bulundurulduğunda oldukça az bir kullanım olduğu görülmektedir.

Bu durum şairin Türkçeye hakimiyetinin ve elinden geldiğince dili doğru kullanmaya çalıştığının göstergesidir. Aşağıdaki örnekler bu düşünceyi destekler niteliktedir.

1.) Eserde “âteşe yan-, âteşine yak-” şeklindeki kullanımları,

“Yaşasıdur *âteş-i şevk-i cemâliünde* beni (G. 253/ 3)”

dizesinde, “...âteşinde yak- ” şeklinde doğru kullanmış.

2.) Divanda “*her dem*” kelime grubu 41 yerde bu şekildeki doğru kullanımıyla yer almıştır. 4 yerde ise bu kelime grubunun Eski Anadolu Türkçesindeki yaygın kullanımı olan “*her demde*” şekliyle kullanıldığı görülmüştür.

3.) Divanda “*benden sor*”, “*benden sual eyle*” gibi kullanımların;

Şor baña ‘aşkuñ rumüzın saña takrİR eyleyem (Tah. 8/ II-4)

dizesinde doğru olarak kullanıldığı görülmektedir. Burada aslında şairin bu doğru kullanımdan haberdar olduğu fakat bu tercihi vezin gereği yaptığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca şair; “*beni acır*”, “*benden şikayet it*” “*benden sor*”, “*benden sual eyle*” gibi halk söylemlerine yer vermekle hem anlatımına renk katmış hem de halka olan yakınlığını ve samimiyetini göstermiştir.

4.) “*Fā ilātün Fā ilātün Fā ilātün Fā ilün*” kalıbıyla yazılmış olan aşağıdaki dizelerde tamlama hâl eki alması gereken tamlayan unsurların yine vezin gereği yalın hâlde kullanıldığı görülmektedir.

Yār kaşdı cevrdür Harfı iken aldanma kim (Tah. 6/ VI-3)

Şorma ‘aşık hâlini Mecnûna bir dıvânedür (Tah. 8/ I-4)

Câmi ‘-i hüsine nâzır olalı yâruñ gönül

Bu Cenâbî çeşmini hİdmetde câbİler bilür (G. 33/13-14)

Bir güzel destâniyuz dehrüñ Cenâbİ gerçi kim

Söylenür iller dilinde bir çurı efsâneyüz (G. 127/9-10)

Ancak incelemeler sonucunda bu tür kullanımların sayısının (60), toplam dize sayısı (4.333) kıyaslandığında yok denecek kadar az olduğu görülmüştür.

Kimsenüñ cānānı yā Rab yār-i ağıyār olmasun (Mur. 4/ I-1)

Kākülüñ kaşdı bu kim miskİ Hotenden ayıra (Tah. 7/ II-3)

Ol efendüm pek güzel kim ‘ālemüñ sultāmıdur (G. 81/ 1)

Dizelerinde tamlama hâl ekinin asıl işleviyle kullanıldığı görülmektedir. Cenabi Paşa'nın eserinde isim hâl eklerini hem kendi işlevinde hem farklı fonksiyonlarda kullanması, onun aslında Türkçenin gramer özelliklerine hâkim olduğunun göstergesidir. Dolayısıyla bu kullanım çeşitliliğini bazen mecburiyet karşısında bazen anlatımına renk katmak amacıyla yaptığı söylenebilir.

5.) *Ḥaste-i 'aşka leb-i la'lüñ midür tîmâr iden (G. 222/ 2)*

Ruḥlarıñdur âl iden 'uṣṣâk-ı bî-sâmânuña (G. 227/ 5)

Her müjeñ tîğın çeküp kanum dilerler dökmeğe (G. 313/ 3)

Yukarıdaki dizelerde şair, fiilin tamamlayıcı unsuru olarak yönelme ekli tümleç tercihinde bulunmuş ancak bu dizelerde yer alan "tîmâr id-", "âl id-" ve "dile-" fiillerinin tamamlayıcı unsur olarak tümlece değil belirtili nesneye ihtiyacı vardır. Bu tür kullanımların geçmişten günümüze hem konuşma dilinde hem yazılı metinlerde görülmesi araştırmacıları "Fiil-tamlayıcı ilişkisi", *Türkçede durum ekli tamlayıcılar*, "fiilleri zorunlu istemi, seçimli istemi" gibi konularda incelemeler yapmaya yönlendirmiş ve bu konuya netlik kazandırmak amacıyla "İstem Sözlükleri" oluşturulmaya başlanmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Cenabi Paşa Divanı (XVI. Yüzyıl) Örneklemiyle Hâl Eki Nöbetleşmeleri" başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

Banguoğlu, B. (2015). *Türkçenin Grameri*, Türk Dili Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara.

Boz, E. (2007). *Türkiye Türkçesinde +{A} Durum Biçimbirimi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Buran, A. (1996). *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.

Cihan, S. (1996). *Cenâbî Paşa ve Divanı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

Demir, İ. (2014). Türkçede Belirtme-Yönelme Hâli Ekleri ve Güneybatı Anadolu Ağızlarındaki Kullanımları, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 129-147. <http://hdl.handle.net/11630/3632>

Demirci, K. (2007). Türkçedeki Hâl Eki Nöbetleşmeleri Üzerine, *Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi*, s. 126-139. <https://www.scribd.com/doc/78500708/Hal-Eki-Nobete%C5%9Fmeleri-Uzerine-Kerim-Demirci#>

Ergin, M. (1986). *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Gıynaş, K. A. (2013). *Pervâne Bey Mecmuası (İnceleme-Metin)*, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Yozgat.

Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Gülensoy, T. (2010). *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara.

- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- İpek, B. (2008). Türk Dilinde Vasıta Hâli, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23 , 63-97. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26267/276731>
- Kalfazâde, S. (1993). Cenâbî Ahmed Paşa Camii, İslam Ansiklopedisi C.7., TDV Yay., İstanbul.
- Kahraman, T. (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 654, Ankara
- Karahan, L., (1999). *Yükleme (Accusative) ve İlgi (Genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler*, 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı(1996), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 605-611. https://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/leyla_karahan_yukleme.pdf
- Kesik, B. (1996). Cenâbî Paşa Divân (Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Kesik, B. (e-kitap 2018). *Cenâbî Dîvânı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59983,cenabi-divanipdf.pdf?0>
- Kılıç, F. (e-kitap 2018), *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ, İnceleme-Metin, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1995). *Batı Anadolu Ağızlarında Yazı Dilinden Ayrılan İsim Çekimi Ekleri ve Fonologie-Morphologie Bağlantısı*, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, İkinci Cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- Mert, O. (2003). Türkçede Hâl Kategorisi ve Öğretimi, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, s. 25-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2860/38967>
- Özek, F., Bilgit, S. (2014). +DAN Çıkma Hâli Ekinin Vasıta Ve Bulunma Hâli İşlevi Üzerine, *Fırat University Journal of Social Science*, 24(2), s. 13-18. DOI: 10.18069/fusbed.61866
- Özkan, A. (2011). Eski Anadolu Türkçesindeki Bazı Fiillerin Hâl Ekli Tamlayıcıları ve Bu Tamlayıcılarda Zaman İçinde Görülen Değişiklikler, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), 521-532. DOI:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1869>
- Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, 6. Baskı, Ankara.

Telli, Ş. B. (2021). *Cenâbî Dîvânı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kocaeli 2021.

Vardar, B. (1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul.

Vural, H., Böler, T. (2015). *Ses ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Extended Abstract

Noun case suffixes are inflectional suffixes that enable nouns to relate to each other or to elements outside themselves in the sentence. These suffixes allow to establish relations between nouns and nouns, nouns and verbs. In addition, it assigns various tasks and meanings to the words or groups of words to which it is added.

Many studies have been carried out by researchers about the meanings and functions of noun case suffixes. However, in these studies, it has been seen that there are differences of opinion on the number and naming of noun case suffixes. In this study, more prominent than the others in naming noun case suffixes; The titles of nominative, accusative, dative, locative, ablative, instrumental, aquatic and genitive were preferred.

Each of the noun suffixes has a separate function. However, it has been determined by the researchers that the case suffixes that are in close duty have been used interchangeably since the Old Turkish period. The use of +DAn suffix instead of means, presence and direction. The use of the suffix of the indicative case instead of the inclination form ... etc. An example of this can be given. The fact that the affixes are close to each other in form and function, the continuation of some archaic structures, the change of affixes according to the different meanings of the verbs and the formation of affixes are stated as the reasons for this situation. And this form of usage has generally been discussed by researchers with titles such as "alternation of case suffixes", "deep structure-surface structure", and "verb-complementary relationship / volition".

In this study, XVI. the case suffixes in the Divan of Cenabi Pasha, who grew up around the palace in the 16th century under the auspices of the sultan and were educated in light of the information obtained from the tezkires and the language and style in his poems, were examined and the sentences in which the case suffixes were used alternately were determined. The findings obtained from these examinations made by considering the studies of Gürer GÜLSEVİN are exemplified under the following headings.

1. *Other suffixes used in nominative function in Cenabi Pasha's divan:*

1.1. *+(y) I accusative*

1.2. *+dA locative*

2. *Other suffixes used in genitive function in Cenabi Pasha's divan:*

2.1. *+ Ø nominative*

2.1.1. *Use in nouns*

2.1.1.1. *In root and bases*

2.1.1.2. *In words with plural suffix*

2.1.1.3. *Nouns with a possessive suffix*

2.1.2. *Use in pronouns*

3. *Other suffixes used in dative function in Cenabi Pasha's divan:*

3.1. *+ Ø nominative*

3.2. *+(y) I accusative*

Table 1. Noun Case Suffixes Used Instead of Comments in Cenabi Pasha's Divan

Principal Shapes		Other Shapes Used for Her/himself						
nominative	+ Ø (without a joint)	.....	+(y)I ₂	.....	+dA	.....	.....	.....
accusative	+ (y)I ₂	.....	.....	+(y)A	.....	+dAn	.....	.....
dative	+ (y)A	+ Ø	+(y)I ₂	.....	+dA	+dAn	+ lA, +(I ₂)lA	.....
locative	+ dA	.....	.....	+(y)A	.....	+dAn	+lA, +(I ₂)lA	+CA
ablative	+ dAn	.....	.....	+(y)A	+dA	.....	.....	.....
instrumental	+ lA, +(I ₂)lA	.....	.....	+(y)A	+dA	+dAn	.....	.....
equative	+ CA	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

3.3. +dA locative

3.4. +dAn ablative

3.5. Instrumental

4. Other suffixes used in accusative function in Cenabi Pasha's divan:

4.1. +(y)A dative

4.2. +dAn ablative

5. Other suffixes used in locative function in Cenabi Pasha's divan:

5.1. +(y)A dative

5.2. +dAn ablative

5.3. Instrumental

5.4. Equative

6. Other suffixes used in ablative function in Cenabi Pasha's divan:

6.1. +(y)A dative

6.2. +Da locative

7. Other suffixes used in instrumental function in Cenabi Pasha's divan:

7.1. +(y)A dative

7.2. +dA locative

7.3. +dAn ablative

In addition, the obtained results are shown below in the table 1.

Bilişsel Stil ve Sahte Anılar: Mantıksal ve Deneysel Düşünmenin DRM listeleri performansı ile ilişkisi

Cognitive Style and False Memories: Relationship of Rational and Experiential Thinking to DRM lists performance

Gökhan ŞAHİN¹

Öz

Bu çalışmada, kişilerin öğrenme aşamasında kendilerine sunulmayan kelimeleri hatırlama aşamasında yanlış şekilde tanınmaları ile ortaya çıkan sahte hatıralar, bir bireysel farklılık olarak bilgiyi işlemede ikili süreç teorilerinin varsayımı mantıksal ve sezgisel düşünme biçimleri açısından incelenmiştir. DRM (Deese Roediger McDermott) listeleri ile ortaya konan sahte hatıraların, düşünme stili ile olan ilişkisi, Mantıksal Deneysel Düşünme Ölçeği (Pacini ve Epstein, 1999) ve Bilişsel yansıma testi (Frederick, 2005) kullanılarak incelenmiştir. Uygulanan ölçeklere verilen yanıtlarda yüksek ve düşük puan alan grupların, tanıma testi aşamasında DRM listelerine verdikleri yanıt performansları karşılaştırılmıştır. Ayrıca kişilerin verdikleri yanıtlarına ilişkin yaptıkları hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmeleri ile tanıma belleği süreçleri incelenmiştir. Sonuç olarak hem mantıksal hem sezgisel düşünme tarzında anlamlı bellek yanılgıları gözlemlenmiştir. Kişiler kritik kelimeleri değerlendirirken kendilerine gerçekten sunulup sunulmadıklarını ayırt edememişlerdir. En fazla yanlış yanıt kritik kelimeler için verilirken, verilen yanıtları değerlendirme aşamasında yine en fazla hatırlıyorum yanıtı kritik kelimeler için yapılmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı olmasa da ortalamalara bakıldığında analitik gruptaki kişilerin sezgisel kişilerden daha az sahte hatırlama ortaya koymaları bulgusu ilerleyen çalışmalara incelenmeye değerdir.

Anahtar Kelimeler: DRM, Sahte hatıralar, Mantıksal sezgisel düşünme stili, Bilişsel stil, Hatırlıyorum/biliyorum

Abstract

In this study, false memories that occur when people misrecognize the words that are not presented to them during the learning phase, and the assumption of dual process theories in information processing as an individual difference were examined in terms of logical and intuitive thinking styles. The relationship between

¹ Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Trabzon/TÜRKİYE, E-mail:gsahin@ktu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-6479-7018

false memories revealed by DRM (Deese Roediger McDermott) lists and thinking style was examined using the Rational Experiential Thinking Scale (Pacini & Epstein, 1999) and the Cognitive Reflection Test (Frederick, 2005). The response performances of the groups that received high and low scores in the responses to the applied scales to the DRM lists during the recognition test were compared. In addition, remember/know evaluations of individuals regarding their answers and recognition memory processes were examined. As a result, significant memory errors were observed in both logical and intuitive thinking styles. While evaluating critical words, people could not distinguish whether they were really presented to them or not. While the most incorrect answers were given for critical words, also remember response was made for critical words. Although it is not statistically significant, the finding that people in the analytical group exhibit less false recall than intuitive people is worth examining in further studies.

Keywords: DRM, False memories, Rational Experiential Thinking style, Cognitive style, Remember/Know

Giriş

DRM ve sahte hatıralar

Roediger ve McDermott (1995) tarafından "gerçekte hiç meydana gelmemiş olayların gerçekten olmuş gibi hatırlanması ya da gerçekte olan olayların, olduğundan farklı şekilde hatırlanması" olarak tanımlanan sahte anıları kelime listeleri ile incelemek için sıklıkla Deese, Roediger ve McDermott (DRM) paradigması kullanılmaktadır. Birbirleri ile çağrışımsal olarak ilişkili kelimelerden oluşan listelerin öğrenilmesi ve hatırlanması ya da tanınmasını içeren DRM yönteminde, çağrışımsal olarak listedeki diğer kelimelerle en fazla ilişkili olan bir kelime kritik kelime adını almaktadır. Kritik kelimeler kişilere gerçekten sunulmuyor olmalarına rağmen yanlış şekilde hatırlanmaktadırlar. Bununla birlikte yanlış şekilde hatırlanan kritik kelimeler için Tulving'in (1985) hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmesinin yapılması istendiğinde kişilerin çoğunlukla hatırlıyorum yanıtı verdikleri gözlenmektedir (Roediger ve McDermott, 1995). Gardiner (1988) hatırlamayı uyaranın ilk sunulduğu ana ait ayrıntıların detaylı şekilde bellekten geri getirilmesi, bilmeyi ise ayrıntılardan yoksun bir şekilde uyaranla ilgili olarak kişiye tanıdık gelmesi olarak tanımlamıştır. Sonuç olarak kişilerin kendilerine öğrenme aşamasında gerçekten sunulmamış olan kritik kelime için bellek yanılışı ortaya koymalarının yanında, bu yanıtlarını değerlendirmeleri istendiğinde hatırlıyorum değerlendirmesinde bulunarak kelimenin kendilerine sunulduğu anı detaylı şekilde geri getirebildikleri gözlenmektedir. Wixted ve Mickes'e (2010) göre ölçüm şartlarına göre hatırlıyorum ve biliyorum yanıtları güçlü (hatırlıyorum) ve zayıf (biliyorum) bellek gücünü yansıtmaktadır.

DRM paradigması kullanılarak gözlenen bellek yanılışları, yanlış anılarla doğru anıları saklanma süreleri açısından karşılaştırılmıştır (Seamon vd., 2002). Bunun yanında, bellek yanılışları hakkında kişilerin uyarılmasının ve stresin etkisi (Calvillo ve Parong, 2016; Guzey ve Yılmaz, 2021) ve görsel kodlama gibi ayırt edici kodlama süreçlerinin kullanılması durumunda bellek yanılışlarının ortaya çıkıp çıkmayacakları (Israel ve Schacter, 1997; Schacter vd., 1999) incelenmiştir. Ayrıca sağlıklı örneklemler Alzheimer hastalarının karşılaştırıldığı (Balota vd., 1999) çalışmaya da konu olmuştur. Bunlarla birlikte, bazı bireysel faktörlerin de bellek süreçlerini nasıl etkilediğini inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, kullanılan kelime listelerinin konusu alanında uzmanlığa sahip kişilerde daha fazla bellek yanılışı

gözlenmektedir (Baird, 2003). Özetle, DRM paradigması belleğin şekillendirilebilirliğini ve hataya açık doğasını deney ortamında kolaylıkla ortaya koyma imkanı vermesi özelliği ile bellek yanılgılarını çeşitli faktörler açısından incelemek için günümüzde halen popülerliğini korumaktadır. Coane ve arkadaşlarının (2021) yaptıkları incelemede Ocak 2021 itibarıyla, SCOPUS'ta, Roediger ve McDermott'ın 1995'te yayınlanan makalelerinin 2.450'den fazla kez alıntılındığı görülmektedir.

DRM paradigması ile gözlenen bellek yanılgılarının neden ortaya çıktığına açıklama getiren teoriler içinde öne çıkan bir model Aktivasyon İzleme teorisidir (Activation-Monitoring). Bu teori sahte anıların nedenini, aktivasyon ve izleme şeklinde iki sürece bağlamaktadır (Roediger vd., 2001). Aktivasyon izleme teorisi, sahte hatıraların ortaya çıkmasında hem kodlama hem de geri getirme aşamalarının etkili olduğunu ileri sürmektedir. Roediger ve arkadaşlarına (2001) göre hem aktivasyon hem de izleme süreçlerinin her ikisi de kodlama ve geri getirme aşamasında aktiftir. Kodlama aşamasında hem maddeye ait hem de maddelerin aralarındaki ilişkilere ait bilgiler kaydedilebilir. Her bir maddeye ait bilgilerin kaydedilmesi bu maddelerin daha iyi hatırlanabilmesine yardımcı olabilir. Bu sayede doğru hatırlama ile yanlış hatırlama birbirinden ayrılabilir. Maddelerin birbirleri arasındaki ilişkiye ait bilgilerin kaydedilmesi durumunda yani ortak temanın kaydedilmesi etkisiyle sahte hatıralar ortaya çıkabilir. Aktivasyon-izleme teorisi, DRM paradigması kullanan çalışmalarda ortaya çıkan sahte hatıralar üzerinde iki faktörün etkili olduğunu savunmaktadır. Birincisi, kelimeler arasındaki çağrışımsal ilişkinin kodlanması, ikincisi ise bilgilerin geri getirilmesi sırasında bir izleme hatası yapılması ve bilginin kaynağının karıştırılmasıdır (Gallo ve Roediger, 2002). DRM paradigması ile gözlenen bulgulara açıklama getiren bir başka teori Bulanık İz (Fuzzy Trace) Teorisidir. Bulanık iz teorisi, karar verme, düşünme süreçleri ve bellekle ilişkili geniş kapsamlı bir teoridir. Teorinin temel varsayımı, karşılaşılan uyaran ile ilgili bilginin bellekte iki farklı türde iz bıraktığıdır. Bunlardan birincisi "öz" (gist) iz; uyaranın, genel olarak anlamının bellekte bıraktığı iz olarak tanımlanmaktadır. İkinci bellek izi ise "özel" iz (verbatim) adını almaktadır. Deneyimin kendine has ve daha ayırt edici özelliklerinin bıraktığı bellek izi olarak tanımlanabilir. Öz ve özel izlerin bellekteki kodlanmaları anlamsal kodlama ve fiziksel kodlama olarak da ayrılmaktadır (Brainerd ve Reyna, 2002). Fiziksel kodlama anlamsal kodlamaya göre kalıcılık açısından daha zayıftır. Bu teori DRM listeleri ile yapılan çalışmalara uyarlandığında, özel iz sunulan her bir kelime için o kelimeye ait özelliklerin kodlanmasıdır. Kelimenin sunuş sırasındaki yeri ya da algısal bazı özellikleri bu izle örnek olabilir. Öze ait iz ise ilişkili kelimelerin anlamsal özelliklerini ve birbirleri ile çağrışımlarını temsil etmektedir (Gallo, 2006). İlişkili kelime listeleri çalışılırken, her kelime için o kelimeye ait ayırt edici bilgiler yanında aynı zamanda tüm listeye ait anlamsal bilgiler de kodlanır. Bu teoriye göre çağrışımsal ilişkili kelimeler listeleri ile gözlenen bellek hatalarının ortaya çıkma nedeni zayıf bir özel ya da fiziksel kodlamaya karşı, kuvvetli bir öz ya da anlamsal kodlama yapılmasıdır.

DRM paradigması ile ortaya çıkan sahte hatıraların ne ölçüde gözleneceğini etkileyen bir başka faktör olan bireysel farklılıklardan sayabileceğimiz bir boyut olarak bilgi işleme stratejileridir. Kişilerin kendilerine sunulan çağrışım listelerini işleme süreçlerini daha iyi anlayabilmek için öncelikle bilgi işleme teorilerinden öne çıkan ikili işleme teorisini tanımlamak gerekmektedir.

İkili işleme (Dual process) teorileri

Bilginin bilişsel sistemimiz tarafından nasıl işlendiği konusuna açıklama getiren teorilerden yıllar içinde öne çıkan biri, ikili işleme teorileri (dual process) olmuştur. Evans'a (2008) göre ikili bilgi işleminin biri olan hızlı ve otomatik süreçler bilinçsiz, diğeri yavaş ve istemli süreçler ise bilinçli şekilde ilerler. Bilgi işleme sürecini ikiye ayırmış olan bir başka araştırmacı Epstein (1994) ise gruplamayı mantıksal ve deneyimsel bilgi işleme olarak yapmıştır. Deneyimsel işleme; sürekli şekilde, otomatik ve kontrolsüz işleyen bir işlemdir. Mantıksal işleme ise amaçlı şekilde ve daha çok sözel işlemeyle birlikte ilerleyen işleme olarak tanımlanmıştır (Evans, 2008). Mantıksal ve deneyimsel bilgi işleminin farklı süreçler olduğunu destekleyen çeşitli bulgulardan biri mantıksal işlemin çalışma belleği kapasitesi ile ilişkili olması ancak deneyimsel işleme ile çalışma belleği arasında böyle bir ilişkinin gösterilmemiş olmasıdır (Fletcher, Marks ve Hine, 2011).

Kahneman ve Frederick'in (2005) karar verme ve olasılık tahminleri ile ilişkili teorileri ikili işleme varsayımına dayanmaktadır. Buna göre karar vermede kısa yollar olarak tanımlanan kestirme kararlar, karar verme konusunda önyargılara dayanmaktadır ve hatalara neden olabilmektedir. Ve bu yargılar sezgisel bilgi işleme ile ilişkilendirilmektedir. Buna karşılık daha fazla detaylandırma ile ilişkili görülen mantıksal bilgi işleminin ise kişileri daha doğru kararlara götürdüğü düşünülmektedir.

Sahte Anılar ve İkili işleme süreçleri

Birçok çalışma, bireysel farklılıkların yanlış bellek fenomenleri açısından bellek süreçlerini nasıl etkileyebileceğini incelemiştir (Baird, 2003; Watson vd., 2005; Winograd vd., 1998). Ancak, az sayıda çalışma, yanlış bellek üzerinde düşünce ve akıl yürütme süreçlerine dayalı bireysel farklılıkları araştırmıştır. Graham (2007), Düşünme ihtiyacı (Dİ) (Need for cognition) yapısının sahte anılar üzerindeki rolünü araştırmıştır. Dİ, çaba gerektiren bilişsel etkinliklere katılma ve bunlardan zevk alma eğiliminden oluşur. Bazı bireyler sürekli olarak zorlu bilişsel etkinliklere katılmak için fırsatlar ararken, diğer bireyler çok az motivasyona sahiptir ve bu tür görevlerden kaçınma eğilimindedir. Graham (2007) çalışmasında yüksek Dİ'li bireylerin, düşük Dİ'li bireylerden daha fazla miktarda anlamsal ilişkili sözcükleri yanlış olarak tanıdığını gözlemlemiştir.

Bu çalışmada, rasyonel ve sezgisel düşüncenin bellek yanlışlarından sahte hatıralar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaca ulaşmak için, Mantıksal Deneyimsel Düşünme Ölçeği (MDD) (Epstein vd., 1996) ve Bilişsel Yansıma Testi (BYT) (Cognitive Reflection Test) (Frederick 2005), kullanılmıştır. Bireysel farklılıklar ile sahte hatıralar fenomeni arasındaki ilişki göz önüne alındığında, iki olası tahmin yapılabilir. Bir yandan, analitik olan kişilerin daha fazla sahte hatıra üretme eğiliminde olacağı tahmin edilebilir; yüksek Dİ'ye sahip kişiler daha fazla sahte hatıra ortaya koyma eğilimindedir ve Dİ'nin BYT'de ki analitik yanıtlarla anlamlı (küçük de olsa – yaklaşık .22, Frederick, 2005) pozitif bir korelasyonu vardır. Bununla birlikte, Frederick (2005), BYT'nin "akla ilk gelen yanıtı bildirmeye direnme eğilimini", Dİ'nin ise "düşünmekten zevk alma ve meşgul olma eğilimini" ölçtüğünü söyler (Cacioppo ve Petty, 1982). Buradan yola çıkarak yapılabilecek farklı bir tahmin, yüksek sezgisel kişilerin (akla gelen ilk yanıtı bildirmeye karşı koyamamaları nedeniyle), çağrışımsal ilişkiye sahip listelerdeki en fazla ilişkiye sahip kritik kelimelerin yanlış şekilde hatırlanmasına engellemekte daha az etkili olacakları için daha fazla bellek hatası yapabileceklerdir. Sonuç olarak bir bellek tanıma görevinde

yüksek sezgisel kişilerin analitik ve daha kontrollü bir strateji yerine aşinalık temelli bir yargıya güvenebileceği ve tanıdık gelen kelimelere çok fazla zorlanmadan eski yanıtı vererek bellek hatası ortaya koyabilecekleridir. İkili işleme teorilerine göre, rasyonel düşünme tarzı, özellikle mantıksal ve analiz gerektiren görevlerde sezgisel düşünme tarzına kıyasla daha doğru karar verme ile sonuçlanabilir. (Phillips vd., 2016).

Bilişsel Yansıma Testi (Frederick 2005), bilişsel bir göreve yanıt vermeden önce sezgisel süreçlerin çıktılarını hakkında düşünme eğiliminin tahmine dayalı bir ölçüsüdür. BYT, her birinin (yanlış) bariz sezgisel bir cevabı ve biraz analitik sistem üzerinde düşünmeyi gerektiren daha az erişilebilir (doğru) bir cevabı olan üç sorudan oluşur. Bilişsel yansıma testi rasyonel düşünmenin bir ölçüsüdür. Yüksek düzeyde bilişsel yansıma, bireyleri daha doğru karar verme sonuçlarıyla sonuçlanan karar vermenin analitik süreçlerini kullanmaya teşvik edebilir (Frederick, 2005). Örneğin, BYT'nin nilüfer problemi göz önüne alındığında: Bir gölde, bir nilüfer yaprağı parçası vardır. Yaprığın boyutu her gün iki katına çıkar. Yaprığın tüm gölü kaplaması 48 gün sürerse, yaprağın gölün yarısını kaplaması ne kadar sürer? Belirli bir çaba gerektirmeyen varsayılan, en belirgin sezgisel yanıt 24'tür; Yaprığın tüm gölü kaplaması için 48 gün gerekirse, sonuç olarak 24 gün sezgisel olarak yüzeyin yarısı için gerekli süre olmalıdır. Bununla birlikte, okuyucu sorun hakkında biraz daha düşünürse, yaprağın boyutunun her gün iki katına çıktığını kolayca görebilir, bu nedenle 47. günde gölün yarısı örtülür ve 48. ve son günde nilüferler tamamlanarak gölün üzeri kaplanır. Bu tür bir akıl yürütme biçimi, bariz, sezgisel yanıtı engeller. BYT'nin, mantıksal düşünme gerektiren çeşitli görevlerde performansı tahmin ettiğini gözlenmiştir (Frederick, 2005; Toplak vd., 2011). Bununla birlikte, BYT tek boyutlu bir ölçektir ve rasyonel ve sezgisel düşünme stilleri için ayrı değerlendirmeler sağlamamaktadır (Pennycook vd., 2014). MDD, düşünme stilini ölçmek için sıklıkla kullanılan son derece geçerli ve güvenilir bir ölçektir (Betsch & Iannello, 2009; Phillips vd., 2016). Mantıksal ve sezgisel düşünmenin alt boyutlarına (olumlama ve beceri) dair de bilgiler sunmaktadır (Björklund ve Bäckström, 2008; Pacini ve Epstein, 1999).

Bu çalışmanın, literatürde az sayıda bulunan, bellek hatalarını, düşünce ve akıl yürütme süreçlerine dayalı bireysel farklılıklar üzerinden araştıran çalışmalara bir katkı sunması amaçlanmıştır. DRM paradigmasında, üç kelime türünün (kritik, ilişkili, ilişkisiz) gerçekten çalışılmış yani kişilere gerçekten sunulan ve gerçekte çalışılmamış çiftlerini eşleştirerek, iki alternatifli zorunlu seçim (2AFC) yöntemi kullanarak bellek yanlışlarıyla ilgili bazı sorulara cevap aranmıştır. Katılımcılara uygulanan ölçeklerle, düşünme stilleri ile ilgili bilgi edinip oluşturulacak grupları, bellek yanlışları ve tanıma belleği süreçleri açısından karşılaştırmayı amaçlanmıştır. Yanıtlardaki duyarlılığın etkisini gözlemlemek için test aşamasında evet-hayır testi yerine iki alternatifli zorunlu seçim tanıma görevi kullanılmıştır. Son olarak tanıma belleği süreçlerini incelemek için katılımcılardan yanıtlarını "hatırlıyorum", "biliyorum" şeklinde sınıflandırmalarını istenmiştir.

Çalışmanın hipotezleri,

1. Katılımcılar DRM liste kelimelerinden (kritik, ilişkili, ilişkisiz) en fazla yanlış yanıtı kritik kelimeler için vereceklerdir.
2. Katılımcılar kritik kelimelere verdikleri yanıtlar için yapacakları hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmesinde hatırlıyorum yönünde değerlendirmede bulunacaklardır.

3. Katılımcıların MDD ölçeğine verdikleri yanıtlara göre ayrıldıkları gruplar arasında (toplam mantıksal/deneyimsel) kritik kelimelere verdikleri yanlış yanıtlar açısından fark görülecektir.
4. Katılımcıların liste kelimelerine verdikleri doğru yanıtları ve bu yanıtları için yaptıkları hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmeleri MDD ölçek puanları sonucu ayrıldıkları mantıksallık (yüksek/düşük) grupları arasında anlamlı şekilde fark gösterecektir.
5. Katılımcıların liste kelimelerine verdikleri doğru yanıtları ve bu yanıtları için yaptıkları hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmeleri MDD ölçek puanları sonucu ayrıldıkları deneyimsellik (yüksek/düşük) grupları arasında anlamlı şekilde fark gösterecektir.
6. Katılımcıların liste kelimelerine verdikleri doğru yanıtları ve bu yanıtları için yaptıkları hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmeleri bilişsel yansıma düzeylerine göre ayrılan gruplar arasında anlamlı şekilde fark gösterecektir.
7. Yüksek düzeyde bilişsel yansımanın analitik süreçlerle ilişkili olması sebebiyle, MDD ölçeğinin mantıksallık boyutları ile pozitif yönde korelasyon göstereceği, deneyimsellik boyutları ile negatif yönde korelasyon göstereceği beklenecektir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini kolayda örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Gerekli örneklem büyüklüğünü belirlemek için GPower 3.1 programı kullanılarak bir analiz yapılmıştır (Faul vd., 2007). Benzer çalışmalardaki (Maulina ve ark., 2021) etki değeri 0.198 olarak yapılan bir önsel güç analizi (tekrarlı ölçümler, denek içi denek arası etkileşim, grup sayısı: 2, ölçüm sayısı: 5, tekrarlı ölçümler arasında düzeltme: 0,5), toplam örneklem büyüklüğünün 50 olduğunu göstermiştir. Sosyal medya duyuruları ile ulaşılan 52 katılımcı (38 kadın, 14 erkek) çalışmaya dahil edilmiştir. Örneklemin yaş ortalaması 26.28'dir (Ss= 7.58).

Çalışmanın etik açıdan uygunluğu Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik kurulu tarafından onaylanmıştır. (Sayı: E-82554930-050.01.04-206490-2406)

Veri toplama araçları

DRM listeleri

Bu çalışmada Deese Roediger ve McDermott'ın (1995) DRM yöntemi kullanılmıştır. Bu yönteme uygun şekilde Türkçe kelimelerden oluşan listeler hazırlamak için Tekcan ve Göz'ün (2005) Türkçe Kelime Normları çalışmalarındaki imgelem ve somutluk değerleri belirlenmiş kelimelerden yararlanılarak Şahin ve Tekman (2019) tarafından oluşturulan listelerin kısaltılmış (8'er kelime) versiyonları (Şahin, 2022) kullanılmıştır. Bu şekilde gönüllü katılıma dayalı, online ortamda yürütülen çalışmanın toplam süresi kısaltılmıştır. Çalışmaya daha fazla sayıda katılımcı dahil edebilmek ve olası yarım bırakmaların önüne geçilmek istenmiştir. Her bir liste 7 çalışılmış ilişkili ve liste ile en fazla çağrışım ilişkisine sahip 1 kritik kelime olmak üzere toplam 8 kelimedenden oluşturulmuştur. 8'er kelimedenden oluşan iki ilişkisiz liste ile birlikte toplam 12 liste kullanılmıştır.

Mantıksal Deneysel Düşünme Ölçeği

Mantıksal Deneysel Düşünme Ölçeği (Rational-Experiential Inventory) Pacini ve Epstein, 1999 tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplam 40 maddeden oluşmaktadır. Her bir alt boyut için (mantıksal beceri, mantıksal düşünmeyi olumlama, deneysel beceri, deneysel düşünmeyi olumlama) 10 madde yer alır. Ölçekteki her bir madde için “tamamen doğru” ve “tamamen yanlış” arasında değişen beşli likert sistemi üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlanmış halinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması, Gökçe Türk ve Artar (2014) tarafından yapılmıştır. Ölçek sorularının yanıtlanması sonucunda katılımcılar için her bir alt ölçeğe ait dört farklı puan ile birlikte bunların ortalamalarından elde edilen mantıksallık ve deneysellik için toplam puanlar hesaplanmaktadır. Bu çalışmada Mantıksal Deneysel Düşünme Ölçeğinin güvenilirliği hesaplanmıştır. Cronbach alfa katsayısı mantıksal beceri ölçümü için .76, mantıksal olumlama ölçümü için .69, deneysel beceri ölçümü için .72, deneysel olumlama ölçümü için .80’dir.

Bilişsel Yansıma Testi

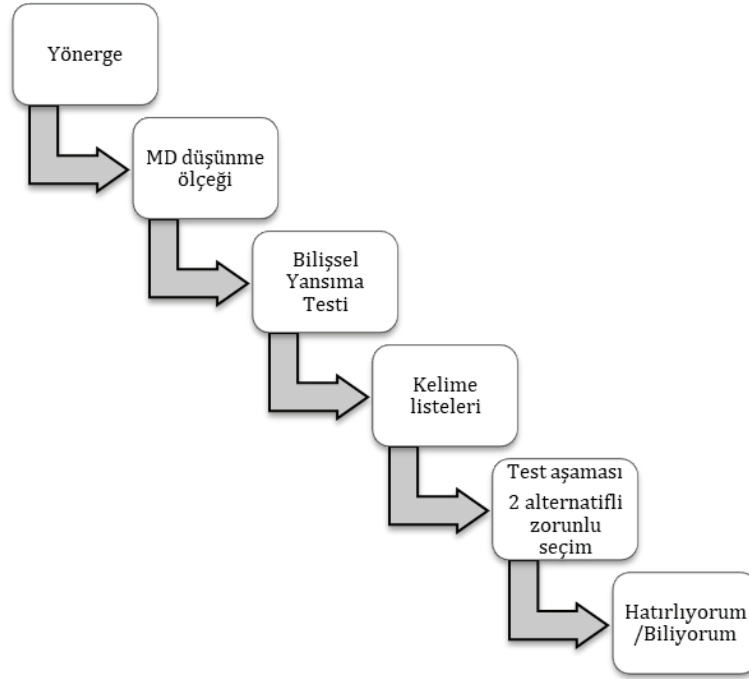
Bilişsel Yansıma Testi (Frederick, 2005) üç sorudan oluşan ve hızlı yanıtlanabilen bir testtir. Test sonucunda sezgisel ve analitik düşünme performansı değerlendirilebilmektedir. Sorulara verilen doğru cevap sayısı, kişinin sezgisel veya analitik düşünce sistemi ile ilgili bilgi sağlamaktadır. Üç sorudan hiç doğru yanıt verilmemesi ya da bir doğru yanıt verilmesi sezgisellik ile, 2 ve 3 sorunun tamamına doğru yanıt verme analitik düşünme ile ilişkili görülmektedir (Frederick, 2005).

İşlem

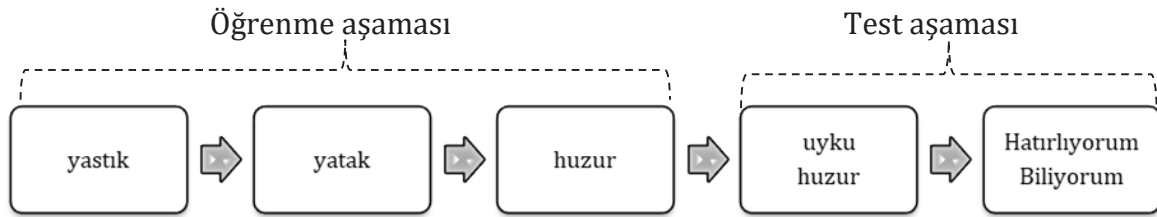
Araştırmanın verileri online yöntemlerle (Google formlar) toplanmıştır. Katılımcılar yönergeyi okuduktan sonra demografik soruları yanıtlamışlardır. Sonraki bölümde MDD ölçeği sorularına cevap vermişlerdir. Ardından üç soruluk Bilişsel yansıma testini tamamlayarak deneyin ikinci aşamasına geçmişlerdir. İkinci aşamanın başında katılımcılara çağrışım listeleri aşaması ile ilgili kısa bir bilgi verilmiş, hazır olduklarında öğrenme aşamasına başlamaları istenmiştir. Öncelik ve sonralık etkilerini kontrol etmek için kelime listelerinin başında ve sonunda birbirleri ile ve liste kelimeleri ile ilişkisiz iki liste sunulmuştur. 8’er kelimedenden oluşan 12 liste ile toplam 96 kelimenin sunulması ile birlikte öğrenme aşaması tamamlanmıştır. Oyalama görevi olarak kişilerden 895’ten geriye 9’arlı şekilde 5 rakam sayıp yazmaları istenmiştir. Ardından test aşamasına geçilmiştir. Test aşamasında sunulan 20 kelime çiftinin 5’i kritik kelime, 5’i ilişkili kelime ve 10 tanesi ilişkisiz kelimelerden oluşturulmuştur. Sunulan çiftlerden biri aynı kelime türünden öğrenme aşamasında gerçekten sunulmuş bir kelime iken diğeri yeni bir kelimedir.

Test aşamasında kişilere iki alternatifli zorunlu seçim yöntemine uygun şekilde her bir yanıt aşamasında yan yana iki kelime sunulmuş, birini seçmeleri istenmiştir. Bu seçimlerinden sonra son bir hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmesi yapmaları istenmiştir. Kelimeyi listede gördüğü anı, listedeki yerini hatırlama gibi bilgilere sahipse hatırlıyorum, kelimenin listedeki yerini ya da gördüğü anı hatırlamasa da sunulmuş olduğu bilgisine sahipse biliyorum değerlendirmesi yapmaları istenmiştir. 20 kelime çifti ve devamında hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmesi ile birlikte test aşaması tamamlanmıştır. Çalışma online ortamda yürütüldüğünden bir kontrol yöntemi olarak katılımcılardan başlangıçta ve çalışma sonunda saat bilgisini girmeleri istenmiştir. Böylece ortalama süre

değerlendirmesi yapılabilmiş ayrıca katılımcının da makul bir sürede çalışmayı tamamlamasına motivasyon sağlanması amaçlanmıştır. Deneyin akış şeması Görsel 1'de sunulmuştur. Test aşaması ile ilgili örnek ekran görüntüleri Görsel 2'de sunulmuştur. Toplanan veriler JASP 0.14.1 (JASP Team, 2018) programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Görsel 1. Deney akışı

Görsel 2. Kelime listeleri ve test aşaması

Bulgular

Öncelikle BYT ve MDD ölçeğinin aynı teorik bilişsel yapıyı ölçüp ölçmediğini gözlemlemek için Korelasyon testi uygulanmıştır. Ölçek alt puanları ile yansıma testi puanlarının birbirleri ile ve DRM listelerinin kelime türlerine verilen yanıtlarla aralarındaki korelasyon incelenmiştir. Korelasyon değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. MDD Ölçeği ve BYT puanları tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon tablosu

Değişken	Min	Maks	Ort	1	2	3	4	5	6	7
1 Mantıksallık	2.50	4.00	3.15	-						
2 Deneyimsellik	2.30	4.10	3.19	.400**	-					
3 Mantıksal Beceri	2.40	4.50	3.32	.730***	.336*	-				
4 Mantıksal Olum	2.00	4.60	2.97	.641***	.207	-.056	-			
5 Deneyimsel Beceri	2.40	4.30	3.26	.159	.820***	.203	.004	-		
6 Deneyimsel Olum	2.20	3.90	3.11	.497***	.818***	.348*	.335*	.341*	-	
7 BYT	0	3	1.32	-.197	.043	-.499***	.273*	.001	.070	-

MDD ölçeği puanları ile BYT puanları korelasyon değerleri incelendiğinde, BYT toplam puanının mantıksal beceri ile negatif, mantıksal olumlama ile pozitif anlamlı bir korelasyona sahip olduğu görülmektedir. Toplam mantıksallık ve toplam deneyimsellik ile BYT toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

Kelime türüne göre verilen yanlış yanıtlar ve hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmelerinin gruplar arası (toplam mantıksal/toplam deneyimsel) karşılaştırılması

Katılımcıların üç kelime türü için (kritik, ilişkili, ilişkisiz) verdikleri yanlış yanıt oranları ve bu yanıtları için yaptıkları hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmeleri MDD ölçek puanları sonucu ayrıldıkları (mantıksal/deneyimsel) gruplar arasında bağımsız gruplar için t-testi ile incelenmiştir.

Kişilerin ölçek sorularına verdikleri yanıtlar sonucunda daha yüksek puan aldıkları boyuta göre gruplanmışlardır. Grupların üç kelime türü için (kritik, ilişkili, ilişkisiz) verdikleri yanlış yanıtlar ve doğru ve yanlış yanıtları için yaptıkları hatırlıyorum/biliyorum değerlendirme oranları bağımsız gruplar t testi ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda gruplar arasında anlamlı farklar görülmemiştir. Ortalamalar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Grup istatistikleri

	Grup	N	Ort	SS	Hata
Kritik_yanlış	Mantıksal	24	0.367	0.210	0.043
	Deneysel	28	0.343	0.162	0.031
İlişkili_yanlış	Mantıksal	24	0.225	0.170	0.035
	Deneysel	28	0.229	0.194	0.037
İlişkisiz_yanlış	Mantıksal	24	0.200	0.172	0.035
	Deneysel	28	0.275	0.182	0.034
Kritik_Doğru_Hatırlıyorum	Mantıksal	24	0.483	0.270	0.055
	Deneysel	28	0.521	0.257	0.049
Kritik_Yanlış_Hatırlıyorum	Mantıksal	24	0.283	0.155	0.032
	Deneysel	28	0.221	0.166	0.031
İlişkili_Doğru_Hatırlıyorum	Mantıksal	24	0.483	0.243	0.050
	Deneysel	28	0.493	0.301	0.057
İlişkili_Yanlış_Hatırlıyorum	Mantıksal	24	0.075	0.115	0.024
	Deneysel	28	0.107	0.176	0.033
İlişkisiz_Doğru_Hatırlıyorum	Mantıksal	24	0.379	0.254	0.052
	Deneysel	28	0.361	0.274	0.052
İlişkisiz_Yanlış_Hatırlıyorum	Mantıksal	24	0.021	0.051	0.010
	Deneysel	28	0.057	0.100	0.019
Kritik_Doğru_Biliyorum	Mantıksal	24	0.150	0.189	0.039
	Deneysel	28	0.129	0.156	0.029
Kritik_Yanlış_Biliyorum	Mantıksal	24	0.083	0.166	0.034
	Deneysel	28	0.129	0.198	0.037
İlişkili_Doğru_Biliyorum	Mantıksal	24	0.300	0.187	0.038
	Deneysel	28	0.293	0.252	0.048
İlişkili_Yanlış_Biliyorum	Mantıksal	24	0.142	0.150	0.031
	Deneysel	28	0.107	0.127	0.024
İlişkisiz_Doğru_Biliyorum	Mantıksal	24	0.421	0.182	0.037
	Deneysel	28	0.364	0.259	0.049
İlişkisiz_Yanlış_Biliyorum	Mantıksal	24	0.179	0.150	0.031
	Deneysel	28	0.218	0.161	0.030

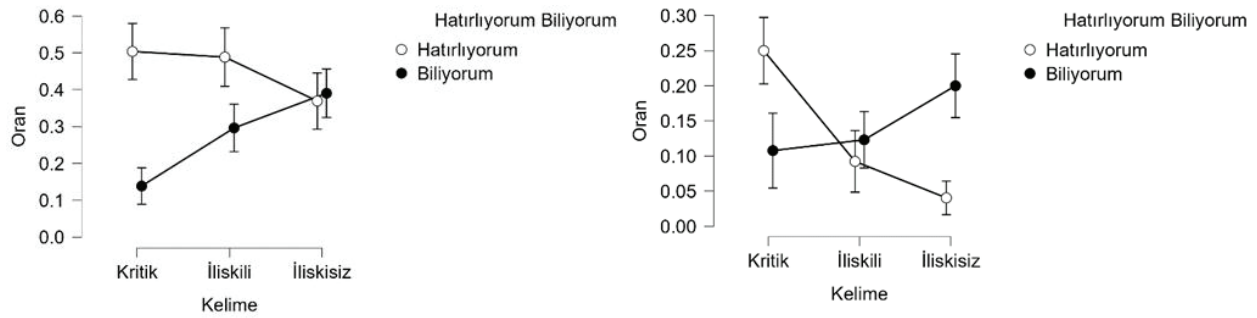
Kelime türüne göre verilen doğru yanıtlar ve hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmelerinin gruplar arası (Yüksek/düşük) karşılaştırılması

Katılımcıların üç kelime türü için (kritik, ilişkili, ilişkisiz) verdikleri doğru yanıtları ve bu yanıtları için yaptıkları hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmeleri MDD ölçek puanları sonucu ayrıldıkları (yüksek/düşük) gruplar arasında karma desen varyans analizi ile değerlendirilmiştir.

Mantıksallık düzeyine göre grup karşılaştırması

MDD ölçeğine verilen yanıtlar ile ölçülen mantıksallık değerlerinin medyan değerine göre iki gruba ayrılması ile yüksek ve düşük mantıksal grubu oluşturulmuştur. 3 (Kelime:Kritik, ilişkili, ilişkisiz) x 2 (Doğru, Yanlış) x 2 (Hatırlıyorum, biliyorum) x 2 grup deseninde karışık desen varyans analizi yapılmıştır. Gruplar arası karşılaştırma mantıksallık (yüksek,düşük) değişkeni üzerinden yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda, doğru yanlış yanıtlar ($F(1,50= 193.59, p < .001, \eta^2 = .795)$), hatırlıyorum biliyorum değerlendirmesi ($F(1,50= 6.24, p < .05, \eta^2 = .111)$) ana etkileri istatistiksel olarak anlamlıdır. Kelime faktörü ile doğru/ yanlış yanıt etkileşimi ($F(2,04, 102.4= 10.09, p < .001, \eta^2 = .168)$), kelime faktörü ile hatırlıyorum, biliyorum etkileşimi ($F(1,75, 87.89= 47.502, p < .001, \eta^2 = .487)$), hatırlıyorum/biliyorum ve doğru yanlış yanıt etkileşimleri ($F(1, 50= 23.91, p < .001, \eta^2 = .324)$) anlamlı bulunmuştur. Küresellik ihlalden dolayı kelime, doğru yanlış yanıt etkileşimi ve kelime, hatırlıyorum/biliyorum ikili etkileşimleri için Huynh-Feldt düzeltmesine başvurulmuştur. Mantıksallığın düşük ya da yüksek olmasının verilen yanıtlarda fark yaratmadığı görülmüştür. Gruplar arası anlamlı bir etki bulunmamıştır ($F(1, 50= 6.50, p = 1.00)$).

Anlamlı etkileşimlerin anlamlılığının hangi gruplardan kaynaklandığını görebilmek amacıyla post- hoc testi uygulanmıştır. Bonferroni testi sonuçlarına göre kritik kelimeler için verilen yanlış yanıtlar ilişkili ($(M = .071, SE = .017), t = 4.22, p = .001$) ve ilişkisiz kelimeler ($(M = .058, SE = .017), t = 3.44, p = .013$) için verilen yanlış yanıtlardan anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Hem doğru hem yanlış yanıtlardan sonra hatırlıyorum değerlendirmesi en çok kritik kelimelerde yapılırken, biliyorum değerlendirmesi en fazla ilişkisiz kelimeler için yapılmıştır. Oranlar Görsel 3a'da sunulmuştur.

Görsel 3a. Kelime türüne göre doğru yanlış yanıtlarda hatırlıyorum biliyorum değerlendirilmesi.

(Hata çubukları %95 güven aralığını göstermektedir.)

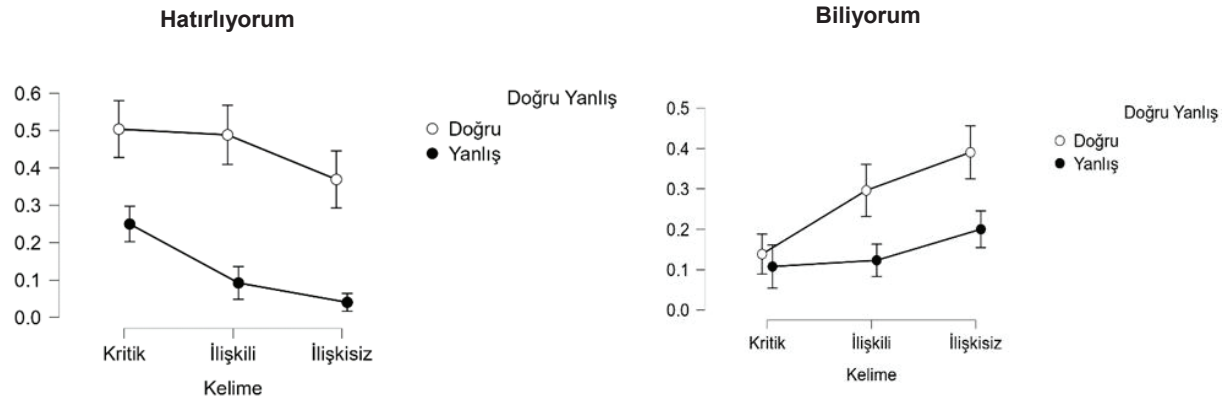
Deneyimsellik düzeyine göre grup karşılaştırması

MDD ölçeğine verilen yanıtlar ile ölçülen deneyimsellik değerlerinin medyan değerine göre iki gruba ayrılması ile yüksek ve düşük deneyimsel grubu oluşturulmuştur. 3 (Kelime:Kritik, ilişkili, ilişkisiz) x 2 (Doğru, Yanlış) x 2 (Hatırlıyorum, biliyorum) x 2 grup deseninde karışık desen varyans analizi yapılmıştır. Gruplar arası karşılaştırma deneyimsellik (yüksek,düşük) değişkeni üzerinden yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda, doğru yanlış yanıtlar ($F(1,50= 186.31, p < .001, \eta^2 = .788)$), hatırlıyorum biliyorum değerlendirmesi ($F(1,50= 6.34, p < .05, \eta^2 = .113)$) ana etkileri istatistiksel olarak anlamlıdır. Kelime faktörü ve doğru/ yanlış yanıt etkileşimi ($F(2,49, 102.47= 10.41, p < .001, \eta^2 = .172)$), kelime

faktörü ve hatırlıyorum, biliyorum etkileşimi ($F(1.68, 84.36= 46.76, p < .001, \eta^2 = .483)$), hatırlıyorum/biliyorum ve doğru yanlış yanıt etkileşimleri ($F(1, 50= 24.13, p < .001, \eta^2 = .326)$) anlamlı bulunmuştur. Küresellik ihlalden dolayı kelime, doğru yanlış yanıt etkileşimi ve kelime, hatırlıyorum/biliyorum ikili etkileşimleri için Huynh-Feldt düzeltmesine başvurulmuştur. Deneyselliğin düşük ya da yüksek olmasının verilen yanıtlarda fark yaratmadığı görülmüştür. Gruplar arası anlamlı bir etki bulunmamıştır ($F(1, 50= 6.21, p = 1.00)$).

Anlamlı etkileşimlerin anlamlılığının hangi gruplardan kaynaklandığını görebilmek amacıyla post- hoc testi uygulanmıştır. Bonferroni testi sonuçlarına göre kritik kelimeler için verilen yanlış yanıtlar ilişkili ($(M = .071, SE = .017), t = 4.27, p = .001$) ve ilişkisiz kelimeler ($(M = .059, SE = .017), t = 3.52, p = .010$) için verilen yanlış yanıtlardan anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Yanlış yanıtlardan sonra en çok hatırlıyorum değerlendirmesi kritik kelimelerde yapılırken, en fazla biliyorum değerlendirmesi doğru ve yanlış yanıtlardan sonra ilişkisiz kelimeler için yapılmıştır. Bununla birlikte kritik kelimeler için doğru ve yanlış yanıt verdikten sonra yapılan biliyorum değerlendirmesinin farklılaşmadığı görülmüştür. Yani kritik kelimelerin kendilerine gerçekten sunulup sunulmadığını ayırt edemediklerinde kişilerin biliyorum değerlendirmesinde bulunduğu görülmüştür. Oranlar Görsel 3b'de sunulmuştur.

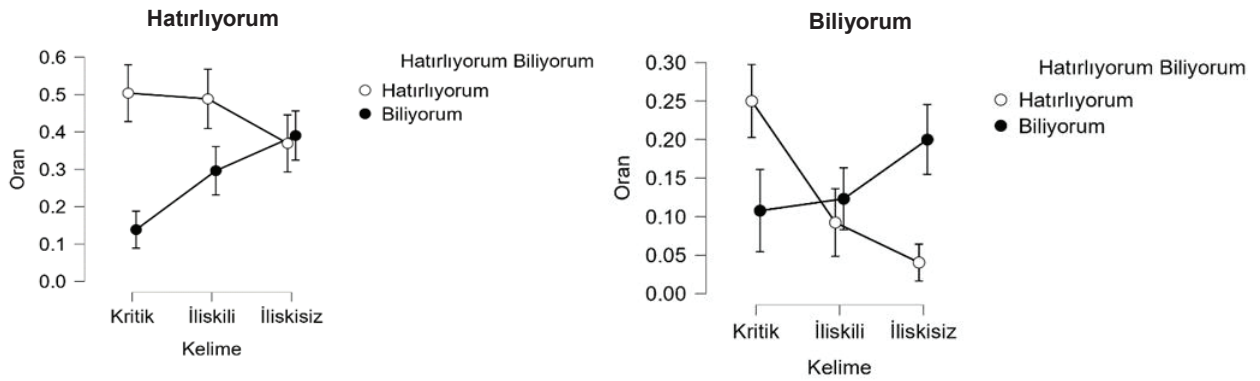
Görsel 3b. Doğru yanlış yanıtlarda hatırlıyorum biliyorum değerlendirme (Hata çubukları %95 güven aralığını göstermektedir.)

Bilişsel yansıma testi düzeyine göre grup karşılaştırması

Bilişsel yansıma testine verilen yanıtlarda iki ve daha fazla doğru yanıt verenler yüksek, bir tane ya da hiç doğru yanıt veremeyenler düşük olmak üzere iki gruba ayrılması ile yüksek ve düşük yansıma düzeyi grupları oluşturulmuştur. 3 (Kelime:Kritik, ilişkili, ilişkisiz) x 2 (Doğru, Yanlış) x 2 (Hatırlıyorum, biliyorum) x 2 grup deseninde karışık desen varyans analizi yapılmıştır. Gruplar arası karşılaştırma bilişsel yansıma testi düzeyi (yüksek,düşük) değişkeni üzerinden yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda, doğru yanlış yanıtlar ($F(1,50= 186.40, p < .001, \eta^2 = .789)$), hatırlıyorum biliyorum değerlendirme ($F(1,50= 6.84, p < .05, \eta^2 = .120)$) ana etkileri anlamlıdır. Bununla birlikte kelime faktörü, doğru yanlış yanıt ($F(2, 05, 102.49= 9.97, p < .001, \eta^2 = .166)$) ve kelime faktörü, hatırlıyorum,

biliyorum etkileşimi ($F(1.73, 86.61= 45.03, p < .001, \eta^2 = .474)$) anlamlıdır. Küresellik ihlalden dolayı kelime, doğru yanlış yanıt etkileşimi ve kelime, hatırlıyorum/biliyorum ikili etkileşimleri için Huynh-Feldt düzeltmesine başvurulmuştur. Hatırlıyorum, biliyorum ve doğru yanlış yanıt etkileşimi ($F(1, 50= 24.55, p < .001, \eta^2 = .329)$) de anlamlıdır. Bilişsel yansıma testi puanlarının düşük ya da yüksek olmasının verilen yanıtlarda fark yaratmadığı görülmüştür. Gruplar arası anlamlı bir etki görülmemiştir ($F(1, 50= 3.28, p = 1.00)$).

Anlamlı etkileşimlerin anlamlılığının hangi gruplardan kaynaklandığını görebilmek için post hoc testi kullanılmıştır. Kritik kelimeler için verilen yanlış yanıtlar ilişkili ($M = .071, SE = .017$), $t = 4.19, p = .001$) ve ilişkisiz kelimeler ($M = .058, SE = .017$), $t = 3.41, p = .014$) için verilen yanlış yanıtlardan anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Yanlış yanıtlardan sonra en fazla hatırlıyorum yanıt kritik kelimelerde yapılırken, en fazla biliyorum değerlendirmesi doğru ve yanlış yanıtlardan sonra ilişkisiz kelimeler için yapılmıştır. Bununla birlikte kritik kelimeler için doğru ve yanlış yanıt verdikten sonra yapılan biliyorum değerlendirmesi anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. Yani katılımcılar kritik kelimelerin sunulup sunulmadığını ayırt edemedikleri durumlarda biliyorum değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Oranlar Görsel 4'te sunulmuştur.

Görsel 4. Kelime türüne göre doğru yanlış yanıtlarda hatırlıyorum biliyorum değerlendirilmesi. (Hata çubukları %95 güven aralığını göstermektedir.)

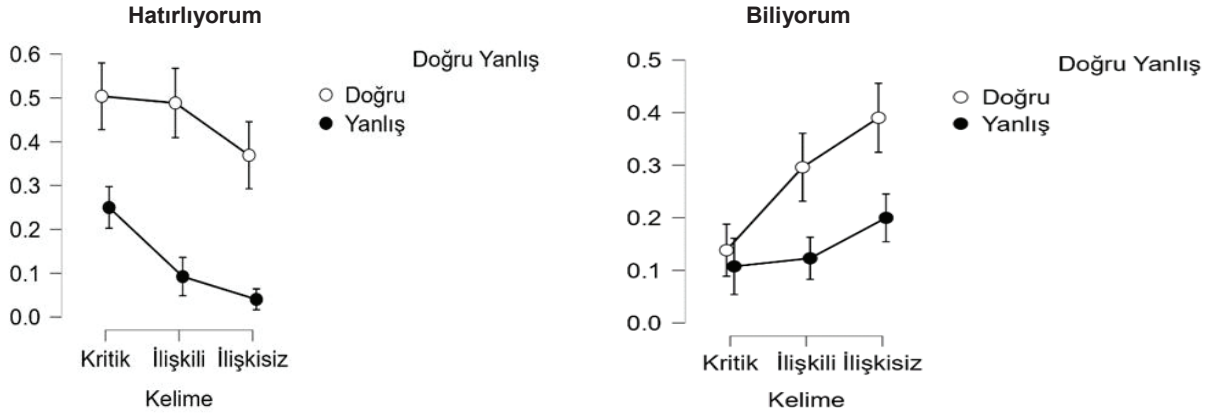
Yüksek düzeyde bilişsel yansımanın, bireyleri daha doğru karar verme sonuçlarıyla sonuçlanan karar vermenin analitik süreçlerini kullanmaya teşvik edeceği (Frederick, 2005) görüşüyle ve yüksek düzeyde bilişsel yansımanın analitik/mantıksal düşünme ile bağlantılı olmasından yola çıkarak, bilişsel yansıma testi ile anlamlı pozitif korelasyon ilişkisi olduğu görülen mantıksal olumlama alt boyutu ayrı bir analize dahil edilmiştir. Bu iki test arasında pozitif korelasyon gösterenlerin, bağımlı değişken ölçümleri açısından bir fark yaratacağı beklentisi ile bu alt boyut seçilmiştir. Diğer alt boyutlarda anlamlı bir ilişkide görülmediğinden analize dahil edilmemişlerdir.

Mantıksal olumlama alt boyutu

MDD ölçeğine verilen yanıtlar ile ölçülen mantıksal olumlama alt boyutunun puanlarının medyan değerine göre iki gruba ayrılması ile yüksek ve düşük mantıksal olumlama grupları oluşturulmuştur. 3 (Kelime: Kritik, ilişkili, ilişkisiz) x 2 (Doğru, Yanlış) x 2 (Hatırlıyorum, biliyorum) x 2 grup deseninde karışık desen varyans analizi yapılmıştır. Gruplar arası karşılaştırma mantıksal beceri (yüksek, düşük)

değişkeni üzerinden yapılmıştır. Varyans analizi sonucunda, doğru yanlış yanıtlar ($F(1,50= 184.34, p < .001, \eta^2 = .787)$), hatırlıyorum biliyorum değerlendirmesi ($F(1,50= 6.09, p < .05, \eta^2 = .109)$) ana etkileri anlamlıdır. Kelime faktörü ve doğru yanlış yanıt etkileşimi ($F(2,05, 102.90= 9.74, p < .001, \eta^2 = .163)$), kelime faktörü ve hatırlıyorum, biliyorum etkileşimi ($F(1,71, 85.83= 47.99, p < .001, \eta^2 = .490)$) ve hatırlıyorum/biliyorum ve doğru/yanlış yanıt etkileşimleri ($F(1, 50= 23.75, p < .001, \eta^2 = .322)$) anlamlıdır. Küresellik ihlalden dolayı kelime, doğru yanlış yanıt etkileşimi ve kelime, hatırlıyorum/biliyorum ikili etkileşimleri için Huynh-Feldt düzeltmesine başvurulmuştur. Mantıksal olumlamanın düşük ya da yüksek olmasının verilen yanıtlarda fark yaratmadığı görülmüştür. Gruplar arası anlamlı bir etki yoktur ($F(1, 50= 7.31, p = 1.00)$).

Anlamlı etkileşimlerin anlamlılığının hangi gruplardan kaynaklandığını görebilmek için post hoc testi kullanılmıştır. Bonferroni sonuçlarına göre kritik kelimelerdeki doğru ve yanlış yanıtlar ilişkili ($M = .070, SE = .017$), $t = 4.13, p = .001$) ve ilişkisiz ($M = .057, SE = .017$), $t = 3.40, p = .014$) kelimeler için verilen doğru ve yanlış yanıtlardan anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Yanlış yanıtlardan sonra en fazla hatırlıyorum yanıtı kritik kelimelerde, en fazla biliyorum değerlendirmesi doğru ve yanlış yanıtlardan sonra ilişkisiz kelimelerde yapılmıştır. Bununla birlikte kritik kelimeler için doğru ve yanlış yanıt verdikten sonra yapılan biliyorum değerlendirmesi anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. Katılımcılar kritik kelimeleri ayırt edemedikleri yanıtlarda biliyorum değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Oranlar Görsel 6'da sunulmuştur.

Görsel 6. Kelime türüne göre doğru yanlış yanıtlarda hatırlıyorum biliyorum değerlendirmesi.
(Hata çubukları %95 güven aralığını göstermektedir.)

Toplam doğru/yanlış yanıtların ve hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmesinin kelime türüne göre karşılaştırılması

Gruplar arası değişkenlerinin anlamlı bir etkisinin görülmemesi üzerine grup karşılaştırması yapılmadan, kelimelere verilen yanıtlar ve yapılan hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmesi analiz

edilmiştir. 3 (Kelime:Kritik, ilişkili, ilişkisiz) x 2 (Doğru, Yanlış) x 2 (Hatırlıyorum, biliyorum) tekrar eden ölçümlerde varyans analizi uygulanmıştır.

Varyans analizi sonucunda, doğru yanlış yanıtlar ($F(1,51= 189.37, p < .001, \eta^2 = .788)$), hatırlıyorum biliyorum değerlendirmesi ($F(1,51= 6.42, p < .05, \eta^2 = .112)$) ana etkileri anlamlıdır. Kelime faktörü ve doğru yanlış yanıt etkileşimi ($F(2.49, 104.52= 10.27, p < .001, \eta^2 = .168)$), kelime faktörü ve hatırlıyorum, biliyorum etkileşimi ($F(1.72, 88.19= 46.13, p < .001, \eta^2 = .475)$) ve hatırlıyorum/biliyorum ve doğru/yanlış yanıt etkileşimleri ($F(1, 51= 24.21, p < .001, \eta^2 = .322)$) anlamlıdır. Küresellik ihlalinden dolayı kelime, doğru yanlış yanıt etkileşimi ve kelime, hatırlıyorum/biliyorum ikili etkileşimleri için Huynh-Feldt düzeltmesine başvurulmuştur.

Anlamli etkileşimlerin anlamlılığının hangi faktörlerden kaynaklandığını görebilmek için post hoc testi kullanılmıştır. Bonferroni sonuçlarına göre kritik kelimelerdeki doğru ve yanlış yanıtlar ilişkili (($M = .070, SE = .017$), $t = 4.24, p = .001$) ve ilişkisiz (($M = .059, SE = .017$), $t = 3.50, p = .003$) kelimeler için verilen doğru ve yanlış yanıtlardan anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Kritik kelimeler için yapılan hatırlıyorum değerlendirmesi, ilişkili (($M = .087, SE = .018$), $t = 4.83, p = .001$) ve ilişkisiz (($M = .172, SE = .018$), $t = 9.60, p = .001$) kelimeler için yapılan hatırlıyorum değerlendirmesinden anlamlı şekilde daha fazladır. Ortalamalar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Kelime türüne göre Doğru/Yanlış yanıtlarda Hatırlıyorum/Biliyorum oranları

Kelime	Doğru/Yanlış	Hatırlıyorum/Biliyorum	Ort.	SS	N
Kritik	Doğru	Hatırlıyorum	0.504	0.261	52
		Biliyorum	0.138	0.171	52
	Yanlış	Hatırlıyorum	0.250	0.163	52
		Biliyorum	0.108	0.183	52
İlişkili	Doğru	Hatırlıyorum	0.488	0.273	52
		Biliyorum	0.296	0.222	52
	Yanlış	Hatırlıyorum	0.092	0.151	52
		Biliyorum	0.123	0.138	52
İlişkisiz	Doğru	Hatırlıyorum	0.369	0.262	52
		Biliyorum	0.390	0.226	52
	Yanlış	Hatırlıyorum	0.040	0.082	52
		Biliyorum	0.200	0.156	52

Tartışma

DRM listeleri kullanılarak yapılan çalışmalar, kişilerin öğrenme aşamasında sunulmayan kelimeleri hatırlama aşamasında yanlış şekilde tanımladıklarını ortaya koymuştur (Roediger ve McDermott, 1995). DRM listelerinin kullanıldığı çalışmalar, sahte hatıraların bireysel farklılıklar açısından incelenmesine olanak sağlamaktadır. Pacini ve Epstein (1999) tarafından geliştirilen Mantıksal Deneyimsel Düşünme Ölçeği, kişilerin düşünme tarzlarını belirlemek için kullanılan bir ölçektir. Bu ölçek, kişilerin mantıksal ve sezgisel düşünme biçimlerini ayırt etmeye yardımcı olmaktadır. Bilişsel yansıma testi de içerdiği 3 soru ile kişilerin düşünme tarzı ile ilgili anlamlı bilgiler sağlayabilmektedir (Toplak, West ve Stanovich, 2011). Bu çalışmada, DRM paradigmasındaki kelime türlerinin gerçekten

çalışılmış ve çalışılmamış çiftlerini eşleştirerek, iki alternatifli zorunlu seçim yöntemi ile bellek yanılgıları incelenmiştir. Katılımcılara uygulanan ölçeklerle, düşünme stilleri ile ilgili bilgi edinip mantıksal ve deneyimsel düşünme puanlarına göre düşük ve yüksek şekilde gruplara ayrılmışlardır. Bellek yanılgıları ve tanıma belleği süreçleri açısından bu grupların performanslarını karşılaştırılmıştır. Yanıtlardaki duyarlılığın etkisini gözlemlemek için test aşamasında evet-hayır testi yerine iki alternatifli zorunlu seçim tanıma görevi kullanılmıştır. Son olarak tanıma belleği süreçlerini incelemek için katılımcılardan yanıtlarını "hatırlıyorum", "biliyorum" şeklinde sınıflandırmaları istenmiştir.

BYT puanları ile MDD ölçeği toplam ve alt ölçek puanları arasındaki korelasyon değerleri incelendiğinde, Mantıksal beceri alt boyutu ile anlamlı negatif, Mantıksal olumlama alt boyutu ile anlamlı pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. BYT puanlarında artış mantıksal düşünce ile bağlantılı görüldüğünden mantıksal düşünce ve alt boyutları ile pozitif korelasyon görülmesi beklenen bulgudur. Çalışmamızda bu bulgu sadece mantıksal olumlama alt boyutu için görülmüştür. Ancak Engin'e (2021) göre mantıksal ve deneyimsel düşünme stili puanı yüksek kişilerin, bilişsel yansıtma testi puanlarının da yüksek olması gerekmez. Toplamda 651 kişiden veri topladığı beş farklı çalışma bulguları BYT'de yüksek puanların çalışma belleği ile ilişkili olduğu görüşünü doğrularken, MDD puanlarının bireyin bilişsel becerisi ile ilişkili olduğunu ileri sürmüştür (Engin, 2021). Benzer şekilde Evans'ın (2008) mantıksal işlemlerin çalışma belleği ile ilişkili olduğunu ancak deneyimsel işlemlerde böyle bir ilişkinin olmadığını ileri sürmesi de bu sonuçlarla tutarlıdır. Bu çalışmada her iki ölçüm aracı ile elde edilen bulgulardaki farklılıklar ve korelasyon gözlenmemesi bu açıklamalarla örtüşmektedir.

Katılımcıların üç kelime türü için (kritik, ilişkili, ilişkisiz) verdikleri doğru yanıtları ve bu yanıtları için yaptıkları hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmeleri MDD ölçek puanları kelime listelerine verilen yanıtlar incelendiğinde, DRM listeleri kullanarak bellek yanılgılarını inceleyen çalışmalarla (Şahin, 2020; Şahin & Tekman, 2019) tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Test aşamasında kişilere sunulan iki kelimededen öğrenme sırasında gerçekten sunulan kelime seçilerek verilen toplam doğru cevapların sonuçları incelendiğinde en düşük doğru cevapların kritik kelimelerde verilmiş olması, literatürde DRM listesi ve iki alternatifli zorunlu seçim yönteminin kullanıldığı diğer araştırma bulgularıyla tutarlıdır (Şahin, 2020; Weinstein vd., 2010; Westerberg ve Marsolek, 2003). Diğer bir deyişle, katılımcılar kendilerine sunulan kelime çiftleri arasında en fazla hatayı kritik kelimelerde yapmışlardır. DRM listelerinin online çalışma şartlarına daha uygun şekilde kısaltılmış versiyonunun (8'er kelime) kullanılması (Şahin, 2022) listelerin uzun hallerinin (12'şer kelime) kullanıldığı ve yüz yüze yürütülen çalışmalarla (Şahin, 2011; Şahin ve Tekman, 2019b; Weinstein vd., 2010) bellek yanılgıları açısından benzer sonuçlar ortaya koyabilmiştir. Kritik kelimelerde verilen yanlış yanıtlar yüksek oranda hatırlıyorum şeklinde değerlendirilmiştir. Hatırlıyorum yanıtları deneyimin zihinsel olarak yeniden yaşanmasını yansıtırken, biliyorum yanıtlarında böyle bir durum yoktur (Roediger ve McDermott, 1995b).

Mantıksal ve deneyimsellik boyutlarının düşük ve yüksek puanlarını karşılaştırmadan önce, ölçeğe verilen yanıtlar sonucunda her iki temel boyuttan hangisinden daha fazla puan aldığı belirlenen katılımcılar gruplanmıştır. Böylece toplam puanda mantıksal ya da deneyimsel olarak ayrılan iki grup kelimelere verdikleri yanıtlar üzerinden karşılaştırılabilmişlerdir. Ancak yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçları, hatırlama süreçleri açısından iki grubun farklılaşmadığını göstermiştir. Hem mantıksallık

hem de deneyimsellik ölçümlerinden yüksek ve düşük puan alan grupların karşılaştırılmasında, düşünme boyutu açısından anlamlı farklar görülmemiştir. Grup faktörünün anlamlı etkileri görülmediğinden tüm örneklem, kelime listelerine verdikleri yanıtlar ve yaptıkları tanıma belleği değerlendirmesi üzerinden analiz edilmişlerdir. Tüm gruplarda en fazla yanlış yanıt kritik kelimeler için verilirken, verilen yanıtları değerlendirme aşamasında yine en fazla hatırlıyorum yanıtı kritik kelimeler için yapılmıştır. Kişiler öğrenme aşamasında kendilerine gerçekten sunulmayan kritik kelimeleri test aşamasında yanlış şekilde hatırlamışlardır. Ardından bu yanlış yanıtlarını hatırlıyorum şeklinde değerlendirmişlerdir. Yani aslında kendilerine sunulmamış olan kritik kelimeyi listede gördükleri anı yeniden yaşayabildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bulgu, paradigmayı ortaya koyan Roediger ve McDermott'ın (1995) çalışma bulguları ile tutarlıdır. Hem doğru hem yanlış yanıtlardan sonra hatırlıyorum değerlendirmesi en çok kritik kelimelerde yapılırken, biliyorum değerlendirmesi en fazla ilişkisiz kelimeler için yapılmıştır. Bununla birlikte kritik kelimeler için doğru ve yanlış yanıt verdikten sonra yapılan biliyorum değerlendirmesinin anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Yani kritik kelimelerin kendilerine gerçekten sunulup sunulmadığını ayırt edemediklerinde kişilerin biliyorum değerlendirmesinde bulunduğu görülmüştür. Kritik kelimeler için doğru ve yanlış yanıt verdikten sonra yapılan biliyorum değerlendirmesinin anlamlı şekilde farklılaşmaması kişilerin test aşamasında yanıt verirken kritik kelimeleri ayırt edemediklerini göstermektedir. Bu koşullarda kendilerine sunulan iki değerlendirme seçeneğinden daha zayıf bir bellek gücü (Wixted ve Mickes, 2010) yansıtan biliyorum değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bu bulgu Yonelinas'ın (2002) ileri sürdüğü, sahte hatıraların tanıma belleği süreçlerinden, biliyorum değerlendirmesinin temsil ettiği aşinalık boyutu ile ilgili olduğu görüşünü de desteklemektedir.

Çalışma sonucunda mantıksal ve deneyimsel düşünme stiline göre DRM listelerine verilen yanıtlarda anlamlı farklar görülmemiştir. Ancak istatistiksel olarak anlamlı olmasa da ortalamalara bakıldığında analitik gruptaki kişilerin deneyimsel kişilerden daha az sayıda sahte hatırlama ortaya koydukları görülmüştür. İstatistiksel olarak anlamlı olmasa da ortalamalara bakıldığında analitik gruptaki kişilerin sezgisel kişilerden daha az sahte hatırlama ortaya koymaları bulgusu ilerleyen çalışmalara incelenmeye değerdir. Toplak, West ve Stanovich (2011), çalışma belleği kapasitesinin bilişsel yansıma ile pozitif ilişkili olduğu gözlemlemişlerdir; bu da daha yüksek çalışma belleği kapasitesine sahip bireylerin yansıtıcı düşünmeye daha iyi katılabileceklerini düşündürmektedir. Çalışma belleği kapasitesinin de ölçüme dahil edilerek, düşünme stillerinin karşılaştırıldığı bir bellek çalışması bu konuda daha fazla bilgi edinilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca sunulan kelime sayısı ve uygulama süresi düşünüldüğünde özellikle kritik kelimelere verilen yanlış yanıt oranları yeterince yüksek iken gruplar arasında fark görülmemesi bir taban etkisinden kaynaklanmış olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Literatürde DRM listeleri kullanarak ortaya çıkan sahte hatıraları çeşitli bireysel farklılıklar açısından ele alan çalışmalar mevcuttur. Ancak az sayıda çalışma, bellek hatalarını, düşünce ve akıl yürütme süreçlerine dayalı bireysel farklılıklar üzerinden incelemiştir. Bu çalışmada, analitik ve sezgisel düşüncenin bellek yanlışlarından sahte hatıralar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bilişsel beceriler, düşünme stilleri ve bellek hataları arasındaki ilişkiye dair içgörüler sunmaktadır. Literatürden yola çıkarak sezgisel düşünce stiline sahip kişilerin, analitik düşünce stilindeki kişilere kıyasla akla ilk gelen

yanıtı verme eğilimleri sebebiyle, DRM listelerinde daha fazla sahte hatıra ortaya koyması beklenmiştir. İstatistiksel olarak anlamlı olmayan ancak ortalamalara bakıldığında analitik gruptaki kişilerin deneysel kişilerden daha az sayıda sahte hatırlama ortaya koydukları görülmüştür. Google formlar gibi uygulaması kolay bir platforma uyarlanan DRM paradigması bulguları açısından literatürle tutarlı sonuçlar gözlenmiştir. En fazla yanlış yanıtın kritik kelimeler için verildiği, ayrıca hatırlıyorum/biliyorum değerlendirmesinde en fazla hatırlıyorum yanıtının hem doğru hem yanlış yanıtlarından sonra kritik kelimeler için kullanıldığı görülmüştür. Düşünce stiline göre sahte hatıraların ortaya konması açısından gruplar arasında anlamlı farklar görülmemiştir. Bir anlamda çalışmadaki örneklemin benzer düşünce stiline sahip kişilerden oluştuğu söylenebilir. Elbette rasyonel ve deneysel sistemlerin çalışma mekanizmalarını göz önünde bulundururken, paralel ve çift yönlü etkileşimli faaliyetlerini vurgulamak da gereklidir (Engin, 2021). Deneysel sistem hızlıdır ve etkileşimi başlatır. Daha yavaş olan rasyonel sistem ise bir anlamda düzeltici görevi üstlenir. Her iki sistemin de karar süreçlerinde değişen oranlarda katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Hangi sistemin bir karar görevine ne kadar katkıda bulunacağı, bireysel özelliklere ve görevin kendisine bağlıdır (Engin, 2021). DRM listeleri kullanılarak çağrışımsal olarak ilişkili kelimelerin öğrenilmesi ve hatırlanması görevinde, online ortamda, bu iki sistemin tam olarak ayrılmamış olması her ikisinin de benzer düzeylerde kullanılmasından kaynaklanmış olabilir. Ancak bu çalışmada, bu varsayımları destekleyecek yeterli bulgu yoktur. İleride analitik ve sezgisel düşünce stiline sahip grupların daha kontrollü şekilde ortaya konması ile sahte hatıralar açısından karşılaştırılacağı yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Bilişsel Stil ve Sahte Anılar: Mantıksal ve Deneysel Düşünmenin DRM listeleri performansı ile ilişkisi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Baird, R. R. (2003). Experts sometimes show more false recall than novices: A cost of knowing too much. *Learning and Individual Differences*, 13(4), 349-355. [https://doi.org/10.1016/S1041-6080\(03\)00018-9](https://doi.org/10.1016/S1041-6080(03)00018-9)
- Balota, D. A., Cortese, M. J., Duchek, J. M., Adams, D., Roediger, H. L., McDermott, K. B., ve Yerys, B. E. (1999). Veridical and false memories in healthy older adults and in dementia of the Alzheimer's type. *Cognitive Neuropsychology*, 16(3-5), 361-384. <https://doi.org/10.1080/026432999380834>
- Betsch, C., ve Iannello, P. (2009). Measuring individual differences in intuitive and deliberate decision-making styles: A comparison of different measures. İçinde *Foundations for Tracing Intuition: Challenges and Methods*. <https://doi.org/10.4324/9780203861936>
- Björklund, F., ve Bäckström, M. (2008). Individual differences in processing styles: Validity of the Rational-Experiential Inventory. *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(5), 439-446. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2008.00652.x>
- Brainerd, C. J., ve Reyna, V. F. (2002). Fuzzy-Trace Theory and False Memory. *Current Directions in Psychological Science*, 11(5), 164-169. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00192>

- Calvillo, D. P., ve Parong, J. A. (2016). The misinformation effect is unrelated to the DRM effect with and without a DRM warning. *Memory, 24*(3), 324–333.
<https://doi.org/10.1080/09658211.2015.1005633>
- Coane, J. H., McBride, D. M., Huff, M. J., Chang, K., Marsh, E. M., & Smith, K. A. (2021). Manipulations of List Type in the DRM Paradigm: A Review of How Structural and Conceptual Similarity Affect False Memory. *Frontiers in Psychology, 12*(May), 1–15.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.668550>
- Epstein, S. (1994). Integration of the Cognitive and the Psychodynamic Unconscious. *American Psychologist, 49*(8), 709–724. <https://doi.org/10.1037//0003-066x.49.8.709>
- Epstein, S., ve Pacini, R. (1999). Some basic issues regarding dual-process theories from the perspective of cognitive–experiential self-theory. In S. Chaiken & Y. Trope (Eds.), *Dual-process theories in social psychology* (pp. 462–482). The Guilford Press.
- Epstein, S., Pacini, R., Denes-Raj, V., ve Heier, H. (1996). Individual Differences in Intuitive-Experiential and Analytical-Rational Thinking Styles. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*(2), 390–405. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.2.390>
- Evans, J. S. B. T. (2008). Dual-processing accounts of reasoning, judgment, and social cognition. *Annual Review of Psychology, 59*(1), 255–278.
<https://doi.org/10.1146/annurev.psych.59.103006.093629>
- Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A. G., & Buchner, A. (2007). G*Power 3: A flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods, 39*(2), 175–191. <https://doi.org/10.3758/BF03193146>
- Fletcher, J., M., Marks, A., D., Hine, D., W. (2011). Working memory capacity and cognitive styles in decision-making. *Personality and Individual Differences, 50* (2011), pp. 1136–1141.
- Frederick, S. (2005). Cognitive reflection and decision making. *Journal of Economic Perspectives, 19*(4), 25–42. <https://doi.org/10.1257/089533005775196732>
- Gallo, D. A. (2006). *Associative illusions of memory*. Psychology Press.
- Gallo, D. A., ve Roediger, H. L. (2002). Variability among word lists in eliciting memory illusions: Evidence for associative activation and monitoring. *Journal of Memory and Language, 47*, 469–497. [https://doi.org/10.1016/S0749-596X\(02\)00013-X](https://doi.org/10.1016/S0749-596X(02)00013-X)
- Gardiner, J., M. (1988). Functional aspects of recollective experience, *Memory & Cognition, C. 16*, S. 4, ss. 309–13. doi:10.3758/BF03197041.
- Gökçe Türk, E., ve Artar, M. (2014). Adaptation of the Rational Experiential Inventory: Study of Reliability and Validity. *Journal of Faculty of Educational Sciences, 47*(1), 1–18.
- Graham, L. M. (2007). Need for cognition and false memory in the Deese-Roediger-McDermott paradigm. *Personality and Individual Differences, 42*(3), 409–418.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.07.012>
- Guzey, M., ve Yılmaz, B. (2021). False recognitions in the DRM paradigm: the role of stress and warning. *Cognitive Processing, 23*, 99–107. <https://doi.org/10.1007/s10339-021-01062-1>
- Israel, L., ve Schacter, D. L. (1997). Pictorial encoding reduces false recognition of semantic associates. *Psychonomic Bulletin and Review, 4*, 577–581 <https://doi.org/10.3758/BF03214352>
- JASP Team. (2018). JASP (Version 0.8.6.0). İçinde [*Computer software*].

- Kahneman, D., ve Frederick, S. (2005). A model of heuristic judgment. *The Cambridge handbook of thinking and reasoning*.
- Maulina, D., Irwanda, D. Y., Sekarmewangi, T. H., Putri, K. M. H., ve Otgaar, H. (2021). How accurate are memories of traffic accidents? Increased false memory levels among motorcyclists when confronted with accident-related word lists. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 80, 275–294. <https://doi.org/10.1016/j.trf.2021.04.015>.
- Oechssler, J., Roider, A., ve Schmitz, P. W. (2009). Cognitive abilities and behavioral biases. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 72(1), 147-152. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2009.04.018>
- Pacini, R., ve Epstein, S. (1999). The relation of rational and experiential information processing styles to personality, basic beliefs, and the ratio-bias phenomenon. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(6), 972-987. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.76.6.972>
- Phillips, W. J., Fletcher, J. M., Marks, A. D. G., ve Hine, D. W. (2016). Thinking styles and decision making: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 142(3), 260-290. <https://doi.org/10.1037/bul0000027>
- Roediger, H. L., ve McDermott, K. B. (1995). Creating False Memories: Remembering Words Not Presented in Lists. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 21(4), 803–814. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.21.4.803>
- Roediger, H. L., Watson, J. M., McDermott, K. B., ve Gallo, D. A. (2001). Factors that determine false recall: A multiple regression analysis. *Psychonomic Bulletin and Review*, 8, 385-407. <https://doi.org/10.3758/BF03196177>
- Şahin, G. (2011). Sahte hatıralarda işitsel modalite ile görsel modalite arasında ortaya çıkan farkın sinyal denetleme teorisi ve güven aralıkları ile incelenmesi. *The Journal of International Social Research*, 63(12), 680-696. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3265>.
- Şahin, G. (2020). DRM Listelerinde Bellekte Uyuma Davranışı: İki Alternatifli Zorunlu Seçim Yöntemi ve Hatırlıyorum/ Biliyorum Değerlendirmesi İle Tanıma belleğinin İncelenmesi. İçinde S. Kıroğlu (Ed.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar -II* (ss. 437–472). Gece Kitaplığı.
- Şahin, G. (2022). False Memories and Cognitive Flexibility. *Studia Psychologica*, 64(3), 283-294. <https://doi.org/10.31577/sp.2022.03.854>.
- Şahin, G., ve Tekman, H. G. (2019). Sahte Hatıralarda Zorunlu Seçim Yöntemi ile Hatırlıyorum/ Biliyorum ve Modalite Etkileri. *Psikoloji Çalışmaları / Studies in Psychology*, 39, 179–193. <https://doi.org/10.26650/sp2019-0016>
- Schacter, D. L., Israel, L., & Racine, C. (1999). Suppressing False Recognition in Younger and Older Adults: The Distinctiveness Heuristic. *Journal of Memory and Language*, 40(1), 1-24. <https://doi.org/10.1006/jmla.1998.2611>
- Schneider, W., ve Shiffrin, R. M. (1977). Controlled and automatic human information processing: I. Detection, search, and attention. *Psychological Review*, 84(1), 1-66. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.1.1>
- Seamon, J. G., Luo, C. R., Kopecky, J. J., Price, C. A., Rothschild, L., Fung, N. S., ve Schwartz, M. A. (2002). Are false memories more difficult to forget than accurate memories? The effect of

- retention interval on recall and recognition. *Memory and Cognition*, 30(7), 1054–1064.
<https://doi.org/10.3758/BF03194323>
- Stanovich, K. E. (1999). Who is rational? Studies in individual differences in reasoning. İçinde *Studies of individual differences in reasoning*. Lawrence Erlbaum.
- Tekcan, A. İ., ve Göz, İ. (2005). *Türkçe Kelime Normları: 600 Türkçe Kelimenin İmgelem, Somutluk, Sıklık Değerleri ve Çağrışım Setleri*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Toplak, M.E., West, R.F. ve Stanovich, K.E. (2011). The Cognitive Reflection Test as a predictor of performance on heuristics-and-biases tasks. *Mem Cogn* 39, 1275–1289
<https://doi.org/10.3758/s13421-011-0104-1>.
- Tulving, E. (1985). Memory and consciousness. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne; Canadian Psychology/Psychologie canadienne*. <https://doi.org/10.1037/h0080017>
- Watson, J. M., Poole, B. J., Bunting, M. F., ve Conway, A. R. A. (2005). Individual differences in susceptibility to false memory in the Deese-Roediger-McDermott paradigm. *Journal of Experimental Psychology: Learning Memory and Cognition*, 31(1), 76-85.
<https://doi.org/10.1037/0278-7393.31.1.76>
- Westerberg, C. E., ve Marsolek, C. J. (2003). Sensitivity reductions in false recognition: A measure of false memories with stronger theoretical implications. *Journal of Experimental Psychology: Learning Memory and Cognition*, 29(5), 747–759. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.29.5.747>
- Weinstein, Y., McDermott, K. B., ve Chan, J. C. K. (2010). True and false memories in the DRM paradigm on a forced choice test. *Memory*, 18(4), 375–384.
<https://doi.org/10.1080/09658211003685533>
- Winograd, E., Peluso, J. P., ve Glover, T. A. (1998). Individual Differences in Susceptibility to Memory Illusions. *Applied Cognitive Psychology*, 12(7), S5-S27. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1099-0720\(199812\)12:7<s5::aid-acp553>3.3.co;2-4](https://doi.org/10.1002/(sici)1099-0720(199812)12:7<s5::aid-acp553>3.3.co;2-4).
- Wixted, J. T., ve Mickes, L. (2010). A continuous dual-process model of remember/know judgments. *Psychological review*, 117(4), 1025-54. <https://doi.org/10.1037/a0020874>.
- Yonelinas, A. P. (2002). The nature of recollection and familiarity: A review of 30 years of research. *Journal of Memory and Language*, 46(3), 441– 517. <https://doi.org/10.1006/jmla.2002.2864>

Extended Abstract

The Deese, Roediger, and McDermott (DRM) method used to analyze false memories, defined by Roediger and McDermott (1995) as "remembering events that never actually happened, as if they really happened, or remembering real events differently than they are", is a method of detecting memory errors using word lists. In the theories that explain the processing of information, dual process theories have come to the fore over the years. Dual processing theories suggest that we process information in two different ways (Evans, 2008). There is a distinction between unconscious, rapid, and automatic processes, and conscious, slow, and deliberate processes. Another distinction among these theories is rational and experiential information processing (Epstein, 1994). Kahneman and Frederick (2005) base their theories on probability estimation and decision making on dual processing theories. According to this theory, heuristic judgments cause biases in decision making and these biases are associated with system 1. The analytical thinking that led to the development of these provisions is related to system 2 and leads to a higher degree of accuracy. According to this theory, individuals with high

cognitive capacity use the second system called analytical and give a higher rate of correct answers when faced with a problem.

Many studies have examined how individual differences can affect memory processes in terms of false memory phenomena (Baird, 2003; Watson et al., 2005; Winograd et al., 1998). However, few studies have investigated individual differences based on thinking and reasoning processes. In this study, the effect of rational and intuitive thinking on false memories from memory errors was investigated. To achieve this aim, Rational Experiential Inventory (REI) (Epstein et al., 1996) and Cognitive Reflection Test (CRT) (Frederick 2005) were used.

The sample of the study was formed by convenience sampling method. An analysis was made using the GPower 3.1 program to determine the required sample size (Faul et al., 2007). An a priori power analysis with an effect size value of 0.198 (repeat measurements, within-subject inter-subject interaction, number of groups: 2, number of measurements: 5, correction between repeated measures: 0.5) showed that the total sample size was 50. 52 participants (38 women, 14 men) reached through social media announcements were included in the study. The mean age of the participants was 26.28, and the standard deviation was 7.58.

In this study, the DRM method of Deese Roediger and McDermott (1995) was used. In order to prepare lists of Turkish words in accordance with this method, the lists created by Şahin and Tekman (2019) were used by using the words whose imagination and concreteness values were determined in Tekcan and Göz's (2005) Turkish Word Norms studies. Each list is composed of 8 words in total, 7 of which are related and 1 critical word that has the most association with the list. A total of 12 lists were used, with two unrelated lists of 8 words each.

The Rational-Experiential Inventory (Pacini & Epstein, 1999) was used to determine what kind of method the participants adopted in information processing. With the purpose of to distinguish between intuitive and analytical thinkers, The Cognitive Reflection Test (Frederick, 2005) also used. The data of the research were collected by online methods. Participants answered demographic questions after reading the instruction. In the next section, they answered the REI scale questions. Then they completed the three-question Cognitive reflection test and moved on to the second phase of the experiment. At the beginning of the second stage, the participants were given brief information about the associative lists stage, and they were asked to start the learning stage when they were ready. The test phase was completed with 20 word pairs followed by the remember/know assessment. Of the 20 word pairs presented in the test phase, 5 were critical words, 5 were related words, and 10 were unrelated words. One of the pairs presented is a word actually presented at the learning stage of the same word type, while the other is a new word. The collected data were analyzed using the JASP 0.14.1 (JASP Team, 2018) program.

First of all, Correlation test was applied to observe whether the CRT and REI scales measure the same theoretical cognitive structure. When the correlation values of REI scale scores and CRT scores are examined, it is seen that reflection test scores have a negative correlation with rational skill and a positive correlation with rational affirmation. There was no significant relationship between total rationality and total experientialism and cognitive reflection test scores. The relationship between false memories revealed by DRM (Deese Roediger McDermott) lists and thinking style was examined using the Rational Experiential Thinking Scale (Pacini & Epstein, 1999) and the Cognitive Reflection Test (Frederick, 2005). The response performances of the groups that received high and low scores in the responses to the applied scales to the DRM lists during the recognition test were compared. In addition, remember/know evaluations of individuals regarding their answers and recognition memory processes were examined. As a result, significant memory errors were observed in both rational and intuitive thinking styles. While evaluating critical words, people could not distinguish whether they were really presented to them or not. While the most incorrect answers were given for critical words, also remember response was made for critical words. Although it is not statistically significant, the finding that people in the analytical group exhibit less false recall than intuitive people is worth examining in further studies.

Geliş Tarihi / Received Date
01.10.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
26.02.2023

Yiyecek İçecek İşletmelerinde Örgütsel Stres Faktörleri Üzerine Bir Araştırma¹

A Study On Organizational Stress Factors in Food and Beverage Businesses

Gülçin ÖZBAY²
Serkan SEMİNT³

Öz

Geçmişten günümüze insanlar yemek ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli arayışlar içerisinde olmuşlardır. Ateşin, çatalın ve kaşığın bulunmasıyla da yiyecek içecek ürünleri rahatlıkla tüketilebilmiştir. Günümüz şartlarında ise yiyecek içecek işletmeleri modern bir hal almıştır. Bu nedenle çalışan ihtiyacı da oldukça fazla olmaktadır. İnsan gücüne dayalı bu sektörde yoğun çalışma koşulları nedeniyle stres kaçınılmaz bir hal almıştır. Çalışanlar, yoğun stres altında verimliliğini ve müşteri memnuniyetini sağlamada da güçlük çekmektedir. Bu bağlamda yiyecek içecek işletmelerinde strese en çok neden olan etkenlerin araştırılması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Sakarya'nın Serdivan ilçesinde bulunan yiyecek içecek işletmeleri çalışanlarına toplam 158 anket uygulanmıştır. Katılımcılar için oluşturulan anketin Cronbach's Alpha değeri 0,894 bulunmuş ve Bartlett Küresellik Testi, Frekans Analizi ve Faktör Analizleri ile istatistikî veriler elde edilmiştir. Araştırmada strese en çok neden olan etkenlerin başında "çalışma ortamından kaynaklanan stres faktörleri" ve "kişilerarası ilişkilerden kaynaklanan stres faktörleri" geldiği sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda yiyecek içecek işletmelerine öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yiyecek içecek, İşletme, Stres, Örgütsel stres, Örgütsel stres faktörleri

Abstract

From the past to the present, people have been in various quests to meet their food needs. With the invention of fire, fork and spoon, food and beverage products could be consumed easily. In today's conditions, food and beverage businesses have become modern. Therefore, the need for employees is also very high. Stress has become inevitable due to intense working conditions in this sector based on manpower. Employees also have difficulties in maintaining productivity and customer happiness under intense stress. In this context, the main purpose of

¹ Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Etik Kurulu, 29 Nisan 2022 tarihli ve 45521 sayılı kararıyla etik uygunluk izni alınmıştır.

² Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, gozbay@subu.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-5647-7137

³ Sorumlu Yazar: Doktorant, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, semintserkann@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6305-1898

the study is to investigate the factors that cause stress in food and beverage businesses. For this purpose, a questionnaire was used as a data collecting tool in this study. A total of 158 questionnaires were applied to the employees who work in food and beverage businesses in Serdivan district of Sakarya. The Cronbach's Alpha value of the questionnaire created for the participants was found to be 0.894, and statistical data were collected through the Bartlett Test of Sphericity, Frequency Analysis and Factor Analysis. In the study, it was concluded that "stress factors arising from the work environment" and "stress factors arising from interpersonal relationships" are the leading factors that cause stress. In line with these results, suggestions were presented to food and beverage businesses.

Keywords: Food and beverage, Business, Stress, Organizational stress, Organizational stress factors

Giriş

Günümüzde hızlı bir şekilde değişim gösteren yaşam koşulları, sosyal bir varlık olan insan üzerinde gerek ruhsal açıdan gerekse fiziksel açıdan baskı oluşturmaktadır. Stres işlerle ilgili olan olağanüstü istekler, fırsatlar, baskılar gibi sebeplerle insan üzerinde oluşan bir gerilim durumu şeklinde tanımlanabilir. Aşırı derecedeki stresin işletmelerde çalışan kişileri uzun ve kısa vadede etkileyerek örgütsel faaliyetlerde verimliliği, performansı negatif yönde etkilediği bilinmektedir (Gedik vd., 2017: 112).

Yiyecek içecek işletmeleri, müşteri beklentilerinin fazla olması nedeniyle bu alanda istihdam edilen işgörenler için zor bir iş koludur. Bu iş kolunda çalışanlardan beklenen nitelikler; sosyal iletişim becerisi, teknik beceri yetkinliği, yeterli düzeyde ürün bilgisi ve bir takımın parçası halinde çalışabilme yeteneğidir. Bu davranışlar yiyecek içecek işletmelerinde çalışan işgörenler için bireysel bir durumu ifade etse de hizmet sunumunun sürdürülebilir hale gelmesi için işletme yapısına uygun ve doğru yönetim uygulamaları; mutlu, verimli, donanımlı bir işgörenle mümkün olmaktadır (Ayaz & Batı, 2017: 528).

Stres, insan yaşamının her anında kendisini göstermekle birlikte, çalışma hayatından ve çevresel faktörlerden, bireylerin kişisel yapısından kaynaklanmaktadır. Bireylerin fizyolojik ve psikolojik düzenlerini etkilemekte olan çok fazla olay stres kaynağı olarak ifade edilmektedir. İşletmelerin başarılı olabilmeleri için elinde bulunan kaynakları iyi değerlendirmeleri gerekmektedir. Bu kaynaklar arasında en önemlisi ise insan faktörüdür. Çünkü insan, sahip olduğu bilgi ve donanım ile diğer faktörlere öncülük etmektedir. Bu bağlamda kalitenin ve verimliliğin artması için çalışanların ruhsal dengesini bozan stres ile mücadele etmek çok önemlidir (İnal Avcı, 2019: 1-2).

Yapılan bu çalışma yiyecek içecek işletmelerinin, personel nezdinde geleceğe yönelik yapacağı stratejileri belirlemede önem arz etmektedir. Literatür taraması sırasında yiyecek içecek işletmelerinde stres yönetimi ile ilgili çalışmalara rastlanmadığı için çalışmanın özgün bir değer niteliğinde olduğu ve alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Stres Yönetimi

Latince ‘Estrece’ kelimesinden gelen stres kavramının baskı ve zorlama anlamına geldiği bilinmektedir. 17. yüzyılda felaket, tasa, elem anlamında kullanılırken 18. ve 19. yüzyılda bireylere, organlara, objelere ve ruhsal yapıya ilişkin baskıyı ifade etmektedir (Okur vd., 2019: 563). Stres kavramı bir reaksiyon ve uyarıcı olarak da tanımlanmaktadır (Papathanasiou, Tsaras et al., 2015: 1). Mesleki stres ise bireyin bir görevi yerine getirirken gerek işin kendine has yapısından gerekse çalışan kişiden kaynaklanan bir uyumsuzluk hali ve bu uyumsuzluğa karşı verdiği bir tepki olarak ifade edilmektedir (Yavan & Pekkaya, 2017: 964). Modern toplumda sıklıkla görülen bir olgudur. Küresel anlamda halk sorunu haline gelmektedir. Stres yaşam kalitesinde yoksunluk, iş performanslarında verimsizlik, bazı kronik rahatsızlıklar gibi birçok hastalığa neden olmaktadır (Sharma, 2013: 1, Treven & Potocan, 2005: 641). Bunun sonucunda stres bireyin davranışlarını etkilemekte, iş yaşamında verimsizliğe neden olmakta ve iletişim sorununu yaratmaktadır (Eren, 2008: 290, Özer, 2012: 46).

İnsan yaşamının her alanında ve her anında bulunan stres kavramı bireyler üzerinde olumsuz etki yarattığı kadar olumlu etkiler de yaratmaktadır (Aldwin, 2007: 25). Her bireyde stres mevcuttur ve bireye olumlu bir güç olarak işinde motivasyon vermektedir (Çelik, 2014: 9). Bu nedenle stres kavramı günlük yaşamdan ayrılmaz hale gelmiştir ve birçok insanda görülmeye başlamıştır (Türk vd., 2008: 3). Stres, iyi ve kötü stres olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tablo 1’de bu iki stresin birey üzerinde yarattığı etkiler yer almaktadır. İyi stres motivasyon, enerji ve performans artırıcı etki gösterirken kötü stres tam tersi duruma neden olmaktadır.

Tablo 1. Kötü Stres ve İyi Stresin Etkilerinin Karşılaştırılması

Kötü Stres	İyi Stres
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Performans düşürücüdür. ▪ Kişilerde uzaklaşma ve kaçma duygularını harekete geçirir. ▪ Motivasyon düşürücüdür. ▪ Dikkat ve konsantrasyon dağıtır. ▪ Kişilerin kendi potansiyellerinin altında kalmalarına sebep olur. ▪ Kişilerin cesaretlerini etkiler.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kişilerde performans artırır. ▪ Enerji vererek kişiyi harekete geçirir. ▪ Motivasyon artırıcıdır. ▪ Konsantrasyon artırıcıdır. ▪ Kişinin kendi potansiyelinden daha fazla yararlanmasını sağlar. ▪ Kişiyi kendini gerçekleştirme aşamasında cesaretlendirir.

Kaynak: İnal, 2019: 12.

Örgütler; tutumlar, değerler, davranışlar ve duygulardan oluşan bireylerin meydana getirdiği birer sosyal sistemdirler ve bireylerin yaşadığı, çalıştığı ve birbirleriyle ilişkilerde buldukları bir sosyal iklime sahiptirler. Bu anlamda her örgüt, yapılan işe, kullandığı teknolojiye, çevresel koşullara, üyelerinin eğitim ve deneyimlerine, örgüt içi gruplaşmalara, çatışmalara ve örgütün

yarattığı iklime göre stres kaynakları geliştirmektedir (Sosyal, 2009: 19). Bu stres kaynakları bireysel ve örgütsel stres kaynakları olmak üzere iki grup altında incelenmektedir:

Bireysel stres kaynakları: Stresi doğuran sebepler kişinin doğrudan kendisinden ya da kişi ve çevre etkileşiminden kaynaklanmaktadır. Stresin insan üzerinde etki yaratması çoğunlukla çevre faktörlerinin etkileşimiyle oluşmaktadır. Herkesin stresten etkilenme düzeyi farklı olmaktadır. Bazı kişiler büyük oranda etkilenmektedir. Kişi hangi unsurlardan daha çok etkileneceği ve hangi unsurlara karşı daha duyarlı olabileceğini tahmin edilebilmektedir (Baltaş & Baltaş, 1996: 37).

Örgütsel stres kaynakları: Kişinin iş yaşamında karşılaştığı tüm sorunlar örgütsel stres nedeni olarak ele alınmaktadır. İşletmelerin örgütsel süreçleri, yapısal özellikleri, örgütsel politikalar ve çalışma koşulları strese neden olduğu gibi bunlar gibi etkenlerin değişmesi sonucunda da stres ortaya çıkabilmektedir (Pekerşen, 2015: 51).

Stresin olumsuz yönlerini ortadan kaldırmak için başvurulan sistematik faaliyetlere stres yönetimi denilmektedir. Stresi kontrol etme ve onu kontrol edebilme ve yönetebilme mümkündür. Stresle başa çıkma ve stresi kişi üzerinde yönetebilme, olumlu bir etki bırakma gibi hususlar stres yönetiminin temel amaçlarındandır. Stresin bireysel anlamda kişinin kendisini etki altına alan, örgütsel anlamda ise örgüt yönetimleri tarafından yürütülen örgütsel düzeydeki stresin kontrol altına alınması, stresin yönetilebilmesi için bir gerekliliktir (Ayaz & Batı, 2017: 3-4).

Örgütsel stres, işletmede en üst seviyedeki çalışandan işe yeni başlamış çalışana kadar her işgörenin çalışma verimliliğini etkileyen yönetsel bazda bir sorun olarak karşılaşılan önemli sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Tükenmişlik sendromu ile de kendini gösteren örgütsel stres; kişinin hedeflediği alana ulaşamaması nedeniyle gerginlik, ümitsizlik, sabırsızlık, yorgunluk, güçsüzlük, ağrı gibi fiziksel ve psikolojik tepkilerle de açıklanabilmektedir (Ross, 1997).

Folkman ve Lazarus, "Değer Biçme" (appraisal) terimini, başa çıkma terimini açıklarken kullanmıştır. Stres ile başa çıkma yani stres yönetimi olgusu süreç bazında incelenecek olursa kişinin stres kaynağını birincil ve ikincil değerlendirme olarak iki başlıkta topladığı görülmektedir (Lazarus, 1966: 59).

Birincil değerlendirme: Bu aşamada kişinin içinde bulunduğu tehlike ve stres zamanının kişiye getirebilecekleri ve kişiden götürebilecekleri durumu üzerinde durulmaktadır. Yani stresin birey için ne ifade ettiği durumu olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirmede stresin birinci dereceden birey için ne ifade ettiği üzerinde durulmaktadır. Bunlar; kişinin stres ile başa çıkması durumu, tehlike durumları, zaman kaybetme durumları olarak açıklanabilir. Kişinin sahip olduğu riskler ile alakalı olan bir durumdur. Bu durum yararlı bir şekilde ortaya

çıkma şeklinde ise olumlu, tehdit ve zararların ortaya çıkması durumunda ise olumsuzdur (Çoban, 2018: 68-69).

İkincil değerlendirme: Kişinin herhangi bir durumla nasıl başa çıkacağı ve hangi kaynaklardan yararlanılacağı durumudur. Kişi stresin üstesinden gelmek için mevcut kaynakları değerlendirmektedir. Bu değerlendirmede kişi içinde bulunduğu stres ile başa çıkabilmek için uzun vadede bir eylem planı gerçekleştirmektedir (Çoban, 2018: 68-69). Stresle başa çıkabilmek için kişinin başvurduğu farklı durumlar göz önüne alındığında bazı davranış türlerinin olduğu görülmektedir (Tokur, 2011: 62):

- Birey stresle karşılaştığı durumda başa çıkamadığı anda kendisini sigaraya, yemeğe, alkole ya da bunlardan bazalarına verme eğiliminde bulunabilir.
- Kişilerin strese tepki verme durumu kişiden kişiye değişmektedir. Kimilerinde içine kapanma, pasifleşme, probleminden kaçınma gibi durumlar görülürken, bazı kişilerde ise problemi yok sayma ve olaylardan kaçınma gibi eylemleri göstermektedir.
- Başka bir tepkisellik ise kişinin herhangi bir olay karşısında hiçbir tepki vermeyerek tamamen içine kapanık bir şekilde sıkıntıyı içinde biriktirmesidir. Bu içine kapanıklık durumunda kişi dayanıklılık durumunu zorlayabilmektedir.

Stresin bireysel sonuçları: Kişilerin karakter yapısı, kişilik özellikleri strese karşı farklı tepkimeler yaratmaktadır. Örneğin bazı kişilerde mide bulantısı, baş ağrısı, kaşınma, kasılmalar gibi sonuçlar doğururken bazılarında endişe, sinir, heyecan, panik atak gibi sonuçlar doğurmaktadır. Bazı kişilerde ise daha kötü alışkanlıklara sebep olmaktadır (Alp, 2016: 39).

Stresin örgütsel sonuçları: Stresin sonuçları kişilerde olduğu gibi örgütlerde de kendini göstermektedir. Kişilerde stres: psikolojik, bireysel ve örgütsel etkiler doğurmaktadır. Bu bağlamda stresin bu etkilerini kişiler çalıştığı kuruma da taşımaktadır. İşe taşınan bu stres durumları kişilerin performansını etkilemektedir. Bu nedenle de işe devamsızlık, meslek hastalıkları, işinde verimsizlik, duyarsızlaşma, işten ayrılma gibi birçok olumsuz sonuca yol açmaktadır (Özmutaf, 2006: 76).

Stresi önleme yöntemi; örgütsel ve bireysel stresi önleyerek bireylerde örgüt sağlığını korumada belirli olan yönetim felsefesidir. Stres yönetiminin ne olduğunu anlamak için aşağıda yer alan birbirlerini tamamlayıcı özellikteki üç adımdan söz edilebilir (Kırel, 1993: 163):

Birinci adım: Aşırı ve gereksiz örgütsel stresi azaltarak kişilerin gereksiz yere stres altında kalmalarını önlemektir. Esnek çalışma saatleri, yönetimde rolleri değiştirmek, işi yeniden

düzenlemek, sosyal destekte bulunmak, fiziksel çalışma koşullarını düzeltmek gibi tedbirler alınabilir. Alınan bu önlemler sonucunda birinci adımda örgütsel stres faktörleri bir ölçüde yumuşama göstermiş olur.

İkinci adım: Kişiler kendi başlarına stresle başa çıkma yöntemleri göstermektedir. Bunun için farklı yöntemlerden yararlanılabilir. Örneğin, meditasyon, stresli olaylara bireysel tepkileri azaltma, aerobik gibi eylemler birinci adıma ek olarak uygulanabilir.

Üçüncü adım: Dikkatli ve özverili bir yönetim, kişilerde stres doğurabilecek faktörleri önceden belirleyebilmelidir. Alınan tüm tedbirlere rağmen kişilerde hâlâ bir sonuç alınamamışsa üçüncü adım uygulanabilir. Bu adım yanlış şekilde yönetilmiş bir stresin bireysel ve örgütsel maliyet sonuçlarını minimize etmeyi amaçlamaktadır. Psikolojik yardım veya tıbbi yardım gerekebileceği gibi yönetim tarafından oluşturulan stratejilerden de yararlanılabilir.

Yiyecek İçecek İşletmelerinde Stres Yönetimi

Sökmen, (2003: 20), yiyecek içecek işletmelerini, "insanların kendi meskenleri dışında değişik sebeplerle yaptıkları geçici seyahatlerde ve konaklamalarda yeme-içme gibi en temel ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla mal ve hizmet sunumlarıyla kar etmek için kurulmuş işletmeler" olarak tanımlanmaktadır. Doğdubay ve Karan (2015: 25) ise; yiyecek içecek işletmelerini: yapısı, konforu, bakım durumu gibi maddesel ve sosyal değerlerle hizmet kalitesini, donanımlı elemanlar ile de bireylerin beslenme ihtiyacını karşılamayı meslek olarak kabul eden bir disiplin olarak tanımlamışlardır. Yiyecek içecek işletmeleri turizm endüstrisinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Kendine özgü birçok özellikleri bulunmaktadır. En önemli özelliklerinden biri ise insan gücüne dayanmasıdır. İyi ve kaliteli bir yiyecek içecek işletmesinin verimliliği nitelikli personel ile mümkündür (Davis et al., 2008: 1). Yiyecek içecek sektörünün üzerinde durduğu kendine has diğer durumları ise aşağıdaki gibidir (Akbaba & Özer, 2016: 36; Ermağan, 2018: 5-6):

- Yoğun rekabet ve hızla gelişen teknoloji ile yiyecek içecek işletmeleri rekabet avantajı yakalamak için farklı bir stratejik plan oluşturmak ve müşteri memnuniyetini sağlamak durumundadır.
- Aynı hizmeti sunan işletmeler rekabeti üst düzeyde tutmak için menülerinde birbirlerine yakın fiyatı oluşturarak ürünleri sunmalıdırlar. Bu bağlamda işletmelerin üstünlük sağlayacağı odak nokta sadece hizmet kalitesi olacaktır.
- Müşterilerin yiyecek içecek konusunda daha fazla bilgi edinmesi ve yeni trendleri takip etmesi nedeniyle işletmeler daha dikkatli bir yönetim sistemi ile hareket etmelidir.

- Genel yönetim anlayışında uygulanan stratejiler yiyecek içecek işletmelerini ve bölümlerini de kapsamaktadır. Ara kademe yöneticilerin azalması ile işletmeler nitelikli personel arayışına gitmiştir aynı zamanda alt kademe ve üst yönetim arasında iletişim olgusu daha da güçlenmiştir.
- Gıda zehirlenmesi, besinlerden meydana gelen rahatsızlıklardan dolayı hijyen ve sanitasyona verilen önem artmıştır.
- Ülkelerarası ekonomik sınırlamaların kalkması ile ülkelerarası seyahatler daha da artmıştır. Böylelikle yabancı sermaye satın alma imkânı sunmakta zincir işletmeler oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Hizmet sektörü içerisinde olan yiyecek içecek işletmeleri çalıştırdığı personelini stratejik bir plan olarak görmektedir. Müşteriler ile yüz yüze iletişim içerisinde bulunan yiyecek içecek işletmeleri personel tatminine büyük önem vermektedir (Yıldız, 2018: 16). Yiyecek içecek işletmelerinde çalışma saatlerinin uzunluğu, yönetici baskısı, zamanın değişken olması, düzenli bir sistem içerisinde olmaması, izin günlerinin düzensizliği, fiziksel zorluklar gibi olumsuz faktörler personel üzerinde negatif yönde etki yaratmaktadır. Bu olumsuz durum sonucunda personelde bazı stres duygularını ortaya çıkarmaktadır. Bunun sonucunda işletmeler stres yönetimi kavramı ile personeli motive edici yönetim anlayışı geliştirmişlerdir.

Uluslararası literatürde stresin en fazla olduğu çalışma alanı yiyecek içecek işletmeleri olarak bilinmektedir (Zopiatis & Orphanides, 2009: 16). Bazı çalışmaların bulgularında yiyecek içecek işletmelerinde yaşanan stresin çalışanlarda tükenmişlik sendromuna yakalanmasına yol açtığı belirtilmektedir. Stres ayrıca verimsizlik ve kişisel başarıda düşüklük gibi faktörlere de neden olmaktadır (Zopiatis & Orphanides, 2009: 16). Çalışma alanlarında başarısızlık, takım çalışmasında iletişim sorunu, müşteri şikâyetleri gibi nedenler yiyecek içecek işletmelerinde çalışan personelde aşırı iş stresi yaratmaktadır. Bu iş stresi ise müşteri memnuniyetsizliğine neden olmakta ve işletmeyi başarısızlığa kadar sürüklemektedir (Chiang et al., 2010: 2).

Çakıcı, Atçı ve Ertaş (2015) yılında yaptıkları çalışmada fast-food çalışanlarının sorunlarının üç başlıkta incelenebileceğini tespit etmişlerdir. Bu sorunlardan göreceli olarak en sık yaşananı çalışma koşulları ile ilgili sorunlardır. İkinci sıradaki çalışanlar arası sorunlardır. Üçüncü sırada yer alan yönetsel sorunların çalışanların göreceli olarak daha düşük sıklıklarla yaşadıkları sorunlar olduğu aktarılmıştır.

Yiyecek içecek işletmelerinde stresin en yoğun olduğu alan ise mutfaktır (John & Menzel, 1999: 99-109). Karmaşanın olduğu bu alan, personelde aşırı stres yaratmaktadır (Bloisi & Hoel, 2008: 653). Eğer bu stres istenilen düzeyde tutulamaz ise bireysel ve örgütsel açıdan birçok zarara sebep olmaktadır (Jung et al., 2012: 2146).

Okur, Aslan ve Sormaz'ın (2019) yılında yaptığı araştırmada turizm işletmelerinin yiyecek içecek bölümünde çalışan işgörenlerin örgütsel stres algılarına ilişkin unsurlardan birinci dereceden önemli olan "bireysel kaynaklı stres" faktöründe en önemli etmenin "uzun süre ayakta çalışma" olduğu; ikinci dereceden önemli olan örgütsel kaynaklı stres faktöründen en önemli etmenin "yöneticilerin baskısı" olduğu bulgulanmıştır.

Yiyecek içecek işletmelerinin müşteri yoğunluğu ve baskısı personelde stres oluşturmaktadır. Bu stresin ortadan kaldırılması ya da en aza indirgenmesi stres yönetimi anlayışı ile sağlanmaktadır. Yiyecek içecek işletmeleri beklentinin en fazla olduğu işletmelerden biridir. Bu beklentinin oluşturduğu baskı çalışanların aşırı derecede strese maruz kalmalarına sebep olmaktadır. Oluşan bu sorun personelin işletmeye karşı olan bağlılığını da zedelemektedir.

Metodoloji

Araştırmanın Amacı

Yiyecek içecek işletmeleri, emek yoğun işletmeler olması sebebiyle çalışanlar işletme başarısı için stratejik öneme sahiptir. Dolayısıyla çalışanlar üzerinde olumsuz etki yaratan örgütsel stres kaynaklarının belirlenmesi işletme hedeflerine ulaşmak için tespit edilmeli ve ortadan kaldırılması için gerekli adımlar atılmalıdır. Bu bağlamda araştırmanın amacı yiyecek içecek işletmesi çalışanlarında strese en çok neden olan örgütsel faktörleri belirlemek olmuştur.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evrenini temsil edebilecek örnek büyüklüğünü belirlemede değişken sayısı, evrenin yapısı, örneklem hatası ve örnekleme yöntemi gibi faktörlerin etkili olmasının yanı sıra araştırmanın deseni, yanılma payı, güven aralığı, zaman, maliyet, güvenilirlik derecesi gibi istatistiksel analizlere (Avcı, 2021: 126) göre de değişkenlik göstermektedir. Bu açıdan en yüksek seviyede örneklem büyüklüğünü belirlemek sadece bir formül aracılığı ile karar verilecek kadar basit değildir (Yıldırım, 2017: 84). Araştırmaya başlamadan önce Serdivan Belediyesi aranarak işletme sayılarına ulaşılmıştır. Bu ilçede yaklaşık olarak 389 yiyecek içecek işletmesi bulunmaktadır. Buna göre araştırmanın evrenini Sakarya'nın Serdivan ilçesinde bulunan yiyecek içecek işletmeleri, örneklemini ise Serdivan ilçesinde bulunan yiyecek içecek işletme çalışanları oluşturmaktadır.

Veri Toplama Süreci ve Analizi

29 Nisan 2022 tarihli ve 45521 sayılı kararıyla etik uygunluk izni alınmıştır. Araştırma verileri 15 Haziran 2022 ile 24 Ağustos 2022 tarihleri arasında yüz yüze görüşmeler sağlanarak toplanmıştır. Yiyecek içecek işletmelerinde çalışan 88 servis personeli ve 70 mutfak personeli olmak üzere toplamda 158 personele anket uygulanmıştır. İlçedeki tüm yiyecek içecek işletmelerine ulaşmanın zorluğu nedeniyle örnekleme daraltmaya gidilmiştir. Bu nedenle

ulusal ve uluslararası zincir işletmeler örnekleme dahil edilmiştir. Anketler en az 10 en fazla 20 dakika sürmüştür. Elde edilen veriler SPSS 25 programı kullanılarak güvenilirlik analizi, frekans analizi, faktör analizi ve KMO and Bartlett's analizlerine tabi tutulmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden olan anket tekniği kullanılmıştır. Yiyecek içecek işletmelerinde personelin stresine neden olan etkenleri araştırılmak için oluşturulan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 5'li (Kesinlikle katılıyorum-kesinlikle katılmıyorum) likert tipi ölçek kullanılmıştır. Anketin ikinci bölümünde ise demografik özelliklere ilişkin değişkenler bulunmaktadır. Anket formu için Pekerşen'in (2015) çalışmasından yararlanılmıştır. Katılımcılar için oluşturulan anketin Cronbach's Alpha değeri 0,894 bulunmuştur. Bu sonuca göre yapılan araştırmanın güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Bulgular

Tablo 1 verileri incelendiğinde katılımcıların %69'unun kadın, %72,8'inin bekâr olduğu tespit edilmiştir. %19 oranla eğitim seviyesinin en yüksek olduğu düzey lisans eğitimidir. Bunun nedeni Serdivan ilçesinde yiyecek içecek işletmelerinde çalışanların çoğunun öğrenci olmasıdır. Yaş değişkeni verileri incelendiğinde %63,3 oranla 18-29 yaş aralığının en fazla olduğu görülmektedir. Bu da işletmede çalışan personelin çoğunlukla genç kesimden olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

	Frekans	Yüzde %		Frekans	Yüzde %
Cinsiyet			Eğitim Durumu		
Kadın	109	69,0	İlköğretim	15	9,5
Erkek	49	31,0	Ortaöğretim	22	13,9
Toplam	158	100,0	Lise ve Dengi	57	36,1
Medeni Durum			Ön lisans	27	17,1
Bekâr	115	72,8	Lisans	30	19,0
Evli	42	26,6	Yüksek lisans	7	4,4
Toplam	157	99,4	Toplam	158	100,0
Aylık Gelir			Yaş Grubu		
Asgari ücret	52	32,9	18-29	100	63,3
2021-3000	52	32,9	30-39	33	20,9
3001-4000	33	20,9	40-49	13	8,2
5000 ve üzeri	19	12,0	50 ve üzeri	12	7,6
Toplam	156	98,7	Toplam	158	100,0

Tablo 2'de katılımcıların mesleklerine ilişkin özelliklerine bakıldığında turizm eğitimi alan katılımcı sayısı %28,5 oranındadır. Burada dikkat çeken nokta çalışanların %69,6'sının turizm eğitimi almamış olmalarıdır. Bunun nedeni bölgede farklı meslekte eğitim gören öğrencilerin bu sektörde istihdam etmesi olarak açıklanabilir. İşletmede çalışanların görevlerine ilişkin bulgular incelendiğinde en fazla %25,3 oranla garson, %12,7 oranla bölüm şeflerinin istihdam ettiği tespit edilmiştir. İşletmelerin statüsüne ilişkin verilere bakıldığında %57,6 oranla

işletmelerin bağımsız bir şekilde faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Mutfak personelinin aşçılık eğitimi alıp almadıklarına ilişkin verileri incelendiğinde katılımcıların %54,3'ünün aşçılık eğitimi aldığı tespit edilmiştir. 'Aşçılık eğitimi nereden aldınız?' sorusuna katılımcılar: %25,7'si aşçılık okulundan, %22,9'u özel aşçılık kurslarından, 11,4'ü ise halk eğitim merkezlerinden eğitim aldıklarını belirtmişlerdir. Aşçılık mesleğini seçme nedeni incelendiğinde katılımcıların %47,1'nin mesleği sevdiği için seçtiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların %28,6'sı aile, %20'si ise arkadaşları nedeniyle aşçılık mesleğini seçtiğini belirtmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Mesleklerine İlişkin Özellikler

	Frekans	Yüzde %		Frekans	Yüzde %
Turizm eğitimi aldınız mı?			İşletmedeki çalışma süreniz		
Evet	45	28,5	1 Yıldan az	82	51,9
Hayır	110	69,6	1-5 yıl	58	36,7
Toplam	155	98,1	6-10 yıl	12	7,6
İşletmedeki kadro durumunuz			11 yıl ve üzeri	6	3,8
Kadrolu	93	58,9	Toplam	158	100,0
Sözleşmeli	39	24,7	İşletmenin statüsü		
Yarı zamanlı	25	15,8	Bağımsız	91	57,6
Toplam	157	99,4	Zincir	50	31,6
Toplam deneyim süreniz			Grup	9	5,7
1 Yıldan az	41	25,9	Toplam	150	94,9
1-5 yıl	52	32,9	Aşçılık eğitimi aldınız mı?		
6-10 yıl	33	20,9	Evet	38	54,3
11 yıl ve üzeri	32	20,3	Hayır	29	41,4
Toplam	158	100,0	Toplam	67	95,7
İşletmedeki göreviniz nedir?			Aşçılık eğitimi nereden aldınız?		
Aşçıbaşı	22	13,19	Aşçılık okulu	18	25,7
Aşçıbaşı Yrd.	13	8,2	Özel aşçılık kursları	16	22,9
Bölüm şefi	20	12,7	Halk eğitim merkezi	8	11,4
Aşçı	13	8,2	Toplam	42	60,0
Restoran Müdürü	10	6,3	Aşçılık mesleğini seçme nedeniniz?		
Müdür Yrd.	7	4,4	Aile	20	28,6
Şef Garson	19	12,1	Arkadaş	14	20,0
Garson	40	25,3	Akrabalar	1	1,4
Komi	12	7,6	Mesleği sevmeye	33	47,1
Toplam	156	98,7	Statü	2	2,9
			Toplam	70	100,0

Tablo 3'te çalışma koşullarına ilişkin özellikler yer almaktadır. 'Stres nedeniyle işinizi değiştirmeyi düşünüyor musunuz?' sorusuna katılımcıların %53,8'inin 'evet' cevabını verdikleri görülmektedir. Stres çalışma koşullarında kişilerin bir olayda karar verme sürecini belirleyici bir rol üstlenmektedir. Katılımcılara çalışma ortamındaki duvarların rengi sorusu sorulduğunda verdikleri cevaplar; %43,3 oranla beyaz, %21,7 oranla gri, %13,4 oranla krem, %10,8 oranla kahverengi, %7,6 oranla siyah, %1,9 oranla yeşil, %1,3 oranla lila olmuştur. En fazla beyaz rengin olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumu, görüşme sırasında katılımcılar şu

şekilde açıklamıştır; “*çalışırken koyu renklerin olması bizi negatif yönde etkilemektedir bu yüzden açık tonların kullanılması tercih edilmelidir*”. Katılımcılara çalışma ortamınızdaki renkler gözünüzü yoruyor mu? Sorusu yöneltildiğinde %92,4 oranla hayır, cevabı verilmiş olup böyle bir durumun kendilerini etkilemediğini dile getirirken %7,0 oranda da “*evet, etkileniyoruz*” cevabı verilmiştir. Restoranınızın havalandırma tesisatı sizce yeterli mi? Sorusuna katılımcıların %71,5’i evet, cevabını vermiştir. Restoranda geçiş sırasında diğer personelle çarpışma yaşıyor musunuz? Sorusuna ise %62 oranla hayır, cevabının verildiği tespit edilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Çalışma Koşullarına İlişkin Özellikler

	Frekans	Yüzde %		Frekans	Yüzde %
Restoranınızın havalandırma tesisatı sizce yeterli mi?			Restoranda geçiş sırasında diğer personelle çarpışma yaşıyor musunuz?		
Evet	113	71,5	Evet	57	36,1
Hayır	45	28,5	Hayır	98	62,0
Toplam	158	100,0	Toplam	155	98,1
Restoranınızın yeterli sayıda pencere var mı?			Çalıştığınız restoranda duvarların rengi nedir?		
Evet	115	72,8	Siyah	12	7,6
Hayır	42	26,6	Beyaz	68	43,3
Toplam	157	99,4	Gri	34	21,7
Çalışma ortamınızda aşırı derecede gürültü oluyor mu?			Kahverengi	17	10,8
Evet	72	45,6	Lila	2	1,3
Hayır	85	53,8	Krem	21	13,4
Toplam	157	99,4	Yeşil	3	1,9
Çalışma sırasında zeminde kayma, düşme yaşıyor musunuz?			Toplam	157	100,0
Evet	42	26,6	Restoranınızın ısıtma sistemi yeterli mi?		
Hayır	115	72,8	Evet	118	74,7
Toplam	157	99,4	Hayır	40	25,3
Stres nedeniyle işinizi değiştirmeyi düşündünüz mü?			Toplam	158	100,0
Evet	85	53,8	Duvarların rengi çalışmanızı etkileyecek derecede yoruyor mu?		
Hayır	70	44,3	Evet	11	7,0
Toplam	155	98,1	Hayır	146	92,4
			Toplam	157	99,4

Tablo 4 incelendiğinde; Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem uygunluğu değerinin (0,798) “iyi” seviyede olduğu ve Bartlett Küresellik Testi sonucunun anlamlı (Ki-Kare=1538,739; $p=0,000<0,05$) olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, verilerin faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4. İş Stresine İlişkin KMO ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri		,798
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	1538,739

Serbestlik Derecesi	325
Anlamlılık	,000

Tablo 5 incelendiğinde, yedi faktör boyutunun olduğu tespit edilmiştir. Bu faktörler sırasıyla; açıklama oranı %27,826 ile işin yapısından kaynaklanan stres faktörleri, açıklama oranı %7,484 ile kişilerarası ilişkilerden kaynaklanan stres faktörleri, açıklama oranı %6,764 ile örgütsel yapıdan kaynaklanan stres faktörleri, açıklama oranı %5,817 ile fiziki şartlardan kaynaklanan stres faktörleri, açıklama oranı %5,364 ile çalışma ortamından kaynaklanan stres faktörleri, açıklama oranı %4,674 ile örgütsel politikalardan kaynaklanan stres faktörleri, açıklama oranı %4,196 oranı ile işletme koşullarından kaynaklanan stres faktörlerinin etki ettiği görülmektedir.

Oranlarının sahip olduğu, en yüksek açıklama %27,826 ile işin yapısından kaynaklanan stres faktörleriyken en düşük açıklama ise %4,196 oranla işletme koşullarından kaynaklanan stres faktörleri boyutunun olduğu görülmektedir. Araştırmada strese en çok neden olan etkenlerin başında "çalışma ortamından kaynaklanan stres faktörleri" ve "kişilerarası ilişkilerden kaynaklanan stres faktörleri" geldiği sonucuna varılmıştır. Bu boyutlar arasında da strese en çok neden olan etkenlerin başında "mutfakta havalandırmanın yetersiz olması bende stres oluşturur", "mutfakta gerekli araç-gereç eksikliği bende stres oluşturur", "mutfakta iş arkadaşlarımla düşmanca davranması bende stres oluşturur" ve "mutfakta iş arkadaşlarımla düşmanca davranması bende stres oluşturur" ifadeleri gelmektedir.

Tablo 5. İş Stresine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

İş Stresi	İfadeler	Ort. (X)	Faktör Yüklü	Öz Değer	Açıklanan Varyans Yüzdesi	Boyutların Ort. (X)	Alfa
İşin Yapısından Kaynaklanan Stres Faktörleri	Çalışma saatlerindeki belirsizlik bende stres oluşturur.	3,47	,736	7,235	27,826	3,31	,724
	Çalışma saatlerinin uzun olması bende stres oluşturur.	3,49	,712				
	Çalıştığım işyerine ulaşımındaki zorluklar bende stres oluşturur	3,39	,670				
	Mutfakta işlerin sürekli göz önünde yapılması zorunluluğu bende stres oluşturur.	2,77	,555				
	Mutfakta yapılan işlerin aşırı monoton oluşu bende stres oluşturur.	3,17	,492				
	Mutfakta tehlikeli çalışma ortamının varlığı bende stres oluşturur	3,60	,415				

Kişilerarası İlişkilerden Kaynaklanan Stres Faktörleri	Mutfakta hak ettiğim ilgi, sevgi ve takdiri görememek bende stres oluşturur.	3,49	-,830	1,945	7,484	3,49	,741
	Mutfakta iş arkadaşlarımla çatışmalar yaşamak bende stres oluşturur.	3,69	-,785				
	Mutfakta dedikodunun yaygın oluşu bende stres oluşturur.	3,28	-,689				
	Mutfakta iş arkadaşlarımla çatışmalar yaşamak bende stres oluşturur.	3,78	-,648				
	Müşteri memnuniyetsizliği ve şikâyet edilme korkusu bende stres oluşturur.	3,34	-,625				
	Müşteri memnuniyetsizliği ve şikâyet edilme korkusu bende stres oluşturur.	3,38	-,584				
Örgütsel Yapıdan Kaynaklanan Stres Faktörleri	Yetki ve sorumluluklarda uyumsuzluk bende stres oluşturur.	3,46	-,794	1,759	6,764	3,46	,740
	Yetersiz maaş veya ücret dengesizliği bende stres oluşturur.	3,46	-,736				
	Performans değerlendirme ve terfide adaletsizlik bende stres oluşturur.	3,70	-,562				
	Görevle ilgili sorumlulukların açık olmaması bende stres oluşturur.	3,70	-,496				
Fiziki Şartlardan Kaynaklanan Stres Faktörleri	Mutfağın çok gürültülü olması bende stres oluşturur.	3,06	,801	1,512	5,817	3,08	,744
	Mutfağın kalabalık olması bende stres oluşturur.	2,85	,762				
	Mutfağın çok sıcak olması bende stres oluşturur.	3,34	,619				
Çalışma Ortamından Kaynaklanan Stres Faktörleri	Mutfakta havalandırmanın yetersiz olması bende stres oluşturur	3,74	-,770	1,395	5,364	3,52	,754
	Mutfakta aydınlatmanın yetersiz olması bende stres oluşturur.	3,09	-,585				
	Mutfakta gerekli araç-gereç eksikliği bende stres oluşturur	3,72	-,580				

Örgütsel Politikalarından Kaynaklanan Stres Faktörleri	Mutfağın farklı bölümlerinde çalışmak bende stres oluşturur	2,52	,712	1,215	4,674	2,65	,769
	Mutfakta aşırı disiplinli bir çalışma ortamının olması bende stres oluşturur.	2,79	,580				
İşletme Koşullarından Kaynaklanan Stres Faktörleri	Vardiyalı çalışma düzeni bende stres oluşturur	2,51	,689	1,091	4,196	2,73	,779
	Aşırı yazışmalar bende stres oluşturur.	2,95	,518				

Not: Açıklanan Toplam Varyans: 62,126.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Stres, ayarlanması önem arz eden bir değişim faktörü olarak ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin ve bireylerin bu değişim faktöründen kaçınması mümkün görünmemektedir. Özellikle turizm endüstrisi değişimler ile özdeşmiş bir yapıdadır ve dönemsel olarak değişimlere uğrayan bir yapıdadır. Bu nedenle stres faktöründe yapıcı rolünde olan etkenler sayılamayacak kadar fazladır. Çalışanlar, işletme sahibi ve yöneticiler stresle yaşamak zorunda kalmaktadır (Akmel, 1992:111). Bunun sonucunda hem çalışanlar hem de yöneticiler müşteri memnuniyetini ve verimliliklerini sağlamada büyük güçlükler yaşamaktadır.

Yiyecek içecek işletmeleri yoğun çalışma koşulları barındırdığından, stresin en fazla yaşandığı işletmeler olduğu varsayılarak yiyecek içecek işletmelerinde çalışan personelin hangi stres etkeninden daha çok etkilendiği araştırılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda faktör boyutlarının ortalamaları şu şekildedir; *çalışma ortamından kaynaklanan stres faktörleri*; mutfakta havalandırmanın yetersiz olması bende stres oluşturur (ortalama: 3,74), Mutfakta aydınlatmanın yetersiz olması bende stres oluşturur (ortalama: 3,09), Mutfakta gerekli araç-gereç eksikliği bende stres oluşturur (ortalama: 3,72) oranında çalışanlarda ilk sırada etki ettiği tespit edilmiştir. İkinci sırada ise *kişiler arasından kaynaklanan stres faktörleri*; mutfakta hak ettiğim ilgi, sevgi ve takdiri görememek bende stres oluşturur (ortalama: 3,49), Mutfakta iş arkadaşlarımdan düşmanca davranması bende stres oluşturur (ortalama: 3,69), İş arkadaşlarımdan ve şeflerimden destek alamamak bende stres oluşturur (ortalama: 3,28), Mutfakta dedikodunun yaygın oluşu bende stres oluşturur (ortalama: 3,78), Mutfakta iş arkadaşlarımla çatışmalar yaşamak bende stres oluşturur (ortalama: 3,34), Müşteri memnuniyetsizliği ve şikâyet edilme korkusu bende stres oluşturur (ortalama: 3,38) oranında personele etki ettiği tespit edilmiştir. Çakıcı, Atçı ve Ertaş (2015) yılında yaptığı çalışmada da "çalışma koşulları" ve "kişilerarası sorunların" strese en çok neden olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. İki araştırmanın sonuçları birbirlerini destekleyici niteliktedir. Ayaz ve Batı (2017) yılında yaptıkları çalışmada mutfak departmanı çalışanlarının örgütsel güvene yönelik düşünceleri ile örgütsel stres durumları arasında ($r=-0,242$; $p=0,000$) negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Uyanık (2022) yılında stres ve örgütsel bağlılık üzerine sürdürdüğü çalışmasında ise gemi adamlarının örgütsel bağlılıkları ile yaşadıkları stres arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular da yola çıkılan varsayımı desteklemektedir. Stres yönetimi yaklaşımı, yiyecek içecek işletmelerinde stresten uzak bir ortamın sağlanmasını, verimliliği ve kaliteyi arttıracak ve personele daha rahat ve ferah bir iş ortamı sağlayacaktır. Yiyecek içecek işletmeleri, verimliliği arttırmak için iyi bir yönetim felsefesi benimsemelidirler. Rekabet avantajı sağlamak için stres yönetimi vb. yönetimleri benimseyip kalite, müşteri memnuniyeti gibi önem arz eden durumların sağlanması için yeni stratejiler geliştirmelidir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda yiyecek içecek işletmelerine bazı öneriler sunulmuştur:

- İşletmede çalışan yöneticilerin, çalışanlar hakkında iyi bir bilgiye sahip olması ve hangi durumlarda stres altında kaldıklarını öğrenmesi ileride stres kaynaklı yaşanacak sorunların çözülmesine etki edecektir.
- Çalışanlar benimsedikleri ve rahat ettikleri bir işletmede daha verimli çalışma performansı göstermektedir. Bunun için strese neden olmayacak uygun bir fiziki ortamın sağlanması gerekmektedir.
- Yiyecek içecek işletmelerinde çalışan personelin insan ilişkileri oldukça önemlidir. Gerek takım arkadaşları gerekse müşteri memnuniyeti açısından iletişimi kuvvetli, empati kurabilen, eğitilmiş bir personelin çalıştırılması kişiler arasında doğan stresi ortadan kaldıracaktır.
- Yapılan çalışmanın devamı niteliğinde yiyecek içecek işletmelerinin yoğun olduğu illerde ve tatil bölgelerinde bulunan otel işletmelerinin yiyecek içecek departmanında da benzer çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Yiyecek İçecek İşletmelerinde Örgütsel Stres Faktörleri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akbaba, A., Özer, E.Z.: (2016). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Sosyal Sorumluluk Uygulamaları. Editör: O.N. Özdoğan, Yiyecek İçecek Endüstrisinde Trendler 2: Kavramlar, Yaklaşımlar, Başarı Hikâyeleri (s.31-50). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akmel, J. (1992). Turizm Sektöründe Stres Kavramı, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 101-113.
- Aldwin, C. M. (2007). Stress, coping, and development: An integrative perspective. New York: Guilford Press.

- Alp, G. (2016). Konaklama İşletmelerinde Çalışanların Streslerinin Bireysel Performansları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Avcı, E. (2021). Artırılmış Gerçekliğin Deneyimsel Pazarlama ve Turist Tipleri Açısından Araştırılması: Kartepe Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi. Kocaeli.
- Ayaz, N., ve Batı, T. (2017). Turizm işletmelerinde örgütsel güven ve örgütsel stres ilişkisi: Mutfak departmanı işgörenleri örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 527-541. DOI: 10.20491/isarder.2017.257
- Baltaş, A. ve Batlaş, Z. (1996). Stres ve Başa Çıkma Yolları. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bloisi, W. ve Hoel, H. (2008). Abusive Work Practices and Bullyingamongchefs: A review of the literature. *International Journal of Hospitality Management* 27, 649–656. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2007.09.001>.
- Chiang, F., Birtch, T. ve Kwan H. (2010). Themoderatingroles of Jobcontrolandwork-Life Balancepractices on Employeeestress in The Hotel Andcateringindustry, *International Journal of Hospitality Management* 29 (2010) 25–32. <https://www.researchgate.net/>
- Çakıcı, C., Atçı, D. ve Ertaş, Ç. (2015). Fast-Food Çalışanlarının İş Sorunlarının İş ve Yaşam Tatminlerine Etkisi: Mersin Şehir Merkezinde Bir Araştırma, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/Vol.: 15 - Sayı/No: 1 (161-174). <https://openaccess.sirnak.edu.tr/>
- Çelik, D. (2014). İş stresi ve sağlık çalışanları. Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı.
- Çoban, O. (2018). Otel İşletmelerinde Çalışanların Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Atılgnlık Düzeylerinin İncelenmesi: Antalya Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Davis B., Lockwood A., Alcott P. ve Pantelidis I.S. (2008). Food and Beverage Management. Slovenia: Butterworth-HeinemannPress.
- Doğdubay, M., ve Karan, İ. (2015). Yiyecek-içecek işletmelerinde etik uygulamaların SWOT Analizi ile değerlendirilmesi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 3/4 (2015) 24-32. file:///C:/Users/Pc/Downloads/2015_vol3_issue4_article3.pdf
- Eren, E. (2008). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Ermağan, U. (2018). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Menü Mühendisliğinin ve Fiyatlama Yöntemlerinin Analizi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul.
- Gedik, İ. A., Gedik, S., ve Demirer, S. (2017). Otel İşletmelerinde Stres Yönetimi: Antalya'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 111-124. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/340929>.

- İnal, A. A. (2019). Stres Yönetiminin İş Performansı Üzerine Etkisi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi. Ağrı.
- Johns, N., ve Menzel, P. J. (1999). Ifyoucan'tstandtheheat: Kitchen violenceandculinary art. *Hospitality Management*, 18(2), ss. 99-109. <https://psycnet.apa.org/record/2005-16773-001>.
- Jung, S. H., Yoon, H. H. ve Kim, J. Y. (2012). Effects Of Culinaryemployees' Role Stress On Burnout and Turnoverintention İn Hotel İndustry: Moderatingeffects On Employees ' Tenure. *The Service Industries Journal*, 32 (13), 2145-2165. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02642069.2011.574277>.
- Kirel, Ç. (1993). Örgütsel Stres Yönetimi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 159-173. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/799188>.
- Lazarus, RS (1966). Psikolojik Stres ve Başa Çıkma Süreci.
- Okur, B., Aslan M. Ç. ve Sormaz, Ü. (2019), Yiyecek İçecek Hizmetleri Bölümünde Çalışan İşgörenlerin Örgütsel Güven ve Örgütsel Stres İlişkisi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 7/1 (2019), 561-573. <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/>.
- Özer, M. A. (2012). Çalışanlar İçin Verimlilik Anahtarı: Stres yönetimi. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 24 (1-2), 45-66. <https://www.tuhis.org.tr/upload/dergi/1347534338>.
- Özmutaf, N. M. (2006). Örgütlerde İnsan Kaynakları ve Stres: Ampirik Bir Yaklaşım. *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi*, 23(1-2). 75-81. <http://www.egejfas.org/en/download/article-file/57592>.
- Papathanasiou, L., Tsaras, K., Neroliatsiou, A., Roupa, A. (2015). Stress: Concepts, Theoretical Models and Nursing Interventions, *American Journal of Nursing Science* 2015; 4(2-1): 45-50. <https://www.researchgate.net/> <https://www.researchgate.net/>.
- Pekerşen, Y. (2015). Otel İşletmelerinde Çalışan Aşçıların Stresi İle İş Tatmini Örgütsel Bağlılık ve Toksik Davranışları Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi. Mersin.
- Ross, G. F. (1997). Career Stress Responses Among Hospitality Eployees. *Annals of Tourism Research*, 24(1), 41-51. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160738396000321>.
- Sharma, M. (2013). Yoga As An Alternativeand Complementary Approachfor Stress Management: A Systematic Review, *Journal of Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine* 19(1). <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2156587213503344>.
- Sosyal, A. (2009). İş Yaşamında Stres, Makale İki, Çimento İş Veren, Mayıs.
- Sökmen, A. (2003). Ağırhama Endüstrisinde Yiyecek-İçecek Yönetimi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tokur, B. (2011). Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Treven, S. ve Potocan, V. (2005). Training Programmes For Stress Management İn Small Businesses. *Education+ Training*, 47(8-9), 640-652. <https://www.emerald.com/>

- Türk, K., Eroğlu, C. ve Türk, D. (2008). T.C. Devlet Hastanelerindeki Çalışma Koşullarının Stres Üzerine Etkilerini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 1-17. <https://core.ac.uk/download/pdf/268072167.pdf>.
- Uyanık, S. (2022). Stres ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Gemiadamları Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 11(1), 105-120. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2180748>.
- Yavan, Ö. ve Pekaya, M. (2017). Mesleki Streste Etkili Ana Faktörlerin Önem Derecelerinin Belirlenmesi: Bir Üniversitede Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5); 962-974. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1124130>.
- Yıldırım S. M. (2017). Yaşam Tarzı, Çeşitlilik Arayışı İle Yiyecek İçecek Tercihleri Arasındaki İlişki: Çeşitli Turist Grupları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Doktora Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Çanakkale.
- Yıldız, Ş. (2018). Konaklama İşletmelerinin Yiyecek İçecek Bölümlerinde Çalışan İşgörenlerin Tükenmişlik Durumları: Bodrum Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi. İzmir.
- Zopiatis, A., Orphanides, N. (2009). Investig Atingoccupational Burnout Of Food and Bevera Geemployees Thecase of Cyprus, *British Food Journal Vol. 111 No. 9, 930-947*. <https://www.emerald.com/>.

Extended Abstract

Although stress manifests itself in every moment of human life, it arises from working life, environmental factors, and personal structure of individuals. Too many events that affect the physiological and psychological patterns of individuals are expressed as sources of stress. In order for businesses to be successful, they need to make good use of the resources they have. The most important one among these resources is the human factor. Since people lead other factors with their knowledge and equipment. In this context, it is very important to combat stress that disrupts the mental balance of employees in order to increase quality and productivity.

This study is important to determine the strategies that food and beverage businesses will set up for the future in the presence of personnel. Since there has been no studies on stress management in food and beverage businesses during the literature review, this study is a unique one and will contribute to the field.

Food and beverage businesses in the service sector see their employees as a strategic plan. Food and beverage businesses that are in face-to-face communication with customers attach great importance to personnel happiness. Negative factors such as the length of working hours, managerial pressure, variable time, not being in a regular system, irregularity of leave days, physical difficulties in food and beverage businesses have a negative effect on the personnel. As a result of these negative situations, some feelings of stress are revealed in the personnel. As a result, businesses have developed a management approach that motivates personnel with the concept of stress management.

In the international literature, the working area with the highest stress is known as food and beverage businesses. In the findings of this study, it is stated that stress experienced in food and beverage businesses causes burnout syndrome in employees. Stress also causes factors such as inefficiency and low personal achievement. Causes

such as failure in work areas, communication problems in teamwork, and customer complaints create excessive work stress for the personnel working in food and beverage businesses. This job stress causes customer dissatisfaction and drags the business to failure.

Since food and beverage businesses are labor-intensive businesses, employees have strategic importance for business success. Therefore, the identification of organizational stress sources that has a negative impact on employees should be determined to achieve business goals and necessary steps should be taken to eliminate them. In this context, the aim of the research was to determine the organizational factors that cause the most stress in food and beverage business employees.

Factors such as the number of variables, the structure of the universe, sampling error and sampling method are effective in determining the sample size that can represent the research population, as well as the statistical analysis such as the research design, margin of error, confidence interval, time, cost, degree of reliability. In this respect, determining the sample size at the highest level can not be possible by only one formula. Before starting the research, the number of enterprises was reached by calling the municipality of Serdivan. There are approximately 389 food and beverage businesses in this district. Accordingly, the population of the research consists of food and beverage businesses located in the Serdivan district of Sakarya, and the sample of the food and beverage business employees in the Serdivan district.

Ethical compliance permission was obtained with the decision dated April 29, 2022 and numbered 45521. Research data were collected through face-to-face interviews between 15 June 2022 and 24 August 2022. A total of 158 personnel, including 88 service personnel and 70 kitchen personnel working in food and beverage businesses, were surveyed. Due to the difficulty of reaching all food and beverage businesses in the district, the sample was narrowed. For this reason, national and international chain enterprises were included in the sample. The surveys lasted a minimum of 10 and a maximum of 20 minutes. Obtained data were subjected to reliability analysis, frequency analysis, factor analysis and KMO and Bartlett's analysis using SPSS 25 program.

Questionnaire technique, which is one of quantitative research methods, was used in the study. The questionnaire, which was created to investigate the factors that cause the stress of the personnel in food and beverage businesses, consists of two parts. In the first part, a 5-point (strongly agree-strongly disagree) likert type scale was used. In the second part of the questionnaire, there are variables related to demographic characteristics. The study of Pekerşen (2015) was used for the questionnaire form. The Cronbach's Alpha value of the questionnaire created for the participants was found to be 0.894. According to this result, the research was found to be reliable.

Since food and beverage businesses have intense working conditions, the staff, since they are opposed to the most stress, the search field is held on then and the stress factor, they face As a result of the findings, the averages of the factor dimensions are as follows; stress factors arising from the working environment; Insufficient ventilation in the kitchen creates stress for me (average: 3.74), Insufficient lighting in the kitchen creates stress for me (average: 3.09), Lack of necessary tools and equipment in the kitchen causes stress for me (average: 3.72) effect has been found. In the second place, the stress factors originating from people; Not getting the attention, love and appreciation I deserve in the kitchen creates stress for me (average: 3.49), being hostile to my colleagues in the kitchen creates stress for me (mean: 3.69), not getting support from my colleagues and chefs creates stress for me (mean: 3, 28), The prevalence of gossip in the kitchen creates stress for me (mean: 3.78), Conflicts with my colleagues in the kitchen create stress for me (mean: 3.34), Customer dissatisfaction and fear of being complained create stress for me (mean: 3.38) It has been determined that the rate of impact on personnel.

Geliş Tarihi / Received Date
24.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
29.06.2023

Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ile Eleştirel Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki¹

The Relationship Between Problem Solving Skills and Critical Thinking Skills of Secondary School Students

Gürbüz OCAK²

Elif BAHÇEĞİL YAZICIOĞLU³

Akın KARAKUYU⁴

Öz

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmanın yöntemi ilişki tarama yöntemidir. Çalışmaya 261 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Veri toplama aracı olarak “Problem Çözme Envanteri-ÇPÇE” ve ortaokul öğrencileri için “Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde ortalama, yüzde, frekans, korelasyon, regresyon ve iki yönlü varyans analizleri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri ile eleştirel düşünme becerileri arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu ve eleştirel düşünme becerisinin problem çözme becerisi üzerinde %9,5 oranında yordayıcı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Problem çözme becerileri ile eleştirel düşünme becerisi üzerinde cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü değişkenlerinde pozitif yönlü bir ilişki vardır. Ayrıca ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerisi üzerinde, eleştirel düşünme ve cinsiyetin ortak etkisinin anlamlı olduğu görülürken, sınıf düzeyi ve okul türünün ortak etkisinin anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Düşünme, Problem, Eleştirel düşünme, Problem çözme, Ortaokul öğrencileri.

Abstract

In this study, it was aimed to examine the relationship between secondary school students' problem solving skills and critical thinking skills. 261 secondary school students were included in the study in which the relational

¹ Bu çalışma için Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 22.12.2022 tarih ve 12 no lu toplantı sayısı ile etik kurul kararı alınmıştır.

² Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Afyonkarahisar/TÜRKİYE, E-mail: gocak@aku.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-8568-0364

³ Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Afyon İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Afyonkarahisar / TÜRKİYE, E-mail: ebahcegil@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-3829-0205

⁴ Sorumlu Yazar: Öğr. Gör. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya MYO, Hatay/TÜRKİYE, E-mail: karakuyuakin@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-7370-5464

survey model, one of the quantitative research methods, was used. “Problem Solving Inventory” and “Critical Thinking Tendency Scale” for secondary school students were used as data collection tools. In the analysis of the data, mean, percentage, frequency, correlation, regression and two-way analysis of variance were used. As a result of the research, it was determined that there is a positive and moderate relationship between the problem solving skills of secondary school students and their critical thinking skills, and that critical thinking skills have a predictive effect of 9.5% on their problem solving skills. There is a positive relationship between gender, grade level and school type variables on problem solving skills and critical thinking skills. In addition, it was determined that while the joint effect of critical thinking and gender was significant on the problem solving skills of secondary school students, the joint effect of critical thinking and grade levels was not significant, and the joint effect of critical thinking and school type was not significant.

Keywords: *Thinking, Problem, Critical thinking, Problem solving, Secondary school students.*

Giriş

Problem en geniş haliyle günlük hayatta karşımıza çıkan ve genel gidişatı aksatan durumlar olarak ifade edilebilir. Burada önemli olan problemlerle karşılaşılmasından çok bu durumlarda neler yapılacağı ve bu durumların nasıl aşılacağı bilinmesidir. Bu aşamada ise çok yönlü ve eleştirel düşünebilme becerisi oldukça önemlidir.

Problem, *teoremler ya da kurallar yardımıyla çözülmesi istenen soru veya mesele* şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023). Zihinleri karıştıran, hedefe ulaşılmasını engelleyebilen ve ancak kişilerin bilgi birikimleri kapsamında gerçekleştirecekleri zihinsel süreçlerle çözülebilen durumlardır (Cüceloğlu, 1993; Türnüklü & Yeşildere, 2005). Bir başka tanımda ise problem, insanların çözümlenmesini istedikleri ve ilk defa karşılaştıkları güç durumlar olarak ifade edilmiştir (Altun, 2008).

İnsanlar, yaşamları boyunca kendisini ve yaşadığı çevreyi tanımak, içinde buldukları durumları ve bu durumun nedenlerini açıklamak için pek çok problemle karşılaşır ve karşılaştıkları problemlere işe yarar çözümler arar. Problemlerin varlığı, problem çözme sürecini de beraberinde getirir. Problem çözme, problemin belirlenmesi, çözümü için gerekli bilgilerin toplanması, analiz edilmesi, çözüm yollarının belirlenerek en uygun çözüm yolunun seçilmesi aşamalarını içeren bir süreçtir (Kuzgun 1992; Korkut, 2002). Problem çözme süreci takip edilmesi gereken bir dizi işlem basamağını içerir. Bu basamaklar alan yazında farklı sayı ve şekillerde yer almaktadır. Gelbal’a (1991) göre, problem çözme süreci, problemin farkında olma, problemi tanımlama, problem durumunu ortaya koyma, çözüm için alternatif yollar bulma ve uygun çözüm yolunu kullanarak problemi çözmektir. Problem çözme sürecinin sağlıklı ilerlemesi, isabetli kararlar alınması ile mümkün olup, isabetli kararların alınması ise doğru bilginin kullanılmasına bağlı olarak gerçekleşir (Karasar, 2013). Sorunları aşabilmek ve problem çözme sürecinde yer alan aşamaları yürütebilmek için üst düzey düşünme becerilerini işe koymak gerekir.

Erdem ve Yazıcıoğlu (2015) eleştirel bir bakış açısına sahip olmayan bireylerin yaşadıkları problemlere çözüm bulmakta zorlanacağını ifade etmiştir. Arslan (2017) problem çözme ve karar verme süreçlerinde eleştirel düşünmenin kullanılması gereken bir yol olduğunu belirtmiştir. Sternberg (1999) problem çözmede kullanılan zihinsel süreçleri vurgularken, Slattery (1990) ise soru sormayı, problemleri tanımayı içeren analiz durumlarını vurgularken eleştirel düşünmenin önemini ortaya koymuşlardır. Problem çözme sürecinde, Doğanay (2019) bilgilerin doğruluğunun sorgulanarak anlam çıkarılmasını, Ocak (2020) çözüme ulaştığımız problemlerin cevaplarına neden sorusu sormanın eleştirel bir sorgulama olduğunu belirtmişlerdir. Problem çözme sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için, her basamağında elde edilen bilginin doğruluğunun sorgulanması, eleştirel ve alternatif bakış açılarına göre değerlendirilmesi önemlidir.

Amerika Psikoloji Derneği'nin (American Psychological-APA) 1990 yılında 46 kuramcının katılımıyla yaptığı çalışmalar neticesinde eleştirel düşünmeyi, bireylerin ne yapacaklarına, ne düşüneceklerine, nasıl karar vereceklerini bilmesi ve işlevsel yargılarda bulunması olarak ifade etmiştir (Evancho, 2000 akt. Seferoğlu & Akbıyık, 2006). Eleştirel düşünme, bireyin muhakeme ederek, bilimsel ve analitik yöntemleri kullanıp bilgi ve durumları bilgi toplama, analiz etme, tartışma, değerlendirme ve sonuca ulaşma yoludur (Fahim ve Eslamdoost, 2014).

Eleştirel düşünme olayları iyi, kötü her yönüyle incelemeyi mümkün kılmaktadır. Bu yönüyle kişilerin yaşadıkları problem durumunu farklı yönleriyle ele almalarında, olası çözümleri artı ve eksi yönleriyle değerlendirmelerinde ve uygun çözümü seçmelerinde eleştirel düşünme becerisi önemli bir paya sahiptir. Teknolojik gelişmeler, gittikçe karmaşık hale gelen toplum yapısı, siyasi, sosyal, ekonomik gelişmeler bireylerin karşılaştığı problem durumlarını arttırmakta ve problem çözme becerisinin değerini öne çıkarmaktadır. Bireylerin problem çözme becerilerinin geliştirilmesi ve problemlere alternatif fikirler üretmek için eleştirel düşünme gibi üst düzey düşünme becerisini kullanmaları hayatlarını her alanda kolaylaştırması açısından önemli ve gereklidir.

Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde; öğretmen adaylarında (Erdem & Yazıcıoğlu, 2015; Öztürk, 2018; Bal, 2011; Türnüklü & Yeşildere, 2005) ve lise öğrencilerinde (Erdem & Genç, 2015) problem çözme ile eleştirel düşünme becerileri incelenmiştir. BESYO üçüncü sınıf öğrencilerinde, problem çözmenin eleştirel düşünme ve başarıya etkisi (Özcan & Çelenk, 2007), sınıf öğretmenlerinde, yansıtıcı düşüncenin eleştirel düşünme ve problem çözme boyutlarına göre incelenmesi (Alp vd., 2012), okul öncesi öğretmen adaylarında düşünme becerileri eğitiminin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine etkisi (Tok & Sevinç, 2010), meslek lisesi öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi (Şahin - Kölemen & Erişen, 2017) yapılmış olan diğer çalışmalardır. Fakat eleştirel düşünme ile problem çözme arasındaki ilişkinin ortaokul öğrencileri üzerinde incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Eğitimin her kademesinde öğrencilerin problem çözme ve eleştirel düşünme becerisinin gelişmesi önem arz etmekte ve bu ilişkinin ortaya konması eğitim sistemimizin niteliklerini göstermektedir. Bu yönüyle yapılan çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışma bir genel araştırma sorusu ve on alt problemden oluşmaktadır.

Problem Cümlesi

Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerisi ile eleştirel düşünme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Alt problemler

- 1- Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerilerinin dağılımları nasıldır?
- 2-Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerinin dağılımları nasıldır?
- 3-Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri ile eleştirel düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 4-Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri, problem çözme becerilerinin yordayıcısı mıdır?
- 5.Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri ve eleştirel düşüncelerinde cinsiyet gruplarında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri ve eleştirel düşüncelerinde sınıf düzeylerinde anlamlı bir ilişki var mıdır?
7. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri ve eleştirel düşüncelerinde okul türünde anlamlı bir ilişki var mıdır?
8. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri, eleştirel düşünme ve cinsiyetin ortak etkisine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
9. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri, eleştirel düşünme ve sınıf düzeylerinin ortak etkisine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
10. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri, eleştirel düşünme ve okul türünün ortak etkisine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli:

Araştırma ilişkisel tarama modeli kullanılarak yürütülmüştür. İlişkisel tarama modelinde değişkenler arasındaki birlikte değişimin varlığı, derecesi ve aralarındaki ilişkiler incelenir (Büyüköztürk vd., 2013; Karasar, 2013). Bu durum çalışılan olguların daha iyi anlaşılmasına ve ileriye yönelik tahminlerde bulunulmasına imkan verir (Ocak, 2019). Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerisi ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin hem genel hem de bazı demografik değişkenler açısından incelendiği için bu model kullanılmıştır.

Çalışma Grubu:

Araştırmanın çalışma grubunu, Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu öğrencilerinden oluşan, uygun örnekleme tekniği ile belirlenen 261 öğrenci oluşturmaktadır. Ölçekler 282 öğrenciye uygulanmış fakat

bazı soruları doldurmayan ve bütün sorulara aynı cevabı veren 21 ölçek çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu nedenle ölçeklerden 261'i değerlendirmeye alınmıştır. Çalışma kapsamında katılımcılardan veriler gönüllük esasına göre toplanmıştır. Belirlenen örneklemin değişkenler açısından dağılımı Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Değişken		f	%
Cinsiyet	Kız	99	37,9
	Erkek	162	62,1
	Toplam	261	100
Sınıf Düzeyi	5.Sınıf	62	23,8
	6.Sınıf	59	22,6
	7.Sınıf	73	28
	8.Sınıf	67	25,7
	Toplam	261	100
Okul Türü	Ortaokul	109	41,8
	İmam hatip Ortaokulu	152	58,2
	Toplam	261	100

Veri Toplama Araçları:

Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerisini belirlemek amacıyla Serin, Bulut Serin ve Saygılı (2010) tarafından geliştirilmiş olan ölçek üç faktör ve 24 maddeden oluşan problem çözme envanteri kullanılmıştır. Aracın tamamına yönelik Cronbach's Alpha değerinin 0,80 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada Cronbach alpha değeri ise 0,784 olarak hesaplanmıştır.

Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri belirlemek amacıyla Yıldırım Döner ve Demir (2021) tarafından geliştirilmiş olan ortaokul öğrencileri için "Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği" kullanılmıştır. Üç alt boyuta sahip olan ve 21 maddeden oluşan ölçeğin Alpha değeri 0,87 dir. Bu çalışmadaki örneklem için ise Alpha değeri 0,745 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi:

Elde edilen verilerin normallik dağılımına bakılmış çarpıklık ve basıklık katsayısının sırasıyla problem çözme envanteri için 0,218 ve -0,384 iken, eleştirel düşünme eğilimi ölçeği için 0,098 ve -0,374 olduğu görülmüştür. Büyüköztürk'e (2020) göre çarpıklık ve basıklık -1 ile +1 arasında olması verilerin normal dağılım gösterdikleri şeklinde yorumlanır. Verilerin normal dağıldığı belirlendikten sonra betimsel istatistikler, basit korelasyon, basit doğrusal regresyon, iki faktörlü anova işlemleri uygulanmıştır. Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeylerini belirlemek amacıyla ölçekten alınabilecek puanlar üç eşit parçaya bölünmüş 21-49 arasındaki puanlar düşük, 49-77 arasındaki puanlar orta, 77-105 arasındaki puanlar yüksek düzeye atanmıştır. Düşük düzeyde sadece bir öğrencinin kalması nedeniyle düzey belirleme işlemleri tekrar yapılmış ve 21-105 aralığı iki eşit parçaya bölünmüştür. 21-63 arasındaki puanlar düşük, 63,1-105 arasındaki puanlar yüksek düzey olarak atanmıştır.

Bulgular

Ortaokul öğrencilerinin problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerinin incelendiği bu çalışmada ortaokul ve imam hatip ortaokulu öğrencilerinden elde edilen bulgular araştırmanın alt problemlerine göre sırasıyla tablolar ile gösterilmiş ve sonrasında yorumlanmıştır.

1.Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerilerinin dağılımları nasıldır?

Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerinin dağılımları Tablo 2.'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların problem çözme envanterine verdikleri cevapların frekans ve yüzdeleri

Madde		5	4	3	2	1	X	Düzye
Sorunlarımdan kaçma yerine sorunumu çözmeye çalışırım	f	103	67	51	20	20	3,81	SS
	%	39,5	25,7	19,5	7,7	7,7		
Ne zaman sorun yaşasam içimde hep bir karamsarlık olur ve kendimi kolay kolay toplayamam.	f	46	54	82	45	34	3,12	AS
	%	17,6	20,7	31,4	17,2	13		
Karşıma sorunlar çıktığında sakin olmaya çalışırım.	f	73	60	70	30	28	3,45	SS
	%	28	23	26,8	11,5	10,7		
Kafama bir şeyler takıldığında sinirli olurum ve istemediğim sözler söylerim.	f	84	44	73	32	28	3,47	SS
	%	32,2	16,9	28	12,3	10,7		
Yaşadığım problemlerin herkesin başına gelebileceğine inanırım.	f	56	40	64	37	64	2,95	AS
	%	21,5	15,3	24,5	14,2	24,5		
Başıma bir problem geldiğinde çabucak üzülürüm.	f	60	66	69	23	43	3,29	AS
	%	23	25,3	26,4	8,8	16,5		
Sorun yaşadığımda onu çözmek için bulduğum çözüm yolu işe yarayana kadar vazgeçmem.	f	87	64	53	40	17	3,62	SS
	%	33,3	24,5	20,3	15,3	6,5		
Sorun yaşadığımda uzun süre etkisinden kurtulmam.	f	65	62	60	27	47	3,27	AS
	%	18	10,3	23	23,8	24,9		
Sorunlarım olduğunda hep kendi kendime sorular sorarım ve çözüm yolları ararım.	f	82	55	55	39	30	3,45	SS
	%	31,4	21,1	21,1	14,9	11,5		
Sorunlarımı çözemediğim zaman her şeyden soğurum.	f	86	56	49	38	32	3,48	SS
	%	33	21,5	18,8	14,6	12,3		
Karşılaştığım sorunlardan kurtulmak için vazgeçmeden bütün çözüm yollarını denerim.	f	72	64	65	39	21	3,48	SS
	%	27,6	24,5	24,9	14,9	8		
Sorun yaşadığımda kendimi kolay kolay derse veremem.	f	50	46	86	39	40	3,10	AS
	%	19,2	17,6	33	14,9	15,3		
Öncelikle sorunlarımın neden kaynaklandığını bulmaya çalışırım.	f	87	60	60	33	21	3,60	SS
	%	33,3	23	23	12,6	8		
Arkadaşlarımla sorun yaşadığımda konuşmak yerine kavga ederim.	f	125	48	42	21	25	3,86	SS
	%	47,9	18,4	16,1	8	9,6		
Sorunlardan kaçmak yerine işe yarayan bir çözüm yolu bulana kadar uğraşırım.	f	87	61	55	40	18	3,60	SS
	%	33,3	23,4	21,1	15,3	6,9		
İş ve sorumluluklarımdan kaçmak için bir çok bahane uydururum.	f	133	49	45	19	15	4,01	HRZ
	%	51	18,8	17,2	7,3	5,7		
Sorunlar karşısında oldukça sabırlı ve kararlı davranırım.	f	90	62	50	34	25	3,60	SS
	%	34,5	23,8	19,2	13	9,6		
Bir sorunum olduğunda ne yaparsam yapayım çözülmeyeceğini düşünürüm.	f	105	53	52	25	26	3,71	SS
	%	40,2	20,3	19,9	9,6	10		

Sorunlarımı çözemediğimde zamanlarda ailemden ya da arkadaşlarımdan yardım isterim.	f	52	55	70	47	37		
	%	19,9	21,1	26,8	18	14,2	3,14	AS
Sorunlarımı çözme konusunda genellikle başarılı değilimdir.	f	69	63	80	29	20		
	%	26,4	24,1	30,7	11,1	7,7	3,50	SS
Sorunlarım karşısında genellikle yaratıcı ve etkili çözüm yolları bulurum.	f	52	64	66	44	35		
	%	19,9	24,5	25,3	16,9	13,4	3,20	AS
Sorunlarım olduğunda küçük çocuk gibi davranmak beni rahatlatır.	f	128	49	31	21	32		
	%	49	18,8	11,9	8	12,3	3,84	SS
Bir sorunla karşılaştığımda tüm çözüm yollarını düşünerek çözeceğime inanırım.	f	78	44	67	46	26		
	%	29,9	16,9	25,7	17,6	10	3,39	AS
Bir sorunum olduğunda çözüm yolları aramak yerine her şeyi olurluna bırakırım.	f	103	58	55	22	23		
	%	39,5	22,2	21,1	8,4	8,8	3,75	SS

(HRZ : Her zaman; SS.: Sık Sık AS: Arada Sırada EO: Ender Olarak HÇZ.: Hiçbir Zaman)

Tablo 2'ye bakıldığında ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri envanterindeki cevaplarının genellikle 3'ün üstünde olduğu görülmektedir. Öğrencilerin 4.01 ortalama ile en çok katıldıkları maddenin "İş ve sorumluluklarımdan kaçmak için bir çok bahane uydururum." iken 2,95 ortalama ile nadiren katıldıkları maddenin "Yaşadığım problemlerin herkesin başına gelebileceğine inanırım." olduğu söylenebilir.

2.Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerinin dağılımları nasıldır?

Ortaokul öğrencilerinin eleştirel becerilerinin dağılımları Tablo 3.'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların eleştirel düşünme ölçeğine verdikleri cevapların frekans ve yüzdeleri

Madde		5	4	3	2	1	X	Düzye
Çevremdeki insanların fikirlerini dikkatlice dinlerim.	f	124	68	44	9	16	4,05	HRZ
	%	47,5	26,1	16,9	3,4	6,1		
İnsanların fikirlerini oluşturan nedenleri önemserim.	f	86	64	64	23	24	3,63	SS
	%	33	24,5	24,5	8,8	9,2		
Problemlere ürettiğim çözümleri paylaşırken kendime güvenirim.	f	90	83	60	16	12	3,85	SS
	%	34,5	31,8	23	6,1	4,6		
Karşit fikirleri değerlendirirken tarafsız davranırım.	f	42	40	83	47	50	2,91	B
	%	16,1	15,3	31,4	18	19,2		
Bir durumu tüm yönleri ile tanımlayabilirim.	f	60	64	84	34	19	3,42	SS
	%	23	24,5	32,2	13	7,3		
Fikirlerimin arkasında durabilirim.	f	134	50	44	23	10	4,05	SS
	%	51,3	19,2	16,9	8,8	3,8		
Bir probleme getirdiğim çözümün neden doğru olduğunu açıklayabilirim.	f	93	59	67	32	10	3,73	SS
	%	35,6	22,6	25,7	12,3	3,8		
Bilgiyi edinmeye meraklıyım.	f	128	53	53	17	10	4,04	HRZ
	%	49	20,3	23,3	6,5	3,8		
Kendi düşüncelerimin farkındayım.	f	130	59	38	21	13	4,04	HRZ
	%	49,8	22,6	14,6	8	5		
İnsanlarla herhangi bir konu üzerinde tartışmalarda bulunmayı severim.	f	42	57	55	45	62	2,89	B
	%	16,1	21,8	21,1	17,2	23,8		
Bir cümledeki ön yargıyı sezebilirim.	f	67	44	80	37	33	3,28	AS
	%	25,7	16,9	30,7	14,2	12,6		
Bir olayın temelindeki nedenleri keşfetmek benim için önemlidir.	f	88	68	63	28	14	3,72	SS
	%	33,7	26,1	24,1	10,7	5,4		
Çevremdeki insanların fikirlerini tarafsız bir şekilde dinlerim.	f	70	60	50	28	53	3,25	AS
	%	26,8	23	19,2	10,7	20,3		

Problem çözme konusunda kendime güvenirim.	f	91	52	71	28	19	3,64	SS
	%	34,9	19,9	27,2	10,7	7,3		
Mantık hatalarını tanımlayabilirim.	f	69	54	87	34	17	3,47	SS
	%	26,4	20,7	33,3	13	6,5		
Düşünce sürecimde temel amacım doğrulara ulaşmaktır.	f	100	66	54	24	17	3,79	SS
	%	38,3	25,3	20,7	9,2	6,5		
Olayların detaylarına odaklanabilirim.	f	84	64	69	33	11	3,67	SS
	%	32,2	24,5	26,4	12,6	4,2		
Eleştirel düşünmeyi severim.	f	54	58	76	43	30	3,24	AS
	%	20,7	22,2	29,1	16,5	11,5		
Günlük hayatta eleştirel düşünmeye başvururum.	f	46	50	77	45	43	3,04	AS
	%	17,6	19,2	29,5	17,2	16,5		
Eleştirel düşünme benim için önemlidir.	f	54	59	63	37	48	3,13	AS
	%	20,7	22,6	24,1	14,2	18,4		
Eleştirel düşünmenin bana katkı sağladığını düşünüyorum.	f	68	39	72	37	45	3,18	AS
	%	26,1	14,9	27,6	14,2	17,2		

(Her Zaman: HRZ Sık Sık: SS Bazen: B Nadiren: N Hiç: H)

Tablo 3'e göre ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme ölçeğinde en çok katıldıkları maddelerin 4,05 ortalama ile “Çevremdeki insanların fikirlerini dikkatlice dinlerim.” ve “Fikirlerimin arkasında durabilirim.” olurken nadiren katıldıkları maddenin 2,89 “İnsanlarla herhangi bir konu üzerinde tartışmalarda bulunmayı severim.” olduğu görülmektedir.

3.Ortaokul öğrencilerinin problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın 3.alt problemi için pearson korelasyon analizi yapılmış sonuç Tablo 4.'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme ile eleştirel düşünme arasındaki ilişki

		Problem Çözme	Eleştirel Düşünme
Problem Çözme	r	1	0,307
	p		0,000*
	N	261	261
Eleştirel Düşünme	r	0,307	1
	p	,000	
	N	261	261

*P<0,01

Tablo 4'e göre ortaokul öğrencilerinin problem çözme ve eleştirel düşünme arasında orta düzeyli ve pozitif yönlü bir ilişki (p<0,01) vardır.

4.Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri, problem çözme becerilerinin yordayıcısı mıdır?

Araştırmanın dördüncü alt problemi için regresyon analizi yapılmış bulgular Tablo 5.'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Problem çözüme ile eleştirel düşünme arasındaki regresyon analizi sonuçları

Yordanan Değişken	Yordayıcı Değişken	R	R ²	F	B	Beta	p
Problem Çözme Becerisi	Eleştirel Düşünme Becerisi	0,307	0,095	27,036	0,377	0,307	0,000**

**p<0,01

Tablo 5 incelendiğinde, eleştirel düşünme becerinin toplam puanının problem çözme becerisi üzerinde %9,5 yordayıcı etkisi olduğu (R²=0,95; p<0,05) görülmektedir. Eleştirel düşünme, problem çözme becerisi puanlarındaki değişimin %9,5 ini açıklamaktadır.

5. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme ile eleştirel düşünceleri cinsiyet gruplarında anlamlı bir ilişki gösterir mi?

Ortaokul öğrencilerinin problem çözme ile eleştirel düşünme becerileri arasında cinsiyet grupları açısından ilişki tablo 6.'te gösterilmiştir.

Tablo 6. Ortaokul Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Korelasyon Sonuçları

Cinsiyet		Eleştirel Düşünme	
Kız	Problem Çözme	r	0,377**
		P	0,000**
		N	99
Erkek	Problem Çözme	r	0,210**
		P	0,007*
		N	162

**P<0,01; *p<0,05

Kız öğrencilerin problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri arasında orta düzeyli (r=0,377; p<0,01) erkek öğrencilerin ise problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri incelendiğinde, düşük düzeyli bir ilişki (r=,210; p<,05) vardır.

6. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme ile eleştirel düşünceleri sınıf düzeylerinde anlamlı ilişki gösterir mi?

Ortaokul öğrencilerinin problem çözme ile eleştirel düşünme becerileri arasında sınıf düzeyleri açısından ilişki tablo 7.'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Ortaokul Öğrencilerinin Sınıflarına Göre Korelasyon Sonuçları

Sınıf Düzeyi	Eleştirel Düşünme		
5.	Problem Çözme	r	0,377**

		p	0,003*
		N	62
6.	Problem Çözme	r	0,406**
		p	0,001*
		N	59
7.	Problem Çözme	r	0,269**
		p	0,021*
		N	73
8.	Problem Çözme	r	0,213**
		p	0,083
		N	67

**P<0,01; *p<0,05

Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıfta eğitim gören öğrencilerin problem çözme ve eleştirel düşünceleri arasında pozitif yönlü ilişki olduğu, 8.sınıflarda ise bir ilişkinin anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

7. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme ve eleştirel düşünceleri okul türünde anlamlı ilişki gösterir mi?

Ortaokul öğrencilerinin problem çözme ve eleştirel düşüncelerinde okul türü açısından ilişki tablo 8.'da gösterilmiştir.

Tablo 8. Ortaokul Öğrencilerinin Sınıflarına Göre Korelasyon Sonuçları

Okul Türü		Eleştirel Düşünme	
Ortaokul	Problem Çözme	r	0,306**
		p	0,001*
		N	110
İmam Hatip Ortaokulu	Problem Çözme	r	0,309**
		p	0,000*
		N	151

**P<0,01; *p<0,05

Tablo 8'e göre hem ortaokullarda hem de imam hatip ortaokullarında eğitim gören öğrencilerin problem çözme ve eleştirel düşünceleri arasında orta düzeyli bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

8. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri, eleştirel düşünme ve cinsiyetin ortak etkisine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerileri ve cinsiyetlerine göre problem çözme becerilerine ilişkin betimsel istatistikleri tablo 9.'de gösterilmiştir.

Tablo 9. Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerileri ve Cinsiyete Göre Problem Çözme Becerilerinin Betimsel İstatistikleri

Cinsiyet	Eleştirel Düşünme	X	ss	N
Kız	Düşük	75,6667	9,22776	12
	Yüksek	89,3908	14,36918	87
	Toplam	87,7273	14,52641	99
Erkek	Düşük	79,1875	9,57631	32
	Yüksek	81,9923	12,07951	130
	Toplam	81,4383	11,65441	162
Toplam	Düşük	78,2273	9,50854	44
	Yüksek	84,9585	13,51142	217
	Toplam	83,8238	13,15264	261

Tablo 9 incelendiğinde eleştirel düşünme becerisi düşük olan kız öğrencilerin ortalamasının $X = 75,66$ iken, yüksek olan kız öğrencilerin ortalamasının $X = 87,72$ olduğu, eleştirel düşünme becerisi düşük olan erkek öğrencilerin ortalamasının $X = 79,18$ iken, yüksek olan erkek öğrencilerin ortalamasının $X = 81,99$ olduğu görülmektedir. Buna göre eleştirel düşünme becerileri düşük olan erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre, eleştirel düşünme becerisi yüksek olan kız öğrencilerin ise erkek öğrencilere göre ortalamaları daha yüksektir. Ayrıca toplam puanlar incelendiğinde öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin düzeyi yükseldikçe problem çözme becerileri de yükselmektedir.

Tablo 10'da ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri ve cinsiyetin ortak etkisine göre problem çözme becerilerinde anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığını belirlemek için yapılan iki yönlü ANOVA sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 10. Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme ve Cinsiyete Göre Problem Çözme Becerileri Puanlarının İki Yönlü Varyans ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kar. Topl.	Sd	Kar. Ortl.	F	p	η^2
Cinsiyet	112,404	1	112,404	0,716	0,398	0,003
Eleştirel Düşünme	2042,358	1	2042,358	13,005	0,000	0,048
Cinsiyet * Elşt.Düş.	891,320	1	891,320	5,676	0,018*	0,022
Hata	40359,247	257	157,040			
Toplam	44977,893	260				

Tablo 10 incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme düzey ve cinsiyetlerinin, problem çözümedeki ortak etkisinin anlamlı olduğu ($F = 5,676$; $p < 0,05$) görülmektedir.

9. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri, eleştirel düşünme ve sınıf düzeylerinin ortak etkisine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerisi ve sınıf düzeylerine göre problem çözme becerilerine ilişkin betimsel istatistikleri tablo 11.'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme ve Sınıf Düzeylerine Göre Problem Çözme Becerilerinin Betimsel İstatistikleri

Sınıf	Eleştirel Düşünme	X	Ss	N
5.	Düşük	80,1000	6,04520	10
	Yüksek	87,0962	15,06490	52
	Toplam	85,9677	14,20802	62
6.	Düşük	78,0000	11,59153	12
	Yüksek	86,9574	12,92614	47
	Toplam	85,1356	13,08521	59
7.	Düşük	76,6667	12,37201	6
	Yüksek	81,6269	12,15660	67
	Toplam	81,2192	12,16466	73
8.	Düşük	77,8125	9,17401	16
	Yüksek	85,3137	13,59631	51
	Toplam	83,5224	13,02138	67
Toplam	Düşük	78,2273	9,50854	44
	Yüksek	84,9585	13,51142	217
	Toplam	83,8238	13,15264	261

Tablo 11 incelendiğinde eleştirel düşünme becerisi düşük olan 5.sınıf öğrencilerinin ortalamasının $X=80,1$ iken, yüksek olan öğrencilerin ortalamasının $X=87,09$ olduğu, eleştirel düşünme becerisi düşük olan 6.sınıf öğrencilerinin ortalamasının $X=78$ iken, yüksek olan öğrencilerinin ortalamasının $X=86,95$ olduğu, eleştirel düşünme becerisi düşük olan 7.sınıf öğrencilerinin ortalaması $X=76,66$ iken, yüksek olan öğrencilerin ortalamasının $X=81,62$ olduğu, eleştirel düşünme becerisi düşük olan 8.sınıf öğrencilerinin ortalamasının $X=77,81$ iken, yüksek olan öğrencilerin ortalamasının $X=85,31$ olduğu görülmektedir. Ayrıca tüm sınıf düzeylerinde eleştirel düşünme düzeyleri yüksek olan öğrencilerin, düşük olan öğrencilere göre ortalamalarının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin düzeyleri yükseldikçe problem çözme becerileri de yükselmektedir.

Tablo 12'de eleştirel düşünme becerisi ve sınıf düzeyine göre ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerisine ilişkin iki yönlü ANOVA sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 12. Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme ve Sınıf Düzeylerine Göre Problem Çözme Becerileri Puanlarının İki Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kar. Topl.	sd	Kar. Ortl.	F	p	η^2
Sınıf Düzeyi	282,016	3	94,005	0,565	0,639	0,007
Eleştirel düşünme	1656,095	1	1656,095	9,954	0,002	0,038
Sınıf*Elşt.Düş.	57,447	3	19,149	0,115	0,951	0,001
Hata	42091,757	253	166,371			
Toplam	44977,893	260				

Tablo 12 incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerisi ve sınıf düzeylerinin, problem çözmeye ortak etkisinin anlamlı olmadığı ($F=0,115$; $p>0,05$) görülmektedir.

10. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri, eleştirel düşünme ve okul türünün ortak etkisine göre anlamlı farklılık gösterir mi?

Ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerisi ve okul türüne göre problem çözme becerilerine ilişkin betimsel istatistikleri tablo 13.'de gösterilmiştir.

Tablo 13. Ortaokul Öğrencilerinin Elşt. Düş. Ve Okul Türüne Göre Problem Çözme Becerilerinin Betimsel İstatistikleri

Okul Türü	Eleştirel Düşünme	X	ss	N
Ortaokul	Düşük	77,7059	9,80284	17
	Yüksek	85,1720	13,03476	93
	Toplam	84,0182	12,83986	110
İmam Hatip Ortaokulu	Düşük	78,5556	9,49224	27
	Yüksek	84,7984	13,90852	124
	Toplam	83,6821	13,41659	151
Toplam	Düşük	78,2273	9,50854	44
	Yüksek	84,9585	13,51142	217
	Toplam	83,8238	13,15264	261

Tablo 13 incelendiğinde eleştirel düşünme becerisi düşük olan ortaokul öğrencilerinin ortalamasının $X=77,7$ iken, yüksek olan öğrencilerin ortalamasının $X=85,17$ olduğu, eleştirel düşünme becerisi düşük olan imam hatip ortaokulu öğrencilerinin ortalaması $X=78,55$ iken, yüksek olan öğrencilerin ortalamasının $X=84,79$ olduğu görülmektedir. İki okul türünde de eleştirel düşünme düzeyleri yüksek olan öğrencilerin, düşük olan öğrencilere göre ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre iki okul türü için öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin düzeyleri yükseldikçe problem çözme becerileri de yükselmektedir.

Tablo 14’te eleştirel düşünme becerisi ve okul türüne göre ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerisine ilişkin ANOVA sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 14. Ortaokul Öğrencilerinin Elşt.Düş. ve Okul Türüne Göre Problem Çözme Becerileri Puanlarının İki Yönlü Varyans ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kar. Topl.	sd	Kar. Ort.	F	p	η^2
Okul Türü	1,976	1	1,976	0,012	0,914	0,000
Eleştirel Düşünme	1638,822	1	1638,822	9,726	0,002	0,036
Okul Türü* Elşt.Düş.	13,050	1	13,050	0,077	0,781	0,000
Hata	43305,403	257	168,504			
Toplam	44977,893	260				

Tablo 14 incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin eleştirel düşünme becerisi ve okul türünün ortak etkisinde, problem çözme becerisi üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı ($F=,077$; $p>,05$) görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, öncelikle öğrencilerin problem çözme becerisi düzeyleri ile eleştirel düşünme becerisi düzeyleri belirlenmiş ve aralarındaki ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Problem çözme becerisi ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki öğrencilerin bazı demografik değişkenlerine göre incelenmiştir. Ayrıca öğrencilerin problem çözme becerilerinin, eleştirel düşünme ve demografik değişkenlerin ortak etkisinin olup olmadığı incelenmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde, öğrencilerin problem çözme envanterinde yer alan maddeleri çoğunlukla “sık sık” olarak cevapladıkları görülmektedir. Maddelerin toplam değerlerinin ortalamasının 3,48 olduğu dolayısıyla öğrencilerin problem çözme becerilerinin yükseğe yakın bir değerde olduğu söylenebilir. Öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri ölçeğinde yer alan maddeleri çoğunlukla “sık sık” olarak cevaplandırmaları ve maddelerin toplam değerlerinin ortalamasının 3,52 olması dolayısıyla eleştirel düşünme becerilerinin yüksek düzeye yakın olduğu söylenebilir. Bu iki kavram 21.yy öğrenen becerileri kapsamında öğrencilerde bulunması gereken becerilerdir. Bu kapsamda ortaokul öğrencilerin sorgulayıcı düşünme ve problem çözme becerileri düzeyinin yüksek olması önemlidir.

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerileri ile eleştirel düşünme becerileri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu ve eleştirel düşünmenin problem çözme becerisi üzerinde %9,5 yordayıcı etkisi olduğu görülmüştür. Bal (2011) bu çalışmadaki bulguya ters yönlü olarak okul öncesi öğretmenlerinde bu iki değişken arasındaki ilişkiyi negatif yönde düşük bir ilişki saptarken, Kanbay ve ark., (2013) hemşirelik lisans öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, öğrencilerin eleştirel düşünme

puanlarının artmasının problem çözme becerilerini arttırdığını, Erdem ve Genç (2015) ise lise öğrencileri ile Erdem ve Yazıcıoğlu (2015) öğretmen adaylarıyla yaptıkları çalışmalarda pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulmuştur. Kölemen ve Erişen (2017) yaptıkları çalışmada mesleki ve teknik lise öğrencilerinde problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerinin, akademik başarıya pozitif yönde kuvvetli bir etkisinin olduğunu belirlemiştir. Alp ve Şahin Taşkın'ın (2012) öğretmenlerin yansıtıcı düşünceyle ilgili görüşlerini ve eğitimdeki kullanımlarını inceledikleri çalışmasında öğretmenlerin yansıtıcı düşünceyi sorgulayıcı yaklaşım ve problem çözme boyutlarında kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğrenenlerin problem çözebilmesi için karşılaştıkları problem durumlarına farklı açılardan ve sorgulayıcı bir yaklaşımla yaklaşabilmeleri gerekir. Bu bağlamda ortaokul öğrencilerinin soyut işlemler dönemine geçmeye başladıkları dönemde eleştirel düşüncülerinin problem çözme becerilerini yordaması ileriki yaşlar ve eğitim dönemleri için anlamlı olacaktır.

Araştırmada problem çözme becerisi ile eleştirel düşünme becerisinin cinsiyet gruplarındaki ilişkisi incelenmiş ve hem kız hem erkek öğrencilerde pozitif yönde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Kız öğrencilerdeki ilişkinin, erkek öğrencilere göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bu bulgudan hareketle, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre problem çözerken eleştirel yaklaşımı daha çok kullandıkları sonucuna ulaşılabılır. Problem çözme becerisi ile eleştirel düşünme becerisinin sınıf düzeylerine göre etkisi incelenmiş ve 5., 6., 7. sınıflarda pozitif yönlü bir ilişki görülürken 8.sınıf öğrencilerinde anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Problem çözme becerisi ve eleştirel düşünme becerilerinin okul türüne göre ilişkisi incelenmiş ve hem ortaokul hem imam hatip ortaokulunda pozitif yönlü ilişki belirlenmiştir.

Araştırmada sonuç olarak, eleştirel düşünme ve cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü değişkenlerinin ortak etkisine bağlı olarak problem çözme becerisinin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Ortaokul öğrencilerinin problem çözme becerisi üzerinde, eleştirel düşünme ve cinsiyetin ortak etkisinin anlamlı olduğu, eleştirel düşünme eğilimi ve sınıf düzeylerinin, problem çözme becerisi üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığı, problem çözme becerisi üzerinde, eleştirel düşünme ve okul türünün ortak etkisinin anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Bireylerin eğitim hayatlarında ve günlük yaşamda karşılaştıkları problemleri çözme becerileri, problemi çözerken farklı çözüm yolları bulmaları ve kullanmaları için de eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle eğitimin her kademesinde problem çözme becerisi ve eleştirel düşünme becerisinin kazandırılması gerekir. Ortaokul kademesinde okuyan öğrencilerle yürütülen bu çalışmanın diğer tüm eğitim kademelerinde uygulanması ve ortaokul öğrencilerinden oluşan daha büyük bir örneklem ile yürütülmesi alan yazına katkı sağlayacaktır.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: %40, 2. Yazar: %35, 3.Yazar % 25 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Ortaokul Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ile Eleştirel Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akbiyık, C. ve Seferoğlu, S. S. (2006). Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(32), 90-99.
- Altun, M. (2008). *Matematik öğretimi*. Aktüel Akademi Yayınları.
- Alp, S., ve Taşkın, Ç. Ş. (2012). Eleştirel düşünme ve problem çözme: öğretmenlerin yansıtıcı düşünmeyi uygulamaları. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 134 – 147.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/25117/265220>
- Arslan, M. (2017). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Bal, M. (2011). *Okul öncesi öğretmenlerinin problem çözme becerileri ve eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Bingham, A. (2004). *Çocuklarda problem çözme yeteneklerinin geliştirilmesi* (Çev. F. Oğuzkan). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi
- Cüceloğlu, D. (1993). *İnsan ve davranışı*. Remzi Kitabevi.
- Ennis, R.H. (1985). A logical basis for measuring critical thinking skills. *Educational Leadership*, 42, 44-48. <https://jgregorymcverry.com/readings/ennis1985assessingcriticalthinking.pdf>
- Erdem, A. R. ve Yazıcıoğlu, A. (2015). Öğretmen adaylarının problem çözme becerileri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki, *OPUS - Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi*, 5(9) s.27-41.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/opus/issue/22698/242306>
- Doğanay, A. (2019). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları.
- Erdem, A. R., ve Genç, i. (2015). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki. *Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 34-44. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/opus/issue/22697/242299>
- Fahim, M., & Eslamdoost S. (2014). Critical Thinking: Frameworks and Model for Teaching. *English Language Teaching*, 7(7), 141-151. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1076013.pdf>
- Gelbal, S. (1991). Problem çözme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 167-173.
- How we think, what is thought?. Erişim: https://brocku.ca/MeadProject/Dewey/Dewey_1910a/Dewey_1910_a.html adresinden 12.06.2022'de ulaşılmıştır

- Kanbay, Y., Aslan, Ö., Işık, E., ve Kılıç, N. (2013). Hemşirelik Lisans Öğrencilerinin Problem Çözme ve Eleştirel Düşünme Becerileri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 244-251. DOI: 10.5961/jhes.2013.083
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.
- Koray, Ö., ve Azar, A. (2008). Ortaöğretim öğrencilerinin problem çözme ve mantıksal düşünme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 125-136. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49101/626572>
- Korkut, F. (2002). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (22), 177-184.
- Kölemen, C. Ş., ve Erişen, Y. (2016). Mesleki ve teknik ortaöğretim öğrencilerinin problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Eğitim Dergisi*, 42-60. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkegitimdergisi/issue/30670/336273>
- MEB. (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812312311937-FEN%20B%C4%BOL%C4%BOMLER%C4%B0%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI2018.pdf>
- Ocak, G. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Ocak, G. (2020). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ocak, G. ve Eğmir, E. (2014). Öğretmen adaylarının problem çözme becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 27-45. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aji/issue/1537/18826>
- Öğülmüs, S. (2006). *Kişilerarası sorun çözme becerileri ve eğitimi*. Nobel Yayınları.
- Özcan, G. ve Çelenk, S. (2007). Problem çözme yönteminin eleştirel düşünmeye etkisi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(14), 173-190. <https://doi.org.10.11616/AbantSbe.212>
- Serin, O., Serin, N. B. ve Saygılı, G. (2010). İlköğretim düzeyindeki çocuklar için problem çözme envanteri'nin (ÇPÇE) Geliştirilmesi. *Elementary Education Online*, 9 (2), 446-458. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8595/106912>
- Slattery, P. (1990). Encouraging critical thinking: a strategy of commenting on college papers. *College Composition And Communication*, 41, 332-335.
- Sternberg, R. (1999). *Nature of cognition*. M. I. T. Press.
- Tok, E. ve Sevinç, M. (2010). Düşünme becerileri eğitiminin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (27), 67-82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pauefd/issue/11116/132931>

Türnüklü, E. B. ve Yeşildere, S. (2005). Problem, problem çözme ve eleştirel düşünme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 107-123.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/6755/90828>

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Detay Yayıncılık.

Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu, R., Karakurt, P. ve Türkleş, S. (2011). Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri ve etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 905 – 921.

Yıldırım Döner, S. ve Demir, S. (2021). Ortaokul öğrencileri için eleştirel düşünme eğilimi ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 54, 99-129. <https://doi.org.10.9779/pauefd.823427>

Yurttaş, A. ve Yetkin, A. (2003). Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin empatik beceri ile problem çözme becerilerinin karşılaştırılması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(1): 1-13.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29185>

Extended Abstract

Introduction

The problem in its broadest form can be expressed as situations that occur in daily life and disrupt the general course. The important thing here is to know what to do in these situations and how to overcome these situations rather than encountering problems. At this stage, the ability to think multi-faceted and critical is very important.

Problems are situations that confuse the minds, can prevent the achievement of the goal and can only be solved by mental processes that people will perform within the scope of their knowledge (Cüceloğlu, 1993, p. 219; Türnüklü and Yeşildere, 2005).

People encounter many problems throughout their lives in order to get to know themselves and the environment they live in, explain the situations they are in and the reasons for this situation, and look for useful solutions to the problems they face.

Erdem and Yazıcıoğlu (2015) stated that individuals who lack a critical perspective will struggle to find solutions to the problems they encounter. In a similar vein, Arslan (2017) emphasized the need for critical thinking in problem-solving and decision-making processes. Additionally, Sternberg (1999) highlighted the mental processes used in problem-solving, while Slattery (1990) emphasized the importance of critical thinking by focusing on analysis situations that involve questioning and identifying problems. According to Doğanay (2019), the accuracy of information should be questioned to make sense of it. Ocak (2020) also stated that asking why the answers to the problems we have solved is a critical inquiry. In order for the problem-solving process to be conducted effectively, it is important to question the accuracy of the information obtained at each step and evaluate it according to critical and alternative perspectives.

The development of students' problem solving and critical thinking skills is important at all levels of education, and the presentation of this relationship shows the qualities of our education system. While there are studies on critical thinking and problem solving skills with prospective teachers, university and high school students, there is no study on this subject with middle school students.

The aim of the study is to examine the relationship between problem solving skills and critical thinking skills of secondary school students. In this context, the study consists of one general research question and ten sub-problems.

Problem Sentence

Is there a significant relationship between the problem solving skills of secondary school students and critical thinking skills?

Method

The model of the Research:

The research was conducted using the relational screening model. In the relational screening model, the existence, degree of between variables and the relationships between them are examined (Büyüköztürk, et al., 2013; Karasar, 2013). This situation allows for a better understanding of the studied facts and making forward-looking predictions (Ocak, 2019). This model was used because the relationship between problem solving skills and critical thinking tendency of secondary school students was examined both in general and in terms of some demographic variables.

Study group:

The study group of the research consists of 261 students who were determined by the appropriate nutrition technique, consisting of Secondary School and Imam Hatip Secondary School students. The scales were applied to 282 students, but 21 students who did not fill in some questions and gave the same answer to all questions were not included in the study. Therefore, 261 data were evaluated.

Data collection tools:

The scale developed by Serin, Bulut Serin, and Saygılı (2010) in order to determine the problem-solving skills of secondary school students was used, and the problem-solving inventory consisting of three factors and 24 items was used. It was concluded that the Cronbach's Alpha value for the entire instrument was 0.80. In this study, the Cronbach alpha value was calculated as 0.784.

In order to determine the critical thinking skills of secondary school students, the "Critical Thinking Disposition Scale" developed by Yıldırım Döner and Demir (2021) was used for secondary school students. Alpha value of the scale, which has three sub-dimensions and consists of 21 items, is 0.87. For the sample in this study, the Alpha value was calculated as 0.745.

Analysis of the data:

When the normality distribution of the obtained data was examined, it was seen that while the skewness and kurtosis coefficients were 0.218 and -0.384 for the problem solving inventory, they were

0.098 and -0.374 for the critical thinking disposition scale respectively. According to Büyüköztürk (2020), the fact that the skewness and kurtosis are between -1 and +1 is interpreted as a normal distribution of the data. After it was determined that the data were normally distributed, descriptive statistics, simple correlation, simple linear regression, and two-factor anova operations were applied.

Results

As a result of the research, it was determined that there is a positive and moderate relationship between the problem solving skills of secondary school students and their critical thinking skills, and that critical thinking skills have a predictive effect of 9.5% on their problem solving skills. There is a positive relationship between gender, grade level and school type variables on problem solving skills and critical thinking skills. In addition, it was determined that while the joint effects of critical thinking and gender were significant on the problem solving skills of secondary school students, the joint effect of grade level and school type was not significant.

Conclusion

As a result of the study, it was examined whether the problem solving skills differed significantly depending on the common effect of the variables of critical thinking and gender, grade level and school type. It has been determined that the joint effect of critical thinking and gender on the problem solving skills of secondary school students is significant, the effect of critical thinking disposition and grade levels on problem solving skills is not significant, and the joint effect of critical thinking and school type on problem solving skills is not significant.

It is important for individuals to develop their critical thinking skills in order to solve the problems they encounter in their education and daily life, and to find and use different solutions while solving the problem. For this reason, problem solving skills and critical thinking skills should be gained at all levels of education. The implementation of this study, which was carried out with students studying at secondary school level, in all other education levels and its execution with a larger sample of secondary school students will contribute to literature.

Geliş Tarihi / Received Date
18.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
18.12.2022

Akademisyenlerin Dijital Okuryazarlık Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi¹

Research On Academician's Opinions on Digital Literacy

Hacı Mehmet YEŞİLTAŞ²

Meral ÇELİKOĞLU³

Gökhan DAĞDALAN⁴

Göknur AYDIN⁵

Murat ÇETİNKAYA⁶

Öz

Bu çalışmanın amacı eğitim fakültesi öğretim üyelerinin dijital okuryazarlık hakkındaki görüşlerinin belirlenmesidir. Akademisyenlerin dijital okuryazarlık kavramına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yürütülen çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışma bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde matematik ve fen bilimleri eğitimi bölümünde yer alan 12 öğretim üyesi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma da veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Veri toplama aracının uygulanmasından sonra elde edilen veriler içerik analizden yararlanılarak analiz edilmiştir. Akademisyenlerden alınan görüşler doğrultusunda elde edilen temalar, öğretim durumları, materyal seçimi, kişisel gelişim, kaynak tercihi ve duyuşsal değerler şeklindedir. Oluşan temalarda öğrenme ve öğretme etkinliklerinde seçilen yöntem ve tekniklerin etkili olduğu görülmektedir. Akademisyenlerin dijital okuryazarlık alt bileşenleri incelendiğinde, ağırlıklı olarak bilişsel dijital okuryazarlık boyutunda yer aldıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra akademisyenlerin genellikle dijital okuryazarlığın tüm

¹ Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu. 28.06.2021. tarihli ve 2021-112 nolu karar sayısı ile etik kurul izni alınmıştır.

² Sorumlu Yazar: Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: mehmetyesiltas@odu.edu.tr , ORCID ID: 0000-0002-3359-3450

³ Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: meralcelikoglu@odu.edu.tr , ORCID ID: 0000-0001-7799-6000

⁴ Öğretmen, Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: dagdalan@gmail.com , ORCID ID: 0000-0002-2837-0578

⁵ Öğretmen, Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: goknursancaraydin@hotmail.com , ORCID ID: 0000-0002-9497-0416

⁶ Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü , Ordu/TÜRKİYE, E-mail: mchetinkaya@odu.edu.tr , ORCID ID: 0000-0001-8808-0524

boyutlarına değil daha çok bilişsel ve sosyo duyuşsal dijital okuryazarlık boyutlarına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Okuryazarlık, Akademisyen, Eğitim Fakültesi, Teknoloji

Abstract

This study aims to determine the views of academic members of faculty education about digital literacy. In the study, which was carried out to determine the perceptions of academicians about the concept of digital literacy, phenomenology design, which is one of the qualitative research methods, was used. For this purpose, the study was carried out with 12 faculty members working in the department of mathematics and science education in the education faculty of a state university. The study used a semi-structured interview form prepared by the researchers as a data collection tool. The data obtained after the application of the data collection tool were analyzed using content analysis. The themes obtained in line with the opinions received from the academicians are teaching situations, material selection, personal development, resource preference, and affective values. The methods and techniques selected in the learning and teaching activities are effective in the themes. When the digital literacy sub-components of the academicians are examined, it is seen that they mainly take part in the cognitive digital literacy dimension. In addition, it has been determined that academicians generally have cognitive and socio-affective digital literacy dimensions rather than all dimensions of digital literacy.

Keywords: Digital Literacy, Academician, Faculty of Education, Technology

Giriş

Bugün hayatımızda yer alan her iki meslekten birinin 2025 yılına kadar artık var olmayacağı ve bugün var olan mesleklerin çoğunun 10 yıl önce mevcut olmadığı belirtilmektedir ("StraitsTimes," 2015). Örneğin; 10 yıl önce bir Uber Sürücüsü, sürdürülebilirlik yöneticisi, sosyal medya yöneticisi veya bir uygulama geliştiricisi olmayı kim düşünebilirdi? Gözümüzün önünde yaşanan bu değişimler birçok dengenin ilerleyen yıllar içerisinde değişeceğini ve bizlerin de bu değişen dengenin neresinde yer alacağımızı düşünmemize sebep olmaktadır. Değişim süreklilik arz etmekte ve teknoloji hayatın tüm alanlarına yayılmış durumdadır. Bu yüzden değişen dünyanın parametrelerine uyum sağlayabilen bireylerde yenilik, yaratıcılık, sosyal zeka, yüksek üretkenlik, bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve bilgiyi dönüştürme gibi beceriler aranmaktadır. Bugünün dünyasında birçok ülkenin gündeminde yüksek becerilerle donanmış ve değişime adaptasyon gücü yüksek bireylerin yetiştirilmesi yer almaktadır. Tüm bu sıralanan özellikler 21. yy becerilerinden olan dijital okuryazarlığa işaret etmekte ve biz eğitimcilere düşen en büyük görev ise bu özelliklere sahip olan ve sürekli gelişmeye ve değişmeye açık olan bireylerin yetiştirilmesini sağlamaktır.

Dijital Okuryazarlık İçin Kuramsal Çerçeve Sorunu

Alanyazında birçok kullanımı ve tanımı yer alan dijital okuryazarlık kavramı çalışmada daha iyi anlaşılması için farklı boyutlarına değinilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Dijital okuryazarlık kavramı ilk olarak 1997 yılında Gilster tarafından kullanılmıştır (Çelikoğlu vd., 2022). Gilster konuyla ilgili bir beceriler listesi sunmaktan ziyade, bunu oldukça genel bir şekilde, çeşitli dijital kaynaklardan gelen bilgileri anlama ve kullanma yeteneği olarak açıklamış ve dijital çağdaki okuryazarlık olarak görmüştür (Bawden, 2008:18). "Dijital çağdaki okuryazarlık" terimi ise anlaşılacağı üzere birçok beceriyi içerisinde barındırmaktadır. Eshet-Alkalai (2004) çalışmasında dijital okuryazarlığın yalnızca yazılımı kullanma

veya bir dijital cihazı çalıştırma becerisinden daha fazlası olduğunu; kullanıcıların dijital ortamlarda etkili bir şekilde çalışması için ihtiyaç duydukları çok çeşitli karmaşık bilişsel, motor, sosyolojik ve duygusal becerileri içerdiğini belirtmektedir. Ek olarak çalışmada dijital okuryazarlık için foto görsel okuryazarlık, yeniden üretme okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı, dalda uzmanlık okuryazarlığı ve sosyo-duyuşsal okuryazarlık olarak beş alt boyut önermektedir. Bu açıdan bakıldığında dijital okuryazarlığın alan yazında birçok farklı alt boyutunun yer aldığı söylenebilir. Özellikle bilgisayar okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı, iletişim okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve görsel okuryazarlık bu alanda öne çıkan boyutlar olarak sıralanabilir (Korkmaz & Mahiroğlu, 2009; Arabacı & Polat, 2013; Çelikoğlu vd., 2022). Bir başka çalışmada ise dijital okuryazarlık hem çevrimiçi hem de çevrimdışı dijital teknolojilerle öğrenmenin teknik, bilişsel ve sosyal-duygusal perspektiflerini kucaklayan geniş bir terim olarak belirtilmektedir (Ng, 2012). Aynı çalışmada dijital okuryazarlığın üç farklı boyutundan bahsedilmekte ve birçok çalışmada yer alan farklı beceri ve boyutlar birleştirilmektedir (**Görsel 1**).

Görsel 1. Dijital Okuryazarlığın Alt Boyutları (Ng, 2012)

“Bilişsel Dijital Okuryazarlık” araştırmada eleştirel düşünme, dijital bilgileri işleme döngüsünü değerlendirme ve yaratma yeteneği ile ilişkili olarak belirtilmektedir. Aynı zamanda, belirli bir görevi yerine getirmek veya öğrenmek için uygun yazılım programlarını değerlendirip seçebilmek anlamına geldiği de belirtilmektedir. “Sosyal-Duygusal Dijital Okuryazarlık” ise internet’i iletişim kurmak, sosyalleşmek ve öğrenmek için sorumlu bir şekilde kullanabilmeyi içerir. Burada üç temel unsur önem kazanmaktadır: 1) Yüz yüze iletişimde yanlış yorumlama ve yanlış anlamadan kaçınmak için saygı duymak ve uygun dil ve kelimeleri kullanmak, 2) kişisel bilgileri olabildiğince gizli tutarak ve gerekenden daha fazla kişisel bilgi ifşa etmeyerek bireysel güvenliği ve mahremiyeti korumak ve 3) ne zaman tehdit edildiğinin farkına varmak ve bununla nasıl başa çıkılacağını bilmek, örneğin tehdidi görmezden gelmek, rapor etmek veya yanıt vermek olarak ifade edilebilir. “Teknik Dijital Okuryazarlık” en geniş anlamıyla, öğrenme ve günlük faaliyetlerde BİT (Bilgi İletişim Teknolojileri) kullanmak için teknik ve operasyonel becerilere sahip olmak anlamına geldiği ifade edilmektedir. Çalışmada bu alt

boyut için birçok örnek verildiği görülmektedir. Bunlara örnek olarak; kulaklıklar, harici hoparlörler ve akıllı tahtalar gibi aygıtları bağlayıp kullanabilmek, çalışma parçaları, dosyaların korunması ve kılavuzları okuyarak veya "Yardım" işlevleri kullanmak ve ya Youtube gibi diğer web tabanlı kaynaklar aracılığıyla sorun giderme becerisi hakkında bilgi sahibi olmak, uygulamaları bulma, indirme ve yükleme (ve gerekmedikçe kaldırma); mobil cihazlar için kızıllötesi ve / veya Bluetooth kullanımı; verilerin indirilmesiyle ilgili veri ücreti maliyetlerinin anlaşılması; iletişim ve sosyal ağ araçlarını kurma ve kullanma vb. verilmektedir (Ng, 2012). Lankshear ve Knobel (2006)'a göre bu tür becerilere sahip bireyler "bir tür ortamdan diğerine geçmekte hızlıdır... hangi tür ifadelerin hangi tür bilgiye uyduğunu bilirler ve dinleyicinin anlamak için en kolay şekilde bulacağı bir ortamda bilgi sunma konusunda yetenekli hale gelirler. Dijital okuryazarlık, kullandığımız ortamı, sunduğumuz bilgi türü ve onu sunduğumuz dinleyiciyi eşleştirmemizi sağlar." olarak ifade etmektedir. Cordell (2013) ise dijital olarak okur yazar bireyin özelliklerini; "çok çeşitli formatlarda dijital bilgileri bulmak, anlamak, değerlendirmek, oluşturmak ve iletme için gereken çeşitli becerilere - bilişsel ve teknik - sahiptir; bilgi aramak ve almak, arama sonuçlarını yorumlamak ve alınan bilginin kalitesini değerlendirmek için çeşitli teknolojileri uygun ve etkili bir şekilde kullanabilir; teknoloji, yaşam boyu öğrenme, kişisel mahremiyet ve uygun bilgi yönetimi arasındaki ilişkileri anlar; bu becerileri ve uygun teknolojileri akranları, meslektaşları, ailesi ve bazen de genel halkla iletişim kurmak ve işbirliği yapmak için kullanır; bu becerileri sivil topluma aktif olarak katılmak ve canlı, bilgili ve birbirine bağlı bir topluluğa katkıda bulunmak için kullanır. "olarak belirtmektedir (ALA, 2013, Akt: Cordell, 2013).

Martin ve Grudzieck (2006) çalışmalarında DigEuLit Projesinde yer alan dijital okuryazarlık seviyelerinden bahsetmektedirler. Burada yer alan seviyelerde daha önce bahsedilen becerilerin aşamalandırıldığı görülmektedir (**Görsel 2**).

Görsel 2. Dijital Okuryazarlık Seviyeleri (Martin & Grudzieck, 2006)

Görsel 2'ye göre sistemin temelinde "Dijital Yetkinlik" bulunmaktadır. Dijital yetkinlik, temel görsel tanıma ve el becerilerinden daha kritik, değerlendirici ve kavramsal yaklaşımlara kadar beceri seviyelerini kapsamakta ve ayrıca tutum ve farkındalıkları içermektedir. Ayrıca dijital yetkinliği barındıran on üç temel süreç yer almaktadır (**Tablo 1**).

Tablo 1. Dijital Yetkinlik Süreçleri

Süreç	Tanımı
<i>Açıklama</i>	Çözülecek problemi veya başarılması gereken görevi ve gerekli olması muhtemel eylemleri açıkça belirtmek
<i>Tanımlama</i>	Bir sorunu çözmek veya bir görevi başarıyla tamamlamak için gereken dijital kaynakları belirlemek
<i>Erişim</i>	Gerekli dijital kaynakları bulmak ve elde etmek
<i>Değerlendirme</i>	Dijital kaynakların objektifliğini, doğruluğunu ve güvenilirliğini ve bunların problem veya görevle ilgisini değerlendirmek
<i>Yorumlama</i>	Dijital bir kaynak tarafından iletilen mesajı anlamak
<i>Organize Etme</i>	Dijital kaynakları, sorunun çözümünü veya görevin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacak şekilde düzenlemek
<i>Birleştirme</i>	Sorun veya görevle ilgili kombinasyonlarda dijital kaynakları bir araya getirmek
<i>Analiz Etme</i>	Problemin çözümünü veya görevin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacak kavram ve modelleri kullanarak dijital kaynakları incelemek
<i>Sentezleme</i>	Dijital kaynakları, sorunun çözümünü veya görevin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacak yeni yollarla yeniden birleştirmek
<i>Yaratma</i>	Görevin başarılmasına veya problemin çözümüne katkıda bulunacak yeni bilgi nesnelere, bilgi birimleri, medya ürünleri veya diğer dijital çıktılar yaratmak.
<i>İletişim</i>	Sorun veya görevle uğraşırken ilgili diğer kişilerle etkileşimde bulunmak
<i>Yayma</i>	Çözümleri veya çıktıları ilgili diğer kişilere sunmak
<i>Yansıtma</i>	Problem çözme veya görev başarma sürecinin başarısını değerlendirmek ve dijital okuryazar bir kişi olarak kişinin kendi gelişimi üzerine düşünmesi.

“Dijital Kullanım” ise dijital yetkinliğin belirli alan bağlamlarında ya da profesyonel olarak uygulanmasıdır (Martin & Grudzieck, 2006). Kullanıcılar mesleğe, alana veya yaşam bağlamına özgü ilgili dijital yetkinlikler ve unsurlardan yararlanır. Son aşama ise “Dijital Dönüşümdür” ve buna göre geliştirilen dijital kullanımlar, yenilik ve yaratıcılığı mümkün kıldığında veya bilgi alanında önemli bir değişikliği teşvik ettiğinde elde edilir (Martin & Grudzieck, 2006).

Dünya’ da yaşanan dijital dönüşüm birçok toplumun ihtiyaç ve gereksinimlerinde farklılıklar oluşmasına sebep olmaktadır. Özellikle endüstri 4.0 ile dünyada yaşanan hızlı değişim toplumların

yaşadığı bu değişimi açıklar niteliktedir. Bulut sistemleri, sanal gerçeklik, büyük veri, veri madenciliği, otonom robotlar ve simülasyon gibi teknolojik alt yapı gerektiren alanların önemi her geçen gün artmaktadır (Karabacak & Sezgin, 2019). Sanayileşme de otonom sisteme geçiş yapılması diğer birçok alan da dijital dönüşüm kavramının daha yüksek ses ile dile getirilmesine yol açmaktadır (Albert & Duarte, 2018). Ülkeler, kuruluşlar ve birçok yapı uzun vadeli politikalarının merkezine yaşanan dönüşümü koymaktadır. Yapılan planlamalar teknolojinin uygun şekiller de kullanılarak ilerlemenin sağlanması üzerinedir (Rogers, 2016). Ancak dijital dönüşümün tam anlamıyla gerçekleşmesinin önünde çeşitli engeller bulunmaktadır (Silamut & Petsangsri, 2020). Kurumların yapısında yetersiz ve çok sayıda heterojen kuramsal yapılar ya da kültürler bulunmaktadır. Dijital dönüşümün gerçekleşme sürecinde yaşanan yetersiz stratejiler de engel olarak görülmektedir. Toplumların dijital dönüşümün sağlayacağı katkı ve faydaları konusunda farkındalığa sahip olmamaları dijital dönüşümün gelişmesine engel oluşturmaktadır (Tabrizi et al., 2019) . Bu nedenle ülkeler, toplumsal yapılar ve kurumlar beklenen dönüşümün sağlanması adına bünyesinde barındırdığı kişilerin çeşitli becerilere sahip olmasını beklemektedir (Albert & Duarte, 2019). Bu noktada dijital okuryazarlık toplumların dijital dönüşümü gerçekleştirmeleri için sahip olmaları gereken becerilerden bir tanesidir (Falloon, 2020).

Dijital dönüşüm özellikle bireylerin farklı beceri ve yönelimler ortaya konulması noktasında yeni kapılar açmaktadır (Gobble, 2018). Okuryazar bir birey, gerçek yaşamda kazandığı beceriler sayesinde kendi kişisel gelişimini sürdüren ve devam ettiren bireydir (Karabacak ve Sezgin, 2019). Bu nedenle özellikle dijital dönüşümün yaşandığı günümüzde okuryazar birey nüfusunun fazla olması beklenmektedir (Atoy et al., 2020). Dijital okuryazarlık kavramı yalnızca teknik bilgi kapasitesi ile açıklanamamaktadır. Birçok bileşeni barındırarak, kullanıcılarına dijital ortamda etkin verimli çalışmalarını açısından gerekli teknik, bilişsel, sosyo duyuşsal ve bir dizi beceri setini sunmaktadır.

Bireylerin kendilerini en iyi şekilde geliştirmeleri ve çeşitli beceriler edinmeleri olanların ülkeleri adına yaptıkları bir ilerlemedir (Sağiroğlu vd., 2020). Bu nedenle toplumun ihtiyaçlarında çeşitli değişiklikler olduğu görülmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi incelendiğinde üst katmanlara gidildikçe sevgi, saygı bilinçli birey ile üretme ve kendini gerçekleştirme beklentisini arttığı görülmektedir (Sağiroğlu vd., 2020). Günümüz de ise ihtiyaçlar hiyerarşisine dijital çağa uygun olarak uyarlamalar yapıldığı söylenebilir. Dijital anlamda Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi yeniden ele alındığında üst basamaklar doğru gidildikçe hukuk, etik, kişisel verilerin korunumu, dijital etik standartlar ve dijital üretimin yer aldığı görülmektedir. Dijital üretimin sağlanması için dijital dönüşüm kilit rol üstlenmektedir. Ülkelerin dijital dönüşümü gerçekleştirmeleri için, öncelikle toplumda dijital okur yazar birey sayısını artırılması gerekmektedir (Anisimova, 2020). Toplumsal yapıda gerçekleşmesi beklenen kitlesel öğrenmeler ancak planlanan eğitim aktivitelerinin sonucunda gerçekleşmesi mümkün olabilir. Dijital okur yazar bir toplum olmak için özellikle eğitim alanında dijital okur yazarlık ve öğrenmenin birlikte merkezi bir konumda yer alması gerekmektedir. Burada öğrencilerin birçok açıdan dijital okuryazarlık kavramına yaklaşmaktadır.

Öğrenciler, toplumun herhangi bir yapısında herhangi bir katmanında yer alabilir. Öğrenciler, öğretmenler, akademisyenler, veliler ve diğer birçok toplumsal grup öğrencileri oluşturmaktadır (Reyna & Meier, 2018). Bireysel ve toplumsal gelişim anlamında öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerini kazanmaları dijital dönüşüm anlamında son derece önem taşımaktadır. Bir öğrencinin,

kendi kişisel gelişimi açısından yeniliğe açık olması bunun yanı sıra güncel gelişmeleri takip ederek kendine fayda sağlaması gerektiği düşünülmektedir. Fakat birçok toplumda öğrencilerin, öğrenme alışkanlıklarında farklılıklar olduğu görülmektedir (Tohara, 2021). Burada öğrenciler arasında farklılığın çeşitli sosyal olgulardan ve yapıdan kaynaklandığı görülmektedir. Dijital çağ da yer alan öğrencilerin farklı yaş gruplarına ve yapılarına sahip olması öğrenme stillerinde farklılığa yol açmaktadır (Anisimova, 2020). Ancak dijital okuyazar öğrenciler arasında belirli bir yaş ve diğer formalardan bahsetmek mümkün değildir. Dijital okuyazarlığın bileşenlerinden bir tanesi olan sosyal duyuşsal özellikler farklı öğrenciler arasında ortak bir yapı oluşturmaktadır (Gobble, 2018)

Toplumda yer alan öğrencilerden bir tanesi olan akademisyenler hem kendi öğrenci profillerini aynı zamanda diğer öğrencilerin öğrenme profillerini etkilemektedir (Tabrizi et al., 2019). Akademisyenlerin dijital dönüşüme ayak uydurması son derece beklendik bir durumdur. Hem mesleki, hem kişisel ve hem de öğrencilerin gelişimleri açısından akademisyenler çok iyi birer öğrenci olmaları gerekmektedir (Albert & Duarte, 2019). Bu nedenle Öğrenci ve öğretmen olarak iki farklı şekil de düşünüldüğünde akademisyenlerin dijital okuyazarlığa yönelik bakış açıları oldukça önem taşımaktadır (Hinings et al., 2018). Dijital dünya derslerde gerçekleşen tüm öğrenme faaliyetlerinin içerisinde yer alabileceği gibi öğrenme faaliyetlerinin dışında da bırakılabilir. Ancak dijital dönüşümün bu denli önemli görüldüğü çağımızda hem öğrenciler hem de öğretmenlerin dijital ortam için dijital okuyazarlık becerilerini kazanması beklenmektedir (Anisimova, 2020). Bu nedenle akademisyen ve öğretmenlerin dijital okuyazarlık algıları son derece önem taşımaktadır. Eğitim fakültesinde yer alan akademisyenlerin öğretmen adaylarının öğrenme süreçlerinde kilit rol oynamalarından dolayı dijital okuyazarlık ile ilgili bakış açıları son derece önemlidir. Alan yazın incelendiğinde farklı akademisyen grupları ile yürütülen çalışmaya rastlanılmaktadır (Yıldız, 2020). Ancak eğitim fakültesinde yer alan akademisyenlerin dijital okuyazarlık ile ilgili görüşlerinin ortaya koyan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yönde gerçekleştirilecek bir çalışmanın akademisyenlerin kişisel gelişim ve öğretmen eğitimine yönelik bakış açılarına farklılıklar oluşturma ve kendi kişisel gelişimlerine katkı sağlaması noktasında önemli olacağı varsayımında bulunmaktadır.

Bu çalışmada eğitim fakültesinde yer alan akademisyenlerin dijital okuyazarlık konusundaki görüşlerini ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu çalışma kapsamında aşağıda yer alan alt problemlere cevap aranmaktadır.

- 1- Akademisyenlerin dijital okuyazarlık hakkında görüşleri nedir?
- 2- Akademisyenlerin dijital okuyazarlık stilleri nedir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Akademisyenlerin dijital okuyazarlık kavramına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yürütülen çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji (olgubilim) deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgular yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir (Yıldırım & Şimşek,

2016). Ancak bu durum olguları tam olarak anladığımız anlamına gelmez. Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim uygun bir zemin oluşturmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Başka bir deyişle insanların deneyimi nasıl anlamlandırdığını ve hem bireysel olarak hem de paylaşılan anlam olarak deneyimi bilince nasıl dönüştürdüklerini keşfetme üzerine odaklanmaktadır (Patton, 2018).

Çalışma Grubu

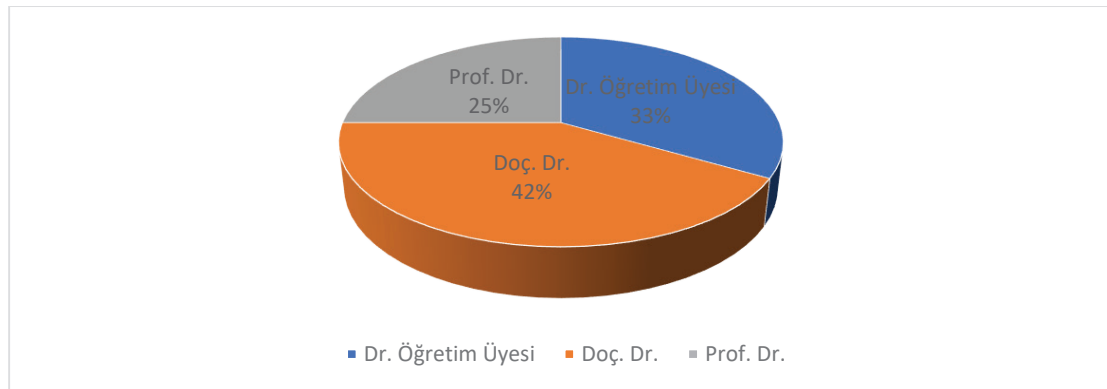
Akademisyenlerin dijital okuryazarlık kavramına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yürütülen araştırmanın çalışma grubu seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden olan uygun örnekleme yönteminden yararlanılarak seçilmiştir. Uygun örnekleme zaman, para ve iş gücü kaybını önlemeyi temel amaç edinmiş bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2020). Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Fen ve Matematik Alan Eğitiminde görev yapan 12 akademisyen oluşturmaktadır. Çalışma grubunun bölümlere göre dağılımına ilişkin sayısal veriler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışmaya katılan akademisyenlerin bölümlere göre dağılımı

Bölüm	N	%
Fen Bilgisi Öğretmenliği A.B.D.	6	50
Matematik Öğretmenliği A.B.D.	6	50
Toplam	12	100

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaya katılan akademisyenlerin buldukları anabilim dallarında eşit sayıda akademisyen yer almaktadır.

Çalışma da yer alan akademisyenlerin akademik unvanlarına göre dağılımları ise görsel 3 de yer almaktadır.

Görsel 3. Akademisyenlerin unvanlara göre dağılımları.

Akademisyenlerin unvanlarının dağılımı %33’ lik kısmı Dr. Öğretim Üyesi (N=4), %42’ lik Doç. Dr. (N=5), %25 Prof. Dr. (N=3) şeklindedir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanma Süreci

Akademisyenlerin dijital okuryazarlık durumlarını belirlemek için yürütülen çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hem sabit seçenekli cevaplamaı hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeye imkân tanıyan veri toplama tekniğidir (Büyüköztürk vd., 2020). Araştırmanın başlangıcında öncelikli olarak konu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra literatürden ve uzman görüşlerinden yararlanılarak araştırmanın problemine uygun görüşme form soruları hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak alanında uzman olan iki öğretim üyesi tarafından incelenmiştir. Uzmanlardan gelen dönütler incelenerek form yeniden şekillendirilmiştir. Sonrasında ise hazırlanan form akademisyenlere yüz yüze ve çevirim içi araçlar yardımıyla uygulanmıştır. Yüz yüze görüşmelerin ortalama süresi 20-30 dkdır. Çevrimiçi araç olarak Zoom uygulaması kullanılmış olup, görüşme süresi ise ortalama 20-25 dk. sürmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular ise aşağıda verilmiştir:

Teknolojik uygulama ve materyaller içerisinden size en uygun olanı/olanları nasıl seçersiniz? Açıklayınız.

Alanınızla ilgili teknolojik gelişmeleri, programları ya da materyalleri takip eder misiniz? Açıklayınız.

Kendi profesyonel gelişiminiz ve öğrencileriniz için teknolojik bilginizi arttırmaya çalışıp, çaba harcıyor musunuz? Bu amaçla ücretli bir program satın aldınız mı veya kursa katılım sağladınız mı? Açıklayınız.

Yeni keşfettiğiniz bir dijital materyalin kullanabilmek için ayrıntılı inceler misiniz? Dersleriniz sürecinde oluşturduğunuz dijital materyalleri başkalarının yaptığı materyal ya da programlarla karşılaştırarak inceliyor musunuz? Açıklayınız.

Öğrencilerinizi ve çevrenizdekileri dijital uygulamalara teşvik edip, cesaretlendiriyor musunuz? Açıklayınız.

Uygulamanın ardından görüşme formunda yer alan ifadeler ve verilen yanıtlar araştırmacılar tarafından dikkatli bir şekilde incelenmiştir. Sonrasında araştırmacılar verilen yanıtlar ışığında kod ve temalar oluşturmuşlardır. İki farklı grup tarafından oluşturulan kod ve temalar ile ilgili güvenilirlik hesaplaması için Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği güvenilirlik katsayısı formülü kullanılmıştır. "Güvenirlik= Görüş Birliği/ (Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı)"

Hesaplama sonucunda araştırmanın güvenilirliği %83 olarak hesaplanmış olup, araştırma için güvenilir olarak kabul edilmektedir (Miles & Huberman, 1994)

Verilerin Analizi

Akademisyenlerin dijital okuryazarlık durumlarını belirlemek için yürütülen çalışmada veri toplama aracının uygulanmasından sonra elde edilen veriler içerik analizden yararlanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu çerçevede, içerik analizi yoluyla verileri tanımlamaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışırız. Bu analizde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve

temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Görüşme formları öncelikli olarak Katılımcı 1, Katılımcı 2 olarak ardından K3, K4..." şeklinde kodlanmıştır. Verilerde benzer özellik taşıyan, anlamsal açıdan aynı şeyi ifade eden cümleler ortak bir ifade altında toplayarak ve frekans değerleri verilerek tablolar oluşturmuşlardır.

Akademisyenlerin dijital okuryazarlık sillerini belirlemek amacıyla Ng (2012), tarafından geliştirilen çerçeve kullanılmıştır. Dijital okuryazarlığın alt boyutları bilişsel, teknik ve sosyal-duygusal olarak üçe ayrılmıştır. Araştırmacılar tarafından, akademisyenlerin dijital okuryazarlığın hangi alt boyutuna sahip oldukları birbirlerinden bağımsız olarak yaptıkları kodlamalar neticesinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırma ve Yayın Etiği

Çalışmada araştırma ve yayın etiğine uyulmuş ve gerekli etik kurul izinleri alınmıştır. Bu amaçla çalışma Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 2021-112 nolu karar sayısı ile etik yönden uygun bulunmuştur.

Bulgular

Akademisyenlerin dijital okuryazarlığa yönelik bakış açılarını ortaya koymak için görüşme formu aracılığıyla elde edilen görüşler, tema ve kodlar şeklinde ifade edilmiştir. Akademisyenlerin tüm sorulara verdikleri cevaplar incelenerek dijital okuryazarlık il ilgili ortaya çıkan tema ve kodlar Tablo 1'de gösterilmiştir. Bu doğrultuda verilen cevaplar alt problemlere göre analiz edilerek sunulmuştur.

Akademisyenlerin dijital okuryazarlık hakkında görüşleri

Bu bölümde akademisyenlerin dijital okuryazarlık konusunda görüşleri Temalar ve kodlarla ile tablolaştırılarak sunulmuştur. Çalışmada ortaya çıkan tüm tema ve kodlamalar Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Çalışmada Elde Edilen Temalar ve Kodlar

Temalar	Kodlar	Temalar	Kodlar
			- Hazır dijital materyal kullanma
	- İçerik		- Dijital materyal tasarlama
Öğretim Durumları	- Kazanım	Materyal Seçimi	-Kullanım yeterliliği
	- Öğrenci düzeyi		-Kullanım kolaylığı
	- Fiziki ortam		- Telif hakkı

			- Öğrenciye fayda
			- Ekonomiklik
			- Materyal kapsamı
	- Ücretli çevrimiçi eğitim		- Sosyal Medya
	- Ücretsiz çevrimiçi eğitim		- Sosyal Çevre
	- Ücretli yüz yüze eğitim		- Akademik veri tabanları
Kişisel Gelişim	- Ücretsiz yüz yüze eğitim	Kaynak Tercihi	- Forum siteleri
	- Hizmet içi eğitim		- Bilimsel toplantılar
	- Ücretli uygulama satın alma		- Fikir paylaşma
	- İlgi		
Duyuşsal	- Merak		
Değerler	- Tutum (Vazgeçme)		
	- Dikkat		

Tablo 3 incelendiğinde akademisyenlerin dijital okuryazarlığa karşı görüşlerinin 5 tema etrafında toplandığı görülmektedir. Belirlenen temalara ilişkin frekans ve yüzde değerleri ise Tablo 4 ve Tablo 8 arasında yer almaktadır.

Tablo 4. Öğretim durumları temasına ilişkin frekans ve yüzde tablosu

Temalar	Kodlar	f	%
Öğretim Durumları	- İçerik	5	50.00
	- Kazanım	2	20.00
	- Öğrenci düzeyi	2	20.00
	- Fiziki ortam	1	10.00

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan akademisyenlerin öğretim süreçlerinde kullandıkları dijital materyalleri içeriklerine (%50.00) göre seçtikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra kazanım ve öğrenci düzeyi kod olarak akademisyen görüşlerinin ilgili tema çerçevesinde %20' lik kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca fiziki ortam kod' unun %10 oranında belirtildiği görülmektedir. Akademisyenlerin derslerinde dijital okuryazarlığı entegre etme noktasında öğretim durumlarının etkili olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili örnek ifadeler aşağıda yer almaktadır.

"Ders içeriğine göre seçerim." (K7)

"Bana en uygun olanı dersimin amacına göre tespit ediyorum sanırım." (K4)

"... öğrencilerin içerisinde bulunduğu bilişsel gelişim düzeyleri benim için bir kriterdir." (K8)

"... fakültemde ya da bölümümde bu teknolojik materyali kullanmam için gerekli fiziki şartların ne kadar en azından olup olmadığı benim için kriterlerden birisi ..." (K8)

Tablo 5' te materyal seçimi temasına ait frekans ve yüzde değerleri yer almaktadır.

Tablo 5. Materyal seçimi temasına ilişkin frekans ve yüzde tablosu

Temalar	Kodlar	f	%
Materyal Seçimi	- Hazır dijital materyal kullanma	11	40.74
	- Dijital materyal tasarlama	1	3.70
	- Kullanım yeterliliği	5	18.51
	- Kullanım kolaylığı	4	14.81
	- Telif hakkı	3	11.11
	- Öğrenciye fayda	1	3.70
	- Ekonomiklik	1	3.70
	- Materyal kapsamı	1	3.70

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan akademisyenlerin büyük çoğunluğunun öğretim süreçlerinde kullandıkları dijital materyalleri hazır olarak aldıkları (%40,74), tercih etme nedenleri olarak "materyali kullanabilme yeterliliği - % 18,51" ve "kullanım kolaylığı - % 14.81" olarak belirttikleri tespit edilmiştir. Ayrıca akademisyenler %11,11 oranında materyal seçimi temasında telif hakkı kodunu oluşturmuşlardır. Ancak akademisyenlerin bu tür materyalleri tasarlamayı tercih etmedikleri (%3,7) görülmektedir. Bunun yanı sıra öğrenciye fayda, ekonomiklik ve materyal kapsamı kodları da benzer oranda (%3.70) yer almaktadır. Örnek alıntılara aşağıda yer verilmiştir.

"Hazır örneklerden seçiyorum." (K1)

"Büyük oranda kendimi hazırlıyorum." (K3)

"Kullanabilme yeteneğime göre seçerim." (K7)

"Ayrıca öğrencilerimin kullanabilmesi de gerekiyor." (K2)

"Programların ücretli olup olmaması benim için kriterdir bunu dikkate alırım. Ulaşılabilir maliyeti tabii ki önemli bir kriter. Telif hakları önemli bir kriter." (K10)

"... öğrencilerin de bundan yararlanabileceği bir dijital materyal olmasını tercih ederim." (K10)

"Materyalin çok kapsamlı olması karmaşık olması önemli değil çok basit bir materyal çok zor bir olayın anlaşılması olarak sağlayabilir." (K6)

Tablo 6' te kişisel gelişim temasına ait frekans ve yüzde değerleri yer almaktadır.

Tablo 6. Kişisel gelişim temasına ilişkin frekans ve yüzde tablosu

Temalar	Kodlar	f	%
Kişisel Gelişim	- Ücretli çevrimiçi eğitim	3	13.04
	- Ücretsiz çevrimiçi eğitim	6	26.08
	- Ücretli yüz yüze eğitim	5	21.73
	- Ücretsiz yüz yüze eğitim	2	8.69
	- Hizmet içi eğitim	5	21.73
	- Ücretli uygulama satın alma	2	8.69

Tablo 6 incelendiğinde akademisyenlerin dijital araçları kullanabilmek adına kişisel gelişim süreçlerinde ücretsiz uzaktan eğitim (% 26.08), hizmet içi eğitim (%21,73) ve ücretli yüz yüze eğitim (% 21,73)'i tercih ettikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra ücretli çevrimiçi eğitimlerin %13.04 oranında tercih edildiği görülürken, ücretsiz yüz yüze eğitim ve ücretli uygulama satın almanın ise %8.69 oranında tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu temaya ait örnek alıntılara ise aşağıda yer verilmiştir.

“Bu sene yazın internet üzerinden katıldım. Çok da verimli olduğunu düşünüyorum. Tekrar izleme seçeneği var, altta soru panelin olması güzeldi. Öğrencilerime de önerdim. Üç kur tamamladım.” (K3)

“... üniversitenin kütüphane sayfasında bu tarz bazı açık eğitim linkleri var. Onlara baktım.” (K2)

“Evet, yüz yüze olarak önceden temel bilgisayar kullanımı kursuna katıldım. Bir de sunum hazırlama teknikleri üzerine katıldım.” (K3)

“Yani böyle bir çalışma olsa mesela, bize öğrenmek istediğiniz konular var mıdır diye sorulsa, bir kapı açılrsa kesinlikle oradan girerim.” (K4)

“Satın aldım, Anatromika. Dersimde kullanıyorum üç boyutlu anatomi atlası.” (K3)

Tablo 7' te kaynak tercihi temasına ait frekans ve yüzde değerleri yer almaktadır.

Tablo 7. Kaynak tercihi temasına ilişkin frekans ve yüzde tablosu

Temalar	Kodlar	f	%
Kaynak Tercihi	- Sosyal Medya	11	27.50
	- Sosyal Çevre	12	30.00
	- Akademik veri tabanları	10	25.00
	- Forum siteleri	2	5.00
	- Bilimsel toplantılar	4	10.00
	- Fikir paylaşma	1	2.50

Tablo 7 incelendiğinde akademisyenler dijital materyalleri sosyal çevrelerinden (%30.00), sosyal medyadan (% 27,50) ve akademik veri tabanlarından (% 25,00) elde ettikleri görülmektedir. Örnek alıntılar aşağıda yer almaktadır.

"Sosyal medya hesaplarından takip ettiğim öğretim elemanlarının sayfaları da var." (K4)

"... yakın çevremden destek aldım." (K4)

"... alan eğitimi ya da teknoloji içerikli SSCI li materyalleri yayınları takip edip ..." (K8)

"... web sayfalarını takip ediyorum genellikle." (K7)

"... kongre sunumlarında da mesela çok güzel paylaşımlar oluyor, oradan da istifade ediyoruz." (K9)

"Benim takip ettiğim sayfaları da arkadaşlarım ile paylaşıyorum. Dersin işlenişi ile ilgili istişarelerde bulunuyoruz." (K4)

Tablo 8' de duyuşsal değerler temasına ait frekans ve yüzde değerleri yer almaktadır.

Tablo 8. Duyuşsal değerler temasına ilişkin frekans ve yüzde tablosu

Temalar	Kodlar	f	%
Duyuşsal Değerler	- İlgi	5	38.46
	- Merak	5	38.46
	- Tutum	2	15.38
	- Dikkat	1	7.69

Tablo 8 incelendiğinde akademisyenler dijital araçları çoğunlukla ilgi (%38,46) ve merak (%38,46) duyguları ile keşfetmektedir. Örnek alıntılar aşağıda yer almaktadır.

"... ilgim olduğu için ve özellikle de arkadaşlarla da kendi aramızda yaptığımız sohbetlerde bu merkezde çok konuşmalar geçiyor." (K9)

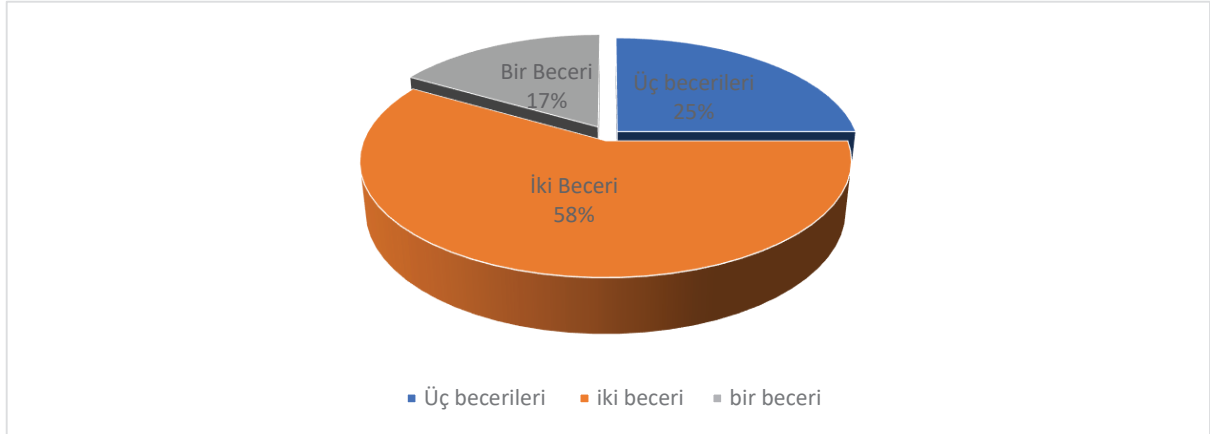
"... üzerinde uğraşırım deneme yanılma yapmak isterim, merak ederim." (K6)

"... sonrasında zorluklarını keşfedip bıraktıklarım da oldu." (K3)

"... ..dikkat .." (?)

Akademisyenlerin dijital okuryazarlık stilleri

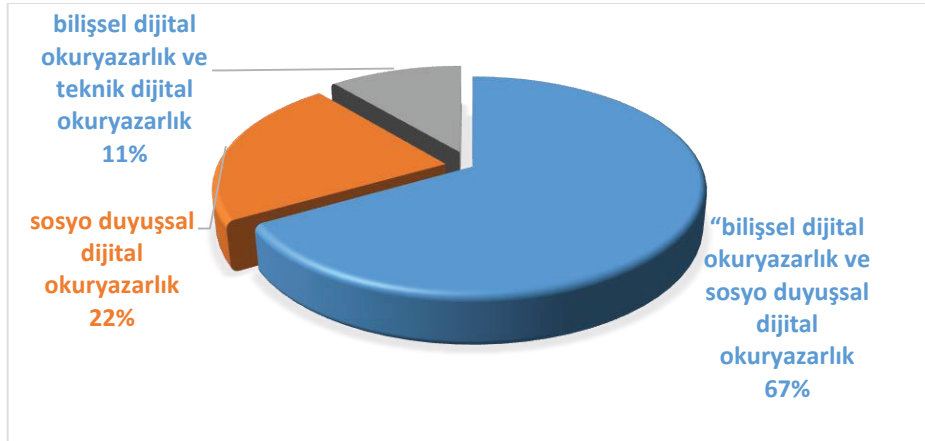
Akademisyenler ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen verilerle, Ng (2012) tarafından ortaya konulan dijital okuryazarlık çerçevesi kapsamında akademisyenlerin dijital okuryazarlık stillerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsam da Görsel 4' de akademisyenlerin dijital okuryazarlığı oluşturan becerilere sahip olma durumları verilmiştir.

Görsel 4. Akademisyenlerin dijital okuryazarlığın alt becerilerine sahip olma durumları

Görsel 4 incelendiğinde akademisyenlerin dijital okuryazarlığın alt bileşenlerine sahip olma durumları verilmiştir. Akademisyenlerin %17'lik (N=2) kısmının dijital okuryazarlığı oluşturan becerilerden bir tanesine sahip olduğu görülmektedir. İki beceriye sahip olan akademisyenlerin oranı %58'dir (N=7). Dijital okuryazarlığı oluşturan üç beceriye birlikte sahip olan akademisyenlerin oranı ise %25'dir (N=3).

Akademisyenlerin dijital okuryazarlığı oluşturan alt becerilerin hangilerine sahip oldukları görsel 5'te yer almaktadır.

Görsel 5. Akademisyenlerin sahip oldukları dijital okuryazarlık alt beceri dağılımları

Görsel 5 incelendiğinde 6 akademisyenin "bilişsel dijital okuryazarlık ve sosyo duyuşsal dijital okuryazarlık" becerilerine sahip olduğu görülmektedir. 1 akademisyenin "bilişsel dijital okuryazarlık ve teknik dijital okuryazarlık" becerilerine aynı anda sahip olduğu, akademisyenlerden 2 tanesinin ise dijital okuryazarlığı oluşturan becerilerden yalnızca "sosyo duyuşsal dijital okuryazarlık" becerisine sahip olduğu görülmektedir. Çizelge de yer alamayan üç akademisyenin ise dijital okuryazarlığı oluşturan üç beceriye de sahip oldukları bilinmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yükseköğretimde dijital dönüşüm çalışmaları 2018 yılında başlatılmıştır (Ataş & Gündüz, 2020) ancak akademisyenler bu projenin neresinde yer almaktadır? 21. yy 'da başarılı olmak için gereken becerilerin kazandırılmasında öğretmen uygulamalarının ve sınıftaki öğretmen rolünün güncellenmesi düşünülmektedir. Yani 21.'da teknolojik toplum ile uyum içerisinde gerçekleşecek bir eğitim sağlanması gerekmekte ve bu noktada geleceğin öğretmenlerini yetiştirecek olan eğitim fakülteleri kilit rol üstlenmektedir. Özellikle gelecek nesilleri yetiştirecek öğretmenlerin eğitim gördüğü bu kurumlarda dijital çağda hayatta kalma becerilerinin ve değişime açık bireyler yetiştirmenin inceliklerinin aktarılması, öğretmen adaylarına bu konuda bir vizyon kazandırılması hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre öğretim üyelerinin verdikleri derslerde yeterli olmamakla birlikte bilişsel, teknik ve sosyal duyuşsal beceriler gösterdikleri tespit edilmiştir. Oysaki Yurtseven, Saraç ve Akgün (2021) çalışmalarında akademik personelin dijital becerilerinin uzaktan eğitim ve öğretimin etkililiği için bir ön koşul olduğunu belirtmektedirler. Buna göre pedagojik bilgilerini genelde dijital platformlarla destekleme düşüncelerinin olduğu belirtilebilir. Özellikle ders içeriklerine, öğrencilerde gerçekleşmesi planlanan kazanımlara, öğrencinin düzeyine ve fiziki ortam şartlarına göre seçim yapmaları bilişsel dijital okuryazarlık becerileri bağlamında pedagojik bilgilerini ön plana çıkardıklarını göstermektedir. Ayyıldız, Yılmaz ve Baltacı (2020)'nin çalışmalarında eğitim fakültelerinde görev yapan akademisyenlerin sırasıyla teknoloji ve mesleki gelişime, teknolojinin sosyal hayatta kullanımına ve teknolojinin eğitimde kullanımına dikkat çektikleri belirtilmektedir. İslim, Kamalı-Arslantaş ve Solmaz (2021) çalışmalarında da tüm akademisyenlerin teknolojiyi günlük görevleri, kişisel eğitim ve mesleki gelişim ihtiyaçları için kullandıklarını belirtmektedirler. Özellikle pandemi döneminde uzaktan eğitimin getirdiği gerekliliklerle birlikte bu becerilerin akademisyenler için vazgeçilmez bir unsur haline geldiği söylenebilir. Elçi (2021)'de çalışmasında akademisyenlerin özellikle uzaktan eğitim ortamlarını ve araçlarını kullanma, farklı ve pratik teknoloji/yöntem/uygulamalar, çevrimiçi/etkileşimli dersler kullanma ve hızla uyum sağlama konularında deneyimlerinin arttığını belirtmektedir. Araştırmanın bir diğer sonucu olan kişisel gelişim teması altında öğretim üyelerinin ücretsiz çevrimiçi eğitimi ve ücretli yüz yüze eğitimlere katılarak bu platformlarda kendilerini geliştirmeye çalışmaları yine bu sonucu da desteklemektedir.

Çalışmada elde edilen bir diğer sonuca göre akademisyenlerin derslerinde ve kendi çalışmalarında kullanacakları materyalleri seçerken "teknik dijital okuryazarlığa" vurgu yaptıkları görülmektedir. Özellikle materyal seçiminde "kullanım yeterliliği" ve kullanım kolaylığı" konularına değinmeleri teknik olarak kendilerini ve öğrencilerini yeterli gördükleri uygulama ya da programları tercih ettiklerini göstermektedir. Özellikle Youtube, simülasyonlar, slayt vb. uygulamaları kullandıklarını örnekleri ile belirtmektedirler. Davis (1989) bir teknolojinin kullanımının kolay olması ve bireyin belli bir teknolojiyi kullanması ile iş performansının artacağına olan eğilim ve düşüncesinin ilgili teknolojinin benimsemesinde önemli olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra Menzil, Nezih ve Çalışkan (2012)'na göre akademisyenler bu dijital materyalleri kullanımının ancak uygun teknik destek, maliyet ve fiziki şartlar altında sağlandığını belirtmektedirler. Eğitim fakültesinde görev yapan akademisyenlerin ise materyal seçiminde telif hakkı, ekonomik olma gibi kriterlere odaklandıkları görülmektedir. Burada yer alan bir diğer önemli sonuca göre ise akademisyenlerin çok az bir kısmının dijital materyal tasarım

aşamasında yetkin iken, büyük bir çoğunluğunun da hazır dijital materyali kullanma eğiliminde olduğu görülmektedir. Kır (2020)'e göre dijital dönüşüm sürecinde akademisyenlerden beklenen roller değişim göstermiştir. Bu roller öğretim sürecinin ve ölçme değerlendirme yaklaşımlarının teknolojik gelişmeler doğrultusunda tasarlanması ve güncellenmesi, iyi bir araştırmacı olması şeklinde sıralanabilir. Elçi (2021) ise özellikle online eğitim süreci sayesinde tüm akademisyenlerin verileri kaydetme, saklama ve koruma, üst düzey/daha profesyonel kullanım ve değerlendirme gibi temel teknoloji ve becerilere hakim olmak istediklerini belirtmektedir. Bu bağlamda akademisyenlerin kendi ihtiyaçlarına yönelik olarak tespitler yapılmalı ve bu kaynaklara ulaşımını kolaylaştıracak ortamların sağlanması (AYEUM, UDEMY vb.) ve teknik olarak donanımlı hale gelebilecekleri imkanların sağlanması gerektiği söylenebilir.

Çalışmada ortaya çıkan sosyal-duyuşsal dijital okuryazarlık sonuçlarına göre ise akademisyenlerin dijital dünya ile ilgili bilgileri daha çok sosyal çevrelerinden (akademisyenler, arkadaşlar, akrabalar vb.) ve sosyal medyadan aldıkları görülmektedir. Burada onların gösterdikleri duyuşsal özelliklerin ise konuya olan ilgi ve meraklarından kaynaklandığı söylenebilir. Ancak yine bir kısmının başaramama ya da ilgili programları kullanamama gibi sebeplerden dolayı vazgeçtikleri de tespit edilmiştir. Bu bağlamda akademisyenlerin dijitalleşme oranlarının artırılması adına daha fazla desteğe ihtiyaç duydukları açıkça görülmektedir. Üniversitelerin akademisyenlerin dijital okuryazarlık (bilişsel, teknik ve sosyal-duyuşsal) bağlamında ihtiyaçlarını belirleyerek, kurumsal olarak bu becerilerin kazandırılması ya da geliştirilmesine yönelik çalışma yapmaları gerektiği söylenebilir. Yıldız (2020) çalışmasında Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulunda görev yapmakta olan akademisyenlerin genelde “öğretmen olarak öğrencilere dijital platformlarda doğru bilgiye ulaşmada liderlik ve rehberlik sağlayabilme” görüşünü benimsediklerini belirtmektedir.

Akademisyenlerin dijital okuryazarlık alt becerilerinden genellikle iki beceri türüne sahip oldukları görülmektedir. Bilişsel ve Sosyo duyuşsal dijital okuryazarlık becerilerin diğer becerilere göre daha fazla birlikte yer aldığı görülmektedir. Bu bulgu sonucunda özellikle akademisyenlerin dijital okuryazarlığın “teknik dijital okuryazarlık” becerisi kısmında eksik kaldığı görülmektedir. Akademisyenlerin teknik ve donanımsal anlamda bilgi ve birikimlerinin kısıtlı olmasının bu durumun ortaya çıkış sebepleri olarak belirtilebilir. Gümüşoğlu ve Akay (2017)'da yapmış oldukları çalışmada benzer olarak akademisyenlerin teknoloji kullanımında en fazla teknik kısımda sorun yaşadıklarını belirtmektedirler.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre akademisyenler genellikle hazır dijital materyal kullanmakta ve tercih etmektedirler. Alanyazında çalışmamızın bu sonucu ile çelişen çalışmalar da yer almaktadır. Örneğin; Gökbulut, Keserci ve Akyüz (2021)'ün yapmış oldukları çalışmada, akademisyenler dijital materyal tasarlama noktasında kendilerini yeterli görmektedir. Çalışmamızda elde edilen verilere göre akademisyenler dijital içerik ve materyal hazırlanması konusunda eğitimler verilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Elde edilen bulgular ışığında akademisyenlerin sınıf ortamında ve ders içeriği olarak kullanılan dijital materyalleri yönetme konusunda kendilerini belirli seviyede gördükleri ancak dijital okuryazarlığın tüm bileşenleri dikkate alındığında yeterli olmadıkları görülmektedir. Teknik anlamda donanımlı olan akademisyenlerin benzer şekilde dijital okuryazarlığın diğer bileşenlerine daha fazla hâkim olduğu görülmektedir. Dijital okuryazarlık, teknik dijital okuryazarlıktan daha fazla anlama gelse

de akademisyenlerin dijital okuryazarlık profillerini belirme noktasında son derece önemlidir. Dijital okuryazarlığın diğer bileşenleri olan "Sosyo duyuşsal" ve "bilişsel dijital okuryazarlık" ise tüm akademisyenlerin sahip olduğu bileşenler olarak görülmektedir. Bu durumun önemli nedenlerinden bir tanesi akademisyenlerin yıllar içerisinde teknoloji ve dijital dünyaya maruz kalmaları ya da iç içe olmaları olarak söylenebilir. Ancak bu çalışmanın sonuçları Teknik dijital okuryazarlık bileşenlerinin akademisyenlerin dijital okuryazarlık profillerinde son derece önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Öneriler

Dijital okuryazarlık çalışmalarının genel olarak katılımcıların dijital okuryazarlık düzeylerini tespit etmek ya da belirlemek üzere yapıldığı görülmektedir. Ancak çalışmalar neticesinde ortaya konulan dijital okuryazarlık durumlarının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi adına gerçekleştirilen çalışmaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Bu nedenle özellikle gerçekleşmesi planlanan dijital okuryazarlık bağlamındaki deneysel çalışmaların son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Akademisyenler başta olmak üzere öğretim teknolojileri ve teknoloji kullanımına yönelik kaygı durumları ve bu durumların ortadan kaldırılması adına çeşitli çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %30, 2. Yazar: %25, 3. Yazar: %20, 4. Yazar: %15, 5. Yazar: %10 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Akademisyenlerin Dijital Okuryazarlık Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi" başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Allan, M., & Grudziecki, J. (2006). DigEuLit: Concepts and Tools for Digital Literacy Development, *Innovation in Teaching and Learning in Information and Computer Sciences*, 5:4, 249-267. DOI: 10.11120/ital.2006.05040249
- Anisimova, E. (2020). Digital Literacy of Future Preschool Teachers. *Journal of Social Studies Education Research*, 11(1), 230-253.
- Atoy Jr, M. B., Garcia, F. R. O., Cadungog, R. R., Cua, J. D. O., Mangunay, S. C., & De Guzman, A. B. (2020). Linking Digital Literacy and Online Information Searching Strategies of Philippine University Students: The Moderating Role of Mindfulness. *Journal of Librarianship and Information Science*, 52(4), 1015-1027. <https://doi.org/10.1177/0961000619898213>
- Bawden, D. (2008). Origin and Concepts of Digital Literacy. C. Lankshear, M. Knobel, (Ed.), *Digital Literacies* içinde (17-33 ss.). Peter Lang Publishing: New York. <https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=doVQq67wWSwC&oi=fnd&pg=PA17&dq=Gi>

lster+digital+literacy&ots=h5S4gwbD3x&sig=N56bv2lOjYUliipLFd.JSkbpdw&redir_esc=y#v=onepage&q=Gilster%20digital%20literacy&f=false adresinden 23.05.2021 tarihinde edinilmiştir.

- Cordell, R. M. (2013). Information Literacy and Digital Literacy: Competing or Complementary?. *Communications in Information Literacy*, 7(2), 177-183. <https://doi.org/10.15760/comminfolit.2013.7.2.150>
- Çelikoğlu, M., Taş, E., Ayyıldız H., & Yeşiltaş, H. M. (2022). Evaluation of Science and Mathematics Textbooks in Context of Digital Competence. *Journal of Computer and Education Research*, 10(19), 259-286.
- Ebert, C. & Duarte, C. H. C. (2018). *Digital Transformation*. IEEE Softw., 35(4), 16-21.
- Eshet-Alkalai, Y. (2004). Digital Literacy: A Conceptual Framework for Survival Skills in the Digital Era. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*, 13(1),93-106.
- Falloon, G. (2020). From digital literacy to digital competence: the teacher digital competency (TDC) framework. *Educational Technology Research and Development*, 68(5), 2449-2472. <https://doi.org/10.1007/s11423-020-09767-4>
- Gobble, M. M. (2018). Digital strategy and digital transformation. *Research-Technology Management*, 61(5), 66-71. <https://doi.org/10.1080/08956308.2018.1495969>
- Gökbulut, B., Keserci, G., & Akyüz, A. (2021). Eğitim Fakültesinde Görev Yapan Akademisyen ve Öğretmenlerin Dijital Materyal Tasarım Yeterlikleri. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(1), 11-24. DOI: <https://doi.org/10.53047/josse.917536>
- Gümüsoğlu, E. K., & Akay, E. (2017). Measuring technology acceptance level of teachers by using unified theory of acceptance and use of technology, Online Submission. *International Journal of Language Education and Teaching*. 5 (4), 378-394.
- Hinings, B., Gegenhuber, T., & Greenwood, R. (2018). Digital innovation and transformation: An institutional perspective. *Information and Organization*, 28(1), 52-61. <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2018.02.004>
- Korkmaz, Ö., & Mahiroğlu, A. (2009). Üniversiteyi Yeni Kazanmış Öğrencilerin Bilgisayar Okuryazarlık Düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(3), 983-1000.
- Karabacak, Z. İ., & Sezgin, A. A. (2019). Türkiye’de Dijital Dönüşüm ve Dijital Okuryazarlık. *Türk İdare Dergisi*, 1(488), 319-343.
- Lankshear, C., & Knobel, M. (2006). Digital Literacy and Digital Literacies: Policy, Pedagogy and Research Considerations for Education. *Nordic Journal of Digital Literacy* 1(1), 12-24. DOI: 10.18261/ISSN1891-943X-2006-01-03
- Ng, Wan. (2012). Can we teach digital natives digital literacy? *Computers and Education*, 59, 1065-1078. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.04.016>

- Reyna, J., & Meier, P. (2018). Using the learner-generated digital media (LGDM) framework in tertiary science education: a pilot study. *Education Sciences*, 8(3), 106. DOI: 10.3390/educsci8030106
- Rogers, D. (2016). *The digital transformation playbook*. Columbia University Press.
- Sağıroğlu, Ş., Bülbül, H. İ., Kılıç, A. & Küçükali, M. (2020). *Dijital Okuryazarlık: Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler*. Nobel Yayınevi.
- Silamut, A. A., & Petsangsri, S. (2020). Self-Directed Learning with Knowledge Management Model to Enhance Digital Literacy Abilities. *Education and Information Technologies*, 25(6), 4797-4815. <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10484-5>
- Straits Times, (2015). The jobs - they are a-changing. <https://www.straitstimes.com/singapore/the-jobs-they-are-a-changing> adresinden 23.05.2021 tarihinde edinilmiştir.
- Tabrizi, B., Lam, E., Girard, K., & Irvin, V. (2019). *Digital Transformation is not About Technology*. Harvard Business Review, 13, 1-6.
- Tohara, A. J. T. (2021). Exploring Digital Literacy Strategies for Students with Special Educational Needs in the Digital Age. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 12(9), 3345-3358. <https://doi.org/10.17762/turcomat.v12i9.5741>
- Yıldız, E. P. (2020). Opinions of Academicians on Digital Literacy: A Phenomenology Study. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 15(3), 469-478. <https://orcid.org/0000-0002-9987-9857>

Extended Abstract

Since the academicians in the education faculty play a key role in the learning processes of prospective teachers, their perspectives on digital literacy are critical. When the literature is examined, studies conducted with different academic groups are encountered (Yıldız, 2020). However, no study has been found that reveals the views of the academicians in the education faculty about digital literacy. It is assumed that a study to be carried out in this direction will be important in terms of creating differences in the perspectives of academicians on personal development and teacher education and contributing to their personal development. It is aimed to reveal the views of the academicians in the education faculty on digital literacy in this study.

In the study conducted to determine the perceptions of academicians about the concept of digital literacy, phenomenology (phenomenology) design, which is one of the qualitative research methods, was used. The phenomenology design focuses on phenomena that we are aware of but do not have an in-depth and detailed understanding of. Phenomenology provides a suitable ground for studies that aim to investigate phenomena that are not completely apprehended to us and that we cannot fully comprehend (Yıldırım, Şimşek, 2016). The study group of the research conducted to determine the perceptions of academicians about the concept of digital literacy was selected by using the convenient sampling method, which is one of the non-random sampling methods. Appropriate sampling is a sampling method that aims to prevent loss of time, money, and workforce (Büyükköztürk et al., 2020). The study group of the research consists of 12 academicians working in a state university's Faculty of Education, Science, and Mathematics Education. In the study carried out to determine the digital literacy status of academicians, a semi-structured interview form prepared by the researchers was used as a data collection tool and the data obtained after the application of the data collection tool were analyzed using content analysis.

According to the results obtained in the study, academicians emphasize "technical digital literacy" when choosing the materials they will use in their lessons and studies. In particular, the fact that they mention the issues of "use adequacy" and ease of use in material selection shows that they prefer applications or programs that they consider themselves and their students to be technically sufficient. Especially Youtube, simulations, slideshows, etc. They indicate that they use the applications with examples. Davis (1989) states that the ease of use of technology and the tendency and thought that the individual's work performance will increase with the use of a certain technology are important in the adoption of the relevant technology. In addition, according to Menzil, Nezi, and Çalışkan (2012), academicians state that the use of these digital materials is only possible under appropriate technical support, cost, and physical conditions. It is seen that the academicians working in the faculty of education focus on criteria such as copyright and being economical in material selection. According to another outstanding result, while very few academicians are competent in the digital material design stage, most use ready-made digital material. According to Kır (2020), the roles expected from academicians in the digital transformation process have changed. These roles can be listed as designing and updating the teaching process, assessment, and evaluation approaches in line with technological developments, and being a good researcher. Elçi (2021), on the other hand, states that all academicians want to master basic technologies and skills such as saving, storing, and protecting data, higher-level/more professional use, and evaluation, principally thanks to the online education process. In this context, determinations should be made for academicians' own needs, and environments that will facilitate their access to these resources (AYEUM, UDEMY, etc.), and opportunities to become technically equipped should be provided.

According to the social-emotional digital literacy results revealed in the study, academicians mostly get information about the digital world from their social environment (academicians, friends, relatives, etc.) and social media. It is seen that academicians generally have two types of digital literacy sub-skills. It is seen that cognitive and socio-affective digital literacy skills take place more together than other skills. The limited knowledge and experience of academicians in terms of technical and hardware can be stated as the reasons for this situation. Gümüšoğlu and Akay (2017) similarly stated in their study that academicians have the most technical problems in the use of technology.

According to the results obtained in this study, academicians generally use and prefer ready-made digital materials. There are also studies in the literature that contradict this result of our study. For example, in the study of Gökbulut, Keserci, and Akyüz (2021), academicians consider themselves competent in designing digital materials. Considering the findings, it seems that academicians see themselves at a certain level in terms of managing digital materials used in the classroom and as course content, but they are not sufficient when all components of digital literacy are taken into account. Academicians who are technically equipped have more knowledge of other components of digital literacy, similarly. Although digital literacy means more than technical digital literacy, it is critical in determining the digital literacy profiles of academicians. Socio-affective and cognitive digital literacy, the other components of digital literacy, are seen as components that all academicians have. One of the essential grounds for this case can be said that academicians have been exposed to technology and the digital world over the years or they have been intertwined. However, the results of this study show that technical digital literacy components have a critical place in the digital literacy profiles of academicians.

Geliş Tarihi / Received Date
30.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
18.06.2023

Depreme Karşı Okul Binalarında Yapısal Olmayan Tehlikelere Alternatif Mobilya Tasarım Önerileri ¹

*Alternative Furniture Design Recommendations for Non-Structural Hazards in
School Buildings Against Earthquake*

İsmail KAYA²

Can ŞAHAN³

Öz

Türkiye'nin fay hatları üzerinde yer alması ve bugüne kadar yaşanan depremler her an bir deprem gerçeği ile karşı karşıya olduğunu gösterir niteliktedir. Depremlerin ne zaman, nerede ve hangi şiddette meydana geleceği öngörülemediğinden dolayı yapının deprem dayanımı ve binada kullanılan yapısal olmayan elemanların mevcut durumu, zararların azaltılması noktasında oldukça önem taşımaktadır. Bu nedenle deprem kuşağında yer alan Türkiye'nin yapısal önlemler kadar yapısal olmayan önlemlere de öncelik vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda eğitim öğretim saatleri içerisinde öğrencilerin okul binalarında yoğun olarak bulunması, yapının deprem dayanımı kadar yapısal olmayan önlemlere de önem verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Yapısal olmayan tehlikeler deprem esnasında okullardaki öğretmenler, personeller, ziyaretçiler ve özellikle öğrenciler için büyük risk oluşturmaktadır. Türkiye'de yapısal önlemlerin işleyişine dair yasal ve yönetsel bir yapı mevcut olmasına rağmen yapısal olmayan önlemler konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmada, okullarda aktif olarak kullanılan yapısal olmayan malzemelerin yerine deprem anında kurtarma işlevli tasarım mobilyaların tercih edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Araştırmada, deprem anında tasarım ürünlerin teorik temelli analizine dayalı olarak okullarda mevcut malzemelerin yerine düşünülmesinin, zararların azaltılması aşamasında alternatif çözüm önerileri olarak değerlendirilmesini ön plana çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda doküman analizi tercih edilmiştir. Çalışma nitel bir araştırmadır. Yerli ve yabancı literatür taraması yapılarak proje tasarımlarına yer verilmiş sonuç kısmında ise öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Deprem, Yapısal Olmayan Tehlikeler, Okul Binaları, Tasarım Ürünler

¹ Bu çalışma 24-25 Eylül tarihlerinde Burdur'da gerçekleştirilen II. Uluslararası Afet Yönetimi Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Sorumlu Yazar: Öğr. Gör., Amasya Üniversitesi Suluova Meslek Yüksekokulu, Amasya/TÜRKİYE, E-mail: ismail.kaya@amasya.edu.tr.; ORCID ID: 0000-0001-5948-0043

³ Öğr. Gör., Amasya Üniversitesi Suluova Meslek Yüksekokulu, Amasya/TÜRKİYE, E-mail: can.sahan@amasya.edu.tr.; ORCID ID: 0000-0002-9086-9062

Abstract

The fact that Turkey is located on fault lines and the earthquakes experienced so far show that it is faced with the reality of an earthquake at any moment. Due to the unpredictability of when, where and how severe earthquakes will occur, the earthquake strength of the structure and the present condition of the non-structural components used in the building are very important at the point of reducing damage. For this reason, Turkey, which is part of the earthquake belt, should prioritize unstructured measures as well as structural measures. In this context, the intensive presence of students in the school buildings during the training hours shows that the structure should be as important to non-structural measures as the earthquake strength. Non-structural hazards pose a great risk to teachers, staff, visitors and especially students in schools during the earthquake. Although there is a legal and administrative structure in Turkey regarding the functioning of structural measures, there are deficiencies in non-structural measures. Therefore, the study focused on the necessity of choosing design furniture with earthquake-instantaneous recovery function instead of the non-structural materials that are actively used in schools. In the study, design at the time of the earthquake aims to highlight the idea of replacing existing materials in schools based on theoretical analysis of products as alternative solution recommendations in the reduction of losses. For this purpose, document analysis is preferred. Study is a qualitative study. The results included in the project designs were developed by scanning the local and foreign literature.

Keywords: Disaster, Earthquake, Non-structural Hazards, School Building, Design Product

Giriş

Afet, en genel ifadeyle “toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay” olarak tanımlanmaktadır (AFAD, 2014: 23). Diğer bir tanım olarak afet, toplumun tamamı ya da belirli kesimleri için kayıplar meydana getiren, insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun yerel ölçekte baş etme kapasiteni aşan olayların doğurduğu sonuçlardır (Özmen, 2018: 4). Bu tanımlar ile afetlerin toplumun kendi kaynaklarını kullanarak başa çıkma kapasitesini test edebileceğini veya aşabileceğini ve bu nedenle de komşu yerleşim yerlerindeki veya ulusal ve uluslararası düzeydeki dış kaynaklara ihtiyaç duyulabileceği üzerinde durulmaktadır (Li et al., 2019: 2).

Depremler, en ölümcül doğal afetlerden biridir. Genellikle yıkıcı hasarlara ve can kayıplarına neden olmaktadır (Yıldız vd., 2020: 1). Dünyada ve ülkemizde depremler birçok can ve mal kaybına neden olmuştur. 6 Nisan 2009 günü sabah saat 3.32’de İtalya şehri ve L’Aquila eyaletinde meydana gelen 6,3 büyüklüğündeki deprem 308 kişinin ölümüne, 202’si ağır olmak üzere 1.500 kişinin yaralanmasına neden olmuştur. Yaklaşık 100 bin binaya zarar vermiş ve 67 bin kişiyi evsiz bırakmıştır (Alexander, 2010: 1). Japonyada’da depremlerden dolayı çok fazla miktarda can ve mal kayıpları oluşmuştur. 1 Eylül 1923’te 7,9 büyüklüğünde meydana gelen Büyük Kanto Depremi sonrasında tsunami ve yangınlar meydana gelmiştir. Bundan dolayı toplamda 120 bin ile 140 bin kişi arasında can kaybı yaşanmış ve 2,5 milyon kişi evsiz kalmıştır (Schenking, 2013: 16; Ibrion & Paltrinieri, 2018: 16). 7

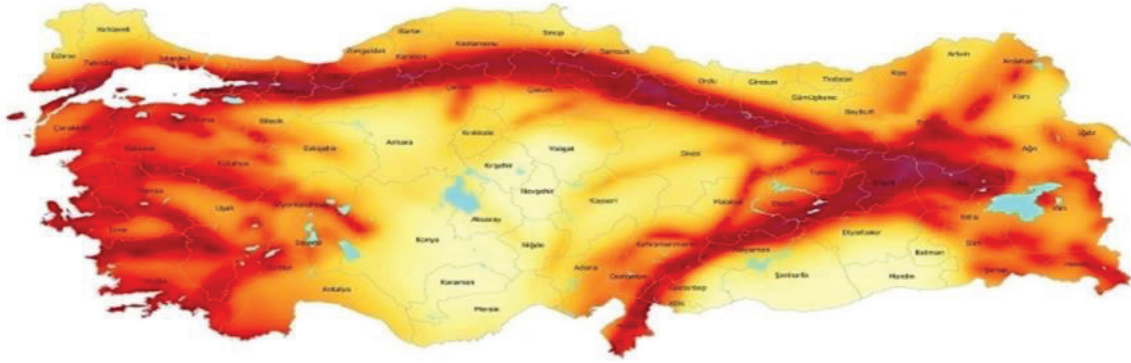

Ocak 1995'te 6,9 büyüklüğündeki Kobe depremi olarak da bilinen Büyük Hanshin-Awaji depreminde 6.437 kişi hayatını kaybetmiştir (Yamori, 2013: 74; Ibrion & Paltrinieri, 2018: 14).

11 Mart 2011'de Japonya da Tohoku bölgesinde 9 büyüklüğünde deprem meydana gelmiştir. Büyük Doğu Japonya depremi olarak isimlendirilen deprem sonrasında oluşan enerji, 1923 yılında Büyük Kanto Depreminden 45 kat ve 1995 Büyük Hanshin-Awaji depreminden ise 1450 kat daha güçlü olduğu bildirilmektedir. Deprem sonrasında 40 m yüksekliğe ulaşan devasa bir tsunami meydana gelmiştir. Tsunamiden Fukushima Daiichi Nükleer Santrali de etkilenmiş ve toplamda 20 bine yakın insan hayatını kaybetmiştir (Yamori, 2013: 76; Ibrion & Paltrinieri, 2018: 14). 4 Eylül 2010 tarihinde meydana gelen Darfield depremi özelinde yaptığı çalışmasında yapısal olarak zarar görmese bile binalarda önemli düzeyde yapısal olmayan hasarlar meydana geldiğini ve bu hasarların daha çok tuğla, bacalar, parapetlar, tavanlar, cepheler, iç duvarlar ve pencereler üzerinde oluştuğunu belirtmiştir. Yapısal olmayan bu elemanlar bina yıkılmasa dahi depremden dolayı zarar görerek can ve mal kaybına bunun yanında yaralanmalara neden olmaktadır (Dhakal, 2010: 404).

Türkiye, yerkürenin en aktif fay hatlarında yer alan ve daima depremlere maruz kalma ihtimali olan ülkelerden birisidir. Türkiye % 96'sının farklı seviyelerde deprem tehlikesine sahip bölgelerde yer aldığı ve nüfusun % 98'inin bu bölgelerde yaşadığı bilinmektedir (Can & Özmen, 2009: 1).

TÜRKİYE DEPREM TEHLİKE HARİTASI

Görsel 1. Türkiye Deprem Tehlike Haritası (URL-1).

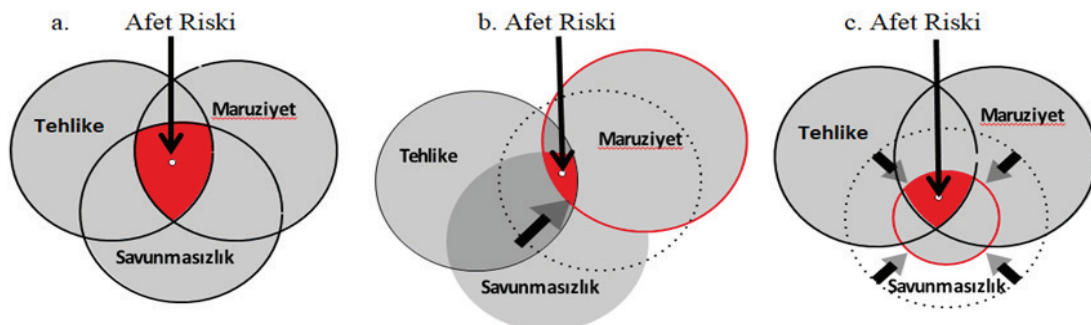
1999 Marmara Depremi'ndeki yaralanmaların %50'si, can kaybının ise %3'ü yapısal olmayan elemanlardan (YOE) kaynaklanmıştır (URL-2). Gölçük depreminin gece geç saatlerinde meydana gelmesi sonucunda insanların birçoğu yatak odalarında uyku halindeydiler. Bu nedenle de giysi dolaplarının devrilmesi nedeniyle hayatlarını kaybetmişlerdir (Çanakkale Yerel Gündem 21, 2003: 6). 26 Aralık 1939'da Erzincan'da meydana gelen 7,9 büyüklüğündeki deprem 32 bin 962 kişinin hayatını kaybetmesine ve yaklaşık 100 bin kişinin yaralanmasına ve 116.720 binanın yıkılmasına neden olmuştur (Gül, 2011: 136). 23 Ekim 2011 tarihinde gerçekleşen Van-Erciş merkezli 7.2 (Magnitude) büyüklüğündeki deprem ve 9 Kasım 2011 tarihinde gerçekleşen Van-Edremit merkezli 5.6 (Magnitude) büyüklüğündeki deprem; özellikle Van il merkezi ve ilçelerinde yoğun olarak hissedilmiş olup, bölgenin yapı stoğu nedeniyle yıkıcı hasar yaratmış ve çok sayıda can kaybının yaşanmasına

sebebiyet vermiştir. 23 Ekim 2011 ve 9 Kasım 2011 tarihli depremlerde toplam 644 kişi hayatını kaybetmiş, 1.966 kişi ise yaralanmıştır (URL-3).

Binalar, toplumun temel taşıdır. Modern konut binalarının güvenli bir yerleşim sağlaması ve sakinlerinin genel ihtiyaçlarını kolaylaştırması gerekir. Bir bina, ana veya artçı depremler nedeniyle yapısı sağlam olsa bile yapısal olmayan hasar nedeniyle kullanılamayabilir. Yapısal olmayan bileşenler, mekanik yükleri taşımak için tasarlanmamış, ancak güvenli ve işlevsel bir evde gerekli olan unsurlardır (FEMA, 2011: 12). Bu unsurlar, modern evlerin estetiği ve daha da önemlisi işlevselliği için gereklidir. İşlevsellik kaybı, hasarı ve istenmeyen hareketleri dışında elemanlar, bina sakinleri için güvenlik tehlikesi oluşturur. Bu nedenle yapısal olmayan deprem riskini yönetmek, yapısal deprem riskini yönetmek kadar önemlidir. Belirli bir topluluktaki konut binalarının önemli bir kısmı ciddi şekilde etkilendiğinde, sonuçlar sadece sakinleri ve mülk sahiplerini değil, aynı zamanda bir bütün olarak toplulukları etkilemektedir. Bundan dolayı toplum direncinin oluşması amacıyla risk yönetimine ihtiyaç vardır. (Perrone et al., 2019: 5656; FEMA, 2011: 13). Afet, risk sürecinin bir işlevidir (UN & ISDR, 2004: 16). Bu nedenle, "afet riski", "doğal veya insan kaynaklı tehlikeler ile savunmasız koşullar (canlar, yaralanan insanlar, mülk, geçim kaynakları, ekonomik faaliyet kesintiye uğramış veya çevreye ilişkin) arasındaki etkileşimlerden kaynaklanan zararlı sonuçların olasılığı veya beklenen kayıp" olarak tanımlanır (UN & ISDR, 2009: 10).

Savunmasız nüfus ve insanların değerleri doğal bir tehlikeye maruz kaldığında afetler meydana gelmektedir. Depremler, fırtınalar ve sağanak yağmurlar, 'tehlike' olarak adlandırdığımız bazı doğal olaylardır ve afet olarak kabul edilmezler. Örneğin, ıssız bir adada meydana gelen bir deprem, etkilenecek mevcut nüfus veya mülk olmadığı için bir afete neden olmamaktadır (ADRC, 2005: 14).

Afet riski, maruz kalan unsurların savunmasızlığının ve tehlikenin bir fonksiyonudur (Quarantelli, 2000: 23). Tehlikeler ancak etkilerine karşı savunmasız kalınması durumunda felakete dönüşmektedir. Bu nedenle, savunmasızlık afet riski azaltma (ARA)'nın bir başka merkezi yönü haline gelmektedir. Etkilenen unsurların savunmasızlığı, doğal bir riskin bir felakete sonuçlanıp sonuçlanmayacağını belirleyen önemli bir faktördür. Örneğin, yaşlı insanlar genellikle bir tehlikenin olumsuz etkilerine direnmek için daha az kapasiteye sahiptir ve bu nedenle tehlikeye karşı daha savunmasızdır. Yaygın olarak atıfta bulunulan diğer savunmasızlık belirleyici faktörler ise eğitim geçmiş, organizasyon seviyesi, sosyal ve ekonomik durum ve etnik kökenlerdir. (Wisner, 2006: 33; Keating et al., 2014: 17).

Görsel 2. Afet Risk Kavramının Grafik ile Anlatımı (Hugenbusch & Neumann, 2016: 5).

Görsel 2'ye bakıldığında “a” grafiğinde afet riskinin bileşenleri grafikte anlatılmıştır. “b” grafiğine bakıldığında ise tehlikeye maruz kalma oranını azaltarak afet riskini azaltmanın mümkün olacağı diğer bir ifade ile maruziyetin azaltılacağı ifade edilmiştir. “c” grafiğine bakıldığında ise savunmasızlığı azaltarak afet riskinin azalacağı anlatılmıştır. Binalarda yapısal ve yapısal olmayan önlemler olarak savunmasızlık azaltılabilir böylelikle afet riski en aza indirgenmiş olur.

Deprem-yapısal olmayan tehlikeler-okul kavramları odaklı çalışmalar literatürde yer almaktadır. Ulay ve Bekiroğlu (2016) tarafından 2011 Van depremini yaşayanlar üzerinde yapmış olduğu çalışmada katılımcıların yarısına yakınının mobilyaların devrildiğini, yer değiştirdiğini ve içlerindeki eşyaların etrafa döküldüğünü ifade ettiği belirtilmiştir (Ulay ve Bekiroğlu, 2016: 51). Uzun ve arkadaşları (2015) tarafından Simav ve Düzce’de yaşayan akademik ve idari personel olmak üzere 79 üniversite personeli üzerinde uygulanan çalışmada, afetzedelerin deprem bölgesinde ikamet etmelerine ve uyarılar yapılmasına rağmen mobilyalara yönelik önlemler alınmadığı tespit edilmiştir. (Uzun vd., 2015: s.194). Ulay (2013), tarafından çalışmasında depremlerde iç mekan mobilyalarının tehlike oluşturduğu ve alanında uzman kişilerce “güvenli mobilya” üretimine önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir (Ulay, 2013: s. 626). Alıcı (2019) tarafından çalışmasında, mobilyalar gibi yapısal olmayan elemanlar da depremlerde kayıplara neden olabileceği ve gerekli önlemler ile bu zararların azaltılabileceğine dikkat çekmiştir (Alıcı, 2019: 4). Aytöre (2005) tarafından yapılan çalışmada olası bir depremde mobilyaların üretim biçimi, konumlandırılması ve yerleştirilmesi durumu ile ilgili olarak bina sakinlerine zarar verebileceği belirtilmiştir (Aytöre, 2005: 1260). Kuzucuoğlu (2014) tarafından kütüphanelerde yapısal olmayan elemanlara yönelik risklerin incelendiği çalışmasında, kütüphane içerisinde yer alan yapısal olmayan unsurların deprem esnasında zarar görmesi durumunda içerideki ve çevredeki kullanıcılara tehdit oluşturmasının mutemmel olacağı belirtilmiştir (Kuzucuoğlu, 2014: 33). Sırış vd. (2015) tarafından Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (ÇOMÜ)’nde bir okul binasında yapısal olmayan tehlikelerin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmada eksiklikler olduğu bildirilmiştir (Sırış vd., 2015: 741).

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, deprem ve yapısal olmayan tehlikeler ile ilgili birçok değerlendirme mevcuttur. Bu çalışmada, deprem afeti özelinde yapısal olmayan tehlikelerin okul binaları için önemi üzerinde durulmuştur ve kullanılan mevcut materyallerin diğer ifade ile mobilya ürünlerinin muhtemel risklere karşı daha dayanıklılarıyla ile değiştirilmesinin desteklenmesini içeren çözüm önerileri geliştirilmiştir. Bu çalışma ile afet sonrası süreçlerde kayıpların önüne geçme düşüncesi esas alınarak “direncilik oluşturma” yaklaşımını desteklemek için modüler bir okul sınıfı tasarım ürünleri protipini oluşturmak ve uygulanması noktasında referans oluşturması ve bu alanda yapılan çalışmalar için bir altlık oluşturması hedeflenmektedir. Bu çalışma ile literatürde yer alan diğer araştırmalardan farklı olarak, afet öncesi ve sonrası dönemlerde okullarda kullanılan eğitim öğretim malzemelerinin standart uygulamalar noktasındaki boşluğu doldurmak amaçlanmaktadır. Bu boşluğu doldurma noktasında çalışma çerçevesinde iki yaklaşım esas alınmaktadır. Bunlar; materyallerin deprem dayanımını arttırmak ve uzun süreli kalıcı çözümler üretmektir.

Çalışmada öncelikli olarak deprem-okul ilişkisi üzerinde durularak bu alanda yaşanan kayıplara yer verilmiştir. Takip eden alt başlıkta, yapısal olmayan tehlikeler üzerinde durulmakta depremler için önemine değinilmiştir. Bu anlamda ilgili literatür taraması yapılarak konu ile ilgili örneklerden

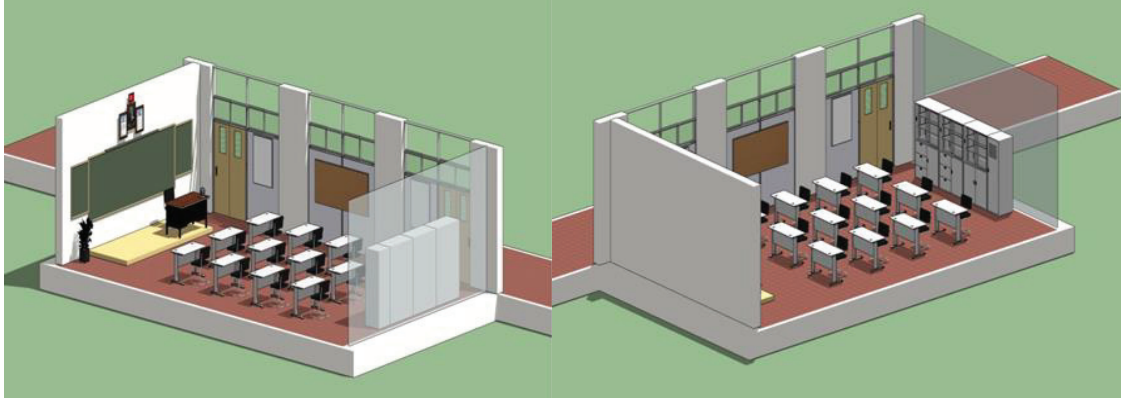

bahsedilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümünde depremlerde yapısal tehlikeler kadar yapısal olmayan tehlikelerin de önemli olması konusu üzerinden okul sınıfları özelinde bir değerlendirme yapılmakta ve alternatif tasarım ürünlerine örnekler verilmiştir.

Deprem, Okul ve Okul Binaları Arasındaki İlişki

Her yıl dünya genelinde yaklaşık 100 milyon çocuk afetlerden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir (UNISDR, 2014: 6). Türkiye'nin deprem afetselliğine bakıldığında önemli bir yeri olan 17 Ağustos ve 12 Kasım depremleri, eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü zaman dilimi içinde gerçekleşmemiştir. Ancak bölgede depremlerden etkilenen yedi şehirde, 443 ortaokul ve lise öğretmeni, 36 emekli öğretmen, 13 okul öncesi ve 1.072 ilkokul öğretmeni bu doğal afet sonucu hayatını kaybetmiştir. Ayrıca 102 okul binası yıkılmış ve 1.503 bina ağır hasar görmüştür (Akbaba-Altun, 2005: 307). Hindistan'da 2001 yılında meydana gelen Bhuj depremi, 971 öğrenci ve 31 öğretmenin ölümüne sebep olurken 11.000'den fazla okul binasına ciddi hasar vermiştir (Bangay, 2013: 72). 2017 yılında meydana gelen Meksika depreminde ise, en az 209 okul etkilenmiş, bunlardan 15'i ağır hasar görmüştür. Sadece bir okul binasında 21 öğrenci ve en az 7 yetişkin hayatını kaybetmiştir (URL-4). 2010 Şili depremi ve tsunamisinde 3000'den fazla okul yıkılmış veya hasar görmüş, 1,25 milyon öğrenci bu afetlerden etkilenmiştir (Paci-Green & Pandey, 2015: 2). 2005'te Pakistan Keşmir'de meydana gelen depremde 1300'den fazla ülkenin kuzeybatısında ise 800'den fazla okulun çökmesine neden olmuştur. Bu depremin eğitim saatleri içerisinde gerçekleşmesi nedeni ile 17,000 öğrenci hayatını kaybetmiştir. 2008 yılındaki Çin Sichuan Depremi'nde 7,000 okul tamamen yıkılırken 19,000 öğrencinin ölümü ile sonuçlanmıştır (Wisner, 2006: 2). 2003 Bingöl Depremi'nde Çeltiksuyu Köyü yakınlarındaki Yatılı Bölge Okulu'nda meydana gelen çökme ile 84 öğrenci ve 1 öğretmen hayatını kaybetmiştir (Özmen vd., 2015: 38). Yapısal olmayan elemanların okullar için hazırlanan planlarda teknik olarak iç mimari tasarımı açısından yer almıyor oluşu hakkında bilgiler yer almamaktadır. Bu durum genel olarak okullarda yapısal olmayan elemanların tehlikeler göz ardı edilerek sınıfların mimari durumlarına göre yerleştirilmesine neden olmaktadır (Bayraktar vd., 2019: 150).

Okullar, afet yönetimi için çok önemlidir (Mutch, 2014: 283). Okullar, afet ve acil durum anlarında özellikle alt yaş grubu öğrencilerin güvenliğini sağlamaktan sorumludur (Pambudi & Ashari, 2019: 1). Afet yönetimi çerçevesinde yalnız öğrencilerin, öğretmenlerin, personel ya da ziyaretçilerin değil okul binalarının da afetlere hazırlıklı olması gerekmektedir (Kadioğlu, vd., 2013: 2). Afet ve acil durum sırasında güvenli olmayan yapılar özellikle çocuklar başta olmak üzere yetişkinler için de tehlike oluşturmaktadır (UNICEF, 2009: 29). Okulların her türlü olaya açık olması, çocukların afet ve acil durum tehlikelerine karşı hassas bir yapıda olmaları, çocukların zarar görebilirliği en riskli gruplar içerisinde yer alması, çocukların ülke geleceği için birer hazine olmaları, öğretmenlerin toplumda rol model olmaları gibi nedenlerle okullarda güvenlik kültürü oluşturmak ve bunu afet yönetim süreçlerine entegre etmek gerekmektedir (Özmen vd., 2015: 46). Ayrıca güvenli olmayan okul binaları, afet sonrası süreçte özellikle öğrenciler için bir stres kaynağı haline gelmektedir. Fiziksel olarak bir okul binası çocukların korku kaynağı olabilir (Dyregrov et al.: 48).

Görsel 3: Okul Sınıflarında Yapısal Olmayan Elemanlar (Yazarlar tarafından üretilmiştir, 2023).

Görsel 3'te okul sınıfları içerisinde yer alan yapısal olmayan sıra, sandalye, masa, cam, aydınlatma armatürleri, dolap, kitaplık, tahta, kapı, tablo ve pano gibi elemanlar gösterilmektedir. Bu elemanlar bir deprem esnasında kayma, yerinden çıkma, savrulma, devrilme, düşme ve çökme gibi yapısal olmayan tehlikeler oluşturabilmektedir. Dolayısıyla bazı durumlarda yaralanmalara, ölümlere, hasara ve yapısal bina problemlerine neden olabilmekte ve potansiyel deprem tehlikesini tanımlamaktadır.

Yapısal olmayan tehlikelerin azaltılması okullarda afet ve acil durum yönetim sürecinin bir parçasıdır. Milli Eğitim Bakanlığı (2010)'na göre, okul afet ve acil durum yönetimin amacı; öğrencilerin, öğretmenlerin ve çalışanların fiziksel zararlardan etkilenmemesi; tehlikelerin azaltılarak eğitimde sürdürülebilirliğin sağlanması; güvenlik kültürü kavramını okulların afet yönetimi ile ilişkine entegre etmek ve sürekliliğini sağlamaktır (Petal & Türkmen Sanduvaç, 2010: 5). Depremler sadece okul binalarına zarar vermekle kalmaz, aynı zamanda yerel/bölgesel ölçekte altyapıya da zarar verebilir ve bu durum da okullarda yürütülen eğitim öğretim faaliyetlerinin belirgin bir fiziksel hasar olmaksızın aksatabilir.

Yapısal Olmayan Tehlikeler

Yapısal olmayan elemanlar taşıyıcı olmayan elemanlar olarak da ifade edilmektedir. Aynı zamanda ikincil sistemler, ikincil elemanlar ve ikincil yapılar gibi kavramlarla da ifade edilmektedir (İpek, 2015: 189). Bir binanın ağırlığını taşıyan kolon, kiriş, çatı, temel ve taşıyıcı duvarların dışında kalan tüm elemanlar yapısal olmayan elemanları ifade etmektedir (Kadıoğlu vd., 2013: 3). Diğer bir ifade ile yapısal olmayan elemanlar, yapının taşıyıcı sistemi içerisinde yer almayan bütün elemanlardır (Özdikmen, 2019: 89).

Tablo 1. Yapısal Olmayan Eleman Riskleri (Büyükkaragöz vd., 2015: 60).

Yapı Elemanları	Tesisat	Yangın	Tefriş
Tesisat Katı Asma Tavan	Elektrik Tesisatı Su Tesisatı	Malzemeler Yangın Söndürme Tesisatı	Hareketli Tefriş Sabit Tefriş
Duvarlar Pencereler ve Kapılar Bacalar Sirkülasyon Elemanları Giydirme Cepheler	HVAC Tesisatı Enerji Tesisatı Sıvı Tankları		

Yapısal olmayan tehlikeler de yapısal tehlikeler gibi can emniyeti, mal kaybı ve iş aksaması nedenleri ile değerlendirilmesinden dolayı önem taşımaktadır.

- 1- Can Emniyeti Açısından: Yapısal olmayan elemanlar afet ve acil durumlarda can kaybı ve yaralanmalar açısından oldukça önemlidir. Çünkü tavanda asılı olan 10-15 kg ağırlığındaki bir avizenin deprem esnasında başımıza düşmesi büyük hasarlar oluşturabilir.
- 2- Mal Kaybı Açısından: Bir binanın ayakta kaldığı süre boyunca yapısal olmayan hasarlardan aldığı zarar miktarı yapısal hasarlardan aldığından maddi olarak çok çok fazladır.
- 3- İş Aksaması Açısından: Can ve mal kayıplarının yaşanmasına ek olarak yapısal olmayan hasarların meydana getirdiği bir diğer önemli durum ise, mevcut işleyişin aksamasından kaynaklı olarak iş kaybı yaşanmasıdır (Yüzüğüllü, 1991: 155).

Binaların depremlere karşı direnç oluşturmasında yapısal elemanlar kadar yapısal olmayan elemanların da hasar görmeden çalışmayı sürdürmesi gerekmektedir. Fakat 1989 yılındaki Loma Prieta ve 1994 Northridge depremlerinde 10 büyük hastanede yapısal olmayan elemanların meydana getirdiği hasarlardan dolayı hastaların tahliyesi gerçekleşmiş ya da hastanelerin bazıları kapatılmak durumunda kalmıştır. Yapısal olmayan elemanların binaya hasar vermesi sonucunda 1994 yılı itibari ile yapısal olmayan elemanların tasarımı için kayda değer çalışmalar başlatılmış ve bu durum giderek ivmelenmiştir (İpek vd., 2015: 200).

Yapısal olmayan riskleri oluşturan mobilya, gereç ve aksesuarlar yapıların kullanım amaçları ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Bu malzemelerin kullanımı yapının strüktürel sistemlerini doğrudan etkilemektedir. Buna göre şekillenen binalar daha fazla zarar görebilir yapı sistemlerine sahip olabilir. Bu nedenle konut iç mekânlarının ve ev eşyalarının kullanımında etkinlik düzeyinin belirlenmesine ihtiyaç vardır (Demirarslan, 2016: 122).

Depremlerde can kaybı ve yaralanmaların başlıca nedeni ise binalardır. Bu nedenle yapısal tehlikeler kadar yapısal olmayan tehlikelerin de azaltılması gerekmektedir (Durukal vd., 2008: 158).

Depremlerde yapısal olmayan elemanların, alternatif tasarım hedeflerini gerçekleştirebilmesi iki çözüm bulunmaktadır. Bunlardan ilki, deprem yalıtım uygulamasıdır. İkincisi ise, yapısal olmayan elemanların deprem koruma tasarımlarını gerçekleştirmesidir. İki konu ile ilgili de sorunlar mevcuttur. Bu sorunlar ise şu şekilde sıralanabilir:

- Deprem tasarım elemanlarına disiplinlerarası bir yaklaşımla bakılmıyor oluşu
- Deprem tasarımından sorumlu kişilerin deprem yalıtımı konusundaki bilgi eksikliği
- Deprem tasarımından sorumlu kişilerin depremlerde yapısal olmayan elemanların deprem ile ilişkisi konusundaki bilgi eksikliği
- Özellikle depremlerde yapısal olmayan elemanların deprem koruması tasarımının bu konuda malzeme sağlayan firmalar tarafından yapılması
- Depremlerde yapısal olmayan elemanların depremlere karşı dayanıklı malzemelerden yapılmıyor oluşu (Tüzün, 2019: 994).

Yöntem

Çalışma, nitel bir araştırmadır. Bu bağlamda doküman incelemeye başvurulmuştur. Kavramsal çerçeve araştırma kapsamında belirlenen kriterlerde yer alan ifadeler ve literatürden sağlanan bilgiler ile kısıtlıdır. Çalışmanın kavramsal çerçevesini, okul sınıflarında yapısal olmayan tehlike unsurları oluşturmaktadır. Çalışmada herkese açık ikincil veriler kullanıldığı için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Araştırmanın Problem Cümlesi

Araştırmanın problem cümlesi “Depremlerde en az yapısal tehlikeler kadar can ve mal kaybına neden olan yapısal olmayan tehlikelerden olan okul sınıflarında kullanılan materyaller olası bir depreme dayanıklı mı?”.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, yüzyıllardan beri depremler ile mücadele eden insanoğlunun yapısal tehlikeler kadar yapısal olmayan tehlikelere de önem vererek okul sınıflarında kullanılan materyallerin bu anlamda yeterli olup olmadığını ortaya koymak ve alternatif olarak deprem tasarım ürünlerinin ön plana çıkmasını sağlamaktır. Depremler ile ilgili yasal boyutta, okul ölçeğinde yapısal tehlikeler ile ilgili tedbirlere yer veriliyor olmasına rağmen yapısal olmayan tehlikeler ile ilgili eksiklikler mevcuttur. Bu nedenle okul sınıflarında kullanılan mevcut materyallerin depreme karşı dayanıklı olup olmadığı soru işaretidir. Soru işaretinin giderilmesi için öneriler geliştirilmiştir. Çalışmanın bu alanda, deprem kuşağında yer alan ülkelerdeki özellikle Türkiye’deki okullarda mevcut kullanımda olan yapısal olmayan elemanların tasarım ürünleri ile desteklenmesini sağlaması ve yapılacak çalışmalar için bir altlık oluşturması hedeflenmektedir.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışma, afet ve acil durumlar içerisinde özellikle deprem özelinde değerlendirme yapmaktadır. Bu anlamda depremlerde yapısal tehlikeler kadar yapısal olmayan tehlikelerin de önemli olması ve okullarda kullanılan mevcut materyallere alternatif çözümler sunulması üzerinde durularak çerçeve sınırlandırılmıştır.

Depreme Dirençli Alternatif Tasarım Ürünler

Deprem risklerinin azaltılması hususunda yönetmeliklerin yeniden tasarlanması kadar edinilen tecrübeler sonucu tasarım ürünlerin sağlayacağı faydalar da önemli rol oynamaktadır (Almufti et al., 2016: 1).

Görsel 4. Yaşam Masası-Life Desk (URL-5).

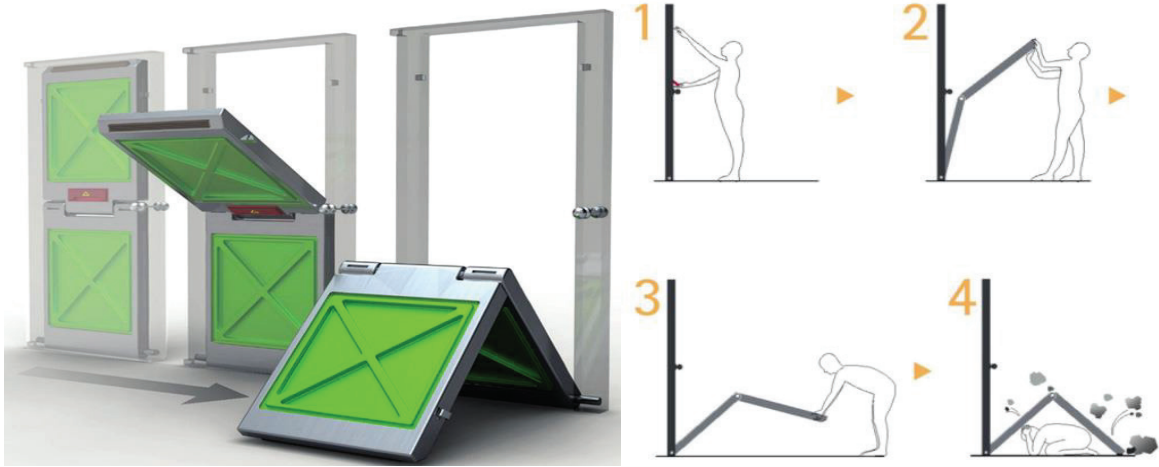
Görsel 4’de yer alan Yaşam Masası normal zamanlarda öğrenmeyi destekleyen olumsuz durumlarda ise, kapanan bir yapıya sahiptir. Ana hatları ile yüksek mukavemetli çelik ve plastik levha, geri kalan bölümleri ise gerilimi dağıtmak amacı ile erimiş çeliktir. Çin’de meydana gelen bir deprem sonrası öğrenci ve sivil vatandaşların deprem esnasında güvenliğini sağlama amacıyla altına saklandıkları masalardan ağır şekilde yaralanmaları ve ölmelerinin akabinde Haishan Deng tarafından geliştirilmiştir. Masa, öğrenciler için uzun vadede çalışma ortamı sağlayabilir ve acil bir durumda da sığınak olarak kullanılabilir (URL-5; URL-6).

Görsel 5. Depreme Dayanıklı Masa-Lifeguard Desk (LifeGuardStructures, 2020: 2).

Görsel 5’te yer alan Depreme Dayanıklı Masa, uzmanlar tarafından afet ve acil durumlarda sağlam bir masa altına saklanmamız gerektiğinin söylenmesi üzerine günlük kullanımdaki bir eşyanın içine gizlenmesi ile tasarlanmıştır. Enkaz durumları ve patlamalara karşı koruma sağlamak amaçlanmıştır. Ayrıca çelik zemin herhangi bir göçme durumunda alttan gelebilecek tehlikeleri önlemektedir. Yiyecek, su, acil durum aydınlatması, sinyal cihazı ve solunum maskesi gibi temel ihtiyaçlar depo bölmesinde saklanabilir (LifeGuardStructures, 2020: 2).

Görsel 6. Hızlı Sığınak Kapısı-The Quick-Shelter Door (URL-7).

Görsel 6'da yer alan Sung Young Um tarafından tasarlanan Hızlı Sığınak Kapısı, deprem esnasında acil bir sığınma ortamı sağlar. Sarsıntılar geçene kadar içeride saklanmanıza olanak sağlayan güçlendirilmiş bir çadır oluşturarak yaşam üçgeni yaratır. Bu kapı, bir deprem sırasında birçok kişiye fayda sağlayabilir. Hızlı Sığınak Kapısı'nın çalışma prensibi, deprem sırasında çekilmesini kolaylaştıran, cihaz gevşetecek, alt ve üst kısmı sabitleyecek bir kulp bulunmaktadır. Otomatik olarak zemine kolayca sabitlenmesini sağlamak ve bir üçgen oluşturmak için kapı üst kısmından alçaltılır. İşlemler yapıldıktan sonra oluşan boşluğa saklanılabilir. Deprem sırasında üzerine düşme ihtimali olan ağır malzemelere karşı dayanıklı bir yapı oluşturur (URL-8).

Görsel 7. Depreme Dayanıklı Masa-Earthquake Proof Table (URL-9).

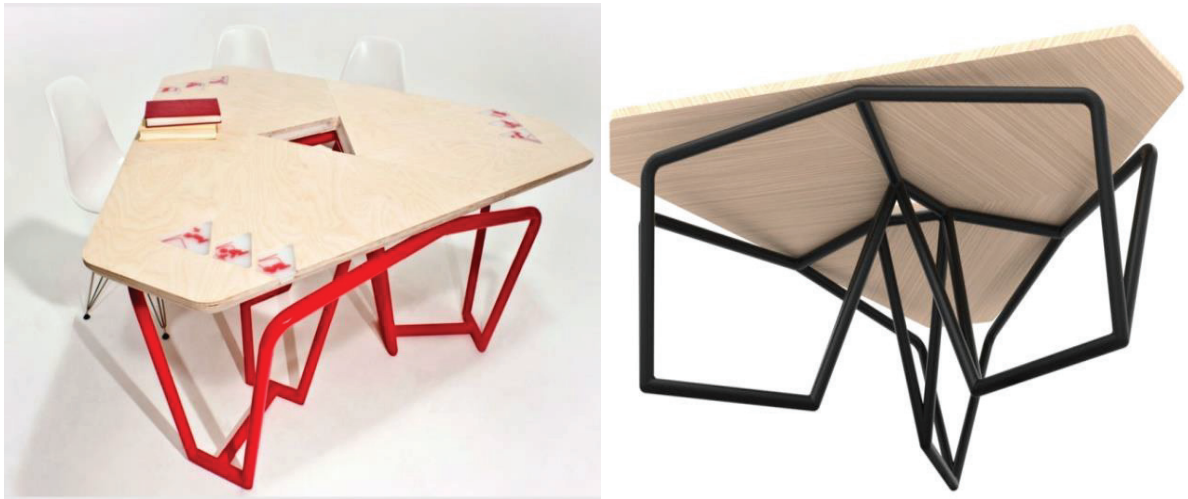
Görsel 7'de yer alan Depreme Dayanıklı Masa, depremler sırasında öğrenciler için güvenli bir sığınak oluşturmak için mezun öğrenci Arthur Brutter ve Profesör Ido Bruno tarafından özel olarak tasarlanmıştır. Okullarda çocukların bir deprem olduğunda sıralarının altına saklanmasının söylenmesi yaygın bir uygulamadır, ancak bu amaç için standart masalar yapılmamakta ve yıkılmaları durumunda olumsuzluklar meydana getirebilir. Tasarımcılar yaptıkları araştırmaların ardından ağırlığı masanın yüzeyine eşit bir şekilde yayan ve bir afet durumunda şeklini korumasını sağlayan bir

yapı oluşturdular. Depreme dayanıklı masa, iki çocuğun kaldırıp hareket etmesine yetecek kadar hafif üstüne düşecek 1000 kg'lık bir ağırlığı taşıyacak kadar dayanıklıdır (URL-9).

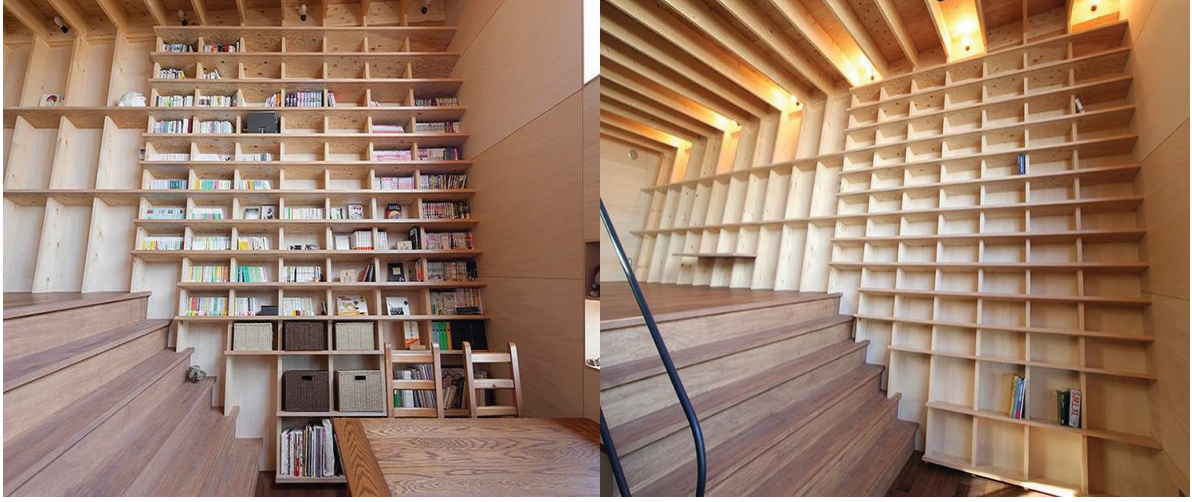
Görsel 8. Yaşam Üçgeni Masası-Life Triangle Desk (URL-10).

Görsel 8'de yer alan Yaşam Üçgeni Masası, çocuklara okulda bir afet durumunda ihtiyaç duydukları sığınağı anında sağlamak amacı ile Rui Sun, Wen Zhang, Guan-Chen Zhang, Er-Xuan Liu ve Yu-Chao Li tarafından tasarlanmıştır. Yaşam üçgeni masası, herhangi bir yazı masası gibi görünür ve çalışır, ancak bir sarsıntı durumunda, düşen enkazlara karşı güvenli bir üçgen oluşturarak sığınağa dönüşür. Bir afet durumunda, masa yüzeyi, kilidini açmak için yukarı kaldırılabilir, bu da aşağı kaymasına izin vererek altında üçgen bir alan oluşturabilir (URL-10).

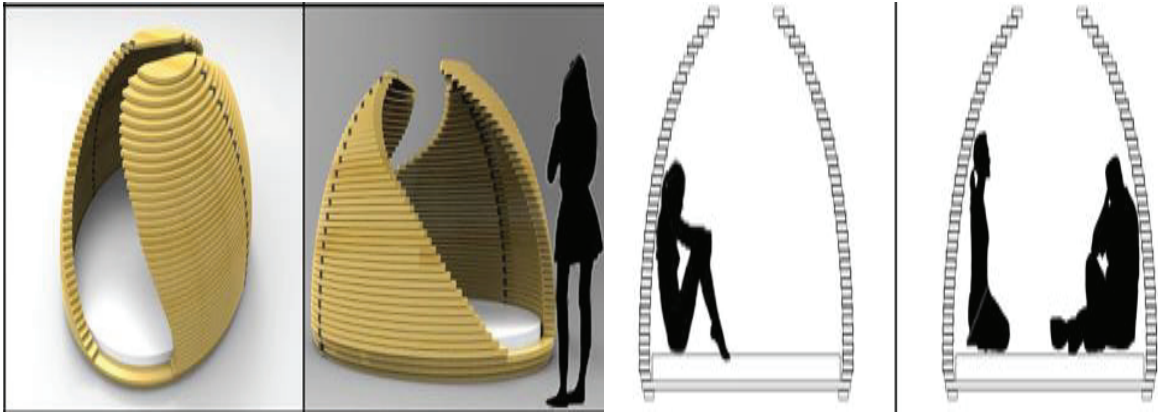
Görsel 9. Depreme Dayanıklı Okul Masası-Earthquake Resilient School Table (Tucker, 2017: 45).

İnsan ve doğa kaynaklı afetlerin artmasıyla birlikte dünya giderek daha güvensiz hale gelmekte ve bundan dolayı dayanıklılığı teşvik eden yenilikçi tasarımlar büyük talep görmektedir. Görsel 9'da yer alan Depreme Dayanıklı Okul Masası, gerek insan yapımı gerek doğal afetlere bağlı tehlikeleri azaltmak amacı ile Ryan Tucker tarafından tasarlanmıştır (Tucker, 2017: 45).

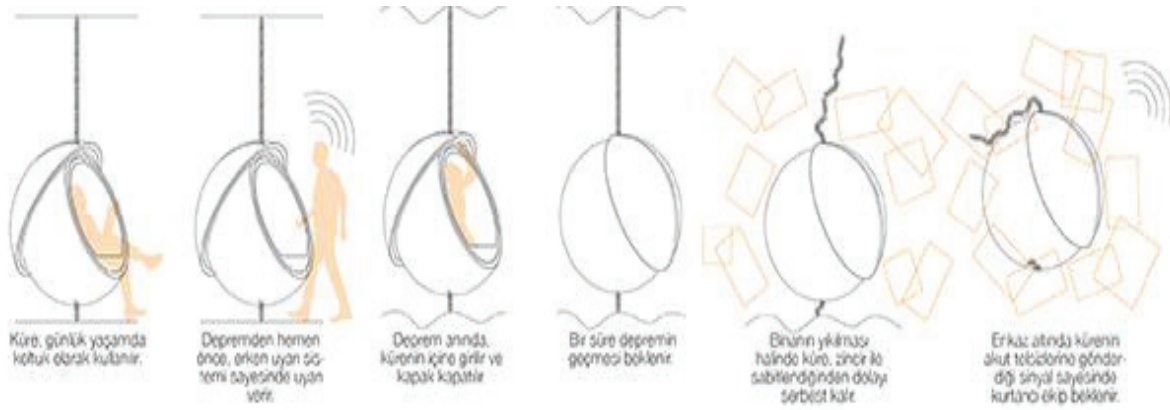
Görsel 10. Depreme Dayanıklı Tırmanılabilir Kütüphane-An Earthquake And Bomb Proof Climbable Library (URL-11).

Görsel 10'da yer alan kitaplığa eğim vermek hem yer kazanmak hem kitaplara ulaşımı kolaylaştırmak hem de deprem sırasında kitapların düşmesini önlemek amacı ile Japon mimar Shinsuke Fujii tarafından tasarlanmıştır (URL-11).

Görsel 11. Kilitli Yatak-Lock Bed (URL-12).

Görsel 11'de yer alan Ecem Aksoy ve Lachiyn Tuliyeve tarafından tasarlanan ve Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi'nin düzenlemiş olduğu Depremde Hayat Kurtaran Mobilyalar Tasarım Yarışmasında birincilik ödülü alan Kilitli Yatak (URL-12) afet ve acil durumlarda okullarda öğrenciler tarafından kullanılabilir. Özellikle açılır kapanır bir yapıda olması yer kaplamasını engellediği için çok kullanışlıdır. Okullarda özellikle engelli öğrencilerin olası bir kaos durumunda dışarı çıkmakta zorlanması durumlarında sınıflarda ya da koridorlarda konuşlandırılarak muhtemel tehlikeler azaltılabilir.

Görsel 12. Jeodezik Küre (URL-13).

Görsel 12’de yer alan İdil Kantarcı Jeodezik Küre ismini verdiği tasarımını, “Bazen yalnızca yapıların depreme dayanıklı olmaması değil evde bulunan eşyalar da kayıplara yol açabilir. Dolayısıyla deprem ilk hissedildiği anda güvenli bir yere ulaşım, en güvenli pozisyonu almak gerekir. İnsanı deprem sırasında hayatta tutabilecek en güvenli yer ise kişiye enkaz altında boşluk yaratabilecek mobilyalardır” diye ifade etmiştir. Küre günlük hayatta koltuk olarak kullanılabilir bir yapıya sahiptir. Bunun yanı sıra içerisinde afet ve acil durumlarda ihtiyaç halinde kullanılması durumlarına karşılık su, yiyecek il yardım malzemeleri ve AKUT telsizlerine sos sinyal gönderici gibi birçok ürün mevcuttur. Deprem anında küre kendisini kapatarak afet esnasında bir koruma sağlamaktadır (URL-13). Bu özellikleri ile okullarda yapısal olmayan unsurlar değerlendirildiğinde, okullarda engelli öğrenciler için bir olanak olarak değerlendirilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Afet risk yönetimi çalışmaları ile afetlerin meydana gelmesi engellenebileceği gibi risk azaltma çalışmalarına rağmen afetler oluştuğunda bile en az zararla atlatılabilir. Afet risk yönetiminde etkin ve hızlı bir müdahale için hazırlık çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen afet eğitimleri, planlamaları ve erken uyarı sistemleri vb. gibi çalışmalar afetlerin toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini azaltmada önemli bir yere sahipken bunun yanında zarar azaltma çalışmaları da bir o kadar değerlidir. Çünkü bir olayın afet boyutuna ulaşmasının önündeki tek engel başlı başına zarar azaltma çalışmalarıdır.

Risk azaltma kapsamında yapılacak olan en ucuz ve en kolay yöntem tehlikelerden kaçınmaktır. Kaçınmak mümkün olmadığında ise yapılacak zarar azaltma yöntemi savunmasızlığı azaltmaktır. Mevcut yerleşim yerlerinin deprem tehlikesinden uzak alanlara taşınmasını sağlamak ciddi maliyet ister. Ancak depremlerin öngörülemez oluşu insanlar için en büyük tehlikelerden birisidir. Gerçekleştiği yer ve zaman zararlar ile doğrudan örtüşmektedir. Bundan dolayı depremler karşısında yapılması gereken doğru hareket zarar azaltma çalışmalarıdır. Deprem riskini azaltmak veya önlemek amacıyla zararların daha çok yapısal ve yapısal olmayan nedenlerden dolayı meydana geldiği dikkate alınarak bu konuda gerekli önlemlerin alınması büyük önem arz etmektedir. Buradan hareketle sadece yapısal önlemlerle depremler açısından halkın güvenliğini sağlamak mümkün değildir. Ancak deprem kuşağında bulunan Türkiye açısından bakıldığında önceliğin, yapısal önlemler alınarak sorunların giderilmesi olması gerekmektedir. Yine de Türkiye’de meydana gelen depremler

incelendiğinde yapılarda herhangi bir hasar meydana gelmemesine rağmen yapısal olmayan elemanlardan dolayı da birçok can ve mal kaybı ile yaralanmaların meydana geldiği görülmektedir. Yapısal olmayan bileşenlerin yapısal sağlamlığa katkıda bulunmaması depremlerin risklerini arttıran unsurlardandır. Depremler sonrasında hem yapısal olmayan elemanların işlevselliği bozularak ekonomik kayıplar meydana gelmekte hem de bu elemanlardan dolayı can kayıpları ve yaralanmalar yaşanmaktadır.

Mevcut yasalarda yapısal olmayan elemanlarla ilgili boşlukların bulunması alınan ve alınacak tedbirlerin gözden kaçmasına sebebiyet verebilir. Toplum yaşamındaki kritik rolleri ve afetler sırasında artan önemi nedeniyle okullarda yapısal olmayan önlemlerin uygulanmasının özellikle üzerinde durulması gerekmektedir. Çünkü Türkiye'nin en büyük kaynaklarından biri olan çocuklar zamanın büyük bir bölümünü okul binalarında geçirmektedirler. Özellikle okullarda çok sayıda öğrenci, öğretmen, personel ve ziyaretçi olduğu düşünüldüğünde olası bir depremde can ve mal kayıplarının miktarındaki artış beklenilenin üzerinde olabilir. Çalışmada yapısal olmayan elemanların neden olduğu hasarların önemine ve sebebiyet verdiği kayıplara yer verilmektedir. Bu konuda özellikle küresel ölçekte okullarda meydana gelen kayıplar üzerinde durulmuştur ve öneriler sunulmuştur. Çalışmada yer alan önerilerin, okullarda kullanılan mevcut materyallerin yerini alması ve kayıpların azaltılması noktasında alternatif çözüm önerisi oluşturması beklenmektedir.

Okullar için deprem tasarım ürünlerinin geliştirilmesi, öğretmenler, personeller, ziyaretçiler ve özellikle öğrencilerin can kayıplarının önüne geçmek ve afet sonrası süreçte okullardaki eğitim öğretim faaliyetlerinin yeniden devam etmesi için geçici ve kalıcı yaklaşım arasındaki boşluğu kapatmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Okullar için önerilen deprem tasarım ürünleri, gerek ülke genelinde gerekse yerel ölçekte uyarlanabilen ve sürdürülebilir bir modüler tasarım yoluyla özellikle öğrenciler ve öğretmenler için kendilerini güvende hissetmelerine ek olarak daha iyi öğrenme deneyimleri sağlayacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya; Yazar 1: % 50, Yazar 2: % 50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Depreme Karşı Okul Binalarında Yapısal Olmayan Tehlikelere Alternatif Mobilya Tasarım Önerileri” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür

Çalışmada yer alan Görsel 3'ün çizimine olan katkılarından dolayı Caner TÜRKYILMAZ'a içtenlikle şükranlarımızı sunar ve teşekkür ederiz.

Kaynakça

- ADRC, (Asian Disaster Reduction Centre). (2005). Total Disaster Risk Management. Kobe; ADRC.
- AFAD, (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı). (2014). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. *T.C.Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*. Kasım 2014.
- Akbaba-Altun, S. (2005). Turkish school principals' earthquake experiences and reactions. *International Journal of Educational Management*. 19(4), 307–317, 2005.
- Alexander, D. E. (2010). The L'Aquila earthquake of 6 April 2009 and Italian Government policy on disaster response. *Journal of Natural Resources Policy Research*. 2(4), 325-342. doi.org/10.1080/19390459.2010.511450.
- Alıcı, M. (2019). Deprem Unsuru Açısından Mobilya Kullanımının İncelenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(2), 4-15.
- Almufti, I., Hazleton, B., ve Davis, K. (2016). Braced for the Future. April 2016, 2016.
- Aytöre, O. S. (2005). Depolama ve üretim biçimleri açılarından seri üretilen mobilyaların deprem karşısında insan üzerindeki etkileri. *Deprem Sempozyumu*. (23-25 Mart 2005), 1251, 1260.
- Bangay, C. (2013). Natural hazards in India: Forewarned is forearmed. *Educaşion and Natural Disasters*. London and New York: Bloomsbury, 62-85.
- Bayraktar, H., Sahtiyancı, E., & Kuru, A. (2019). Risk Değerlendirme Matris Yöntemi Kullanarak Okullarda Deprem Kaynaklı Yapısal Olmayan Risklerin Olası Etkilerinin Belirlenmesi. *Afet ve Risk Dergisi*. 2(2), 128-152., 2019. doi.org/10.35341/afet.624745
- Büyükkaragöz, A., Koprman, Y., & Can, Ö. (2015). Deprem Güvenliği ve Yapısal Olmayan Elemanlar. *Standart*. s.58-61, Haziran 2015, 2015.
- Can, H., & Özmen, B. (2010). Türkiye'nin Deprem Gerçeği Paneli. *Gazi Üniversitesi Deprem Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını*. Ankara.
- Çanakkale Yerel Gündem 21. (2003). Afetlere Karşı Hazırlıklı Olalım Küçük Çabalar Basit Önlemler Afetlerin Felakete Dönüşmesini Önler!. *Afetlere Hazırlanma Broşürü*. 2003.
- Demirarslan, D. (2016). Türkiye ve Japonya'da Konutların Yapısal Olmayan Deprem Tehlikeleri Açısından İncelenmesi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*. 2(2), 121-129.
- Dhokal, R. P. (2010). Damage to Non-Structural Components and Contents in 2010 Darfield Earthquake. *Bulletin of the New Zealand Society for Earthquake Engineering*. 43(4), 404-411. 2010. doi:10.5459/bnzsee.43.4.404-411
- Durukal, E., Erdik, M., Sungay, B., Türkmen, Z., & Harmandar, E. (2008). Yapısal Olmayan Deprem Risklerinin Azaltılması Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri. *JICA Türkiye Ofis.*, Yayın No:2, S:157-174, 2008. ISBN: 978-975-98140-1-4

- Dyregrov, A., Salloum, A., Kristensen, P., & Dyregrov, K. (2015). Grief and Traumatic Grief in Children in the Context of Mass Trauma. *Current Psychiatry Reports*. 17(6), 1-8. doi:10.1007/s11920-015-0577-x
- FEMA. (2011). Reducing the Risks of Nonstructural Earthquake Damage. *A practical guide Federal Emergency Management Agency*. Washington DC, 2011.
- Fraze, J. (2013). Earthquake-Proof Table Combines Functionality And Safety. 2013. <https://www.fromthegravevine.com/innovation/Earthquake-proof-table-combines-functionality-safety> (Son Erişim: 02.03.2021).
- Glaser, B. G. (1965). The Constant Comparative Method Of Qualitative Analysis. *Social Problems*. 12(4), 436-445. doi.org/10.2307/798843
- Gül, O. K. (2011). 27 Aralık 1939 Erzincan Depremi'nin Sivas ve İlçelerine Etkileri. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*. (3), 135-145. 2011.
- Hugenbusch, D., & Neumann, T. (2016). Cost-Benefit Analysis of Disaster Risk Reduction. *Aktion Deutschland Hilft eV Germany*, 2016.
- Ibrion, M., & Paltrinieri, N. (2018). The earthquake Disaster Risk in Japan and Iran and the Necessity of Dynamic Learning from Large Earthquake Disasters Over Time. *Earthquakes-Forecast, Prognosis and Earthquake Resistant Construction*, IntechOpen, Rijeka, Croatia, P11-P29. 2018. doi.org/10.5772/intechopen.76014
- İpek, C. (2015). Deprem Etkisi Altındaki Yapısal Olmayan Sistemlerin İncelenmesi. 5. *Uluslararası Deprem Sempozyumu*. 187-199, 2015.
- İpek, C., Kuzucuoğlu, A. H., & Kıstır, M. R. (2015). Yapısal Olmayan Sistemlerin Deprem Etkileri Açısından Değerlendirilmesi. *International Burdur Earthquake & Environment Symposium (IBEES2015)*. 7-9 May 2015, Mehmet Akif Ersoy University, Burdur-Türkiye. 2015.
- Kadioğlu, M., Gürkaynak, İ., & Boydak, A. (2013). Kızılay ile Güvenli Yaşamı Öğreniyorum 4. Sınıf ve Üzeri İçin Öğretmen Kitabı. *Türk Kızılay*. 2013. ISBN- 975-00444-0-1
- Keating, A., Mechler, R., Mochizuki, J., Kunreuther, H., Bayer, J., Hanger, S., ... & Egan, C. (2014). Operationalizing Resilience Against Natural Disaster Risk: Opportunities, Barriers, And A Way Forward. *Zurich Flood Resilience Alliance*. IIASA, 2014.
- Kuzucuoglu, A. H. (2014). Kütüphanelerde Yapısal Olmayan Malzeme Kaynaklı Riskler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi*. 1(2), 21-38.
- Li, G., Zhao, J., Murray, V., Song, C., & Zhang, L. (2019). Gap Analysis on Open Data Interconnectivity for Disaster Risk Research. *Geo-Spatial Information Science*, 22(1), 45-58. doi.org/10.1080/10095020.2018.1560056

- LifeGuardStructures. (2020). Life-Saving Structures Multi-Hazard Protection İn A Familiar Form. www.lifeguardstructures.com, 2020.
- Mutch, C. (2015). The role of schools in disaster settings: Learning from the 2010–2011 New Zealand earthquakes. *International Journal of Educational Development*. 41, 283-291. doi.org/10.1016/j.ijedudev.2014.06.008
- Özdikmen, T. (2019). Afet ve Acil Durum Yönetimi Saha Uygulamalı Afet Yönetimi ve Acil Durum Metodolojileri. *Seçkin Yayıncılık*. 2019. ISBN: 978-975-02-5191-7
- Özmen, B., (2018). Afet Yönetimi ve Temel Kavramlar. Afet Yönetimi I Kitabı. Bölüm I. *Anadolu Üniversitesi*. Eskişehir 2018. E-ISBN: 978-975-06-2779-8
- Özmen, B., Gerdan, S., & Ergünay, O. (2015). Okullar için Afet ve Acil Durum Yönetimi Planları. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*. 3(1), 37-52. 2015.
- Paci-Green, R., & Pandey, B. (2015). Towards Safer School Construction: A Community-Based Approach. *Global Alliance for Disaster Risk Reducation and Resilience in the Education Sector (GADRRRES)*. 2015. URL: <http://saferschoolconstruction.com> (Son Erişim: 01.10.2021).
- Pambudi, D. I., & Ashari, A. (2019). Enhancing Role of Elementary School in Developing Sustainable Disaster Preparedness: A Review with Some Examples from Disaster-Prone Areas of Merapi. IOP Conf. Series: *Earth and Environmental Science*. 271, 012016, 2019. doi.org/10.1088/1755-1315/271/1/012016
- Perrone, D., Calvi, P. M., Nascimbene, R., Fischer, E. C., & Magliulo, G. (2019). Seismic Performance of Non-Structural Elements During the 2016 Central Italy Earthquake. *Bulletin of Earthquake Engineering*. 17(10), 5655-5677.
- Petal, M., & Sanduvaç, Z. M. (2010). Okullarda Afet ve Acil Durum Yönetimi El Kitabı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Quarantelli, E. L. (2000). Disaster Planning, Emergency Management and Civil Protection: The Historical Development of Organized Efforts to Plan for and to Respond to Disasters. *University of Delaware Disaster Research Center*.
- Rogers, S. (2016). Designing for Disaster: 15 Ideas for Preparedness & Response, 2016. <https://weburbanist.com/2016/03/09/designing-for-disaster-15-ideas-for-preparedness-response/> (Son Erişim: 01.03.2021).
- Schencking, J. C. (2013). The great Kantō earthquake and the chimera of national reconstruction in Japan. In *The Great Kantō Earthquake and the Chimera of National Reconstruction in Japan*. Columbia University Press.
- Sırış, R., Köseoğlu, K., Kırkan, H., & Çalışkan, C., (2015). Bir Okulda Yapısal Olmayan Önlemlerin Değerlendirilmesi . 18. *Ulusal Halk Sağlığı Kongresi* (pp.740-741). Konya, Turkey

- Tucker, R. (2017). The Kids Are All Right: Designing an Earthquake-Resilient Classroom Table.
- Tucker, R. (2017). The Kids Are All Right: Designing an Earthquake-Resilient Classroom Table. Victoria University Of Wellington 2017, A Thesis Submitted To The Victoria University Of Wellington In Fulfilment Of The Requirements For The Degree Of Master Of Design Innovation, 2017.
- Tüzün, C. (2019). Binaların Deprem Tasarımında Yeni Yaklaşımlar ve Tesisatlar İçin Deprem Koruması Yöntemleri. *14. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi, Tesisatlarda Sismik Koruma Semineri*. 17-20 Nisan 2019/İzmir, 987-995.
- Ulay, G. (2013). “Depreme Karşı İç Mekan Donatılarındaki Çözümler”. *II. Ulusal Mobilya Kongresi*. 11-13 Nisan 2013, Denizli, 618-627.
- Ulay, G., & Bekiroğlu, M. S. (2016). Deprem Faktörünün Mobilya Kullanımı Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 21(1), 43-54.
- UN & ISDR, (2004). Living With Risk: A Global Review of Disaster Reduction Initiatives, Geneva: United Nations Inter-Agency Secretariat. *United Nations International Strategy for Disaster Reduction*. 2004.
- UN & ISDR, (2009). UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction. *United Nations International Strategy for Disaster Reduction*. Geneva, Switzerland, May 2009.
- UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund), (2009). Sichuan Earthquake One Year Report May 2009. 2009.
- UNISDR (The United Nations Office for Disaster Risk Reduction). (2014). Comprehensive School Safety. In: Reduction Unofdr, Editor 2014, This Document Describes The Three Pillars Of Comprehensive School Safety As A Means Of Reducing Children's Risks From Hazards, 2014.
- URL-1: <https://deprem.afad.gov.tr/deprem-tehlike-haritasi> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- URL-2: <http://www.koeri.boun.edu.tr/aheb/yota.asp> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- URL-3: <https://www.afad.gov.tr/van-depremi-hakkinda> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- URL-4: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-41337467> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- URL-5: <https://www.yankodesign.com/2008/12/31/triangle-of-life/> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- URL-6: <https://weburbanist.com/2016/03/09/designing-for-disaster-15-ideas-for-preparedness-response/> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- URL-7: <https://www.yankodesign.com/2012/03/13/the-quick-shelter-door/> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).

- URL-8: <https://hometone.com/quick-shelter-door-emergency-door-earthquake-sung-young-um.html> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- URL-9: <https://www.dezeen.com/2012/04/11/earthquake-proof-table-by-arthur-brutterand-ido-bruno/> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- URL-10: <https://www.gizmodo.cz/?tag=life-triangle-desk> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- URL-11: <https://www.artfido.com/architect-designs-an-earthquake-and-bomb-proof-climbable-library/> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- URL-12: <https://www.arkitera.com/haber/depremde-hayat-kurtaran-mobilyalar-tasarim-yarismasi-finalistleri-selanikte/> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- URL-13: <https://haber.yasar.edu.tr/genel/yasarli-idilin-deprem-kuresi-projesi-hayat-kurtaracak.html> (Erişim Tarihi: 02.10.2021).
- Uzun, O., Perçin, O., & Küreli, İ. (2015). Mobilya ve İç Mekanlarda Deprem Hazırlıklarının Belirlenmesi (Simav ve Düzce örneği). *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 15(2), 183-196.
- Wisner, B. (2006). Let Our Children Teach Us! A Review Of The Role Of Education And Knowledge In Disaster Risk Reduction. On Behalf Of The Isdr System Thematic Cluster/Platform On Knowledge And Education, Books for Change 139, July, 2006
- Yamori, K. (2013). A Historical Overview of Social Representation of Earthquake Risk in Japan: Fatalism, Social Reform, Scientific Control and Collaborative Risk Management. *In Cities at Risk* (Pp. 73-91). Springer, Dordrecht.
- Yildiz, A., Teeuw, R., Dickinson, J., & Roberts, J. (2020). Children's Earthquake Preparedness and Risk Perception: A Comparative Study of Two Cities in Turkey, Using a Modified PRISM Approach. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 49, 101666.
- Yüzügülü, Ö. (1991). Depreme Karşı Hazırlık. *İstanbul ve Deprem Sempozyumu*. Kongre Sempozyum Bildiriler Kitabı. 54-165, 1991. <https://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/12150.pdf>

Extended Abstract

Turkey's presence on the fault lines and earthquakes so far indicate that an earthquake is at any moment facing the reality of an earthquake. Due to the unpredictable occurrence of earthquakes at the time, where and at what severity, the earthquake strength of the structure and the present condition of the non-structural components used in the building are very important at the point of reducing damage. For this reason, Turkey, which is part of the earthquake belt, should prioritize unstructured measures as well as structural measures.

In the study, design at the time of the earthquake aims to highlight the idea of replacing existing materials in schools based on theoretical analysis of products as alternative solution recommendations in the reduction of losses. For this purpose, document analysis is preferred. Study is a qualitative study. The results included in the project designs were developed by scanning the local and foreign literature.

When the studies in the literature are examined, there are many assessments of earthquakes and non-structural hazards. This research focuses on the importance of non-structural hazards to school buildings in the case of earthquake disaster, and develops solutions that support the replacement of existing materials used with more resistant to potential risks. This study aims to create and apply a modular school class design product prototype to support the "creating resistance" approach based on the idea of preventing losses in post-disaster processes and to create a base for work done in this area. The purpose of this study is to fill the gap in the standard practice of the educational materials used in schools before and after disasters. This gap is based on two approaches to the working frame at the filling point. These are to increase the earthquake strength of materials and to produce long-term, lasting solutions.

The study focuses primarily on the earthquake-school relationship and includes the losses in this area. The following sub-header emphasized the importance of earthquakes in focusing on non-structural hazards. In this sense, the relevant literature is examined and given examples of the subject. Later in the study, an assessment of the school classes is conducted on the importance of non-structural hazards as well as structural hazards in earthquakes, and examples of alternative design products are given.

Earthquake design products recommended for schools are thought to provide better learning experiences, especially for students and teachers, through a sustainable modular design that can be adapted both nationally and locally.

Geliş Tarihi / Received Date
21.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
29.06.2023

Investigation of Solid Waste Collectors with Economic and Social Dimensions

Katı Atık Toplayıcıların Ekonomik ve Toplumsal Boyutlarıyla İncelenmesi

Mehmet KOCA¹

Abstract

Solid waste collectors play a key role in collecting domestic waste and recycling it. The negativities in the working environment and conditions of those who try to make a living by collecting solid waste affect their position in the social context. For this reason, in this study, the waste collection experiences of the actors in the solid waste collection sector were discussed. The economic and social disadvantages associated with their work were tried to be understood. In this qualitative study, semi-structured interviews were conducted with 20 participants (one of whom owns a waste sorting facility and two of whom are facility employees) who make a living by collecting solid waste in Ordu, Turkey. The sampling of the interviews was determined by sequential sampling. But there were also those who were determined by a little snowball sampling. The data collected through interviews were analyzed using descriptive and content analysis techniques. The findings of the study revealed the experiences of solid waste collectors and the challenges they face in the sector with their economic and social dimensions. In this way, ideas were obtained about the working conditions of solid waste collectors and their place in working life, migration experiences, poverty levels and stigma situations. It also allows policymakers to gain insight into improvements to waste collectors' working conditions and social status.

Keywords: Solid waste, solid waste collectors, social change, migration, poverty, disadvantage, recycling.

Öz

Katı atık toplayıcıları, evsel atıkların toplanması ve bunların geri dönüşüme kazandırılmasında kilit rol oynar. Katı atık toplayarak geçimlerini sağlamaya çalışanların çalışma ortamı ve koşullarındaki olumsuzluklar sosyal bağlamdaki konumlarını da etkiler. Bu nedenle bu çalışmada katı atık toplama sektöründeki aktörlerin atık toplama deneyimleri ele alındı. Onların yaptıkları iş ile ilgili ekonomik ve sosyal dezavantajlıklar anlaşılmasına çalışıldı. Bu nitel çalışmada, Türkiye'nin Ordu şehrinde katı atık toplayarak geçimini sağlayan (biri atık ayrıştırma tesisi sahibi ikisi tesis çalışanı olan) 20 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirildi. Gerçekleştirilen görüşmelerin örnekleme, ardışık örnekleme ile belirlendi. Fakat az da olsa kartopu örnekleme ile belirlenenler de oldu. Görüşmeler yoluyla toplanan veriler, betimsel ve içerik analizi teknikleri kullanılarak analiz edildi.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: mehmetkoca@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1930-121X

Çalışmanın bulguları, katı atık toplayıcılarının deneyimleri ve sektörde karşılaştıkları zorlukları ekonomik ve sosyal boyutlarıyla ortaya koydu. Böylece, katı atık toplayıcıların çalışma koşulları ve çalışma hayatındaki yerleri, göç deneyimleri, yoksulluk seviyeleri ve damgalanma durumları hakkında fikirler edinildi. Ayrıca bu çalışma, politika yapıcılara atık toplayıcıların çalışma koşullarına ve sosyal statülerine ilişkin iyileştirilmeler konusunda içgörü edinmelerine olanak sağlar.

Anahtar Kelimeler: Katı atık, katı atık toplayıcıları, toplumsal değişme, göç, yoksulluk, dezavantajlılık, geri dönüşüm.

Introduction

The excessive consumption seen recently in today's societies and the efforts to bring all kinds of waste generated from this consumption to the market by re-refining them on the axis of capitalist values have brought many changes in many modern areas society offers to humanity. The area where this change is seen concerns the whole world and is associated with environmental problems. Combined with human sensitivities, which emerge in the relationship between production and consumption, has been recycling. Naturally, then, recycling has become a robust sector not only for modern societies but also for backward societies and has become the focus of attention of many segments of society. Solid waste collectors, one of these segments and at the lowest step of the recycling sector, work under challenging conditions, especially informal labor. The number of those who make a living working in this way is increasing daily.

Subsistence is a concept that includes people's abilities and means of living, including their food, income, and wealth (Chambers & Conway, 1992: 1). The concept of subsistence strategies refers to a series of adjustments made by households in response to internal and external factors in order to survive at the same level or achieve upward mobility (Lingman, 2005: 16). In subsistence strategy analysis, individuals are seen as productive and active actors, not passive. However, the strategies developed by individuals are not independent of the resources and structural conditions they possess (Güneş, 2010; Didero, 2012). Solid waste collection is one of the effective tools that individuals use to overcome the daily economic difficulties they experience. Although they seem to be free to choose this job, their inclusion in the informal economy has to do with the resources they have and structural problems.

Fragmentation in the labor market leads to the marginalization of certain groups in society (Castles & Miller, 2008: 282). In other words, some segments of society may face disadvantageous situations such as poverty, discrimination and stigma. When the studies focusing on solid waste collectors in Turkey are examined, the legal dimensions of garbage and recycling (Kılınç, 2014), the working and exclusion status of recycling workers from the perspective of university students (Çeken, 2017), the problems experienced by waste collectors in the axis of urban poverty (Özsoy, 2012), psychosocial reflections on urban poverty experiences (Güngördü & Özgen, 2021), their contribution to recovery policies and social inclusion (Ekşi, 2017). Apart from these, studies conducted in different countries have shown the poverty levels of solid waste collectors (Hayami et al., 2006), class struggle (Campbell, 2018), the changing situations of actors with the collection of waste by multinational companies (Didero, 2012) and their working conditions in unsafe and unsanitary conditions (Cointreau, 2006; Bunn et al., 2011; Mol et al., 2019; Lissah et al., 2020). However, in the literature review, it is seen that especially in

Turkey, the field studies that deal with the waste collection experiences of solid waste collectors and the determinants of economic (working conditions) and social conditions (such as migration, poverty, stigmatization) that affect these experiences are at a very limited level. In this context, this study aims to understand and interpret the waste collection experiences of solid waste collectors by considering the gap in the literature. The main questions sought to be answered in the research are:

- 1) How do solid waste collectors understand the economic expectations for the work they do, and how do they make sense of the economic expectations they perceive about the work they do?
- 2) What societal situations influence waste collection experiences? Do they experience processes of being labelled, such as being stigmatized by positive or negative reviews?

A Contextual problematic of modernity and underdevelopment: Waste production and management

Problem of waste is a problem in underdeveloped societies as well as in developed modern societies. The increase in consumption and the encompassing of every area of social life have brought this problem to universal dimensions and made waste management necessary. According to the World Bank, solid waste management, a universal problem, affects everyone globally. Governments and individuals make consumption and waste management decisions that affect communities' daily health, productivity, and cleanliness. If the decisions taken are not effective, the wastes cause pollution of the world's oceans, clogging of sewers and floods. Additionally, it has negative impacts such as transmitting diseases via vector breeding; the burning of waste also causes respiratory problems through airborne particles, harms animals that consume it unknowingly, and affects economic development through diminished tourism (Kaza et al., 2018: 1).

As a result of the consumer society, today's unprecedented waste is not a result of some organic processes related to human nature but primarily a result of the level of well-being and, therefore, consumption habits. For this reason, societies and individuals with high-income levels produce more wastes that depend on the human decision (Kılınç, 2014: 470). Worldwide, 2.01 billion tons of household solid waste are generated annually. With the increasing population and consumption worldwide, this figure is expected to reach 2.59 billion tons by 2030 and 3.4 billion tons by 2050. Many of these wastes are produced by developed countries that we can call modern. Although they make up only 16 percent of the world's population, high-income countries have 34 percent of the world's waste, or in other words, 683 million tons.

In contrast, low-income countries, which comprise 9 percent of the world's population, produce only about 5 percent, or 93 million tons, of global waste. Three high-income countries in the North American region (Bermuda, Canada, and the United States) produce the highest average amount of waste per capita at 2.21 kilograms daily. The three areas, highly populated by low- and middle-income nations, make the lowest amount of waste per capita. The average daily waste produced by these regions is 0.46 kilograms in Sub-Saharan Africa, 0.52 kilograms in South Asia, and 0.56 kilograms in East Asia and the Pacific. Overall, the estimated global average for 2016 is estimated at 0.74 kilograms of solid waste production per person per day. Average waste production between countries varies considerably, from

0.11 kilograms per person per day to 4.54 kilograms. Waste generation has a generally positive relationship with economic development. With increasing income changes, waste generation has increased faster than generally at lower income levels (Kaza et al., 2018: 20).

In Turkey, according to the calculations of the Turkish Statistical Institute, a total of 104.8 million tons of waste, including 30.9 million tons of hazardous waste, was generated in manufacturing industry establishments, mining enterprises, thermal power plants, organized industrial zones (OIZ), health institutions and households in 2020. Compared to 2018, it is stated that the total amount of waste has increased by 10.5 percent. Again, according to TURKSTAT, waste services are provided in 1,387 of the entire 1,389 municipalities, 69.4 percent of the 32.3 million tons of waste collected in the municipalities where waste service is provided are sent to landfill facilities, 17 percent to municipal landfills, and 13.2 percent to recovery plants. In contrast, 0.4 percent is disposed of by burning in the open, buried, or poured into a stream or land. As a result, the average daily amount of waste collected in the municipalities was 1.13 kg (TURKSTAT, 2021).

Countries' waste management situations also evolve as they move from low-income to middle- and high-income levels. Increased prosperity and urbanization are related to an increase in waste generation per capita (Kaza et al., 2018: 1). Definitions of waste and definitions of domestic solid waste (MSW) differ in different countries. For example, among developed countries, domestic solid waste (MSW) defines all goods defined as used goods that still have economic value among developing countries. In developed countries, eliminating used electronic appliances, furniture and fixtures, newspapers, magazines, and clothing causes the cost of disposal. For this reason, these goods are described as waste in developed countries because they cause problems and require more processing. Conversely, in developing countries, these are considered valuable goods and can still be used after being repaired or their components have been recovered from reusable. Most people at all economic levels in developing countries (such as Indonesia and Türkiye) have different perceptions of the lifespan of consumer goods. Considering these items are saleable, or could be donated to those of lower income, they are rare in municipal waste management chains, since they are perceived as used objects that still have an economic value (Damanhuri & Padmi, 2012: 29-30).

Adequate waste disposal or sorting, such as controlled landfills or more tightly operated facilities, is almost entirely the concern of so-called modern high- and upper-middle-income countries. Low-income countries often use open landfills. While 93 percent of waste is discarded in low-income countries, only 2 percent is thrown away in high-income countries (Kaza et al., 2018: 18). As a matter of fact, modern societies can transform wastes into valuable commodities with the advantage of their advanced technologies and waste management systems when compared to less developed countries.

Waste collectors primarily collect the waste generated in countries where waste management systems are underdeveloped, and by including urban wastes, which constitute a severe burden for the balance of nature, into the recycling chain, it turns this burden into an ecological and economic benefit (IPA, 2022: 15).

The transformation of municipal wastes into ecological and economic benefits depends on increasing the recycling rate. Increasing this rate depends on individuals being more environmentally conscious,

expanding recycling networks, and the conditions of all actors in this field. In this context, it is to know the circular economy and the actors involved in this economy.

Traces of social change: Circular economy and its actors

In today's world, compared to before 2002, food and raw material prices have fluctuated and reached higher levels. As a result, this has created problems related to resources from consumer to producer as it suppresses economic expenditures. Therefore, this situation has made it more problematic to provide lower-cost materials, energy, and credit necessary for business volume creation in a linear economy. As a result, European Union countries accelerated their transition from a linear economy model to a circular economy model (Balbay et al., 2021: 558). On the other hand, with the current economic model, global action plans have been prepared for the transition from the "take-make-dispose" based linear economic model to the "build-use-recycle" based circular economic model with the increasing environmental pollution. The Action Plan on Circular Economy is one of the most critical components of The European Green Deal prepared on this axis. The circular economy model aims to extend the product life cycle by producing less waste and more value (IPA, 2022: 17).

The producer and consumer have significant responsibilities in the circular economic model. It can be said that producers "take the financial and/or organizational responsibility for collecting or retrieving used goods and separating and processing for their recycling" (EPRS-Briefing, 2016, as cited in Gutberlet & Carenzo, 2020: 2), while consumers take on responsibilities such as displaying more conscious behaviors on waste generation and management. The understanding of sustainable development lies in the logic of the circular economy and is based on strict adherence to the principles of this understanding. However, when the socio-economic setting in low- and middle-income countries is taken into account, waste management or recycling in these economies is largely characterized by informality (Gall et al., 2020).

These innovative waste management and recycling strategies, which result from the circular economy, have recently provided many opportunities and allowed the involvement of different actors. The warehouse workers in Turkey are at the forefront of the actors involved in this. Warehousemen are divided into two as licensed and unlicensed. Licensees operate with approval by the Ministry of Environment and Urbanization and by the issuance of licenses by municipalities, and these are called Collection and Sorting Facilities. Collection and sorting facilities recycle waste from markets, shopping malls, organized industrial sites, printing houses, and factories. Unregistered warehouses without a license are more interested in domestic waste. These unregistered warehouses, also called 'interposit,' buy the household wastes collected by solid waste collectors, or rickshaws, which are seen in containers on streets and avenues, and sell them to licensed warehouses (Oksijen, 2021). Therefore, there have been new social transformations in the relationship between production and consumption, woven with environmental problems and combined with human sensibilities. Although this transformation brought many advantages, it also brought negativity. One of the negatives, and perhaps the most important, is forming a large section of the recycling commodity chain, the rules of which are determined by capital and which drags those involved in the sector into informality. This segment will be referred to as solid waste collectors in this study.

Solid waste collectors are sometimes known as "rickshaw pullers" due to the tools they use in this business, sometimes as "those who live off garbage" due to their fields of activity and are defined as people who make a living by collecting waste from homes and selling them to recycling facilities (IPA, 2022: 29). These people play an important role in separating the wastes out of use, collecting them, and turning them into raw materials to become reusable. Although waste collectors worldwide have played a role, they face many problems. One of the main problems is that they work in unhealthy and inhumane conditions. Especially today, the increase in international migrations and the fact that people who leave their homelands as a result of these migrations start to deal with these jobs in the countries they go to can expose them to multiple disadvantageous situations such as exclusion and stigmatization. For this reason, in the next part of the study, these problems of solid waste collectors will be examined based on the fieldwork.

Method

In this study, qualitative method was used by conducting in-depth interviews with people who are trying to maintain their livelihood by collecting solid waste. In accordance with the nature of the qualitative research, it was tried to reach the essence of the waste collection experiences of solid waste collectors. According to Creswell (2012: 26), different basic features are seen at every stage of the research process in qualitative research. A detailed understanding of exploring a problem and a central phenomenon is developed. In this research, a literature review plays a minor role. The purpose of the research and the research questions are indicated in a general way according to the participants' experiences. Words-based data is collected from a few people to get participants' opinions. Data is analyzed for explanations and themes, and broader implications of the findings are interpreted.

Working team

Solid waste collection in Turkey, which has been going from the 1970s to the present day, has become a method (strategy) for many people from different social segments who cannot be included in the formal labor force, especially in urban areas, to continue their daily lives (IPA, 2022: 29). "Although the exact number of people who make a living by collecting solid waste in Turkey is not known, according to a recent study, it is estimated that about 15,000 people in Istanbul and 40,000 people in Turkey are working only in the field of the paper collection" (AGED, 2021). In this context, it is estimated that there are more than 500 waste collectors residing in various Districts of Ordu Province, wandering around the neighborhoods and sorting garbage containers by the roadside, collecting waste that they consider valuable (e.g., plastic, cardboard, metal). In this context, 20 people (one of whom owns a recycling facility) who earn their living by collecting waste in the Altınordu District of Ordu Province were interviewed. Information on the demographic characteristics of the participants is presented in Table 1 below.

Table 1. Demographic characteristics of the participants

Code	Nationality	Gender	Age	Educational Status	Marital Status	Number of Children	Year of Arrival in Ordu Province	Daily Earnings (TRL)	Solid Waste Collection Time (Year)	Previous Job
K1	Iraq	Male	33	Primary School	Married	4	2021	520	1	Truckdriver
K2	Iraq	Male	37	Primary School	Married	4	2016	350	3	Seller of Furniture
K3	Iraq	Male	38	Primary School	Married	4	2017	250	2	Tilemaker
K4	Iraq	Male	36	University	Married	3	2017	400	2	Engineer
K5	Iraq	Male	35	Primary School	Married	2	2016	450	5	Butcher
K6	Iraq	Male	43	Primary School	Married	8	2019	320	3	Agricultural laborer
K7	Iraq	Male	32	University	Single	0	2018	600	2	Dyer
K8	Iraq	Male	35	Primary School	Married	3	2017	300	6	Tailor
K9	Iraq	Male	41	Primary School	Married	4	2018	300	4	Teacher
K10	Iraq	Male	24	Primary School	Single	2	2019	500	3	Student
K11	Iraq	Male	38	Primary School	Married	4	2018	350	2	Engineer
K12	Türkiye	Female	65	Primary School	Married	3	1957	200	5	Housewife
K13	Türkiye	Male	47	Primary School	Married	3	1975	200	10	Building Worker
K14	Syria	Male	44	Primary School	Married	4	2014	350	4	Building Worker
K15	Iraq	Male	45	Primary School	Married	2	2016	400	2	Welder
K16	Iraq	Male	19	Primary School	Single	-	2016	250	1	Student
K17	Iraq	Male	24	Primary School	Single	-	2018	350	3	Student
K18	Iraq	Male	20	Secondary School	Single	-	2019	300	5	Student
K19	Iraq	Male	26	Secondary School	Single	-	2016	400	5	Seller of Furniture
K20	Türkiye	Male	-	-	-	-	-	-	-	Business Owner

Almost all those engaged in solid waste collection in the Altınordu District of Ordu Province comprise people with international protection, temporary residence, or guest status who come with migration, especially Iraqis. Table 1 shows that 16 of the participants are from Iraq, one is from Syria, 1 is the owner of a waste separation facility, and 2 are people working in this facility. People from all age categories, which we can call young, middle, and old, work in this sector, and when the participants were asked about their marital status and having children, they said that the vast majority of them were married and had more than one child. Although their education level is mainly at the primary school level, some participants are at the university and secondary school levels. Although, again, when Table 1 is examined, it is understood that almost all of the participants are male in gender, there may be new to the sector, as well as people who have been doing this job in the sector for a long time. On the other hand, it is seen that the daily earnings of the participants vary between 250 TL and 600 TL, and they did not do this job or any similar job in their homeland before they migrated.

Data collection process

Qualitative research allows the examination of life experiences, emotions, and subjective meanings of the phenomenon of interest. For this reason, snowball and sequential sampling in qualitative research were used in this study. Although only a few samples were obtained by snowball sampling, sequential sampling was used primarily during the research. In sequential sampling, a researcher "continues to collect sample cases until the amount of new information or variety of case studies is filled. The principle is to collect case studies until a saturation point is reached" (Neuman, 2014: 326). Semi-structured interview form was prepared for the research, and interviews were conducted with solid waste collectors. In order to make an interview, a person from the Cumhuriyet Neighborhood, where solid waste collectors are concentrated, was first contacted. Then, with the help of that person, they went to the households where other people who were engaged in waste collection were resident. Afterwards, contact was made with another participant in the same way. In this way, the zone was recognized through in-depth interviews; the themes to be focused on were determined through participatory observations. In this context, it was tried to determine who carried out solid waste collection, which actors were involved in this work, and what the problems of these actors were. Following these findings, the negotiations continued in the streets and in the recycling facility where they went to sell the wastes they collected. The negotiations started in August 2022 and ended in November 2022. Since many of the participants did not know Turkish very well, some of the interviews were conducted with the help of a participant who is also a solid waste collector. The average interview time was 30 minutes. The interviews were recorded with the permission of the participants.

Analysis of data

In this study, the data were analyzed according to Braun and Clarke's (2006) six-stage thematic analysis process: 1) familiarity was provided, 2) initial codings were made, 3) potential themes were searched, 4) the relationships between themes and data were checked, 5) themes were identified and named, and 6) the results of the analysis were reported in connection with the research question and literature.

For the analysis of the data, the opinions of two academicians who are experts in their fields were consulted. The data obtained from the participants in the study were gathered around three themes in a way that coincided with the purpose of the research. The first theme of solid waste collectors was "working conditions and their place in working life", the second theme was "migration, poverty, social contact and distance", and the third theme was "stigmatization as a disadvantage".

Ethics in the research process

The interview form, which was created before the implementation part of the research, was submitted to the Social and Human Sciences Research Ethics Committee of the Presidency of Ordu University on 10.06.2022, and the decision of the board dated 15/06/2022 and numbered 2022-147 was unanimously decided that the form was ethically appropriate.

In order to protect personal information, the identity information of the participants was never asked in the study. During the research, code numbers were given to each participant, and the data were organized through these codes. The participants were told that their participation in the research was

voluntary, that they had no obligation if they did not want to, and that they could leave the interview at any part of the interview if they wanted to.

Findings

Working conditions of solid waste collectors and their place in working life

Solid waste collectors collect the waste from the houses with a three-wheeled electric motor/scooter, which is a result of the developing technology today, instead of the rickshaw, which was the cargo carrier vehicle they used to collect waste before. These tools also help to separate the collected waste before it reaches the recycling facilities. The covered box added to the electric motor forms the section where waste, such as cardboard and paper, and the upper part is where metal wastes are placed. A large sack attached to the back of the vehicle also ensures the collected plastic waste is placed and transported. This transformation of the means of subsistence possessed by the collectors also changes the mode of production and creates a wide area for itself in the context of production relations. In this field, it can be seen as voluntary-based relationships that individuals establish voluntarily within the framework of their own consent.

It is estimated that many people reside in various districts of Ordu City Center and make their living by collecting waste with electric motors. These people wander the streets one by one, sorting out the garbage containers they see on the side of the road and collecting the waste they consider valuable (e.g., plastic, cardboard, metal) to sell to the recycling facility or warehouses. One of the reasons for choosing waste collection is the fact that they are self-employed with daily earnings without being affiliated with anyone, any institution or organization. In addition, the fact that the number of days a month, which days of the week and at which hours of the day to work is determined by the person himself (in a different word, being "free") is seen as another reason for preference. In this context, as K1 points out:

"I've done a car wash before, I've worked in construction, I've done marble work, I've done paint and whitewash work, but there's a lot more time left for us in the waste collection business. Also, the job pays well, the salary comes out [enough to live on]. You don't go out in the morning if you want, or you don't go that day at all, so no one interferes." (K1, Male, 33).

Another participant said the following on this subject:

"I go to other jobs, I work. Boss, they say come on [work without lingering] they don't give any money, I leave at eight in the morning and come in the evening. [Referring to the solid waste collection he's doing now], but it's my job." (K2, Male, 37).

According to Campbell (2018: 275), who conducted similar studies on waste collectors in Thailand, solid waste collectors also identified less ambiguous advantages of this job compared to regular paid employment. Collectors, in particular, saw their work as "self-employment." This self-employment allowed them to choose their working hours, take time off when sick or needed to care for sick children and avoid manager harassment. Waste collectors are partly motivated by a dislike for normative forms of capitalist labour. They receive a daily cash income without waiting a month for salary payments, as in local garment shops. This urgency of income has been crucial in motivating individuals experiencing sudden economic hardships to turn to waste collection.

Daily profit is obtained by delivering the waste collected by the waste collectors at certain times to the recycling facility. There is no standard for daily earnings. These differences are due to many variables such as kilogram, type, quality, working time, and collected waste conditions. The wishes and desires of the collectors on that day, especially their experiences, can affect this difference. In interviews with the participants, the collectors reported that they received an average of 250 TL to 600 TL per day.

On the other hand, seasonal conditions may cause variability in the number of days per month to collect waste. While collectors go out to collect waste almost every day in the summer (or even twice a day), they come out less during the winter and spring months, when there is a lot of cold and rain, but some may see these harsh weather conditions as an "opportunity". Especially in recent times, the rapid increase in the number of collectors has led some collectors to follow strategies in this way. When the number of collectors is negligible, waste collection is carried out in two shifts, from morning to noon and then again until sunset. On days when waste is scarce, and collectors are concentrated, longer working hours are needed. As K2 points out on this axis:

"This business has winter, rain and cold. For example, we have a raincoat and we put it on and go out, but on rainy days, there are not many people who go out to collect it; on the other hand, I usually choose rainy days because it's the opportunity. Then I can collect as much plastic and cardboard as the world." (K1, Male, 33).

Especially in recent times, the arrival of more immigrants in the Ordu province and the fact that these migrants have undertaken waste collection has increased the competition among solid waste collectors. This has forced solid waste collectors to work longer hours and come long distances to generate enough recyclable material to meet urgent household needs and the associated income.

"2 years ago, I was filling the car in 2 hours, maximum 3 hours, but now it is not possible... The number of collectors has increased a lot, and people do not throw garbage anymore. In the past, I was going to a construction site, I was filling the motor completely, nylon, piece iron... I was telling the boss [owner of the construction], he was saying ok brother, now he says I will not give it. Now nobody gives them, they collect it themselves... In the past, people were throwing everything away, phone, T.V. and household items, now they don't. Now it has become much more difficult to maintain this job. I work 6 hours 7 hours a day, but I earn enough money [to meet daily needs]. Now I look at that trash, it's empty, I look at the other one and it's empty, the other one has nothing. In the past, there were few families doing this business. Now Syrians, Iraqis, and Afghans have come from Istanbul and many other places, and the number of people doing this job has increased." (K2, Male, 37).

Although they do their own job, many solid waste collectors see the waste collection as a profession at the bottom of the social hierarchy. It is dirty, dangerous, humiliating, and has a reduced financial return (Campbell, 2018: 276). Among those who make a living by collecting waste are some collectors owning more than one three-wheeler, cased, electric motor/scooter or acquiring more rechargeable batteries, economic difficulties at the global, national, and local axis, and as a result of the circular economy, city dwellers are becoming more conscious of recycling, and some are accumulating waste at home and selling them to recycling facilities, and finally, perhaps most importantly, the inclusion of new immigrants at the bottom of the supply chain and the last links of the chain, the competition among people who make a living by collecting waste has been increasing lately.

The work environment is as informal as a solid waste collection for work motivation for waged labour. The working environment directs which districts of the city and in what way the collectors will collect waste and determines the organization of labour. In this context, the structure of the garbage container on the roadsides, the width of the roads, the proximity or distance of the solid waste collection facility, the economic situation of the residents, and the small or large number of people in the neighbourhood are important factors affecting the working conditions of the solid waste collectors. In interviews with collectors, almost many collectors stated that the most ideal working environment was the Cumhuriyet neighbourhood. In this neighbourhood, which is one of the developing settlements of the city, the streets are more comprehensive than in other neighbourhoods. Therefore, they are more suitable for the use of electric motors.

On the other hand, garbage containers still need to be modernized in these districts. Underground garbage containers, which were initially placed in Karşıyaka and Karapınar Neighbourhoods in the Ordu city center, have also increased in number in districts close to the city center (such as Selimiye, Bahçelievler, Akyazı and Durugöl Neighbourhoods). Again, in these districts, the number of covered garbage containers is higher than the conventional ones, which are more suitable for waste collection. On the other hand, the electric motors used in the waste collection are charged, which leads the collectors to collect waste near recycling facilities. In addition, some recycling facilities must be selective about receiving the collected waste (such as not buying coloured bags or unqualified plastics). Even individuals in the predominantly middle and upper-middle-income groups reside in this neighbourhood to determine work motivation and labour organization.

"Previously, the job was better, and we were collecting bags of all colours. Black bags, for example, we were always collecting before, we were finding a lot of material. We don't collect it anymore; the material is scarce, and life is more expensive. Our business has decreased. That is... factories [solid waste sorting plants] now only buy white bags. There is only one factory that buys bags of each colour. In the past, four hours, one hour [between one hour and four hours] 100 kilograms, a sack. Now, I wrap 50-55 kilograms of plastic from morning to evening." (K3, Male, 38).

For collectors, not all wastes are recyclable, and wastes with this quality and wastes that do not have this quality are found together. In the solid waste collection, collectors must seek valuable recyclable materials before collection. Therefore, it is only possible for collectors to search, sort and collect without touching the waste. Waste collection at night with one-handed or head-mounted lanterns, especially with no daylight, requires a closer approach to the waste. Although a glove, mask, stick, or hoe is used in these processes, the collector cannot avoid being exposed to the harmful effects of waste. This situation is valid for those who collect and those who sort at the recycling facility. A participant who has been doing sorting work at the recycling facility for a long time and dealing with collection in the remaining of his time whenever he has the opportunity said the following on this subject.

"Recently, an occupational safety specialist came. At that time, I was sorting plastic waste. He warned me not to work like this when he saw that I was without gloves. Well, I cannot understand the quality of the goods without touching the plastic and feeling it. So I said I had to touch him." (K13, Male, 47).

Injuries and diseases associated with solid waste collection are among the highest (Bunn et al., 2011: 1043). It is possible to become ill from frequent exposure to hazardous substances when collecting waste

(Mol et al., 2019: 371). There are occupational health risks associated with solid waste handling around the world due to the content of the material, the emissions from the material, and the equipment (Cointreau, 2006: 1). There are several factors that negatively impact domestic waste collector's health and safety, including their poor attitudes and safety behaviours, the failure of supervisors and managers to enforce safety standards, and the stress they experience from poor working conditions (Lissah et al., 2020: 1). According to the domestic waste collectors, they suffer from occupational injuries, psychosocial disorders, stress related to their jobs, and frequent burnout. Many domestic waste collectors did not have guaranteed health insurance coverage, so they developed coping strategies, including self-medication, to cope with these occupational hazards (Lissah et al., 2022: 1). They are exposed to harmful micro-organisms and toxic substances that are potentially found in the air through respiration (Yang et al., 2001). For this reason, many of the participants often referred to their work as "dirty work".

"The most difficult thing about this job is that it is dirty work... It is dirty for the people around and for us. We wear gloves to hold it, but the human soul does not accept it. Well, we work in difficult [difficult conditions]." (K11, Male, 38).

The discovery of the profitability of waste (garbage) as a commercial commodity for the upper classes, on the other hand, with the development of environmental ideas, recycling has gained importance and waste collection and evaluation has become increasingly important; it began to prevent the lower classes from relating to waste as comfortably as before. In the past, waste collectors could easily mix garbage and collect the products that served them. However, these works they have done have become a sector whose rules are controlled by capital (Özsoy, 2012: 111). Although, as mentioned above, solid waste collectors work on their own account, they exhibit dependent relationships with the organization of labour. On the other hand, there cannot be talk of labour exploitation in places with no single buyer. However, according to the information obtained from the interviews and observations in the field study, it has been observed that the buyers of recyclable materials act selectively for some materials and some collectors. Again, some participants stated that public officials guided them about where and how they would sell the material they collected. With the significant increase in the number of waste collectors recently, such situations have led solid waste collectors to work under challenging conditions and long working hours. In addition, all those who try to make a living by collecting solid waste (although it is thought that the most important reason for this is that immigrants are doing this job) work informally. All of this is an indirect indicator of labour exploitation, and more importantly, as Denning (2010: 79) states, the only thing worse than being exploited in capitalism is not being exploited.

Similarly, Campbell, who has studied solid waste collectors, said about the situation of unregistered migrant waste collectors in Mae Sot, Thailand, even though they work informally, this situation would not be enough to exclude them from the proletarian class because -in his opinion- ultimately, the proletariat is defined by dispossession, not employment. Possession of a used rice sack, a hoe, and some boots does not negate this common condition. For this reason, waste collectors struggle to retain a proletarian character, even when waged labour is absent (Campbell, 2018: 284). According to Bourdieu, economic capital, which includes all of an individual's economic resources, indicates both material wealth and income, and having economic capital facilitates access to other capitals (cultural, social,

symbolic) as well (Jourdain & Naulin, 2020: 106). Although solid waste collectors obtain a certain level of economic capital with their means of subsistence, more than this capital is needed to reach other capitals. In addition, the fact that those who continue this work do not know the language, culture, social, political, and economic conditions of those who come by migration to society, where they are strangers, both makes access to these capitals more difficult and leads to the poorest of the poor beyond representing a class and multiple disadvantaged situations.

Migration, poverty, social contact and distance

Migration is, in the simplest terms, the name of the act of relocation from a particular place of residence to another place of residence. External migration is the act of relocating outside the borders of the country of residence. This migration movement can also have many reasons. For example, individuals may no longer be able to continue their production activities to ensure their livelihood in the geography they live in due to global warming and climate change and, therefore, may migrate. In addition, they may leave the country they live in because they have been subjected to ethnic discrimination, political repression, or terrorist attacks, or may settle in other countries since they are unemployed as a result of structural changes and economic crises in the country of which they are citizens. As a result, they cannot access sufficient income, education, and health facilities in the same country (Koca, 2021: 59). Whatever the reason, migration leads to many social, political, economic and cultural changes both for the individuals who migrate and on the societies, they leave and settle in.

There are solid causal contexts between migration and poverty on this axis, especially at the individual level. While poverty can affect individuals' decision to migrate, where and how they will go, in some cases, migration can affect the poverty levels of individuals (Koca, 2021). As of December 2017, 4,085 refugees, including 2,935 Iraqis, 653 Syrians, 275 Afghans, 159 Iranians, and 63 other countries, live in Ordu (IHA, December, 19, 2017). In the city, most solid waste collectors are Iraqi nationals who came with immigration. In the interviews with the participants, most stated that, apart from the problems caused by migration, they were better off in their pre-migration lives, especially in economic and social terms. When Table 1 is examined, it is seen that people who earn their living by collecting solid waste mainly work in more regular and higher-income jobs before migrating. As a matter of fact, in the period before migration, people working in the solid waste collection had less social distance from other segments of society. In this regard, one of the participants stated:

"We see ourselves here as the poor, the lowest, so I collect [recyclable waste]. I look at people, so I say I'm not human. Why am I doing this job, why are people not doing that, why are they always [wearing] clean clothes and going for a sightseeing. Brother, this is how we are in Turkey, that is, we are poor, but our life in Iraq is something different... Good in Iraq, I am rich, I am the boss." (K2, Male, 37).

From The Chicago School's perspective, society consists of the cultural level of a standard set of beliefs, values, and attitudes that emerge from social interaction and contact. Modern transport and communication systems and high geographic mobility facilitate social interaction. The modern urban economy requires workers to move outside their neighbourhoods and ethnic communities to work. The decline and rise of various regional industries also force workers to move from one part of the country to another. These trends increase contact and interactions across ethnic boundaries (Moghaddam &

Solliday, 1991: 56). The fact that most of the immigrants have a limited level of language skills, low levels of education, lack of skilled jobs and many social rights causes them to turn to informal labour and work in marginal jobs to overcome the economic difficulties encountered daily. Especially the fact that they are working in a job that requires long working hours and requires working under challenging conditions, such as solid waste collection, causes them to face poverty and increase their social distance from other segments of society.

As it is known, recently, Turkey has been the country with the highest international migration in the world. For this reason, "social harmony" is among the policies planned to be implemented for immigrants, but the achievement of harmony depends on the migrants being in sufficient interaction with other segments of the society and minimizing social distance. In this, individuals need enough free time. However, due to the long working hours and difficult working conditions of the individuals who came to the city of Ordu with migration and engaged in solid waste collection, the leisure activities of the waste collectors are almost non-existent. Therefore, solid waste collectors can only participate in a few activities in urban life and may have limited interaction with other segments of society. This situation prevents them from opening their social distance from other segments of society and establishing adequate contacts for interaction. Likewise, in the interviews with the participants, many participants stated that they usually came into contact with people who came with immigration like themselves and were from the same homeland, who spoke the same language and did almost similar jobs, and that they did not participate in social activities in urban life. As Güngördü and Özgen (2021: 262) point out, the long working hours of collectors in the flow of daily life prevent them from being involved in leisure activities in urban life. In addition, since leisure activities have gained functionality through consumer culture in capitalist city life, workers are deprived of economic opportunities to have free time even if they want to.

The most striking reality about the need for leisure in today's modern society is the complete break from real life, such as work and family life. The enjoyment/distraction quality of leisure time increases in this way. Leisure time should not bring new concerns to individuals; individuals should not have obligations. It should free them from worries and obligations, and relaxation and pleasure should be the main lines of leisure according to those concerned (Lefebvre, 2010: 38). On the other hand, certain conditions must be met in order for one-to-one contact and interaction between groups to result in a positive outcome. These conditions include the equality of individuals in status, the coming together of these people around a common goal, the existence of a situation that requires a common purpose or cooperation, and the support of contact and relationship between groups by other institutions and the environment (Allport, 1954, as cited in Çuhadar, 2018: 258). According to the information obtained from the research, it is seen that individuals will approach positively prejudiced against outgroup members who are similar to themselves. Accordingly, the more similar the members of a society feel to each other, the more positively they will be inclined toward each other. Hypothetically, this cheerful disposition will lead to a heightened acceptance of others, ultimately resulting in a more cohesive and peaceful society (Moghaddam & Solliday, 1991: 57).

Waste collection as a disadvantage from social exclusion to stigma

Despite their crucial role in the waste management chain worldwide, it is believed that subsistence waste collectors are generally regarded as the outcasts of society (Khan, 1996, as cited in Langenhoven & Dyssel, 2007: 114). Almost many do not have access to state-sponsored social protection, and many often live in harsh conditions. Sometimes they must expose themselves to dangers and risks to gain access to valuable materials. Waste pickers have the lowest pay in the recycling chain and often face social stigma and economic exploitation, working under precarious conditions in a disadvantageous market (Gutberlet & Carengo, 2020: 3). In particular, those who come with migration think that they can make a living in urban areas rather than rural areas, even though their quality of life will deteriorate much worse and they do not contribute more to the cities than their poverty. In most cases, the number of employers does not increase at the same rate as the number of job seekers. Many of them, on the other hand, cannot offer any qualifications. A large proportion of unemployed migrants without capital or professional qualifications compulsorily apply to the informal sector. This informal employment is not normally recorded and is therefore not included in any official statistics (Damanhuri & Padmi, 2012: 24). Therefore, they fall into a disadvantageous position because they need more personal and social rights. Their social position because they continue to make a living by collecting waste is combined with international migration. Therefore, they can enter multiple disadvantaged situations ranging from social exclusion to stigmatization.

As mentioned above, solid waste collection can take a long time to collect enough waste to be sold and may last until late hours. In such cases, collectors can park their waste-filled means of support in areas where their homes or buildings are usually located, and wait to take them to recycle facilities in the morning. In addition, although it is very rare, the wastes collected in the vacant areas of the residences can be kept waiting because there is not enough waste to be sold to the recycling facility. In the interviews held with the participants on this subject, some participants expressed the following:

“For example, real estate agents don’t give me a house [as a tenant] because of my work. He asks, what do you do, I collect cardboard, when I say, he gives up renting the house to me.” (K19, Male, 26).

Another participant:

“I usually don’t have problems with my neighbours where I live. I’m on good terms with young people, but sometimes when I come waste-collection, aunts sit in front of the building where I live, and they are always angry with me for putting the motor here.” (K7, Male, 32).

Disadvantaged groups have a certain status in the social hierarchy and are relatively lower because of their disadvantages in the stratification system. When the expectations of some disadvantaged statuses by society and the evaluations of the people with these statuses contain negativity, situations such as social exclusion and discrimination arise (Taş & Arık, 2020: 30-31). Most, if not all, collectors see the waste collection as a humiliating source of livelihood. In participant interviews, solid waste collectors often called their work "dirty work." On the other hand, the fact that those who work in this business have migrated and are not welcomed by some groups in the society they belong to, knowing no or limited language, having different lifestyles, and being deprived of many social rights have brought them face

to face with social exclusion, stigma, and ignorance. In this context, one of the participants stated the following:

"In Iraq, relatives are asking what are you doing? I'm not telling them that I'm doing dirty work here, that is, I'm collecting garbage, I'm telling them that I'm working in construction... It's not a shame, but folks look at us as a bad thing, not all of them. There is a nice man with humanity, and someone else sees us as something else bad." (K1, Male, 33).

Not working in a job with employment networks and security, weakening of relations with the labour market, and the absence of a secure and regular income bring about social exclusion in economic terms. In addition, the lack of political representation of individuals or their weakening, the transformation of features such as language, religion and lifestyle, which are different from the general society, into a form of exclusion, also cause the individual to be excluded by hindering his integration with the society. When all these processes are combined, a form of exclusion emerges that affects every aspect of life and can be called permanent (Madanipour, 2003, as cited in Akkan vd., 2016: 116-117).

According to the determinations of Çayır (2018: 11), "in modern societies where social inequality prevails, some groups are more dominant, dominant and powerful than others. These dominant groups can stigmatize, identify and label weaker groups, termed minorities, subordinates". On this axis, according to Gofman, there are differences between discredited stigma and discreditable stigma. The direction of interaction established between stigmatized individuals and normal people develops depending on which of these two types of stigmas an individual has. In the case of discredited stigmatization, the actor (for example, someone who is paralyzed from the waist down or has lost a limb) assumes that the differences are known to or seen by the viewers. A stigma that can be discredited is one in which the differences (for example, someone who has had a colostomy surgery or a homosexual pretending to be heterosexual) is not known or perceived by the audience. The main dramaturgical challenge for someone with the stigma of being discredited is to manage the tension generated by people knowing about the problem. For someone with a stigma that can be discredited, the dramaturgical problem is to manage information so that the difference is not known to the audience (Ritzer & Stepnisky, 2015: 123). Individuals in a lower position can also manage the process by developing strategies that vary according to whether the stigma is visible. Some groups may have to hide themselves and live different lives in cases where the stigma is not visible. However, some groups may struggle to claim and give it status in cases where the stamp is visible. Apart from these, the groups in the lower position can also object to their position and carry out social and political movements in line with the demands for equality (Çayır, 2018: 13).

In the interviews with the participants, one participant stated that he wore a mask while trying not to be recognized. In contrast, another participant stated that he was worried that if a theft crime was committed, the crime might fall on him, and therefore he did not wear a mask while working. In this case, both participants follow a strategy of managing the tension produced by the fact that people know the problem in this way. On the other hand, in the remaining parts of the study, one of the participants told his acquaintances that he was working in a different job than his actual job. This participant tried not to fall into a stigma situation that could become discredited by managing information so that those around him would not know the difference.

Apart from these, social and political movements were not observed in the province where the study was conducted. However, with the decision of the Governorship of Istanbul, in August 2021, the police and municipal police officers raided nearly 100 waste collection warehouses; in September 2021, recycling workers made a press statement by saying "We are trying to earn our half-starved lives from the garbage, even they are trying to prevent this" (Sendika.org, 2021), which can be shown as an example of social and political movements. In addition, Recycling Workers' Association and Katık Magazine can be added to this example.

As a result, as IPA (2022: 32) states, "social exclusion and marginalization practices have a multidimensional effect among waste collectors. One dimension of exclusion is the negative perception of waste collectors in society. The fact that they are not accepted in social life and that their work is not respected pushes waste collectors out of social solidarity networks." On the other hand, according to the findings made by Güngördü (2021: 135) in his study titled 'Psychosocial Reflections on the Urban Poverty Experiences of Solid Waste Workers: The Case of Ankara', "situations such as low income of informal working conditions and inability to work in healthy and clean conditions constitute the marginalization that workers are exposed to in the social field while working in the city".

Discussion and conclusions

Consumption-oriented changing trends in the social sphere have brought along waste production. As a result of excessive consumption, waste has become one of the important problems of social life. Many ways have been sought to get rid of these wastes. One of the ways found has been recycling, which will both solve environmental problems and increase profitability in the axis of capitalist values. However, although recycling solves some problems, it has also brought some problems. The segment that experienced these problems the most was the solid waste collectors, which constitute one of the most important links of the recycling chain and are at the lowest step. For this reason, this study examines how the recycling sector shapes the labor process in Ordu, how solid waste collectors cope with the difficult working conditions, the meaning of collecting waste for them, and the effects on their social position.

Certain issues related to the economic and social context framing the livelihoods efforts of solid waste collectors were found to be of particular importance. Of these, elements related to the economic context have also emerged as factors that reveal their working conditions and their place in working life. First, solid waste collectors see the work they do as a way to make a living in an economic sense, earn varying amounts of daily income from the work they do, and perform this work as a kind of "self-employment". The first of these results was supported by Campbell (2018)'s study of solid waste collectors in Thailand as the most important issues that motivated them to do this work.

The second is that solid waste collectors face a high health risk such as injury, illness and describe the work they do as "dirty work". Santos et al. (2013) found that one-third of the workers collecting solid waste in their study were sick. According to them, this population is in a serious socio-environmental fragility, lives in poor hygiene and high-risk sanitary conditions, is exposed to hunger and disease.

The third is informality and increased competition, which also have an impact on the shaping of social dimensions. It has been observed that the biggest factor in unregistered work is migration. This

situation is easily understood from the demographic characteristics of the participants in the remaining parts of the study. The majority of solid waste collectors in Ordu are immigrants, especially Iraqis. In this context, people who are detached from the cultural, social, economic, and political contexts of the society they belong to find themselves in different necessary contexts, are deprived of many social rights and experience deep poverty in the places they migrate, have turned to searches to overcome the economic problems they have fallen into. Thus, they encountered solid waste collection, a part of the recycling sector characterized by informality. As a result, while waste is the social reflection of the "reproduction of consumption," solid waste collection reflects the re-consumption of consumption by the individual.

In their study on solid waste collectors in Delhi, Hayami et al. found that a large proportion of migrants were engaged in solid waste collection. According to them, it is a relatively easy occupation for new migrants from rural areas to earn income by collecting solid waste. Waste collection does not require much capital and skills (Hayami et al., 2006: 45). On the other hand, when looking at the literature (Hayami et al., 2006; Ekşi, 2017; Campbell, 2018; Güngördü & Özgen, 2021), similar to this study, it is seen that many findings have been made regarding the informal work of solid waste collectors. However, studies linking this informality to migration have been limited. In addition, with the increase in migration in recent times, competition among waste collectors has gradually increased. Waste collectors used to spend only certain times of the day working, but now they spend a large part of it working. This has led them to be more visible in any neighbourhood or street of the city at any time of the day. According to Erdoğan (2020: 78-79), although informality cannot be naturalized, sustained, and legitimized for those who come with migration, it creates an economic refuge for many people who come with migration.

Finally, the fourth is poverty and stigma. As mentioned above, it was seen that the small number of waste collectors and the fact that they allowed them to do their work freely were the most important factors that attracted them to the solid waste collection business; however, the rapid increase in the number of collectors over time forced them to travel more distance and to work in more challenging conditions. Thus, the working environment and conditions are among the most critical factors that put solid waste collectors at a disadvantage. For this reason, there are strong relationships between the working conditions of solid waste collectors and their daily life practices. In addition to making valuable contributions to society, such as cleaning the city and protecting the environment by converting unused waste into efficient resources, solid waste collectors have also been people experiencing poverty, who form the lower layer of the informal sector and can barely make a living, in other words, they have been socially excluded and stigmatized because their experience of the relationship between the social sphere and their class position in working life can hinder or delay social integration due to social contact and distance.

The results obtained in this study regarding the poverty and stigmatisation of solid waste collectors support the interpretations in Güngördü and Özgen's study on solid waste collectors in Ankara and Özsoy's study on Solid Waste Magazine. In both studies, it was stated that solid waste collectors experienced stigmatisation based on poverty (Özsoy, 2012; Güngördü & Özgen, 2021). In this context,

Özsoy (2012: 120) stated that "the ill-treatment they receive while working, the devaluing gaze of the other is a problem that requires coping for waste pickers".

In conclusion, when solid waste collectors' solid waste collection experiences are analysed, many intertwined situations are encountered. For them, waste collection is not only a livelihood strategy but also the result of some contextual imperatives. Because "According to Bourdieu, strategies do not imply consciously planned, rational choices. They often appear logical and appropriate because they are informed by the individual's habitus, which acts as a mediator between social structures and individual practices" (Deffner, 2010, as cited in Didero, 2012: 30). In this study, it was observed that individuals' waste collection experiences were shaped according to social and economic conditions. On the other hand, although solid waste collection work carries many difficulties and negativities, if solid waste collection can be organised and supported with the right policies to be followed, it can create employment for many people and can be one of the important means of earning income.

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization, person related to our article titled "Investigation of Solid Waste Collectors with Economic and Social Dimensions?" and there is no conflict of interest between the authors.

References

- AGED (2021). *Sokak toplayıcıları sosyo-ekonomik araştırma raporu*.
https://aged.org.tr/raporlar/AGED_sokak_toplayicilari_raporu.pdf
- Akkan B. D., Deniz M. B. ve Ertan M. (2016). *Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın romanlaşması*. B. Altuntaş (Der.). *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika içinde* (ss. 115-136), Ankara: Nobel Yayınları.
- Balbay, Ş., Sarihan, A., ve Avşar, E. (2021). Dünyada ve Türkiye'de "döngüsel ekonomi / endüstriyel sürdürülebilirlik" yaklaşımı, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 27, 557-569.
<https://doi.org/10.31590/ejosat.971172>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- Bunn, T. L., Slavova, S., & Tang, M. (2011). Injuries among solid waste collectors in private versus public sectors. *Waste Manag Res.* 29(10), 1043-1052. <https://doi.org/10.1177/0734242X11410115>
- Yang, C. Y., Chang, W. T., Chuang, H. Y., Tsai, S. S., Wu, T. N., & Sung, F. C. (2001). Adverse health effects among household waste collectors in Taiwan, *Environmental Research*, 85(3), 195-9.
<https://doi.org/10.1006/enrs.2000.4235>
- Campbell, S. (2018). Migrant waste collectors in Thailand's informal economy: mapping class relations, *European Journal of East Asian Studies*, 17(2). 263-288. <https://doi.org/10.1163/15700615-01702003>

- Castles, S., ve Miller, J. M. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*, (Çev: B. U. Bal ve İ. Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çayır, K. (2018). *Gruplar arası ilişkiler bağlamında ayrımcılık*. K. Çayır ve M. Ayan (Der). *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar içinde* (ss. 255-265). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çeken, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin gözünden geri dönüşüm işçileri (Ankara Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi Örneği), *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 109-125. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.414877>
- Chambers, R., & Conway, G. R. (1992). *Sustainable rural livelihoods: Practical concepts for the 21st century*. IDS discussion paper 296. Brighton. <https://www.ids.ac.uk/publications/sustainable-rural-livelihoods-practical-concepts-for-the-21st-century/>
- Countreau, S. (2006). *Occupational and environmental health issues of solid waste management: Special emphasis on middle and lower countries*. Urban Sector Board and the World Bank, Washington, D.C.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research (4th ed.)*. Boston, MA: Pearson.
- Çuhadar, E. (2018). *Toplumsal temas: Önyargı ve Ayrımcılığı Önlemek için bir sosyal değişim aracı olarak kullanılabilir mi?*. K. Çayır ve M. Ayan (Der.). *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar içinde* (ss. 255-265). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Damanhuri, E., & Padmi, T. (2012). *The Role of informal collectors of recyclable waste and used goods in Indonesia*. Enri Damanhuri (Ed.). *Post-Consumer Waste Recycling and Optimal Production in* (pp. 23-44). Published By InTech.
- Denning, M. (2010). Wageless life, *New Left Review* 66(Nov/Dec), 79-97. <https://newleftreview.org/issues/ii66/articles/michael-denning-wageless-life>
- Didero, M. (2012). Cairo's informal waste collectors: A multi-scale and conflict sensitive perspective on sustainable livelihoods, *Erdkunde*, 66(1), 27-44. <https://doi.org/10.2307/41444861>
- Ekşi, A. (2017). Sokak atık toplayıcıları sorununun farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmesi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(4), 797-809. http://www.yyusbedergisi.com/dergiyrinti/sokak-atik-toplayicilari-sorununun-farkli-bir-bakis-acisi-ile-degerlendirilmesi_405
- Erdoğan, M. M. (2020). *Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler: Politikalar, Gerçekler ve Toplumsal Kabul*. S. S. Gül, S. Dedeoğlu ve Ö. K. Nizam (Ed.). *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum içinde*. (ss. 72-86). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Gall, M., Wiener, M., Chagas de Oliveira, C., Lang, R. W., & Hansen, E. G. (2020). Building a circular plastics economy with informal waste pickers, recycle quality, business model, and societal impacts, *Resources, Conservation and Recycling*, 156, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.104685>

- Güneş, F. (2010). Yoksullukla başa çıkma stratejileri, “kaynakların yoksulluğu” ve kadın emeği. *Folklor/Edebiyat*, 64, 33-64. https://www.folkloredebiyat.org/Makaleler/769928509_fe-64-4.pdf
- Güngördü, S. (2021). *Katı atık emekçilerinin kentsel yoksulluk deneyimlerine ilişkin psikososyal yansımalar: Ankara örneği* (Tez No: 658806) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Ankara.
- Güngördü, S., ve Özgen, N. (2021). Katı atık emekçilerinin kentsel yoksulluk deneyimlerine ilişkin psikososyal yansımalar: Ankara Örneği, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 253-280. <https://doi.org/10.5505/jas.2021.59389>
- Gutberlet, J., & Carenzo, S. (2020). Waste pickers at the heart of the circular economy: a Perspective of inclusive recycling from the global south. *Worldwide Waste: Journal of Interdisciplinary Studies*, 3(1), 1-14. <https://doi.org/10.5334/wwwj.50>
- Hayami, Y., Dikshit, A. K., & Mishra, S. N. (2006). Waste pickers and collectors in Delhi: Poverty and environment in an urban informal sector. *Journal of Development Studies*, 42(1), 41-69. <https://doi.org/10.1080/00220380500356662>
- İHA (2017). *Ordu'da Suriyeli azaldı, Iraklı göçmen arttı*, <https://www.iha.com.tr/ordu-haberleri/orduda-suriyeli-azaldi-irakli-gocmen-artti-1883184/>
- İPA (2022). *Kentin yükünü sırtlananlar: İstanbul'un katı atık toplayıcıları sorunlar ve talepler*, İstanbul: İstanbul Planlama Ajansı Yayınları.
- Jourdain, A., ve Naulin, S. (2020). *Bourdieu'nün kuramı ve sosyolojik kullanımları*. Ö. Elitez (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaza, S., Yao, L. C., Bhada-Tata, P., & Van Woerden, F. (2018). *What a waste. 2.0: a global snapshot of solid waste management to 2050*. Urban Development. Washington DC: World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/30317>
- Kılınç, İ. (2014). Çöp, geri dönüşüm ve hukuk, *Ankara Barosu Dergisi*, 0(2), 465-476. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abd/issue/33817/374485>
- Koca, M. (2021). *Uluslararası göç ve yoksulluk*. E. Arslan (Ed.). Yerel ve Küresel Eksende Uluslararası Göç Üzerine İncelemeler içinde (ss. 59-76). Ankara: Nobel Yayınları.
- Langenhoven, B., & Dyssel, M. (2007). The recycling industry and subsistence waste collectors: a case study of Mitchell's Plain. *Urban Forum*, 18 (1), 114-132. <https://doi.org/10.1007/BF02681233>
- Lefebvre, H. (2010). *Gündelik hayatın eleştirisi I* (Çev. İ. Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lingman, L. (2005). *Structural adjustment, gender and household survival strategies: Review of evidence and concerns*, <https://cew.umich.edu/PDFs/pubs/lingamrept.pdf>
- Lissah, S. Y., Ayanore, M. A., Krugu, J., & Ruitter, R. A. C. (2020). Psychosocial risk, work-related stress, and job satisfaction among domestic waste collectors in the Ho municipality of Ghana: A

- phenomenological study. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17(8), 2903. <https://doi.org/10.3390/ijerph17082903>
- Lissah, S. Y., Ayanore, M. A., Krugu, J. K., Aberese-Ako, M., & Ruitter, R .A. C. (2022). Our Work, Our Health, No One's Concern: Domestic Waste Collectors' Perceptions of Occupational Safety and self-reported health issues in an urban town in Ghana. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 19, 6539. <https://doi.org/10.3390/ijerph19116539>
- Moghaddam, F. M., & Solliday, E. A. (1991). "Balanced multiculturalism" and the challenge of peaceful coexistence in pluralistic societies. *Psychology and Developing Societies*, 3(1), 51-72. <https://doi.org/10.1177/097133369100300104>
- Mol, M. P. G., Cairncross, S., Greco, D. B., & Heller, L. (2019). Urban waste collectors in Belo Horizonte, Brazil: Their perceptions of occupational health risk, *Qualitative Health Research*, 29(3), 371-381. <https://doi.org/10.1177/1049732318797934>
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar I* (Çev: S. Özgen), İstanbul: Yayın Odası Yayıncılık.
- Oksijen, (2021). "1 milyar lirayı paylaşmıyorlar!", <https://gazeteoksijen.com/turkiye/1-milyar-lirayi-paylasamiyorlar-50163>
- Özsoy, D. (2012). Yeni kent yoksulluğu, atık toplayıcıları ve temsil sorunsalı: Katık dergisi üzerine bir inceleme, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(43), 105-121. <https://cdn.istanbul.edu.tr/file/JTA6CLJ8T5/E96D5D2D9B6A436EA770599F52886C9F>
- Ritzer, G., ve Stepnisky, J. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökenleri*. I. Ertuna-Howison (Çev.). Ankara: De Ki Basım Yayımları.
- Santos, L. M. P., Carneiro, F. F., Hoefel, M. da G. L., Santos, W. dos, & Nogueira, T. Q. (2013). The precarious livelihood in waste dumps: a report on food insecurity and hunger among recyclable waste collectors. *Revista de Nutrição*, 26(3), 323-334. <https://doi.org/10.1590/S1415-52732013000300007>
- Sendika.org (2021). "Atık toplama işinin yasal statüye kavuşturulması yerine, yasaklamak çözüm müdür?" <https://sendika.org/2021/09/atik-toplama-isinin-yasal-statuye-kavusturulmasi-yerine-yasaklamak-cozum-mudur-630753/>
- Taş, L., ve Arık, F. (2020). *Dezavantajlı gruplar ve dezavantajlılığa ilişkin sosyolojik çerçeve*. F. Arık ve L. Taş (Ed.). *Dezavantajlılar ve Dezavantajlılık Sosyolojisi içinde* (ss. 7-50). Ankara: Nobel Yayınları.
- TURKSTAT (2021). *Atık istatistikleri 2020*, Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Atik-Istatistikleri-2020-37198>

Genişletilmiş Özet

Giriş

Günümüz toplumlarında son zamanlarda görülen aşırı tüketim ve bu tüketimin sonucunda oluşan her türlü atığın, kapitalist değerler ekseninde yeniden rafine edilerek piyasaya kazandırılmaya çalışılması, modern toplumun insanlığa sunduğu birçok alanda birçok değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu değişimin görüldüğü alanda, tüm dünyayı ilgilendiren, çevresel sorunlarla iliştilen ve insani duyarlılıklarla birleştirilen, üretim ve tüketim arasındaki ilişkide beliren; geri dönüşüm olmuştur. Zira geri dönüşüm, sadece modern toplumlar için değil, aynı zamanda geri(de) kalmış toplumlar için de güçlü bir sektör haline gelmiş, toplumdaki birçok kesimin ilgi odağı olmuştur. Bu kesimlerden biri olan ve geri dönüşüm sektörünün en alt basamağında yer alan katı atık toplayıcıları, başta kayıt dışı emek olmak üzere zor koşullar altında çalışmakta ve bu şekilde çalışarak geçimlerini sürdürenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

Geçim, insanların yeteneklerini ve onların yiyecek, gelir ve servetleri dahil olmak üzere yaşam araçlarını içeren bir kavramdır (Chambers ve Conway, 1992: 1). Geçim stratejileri terimi ise hanehalklarının aynı seviyede hayatta kalmak veya yukarı doğru hareketlilik elde etmek için iç ve dış faktörlere tepki olarak yaptığı bir dizi ayarlamayı ifade eder (Lingman, 2005: 16). Geçim stratejisi analizinde bireyler pasif değil üretken ve aktif aktörler olarak görülür. Ancak bireylerin geliştirmiş oldukları stratejiler, onları sahip oldukları kaynaklardan ve yapısal koşullardan bağımsız değildir (Güneş, 2010; Didero, 2012). Katı atık toplama bireylerin yaşadıkları günlük ekonomik sıkıntıların üstesinden gelmek için kullandıkları etkili araçlarından biridir. Onlar her ne kadar bu işin seçilmesi için özgür hareket ediyorlar gibi görünseler de kayıt dışı ekonomiye eklenme durumlarının sahip oldukları kaynaklarla ve yapısal sorunlarla ilişkisi vardır.

Ancak yapılan literatür taramasında özellikle Türkiye’de, katı atık toplayıcıların atık toplama deneyimlerine ve bu deneyimlere etki eden ekonomik (çalışma koşulları) ve toplumsal (göç, yoksulluk, damgalanma gibi) koşulların belirleyiciliği ekseninde bütünlüklü biçimde ele alan saha çalışmalarının oldukça sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda bu çalışma literatürdeki boşluğu dikkate alarak katı atık toplayıcılarının atık toplama deneyimlerini anlamayı ve yorumlamayı amaçlamaktadır. Araştırmada yanıt aranan temel sorular şunlardır:

1) Katı atık toplayıcıları yaptıkları işe ilişkin ekonomik beklentileri nasıl anlıyor ve yapmış oldukları işle ilgili olarak algıladıkları ekonomik beklentilere nasıl anlam veriyorlar?

2) Hangi toplumsal durumlar atık toplama deneyimlerine etki ediyor? Olumlu veya olumsuz değerlendirmelerle damgalanma gibi etiketlenme süreçleri yaşıyorlar mı?

Yöntem

Bu çalışma da katı atık toplayarak geçimlerini sürdürmeye çalışan kişiler ile derinlemesine görüşmeler yapılarak nitel yöntemden faydalanılmıştır. Nitel araştırmanın doğasına uygun bir şekilde katı atık toplayıcıların atık toplama deneyimlerinin özüne ulaşmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmalar, yaşam deneyimlerinin, duyguların ve ilgilenen olguya ilişkin öznel anlamların incelenmesine olanak tanır. Bu nedenle bu çalışmada nitel araştırmalarda kullanılan kartopu ve ardışık örnekleme yöntemlerinden faydalanılmıştır. Araştırma esnasında örneğin çok azı kartopu örnekleme yoluyla elde edilmiş olsa da öncelikle ardışık örnekleme kullanılmıştır. Bir araştırmacı ardışık örneklemede, “yeni bilgi miktarı ya da örnek olay çeşitliliği dolana kadar örnek olay toplamayı sürdürür. Prensipte, bir doyum noktasına ulaşıncaya kadar örnek olay toplamaktır” (Neuman, 2014: 326). Araştırma için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak, katı atık toplayıcıları ile görüşmeler yapılmıştır.

Sonuç ve tartışma

Katı atık toplayanların geçimlerini sürdürme çabalarını çerçeveleyen ekonomik ve sosyal bağlamla ilgili bazı konuların özel bir öneme sahip olduğu görülmüştür. Bunlardan ekonomik bağlamla ilgili unsurlar onların çalışma koşullarını ve çalışma hayatındaki yerlerini ortaya koyan etkenler olarak da ortaya çıkmıştır. İlk olarak katı atık toplayıcıların yaptıkları işi ekonomik anlamda geçimlerini sağlamanın bir yolu olarak gördükleri, yaptıkları işten değişen miktarlarda günlük kazançlar elde ettikleri ve bu işi bir tür "serbest meslek" olarak icra ettikleri şeklindedir. Elde edilen bu sonuçlardan ilkinin, Campbell (2018)'in Tayland'da katı atık toplayanlar üzerine yaptığı çalışmada onları bu işi yapmaya motive eden en önemli konular olarak yorumlamasını desteklemiştir.

İkincisi, katı atık toplayıcıları yaralanma, hastalanma gibi yüksek sağlık riski ile karşı karşıya kalmakta ve yaptıkları işi "pis iş" olarak tanımlamaktadı. Santos ve arkadaşları (2013) da yapmış oldukları çalışmada katı atık toplayan işçilerin üçte birinin hasta olduğunu belirlemiştir. Onlara göre bu nüfus ciddi bir sosyo-çevresel kırılganlık içindedir, yetersiz hijyen ve yüksek riskli sağlık koşullarında yaşamakta, açlık ve hastalığa maruz kalmaktadır.

Üçüncüsü, sosyal boyutların biçimlenmesinde de etkisi olan kayıt dışılık ve artan rekabettir. Kayıt dışı çalışma konusunda en büyük etkenin göç olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmada yer alan katılımcıların demografik özelliklerinden de bu durum kolaylıkla anlaşılmaktadır. Ordu ilinde katı atık toplayanların büyük çoğunluğunu göç ile gelenler özellikle de Iraklılar oluşturmaktadır. Bu kapsamda, ait oldukları toplumun kültürel, sosyal, ekonomik ve politik bağlamlarından kopan ve farklı zorunlu bağlamlar içinde kendini bulan, göç ettikleri yerlerde birçok sosyal haklardan mahrum kalan ve derin yoksulluk yaşayan kişiler, içine düşmüş oldukları ekonomik sıkıntıların üstesinden gelmek için arayışlara yönelmişlerdir. Böylece geri dönüşüm sektörünün en önemli parçası olan ve kayıt dışılıkla karakterize edilen katı atık toplama işi ile karşılaşmışlardır. Bunun bir sonucu olarak atıklar, "tüketimin yeniden üretilmesi"nin toplumsal yansımasyken, katı atık toplayıcılığı ise tüketimin yeniden tüketilmesinin bireye yansımalarının temsili olmuştur.

Hayami ve arkadaşları da Delhi'de katı atık toplayanlar üzerine yapmış oldukları çalışmada, göç ile gelenlerin büyük bir kısmının katı atık toplama işi ile uğraştıklarını saptamışlardır. Onlara göre, kırsal alanlardan gelen yeni göçmenler için katı atıkları toplayarak kazanç elde etmek, nispeten kolay bir uğraş alanıdır. Çünkü atık toplamak çok fazla sermaye ve beceri gereksinimi içermemektedir (Hayami et al, 2006: 45). Diğer yandan literatüre bakıldığında (Hayami et al., 2006; Ekşi, 2017; Campbell, 2018; Güngördü ve Özgen, 2021), bu çalışma ile benzer şekilde katı atık toplayıcıların kayıt dışı çalıştıklarına ilişkin birçok saptama yapıldığı görülmektedir. Ancak bu kayıt dışılığı göç ile ilişkilendiren çalışmalar sınırlı düzeyde kalmıştır. Ayrıca son zamanlarda göçlerin artması ile atık toplayanlar arasındaki rekabette giderek artmıştır. Atık toplayanlar önceleri sadece günün belirli zamanlarını çalışarak geçirirlerken, şimdilerde ise büyük bir kısmını çalışarak geçirmektedirler. Bu durum onların günün her saatinde kentin herhangi bir mahallesinde veya sokağında daha fazla görünür olmalarına yol açmıştır. Erdoğan (2020: 78-79)'a göre, kayıt dışılık, göç ile gelen çalışanlar için her ne kadar doğallaştırılamaz, sürdürülemez ve meşrulaştırılamaz olsa da göç ile gelen çok sayıda kişi için ekonomik sığınma alanı meydana getirmektedir.

Son olarak dördüncüsü yoksulluk ve damgalanma durumlarıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi başlangıçta atık toplama işi yapanların az sayıda olması, serbest olarak da kendi işlerini yapmalarına imkân sağlaması onları katı atık toplama işine çeken en önemli etkenler olduğu görülmüştür. Ancak zamanla toplayıcı sayısındaki hızlı artış, onları daha fazla mesafe kat etmeye ve daha zor koşullar içinde çalışmaya zorlamıştır. Böylece çalışma ortamı ve koşulları katı atık toplayıcılarını dezavantajlı duruma düşüren en önemli unsurların başında yer almıştır. Bu nedenle katı atık toplayıcılarının içinde buldukları çalışma koşulları ile gündelik hayat pratikleri arasında güçlü ilişkiler olduğunu söylemek mümkündür. Katı atık toplayıcıları, kullanılmayan atıkları verimli kaynaklara dönüştürerek kentin temizlenmesi, çevrenin korunması gibi topluma değerli katkılarda

bulunmalarının yanı sıra enformel sektörün alt katmanını oluşturan ve geçimlerini zar zor sağlayabilen yoksulları, diğer bir deyişle toplumsal dışlananları ve damgalananları olmuşlardır. Çünkü toplumsal alanla çalışma hayatındaki sınıfsal konumları arasındaki ilişki deneyimleri, toplumsal temas ve mesafe gereği toplumsal bütünleşmeyi engellediği gibi geciktirebilmektedir.

Bu çalışmada katı atık toplayıcıların yoksulluk ve damgalanma durumlarına ilişkin elde edilen sonuçlar Güngördü ve Özgen'in Ankara'da katı atık toplayıcıları üzerine yapmış oldukları çalışma ile Özsoy'un Katı Atık Dergisi üzerine yapmış olduğu çalışmadaki yorumlamaları destekler niteliktedir. Her iki çalışmada da katı atık toplayıcıların, yoksulluğa dayalı damgalanma durumları yaşadığı belirtilmiştir (Özsoy, 2012; Güngördü ve Özgen, 2021). Bu bağlamda Özsoy (2012, 120), "çalışırken gördükleri kötü muamele, ötekinin kendilerine değersizleştirerek bakışı atık toplayıcılar için baş edilmeyi gerektiren bir sorundur" demiştir.

Sonuç olarak katı atık toplayıcıların katı atık toplama deneyimlerine bakıldığında birbiri ile iç içe birçok durumla karşılaşmaktadır. Onlar için atık toplama bir geçim stratejisi olmanın ötesinde bazı bağlamsal zorunlulukların sonucunu ifade etmektedir. Zira "Bourdieu'ya göre, stratejiler bilinçli olarak planlanmış, rasyonel seçimleri ima etmez. Toplumsal yapılar ile bireysel pratikler arasında aracı görevi gören bireyin habitusu tarafından bilgilendirildikleri için genellikle mantıklı ve uygun görünürler (Deffner, 2010, akt. Didero, 2012, 30). Bu çalışmada bireylerin atık toplama deneyimlerinin sosyal ve ekonomik durumlara göre şekil aldıkları görülmüştür. Diğer yandan katı atık toplama işi her ne kadar birçok zorlukları ve olumsuzlukları taşıyor olsa da izlenecek doğru politikalarla katı atık toplayıcılığı organize edilip desteklenebilirse, birçok kişi için istihdam yaratabileceği gibi gelir elde etmenin önemli araçlardan biri olabilir.

Geliş Tarihi / Received Date
14.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
01.03.2023

The "New Great Game" Conflict and Cooperation Area South Caucasus: From Competition to Cooperation between Turkey and Russia

**"Yeni Büyük Oyun" Çatışma ve İşbirliği Alanı Güney Kafkasya: Türkiye ve Rusya
rekabetiden İşbirliğine**

Murad ASADOV¹

Abstract

Our research aims to compare and analyze the historical and contemporary arguments for the existence of the 'Great Game' in Central Asia with the 'new' Great Game theory in the South Caucasus and to evaluate the problems of using this theory. In addition, the "Great Game" in the process from the past to the present, the challenging issues in the South Caucasus, the rivalry between Turkey and Russia in the face of promising potential, and the effects of this competition on regional policies are discussed. In this sense, the geopolitical rivalry between Turkey and Russia in the region can be interpreted as a 'new' Great Game that shares similarities with the great power rivalries of the 21st century, but there are also some clear differences from the traditional Great Game. Çalışmanın ana argümanı, Güney Kafkasya devletleri ile Türkiye arasında yakın ilişkiler kurulmasında bölgesel durum ve Rus faktörünün olası etkileri, bölgedeki Türkiye-Rusya rekabeti, Ermenistan-Azerbaycan savaşının sonuçları analiz edilmiştir. Türkiye ve Rusya'nın bölgesel politikasında. In the study, it was tried to explain the dynamics and development of the region where there is serious competition, including global actors as well as the countries of the region. In the research, in order to support its main argument, comparative-political analysis, systematic approach to international relations, historical and expert analysis, examination of documents, cause-effect, analysis-synthesis methods from general logic and estimation methods have been widely used.

Keywords: South Caucasus, Turkey, Georgia, "New big game", geopolitics

Öz

Araştırmamız, Orta Asya'daki 'Büyük Oyun'un varlığına dair tarihsel ve çağdaş argümanları Güney Kafkasya'daki 'yeni' Büyük Oyun teorisi ile karşılaştırmayı, analiz etmeyi ve bu teorinin kullanmanın sorunlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca geçmişten günümüze gelen süreçte "Büyük Oyun" ve onun oluşturduğu Güney

¹ Doktora Öğrencisi, Bakü Devlet Üniversitesi, Siyasi Bilimler bölümü, Bakü/AZERBAJYAN, E-mail: muradasadov@bsu.edu.az, ORCID ID: 0000-0003-1528-2533

Kafkasya'daki zorlu konular, gelecek vaat eden potansiyel karşısında Türkiye-Rusya rekabeti, bu rekabetin bölge politikalarına etkileri ele alınmaktadır. Bu anlamda bölgedeki Türkiye ve Rusya arasındaki jeopolitik rekabetin, 21. Yüzyıldaki büyük güçlerin rekabetiyle benzerlikler paylaşan 'yeni' bir Büyük Oyun olarak yorumlanabilir, ancak geleneksel Büyük Oyun'a göre bazı açık farklılıklar da vardır. Çalışmanın temel argümanı, Güney Kafkas devletleri ile Türkiye arasında yakın ilişkiler kurulmasında bölgesel durumu ve Rusya faktörünün olası etkileri, bölgedeki Türkiye-Rusya rekabeti, Ermenistan-Azerbaycan savaşının sonuçlarının Türkiye ve Rusya'nın bölgesel politikasında analiz edilmiştir. Çalışmada küresel aktörlerin yanı sıra bölge ülkeleri de dahil olmak üzere ciddi bir rekabetin olduğu bölgenin dinamiklerini ve gelişimini açıklamayı çalışılmıştır. Araştırmada ana argümanını desteklemek üzere karşılaştırmalı-politik analiz, uluslararası ilişkilere sistematik yaklaşım, tarihsel ve uzman analiz, belge inceleme, neden-sonuç, genel mantıktan analiz-sentez yöntemleri ve tahmin yöntemleri yaygın olarak kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Güney Kafkasya, Türkiye, Gürcistan, "Yeni büyük oyun", jeopolitik

Introduction

One of the characteristics of the 90s of the 20th century was the realization of international relations at the level of states and the continued influence of power politics on these relations. According to the traditional realist approach, sovereign states are considered as the main actors at the center of international relations. From the point of view of the realist approach, the states that are considered as the main unit in international politics pursue their own interests selfishly, and the most important element they use to achieve these goals is material power. In the 90s of the last century, the collapse of US was a turning point for the South Caucasus region. During this period, the main focus of the world was on the safe transportation of Caspian Sea basin oil and gas resources to the European markets. States and transnational companies entered into a great competition in the region for the transportation of energy resources to the world market, and the regional states suffered the most damage in this competition. It seems that new shades are emerging in the background of the increased activity of big states that want to realize their geopolitical interests in the region, which is closely related to the foreign policy of the regional states. During this period, as a result of the West, especially the USA and Russia, becoming more active in the competition of interests in the region, a complex and risky picture emerged in the region. In particular, the diverse ethnic composition of the region played an important role in this competition. Though the South Caucasus occupies a small area on the world map, the scale of the interest in the region is much bigger than its geographical size. The collapse of the SSRU altered the geopolitical dynamics of the South Caucasus as each of the successor states sought to define their own national interests and policy priorities. Another effect of the collapse of the SU was that it permitted other powers to vie for influence in the former South Caucasus.

With the end of the Cold War, the South Caucasus suddenly became one of the main areas of regional and global power struggles. Azerbaijan, Georgia and Armenia, which are South Caucasian states, have never been ambitious players in global processes at any stage of history. Especially in the stages of the formation of the modern international relations system (mainly the stages after the 1st and 2nd World Wars), on the one hand, the "appetite" of Russia, and on the other hand, the lack of power to prevent this "appetite" of the regional and global conditions, made the South Caucasus republics even

independent states. did not even allow them to continue their existence. Thus, Azerbaijan, Armenia and Georgia were able to take their places in the system of modern international relations only with the collapse of the USSR. On the other hand, the young states trying to protect independence without having the opportunity to fully understand what it really is, were faced with internal political-military processes and more importantly (in the case of Azerbaijan and Georgia) with the problem of territorial integrity.

This article seeks to engage in the discussion, through literature review and expert interviews, whether a “New Great Game” currently can be said to exist or not. In order to set the theoretical and conceptual scene, the first step is to understand what is meant by competition for power and influence. This article outlines the perspectives and engagement of Russia and Turkey – the primary foreign powers contesting for influence, the complexity of the current state of the interplay of the two countries that constitute the Georgia and the primary external actors of Russia and Turkey, before finally moving to the discussion whether a “New Great Game” actually exists. If it does, that also begs the question, what are the similarities and differences with the “Old Great Game”? We used the comparative analysis method to come up with more plausible outcomes for the region’s better future. Comparative analysis, synthesis, inductive and deductive methods have been used to come up with conclusive answers. The objects of study include influence, institutions, policy, interests and threats, effects and predictions. During the examination of the subject, the information obtained from the mass media published in Turkey-Russia and other countries, the documents signed bilaterally and multilaterally in the South Caucasus, the materials of the official meetings allowed the subject to be examined and the necessary results to be obtained.

Methodology

There are many different approaches and theoretical lenses to study international relations and make sense of events, trends and processes. While there are established theoretical lenses such as realism, constructivism, Marxism, feminism, and others, neo-liberalism has been chosen as the means of making sense of this case study. As well, this article the comparative-political analysis method was widely used in the research. Using this method, the materials of the mutual meetings of the heads of state and government of Turkey, Georgia and Russia were extensively analyzed. It is also based on a systematic approach to international relations, historical and expert analysis, examination of documents, causes - consequences, analysis-synthesis methods from general logic and prediction methods. This article seeks to critically engage in the popular and academic debates, past and present, on the existence of a Great Game. As such, the goal is to examine the what, how and why rhetoric of the geopolitical troupes in these texts and the interaction and any influence between academic and popular sources. The fact the Great Game is used in various different regions implies that the value is not found in a clear explanatory value, but rather in politically symbolic value that influences perceptions and expectations. The combination of these approaches is expected to yield results on the ontology (what exists) and epistemology (knowledge and how we ‘know’ things) of reactions to mediated textual depictions of the New Great Game event within the context of the Old Great Game.

South Caucasus as part of the "New Great Game".

The South Caucasus region, called the "Eurasian Balkans" (Xoştarnya, 2021), is a region of geostrategic importance, located between the Caspian and the Black Sea, the world's main transit trade route. This trade region, which has been the center of interest of England and Russia throughout history, became the area of interest of international organizations and states along with the three regional states with the collapse of the USSR. Due to its strategic importance, the region has been the focus of great powers throughout history. The crisis caused by the regional and international power struggle during the Cold War led to the collapse of USSR. Moscow, which experienced economic and political problems at the end of the 80s of the 20th century, brought up the lost power competition in the region at the beginning of the new century. Currently, Russia, which is trying to strengthen its influence mechanisms in the South Caucasus, is able to use the internal problems of the states in the region to shape their foreign policy. On the other hand, the states of the region are also fighting for leadership. Various theoretical approaches allow us to study international relations and make sense of events, trends, and processes. Weighing pros and cons, considerations such as the specifics of the case, i.e., the study of the influence of international institutions on international security politics and relations, provides the tools with which to delve into the roles played by Turkey versus Russia in the Georgia where the global political hegemony of liberal democracy prevails. Liberalism tends to expand its zone of influence, which, in the context of this article, is likely to bring it into competition or conflict as Russia views the region as a zone of its interests and influence (Iskandarov et al., 2019: 9).

While the South Caucasus was previously considered to be on the periphery of the international agenda, after the dissolution of the SU and the subsequent formation of newly independent states, it became much more important both to its neighbors and influential non-regional actors (Markedonov, 2012). The rivalry between Turkey, Iran and Russia, eager to fill the vacuum left by the collapse of the USSR, was called the Great Game because it recalled the struggle between the British Empire and the Russian Tsar in the 19th century. Over time, when it was understood that first Iran, and then Turkey, could not play the intended big game, and their economic, political and social powers were insufficient, the sides of the Second Great Game were reshaped. What is the "New Big Game" and when did it appear? The concept of "big game" was first used by British explorer Arthur Connolly, who served in Central Asia in 1837-1840. This concept, which was used in Rudyard Kipling's novel "Who" in 1901, became widespread thanks to the Englishman Halford Mackinder. In fact, this concept was used in the 19th century in the Central Asian region to express the regional power struggle between the British Empire, the world power of that time, and the Russian Empire, the great power of Asia. Russia's invasion of the Caucasus and Central Asia, and then its desire to descend on the Indian Ocean, caused a conflict with England. In the mentioned period, Mackinder hypothesized that "Whoever rules Eurasia rules the world" (Bahadır, 2014: 16)

From the 18th century until the break-up of the Soviet Union in 1991, Russia was the dominant power in the region. This region constituted Russia's and later the SU's southern border and was considered part of its "strategic backyard" or "zone of privileged interest" as the then President Dmitry Medvedev

referred to it. In terms of politics, economics, and security, it is simply not feasible to separate the links and effects between Russia (especially the Northern Caucasus) and the South Caucasus.¹⁰ The disputes over the Soviet-era autonomous entities led to the wars in Nagorno-Karabakh, Abkhazia, and South Ossetia, bringing economic instability and security problems to the South Caucasus. These ongoing conflicts weakened the South Caucasus states and provided an opening for the regional and global powers to restart their competition for influence over the region. Starting from 1998, the formation of regional alliances among Turkey, Georgia, and Azerbaijan brought Iran into closer cooperation with Armenia and Russia (Gafarli et al., 2019) In the mid-2000s, the term “spheres of privileged interests” was used with the intention to signify a move away from ‘influence’ as it was much more specific and identifiable. In addition, policy moved away from an ideologically guided course to one that used pervasive pragmatism (Trenin, 2009: 3). Russia currently faces a number of different foreign actors and organizations seeking to expand their influence in the region, such as the USSR, Turkey, Iran, NATO, and the European Union. With a growing rift between Russia on the one hand and the US and the EU on the other in regard to Ukraine and Syria and an escalating conflict in Nagorno-Karabakh that might draw in regional powers, the South Caucasus may well become the third spot for employing the strategy of encircling Russia (Gafarli et al., 2019).

With the collapse of the USSR in the South Caucasus region, some issues left over from the beginning of the last century began to be on the agenda, which made the region confused. The presence of the region in this situation also threatened the existence of new independent states here. Due to its geopolitical and strategic importance, the region has always been at the forefront of the foreign policy of world states, and has been at the center of political games throughout history by the powers that want to dominate the continent. Previously, the South Caucasus was on the periphery of the international agenda, but after the emergence of newly independent states, it became more important for both its neighbors and influential actors outside the region. On the other hand, the South Caucasus is a multifaceted geopolitical region that occupies a strategic place in the transportation of Caspian Sea oil and gas (Larenkov, 2017). On the one hand, after the collapse of the CIS, there were states that hoped that everything would change radically with the creation of the CIS under the leadership of Russia, which is considered its successor, on the other hand, these states faced their own internal problems - the formation of states, the creation of national economies, the fight against extremism, etc. were busy with One of the main problems of the region was the issue of safe and quick transportation of energy resources to the Western markets, which resulted in conflict with the states interested in the region, especially Turkey and Russia.

Why did the South Caucasus region become the field of competition of the great powers? Because the South Caucasus region is of great importance for the Western world, especially the USA, and for the region's neighbors - Russia, Turkey, and Iran - in terms of their strategic goals. In general, the South Caucasus region has several strategic importance for the West, especially the United States, in modern times:

- Encircle (encircle) Russia, which is perceived as a threat (and a source of danger);

- Surrounding Iran, which is perceived as a source of threat;
- Owning natural resources in the region, participating in contracts related to oil and gas fields (both strategic interests and economic/commercial reasons);
- To reliably ensure the export of natural resources in the region to the international markets (so as to be able to have alternative natural resources and to create a diversity of export routes for the states of the region - political interests);
- Use as an alternative market;
- Mainly in security ("anti-terrorist activities") and other global policies, and at the same time using Central Asia as a transit region in the direction of these goals (so that the Central Asian region is the West's rivals/enemies Russia from the south, Iran from the east, China from the north It is also important from the point of view of encirclement from the west. From another point of view, Central Asia is very important from the point of view of being a region located in the middle of nuclear powers representing four different faiths - Russia, China, India and Pakistan). (Aslanli, 2013)

One of the main players in the energy competition in the region, the basis of the regional strategy of the USA is the energy resources in the Caspian basin and their safe transportation. USA administration does not care who is in power in the regional states. Washington's main interest is the energy policy of the regional states of Azerbaijan and Georgia. In order to undermine Moscow's regional policy, the SU is trying to get ahead of Russia and Iran, which support it in regional politics, by replacing pro-Russian or pro-Russian regimes that tend to balance between the SU and Russia with regimes that shift power with Russia. Thus, Georgia's geopolitics has made it even more important in the changing conjuncture of international relations. In this sense, Russia and Georgia, living together and in peace in the SU, suddenly became "enemy" after the disintegration of the SU. Georgia, on the other hand, is a country that is of interest to Europe at the NATO and EU level, as well as the USA. This is actually a result of changing international balances. Georgia is a new phase in the conflict between the West and Russia, especially the USA, and Russia is making efforts to put Georgia back in its orbit. Because it is said that the separation of Russia and Georgia harmed the Russians more than the other territorial losses caused by the disintegration of the USSR (Arı, 2010: 110). Despite all the encouraging signs, it soon became clear that Turkey was neither able to take advantage of them nor was it alone trying to fill the power vacuum. It's a replica of the "Great Game" century, when the Russian Federation (RF), Turkey, Iran and the US (among others) imagine themselves as the main players. The rivalry between them gained economic, political, ideological and religious dimensions, thus creating various opportunities for widespread conflicts. In line with Tbilisi's policy of deepening its relations with the West at all levels for the last 8 years, it should be considered as the main elements of Georgia's foreign policy that it acts cautiously with Russia and avoids steps that will anger the official Moscow. However, according to some analysts, Russia's "separation" of Abkhazia and South Ossetia from Georgia reduced Moscow's geostrategic interests in Georgia. According to them, Russia strengthens its military-political presence

in the South Caucasus by taking control of the territory of Georgia, South Ossetia and Abkhazia, which it recognizes as "independence", and by placing military bases in these regions, and the full integration of Georgia into the main structures of the West. For Turkey, the prospect of a military confrontation with Iran or Russia has caused enough concern. Turkey was concerned that Iran would try to influence the identity of the Muslim population in the Caucasus, and this was shared at the time by the RF and the West in general. Iran is concerned that Turkey's active role in the region may create pan-Turkish hegemony on its borders. Thus, there was a short-term competition between two opposing models of political development for the Turkish-Muslim peoples of Eurasia: the secular model of Turkey with its political pluralism and the Islamic model supported by Iran. But it soon became clear that neither country had enough political influence or economic power to support its ambitions.

As a result of the expansion in 2007, the South Caucasus became a border region with the EU (via the Black Sea), which naturally resulted in the organization's active approach to the internal problems of the region. However, the South Caucasus has different meanings in the EU's new neighborhood concept, the role of America in the Middle East, and the "role model" of Russia's integration into the CIS countries. It should be noted that the South Caucasus region is of special importance in all these models (AZƏRTAC, 2019). Some experts have formed the idea of creating a new union similar to the EU in the Caucasus by Turkey after the collapse of the SU. Turkey was more eager to create such a union in the Black Sea and Caucasus region. Turkey was trying to turn the region into a unique Schengen zone and a region of peace. But for this stage, it was necessary to quickly resolve the rotten conflicts in the South Caucasus. The Russian umbrella must be replaced, but not with a European umbrella from across the ocean or alien to Caucasian values. The presence of this umbrella neighboring Turkey would be very important for the states of the region. In this case, there would be no need to revise the borders and separatism would not find support among the different nationalities living in the region. The fact that Caspian energy resources play a major role in the competition of major states with interests in the region and the presence of important actors such as the EU, USA and China who want to share in the distribution of these resources makes the political situation in the region tense, which complicates the internal political situation of the states here. Therefore, it does not jeopardize Russian dominance in the region. Because its influence is not accompanied by a political and military presence unlike the West. However, regardless of how regional dynamics play out in the coming years, China's growing presence in the South Caucasus is a factor that can no longer be ignored. It may not receive the same level of consideration in the media or in policy circles that the traditional interplay between Russia and the West in the region (Rinna, 2015). According to Ishik Bora, even though China genuinely does not seek to be militarily present in the region and endeavours to improve commercial ties, it could come to a position where it might appear to be the strongest candidate to balance Russia in the South Caucasus (Bora, 2017).

In the 20th century, the countries of the South Caucasus gained their independence for the second time - Georgia and Azerbaijan, with the exception of Armenia, turned their faces to the West, but this process was not very clear. There are experts who still see the South Caucasus as a post-Soviet space. Because

Russia did not give up its interests in this region with the power it got from being the successor of the SU. However, it is a mistake to analyze the recent turbulent events only as part of the Russian periphery. Although these states in the region are trying to integrate into the EU, they cannot get away from Russia. At the same time, the South Caucasus is one of the regions ready to explode in the Eurasian continent with its ethnic diversity. This allows Russia, which defends separatism, to interfere in the internal affairs of regional states. It should be recalled that after the collapse of the USSR there were 9 armed clashes, 6 of which took place in the Caucasus region (Shukurova, 2021).

In this competition, Russia tried to gather the states included in the former Soviet geography within the framework of an institution like the CIS and supported leaders close to Moscow's politics. Turkey's South Caucasus policy is based on the establishment of permanent peace and security in the region. We should also note that Ankara, which previously had only a marginal influence in the region, became one of the important players in the regions (South Caucasus and Central Asia regions) in which it was not actively involved with the collapse of SU. Although it is unlikely that the economic and political conditions in the region will stabilize in the short term, they will undoubtedly continue their efforts to create new interdependence networks between Ankara and the regional states. Undoubtedly, other regional players, especially Russia and Iran, will continue to view these policies with suspicion and create regional problems. Even if Turkey's initial position on Eurasia was somewhat unrealistic, the effects it created set the tone for Ankara's policy. Although Turkey has not necessarily become the model that the new states in the region aspire to, its developing market relations, secular, pluralistic approach to Islam, and democracy continue to have their appeal in the region. Meanwhile, Turkey learned two important lessons from its relations with Russia: Russia is an important economic partner for Turkey, and to take into account the risk of a direct confrontation with Moscow, which pursues an overly aggressive foreign policy in the region, and to prioritize cooperation with a sensitive policy towards Russia.

Azerbaijan, which gained its independence for the second time in the 20th century in the South Caucasus, used to export oil to European countries through the Black Sea, Georgia has maintained its importance in the transit route, as it did in the SU era. According to the Concept of Europe-South Caucasus relations, Azerbaijan and Georgia, which are the current participants of the integration into the Central Europe, are an important condition for their economic development to enter the Western markets. According to another periphery approach, the South Caucasus is of great transit importance between other regions from a functional point of view, accordingly, the trade relations of the EU with the South Caucasus are peripheral and the region as a consumer market is important for the EU countries. This is primarily related to the safe transportation of Caspian basin energy resources. Because the safe transportation of Caspian basin energy resources can reduce the EU's dependence on the Persian Gulf and Russia. This is the basis of the security and stability policy in the region, and to achieve this, the EU must first resolve the conflicts in the South Caucasus. However, this does not mean that the South Caucasus does not interfere with the economic and security interests of Europe. Because Caspian Sea energy resources have already attracted the interest of European oil companies and occupy

a certain place in the EU's energy security system. The Armenia-Azerbaijan and Russia-Georgia disagreements could indeed destabilize the EU's southern borders, making them relevant to Europe's core interests, particularly the EU's South Caucasus policy. For this purpose, the EU tries not to strain relations with Russia in the South Caucasus policy. However, Russia's attack on Ukraine and aggressive policy may lead the EU to change its cooperation policy with Russia, which may result in both sides facing an economic crisis.

In modern times, the energy factor plays a key role in shaping international relations. Inequitable distribution of energy resources on earth leads to merciless struggle between great powers in international relations, which leads to weakening of regional states. Russia, which is one of the most important actors of energy policy, continues its policy of control over the production, export and transportation of energy resources against the countries of the South Caucasus in order to maintain this monopoly structure it has built to a large extent. Therefore, it is important to study the development, content and goals of this policy of Russia. Turkey is not only an important power, but also one of the most active geostrategic actors in the region, trying to create a free trade zone by reducing the Russian "pressure" on the South Caucasus, which has a rapidly changing and multipolar structure, and the rising feeling of foreign "power centers".

Turkey-Russia regional cooperation in the region after the Armenian-Azerbaijani war: problems and future perspectives

Among the factors that play a key role in the formation of the foreign policy of each state, including the defense strategy, the country's geographical position, geopolitical location, territorial capacity, population, economic, military, scientific and technical potential occupy an important place. Foreign policy in general is a mixed phenomenon. In modern times, the determination of foreign policy depended on a number of factors. It includes economic, ethnic, geographical and other factors. Foreign policy is realized when all these factors interact with each other. When the genius Bonaparte asked Napoleon who are the neighbors, he answered; Neighbours! I choose the neighbors (Napolyon, 1862: 3). However, B.Napoleon forgot the first of the factors determining the state's foreign policy. Because in his time, war was the main tool in determining international relations. Before analyzing the decisions of small states regarding foreign policy and defense strategies in modern times, the question of which countries should be defined as small states should be answered.

There have been different academic arguments both for and against the proposition that there is currently a New Great Game underway in the South Caucasus. First, let us summarise the changes to the environment that potentially could support a "New Great Game". Trenin states that Russia's North and South Caucasus policy centred upon the goal of suppressing the insurgency in Chechnya, which was considered as being largely fulfilled in 2004. All other issues were treated as being of secondary or tertiary importance (Iskandarov et al, 2019). There was a shift in goals after Chechnya was largely pacified, which centred on resisting the spread of Western and US influence in the Commonwealth of Independent States. "From this perspective, Armenia featured as Russia's regional

bulwark and security base; Georgia, a pro-US implantation within Russia's sphere; and Azerbaijan, a nominally neutral battleground in Russian-US competition". This situation sets the scene for continued competition for influence in the region based especially on energy issues and geopolitical spheres. The Old Great Game involved the attempt to limit the territorial expansion and influence of one Empire, which was seen as a direct threat to the other Empire (Iskandarov & Gawliczek, 2020: 26-27).

The emergence of new independent states in the South Caucasus, which began with the collapse of the SU, was accompanied by a number of important political-geographical and socio-economic processes. Among them, as a result of the transformation of the system of economic, political and humanitarian relations, the transition to the multi-vector political model of the three South Caucasus countries was first observed. The end of two years of Russian slavery opened a window for the development of the region. However, Russia intended to continue the policy of "divide and rule" by establishing new alliances (for Armenia, which is a member of the Eurasian Economic Union and the Collective Security Treaty Organization, the above-mentioned closeness with Russia is presented as a form of formality) (İbrahimov, 2021: 7). Especially at the beginning of the 21st century, Moscow's usurping policy began to manifest itself in the South Caucasus and Central Asia.

One of the newly independent states in the South Caucasus was Georgia, which has been at the center of the game in the region since its first independence. However, despite this, there was no serious change in Georgia's foreign policy strategy, which was due to the recession in the country. In our opinion, one of the main factors influencing the foreign policy of Georgia at this time was Russia's usurpation policy. Georgia is part of the South Caucasus region, called the "Balkans of Eurasia", which has become the focus of the world's attention since the collapse of the SU. Located on the Ukraine-Black Sea-Azerbaijan-Caspian-Central Asia line, Turkey-Russia line, Russia-Iran line and Turkey-Azerbaijan-Caspian Sea-Central Asia line, Georgia is in a "transit" geographical position. The Black Sea ports, which are in the interests of Russia, are mainly geographical areas (Ari, 2010: 107-108).

In our opinion, in order to understand Turkey and Russia the regional politics of in this context, it is important to study the cooperation with Azerbaijan, the leading state of the region, especially the political relations after the 44-day war. This development has greatly weakened USA-Turkey joint activities in various directions. In particular, the activation of one of these two states in the South Caucasus does not mean the activation of the other. However, considering that Turkey and Iran are the big states of the region, it is possible to estimate that such a situation may bring out certain risks, taking into account the existence of serious influence here. At the same time, another factor should not be forgotten. On the other hand, Turkey is currently cooperating with Russia in the geopolitical aspect in the South Caucasus. After the war between Azerbaijan and Armenia, the two states achieved serious results in the resolution of the conflict in the true sense of the word. Even to the extent that a number of big states with geopolitical proximity to Turkey-Russia regional cooperation are jealous of this relationship. After the recent events, in our opinion, Turkey is changing its geopolitical course. The main reason for this is that the Great Powers have not yet given up their interests and are working to secure

them. For now, the USA and Russia seem to be more active. Recently, France and Germany are also making some efforts. Against their background, the two big states of the region, Iran and Turkey, have taken a somewhat passive position. In such a situation, can the "3+2" formula, i.e. the geopolitical configuration of "USA, Russia, EU plus Turkey and Iran" be created for the sake of peace in the region? The answer to this question is unknown. However, the situation in the region can change dramatically at any moment, and the initiative will now be in the hands of states that are not active on the field. This scenario is not excluded either (AZERTAC, 2019)

Georgia is the only South Caucasian state that has direct access to the Black Sea. This has a direct impact on the regional geopolitics of Georgia. Thus, the Caspian Sea basin needs a stable Georgia to transport its safe energy resources to the European markets. According to modern geopolitical theories, the Black Sea, which constitutes one of the main globalizations of world trade, is an important region where the interests of great powers intersect. Because according to Mackinder's "land dominance theory", the Black Sea, which provides the easiest access to the "central" region, connects Europe with the Middle East and Asia according to Spykman's "peripheral belt theory". According to Mahan's "theory of maritime dominance", a power that dominates the Black Sea would have the geographical position to control the region. According to Schaklian's "air dominance theory", the Black Sea is geographically positioned to dominate the central region and the world island (Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye, 1995: 2). In Tbilisi's foreign policy strategy, the deepening of relations with 3 important actors of international relations (NATO, EU, USA) is considered a priority, and a lot of work has been done in this direction. Despite this, Georgia has still not been able to achieve its main goals in its relations with all three power centers. Thus, the country's NATO and EU membership seems uncertain in the near future, and the United States does not seem eager to provide security guarantees to Georgia outside of NATO. All these factors periodically increase the security risks around Georgia (Mammadli, 2020: 5).

In Georgia's foreign policy, it attaches special importance to relations with other regional "players" such as Iran. The factors that official Tbilisi considers a priority in relations with Turkey are related to the country's regional economic and security interests. In recent years, Georgia has greatly expanded cooperation with Turkey in the economic - trade, energy, security - defense fields. We can note that the serious foundations of not only bilateral, but also tripartite (Azerbaijan – Georgia – Turkey) partnership relations have been formed, especially regarding energy and security. As a result of this cooperation, large energy and transport projects (BTC, Baku-Tbilisi-Erzurum gas pipeline, Southern Gas Corridor, Baku-Tbilisi-Kars railway line, etc.) were implemented in the region. In June 2012, the Trabzon Declaration signed jointly by the foreign ministers of the three countries defined the general contours of Georgia-Azerbaijan-Turkey relations in the region. From a conceptual point of view, Georgia is primarily interested in Turkey's active participation in the processes taking place in the South Caucasus due to the Russian factor. Despite the strategic partnership between the two countries, it would not be right to ignore some problems that have appeared in Georgia-Turkey relations in recent years. The increasing influence of Turkey in the former territories of the Ottoman Empire, Azerbaijan and Abkhazia, is one of the main points of concern for official Tbilisi. In particular, Turkey's establishment

of unofficial political, economic, and cultural relations with the unrecognized Republic of Abkhazia creates tension in Tbilisi-Ankara relations from time to time (İbrahimov, 2021: 7).

Some of the problems facing Georgia recently seem to have deep historical roots. Some of them seem to have emerged in the process of national identity building, especially after independence. The reason for experiencing such serious negative or opposite effects in this process is that national identity is built on terms of assimilation and marginalization (or alienation, alienation) rather than inclusive elements in a fragile geography in terms of both religion and ethnicity. This national identity established in Georgia had a deep impact on its foreign policy, especially in the first years of independence. In the early years, the establishment of internal peace and the preservation of relations with Russia, a harsh attitude and/or policy led to a biased and marginalized attitude towards ex-Soviet workers at home, and a hostile attitude towards Russia in foreign policy. If we take into account the problem of Abkhazia and South Ossetia, nationalist politics stands out as the most important reason why these two regional problems cannot be solved peacefully. In the post-independence period, this policy of ethnic-religious nationalism and religious separatism, implemented in Georgia's internal policy, causes unrest within the country, which slows down its foreign policy.

In Russia, especially after V. Putin came to power, his close circle, towards Georgia, the South Caucasian state, remained the same as during the Soviet era within the framework of rational policy. Official Moscow tried to have a say in the production, transportation and distribution of energy resources in the region. This policy continues to be successfully implemented over Armenia, and especially after the 2008 war with Georgia, Moscow's control over Yerevan has strengthened. Georgia was looking for allies in the region in order to get rid of Russian pressure, especially developing relations with Azerbaijan was in the interest of Tbilisi. The North-South natural gas pipeline and a number of energy cooperations continue to exist between the two countries in the field of energy. And Russia tries not to strain relations with Azerbaijan, especially since Moscow's energy policy history is intertwined with Baku's energy history, it never wants to lose this country. In this direction, it wants to continue its presence in this market by developing energy-based projects with Azerbaijan. The rigid structure of the Russian state power is especially evident in the processes taking place in the energy field in the countries of the South Caucasus. So much so that official Moscow constantly emphasizes its desire to have a say in energy production and transport lines. This situation causes South Caucasus countries to constantly face problems in cooperating with other countries and attracting foreign capital to the region.

After the 44-day war between Azerbaijan and Armenia, it is difficult to assess the regional policy of Turkey and Russia. Some experts, considering the cooperation of Ankara and Moscow in the region after the 44-day fair war of Azerbaijan, emphasize the role that the activity of the center of both states in Agdam will play in strengthening peace in the South Caucasus, especially in the development of partnership relations between Moscow and Ankara. "Moscow-Baku" agency writes: "It is difficult to overestimate the role of both Russia and Turkey in achieving a solution to the Karabakh conflict. A Russia-Turkey monitoring center has been opened, whose specialists monitor compliance with the ceasefire regime and deal with conflict prevention. In turn, their security is ensured by Azerbaijani

troops. This indicates the perfect interaction between the three countries - Russia, Turkey and Azerbaijan. We see how the Russia-Turkey-Azerbaijan axis, which experts have been talking about for many years, has become a reality. In my opinion, based on the example of the work of the Russian-Turkish joint monitoring center, Moscow and Ankara can create an algorithm for similar interaction in other regions where their interests collide in the future. We have often heard about certain conflicts in Libya and Syria, but Russia and Turkey still managed to negotiate and resolve all issues. I believe that if such joint centers are created, all issues will be resolved faster"(Young, 2020).

Russia, Azerbaijan and Turkey have taken steps that encourage each of the states to cooperate and solve the problem that has arisen. In recent years, Azerbaijan has been able to convey its position to Russia. Azerbaijan expressed its support for peace in the region through its diplomatic course. With the 44-day Patriotic War, Azerbaijan was able to convey not only to the Russian elite, but also to the great powers of the world, that it is possible to resolve ethnic and territorial conflicts in the region soon within the territorial integrity of the regional states. It is the main guarantee that there will be no eternal fears about the presence of Turkey, which is trying to create a pan-Turkist space around itself by participating in the settlement of the conflict between Russia, Azerbaijan and Armenia. To prevent this, Russia was obliged to actively participate in the process related to Karabakh. When evaluating the mutual activity of Russia and Turkey on the settlement of the conflict, it is important to understand the background of the formation of such a format. Russia's extremely tense relations with the West forced it to strengthen its geopolitical positions in the region after the 44-day war. Both Moscow and Ankara should consider the "American factor" when taking any political steps in the region. However, Russia's attack on Ukraine has slowed down the South Caucasus policy of the official Washington. Russia-Turkey cooperation in the South Caucasus will not be easy, but both countries have the opportunity to skillfully solve their national tasks without interfering with each other, on the contrary, by strengthening mutual activity.

Ankara's successful diplomatic move has boosted its image as a strong player capable of securing military victories for its partners in the South Caucasus, Azerbaijan and Georgia. At the same time, Turkey's role in settling the conflict, which is one of the main obstacles for peace and stability in the region, is undeniable, even though the Kremlin peace agreement is with the participation of Russia. However, the situation in the region is still very fragile. Despite the rapid arrival of Russian peacekeepers, some key aspects of the agreement, including the withdrawal of Armenian troops from Nagorno-Karabakh, have not yet been implemented. The time bomb in the agreement sealed by Moscow on November 10 is that this document does not mention the future status of "Nagorno-Karabakh". In five years, Baku will have legal grounds to demand the withdrawal of Russian peacekeeping troops from its territory and will be able to restore full control of Karabakh by military force. This would create an unpleasant dilemma for the Kremlin. Russia's withdrawal probably meant Azerbaijan's success in regional geopolitics. The stay of the Russian peacekeepers would harm their relations with Azerbaijan and cause a lot of international criticism. Therefore, Russia is likely to use this narrow window of opportunity to maintain its presence in the region through diplomacy. For now, it appears that the mission is impossible. Having gained significant leverage on the battlefield, Baku has improved its

position in negotiations and is unlikely to accept much autonomy for Nagorno-Karabakh. At the same time, Armenian society is unlikely to become more flexible even after the initial emotional shock is over, and Yerevan is forced to face the grim reality. When Russia's relations with the United States deteriorate, it is difficult to imagine international diplomatic efforts to find a compromise. In particular, Russia's attack on Ukraine brought the relations with the USA and the EU to a peak, which makes the South Caucasus region very dangerous and there are many risks ahead.

The historical analysis of the processes taken place in the South Caucasus after the demise of the USSR proves that "New Great Game" has already started and continues today, with different actors, however, with the same purpose. The South Caucasus is one of the primary regions where the external actors flex their muscles, sap each other's strength. Regional and global actors like Russia, Turkey, Iran, China and the US, leading organizations like EU, NATO, EEU and CSTO are the actors involved in this struggle. Russia is the most assertive one amongst all players, which has a capacity to meddle in domestic affairs of the countries in the region. The US/EU approach of trying to change the values and norms of the region is perceived as provocative by Moscow. China has economically engaged, refraining itself from associating with political issues. Nonetheless, its potential for future processes can not be ignored. Iran is enthusiastic to be represented in regional processes and tries to exclude other external actors, highlighting 3+3 model. Turkey does not have as strong clouts as Russia has, however, its presence offsets Iran's dominance. The only way for the South Caucasus countries to eradicate their existing problems is to strike the right balance between external (global and regional) actors, of course based on the principle of reciprocity. Multipolarity is a key to this kind of foreign policy. This strategy will reduce the on-going tension between Russia and the West regarding the region. It will appease the growing hysteria in Iran. Europe is vulnerable to energy coercion and Azerbaijan-Georgia-Turkey tandem offers it the best option to withstand this coercion and have an access to the natural resources of the Central Asian countries. Maintaining security in the region is in the interest of energy-importing, transit and energy-exporting countries, which need to ensure the security of their industry and pipeline infrastructure. This in its turn necessitates the close cooperation between the West and South Caucasus countries (Iskandarov & Gawliczek, 2019: 26). NATO provides the best tools to enable the regional countries to boost their security and an option of multipolarity does not rule out close cooperation with the Alliance (Gawliczek, 2019: 112). The "New Great Game" seems to be inexorable, and its negative impact is inevitable, however it is possible to get through the ongoing rivalry with minor political damage in case the proposed strategy is adopted.

The South Caucasus is a new area where Turkey can increase its influence with its political, economic and cultural relations. In such conditions, the events taking place in Central Asia are changing depending on the international situation in the Caucasus. The "Great Game" idea, which started in the 19th century, was later included in the Caucasus region, and this game, which was going on historically between the two empires, later caused tension between the peoples of the region. At the end of the last century, the USA and the EU, which had political interests in the region, tried to use Turkey, which historically had political and kinship ties with the region. Their main desire was to reduce the pressure

of Russia, the successor of SU, in the region and to transport Caspian energy resources to free and safe Western markets. One of the main goals was to build an alternative "southern energy corridor" to Russia, which has become a problem, especially after V. Putin came to power in Russia. Although the Western countries trying to bring Ankara against Moscow succeeded to some extent, the recent events in the region, especially after the 44-day war between Armenia and Azerbaijan, the cooperation between Turkey and Russia with the aim of creating peace and stability in the region frustrated the plan of the West. On the other hand, Turkey, which has political, economic and cultural relations with the region, has some issues that need to be resolved soon in order to realize these goals. However, the geopolitical situation in the region and the interests of the big powers do not mean that these issues, especially the "frozen" territorial disputes, will be resolved in the future. However, although Turkey cannot solve most of these problems in the region, it can help in solving some issues. Turkey in order to maintain peace and stability in the region for its own benefit

- established high-level relations with Georgia and Azerbaijan, which are the leading states of the region, and should be a reliable ally for both countries in the region;
- In the foreign policy of Azerbaijan and Georgia, they should help solve their problems with their regional neighbors and support them in every field;
- After peace is established in the South Caucasus, defense-oriented security relations should be established with these countries;
- To assist in all aspects of the implementation of economic system exchange and cooperation and to encourage all kinds of private initiatives;
- Turkey should prevent Iran from falling under the religious and economic influence of Russia by creating conditions for cultural, economic and social rapprochement with the region.

Conclusion

Turkey, which built its foreign and security strategy after the Second World War on the background of burying the aggressive position of the SU and integrating its policy with the West, welcomed the collapse of the USSR with the end of the Cold War. However, it was impossible for a NATO member state to intervene in the political processes in the South Caucasus and Central Asia at that time. Although the emergence of liberal democracies in Eastern Europe has created a buffer zone between Western Europe and Russia, Turkey still feels threatened by ongoing uncertainties regarding its immediate neighborhood. Armenia is the only ally of Russia in the South Caucasus (Georgia is under the sphere of influence of the USA, and Azerbaijan is a part of Turkey's Eurasian project with all economic and human relations with Russia). After Armenia leaves Russia's sphere of influence, the South Caucasus will become a huge Turkey-West belt. And Turkey will cut Russia's eyebrows in the Middle East, and will also be an obstacle for all forces trying to disrupt the political situation and stability in the South Caucasus region. Turkey is still participating as a spectator in the Great Game between the great powers in the region. US efforts are at the point of self-harm in the short term. In this context, the situation of

Azerbaijan, especially after the 44-day war, is of great importance. In addition to the possibility that any tension in Azerbaijan could reverberate in Turkey, there is also a sense of responsibility that it supports and gives.

Turkey should be cautious in its political relations with Georgia, the most pro-Western state of the South Caucasus. Thus, the orientation of Tbilisi towards the West, especially the coming to power of M. Saakashvili after the color revolution, the increase of anti-Russian tendencies in Georgia resulted in the more sensitive behavior of Turkey with Russia, the main trade partner, in the region. On the other hand, the transfer of Caspian Sea energy resources to the Western markets via safe Georgia, which enables Turkey to transform from an energy importer to an exporter, is the common interest of Ankara and Tbilisi. Georgia is the most important regional country to implement regional geopolitics in the short term for the security of the South Caucasus and Central Asia, which has become one of the important expansions of Turkey's foreign policy, and Turkey's access to the region. Turkey intends to achieve some goals by removing Russian and Western influence in the region:

- To create a convenient transition zone for transport routes with Russia, Turkey's main trade partner, by ensuring security in the region;
- Turning this region into a buffer zone against the possibility of a revival of Russian expansionism:
- To benefit from the economic potential of the region under the condition of maintaining the principle of mutual interest in order to strengthen the economy of Turkey:

Thus, despite Russia and Turkey's longstanding political rivalry in the South Caucasus, Moscow is now more open to cooperation with Ankara in the region, according to the study. As a result of Russia's failure to fulfill its expectations, Georgia turned its face from Russia to the West and the United States. This situation also became a turning point in the development of bilateral relations between Georgia and Turkey. Georgia tends to resolve ethnic and territorial conflicts within the country not with Russia, but through the United States and international organizations, NATO and the UN. For this reason, first of all, relations with the border neighbor Turkey, which is the best ally of the United States and NATO, should be at a good level. In addition, Turkey is the country that provides the most support for Georgia's efforts to join NATO.

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization, person related to our article titled "The "New Great Game" Conflict and Cooperation Area South Caucasus: From Competition to Cooperation between Turkey and Russia" and there is no conflict of interest between the authors. If there is a conflict of interest, please explain the scope of the conflict of interest in the field below.

Bibliography

Arı T. (2010). *Central Asia and Caucasus. From Competition to Cooperation*. Bursa: MKM Yayıncılık.

- Aslanlı, A. (2013, May 20). *The Caucasus in Global Politics: 22 years ago and now*. Caucasus International Journal. <http://www.qafsam.org/page/469/azBahadır>
- The United States, Central Asia and the "New Great Game". *Electronic Journal of Political Science Research*. Volume: 5 Issue:1 p. 15-28
- Bora, I. (2017). *China's growing presence in the Caucasus*. Commentary No: 2017/83, <https://avim.org.tr/en/Yorum/CHINA-S-GROWING-PRESENCE-IN-THE-CAUCASUS>
- Geopolitical view of South Caucasus : in the backdrop of ink and risks Baku. (2019, 29 March) AZƏRTAC. https://azertag.az/xeber/Cenubi_Qafqazin_geosiyasi_menzeresi_murekkeblik_ve_riskler_fonunda-1263163
- Gafarli, O. Anapiosyan, A. Chapichadze, Kh & Öztarsu, F.M. (2019). *The Role of Global and Regional Actors in the South Caucasus,* *Journal of Conflict Transformation, June 2016*. The Role of Global and Regional Actors in the South Caucasus, 36. <http://caucasusedition.net/therole-of-global-and-regional-actors-in-the-south-caucasus/>.
- Gawliczek, G. (2019) Innovative ICT solutions and/with/for changing security environment. Case study – NATO DEEP ADL Portal and Social Media, *Social development and Security*, (Vol. 9, No. 4), 111-119. <https://doi.org/10.33445/sds.2019.9.4.8>
- Gawliczek, P. & Iskandarov, Kh. (2019). "The south Caucasus and NATO's defence education enhancement programme. Retrospective analysis", *Social development and Security*, (Vol. 9, No. 5), 3–14. DOI:10.33445/sds.2019.9.5.1
- Diri, E. B. Napolyon'un 10 Kasım 1804'te Prusya Kralı'na yazdığı mektuplarda. *Correspondance de Napoleon* (Paris 1862) X60, NO 8170. Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi. 3-41.
- İbrahimov, A. & Mutluer M. Turkey-Russia interaction in the South Caucasus. (2021). *South Caucasus in the context of social, economic and political developments after the Cold War*. İzmir Iksad Publications, 7.
- Iskandarov, Kh, Simons, G. & Gawliczek, P. (2019). The South Caucasus: Stage for a 'New Great Game' between NATO and Russia? *Connections: The Quarterly Journal*. 18, no. 3-4 , 7-34.
- Iskandarov, Kh. & Gawliczek, P. (2020). The "new great game" in the south caucasus: competition for power and influence. *Social development & Security*, Vol. 10, No. 1, 25-33. DOI:10.33445/sds.2020.10.1.4
- Larenkov, A. (2017, December 17). «Большая игра» в Каспийском регионе. Главным инструментом влияния России в соседних государствах должна стать «мягкая сила» <https://svpressa.ru/blogs/article/188970/>
- Markedonov, S. (2012). "The Caucasus Region: From the Geopolitical Periphery to an Arena of Competitive Interests", *Debating Eurasia: The Search for New Paradigms, Caucasus International*. Vol. 2 • No: 3 • Autumn 2012, 57-76. <http://cijournal.az/post/caucasus-international-vol-2-no-3-autumn-2012>
- Memmedli, M. (2020). Comparative Analysis of the Defense Strategy of Small States in the example of Georgia and Armenia. *Baku: Enter of Analysis of international relations*, 23.
- Rinna, T. (2015). *The South Caucasus and China's Rising Presence*. DOI: 10.31143/2542-212X-2018-4-204-225
- Şükürova, Ü. (2021). *A new "big game" started in the Caucasus*. <https://hurriyyet.az/az/post/qafqazda-basl原因-yeni-boyuk-oyun-352643>

Trenin, D. (2009). "Russia's Spheres of Interest, Not Influence," *The Washington Quarterly* 32, no. 4. 3-22. DOI: 10.1080/01636600903231089

Xoştarnya, N. (2021). *Искусство компромисса. Как Россия и Турция формируют новую реальность на Южном Кавказе "Москва-Баку"*. https://moscow-baku.ru/news/politics/kak_rossiya_i_turtsiya_formiruyut_novuyu_realnost_na_yuzhnom_kavkaze

Young, M. (2020). In an interview, Alexander Gabuev discusses the Nagorno-Karabakh conflict and identifies winners and losers. <https://carnegie-mec.org/diwan/8320>

Genişlendirilmiş Özet

Güney Kafkasya, dünya haritasında küçük bir yer kaplasa da bölgeye olan ilgi coğrafi boyutundan çok daha büyük. SB'nin çöküşü, Güney Kafkasya'nın jeopolitik dinamiklerini temelden değiştirdi. SB'nin çöküşünün bir başka etkisi, diğer güçlerin bölgeye nüfuz için rekabet etmelerine izin vermesiydi. Jeopolitik ve stratejik önemi açısından bölge, küresel güçlerin dış politikasının her zaman ön saflarında yer almıştır. Hegemonik güçler, tarih boyunca komşu bölgelere nüfuz etmek için bunu kullanmışlardır. Güney Kafkasya daha önce uluslararası gündemin çeperinde kabul edilirken, SB'nin dağılması ve ardından yeni bağımsız devletlerin kurulmasından sonra hem komşuları hem de bölgesel olmayan etkili aktörler için çok daha önemli hale geldi. Bununla birlikte Güney Kafkasya, Hazar petrol ve gazının taşınmasında stratejik bir noktayı işgal eden çeşitli jeopolitik bir bölgedir.

Türkiye, Güney Kafkasya'nın en Batı yanlısı devleti olan Gürcistan ile siyasi ilişkilerinde dikkatli olmalıdır. Böylece Tiflis'in Batı'ya yönelmesi, özellikle renk devrimi sonrası M. Saakashvili'nin iktidara gelmesi, Gürcistan'da Rus karşıtı eğilimlerin artması, Türkiye'nin ana ticaret ortağı olan Rusya'ya karşı daha duyarlı davranmasına neden olmuştur. bölge. Öte yandan Türkiye'nin enerji ithalatçısı konumundan ihracatçı konumuna geçmesini sağlayan Hazar Denizi enerji kaynaklarının güvenli Gürcistan üzerinden Batı pazarlarına aktarılması Ankara ve Tiflis'in ortak çıkarıdır. Gürcistan, Türkiye'nin dış politikasının önemli açılımlarından biri haline gelen Güney Kafkasya ve Orta Asya'nın güvenliği ve Türkiye'nin bölgeye erişimi için kısa vadede bölgesel jeopolitiği uygulayan en önemli bölge ülkesidir. Türkiye, bölgedeki Rus ve Batı etkisini ortadan kaldırarak bazı hedeflere ulaşmak istiyor:

- Bölgede güvenliği sağlayarak Türkiye'nin ana ticaret ortağı olan Rusya ile ulaşım yolları için uygun bir geçiş bölgesi oluşturmak;
- Rusya yayılmacılığının canlanma ihtimaline karşı bu bölgeyi tampon bölge haline getirmek;
- Türkiye ekonomisini güçlendirmek için karşılıklı çıkar ilkesini sürdürmek kaydıyla bölgenin ekonomik potansiyelinden yararlanmak:

Rusya ve Türkiye'nin politika ve etkisinin görünür değerinde önemli bir fark varken, Güney Kafkasya Rusya'nın çıkarları ve güvenliği için kritik olarak görülüyor. 2008'de Gürcistan'da yaşanan beş gün savaşı ve 2014'te Kırım'ın ilhakı, Rusya'nın sahaya bir amaç duygusuyla döndüğünü ve iddiallığını eylemleriyle kanıtladığını gösterdi. Rusya, "Yakın Yurtdışı"nda etkisini göstermek için tüm durakları geri çekecek ve Sovyet sonrası alanda başka yerlerde olduğu gibi kendisini baskın bir güç olarak yeniden ortaya koyacaktır. Rusya'ya yakınlığı ile Güney Kafkasya bu "yakın yurt dışı" içinde ilk sırada yer alıyor. Güney Kafkasya ülkelerinin (Gürcistan ve Azerbaycan) donmuş çatışmalarla ilgili sorunlarını ortadan kaldırmasının tek yolu, Türkiye Rusya ile arasında

doğru dengeyi kurmalı, çünkü Rusya bölgedeki siyasi emellerinden vazgeçmiyor. Ancak Türkiye ile işbirliği her üç ülke için de son derece önemlidir.

Araştırmada karşılaştırmalı-politik analiz yöntemi yaygın olarak kullanılmıştır. Bu yöntem kullanılarak, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan devlet ve hükümet başkanlarının karşılıklı toplantılarının materyalleri geniş bir şekilde analiz edilmirmi. Ayrıca uluslararası ilişkilere sistematik bir yaklaşım, tarihsel ve uzman analizi, belgelerin incelenmesi, nedenleri - sonuçları, genel mantık ve tahmin yöntemlerinden analiz-sentez yöntemlerine dayanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üçgeni arasında 1990'lı yıllarda başlayan ikili ilişkilerin neden ve nasıl üçlü stratejik ilişkilere dönüştüğünü ve bu üç devlet arasındaki savunma ve güvenlik alanındaki işbirliği boyutları araştırılmış, bu işbirliğinin bölge için mevcut beklentileri ve riskleri ortaya konulmuştur. Ayrıca, Ermenistan – Azerbaycan savaşından sonra bölgedeki durum, Türkiyenin bölge politikası, bölgeselleşme sürecinde Türkiye-Rusya ilişkileri incelenmiş ve aynı zamanda bu konuda ortaya çıkan zorlukların nedenlerini çözmek için bazı tavsiyelere yer verilmiştir.

Geliş Tarihi / Received Date
21.08.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
10.02.2023

BİST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sektöründe SECA Yöntemi ile Finansal Performans Ölçümü

*Financial Performance Measurement in BIST Chemicals, Petroleum Rubber and
Plastic Products Industry with SECA Method*

Nazlı ERSOY¹

Öz

Bu çalışmada, Borsa İstanbul (BIST) Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Ürünler sektöründeki firmaların finansal performansının Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemi ile ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, 39 firmanın 2021 yılı finansal performansı belirlenen finansal oranlar temelinde Simultaneous Evaluation of Criteria and Alternative (SECA) yöntemi ile ölçülmüştür. SECA yöntemi ile kriterlerin ağırlıkları ve alternatiflerin performans sıralamaları eş zamanlı olarak belirlenmiştir. Sonuçların güvenilirliğini ve sağlamlığını test etmek amacıyla duyarlılık analizi gerçekleştirilmiştir ve SECA modeli ile elde edilen sonuçlar Method based on the Removal Effects of Criteria (MERECE) tabanlı Simple Additive Weighting (SAW), Weighted Aggregated Sum Product Assessment (WASPAS), Range of Value (ROV) ve Biswas ve Saha ÇKKV modelleri ile karşılaştırılmıştır. Son aşamada ise rasyonel bir sıralama elde etmek için Copeland yöntemine başvurulmuştur. Copeland yöntemi ile elde edilen sıralama sonunda finansal performans bakımından ilk üç sırada ANGEN, ALKIM, ACSEL firmalarının yer aldığı tespit edilmiştir. Kullanılan modelin finansal performans ölçümü için uygun olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ÇKKV, SECA, Copeland, Finansal performans, BIST Kimya

Abstract

This study is aimed to measure the financial performance of companies in the BIST Chemical, Petroleum, Rubber and Plastic Products industry with the Multi Criteria Decision Making (MCDM) method. In this direction, the financial performance of 39 companies in 2021 was measured with the SECA method on the basis of the financial ratios. The weights of the criteria and the performance rankings of the alternatives were determined simultaneously using the Simultaneous Evaluation of Criteria and Alternative (SECA) method. To test the reliability and robustness of the results, sensitivity analysis was performed and the results obtained with the SECA model were compared with the Method based on the Removal Effects of Criteria (MERECE) based Simple Additive Weighting (SAW),

¹ Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Osmaniye/TÜRKİYE, E-mail: nazliersoy@osmaniye.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0011-2216

Weighted Aggregated Sum Product Assessment (WASPAS), Range of Value (ROV) and Biswas and Saha MCDM models. In the last stage, Copeland method was used to obtain a rational ranking. According to the Copeland method results, ANGEN, ALKIM and ACSEL companies were found to be in the top three ranks in terms of financial performance. It has been determined that the model used is suitable for financial performance measurement.

Keywords: MCDM, SECA, Copeland, Financial performance, BIST chemical

Giriş

İmalat sanayinin en önemli sektörleri arasında yer alan kimya sektörü, enerji, sağlık, inşaat, gıda, tarım, tekstil, elektronik gibi alanlara yüksek katma değer sağlayan ürünleri ve teknolojik yenilikleri nedeniyle sanayileşmiş ülkelerde önde gelen sanayilerden biridir ve lokomotif sektör durumundadır (DPT, 2018: 10). Kimyasal ürünlerin ithalatı, rafine edilmiş petrol ürünleri kauçuk-plastik ürünleri ile temel eczacılık ürünlerinin imalatı ile ilgili olan Türk kimya sektörü (KPMG, 2020: 8), Çin ve Hindistan'ın ardından dünyanın en hızlı büyüyen pazarları arasında yer almaktadır ve petrokimya sanayinin bir alt grubu olarak plastik endüstrisi girdisinin %90'ını bahsi geçen sektörden sağlamaktadır. Üretim ve dış ticarete önemli bir role sahip olan kimya sektörü, çok sayıda sektöre ara mal ve hammadde temin etmektedir. Giderek gelişen bu sektörde yer alan firmaların yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve sektördeki diğer firmalarla rekabet edebilmeleri için firma finansal performanslarının objektif bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir (Çanakçıoğlu, 2019: 124).

Firmalar bazında finansal performans ölçümü, toplam çıktının yanı sıra kaynakların hangi oranda etkin kullanıldığı ile ilgilidir ve performans ölçümü ile elde edilen çıktılar işletme ve karar verici kişi ve kurumlar için oldukça önemlidir. Bahsi geçen çıktılar kredi, şirket birleşmesi ve yatırım gibi konularda alınan kararları etkilemektedir. Bu nedenle, finansal performans ölçümünün etkin bir şekilde yapılması önem arz etmektedir (Karaoğlu & Şahin, 2018: 63-64).

Finansal performans verileri çoğunlukla gelir tablosu ve bilanço kalemleri yoluyla elde edilmektedir. Finansal performans ölçümünde kullanılan yöntemler ise genellikle oran analizi, yatay analiz, trend analizi, dikey analiz gibi yöntemlerin içinde yer aldığı mali tablo analiz tekniklerinden oluşmaktadır (Ceyhan & Demirci, 2017: 279).

Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinde birden çok kriter arasından en uygun olan alternatif çeşitli adımlar takip edilerek seçilmeye çalışılır. Finansal performans ölçümünde de pekçok alternatif ve kriter yer aldığı için finansal performans ölçümü ÇKKV problem olarak düşünülmektedir. ÇKKV bünyesinde algoritması farklı olan pekçok yöntem bulunmaktadır. Bu çalışmada finansal performans ölçümü için Simultaneous Evaluation of Criteria and Alternative (SECA) yöntemi tercih edilmiştir. Bahsi geçen yöntem ile diğer pekçok ÇKKV yöntemlerinden farklı olarak kriterlerin ağırlıkları ve alternatiflerin performans skorları eşzamanlı olarak belirlenmektedir ve doğrusal olmayan matematiksel bir model kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, BIST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Ürünler Sektöründeki firmaların 2021 yılı finansal performansının ÇKKV yöntemlerinden SECA yöntemi ile ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde konu ve kullanılan yöntemlerle ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. İkinci bölümde,

çalışmada kullanılan yöntemlerin açıklamalarına yer verilirken, üçüncü bölüm uygulama kısmına ayrılmıştır. Dördüncü bölümde farklı yöntem karşılaştırmalarını içeren duyarlılık analizi gerçekleştirilmiş, son bölümde ise elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Literatür Taraması

ÇKKV yöntemleri pekçok kriter arasından en uygun alternatifi seçme konusunda karar vericiye yol göstermektedir ve bahsi geçen yöntemlerin ekonomi (Zavadskas & Turskis, 2011), sağlık (Mourmouris & Poufinas, 2022), havacılık (Agrawal vd. 2022), turizm (Ocampo, 2022) imalat (Chandra vd. 2022) gibi farklı alanlarda ve robot seçimi (Chodha vd. 2022), lojistik performans ölçümü (Mešić vd. 2022), rüzgar alanı seçimi (Gil-García vd. 2022) gibi farklı konu başlıkları altında uygulamalarına rastlamak mümkündür. Literatürde SECA yöntemi kullanılarak ortaya konulan çalışma sayısı ise giderek artmaktadır. Bu doğrultuda, SECA yöntemi akülü elektrikli araçların performans değerlendirmesi (Ecer, 2021), asimetrik gezgin satıcı problem (Bazrafshan vd. 2021), sürdürülebilir üretim stratejilerinin değerlendirilmesi (Keshavarz-Ghorabae vd. 2019), optimum atık su tahsisi (Azbari vd. 2021), temel performans göstergelerinin seçimi (Baradari vd. 2021), hibrit işleme proseslerinin parametrik optimizasyonu (Das & Chakraborty, 2022), yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesi (Assadi vd. 2022), kritik güç dağıtım besleyici tanımlaması (Bahrami & Rastegar, 2022) gibi farklı konu başlıkları altında ele alınmıştır.

Literatürde ÇKKV yöntemleri kullanılarak finansal performansın ölçüldüğü çalışmalar sayıca fazladır ve giderek yaygınlaşmaktadır. ÇKKV yöntemleri kullanılarak inşaat sektörü (Şahin & Karacan, 2019), enerji sektörü (Karcıoğlu vd. 2020), sigorta sektörü (Tayyar vd. 2018), çimento sektörü (Akbulut, 2020), bankacılık sektörü (Ünal & Yüksel, 2017), gıda sektörü (Aytekin & Sakarya, 2013), ticaret sektörü (Ayçin & Güçlü, 2020), tekstil sektörü (Küçükönder & Şişmanoğlu, 2020) gibi BIST’te yer alan farklı sektörlerde finansal performans ölçümü gerçekleştirilmiştir. BIST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Ürünler Sektöründe ÇKKV yöntemleri kullanılarak finansal performansın ölçüldüğü çalışmalar ise diğer sektörlerle kıyasla sayıca oldukça azdır. Literatürde bahsi geçen sektörde ÇKKV yöntemleri ile finansal performansın ölçüldüğü çalışmalara ve bu çalışmalarda kullanılan finansal oranlara Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: Örnek Çalışmalarda Kullanılan Finansal Oranlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
“Cari oran”		✓	✓		✓	✓	✓	✓			✓
“Asit test oranı”		✓	✓			✓	✓				✓
“Nakit oran”			✓		✓	✓	✓				
“KVYK/Toplam varlık”					✓						
“Tobin’s Q oranı”		✓		✓							
“Stok devir hızı oranı”	✓	✓			✓	✓	✓				
“Alacak devir hızı oranı”	✓				✓	✓	✓				
“Toplam varlık devir hızı”		✓									
“Sabit Aktif devir hızı oranı”	✓										
Ticari borç devir hızı oranı							✓				
“Aktif devir hızı oranı”	✓					✓					

"Net kar/öz sermaye oranı"		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
"Net kar/toplam varlık oranı"		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
"Brüt satış karı/net satışlar"	✓					✓				✓		
"Faaliyet karı/net satışlar"	✓					✓				✓		✓
"Net kar/net satışlar"			✓	✓		✓	✓			✓		✓
"Toplam Borç/öz sermaye oranı"		✓										
"Toplam Borç/ Toplam aktif oranı"												
"Piyasa değeri/defter değeri oranı"		✓		✓								
"Kaldıraç oranı"	✓	✓			✓	✓			✓			✓
"Maddi duran varlık/öz kaynak oranı"	✓											
"Maddi duran varlık/Aktif toplam"									✓			
"Vergi öncesi özsermaye karlılığı oranı"	✓											
"Vergi öncesi aktif karlılığı oranı"	✓											
"Piyasa katma değeri oranı"				✓								
"Hisse başına karlılık oranı"				✓								
"Özkaynak/toplam varlık"						✓						
"Özkaynak/Yabancı kaynak toplamı"						✓	✓					
"KVYK/Toplam kaynak"						✓	✓					✓
UVYK/Toplam pasif							✓	✓				
Dönen varlık/Aktif toplamı							✓					
Duran varlık/Aktif toplamı							✓					
Borçlanma oranı							✓					
Yatırım oranı							✓					
Borçlanma katsayısı							✓					
Satış Maliyeti / Toplam Gelir										✓		
Nakit akış oranları											✓	

1: Çanakçıoğlu (2019); 2: Akbulut & Hepşen (2021); 3: Yürük & Orhan (2020); 4: Şenol & Ulutaş (2018); 5: Aydın (2020); 6: Karaoğlu (2016); 7: Konar & Atmaca (2020); 8: Özdemir & Göktaş (2019); 9: Çakalı & Baloğlu (2022); 10: Kaplanoğlu (2018); 11: İç vd. (2022)

Tablo 1'e göre en sık kullanılan finansal oranlar arasında cari oran, likidite oranı, nakit oran, stok devir hızı oranı, özsermaye ve aktif karlılık oranları, net kar/net satış oranı ve kaldıraç oranı yer almaktadır.

Yöntem

Bu bölümde, çalışmada kullanılan yöntemlerin açıklamalarına yer verilmiştir.

Z-Skor Standartlaştırma Yöntemi

Karar matrisinde negatif değerler sıklıkla görülen bir durum değildir. Böyle bir durumda, normalize edilmiş karar matrisinde negatif değerler yer alacağından ÇKKV problemlerinin çözümünde sıkıntılar baş göstermektedir. Bu doğrultuda, Zhang vd. (2014) tarafından karar matrisindeki negatif değerleri pozitif hale dönüştürmek için Z-skor standartlaştırma yöntemi ortaya konulmuştur. Yöntemin adımları aşağıdaki gibidir (Zhang vd., 2014: 3).

Adım 1: Karar matrisi elemanları eşitlik (1) ile standartlaştırılır.

$$x_{ij} = \frac{X_{ij} - \bar{X}_i}{S_i} \quad (1)$$

x_{ij} , j. bölgede yer alan i. indekse ait standartlaştırılmış veriyi,

X_{ij} , orijinal veriyi,

$\bar{X}_i$ ve S_i ise sırasıyla aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerini ifade eder.

Adım 2: Karar matrisi elemanları eşitlik (2) ile pozitifte dönüştürülür.

$$x'_{ij} = x_{ij} + A \quad A > |\min x_{ij}| \quad (2)$$

x'_{ij} dönüşümden sonraki standart değeri ifade eder. $x'_{ij} > 0$ olmalıdır.

SECA Yöntemi

Keshavarz-Ghorabae vd. (2018) tarafından ortaya konulan bu yöntem ile kriter ağırlıkları ve alternatiflerin sıralamaları çok amaçlı doğrusal olmayan bir matematiksel model kullanılarak eş zamanlı belirlenebilmektedir (Keshavarz-Ghorabae vd., 2018: 268). SECA yönteminin adımları aşağıdaki gibidir (Keshavarz-Ghorabae vd., 2018: 268-271):

Adım 1: Karar matrisi oluşturulur

İlk adımda, n alternatif ve m kriterden oluşan karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1j} & \cdots & x_{1m} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2j} & \cdots & x_{2m} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{i1} & x_{i2} & \cdots & x_{ij} & \cdots & x_{im} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \cdots & x_{nj} & \cdots & x_{nm} \end{bmatrix} \quad (3)$$

n alternatifleri, m kriterleri ifade etmektedir.

x_{ij} , j. kriterdeki i alternatifinin performans değerini ifade eder. $x_{ij} > 0$.

Adım 2. Karar matrisi normalize edilir

Karar matrisi eşitlik 4 kullanılarak normalize edilir.

$$x'_{ij} = \begin{cases} \frac{x_{ij}}{\max_k x_{kj}} & \text{if } j \in BC \\ \frac{\min_k x_{kj}}{x_{ij}} & \text{if } j \in NC \end{cases} \quad (4)$$

x'_{ij} : i alternatifinin j kriteri açısından normalize değerini,

BC ve NC, sırasıyla faydalı ve faydalı olmayan kriter kümelerini ifade etmektedir.

Adım 3. Uyuşmazlık dereceleri hesaplanır.

Uyuşmazlık derecesi eşitlik 5 kullanılarak hesaplanır.

$$\pi_j = \sum_{l=1}^m (1 - r_{jl}) \quad (5)$$

r_{lj} : standartlaştırılmış karar matrisi l ve j sütunlarının korelasyonunu,

π_j : j kriterinin uyumsuzluk derecesini göstermektedir.

l: kriter; j=1,2,3,...,n

Adım 4. Standart sapma değerleri hesaplanır.

Kriterlerin standart sapması eşitlik 6 kullanılarak hesaplanır.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{x_{ij}^N - \bar{x}_j^N}{m}} \quad (6)$$

σ_j : j kriterinin standart sapma değerini ifade eder.

Adım 5. Standart sapma değerleri ve uyumsuzluk dereceleri normalize edilir.

Standart sapma değerleri eşitlik 7, korelasyon değerleri ise eşitlik 8 kullanılarak normalleştirilir.

$$\sigma_j^N = \frac{\sigma_j}{\sum_{l=1}^m \sigma_l} \quad (7)$$

$$\pi_j^N = \frac{\pi_j}{\sum_{l=1}^m \pi_l} \quad (8)$$

σ_j^N : j kriterinin normalize standart sapma değerini,

π_j^N : j kriterinin normalize uyumsuzluk derecesini ifade eder.

Adım 6. Çok amaçlı doğrusal olmayan model çözülür

Alternatiflerin (S_i) performans puanını ve her bir kriterin objektif ağırlığını (w_j) hesaplamak için aşağıdaki doğrusal olmayan model çözülür.

$$\max S_i = \sum_{j=1}^m w_j x_{ij}^N, \forall i \in \{1, 2, \dots, n\} \quad (9)$$

$$\min \lambda_b = \sum_{j=1}^m (w_j - \sigma_j^N)^2 \quad (10)$$

$$\min \lambda_c = \sum_{j=1}^m (w_j - \pi_j^N)^2 \quad (11)$$

$$s. t. \sum_{j=1}^m w_j = 1 \quad (12)$$

$$w_j \ll 1, \quad \forall j \in \{1, 2, \dots, m\} \quad (13)$$

$$w_j \gg \varepsilon, \quad \forall j \in \{1, 2, \dots, m\} \quad (14)$$

S_i : i alternatifinin performans değerini,

w_j : j. kriterinin ağırlığını,

ε : kriter ağırlığı alt sınır parametresini ifade eder. $\varepsilon = 0,001$

Alternatiflerin genel performansını maksimize etmek için eşitlik 10, kriter ağırlıklarının standart sapma değerlerini minimize etmek için eşitlik 10 ve 11 kullanılır. Kriter ağırlıklarının belli aralıklara $[\varepsilon, 1]$ ayarlamak için eşitlik 12 ve 13 kullanılır. ε küçük bir pozitif parametredir ve bu çalışmada 0,001 olarak belirlenmiştir (Keshavarz-Ghorabae vd., 2018: 270). Modeli optimize etmek için çok amaçlı optimizasyon teknikleri ile model aşağıdaki gibi dönüştürülür.

$$\max Z = \lambda_a - \beta(\lambda_b + \lambda_c) \quad (15)$$

$$s. t. \lambda_a \ll S_i, \quad \forall i \in \{1, 2, \dots, n\}$$

$$S_i = \sum_{j=1}^m w_j x_{ij}^N, \quad \forall i \in \{1, 2, \dots, n\} \quad (16)$$

$$\lambda_b = \sum_{j=1}^m (w_j - \sigma_j^N)^2 \quad (17)$$

$$\lambda_c = \sum_{j=1}^m (w_j - \sigma_j^N)^2 \quad (18)$$

$$\sum_{j=1}^m w_j = 1 \quad (19)$$

$$w_j \ll 1, \quad \forall j \in \{1, 2, \dots, m\} \quad (20)$$

$$w_j \gg \varepsilon, \quad \forall j \in \{1, 2, \dots, m\} \quad (21)$$

Buna göre, alternatiflerin toplam performans puanının (λ_a) minimumu maksimize edilir. Referans noktalarından sapmaları en aza indirmek için kriter ağırlıklarının referans noktalarına ulaşmasında belirleyici olan $\beta(\beta > 0)$ katsayısı ile amaç fonksiyonundan çıkarılır. Alternatiflerin performans puanı (S_i) ve kriterlerin objektif ağırlığı (w_j), üstteki model ile belirlenir (Keshavarz-Ghorabae vd., 2018: 271).

Copeland Yöntemi

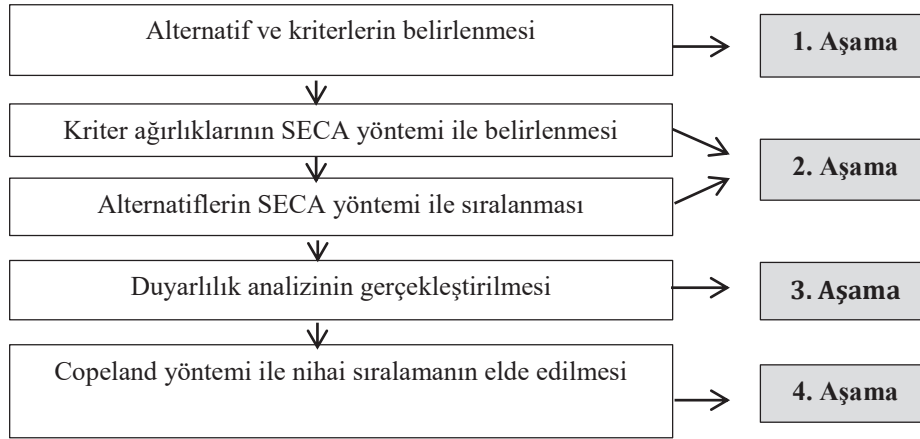
Copeland yöntemi, her bir belirleyici faktör için kazanma ve kaybetme sayısına göre çeşitli alternatifleri sıralar (Naderi vd., 2013: 63). Farklı yöntemlerle elde edilen sonuçların uzlaştırılmasını sağlar.

Uygulama

Bu çalışmada, BIST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Ürünler sektöründe faaliyet gösteren firmaların finansal performansının SECA yöntemi ile ölçülmesi amaçlanmıştır. İstihdama katkısının büyük olması, üretim ve dış ticarete önemli bir role sahip olması, dışa bağımlılığın azalmasında önemli görülmesi gibi nedenlerle bahsi geçen sektör çalışmada tercih edilmiştir. Uygulamanın ilk aşamasında alternatif ve kriterler belirlenmiştir. İkinci aşamada, kriter ağırlıkları ve alternatiflerin performansları SECA yöntemi ile belirlenmiştir. Üçüncü aşamada sonuçların sağlamlığını test etmek amacıyla

Removal Effects of Criteria (MERECE) tabanlı Simple Additive Weighting (SAW), Weighted Aggregated Sum Product Assessment (WASPAS), Range of Value (ROV) ve Biswas ve Saha ÇKKV modelleri ile karşılaştırılmıştır. Son aşamada ise farklı yöntemlerle elde edilen farklı sıralamalar Copeland yöntemi kullanılarak rasyonel nihai bir sıralama haline getirilmiştir.

Görsel 1. Araştırma Prosedürü

Alternatif ve Kriterlerin Belirlenmesi

ÇKKV yöntemlerinin çoğu, bir dizi kriterle tanımlanan farklı alternatiflerle ilgilenir (Zavadskas & Turskis, 2011: 405). BİST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Ürünler sektöründe faaliyet gösteren firmalar çalışmanın alternatiflerini oluşturmuştur. BİST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Ürünler Sektöründe 40 firma işlem görmektedir, verilerine ulaşamayan POLTK kodlu firma hariç 39 firma analiz kapsamına alınmış ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Alternatifler

Sıra	Kod	Firma adı
1	ACSEL	“ACISELSAN ACIPAYAM SELÜLOZ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.”
2	AKSA	“AKSA AKRİLİK KİMYA SANAYİİ A.Ş.”
3	ALKİM	“ALKİM ALKALİ KİMYA A.Ş.”
4	ANGEN	“ANATOLİA TANI VE BİYOTEKNOLOJİ ÜRÜNLERİ ARAŞTIRMA GELİŞTİRME SANAYİ VE TİCARET A.Ş.”
5	AYGAZ	“AYGAZ A.Ş.”
6	BAGFS	“BAGFAŞ BANDIRMA GÜBRE FABRİKALARI A.Ş.”
7	BAYRK	“BAYRAK EBT TABAN SANAYİ VE TİCARET A.Ş.”
8	BRKSN	“BERKOSAN YALITIM VE TECRİT MADDELERİ ÜRETİM VE TİCARET A.Ş.”
9	BRİSA	“BRİSA BRIDGESTONE SABANCI LASTİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş. “
10	DEVA	“DEVA HOLDİNG A.Ş.”
11	DNİSİ	“DİNAMİK İSİ MAKİNA YALITIM MALZEMELERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.”
12	DYOBY	“DYO BOYA FABRİKALARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş. “
13	EGGUB	“EGE GÜBRE SANAYİİ A.Ş. “
14	EGPRO	“EGE PROFİL TİCARET VE SANAYİ A.Ş. “
15	EPLAS	“EGEPLAST EGE PLASTİK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.”
16	EUREN	“EUROPEN ENDÜSTRİ İNŞAAT SANAYİ VE TİCARET A.Ş. “
17	GEDZA	“GEDİZ AMBALAJ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.”
18	GOODY	“GOODYEAR LASTİKLERİ T.A.Ş.”
19	GUBRF	“GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.”
20	HEKTS	“HEKTAŞ TİCARET T.A.Ş.”

21	ISKPL	“IŞIK PLASTİK SANAYİ VE DIŞ TİCARET PAZARLAMA A.Ş.”
22	IZFAS	“İZMİR FIRÇA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.”
23	KMPUR	“KİMTEKS POLİÜRETAN SANAYİ VE TİCARET A.Ş.”
24	KRPLS	“KOROPLAST TEMİZLİK AMBALAJ ÜRÜNLERİ SANAYİ VE DIŞ TİCARET A.Ş.”
25	MRSHL	“MARSHALL BOYA VE VERNİK SANAYİ A.Ş.”
26	MEDTR	“MEDİTERA TIBBİ MALZEME SANAYİ VE TİCARET A.Ş.”
27	MERCN	“MERCAN KİMYA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.”
28	OZRDN	“ÖZERDEN PLASTİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.”
29	PETKM	“PETKİM PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş.”
30	RNPOL	“RAINBOW POLİKARBONAT SANAYİ TİCARET A.Ş.”
31	RTALB	“RTA LABORATUVARLARI BİYOLOJİK ÜRÜNLER İLAÇ VE MAKİNE SANAYİ TİCARET A.Ş.”
32	SANFM	“SANİFOAM ENDÜSTRİ VE TÜKETİM ÜRÜNLERİ SANAYİ TİCARET A.Ş.”
33	SASA	“SASA POLYESTER SANAYİ A.Ş.”
34	SEKUR	“SEKURO PLASTİK AMBALAJ SANAYİ A.Ş.”
35	SEYKM	“SEYİTLER KİMYA SANAYİ A.Ş.”
36	SODSN	“SODAŞ SODYUM SANAYİ A.Ş.”
37	TMPOL	“TEMAPOL POLİMER PLASTİK VE İNŞAAT SANAYİ TİCARET A.Ş.”
38	TRILC	“TURK İLAÇ VE SERUM SANAYİ A.Ş.”
39	TUPRS	“TÜPRAŞ-TÜRKİYE PETROL RAFİNERİLERİ A.Ş.”

Çalışmanın kriterlerini oluşturan finansal oranların belirlenmesinde BIST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Ürünler sektöründe finansal performansın ölçüldüğü çalışmalar (Tablo 1) dikkate alınmıştır ve oranlar işletmelerin kısa ve uzun vadeli borçlarını ödeyebilme gücü, mali yapısı, kârlılığı, varlık ve kaynakların etkin kullanımı, varlığının sürdürülebilirliği hakkında bilgi veren ve literatürde yaygın olarak kullanılan likidite, kârlılık, finansal yapı ve faaliyet oranları arasından seçilmiştir. Veriler, Kamuyu Aydınlatma Platformunun (KAP) resmi web sayfasından 07/06/2022 tarihinde elde edilmiş ve araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur (KAP, 2022). Kriterler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Kriterler

Finansal Oran Grubu	Finansal Oranlar	Kod	Açıklama	Opt.
Likidite Oranı	Cari Oran	K1	“Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar”	max
	Nakit oran	K2	“Nakit ve Benzeri Varlıklar / Kısa Vadeli Borçlar”	max
Kârlılık Oranı	“Öz Sermaye Kârlılık Oranı”	K3	“Net Kar / Öz Sermaye”	max
	“Aktif Kârlılık Oranı”	K4	“Net Kar / Toplam Varlıklar”	max
Faaliyet Oranı	“Aktif Devir Hızı Oranı”	K5	“Net Satışlar / Toplam Varlıklar”	max
	“Stok Devir Hızı Oranı”	K6	“Satışların Maliyeti/Stoklar”	max
Finansal Yapı Oranı	Kaldıraç Oranı	K7	“Toplam Borç / Toplam Aktif”	min

Z-Skor Standartlaştırma Yönteminin Uygulanması

Normalleştirilmiş karar matrisi elemanları 0 ile 1 arasında pozitif bir değer almaktadır (Yazdani vd., 2017: 60). ÇKKV yöntemlerinde karar matrisinde negatif değerlere nadiren rastlanmaktadır ve böyle bir durum normalize edilmiş karar matrisinde negatif değerlerin yer almasına neden olmakta ve işlem adımlarını güçleştirmektedir. Bu sorunun önüne geçmek amacıyla negatif değerlerin yer aldığı matris pozitif hale getirilmiştir. Bu doğrultuda, ilk adımda negatif değerli karar matrisi (Tablo 4) eşitlik 1 ile standartlaştırılmıştır (Tablo 5). İkinci adımda ise, Tablo 5’te yer alan veriler eşitlik 2 yardımıyla pozitif hale getirilmiştir (Tablo 6).

Tablo 4. Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
ACSEL	2,33	0,29	0,39	0,27	1,17	-2,73	0,3
AKSA	1,02	0,48	0,41	0,12	1,16	-4,17	0,7
ALKIM	2,55	1,01	0,34	0,74	1,15	3,07	1,23
ANGEN	25,28	16,51	0,52	0,5	0,65	0,79	0,004
AYGAZ	1,2	0,44	0,25	0,08	2,32	-10,09	0,67
BAGFS	0,98	0,58	0,24	0,05	0,67	-1,75	0,8
BAYRK	1,6	0,28	0,08	0,04	0,67	-1,45	0,48
BRKSN	1,31	0,06	0,34	0,12	1,34	-4,03	0,66
BRISA	1,16	0,66	0,44	0,1	0,81	-4,17	0,78
DEVA	2,07	0,8	0,43	0,23	0,57	-1	0,46
DNISI	4,22	1,81	0,2	0,17	0,7	-7,16	0,16
DYOBY	0,96	0,12	-0,001	-0,0003	1,28	-3,28	0,72
EGGUB	0,98	0,26	0,32	0,13	1	-1,52	0,6
EGPRO	1,22	0,25	0,26	0,08	0,98	-5,34	0,69
EPLAS	0,66	0,1	-0,4	-0,1	1,21	-11,62	0,74
EUREN	1,49	0,08	0,14	0,07	1,37	-3,82	0,52
GEDZA	3,47	1,75	0,35	0,26	0,68	-2,8	0,24
GOODY	1,48	0,03	0,28	0,11	1,81	-3,54	0,59
GUBRF	1,08	0,14	0,13	0,04	1,18	-1,63	0,69
HEKTS	1,05	0,03	0,23	0,07	0,61	-1,14	0,69
ISKPL	1,44	0,2	0,18	0,11	0,85	-3,2	0,39
IZFAS	1,23	0,02	0,18	0,05	1,2	-15,97	0,72
KMPUR	1,27	0,32	0,56	0,14	1,33	-1,02	0,74
KRPLS	1,8	0,16	0,04	0,01	1,29	0,06	0,61
MRSHL	0,82	0,13	-13,53	-0,12	1,15	-2,22	0,99
MEDTR	4,87	2,06	0,29	0,23	0,71	-3,16	0,21
MERCN	1,85	0,2	0,34	0,18	1,4	-2,72	0,46
OZRDN	1,27	0,15	0,33	0,12	1,42	-4,5	0,65
PETKM	2,56	0,48	0,43	0,18	1,14	-6,3	0,58
RNPOL	2,95	0,6	0,08	0,05	1,01	-2,24	0,63
RTALB	1,8	0,77	0,33	0,21	0,95	-9,97	0,38
SANFM	1,09	0,41	0,51	0,16	0,87	-6,09	0,69
SASA	0,98	0,24	0,17	0,03	0,89	-2,8	0,81
SEKUR	0,92	0,02	-0,05	-0,01	0,83	-3,05	0,7
SEYKM	5,05	1,19	0,34	0,26	0,72	-2,3	0,24
SODSN	4,03	3,12	0,5	0,34	1,08	-7,35	0,31
TMPOL	1,33	0,32	0,38	0,11	1,28	-4,9	0,72
TRILC	1,47	0,17	0,11	0,06	1,32	-12,96	0,48
TUPRS	1,02	0,32	0,19	0,03	1,84	-5,7	0,83

Tablo 5. Standartlaştırılmış Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
ACSEL	-0,02	-0,245	0,219	0,894	0,2092	0,3874	-1,201
AKSA	-0,353	-0,173	0,228	-0,091	0,1822	0,0077	0,4771
ALKIM	0,0365	0,0275	0,196	3,981	0,1552	1,9167	2,7004
ANGEN	5,8303	5,8955	0,277	2,405	-1,196	1,3155	-2,442
AYGAZ	-0,308	-0,188	0,155	-0,354	3,3166	-1,553	0,3513

BAGFS	-0,364	-0,135	0,151	-0,551	-1,142	0,6458	0,8966
BAYRK	-0,206	-0,249	0,079	-0,616	-1,142	0,7249	-0,446
BRKSN	-0,28	-0,332	0,196	-0,091	0,6686	0,0446	0,3093
BRISA	-0,318	-0,105	0,241	-0,222	-0,764	0,0077	0,8127
DEVA	-0,086	-0,052	0,237	0,631	-1,412	0,8435	-0,53
DNISI	0,4622	0,3303	0,133	0,237	-1,061	-0,781	-1,788
DYOBY	-0,369	-0,309	0,042	-0,881	0,5065	0,2424	0,561
EGGUB	-0,364	-0,256	0,187	-0,025	-0,25	0,7064	0,0577
EGPRO	-0,302	-0,26	0,16	-0,354	-0,304	-0,301	0,4352
EPLAS	-0,445	-0,317	-0,138	-1,536	0,3173	-1,957	0,6449
EUREN	-0,234	-0,325	0,106	-0,419	0,7496	0,1	-0,278
GEDZA	0,271	0,3076	0,2	0,828	-1,115	0,3689	-1,453
GOODY	-0,236	-0,344	0,169	-0,157	1,9385	0,1738	0,0157
GUBRF	-0,338	-0,302	0,101	-0,616	0,2363	0,6774	0,4352
HEKTS	-0,346	-0,344	0,146	-0,419	-1,304	0,8066	0,4352
ISKPL	-0,246	-0,279	0,124	-0,157	-0,655	0,2635	-0,823
IZFAS	-0,3	-0,347	0,124	-0,551	0,2903	-3,104	0,561
KMPUR	-0,29	-0,234	0,295	0,04	0,6416	0,8383	0,6449
KRPLS	-0,155	-0,294	0,061	-0,813	0,5335	1,123	0,0996
MRSHL	-0,404	-0,306	-6,064	-1,667	0,1552	0,5219	1,6937
MEDTR	0,6279	0,425	0,173	0,631	-1,034	0,274	-1,578
MERCN	-0,142	-0,279	0,196	0,303	0,8307	0,39	-0,53
OZRDN	-0,29	-0,298	0,191	-0,091	0,8847	-0,079	0,2674
PETKM	0,0391	-0,173	0,237	0,303	0,1282	-0,554	-0,026
RNPOL	0,1385	-0,128	0,079	-0,551	-0,223	0,5166	0,1835
RTALB	-0,155	-0,063	0,191	0,5	-0,385	-1,522	-0,865
SANFM	-0,336	-0,2	0,273	0,172	-0,601	-0,499	0,4352
SASA	-0,364	-0,264	0,119	-0,682	-0,547	0,3689	0,9386
SEKUR	-0,379	-0,347	0,02	-0,945	-0,709	0,303	0,4771
SEYKM	0,6738	0,0956	0,196	0,828	-1,007	0,5008	-1,453
SODSN	0,4138	0,8263	0,268	1,354	-0,034	-0,831	-1,159
TMPOL	-0,274	-0,234	0,214	-0,157	0,5065	-0,185	0,561
TRILC	-0,239	-0,291	0,092	-0,485	0,6145	-2,31	-0,446
TUPRS	-0,353	-0,234	0,128	-0,682	2,0196	-0,396	1,0225

Tablo 6. Pozitif Hale Getirilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
ACSEL	6,124	5,898	6,362	7,0373	6,3524	6,531	4,942
AKSA	5,79	5,97	6,371	6,0523	6,3254	6,151	6,62
ALKIM	6,18	6,171	6,339	10,124	6,2984	8,06	8,844
ANGEN	11,97	12,04	6,42	8,5477	4,9473	7,459	3,701
AYGAZ	5,836	5,955	6,298	5,7896	9,4597	4,59	6,494
BAGFS	5,78	6,008	6,294	5,5926	5,0014	6,789	7,04
BAYRK	5,938	5,894	6,222	5,5269	5,0014	6,868	5,697
BRKSN	5,864	5,811	6,339	6,0523	6,8117	6,188	6,453
BRISA	5,825	6,038	6,384	5,9209	5,3797	6,151	6,956
DEVA	6,057	6,091	6,38	6,7746	4,7312	6,987	5,614
DNISI	6,605	6,473	6,276	6,3806	5,0824	5,362	4,355
DYOBY	5,774	5,834	6,185	5,2623	6,6496	6,386	6,704
EGGUB	5,78	5,887	6,33	6,118	5,893	6,85	6,201
EGPRO	5,841	5,883	6,303	5,7896	5,839	5,842	6,578
EPLAS	5,698	5,826	6,005	4,6076	6,4605	4,187	6,788
EUREN	5,91	5,819	6,249	5,7239	6,8928	6,243	5,865
GEDZA	6,414	6,451	6,344	6,9716	5,0284	6,512	4,691
GOODY	5,907	5,8	6,312	5,9866	8,0817	6,317	6,159

GUBRF	5,805	5,841	6,244	5,5269	6,3794	6,821	6,578
HEKTS	5,797	5,8	6,289	5,7239	4,8393	6,95	6,578
ISKPL	5,897	5,864	6,267	5,9866	5,4877	6,407	5,32
IZFAS	5,843	5,796	6,267	5,5926	6,4335	3,04	6,704
KMPUR	5,853	5,909	6,438	6,1836	6,7847	6,981	6,788
KRPLS	5,989	5,849	6,204	5,3299	6,6766	7,266	6,243
MRSHL	5,739	5,837	0,079	4,4763	6,2984	6,665	7,837
MEDTR	6,771	6,568	6,317	6,7746	5,1095	6,417	4,565
MERCN	6,001	5,864	6,339	6,4463	6,9739	6,533	5,614
OZRDN	5,853	5,845	6,335	6,0523	7,0279	6,064	6,411
PETKM	6,182	5,97	6,38	6,4463	6,2713	5,589	6,117
RNPOL	6,282	6,015	6,222	5,5926	5,9201	6,66	6,327
RTALB	5,989	6,08	6,335	6,6433	5,7579	4,622	5,278
SANFM	5,808	5,943	6,416	6,315	5,5418	5,645	6,578
SASA	5,78	5,879	6,262	5,4613	5,5958	6,512	7,082
SEKUR	5,764	5,796	6,163	5,1986	5,4337	6,446	6,62
SEYKM	6,817	6,239	6,339	6,9716	5,1365	6,644	4,691
SODSN	6,557	6,969	6,411	7,497	6,1092	5,312	4,984
TMPOL	5,869	5,909	6,357	5,9866	6,6496	5,958	6,704
TRILC	5,904	5,853	6,235	5,6583	6,7577	3,833	5,697
TUPRS	5,79	5,909	6,271	5,4613	8,1628	5,747	7,166

*Eşitlik 2’de yer alan A değeri 6,143 olarak alınmıştır.

SECA Yöntemi ile Finansal Performans Ölçümü

Tablo 6’da yer alan pozitif hale getirilmiş karar matrisi kullanılarak SECA yöntemi adımları uygulanmış ve firmaların finansal performansı ölçülmüştür. Bu doğrultuda ilk adım olarak, Tablo 6’daki veriler eşitlik 4 kullanılarak normalize edilmiştir (Tablo 7). İkinci adımda, kriterlerin pearson korelasyon katsayı değerleri hesaplanarak eşitlik 5 ile uyumsuzluk dereceleri hesaplanmıştır (Tablo 8). Üçüncü adımda, kriterlerin standart sapma değerleri hesaplanarak eşitlik 6 ile bu değerler normalize edilmiştir (Tablo 9). Son adımda ise çok amaçlı modelin çözümü için LINGO 11 programı kullanılmış ve $\beta=1$ seçilmiştir. Modelin LINGO kodu Tablo 10’da sunulmuştur. LINGO ile yapılan çözüm sonrası elde edilen çıktı ise Tablo 11’de sunulmuştur. SECA yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıkları ve alternatiflere ait performans skorları sırasıyla Tablo 12 ve 13’te sunulmuştur.

Tablo 7. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
ACSEL	0,5114	0,48993	0,9881	0,695	0,6715	0,8103	0,7488
AKSA	0,4835	0,4959	0,9895	0,598	0,6687	0,7631	0,559
ALKIM	0,5161	0,51257	0,9846	1	0,6658	1	0,4185
ANGEN	1	1	0,9972	0,844	0,523	0,9254	1
AYGAZ	0,4874	0,49464	0,9783	0,572	1	0,5695	0,5698
BAGFS	0,4827	0,49905	0,9776	0,552	0,5287	0,8423	0,5257
BAYRK	0,4959	0,48961	0,9664	0,546	0,5287	0,8521	0,6495
BRKSN	0,4897	0,48269	0,9846	0,598	0,7201	0,7677	0,5735
BRISA	0,4865	0,50156	0,9916	0,585	0,5687	0,7631	0,532
DEVA	0,5059	0,50597	0,9909	0,669	0,5001	0,8669	0,6592
DNISI	0,5517	0,53773	0,9748	0,63	0,5373	0,6653	0,8497
DYOBY	0,4823	0,48458	0,9607	0,52	0,7029	0,7923	0,552
EGGUB	0,4827	0,48898	0,9832	0,604	0,623	0,8498	0,5968

EGPRO	0,4878	0,48867	0,979	0,572	0,6172	0,7249	0,5626
EPLAS	0,4759	0,48395	0,9327	0,455	0,6829	0,5194	0,5452
EUREN	0,4936	0,48332	0,9706	0,565	0,7286	0,7746	0,6309
GEDZA	0,5357	0,53584	0,9853	0,689	0,5316	0,808	0,7889
GOODY	0,4933	0,48175	0,9804	0,591	0,8543	0,7838	0,6009
GUBRF	0,4848	0,48521	0,9699	0,546	0,6744	0,8462	0,5626
HEKTS	0,4842	0,48175	0,9769	0,565	0,5116	0,8623	0,5626
ISKPL	0,4925	0,4871	0,9734	0,591	0,5801	0,7949	0,6956
IZFAS	0,488	0,48144	0,9734	0,552	0,6801	0,3771	0,552
KMPUR	0,4889	0,49087	1	0,611	0,7172	0,8662	0,5452
KRPLS	0,5001	0,48584	0,9635	0,526	0,7058	0,9015	0,5928
MRSHL	0,4793	0,4849	0,0123	0,442	0,6658	0,8269	0,4722
MEDTR	0,5655	0,54559	0,9811	0,669	0,5401	0,7962	0,8107
MERCN	0,5012	0,4871	0,9846	0,637	0,7372	0,8106	0,6592
OZRDN	0,4889	0,48552	0,9839	0,598	0,7429	0,7524	0,5773
PETKM	0,5163	0,4959	0,9909	0,637	0,6629	0,6935	0,605
RNPOL	0,5246	0,49968	0,9664	0,552	0,6258	0,8263	0,5849
RTALB	0,5001	0,50502	0,9839	0,656	0,6087	0,5734	0,7012
SANFM	0,485	0,4937	0,9965	0,624	0,5858	0,7003	0,5626
SASA	0,4827	0,48836	0,9727	0,539	0,5915	0,808	0,5226
SEKUR	0,4814	0,48144	0,9572	0,514	0,5744	0,7998	0,559
SEYKM	0,5693	0,51823	0,9846	0,689	0,543	0,8243	0,7889
SODSN	0,5476	0,57892	0,9958	0,741	0,6458	0,6591	0,7425
TMPOL	0,4901	0,49087	0,9874	0,591	0,7029	0,7393	0,552
TRILC	0,4931	0,48615	0,9685	0,559	0,7144	0,4756	0,6495
TUPRS	0,4835	0,49087	0,9741	0,539	0,8629	0,7131	0,5164

Tablo 8. Pearson korelasyon (r_{ij}) değerleri, uyumsuzluk derecesi ve π_j^N değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	Uyumsuzluk Derecesi	π_j^N
K1	0	0,014	0,909	0,476	1,281	0,767	0,291	3,738	0,1083
K2	0,014	0	0,924	0,492	1,271	0,791	0,342	3,834	0,1111
K3	0,909	0,924	0	0,679	1,034	1,065	0,767	5,378	0,1559
K4	0,476	0,492	0,679	0	1,207	0,666	0,596	4,116	0,1193
K5	1,281	1,271	1,034	1,207	0	1,319	1,3847	7,4967	0,2173
K6	0,767	0,791	1,065	0,666	1,319	0	0,97721	5,58521	0,1619
K7	0,291	0,342	0,767	0,596	1,3847	0,97721	0	4,35791	0,1263

Tablo 9. σ_j^N Değerleri

	σ_j	σ_j^N
K1	0,477997908	0,157181142
K2	0,475076385	0,156220451
K3	0,365359966	0,120142151

K4	0,357093358	0,117423823
K5	0,484925712	0,159459228
K6	0,414343685	0,136249579
K7	0,466266957	0,153323627

Tablo 10. Problemin Çözümünde Kullanılan LINGO Kodu

```
MODEL:
SETS:
AL/1..39:/S;
CR/1..7/:W,STD,COR;
LINK(AL,CR):X;
ENDSETS
DATA:
B=1;
X,STD,COR@=OLE'C\MATRIX.XLSX','DECISION','SIG','PI';
ENDDATA
@FOR(AL(I):
S(I@=(SUM)CR(J):W(J)*X(I,J);((
LA<=S(I);
@FOR(CR(J):
W(J)<=1;
W(J)>=0.001;
@SUM(CR(J):W(J))=1;
LB@=SUM(CR(J):((W(J)-STD(J))^2;((
LC@=SUM(CR(J):((W(J)-COR(J))^2;((
Z=LA-(B*(LB+LC);((
@FREE)Z;
MAX=Z;
END
```

Tablo 11. Elde Edilen Çözüm Raporu

Local optimal solution found.	
Objective value:	0.5322461
Infeasibilities:	0.000000
Total solver iterations:	51
Elapsed runtime seconds:	0.16

Model Class:	QP	
Total variables:	50	
Nonlinear variables:	7	
Integer variables:	0	
Total constraints:	97	
Nonlinear constraints:	2	
Total nonzeros:	432	
Nonlinear nonzeros:	14	
	Variable	Value
	B	1.000000
	LA	0.5570940
	LB	0.1432986E-01
	LC	0.1051807E-01
	Z	0.5322461
	S(1)	0.6908531
	S(2)	0.6415955
	S(3)	0.7197943
	S(4)	0.8584284
	S(5)	0.6761424
	S(6)	0.6157523
	S(7)	0.6335653
	S(8)	0.6550364
	S(9)	0.6148742
	S(10)	0.6497396
	S(11)	0.6474788
	S(12)	0.6424158
	S(13)	0.6532525
	S(14)	0.6185681
	S(15)	0.5713721
	S(16)	0.6622945
	S(17)	0.6718406
	S(18)	0.6921207
	S(19)	0.6521958
	S(20)	0.6202402
	S(21)	0.6445494
	S(22)	0.5570940
	S(23)	0.6740432
	S(24)	0.6742733
	S(25)	0.5570940
	S(26)	0.6769735
	S(27)	0.6855912
	S(28)	0.6578461
	S(29)	0.6407591
	S(30)	0.6473902
	S(31)	0.6176110
	S(32)	0.6134700
	S(33)	0.6195957
	S(34)	0.6140353
	S(35)	0.6797502
	S(36)	0.6746628
	S(37)	0.6429622
	S(38)	0.5999229
	S(39)	0.6620625
	W(1)	0.1265083
	W(2)	0.1281454
	W(3)	0.6781372E-01
	W(4)	0.1084555
	W(5)	0.2290498
	W(6)	0.2042930
	W(7)	0.1357343
		Reduced Cost
	B	0.000000
	LA	0.1197208E-05
	LB	0.000000
	LC	0.000000
	Z	0.000000
	S(1)	0.000000
	S(2)	0.000000
	S(3)	0.000000
	S(4)	0.000000
	S(5)	0.000000
	S(6)	0.000000
	S(7)	0.000000
	S(8)	0.000000
	S(9)	0.000000
	S(10)	0.000000
	S(11)	0.000000
	S(12)	0.000000
	S(13)	0.000000
	S(14)	0.000000
	S(15)	0.000000
	S(16)	0.000000
	S(17)	0.000000
	S(18)	0.000000
	S(19)	0.000000
	S(20)	0.000000
	S(21)	0.000000
	S(22)	0.000000
	S(23)	0.000000
	S(24)	0.000000
	S(25)	0.000000
	S(26)	0.000000
	S(27)	0.000000
	S(28)	0.000000
	S(29)	0.000000
	S(30)	0.000000
	S(31)	0.000000
	S(32)	0.000000
	S(33)	0.000000
	S(34)	0.000000
	S(35)	0.000000
	S(36)	0.000000
	S(37)	0.000000
	S(38)	0.000000
	S(39)	0.000000
	W(1)	-0.4778760E-06
	W(2)	-0.5236711E-06
	W(3)	-0.1151955E-05
	W(4)	-0.6214726E-06
	W(5)	-0.6962137E-06
	W(6)	-0.8760254E-06
	W(7)	-0.1877411E-06

ACSEL	0,6909	4	0,9243	4	0,684	3	0,4414	3	4,5796	4	0,462	3
AKSA	0,6416	25	0,9055	13	0,635	25	0,425	17	4,4808	11	2,333	15
ALKIM	0,7198	2	0,9365	2	0,701	2	0,4469	2	4,6055	2	0,256	2
ANGEN	0,8584	1	0,9658	1	0,846	1	0,469	1	4,8082	1	0,128	1
AYGAZ	0,6761	8	0,8889	33	0,662	12	0,4167	30	4,3858	22	2,692	19
BAGFS	0,6158	32	0,8958	26	0,607	34	0,4178	28	4,345	25	3,718	29
BAYRK	0,6336	27	0,895	27	0,625	27	0,4214	23	4,4548	15	3,051	23
BRKSN	0,655	16	0,905	14	0,648	16	0,4263	14	4,5177	9	1,769	13
BRISA	0,6149	33	0,9014	19	0,608	32	0,4198	27	4,3889	21	3,385	26
DEVA	0,6497	19	0,9199	6	0,640	21	0,4363	8	4,5426	8	1,590	11
DNISI	0,6475	20	0,8979	23	0,641	19	0,4207	24	4,4507	16	2,615	17
DYOBY	0,6424	24	0,8844	34	0,634	26	0,4142	34	4,4739	13	3,359	25
EGGUB	0,6533	17	0,9103	11	0,645	17	0,4305	12	4,4808	11	1,744	12
EGPRO	0,6186	30	0,8909	30	0,613	28	0,4151	31	4,3778	23	3,641	28
EPLAS	0,5714	37	0,8314	38	0,566	37	0,3773	38	4,176	29	4,590	34
EUREN	0,6623	13	0,8973	25	0,655	13	0,4238	19	4,5177	9	2,026	14
GEDZA	0,6718	12	0,9193	7	0,664	11	0,4366	6	4,5975	3	1,000	7
GOODY	0,6921	3	0,9097	12	0,682	4	0,4323	11	4,5547	7	0,949	6
GUBRF	0,6522	18	0,8975	24	0,644	18	0,4228	21	4,4369	18	2,538	16
HEKTS	0,6202	28	0,8992	22	0,610	31	0,4215	22	4,4438	17	3,077	24
ISKPL	0,6445	22	0,9007	20	0,637	22	0,4249	17	4,4987	10	2,333	15
IZFAS	0,5571	38	0,8517	37	0,548	38	0,3851	37	4,128	30	4,615	35
KMPUR	0,674	11	0,9256	3	0,665	9	0,4389	4	4,4628	14	1,051	8
KRPLS	0,6743	10	0,9006	21	0,664	10	0,4273	13	4,5768	5	1,513	10
MRSHL	0,5571	38	0,1719	39	0,502	39	0,0487	39	1,3459	31	4,769	36
MEDTR	0,677	7	0,9159	10	0,670	8	0,4346	9	4,5975	3	0,949	6
MERCN	0,6856	5	0,9166	8	0,678	5	0,4366	7	4,5727	6	0,795	5
OZRDN	0,6578	15	0,9039	15	0,651	15	0,4258	15	4,4148	19	2,026	14
PETKM	0,6408	26	0,9037	16	0,636	24	0,424	18	4,3778	23	2,744	20
RNPOL	0,6474	21	0,893	28	0,641	20	0,42	26	4,4369	18	2,897	22
RTALB	0,6176	31	0,8901	31	0,613	29	0,4146	33	4,3298	27	3,872	31
SANFM	0,6135	35	0,9025	17	0,608	33	0,4206	25	4,3408	26	3,487	27
SASA	0,6196	29	0,8901	32	0,612	30	0,4147	32	4,345	25	3,795	30
SEKUR	0,614	34	0,8779	35	0,606	35	0,4089	35	4,3999	20	4,077	32
SEYKM	0,6798	6	0,921	5	0,672	6	0,4383	5	4,5975	3	0,641	4
SODSN	0,6747	9	0,9161	9	0,671	7	0,4334	10	4,4766	12	1,205	9
TMPOL	0,643	23	0,9021	18	0,636	23	0,4228	20	4,4148	19	2,641	18
TRILC	0,5999	36	0,8652	36	0,593	36	0,3984	36	4,2638	28	4,410	33
TUPRS	0,6621	14	0,8911	29	0,652	14	0,417	29	4,3529	24	2,821	21

Tablo 14'te yer alan sonuçlara göre farklı ÇKKV modelleri ile elde edilen sonuçlar birebir aynı değildir ve sapmalar göstermiştir. Kullanılan yöntemlerin algoritmalarının farklı olması böyle bir duruma neden olabilmektedir ve literatürde pekçok çalışmada (Goswami & Behera, 2021; Keshavarz Ghorabae vd. 2015; Stanujkić vd. 2021) bu durumun bir örneğini görmek mümkündür. İlk sırada yer alan firma hariç diğer firmaların sırası kullanılan farklı modellere göre değişmiştir. Bu nedenle, nihai bir sıralama elde etmek amacıyla Copeland yöntemi kullanılmış ve rasyonel bir sıralama elde edilmiştir.

Çanakçıoğlu (2019) BIST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Ürünler sektöründe faaliyet gösteren 30 firmanın 2013-2017 dönem aralığı finansal performansını on finansal oran temelinde ÇKKV yöntemleri ile ölçmüş ve tüm yıllar içinde en yüksek performansa sahip olan ilk üç firma SANFM, ATPET, IZFAS olurken, son üç sırada yer alan firmalar AYGAZ, POLTK, TUPRS olmuştur. Akbulut & Hepşen (2021) ise benzer sektörde yer alan firmaların 2015-2021 dönem aralığı finansal performansını ölçmüş ve 2017

yılı hariç tüm dönemlerde ilk sırada POLTK firması yer alırken, en son sırada yer alan firmalar yıllara göre değişiklik göstermiştir. Bu çalışmada ise ilk beş sırada yer alan firmalar ANGEN, ALKIM, ACSEL, SEYKM, MERCN olurken, son beş sırada yer alan firmalar MRSHL, IZFAS, EPLAS, TRILC, SEKUR olarak belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, BIST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Ürünler Sektöründe faaliyet gösteren 39 firmanın finansal performansının ÇKKV yöntemlerinden SECA yöntemi ile ölçülmesi amaçlanmıştır. Dört aşamadan oluşan uygulamanın ilk aşamasında alternatif ve kriterler belirlenmiştir. İkinci aşamada, SECA yöntemi ile kriterlerin ağırlıkları belirlenmiş ve alternatifler performansları doğrultusunda sıralanmıştır. Üçüncü aşamada SECA yöntemi ile elde edilen sonuçların güvenilirliğini test etmek amacıyla duyarlılık analizi gerçekleştirilmiş ve SECA yöntemi MEREC tabanlı SAW, WASPAS, ROV ve Biswas ve Saha ÇKKV modelleri ile kıyaslanmıştır. Son aşamada ise elde edilen farklı sıralamalar Copeland yöntemi kullanılarak rasyonel bir sıralama haline getirilmiştir.

SECA ve diğer modellerle elde edilen sıralamaların birebir aynı olmadığı, sapmalar gösterdiği tespit edilmiştir. SECA yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıklarına göre, K3 (Öz Sermaye Karlılık Oranı) en düşük önem derecesine sahip olurken, K5 (Aktif Devir Hızı Oranı) en yüksek önem derecesine sahip kriter olarak tespit edilmiştir ve sıralama sonuçları üzerinde etkili olmuştur. Nihai bir sıralama elde etmek amacıyla başvuru Copeland yöntemi sonucuna göre ise ilk beş sırada yer alan firmalar ANGEN, ALKIM, ACSEL, SEYKM, MERCN olurken, son beş sırada yer alan firmalar MRSHL, IZFAS, EPLAS, TRILC, SEKUR olarak belirlenmiştir.

Tablo 15. Spearman Sıra Korelasyon Katsayıları

	SECA	SAW	WASPAS	ROV	Biswas ve Saha	Copeland
SECA	1	0,737	0,993	0,838	0,833	0,939
SAW	0,737	1	0,764	0,967	0,798	0,898
WASPAS	0,993	0,764	1	0,855	0,827	0,947
ROV	0,838	0,967	0,855	1	0,882	0,962
Biswas ve Saha	0,833	0,798	0,827	0,882	1	0,919
Copeland	0,939	0,898	0,947	0,962	0,919	1

Tablo 15'te yer alan sonuçlara göre, farklı yöntemlerle elde edilen sıralama sonuçları arasında pozitif yönlü yüksek bir ilişki tespit edilmiştir. SECA, diğer yöntemlerle kıyaslandığında en yüksek korelasyon katsayısı WASPAS yöntemi ile bulunurken (0,993), en düşük korelasyon ise SAW yöntemi ile SECA yöntemi arasında bulunmuştur (0,737). Copeland yöntemi ve SECA arasındaki korelasyon katsayısı ise 0,939 şeklinde bulunmuştur.

Bu çalışmanın temel üstünlük ve avantajları şu şekilde özetlenebilir: i. Beş farklı modelle elde edilen sonuçlar kıyaslanmış ve farklı ÇKKV modelleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. ii. Üretim ve dış ticarete önemli bir yeri olan Kimya sektöründe finansal performans ölçümü yapılarak literatürdeki boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Gelecekte yapılması düşünülen

çalışmalarda finansal performans ölçümünde farklı ÇKKV yöntemleri kullanılabilir, ilgi firmaların farklı dönemlerine ait performans ölçümü gerçekleştirilebilir ve ayrıca farklı sektörler arası kıyaslama yapılabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“BİST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Mamulleri Sektöründe SECA Yöntemi ile Finansal Performans Ölçümü” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Agrawal, G., Dumka, A., & Singh, M. (2022). Usability and accessibility-based quality evaluation of Indian airline websites: An MCDM approach. *Universal Access in the Information Society*, 1-13.
- Akbulut, O. Y. (2020). Finansal Performans İle Pay Senedi Getirisi Arasındaki İlişkinin Bütünleşik CRITIC ve MABAC ÇKKV Teknikleriyle Ölçülmesi: Borsa İstanbul Çimento Sektörü Firmaları Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 471-488.
- Akbulut, O. Y., & Hepşen, A. (2021). Finansal performans ve pay senedi getirileri arasındaki ilişkinin Entropi ve CoCoSo ÇKKV teknikleriyle analiz edilmesi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 681-709.
- Assadi, M. R., Ataebi, M., Ataebi, E. S., & Hasani, A. (2022). Prioritization of renewable energy resources based on sustainable management approach using simultaneous evaluation of criteria and alternatives: A case study on Iran's electricity industry. *Renewable Energy*, 181, 820-832.
- Ayçin, E., & Güçlü, P. (2020). BIST ticaret endeksinde yer alan işletmelerin finansal performanslarının Entropi ve MAIRCA yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (85), 287-312.
- Aydın, Y. (2020). Finansal Performans İle Pay Senedi Getirisi Arasındaki İlişkinin Entropi ve MAUT ÇKKV Teknikleriyle Değerlendirilmesi: BİST Kimya, Petrol, Kauçuk Ve Plastik Ürünler Sektörü Firmalarından Kanıtlar. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(TBMM 100. YIL Özel Sayısı), 164-185.
- Aytekin, S., & Sakarya, Ş. (2013). BİST’de İşlem Gören Gıda İşletmelerinin TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. *Journal of Management and Economics Research*, 11(21), 30-47.
- Azbari, K. E., Ashofteh, P. S., Golfam, P., & Singh, V. P. (2021). Optimal wastewater allocation with the development of an SECA multi-criteria decision-making method. *Journal of Cleaner Production*, 321, 1-10.

- Bahrami, S., & Rastegar, M. (2022). Security-based critical power distribution feeder identification: Application of fuzzy BWM-VIKOR and SECA. *International Journal of Electrical Power & Energy Systems*, 134, 1-8
- Baradari, I., Shoar, M., Nezafati, N., & Motadel, M. (2021). A new approach for KPI ranking and selection in ITIL processes: Using simultaneous evaluation of criteria and alternatives (SECA). *Journal of Industrial Engineering and Management Studies*, 8(1), 152-179.
- Bazrafshan, R., Hashemkhani Zolfani, S., & Mirzapour Al-e-hashem, S. M. J. (2021). Comparison of the sub-tour elimination methods for the asymmetric traveling salesman problem applying the SECA method. *Axioms*, 10(1), 1-14.
- Çakali, K. R., & Baloğlu, G. (2022). Profitability Performance Analysis of BIST Manufacturing Sub-Sectors with Different Multi Criteria Decision Making Methods. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 13(2), 377-406.
- Çanakçıoğlu, M. (2019). BIST Kimya, Petrol Kauçuk ve Plastik Ürünler Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performanslarının Hibrid ÇKKV Yaklaşımı Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 7(1), 123-152.
- Ceyhan, İ. F., & Demirci, F. (2017). MULTIMOORA yöntemiyle finansal performans ölçümü: Leasing şirketlerinde bir uygulama. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 277-296.
- Chandra, M., Shahab, F., Vimal, K. E. K., & Rajak, S. (2022). Selection for additive manufacturing using hybrid MCDM technique considering sustainable concepts. *Rapid Prototyping Journal*, 28(7), 1297-1311.
- Chodha, V., Dubey, R., Kumar, R., Singh, S., & Kaur, S. (2022). Selection of industrial arc welding robot with TOPSIS and Entropy MCDM techniques. *Materials Today: Proceedings*, 50, 709-715.
- Das, P. P., & Chakraborty, S. (2022). Application of simultaneous evaluation of criteria and alternatives (SECA) method for parametric optimization of hybrid machining processes. *International Journal on Interactive Design and Manufacturing (IJIDeM)*, 1-13.
- DPT (2018), Kimya Sanayi Çalışma Grubu Raporu, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KimyaSanayiiCalismaGurubuRaporu.pdf>
- Ecer, F. (2021). A consolidated MCDM framework for performance assessment of battery electric vehicles based on ranking strategies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 143, 1-19.
- Gil-García, I. C., Ramos-Escudero, A., García-Cascales, M. S., Dagher, H., & Molina-García, A. (2022). Fuzzy GIS-based MCDM solution for the optimal offshore wind site selection: The Gulf of Maine case. *Renewable Energy*, 183, 130-147.

- Goswami, S. S., & Behera, D. K. (2021). Solving material handling equipment selection problems in an industry with the help of entropy integrated COPRAS and ARAS MCDM techniques. *Process Integration and Optimization for Sustainability*, 5(4), 947-973.
- İç, Y. T., Çelik, B., Kavak, S., & Baki, B. (2022). An integrated AHP-modified VIKOR model for financial performance modeling in retail and wholesale trade companies. *Decision Analytics Journal*, 100077.
- KAP (2022). <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler> (Erişim: 07.06.2022)
- Kaplanoğlu, E. (2018). ARAS ve COPRAS Yöntemleriyle Nakit Akışına Dayalı Performans Ölçümü: BİST Kimya, Petrol, Kauçuk ve Plastik Ürünler Sektöründe Bir Uygulama. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU)/Journal of Accounting & Taxation Studies (JATS)*, 11(2).
- Karaoğlu, S. (2016). *BİST Kimya Petrol Plastik Endeksi'ndeki (XKMYA) işletmelerin finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile ölçümü. Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi*, Kırıkkale Üniversitesi.
- Karaoğlu, S., & Sahin, S. (2018). BİST XKMYA İşletmelerinin Finansal Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Ölçümü ve Yöntemlerin Karşılaştırılması. *Ege Academic Review*, 18(1), 63-80.
- Karçioğlu, R., Yalçın, S., & Gültekin, Ö. F. (2020). Sezgisel Bulanık Mantık ve Entropi tabanlı çok kriterli karar verme yöntemiyle finansal performans analizi: BİST'de işlem gören enerji şirketleri üzerine bir uygulama. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 360-372.
- Keshavarz Ghorabae, M., Zavadskas, E. K., Olfat, L., & Turskis, Z. (2015). Multi-criteria inventory classification using a new method of evaluation based on distance from average solution (EDAS). *Informatica*, 26(3), 435-451.
- Keshavarz-Ghorabae, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Antucheviciene, J. (2018). Simultaneous evaluation of criteria and alternatives (SECA) for multi-criteria decision-making. *Informatica*, 29(2), 265-280.
- Keshavarz-Ghorabae, M., Govindan, K., Amiri, M., Zavadskas, E. K., & Antuchevičienė, J. (2019). An integrated type-2 fuzzy decision model based on WASPAS and SECA for evaluation of sustainable manufacturing strategies. *Journal of Environmental Engineering and Landscape Management*, 27(4), 187-200.
- Konar, H. G., & Atmaca, M. (2020). Sectoral Applications Intended For Business Performance Measurement With The Financial Ratios Method. *Journal of Applied And Theoretical Social Sciences*, 2(3), 49-71.
- KPMG (2020), Kimya Sektörel Bakış, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2020/06/sektorel-bakis-2020-kimya.pdf>.

- Küçükönder, Ü. H., & Şişmanoğlu, Ü. E. (2020). BIST Tekstil, Deri Endeksindeki İşletmelerin Finansal Performansları için ÇKKV Yöntemlerine Dayalı Alternatif Bir Değerlendirme Çerçevesi. *Mali Cozum Dergisi/Financial Analysis*, 30(159), 91-127.
- Liu, C., Frazier, P., Kumar, L., Macgregor, C., & Blake, N. (2006). Catchment-wide wetland assessment and prioritization using the multi-criteria decision-making method TOPSIS. *Environmental management*, 38(2), 316-326.
- Mešić, A., Miškić, S., Stević, Ž., & Mastilo, Z. (2022). Hybrid MCDM solutions for evaluation of the logistics performance index of the Western Balkan countries. *Economics-Innovative And Research Journal*, 10(1), 13-34.
- Mourmouris, J., & Poufinas, T. (2022). Multi-criteria decision-making methods applied in health-insurance underwriting. *Health Systems*, 1-33.
- Naderi, H., Shahhoseini, S.H., & Jafari, A. H. (2013). Evaluation MCDM multi-disjoint paths selection algorithms using fuzzy-copeland ranking method. *International Journal of Communication Networks and Information Security*, 5:59-67.
- Ocampo, L. (2022). Full consistency method (FUCOM) and weighted sum under fuzzy information for evaluating the sustainability of farm tourism sites. *Soft Computing*, 1-28.
- Özdemir, L., & Göktaş, A. (2019). Borsa İstanbul'da yer Alan Petrol İşletmelerinin Etkinliklerinin Ölçülmesi: Veri Zarflama Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 140-147.
- Şahin, İ. E., & Karacan, K. B. (2019). BIST'te işlem gören inşaat işletmelerinin çok kriterli karar verme yöntemleri ile finansal performans ölçümü. *International Journal of Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies*, 3(2), 162-172.
- Şenol, Z., & Ulutaş, A. (2018). Muhasebe temelli performans ölçümleri ile piyasa temelli performans ölçümlerinin CRITIC ve ARAS yöntemleriyle değerlendirilmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (641), 983-1002.
- Stanujkić, D., Karabašević, D., Popović, G., Zavadskas, E. K., Saračević, M., Stanimirović, P. S., ... & Meidute-Kavaliauskiene, I. (2021). Comparative Analysis of the Simple WISP and Some Prominent MCDM Methods: A Python Approach. *Axioms*, 10(4), 1-14.
- Tayyar, N., Koray, Y., Durmuş, M., & Akbulut, İ. (2018). Referans İdeal Metodu ile Finansal Performans Analizi: BİST Sigorta Şirketleri Üzerinde Bir Uygulama. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2490-2509.
- Ünal, S., & Yüksel, R. (2017). Finansal Performans ve Hisse Senedi Getirisi İlişkisi: BIST Sürdürülebilirlik Endeksindeki Bankalar Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 264-270.

Yazdani, M., Jahan, A., & Zavadskas, E. (2017). Analysis in material selection: Influence of normalization tools on COPRAS-G. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 51(1), 59-74.

Yürük, M. F., & Orhan, M. (2020). CRITIC ve ENTROPİ Temelli MAUT Yöntemi ile İmalat Sanayi Alt Sektörlerinin Finansal Performanslarının Analizi. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 150-172.

Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2011). Multiple criteria decision making (MCDM) methods in economics: an overview. *Technological and Economic Development of Economy*, 17(2), 397-427.

Zhang, X., Wang, C., Li, E., & Xu, C. (2014). Assessment Model of Eco-Environmental Vulnerability based on Improved Entropy Weight Method. *The Scientific World Journal*, 2014, 1-7.

Extended Abstract

The chemical sector, which is among the most crucial sectors of the manufacturing industry, has critical importance for both the local and global economy. It is among the fastest growing markets in the world after China and India. The realization of financial performance measurement in such an important sector is considered significant in terms of increasing the efficiency of the sector. Financial performance measurement is considered a Multi-Criteria Decision Making (MCDM) problem since it has many alternatives and criteria. In MCDM methods, the most suitable alternative among multiple criteria is tried to be selected by following various steps and there are many methods with different algorithms. In this study, Simultaneous Evaluation of Criteria and Alternative (SECA) method was preferred for financial performance measurement. With this method, unlike many other MCDM methods, the weights of the criteria and the performance scores of the alternatives are determined simultaneously and a nonlinear mathematical model is used.

This study is aimed to measure the financial performance of companies in the BIST Chemical, Petroleum, Rubber and Plastic Products industry with the MCDM method. In this direction, the financial performance of 39 companies in 2021 was measured with the SECA method on the basis of the financial ratios. Current ratio, cash ratio, equity profitability ratio, asset profitability ratio, asset turnover ratio, inventory turnover ratio, and leverage ratio are the main indicators of the study and were determined as a result of the literature review. The weights of the criteria and the performance rankings of the alternatives were determined simultaneously with the SECA method. According to the criteria weights obtained by the SECA method, K3 (Equity Profitability Ratio) had the lowest importance, while K5 (Asset Turnover Ratio) was determined as the criterion with the highest degree of importance and had an effect on the ranking results. As a result of the SECA method, the top three companies were ANGEN, ALKIM, GOODY, while the last three companies were MRHSL, IZPAS and EPLAS.

To test the reliability and robustness of the results, sensitivity analysis was performed and the results obtained with the SECA model were compared with the Method based on the Removal Effects of Criteria (MERECE) based Simple Additive Weighting (SAW), Weighted Aggregated Sum Product Assessment (WASPAS), Range of Value (ROV) and Biswas and Saha MCDM models. The criteria weights were determined by the MERECE technique, and the alternatives were ranked using the SAW, WASPAS, ROV, Biswas and Saha methods. A high positive correlation was determined between the ranking results obtained by different methods (SECA, SAW, WASPAS,

ROV, Biswas and Saha). When SECA was compared to other methods, the highest correlation coefficient was found with the WASPAS method (0.993), while the lowest correlation was found between the SAW method and the SECA method (0.737).

In the last stage, Copeland method was used to obtain a rational ranking. The correlation coefficient between the Copeland and SECA was found to be 0.939. At the end of the ranking obtained by the Copeland method, it was determined that ANGEN, ALKIM, ACSEL companies took the first three places in terms of financial performance. It has been determined that the model used is suitable for financial performance measurement.

The main advantages of this study can be summarized as follows: i. The results obtained with five different models were compared and the similarities and differences between different MCDM models were revealed. ii. In the chemical sector, which has an important place in production and foreign trade, financial performance measurement was carried out to fill the gap in the literature. In future studies, different MCDM methods can be used in financial performance measurement, performance measurement of different companies can be performed for different periods, and also comparisons can be made between different sectors.

Geliş Tarihi / Received Date
13.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
05.01.2023

Kariyer Planlama ve Kariyer Memnuniyeti İlişkisi: Sivil Havacılık Sektörü Yer Hizmetleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma¹

*The Relationship between Career Planning and Career Satisfaction: A Study on
Civil Aviation Industry Ground Services Staff*

Nigar FİDE KESKİN²

Ebru YILDIZ³

Öz

Bu çalışma, sivil havacılık sektörü yer hizmetleri çalışanları üzerinde kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti arasındaki ilişkiyi tespit etme amacı taşımaktadır. Araştırma, İstanbul, Ankara ve İzmir’de faaliyet gösteren yer hizmeti işletmelerinde çalışan 401 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış; veriler, anket yöntemi ile toplanmıştır. Veriler, SPSS programı ile işlenmiş ve analiz edilmiştir. Araştırmada, bireysel kariyer planlamanın kariyer memnuniyeti üzerinde pozitif yönde anlamlı etkiye sahip olduğunu kısmen destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Bireysel kariyer planlamanın “bireysel hedeflerin belirlenmesi ve plan oluşturulması” boyutunun kariyer memnuniyeti üzerinde pozitif yönde anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilirken, “bireyin kendini değerlendirmesi” ve “bireysel fırsatların tanımlanması” boyutlarının kariyer memnuniyeti üzerinde anlamlı etkisi olmadığı belirlenmiştir. Örgütsel kariyer planlamanın ise kariyer memnuniyetini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilediği saptanmıştır. Çalışmanın, kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti arasındaki ilişkiyi fark etme, bu yönde etkili stratejiler ve uygulamalar oluşturma açısından sektör yöneticilerine, çalışanlarına ve konuya ilgi duyan araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Havacılık, Yer Hizmetleri, Kariyer, Kariyer Planlama, Kariyer Memnuniyeti

Abstract

This study aims to determine the relationship between career planning and career satisfaction of ground services staff in civil aviation industry. The study was conducted with 401 participants working in ground services businesses operating in Istanbul, Ankara, and Izmir. The convenience sampling method was employed to determine the participants, and the data were collected by the survey method. The data were processed and

¹ Bu çalışma, Nigar FİDE KESKİN tarafından Dr. Öğr. Üyesi Ebru YILDIZ danışmanlığında hazırlanan ve Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne sunulan Yüksek Lisans Tezi’nden üretilmiştir. Çalışmanın etik izni, Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler için Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 20/05/2021 tarihinde alınmıştır.

² Sorumlu Yazar: Bilim Uzmanı, Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Yönetimi Programı, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: nigarfidekeskin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6218-5210

³ Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme (Türkçe) Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: ebruyildiz@beykent.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8493-6479

analyzed using the SPSS program. In the study, the results partially supporting that individual career planning had a positive and significant effect on career satisfaction were obtained. While it was determined that the dimension of "determination of individual goals and development of a plan" of individual career planning had a positive and significant effect on career satisfaction, it was determined that the dimensions of "individual self-evaluation" and "identification of individual opportunities" did not have a significant effect on career satisfaction. It was revealed that organizational career planning had a positive and significant effect on career satisfaction. It is considered that the study will contribute to industry executives and employees and researchers interested in this subject in terms of recognizing the relationship between career planning and career satisfaction and developing effective strategies and practices in this direction.

Keywords: Civil Aviation, Ground Services, Career, Career Planning, Career Satisfaction

Giriş

Günümüz iş dünyasında, küreselleşme, artan rekabet, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte büyük bir değişim yaşanmaktadır. Örgütler için rekabet avantajı sağlamanın temelinde yer alan çalışanların da günümüzde beklenti ve istekleri değişiklik göstermektedir. Hızla değişen bir çalışma ortamına uyum sağlamak ve başarılı olmak, birey açısından sahip olduğu bilgi, beceri ve yetenekleri geliştirme ile, örgüt açısından ise bireylerin değişen beklentilerine ilişkin bilgi ve farkındalık kazanma ve bireye katkı sağlama ile mümkündür. Bireylerin, örgütlerden beklentilerine ilişkin listenin ilk sıralarında kariyer gelişimi yer almaktadır. Kariyer, bireylerin yalnızca ekonomik güç elde etmesine katkı sağlamayan, bununla birlikte kendi kapasitesini ortaya koyma, ait olma, statü ve kimlik kazanma gibi birçok ihtiyacın karşılanmasına yardımcı olan önemli bir olgudur. Bireyin hedeflerini, ilgilerini, kişisel kaynaklarını doğru şekilde değerlendirmesini, kariyer yollarına ilişkin araştırma yaparak bu yönde çeşitli planlar ve çalışma programları hazırlamasını ifade eden bireysel kariyer planlama, örgütün kariyer planlamaya yapacağı katkı, bu yönde oluşturacağı etkili stratejiler ve uygulamalar ile birleştiğinde, gerek bireysel gerekse örgütsel düzeyde önemli birçok değişken üzerinde etkili olmaktadır. Bunlardan biri, kariyer memnuniyetidir. Genel olarak, bireyin kariyerindeki başarıya ilişkin olumlu duygularını kapsayan kariyer memnuniyetinin yükselmesinde, doğru ve etkili kariyer planlama süreci önemli bir rol üstlenmektedir.

Araştırma, sivil havacılık sektörü yer hizmetleri çalışanlarında kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti ilişkisini belirleme amacı taşımaktadır. Araştırmanın yer hizmeti işletmelerine ve çalışanlarına kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti ilişkisi hakkında bilgi vermesi, kariyer planlama sürecinin bireysel ve örgütsel bağlamda önemi ve nasıl daha etkili hale getirilebileceği yönünde yaptığı değerlendirme ile yalnızca araştırmanın katılımcılarına değil, sektörün diğer işletmelerine, çalışanlarına ve konuya ilgili duyan araştırmacılara da katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca, ilgili değişkenler arasındaki ilişkinin yerli literatürde sınırlı araştırmada yer alması, özellikle bu literatürün gelişimi açısından çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırma, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından verilmiş A sınıfı ruhsata sahip İstanbul, Ankara ve İzmir'de faaliyet gösteren yer hizmeti işletmelerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcıları kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olup, 21/05/2021-22/09/2021 tarihlerinde 401 kişiden veri

toplanmıştır. Araştırmada veri toplamak üzere anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik ve mesleki bilgilerini almaya yönelik hazırlanmış sorular yer almaktadır. İkinci bölümde Bireysel Kariyer Planlama Ölçeği bulunmaktadır. Üçüncü bölüm, Örgütsel Kariyer Planlama Ölçeğini kapsamaktadır. Son bölümde Kariyer Memnuniyeti Ölçeği yer almaktadır. Anket formu, elektronik ortamda katılımcılar ile paylaşılmıştır. Elde edilen veriler, SPSS 21 programı aracılığıyla işlenmiş ve analiz edilmiştir.

Çalışmada öncelikle kariyer, kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti kavramları ele alınmıştır. Bu bağlamda, ilk olarak kavramlara ilişkin ayrıntılı açıklamalar yapılmış; sonrasında kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti arasındaki ilişkiyi gösteren ve araştırma hipotezlerinin geliştirilmesine destek sağlayan yerli ve yabancı araştırmaların bulgularına değinilmiştir. Sonraki iki bölümde sırasıyla araştırmanın yöntemi ve bulguları yer almaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise bulgular yorumlanmış; işletmelere, çalışanlara ve konuya ilgi duyan araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Kavramsal Çerçeve

Kariyer ve Kariyer Planlama

Günümüzde bireysel gelişim ve sosyal sermaye kavramlarının giderek önem kazanması ile kariyer, pek çok araştırmaya konu olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde çeşitli tanımları bulunan kariyer kavramı, Latince “yol” ya da “araç/taşıma yolu” anlamındaki “carraria” kelimesinden türemiş; bu durum kavramın “yolculuk” kelimesi ile özdeşleştirilmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda kariyer, bir süreci kapsamakta ve bu süreçte yaşanan değişiklikler bir tür yolculuğa benzetilmektedir (Kol, 2011: 74-75).

Kariyer gerek iş hayatında gerek kişisel yaşamda sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Literatür incelendiğinde, kavramın çeşitli şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Türk Dil Kurumu, kariyer kavramını “bir meslekte, zaman ve çalışmayla elde edilen aşama, başarı ve uzmanlık” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2021). Bir başka tanımda kariyer, “bir kişinin belirli bir iş alanında sahip olduğu, genellikle zaman geçtikçe daha fazla sorumluluk gerektiren işler dizisi” şeklinde ifade edilmektedir (Oxford Learner’s Dictionary, 2021). Bir diğer tanımda ise kariyer; meslek, diplomalık, akademik kariyer, meslek hayatı, meslekte başarılı olma hali, hız ve profesyonel kelimeleri ile anlatılmaktadır (Bingöl, 2006: 285).

Kariyer kavramı, Latince “carrus (at arabası)” ve “carrera (yol)”, Fransızca “carrierre (yarış yolu)”, İngilizce “career (meslek)” kelimelerinden gelmektedir. Geçmişte at arabasının giderken arkasında bıraktığı yol anlamına gelen bu kavram, günümüzde kişinin herhangi bir iş alanında devamlı ilerlemesi anlamında kullanılmaktadır (Aytaç, 2005: 5).

Amerikalı sosyolog Hughes, kariyer kavramını bireyin sosyal nizam ve ilgili mesleğin gerektirdiği öğeler doğrultusunda kendini geliştirmesi olarak ele almıştır (Hughes, 1937 akt. Börü, 2020: 28).

Kariyer, öznel ve nesnel bakış açıları ile değerlendirilen bir kavramdır. Nesnel bakış açısına göre, kişinin hayatı süresince çalıştığı pozisyonların tamamıdır. Öznel bakış açısına göre ise kariyer, değerler, davranışlar ve motivasyon kavramlarını içine almakta ve bireyin yaşça ilerlemesi ile ortaya çıkmaktadır.

Bu bakış açıları, vasıflı ya da vasıfsız herkesin kariyerinin olabileceğini ortaya koymaktadır (Kaya & Zerenler, 2014: 102).

Genel bir çerçeve ile kariyer, bireyin belirli bir meslek içerisinde göstermekte olduğu ilerleme hali, sahip olduğu başarılar ve ömrü boyunca yapacağı işlerin tamamıdır. Başka bir ifade ile kariyer, bireysel ve örgütsel hedefler ile doğrudan ilişkili olarak, bireyin yaşamı süresince deneyimleyeceği ve kısmen kontrol altına alacağı iş tecrübeleri ile ilgili bir süreçtir (Seymen, 2004: 81). Kariyer kavramı geleneksel yaklaşım içerisinde ele alındığında, günlük yaşamda "bir iş" olarak algılanmaktadır. Ancak kariyer yalnızca imkanlar, ilerleme ve başarılarla ilgili bir iş ya da istihdamı içermemektedir (Anafarta, 2001: 3).

Bireyin dünyada var olmaya başladığı andan itibaren başlayan kariyer macerası, kişinin benliği kadar içinde bulunduğu aile yapısı, yaşadığı coğrafya ve kültürle şekil almaktadır (Zorver, 2018: 1). Kariyer kavramı, kişinin yer aldığı toplumda yer edinmesinde önemli bir statü sembolü olarak işlev görmektedir. Bireye sağladığı maddi imkânların yanı sıra, bireyin elde edeceği sosyal statü bakımından da önemli bir durumdur. Bu süreç bireyin kariyer durumuna yüklediği anlam ölçüsünde psikolojik tatmin, toplumsal itibar ve benlik saygısı kazandırmaktadır. Ayrıca kariyer, bireyin iş ve sosyal hayatı ile ilgili deneyimlerinin tamamı olarak açıklanmaktadır (Tutar, 2020: 25-26).

Aytaç'a (2005: 5-6) göre genel anlamı ile kariyer, bireyin çalışma hayatı boyunca gerçekleştirdiği işlerin tümü şeklinde tanımlanmanın ötesinde daha geniş bir anlam içermektedir. Bireyin kariyeri yalnızca onun üstlendiği iş veya görevleri ifade etmez. Kariyer, kişinin iş rollerine ilişkin amaçlarını, beklentilerini, isteklerini gerçekleştirebilmesi için eğitilmesi ve böylece sahip olduğu bilgi, beceri ve çalışma arzusu ile o örgütte ilerleme kaydetmesi anlamına da gelmektedir.

Çelik (2016: 136), kariyer kavramının özelliklerini şu şekilde belirtmektedir:

- Kariyer, yalnızca yüksek statü sahibi veya hızlı ilerleme imkânı sunan işleri yapan kişilerle ilgili bir kavram değildir. Kariyer, tüm çalışanları ilgilendirmektedir. Dolayısıyla, bir yöneticinin kariyeri olabileceği gibi, daha düşük statüye sahip çalışanların da kariyerinden söz edilebilir.
- Kariyer kavramı yalnızca dikey hareketliliği kapsamaz. Hiyerarşik basamakları yükselmenin yanında, yatay olarak mevcut durumda yaptıkları işten memnun ve yükselmek istemeyen çalışanları da kapsar.
- Kariyer, bir örgütte işe alma veya alınma ile eşanlamlı bir kavram değildir. Birden fazla örgüt ve faaliyet ile ilgili olabilir.
- Kariyer kavramı, örgütün birey üzerindeki etkisini ortaya koyduğu gibi, bireyin de kendi iş yaşamı üzerinde kontrol sahibi olmasını ifade etmektedir.
- Kariyer kavramı, ihtiyaç, istek ve beklentilerin farklı olması dolayısıyla farklı yaş gruplarında farklı anlamlar taşıyabilmektedir.

Günümüzde önemli değişimlerin yaşandığı bireysel ve örgütsel kariyer alanında geleneksel kariyer uygulamaları gerekli olmakta; ancak yetersiz kalmaktadır. Yeni kariyer anlayışı açısından kariyer;

örgütsel sınırların ötesine geçen, dikey kariyer hareketliliğinin yerine yatay hareketliliğin arttığı, önemli ölçüde bireyin kendi sorumluluğunda şekil alan, tüm bunların yanında örgütün de bu hususta bireye destek sağladığı bir alan olarak değerlendirilmektedir (Erdoğan, 2021: 14).

Kariyer planlama, bireyin sahip olduğu bilgi, beceri ve yeteneklerin geliştirilmesi ile görev aldığı örgütte ilerlemesi veya yükselmesine ilişkin yapılan planlamadır (Aytaç, 2005: 138). Bir diğer ifade ile çalışanların mevcut seçenekleri ve fırsatları görebilmeleri, kariyerleri ile ilgili amaçlar belirleyebilmeleridir. Bu amaçlara ulaşabilmek için kendilerine bir yol çizmelerini ve ihtiyaç duydukları zamanı hesaplayabilmelerini mümkün kılan gelişimsel faaliyetler, eğitim programları ve işe yönelik uygulamaların belirli bir faaliyet düzeni şeklinde hazırlanmasıdır (Erdoğan, 2003: 11).

Barutçugil'e (2004: 320) göre kariyer planlama, bireylerin değerleri ve ihtiyaçları ile iş deneyimleri ve fırsatları arasında en uygun ilişkilendirmeyi amaçlayan bir problem çözümü ve karar verme sürecidir.

Kariyer planlama, bireysel kabiliyetlerin gelecekte kullanılması sürecidir. Bireylerin edindikleri bilgi birikimi ile geleceklerini denetim altına alma yeteneklerinin gelişmesidir. Bu nedenle bireylerin etkin kararlar vermesi ile geleceklerini ileri düzeyde güvence altına alabilmeleri için kariyer planının esnek ve gerçeğe uygun seçimleri kapsaması gerekmektedir (Sabuncuoğlu, 2000: 149).

Palmer ve Winters'e (1993: 135) göre kariyer planlama, kesintisiz ilerlemesi gereken bir süreçtir. Bireylerin kendi amaç, hedef ve gelecekte karşılaşılabilecekleri kariyer fırsatlarının bilincinde olmasını sağlamaktır. Benzer şekilde, Zikic ve Klehe (2006: 393) kariyer planlamayı, bireylerin gelecekteki kariyer gelişimlerini ana hatlarıyla belirtmeleri, kariyer hedeflerini belirlemeleri ve takip etmeleri şeklinde tanımlamakta; bu planlamanın yaşamda bir kez değil, sürekli bir faaliyet olarak gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Kariyer planlama, kişinin bilgi, beceri, yetenek, istek ve ilgi alanlarını tanımladığı, belirtilen yeteneklere uyan işleri veya pozisyonları belirlediği ve bu pozisyonları elde etmek için daha fazla şans sağlayan adımları ve eylemleri planladığı bir süreçtir. Kariyer planlama, bireyin potansiyeli, güçlü ve zayıf yönleri ve ilgi alanlarına dayalı olarak olası kariyer yollarının tartışılmasını ve analizini içerir. Bireylere, onları aktif ve ilgili tutan zorlukların yanı sıra tatmin sağlayan gelecekteki kariyer seçeneklerini belirlemede yardımcı olur (Lartey, 2021: 138-139).

Sıkça başvurulan bir yöntem haline gelen kariyer planlama iki boyuta sahip bir kavramdır. Hem birey hem örgüt için önem taşıyan kariyer planlaması, birey için kendi iş hayatı ile ilgili aldığı kararları ve izleyeceği yolu ifade ederken, örgüt için ise bireyin kariyer hedeflerine destek olmak amacıyla motivasyon ve verimliliği arttırmayı ve ileride ihtiyaç duyacağı nitelikli iş gücünü temin etmeyi ifade etmektedir (Mahapatro, 2010: 190). Bayraktaroğlu (2015: 164), kariyer planlama sürecinin bireysel ve örgütsel olarak ayrılmasına rağmen, sistem olarak ele alındığında birey ve örgüt olmak üzere iki tarafın da sisteme katıldığını belirtmektedir.

Bireysel kariyer planlama, odak noktasında bireyin olduğu ve onun amaç ve yeteneklerinin analiz edildiği bir sürece işaret etmektedir (Özgen & Yalçın, 2010: 197). Bireysel kariyer planlama süreci

bireyin iş hayatı ile ilgili olarak yaptığı planları kapsamaktadır (Aytaç, 2005: 152). Bireyin sahip olduğu kişisel ve mesleki bilgisini, beceri ve yetenek düzeyini incelemesini ifade etmektedir. Bir diğer ifade ile birey plan aracılığı ile sahip olduğu yeteneklerini, ilgi alanlarını değerlendirmekte; alternatifleri düşünmekte ve son olarak kariyer amaçlarını göz önünde bulundurarak uygulanabilir geliştirme faaliyetlerini planlamaktadır (Bingöl, 2006: 297). Kişisel bir süreci ifade eden bireysel kariyer planlama, bireyin kendi kariyerinden ve kariyerini geliştirmeden sorumlu olduğu yol haritasıdır (Güney, 2019: 154).

Örgütlerde kariyer planlama süreci, işe alınması planlanan personelin seçimi ve kurumsal olarak değerlendirilmesi ile başlamaktadır. Pozisyon ve iş tanımı yapılmakta; kariyer danışmanlığı ile kariyer hedefleri belirlenmektedir. İhtiyaç duyulan pozisyon ile bireyin özellikleri karşılaştırılmakta ve performansı değerlendirilmektedir. Bireyin eğitim açığı varsa tespit edilmektedir. Dinamik bir yapı teşkil eden bu süreç, geleceğe ilişkin kariyer stratejilerinin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır (Ertürk, 2018: 263).

Kariyer Memnuniyeti

Günümüzde kariyer kelimesi bireyin meslek hayatında sahip olduğu "başarı derecesini" çağrıştırmakta; bu başarı seviyesi de kişinin kariyerinden elde ettiği memnuniyet düzeyini arttırmaktadır. Bu durumda kariyer memnuniyeti, elde edilen başarının bir sonucu olarak bireyin yaşamında önemli bir rol oynamaktadır (Demirdelen & Ulama, 2013: 68).

Bireyin iş hayatında olmasının en temel nedeni, ihtiyaçlarını karşılamak ve doyum sağlamaktır. Ancak zaman içerisinde birey, değişen beklenti ve ihtiyaçlarının tatmini nedeni ile de çalışmaktadır (Edinsel, 2018: 142). Abraham Harold Maslow, İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisinde çalışanların iş yaşamında ilerleme ihtiyacı hissettiklerini ve duydukları bu ihtiyacın yanında maddi ve manevi beklentilere sahip olduklarını savunmaktadır (Koçmar vd., 2019: 172). Kariyer memnuniyeti kavramı bu noktada bireylerin çalıştıkları örgütte beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı konusundaki değerlendirmeleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2012: 102).

Türk Dil Kurumu, memnuniyet kavramını "memnun olma, sevinç duyma, sevinme" şeklinde tanımlamaktadır (TDK, 2021). Kaya'ya (2019: 55) göre memnuniyet, tecrübe edilen bir durumun ardından hissedilen duygudur.

Kariyer memnuniyeti, literatürde üzerinde durulan önemli kavramlardan biri olan iş tatmini ile ilgili, ancak bu kavramdan farklı bir yapıdır. İş tatmini, işe özgü bir kriter olarak ifade edilirken, kariyer memnuniyeti ise kişinin tüm kariyerine ilişkin memnuniyetini veya memnuniyetsizliğini yansıtmaktadır. Kariyer memnuniyetini ölçmeye dair yapılan araştırmalarda kavram; bireyin kariyer yaşantısında ulaştığı başarıdan, yükselme, gelir elde etme ve yeni yetenekler oluşturmaya yönelik kaydettiği ilerleyişinden hissettiği memnuniyet çerçevesinde ele alınmaktadır (Denizli & Dündar, 2020: 19). Birey, kariyerinden tatmin olduğu halde çalışma koşulları, mesai saatleri gibi faktörlerden tatminsizlik yaşayabilmektedir. Bu sebeple, kariyer memnuniyetinin iş tatminini bütünüyle yansıtmadığı belirtilmektedir (Gerçek vd., 2015: 73).

Kariyer memnuniyeti, bireyin işi ve mesleği hakkında hissettiği olumlu duyguları içermektedir. Ayrıca bireyin kariyerine ilişkin beklentileri ile örgütün sağladıklarını karşılaştırmasına ilişkin öznel bir değerlendirmedir. Kariyer memnuniyeti, bireyin mesleki hedeflerine ulaşmasına ve başarı elde edebilmesine bağlıdır. Daha yalın bir ifade ile kariyer memnuniyeti, bireyin çalışma yaşamında amaçlarına ulaşmasından duyduğu memnuniyet düzeyini ifade etmektedir (Orçanlı vd., 2020: 40).

Kariyer memnuniyeti ile ilgili yapılan ilk araştırmalar kavramın nesnel yönüne yoğunlaşmıştır. Nesnel yaklaşımda kariyer memnuniyeti, örgütte veya mesleki olarak ilerlemeden, elde edilen makam, statü ve kazançlardan duyulan memnuniyet olarak ifade edilmektedir. Ancak zaman içerisinde mesleki kariyerinde belirli bir ilerleme gösterip statü ve gelire ulaşmış bireyin, bireysel ve sosyal olarak kariyerine yabancılaşabildiği anlaşılmıştır. Böylece kariyer memnuniyetinin odak noktası nesnel ölçütlerden uzaklaşarak içsel algılara yönelmiştir. Öznel yaklaşım, bireyin iş yaşamında kazandığı deneyimlere dair algısal değerlendirmelerini anlamaya yoğunlaşmaktadır. Günümüzde kariyer memnuniyeti hem nesnel hem de öznel yönleri ile değerlendirilmektedir (Rençber & Paşaoğlu Baş, 2021: 21).

Kariyer memnuniyeti, bireyin kariyer ile ilgili rolleri, becerileri ve başarıları ile ilgili neler hissettiğini yansıtmaktadır. Kariyer memnuniyetinin önemli belirleyicileri, bireyin kişisel hedeflerine ulaşmak üzere maddi ve sosyal destek sunan hedefe özel çevresel kaynakları kapsamaktadır. Kariyer memnuniyeti, kişilerin kariyer ilerlemelerinin bireysel amaçları, değerleri ve tercihleri ile ne kadar tutarlı olduğuna inandıklarının bir ölçüsüdür (Karavardar, 2014: 99).

Literatürde kariyer memnuniyeti ile ilgili çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Bu tanımlar şu şekildedir:

- Kariyer memnuniyeti, genel olarak kariyer ile ilgili başarılar ve kişisel doyum noktasını temsil eden bir sonuç değişkenidir (Rençber & Paşaoğlu Baş, 2021: 21).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin kariyeri boyunca biriktirdiği deneyimlerin değerlendirilmesidir (Tortumlu & Uzun, 2021: 1318).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin iş deneyimleri sonucunda elde ettiği psikolojik ya da işle ilgili kazanımlardır. Ayrıca bireyin hedeflediği başarı karşısında hissettiği tatmin duygusudur (Pelenk, 2020: 31).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin kariyer sürecinde sübjektif kariyer başarısı hakkındaki düşüncelerinin bütünüdür (Çakan, 2020: 262).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin genel yeterliliğine öncelik sağlama, yeni bilgiler edinme, yeni fikirler ve çözümler sunma ve diğer bireyler ile verimli şekilde çalışma gibi bazı yetenekleri kapsayan başarılı sonuçlardır (Büyükyılmaz vd., 2020: 108).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin kendisine kariyer seçmesi ve işteki deneyimlerinin seçtiği kariyeri ne düzeyde doğruladığına ilişkin algısıdır (Turunç & Alkan, 2020: 96).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin iş deneyimleri sonucunda oluşturduğu olumlu psikolojik sonuçlardır (Eseadi & Diale, 2020: 447).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin kariyerindeki başarılarından duyduğu zevktir (Kale & Özer, 2020: 960).

- Kariyer memnuniyeti, bireyin kariyerine dair mevcut başarıları ile gelecekteki iş hayatında ilerlemeye yönelik tahminlerine ilişkin farkındalığıdır (Çankaya, 2020: 1788).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin işi, geliri ve ilerlemesi ile profesyonel ağına ilişkin olumlu tutumlarıdır (Denizli & Dündar, 2020: 19).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin algılanan kariyer beklentilerinin, işe dair beklentiler ve algılanan gerçeklik ile uyumunu ifade etmektedir (Işık & Çiçek, 2019: 831).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin kariyerine karşı hissettiği duygular ve hayat tatmininin belirleyicisidir (Koçmar vd., 2019: 172).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin işine ilişkin nesnel ve öznel kazançlarının toplamıdır (Cingöz & Çolak, 2019: 204).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin özlemlerinden, ilgisinden, istihdamından ve yeteneklerinden ortaya çıkan duygusal bir durumdur (Anafarta & Yılmaz, 2019: 2946).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin ücret, ilerleme ve gelişme fırsatı, iş-yaşam dengesi, iş stresi ve sağlık gibi faktörler dahil olmak üzere kariyerinin içsel ve dışsal yönlerinden elde ettiği tatmindir (Vasudevan et al., 2015: 43).
- Kariyer memnuniyeti, kariyere dair hedef ve beklentilere ulaşma derecesine ilişkin algıdır. Kariyer memnuniyetinin bir boyutunu, bireyin kariyerinden elde ettiği tatmin ve kariyer başarısı, diğer boyutunu ise gelecekte ulaşmak istediği kariyer ilerlemesi için bireyin algıladığı umut oluşturmaktadır (Sakal & Yıldız, 2015: 6613).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin hedef ve beklentileri ile başarılı bir şekilde buluşmasıdır (Gürkan & Koçoğlu, 2014: 590).
- Kariyer memnuniyeti, bireyin kariyerinin içsel ve dışsal yönlerini oluşturan unsurlardan elde ettiği doyumdur (Aktaş, 2014: 200). Dışsal (objektif) kariyer memnuniyeti ücret, terfi gibi somut bir algıyı ifade ederken, içsel (sübjektif) kariyer memnuniyeti, bireyin kariyer gelişimine ilişkin öznel algıları ve değerlemeleridir (Avcı & Turunç, 2012: 45).

Literatürde yer alan tanımlardan anlaşılacağı üzere, araştırmacılar, kariyer memnuniyetinin bireyin işi ve kariyeri hakkında nasıl hissettiğini yansıtan dinamik bir yapı olduğu görüşünde birleşmektedir (Durmuş & Akyüz, 2021: 999). Birey tarafından yapılan bu değerlendirme ne kadar olumlu ise kariyer memnuniyeti artmakta; olumsuz şekilde değerlendirmede ise memnuniyetsizlik ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2012: 104).

Kariyer Planlama ve Kariyer Memnuniyeti İlişkisi

Literatürde kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti ilişkisine çeşitli araştırmalarda yer verildiği görülmektedir. Yerli literatürde iki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koyan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Edinsel (2018) Samsun ilinde bankacılık sektöründe 284 kişi ile gerçekleştirdiği araştırmasında, bireysel kariyer planlama ve örgütsel kariyer planlama ile kariyer memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı ve yüksek düzeyde bir ilişki tespit etmiştir. Çetin ve Mavisu (2018) kariyer planlamanın alt boyutlarından hedef belirleme ve nesnel kariyer başarısı arasındaki ilişkiyi belirleme amacı ile İstanbul'da bulunan özel bir şirketin beyaz yakalı çalışanları ile anket çalışması yürütmüştür. 110 beyaz yaka çalışandan alınan verilerin analiz sonuçlarına göre, hedef belirleme ile

kariyer memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı ve yüksek düzey bir ilişki bulunmaktadır. Kaya (2018) Türkiye’de A grubu çalışma ruhsatına sahip havacılık yer hizmeti işletmelerinde çalışan 307 kişi üzerinde yaptığı araştırmasında, kariyer gelişimi olanaklarının (kariyer planlama, yetenek geliştirme eğitimleri, mentorluk, iş rotasyonu, sürekli olarak eğitime devam etme, performans değerlendirme) kariyer memnuniyeti üzerinde pozitif yönde ve yüksek düzey etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çiçek ve Işık (2019) İstanbul’da faaliyet gösteren özel ve kamu bankalarında görevli 203 kişiyi kapsayan araştırmalarında, bireysel kariyer planlamasının kariyer memnuniyetini pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Aydın (2021) tarafından Konya ilinde bankacılık ve finans sektöründe çalışan 356 kişi üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları, kariyer planlama ile kariyer memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti ilişkisi, yabancı literatürde de bazı araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Ng vd. (2005) meta analiz çalışmalarında, kariyer planlama ile kariyer memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Raabe, Frese ve Beehr (2007) Almanya merkezli küresel ölçekte hizmet veren teknoloji şirketinde görevli 205 beyaz yakalı personel üzerinde yapmış oldukları araştırma sonucunda bireysel kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Abele ve Wiese (2008) tarafından büyük bir Almanya üniversitesinden mezun olmuş 1265 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları, kariyer planlamasının öznel kariyer başarısı (kariyer memnuniyeti) ve nesnel kariyer başarısı ile pozitif yönde anlamlı ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Irem, Rehman ve Rehman (2014) Pakistan’da bankacılık sektöründen 301 çalışanı kapsayan araştırmalarında, kariyer planlamanın kariyer memnuniyetini pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Ussher, Roche ve Cable (2015) Yeni Zelanda’da 178 kadın üzerinde yaptıkları araştırmada, kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu belirtmektedir. Ismail vd. (2015) Malezya’da bir yükseköğretim kurumunda görevli 92 kişi üzerinde yaptıkları çalışmada, kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı ve zayıf bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Spurk vd. (2015) Almanya’da yükseköğretim kurumunda görevli 81 akademisyen üzerinde yaptıkları araştırmada, kariyer planlama ve öznel kariyer başarısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Korankye (2020) tarafından Gana’nın başkenti Akra’da çeşitli sektörlerden 400 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları, örgütsel kariyer yönetiminin (kariyer planlama, kariyer geliştirme ve kariyer fırsatı) çalışanların kariyer memnuniyeti üzerinde pozitif yönde etkisi olduğunu göstermektedir. Salleh vd. (2020) Ürdün’ün başkenti Amman’da 412 banka çalışanı üzerinde yaptıkları araştırmalarında, kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu saptamışlardır. Farla vd. (2020) tarafından hemşireler üzerinde yapılan araştırmanın sonuçları, bireysel kariyer planlamanın kariyer memnuniyetini pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Andreevna (2021) Rusya’da bir devlet üniversitesinden 2016-2020 yılları arasında yüksek lisans programından mezun olmuş 150 kişi üzerinde yaptığı araştırmasında, kariyer planlamanın öznel kariyer başarısını pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Aburumman, Omar ve Barhem (2022) Ürdün’de özel hastanelerde görev yapan 334 kişiyi kapsayan araştırmalarında, kariyer planlamanın öznel kariyer başarısını pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki çalışmaların bulguları birlikte değerlendirildiğinde, kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti ilişkisini farklı bölgeler, sektörler ve örneklem büyüklüklerinde inceleyen bu araştırmaların iki değişken arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu ve kariyer planlamanın kariyer memnuniyetini pozitif yönde etkilediği şeklinde sonuçlar ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Yöntem

Etik İzin

Çalışmanın etik izni Beykent Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 20/05/2021 tarihinde alınmış olup, tüm süreçlerde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uyulmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, sivil havacılık sektörü yer hizmetleri çalışanları üzerinde kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesidir.

Araştırmanın sivil havacılık sektörü yer hizmetleri işletmelerine ve çalışanlarına kariyer planlamaya ilişkin bireysel ve örgütsel düzeyde yapılacak çalışmaların kariyer memnuniyeti üzerindeki etkisini fark edebilme, bu çerçevede çalışanlara kendi kariyerlerini planlamada izledikleri yol ve yöntemlere ilişkin daha sağlıklı değerlendirme yapma, eksikliklerini görebilme ve tamamlama yönünde; işletmelere ise bu yolculukta çalışanlarına nasıl daha faydalı olabilecekleri üzerine düşünme ve uygulamalarını iyileştirme veya etkili yeni uygulamalar oluşturma açısından katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırmanın hızla büyüme ve gelişme gösteren sivil havacılık sektöründe gerçekleştirilmesi, bir diğer önemli yanı olup, araştırma sonuçlarının sektördeki diğer işletmelere ve çalışanlara yol gösterici olması beklenmektedir. Bununla birlikte, araştırma değişkenleri arasındaki ilişkinin yerli literatürde sınırlı sayıdaki çalışmaya konu olduğu görüldüğünden, çalışmanın özellikle yerli literatür açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Anakütle ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın anakütlesini Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından A sınıfı ruhsata sahip İstanbul, Ankara ve İzmir'de faaliyet gösteren yer hizmetleri işletmelerinin çalışanları oluşturmaktadır. Sektöre ilişkin bilgi ve deneyim sahibi olma, yer hizmetleri işletmelerinde özellikle kariyer planlamaya yönelik çalışmaların eksikliğini bilmesi ve katılımcılara kolaylıkla ulaşabilme imkanının olması, anakütle ve örneklem seçimine ilişkin kriterler şeklinde sıralanabilir. Araştırmaya kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılabilen 401 kişi dahil edilmiştir. Literatürde evren büyüklüğünün 10 milyon olması durumunda örnek büyüklüğünün en az 384 olması gerektiği yönündeki bilgi ışığında (Altunışık vd., 2007: 127), ulaşılan katılımcı sayısının oldukça yeterli olduğu söylenebilir.

Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu, katılımcıların demografik ve mesleki bilgilerini (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, birim, pozisyon, kurumda

çalışma süresi, toplam çalışma süresi) almaya yönelik hazırlanmış kişisel bilgi formu ile birlikte aşağıda yer alan ölçekler çerçevesinde hazırlanmıştır:

Bireysel Kariyer Planlama Ölçeği: Ölçek, 5’li Likert tipinde, “bireyin kendini değerlendirmesi (4 madde)”, “bireysel fırsatların tanımlanması (4 madde)”, “bireysel hedeflerin belirlenmesi (4 madde)” ve “bireysel kariyer planının oluşturulması (6 madde)” olmak üzere dört boyutlu ve 18 maddelidir. Ölçek, Kaya (2012) tarafından hazırlanan doktora tezinden alınmıştır. Araştırmacı, ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısını, .92 olarak bulmuştur.

Örgütsel Kariyer Planlama Ölçeği: Edinsel (2018) tarafından hazırlanan doktora tezinden alınan ölçek, 14 maddeli ve 5’li Likert tipindedir. Araştırmacının yararlandığı çalışmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .782 olarak bulunurken, çalışmada bu değerler .598 ile .886 arasındadır.

Kariyer Memnuniyeti Ölçeği: Greenhaus, Parasuraman ve Wormley (1990) tarafından geliştirilen, Hofmans, Dries ve Pepermans (2008) tarafından kullanılan, Avcı ve Turunç (2012) tarafından Türkçe’ye uyarlanan ölçek, 5’li Likert tipinde ve 5 maddelidir. Ölçek, Edinsel’in (2018) çalışmasından alınmıştır. Avcı ve Turunç (2012), ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısını .91 olarak bulurken, Edinsel’in (2018) çalışmasında bu değer .874 olarak tespit edilmiştir.

Anket formu Google Formlar platformunda oluşturularak katılımcılar ile paylaşılmıştır.

Verilerin Analizi ve Bulgular

Araştırma, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından A sınıfı ruhsata sahip İstanbul, Ankara ve İzmir’de faaliyet gösteren yer hizmeti işletmelerinde çalışan 401 kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Veriler, 21/05/2021-22/09/2021 tarihlerinde toplanmıştır. Anket formlarının hiçbirinde eksik veri bulunmadığı için tüm formlar analize dahil edilmiştir. Elde edilen veriler, SPSS 21 programı kullanılarak işlenmiş ve analiz edilmiştir.

Katılımcıların demografik ve mesleki özelliklerine ilişkin dağılımı belirlemede frekans ve yüzde analizlerinden yararlanılmıştır. Ölçeklerin yapı geçerliliğini tespit etmek üzere Açıklayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Hipotezlerin test edilmesinde ise Regresyon Analizi kullanılmıştır.

Verilerin analizi ile elde edilen bulgulara, aşağıdaki bölümlerde yer verilmiştir.

Tanımlayıcı Bilgiler

Katılımcıların demografik ve mesleki özelliklerine ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir. Katılımcıların %42,4’ü kadın, %57,6’sı erkektir. %55,6’sı 31-40 yaş arasında olup, %87’ye yakını 40 yaş ve altındadır. Katılımcıların %57,6’sı evli ve %49,9’u en az lisans düzeyinde eğitim derecesine sahiptir. Katılımcıların görev yaptığı dokuz farklı birim içinden en yüksek iki oran sırasıyla %32 ile Yolcu Hizmetleri Koordinasyon Müdürlüğüne ve %29,2 ile İdari Müdürlüklere aittir. Katılımcıların %67,1’i memur pozisyonunda görev almaktadır. En yüksek oran ile %40,4’ü kurumda 1-5 yıllık çalışma süresine sahiptir. Katılımcıların toplam çalışma deneyimi oranlarının çoğu birbirine yakın olup, en yüksek oranlar sırasıyla %30,2 ile 15 yıldan fazla ve %27,7 ile 11-15 yıllık toplam çalışma deneyimine sahip katılımcılara aittir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik ve Mesleki Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Değişken		N	%
Cinsiyet	Kadın	170	42,4
	Erkek	231	57,6
Yaş Grupları	30 yaş ve altı	125	31,2
	31-40	223	55,6
	41-50	51	12,7
	50 üzeri	2	,5
Medeni Durum	Bekar	170	42,4
	Evli	231	57,6
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	19	4,7
	Lise	95	23,7
	Önlisans	87	21,7
	Lisans	154	38,4
	Lisansüstü	46	11,5
Birim	Atölye Müdürlüğü	25	6,2
	Bagaj Hizmetleri Koordinasyon Müdürlüğü	45	11,2
	Bilet Satış Koordinasyon Müdürlüğü	41	10,2
	Harekat Koordinasyon Müdürlüğü	10	2,5
	İdari Müdürlükler	117	29,2
	Kargo Koordinasyon Müdürlüğü	8	2,0
	Ramp Koordinasyon Müdürlüğü	19	4,7
	Uçak Temizlik Koordinasyon Müdürlüğü	8	2,0
	Yolcu Hizmetleri Koordinasyon Müdürlüğü	128	32,0
Pozisyon	İşçi	76	19,0
	Memur	269	67,1
	Uzman	19	4,7
	Şef	28	7,0
	Müdür	9	2,2
Kurumda Çalışma Süresi	1 yıldan az	13	3,2
	1-5 yıl	162	40,4
	6-10 yıl	124	30,9
	11-15 yıl	97	24,2
	15 yıldan fazla	5	1,3
Toplam Çalışma Süresi	1 yıldan az	8	2,0
	1-5 yıl	73	18,2
	6-10 yıl	88	21,9
	11-15 yıl	111	27,7
15 yıldan fazla	121	30,2	
Toplam		401	100,0

Model Değişkenlerine İlişkin Açımlayıcı Faktör Analizi ve Cronbach Alpha Değerleri

Bireysel Kariyer Planlama, Örgütsel Kariyer Planlama ve Kariyer Memnuniyeti Ölçeklerine ilişkin yapı geçerliliği Açımlayıcı Faktör Analizi ile incelenmiş olup, sonuçlar aşağıdaki bölümlerde detaylı şekilde anlatılmıştır.

Bireysel Kariyer Planlama Ölçeğine ilişkin sonuçlar, Tablo 2’de gösterilmektedir. Öncelikle verilerin faktör analizine uygunluğu değerlendirilmiştir. KMO değerinin .6’dan yüksek olması ve Bartlett Küresellik testinin anlamlı olması ($p < .05$), verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir (Pallant, 2017: 201). Tabloda görüldüğü üzere, KMO değeri ,932 olarak tespit edilmiş ve Bartlett’s Testi istatistiksel olarak anlamlılığa ulaşmıştır. Bu sonuçlara göre, ölçek açımlayıcı faktör analizine uygundur.

Bireysel Kariyer Planlama Ölçeği, Temel Bileşenler Analizi ve Direct Oblimin rotasyonu ile faktör analizine alınmıştır. Bireysel hedeflerin belirlenmesi boyutuna ait 3. madde binişik olduğu için ölçekten çıkarılmış ve analiz tekrarlanmıştır. Üç faktörlü bir yapı sergileyen ölçekte birinci faktör, “bireysel hedeflerin belirlenmesi ve plan oluşturulması” şeklinde isimlendirilmiştir. İkinci ve üçüncü faktör orijinal faktör yapısına uygun olduğundan, isim değişikliği yapılmamıştır. Tablo 2’de görüldüğü üzere, Temel Bileşenler Analizi, 1’in üzerinde öz değere sahip üç bileşenin varlığını ortaya koymaktadır. Üç bileşen, toplam varyansın %61,95’ini açıklamaktadır. Maddelerin tamamının faktör yükü, minimum değer olarak kabul edilen ,32’nin (Tabachnick & Fidell, 2020) üzerindedir. Sonuçlar, ölçeğin geçerli bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, tabloda değişkenlerin güvenilirliklerini tespit etmek üzere hesaplanan Cronbach Alpha (α) değerleri yer almaktadır. Yıldız ve Uzunsakal (2018: 19) güvenilirlik katsayısına ilişkin ölçüt değerlerini şu şekilde ifade etmektedir:

- $0 < \alpha < .40$ ise ölçek güvenilir değil,
- $.40 < \alpha < .60$ ise ölçek düşük güvenilirlikte,
- $.60 < \alpha < .80$ ise ölçek oldukça güvenilir,
- $.80 < \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek güvenilirliktedir.

Buradan hareketle, bireysel kariyer planlama ölçeğinin “bireyin kendini değerlendirmesi” ile “bireysel hedeflerin belirlenmesi ve plan oluşturulması” boyutlarının güvenilirliğinin yüksek, “bireysel fırsatların tanımlanması” boyutunun ise güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, çalışmada 17 maddenin birlikte yer aldığı tüm ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı ,924 olarak tespit edilmiş olup, bu sonuç ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Bireysel Kariyer Planlama Ölçeği Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Başlangıç Özdeğer	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha	Faktör		
				1	2	3
Bireysel Kariyer Planının Oluşturulması ¹	7,831	46,064	,902	,825		
Bireysel Kariyer Planının Oluşturulması ²				,765		
Bireysel Kariyer Planının Oluşturulması ³				,759		
Bireysel Hedeflerin Belirlenmesi ¹				,716		
Bireysel Kariyer Planının Oluşturulması ⁴				,662		
Bireysel Kariyer Planının Oluşturulması ⁶				,651		
Bireysel Hedeflerin Belirlenmesi ⁴				,635		
Bireysel Kariyer Planının Oluşturulması ⁵				,592		
Bireysel Hedeflerin Belirlenmesi ²				,507		
Bireyin Kendini Değerlendirmesi ⁴				1,542	9,072	,851
Bireyin Kendini Değerlendirmesi ³		-,812				
Bireyin Kendini Değerlendirmesi ²		-,733				
Bireyin Kendini Değerlendirmesi ¹		-,603				
Bireysel Fırsatların Tanımlanması ²	1,158	6,813	,782			,742
Bireysel Fırsatların Tanımlanması ³						,726
Bireysel Fırsatların Tanımlanması ⁴						,704
Bireysel Fırsatların Tanımlanması ¹						,660
Açıklanan Toplam Varyans: 61,949						
KMO: ,932; Yaklaşık Ki-Kare: 3904,108; Anlamlılık: ,000						

Örgütsel Kariyer Planlama Ölçeğine ilişkin sonuçlar, Tablo 3'te gösterilmektedir. İlk olarak verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını tespit etmek üzere gerçekleştirilen analizde, KMO değeri ,950 olarak elde edilmiş ve Bartlett's Testi istatistiksel olarak anlamlılığa ulaşmıştır. Bu sonuçlar, ölçeğin açımlayıcı faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Örgütsel Kariyer Planlama Ölçeği, Temel Bileşenler Analizi ve Direct Oblimin rotasyonu ile faktör analizine alınmıştır. 9. ve 10. maddeler binişik olduğu için ölçekten çıkarılmış ve analiz

tekrarlanmıştır. Ölçekte 1. faktör altında 10 madde, 2. faktör altında ise 2 madde (6. ve 8. maddeler) toplanmıştır. Ancak 2. faktör altında toplanan maddelerin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısının düşük güvenilirlikte olması, maddeler ölçekten çıkarıldığında açıklanan varyans değerlerinde olumsuz değişime neden olmaması ve ölçeğin güvenilirliğinin yükselmesi dolayısıyla 6. ve 8. madde ölçekten çıkarılmıştır. Tablo 3'te görüldüğü üzere, ölçek tek faktörlü ve 10 maddeli olup, maddelerin tamamının faktör yükü minimum değer olarak kabul edilen ,32'nin (Tabachnick & Fidell, 2020) üzerindedir. Tek faktörlü yapı, toplam varyansın %64,72'sini açıklamaktadır. Sonuçlar, ölçeğin geçerli bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, tabloda yer alan güvenilirlik analizi sonucuna göre, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3. Örgütsel Kariyer Planlama Ölçeği Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Başlangıç Özdeğer	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha	Faktör
				1
Örgütsel Kariyer Planlama4	6,472	64,721	,939	,871
Örgütsel Kariyer Planlama11				,851
Örgütsel Kariyer Planlama5				,841
Örgütsel Kariyer Planlama3				,832
Örgütsel Kariyer Planlama1				,795
Örgütsel Kariyer Planlama7				,793
Örgütsel Kariyer Planlama13				,774
Örgütsel Kariyer Planlama2				,761
Örgütsel Kariyer Planlama12				,761
Örgütsel Kariyer Planlama14				,756
Açıklanan Toplam Varyans: 64,721				
KMO: ,950; Yaklaşık Ki-Kare: 4144,720; Anlamlılık: ,000				

Kariyer Memnuniyeti Ölçeğine ilişkin sonuçlar, Tablo 4'te gösterilmektedir. Kariyer Memnuniyeti Ölçeği, Temel Bileşenler Analizi ve Direct Oblimin rotasyonuna tabi tutulmuş; analiz öncesinde verilerin faktör analizi için uygunluğu belirlenmiştir. KMO değeri ,855 olarak tespit edilmiş ve Bartlett's Testi istatistiksel anlamlılığa ulaşmıştır. Elde edilen sonuçlar, ölçeğin açıklayıcı faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Tabloda görüldüğü üzere, Temel Bileşenler Analizi, 1'in üzerinde öz değere sahip tek bileşenin varlığını ortaya koymaktadır. Tek bileşen, toplam varyansın %74,22'sini açıklamaktadır. Ölçekte yer alan faktör yüklerinin tamamı, sınır değer olarak kabul edilen ,32'nin (Tabachnick & Fidell, 2020) üzerindedir. Bu sonuçlara göre, ölçek geçerli bir ölçüm aracıdır.

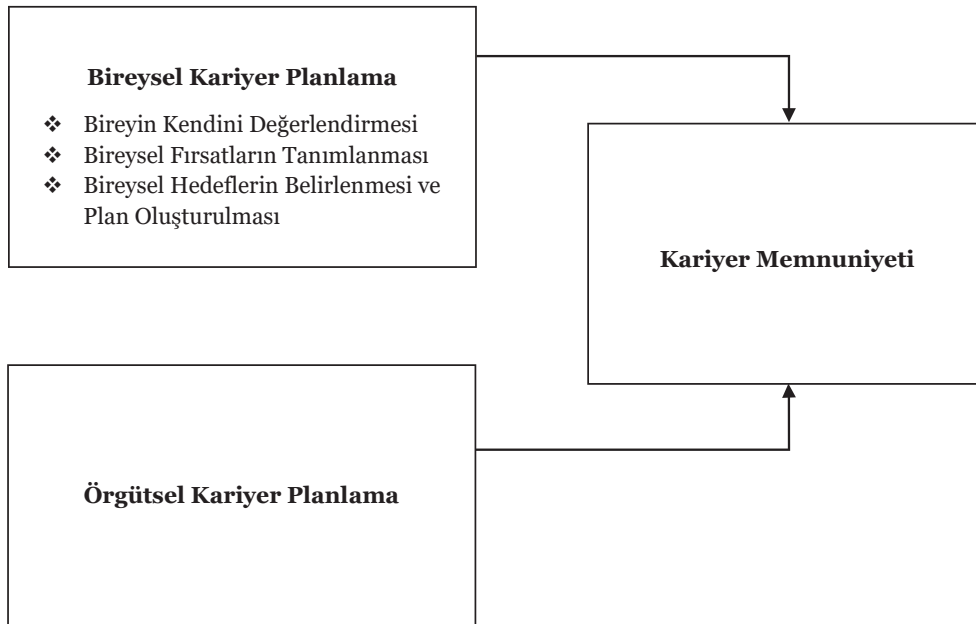
Ayrıca, tabloda yer alan güvenilirlik analizi sonucuna göre, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 4. Kariyer Memnuniyeti Ölçeği Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

	Başlangıç Özdeğer	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha	Faktör
				1
Kariyer Memnuniyeti2	3,711	74,219	,912	,897
Kariyer Memnuniyeti3				,868
Kariyer Memnuniyeti4				,863
Kariyer Memnuniyeti5				,850
Kariyer Memnuniyeti1				,829
Açıklanan Toplam Varyans: 74,219				
KMO: ,855; Yaklaşık Ki-Kare: 1382,010; Anlamlılık: ,000				

Araştırmanın Kavramsal Modeli ve Hipotezleri

Açımlayıcı faktör analizleri sonrası araştırmanın kavramsal modeli ve hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

Görsel 1. Araştırmanın Kavramsal Modeli

H₁: Bireysel kariyer planlama, kariyer memnuniyetini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir.

H_{1a}: Bireyin kendini değerlendirmesi, kariyer memnuniyetini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir.

H_{1b}: Bireysel fırsatların tanımlanması, kariyer memnuniyetini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir.

H_{1c}: Bireysel hedeflerin belirlenmesi ve plan oluşturulması, kariyer memnuniyetini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir.

H₂: Örgütsel kariyer planlama, kariyer memnuniyetini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir.

Model Değişkenlerine İlişkin Merkezi Eğilim ve Dağılım Ölçüleri

Model değişkenlerine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5'te gösterilmiştir. Bireysel kariyer planlama değişkeninin genel ortalaması 3,90'dır. Bu değişkende en yüksek ortalamaya sahip boyut 4,32 ile bireyin kendini değerlendirmesi, en düşük ortalamaya sahip boyut ise 3,52 ile bireysel fırsatların tanımlanmasıdır. Örgütsel kariyer planlama ortalaması 2,62 olup, bu değişkenin tüm değişkenler arasında en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların kariyer memnuniyeti ortalaması ise 3,06'dır.

Tablo 5. Model Değişkenlerine İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Bireyin Kendini Değerlendirmesi	401	4,32	0,75
Bireysel Fırsatların Tanımlanması	401	3,52	0,82
Bireysel Hedeflerin Belirlenmesi ve Plan Oluşturulması	401	3,86	0,75
Bireysel Kariyer Planlama	401	3,90	0,66
Örgütsel Kariyer Planlama	401	2,62	1,17
Kariyer Memnuniyeti	401	3,06	1,05

Model Değişkenlerine İlişkin Korelasyon Analizi

Kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçlarına Tablo 6'da yer verilmiştir.

Pallant (2017: 144), korelasyon katsayısının (r) -1 ile +1 arasında değerler aldığını, katsayı değerinin önündeki + işaretinin değişkenler arasında pozitif korelasyonun, - işaretinin ise negatif korelasyonun varlığını gösterdiğini belirtmektedir.

Bununla birlikte, Pallant (2017: 150), korelasyonun gücüne ilişkin şu değerleri önermektedir:

- $r = .10 - .29$ zayıf ilişki
- $r = .30 - .49$ orta düzey ilişki
- $r = .50 - 1.0$ yüksek düzey ilişki

Bu açıklamalar doğrultusunda Tablo 6'daki sonuçlar incelendiğinde,

- Bireyin kendini değerlendirmesi ile kariyer memnuniyeti arasında zayıf düzeyde ve pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu ($r = .104$; $p < 0,05$),
- Bireysel fırsatların tanımlanması ile kariyer memnuniyeti arasında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu ($r = .375$; $p < 0,01$),
- Bireysel hedeflerin belirlenmesi ve plan oluşturulması ile kariyer memnuniyeti arasında orta düzeyde ve pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu ($r = .327$; $p < 0,01$),
- Örgütsel kariyer planlama ile kariyer memnuniyeti arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu ($r = .613$; $p < 0,01$) görülmektedir.

Tablo 6. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Bireyin Kendini Değerlendirmesi (1)	1				
Bireysel Fırsatların Tanımlanması (2)	,451**	1			
Bireysel Hedeflerin Belirlenmesi ve Plan Oluşturulması (3)	,645**	,634**	1		
Örgütsel Kariyer Planlama (4)	,055	,426**	,300**	1	
Kariyer Memnuniyeti (5)	,104*	,375**	,327**	,613**	1

**Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır (Tek kuyruk).

*Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır (Tek kuyruk).

Model Değişkenlerine İlişkin Regresyon Analizi

Bireysel kariyer planlama ile örgütsel kariyer planlamanın kariyer memnuniyeti üzerindeki etkisini açıklamaya yönelik yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 7'de yer almaktadır.

Öncelikle değişkenler arasında çoklu ortak doğrusallık olup olmadığı incelenmiş olup, Tablo 6'daki korelasyon analizi sonuçlarına göre, değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntı problemi ($r = .9$ ve daha yüksek; Pallant, 2017: 167) yoktur. Ayrıca, VIF değerinin 10'dan küçük olması ve tolerans değerinin .10'dan büyük olması (Pallant, 2017: 176), değişkenler arasında çoklu ortak doğrusallık olmadığını göstermektedir. Tablo 7'de yer alan VIF ve tolerans değerleri incelendiğinde, tüm değerlerin belirtilen referans değerleri karşıladığı görülmektedir.

Regresyon modelinin 66,739 F değeri ile anlamlı sonuç vermiş olması ($p < 0,05$), kurulan modelin anlamlı olduğunu göstermektedir. Bağımlı değişkendeki değişimin %39,7'si bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır.

Sonuçlar, bireysel kariyer planlamanın “bireysel hedeflerin belirlenmesi ve plan oluşturulması” boyutunun kariyer memnuniyeti üzerinde pozitif yönde anlamlı etkiye sahip olduğunu ($B=,223$; $p<0,05$) göstermektedir. Örgütsel kariyer planlamanın da kariyer memnuniyetini pozitif yönde ve anlamlı şekilde etkilediği ($B=,480$; $p<0,05$) saptanmıştır. Diğer yandan, bireysel kariyer planlamanın “bireyin kendini değerlendirmesi” ($B=-,085$; $p>0,05$) ile “bireysel fırsatların tanımlanması” ($B=,091$; $p>0,05$) boyutlarının kariyer memnuniyeti üzerinde anlamlı etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Bu sonuçlara göre, **H₁ hipotezi kısmen desteklenmiş (H_{1c} hipotezi desteklenmiş; H_{1a} ve H_{1b} hipotezleri desteklenmemiştir) ve H₂ hipotezi desteklenmiştir.**

Tablo 7. Kariyer Planlamanın Kariyer Memnuniyeti Üzerindeki Etkisine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	B	Beta	t	p	Tolerans	VIF
Sabit	,985		3,842	,000		
Bireyin Kendini Değerlendirmesi	-,085	-,061	-1,168	,243	,551	1,815
Bireysel Fırsatların Tanımlanması	,091	,071	1,330	,184	,526	1,900
Bireysel Hedeflerin Belirlenmesi ve Plan Oluşturulması	,223	,160	2,694	,007	,426	2,350
Örgütsel Kariyer Planlama	,480	,538	12,199	,000	,775	1,290
R	,635					
Düzeltilmiş R²	,397					
F	66,739					
Model (p)	,000					

Sonuç

Günümüzde hızla değişen bir dünya, bireylerin kendilerine ve örgütlere ilişkin beklentilerini de farklılaştırmaktadır. Kariyer, bireylerin yaşamlarında giderek daha önemli bir gündem konusu haline gelmekte; dolayısıyla örgütlerden kariyer planlamasına yönelik talepleri de artmaktadır. Bireylerin iş yaşamından beklentilerini tespit etmek üzere yapılan birçok yerli ve yabancı çalışma, maddi ödüller ile kıyaslandığında kariyer geliştirme fırsatlarının öncelikli bir husus olarak bireyler tarafından belirtildiğini ortaya koymaktadır. Bireysel ve örgütsel düzeyde kariyer planlamanın pek çok değişken üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Bu değişkenlerden biri de kariyer memnuniyeti olup, bireyin

kariyerini planlama ve örgütün bu süreçte bireye yardımcı olmak üzere ortaya koyduğu uygulamalar, kariyer memnuniyetini arttırmaktadır.

Bu bağlamda, kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti arasındaki ilişkiyi tespit etme amacı taşıyan çalışmanın, ilgili sektör işletmelerine ve çalışanlarına kariyerin nasıl daha etkin ve verimli şekilde yönetileceği, kariyer planlamada bireysel ve örgütsel düzeyde hangi hususlara odaklanılması gerektiği ve kariyer planlamanın başta kariyer memnuniyeti olmak üzere pek çok değişken üzerindeki etkisinin fark edilmesi açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın sonuçlarının yalnızca yer hizmetleri işletmelerine değil, sektörün diğer alanlarında faaliyet gösteren işletmeler ve çalışanlara konuya ilişkin bilgi, farkındalık, anlayış kazanmada yardımcı olması beklenmektedir. Yerli literatürde araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiye sınırlı çalışmada yer verilmiş olması dolayısıyla, özellikle bu literatürün gelişimi açısından çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırma katılımcılarının demografik ve mesleki özelliklerine ilişkin bulgular birlikte değerlendirildiğinde, örneklemin ağırlıklı olarak erkek, genç, evli, nispeten eğitim düzeyi yüksek, memur pozisyonunda çalışan, Yolcu Hizmetleri Koordinasyon Müdürlüğü ve İdari Müdürlüklerde görevli, kurumda ve iş yaşamında geçirdiği süre nispeten yüksek katılımcılardan oluştuğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, değişkenlere ilişkin ortalamalar, bireysel kariyer planlamaya ilişkin farkındalığı yüksek, özellikle kariyerinde nasıl ilerleyebileceğine odaklanan, bu çerçevede kendini tanıma, yeteneklerini, ilgilerini, güçlü ve zayıf yönlerini belirleme üzerine çalışmalar yapan, öte yandan, örgütsel kariyer planlama sürecinden memnun olmayan ve kariyer memnuniyeti ortalamasının üzerinde ancak yüksek olmayan bir katılımcı profiline işaret etmektedir.

Kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti ilişkisini tespit etmek üzere yapılan korelasyon analizi sonuçları, değişkenler arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir. Araştırmada, bireyin kendini değerlendirmesi ile kariyer memnuniyeti arasında zayıf düzeyde ve pozitif yönde, bireysel fırsatların tanımlanması ile kariyer memnuniyeti arasında orta düzeyde ve pozitif yönde, bireysel hedeflerin belirlenmesi ve plan oluşturulması ile kariyer memnuniyeti arasında orta düzeyde ve pozitif yönde, örgütsel kariyer planlama ile kariyer memnuniyeti arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönde anlamlı ilişki belirlenmiştir.

Hipotezlerin test edilmesine yönelik gerçekleştirilen çoklu regresyon analizi, bireysel kariyer planlamanın bireysel hedeflerin belirlenmesi ve plan oluşturulması boyutunun kariyer memnuniyeti üzerinde pozitif yönde anlamlı etkisi olduğuna ilişkin sonuçlar ortaya koyarken, diğer iki boyutun kariyer memnuniyeti üzerinde anlamlı etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Araştırmanın bir diğer sonucu da örgütsel kariyer planlamanın kariyer memnuniyeti üzerinde pozitif yönde anlamlı etkiye sahip olduğudur.

Araştırma bu sonuçları ile Aburumman, Omar ve Barhem (2022), Andreevna (2021), Aydın (2021), Korankye (2020), Salleh vd. (2020), Farla vd. (2020), Çiçek ve Işık (2019), Edinsel (2018), Çetin ve Mavisu (2018), Kaya (2018), Ussher, Roche ve Cable (2015), İsmail vd. (2015), Spurk vd. (2015), İrem, Rehman ve Rehman (2014), Abele ve Wiese (2008), Raabe, Frese ve Beehr (2007) ve Ng vd. (2005) tarafından yapılan araştırmaların sonuçları ile benzerlik taşımaktadır.

Yukarıdaki sonuçlar ışığında, kişilerin bireysel kariyer planlamaya yönelik yapacağı çalışmaların gerek iş yaşamı gerekse yaşamın diğer alanlardaki başarısı ve mutluluğu için gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede, bireylerin, ben kimim? nasıl bir kariyer inşa etmek istiyorum? hedeflerim neler? güçlü, zayıf yönlerim, yeteneklerim, becerilerim neler ve bu kariyer yolculuğunda bana nasıl eşlik edebilirler? şeklindeki soruların cevaplarını doğru şekilde vermek üzere kendilerini geliştirmeleri, kişisel kaynaklarını güçlendirmeleri, etkin hedef belirleme, plan yapma, vb. konularda eğitim programlarına katılmaları, iş dünyasındaki gelişmeleri yakından takip etmeleri ve bu doğrultuda iş yaşamının beklentileri ile bireysel hedefleri nasıl uyumlu hale getireceklerine yönelik değerlendirme yapmaları büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın ortalama değerinin altında kalan örgütsel kariyer planlama puanları ve örgütsel kariyer planlamanın bireysel kariyer planlamaya kıyasla kariyer memnuniyeti üzerindeki daha yüksek düzeydeki etkisini gösteren sonuçları, örgütlerin bu çerçevede yapmaları gereken çalışmaları da oldukça önemli bir noktaya taşımaktadır. Bu doğrultuda, sivil havacılık sektörü yer hizmeti sağlayıcıları, çalışanlarının bireysel kariyer planlarını dikkate alarak örgütsel amaçlar ile uyumlu hale getirmelidir. Birey şirkete adım attığı andan itibaren kariyer geleceğine ilişkin bilgilendirilmeli ve yol haritası çizilmelidir. Uygun eğitim programları yürütülmeli, belirli periyodlar ile bu eğitimler güncellenerek tekrarlanmalıdır. Çeşitli rotasyon programları uygulanmalı ve bireyin yetenek keşfine yardımcı olunmalıdır. Ayrıca, uluslararası havayolu şirketlerine hizmet sağlayan yer hizmeti işletmeleri, çalışanlarına yabancı dil eğitimi ile ilgili kurumsal anlaşmalarla katkı sunmalıdır. Sektörde lider pozisyonunda yer alan kişiler ile sivil havacılıkta kariyer konulu etkinlikler düzenlenmeli, bireylere kariyer hedefleri ile ilgili yol gösterici bir tutum sergilenmelidir. Bununla birlikte, işletmelerin objektif performans yönetimi sistemleri oluşturması, gelecekte oluşabilecek pozisyonları belirleyerek muhtemel adaylar yetiştirmesi ve kariyer danışmanlığı hizmeti sağlamasının da sektör açısından gerekli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın araştırmacılara yönelik de birtakım önerileri bulunmaktadır. Öncelikle, araştırmada kullanılan örnekleme yöntemi dolayısıyla elde edilen sonuçların yalnızca araştırma örnekleme için geçerli olduğunu, evrene genelleme yapma imkanı olmadığını belirtmek gerekmektedir. Çalışmanın bu kısıtı dikkate alınarak, gelecekteki araştırmaların, aynı sektörde farklı hizmet sağlayıcılarını kapsayan ve genelleme yapma olanağı tanıyan örnekleme yöntemleri ile tasarlanmasının, kariyer planlama ve kariyer memnuniyeti ilişkisinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak şekilde liderlik tarzları, yetenek yönetimi, eğitim ve geliştirme gibi çeşitli değişkenlerin araştırmalarda yer almasının literatüre önemli katkı sunacağı düşünülmektedir.

Etik Beyan

“Kariyer Planlama ve Kariyer Memnuniyeti İlişkisi: Sivil Havacılık Sektörü Yer Hizmetleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makalenin yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uyulmuştur. Araştırma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Beykent Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 20/05/2021 tarihli kararla etik kurul onayı alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar, çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuş; çalışmanın son halini okuyarak onaylamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Kariyer Planlama ve Kariyer Memnuniyeti İlişkisi: Sivil Havacılık Sektörü Yer Hizmetleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abele, A. E., & Wiese, B. S. (2008). The Nomological Network of Self-Management Strategies and Career Success. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 81(4), 733-749. <https://doi.org/10.1348/096317907X256726>
- Aburumman, O. J., Omar, K., & Barhem, B. (2022). Joint Responsibility for Careers. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 1-22. <https://doi.org/10.1007/s10672-021-09401-2>
- Andreevna, S. P. (2021). *Career Strategies as Factors of Subjective Career Success: Business School Graduates' Example*. [Master thesis, St. Petersburg State University Graduate School of Management, Saint Petersburg].
- Aktaş, H. (2014). Kariyer Safhaları ile Demografik Değişkenler Bağlamında Kariyer Memnuniyeti ve Mesleki Bağlılık İlişkisi: Büro Yöneticileri, Yönetici Asistanları ve Sekreterler Üzerinde Bir Araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 26, 195-212. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2236>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 5. Baskı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Anafarta, N. (2001). Orta Düzey Yöneticilerin Kariyer Planlamasına Bireysel Bir Perspektif. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-17. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1123319>
- Anafarta, A., & Yılmaz, Ö. (2019). Kariyer Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide İşe Adanmışlığın Aracılık Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 2944-2959. <https://doi.org/10.20491/isarder.2019.786>
- Avcı, U., & Turunç, Ö. (2012). Dönüşümcü Liderlik ve Örgüte Güvenin Kariyer Memnuniyetine Etkisi: Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(2), 45-55. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/201618>
- Aydın, Y. (2021). *İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Kariyer Planlama ve Kariyer Tatminine Etkisi: Bankacılık ve Finans Sektörü Üzerine Bir Araştırma* (Yayın No. 692090). [Yüksek lisans tezi, KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya].

- Aytaç, S. (2005). *Çalışma Yaşamında Kariyer; Yönetimi, Planlaması, Gelişimi ve Sorunları*. 2. Basım. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi*. 1. Basım. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Bayraktaroğlu, S. (2015). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. 6. Basım. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Bingöl, D. (2006). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. 6. Basım. İstanbul: Arıkan Yayınevi.
- Börü, D. E. (2020). Kariyer Kavramı ve Aşamaları. Günay, A., Çelik, R., Çarıkçı, İ. H., Yalçın, A., & Özdemir, K. (Ed.), *Tüm Yönleriyle Kariyer Yönetimi* içinde (ss. 27-58). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Büyükyılmaz, O., Vargün, H., & Uygurtürk, H. (2020). Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleği Bırakma Niyeti Üzerinde İş Stresinin Etkisi: Kariyer Memnuniyetinin Düzenleyici Rolü. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 20(61), 105-124. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1210248>
- Cingöz, A., & Çolak, S. (2019). İş-Aile Çatışmasının Kariyer Tatmini Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Kabin Memurları Üzerine Bir Araştırma: THY Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53, 203-225. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.457016>
- Çakan, S. (2020). Kariyer Memnuniyeti. Tutar, H. (Ed.), *Kariyer Planlaması ve Yönetimi* içinde (ss. 261-273). 1. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çankaya, M. (2020). Kadın Sağlık Çalışanlarında Kültürel Değerler ile Kariyer Bağlılığı Arasındaki İlişkide Kariyer Memnuniyetinin Aracılık Rolü. *Turkish Studies – Social Sciences*, 15(4), 1779-1804. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42733>
- Çelik, A. (2016). Kariyer Kavramı, Kapsamı ve Temel Boyutları. Şimşek, M. Ş., Çelik, A., & Akatay, A. (Ed.), *İnsan Kaynakları Yönetimi ve Kariyer Uygulamaları* içinde (ss. 125-152). 3. Baskı. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Çelik, M. (2012). Konaklama İşletmelerinde Algılanan Örgütsel Adaletin Yenilikçi Davranışa Etkisinde Kariyer Memnuniyetinin Aracılık Etkisi. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(2), 99-122. <https://dx.doi.org/10.4026/1303-2860.2012.0201.x>
- Çetin, C., & Mavisu, H. (2018). Hedef Belirleme = Nesnel Kariyer Başarısı???. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(20), 219-241. <https://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4039>
- Çiçek, B., & Işık, M. (2019). Bireysel Kariyer Planlamasının Kariyer Tatminine Etkisinde Psikolojik Güçlendirme Faaliyetlerinin Aracılık Rolü. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2805-2827. <https://doi.org/10.15295/bmij.v7i5.1328>
- Demirdelen, D., & Ulama, Ş. (2013). Demografik Değişkenlerin Kariyer Tatminine Etkileri: Antalya'da 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1(2), 65-89. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/213302>

- Denizli, A. A., & DüNDAR, G. İ. (2020). Kariyer Tatmininin Mutluluk Düzeyi Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *İş'te Davranış Dergisi*, 5(1), 17-25. <https://doi.org/10.25203/idd.702802>
- Durmuş, İ., & Akyüz, A. M. (2021). Akademisyenlerin Kariyer Memnuniyeti Düzeylerine, Çalışma Ortamı Memnuniyeti ve Organizasyona Güven Değişkenlerinin Etkisi: Kişisel Gelişim Düzeyinin Aracı Rolü. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(3), 997-1016. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1769544>
- Edinsel, S. (2018). *Kişiliğin ve Örgütsel Kariyer Planlamanın Bireysel Kariyer Planlama İle Kariyer Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Bankacılık Sektöründe Y Kuşağı Üzerine Bir Araştırma* (Yayın No. 520106). [Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta].
- Erdoğan, N. (2003). *Kariyer Geliştirme Kuram ve Uygulama*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Erdoğan, N. (2021). *Teori ve Uygulamada Kariyer*. 2. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ertürk, M. (2018). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. 2. Basım. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Eseadi, C., & Diale, B. M. (2020). Correlation of Career Satisfaction with Burnout Among Nigerian Nurses. *International Medical Journal*, 27(4), 447-449.
- Farla, W., Diah, Y. M., & Hadjri, M. I. (2020). Individual Career and Employee Career Satisfaction. *In 5th Sriwijaya Economics, Accounting and Business Conference (SEABC 2019)*, 367-370. <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.200520.061>
- Gerçek, M., Elmas Atay, S., & DüNDAR, G. (2015). Çalışanların İş-Yaşam Dengesi ile Kariyer Tatmininin, İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 67-86.
- Güney, S. (2019). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. 3. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürkan, G. Ç., & Koçoğlu, M. (2014). Yaratıcı Örgüt İkliminin Kariyer Tatmini Üzerine Etkisinde Duygusal Bağlılığın Aracı Değişken Rolü: Türkiye'de Bir Vakıf ve Bir Devlet Üniversitesinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(29), 588-602.
- Irem, K., Rehman, M., & Rehman, C. A. (2014). The Impact of Career Planning on Career Satisfaction: A Mediation Analysis of Career Development. *International Journal of Management Research and Emerging Sciences*, 3(1), 37-51.
- Ismail, A., Adnan, N. H., Awang, A. H., Rani, N. S. A., & Ismail, Y. (2015). Interlinkages Between Career Development, Career Needs, Career Satisfaction and Career Commitment: Case Study of a Military-Oriented Tertiary Educational Institution in Malaysia. *Malaysian Journal of Society and Space*, 11(3), 97-110. <http://www.researchgate.net/publication/276264852>
- İşık, M., & Çiçek, B. (2019). İş Memnuniyeti ve Kariyer Tatmini İlişkisinde İK Uygulamaları ve Çalışma Koşullarının Düzenleyici Rolü. 27. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, 830-845.

- Kale, E., & Özer, S. (2020). The Relationship Among Protean Career, Boundaryless Career, Career Satisfaction, Perceived Employability and Turnover Intention. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 11(41), 956-1003.
- Karavardar, G. (2014). Career Commitment, Subjective Career Success and Career Satisfaction in the Context of Hazelnut Processing Industry in Giresun/Turkey. *International Journal of Business and Management*, 9(6), 98-105. <http://dx.doi.org/10.5539/ijbm.v9n6p98>
- Kaya, A. (2018). *Kariyer Gelişim Sürecinin Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinin Yapısal Eşitlik Modellemesi ile Test Edilmesi* (Yayın No. 503723). [Doktora tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum].
- Kaya, A. (2019). *Örgütlerde Kariyer Gelişim Süreci*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Kaya, Ş. D. (2012). *Psikolojik Sermaye ve Mesleki Bağlılık İlişkisine Kariyer Planlamasının Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Model Önerisi* (Yayın No. 325819). [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya].
- Kaya, Ş. D., & Zerenler, M. (2014). *Çalışma Hayatında Psikolojik Sermaye, Mesleki Bağlılık ve Kariyer Planlamasına Genel Bakış*. 1. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Koçmar, S., Ünsar, A. S., & Oğuzhan, A. (2019). Politik Beceri ve Kariyer Tatmini İlişkisi: Bir Alan Çalışması. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 71, 170-190. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/674419>
- Kol, E. N. (2011). *İktisadi Etkinlik-İstihdam-Kariyer Planlaması İlişkisi: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Üzerine Bir Uygulama* (Yayın No. 280977). [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya].
- Korankye, B. (2020). Exploring the Mediating Role of Work Engagement, Career Management and Career Satisfaction among Small and Medium Enterprise in Ghana. *International Journal of Management, Accounting and Economics*, 7(7), 416-434. https://www.ijmae.com/article_114335.html
- Lartey, F. M. (2021). Impact of Career Planning, Employee Autonomy, and Manager Recognition on Employee Engagement. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*, 9(02), 135-158. DOI: 10.4236/jhrss.2021.92010
- Mahapatro, B. B. (2010). *Human Resource Management*. India: New Age International Publisher.
- Ng, T. W. H., Eby, L. T., Sorensen, K. L., & Feldman, D. C. (2005). Predictors of Objective and Subjective Career Success: A Meta-Analysis. *Personnel Psychology*, 58(2), 367-408. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2005.00515.x>
- Orçanlı, K., Bekmezci, M., & Görmen, M. (2020). Yetkinlik Geliştirmenin Kariyer Tatmini ve İş Performansına Etkisi: Algılanan İstihdam Edilebilirliğin Aracılık Rolü. *Erciyes Üniversitesi*

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 55, 35-76.
<https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.605817>

Oxford Learner's Dictionary. "career". <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>, Erişim Tarihi: 11/04/2021.

Özgen, H., & Yalçın, A. (2010). *İnsan Kaynakları Yönetimi Stratejik Bir Yaklaşım*. 3. Basım. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Pallant, J. (2017). *SPSS Kullanma Kılavuzu: SPSS ile Adım Adım Veri Analizi*. 6. Basımdan Çeviri. S. Balcı & B. Ahi (Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.

Palmer, M., & Winters, K. T. (1993). *İnsan Kaynakları*. D. Şahiner (Çev.). 1. Basım. İstanbul: Rota Yayıncılık.

Pelenk, S. E. (2020). Lider-Üye Etkileşiminin Kariyer Memnuniyetine Etkisinde Algılanan Güç Mesafesinin Aracılık Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(3), 25-45.
<https://doi.org/10.11611/yead.756545>

Raabe, B., Frese, M., & Beehr, T. A. (2007). Action Regulation Theory and Career Self-Management. *Journal of Vocational Behavior*, 70(2), 297-311. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2006.10.005>

Rençber, İ., & Paşaoğlu Baş, D. (2021). X ve Y Kuşağı Beyaz Yakalı Çalışanların Kariyer Tatminlerinin Karşılaştırılması. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 17-29. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1637767>

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. 1. Basım. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Sakal, Ö., & Yıldız, S. (2015). Bireycilik ve Toplulukçuluk Değerleri, Kariyer Çapaları ve Kariyer Tatmini İlişkisi. *Journal of Yasar University*, 10(40), 6612-6623. <https://doi.org/10.19168/jyu.63260>

Salleh, A. M. M., Omar, K., Aburumman, O. J., Mat. N. H. N., & Almhairat, M. A. (2020). The Impact of Career Planning and Career Satisfaction on Employees' Turnover Intention. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(1), 218-232. [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.1\(14\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.1(14))

Seymen, O. A. (2004). Geleneksel Kariyerden, Sınırsız ve Dinamik/Değişken Kariyere Geçiş: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Yazınsal Bir İnceleme. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 79-114.

Spurk, D., Kauffeld, S., Barthauer, L., & Heinemann, N. S. R. (2015). Fostering Networking Behavior, Career Planning and Optimism and Subjective Career Success: An Intervention Study. *Journal of Vocational Behavior*, 87, 134-144. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2014.12.007>

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2020). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı*. 6. Basımdan Çeviri. M. Baloğlu (Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

TDK. "kariyer". <https://www.tdk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 20/02/2021.

TDK. “memnuniyet”. <https://www.tdk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 20/09/2021.

Tortumlu, M., & Uzun, K. (2021). Öğretmenlerin Yaşam Doyumları ile Kariyer Tatminleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1314-1325. <https://doi.org/10.24315/tred.806249>

Turunç, Ö., & Alkan, Z. (2020). Liderlik Tarzlarının Örgütsel Sessizliğe Etkisinde Kariyer Memnuniyetinin Rolü: Eğitim Sektöründe Bir Çalışma. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 90-107. <http://tursbad.hku.edu.tr/en/download/article-file/1244655>

Tutar, H. (2020). Kariyer Kavramı. Tutar, H. (Ed.), *Kariyer Planlaması ve Yönetimi* içinde (ss. 25-48). 1. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ussher, S., Roche, M., & Cable, D. (2015). Women and Careers: New Zealand Women’s Engagement in Career and Family Planning. *New Zealand Journal of Employment Relations*, 40(3), 24-43.

Vasudevan, V., Subasree, R., Ravindranath, S., & Thomas, J. R. (2015). *Do Organizational Stress Really Matters in Career Satisfaction?*. Hamburg: Anchor Academic Publishing.

Yıldız, D., & Uzunsakal, E. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 14-28. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/507218>

Zikic, J., & Klehe, U. C. (2006). Job loss as a blessing in disguise: The role of career exploration and career planning in predicting reemployment quality. *Journal of Vocational Behavior*, 69(3), 391-409. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2006.05.007>

Zorver, C. E. (2018). *Kariyer Grup Rehberliği Programının Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Uyum Düzeylerine Etkisi* (Yayın No. 513421). [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara].

Extended Abstract

This study aimed to determine the relationship between career planning and career satisfaction on civil aviation industry ground services staff.

The study was conducted with the participation of 401 individuals working in the ground services businesses with a Class A license of the Directorate General of Civil Aviation operating in Istanbul, Ankara, and Izmir. The data were collected between 21/05/2021 and 22/09/2021. The survey method was used as the data collection method in the study. The questionnaire form was prepared within the framework of the scales below, together with the personal information form prepared to collect the participants’ demographic and occupational data (gender, age, marital status, level of education, unit, position, working time in the institution, total working time):

Individual Career Planning Scale: The scale is a 5-point Likert-type scale consisting of four dimensions, including “individual self-evaluation (4 items)”, “identification of individual opportunities (4 items)”, “determination of individual goals (4 items)”, and “development of an individual career plan (6 items)”, and 18 items. The scale was obtained from the doctoral thesis prepared by Kaya (2012).

Organizational Career Planning Scale: The scale, which was obtained from the doctoral thesis prepared by Edinsel (2018), is a 5-point Likert-type scale consisting of 14 items.

Career Satisfaction Scale: The scale, which was developed by Greenhaus, Parasuraman, and Wormley (1990), used by Hofmans, Dries, and Pepermans (2008), and adapted into Turkish by Avcı and Turunç (2012), is a 5-point Likert-type scale consisting of 5 items. The scale was obtained from the study by Edinsel (2018).

The questionnaire form was developed on the Google Forms platform, and the relevant link was shared with the participants. The data obtained were processed and analyzed using the SPSS 21 program. Frequency and percentage analyses were used to determine the distribution of the participants' demographic and occupational characteristics. Exploratory factor analysis was conducted to determine the construct validity of the scales. Regression analysis was used to test the hypotheses.

The study results revealed a positive and significant relationship between career planning and career satisfaction. In the study, while a weak and positive significant relationship was found between individual self-evaluation and career satisfaction, a moderate and positive significant relationship was found between identification of individual opportunities and career satisfaction, a moderate and positive significant relationship was found between determination of individual goals and development of a plan and career satisfaction, a high and positive significant relationship was found between organizational career planning and career satisfaction. The multiple regression analysis carried out to test the hypotheses revealed that the dimension of "determination of individual goals and development of a plan" of individual career planning had a positive and significant effect on career satisfaction, but the other two dimensions did not have a significant effect on career satisfaction. Another result of the study was that organizational career planning had a positive and significant effect on career satisfaction.

Based on the above results, studies to be carried out on individual career planning are considered to be necessary for success and happiness both in business life and in other areas of life. In this context, it is highly important for individuals to develop themselves for correctly answering the questions, "Who am I? What kind of career do I want to build? What are my goals? What are my strengths, weaknesses, talents, skills and how can they accompany me on this career journey?", to strengthen their personal resources, participate in educational programs on issues such as effective goal setting and planning, closely follow the developments in the business world and, accordingly, evaluate how they will harmonize the expectations of business life with individual goals. Furthermore, organizations also have important duties in this process. Civil aviation industry ground service providers should take into account the individual career plans of their staff and harmonize them with organizational goals. From the moment the individual steps into the company, he/she should be informed about his/her future career, and a road map should be drawn. Appropriate educational programs should be carried out, and these programs should be updated and repeated periodically. Various rotation programs should be implemented, and individuals should be helped to discover their talents. Furthermore, ground services businesses providing services to international airline companies should contribute to their staff through corporate agreements on foreign language education. It is necessary to organize events on career in civil aviation with the industry's leaders, and a guiding attitude should be exhibited to individuals regarding their career goals. Nevertheless, businesses' establishment of objective performance management systems, raising potential candidates by determining the positions that may arise in the future, and providing career counseling services are also considered necessary for the industry.

Geliş Tarihi / Received Date
20.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
01.02.2023

Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki Konuşma Etkinliklerinin İncelenmesi

Examination of Speaking Activities in Turkish and Turkish Culture Textbooks

Nilüfer SERİN¹

Nazmi ARSLAN²

Öz

Bu çalışmanın amacı yurt dışında yaşayan Türk çocukları için hazırlanan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarındaki konuşma etkinliklerini çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının sorun yaşadığı bir beceri olması sebebiyle konuşma becerisi tercih edilmiştir. Kitaplardaki konuşma etkinliklerinin incelenmesi, eksik yönlerin tespit edilmesi ve konuşmayla ilgili genel bir çerçeve çizilmesi açısından önemlidir. Bu amaca göre hazırlanan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden iç içe geçmiş tek durum deseni kullanılmıştır. Araştırmanın inceleme nesnesini Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2019 yılında yayımlanan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitapları (1-8. seviye) oluşturmaktadır. Bu kitaplarda yer alan konuşma etkinlikleri tema, tür, kazanım, diğer becerilerle ilişki, etkileşim şekli, bulunduğu yer, görsel-metinsel destek, yöntem-teknik, konu olmak üzere dokuz farklı kategori altında incelenmiş, elde edilen verilerin analizinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda sekiz kitapta toplam 278 konuşma etkinliği tespit edilmiştir. Etkinlik sayısı, etkinlik türü, ele alınan konular açısından kitapların kısmen yeterli olduğu söylenebilir. Yöntem ve teknik sayısı bakımından ise kitapların zayıf olduğu söylenebilir. Kitapta etkinlikler genellikle metin sonrasında veya öncesinde bulunmakta, görselle veya metinle desteklenmektedir. Etkinliklerin programda yer alan kazanımlara uyumluğu incelendiğinde kazanımların çoğuna yer verildiği ama kazanımlar arasında dengeli bir dağılım olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konuşma becerisi, konuşma etkinlikleri, iki dillilik, Türkçe ve Türk kültürü, ders kitapları.

Abstract

The aim of this study is to examine the speaking activities in Turkish and Turkish Culture textbooks prepared for Turkish children living abroad with regards to various variables. Speaking skill was preferred because Turkish children living abroad have problems. Examining the speaking activities in the books is important in terms of

¹ Sorumlu Yazar: Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Trabzon/TÜRKİYE, E-mail: niluferserin@trabzon.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3747-0981

² Öğr. Gör., Trabzon Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon/TÜRKİYE, E-mail: nazmiarslan@trabzon.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9312-7005

identifying the missing aspects and drawing a general framework about speaking. The research is a qualitative case study and "jumbled single case" pattern was applied. The study object of the research consists of the Turkish and Turkish Culture textbooks (level 1-8), published by the Republic of Türkiye Ministry of National Education in 2019. The speaking activities in these books were examined under nine different categories as theme, genre, achievement, relationship with other skills, interaction type, location, visual-textual support, method-technique, subject and content analysis technique was used in the analysis of the data obtained. As a result of the research, totally 278 speaking activities were determined in eight books. It can be said that the books are partially sufficient regarding the number of activities, the type of activities, and the topics covered. When speaking activities are examined in terms of method and technique, it can be said that the books are weak concerning the number. The activities in the book are usually found after or before the text, and are supported by visuals or text. When the compatibility of the activities with the achievements in the program is examined, it has been determined that most of the achievements are included, but there is no balanced distribution among the achievements.

Keywords: *Speaking skill, speaking activities, bilingualism, Turkish and Turkish culture, textbooks.*

Giriş

İki dilliliğin birçok farklı tanımı yapılmakla birlikte genel anlamda iki dillilik, "düzenli olarak iki dil kullanılması" (Purcell et al., 2007) olarak tanımlanabilir. Mackey (1962'den akt. Tutkun, 2020), iki dilli bireyleri birden fazla dili kullanma yeterliliğine sahip olan kişiler olarak nitelemektedir. Eskiden iki dilli kişilerin birçok noktada eksik, yetersiz ya da zayıf oldukları düşünülürdü. Günümüzde yapılan son çalışmalar, iki dilli olma durumunun sanıldığı aksine zenginlik olduğunu, bireyin dilsel ve zihinsel gelişimine katkıda bulunduğunu göstermektedir (Yılmaz, 2014; Cummins, 2001'den akt. Şen, 2016a). İki dilli bireylerin hem kendi ana diliyle hem de ikinci dil konuşan toplumla rahatça iletişim kurabilmeleri, geniş bir kültürlenme sürecine, kültürel farkındalığa ve hoşgörüyü sahip olmaları en büyük avantajlardandır. Aynı zamanda bu bireyler, iki dilde düşünebilmeleri, iki dilin de söz varlığına ve çağrışım gücüne sahip olmaları dolayısıyla esnek ve yaratıcı düşünme becerisine sahip olurlar (Baker, 2000). Bu zenginliğin desteklenebilmesi için eğitim sistemlerinin buna uygun planlanması, ailelerin ve öğretmenlerin bu farkındalıkla iki dilli çocuklara yaklaşması önem arz etmektedir. Eğer çocuğun iki dilliliği, çevresi tarafından kabul edilmez ve desteklenmezse çocuk her iki dilde de akranlarından geride kalabilir. Yeterli desteği görmediğinde baskın iki dillilik veya yarı iki dillilik ortaya çıkabilir. Çocukların kendi ana dilinde veya toplumda egemen olan dilde/ülke dilinde yaşadıkları ciddi sorunlar muhtemel kimlik problemlerine ve başarısızlığa sebep olabilir (Baker, 2000; Günay, 2016). Kısacası çocuğun her iki dilde de başarılı olabilmesi için hem birinci hem ikinci dilde desteklenmesi gerekmektedir. Birçok çalışma da ilk dil ne kadar güçlü olursa ikinci bir dil öğrenmenin de o kadar kolay olacağını göstermektedir (Purcell et al., 2007).

İki dillilik başka bir ülkeye göç, ticaret, yurt dışında eğitim, turizm, farklı uluslardan gelen insanların evliliği gibi çeşitli sosyal, siyasi veya ekonomik sebepler yüzünden ortaya çıkmaktadır. Günümüzde dünyanın birçok noktasında iki dilli bireylerin olduğu görülmektedir. Yurt dışında yaşayan Türk çocukları da çoğunlukla kendi ana dilleri olan Türkçeyi ve yaşadıkları ülkedeki dili art zamanlı veya eş zamanlı edindikleri için iki dilli kabul edilirler. Özellikle Avrupa'da yaşayan çok fazla sayıda Türk

olduğu için onlar Türkçeyi ana dili olarak edinen en büyük iki dilli hedef kitle kabul edilirler (Ergüt & Baş, 2021). Bu sebeple iki dillilik üzerine çalışmalar da en çok bu kitle üzerinde yapılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmenin artmasıyla birlikte Avrupa ülkelerinin birçoğu iş gücü açığını kapatmak için diğer ülkelerden işçi almaya başlamıştır. 1960'lı yıllardaki bu işçi göçüne Türkiye de katılmıştır (Turan, 1997; Demirbaş, 2014; İçduygu vd., 2014). Özellikle 1961 yılında Almanya'yla yapılan "İşgücü Anlaşması" Avrupa'ya Türklerin gitmeye başlamasında bir dönüm noktası olmuştur. Sonrasında Avusturya (1964), Belçika (1964), Hollanda (1964), Fransa (1965), İsveç (1967) ve Avustralya (1967) ile imzalanan işgücü anlaşmalarıyla yurt dışındaki Türklerin sayısı artmaya devam etmiştir. Bu durum ülkedeki işsizlik sorunu için bir çözüm yolu olarak görülmüştür (Şen, 2016b). İşçi göçü 1960'lardan itibaren devletler arasında ikili anlaşmalar yoluyla yapıldıysa da 1950'lerden itibaren kaçak yolla veya turist vizesiyle gidenler de olmuştur (İçduygu vd., 2014). Uluslararası Göç Örgütü, 1950'lerden sonra Türkiye'den Batı Avrupa'ya bu göçler sonucunda 4,5 milyon civarında göçmenin gittiğini açıklamıştır (International Organization for Migration [IOM], 2008'den akt. Canpolat & Arner, 2012).

Geçici olarak yurt dışına tek başına giden işçiler, yabancı işçilerin refahını garanti altına alan anlaşmalar sonrasında kalıcı işçi statüsüne geçirilmiştir (İçduygu vd., 2014). Başlangıçta işçi talep eden ve gönderen ülkeler açısından faydalı görünen göçler, işçilerin kalıcı olması ve yanlarına ailelerini almasıyla bir sorun haline gelmiştir. Hesaba katılmayan bu sorunların başında işçi çocuklarının eğitimi gelmektedir. İki dilli Türk çocuklarının nasıl eğitim alacağı, bu eğitimi kimin vereceği, hangi ülkenin sorumlu olacağı (Türkiye mi, göç alan ülke mi) düşünülmemiştir. Örneğin çoğu Avrupa ülkesinde ilköğretim zorunluken göçmen çocukları için böyle bir zorunluluk yoktur. Okula giden göçmen çocukları yerli öğrencilerle aynı eğitimi almak zorunda bırakılmış, iki dilli oldukları görmezden gelinmiştir (Yurt Dışı Göç Hareketleri ve Vatandaş Sorunları, 1973'ten akt. Şen 2016b).

Türkçenin yurt dışındaki Türk çocuklarına öğretilmesinde yaşanan sorunlar iki başlık altında toplanabilir. Bunların ilki velilerin ana dili eğitiminin gerekliliği konusunda yeterli bilgiye sahip olmaması, ikincisi ise iki dilli Türk çocukları için hazırlanan materyallerin bölgedeki ihtiyaç dikkate alınmadan ve seviyelendirilmeden hazırlanmış olmasıdır (Karadağ & Baş, 2019). Avrupa'da yaşayan Türk öğrencilerin genel durumlarına bakılırsa resmî okullarda veya çeşitli kamu ve sivil toplum kuruluşlarında Türkçe öğretimi yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu dersler Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından görevlendirilerek Türkiye'den gönderilen öğretmenler ya da o bölgedeki merkezî/yerel yönetim tarafından görevlendirilen öğretmenler aracılığıyla yürütülmektedir (Ergüt & Baş, 2021). Haftada 2-3 saat verilen Türkçe ve Türk Kültürü dersine katılım istenilen düzeyde değildir. Şu anda sadece Almanya'da okul çağında bulunan 800.000 civarı Türk öğrencinin yalnızca 89.000'i Türkçe ve Türk Kültürü derslerine katılmaktadır (Yıldız, 2020 ve Yıldız, Arslan & Thomas, 2021'den akt. Ergüt & Baş, 2021).

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen Türkçe ve Türk Kültürü dersinin açılabilmesi için ailelerin okula dilekçeyle başvurmaları ve derse katılmak isteyen öğrenci sayısının en az 12 olması gerekmektedir. Dersler genellikle, okuldaki derslerin bitiminde haftada 2 saat yapılmaktadır (Arıcı & Kırkkılıç, 2017). Derse katılan öğrencilerin yaş ve dil seviyesi farklı olmakta ve dersler genellikle

birleştirilmiş sınıflarda yapılmaktadır. Ayrıca öğrenciler bu derse gönüllük esasına göre katılmakta, not verilmediği için not kaygısı yaşamamaktadır (MEB, 2018).

Yurt dışındaki Türk çocuklarının yaşadıkları problemlerin temelinde iki dilli eğitim programlarının geliştirilmesindeki eksiklikler yatmaktadır. Bugüne kadar Türkçe ve Türk Kültürü dersine yönelik çeşitli öğretim programları (1986, 2000, 2006, 2009) ve ders kitapları hazırlanmıştır (Güzel, 2010). Yapılan pek çok çalışma bu programların ve kitapların yetersizliğini ortaya koymuştur (Özcan, 2011; Ateşal, 2014; Çınar & İnce, 2015; Ekmekçi & Karadüz, 2015; Çelik & Gülcü, 2016, Irmak, 2016, Çelik, 2017; Uçgun, 2018). 2017 yılında yayımlanan Türkçe ve Türk Kültürü dersine yönelik mevcut durum analizi doğrultusunda yeni bir öğretim programı geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Güzel vd., 2017). Karadağ ve Baş (2019) da Türkçe ve Türk kültürü dersine yönelik sorunları ortaya koymuş, kitapların yenilenmesi gerektiğiyle ilgili gerekçelerini sunmuşlardır. Bu sebeple 2018 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretim Programı hazırlanmıştır. Programa bağlı olarak 2019 yılında alan uzmanları tarafından ikisi hazırlık olmak üzere toplam on ders kitabı kullanıcılara sunulmuştur. Bu kitapların ikisi Türkçeyi hiç bilmeyen öğrenciler için iki seviye olarak geliştirilen hazırlık kitaplarıdır. Türkçe ve Türk Kültürü ders kitapları ise temel eğitim düzeyi ve sınıf sayılarının ülkelere göre farklılık gösterebileceği düşünülerek sekiz farklı seviyeye göre hazırlanmıştır. Öğretim programında 1-4. seviye kazanımları kişilerarası iletişim, 4-8. seviye kazanımları ise çıkarım, karşılaştırma, sınıflandırma, sentezleme, değerlendirme gibi bilişsel akademik dil yeterliliği ile ilgilidir. Türk kültürü ile ilgili öğelere tema ve alt temalarda yer verilmiştir. Program dinleme, okuma, konuşma ve yazmadan oluşan dört temel dil becerisi üzerine kuruludur (MEB, 2018).

Türkçe ve Türk kültürü dersinin amacı programda, öğrencilerin dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerini geliştirmek; Türkçeyi konuşma ve yazma kurallarına uygun olarak bilinçli, doğru ve özenli kullanmalarını sağlamak; söz varlıklarını zenginleştirmek; dil bilinci zevkine ulaşmalarını sağlamak; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmek; millî duygu ve düşünceleri güçlendirmek olarak ifade edilmiştir (MEB, 2018).

Yurt dışında yaşayan Türk çocukları çoğunlukla Türkçeyi yalnızca kendi evlerinde veya yakın çevrelerinde konuşma imkânına sahip olmaktadır. Okulda ya da günlük hayatlarında ise ülkede konuşulan dile maruz kalmakta, kendilerini o dilde ifade etmek zorunda kalmaktadır. Hatta bu çocukların bir kısmı Türkçeyi evinde bile iletişim dili olarak kullanmamaktadır. Bu sebeple, ilk kuşak göçmen ailelerinden farklı olarak çoğu doğal becerilerde bile Türkiye’de yaşayan akranlarına göre geride kalmaktadırlar. Onların Türkçeyle ve Türkiye’yle ilişkilerini sürdürmesi için Türkçe ve Türk Kültürü dersinde yapılan etkinlikler çok daha önem kazanmaktadır. Ders, dört temel dil becerisi üzerine şekillense de öğrencilerin yaşadığı eksikliklerden ve ihtiyaçlarından ötürü dersin önemli bir bölümünü konuşma eğitiminin oluşturduğu görülmektedir (Ergüt, 2021). Günlük hayatta iletişim kurmak için de en çok kullanılan becerilerden birinin konuşma olduğu düşünülürse bu konuda yaşanan problemlerin ve çekincelerin ortadan kaldırılması için derslerde konuşmaya yeterli zamanın ayrılması gerekmektedir. Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının doğal dil ortamından daha uzak olmaları ve genellikle ailelerinden dil edinimi hususunda yeterli desteği alamamaları sebebiyle derslerde yapılan konuşma etkinlikleri onların ana dilinin gelişiminde kritik bir role sahiptir. Bu noktada kullanılacak materyallerin başında iyi hazırlanmış ders kitapları gelmektedir.

2019-2020 eğitim öğretim yılından itibaren okutulmaya başlayan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarıyla ilgili alanyazında sınırlı sayıda çalışma vardır. Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının problem yaşadığı becerilerden biri olan konuşma etkinliklerinin kitaplardaki yerinin incelendiği bir yayına ise rastlanmamıştır. Kitaplardaki konuşma etkinliklerinin incelenmesi, eksik yönlerin varsa tespit edilip sonraki aşamalarda düzeltilmesi ve konuşmayla ilgili genel bir çerçeve çizilmesi açısından önemlidir. Bundan yola çıkılarak hazırlanan bu araştırmanın amacı, yurt dışında yaşayan Türk çocukları için hazırlanan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarındaki konuşma etkinliklerini çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında konuşma etkinliklerinin temalara göre dağılımı nasıldır?
2. Konuşma etkinliklerinin Türkçe ve Türk kültürü ders kitabında bulunduğu yere göre dağılımı nasıldır?
3. Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında konuşma etkinliklerinin görsel ve metinsel destek açısından dağılımı nasıldır?
4. Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarındaki konuşma etkinliklerinin türlere göre dağılımı nasıldır?
5. Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında konuşma etkinliklerinin diğer dil becerileriyle ilişkisi nasıldır?
6. Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarındaki konuşma etkinliklerinin “Yurt Dışındaki Türk Çocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretim Programı”ndaki kazanımlara uyumluluğu nasıldır?
7. Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında konuşma etkinliklerinin etkileşim şekline göre dağılımı nasıldır?
8. Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında konuşma etkinliklerinin yöntem ve tekniklere göre dağılımı nasıldır?
9. Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında konuşma etkinliklerinde ele alınan konular nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan iç içe geçmiş tek durum deseni ile yapılandırılmıştır. Durum çalışması, büyük ve kapsamlı veri setlerine dayalı olarak sınırlı bir sistemin derinlemesine incelenmesidir (Creswell, 2012). İncelenen durum içerisinde olguyu etkileyen birçok unsur yer alır, durum çalışması ile bu unsurlar ve etkileşimler resmedilir (Merriam, 1998). Durum çalışmasını diğer nitel araştırma desenlerinden ayıran nokta, olayı olduğu gibi ve derinlemesine betimlemeye, yorumlamaya çalışmasıdır. Araştırmada Türkçe ve Türk kültürü ders kitaplarındaki konuşma etkinlikleri belirlenen çeşitli kategorilere göre bütüncül bir anlayış içerisinde incelendiği için iç içe geçmiş tek durum deseni tercih edilmiştir.

Araştırmanın İnceleme Nesneleri

Araştırmanın inceleme nesnesini yurt dışında yaşayan Türk çocukları için 2019 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan sekiz adet Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabı oluşturmaktadır. Türkçe ve Türk Kültürü ders kitapları birinci seviyeden sekizinci seviyeye kadar her kademe için ortak temalar etrafında oluşturulmuş bir set hâlinde sunulmuştur. Kitaplarda Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretim Programında belirtilen "Ben ve Ailem", "Çevre, Farklılıklar ve Birlikte Yaşama", "Oyun ve Eğlence", Bayramlar ve Kutlamalar", "Gezelim Görelim", "Geçmişe Açılan Kapı", "Sanat ve Edebiyat", "İnsan ve Doğa" temaları ve bu temalarla ilişkili sınıf düzeylerine uygun olarak hazırlanmış metinler ve temel dil becerilerine yönelik etkinlikler bulunmaktadır.

Görsel 1. Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitapları

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın veri toplama sürecinde doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılmak istenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2011: 187). Çalışmanın verileri, Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarından toplanmıştır. Türkçe ve Türk Kültürü ders kitapları incelenirken öncelikle araştırmacılar tarafından ders kitaplarında yer verilen etkinlikler incelenmiş ve etkinlikler içerisinde konuşma becerisine yönelik olanlar tespit edilmiştir. Araştırma sürecinde bilimsel yayın etiğine uyulmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik analizi yapılabilmesi için konuşma etkinlikleri ayrıntılı şekilde incelenmiş; elde edilen veriler önce gruplandırılmış sonra kategorilere ayrılmış ve belirli temaların altında sınıflandırılmıştır. Konuyla ilgili alanyazın taranırken

elde edilen bilgilere ek olarak araştırmacılar tarafından da oluşturulan yeni temalar ile verilerin düzenli olarak kaydedilmesi sağlanmıştır. Araştırmada, konuşma etkinliklerinin temalara göre dağılımı, etkinliklerin yeri, etkinliklerin görsel/metinsel desteği, etkinliklerin türleri, etkinliklerin diğer becerilerle ilişkisi, etkinliklerdeki etkileşim şekli, etkinliklerin yöntem ve tekniklere göre dağılımı ve etkinliklerin konulara göre dağılımı gibi başlıklar oluşturularak inceleme yapılmıştır. Araştırmaya konu olan tema, alt tema ve kazanımlar, Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretim Programından; diğer yöntem, teknik ve türlere ilişkin belirlenen başlıklar ise alanyazından ve Türkçe Öğretim Programından yararlanılarak elde edilmiştir. Kitaptaki konuşma etkinlikleri kodlanırken kodlamanın güvenilirliğini sağlamak için araştırmacılar kodlamaları ayrı ayrı yapmış ve karşılaştırma sonunda ortak karara varılmıştır. Son olarak tüm bulgular tablolar/grafikler halinde ayrı ayrı sunulmuş, geçiş sıklıkları ve yüzdeleri verilmiş, sonuçlar yorumlanmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde bulgulara yer verilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular tablolar/grafikler hâlinde gösterilmiş ve ilgili açıklamalar yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda konuşma etkinliklerinin sayısı ve temalara göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 1. Konuşma Etkinliklerinin Sayısı ve Temalara Göre Dağılımı

Tema	1		2		3		4		5		6		7		8	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ben ve Ailem	5	11,36	2	6,45	2	9,09	5	27,77	5	13,15	7	11,47	4	14,28	-	
Çevre, Farklılıklar ve Birlikte Yaşam	7	15,90	3	9,67	2	9,09	3	16,66	4	10,52	14	22,95	4	14,28	-	
Oyun ve Eğlence	3	6,81	3	9,67	3	13,63	2	11,11	5	13,15	4	6,55	4	14,28	7	19,44
Bayram ve Kutlamalar	7	15,90	3	9,67	5	22,72	1	5,55	5	13,15	8	13,11	4	14,28	2	5,55
Gezelim Görelim	7	15,90	2	6,45	3	13,63	3	16,66	5	13,15	4	6,55	1	3,57	4	11,11
Geçmişe Açılan Kapı	5	11,36	9	29,03	4	18,18	2	11,11	6	15,78	6	9,83	4	14,28	9	25
Sanat ve Edebiyat	2	4,54	5	16,12	2	9,09	-		5	13,15	11	18,03	3	10,71	9	25
İnsan ve Doğa	8	18,18	4	12,90	1	4,54	2	11,11	3	7,89	7	11,47	4	14,28	5	13,88
Toplam	44	100	31	100	22	100	18	100	38	100	61	100	28	100	36	100

Tablo 1 incelendiğinde Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarındaki konuşma etkinliklerinin kitapta ve programda belirtilen temalara göre dağılımı görülmektedir. Sınıf seviyesine göre değerlendirildiğinde konuşma etkinliklerinin temalar açısından eşit ve kademeli bir artış ya da azalış içinde olmadığı görülmektedir.

Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitabı 1'de [TTKDK1] en çok *İnsan ve Doğa* temasında konuşma etkinliğine (%18,18) yer verildiği görülmektedir. Bunu *Çevre, Farklılıklar ve Birlikte Yaşam* (%15,9), *Bayram ve Kutlamalar* (%15,9), *Gezelim Görelim* (%15,9) temalarındaki konuşma etkinlikleri izlemektedir. TTKDK1'de en az konuşma etkinliğine *Sanat ve Edebiyat* (%4,54) temasında rastlanılmaktadır. Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitabı 2'de diğer temalara göre yüksek bir oranla

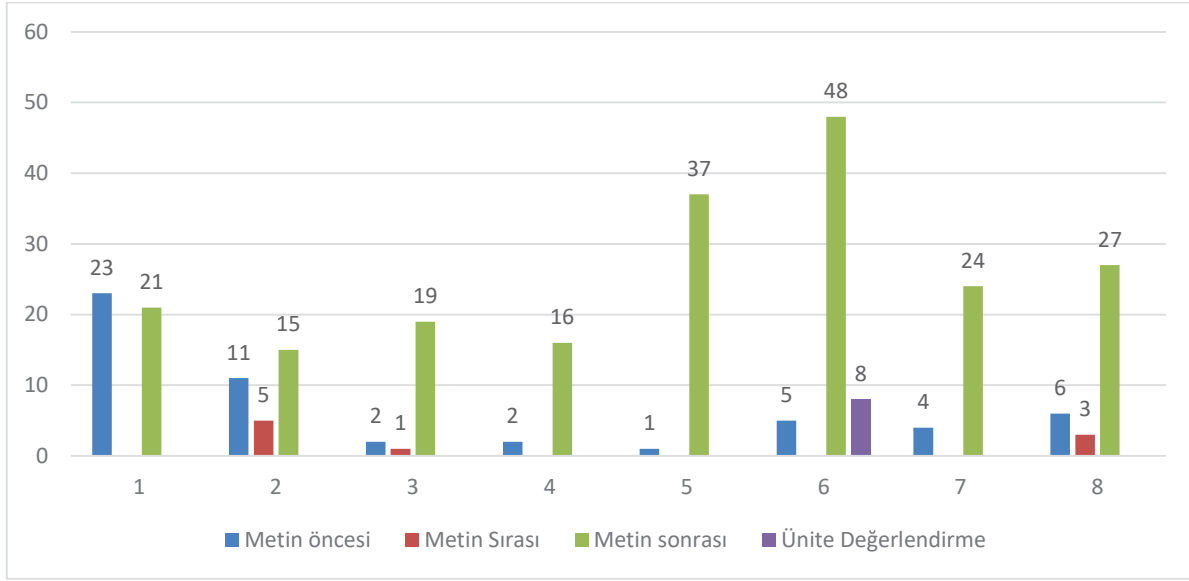
konuşma etkinliklerinin yer aldığı tema olarak *Geçmişe Açılan Kapı* (%29,03) teması göze çarpmaktadır. *Sanat ve Edebiyat* teması (%16,12) ve *İnsan ve Doğa* temasında (%12,9) da diğer temalara oranla daha çok konuşma etkinliğinin yer aldığı görülmektedir. Bu kitapta en az konuşma etkinliğinin ise *Ben ve Ailem* (%6,45) ile *Gezelim Görelim* (%6,45) temalarında olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitabı 3'te *Bayramlar ve Kutlamalar* (%22,72) ile *Geçmişe Açılan Kapı* (%18,18) temalarında diğer temalara göre daha fazla konuşma etkinliğine yer verildiği; bunun yanında en az konuşma etkinliğinin ise *İnsan ve Doğa* (%4,54) temasında olduğu görülmektedir. Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitabı 4'te konuşma etkinliklerine *Ben ve Ailem* (%27,77), *Çevre, Farklılıklar ve Birlikte Yaşam* (%16,66) ve *Gezelim Görelim* (%16,66) temalarında diğer temalara oranla daha fazla yer verildiği görülürken *Bayramlar ve Kutlamalar* (%5,55) temasında sadece bir etkinliğin bulunduğu, *Sanat ve Edebiyat* temasında ise konuşma etkinliğinin olmadığı dikkat çekmektedir.

Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitabı 5'te ise konuşma etkinliklerine en çok *Geçmişe Açılan Kapı* (%15,78) temasında rastlanırken *Ben ve Ailem*, *Oyun ve Eğlence*, *Bayram ve Kutlamalar*, *Gezelim Görelim*, *Sanat ve Edebiyat* temalarında da eşit bir dağılım (%13,15) olduğu görülmektedir. TTKDK5'te en az konuşma etkinliğinin *İnsan ve Doğa* (%7,89) temasında olduğu görülse de diğer düzeydeki kitaplardan farklı olarak temalar arasında dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir. Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitabı 6'da konuşma etkinliklerinin en çok yer aldığı tema *Çevre, Farklılıklar ve Birlikte Yaşam* (%22,95). *Oyun ve Eğlence* ile *Gezelim Görelim* temaları bu kitapta konuşma etkinliklerine en az (%6,55) yer verilen temalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitabı 7'de konuşma etkinliğine en az *Gezelim Görelim* (%3,57) temasında rastlansa da genel olarak diğer temalarda eşit bir dağılım olduğu görülmektedir. Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitabı 8'de *Geçmişe Açılan Kapı* (%25) ile *Sanat ve Edebiyat* (%25) temalarında diğer temalara nispeten daha çok konuşma etkinliğine yer verilmesine rağmen *Ben ve Ailem* ile *Çevre, Farklılıklar ve Birlikte Yaşam* temalarında konuşma etkinliğine yer verilmediği görülmektedir. Bu iki temada konuşma etkinliğine yer verilmemesinde öğrenci seviyesinin göz önünde bulundurulup diğer temalara ağırlık verilmesi gerektiği fikri ya da diğer öğrenme alanlarında yeterince etkinlik oluşturulmasıyla konuşma etkinliğine gerek duyulmaması düşüncesinin etkili olduğu savunulabilir.

Aşağıdaki görselde Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki konuşma etkinliklerinin yeri gösterilmiştir. Konuşma etkinliklerinin metin öncesi, metin sırası, metin sonrası ve ünite değerlendirme bölümlerinde yer aldığı tespit edilerek frekanslarına göre veriler grafik şeklinde sunulmuştur.

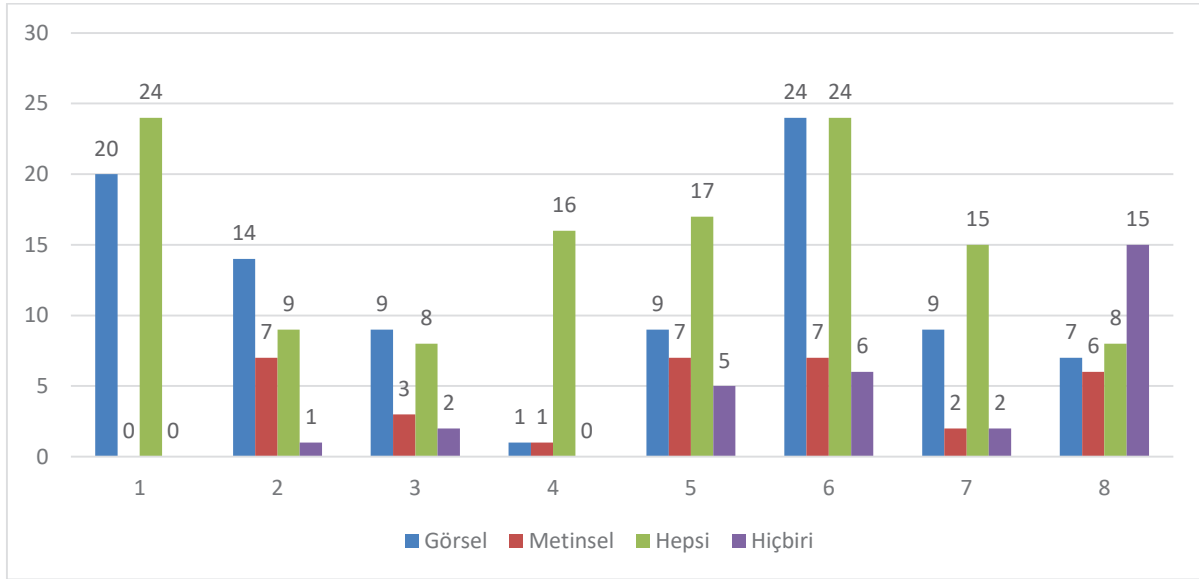

Görsel 2. Konuşma Etkinliklerinin Yeri

Görsel 2 incelendiğinde konuşma etkinliklerine çoğunlukla metin öncesinde veya metin sonrasında yer verildiği görülmektedir. Metin sırası konuşma etkinliklerine yalnızca 2, 3 ve 8. seviyede rastlanırken ünite değerlendirme bölümüne ise sadece 6. seviyede yer verilmiştir.

TTKDK1’de toplam 43 konuşma etkinliğinin neredeyse eşit şekilde metin öncesi (%52,27) ve metin sonrasında (%47,72) yer aldığı görülmektedir. TTKDK2’de metin öncesinde 11 (%35,48), metin sırasında 5 (%16,12) ve metin sonrasında 15 (%48,38) konuşma etkinliğine yer verilirken TTKDK3’te toplam 22 konuşma etkinliğinin büyük çoğunluğu metin sonrasında (%86,36) yer almaktadır. Metin öncesi (%9,09) ve metin sırasında (4,54) az sayıda olsa da konuşma etkinliği bulunmaktadır. TTKDK4’te konuşma etkinliklerinin yüksek oranla metin sonrasında (%88,88) bulunduğu az da olsa metin öncesinde (%11,11) de etkinliklere yer verildiği belirlenmiştir. TTKDK5’te toplam 38 konuşma etkinliğinin 37’si metin sonrasında (%97,36) diğer 1 etkinlik ise metin öncesinde (%2,63) yer almaktadır. Konuşma etkinliklerinin sayıca en çok kullanıldığı kitap olan TTKDK6’da etkinliklerin büyük çoğunluğu metin sonrasında (%78,68) yer almaktadır. Az da olsa metin öncesinde (%8,19) de etkinliklerin olduğu; bunun yanında diğer kitaplardan farklı olarak ünite değerlendirme bölümünde (%13,11) konuşma etkinliklerinin olduğu görülmektedir. TTKDK7’de konuşma etkinliklerinin genellikle metin sonunda (%85,71) olduğu metin öncesinde (%14,28) de etkinliklere yer verildiği görselden anlaşılmaktadır. Son kitap olan TTKDK8’de de diğer kitaplara benzer şekilde konuşma etkinliklerinin çoğunun metin sonrasında (%75) olduğu; bunun yanında metin öncesinde (%16,66) ve metin sırasında (%8,33) da konuşma etkinliklerinin olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki görselde Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki konuşma etkinliklerinde görsel ve metinsel destekten ne ölçüde yararlandığı gösterilmiştir.

Görsel 3. Konuşma Etkinliklerinde Görsel / Metinsel Destek

Türkçe ve Türk Kültürü Ders kitaplarındaki konuşma etkinliklerinin görsel ve metinsel açıdan ne oranda desteklendiğini gösteren Görsel 3 incelendiğinde her sınıf düzeyinde etkinliklerin görsel ve metinsel açıdan desteklendiği fakat bazı etkinliklerde sadece görsel ya da metinsel destek olduğu, kimi etkinliklerde ise böyle bir desteğin olmadığı görülmektedir.

Seviyelere göre detaylı olarak görsele bakılırsa TTKDK1'deki konuşma etkinliklerinin çoğunun hem görsel hem de metinsel olarak desteklendiği (%54,54); diğer metinlerin de yalnızca görsel (%44,45) olarak desteklendiği görülmektedir. TTKDK2'de ise konuşma etkinliklerinin büyük çoğunluğunun görsel (%45,16) olarak desteklendiği; bunun yanında hem görsel hem de metinsel (%29,03) olarak desteklenen etkinlikler olduğu; ayrıca sadece metinle (%22,58) desteklenen konuşma etkinliklerinin olduğu görülmektedir. Kitapta bir adet konuşma etkinliğinde ise herhangi bir destek olmadığı görselde belirtilmektedir.

TTKDK3'te konuşma etkinliklerine görsel (%40,9), metinsel (%13,63), hem görsel hem metinsel (%36,36) destek verildiği görülmektedir. Bunun yanında hiç destek almayan (%9,09) konuşma etkinlikleri de bulunmaktadır. TTKDK4'te yer alan toplam 18 konuşma etkinliğinin 16'sı (%88,88) hem görsel hem de metinsel desteğe sahiptir. Sadece görsel ve metinsel desteğe sahip birer tane konuşma etkinliği bulunmaktadır.

TTKDK5'te ise konuşma etkinliklerinin %44,73'ü hem görsel hem metinsel desteğe sahipken sadece görsel desteğe sahip etkinliklerin oranı %23,68; sadece metinsel desteğe sahip etkinliklerin oranı ise %18,42'dir. Hiçbir desteğe sahip olmayan etkinlik oranı ise %13,15'tir. Serinin bir diğer kitabı olan TTKDK6'da toplam etkinlik sayısının %39,34'ünde görsel destek ve hem görsel hem metinsel destek bulunmaktadır. Sadece metinsel destek olan etkinlik oranı %11,47'dir. Hiçbir destek bulunmayan etkinlik oranı ise %9,83'tür.

TTKDK7'deki konuşma etkinliklerinin büyük çoğunluğunda hem görsel hem de metinsel (%53,57) destek bulunduğu görülmektedir. Sadece görsel destek bulunan etkinliklerin oranı %32,14; sadece metinsel destek bulunan etkinliklerin oranı ise %7,14'tür. Bunun yanında hiç desteği olmayan etkinlik oranı ise %7,14 olarak görselde görülmektedir. TTKDK8'de etkinliklerin destek oranları birbirine yakındır. Görsel destek oranı %19,44, metinsel destek oranı %16,66, hem görsel hem metinsel destek oranı %22,22'dir. Kitapta hiçbir desteğe sahip olmayan konuşma etkinliklerinin oranı ise %41,66 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıdaki tabloda Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki konuşma etkinliklerinin türü hakkında sıklık ve yüzde bilgileri yer almaktadır.

Tablo 2. Konuşma Etkinliklerinin Türü

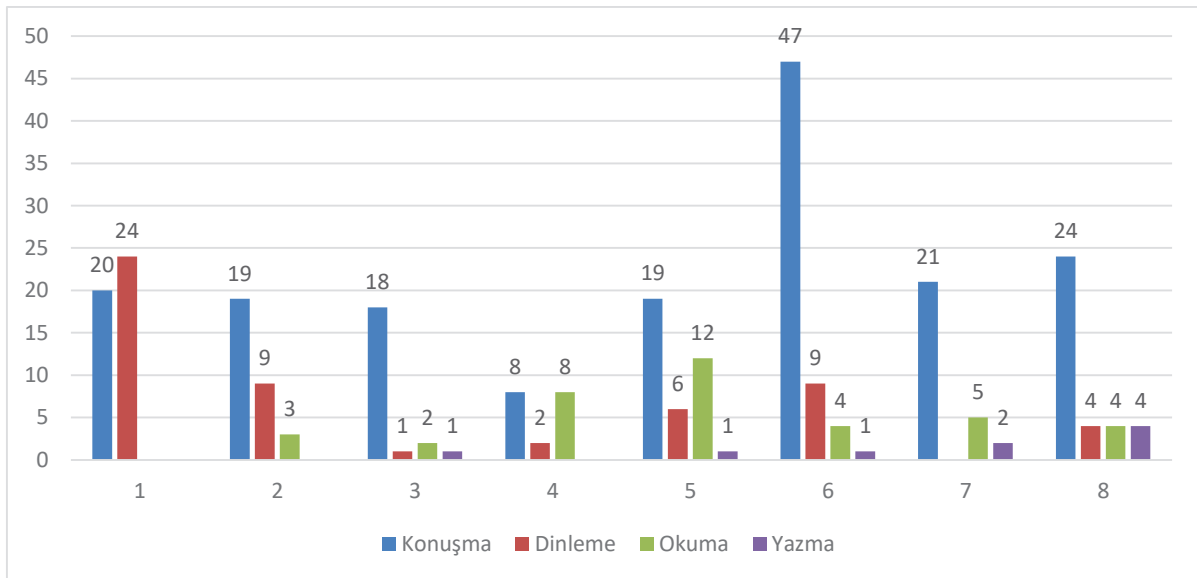
Tür	1		2		3		4		5		6		7		8	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bir görsele dair duygu ve düşüncelerini paylaşma	41	93,18	11	35,48	3	13,63	-		-		4	6,55	3	10,71	-	
Masal anlatma	1	2,27	-		-		-		-		-		-		-	
Fıkra anlatma	1	2,27	-		-		-		-		-		-		-	
Şarkı-marş söyleme	-		-		-		1	5,55	-		2	3,27	-		1	2,77
Canlandırma	-		-		-		2	11,11	4	10,52	2	3,27	-		-	
Oyun oynama	-		-		1	4,54	-		4	10,52	4	6,55	-		1	2,77
Bir konu hakkında duygu ve düşüncelerini paylaşma	1	2,27	2	6,45	7	31,81	5	27,77	20	52,63	24	39,34	5	17,85	21	58,33
Sunum yapma	-		-		-		-		-		1	1,69	-		1	2,77
Metinle ilgili soruları cevaplama	-		5	16,12	2	9,09	6	33,33	5	13,15	2	3,27	1	3,57	-	
Yaptığı araştırmanın sonucunu arkadaşlarıyla paylaşma	-		4	12,9	1	4,54	1	5,55	-		12	19,67	6	21,42	2	5,55
Arkadaşına soru sorma	-		-		1	4,54	-		-		2	3,27	-		-	
Bir nesneyi/kişiyi/oyunu tanıtmaya	-		2	6,45	4	18,18	1	5,55	3	7,89	2	3,27	1	3,57	1	2,77
Günlük hayatında yaptıklarını anlatma	-		5	16,12	3	13,63	2	11,11	2	5,26	1	1,63	1	3,57	-	
Dinlediği/okuduğu metni anlatma	-		2	6,45	-		-		-		1	1,63	-		-	
Tartışma	-		-		-		-		-		4	6,55	10	35,71	8	22,22
Plandan hareketle konuşma yapma	-		-		-		-		-		-		1	3,57	-	
Yol tarif etme	-		-		-		-		-		-		-		1	2,77
Toplam	44	100	31	100	22	100	18	100	38	100	61	100	28	100	36	100

Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki konuşma etkinliklerinin türleri hakkında bilgi veren Tablo 2'ye bakıldığında seviye arttıkça türlerde farklılaşmalar olduğu göze çarpmaktadır. Bazı seviyelerde

birkaç tür üzerinde yoğunlaştığı görülürken bazılarında birbirinden farklı türlerden yararlanıldığı tablodan anlaşılmaktadır.

TTKDK1’de etkinliklerin tamamına yakının türü bir görsele dair duygu ve düşüncelerini paylaşmadır (%93,18). Bir diğer kitap olan TTKDK2’de de benzer şekilde en çok bir görsele dair duygu ve düşüncelerini paylaşma (%35,48) yer alırken bunu metinle ilgili soruları cevaplama (%16,2) ve günlük hayatında yaptıklarını anlatma (%16,2) etkinlikleri takip etmektedir. Serinin üçüncü kitabında yer alan konuşma etkinliklerinde en çok kullanılan tür bir konu hakkında duygu ve düşüncelerini paylaşma (%31,81) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu %18,18’lik bir oranla bir nesneyi/kişiyi/oyunu tanıtmaya izlemektedir. TTKDK4’te ise en çok metinle ilgili soruları cevaplama (%33,33) ve bir konu hakkında duygu ve düşüncelerini paylaşma (%27,77) kullanılmıştır. Beşinci kitapta etkinliklerin yarısından çoğunun türü bir konu hakkında duygu ve düşüncelerini paylaşmadır (%52,63). Onu metinle ilgili soruları cevaplama (%13,15) izlemektedir. TTKDK6 en çok konuşma etkinliği olan kitap olması yanında en çok farklı tür kullanılan kitap olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bir konu hakkında duygu ve düşüncelerini paylaşma (%39,34), yaptığı araştırmanın sonucunu arkadaşlarıyla paylaşma (%19,67) bu kitapta en çok kullanılan türlerdir. TTKDK7’deki konuşma etkinliklerinde en çok kullanılan türler ise tartışma (%35,71) ve yaptığı araştırmanın sonucunu arkadaşlarıyla paylaşma (%21,42) olarak tabloda görülmektedir. Son kitap olan TTKDK8’de yer alan konuşma etkinliklerinde en çok kullanılan türler ise bir konu hakkında duygu ve düşüncelerini paylaşma (%58,33) ve tartışma (%22,22) olarak belirlenmiştir.

Aşağıdaki görselde Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarında yer alan konuşma etkinliklerinin diğer dil becerileriyle ne oranda ilişkili olduğu ortaya konmuştur.

Görsel 4. Konuşma Etkinliklerinin Diğer Dil Becerileriyle İlişkisi

Dil becerilerinin birbirinden ayrı olarak öğretilmeyeceği göz önüne alınırsa konuşma etkinliklerinin her bir dil becerisi ile ilişkili olması gerektiği düşünülebilir. Ama grafik genel olarak değerlendirildiğinde konuşma etkinliklerinin büyük oranda sadece konuşma becerisine yönelik olarak

tasarlandığı diğer beceri alanlarına daha az yer verildiği görülmektedir. Dil bilgisi ve sözcük öğretimiyle ilişki kuran konuşma etkinliğine ise rastlanılmamıştır.

TTKDK1'deki konuşma etkinliklerinin diğer alanlarla ilişkisine bakıldığında dinlemenin (%54,54) önde olduğu ardından da sadece konuşma (%45,45) becerisiyle ilgili etkinlikler olduğu görülmektedir. Öğrenciler okuma yazmayı yeni öğrenmeye başladığı için birinci kitapta konuşma etkinliklerinin okuma ve yazma gibi diğer becerilerle ilişkili olmadığı tespit edilmiştir. TTKDK2'ye bakıldığında konuşma etkinliklerinin en çok konuşma (%61,29) becerisi ile ilişkili olduğu; sırasıyla dinleme (%29,03) ve okuma (%9,67) becerisi ile ilintili olduğu görülmektedir. Yazma becerisi ile ilgili etkinliğin olmadığına görselden ulaşılmaktadır. TTKDK3'teki konuşma etkinliklerinin büyük oranda konuşma (%81,81) becerisi ile ilgili olduğu; az da olsa diğer alanlara da yer verildiği görülmektedir. Bir sonraki kitap olan TTKDK4'te ise en çok okuma ve konuşma (%44,44) daha sonra da dinleme (%11,11) becerisi ile ilgili konuşma etkinliklerine yer verildiği görülmektedir. TTKDK5'te konuşma etkinliklerinin diğer dil becerileri ile ilişkisine bakıldığında sırasıyla konuşma(%50), okuma (%31,57), dinleme (%15,78) ve yazma (%2,63) becerisi karşımıza çıkmaktadır. TTKDK6'da da en çok konuşma (%77,04) becerisiyle ilişkili etkinliklerin olduğu görülmektedir. Bunu dinleme (%14,75), okuma (%6,55) ve yazma (%1,63) takip etmektedir. TTKDK7'deki konuşma etkinlikleri en çok konuşma (%75) becerisiyle sonra okuma (%17,84) becerisi onun ardından da yazma (%7,14) becerisi ile ilişkilidir. Son kitap olan TTKDK8'de ise yine en çok sadece konuşma (%66,66) becerisi ile ilişkili etkinliklere yer verilirken diğer alanlarla ilişkili etkinliklerin eşit oranda (%11,11) olduğu görselden çıkarılabilecek bilgiler arasındadır.

Aşağıdaki tabloda Tükçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki konuşma etkinliklerinin kazanımlarla uyumluluğuna yer verilmiştir.

Tablo 3. Konuşma Etkinliklerinin Kazanımlara Uyumluluğu

Kazanım	1		2		3		4		5		6		7		8	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Düzeğine uygun söz varlığını anlamlarına uygun olarak kullanır. 1,2,3,4	-		-		1	4,5 4	-		-		-		-		-	
Çerçevesi belirli bir konu hakkında karşılıklı konuşur. 1,2,3,4	4	9,0 9	4	12, 90	1	4,5 4	-		-		-		-		-	
Bir konu hakkındaki düşüncelerini anlatır. 1,2	38	86, 36	22	70, 96	-		-		-		-		-		-	
Konuşmaların da olayları oluş sırasına göre anlatır. 1,2	2	4,5 4	4	12, 90	-		-		-		-		-		-	
Konuşmaların da vurgu ve tonlama yapar. 1,2,3,4	-		1	3,2 2	-		1	5,5 5	-		-		-		-	

Türkçedeki sesleri doğru olarak seslendirir. 2	-		-		-		-		-		-		-		-	
Topluluk karşısında bir konu hakkında konuşur. 3.4	-		-		3	13,63	-		-		-		-		-	
Sözsüz iletişim becerilerini kullanır. 3.4,5,6,7,8	-		-		-		2	11,11	2	5,26	-		-		-	
Sınıf içindeki konuşmalarda düşüncelerini açıklar. 3.4	-		-		17	77,27	15	83,33	-		-		-		-	
Temel söz varlığını anlamlarına uygun olarak kullanır. 5.6,7,8	-		-		-		-		-		3	4,91	-		-	
Kelimeleri doğru telaffuz eder. 5.6,7,8	-		-		-		-		-		3	4,91	-		2	5,55
Hazırlıklı konuşma yapar. 5.6,7,8			-		-		-		2	5,26	2	3,27	1	3,57	1	2,77
Hazırlıksız konuşma yapar. 5.6,7,8	-		-		-		-		-		-		-		1	2,77
Konuşmalarını bir ana fikir etrafında oluşturur. 5.6,7,8	-		-		-		-		33	86,84	53	86,88	27	96,42	31	86,11
Konuşmalarında uygun geçiş ve bağlantı ifadeleri kullanır. 5.6,7,8	-		-		-		-		1	2,63	-		-		-	
Konuşmalarında karşılaştırmalar yapar. 7,8	-		-		-		-		-		-		-		1	2,77
Toplam	44	100	31	100	22	100	18	100	38	100	61	100	28	100	36	100

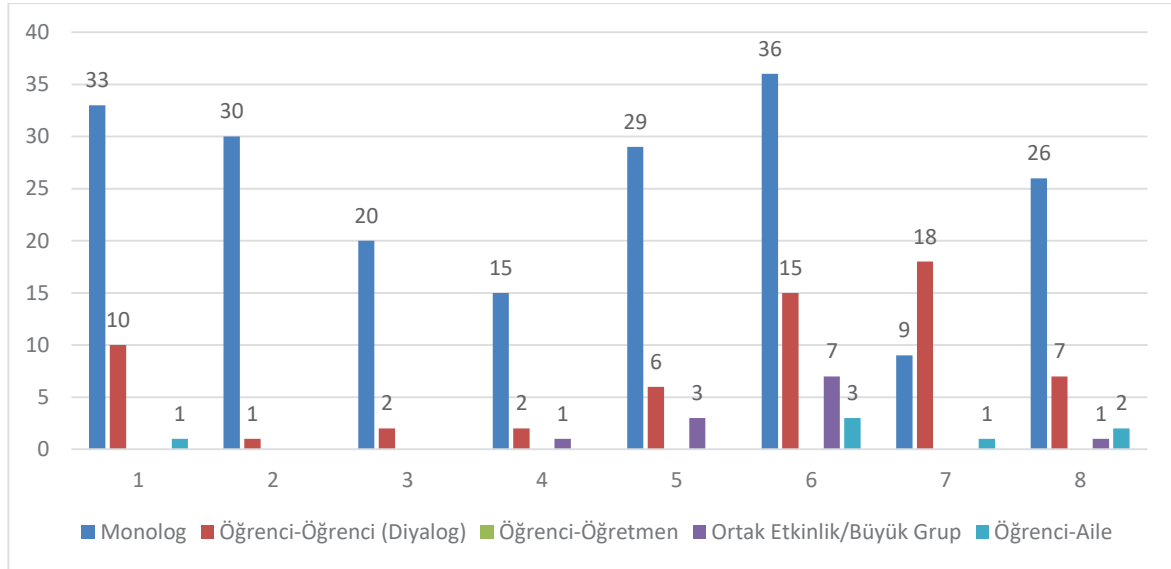
Tablo 3'te Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki konuşma etkinliklerinin Yurt Dışındaki Türk Çocukları için Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretim Programında (2018) yer alan kazanımlara uyumluluğu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Kazanımların programda da seviyelere göre sınıflandırıldığı dikkat çekmektedir. Kitaplarda yer alan etkinlikler de genel olarak bu sınıflandırmaya uygun olarak hazırlanmış olmakla birlikte etkinliklerin belirli kazanımlar etrafında şekillendiği tabloda göze çarpmaktadır.

TTKDK1'de ve TTKDK2'de yer alan konuşma etkinliklerinin büyük çoğunluğu "Bir konu hakkındaki düşüncelerini anlatır." kazanımı (%86,36-70,96) ile uyumludur. Bunu %9,09 ve 12,90 ile "Çerçevesi belirli bir konu hakkında karşılıklı konuşur." kazanımı takip etmektedir. TTKDK3 ve TTKDK4'te yer alan konuşma etkinlikleri ise en çok "Sınıf içindeki konuşmalarda düşüncelerini açıklar." (%77,27-

83,33) kazanımı ile uyumludur. Bunu üçüncü kitapta “*Topluluk karşısında bir konu hakkında konuşur.*” (%13,63) kazanımı izlerken dördüncü kitapta “*Sözsüz iletişim becerilerini kullanır.*” (%11,11) kazanımı izlemektedir.

TTKDK5 ve TTKDK6’daki konuşma etkinlikleri ile en çok ilişki kurulan kazanım ise “*Konuşmalarını bir ana fikir etrafında oluşturur.*” (%86,84-86,88) kazanımıdır. Beşinci kitaptaki konuşma metinlerinin “*Sözsüz iletişim becerilerini kullanır.*” ve “*Hazırlıklı konuşma yapar.*” (%5,26) kazanımlarıyla da ilişkili olduğu saptanmıştır. Altıncı kitapta bunu “*Temel söz varlığını anlamlarına uygun olarak kullanır.*” (%4,91) kazanımı ve “*Kelimeleri doğru telaffuz eder.*” (%4,91) kazanımı izlemiştir. TTKDK7’de ve TTKDK8’deki konuşma etkinliklerinin en çok uyumlu olduğu kazanım ise “*Konuşmalarını bir ana fikir etrafında oluşturur.*” (%96,42-86,11) kazanımıdır.

Aşağıdaki görselde Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitabındaki konuşma etkinliklerindeki etkileşim şekli hakkında bilgi verilmektedir.

Görsel 5. Konuşma Etkinliklerinde Etkileşim Şekli

Etkinliklerin öğrencileri monolog şekilde konuşturmak, öğrenci-öğrenci diyalogu, öğrenci-öğretmen diyalogu, ortak etkinlik ve öğrenci-aile diyaloguna ne oranda sevk ettiği görselde belirtilmiştir. Görselden hareketle konuşma etkinliklerinin genel olarak öğrencileri monolog şekilde konuşturmaya yönlendirdiği söylenebilir. Söz konusu kitaplardaki konuşma etkinliklerinde öğrenci-öğretmen etkileşimine dayalı bir etkinliğe ise yer verilmediği görülmektedir.

Görselden elde edile bilgilere göre TTKDK1’deki konuşma etkinliklerinin öğrencileri daha çok monolog (%75) şeklinde konuşturmaya yönelik olduğu görülmektedir. Bunun ardından ise öğrenci-öğrenci diyaloguna (%22,72) yönlendiren etkinliklerin olduğu söylenebilir. TTKDK2’de de aynı şekilde öğrencilerin konuşma etkinliklerinde büyük oranda monolog (%96,77) yapmaya yönlendirildiği görülmektedir. Bir sonraki seviyede de benzer olarak aynı durum söz konusudur. Öğrencileri monolog (%90,9) yapmaya yönlendiren bir etkileşim şekli üçüncü kitapta da mevcuttur. Bunun yanında az bir

oranla öğrenci-öğrenci diyalogu (%9,09) da etkinliklerde görülmektedir. TTKDK4'te konuşma etkinliklerinin etkileşim şekline bakıldığında yine öğrencileri monolog (%83,11) yapmaya yönlendiren bir anlayışla karşılaşmaktadır. Diğer kitaplara benzer olarak öğrenci-öğrenci (%11,11) etkileşimine bu kitaptaki konuşma etkinliklerinde rastlanılmaktadır. Beşinci kitapta da aynı şekilde bir etkileşim söz konusudur. Monolog (%76,31) ve öğrenci-öğrenci diyalogu (%15,78) en çok yer verilen etkileşim şeklidir. TTKDK6 önceki kitaplarla benzer etkileşim şekline sahip olsa da ortak etkinlik çalışmalarına konuşma etkinliklerinin dâhil edilmesiyle diğerlerinden farklı bir yerdedir. Kitaptaki konuşma etkinliklerinin büyük çoğunluğu monolog (%59,01), sonra öğrenci-öğrenci diyalogu (%24,59) ve sonra da ortak etkinlik (%11,47) etkileşimine sahiptir. TTKDK7'deki konuşma etkinlikleri diğerlerinin aksine en çok öğrenci-öğrenci diyaloguna (%64,28) yer vermektedir. Bunu monolog (%32,14) takip etmektedir. Son kitap olan TTKDK8'de ise en çok başvurulan etkileşim şekli monolog (%72,22) ardından ise öğrenci-öğrenci (%19,44) etkileşimidir.

Aşağıdaki tabloda Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarında yer alan konuşma etkinliklerinin yöntem ve tekniklere göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 4. Konuşma Etkinliklerinin Yöntem ve Tekniklere Göre Dağılımı

Yöntem Teknik	1		2		3		4		5		6		7		8	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Güdümlü konuşma	39	88,63	28	90,32	19	90,47	14	82,35	28	73,68	45	77,58	19	67,85	25	71,42
Yaratıcı konuşma	3	6,81	1	3,22	-	-	3	17,64	5	13,15	1	1,72	-	-	-	-
Katılımlı konuşma	-	-	-	-	2	9,52	-	-	4	10,52	10	17,24	-	-	2	5,71
Kendini karşısındaki nin yerine koyarak konuşma	2	4,54	1	3,22	-	-	-	-	1	2,63	1	1,72	-	-	-	-
Eleştirel Konuşma	-	-	1	3,22	-	-	-	-	-	-	1	1,72	-	-	-	-
Serbest konuşma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İkna Etme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tartışma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	32,14	8	22,85	
Sözcük ve kavram havuzundan seçerek konuşma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	44	100	31	100	21	100	17	100	38	100	58	100	28	100	35	100

Tablo 4'te Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarında yer alan konuşma etkinliklerinin yöntem ve tekniklere göre dağılımı gösterilmiştir. Genel olarak tablo incelendiğinde tüm kitaplarda en çok kullanılan yöntemin güdümlü konuşma olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak yaratıcı konuşma ve katılımlı konuşma yönteminin de kullanıldığı tablodaki bilgiler arasında yer almaktadır. Sınıf seviyesine bağlı olarak değerlendirildiğinde 7 ve 8. kitaptaki konuşma etkinliklerinde tartışma yöntemine yer verilmesi dikkat çekmektedir.

Aşağıdaki görselde Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarında yer alan konuşma etkinliklerinde en sık tercih edilen konular gösterilmiştir.

Görsel 6. Konuşma Etkinliklerinin Konulara Göre Dağılımı

Görsel 6 Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarında yer alan konuşma etkinliklerinin konularını göstermektedir. Görselde en sık kullanılan konulara yer verilmiştir. Etkinliklerin konuları sınıf seviyesi ve temalara bağlı olarak farklılık göstermektedir.

TTKDK1'deki konuşma etkinliklerinde en çok tatil-yolculuk (%20,45), doğum günü (%15,9), aile (%9,09) ve oyun (%9,09) konuları öne çıkmaktadır. TTKDK2'de diğer konulara oranla masal (%16,12), oyuncak (%12,9), sağlık (%12,9) konuları öne çıkmaktadır. TTKDK3'te bayram (%18,18), efsane (%13,63) ve oyun (%13,63) konuları diğer konulara göre konuşma etkinliklerinde daha çok ele alınan konulardır. TTKDK4'te önceki kitaplara göre daha dengeli bir konu dağılımı olduğunu söylemek mümkündür. Doğa ve çevre (%16,66), aile (%11,11), oyun (%11,11), kişilerarası farklılık (%11,11) ve birlik beraberlik (%11,11) konuları daha çok öne çıkan konulardandır.

Görsel 6'e göre TTKDK5'te tarih (%18,42), sanat (%13,15) ve oyun (%10,52); TTKDK6'da sanat (%16,39), doğa-çevre (%11,47), tarih (%9,83) ve bayram (%9,83) konuları daha çok ele alınmıştır. TTKDK7'de

yardımlaşma (%17,85), doğa-çevre (%14,28), aile (%10,71), oyun (%10,71) ve bayram (%10,71) konularına daha çok ağırlık verilirken son kitap olan TTKDK8'de radyo-TV (%25), oyun (%13,88) ve bilim (%13,88) konularının üzerinde daha sık durulduğu göze çarpmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Öğrenme-öğretme sisteminin gerektirdiği yapıyı sağlamada en uygun öğretim materyallerinden biri olan ders kitapları (Hutchinson & Torres, 1994), ana dili ve yabancı dil eğitiminde olduğu gibi iki dilli çocukların eğitiminde de öğretmenlerin en çok başvurdukları kaynaklardan birisidir. Özellikle yurt dışındaki Türk çocukları kendi seviyelerine uygun ve iki dilliliklerini destekleyecek okuma materyali bulmakta zorlandıkları için nitelikli ders kitaplarına daha çok ihtiyaç duymaktadır.

Dil öğretimi için hazırlanan ders kitaplarında tüm becerilere eşit oranda yer verilmesi önem arz etmektedir. Bu becerilerden biri olan konuşma becerisi Türkçe eğitiminde ihmal edilen becerilerden birisidir (Doğan, 2009). Ana dili eğitimi için hazırlanan Türkçe kitapları incelendiğinde de bu açıkça görülmektedir (Benzer & Ünsal, 2019; Kavruk & Yıldırım, 2021). Kuru'ya (2018) göre, konuşma becerisi eğitimin tüm kademelerinde öğrenciler "biliyor" diye düşünüldüğü için üzerinde pek fazla durulmamaktadır. Ancak bilindiği üzere çocuklara ciddi bir konuşma eğitimi verilmezse ileriki yaşlarda konuşma eğitiminde başarılı olmaları güçleşir (Yalçın, 2002). Özellikle de ana dilinin konuşulduğu bir ülkede yaşamayan iki dilli çocuklar için bu etkinlikler daha da önem kazanmaktadır. Yurt dışında yaşayan ve Türkçeyi yaşadığı ülke sınırları içerisinde edinmeye çalışan Türk çocuklarının kendi ana dilinde doğal konuşucu seviyesinde konuşabilmesi için Türkçe ve Türk Kültürü derslerinde yapılan konuşma etkinlikleri hayati öneme sahiptir.

Yurt dışında yaşayan Türk çocukları için Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarındaki konuşma etkinliklerini bütüncül bir yaklaşımla incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, sekiz kitapta toplam 278 konuşma etkinliğine rastlanmıştır. Etkinliklerin seviyelere göre eşit bir dağılım göstermediği dikkat çekmektedir. En fazla etkinlik bulunan altıncı seviye kitabında 61 etkinlik bulunurken birinci seviyede 44, sekizinci seviyede ise 36 konuşma etkinliği kullanılmıştır. En az konuşma etkinliği barındıran kitap ise 18 etkinliğe rastlanan dördüncü seviyedir. Kitapların her biri farklı bir yazar(lar) tarafından hazırlandığı için kitaplar arasında paralellik olmadığı düşünülmektedir. Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının akranlarına nazaran doğal dil becerileri olan konuşma ve dinlemede bile çok sorun yaşadıkları bilinmektedir (Ergüt, 2021). Arslan ve Şaşmaz (2016) da yaptıkları araştırmalarında yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının en çok üretici beceriler olan konuşma ve yazmada sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu sebeple, literatürde de öğrencilerin zorlandığı becerilerden biri olarak ifade edilen konuşma becerisine ders kitaplarında ağırlık verilmesi zaruridir.

Çocukların konuşma becerisinde kendilerini geliştirebilmeleri için dinleme etkinliklerine de gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Mackay (1997), çocukken konuşmayı da dinleme yoluyla öğrendiğimizi ifade etmiştir. Yağmur (2007), ana dilde yeteri kadar girdi almayan Türk çocuklarının kavramsal gelişimlerini tamamlamakta zorlandıklarını ve akranlarına göre geri kaldıklarını belirtir. İletişim kurmak için ihtiyaç duyulan temel becerilerden biri olan dinleme etkinlikleriyle konuşma etkinlikleri karşılaştırıldığında kitaplarda konuşmaya daha fazla ağırlık verildiğini söylemek

mümkündür. Ders kitaplarında sekiz seviyede toplam 278 konuşma etkinliğine, 166 dinleme etkinliğine yer verilmiştir (Ercan-Güven & Gürbüz-Uş, 2020). Uçgun (2018), 1-5. sınıf Türkçe ve Türk Kültürü çalışma kitaplarında (MEB, 2010) ağırlıklı olarak konuşma ve yazma becerisine yer verildiğini belirtmiştir. Bu sonuçlar ana dili kitaplarının aksine Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında konuşma becerisinin ihmal edilmediğini göstermektedir.

Modern dil öğretiminde ders materyalleri tematik yapılarla örüntülenmiş üniteler şeklinde hazırlanır (Temur, 2016). Türkçe ve Türk Kültürü ders kitapları da tematik bir yaklaşım benimsenerek hazırlanmış, Türk kültürünün öğeleri tema ve alt temalarla verilmeye çalışılmıştır. Tema ve alt temaların zorluğu da seviyelere göre artmakta, sarmal bir yapı oluşturmaktadır (MEB, 2018). Kitaptaki konuşma etkinlikleri temalara göre incelendiğinde en fazla konuşma etkinliğine Geçmişe Açılan Kapı (f.45), en az Gezelim Görelim (f.29) temasında rastlanılmıştır. Konuşma etkinliklerinin temalara dağılımı arasında farklılık olsa da genel olarak birbirine yakın, dengeli bir dağılım gösterdiğini ve zorluk derecelerinin de genel olarak programda belirtildiği üzere seviyelere göre arttığını söylemek mümkündür.

Türkçe ders kitaplarında genel olarak metin temelli bir öğretim benimsenmektedir. Öğrencilerin metni derinlemesine anlaması için metne hazırlık çalışması, metnin okunması esnasında yapılan etkinlikler ve metin sonrası etkinlikler metni öğretilir kılan unsurlardır (Maden ve Önal, 2020). Araştırma bulgularından anlaşıldığı üzere konuşma etkinlikleri kitaplarda genellikle metin sonrasında (f.207) ya da metin öncesinde (f.54) yer almaktadır. Metin sonrasında yer alan etkinliklerin bazıları direkt metinle ilgili sorular içerirken bazıları da aynı temaya bağlı olarak oluşturulmuş etkinliklerdir. Metin öncesindeki konuşma etkinlikleri ise çoğunlukla öğrencilerin konuyla ilgili ön bilgilerini harekete geçirmek amacıyla tasarlanmıştır. Metin sırası (f.9) ve ünite değerlendirme (f.8) bölümlerinde yer verilen konuşma etkinliklerinin ise kullanım sıklığı oldukça düşüktür.

Ders kitaplarındaki etkinliklerde görsel ve metinsel destekler; öğrencinin alımlama ve üretiminde kolaylık sağlama yönüyle öne çıkmaktadır. Bu destekler, etkinliğin somutlaştırılması açısından önemlidir (Hasırcı, 2019: 1092). Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarındaki konuşma etkinliklerinde de çoğunlukla öğrencinin konuşmasını desteklemek adına ya bir metinden ya da bir görselden yola çıkarak onunla bağlantılı olarak duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri beklenmektedir. Kitaplardaki oranlara bakıldığında etkinliklerde genellikle hem metinsel hem de görsel destek (f.121) verildiği görülmektedir. Sadece görsel destek olan 93 etkinliğe rastlanırken 33 etkinlikte sadece metinsel destek verilmiştir. Etkinliklerin çoğunun bu şekilde desteklenmesinin öğrencilere konuşma açısından kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. 31 etkinlikte ise konuşma etkinliklerini destekleyecek herhangi bir unsura rastlanılmamıştır.

Konuşma etkinliklerinin türlerine bakıldığında seviyeler arasında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda kitaplarda toplam 17 farklı türde etkinliğe rastlanılmıştır. Kimi kitaplar etkinlik türü açısından 4 farklı tür kullanmayı tercih ederken kimileri 13 farklı tür kullanarak konuşma etkinliklerini zenginleştirmiştir. Konuşma etkinlik sayısına paralel olarak en çok farklı tür altıncı seviyede kullanılmıştır. En çok tercih edilen türler, bir konu (f.85) ya da bir görsel

(f.62) hakkında duygu ve düşüncelerini paylaşmaktır. Yaptığı araştırmanın sonucunu arkadaşlarıyla paylaşma (f.26), tartışma (f.22) ve metinle ilgili soruları cevaplama (f.21) da yine sık kullanılan türlerdir. Bunun yanında masal anlatma, fıkra anlatma, plandan hareketle konuşma yapma, yol tarif etme gibi sadece tek sıklıkla tercih edilen türler de vardır. Tür seçiminde ortaokul Türkçe ders kitaplarında olduğu gibi öğrencinin günlük hayatta daha fazla kullanabileceği türlere ağırlık vermek (Marangoz, 2014) ve mümkün olduğunca farklı türde etkinlikle öğrenciyi karşılaştırmak önemlidir.

Konuşma etkinlikleri bağımsız şekilde yapılabileceği gibi diğer dil becerileriyle bağlantılı olarak da yapılabilir. Kitaplarda çoğunlukla diğer becerilerle bağlantı kurulmadığı dikkat çekmektedir (f.176). Konuşma ve dinleme becerileri bir iletişim süreci için gerekli karşılıklı beceriler olduğu için en çok ilişki kurulan beceri dinleme (f.55) olmuştur. Öğrencilerin okudukları bir metinle bağlantılı olarak konuşmaları da sıklıkla istendiği için dinlemeyi okuma (f.38) izlemektedir. En az bağlantı kurulan beceri ise konuşma gibi bir anlatma becerisi olan yazmadır (f.9). Dil bilgisi ve sözcük öğretimiyle bağlantılı konuşma etkinliğine ise rastlanılmamıştır.

Dil becerilerinin geliştirilmesi sürecinde ders kitaplarının ve öğretim programlarının önemli bir yeri vardır (Bayrak-Cömert, 2017). Bu sebeple kitaplardaki konuşma etkinliklerinin Yurt Dışındaki Türk Çocukları İçin Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretim Programındaki (2018) kazanımlara uygunluğu da araştırılmıştır. Programda yer verilen 16 farklı kazanımın 15'i kitaplarda desteklenirken sadece "Türkçedeki sesleri doğru olarak seslendirir." kazanımına hiç yer verilmemiştir. Bu kazanımlar program içerisinde seviyelere göre sınıflandırıldığı için kitaplardaki oranlar da birbirinden oldukça farklıdır. 144 geçiş sıklığıyla en fazla tercih edilen kazanım "Konuşmalarını bir ana fikir etrafında oluşturur." olurken onu 60 sıklıkla "Bir konu hakkındaki düşüncelerini anlatır." ve 32 sıklıkla "Sınıf içindeki konuşmalarda düşüncelerini açıklar." izlemektedir. Diğer kazanımlara ise 1 ila 9 defa arasında rastlanılmıştır. Bu da kimi kazanımlarda yığılma varken kimi kazanımların ihmal edildiğini göstermektedir. Kimi zaman da verilen etkinliğin kazanımla birebir uyuşmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin programda belirtilen kazanımları tam anlamıyla edinebilmeleri için etkinliklerin bunu göz önünde bulundurarak hazırlanmaları lazımdır. Ayrıca konuşma etkinliklerinin kazanımlara göre dağılımı incelendiğinde öğrencilerin beden dilini ve sesini etkili kullanması, vurgu ve tonlamaya dikkat etmesi gibi dilin prozodik özelliklerini geliştirecek kazanımlara ağırlık verilmediği dikkat çekmektedir. Konuşurken söz varlığını geliştirecek, uygun geçiş ve bağlantı ifadeleri kullanmasını sağlayacak sözcük öğretimi temelli etkinlikler de gereken ilgiyi görmemiştir. Özellikle seviyenin artmasıyla birlikte öğrencinin üstbilişsel beceriler kazanması ve karşılaştırmalar yapabilmesi beklenirken bu kazanımı destekleyecek de yalnızca tek etkinlik bulunmaktadır. Öğrencilerin konuşma kaygısı yaşadığı temel alanlardan biri olan topluluk önünde konuşma (Butcher, Hooley & Mineka, 2013) etkinliklerine de sadece bir sınıf seviyesinde yer verilmiştir. Eksiklerine rağmen, 2010 yılında yayımlanan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarında kazanımlara uymayan etkinlik sayısının çok daha fazla olduğu, etkinliklerin kazanımları karşılamasında problemler olduğu (Çelik & Gülcü, 2016; Uçgun, 2018) düşünülürse bu kitaplarda daha dikkatli davranıldığını ve kitapların iyiye gittiğini söylemek mümkündür.

Yapılan araştırmalar yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının konuşurken duraksayarak konuştuklarını, kelime sonlarına getirilen ekleri yanlış kullandıklarını, Türkçe karakterleri kullanırken karıştırdıklarını,

kurdukları cümleler ve sözcükler arasında gereksiz sesler ve çelişkili ifadeler kullandıklarını, kurdukları cümlelerde gereksiz yinelemeler yaptıklarını göstermektedir (Arslan & Şaşmaz, 2016; Irmak, 2016). Özellikle ana vatanla kurulu mevcut bağların zayıflaması ve Türkçe konuşma alışkanlığının giderek azalması, içinde bulunulan baskın kültürün dilsel özelliklerinin Türkçenin kavram ve yapısal özelliklerindeki anlatım ve söz dizimsel yapılara aktarılmasının etkisiyle konuşulan Türkçenin yapısal değişikliğe uğradığı görülmektedir (Çakır, 2002: 41). Bu sorunların önüne geçecek şekilde etkinliklerin hazırlanması ve programdaki kazanımların revize edilmesi iktiza etmektedir.

Öğrencinin sınıf içerisinde konuşma yapması kadar bunu kiminle yaptığı da önemlidir. Kitaptaki yönergelere bağlı olarak etkileşim şekli incelendiğinde öğrencilerden çoğunlukla monolog (f.198) şeklinde düşüncelerini açıklamalarının istenildiği dikkat çekmektedir. Bunu kendi arkadaşlarıyla yaptıkları diyalog (f.61) izlemektedir. 12 kere sınıf olarak bir etkinlik yaparken konuşmaları istenirken 7 kere de evde aileleriyle konuşmaları istenmiştir. Yani kitaptaki etkinliklerin %71'i tek yönlü konuşma becerisini desteklemektedir. İki yönlü konuşma etkinlikleri gerçek etkileşimsel özellikler taşıdığı için bu tarz diyalog veya grup etkinliklerinin kullanım oranının artması beklenmektedir.

Konuşma etkinlikleri yaptırılırken farklı yöntem ve tekniklere başvurulması da son derece önemlidir. Farklı yöntem ve tekniklerin kullanılması, konuşma becerilerini geliştirme çalışmalarını daha zevkli ve ilgi çekici kılarak sıradanlıktan kurtaracak, aynı zamanda öğrencinin derse güdülenmesine, aktif katılımına olanak sağlayacaktır (Ceran, 2012; Aykaç, 2018). Ancak kitaplardaki etkinlikler incelendiğinde sadece altı farklı yöntemin kullanıldığı ve çoğunlukla tek bir yöntem üzerine odaklanıldığı için kitapların bu açıdan zayıf olduklarını söylemek mümkündür. Eyüp ve Kansızoğlu (2021) da MEB ortaokul ders kitaplarını inceledikleri çalışmalarında az sayıda yöntem-teknik ve tekdüze etkinliklerin kullanıldığını belirtmişlerdir. En çok yer verilen yöntem güdümlü konuşma (f.217) olurken onu katılımlı konuşma (f.18), tartışma (f.17) ve yaratıcı konuşma (f.13) izlemektedir. Serbest konuşma, ikna etme ve sözcük ve kavram havuzundan seçerek konuşmaya ise hiç rastlanılmamıştır. Ayrıca etkinliklerde yönetime göre bir bilgilendirme yapılmadığı da dikkat çekmektedir.

Kitaplardaki konuşma etkinliklerinin konu dağılımı açısından oldukça çeşitli olduğunu söylemek mümkündür. Etkinliklerde 60 farklı konuya yer verilirken bunlar arasında en sık tercih edilenler oyun (f.25), doğa-çevre (f.21), tarih (f.20), sanat (f.18), bayram (f.17), tatil-yolculuk (f.13), aile (f.11), yardımlaşma (f.10), birlik beraberlik (f.9) ve radyo-TV'dir (f.9). Konuşma etkinliklerinde öğrencilerin üzerinde rahatlıkla konuşabileceği masal, saygı, doğum günü, iletişim, vatan sevgisi, hayvanlar, meslekler, yemek, ülkeler, çocukluk, Türkiye'nin coğrafi özellikleri, Türk kültürü, memleket, gurbet, önyargı, misafirperverlik, Atatürk, bilim gibi birçok farklı konuya daha değinilmiştir. Doğan (2009) sınıf içerisinde yapılan uygulamalarda ele alınan konuların öğrencilerin günlük yaşamında karşısına çıkacak konulardan seçilmesinin çocukları hayata hazırlayacağını ifade etmiştir. Kitaplardaki konular incelendiğinde çocukların günlük hayatında karşılıklarına çıkabilecek konulardan seçildiği görülmektedir. Gurbet, memleket, birlik beraberlik, kişilerarası farklılık, saygı, misafirperverlik, vatan sevgisi, ön yargı, yabancı diller gibi göçmen çocuklarının kendini yakın hissedebileceği konulara da yer verilmiştir. Ayrıca kitapların içeriğinde Türk kültürüyle ilgili konulara da ağırlık verilmiştir. İnce (2013) bu durumun

kültürlerinden uzakta yaşayan Türk çocuklarına hızlı bir kültürel bilincin verilmek istenmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir.

Araştırma sonuçlarından hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

1. Bu çalışmada Türkçe ve Türk Kültürü ders kitapları sadece konuşma becerisi açısından incelenmiştir. Diğer beceriler de incelenerek karşılaştırmalar yapılabilir.
2. Konuşma etkinliklerinin dağılımında seviyeler arasında tutarlılık yoktur. Her seviyede birbirine yakın sayıda konuşma etkinliğine yer verilebilir.
3. Kitaplarda belirli yöntem ve tekniklere odaklanıldığı görülmüştür. Etkinlikler yöntem ve teknik açısından zenginleştirilebilir.
4. Kitaplarda programda yer alan belli kazanımlara yoğunlaşmıştır. Öğrencilerin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak diğer kazanımlara da yer verilebilir.
5. Öğrencinin günlük hayatına aktarabileceği konuşma türlerine ve konulara ağırlık verilebilir.
6. Kitaplarda konuşma etkinliklerinin daha rahat yapılması için yönergeler daha ayrıntılı bir şekilde verilebilir.
7. Kitapta konuşma becerisini değerlendirmeye yönelik bir etkinlikten bahsedilmemiştir. Konuşma becerisine yönelik ölçme ve değerlendirme uygulamalarına, "Akran Değerlendirme Formu, Konuşma Becerisi Öz Değerlendirme Formu" gibi formlara yer verilebilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. yazar: %60, 2. yazar: %40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki Konuşma Etkinliklerinin İncelenmesi" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arıcı, B., & Kırkkılıç, H. A. (2017). Yurt dışında görev yapan Türkçe ve Türk kültürü öğretmenlerinin Türkçe ve Türk Kültürü derslerine ilişkin görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(41),480-500. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.12043>
- Arslan, M., & Şaşmaz, A. (2016). Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının ana dili kullanımı ve kültür açısından karşılaştıkları sorunlar. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 4(1), 180-195. <http://dx.doi.org/10.18298/ijlet.561>
- Ateşal, Z. (2014). 8-10. sınıf Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabının hedef yaş düzeyine uygunluğu. *Turkophone*, 1(1), 62-73. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkophone/issue/18997/200511>
- Aykaç, N. (2018). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Baker, C. (2000). *A parents' and teachers' guide to bilingualism (2nd ed.)*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bayrak-Cömert, Ö. (2017). 2017 Türkçe Dersi Öğretim Programında yer alan ortaokul düzeyindeki (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) konuşma becerisi kazanımlarına yönelik bir çalışma. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(3), 1331-1344. <https://doi.org/10.14686/buefad.344547>

- Benzer, A., & Ünsal, F. (2019). Konuşma öğretiminin program ve ders kitabı ekseninde uygulamaya yansımaları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(3), 647-662. <https://doi.org/10.16916/aded.564213>
- Butcher, J., Hooley, J., & Mineka, S. (2013). *Abnormal psychology*. New York: Pearson.
- Büyükikiz, K. K., Güler-Yıldız, A., & Kızdırıcı, F. (2020). 1-8 seviyeleri Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitapları'ndaki etkinliklerin Millî Eğitim Bakanlığı programındaki kazanımlara göre değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(3), 655-669. <https://doi.org/10.16916/aded.745587>
- Canpolat, H. A., & Arıner, H. O. (2012). *Küresel göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin göç politikalarının gelişimi*. Orsam Rapor No 123. <http://madde14.org/images/3/3a/Orsamkureselgoc2012.pdf>
- Ceran, D. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının konuşma eğitimi dersine yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 337-358. http://dx.doi.org/10.9761/jasss_326
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative research*. Boston: Pearson Education Inc.
- Çakır, M. (2002). Almanya'daki çok kültürlü ortamlarda Türkçenin anadili olarak kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 39-57.
- Çelik, N. (2017). Yurt dışındaki Türk çocuklarına Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 2(1), 21-33.
- Çelik, Y., & Gülcü, İ. (2016). Yurtdışında kullanılan Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarına yönelik öğretmen görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 287-296. <https://doi.org/10.14686/buefad.v5i2.5000183344>
- Çınar, İ., & İnce, B. (2015). Türkçe ve Türk Kültürü ders kitaplarındaki söz varlığına derlem temelli bir bakış. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 3(1), 198-209. <http://dx.doi.org/10.18298/ijlet.130>
- Demirbaş, H. (2014). *Eğitim-kültür açısından Avrupa'daki Türk çocukları sorunları ve çözümleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Doğan, Y. (2009). Konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik etkinlik önerileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 185-204. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/256509>
- Ekmeççi, V., & Karadüz, A. (2015). Yurt dışında yaşayan iki dilli çocuklar için hazırlanan Türkçe ve Türk kültürü ders kitabına eleştirel bir bakış. *Turkish Studies*, 10(15), 361-378. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8976>
- Ercan-Güven, A., & Gürbüz-Us, R. (2020). Türkçe ve Türk kültürü kitaplarındaki dinleme becerisine yönelik etkinliklerin incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi ESTÜDAM Eğitim Dergisi [ESTUDAM Journal of Education]*, 5(2), 1-23. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1001584>
- Ergüt, S. E. (2021). *Türkçe ve Türk kültürü dersi alan yurt dışındaki iki dilli Türk çocuklarının miras dil konuşma kaygılarının incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergüt, S. E., & Baş, B. (2021). Yurt dışındaki iki dilli Türk öğrencilere yönelik miras dil konuşma kaygısı ölçeği. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(4), 1285-1315. <https://doi.org/10.16916/aded.983546>
- Eyüp, B., & Kansızoğlu, N. (2021). 6. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki konuşma etkinlikleri üzerine bir inceleme. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(1), 366-385. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1088285>
- Günay, V. (2016). İki ya da çok dillilik ve Avrupa toplumu. *Turkophone*, 2(1), 68-72. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkophone/issue/18995/200501>
- Güzel, A. (2010). *İki dilli Türk çocuklarına Türkçe öğretimi (Almanya örneği)* (2. bs.). Ankara: Öncü Kitap.

- Güzel, A., Baş B., Karadağ Ö., Esgin A., & Demir S. B. (2017). Türkçe/Türk kültürü dersi mevcut durum analizi. *Kalkınma için Uluslararası İşbirliği Altyapısının Geliştirilmesi Programı*. Ankara.
- Hasırcı, S. (2019). Yabancılar Türkçe öğretimine yönelik ders kitaplarının konuşma becerisi açısından karşılaştırılması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 1068-1098. Doi Number :<http://dx.doi.org/10.7884/teke.4491>
- Hutchinson, T., & Torres, E. (1994). The textbook as agent of change. *ELT Journal*, 48(4), 315-328.
- Irmak, Y. (2016). Belçika'da Türkçe öğretiminin sorunları ve Türkçe ve Türk kültürü ders kitaplarına eleştirel bir yaklaşım. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/12, 301-312. <https://doi.org/10.29029/busbed.328669>
- İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. F. (2014). *Türkiye'nin uluslararası göç politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet oluşumundan ulus-ötesi dönüşümlere*. MiReKoç Proje Raporları 1/2014. https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2017/01/Tu%CC%88rkiyenin-Uluslararası%CC%88c%CC%A7-Politikalar%CC%88c%CC%A7-1923-2023_.pdf
- İnce, B. (2013). Ders araç ve gereçlerine ilişkin durum ve saptamalar. (İ. Güleç & B. İnce Ed.) *I. Avrupalı Türkler Anadili Eğitimi Çalıştayı Sorunlar ve Çözüm Önerileri* içinde (s. 51-100). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Karadağ, Ö., & Baş, B. (2019). Türkçe ve Türk kültürü dersine dair ihtiyaç analizi. *Sakarya University Journal of Education*, 9(3), 434-454. <https://doi.org/10.19126/suje.644826>
- Kavruk, H., & Yıldırım, N. (2021). Türkçe öğretim programındaki konuşma kazanımlarının ortaokul Türkçe ders kitabı (5, 6, 7 ve 8. sınıf) etkinliklerine yansımaları. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 9 (2), 159-174. <http://dx.doi.org/10.29228/ijlet.51274>
- Kuru, O. (2018). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin konuşma kaygılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(4), 2193-2206. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018.18.41844-428575>
- Mackay, I. (1997). *Dinleme becerisi*. (A. Bora & O. Cankoçak Çev.). Ankara: İlkaynak Kültür ve Sanat Ürünleri.
- Maden, S., & Önal, A. (2020). Türkçe ve İngilizce ders kitapları üzerine karşılaştırmalı bir analiz: 7. sınıf örneği. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(3), 732-752. <https://doi.org/10.16916/aded.694548>
- Marangoz, M. M. (2014). *İlköğretim Türkçe ders kitaplarında konuşma eğitimi uygulamaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- MEB (2018). *Yurt dışındaki Türk çocukları için Türkçe ve Türk kültürü dersi öğretim programı (1-8. sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. California: Jossey-Bass.
- Özcan, E. (2011). 6.-7. sınıf Türkçe ve Türk Kültürü ders kitabının okunabilirliği ve hedef yaş düzeyine uygunluğu: Fransa örneği. *Sakarya University Journal of Education (SUJE)*, 11, 16-24. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/192258>
- Purcell, J., Lee, M., & Biffin, J. (2007). Supporting bilingual children in early childhood. *Learning Links News*, 2, 1-5.
- Şen, Ü. (2016a). İki dilli Türk çocuklarına Türkçe öğretiminde öğretmen yetiştirme sorunu ve üniversitelerdeki mevcut durumun değerlendirilmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(4), 518-529. <https://doi.org/10.16916/aded.01771>
- Şen, Ü. (2016b). İki dilli Türk çocuklarına Türkçe öğretimi: ilk öğretmenler ve ilk Türkçe dersi öğretim programı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 1023-1036. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.282398>

- Temur, N. (2016). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde iletişimsel ve tematik yaklaşım. (H. Develi, Ş. Aktaş vd. Ed.). *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yöntem ve uygulamalar* içinde (s. 87-103). Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Turan, K. (1997). *Almanya'da Türk olmak*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Tutkun, C. (2020). Erken çocukluk döneminde ikinci dil/iki dillilik. (Z. Seçer, Z. Dere ve C. Tutkun Ed.). *Bilişsel ve dil gelişimi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Uçgun, D. (2018). 1-5. sınıf "Türkçe ve Türk Kültürü Çalışma Kitapları"ndaki Türkçe dersi etkinliklerinin programdaki kazanımlara göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(2), 1148-1160. <http://dx.doi.org/10.7884/teke.4195>
- Yağmur, K. (2007). İki dilli çocukların dil becerilerinin ölçümü ve eşik kuramı. *Dil Dergisi*, (135), 60-76. https://doi.org/10.1501/Dilder_0000000067
- Yalçın, A. (2002). *Türkçe öğretim yöntemleri yeni yaklaşımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. Y. (2014). İki dillilik olgusu ve Almanya'daki Türklerin iki dilli eğitim sorunu. *Turkish Studies*, 9(3), 1641-1651. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6216>

Extended Abstract

Throughout history, people have had to relocate for various reasons. Migration for work purposes, which started in the second half of the 20th century, was initially thought to be temporary, but later became permanent. Many people migrated from Türkiye to various parts of the world, especially to Europe, in order to find a job, and today they have created a considerable Turkish population in many countries. At first, only working-age individuals migrated abroad, but as a result of the increasing number of families, the education of Turkish children abroad has become a problem. Turkish children living abroad are subjected to the education system of the country but it is ignored that they are bilingual. It has also been observed that they lag behind their domestic counterparts in learning and living their own culture. In this direction, Turkish and Turkish Culture course was created for Turks living abroad.

Among the four basic skills, the first skill to be emphasized in terms of communicating and adapting to social life is speaking skill. Especially since Turks living abroad and their children studying are bilingual, it is seen that they are not at the desired level neither in Turkish nor in the language of the place where they are with regards to communication. From this point of view, the importance of any activity that develops speaking skills emerges. There are activities to develop the four basic language skills in Turkish and Turkish Culture textbooks. Among these, knowing the features of speaking activities is important in terms of developing speaking skills.

The aim of this study is to examine the speaking activities in Turkish and Turkish Culture textbooks prepared for Turkish children living abroad regarding various variables. Speaking skill was preferred because Turkish children living abroad have problems. Examining the speaking activities in the books is important in terms of identifying the missing aspects and drawing a general framework about speaking. The research is a qualitative case study and "jumbled single case" pattern was applied. The study object of the research consists of the Turkish and Turkish Culture textbooks (level 1-8), published by the Republic of Türkiye Ministry of National Education in 2019. The speaking activities in these books were examined under nine different categories as theme, genre, achievement, relationship with other skills, interaction type, location, visual-textual support, method-technique, subject and content analysis technique was used in the analysis of the data obtained.

In this study, which aims to examine speaking activities in Turkish and Turkish Culture textbooks for Turkish children living abroad with a holistic approach, a total of 278 speaking activities were found in eight books. It is

noteworthy that the activities do not show an equal distribution according to the levels. While there were 61 activities in the sixth level book with the highest number of activities, 44 speaking activities were used at the first level and 36 at the eighth level. The book with the least speaking activity is the fourth level with 18 activities.

When the speaking activities in the book were examined according to the themes, the most speaking activity was found in the Door Opening to the Past (f.45) and the least in the Let's Travel and See (f.29) theme. Although there is a difference between the distribution of speaking activities according to the themes, it is possible to say that there is a close and balanced distribution in general and the difficulty levels generally increase according to the levels as stated in the program.

As it is understood from the research findings, speaking activities are usually placed after the text (f.207) or before the text (f.54) in the books. The frequency use of speaking activities included in the text sequence (f.9) and unit evaluation (f.8) sections is quite low.

When we look at the ratios in the books, it is seen that both textual and visual support (f.121) is generally given in the activities. While 93 activities with only visual support were found, only textual support was provided in 33 activities. In 31 activities, no element was found to support speaking activities.

As a result of the research, a total of 17 different types of activities were found in the books. The most preferred genres are to share feelings and thoughts about a subject (f.85) or an image (f.62). Sharing the results of research with friends (f.26), discussion (f.22), and answering questions about the text (f.21) are also frequently used genres.

It is noteworthy that mostly no connection is made with other skills in the books (f.176). Since speaking and listening skills are mutual skills necessary for a communication process, the most associated skill was listening (f.55). Listening is followed by reading (f.38), since students are often asked to speak in connection with a text they read. The least associated skill is writing, which is a narrative skill like speaking (f.9).

While 15 of the 16 different achievements included in the program are supported in the books, only "vocalize the sounds in Turkish correctly" achievement is not included. With 144 transition frequencies, the most preferred achievement is "He/she forms his/her speeches around a main idea", followed by "Explains his/her thoughts on a topic" achievement with 60 frequency and "Explains his/her thoughts in classroom conversations" achievement with 32 frequency.

When the interaction style is examined depending on the instructions in the book, it is noteworthy that the students are mostly asked to explain their thoughts in the form of monologue (f.198). This is followed by the dialogue they had with their friends (f.61). While they were asked to talk while doing an activity as a class 12 times, they were asked to talk to their families at home 7 times. In other words, 71% of the activities in the book support one-way speaking skills.

While the most frequently used method is guided speaking (f.217), it is followed by participatory speaking (f.18), discussion (f.17) and creative speaking (f.13). Free speech, persuasion, and speaking by choosing from the pool of words and concepts were never encountered.

While 60 different topics are included in the activities, the most preferred ones are games (f.25), nature-environment (f.21), history (f.20), art (f.18), religious holidays (f.17), vacation - travel (f.13), family (f.11), cooperation (f.10), unity (f.9) and radio-TV (f.9).

Geliş Tarihi / Received Date
18.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
19.06.2023

Наречия Итеративности Как Средство Выражения Художественного Времени (На Материале Рассказа А. П. Чехова «Бабье Царство»)¹

*Edebi Zaman İfadesi Olarak Yinelemeli Birim Zarfları (A. P. Çehov'un "Kadınların
Dünyası" Adlı Hikâyesi Örneğinde)*

*Adverbs With Semantics Iterative As Means Of Expression Of The Artistic Time (in
Chekhov's Story 'A Womans Kingdom')*

Nurgül ÖZDEMİR²

Аннотация

В статье рассматривается проблема лингвистического анализа наречной экспликации художественного времени в жанре рассказа: предлагаются критерии описания средств выражения категории итеративности как одного из наиболее частотных и имплицитно связанных с подтекстом способов представления жизни персонажа в рассказах Антона Павловича Чехова. Помимо внешних или основных признаков времени в жанре рассказа, категории времени изучается с помощью текстовых категорий, текстовых сетей и положение субъекта в структуре текста. В данной статье представлены основных параметров описания времени в художественных текстах. В этой статье при анализе текста рассказа используется лингвистические, лексические и синтаксические временные показатели. Методология анализа материала состоит из двух частей. Один из них анализ фрагментов (морфологический и синтаксический), а другой является анализом всего текста (комплексный для выявления подтекста). Итак, представляется роль повторяющихся наречий в описании времени в тексте рассказа. В рассмотренной статье наречия с семантикой итеративности анализируются во временной сети текста рассказа. Алгоритм анализа категории итеративности рассматривается в рассказе известного автора Антона Павловича Чехова «Бабье царство» (конца XIX-ого – начало XX-ого веков).

Ключевые слова: категория времени, итеративность, адвербиалы, художественное время, текстовая темпоральная сетка

¹ Bu çalışma Doç. Dr. Elena Valerianovna Buzalskaya danışmanlığında 27 Eylül 2022 yılında tamamladığımız "Средства выражения итеративности в тексте русского рассказа конца XIX – начала XX века (функционально-семантический аспект)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

² Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, E-mail: nurgul.ozdemir@hbv.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-4597-8427

Öz

Makale, kısa öykü türündeki edebi eserlerde zaman kavramının zarf birimleri ile ifade edilmesini dilbilimsel açıdan ele alır. Kısa öykülerde sık sık başvurulan yinelemeli birimler, dolaylı olarak alt metinler aracılığıyla zaman kavramını metne dahil eder. Kısa öykünün bilinen öncül yazarlarından Anton Pavloviç Çehov'un hikayelerinde olduğu gibi karakterin hayatı ve yaşama biçimi ile zamanın ifade edilmesi ilintilidir. Hikaye, kısa öykü gibi metinlerde zaman kavramının ana parametreleri sunulmaktadır, zaman doğrudan belirtilebilmesinin yanı sıra metin içinde bağlamsal, metindeki dilsel ve anlamsal ağlar yardımcılarıyla da ifade edilir. Bu makalede edebi metinlerde zaman tanımının ana parametreleri ele alınmaktadır. Hikaye metinlerinin analizinde dilbilimsel, sözcüksel ve sözdizimsel zaman göstergeleri kullanılabilir. Çalışmadaki analiz iki kısımdan oluşur. İlki parçaların analizi (morfolojik ve sözdizimi), diğeri ise bütünsel metin analizi (kompleks, alt metni tanımlayabilmek için). Böylece, hikaye, öykü gibi kısa metinlerde zamanın betimlenmesinde tekrar eden zarfların (yinelemeli birim) rolü ortaya konulmuştur. Yinelemeli birim olarak ele aldığımız zarflar hikaye, öykü metninin zamansal anlam ağında analiz edilir. Yinelemeli birim kategorisi ünlü yazar Anton Pavloviç Çehov'un “Kadınların Dünyası” adlı hikayesinde incelenir (XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başı).

Anahtar Kelimeler: Zaman kategorisi, yinelemeli birim, zarflar, edebi zaman, tekrar eden zarflar metinsel zaman ağı.

Abstract

The article deals with the problem of linguistic analysis of adverbial explication of literary time in the genre of short story: criteria are proposed for describing the means of expressing the category of iterativeness as one of the most frequent and implicitly connected with subtext ways of representing the life of a character in the stories of Anton Pavlovich Chekhov. In addition to the external or main signs of time in the genre of the story, the categories of time are studied with the help of text categories, text networks and the position of the subject in the structure of the text. This article illustrates the basic parameters time in text. These parameters are used in story analysis. In this article, the methodology consists two blocks of material analysis. One of them is fragment analysis (morphological and syntactic) and the other is analysis of the whole text (complex, to identify the subtext). As a result, the role of iterative adverbs has been defined in the definition of tense in the text. In the considered article, adverbs with the semantics of iterativeness are analyzed in the temporal network of the text of the story. The algorithm for analyzing the category of iterativeness is considered in the story of the famous author Anton Pavlovich Chekhov's “Woman's World” (late XIX-early XX centuries).

Keywords: temporary, iterative, adverbs, artistic time, adverbial temporal network of text.

Введение

В словаре лингвистических терминов итеративность определяется широко - как термин, обозначающий повторяющееся действие (от лат. *iterativus*) (Жеребило, 2010); советский лингвист-англист Ольга Сергеевна Ахманова уточняет это определение, добавляя характеристику неоднократности. Итеративный вид представляется англ. *iterative aspect*; фр. *Iterative*; нем. *Iterativum*; исп. *aspecto iterativo*. (Ахманова, 1966). Термин итеративный определяется как «обозначающий повторяющееся действие; многократный (о глаголе)»; итератив – «вид глагола, обозначающий многократное или повторяющееся действие» (Ефремова, 2001). В результате анализа определений (Храковский, 1989; Князев, 2007; Рощина, 1976; Жеребило, 2010) можно суммированно сделать вывод о том, что итеративность -

общая повторяемость какого-либо действия или ситуации, безотносительная и безучастная к присутствию / отсутствию повторяемого. Термин итеративность представляется как об одном из аспектуальных значений (Станислав Кароляк, 1998; Лидия Михайловна Рощина, 1976 и др.); можно говорить как о значении, которое конкретизируется в предложении с помощью обстоятельственных слов (Виктор Самуилович Храковский, 1989; Светлана Вадимовна Вяткина, 2015; 2016); можно говорить как о композиционно-текстовой категории (Галина Александровна Золотова, 1998). Маркер итеративности - лексический показатель неоднократности, неисчисляемой множественности ситуаций, который конкретизирует в контексте значение несовершенного вида глагольной лексики. Итеративные наречия при актуализации значения постоянства, статичности действия или признака сочетаются с глаголами несовершенного вида (НСВ) или с признаковыми словами (прилагательными). Ситуация итеративности трактуется как контекст повествования, в котором присутствует отсылка к предшествующим событиям, действиям или явлениям, которые не описывались ранее автором, но служат для создания эффекта уходящей в прошлое реальности, в которой живут герои повествования.

Время и пространство являются основными параметрами художественного хронотопа: время художественного произведения – «явление самой художественной ткани литературного произведения, подчиняющее своим художественным задачам и грамматическое время и философское его понимание писателем» (Лихачев, 1979). Организация течения временного потока в произведении может проводиться с различных позиций, в том числе с лингвистических. Помимо морфолого-синтаксических средств, большая роль отводится лексическим средствам указания на протекание временных процессов.

Помимо внешних признаков, есть те, которые связывают категорию времени с текстовыми категориями, текстовой сеткой и формальной организацией сюжета, то есть анализ текстовой категории времени может проводиться с разных лингвистических позиций, что приводит к различным классификациям:

- а) характеризуется тип времени, устанавливаемый автором: реальное объективное, циклическое, субъективное, ирреальное (Папина, 2002)
- б) поток времени делится в соответствии с точкой зрения повествующего субъекта: календарное, событийное, перцептивное (Золотова & Опиненко & Сидорова, 1998);
- в) время представляется как переосмысленная категория: конкретное, абстрактное, обобщенное, поэтически трансформированное (Чернухина, 1984);
- г) в соответствии с сюжетом выделяют фабульное, авторское, субъектное время персонажей время (Николина, 2003);
- д) времени по шкале функциональности характеризуют ирреальное (Папина, 2002) время; психологическое и лингво-грамматическое (обыденное / надбытовое, экстраординарное, преходящее / непреходящее; длительность, временную протяжённость / моментальность, точность (Яковлева, 1994); реальное и виртуальное (Жеребило, 2010); «время мира

фиктивного, вымышленного, где за знаком нет конкретного денотата», авторское и читательское (Тураева, 1979).

Принимая во внимание тот факт, что некоторые характеристики пересекаются, можно свести их к пяти основным параметрам описания:

- а) тип времени (по А.Ф. Папиной, 2002);
- б) сюжетность времени (по Тураевой, 1979; Н.А. Николиной, 2003);
- в) степень переосмысленности категории времени (по И.Я. Чернухиной, 1984; А.Ф. Папиной, 2002);
- г) время с точки зрения субъекта сознания (по Г.А. Золотовой, Н.К. Онипенко, М.Ю. Сидоровой, 1998);
- д) реальность / виртуальность (по Е.С. Яковлевой 1994, Т.В. Жеребило, 2010).

Данные параметры представляется необходимым использовать в анализе рассказов. На основе анализа всех подходов представляется возможным составить список вариантов реализации ситуации итеративности с точки зрения семантики функционирования маркеров итеративности в тексте.

Темпоральность характеризует конкретные конструкции: аспектуально-темпоральный комплекс (Бондарко, 1999), пространственно-временной континуум (Гальперин, 1981). Для анализа темпоральности в тексте ученый лингвист Людмила Александровна Ноздрина предлагает термин «темпоральная сетка», определяющий совокупность средств морфологического, синтаксического и словообразовательного уровня, обеспечивающих ориентацию читателя во временном аспекте текста (Ноздрина, 2001). Грамматико-синтаксический план отражает схему течения времени, его «вектор», что, в свою очередь, формирует типичную для автора «модель времени», повторяющуюся в его произведениях.

Несмотря на многочисленные исследования категории времени в художественном тексте, роль наречий и наречных сочетаний (адвербиалов, редуцированных предикативных единиц (Шелякин, 2001) со значением итеративности в организации временного плана до сих пор не являлась объектом отдельного исследования, в то время как их влияние распространяется не только на семантику того предложения, в котором они находятся, но и на весь текст.

Категория итеративности является одной из наименее изученных форм связи временной организации рассказа и авторского философского подтекста. Итеративность – «один из аспектуальных способов действия неопределенных глаголов, внутреннее время, характер протекания и распределения действия во времени» (Шелякин, 2001). Аспектуальное отношение выступает в качестве глагольного предиката (категория вида – несовершенного вида глагола НСВ / совершенного вида глагола СВ). Синтаксически итеративность выражается обстоятельствами повторяемости: наречиями (*ежедневно, всегда*), именными сочетаниями в вин. п. со словом *каждый* в наречной функции (*каждый день* и др.), сочетанием количественных числительных / наречий со словом *раз* (Шелякин, 2001), устойчивым оборотом *то и дело*. К синтаксическим средствам относят и ряды однородных членов и сложносочиненные предложения с союзами *то...то.., ли...ли....* С помощью этой категории

«содержание текста соотносится с осью времени: реальной исторической перспективой действительности или её преломлением» (Матвеева, 2003).

Наиболее ярко итеративность проявляется в наречиях, сопровождающих глагольные формы. Согласно определению Светланы Вадимовны Вяткиной, *итеративное наречие* – наречие, указывающее на регулярность действий / состояний, на промежутки между повторяющимися действиями, на их прерывность / непрерывность. (Вяткина, 2016).

Советский и российский лингвист Виктор Самуилович Храковский, исследуя эту категорию, выделил три типа показателей итеративных ситуаций: 1) обстоятельства цикличности (соответствие плану); 2) обстоятельства интервала (соответствие норме); 3) обстоятельства узитативности (отражение объективных фактов) (Храковский, 1989). Можно выделить три группы итеративных наречий и наречных сочетаний со значением:

- 1) цикличности (*каждый день, ежедневно*);
- 2) наречия интервала (*регулярно*);
- 3) узитативности (9 единиц: *всегда, как всегда, обыкновенно, обычно, постоянно, вечно; всякий раз, по привычке, по обыкновению*) (Оздемир, 2018).

Соответственно, можно предположить, что при интерпретации итеративных единиц наиболее это деление определяет качество повторяемости. Так, цикличность (*каждый день, по праздникам, ежегодно*) связана с идеей повторяющихся календарных событий; интервал (*часто, редко, то и дело*) указывает на установленный промежуток времени, через который действие повторяется; узитативность (*обычно, обыкновенно*) отражает обобщенное наблюдение за повторяющимися событиями. При этом становится очевидно, что каждый из трех типов итеративности содержит в себе 2 подтипа: действия, которые происходят под контролем человека и происходящие без его вмешательства (не контролируемые). Так, ситуация цикличного повторения может реализовываться по некоторому плану. Например: *По субботам я хожу в театр*. В данном случае повторяемость установлена субъектом и контролируется им. При этом тот же тип цикличного повторения может описывать действие, которое происходит в природе каждый год. Например, *Каждый год зимой идет снег*. Ситуация интервального действия также имеет эти 2 подтипа. Например, *Я регулярно принимаю лекарство*. (контролируемость); *В Санкт-Петербурге часто идет дождь*. (неконтролируемость). Ситуация узитативности не имеет характеристики контролируемости, даже если носители действия являются субъектами. Например, *Обычно мы встречались в кафе*. В данном случае контекст не конкретизирован, не информации, происходило ли действие случайно или по установленным правилам, так как это не существенно для рассказчика.

Лексическое значение наречий итеративности ярко проявляется и при выявлении парадигматических связей внутри описываемой группы. Итеративные наречия с помощью сочетаемости с другими членами выполняют экспрессивную функцию в предложении. Парадигматические связи: *каждый день = ежедневно; всякий раз = всегда; как всегда = обыкновенно = обычно; вечно = постоянно = всегда; обыкновенно = по привычке = по*

обыкновенно = *обычно*. Опираясь на проведенный семантический анализ, можно сказать, что рассмотренные наречия составляют синонимические ряды, при этом можно выделить компоненты значений, отличающие единицы. В целом можно сказать, что наречия *вечно*, *постоянно* имеют оттенок значения, связанный с общей длительностью времени, однако отличаются стилистически и семантически (например, значения выражений *буду вечно любить тебя* отличается от *буду постоянно любить тебя*: последнее звучит неестественно и используется в специфической ситуации). *Каждый день, ежедневно, регулярно* – указывают на повторяющееся время по расписанию или по календарю, однако стилистически формируют градацию официальности, обязательности. *Как всегда, обыкновенно, по привычке* – подчеркивают монотонность жизни, но отличаются степенью активности вовлеченного в процесс субъекта, помимо этого, *обыкновенно* – устаревающее наречие, которое стилистически маркирует высокую книжную речь. Следует принять во внимание, однако, что процесс этот был еще не столь заметен в конце XIX века. (Храковский, 1989) *Обычно, всегда* содержат в себе субъективную оценку и обобщенность восприятия. *Всякий раз*, отличие от всех, описывает повторяющееся, но единичное действие.

Для анализа были отобраны именно эти наречия, так как они имеют: 1) абстрактный смысл (производные наречия с более конкретным смыслом не включены в исследования, например, такие, как: *летом, зимой и под.*); 2) наречия используются для передачи общей информации (фиксируется привычность, традиционность, периодичность и упорядоченность); 3) выбранные наречия стилистически не окрашены, и только в контексте приобретают дополнительный смысл, создавая подтекст.

Итеративные наречия являются частью комплекса средств выражения времени в произведении, участвуя в парадигматических, синтагматических отношениях (видо-временные формы) и интегративных, показывающих общую, неформальную информацию, например, переход в тексте от повествования к свободному косвенному дискурсу / к диалогу. При этом для прозы XIX века, по мнению исследователей, характерна субъективная узитативность, маркированная выражениями синонимического ряда, отраженная в виде большого количества вводных конструкций (Вяткина, 2015).

Предлагаемая методология анализа материала направлена на то, чтобы определить последовательность, частотность употребления в тексте и роль итеративных адвербиалов в организации временной ткани текста. Она состоит из двух блоков: во-первых, морфолого-синтаксического анализа фрагментов, во-вторых, комплексного анализа всего текста для выявления значимости адвербиалов в создании подтекста. Это требует обращения к характеристике всего произведения и анализа встречающихся в нем итеративных адвербиалов.

На Материале Рассказа А. Чехова «Бабье Царство»

Контекстуальную роль наречий итеративности было решено исследовать на материале художественных рассказов, так в рассказе повествование организовано вокруг одного события или одной ситуации, имеющей предысторию и последствия. При этом анализ

функционирования наречий итеративности целесообразно проводить в рамках фрагмента текста, выделенного на основании принадлежности к одному функционально-смысловому типу речи, тема-рематической цепочке, грамматико-морфологической, лексико-семантической связи элементов фрагмента (одна тематическая и референциальная отнесенность), одному типу итеративности.

Рассмотрим примеры анализа фрагмента и затем всего текста рассказа «Бабье Царство» известного автора Антона Павловича Чехова:

«Он верит в одно только оригинальное и необыденное. Прописная мораль в оригинальной форме вызывает у него слезы. Обе записные книжки у него исписаны необыкновенными выражениями, которые он вычитывает у разных авторов, и когда ему нужно бывает отыскать какое-нибудь выражение, то он нервно роется в обеих книжках и обыкновенно не находит. Ещё покойный Аким Иваныч в весёлую минуту из тщеславия пригласил его в поверенные по делам завода и назначил ему двенадцать тысяч жалованья. Все заводские дела заключались в двух-трех мелких взысканиях, которые Лысевич поручал своим помощникам.» (Чехов, 1977).

Контекст повествования от 3-го лица выдержан в информативно-повествовательном регистре. Позиция фрагмента стоит в середине рассказа, но в начале новой темы повествования. Представлена характеристика персонажа, описывает человек как ведет себя в жизни. В рассмотренном фрагменте тема-рематическая цепочка выражено так: *он, у него, он, ему, он, его, ему...* . Наречие *обыкновенно* сочетается с предикатом с отрицательной частицей (*не*) в двусоставном предложении с однородными сказуемыми *роется* и *не находит*. Наречие *обыкновенно* дополняет значение глагола (*не находит*) и стоит перед ним, усиливая значение предиката и выступает в качестве обстоятельства. Наречия характеризуют узитативность + традиционность/ всеобщность + объективность.

После анализа фрагментов текста, в которых встречаются наречия, следующим этапом становится анализ художественного времени всего рассказа.

Советский и российский лингвист Татьяна Вячеславовна Булыгина пишет, что «за наречием *всегда* скрываются два существенно различных значения – одно – фреквентативное, обозначающее не продолжительность, не сосредоточивающее внимание на самом времени продолжения соответствующего действия (процесса, состояния), но используемое для характеристики самого действия (процесса, состояния) и/или его субъекта, а другое не фреквентативное, привлекающее внимание именно к обозначаемому времени» (Цит. по Смирнов, 2000). Таким образом, Семантика наречия *всегда* содержит в себе следующие компоненты: 1) периодическую повторяемость действия, ситуации; 2) привычность действия, т. е. то, что действие выполняется по привычке или что ситуация привычна. В структуре рассказа 9 словоупотреблений наречия узитативности *всегда*, характеризующие:

а) поведение персонажа:

«Пока хозяйка одевалась, Мишенька, в новом фраке и в лакированных ботинках, ходил по зале и гостиной и ждал, когда она выйдет, чтобы поздравить ее с

праздником. Он ходил **всегда** как-то особенно, мягко и нежно ступая ; глядя при этом на его ноги, руки и наклон головы, можно было подумать, что он это не просто ходит, а учится танцевать первую фигуру кадрили.» (Чехов, 1977);

б) привычки персонажа:

«Молился он богу **всегда** с земными поклонами и любил кадить у себя в комнате ладаном. Богатых и знатных он уважал и благоговел пред ними, бедняков же и всякого рода просителей презирал всею силою своей лакейски-чистоплотной души. Под крахмальною сорочкой у него была еще фланелевая, которую он носил зимою и летом, крепко дорожа своим здоровьем; уши были заткнуты ватой» (Чехов, 1977);

в) отношения персонажа к окружающим :

«Но эта изящная, воспитанная гувернантками и учителями девушка была уже чужая для них, непонятная, и они невольно держались больше около тетушки, которая говорила им ты, угощала их непрерывно и, чокаясь с ними, уже выпила две рюмки рябиновой. Анна Акимовна **всегда** боялась, чтобы не подумали про нее, что она гордая, выскочка или ворона в павлиньих перьях; и теперь, пока служащие толпились около закуски, она не выходила из столовой и вмешивалась в разговор.» (Чехов, 1977);

г) привычки и общие правила поведения социальных групп :

«Мишенька, стоявший тут же в зале у дверей и слышавший это, сказал: Не от нас это пошло, не нами и кончится. Конечно, я необразованный человек, Анна Акимовна, но так понимаю, бедные должны **всегда** почитать богатых. Сказано: бог шельму метит.» (Чехов, 1977);

д) оценка ситуации :

«А свои люди, рабочие, не получившие к празднику ничего, кроме своего жалованья, и уже истратившие всё до копейки, будут стоять среди двора, смотреть и смеиваться – одни завистливо, другие иронически. «Купцы, а особенно купчихи больше любят нищих, чем своих рабочих, – подумала Анна Акимовна. – Это **всегда** так». Взгляд ее упал на денежный пакет. Хорошо бы раздать завтра эти ненужные, противные деньги рабочим, но нельзя ничего давать рабочему даром, а то запросит в другой раз.» (Чехов, 1977).

Во всех случаях повествование ведётся от 3 лица. В предложениях наречие *всегда* является обстоятельством, шесть (6) из них, в составе предложении сочетается с предикатом: *ходил, молился, выражаетесь, боялась, принимали, должны почитать*; с наречным предикатом *так*; с существительными.

Российский лингвист Татьяна Валерьевна Леонтьева пишет: обыкновение понимается как индивидуальная или семейная привычка действовать определенным образом либо как

действие, неоднократно и регулярно совершаемое человеком или группой лиц, объединенных какой-либо социальной ролью или иным признаком (возрастом, образованием и др.) и занимающее привычное место в текущем порядке бытовых дел (Леонтьева, 2014).

В отличие от однокоренного наречия *обычно*, семантика *обыкновенно* чаще употребляется для ситуации бытового отношения. Так, в Этимологическом словаре описывает *обыкновенный* как : «народн. *обнаковенно* (Гоголь). Первоначально др. – русск. *обыкновенъ* –прич. прош. страд. от др.-русск., ст.-слав. «привыкнуть», как *дерзновенный* от *прикосновенъ* и др. из *ob-
vuknQti* связано с *привыкнуть, выкнуть, учить.*» (Фасмер, 1964). 6 словоупотреблений наречия *обыкновенно* в схожих функциях также встречается в середине рассказа:

а) характеристика ситуации, обстановки:

*«Вот железнодорожный переезд и застава; пошли дома вперемежку с огородами; вот, наконец, и широкая улица, где стоит знаменитый дом Гуцина. На улице **обыкновенно** тихой, теперь по случаю кануна праздника было большое движение. В трактирах и портерных шумели. Если бы проезжал теперь по улице кто-нибудь не здешний, живущий в центре города, то он заметил бы только грязных, пьяных и ругателей, но Анна Акимовна, жившая с детства в этих краях, узнавала теперь в толпе **то** своего покойного отца, **то** мать, **то** дядю.»* (Чехов, 1977);

*«**Обыкновенно** в квартирах фабричных и мастеровых пахнет лаком, смолой, кожей, дымом, смотря по тому, чем занимается хозяин; квартиры же обедневших дворян и чиновников узнаются по промозглому запаху какой-то кислоты. Этот противный запах обдал Анну Акимовну и теперь, едва она переступила порог.»* (Чехов, 1977);

б) характеристика поведения персонажа:

*«Кабинет же Анны Акимовны с голыми стенами и безвкусою мебелью ему чрезвычайно нравился. Ему было мягко и уютно сидеть на турецком диване и поглядывать на Анну Акимовну, которая **обыкновенно** сидела на ковре перед камином и, охватив колени руками, глядела на огонь и о чем-то думала, и в это время ему казалось, что в ней играет мужицкая, староверская кровь. Всякий раз после обеда, когда подавали кофе и ликеры, он оживлялся и рассказывал ей разные литературные новости.»* (Чехов, 1977);

В предложениях наречие *обыкновенно* является обстоятельством, в 4 примерах сочетается с глаголом *принимали, не находит, сидела, ласкают*; с прилагательным: *тихой*; в одном примере является детерминантом (Например: *Обыкновенно выражение ее старческих глаз было мученическое, кроткое, как у собак, которых много бьют и плохо кормят, теперь же она глядела сурово и неподвижно, как глядят святые на иконах или умирающие.»* (Чехов, Горе 1976).

Советский и российский лингвист, лексикограф Татьяна Фёдоровна Ефремова в «Толковом словаре русского языка» фиксирует максимальное количество значений наречия *постоянно*. Выделяются значения: 1) Не прекращаясь, непрерывно; 2) Перен. Не изменяясь; неизменно; 3) Перен. всегда (Ефремова, 2006). Итеративность соотносится с третьим значением. Так, семантика наречия *постоянно*: 1) не обозначает промежуточного повтора; 2, чаще описывает состояние, т. е. то, что ситуация выполняется однообразно. Наречие не содержит в себе субъективную оценку, нейтрально иллюстрирует статическую обстановку в окружающем бытии. Наречие *постоянно* встречается один раз в середине рассказа. Оно является обстоятельством (сочетается с глаголом *принимал*) с семантикой образа действия:

*«Роскошные хоромы, в которых живет теперь Анна Акимовна, он держал закрытыми и отпирал их только в большие праздники для важных гостей, а сам жил в конторе, в одной маленькой комнатке, уставленной образами. Он тяготел к старой вере и **постоянно** принимал у себя старообрядческих архиереев и попов, хотя был крещен и венчан, и жену свою похоронил по обряду православной церкви.»* (Чехов, 1977).

В «Современном толковом словаре русского языка» *всякий раз* содержит два значения: 1) каждый раз (обычно при подчеркивании повторяемости действия); 2) перен. всегда, постоянно (Ефремова, 2006). В Этимологическом словаре русского и немецкого ученого Макса Юлиуса Фридриха Фасмера семантика *всякий* производна от *весь* (Фасмер, 1964). То есть, можно сказать, что это значит «на 100%, полностью». Таким образом, семантика наречия означает и периодическую повторяемость действия/ ситуации; и монотонное состояние, в котором действие повторяется в достаточной мере. В рассказе 6 адвербиалов *всякий раз* (разг., перен.) 'всегда, постоянно' (Ефремова, 2006). В начале рассказа наречие вступает как обстоятельство

а) с семантикой образа действия:

*«Анна Акимовна не любила и боялась таких слов, как отсудил и выиграл дело. Она знала, что без правосудия нельзя, но почему-то, когда директор завода Назарыч или приказчик на даче, которые часто судились, выигрывали в пользу ее какое-нибудь дело, то ей **всякий раз** становилось жутко и как будто совестно. И теперь ей стало жутко и неловко, и захотелось отложить эти полторы тысячи куда-нибудь подальше, чтобы не видеть их.»* (Чехов, 1977). Остальные стоят в середине рассказа, включены в контекст свободный косвенный дискурс, характеризуются

б) особенности восприятия мира персонажем:

«Ей бы рабочей быть, а не хозяйкой! Ее большой дом с люстрами и картинами, лакей Мишенька во фраке и с бархатными усиками, благолепная Варварушка и льстивая Агафьюшка, и эти молодые люди обоего пола, которые почти каждый

*день, приходят к ней просить денег и перед которыми она почему-то **всякий раз** чувствует себя виноватой, и эти чиновники, доктора и дамы, благотворящие на ее счет, льстящие ей и презирающие ее втайне за низкое происхождение, – как все это уже прискучило и чуждо ей!» (Чехов, 1977);*

в) в составе временного детерминанта:

*«Кабинет же Анны Акимовны с голыми стенами и безвкусою мебелью ему чрезвычайно нравился. Ему было мягко и уютно сидеть на турецком диване и поглядывать на Анну Акимовну, которая обыкновенно сидела на ковре перед камином и, охватив колени руками, глядела на огонь и о чем-то думала, и в это время ему казалось, что в ней играет мужицкая, староверская кровь. **Всякий раз** после обеда, когда подавали кофе и ликеры, он оживлялся и рассказывал ей разные литературные новости.» (Чехов, 1977).*

В толковом словаре Сергея Ивановича Ожегова и Наталии Юльевны Шведовой наречие *каждый день* отмечается как *каждодневный (ежедневный)* (Ожегов & Шведова, 2010). В «Современном толковом словаре русского языка» Татьяной Фёдоровной Ефремовой данное наречие фиксируется как *каждодневно* в двух значениях: 1) совершаясь, происходя каждый день, изо дня в день; ежедневно; 2) перен. повседневно, буднично, обыденно (Ефремова, 2006). Итак, значение наречия *каждый день* показывает, что действие повторяется в хронологическом порядке в ежедневном цикле. Наречие *каждый день* отмечает повседневных дел, которые требуется ритмически делать каждые сутки. В перегносном значении наречие маркирует бессмысленность и абсурдность повторения бытия. Из 4-х словоупотреблений адвербиала *каждый день* два раза выражение используется в роли обстоятельств с семантикой типичного действия персонажа в контексте свободного косвенного дискурса (Падучева, 2010):

*«Ее большой дом с люстрами и картинами, лакей Мишенька во фраке и с бархатными усиками, благолепная Варварушка и льстивая Агафьюшка, и эти молодые люди обоего пола, которые почти **каждый день** приходят к ней просить денег и перед которыми она почему-то всякий раз чувствует себя виноватой, и эти чиновники, доктора и дамы, благотворящие на ее счет, льстящие ей и презирающие ее втайне за низкое происхождение, как все это уже прискучило и чуждо ей!» (Чехов, 1977);*

В конце рассказа с семантикой типичного состояния :

*«Она решила, что у нее в жизни никого уже больше не осталось, кроме этого Чаликова, что он уже не перестанет преследовать ее и напоминать ей **каждый день**, как неинтересна и нелепа ее жизнь. Ведь она на то только и способна, чтобы помогать бедным. О, как это глупо!» (Чехов, 1977).*

В структуре рассказа Антона Павловича Чехова средства итеративности использованы 26 раз. Это: *всегда* (9); *обыкновенно* (6); *постоянно* (1); *всякий раз* (6); *каждый день* (4). На основании разработанной методологии анализа построена таблица, в которую вошли следующие критерии: сюжетность, абстрактность, реальность / виртуальность, носитель категории времени (календарное и событийное – два варианта объективного времени и перцептивное – субъективное время), тип времени (линейное, циклическое, повторяющееся реальное и субъективное повторяющееся ирреальное).

Вывод

Было сформулировано определение ситуации итеративности - как контекста повествования, в котором присутствует отсылка к предшествующим событиям, действиям или явлениям, которые не описывались ранее автором, но служат для создания эффекта уходящей в бесконечность реальности, в которой живут герои повествования.

Таким образом, к наречиям узитативности относятся: а) девять (9) наречий и наречных комплексов: *всегда, как всегда, обыкновенно, обычно, постоянно, вечно; всякий раз, по привычке, по обыкновению*; б) к наречиям цикличности – две (2) наречия: *каждый день, ежедневно*; в) к наречиям интервала – одно (1) наречие: *регулярно*. В данной работе такие наречия, как *бесконечно* не рассматривались, так как в их семантике наиболее важным компонентом значения является протяженность, а не повторяемость. В отличие от него, *всегда* - «во все года», в нем этимологически заложено циклическое повторение.

Названные наречия используются для описания повторяющихся ситуаций, действий персонажей. Итеративные наречия отмечают в контекстах традиционность, всеобщность, постоянство в состоянии природы, обстановки, характера персонажа. Некоторые из данных наречий употребляются нейтрально, другие – с положительной или отрицательной авторской оценкой, в таких случаях проявляется субъективная модальность.

Синтаксически, как известно, наречие может быть несогласованным определением (*Вам нужен первый поворот направо*), использоваться в функции обстоятельства (*В деревне я жила весело и спала крепко*), однако, согласно наблюдениям, в этих случаях наречие не формирует ситуацию итеративности, поэтому такие случаи также были исключены из исследования. В русском языке наречие итеративности лишь примыкает к слову, значение которого уточняет.

Синтаксические характеристики итеративных наречий в русском языке:

- 1) наречие чаще всего сочетается с глаголами, в которых также морфологически заложена итеративность;
- 2) в предложении наречия выполняют функцию обстоятельства, являются вводным словом и детерминантом;
- 3) в русском языке наречие (вводное слово обращение и обособленные члены) используется с семантикой узитативности.
- 4) в некоторых случаях, дословно переводить наречие не возможно, форма предложения передает его семантику;
- 5) при образовании наречия повторение слова столь не распространено;

- б) в русском языке важны морфологические признаки;
- 4) наречие может вступать в роли предиката.

Проведенный анализ показал, что подтекст, формируемый итеративными наречиями, является частью идиостилистических средств выражения позиции автора. Результаты свидетельствуют о том, что итеративные наречия используются А. П. Чеховым чаще всего применительно к действиям героев, поскольку фокус его внимания сосредоточен на их привычках и обыденной жизни. В Рассказах Антона Павловича Чехова итеративность имеет отрицательную коннотацию (монотонность, серость и безысходность), описывает внешность людей как непостоянную черту, меняющуюся в зависимости от психологического состояния персонажа.

Исходя из анализа каждого средства в контексте повествования (нахождение морфологосинтаксических и связанных с ними семантических характеристик), представляется возможным говорить о том, что в данном рассказе Антона Павловича Чехова время предстаёт как перцептивное (100%), субъективное повторяющееся (92,6% из 100%) время жизни персонажей (85,19% из 100%, остальное – объективное время 14, 81%). При этом это время абстрактное, так как в 77,77 % случаев итеративные наречия используются для планирования субъективных будущих событий.

Примечательно, что итеративные наречия не используются автором для отражения субъективного ирреального, фабульного, календарного, поэтически трансформированного времени, т.е. отсутствуют указания на временной отрезок.

Свободно-косвенный дискурс как преобладающий контекст введения наречий свидетельствует о том, что автор не выступает в роли судьи в мире своих героев, оставляя эту роль самим персонажам. Зыбкость времени связана с психологическим состоянием героев, поэтому для рассказов Антона Павловича Чехова характерно отсутствие указания на конкретное время действия.

На основании этого можно сказать, что итеративность в этом рассказе используется автором для того, чтобы 1) охарактеризовать уклад жизни, где все было на своих местах; 2) показать повторяющиеся навязчивые мысли героини о том, что она не хозяйка и не понимает ситуацию, в которой живет по инерции; 3) усилить негативное представление Анны об окружающих людях, не уважающих ее, считающих ее глупой и видящих в ней лишь источник дохода.

Проведённый анализ рассказа Антона Павловича Чехова «Бабы царство» представляется показательным для выявления специфики авторской манеры построения темпоральной сетки текста и определения целей использования показателей итеративности в организации повествования. Таким образом, при дальнейшем заполнении таблицы (при анализе других рассказов автора), безусловно, те поля, которые в данном примере остаются пустыми, в той или иной мере получают свои реализации.

Çıkar Çatışması Beyanı

Наречия Итеративности Как Средство Выражения Художественного Времени (На Материале Рассказа А. П. Чехова «Бабье Царство») başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Источники

- Ахманова, О. С. (1966). *Словарь лингвистических терминов*. М.
- Бондарко, А. В. (1999). *Основы функциональной грамматики: Языковая интерпретация идеи времени*. СПб.: Изд-во СПбГУ.
- Вяткина, С. В. (2015). Маркеры узитативности в русском художественном тексте XIX в. *Русский язык и литература в пространстве мировой культуры: Материалы XIII Конгресса МАПРЯЛ (г. Гранада, Испания, 13–20 сентября 2015 года) / Ред. кол.: Л. А. Вербицкая, К. А. Рогова, Т. И. Попова и др. В 15 т. Т. 5*. СПб.: МАПРЯЛ. С. 57-63
- Вяткина, С. В. (2016). Наречные маркеры итеративности: семантика и синтагматика. *Русский язык как иностранный и методика его преподавания: сб. научн. тр. Вып. 27 / Редкол.: Е. И. Зиновьева, Н. А. Любимова (отв. ред.), Л. В. Московкин и др.* СПб.: «РОПРЯЛ». С. 5-15.
- Гальперин, И. Р. (1981). *Текст как объект лингвистического исследования. 5-е изд., стереотип*. М.: КомКнига.
- Ефремова, Т. Ф. (2006). *Современный толковый словарь русского языка*. М.
- Ефремова, Т. Ф. (2001). *Толковый словарь служебных частей речи русского языка*. М.: Рус. Яз.
- Жеребило, Т. В. (2010). *Словарь лингвистических терминов*. Назрань.
- Золотова, Г. А. & Онипенко Н. К. & Сидорова М. Ю. (1998). *Коммуникативная грамматика русского языка / Под общ. ред. доктора филол. наук Г. А. Золотовой*. М.
- Князев, Ю. П. (2007). *Грамматическая семантика: Русский язык в типологической перспективе*. М.: Языки славянских культур.
- Кароляк. *Итеративность или потенциальность // Типология. Грамматика. Семантика*. СПб., 1998. С. 312 – 323.
- Леонтьева, Т. В. (2014). *Обычай в русском языке : слово и понятие : монография / Т. В. Леонтьева; науч. ред. Е. Л. Березович*. М. : ФЛИНТА : Наука.
- Лихачев, Д. С. (1979). *Поэтика древнерусской литературы*. М.: Наука.
- Матвеева, Т. В. (2003). *Учебный словарь: Русский язык, культура речи, стилистика, риторика*. М.: Флинта: Наука.

учео. завебениш. м.. изд. центр «Академия».

- Ноздрина, Л. А. (2001). О категориальном статусе некоторых лингвистических явлений. *Вестник ВГУ. Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация*. №2. С.39-46.
- Ожегов С. И. & Шведова Н. Ю. (2010). *Толковый словарь русского языка*. Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. М.
- Оздемир, Н. (2018). Наречия с семантикой итеративности как средство формирования подтекста в русском рассказе конца XIX – начала XX века. *Университетский научный журнал*. № 43. С. 180-187.
- Падучева, Е.В. (2010). *Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива. 2-е изд., испр. и доп.* М.: Языки славянской культуры.
- Папина, А. Ф. (2002). *Текст: его единицы и глобальные категории: учебник для студентов-журналистов и филологов*. М.: Едиториал УРСС.
- Рощина, Л. М. (1976). *Способы выражения повторяемости действия в современном русском языке*. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ашхабад.
- Смирнов, И. Н. (2000). Ситуации временной нелокализованности действия и семантика интервала (на материале русского языка). *Проблемы функциональной грамматики: категории морфологии и синтаксиса в высказывании*. СПб. С. 241- 257.
- Тураева, З. Я. (1979). *Категория времени. Время грамматическое и время художественное..* М.: Высшая школа.
- Фасмер М. (1964). *Этимологический словарь русского языка т.1 (А-Д)*. М. «Процесс».
- Храковский, В. С. (1989). *Типология итеративных конструкций*. Л.: Наука.
- Чернухина, И. Я. (1984). *Элементы организации художественного прозаического текста*. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та.
- Чехов, А. П. (1977). *Бабье Царство. Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем. Т. 8*. М.: Наука.
- Чехов, А. П. (1976). *Горе. Чехов А. П. Полное собрание сочинений и писем. Т. 8*. М.: Наука.
- Шелякин, М. А. (2001). *Функциональная грамматика русского языка*. М.: Русский язык.
- Яковлева, Е. С. (1994). *Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия)*. М.: Гнозис.

Genişletilmiş Özet

Rusça ve diğer dillerde dil kategorisi olarak adlandırılan yinelemeli birim (iterative) XX. yüzyılın 80'li yıllarında Petersburg (петербургская функциональная школа- ПШФГ) İşlevsel Dilbilim Ekolü bilim insanlarının dikkatini çeker. Bunun sonucunda "Yinelemeli Birim Yapılarının Tipolojisi" (Храковский, 1989) kitabı yayınlanır. Bu monografi daha sonra yinelemeli birim'in tanımlanması için yaklaşımları belirleyici rol

иногда он становится синонимом, повторяясь, как правило, в одном предложении, что придает ему ритмическую функцию. Внутренний ритмический рисунок, создаваемый повторением, придает тексту определенную эмоциональную окраску, придает ему выразительность. Внутренний ритмический рисунок, создаваемый повторением, придает тексту определенную эмоциональную окраску, придает ему выразительность. Внутренний ритмический рисунок, создаваемый повторением, придает тексту определенную эмоциональную окраску, придает ему выразительность.

işsel zaman yani saat veya ölçüsel bir belirteç olmaksızın kişinin içgüdüsel olarak şahsi kanlarıyla belirlediği zaman türünü örtük biçimde belirler. Eylemin zaman içindeki akışı ve doğası gereği hareketin dağılımı ile ortaya çıkan anlamsal bir zaman belirteci haline gelir. Görünüşlü eylem kipleri cümlede yüklem (HCB/CB), anlamsal bakımdan sözcükler (her gün-каждый день, her zaman-всегда), başlaçlar (то...то...; ли...ли...), ilgeçler (в, вне), kalıp yapılar (то и дело) gibi belirleyiciler şeklinde görünebilir. Gerek sözcüksel gerek yapısal bakımdan zaman anlamının yansıtıldığı görülür. Kısa öykü türündeki edebi eserlerde zaman kavramının zarf birimleri ile ifade edilmesini dilbilimsel açıdan ele alınır. Zarflar yapısı gereği kısa öykülerde sık sık başvurulan yinelemeli birimler haline gelir, dolaylı olarak alt metinler aracılığıyla zaman kavramını metne dahil eder. Kısa öykünün XIX. yüzyıl başı XX. yüzyıl sonu bilinen öncül yazarlarından Anton Pavloviç Çehov'un hikayelerinde günlük yaşam, kişilerin basit sorunları, toplumsal aksaklıklar yansıtılır. Toplumdaki kişilerin dinamik olmayan, aksayan hayatları monoton bir şekilde ilerler. Bu monoton yaşam koşulları insanların davranışlarını aynılaştırır, fikirlerini ve düşünme biçimlerini tek tipleştirir. Bu durumu tasvir eden zarflar karakterin hayatı ve yaşama biçimini zaman ifadeleri ile ilintilendirerek somutlaştırır. Hikaye, kısa öykü gibi metinlerde zaman kavramının ana parametreleri sunulmaktadır, zaman doğrudan belirtilebilmesinin yanı sıra metin içinde bağlamsal, metindeki dilsel ve anlamsal ağlar yardımcılarıyla da ifade edilir. Bu makalede edebi metinlerde zaman tanımının ana parametreleri ele alınmaktadır. Hikaye metinlerinin analizinde dilbilimsel, sözcüksel ve sözdizimsel zaman göstergeleri kullanılabilir. Çalışmadaki analiz iki kısımdan oluşur. İlki parçaların analizi (morfolojik ve sözdizimi), diğeri ise bütünsel metin analizi (kompleks, alt metni tanımlayabilmek için). Böylece, hikaye, öykü gibi kısa metinlerde zamanın betimlenmesinde tekrar eden zarfların (yinelemeli birim) rolü ortaya konulmuştur. Yinelemeli birim olarak ele aldığımız zarflar hikaye, öykü metninin zamansal anlam açısında analiz edilir. Yinelemeli birim kategorisi ünlü yazar Anton Pavloviç Çehov'un “Kadınların Dünyası” adlı hikayesinde incelenir (XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başı). Elde edilen sonuçlar neticesinde anlatı içerisinde edebi zaman kavramı yinelemeli zarfların subjektif, gerçek dışı zamansal anlamı olay örgüsü aracılığıyla veya anlamsal boyutta ima edilerek yansıtılır, takvimsel zaman göstergeleri, zaman kesitlerinin ibareleri yer almaz. Zamanın devingenliği karakterlerin psikolojik durumları ile ilişkilidir, dolayısıyla Anton Pavloviç Çehov'un hikayelerinde belirli bir eylem zamanının göstergesinin olammasıyla karakterize edilir. Yazar karakterlerin hayatının belirleyici unsuru olmaz karakterler kendi hayatlarının hem karar vericisi, aldıkları kararlarla, yaptıkları davranışlarla oluşturucusu veya sorumluluktan kaçmalarından dolayı aksaklıkların sebebi, hem de sonucuna katlanana durumundadır. Anton Pavloviç Çehov'un “Kadınların Dünyası” (Бабье Царство) adlı hikayesinde yinelemeli birim alışılan, değişmeyen bir yaşam biçimini betimler; karakterlerin atalet içinde olmalarını ve tekrar edip duran takıntılı düşünce biçimini yansıtır; kadın karakter Anna'nın çevresindeki ona saygı duymayan, onu aptal yerine koyan ve ondan faydalanmaya çalışan insanlar hakkındaki olumsuz düşüncelerini pekiştirici görev görür. Analiz edilen Anton Pavloviç Çehov'un “Kadınların Dünyası” adlı öyküsü yazarın metindeki zamansal açı ifade ediş biçimini, yazım stilini ve anlatıda yinelemeli birimlerin kullanım amacını göstermesi açısından önemlidir.

Geliş Tarihi / Received Date
12.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
23.11.2022

Klâsik Türk Şiirinde Kâşâne Mefhumu

The Concept of Kashane in Classical Turkish Poetry

Orhan BALCI¹

Öz

Klâsik Türk şâirleri seleflerinden farklı olmak adına daha önce kullanılmamış hayalleri kelimelere dökerler. Kelimelerin asıl manalarının yanı sıra mecaz ve yan anlamlarını da şiirlere taşırlar. Mimariden edebiyata kadar pek çok alana konu olan kâşâne klâsik Türk şiirinde de çeşitli benzetme ve hayallere konu olmuştur. Klâsik Türk şâirleri de kâşâne kelimesine farklı yaklaşımlar sergileyerek bu edebiyatın zenginleşmesine katkı sağlamıştır.

Çalışmamızda tespit edilen örnek beyitlerden yola çıkılarak, kâşaneden türeyen klâsik Türk şâirinin hayal dünyasındaki karşılıkları, kâşâneye yükledikleri anlam ile ilgili yapılan soyut ve somut benzetmeler ve kâşänenin klâsik Türk şiirinde kullanımını üzerinde durulacaktır. Böylece kâşänenin klâsik şiirdeki rolü ve şâirlerin kâşâne algısı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bunun için 14. yüzyıldan başlanarak 19. yüzyıla kadar çeşitli şâirlerin dîvânlarından örnek beyitler verilecektir. Böylece kâşâne kavramının bütün yönleriyle klâsik Türk şiirine yansımaları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, Dîvân, Kâşâne, Şiir, Kavram.

Abstract

Classical Turkish poets put into words previously unused dreams to be different from their predecessors. In addition to the real meanings of words, they also carry their metaphors and connotations into poems. Kâşâne, which is the subject of many fields from architecture to literature, has also been the subject of various metaphors and dreams in classical Turkish poetry. Classical Turkish poets also contributed to the enrichment of this literature by exhibiting different approaches to the word kâşâne.

Based on the sample couplets identified in our study, the correspondence of the classical Turkish poet derived from kashane in the world of imagination, the abstract and concrete analogies made about the meaning they attribute to the kashane, and the use of kashane in classical Turkish poetry are emphasized. Thus, the role of kashane in classical poetry and the poets' perception of kashâne were tried to be revealed. For this, sample

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Siirt/TÜRKİYE, E-mail: orhan.balci@siirt.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5228-3653

couplets will be given from the divans of various poets from the 14th century to the 19th century. Thus, the reflection of the concept of kashane on classical Turkish poetry will be revealed with all its aspects.

Keywords: *Classical Turkish Literature, Dîvân, Kâşâne, Poem, Concept.*

Giriş

Kültür; toplumun sanat, edebiyat, mimari, yaşadıkları coğrafya vb. birçok ögenin bir araya gelmesiyle şekillenir. Edebî eserlerin doğrudan veya dolaylı olarak yazıldığı dönemi yansıması münasebetiyle, bir dönemin düşünce yapısını, hassasiyet algılarını, sanat zevkini, eğitim anlayışını ve geleneklerini o dönemin edebî eserlerine bakarak büyük oranda kavramak mümkün olabilir. Bu sebeple bir dönemi kendi şartları içerisinde değerlendirebilmek için o dönemin edebî eserlerinin üzerinde durulmasının büyük önem taşıdığı muhakkaktır (Demirkazık, 2011: 131). Bu münasebetle hazırladığımız bu çalışmada mimari yapı öğelerinden "kâşâne" üzerinde duracağız ve böylece klâsik Türk şiirindeki "kâşâne" algısını tespit etmeye çalışacağız.

Bir toplum hakkında bilgi sahibi olmanın yollarından biri, o toplumun şiir ve mimarîsini bilmekten geçer. Mimarîye gelince Filiz Yenişehirlioğlu, Osmanlı mimarîsinin de Osmanlı toplumunun aynası olduğunu ifade eder. İnsanların günlük ihtiyaçlarını karşıladığı yerler olan mimarî yapıların, ait olduğu toplumun örgütlenme biçimini, kurumlarını, ekonomisini, sosyal ve kültürel yapısını tanımamıza yardımcı olacağını belirtir (2002: 828).

Hegel'in mimarîye bütün sanatların anası (İsozaki, 2006: 12) dediği bilinse de şiirin öncü rolü görmezden gelinemez. Victor Hugo da benzer bir görüşle mimarînin öncü bir sanatken matbaanın ortaya çıkışıyla o, bu liderliği edebiyata kaptırdığını (Faroqhi, 2014: 155) dile getirmiştir. Türk kültüründe ise şiir ve mimarînin yan yana yürüyen ve birbirini etkilemiş sanatlar olduğunu söyleyebiliriz.

Klâsik Türk şairleri eserlerinde mimarî yapılara temas etmişlerdir. Bu metinlerin bazı kısımlarını kendi devirlerinde yapılan medreseleri, camileri, çeşmeleri, konakları, sarayları, dergahları, köprüleri, vb. somut eserleri anlatmaya tahsis etmişlerdir. Dolayısıyla klâsik Türk şairleri kendi döneminde inşa edilen hemen bütün mimarî eserlerin yapılmasına şahit olmakla kalmamışlar, aynı zamanda şiirleriyle bu eserleri ölümsüzleştirmişlerdir (Tökel, 2016: 473). Vildan Serdaroğlu, şiirde mimarî metaforların yoğun bir şekilde görülmesinin nedeni olarak 16. yüzyıl ve takip eden dönemdeki mimarî ihtişamın şairleri etkilemesine bağlar. Bu dönemde şiirde artan mimarî kavramlar, maşuk ve aşığa teşbih ve istiare olarak sık sık kullanılmıştır (2007, -).

Mimarî yapılar, klâsik Türk şairleri için çok önemli bir metafor hüviyetinde olmuştur. Klasik Türk edebiyatında kullanılan şiir terimlerine baktığımızda da mimarî kökenli olduğunu söyleyebileceğimiz kavramların varlığı dikkat çekicidir (Karadeniz, 2018: 498). Bu şiirin nazım birimi beyit (ev), satırı mısra (kapı kanadı), ölçüsü aruzdur (çadırın orta direği). Mısra sonlarındaki ses tekrarı olan kafiye ise "kapı eşiği" (İpekten, 2012: 131) anlamına gelmektedir. Şairler, bu tür mimarî kökenli sayabileceğimiz

şiiir terimleri dolayısıyla aşına oldukları mimarî imajlara şiiirlerinde de sıkça yer vermişlerdir (Karadeniz, 2018: 499).

Bu çalışmamızda klâsik Türk şiiirinde kullanılan benzetme unsurlarından biri olan kâşâne ve kâşânenin benzetildiği soyut ve somut ögeler üzerinde durulacaktır. Farsça olan kâşâne kelimesine sözlüklerde çeşitli karşılıklar verilmektedir. Kâşânenin farklı anlamlarının verildiği bazı sözlüklerde yer alan karşılıklardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: “Kâşâne; büyük, süslü, fazlaca kullanılarak aydınlatılmış, güzel ev, saray, köşk” anlamlarına gelir (Tuğlacı, 1971: 1440). “Kâşâne; mükemmel ev, köşk, malikâne, kuş yuvası” anlamlarına gelir (Devellioğlu, 2008: 494). Mütercim Âsım Burhân-ı Katı Tercümesi’nde “Kâşane”ye: “Muhakkar ve muhtasar odaya denir. Kış mevsimine mahsus oda ve kuş yuvası” (2009: 404) karşılığını verir. Açıklamalardan da anlaşılacağı gibi “kâşâne”ye büyük ve gösterişli yapıların yanı sıra, kış evi, özel oda, kışa mahsus oda ve kuş yuvası anlamlarının verildiği görülmektedir.

Çalışmamızda çeşitli kaynaklarda verilen bilgilerden yola çıkarak kâşâne hakkında bilgi verildikten sonra, klâsik Türk şâirinin şiiirinden seçilen örnek beyitler aracılığıyla kâşâne kelimesinin benzetildiği soyut ve somut unsurlar gösterilmeye çalışılacaktır. Ayrıca taranan dîvânlarda bu ögelerin kullanım sıklığının ne ölçüde olduğu konusunda da bir değerlendirme yapılacaktır. Kâşâne mefhumu şiiire; kimlere ait olduğu, gösterişli yapıları, işlevleri ve yapımına tarih düşürme vb. pek çok açıdan konu olmuştur. Klâsik Türk şâirleri soyut hayallerin somutlaştırılmasında ya da kâşâneyi başka somut unsurlara benzeterek kullanmışlardır. Bu noktadan hareketle kâşânenin klâsik Türk şiiirindeki yansımaları tespit etmek maksadı ile iki yüz ellinin üzerinde dîvân ve dîvânçelerin² taranmasıyla elde edilen beş yüzün üzerindeki beyitten³ yola çıkılarak bu çalışma oluşturulmuştur. “Kâşâne” mefhumuyla ilgili çalışmamızın birinci bölümünde somut, ikinci bölümünde soyut ögelere benzetildiği örnek

² Çalışma için taradığımız dîvân ve dîvânçeler yüzüyle göre: **14. yy.** Ahmedî, Kadı Burhâneddin, Nesimî; **15. yy.** Adlî, Adnî, Ahmed Paşa, Ahmed-i Dâî, Cem Sultan, Çâkerî, Dede Ömer Rüşenî, Eşrefoğlu Rûmî, Avnî, Gülşeni Saruhani, Hakikî, Hamdullah Hamdî, Karakoyunlu Cihanşah, Karamanlı Aynî, Karamanlı Nizâmî, Kâsım, Mesihî, Mihri Hatun, Münirî, Necâtî, Sabâyî, Sarı Müderris Şeyh Sinan, Şeyhî, Tâci-zâde Ca’fer; **16. yy.** Âhî, Amrî, Âşık Çelebi, Azizî, Bâkî, Behiştî, Bursalı Rahmî, Câmî, Celilî, Cenâbî Paşa, Edirneli Nazmî, Edirneli Şevkî, Emrî, Figânî, Fuzûlî, Garikî, Gelibolulu Sun’î, Gelibolulu Sürûrî, Gelibolulu Mustafa Âlî, Halilî-i Maraşî, Hatâyî, Hayâlî, Hayretî, Hecri, Helâkî, Hüdâyî-i Kadîm, Kabûlî İbrahim Efendi, Kalkandelenli Mu’îdî, Kara Fazlî, Kütahyalı Rahîmî, Manastırlı Celâl Bey, Mehmed, Mostarlı Hasan Ziyâî, Muhibbî, Muhyî, Murâdî, Ramazan Behiştî, Ravzî, Revânî, Sebzî, Sehâbî, Sehi Bey, Senî Ali, Şâhî, Şuhûdî, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Ümîdî Ahmet, Üsküdarlı Aşkî, Üsküplü İshâk Çelebi, Vasfî, Vusûlî, Zâtî; **17. yy.** Âgâh, Ahmed Nâmî, Ankaralı Şeyh Tâceddîn-i Velî, Azmîzâde Hâletî, Bahtî, Beyânî, Bosnalı Sâbit, Bosnalı Âsım, Cevrî, Emetullâh Hanım, Fehîm-i Kadîm, Fenâyî, Feridî, Fevzî, Filibeli Vecdî, Gaybî Sun’ullah, Hâfız Ahmed Paşa, İsmetî, Karayılan-zâde Mehmed Emîn Sabrî, Kâşif Es’ad, Kudsî, Mezâkî, Mu’in, Nâbî, Nâ’îlî-i Kadîm, Nâzik, Nefî, Nehcî, Nesîb Dede, Neşâtî, Nev’î, Nev’î-zâde Atâyî, Sabrî-i Şâkir, Sa’dî, Safvetî Mehmet Çelebi, Sâkub Dede, Siyâhî Dede, Süheylî, Sükkerî, Şehrî, Şeyhülislam Yahyâ, Şühî Bengîzâde, Şu’urî Hasan Efendi, Tâlib Ahmed Bosnavî, Ümmî Sinan, Vahyî, Zevkî; **18. yy.** Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî, Âsım Ârif-zâde, Bâ’is, Belîğ Mehmed Emîn, Beyânî-i Karahisârî, Diyarbakırlı Hâmî Ahmed, Dürri Ahmed Efendi, Edirneli Fâiz, Eğrikapılı Mehmed Râsim, Enderûnlu Hâmid, Enderûnlu Hasan Yâver, Erbillî Âmâ Yusuf Garîbî, Erzurumlu Zihnî, Fahrî, Feyzî Halil Paşazâde, Halil Bin Halil Efezizâde Sâlik, Halil Nûrî, Hanyalı Nûrî Osmân, Haşmet, İbrahim Tırsî, İhyâ, İzzet Ali Paşa, Kâil, Kâmî, Kânî, Kâtib-zâde Sâkub, Lâzîkizâde Feyzullah Nâfiz, Lebîb, Mehmed Emîn Sabrî, Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim, Mehmed Sıdkî Esif, Hafız Mehmet Tahir Efendi, Mekkî, Moralı Aziz, Muhammed Hulûsî, Mustafa Sıdkî, Nedîm, Neylî, Pıriştinelî Nûrî, Ra’ûfî Şeyh Seyyid Ahmed, Reisülküttâb Mehmed Ârif, Sabrî, Saîd Giray, Servet, Seyyid Burhân, Seyyid Kâsım Halvetî, Seyyid Vehbî, Sünbülzâde Vehbî, Şekûrî, Şeyh Gâlib, Tayyar Mahmud Paşa, Yâver, Za’ife; **19. yy.** Abdî-i Karahisârî, Âbid Efendi, Âciz, Âdile Sultan, Ahmed Bâdî, Aydı Baba, Bahrî, Benderli Cesârî, Bendî Mustafa Baba, Bolulu Hanif, Bursalı Emrî Murad Efendi, Bursalı İffet, Câzib, Eदनâyî, Enderûnlu Halîm, Ereğlîlî Tûrâbî, Eşref Paşa, Fatîm, Fennî, Giryân, Hâfız ‘Ulvi, Hamî, Hasan Rızâ, Hilâlî, Himmetzâde Ahmet Cezbî, Hızır Agazâde Sa’îd Bey, İsmail Nâkâm, Karacizâde İzzet Mola, Keçeçizâde İzzet Molla, Kemahlı İbrahim Hakkı, Kerküklü Ebû Bekir Müftî Efendi, Kilisli Zihnî, Kuddûsî, Leylâ Hanım, Mahmud Celaleddin Paşa, Mehmed Ali Hilmi Dedebeba, Mehmed Lebîb Efendi, Mehmed Nebil, Mehmed Şâkir Gâlib, Mehmed Sıdkî, Mahmûd Fâ’iz, Meşhurî, Mislî İsmâil Hakkı, Molla Mahmud Zu’î, Muhammed Tahir Safveddin, Muhyiddin Rûmî, Mustafa Refik, Münîb, Nâfî, Nâkâm, Nakşibendî Mehmed Murâd, Nigârî, Niyâzî, Numân Mâhir, Nûrî, Osman Nevres, Ömer Şevki Mardinî, Muvakkit-zâde Muhammed Pertev, Râcî Tûrâbî Velîyyüddîn Efendi, Râ’if, Reşid Paşa, Rıfkî, Semiz-zâde Süleyman Rûşdî Efendi, Seyrî, Seyyid Giryân Cemâleddîn Kazâkî, Sıdkî Derviş Mehmed, Sûzi-i Sivâsî, Şâkir Mehmed Efendi, Şamlı Mehmed Râğib, Şeref Hanım, Şevkî İbrahim Efendi, Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi, Tevhîde Hanım, Trabzonlu Âgâh Osman Paşa, Trabzonlu Emin Hilmi, Üsküdarlı Fodlaczâde Ahmed Râsim, Vak’a-Nüvis Ahmed Lütfî, Yenişehirli İzzet.

³ Beyit künyesinde kullanılan kısaltmalar şunlardır: G. (gazel), K. (kaside), Kt. (kit’a), Th. (tahmis), N. (nazım), M. (mesnevi), Mr. (müfred.), D. (Diğer), Müs. (müstezad), Msm. (müsemmen), Mst. (musammat), Msd. (müseddes), Mhm. (muhammes), Mrb. (murabba), Tr. (tarih manzumesi), Tkb. (terkib-bend).

beyitlere yer verilecektir. Verilen örnek beyitlerin dışında kâşânenin kullanıldığı aynı benzetmelere sahip diğer beyitler de dipnot şeklinde gösterilecektir.

Kâşânenin Benzetildiği Somut Unsurlar⁴

Bahçe

Ne semen kalur bu kâşânedede ne gül ne yâsemîn

Kişi kalmaz nesneye aldandığı kalur hemîn Filibeli Vecdî (Kavruk & Selçuk, 2017: 222)

“Bu kâşânedede (bahçede) ne semen ne gül ne de yasemin kalır. Kişi nesneye kalmaz, sadece aldandığıyla kalır.”

Şâir, bu dünya hayatını köşke benzettiği bahçe üzerinden örneklendirerek bu âlemde hiçbir şeyin ebedî olmadığını belirtir. “Kişi kalmaz nesneye” sözüyle de insanoğlunun birlikte olduğu sevgili veya sahip olduğu mülkle de geçici bir süreliğine aldanıp vakit geçirdiğini dile getirir.

Her lâle bir peymânedir her kûşe bir kâşânedir

Gûyâ çemen meyhânedir bülbülleri mest-i nagam Şeyh Gâlib (Özden, 2021: 752)

“Çimenlikler bir meyhane, her köşesi bir kâşâne, çemendeki laleler kadeh, bülbüller de bu bahçenin nağme sarhoşlarıdır.”

Sultan III. Selim’in Topkapı’da İrem Bağı adıyla yaptırdığı bahçe için kaleme alınan kasidede her köşeyi kâşâneye benzeten şâir, çimenlikleri meyhane, laleleri kadehe, bülbülleri de sarhoşlara benzetmiştir.

Beden⁵

Sûret-i ‘aksîn görür ider derûnum seyrini

Hâne-i cism-i harâbum şöyle bir kâşânedür Cenabî Paşa (Kesik, 2018: 52)

“Gönlüm güzelliğinin yansımalarını seyrederken, aşkınla perişan olmuş bedenim şöyle bir kâşâneye benzemektedir.”

Şâir, gönlüne düşen sevgilinin hayaliyle bile darmadağın olduğunu, bedeninin virane olmuş bir köşke benzediğini dile getirmektedir.

Bü’l-aceb kâşâne-i nûrum ki tâb-ı âftâb

Mevce-i deryâ-fürûğ-ı tâbıdır divârımın Nedîm (Kağnıcı, 2008: 7)

“Bedenim olağanüstü bir nur köşkü, güneşin ışığı, duvarımın ışık ve parlaklığının bir dalgasıdır.”

Nedîm, duvarlarına güneş ışığı vurduğu için bedenini parlak bir nur köşküne benzetmiştir. Bu beyitten bazı kâşânelerin deniz kenarlarında inşa edildiği anlamı da çıkarılabilmektedir.

Kâşânenin insan bedenine benzetildiği bir diğer örnek beyit 19. yy. şâirlerinden Meşhurî’ye aittir:

⁴ Yararlanılan beyitler, alınan eserlerdeki imlâya bağlı kalınarak kullanılmıştır.

⁵ Kâşâne kelimesinin beden’e benzetildiği diğer beyitler yüzyıla göre: **16. yy.** Cenabî Paşa G.306/2. **19. yy.** Aydı Baba G.76/6; Semiz-zâde Süleyman Rüşdî G.171/5.

Ne bu endûh-ı cihân bizde acerb Meşhûrî

Biz husûsiyle gam-ı âleme kâşâne miyiz Meşhurî (Aydemir & Çeltik, 2017: 146)

“Meşhurî, dünyanın bütün kederleri hep bizi bulmakta doğrusu, özellikle bedenimiz cihanın bütün dertlerinin sığındığı bir köşk müdür?”

Şâir uğradığı musibetlerden artık yaka silkmekte ve bunu abartacak şekilde dünyadaki bütün bela ve sıkıntıların kendi bedenini yuva edindiğini dile getirmektedir.

Câmi

Kâşânenin câmiye benzetildiği tek örnek 17. yüzyıl şâirlerinden Bosnalı Sâbit'e aittir:

Kubbe kandîlleri dâ'ire-i hal-kârî

Zav-ı kâşâne-i tâ'ata zer-endûde tavân Bosnalı Sâbit (Ayдын, 2019: 717)

“Kubbeyi aydınlatan daire şeklindeki süslü kandiller, ibadet yerini süsleyen ise altın yaldızlı ışıklardır.”

Şâir, camilerdeki kandil ve süslerin yaldızlı ışıklarının, adeta büyük ve görkemli bir kâşâne havası uyandırdığını ifade etmiştir.

Dergâh/Tekke

Ey sanem şevkun beni gör kim ne giryân eyledi

Zâhidün her dem mekânı gûşe-i kâşânedür Hayretî (Gök, 2017: 451)

“Ey güzel gör beni arzun nasıl ağlatıyor, öyle ki zahidin her zaman vakit geçirdiği yer tekkenin bir köşesidir.”

Şâir, sürekli ibadetle meşgul olan, dünyaya meyli olmayan zahit ve sofuların günün bir büyük bölümünü orada geçirdikleri tekkeyi kâşâneye benzetmiştir.

Aşağıdaki beyitte de 17. yy. şâirlerinden Siyâhî Dede, kâşaneyi dergâha benzetmiştir:

Serv-i ser-efrâz-ı harim-i nizâm

Âstin-i kâşâne-i bâğ-ı kelâm Siyâhî Dede (Cangöz, 2010: 1)

“(Ey) nizam dairesinde benzerlerinden üstün olan ve ey söz bahçesi dergahının eşiği.”

Bir dergâhta o yolu kuran, yahut müritlerce öyle bilinen velî veya kurucuya yakın birinin türbesi varsa, o dergâha kapı eşiği anlamına gelen ve terim bakımından en büyük dergâh manasını ifade eden “âstan veya âsitane” (Gölpınarlı, 1963: 13) denir.

Dünya⁶

Ma'nîde bir dûd peydâ kılmış âteşdür cihân

⁶ Kâşâne kelimesinin dünya'ya benzetildiği diğer beyitler yüzyıla göre: **14. yy.** Nesîmî G.364/7. **16. yy.** Edirneli Nazmî G.2855/7, G. 6444/5; Gelibolulu Mustafa Âlî G.127/1, Kt./102; Kütahyalı Rahîmî G. 202/1; Üsküdarlı Aşkî G. 526/2. **17. yy.** Azmîzâde Hâletî K. 26/41; Beyânî G.784/9; Ferîdî G.277/4, G.305/3; İsmetî G.77/2. **18. yy.** Belîğ Mehmed Emîn Tkb.1/24; Erzurumlu Zihnî G.8/1; Moralı Azîz G.291/1. **19. yy.** Hilâlî G.15/3; Himmetzâde Ahmed Cezbî N. 143; Meşhurî Tazmin 4/2, G.17/6; Misli İsmâil Hakkî G.128/2; Niyâzî K.27/2; Mustafa Refik Tr. 3/25.

Sûretâ bir hûb kâşî kubbelü kâşânedür

Bâkî (Şahin, 2011: 192)

“Dünya, görünürde kubbesi çinilerle kaplı güzel bir köşk olsa da gerçekte dumanı yayılan ateş gibidir”

Dünya dış görünüşü bakımından kubbeli bir eve benzer; aslında bu beyitteki “dünya ateşten yayılan bir dumandır” söylemi Bâkî'nin evrenin oluşumuyla ilgili dünya başlangıçta bir gaz bulutuydu iddiasına işaret ettiği söylenebilir.⁷

Beyitte geçen “kâşî” kelimesi beyaz topraktan yapıp fırında pişirilen ve üzeri sırlanan cilalı fayanslara verilen isimdir. Bu beyitte dünya bir kâşâneye benzetilmişse de biz o benzetmeden kâşânelerin kubbeli olduklarını ve o kubbelerin de güzel beyaz fayanslarla (kâşîlerle) süslenmiş olduklarını öğreniyoruz (Yıldızhan, 1997: s.107).

Hey nolaydı olmayaydı menzilüm

Dehr gibi şûm bir kâşâne kâş

Edirneli Nazmî (Turhan, 2017: 169)

“Keşke dünya gibi uğursuz bir kâşâneye yolum düşmeseydi.”

Şâir, yaşadığı acılar nedeniyle dünyaya gelişinden ötürü duyduğu ızdırabı keşke yolum dünya gibi bedbaht bir köşke denk gelmeseydi, diyerek duygularını dile getirmiştir. Dünyayı şom bir kâşâneye benzetmiştir.

Göz⁸

Tek hemân teşrîf etsün istemez mi gönlümüz

Çeşm-i ter kâşâne-i şâh-ı hayâlün olmağı

Beyânî (Başpınar, 2008: 608)

“Gönlüm nasıl ki sevgilinin teşrif etmesini istiyorsa, hayal şahının köşkü benim gözlerimdir.”

Şâir, sevgilinin kendisine gelmesini arzularken, bir yandan hayalini bile köşke benzettiği gözlerinde sürekli görmek istediğini söyleyerek, sevgiliye kavuşmanın mümkün olmadığı yerde, köşke benzettiği gözlerinde sürekli olarak sevgilinin hayaliyle baş başa kalmak istediğini dile getirmektedir.

Kış Evi⁹

“Kış evi” başlığını “köşk” kelimesinden ayrı bir başlık altında ele almamızın nedeni bu beyitlerde kış, kar, soğukluk, ateş ve ısınma vb. kelimelerin geçmesi ve kış aylarının vurgulanmış olmasıdır.

Sûz-ı ‘aşkunla bir şeb âh idicek

Korkaram oda yanar kâşâne

Bâkî (Şahin, 2011: 192).

“Senin aşkının yakıcılığıyla bir gece âh edince, kâşâne ateşte yanar diye korkarım.”

⁷ Şâirin bu söylemi evrenin yaratılış aşamalarını anlatan “Fussilet” sûresine dayanmaktadır. “Sonra duman halinde göğe yöneldi...” (Fussilet/11).

⁸ Kâşâne kelimesinin göz'e benzetildiği diğer beyit: 17. yy. Süheylî G.68/4.

⁹ Kâşâne kelimesinin kış evine benzetildiği diğer beyitler yüzyıla göre: 17. yy. Filibeli Vecdî K.21/9; Süheylî G.151/3. 18. yy. İbrahim Tırsî G.184/1. 19. yy. Benderli Cesârî G.191/5.

Bâkî bu beyitte “kâşâne” kelimesini kış evi anlamını çağrıştıracak şekilde kullanmıştır. Şâir, sevgiliye hitaben “senin aşkının yakıcılığıyla bir gece âh edince kâşâne ateşte yanar diye korkarım” diyerek hususi ısıtmalı kış evlerinde ara ara bir kıvılcımla bile kâşânelerde yangın çıktığını da bize beyitle bildiriyor.

Soğukluk, ısınmak ve kış kelimelerinin geçtiği bir diğer örnek beyit 17. yy. şâirlerinden Bosnalı Sâbit'e aittir:

Serdî-i mihrün görüp cânım ısındı hecrüne

Külhan-ı mihnetde kim kâşâne-i deydür bana Bosnalı Sâbit (Aydın, 2019: 644)

“Sevgilinin soğukluğunu gören gönlüm, ondan uzak kalmanın vermiş olduğu hararetle ısındı. O yüzden bu sıkıntı veren dünya bana kış evi gibidir.”

Sevgilinin güneşe benzetildiği bu beyitte ilgisizliği karşısında âşık'ın gönlünün yandığını ve dünyanın kendisine bir kış evi gibi geldiğini dile getirmektedir.

Kuş Yuvası¹⁰

Gülgüli nakş eyleyip kâşânesin bülbüllerin

Yapdı mevsim hâtır-ı vîrânesin bülbüllerin Servet (Özdemir, 2015: 178)

“Bahar mevsimi, bülbüllerin viran olmuş hatırlarını yeniden yaptı ve yuvalarını güllerle bezedi.”

Şâir mevsimin, bülbüllerin viran olmuş hatırlarını yeniden yaptığını ve bülbüllerin gönlünü hoş ettiğini dile getirmektedir. Beyitte geçen gülgüli gül renkli, pembe; kâşâne ise köşk, yuva anlamına gelmektedir. Beyitte köşkların çeşitli çiçek motifleriyle bezenmesi uygulaması hatırlatılmaktadır. Mevsimin bülbüllerin yuvasına gül motifi nakşederek bülbüllerin gönlünü hoş etmesi, baharın gelişyle güllerin yeniden açması ve âşık olan bülbülün mâşuk olan güle tekrar kavuşması anlamındadır.

Kâşânenin kuş yuvasına benzetildiği bir diğer örnek 19.yy. kadın şâirlerimizden Tevhîde Hanım'a aittir:

Dil-figâra küşâd idi yârin sa'âdethânesi

Uçdu koldan şahbazım boş kaldı kâşânesi Tevhîde Hanım (Polat, 2021: 152)

“Sevgilinin evi yaralı gönlüme açılınca doğan kuşu kanatlanıp uçtu yuvası boş kaldı.”

Beyitte şahbaz kuşunun uçmasıyla yuvasının boş kaldığından bahsedilir.

Köşk¹¹

¹⁰ Kâşâne kelimesinin kuş yuvası'na benzetildiği diğer beyitler yüzyıla göre: **17. yy.** Nehcî R.493/2. **19. yy.** Bursalı Emrî Murad Efendi G.127/4.

¹¹ Kâşâne kelimesinin köşk'e benzetildiği diğer beyitler yüzyıla göre: **15. yy.** Necâtî G.293/5, G.134/2. **16. yy.** Azîzî Tr.12/1; Behiştî G.484/4; Bursalı Rahmî G.100/4, G.111/5, G.161/5, G.168/4, Mst. 3. 5/1; Cenâbî G.209/1; Edirneli Nazmî G.2952/5, G.2982/4; Gelibolulu Mustafa Âlî G.132/3, G.260/4, G.1260/7, G.947/7, G.1334/3, Kt./164; Hayâlî G.370/4; Kabûlî İbrahim Efendi G.59/1; Mostarlı Hasan Ziyâ'î K. 11/4, G. 207/4, G. 398/1; Muhibbî G.1250/1, G.3303/5; Ramazan Behiştî G. 484/4; Sehâbî G. 163/1, G. 327/1; Edirneli Şevkî G.152/8; Ümîdî Ahmed G. 119/3; Üsküdarlı Aşkî G. 495/5; Sebzî G. 811/6. **17. yy.** Ahmed Nâmî G. 278/5, Tr. 21/2, G. 106/5; Azmizâde Hâletî K27/1, G.328/3, Tr. 8/1, G.362/2; Beyânî G.636/5, G.729/7; Bosnalı Sâbit G.6/3, G.143/3; Emetullâh Hanım Tkb.3/2; Filibeli Vecdî G.56/3; Mezâkî G.32/6, G.184/6; Nâbî G.424/7, G.871/5, Tr.110/7, Tr.8/1; Nâ'îlî-i Kadîm K.16/20, G.45/1; Nâzik G.31/6, G.90/6; Nev'î G.93/2; Nef'î K.34/1, K.34/14; Nehcî G.186/1, G.188/2; Nev'î-zâde Atâyî G.67/1; Sabrî-i Şâkir G.106/5, G.141/7, G.438/5; Sa'dî K.2/10; Siyâhî Dede K.15/3, K.6/17; Süheylî K.3/4, G.135/3, G.314/1; Sükkerî G.10/3; Şehrî Tr.9/6; Şu'ûrî Tr.56/3. **18. yy.** Belîğ Mehmed Emin G.132/1, K.9/27, Tr.1/18; Diyarbakırlı Hâmî Ahmed G.5/11; Dürrî Ahmed G.70/1, Tr.30/3, Tr.48/4; Enderûnlı Hâmîd K.2/16, G.38/4; Erzurumlu Zihnî G.256/5, G.14/2; Hanyalî Nûrî Osmân Tr.47/7, Tr.254/3; Haşmet G.200/5, G.229/5; İhyâ Tr.47/7, Tr.51/6; İzzet Ali Paşa M. 1/8; Kâmî Tr.14/1, Tr.20/3, Tr.20/5, Tr.20/11, Tr.59/8, Tr.72/16; Kânî Tr.50/35, G.194/1, G.89/11, G.194/6; Lebîb Tr.1/1, Tr.23/4; Mehmed Sâlim Tr.14/5,

Sözlükte ilk karşılığı köşk olarak verilen kâşâne kelimesi, klâsik Türk şiirinde de en fazla bu anlamıyla kendisine yer bulmuştur. Bu yüzden örnek beyitlerde de kâşâne kelimesinden ziyade beyitte geçen diğer kavramların kâşâne kelimesiyle olan ilgisi üzerinde durulmuştur.

Benefşe kendüyi zülfüne teşbîh itse incinme

Ki ol bir şâhid-i kâşânedür bâzâre düşmüşdür

Bâkî (Şahin, 2011: 152)

“Menekse kendisini senin saçına benzetirse bundan alınma. Çünkü o pazara düşmüş bir kâşâne güzeldir.”

Osmanlı toplumunda “şâhid-i kâşâne” kavramı pazarda satılan güzel esirlere denmektedir. Esirler de kendi arasında kıymet derecesine göre kimisi yerde kimisi de köşkteki camekân içinde müşterilere takdim edilmektedir. Camekân içinde sergilenenler de en kıymetli olan cariyelerdir. Toplum içinde bu güzellere kâşâne güzeli denmektedir (Şahin, 2011). Bu beyitle birlikte bazı kâşânelerde esir alınan güzellerin bulunduğunu, bunların zaman zaman (değerlerine göre) orada veya pazarda satıldıklarını anlıyoruz. Ayrıca menekşe, köle ve cariyelere isim olarak sık verilir. Şiirde buna da işaret edilmiştir.

A. Talat Onay da “şâhid-i kâşâne” kavramını cariyeye olarak anlamlandırmıştır. Cariye ve kölelerin pazarda satılmasına işaret edilerek burada böyle bir ifade kullanıldığını (2013: 380) söyler. Kâşâne köşkün yanısıra sözlüklerde kış aylarında ikamet edilen veya camekânlı kışlık oda anlamına gelir. Bu anlamda beyitteki kâşâne ve menekşenin birlikte zikredilmesi bazı hassas çiçeklerin kışın dondan korunmak için serada yetiştirilmesiyle ilgili olmalıdır. Menekşe yerde yetişen bir çiçektir. Bu bakımdan kıymeti olmayan değersizliği temsil eder; diğer yandan koyu rengi sebebiyle saçta benzetilir. Beyitte, değeri olmayan bir güzel olarak görülen menekşenin kendisini sevgilinin saçına benzetmesi, bir çeşit haddini aşma olarak görülmüş ve Bâkî onu pazara düşmüş bir kâşâne güzeli (şâhid-i kâşâne) olarak tavsif etmiştir. Şâhid-i kâşâne tabiri de bu tür pazara düşmüş cariyelerin camekân arkasında teşhir edilmeleri sebebiyle geliştirilmiş bir tabir olabilir. Değer bakımından yerlerde sürünen birinin, içinde bulunduğu hâle bakmadan kendisini yüce birine benzetmesinin yersizliği böyle bir tabloyla ifade edilmiştir (Şahin, 2011: 151).

Kâşânemün Sehâbî ki gamdur mücâviri

Bir hışt-ı köhnesin Kum u Kâşân’a virmezim

Sehâbî (Bayak, 1998: 135)

“Köşkümün komşusu üzüntü ve gamdır, âşık, o virane kâşânenin yıpranmış bir tuğlasını, İrân’ın Kum ve Kâşân şehirlerine değişmez.”

Şâirin beyitte bu şehirlerden bahsetmesinin sebebi İrân’ın en zengin şehirleri olmalarıdır. Ayrıca ‘Kâşân’ın bu haliyle “hışt-ı köhne”nin zıddı olması kadar ‘kâşâne’ ile ses benzerliğine sahip olması dolayısıyla beyite akıcılık kazandırmıştır. ‘Mücâvir’ bir yere devamlı kalmak üzere göç eden kişiler için

G.292/2; Mehmed Sıdkî Esif G.64/7; Mehmet Tahir Efendi G.263/2; Mustafa Sıdkî G.2/1; Morali Aziz G.103/7; Nedim Tr.39/1, Tr.45/4, K.28/9; Neyli R.21/216; Priştineli Nûri G.21/2, G.85/4, G.214/3; Servet Tr.3/6; Sünbülzâde Vehbî K.9/51, K.11/58, K.7/62, Mst. 1/6; Şeyh Gâlib Tr. 14/17; Şekûrî G.212/1. 19. yy. Bursalı Emrî Murad Efendi Th. 118/1, N. 84, N. 89, Mhm. 4/1, Mhm. 12/4, G.213/1, G.256/4, G.261/2, G.320/5, G.422/3; Câzib G.408/6; Fennî G.71/18; Hâfız ‘Ulvi G.8/1, G.8/8, G.223/1, G.94/3, G.198/6; Hasan Rızâ N.57/6, N.89/1, N.105/3, N.112/2, N.147/12, N.161/3, N.185/6; Karacızâde İzzet Molla G.50/9; Kerküklü Ebû Bekir G.17/3, G.83/2, G.34/2; Kilisli Zihni G.45/5; Mehmed Lebîb Efendi G.59/2; Misli İsmâil Hakkı K. 18/26, G.228/3; Nâfi’ Msd. 1/1, G.61/7; Nâkâm G.49/7, G.242/3, G.247/2; Numân Mâhir Tr. 11/25, Tr. 13/4, G.58/2, G.113/3; Ömer Şevki Mardini D. 82/9; Muvakkit-zâde Muhammed Pertev G.100/7, G.206/3, G.220/1, G.486/5, G.498/5, Tr. 6/5; Şevki İbrahim Efendi G.136/8; Trabzonlu Âgâh Osman Paşa K.9/1, D. 110/2, D. 124/4, D. 155/5; Yenişehirli İzzet G.128/5, G.142/5.

kullanılır. Bu anlamda daha çok Mekke ve Medîne'ye diğer İslam topraklarından göç eden insanlar için, kullanılması dolayısıyla şâir, üzüntü ve kederin de âşık'ın evinden hiç gitmemek üzere yerleştiğini dile getiriyor (Bayak, 1998: 309).

Köşk'le ilgili verdiğimiz son örnekte ise beyitlerde yer alan kelimelerden ziyade beyitlerin anlamından dolayı kendilerine yer verilmiştir:

Ma'sûkun ile bu şeb kâşânemi teşrîf et

Zevk eyleyelim anda ey yâr tek ü tenhâ

Kâşâne-i vîrânem gâyet size lâyıkdır

Şâhâne safâlar kıl tâ subha kadar şâhâ

Hâfız 'Ulvî (Canlı, 2009: 197)

“Sevdiğin ile bu gece sizlere layık köşküme gel, beraber sabaha kadar eğlenelim.”

Şâir, sevgilisini, onun mâşuk'u ile birlikte evine davet etmektedir. Evinin onlara layık olduğundan söz ettikten sonra da onlara hizmet edebileceğini dile getirir. Rakibin eve davet edildiği, hizmet gördüğü gibi durumlara çok sık rastlamadığımız klâsik Türk şiirinde bu ifadelerin yer aldığı beyitlerle şâir, bütün bu klâsik çerçevenin dışında bir söylemde bulunmuştur.

***Meyhane*¹²**

Sakf-ı feleke germ olıcak cür'a saçarız

Kâşâne-i mihnette şu ayyaşlarız biz

Necâtî (Bozkurt, 2019: 251)

“Feleğin kubbesindeki hararetin artmasından dolayı yerin serinlemesi için elem meyhanesinde, kadehteki son yudumu yerlere saçan sarhoşlarız.”

Necâtî, gökyüzündeki sıcaklıktan dolayı hararetin artmasıyla, yeryüzünün serinlemesi adına kadehteki son yudumu zemine damlattığını dile getirmektedir. Bununla birlikte meyhaneyi ıstırap köşküne benzetererek, kendisini ve arkadaşlarını da o köşkteki sarhoşlar zümresi olduğunu ifade eder.

Rûm'un öykünmeye bir 'işret-i kâşânesine

'Acem'ün kim anılır şol Kum u Kâşân u Rey'i

Edirneli Nazmî (Turhan, 2017: 197)

“Rûm diyarının iftilhar edecek bir şeyi varsa meyhaneleridir. İran'ın ise Kum, Kâşân ve Rey'ine öykünülür.”

Şâir, ses benzerliklerinden yararlanarak şehir ve mekân üzerinden beyte akıcılık kazandırmıştır.

Ney

Bûrc u bârûsu sanem-hâne-i çarh-ı edvâr

¹² Kâşâne kelimesinin meyhane'ye benzetildiği diğer beyitler yüzyıla göre: **16. yy.** Edirneli Nazmî G. 3614/1, G.6445/2; Gelibolulu Mustafa Âlî K.20/1, G.965/2, G.1043/4, G.1469/6; Hayâlî G.424/5; Revânî G.200/1, G.425/1, G.207/5; Sehâbî G. 332/4; Edirneli Şevkî G.125/4; Ümidî Ahmet G. 215/1; Usûlî G. 93/4; Zâtî G. 396/1. **17. yy.** Beyânî G.378/6, G.455/8; Mu'în K.5/11; Nâzik G.218/10; Nehcî R.437/2; Azmîzâde Hâletî Mr. 373; Nev'î G.375/2, G.475/1; Tâlib Ahmed Bosnavî G.36/4. **18. yy.** Erzurumlu Zihnî G.299/3; Haşmet G.128/4; Mehmed Sâlim G.99/3; Mehmed Sıdkî Esîf G.4/4. **19. yy.** Enderûnlı Halîm G.89/3; Hamî G.195/1; Kilisli Zihnî G.54/2; Misli İsmâil Hakkı G.202/6; Semiz-zâde Süleyman Rüşdî G.116/8; Şeref Hanım Th. 8/3; Trabzonlu Âgâh Osman Paşa G.85/4, D. 86/1.

Yek-sütûn üzre iken cümle-i kâşâne-i ney Şeyh Gâlib (Ertürk, 2009: s.117)

“Bütün mükemmel evleri kapsayan ney yek sûtûn iken (bir beden iken) kale gibi sığınak ve siperhâne idi devreden zaman içinde puthâne.” (Öztekin, 2007: 51)

Şâir, neyi bir köşk gibi tasavvur etmekte ve ney, tek sütun üstüne inşa edilmiş bir kâşanedir.

Neyin bütün delikleri, tek sütun üzerindeyken kalesi ve kale duvarı zamanın feleğinin puthanesi olmuştur. Neyin tek sütun olması, onun sazlıktaki kâşâne halini anlatmaktadır. Felek dokuz tanedir ve neyde de dokuz boğum vardır. Kâşâne tek sütun iken feleğin puthanesi olması bu yüzdendir.

Çeşm-i pür-hûndan alır rengini gülzâr-ı tarab

Dâğlardan yaraşır revzen-i kâşâne-i ney Şeyh Gâlib (Öztekin, 2007: 50)

“Mutluluğun gül bahçesi rengini kan içindeki gözlerden alır. Ney köşkünün pencereleri dağlardan oluşursa yaraşır.”

Şâir, neyi bir kâşâne gibi hayal etmekte ve o kâşânenin pencerelerini, ateşle oluşan yaraya benzetmektedir.

Kâşânenin, neye benzetildiği örneklerin Şeyh Gâlib'te bulunması onun Mevlevî olması ve mevlevîlikte ney ögesinin önemli bir konumda bulunmasıyla açıklanabilir.

Ser/Baş

Seründe dâğdan dervâzeler revzenler aç zîrâ

Serây-ı pâdişâh-ı ‘aşkdır kâşânesiz olmaz İzzet Ali Paşa (Tatlıkatık, 2020: 273)

“Başında yaralardan kapı ve pencereler aç, zira aşk şahının sarayı bunlarsız olmaz.”

Aşk veya güzellik hükümdarı olarak nitelendirilen sevgilinin sarayı, âşık'ın serinde kurulmuştur. Âşık'ın seri aşk sultanının sarayı olarak hayal edilir ve başında yaralar açılması tavsiye edilir, çünkü aşk padişahının sarayı için çatı katındaki odacıklar ve kuş yuvaları şarttır.

Samimi âşık'ın nişanelerinden biri de kendi bedeninde yaralar açabilmesi olduğundan, başta açılan yaralar saray kubbelerinde bulunan kuş yuvalarına benzetilerek yaraların âşık için olmazsa olmaz nitelikte olduğu ifade edilir. Klâsik türk şiirinde şâirler, sevgiliden yana gelen eziyetler neticesinde sinelerinde yaralar açıldığını dile getirirken, İzzet Ali Paşa ise orijinal olan bu benzetmesinde genel olarak sine yerine serinde yaralar açılmasını isteyerek geleneğin dışına çıkmıştır.

Sevgili¹³

Yohsa bu kâşâne bir mahbûbe-i mümtâzdur

Nakşının her noktası bir hâl-i miskiyü'l-hitâm Dürrî Ahmed (Vural, 2019: 184)

“Güzelliğinin her noktası misk kokulu benleriyle güzel bir şekilde tamamlamakta, yoksa bu kâşâne seçkin ve sevilen bir âfet midir?”

¹³ Kâşâne kelimesinin sevgili'ye benzetildiği diğer beyitler yüzyıllara göre: **16. yy.** Muhibbî G.1202/3. **17. yy.** Azmizâde Hâletî K. 27/1.

Şâir, her bir ayrıntısını beğendiği ve misk kokulu benlere benzettiği köşkü, güzel bir kadın gibi hayal etmektedir.

Şarap Kadehi

Ey bâde-i gül-çehre müdâm al giyersin

Bu şive nedir şâhid-i kâşâne değilsen

Necâtî (Acar, 2009: 68)

“Ey gül yanaklı, eğer pazarda satılan güzellere değilsen bu şiven nedir ve neden sürekli kırmızılar içerisinde.”

Pazarda kıymeti yüksek esirler köşk içerisindeki camlı odada sergilenirlerdi. Şarap da cam kadeh içinde bulunduğu için olmalı kadeh kâşâneye, şarap da şâhid-i kâşâneye benzetilmiştir.

Yanak

Sâde düşmüş hâlden yârun ruhu kâşânesi

İy dil-i bî-çâre kimdür bî-meges hab isteyen

Cem Sultan (Ersoylu, 1981: 216)

“Ey çaresiz gönül! sineksiz bir uyku çekmek isteyen de kimdir. Sevgilinin yanak köşkü benlerden dolayı gösterişsiz kalmıştır.”

Cem Sultan’a ait bu beyit farklı şekilde okunmaya müsait bir yapısı bulunmaktadır.

Nasıl sineksiz bir uyku çekmek mümkün görünmüyorsa, sevgilinin yüzüne hâl/ben olmadan düşünmek de imkânsızdır. Bir diğer yorum ise: yüzünde hâl/ben olmadığı için sevgilinin yanağı sade, gösterişsiz kaldığı şeklinde de anlaşılabilir.

Kâşânenin Benzetildiği Soyut Unsurlar

Murâd/İstek¹⁴

Kâşâne-i murâdımı pür-zîver eyledim

Nakş u nigâr-ı dîde-i hûn-bâr-ı ye’sden

Şeyh Gâlib (Özden, 2021: 517)

“İsteklerimin köşküne nakış ve resimleri yapabilmek için sürekli kanlı gözyaşları akıtmaktayım.”

Âşık’ın istekleri bir köşke benzetilir ve bu isteklerine kavuşabilmek için sürekli gözyaşları döker. Âşık bu köşkün nakışlarını, süslemelerini ümitsizlikle gözlerinden saçtığı kanlı yaşlarla yapmıştır.

Kanlı gözyaşı beyitlerde kırmızı boyaya teşbih edilir. Kanlı gözyaşları, nakış ve resim yapmak için kullanılmak üzere kullanılan kırmızı renkli boya yerine kullanılmaktadır.

Aşk¹⁵

Medd-i basarum sâha-i gülzâr-ı ‘ademdür

Asûde-dil-i gûşe-i kâşâne-i ‘aşkam

Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 1991: 566)

¹⁴ Kâşâne kelimesinin istek ve arzu’ya benzetildiği diğer beyitler: 19. yy. Numân Mâhir G.17/7; Muvakkit-zâde Muhammed Pertev G.437/3; Şeref Hanım Tr. 31/3.

¹⁵ Kâşâne kelimesinin aşk’a benzetildiği diğer beyit: 17. yy. Tâlib Ahmed Bosnavî G.40/3.

"Uzak görüşüm, yokluk bahçesine kadar uzanır, aşk köşkünün köşesinde gönlü huzur dolu bir haldeyim."

Fehîm Dîvânı'nda aşkın teşbih edildiği mekân kâşânedir. Âşık, aşk köşkünün kuytu bir köşesinde gönlü huzura ermiş bir şekilde günlerini geçirmektedir.

Cefâ/Mihnet

Vefâ bâzârının gevher-fürûşu

Cefâ kâşânesinin bâde-nûşu

Necâtî (Bozkurt, 2019: 68)

"Ey vefa pazarının cevher saçanı, cefa köşkünün şarap içeni!"

Sevgiliden gelen eziyet, âşık'a mutluluk ve huzur verdiği için, içinde şarap ve eğlence meclislerinin tertip edildiği, aşk şarabının yudumlandığı bir köşke benzetilmiştir.

Sakf-ı feleke germ olıcak cür'a saçarız

Kâşâne-i mihnette şu ayyaşlarız biz

Necâtî (Bozkurt, 2019: 251)

"Biz hararetlenince felek göğüne şarap tortusu saçan, dert köşkündeki ayyaşlarız."

Eziyet ve mihnet, bir yandan arzu edilemeyen bir durum gibi görünse de aslında âşık'ın içinde hayatını sürdürmekten zevk aldığı ve sürekli yudumladığı aşk şarabı ile her daim sarhoş olarak yaşadığı bir köşke benzetilmiştir. Ayrıca bu beyitte kadehinin dibindeki cür'a denilen tortu kısmının havaya doğru saçılması âdetine telmih yapılmıştır.

Kâşâne-i cevr olmaga ol şâha mübârek

Çak vaz'-ı esâsında beni eyledi kurbân

Azmîzâde Hâletî (Özkul, 2019: 147)

"Eziyet sarayı o padişaha (sevgiliye) hayırlı olmasın. Çünkü (o sarayın) temelinde beni kurban etti."

İslam dininde yeri olmayan uygulamalardan biri de köşk vb. yapılar için kurban kesme olayıdır. Hâletî, beytinde bu uygulamaya da işaret eder.

Cennet Köşkü'¹⁶

Yüri var bağ-ı Rıdvânı bana 'arz eyleme zahid

İrüp mücellâ-yı hüsn-i yâra kâşânededen geçdüm

Ümîdî Ahmet (Buyruk, 2009: 324)

"Ey zahid! bize sürekli cennet bahçelerini anlatıp durma. Biz sevgilinin ayna gibi parlak yüzüne bakıp, (cennet) köşklerinden geçmişiz."

Şâir, sevgili uğruna hatibin vaazında bahsettiği cennet bahçesi ve köşklerinden vazgeçtiğini dile getirmektedir.

Tûde-i müşğ ü zeberced bir yeşil yaprağadır

Mevt-i ahdardır eden kâşâne-i Rıdvânı sebz

Şeyh Gâlib (Ekici, 2016: 381)

¹⁶ Kâşâne kelimesinin cennet köşkü'ne benzetildiği diğer beyitler yüzyıla göre: **16. yy.** Hüdayî-i Kadîm G.121/5. **18. yy.** Hanyalı Nûrî Osmân Tr.95/6.

“Misk kokuları ve zebercedler (Cennet bahçesinin) bir yaprağıdır. Cennet köşkünü yeşillendiren ise, yeşil ölümdür.”

İnsanoğlunun cennete gitmesi için öncelikle ölmesi gerekmektedir. Şâir burada ölümü, yeşil renkli hayal etmekte ve bu ölümün Rıdvan köşkleri olan cennetin köşkerini yeşillendirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca zeberced, zümrütten daha açık yeşil olup zümrüt kadar değerli değildir. Bu beyitte yeşil rengiyle yaprağın benzetilene olarak geçer.

Fikir

Klâsik Türk şiirinde taradığımız divânlar içerisinde kâşânenin düşünceye benzetildiği tek örnek 19. yy. şâirlerinden Hasan Rızâ tarafından verilmiştir:

Rıza kâşâne-i fikrimde vüs'at yokdur ammâ kim

Hayâlim nakş iden hâmem dehânım bî-zebân söyler Hasan Rızâ (Karaman, 2009: 109)

“(Ey) Rızâ! fikir köşkümde genişlik yoktur; ama düşlerimi süsleyen kalemim, ağzım dil olmaksızın söyler.”

Hasan Rızâ, kendi şâirliğini övmüş, düşüncelerini ifade etmekte kaleminin yeteneğine işaret etmiştir.

Gökyüzü/Felek¹⁷

‘Âli o kadar kadri ki dergâhına nisbet

Kâşâne-i nüh-tâk-ı felek teng serâdur Neşâtî (Savran, 2003: 316)

“Kıymeti o kadar yüce ki sarayına nazaran dokuz katlı felek köşkü yanında küçük kalır.”

Neşâtî o devir inancıyla ilgili olarak feleklerin yeryüzü üzerine soğan halkaları gibi bir kubbe şeklinde inmesine işaret etmektedir. Övülen kişinin sarayına göre, dokuz kat felek köşkerlerinin kubbesi, çok küçük kalır.

Kâşâne-i gerdûn yıkılır âha tayanmaz

Cânlar yakanın sanma ki cân u dili yanmaz Sünbülzâde Vehbî (Kara, 2015: 23)

“Âh öyle tesirlidir ki, edilen âh'ın etkisiyle feleğin evi, gökyüzü yıkılır, sanma ki canlar yakanın canı, gönlü yanmaz.”

Kötülük yapanın veya ona aracı olanın muhakkak yapmış olduğu kötülüğün cezasını çekeceğini ve bunun İlâhî adaletin değişmez bir kanunu olduğunu bildiren Vehbî, ayrıca zulmün sonunun pişmanlığa tebdil edeceğini bildirmiştir.

Kâşânenin feleğe benzetildiği son örnek beytimiz ise 19. yy. şâirlerinden Nûrî tarafından söylenmiştir.

Yıkamaz tişe-i gam hemçü ‘amûd-ı âh-ı derûn

Zîr-i kâşâne-i eflâke dem-â-dem tayanur Nûrî (Yılmaz, 2010: 123)

¹⁷ Kâşâne kelimesinin felek/gökyüzü'ne benzetildiği diğer beyitler yüzyıla göre: 16. yy. Bursalı Rahmî K.12/17; Gelibolulu Mustafa Âli G.1162/4; Hayâlî G.234/1; Senî Ali G.70/10, G.234/8; Üsküdarlı Aşkî G. 336/7; Zâtî K. 71/27, K. 86/18, K.63/7. 18. yy. Şekûrî G.314/2; Lebîb K.5/4. 19. yy. Kilisli Zihmî G.36/3.

"Gam kazması, içteki âh sütunlarını yerle bir edemez; çünkü her defasında felek köşkünün altına dayanır."

Gam baltaya benzetilmiş ve âşik'ın içindeki âh sütunlarını yıkamaz şekilde tahayyül kurulmuştur.

Gönül¹⁸

Klâsik Türk şiirinde köşk kelimesinden sonra kâşânenin en fazla teşbih edildiği unsur gönüldür. 14.yy. hariç her dönemde örnekleri mevcuttur.

Göz açup gördüm yüzün 'ışkunla memlû oldı dil

Revzen-i kâşânenen kesb-i havâ mıdur garaz

Hüdâyî-i Kadîm (Ulualan, 2020: 108)

"Dünya tüccarı elde malımız yoksa ne yapalım sevgi hazinesinin saklı olduğu yıkık bir gönlümüz vardır."

Hüdayî, gönlünün zengin olduğunu ve sevgi ile dolup taşıdığını dile getirmektedir. Köşkler, devasa ve gösterişli yapılardır. Köşkerin bu özelliklerinden yola çıkarak gönül kavramı kâşâne mefumuyla somutlaştırılma yoluna gidilmiştir. Bu benzetmeyle sevgiliye gönülde ne kadar büyük bir yer ayrıldığı dile getirilmiştir.

Şitab idüp şitada rıhlet itme hânedan çıkma

Ziya-bahş ol otur ateş gibi kâşânenen çıkma

Kabûlî İbrahim Efendi (Erdoğan, 2008: 700)

"Ey sevgili acele karar vererek bu soğukta ışık saçan ateş gibi gönlümden ayrılma."

Sevgiliye seslenen şâir, acele karar verip gönlünden ayrılmasını istememektedir. Ayrıca kâşâneler kış evi olarak kullanıldığından dolayı gerçek anlamını da düşündürecek şekilde beyitte kullanılmıştır.

Tîredür zülfün gamından bu dil-i vîrânemüz

Gün yüzün 'arz eyle tâ rûşen ola kâşânemuz

Muhibbî (Zöhre, 2016: 153)

"Bu deli gönlümüz saçının gamından dolayı karanlıktır. Güneş yüzünü sun ki yuvamız aydınlansın."

Sevgilinin saçlarının gamından dolayı âşik'ın gönlü karanlıkta kalmaktadır; ancak o güneşe benzeyen yüzünü gösterdiği zaman kâşâne aydınlanmış olacaktır. Muhibbî, sevgilinin yüzünü parlaklığı sebebiyle güneşe, gönlünü ise yıkılmış bir kâşaneye benzetmiştir.

¹⁸ Kâşâne kelimesinin gönül'e benzetildiği diğer beyitler yüzyıla göre: **15. yy.** Cem Sultan G.331/3. **16. yy.** Bursalı Rahmî G.147/4; Cenâbî G.44/2, G.306/2; Edirneli Nazmî G.927/3, G. 4136/4, G. 4623/5, G.2041/3; Gelibolulu Surûrî Kt./5; Gelibolulu Mustafa Âlî G.577/2, G.818/3; Kabûlî İbrahim Efendi G.348/1; Manastırlı Celal Bey G. 260/2; Mehmed G.2/4; Muhibbî G.481/4, G.2479/3; Sebzî G. 28/3, 869/4; Şâhî G. 159/4; Şuhûdî G.109/2; Taşlıcalı Yahyâ G. 378/2. **17. yy.** Âgâh G. 183/1, G. 200/3; Ahmed Nâmî G. 170/6, G. 275/4; Azmîzâde Hâletî G.312/3, G.828/5, Mr. 237; Beyânî G.30/1, G.761/3; Bosnalı Sâbit G.260/4; Emetullâh Hanım G.5/2; Fenâyî "G.115/7; Ferîdî G.341/1; Nâbî G.527/4, G.216/5; Nâ'îlî-i Kadîm G.123/2; Nâzik G.40/5, G.64/7, G.207/7; Nehcî G.155/6, G.207/1, G.390/3, R.493/2; Nevî G.331/1; Sabrî-i Şâkir G.95/2; Zevkî G.261/9, G.265/2, G.238/8, G.317/4, G.376/6, G.381/4, G.443/7, G.444/5, G.478/3. **18. yy.** Antepli Aynî G.132/1; Belîğ Mehmed Emin K.11/11, G.95/4; Diyarbakırlı Hâmî Ahmed M.7/25; Erzurumlu Zihni G.297/3; Halil Nûri R.31; Hanyalı Nûri Osmân Müs.21/4, G.504/5; İhyâ G.82/5, G.139/1, G.225/2; Mehmed Sıdkî Esif G.60/1; Mehmet Tahir Efendi G.10/5; Muhammed Hulûsî G.60/1; Mustafa Sıdkî G.5/2; Priştineli Nûrî G.191/6; Şeyh Gâlib G.328/1; Tayyar Mahmud Paşa G. 146/1. **19. yy.** Âbid Efendi G.127/2; Ahmed Bâdî G.155/4, G.154/5, G.50/2; Aydı Baba G.76/6, G.103/4; Bursalı Emrî Murad Efendi Th. 11/2, Mhm. 69/1, Mr. 26, G.240/5, G.248/4, G.280/1, G.454/3; Câzib G.28/6, G.288/1, G.459/3; Enderûnlı Halîm G.92/1; Fennî G144/2; Himmetzâde Ahmed Cezbî G.57/10, N. 886; Kilisli Zihni Th. 7/9; Mahmud Celaleddin Paşa G.35/5; Mehmed Ali Hilmi Dede Baba G.85/5, G222/2; Mehmed Lebîb Efendi G.15/2, G.315/3, G.355/1; Meşhurî K.19/36; Misli İsmâil Hakkı G.251/2, Mrb. 6/6, Msm. 26/4, G. 8/5, G.68/5, G.106/5, G.109/2, G.169/5, G.197/5, G.259/3; Muhammed Tahir Safveddin G.161/3; Mustafa Refik G.23/3; Nâkâm G.184/7, G.204/1, G.287/7, G.597/6, G.599/6, G.754/3, Tr. 9/3; Osman Nevres G.287/1; Muvakkît-zâde Muhammed Pertev G.403/5, G.474/2; Semiz-zâde Süleyman Rüşdî G.1/4, G.244/2; Şeref Hanım G.106/8, G.165/2, Kt. 106/1; Şevkî İbrahim Efendi G.97/3, G.114/5; Üsküdarlı Fodlacızâde Ahmed Rasim G.116/1.

Var kûy-ı harâbâta yapıt tâ yıkılınca

Kâşâne-i dil şevk ile âbâd gerekdir

İzzet Ali Paşa (Tatlıkatık, 2020: 159)

“Var git meyhane köşelerine eğlenmene bak ta yıkılincaya kadar. Zira gönül köşlerine arzu ile imâret gerekmektedir.”

Genellikle terkedilmiş kuytu yerlerde imar edilen meyhaneler, kendileri virane olsa da gönüllerin yapıldığı yani mamur olduğu yerlerdir. ‘Yapılmak’ deyimini meyhaneye gidip eğlenerek sarhoş olmak manasına gelir ve ‘yıklmak’ kelimesi ile birlikte kullanılarak çeşitli söz oyunları yapılır. Âşık, izbe bir mekân olan meyhanede ayakta duramayıp ayakları yerden kesilene kadar içer ve bu sayede gönlü yapılır yani âbâd olur.

Ye’s bir mihmân-ı gamdır hâtırım kâşânesi

Dâğ bir mürğ-i semenderdir ten âteş-hânesi

Şeyh Gâlib (Özden, 2021: 444)

“Âşık’ın bedenindeki yaralar semender kuşu, bedeni de bu semendere yuva olan ateş-hânedir.”

Yeis, gamın misafiridir, âşık, bu misafiri gönül köşkünde ağırlamaktadır. Âşık’ın gönlü her daim, gam ve keder içindedir. Âşık için gam kıymetli bir misafirdir. Âşık bu misafiri layıkıyla ağırlayabilmek için gönlünü bir köşke çevirmiştir.

Huy Karakter¹⁹

Tab’umuz mecma’-ı şûhân-ı mezâmin oldı

Tab’-ı Fevzî gibidür ol dâhî kâşâne-i feyz

Fevzî (Kaplan, 2019: 17)

“Mazmunlar güzelinin tabiatında toplandığından, marifet köşkü de dolayısıyla Fevzî’nin mizacı gibidir.”

Mazmunların güzellerinin tabiatında toplandığını dile getiren şâir, bu durumuyla mizacının feyz kâşânesi gibi olduğunu söyler.

Kaf Dağı

Bî-nemektir kıl ü kâli Misli’nin gerçi heme

Gûş kıl hâtır için kâşâne-i ‘ankâya es

Misli İsmâil Hakkı (Gökçe, 2011: 230)

“(Ey) Misli, dedikodunun tadı tuzu olmasa da söylenenlere kulak ver ve hatır için Ankâ’nın yuvasına yönel.”

Klâsik Türk edebiyatında Kaf Dağı’nda yaşadığına inanılan Ankâ, tıpkı insanlar gibi düşünür ve konuşur. Geniş bilgi ve hünere sahiptir; kendisine danışan padişah ve yiğitlere nasihat eder (Canım, 2018: s.474). Şâir beyitte hüner ehli olmasına ve ‘kâşâne-i ‘ankâ’ tabiriyle de Kaf Dağı’na işaret etmektedir. Şâirin kâşâne için yaptığı bu teşbih başka hiçbir şâirde bulunmayıp orijinal bir benzetmedir.

¹⁹ Kâşâne kelimesinin karakter’e benzetildiği diğer beyit: 19. yy. Hasan Rızâ N.101/8.

Şiir

Kâşânenin şiire benzetildiği tek beyit 19. yy. şâirlerinden Sebk-i Hindî temsilcisi Sabrî-i Şâkir tarafından söylenmiştir:

Döşense vaktidür nat' u du'â kâşâne-i nazma

Tamâm itdi binâ-yı medhüni endîşe mi'mârı

Sabrî-i Şâkir (Çeçen, 2010: 211)

"Fikrimin mimarı dua ve na't (tuğlalarını) şiir kâşânesine döşeyerek övgü binasını tamamladı."

Düşüncesini somutlaştırma yoluyla bir mimara benzeten Şâkir, şiir köşkünü de bu mimarın inşa ettiğini dile getirmektedir.

Ümit

Kâşânenin soyut unsurlardan teşbih edildiği son kavram ümittir. Bu örneğe yine Sebk-i Hindî temsilcisi Sabrî-i Şâkir'in dîvânında rastlamaktayız:

Nâ-kâm-ı şehri 'aşka yiter külhan-ı bekâ

Nev-câh-ı vaşl-ı dil-bere kâşâne-i ümîd

Sabrî-i Şâkir (Çeçen, 2010: 71)

"Nasıl ki aşk şehrinin bahtsızına bekâ külhanı yeterse, sevgiliye kavuşma makamı olarak da ümit kâşânesi yeter."

Külhan (hamam) âşık'ın içinde bulunduğu aşk ateşinin yandığı yerdir. Kendisini külhandaki talihsiz biriyle kıyaslayan şâir, sevgiliyle bir olunacak mekânı, kâşâneye benzettiği ümitleri olarak düşünmektedir.

Sonuç

Mimari yapılardan biri olan kâşâne ve kâşânenin benzetildiği somut ve soyut unsurlar klâsik Türk şiirinde bir hayli kullanılmıştır. Kâşâne kelimesiyle kurulan benzetmelerdeki çeşitlilik geçen yüzyıllar içerisinde artmaya başlamış ve düşüncenin somutlaşması adına mimarî metaforlar şâirler tarafından sık sık tercih edilmiştir.

Çalışmamızda kâşâne mefhumuna on beşi somut on biri ise soyut olmak üzere toplamda yirmi altı farklı karşılık verildiği tespit edilmiştir. Farsça bir kelime olan kâşâneyi dîvân sahibi şâirler en fazla sözlükteki ilk karşılığı olan köşk kavramıyla kullanmışlardır. Köşk kelimesini gönül, meyhane, dünya vd. takip etmiştir. Kâşâne kelimesinin klâsik Türk şiirinde tek veya az sayıda örneği verilmiş olan orijinal benzetmelerin (bahçe, cami, tekke, göz, ney, ser/baş, şarap kadehi, yanak, aşk, fikir, huy, Kaf Dağı, şiir ve ümit) yarısına yakınının Sebk-i Hindî çizgisinde kalem oynatan şâirlerimiz (Şeyh Gâlib, Bosnalı Sâbit, Fehîm-i Kadîm, Sabrî-i Şâkir) tarafından verilmiş olmasının nedeni, Sebk-i Hindî'nin temelinde yatan başkasına benzememe veya daha önce kullanılmamış olması fikri yatmaktadır.

Sonuç olarak klâsik Türk şiir anlayışındaki mimarî ve onun bir ögesi olan "kâşâne"nin izlerini süren bu çalışmada, mimarînin bu kültürdeki yeri ve kâşânenin mimarî yapılarda ifade ettiği anlamı göstermeye çalıştık. Kâşâne mefhumunun klâsik Türk şiirindeki kullanımı üzerine yaptığımız bu çalışma, kelimenin yüzyıllar içerisindeki anlam dünyasını gözler önüne sermiştir. Bu tür benzetme öğelerinin tespitine

dayalı çalışmaların klâsik Türk şâirlerinin ortak malzemeleri nasıl kullandıkları ve şâirlerin fikir ve hayal dünyası hakkında bizlere fikir vermiştir. Ayrıca şâirler arasındaki üslûp benzerlik ya da farklılıkların tespiti şâirlerin geleneği takip edip etmediği konusunda da fikir verici olacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Klâsik Türk Şiirinde Kâşâne Mefhumu” başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Acar, S. (2009) *Necati Bey Dîvânı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Aydemir, Y. & Çeltik, H. (2017) *Meşhurî Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196428/selanikli-meshuri-divani.html>
- Aydın, G. (2019), *Bosnalı Sâbit Dîvâm'nun Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Başpınar, F. (2008), *17. Yüzyıl Şâirlerinden Beyânî'nin Dîvân'ı (İnceleme – Tenkitli Metin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi.
- Bayak, C. (1998), *Sehâbî Dîvânı ve Konu İndeksi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Bozkurt, S. (2019), *Necâti Bey Dîvânı'ndaki Soyut Kavramlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Buyruk, İ. E. (2009), *Ümîdî Ahmet Dîvânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi.
- Cangöz, G. (2010), *Siyâhî Dede Dîvânı (İnceleme – Transkripsiyonlu Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi.
- Canım, R. (2018), *Dîvân Edebiyatının Kaynakları*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Canlı, M. (2009), *Hâfız 'Ulvî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Çeçen, M. K. (2010), *Sabrî Mehmed Şerîf (Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nun Tenkitli Metni ve Tahlili)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi.
- Demirkazık, H. İ. (2011), *Dîvân Şiirinde Karga*, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 24, 131-178, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2008), *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

- Ekici, M.M. (2016), *Şeyh Galip Dîvânında Benzetmeye Dayalı Edebî Sanatlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli Üniversitesi.
- Erdoğan, M. (2008), *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitletli Metin-Dizin)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Ersoylu, H. (1981), *Cem Sultan'ın Türkçe Dîvân'ı*, Konya: Kervan Kitapçılık.
- Ertürk, E. Ş. (2009), *18. Yüzyıl Klâsik Türk Şiirinde Mûsikî (Nedim, Şeyh Gâlib, III. Selim)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi.
- Faroqhi, (2014), *Suraiya Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, çev. Elif Kılıç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gök, S. (2017), *Hayretî Dîvânı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Gökçe, E. (2011), *Mislî İsmâ'îl Hakkı ve Dîvânı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Gölpınarlı, A. (1963), *Mevlevî Adap ve Erkanı*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- İpekten, H. (2012), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları,
- İsozaki, A. (2006), *Metafor Olarak Mimari*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kağmıcı, L. (2008), *Nedim Dîvânı'nda Mimârî, Eşya ve Kıyafet*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi.
- Kaplan, Y. (2019), *Fevzî Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://www.fikriyat.com/ekitap/detay/fevz-dvni/1>
- Kara, M. (2015), *Sünbülzâde Vehbî Divânı'nda Maddî Kültür Unsurları ve Toplumsal Hayat*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Karadeniz, M. U. (2018). Klasik Türk Şiirinde Mimarî ve Mimarî Bir Unsur Olarak Kubbe, *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17, 496-511.
- Karaman, G. (2009), *Hasan Rızâ Dîvânı (İnceleme-Metin-Nesre Çeviri)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi.
- Kavruk, H. & Selçuk, B. (2017), *Filibeli Vecdî Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195644/filibeli-vecdi-divani.html>
- Kesik, B. (2018) *Cenâbî Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215706/cenabi-divani.html>
- Mütercim Âsım, (2009), *Burhân-ı Katı*, (Haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs), İstanbul: TDK. Yayınları.
- Okuyan, M. (2022). *Kur'an (Meal-Tefsir)*, İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları.

- Onay, A. T. (2013), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Özkul, Y. (2019), *Azmî-zâde Hâletî Dîvânı'nın Tahlili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi.
- Özdemir, F. M. (2015), *Servet Dîvânı (İnceleme – Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Özden, S. (2021), *Şeyh Gâlib Dîvânı'nın Tahlili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Öztekin, M. B. (2007), *Fuzûlî ve Şeyh Gâlib Dîvânlarında Ney Metaforu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi.
- Polat, K. (2021), *Tevhîde Hanım Dîvânı'nın Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muş Alparslan Üniversitesi.
- Savran, Ö. (2003), *Neşâtî Dîvânı'nın Tahlili*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi.
- Serdaroğlu, V. (2007), “Şiir ve Mimari: On Altıncı Yüzyıl Klasik Türk şiirinde Âşık ile Maşuka Dair Mimari İmgeler” *[Bildiri]*. *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu*, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Şahin, E. (2011), *Bâkî Dîvânı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Tatlıkatık, C. (2020), *İzzet Ali Paşa Dîvânının Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Tökel, D: A. (2016), “Divan Şiiri ve İstanbul’un İmar Tarihi”, *Osmanlı İstanbulu IV: IV. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 20-22 Mayıs 2016*, İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, s. 473-494.
- Tuğlacı, P. (1971), *Okyanus Türkçe Sözlük*. c. 3, İstanbul: Pars Yayınları.
- Turhan, K. (2017) *Edirneli Nazmî'nin Şiirlerinde Mekân*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi.
- Ulualan, S. (2020), *Hüdâyî (Salâ Mushsı) Dîvânı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Üzgör, T. (1991), *Fehîm-i Kadîm (Hayatı, sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Vural, R. (2019), *Dürrî Ahmed Efendi Dîvânı (İnceleme-Metin)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi.
- Yenişehirlioğlu, F. (2002), “Klasik Dönem Osmanlı Sanatı”, *Türkler*, (ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal

Yıldızhan, R. (1997), *Fuzûlî, Bâkî, Nefî ve Nedîm Dîvânlarında İç Mekân*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi.

Yılmaz, A. (2010), *Nûrî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Dîvânı ve Dîvânı'nın İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Zöhre, A. (2016), *Muhibbî Dîvânı'nda Sosyal Hayat*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi.

Extended Abstract

Culture; society's art, literature, architecture, geography, etc. It is shaped by the combination of many elements. Since literary works directly or indirectly reflect the period in which they were written, it may be possible to grasp the mentality, sensitivity perceptions, taste of art, understanding of education and traditions of a period by looking at the literary works of that period. For this reason, it is certain that it is of great importance to focus on the literary works of that period in order to evaluate a period in its own conditions. In this study, which we have prepared for this reason, we will focus on the "kashane", one of the architectural building elements, and thus we will try to determine the "kaşâne" perception in classical Turkish poetry.

Classical Turkish poets touched upon architectural structures in their works. Some parts of these texts include madrasas, mosques, fountains, mansions, palaces, dervish lodges, bridges, etc., built in their own time. dedicated to explaining concrete works. Therefore, classical Turkish poets not only witnessed the construction of almost all architectural works built in their own time, but also immortalized these works with their poems.

In this study, one of the elements of simile used in classical Turkish poetry, the kashane and the abstract and concrete elements that the kashane is likened to will be emphasized. In our study, after giving information about the kashane, based on the information given in various sources, it will be tried to show the abstract and concrete elements that the word kashane is likened through the sample couplets selected from the poetry of the classical Turkish poet. In addition, an evaluation will be made about the frequency of use of these elements in the scanned divans. The concept of kashane to poetry; who it belongs to, its ostentatious structures, functions and the date of its construction, etc. has been the subject of many aspects. Classical Turkish poets used it to embody abstract dreams or to liken it to other concrete elements.

From this point of view, this study has been created on the basis of over five hundred couplets obtained by scanning over two hundred and fifty divans and divançes in order to determine the reflection of kashane in classical Turkish poetry. In the first part of our work on the concept of "kashane", concrete and in the second part sample couplets in which it is likened to abstract elements will be included. Apart from the sample couplets given, other couplets with the same similes in which kashane is used will also be shown as footnotes.

Based on the sample couplets identified in our study, the correspondence of the classical Turkish poet derived from kashane in the world of imagination, the abstract and concrete analogies made about the meaning they attribute to the kashane, and the use of kashane in classical Turkish poetry are emphasized. Thus, the role of kashane in classical poetry and the poets' perception of kashâne were tried to be revealed. For this, sample couplets will be given from the divans of various poets from the 14th century to the 19th century. Thus, the reflection of the concept of kashane on classical Turkish poetry will be revealed with all its aspects.

Geliş Tarihi / Received Date
20.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
11.01.2023

Pandemi Sürecinde Ortaöğretim Öğrencilerinde Görülen Problem Davranışların Odak Grup Görüşmesi Yöntemiyle Değerlendirilmesi¹

Evaluation of Problem Behaviors of Secondary Education Students During the Pandemic Process by Focus Group Interview Method

Ömer KARAMAN²
Emine NAZLI TUTAŞ³

Öz

Covid-19 salgın süreci insanların yaşamında birçok değişime ve belirsizliğe yol açmıştır. Bu değişimden ve belirsizliklerden etkilenen kurumlardan biri okullar olmuştur. Okulların belirli bir süre kapalı olması ve uzaktan eğitim süreci gibi durumlar çoğu öğrenci için uyum sağlamaya yönelik çabayı ortaya çıkarmıştır. Lise çağı yaşam dönemi olarak ergenlik yıllarına denk gelmektedir. Hem ergenlik döneminin özellikleri hem de pandemi süreci göz önünde bulundurularak bu çağdaki gençlerin farklı davranışlar sergileyebileceği düşünülebilir. Buna göre araştırmanın amacı pandemi sürecinin lise öğrencilerinin problem davranışları üzerindeki etkisinin değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda araştırmada Sivas il merkezinde pandemi öncesi ve pandemi sürecinde devlet liselerde görev yapan 12 psikolojik danışman/rehber öğretmen ile odak grup görüşmesi yapılarak pandemi sürecinin okullarda görülen sorun davranışlara etkisi değerlendirilmiştir. Katılımcılardan ulaşılan veriler içerik analizi yönteminden yararlanılarak bulgulara dönüştürülmüştür. İçerik analizi sonucu altı ana tema belirlenmiştir. Bu temalar uyumda zorluk, okul reddi, saldırganlık, kontrolsüz sosyal medya ve teknoloji kullanımı, psikolojik sağlamlığın azalması ve problem davranışlarla başa çıkmada önerilerdir. Son olarak bulgular tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Salgın, Ergenlik Dönemi, Problem Davranışlar, Lise Öğrencileri.

Abstract

The Covid-19 pandemic process has led to many changes and uncertainties in people's lives. Schools have been one of the institutions affected by this change and uncertainty. Situations such as schools being closed for a certain

¹ Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 22/03/2022 tarihli, 2022-35 sayılı kararla etik kurul izni alınmıştır.

² Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: okaraman44@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1363-7548

³ Sorumlu yazar: Uzman Psikolojik Danışman, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, Sivas/TÜRKİYE, nzl52@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6481-4220

period and the distance education process have led to an effort to adapt for most students. High school age corresponds to adolescence as a life period. Considering both the characteristics of the adolescence period and the pandemic process, it can be thought that young people at this age may exhibit different behaviors. Accordingly, the research aims to evaluate the effect of the pandemic process on the problem behaviors of high school students. In this direction, focus group interviews were conducted with 12 psychological counselors/guidance teachers working in state high schools before and during the pandemic in the city center of Sivas and the effect of the pandemic process on problem behaviors seen in schools was evaluated. The data obtained from the participants were transformed into findings using the content analysis method. As a result of the content analysis, six main themes were determined. These themes are difficulties in adapting, school refusal, aggression, use of uncontrolled social media and technology, decrease in psychological resilience and suggestions for coping with problem behaviors. Finally, the findings were discussed and suggestions were presented.

Keywords: Covid-19, Pandemic, Adolescence, Problem Behaviors, High School Students.

Giriş

Koronavirüs ilk kez 2019 yılında Çin'de görülmüştür. Hızla tüm dünyayı etkileyen koronavirüs enfeksiyonu (Covid-19), koronavirüslerin neden olduğu ilk pandemi olmuştur. Türkiye'de ilk vaka Mart, 2020'de tespit edilmiştir (Uğraş vd., 2020). Covid-19'un ortaya çıkması ve pandemi süreciyle beraber, insanların yaşamında birçok değişiklik olmuştur (Zhao, 2020). Dünyanın genelinde sokağa çıkma yasakları, izolasyon durumu ve sosyal mesafeye dikkat etme gibi önlemler alınmıştır (Taş, 2021). Salgınla birlikte gelen sosyal izolasyon insanların yaşam şeklini ve alışkanlıklarını etkileyici bir şekilde farklılaştırmıştır. Sosyal izolasyon kişiler arası ilişkileri azaltmış ve yalnızlık hissini artırmıştır (Holt-Lunstad, 2017). Diğer taraftan kısıtlamalar insanların günlük yaşamlarında ve ruhsal durumunda ani değişikliklere yol açmış, teknoloji ve sosyal medya kullanımını artırmıştır (Öztürk, 2021).

Sosyal izolasyon ile birlikte sokağa çıkmanın yasaklandığı dönemde; vaka ve ölen kişi sayılarının takip edilmesi, salgın süreciyle ilgili çeşitli programların olması, okulların ve diğer birçok kurumun çalışma zamanının ve şeklinin değişmesi, okulların yüz yüze eğitime ara vermesi, eğitimin online olması ve salgına yönelik belirsizlikler gibi çeşitli sebeplerden dolayı insanların stres seviyesi artmıştır. Bazı insanlar hastalığı yaşamış veya salgın hastalık sonucu yakınlarını kaybetmiştir. Bundan dolayı birçok insanın yalnızlık, umutsuzluk, korku ve endişe seviyesinde artış olmuştur (Naeem, Irfan, ve Javed, 2020). Bu süreç, tüm yaş gruplarını çeşitli şekillerde etkilemekle birlikte ergenleri hem ergenliğin getirdiği hem de pandeminin neden olduğu sıkıntılara aynı anda maruz bırakmıştır (Karabudak, 2021).

İnsanın doğumundan başlayarak hayatı boyunca en hızlı gelişim gösterdiği dönemlerden birisi lise yıllarına denk gelen ergenlik dönemidir. Bu dönem, bireyin birbirine zıt duyguları aynı anda yaşayabildiği ve bununla ilişkili olarak stres, anksiyete, çökkünlük gibi sorunlarla karşılaşma ve hatta intihara meyilli olma gibi riskleri barındıran ciddi anlamda kırılgan bir dönemdir (Yakut, 2020). Bir başka açıdan bireyde bedensel, ruhsal, sosyal ve duygusal değişimler bir arada yaşanmaktadır. Gelişimsel nitelikler göz önünde tutulduğunda ergenlerin pandeminin neden olduğu belirsizliklerden, sınırlamalardan ve yaşantılardan etkilenmemeleri mümkün olmamaktadır (Yektaş, 2020).

Okulların yüz yüze eğitime ara vermesi ve sosyal kısıtlamalar ergen bireyin hem gününü geçirdiği okuldan ve sosyal etkinliklerinden hem de kendini tecrübe ettiği ve destek aldığı yaşlılarından belli bir süre yoksun kalmasına yol açmıştır (Yakut, 2020). Bu durum ergenlerin yaşlılarıyla kişiler arası ilişkiler kurmayı öğrenmesi, ilişkilerini ilerletmesi ve kimlik geliştirmesi gereken gelişimsel sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Ergenlerde sosyal izolasyon sürecinin internet ve oyun bağımlılığını artırdığı, belirsizlikten kaynaklı endişelere yol açtığı, derslere ilgiyi azalttığı, mutsuzluk ve ölüm korkusunu tetiklediği belirlenmiştir (Savi-Çakır & Uzun, 2021). Bu nedenle pandemi sürecinde yüz yüze eğitime başlanması ile birlikte öğrencilerde farklı problem davranışların görülebileceği düşünülebilir. Sosyal izolasyonla birlikte artan teknoloji ve sosyal medya kullanımı okul içinde farklı sorunlarına yol açmış olabilir.

Okullar, eğitimin önemli bir parçasıdır. Okulların disiplin sorunlarıyla bilinmesi istenmeyen bir olaydır (Akpınar & Özdaş, 2013). Disiplin, bireylerin oluşturulan kurallara uygun hal ve hareketlerde bulunmaları ve yer aldıkları topluluğun genel fikir ve davranışlarına uygun hareket etmeleri için oluşturulan önlemlerin hepsi ve bir öğretim birimi şeklinde tanımlanabilir (Satoğlu, 2008). Okul ortamında disiplinle ilgili çalışmaların hedefi, bireylerin sergiledikleri davranış ile onlardan beklenen davranışları karşılaştırma alışkanlığı ve becerisi edinmelerini sağlamaktır (Taymaz, 1982). Disiplin sorunlarının azaltılmasında mevcut disiplin sorunlarının ne olduğunun bilinmesi önemlidir (Akar, 2006).

Sınıf ortamında sergilenen problem davranışlar, diğer öğrencilerinde öğrenmelerini olumsuz yönde etkileyebilmekte ve eğitim-öğretimde aksamaya yol açmaktadır. Bireylerin okul ortamında problem olarak algılanan davranışları, sınıfta farklı öğrencileri ve sınıfın atmosferini olumsuz etkileyen, okulun ve öğretmenlerin beklentilerine ve kurallarına uygun olmayan ve sınıfta kargaşaya yol açan tarzda hareketlerdir (Tertemiz, 2000). Bu problem davranışları çeşitlere ayırmada dört ana ölçütten yararlanılabilir. Bu ölçütler davranışın sınıf ortamında öğrenmeye engel olması, öğrencinin kendisinin ya da diğer öğrencilerin güvenliği açısından tehlike oluşturması, okul malzemelerine ya da diğer öğrencilerin eşyalarına zarar vermesi ve son olarak öğrencinin sınıf arkadaşlarının sosyalleşmesine engel olması şeklinde nitelendirilmektedir (Korkmaz, 2003). Kullanılan yaklaşımın ne olduğundan bağımsız okullarda problem davranışların görülmesi doğaldır. Önemli olan problemlerin farkına varmak ve belirlenen problemlerle yılmadan ve umutsuzluğa kapılmadan doğru şekilde baş edebilmektir (Nazlı, 2015).

Yaşanan problemleri giderme aracı, problem davranışların neden sergilendiğinin bilinmesinde yatmaktadır (Tertemiz, 2000). Problem davranışlar eğitim sürecinin her basamağında ortaya çıkabilmektedir fakat özellikle bu davranışlarla bireyin ergenlik dönemine ve kendini kanıtlama çabası içine girdiği yıllara denk gelen lise kademesinde daha fazla karşılaşılmaktadır (Toytok & Yıldırım, 2018). Bazen problem davranış bireyin kişisel özelliklerinden dolayı ortaya çıktığı gibi bazen de kişiler arası ilişkiler ve çevresel şartlardan kaynaklanabilmektedir (Gagnon vd., 2017).

Pandemi süreci bireyin kişisel yaşamında, sosyal ilişkilerinde ve çevresel şartlarda çeşitli değişikliklere ve olumsuzluklara yol açmıştır. Bu nedenle problem davranışların yoğun görüldüğü lise öğrencilerinde pandemi süreci de bu davranışları etkileyebilir. Okullarda disiplin kurallarını bozucu bir olayı tespit

edildiğinde disiplin konusu ilk olarak psikolojik danışmanlara/rehber öğretmenlere bildirilmektedir. Bununla birlikte birçok problemin çözümü rehberlik servisinde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Psikolojik danışman/rehber öğretmen problem davranışlar sergileyen öğrenci ile görüşme yapmaktadır. Bu görüşmeler sonucunda psikolojik danışmanlar/rehber öğretmenler öğrencinin kişilik ve sosyal durumuna ilişkin rapor hazırlamaktadır (Meb, 2019). Böylece psikolojik danışmanlar/rehber öğretmenler davranışın nedenleri hakkında ayrıntılı bilgi elde etmektedirler.

Çalışmada amaç, lise öğrencilerinin problem davranışları üzerinde pandemi sürecinin etkilerinin psikolojik danışmanların/rehber öğretmenlerin deneyimleri ve mesleki yaşantılarına göre değerlendirilmesidir. Alan yazın incelenmesinde benzer bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Araştırma ile söz konusu eksiklik giderilebilecek ve pandemi sürecinde yaşanan disiplin problemlerinin değerlendirilmesi ile birlikte alana, ilgili çalışmalar (devamsızlık, akran ilişkileri, okul disiplin politikaları oluşturma vb.) kapsamında destek sağlanabilecektir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden odak grup görüşmesi yöntemi ile pandemi sürecinin okullarda görülen problem davranışlara etkisine dair psikolojik danışmanların/rehber öğretmenlerin görüşleri ortaya konulmuştur. Odak grup görüşmeleri araştırma konusunun ve sınırlarının belirlenmesi, katılımcıları belirleme ve görüşme sorularını oluşturma süreci, görüşme sürecini planlanma ve gerçekleştirme, görüşme verilerinin analizi ve raporlanması aşamalarını içermektedir (Çokluk vd., 2011; Karaman, 2021). Buna göre aşamalarda şu işlemler gerçekleştirilmiştir:

1.Aşama: Araştırmanın konusu pandemi sürecinin öğrencilerin problem davranışları üzerindeki etkisi olarak belirlenmiştir.

2.Aşama: Odak grup görüşmesi için seçilen katılımcıların belirli ortak yönlerinin olması homojenliği sağlamada gereklidir (Gülcan, 2021). Buna göre çalışma Sivas il merkezinde çeşitli liselerde en az 3 yıldır görev yapan ve gönüllü psikolojik danışmanlar/rehber öğretmenler ile yürütülmüştür. Gibbs'e göre (1997), bir odak grup görüşmesi için 6-12 katılımcı olması gereklidir. Bu nedenle araştırma 12 psikolojik danışman/rehber öğretmen ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar arasında hiyerarjik bir ilişki yoktur (Kitzinger, 1995). Araştırmada iki ısındırma sorusuna ve dört temel soruya yer verilmiştir:

Isındırma Soruları:

1. Pandemi sürecinde yapılan hazırlıklar sonrası okulunuzun eğitsel ortamının uygunluğu hakkında bilgi verir misiniz?
2. Öğrencilerinizin pandemi sürecinde arkadaş ilişkileri ile ilgili gözlemleriniz hakkında bilgi verir misiniz?

Temel Sorular

3. Sizce pandemi süreci öğrencilerin davranışlarında ne gibi farklılıklara yol açtı?
4. Pandemi sürecinde genellikle hangi problem davranışlarla karşılaştınız?

5. Pandemi öncesi ve pandemi süreci karşılaştırıldığında problem davranışlar açısından benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

6. Pandemi sürecinin öğrencilerin problem davranışları üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmada önerileriniz nelerdir?

3.Aşama: Odak grup görüşmesi, Sivas Bilim ve Sanat Eğitim Merkezi'nde (BİLSEM) gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın Moderatörlüğü araştırmacı tarafından yürütülmüştür ve ayrıca raportör görev almıştır. Çalışma 1 saat 45 dakika sürmüştür.

4.Aşama: Çalışmadan ulaşılan verilerin analizi ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Odak grup çalışması nitel verilerin elde edilmesinde kullanılan yollardan biridir. Odak grup görüşmesi, belirlenmiş bir konunun ele alınmasını esas alarak az sayıda katılımcı bulundurur (Çokluk vd., 2011). Katılımcıların araştırmanın hedeflerine dair en geniş ve en içerikli veriyi sunacak biçimde amaçlı olarak belirlenmesi ile birlikte katılımcıların benzer yaşantılarının ve benzer özelliklerinin olması önemlidir (Maynard-Trucker, 2000; Ritchie & Lewis, 2003; Gizir & Gizir, 2020). Buna göre Sivas il merkezindeki devlet liselerinde görev yapan okul psikolojik danışmanların/rehber öğretmenlerin iletişim bilgilerini içeren bir sosyal medya iletişim grubuna ulaşılmıştır. Buradan araştırmanın amacı ve katılım şartları konusunda bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu farklı devlet liselerinde görev yapan, gönüllü ve en az üç yıldır aynı lisede çalışan 12 psikolojik danışman/rehber öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada katılımcılar takma isimleri ile yer almıştır. Katılımcıların takma isimleri ve demografik bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Meslekte Görev Yapılan Süre	Mezuniyet Türü	Görev Yapılan Lise Türü
Katılımcı1	Erkek	47	24	Lisans	Spor Lisesi
Katılımcı2	Kadın	27	4	Yüksek Lisans	İmam Hatip Lisesi
Katılımcı3	Kadın	37	16	Yüksek Lisans	İmam Hatip Lisesi
Katılımcı4	Kadın	27	4	Lisans	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (Kız)
Katılımcı5	Erkek	30	7	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
Katılımcı6	Erkek	27	4	Lisans	Anadolu Lisesi
Katılımcı7	Kadın	34	12	Lisans	Anadolu Lisesi
Katılımcı8	Kadın	41	19	Yüksek Lisans	Sosyal Bilimler Lisesi
Katılımcı9	Kadın	27	4	Lisans	Anadolu Lisesi
Katılımcı10	Erkek	46	22	Lisans	Anadolu Lisesi
Katılımcı11	Kadın	46	25	Lisans	Anadolu Lisesi
Katılımcı12	Kadın	27	4	Lisans	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (Erkek)

Verilerin Toplanması ve Analizi

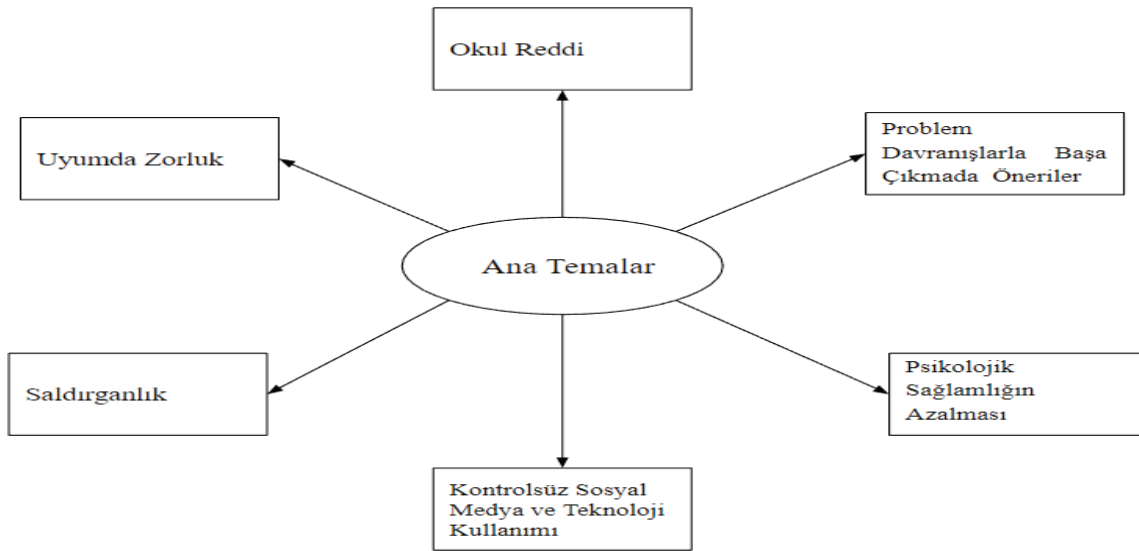
Bu çalışmada araştırmacının moderatörlüğünde 12 katılımcı ile Nisan, 2022'de odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın gerçekleştirilmesi amacıyla Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 22/03/2022 tarihli, 2022-35 sayılı kararla etik kurul izni alınmıştır. İzin süreci tamamlandıktan sonra katılımcılar, görüşmenin yapılacağı yer ve gün belirlenmiştir.

Görüşme başlamadan önce çalışmanın yürütüleceği yer uygun hale getirilmiş ve kullanılacak materyallerin kontrolü yapılmıştır. Görüşme odasının dışına çalışmanın bölünmemesi için uyarı yazısı yazılmıştır. Çalışma için kolsuz sandalyeler seçilmiş ve yuvarlak bir biçimde yerleştirilmiştir. Katılımcılar, gönüllü onam formu ve isimlerini belirtmeden kod adlarının yer aldığı kişisel bilgi formunu doldurmuşlardır. Çalışma başlamadan önce moderatör ve raportör kendilerini tanıtmıştır. Moderatör araştırmanın amacından, süreçten ve gizlilikten kısaca bahsetmiştir. Çalışmada katılımcıların izni alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Bununla birlikte kayıtların transkripti sürecinde kolaylık sağlanması için raportör tarafından yazılı notlar tutulmuştur.

Katılımcıların daha rahat hissetmesi için ilk olarak ısındırma sorularına yer verilmiştir. Ardından temel sorulara geçilmiştir. Süreçte tüm katılımcılar söz almıştır. Katılımcılara konuya yönelik eklemek istedikleri bir şey olup olmadığı ile ilgili final sorusu sorulmuştur. Katılımcılara teşekkür edip, hediyeleri sunularak çalışma sonlandırılmıştır (Krueger, 1998: 15). Görüşme sonrasında tutulan notlar düzenlenmiş, ses kaydı yazıya aktarılmış ve transkript hazırlanmıştır. Toplanan verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır (Karaman, 2021).

Bulgular

Bu bölümde 12 psikolojik danışman/rehber öğretmen ile pandemi sürecinde lise öğrencilerinde görülen problem davranışlar hakkında yapılan odak grup görüşmesinin içerik analizi sonucunda oluşan ana temalar Görsel 1’de sunulmuştur.

Görsel 1. Ana Temalar

Ana temalara dair kodlar ve katılımcılar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Ana Temalar ve Kodlar

Ana Temalar	Kod Sayısı	Katılımcı
Uyumda Zorluk	9	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K9, K11
Okul Reddi	10	K1,K2, K3, K4,K6, K7, K8, K9, K11, K12
Saldırganlık	8	K1, K2, K3, K4, K5, K7, K9, K11
Kontrolsüz Sosyal Medya ve Teknoloji Kullanımı	8	K1, K2, K4, K7, K8,K10, K11, K12
Psikolojik Sağlamlığın Azalması	11	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11
Problem Davranışlarla Başa Çıkmada Öneriler	10	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K10, K11

K: Katılımcı

Şekil 1 ve Tablo 2’de görüldüğü üzere yapılan içerik analizi sonucu ana temalar “uyumda zorluk”, “okul reddi”, “saldırganlık”, “kontrolsüz sosyal medya ve teknoloji kullanımı”, “psikolojik sağlamlığın azalması” ve “problem davranışlarla başa çıkmada öneriler” olarak nitelendirilmiştir. Aşağıda ana temalar, alt temalar ve katılımcıların görüşlerinden örneklere yer verilmiştir.

Uyumda Zorluk

Gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda ana temalardan biri “uyumda zorluk” olarak belirlenmiştir. Uyum sağlama bireyin özüyle ve içinde bulunduğu toplulukla olumlu ilişkiler kurabilmesi, bu ilişkileri devam ettirebilmesi ve çevresinde ortaya çıkan farklılıklara uygun davranabilmesi olarak ifade edilebilir (Özer, 2011). Bu tema altında oluşturulan alt temalar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Uyumda Zorluğa Dair Alt Temalar

Alt Temalar	Kod Sayısı	Katılımcılar
Sosyal Kurallara Uymama	7	K1, K7,K4, K6, K11,K2,K5
İletişim Kopukluğu	5	K1,K7, K11, K3, K2
Alt Sınıflarda Daha Çok Problem Görülmesi	6	K1,K4,K2, K6, K11, K5
Kıyafet Kurallarına Uymama	4	K7,K2,K11, K9

K: Katılımcı

Yapılan içerik analizi sonucu “uyumda zorluk” teması altında “sosyal kurallara uymama”, “ iletişim kopukluğu”, “alt sınıflarda daha çok problem görülmesi” ve kıyafet kurallarına uymama” alt temaları belirlenmiştir. Davranış problemlerinin daha çok 9. ve 10. sınıf öğrencilerinde olduğu belirtilmiştir:

Örnek 1:

Katılımcı4, “9. Sınıflar toplu ortamlarda yaşamak, kurallara uymakta gerçekten sıkıntı yaşadılar. Ev ortamındaki rahatlığa o kadar alışmışlar ki okuldaki kurallarda zorlandılar. Dönemin başından beri davranış problemlerinin çoğu 9. ve 10. Sınıflarda yaşandı.”

Pandemi sürecinin ergenlik dönemine denk gelmesi ve öğrencilerin ortaokulun bitişini görmeden liseye gelmeleri sonucu okulda nasıl davranacaklarını bilemedikleri ifade edilmiştir (Katılımcı6). 11. ve 12. sınıf öğrencilerinde genel olarak bir problem görülmezken (Katılımcı2), 9. ve 10. sınıf

öğrencilerinin birbirleriyle iletişime geçmede ve arkadaşlık kurmada zorlandıklarından ve uyum sorunu yaşadıklarından bahsedilmiştir (Katılımcı11).

Örnek 2:

Katılımcı7, "Öğrenciler uzak kalarak birbirlerinden uzak kalmaya, yalnız kalmaya alışmışlar. Toplum içine girdiklerinde zorluk yaşadıklarını ben gördüm." diyerek gözlemlerini ifade etmiştir.

Pandemi sürecinde öğrencilerin okul kıyafetlerini giymek istemedikleri belirtilmiştir:

Örnek 3:

Katılımcı9, "Öğrenciler online eğitim sürecinde saat 8'de 9'da olan dersleri için yataktan kalkıp pijamalarla canlı derslere katılıyorlardı. Öğrenciler bol kıyafetlere çok alıştılar. Okulda kıyafet problemi her zaman vardı ama önceden küpe, takı daha çok görülürken şu an öğrencilerde pijama ya da aşırı bol rahat kıyafetler yani okulda asla giyilmemesi gereken rahat kıyafetler daha çok görülüyor." diyerek pandeminin kıyafet kurallarına uymamada bir farklılığa neden olduğundan bahsetmiştir.

Okul Reddi

Gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda ana temalardan biri "okul reddi" olarak belirlenmiştir. Okul reddi öğrencinin çeşitli problemler nedeniyle okula devam etmek istememesidir (King ve Bernstein, 2001). Bu tema altında yer alan alt temalar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Okul Reddine Dair Alt Temalar

Alt Temalar	Kod Sayısı	Katılımcılar
Devamsızlık	6	K1,K7,K4,K2,K3, K12
Okul Zaman Kaybıdır Algısı	4	K1,K7,K4, K8
Öğrenme Sürecine İlgisizlik	8	K1,K4,K2,K6, K8, K3, K12, K9
Dersin Düzenini Bozma	2	K11, K9
Örgün Eğitim Dışı Alternatiflere Yönelme	5	K7,K4, K8, K3, K1
Pratik Yoldan Para Kazanma Arzusu	4	K1,K7, K3, K12

K: Katılımcı

Yapılan içerik analizi sonucu "okul reddi" teması altında yer alan alt temalar "devamsızlık", "okul zaman kaybıdır algısı", "öğrenme sürecine ilgisizlik", "dersin düzenini bozma", "örgün eğitim dışı alternatif yönelme", "pratik yoldan para kazanma arzusu" şeklinde belirlenmiştir.

amaçlayan davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Ballard vd., 2004). Saldırganlık ana teması altında oluşturulan alt temalar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Saldırganlığa Dair Alt Temalar

Alt Temalar	Kod Sayısı	Katılımcılar
Otoriteye Karşı Gelme	7	K1,K7,K4, K3, K11, K2, K9
Aile ile Çatışma	3	K3, K11, K4
Fiziksel Saldırganlık	5	K7,K4,K2, K5, K9
Sözel Saldırganlık	3	K7,K4, K11

K: Katılımcı

Yapılan içerik analizi sonucu "saldırganlık" teması altında yer alan alt temalar "otoriteye karşı gelme", "aile ile çatışma", "fiziksel saldırganlık" ve "sözel saldırganlık" olarak belirlenmiştir.

Öğrencilerde saldırgan davranışların arttığından bahsedilmiştir:

Örnek 9:

Katılımcı9 "Disiplin görüşmeleri sırasında gelen konular saldırganlık, dersin akışını bozma ya da kıyafet."

Örnek 10:

Katılımcı3, "Ben öğrencilerde şunu da gözlemliyorum, aile içinde artık anne-babalarında, öğrencilerinde birbirlerine tahammülleri kalmamış."

Öğrencilerin birbirlerinin güvenliklerini önemsemediği ve birbirlerine karşı olumsuz söylemlerde buldukları ifade edilmiştir.

Örnek 11:

Katılımcı4, "Sınıftaki dezenfektanı yere döküp ateşe vermek, yanında biber gazı getirmek, yanında bıçak getirmek... Bunlara anlam veremiyorum. Evet, önceki zamanı da biliyorum. Bu tarz davranışlar yoktu. Mesela önceden merdivenden birbirlerini itmezlerdi."

Örnek 12:

Katılımcı7, "Öğrenciler, sosyal medyada o kadar rahathğa alışmışlar ki birbirlerine bazı şeyleri o kadar rahat bir şekilde ifade etmişler ki. Günlük hayatlarına geldiklerinde aynı şekilde ağza alınmayacak kelimeler kullanarak ifade edebiliyorlar duygu ve düşüncelerini. Küfürlü konuşma, argo konuşma, bel altı konuşma o kadar normalleşmiş ki."

KontROLSÜZ Sosyal Medya ve Teknoloji Kullanımı

Gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda ana temalardan biri "kontROLSÜZ sosyal medya ve teknoloji kullanımı" olarak belirlenmiştir. Bu ana tema altında oluşturulan alt temalar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Kontrolsüz Sosyal Medya ve Teknoloji Kullanımı Dair Alt Temalar

Alt Temalar	Kod Sayısı	Katılımcılar
Kontrolsüz Sosyal Medya Kullanımı	7	K4, K2, K8, K7, K10, K11, K12
Kontrolsüz Teknoloji Kullanımı	6	K1, K4, K8, K2, K11, K12
Riskli Sanal Arkadaşlıklar Kurma	3	K4, K2, K8
Sanal Zorbalık	4	K7, K2, K12, K10
Sanal Ortamda Mahremiyete Önem Verilmemesi	3	K2, K11, K10

K: Katılımcı

Yapılan içerik analizi sonucu “kontrolsüz sosyal medya ve teknoloji kullanımı” ana teması altında yer alan alt temalar “kontrolsüz sosyal medya kullanımı”, “kontrolsüz teknoloji kullanımı”, “riskli sanal arkadaşlıklar kurma”, “sanal zorbalık”, “sanal ortamda mahremiyete önem verilmemesi” olarak belirlenmiştir.

Öğrencilerde telefon kullanımının aşırı olduğunu ve öğrencilerin okul içinde kullanım yasaklarına uyulmadıkları ifade edilmiştir. Çevrimiçi oyun oynamada artış olduğu (Katılımcı12) belirtilmiştir.

Örnek 13:

Katılımcı12, “Bizim lisemizde teknoloji bağımlılığı çok arttı. Okulda koyduğumuz telefon kurallarına asla uyulmuyor. Yaptırdığımız telefon kutularına hiçbiri telefonunu koymuyor. Teneffüste bile 5-10 dakika telefonla oynamaya zaman harcıyorlar.”

Sanal arkadaş seçiminde öğrencilerin özensiz davrandığını ve gizliliğe dikkat edilmediği ifade edilmiştir.

Örnek 14:

Katılımcı2, “Benim gözlemim teknoloji bağımlılığının yanı sıra çocuklar, sosyal medya üzerinden tanımadıkları insanlarla çok fazla iletişim kurmaya başlamışlar. Mesela konuştuğun kişi nerede yaşıyor diye sorduğumda ‘Mersin, İstanbul, Şanlıurfa vs. ve böyle evden ayrılma derecesine gelen öğrenciler olduğunu gördüm, çok şaşırdım. Evet, eskiden de vardı ama bu kadar çok yoktu. Bu sene ciddi anlamda yayılmış ve mahremiyette ciddi anlamda aşılmış çocuklar açısından.”

Katılımcı10, öğrencilerin izledikleri videolardaki bilgileri kitaba tercih ettiklerini ifade etmiştir. Öğrencilerin etkilendikleri kişilerin artık daha çok sanal ortamdaki kişiler olduğu belirtilmiştir (Katılımcı4). Öğrencilerin pandemi sürecinde sosyal medya üzerinden kavga ettiklerini ifade edilmiştir (Katılımcı10, Katılımcı12). Sosyal medya ve teknolojinin aşırı kullanımının farklı sorunlara neden olduğundan bahsedilmiştir. Katılımcı7, youtuberların sosyal medya üzerinden para kazanmasının öğrencilerde okulu gereksiz görmesine yol açtığını düşündüğünü belirtmiştir.

Örnek 15:

Katılımcı8, "Öğrenciler pandemi sürecinde teknolojiyle çok hasır neşir oldukları için, birkaç öğrencimde mesela ciddi anlamda takıntılar, başladı. Bedeniyle ilgili takıntılar, daha önce dediğimiz gibi youtuberleri görüyor vücudunu onunla kıyaslıyor. Yeme bozuklukları başladı."

Psikolojik Sağlamlığın Azalması

Gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda ana temalardan biri "psikolojik sağlamlığın azalması" olarak belirlenmiştir. Psikolojik sağlamlık psikolojik problemlerle, hastalıklarla, olumsuz deneyimlerle ve stresle başa çıkabilmeyi, iyi olmayı ve kendini iyileştirebilme gücünü içermektedir (Doğan, 2015). Psikolojik sağlamlığın azalması ana teması altında oluşturulan alt temalar Tablo 7’te sunulmuştur.

Tablo 7. Psikolojik Sağlamlığın Azalmasına Dair Alt Temalar

Alt Temalar	Kod Sayısı	Katılımcılar
Sosyal Kaygı	4	K1, K7, K8, K3
Yaşamı Anlamsız Bulma	3	K7, K5, K10
Tütün Bağımlılığı	2	K4, K11
Yeme Bozukluğu	2	K4, K8
Temizlik Takıntısı	2	K2, K6
Takıntılı Düşünce	1	K3
Donuk İfade	1	K9
Alınganlık	1	K4

K: Katılımcı

Yapılan içerik analizi sonucu "psikolojik sağlamlığın azalması" ana teması altında yer alan alt temalar "sosyal kaygı", "yaşamı anlamsız bulma", "tütün bağımlılığı", "yeme bozukluğu", "temizlik takıntısı", "takıntılı düşünce", "donuk ifade" "alınganlık" olarak belirlenmiştir.

Katılımcı8, öğrencilerinde sosyal kaygının müthiş derecede yayıldığını ifade etmiştir. Katılımcı11’de spor lisesinde çalıştığını normal zamanda okulundaki öğrencilerin öz güvenlerinin yüksek olduğunu fakat pandemi sürecinde genel olarak öğrencilerin birbirlerine yaklaşımda çok kaygılı olduklarını gözlemlendiğini belirtmiştir. Benzer bir durumu Katılımcı8 şu sözleriyle ifade etmiştir:

Örnek 16:

"Sosyal bilimler lisesinde, sosyal olması gereken çocukların bu kadar içe kapanması ve asosyal olmasında pandeminin çok ciddi etkisinin olduğunu düşünüyorum ben (Katılımcı8)."

Katılımcı14, öğrencilerde tütün bağımlılığı ve yemek problemlerini arttığından bahsetmiştir. Katılımcı2’de tütün kullanımı ile ilgili, Katılımcı8 ise yeme bozuklukları ile ilgili Katılımcı14 ile benzer gözlemleri ifade etmiştir. Katılımcı19, öğrencilerinde duygu ifadesi kalmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Örnek 17:

“Öğrencilerde mimik kalmamış, şaşırıyorlar düz bir ifade, mutlu oluyorlar düz bir ifade, maskeleri çıkıyorlar ama psikolojik maskeler kalıcı olmuş yüzlerinde. (Katılımcı9)”

Öğrencilerde psikolojik sağlamlığın eksildiğini belirtilmiştir. Öğrencilerin öncesine oranla küçük şeyleri daha büyük sorunlar olarak gördüklerini ifade edilmiştir (Katılımcı4). İntihar teşebbüslerinde ve vakalarında artış olduğu belirtilmiştir (Katılımcı5).

Örnek 18:

Katılımcı7, “Yaşamı çok fazla anlamsız buluyorlar, yorucu buluyorlar, gereksiz buluyorlar. Diyorum ki sen ek bir işte mi çalışıyorsun ya da evde iş mi yapıyorsun ‘hayır ama gereksiz bir hayat yaşıyorum ne gerek var yaşamaya’ diyor. Geçmişte yaşadığı bir travma var ve pandemi bunu tetikledi diye düşünüyorum.”

Öğrencilerde temizlik takıntılarının görüldüğü ifade edilmiştir (Katılımcı2, katılımcı6). Takıntılı düşüncelerin ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Örnek 19:

Katılımcı3, “İmam hatip lisesinde çalışıyorum. Bir öğrencim meslek dersi sırasında içinden sürekli Allah’a küfür ettiğini söylüyor. Öyle ki bu durum çocuk için meslek dersine katılmasını engelleyecek hale geliyor.”

Problem Davranışlarla Başa Çıkmada Öneriler

Gerçekleştirilen içerik analizi sonucunda ana temalardan biri “problem davranışlarla başa çıkmada öneriler” olarak belirlenmiştir. Problem davranışlarla başa çıkmada öneriler ana teması altında oluşturulan alt temalar Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Problem Davranışlarla Başa Çıkmada Önerilere Dair Alt Temalar

Alt Temalar	Kod Sayısı	Kod Sayısı
Veli	5	
Veli İle İşbirliğinin Artırılması	5	K7, K2, K6, K8, K5
Okul Yönetimi	8	
Disiplin Cezalarının İstikrarlı Şekilde Uygulanması	5	K1, K4, K11, K8, K5
Sportif ve Sosyal Faaliyetlere Yönlendirme	3	K4, K11, K10
Siber Suçlarla İlgili Kurumlardan Destek Alınması	1	K7
Telefon Getirmenin Yasaklanması	2	K2, K8
Mevzuat	4	
Rehber Öğretmen Sayısının Artırılması	1	K4
Ders Saatlerinin ve Günlerinin Azalması	1	K1
Ders Programlarının Değişmesi	1	K1
İş Başında Eğitime Ağırlık Verilmesi	1	K1
Tüm Sınıflarda Sınıf Rehberlik Saatinin Olması	1	K3
Sınıf Geçme Yönetmeliğinin Değişmesi	2	K1, K6
Lisenin Zorunlu Olmaması	1	K6
Rehberlik Çalışmaları	2	

Değer eğitimine ağırlık verilmesi	1	K1
Ergenlik dönemine yönelik öğrenci ve veli çalışmaları	1	K6

K: Katılımcı

Yapılan içerik analizi sonucu "problem davranışlarla başa çıkmada öneriler" ana teması altında 4 alt tema belirlenmiştir. Tablo 8'de görüldüğü üzere bu alt temalar "veli", "okul yönetimi", "mevzuat" ve "rehberlik çalışmaları" olarak ifade edilmiştir.

Örnek 20:

Katılımcı10, "Aile çocuğuyla tartışmalara girmeyecek, sabırlı olacak bunlar bir şekilde geçecek. Okulda sosyal ortamları artırmak gerekiyor, arkadaşlarıyla iletişim kurabileceği ortamları arttıracaktır."

Örnek 21:

Katılımcı6 "Hem veli hem öğrenci ile ayrı ayrı çalışmalar yapılması lazım."

Örnek 22:

Katılımcı4, "Çocuklar sene başında yaptıkları şeylerin sorumluluğunu almama davranışında bulundular. Bir yaptırım olsun, devamında biz tabii çeşitli çalışmaları yapacağız çocukla ama spora yönlendirmişsinizdir mesela orada da sorun çıkarmıştır örneğin görüşmenizi yapmışsınızdır ilerleme kaydedemiyorsunuzdur, veliye ulaşamıyorsunuzdur. Bu çocukların yaptıkları olumsuz davranışlara birtakım yaptırım olursa daha iyi olacağını düşünüyorum. Bunlar sadece yaptırım uyguladığımız çocuklar için değil çevresi içinde örnek oluşturuyor."

Sportif ve sosyal faaliyetlerin birçok konuda öğrencileri olumlu etkilediği ifade edilmiştir. Katılımcı11, sosyal faaliyetlerin kendisi için sihirli bir değnek olduğunu belirtmiştir.

Problem davranışlarla başa çıkmada diğer öneriler siber suçlarla ilgili kurumlardan destek alınması (katılımcı17), rehber öğretmen sayısının artırılması (katılımcı14), telefon getirmenin yasaklanması (Katılımcı2, Katılımcı8), ders saatlerinin ve günlerinin azalması (katılımcı1), ders programlarının değişmesi (Katılımcı1), iş başında eğitime ağırlık verilmesi (Katılımcı1), değer eğitimine ağırlık verilmesi (Katılımcı1), sınıf geçme yönetmeliğinin değişmesi (Katılımcı1, Katılımcı6), lisenin zorunlu olmaması (Katılımcı6) ve ergenlik dönemine yönelik öğrenci ve veli çalışmalarının yapılması (Katılımcı6) olarak sunulmuştur.

Tartışma

Bu çalışmada pandemi sürecinin lise öğrencilerinin problem davranışları üzerindeki etkisi psikolojik danışmanlar/rehber öğretmenler tarafından değerlendirilmiştir. Katılımcılara göre pandemi sürecinin öncesinde görülen problem davranışlar pandemi sürecinde artmıştır. Pandemi sürecinde ortaya çıkan belirsizlikler ve yaşamdaki değişiklikler ergenlerde depresyon, kaygı ve yeme bozuklukları gibi problemlere neden olmuş ve pandemi öncesinde de var olan problemlerin düzeyinin artmasına yol açmıştır (Yektaş, 2020). Shigemura ve diğ. (2020) tarafından yapılan çalışmada pandemi sürecinde

yaşanan deneyimlerin uykusuzluk, öfke, maruz kalmayanlarda bile aşırı hastalık korkusu, alkol ve tütün kullanımının artması, travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete bozuklukları, depresyon, somatizasyon ve algılanan sağlıkta azalma dahil olmak üzere geniş bir yelpazedeki halk ruh sağlığı sorunlarını içerecek şekilde gelişebileceği belirtilmiştir.

Çalışmanın sonucunda lise öğrencilerinde okula yansıyan psikolojik, sosyal, davranışsal ve bilişsel alanlarda farklı problem davranışlar görüldüğü ortaya çıkmıştır. Benzer olarak yapılan nitel bir çalışmada psikolojik danışmanlar tarafından pandemi sürecinin yüz yüze eğitim kısmında öğrencilerin sosyal etkileşimde zorlanacakları, okul kurallarına uyum sağlayamayacakları, kaygı düzeylerinin artacağı, zorba davranışlar sergileyecekleri ve okuldan uzaklaşacakları öngörülmüştür (Yaşar, 2021). Bu çalışmanın bulgularında bu öngörülerle benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre “uyumda zorluk” “okul reddi” “saldırganlık” “kontROLSÜZ sosyal medya ve teknoloji kullanımı” “psikolojik sağlamlığın azalması” ve “problem davranışlarla başa çıkmada öneriler” olmak üzere altı ana tema belirlenmiştir:

Öğrencilerin iletişimde sorun yaşadıkları, kıyafet kurallarına ve sosyal kurallara uymadıkları ve özellikle alt sınıfların daha çok olumsuz davranışlar sergilediklerine dair gözlemler uyumda zorluk temasını ortaya çıkarmıştır. Uyum bireyin bulunduğu ortama ve ortamdaki değişimlere uygun davranma süreci olarak ifade edilebilir. Oluşan bir değişim uyum sağlamaya yönelik gayreti de ortaya çıkarmaktadır. Ortaokulu bitirip liseye başlamak bu değişimlerden biridir (İkiz & Gül, 2017). Pandemi süreci de insanların yaşamında değişimlere neden olmuştur (Zhao, 2020). Ergenlik dönemi, liseye geçme ve pandeminin yol açtığı değişikliklerin ergenlerin pandemi öncesi sürece göre pandemide okula uyum sağlama konusunda daha fazla zorlanmalarına yol açtığı söylenebilir. Yapılan bir çalışmada pandemide öğrencilerin çevrelerinden ve okullarından uzak kalmalarının eğitim hayatlarında eksikliklere yol açmakla birlikte arkadaşlarıyla iletişimlerini ve sosyalleşmelerini de olumsuz yönde etkilediği ifade edilmiştir (Wössmann, 2020).

Pandemi sürecinde öğrencilerin okuldan uzaklaştıkları, örgün eğitim dışı alternatiflere yöneldikleri, devamsızlıklarının arttığı, öğrenmeye ilgilerinin azaldığı, kolay yoldan para kazanmak istedikleri yani okulu reddettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Yapılan bir çalışmada pandemi sürecinin okul terki oranını artıracakları ifade edilmiştir (Balci, 2020). Covid-19 pandemisi genel olarak eğitim sistemini şaşırtmıştır. Birçok öğrenci okullarından uzaklaşmış ve bazı ülkelerde okul terki oranlarında artış olmuştur (Reimers, 2021). Sınıf öğretmenleriyle yapılan bir çalışmada online eğitim sürecinde yaşanan aksaklıkların öğrencilerin derse yönelik ilgilerini ve katılma isteklerini azaldığı belirtilmiştir (Dinler & Dünder, 2021).

Pandemi sürecinde öğrencilerin fiziksel ve sözel saldırgan tepkileri olduğu, aileleri ile çatışmalar yaşadıkları, okulda idarecilere ve öğretmenlere karşı gelme davranışları sergiledikleri gözlemlenmiş ve bu gözlemler saldırganlık temasını ortaya çıkarmıştır. Saldırgan davranışlar bireyin engellenme duygusuna karşı gösterdiği tepkilerden biridir. Kişinin engellenme duygusu gücünün üstünde bir insandan veya durumdan kaynaklanıyorsa meydana gelen saldırganlık başka insanlara ya da nesnelere yönelebilmektedir (Cüceloğlu, 1994). Benzer olarak yapılan nitel bir çalışmada ebeveynler pandemi sürecinde çocuklarıyla aralarındaki çatışmanın arttığını ifade etmişlerdir (Savi-Çakır & Uzun, 2021).

Beklenmedik bir olumsuz olay yaşamak saldırgan tepkilere ve uyum sorunlarına yol açabilmektedir (The National Child Traumatic Stress, 2010). Pandemi sürecinde zorunlu izolasyon, yakınlarını kaybetme korkusu veya yakınların kaybı ve zamanının boşa geçtiği algısı gibi durumlar ergenlerin engellendiklerini ya da haksızlığa maruz kaldıklarını düşünmelerine yol açabilir. Bu durum ise saldırgan davranışlara neden olmuş olabilir.

Katılımcılara göre öğrencilerin etkilendikleri kişiler gerçek hayattan ziyade sanal dünyadadır. Sanal dünyanın öğrencilerin okul ortamında rahat davranışlarda bulunmasına, gizliliğe önem vermemelerine, olumsuz davranışlara özenmelerine ve sanal zorbalık yapmalarına yol açtığı gözlemlenmiştir. Buna göre "kontROLSÜZ sosyal medya ve teknoloji kullanımı" bir tema olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte sosyal medya ve teknoloji bağımlılığının kıyafet kurallarına uymama ve sosyal kaygı gibi bazı problem davranışlara neden olduğunu ifade edilmiştir. Ebeveynlerle yapılan nitel bir çalışmada pandemi sürecinde ergenlere iyi gelen şeyler arasında çevrimiçi bilgisayar oyunları oynamak, film izlemek, telefon üzerinden arkadaşlarla görüşmek yer almaktadır. Ebeveynler çevrimiçi oyun oynamalarının bu süreçte ergenlerin gerilimlerini azaldığını fakat teknolojiye bağımlılıklarının arttığını ifade etmişlerdir (Savi-Çakır & Uzun, 2021). İnternet kullanımının olumlu yanları olsa bile birçok bilişsel ve ruhsal problemlere neden olabilmektedir (Öztürk, 2021).

Üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada koronavirüs korkusunun internet bağımlılığını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Babaarslan, 2021). Dünya üzerinde Mart 2020'de yapılan küresel bir anket, koronavirüsün dünya genelinde ev içi medya tüketimi üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu ankete göre pandemide yaş gruplarına göre en yüksek medya kullanımını gençler gerçekleştirmiştir (Statista, 2022). Pandeminin sosyal izolasyon sürecinde gençlerin sokağa çıkamamaları ve okula gidememeleri teknoloji kullanımlarında farklılıklara yol açmıştır. Gençlerin çeşitli amaçlarla internet ortamında daha fazla bulunmalarına ve teknoloji bağımlısı olmalarına neden olmuştur (Karakaya, 2021). Bu ise yüz yüze eğitimde sosyal medya ve teknoloji kullanımına bağlı problem davranışların görülmesine yol açmış olabilir.

Araştırmada öğrencilerin psikolojik sağlamlığının azaldığını ifade edilmiştir. Psikolojik danışmanlar/rehber öğretmenler tarafından pandemi sürecinde öğrencilerin daha fazla kaygılandıkları, takıntılarının ortaya çıktığı, tütün kullanımlarının arttığı, hassaslaştıkları, depresyon belirtileri gösterdikleri ve yaşamı anlamsız buldukları gözlemlenmiştir. Bir çalışmada pandemi sürecinde genel halkın hızla artan sayıda doğrulanmış vaka ve ölümün bir sonucu olarak psikolojik sorunlar yaşadığı ifade edilmiştir (Naeem vd., 2020). Çin halkı üzerinde Covid-19 salgınının ilk aşamalarında yapılan bir araştırmada salgının psikolojik etkilerinin orta veya şiddetli olarak değerlendirildiği ifade edilmiştir. 1210 kişiyle yapılan bu çalışmada katılımcıların %16.5'i orta ila şiddetli depresif belirtileri; %28.8'i orta ila şiddetli anksiyete belirtileri ve %8,1'i orta ila şiddetli stres seviyeleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların çoğu, pandeminin ilk aşamasında günde 20-24 saatini evde geçirdiğini (%84,7); aile üyelerinin COVID-19'a yakalanmasından endişe duyduklarını (%75,2) ifade etmişlerdir (Wang vd., 2020). Sağlık meslek lisesi öğrencileri ile yapılan nicel bir çalışmada öğrencilerin pandemi sürecinde sevdiklerini kaybetmekten korku ve kaygı duydukları, hayatlarını sorguladıkları, sosyal ve sportif faaliyetleri yapmak istedikleri ve kariyerlerini planlamada bir rehber ihtiyacı duydukları ortaya konulmuştur (Uçkaç, 2020).

Çalışmanın son temasını olan pandemi sürecinde görülen problem davranışları azaltmaya yönelik önerilerle ilgili veriler ise veliler, okul yönetimi, mevzuat ve rehberlik çalışmaları ana başlıkları altında değerlendirilebilir.

Veliler ana başlığında problem davranışları azaltmada velilerin bilinçlendirilmesi, sürece dahil edilmesi ve çalışmaların işbirliği ile yürütülmesi önerileri sunulmuştur. Benzer olarak disiplin sorunlarını önlemeye yönelik eğitim yöneticileri ile yapılan bir çalışmada aile ile işbirliği yapılması bir çözüm önerisi olarak sunulmuştur (Akar, 2006).

Okul yönetimi ile ilgili ana başlıkta ise disiplin cezaları vermede toleranslı davranılmaması, öğrencilerin her olumsuz davranışına uygun ve yeterli disiplin cezalarının uygulanması, öğrencilere yönelik sosyal ve sportif faaliyetler düzenlenmesi ve problem davranış gösteren öğrencilerin bu faaliyetlerde görevlendirilmesi, okul içinde telefon kullanımının kısıtlanması, teknoloji kullanımının olumsuz etkilerini önlemede ilgili kurumlardan destek alınması önerileri sunulmuştur. Lise öğrencileriyle yapılan nitel bir çalışmada öğrenciler problem davranışları önlemeye yönelik disiplin kuruluna sevk edilme, ceza verilmesi ve daha sıkı disiplin uygulamaları olması önerilerinde bulunmuşlardır (Atıcı & Çekici, 2009). Başka bir çalışmada ise disiplin kurallarının öğrencilere anlatılmasının ve öğrencileri sosyal faaliyetlere yönlendirmenin disiplin suçlarını azaltmada etkisi olduğu ifade edilmiştir (Akar, 2006).

Mevzuat ile ilgili ana başlık altında ortaöğretim kurumları yönetmeliğinde yer alan sınıf geçme, ders saati, ders günleri ve ders programlarının değişmesi, iş başında eğitime ağırlık verilmesi, rehber öğretmen sayısının artması, meslek liselerinde tüm sınıflar için rehberlik saati olması önerileri sunulmuştur. Lisede çalışan öğretmenlerle yapılan nitel bir çalışmada rehberlik saatlerinde problem davranışlarla ilgili daha fazla yapıcı ve olumlu çalışmalar yapıldığı ifade edilmiştir (Atıcı & Çekici, 2009).

Rehberlik çalışmaları kapsamında değerler eğitimine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi ve ergenlik dönemiyle ilgili çalışmaların artırılması önerileri sunulmuştur.

Öneriler

Bu çalışmada psikolojik danışmanlar/rehber öğretmenler tarafında pandemi sürecinde lise öğrencilerinde görülen problem davranışlar değerlendirilmiştir. Bu bölümde elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurularak önerilerde bulunulmuştur.

Pandeminin olumsuz etkisini azaltmada velileri sürece katmak gerekmektedir. Bunun için öncelikle okul ve veli arasındaki işbirliğinin sağlanmasında ya da veliye ulaşmada zorluğa neden olan faktörler araştırılabilir. Velilere yönelik eğitimler düzenlenebilir.

Pandemide bazı öğrenciler ekonomi ya da sağlık gibi konularda kayıp yaşamış olabilir. Bu öğrencilerin tespitine yönelik çalışmalar yapılabilir. Pandeminin olumsuz etkilerini önlemeye yönelik psikoeğitim ve grupla psikolojik danışma çalışmaları düzenlenebilir ve yapılan çalışmanın etkililiği incelenebilir.

Sosyal medya ve teknoloji bağımlılığını önlemeyle ilgili çeşitli yarışmalar ve eğitimler düzenlenebilir. Sosyal medya ve teknoloji bağımlılığına yönelik öğrencilerle nitel çalışmalar yapılabilir.

Problem davranışları azaltmaya yönelik psikoeğitim programları düzenlenebilir ve deneysel çalışmalar yapılabilir.

Bu araştırmanın çalışma grubunu psikolojik danışmanlar/rehber öğretmenler oluşturmaktadır. Benzer bir nitel çalışma lise öğrencileri, idareciler ve diğer branş öğretmenleri ile yapılabilir.

Çalışma Sivas il merkezindeki liselerde görev yapan psikolojik danışmanlar/rehber öğretmenlerle sınırlıdır. Benzer çalışmalar Türkiye genelinde ve farklı kademelerle yapılabilir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar: % 50, 2. Yazar: % 50, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Pandemi Sürecinde Ortaöğretim Öğrencilerinde Görülen Problem Davranışların Odak Grup Görüşmesi Yöntemiyle Değerlendirilmesi" başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Ordu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 22/03/2022 tarihli, 2022-35 sayılı kararla etik kurul izni alınmıştır.

Kaynakça

- Akar, N. (2006). *Ortaöğretim kurumlarında karşılaşılan disiplin sorunları ve eğitim yöneticilerinin çözüm yaklaşımları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi. <https://gcris.pau.edu.tr/handle/11499/2960>
- Akpınar, B. & Özdaş, F. (2013). Lise disiplin sorunlarının sınıf geçme değişkeni açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(4), 1365-1376. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kefdergi/issue/22604/241555>
- Atıcı, M. & Çekici, F. (2009). Ortaöğretimdeki öğretmen ve öğrencilerin istenmeyen davranışlarla baş etme konusundaki görüşlerinin karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 60(60), 495-522. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10337/126666>
- Babaarslan, D. (2021). *İnternet bağımlılığı ve Covid 19 pandemi süreci arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gelişim Üniversitesi. <http://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/handle/11363/3241>
- Balci, A. (2020). Covid-19 özelinde salgınların eğitime. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(3), 75-85. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijls/issue/58115/772767>
- Ballard, M. E., Rattley, K. T., Fleming, W. C. & Kidder-Ashley, P. (2004). School aggression and dispositional aggression among middle school boys. *RMLE Online*, 27(1), 1-11. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19404476.2004.11658163>
- Cüceloğlu, D. (1994). *İnsan ve davranış, psikolojinin temel kavramları*. Remzi Kitabevi.

- Çokluk, Ö., Yılmaz, K. & Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: Odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim*, 4(1), 95-107. <https://www.acarindex.com/pdfler/acarindex-8972-1883.pdf>
- Dinler, S. & DüNDAR, H. (2021). Pandemi döneminde sınıf öğretmenlerinin yaşadığı problemler. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 7(2), 112-133. <https://doi.org/10.32570/ijofe.1031859>
- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlamlık ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102. <https://www.tayfundogan.net/wp-content/uploads/2016/09/KisaPsikolojikSaglamlikOlcegi.pdf>
- Gagnon, J. C., Gurel, S. & Barber, B. R. (2017). State-level analysis of school punitive discipline practices in Florida. *Behavioral Disorders*, 42(2), 65-80. <https://doi.org/10.1177/0198742916688652>
- Gibbs, A. (1997). Focus groups. *Social Research Update*, 19(8), 1-8. Erişim adresi: <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU19.html>. İndirme Tarihi: 03.11.2020.
- Gizir, C. A. & Gizir, S. (2020). Lisans öğrencilerinin bakış açısından akademik danışmanlık uygulaması: Bir odak grup çalışması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(4), 1165-1195. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.8s.4c.5m>
- Gülcan, C. (2021). Nitel bir veri toplama aracı: Odak (Focus) grup tekniğinin uygulanışı ve geçerliliği üzerine bir çalışma. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 94-109. <https://dergipark.org.tr/en/pub/meusbd/issue/63193/866942>
- Holt-Lunstad, J. (2017). The potential public health relevance of social isolation and loneliness: Prevalence, epidemiology, and risk factors. *Public Policy & Aging Report*, 27(4), 127-130. <https://doi.org/10.1093/ppar/prx030>
- İkiz, F. E. & Gül, D. (2017). Uyum artırma grup rehberliğinin ergenlerin sosyal kaygı ve duygusal öz-yeterlik düzeylerine etkisi. *Electronic Turkish Studies*, 12(18). <https://web.p.ebscohost.com>
- Karabudak, M.F. (2021). *Pandemi sürecinde ergenlere verilen sosyal destek eğitim programının ergenlerin psikolojik sağlamlık ve stresle baş etme düzeylerine etkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Karabük Üniversitesi. <http://acikerisim.karabuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/1325>
- Karakaya, E. N. (2021). *Covid-19 sürecinde eğitimine evde devam eden ortaöğretim öğrencilerinin teknoloji bağımlılığı düzeylerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi. <http://acikerisim.karabuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/1397>
- Karaman, Ö. (2021). Okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri uygulamalarının odak grup görüşmesi yöntemi ile değerlendirilmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(24), 294-307. <https://doi.org/10.38155/ksbd.834247>
- King, N. & Bernstein, G.A. (2001). School refusal in children and adolescents: a review of the past 10 years. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* (40),197- 205. <https://doi.org/10.1097/00004583-200102000-00014>

- Kitzinger, J. (1995). Qualitative research: introducing focus groups. *British Medical Journal*, 311, 299–302. <https://doi.org/10.1136/bmj.311.7000.299>
- Korkmaz, İ. (2003). *İstenmeyen davranışların önlenmesi* (Z. Kaya, Ed). Sınıf yönetimi (s. 289-311) içinde. Pegem A Yayıncılık.
- Krueger, R.A. (1998). *Moderating Focus Group: What need to do during focus group*. Sage Publications.
- Maynard-Tucker, G. (2000). Conducting focus groups in developing countries: Skills training for local bilingual facilitators. *Qualitative Health Research*, 10, 396-511. <https://doi.org/10.1177/104973200129118525>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). *Ortaöğretim kurumları yönetmeliği* (Yayın no. 30879). https://ogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/13111232_YONETMELYK.pdf
- Naeem, F., Irfan, M., & Javed, A. (2020). Coping with COVID-19: Urgent need for building resilience through cognitive behaviour therapy. *Khyber Med Univ J*, 12(1), 1-3. <https://doi.org/10.35845/kmu.2020.20194>
- Nazlı, K. (2015). *Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminde karşılaştıkları disiplin sorunları, nedenleri ve bu sorunlarla baş etme yöntemlerinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Zirve Üniversitesi.
- Özer, D. (2011). *Etkili iletişim becerilerinin sosyal ortama uyum sağlamadaki işlevi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi. <https://acikerisim.firat.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11508/14952/303649.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Öztürk, A. (2021). COVID-19 pandemi sürecinde bilişim teknolojileri bağımlılığı. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 195-219. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.903612>
- Reimers, F. M. (2021). *Eğitim ve COVID-19: Pandeminin yarattığı şoktan kurtulmak ve daha iyiyi yeniden inşa etmek* (B. E. Onat, Çev.). Aydın Yayınları.
- Ritche, J. & Lewis, J. (2003). *Qualitative research practice*. Sage.
- Statista. (2022, Jun 26). *Coronavirus impact: global in-home media consumption by country 2020* [Internet]. <https://www.statista.com/statistics/1106498/home-media-consumption-coronavirus-world-wide-by-country/>.
- Satoğlu, E. (2008). *Ortaöğretim kurumlarında öğretmenlerin karşılaştıkları disiplin sorunları ve baş etme yolları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Savi Çakır, F. & Uzun, K. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin ergenlerin ve ebeveynlerinin yaşamına yansımaları: Ebeveyn bakış açısından bir değerlendirme. *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities*, 12, 161-198. <https://dx.doi.org/10.46872/pj.261>

- Shigemura, J., Ursano, R. J., Morganstein, J. C., Kurosawa, M., & Benedek, D. M. (2020). Public responses to the novel 2019 coronavirus (2019-nCoV) in Japan: Mental health consequences and target populations. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 74(4), 281. doi: 10.1111/pcn.12988
- Taş, M. A. (2021). Assessment of site selection criteria for medical waste during COVID-19 pandemic. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (28), 63-69. <https://doi.org/10.31590/ejosat.984857>
- Taymaz, H. (1982). *Teftiş*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Tertemiz, N. (2003). *Sınıf yönetimi ve disiplin* (L. Küçükahmet, Ed.). Sınıf yönetimi. Nobel Yayınları.
- The National Child Traumatic Stress Network (NCTSN). (2010). *Age-related reactions to a traumatic event*. <https://www.nctsn.org/resources/age-related-reactions-traumatic-event>.
- Toytok, E. H. & Yıldırım, M. B. (2018). Meslek liselerinde disiplin sorunları ve nedenleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1759-1778. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2018.18.39790-439030>
- Uçkaç, K. (2020). Sağlık meslek lisesi öğrencilerinde Covid-19 pandemi sürecine bağlı uzaktan eğitimin öğrenci duygu ve davranışları üzerindeki etkileri. *Sağlık Bilimlerinde Eğitim Dergisi*, 3(1), 34-44. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jedihs/issue/59497/804738>
- Uğraş, D. A., Kına, M., Özkan, S. & İlhan, M. (2020). COVID-19 epidemiyolojisi: Pandemiden ne öğrendik . *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 1 (Özel Sayı). 29-36. <https://doi.org/10.34084/bshr.715153>
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C.S., & Ho, R.C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 17(1729). <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>
- Wössmann, L. (2020). Folgekosten ausbleibenden Lernens: Was wir über die Coronabedingten Schulschließungen aus der Forschung lernen können. *İfo Schnelldienst*, 38-44. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0281779>
- Yakut, S. (2020). Pandemi sürecinin lise öğrencileri üzerindeki psikososyal etkilerinin incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7, 2334-2347.
- Yaşar, S. (2021). Pandemi sonrası okula uyum sürecine yönelik okul psikolojik danışmanlarının görüşleri. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 114-127. <https://dergipark.org.tr/en/pub/maunef/issue/68414/1067540>
- Yektaş, Ç. (2020). Ergenlerde pandeminin ruhsal etkileri. *Türkiye Klinikleri Dergisi*, (1), 13-18. <https://www.researchgate.net/>
- Zhao, Y. (2020). COVID-19 as a catalyst for educational change. *Prospects*, 49(1), 29-33. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11125-020-09477-y>

Extended Abstract

Introduction

The pandemic process has led to various changes and negativities in the personal life, social relations and environmental conditions of the individual. For this reason, the pandemic process may also affect these behaviors in high school students, where problem behaviors are intense. When an incident that disrupts disciplinary rules is detected in schools, the subject of discipline is first reported to psychological counselors/counselors. However, many problems are tried to be solved in the guidance service. The psychological counselor/mentor interviews the student who exhibits problem behaviors. As a result of these interviews, psychological counselors/counselors prepare a report on the personality and social status of the student (Meb, 2019). Thus, psychological counselors/guides obtain detailed information about the causes of behavior.

The aim in the target is to evaluate the effects of the pandemic center high school problem-oriented referrals according to the work development and professional life of school counselors/guides. No similar study was found in the literature review. With the research, this deficiency can be eliminated and support can be provided to the field within the scope of related studies (absenteeism, peer relations, formulation of school discipline policies, etc.) with the evaluation of disciplinary problems experienced during the pandemic process.

Method

In the study, the opinions of school psychological counselors/counselors on the effect of the pandemic process on problem behaviors in schools were revealed with the focus group interview method. Ethics committee approval was obtained before the study. Then, a social media communication group containing the contact information of school psychological counselors/guidance teachers working in state high schools in the city center of Sivas was reached. From here, information was given about the purpose of the research and the conditions of participation. The study group of the research consists of 12 psychological counselors/counselors working in different public high schools, volunteering and working in the same high school for at least three years. Prior to the focus group interview, the participants completed the personal information form containing the voluntary consent form and code names. The interview was conducted and the notes were taken after the interview was edited, the voice recording was transcribed and a transcript was prepared. The content analysis method was used in the analysis of the collected data (Karaman, 2021).

Findings

As a result of the content analysis, the main themes were described as "difficulty in adaptation", "school refusal", "aggression", "use of uncontrolled social media and technology", "decrease in psychological resilience" and "suggestions for coping with problem behaviors". Under the theme of difficulty in adaptation, the sub-themes of "failure to comply with social rules", "lack of communication", "seeing more problems in lower classes" and "failure to comply with clothing rules" were determined. The sub-themes under the theme of refusal of school were determined as 'absenteeism', 'perception of school is a waste of time', 'indifference to the learning process', 'disrupting the order of the course', 'alternative orientation other than formal education', 'desire to earn money through practical means'.

The sub-themes under the theme of aggression were determined as "opposing authority", "conflict with family", "physical aggression" and "verbal aggression". The sub-themes under the main theme of uncontrolled social media and technology were determined as "uncontrolled social media use", "uncontrolled use of technology", "establishing risky virtual friendships", "virtual bullying", "not giving importance to privacy in the virtual

"finding life meaningless", "eating disorder", "obsession with cleanliness", "obsessive thought", "dull expression" and "sensitivity". 4 sub-themes were determined under the main theme of Suggestions in coping with problematic behaviors. These sub-themes were expressed as "parent", "school management", "legislation" and "guidance studies".

Recommendations

In this study, psychological counselors evaluated the problem behaviors seen in high school students during the pandemic process. In this section, suggestions were made considering the results obtained.

Parents should be involved in the process to reduce the negative impact of the pandemic. For this, first of all, the factors that cause difficulties in ensuring cooperation between the school and the parents or in reaching the parents can be investigated. Parent-oriented trainings can be organized.

During the pandemic, some students may have experienced losses in issues such as economy and death. Studies can be conducted to determine these students.

Psychoeducation and group psychological counseling studies can be organized to prevent the negative effects of the pandemic and the effectiveness of the study can be examined.

Preventive work on social media and technology addiction may increase. Qualitative studies can be conducted with students regarding this social media and technology addiction.

Psychoeducation programs can be organized and experimental studies can be conducted to reduce problem behaviors.

The study group of this research consists of school psychological counselors/counselors. A similar qualitative study can be conducted with high school students, administrators and other branch teachers.

The study is limited to school psychological counselors/guidance teachers working in high schools in the city center of Sivas. Similar studies can be carried out across Turkey and at different levels.

Geliş Tarihi / Received Date
12.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
14.06.2023

Metal Atık Katkılı Seramik Malzemenin Redüktif Pişirim Atmosferinde Artistik Yüzey Etkilerinin Araştırılması¹

The Search of Artistic Surface Effects of Metal Waste Additive Ceramic Material in Reductive Firing Atmosphere

Pınar GÜZELGÜN HANGÜN²

Nurgül ACIBAL³

Öz

Dünya üzerindeki nüfusu giderek artan insan, ilk keşif zamanlardan bugüne ihtiyaçları doğrultusunda yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla özellikle teknolojik açıdan oldukça önemli bir yol katetmiştir. Üretim artışı ile doğru orantılı olarak tüketim de artmış ve zamanla gelişen aşırı tüketim eğilimi, üretim-tüketim dengesizliğine, dolayısıyla kontrolsüz atık oluşumuna sebebiyet vermiştir. Üretim ve tüketim fazlası organik ve inorganik atıkların dönüştürülememesinin çevreye verdiği tahribat nedeniyle sanat da dahil bir çok farklı alanda geri dönüşüm projeleri önem kazanmıştır.

Seramik üretim sanayi atığı olan seramik malzeme, sanatçılar tarafından çeşitli fiziksel müdahalelerle direkt değerlendirilebilen bir atık türüdür. Farklı yapıdaki organik ve inorganik atıklar ise seramik sanatının yanı sıra seramik teknolojisinde hammadde olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, bir kil çeşidi olan stoneware bünye ile çeşitli metal üretim atölyelerindeki atık metallerin sırda kullanılan metal oksitlere alternatif bir seçenek olarak kullanım olanaklarının araştırılması hedeflenmiştir. Araştırma sahası olarak İzmit ve Sakarya illerindeki metal üretimi yapan işletmeler araştırılmış ve atık malzeme desteği sağlanmıştır. Üretim atığının sürekli ve düzenli olduğu işletmelerdeki atık metallerin numunelerinin üniversite laboratuvarında ön çalışması yapılmıştır. Atık malzemeler ile seramiği farklı yöntemlerle bir arada kullanan ve özellikle çamur içerisine inorganik katkıları ekleyerek çalışan sanatçıların teknikleri incelenmiştir. Bugüne kadar yapılan çalışmalardan farklı olarak ise, seçilen atık metallerin, seramik hammaddelerinden metal oksitlerin yerini metal atıklarının alıp alamayacağı tartışılmıştır.

¹ Bu araştırma, 21.11.2022-23.11.2022 tarihleri arasında Afyon'da gerçekleşen XI. Uluslararası Katılımlı Seramik Kongresinde konu açısından benzer ve bu makaleye kıyasla geniş olmayan içerikle 'Seramik Sanatında Metal Atıkların Kil Bünye İçinde Kullanımı ve Alternatif Pişirim Uygulama Örnekleri' başlığı altında sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Ancak hiçbir dergi veya bildiri kitabında tam metin olarak yayımlanmamıştır.

² Sorumlu Yazar: Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Seramik ve Cam Bölümü, Sakarya/TÜRKİYE, E-mail: pguzelgun@sakarya.edu.tr, ORCHID ID: 0000-0002-7620-225

³ Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Cam Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, E-mail: nurgulacibal@anadolu.edu.tr, ORCHID ID: 0000-0002-7744-553X

Sırda renk veren metal oksitlerin redüktif pişirim atmosferinde renk değiştirdiği bilgisinden hareketle, seçilen çelik, alüminyum, bakır ve demir atıkları için de aynı denemenin yapılması planlanmıştır. Böylece geri dönüşüm projesi kapsamında, atık metallerin renklendirici oksit yerine hammadde olarak seramik sanatında kullanımı, tek bir metal atık ile birden fazla alternatif yüzey etkileri elde etmek mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Redüktif, Geri Dönüşüm, Atık, Metal, Kil.

Abstract

In a world with an increasing population, men have made significant progress, especially in terms of technology, to improve living conditions in line with their needs since the primal discovery times. Today, where supply has increased, demand has also increased in direct correlation, and over time this trend has developed into an excess-consumption imbalance and thus surplus waste generation. Recycling projects have gained importance in many different fields due to the damage they cause to the environment because of the inability to recycle organic and inorganic wastes that are in excessive production and consumption. While discarded ceramic material, which is the waste of the ceramic production industry, is evaluated by the artists, different organic and inorganic wastes are used both as an art medium in ceramic art and as raw materials in ceramic chemistry. In this context, it is aimed to research the possibilities of using stoneware body, which is a type of clay, and waste metals in various metal productions as an alternative option to metal oxides used in the glaze. Factories that produce raw metal in the provinces of İzmit and Sakarya have investigated as the research area. The samples of waste metals from enterprises where production waste is constant and continual were pre-studied in the university laboratory. The methods of the artists who use waste materials in clay bodies were searched. Unlike the studies carried out so far, the common properties of selected waste metals with ceramic raw materials and if raw metal wastes can be replaced by metal oxides are discussed. Based on the empirical knowledge that the metal oxides that give color to the glaze change color in the reductive firing atmosphere, the same experiment has been conducted for the selected metal wastes.

Thus, within the scope of the recycling project, which has been the main starting point of this research, it was possible to use waste metals as raw materials in ceramic art instead of coloring oxide and to obtain more than one alternative surface effect with a single metal waste.

Keywords: Reduction, Recycle, Waste, Metal, Clay.

Giriş

Dünya farklı canlı türlerine milyarlarca yıldır ev sahipliği yapmaktadır. Farklı türlerde yaşam formlarını barındıran doğa, onları hayatta tutabilecek doğal kaynaklara sahiptir ve varoluşundan bu yana doğal kaynaklar birden fazla amaca farklı şekillerde hizmet etmektedir. Doğal döngünün sadece bir parçası olan insan, zamanla varoluş amacı ve bilincinden kopmuştur. İnsanın geliştirdiği teknoloji ve üretim-tüketim dengesizliğinin doğması ile doğanın uğradığı zarar giderek artmıştır. Doğa ve insan arasında sonradan gerçekleşen bu kopma, endüstrileşme ve sanayi devrimi sonrasında da ivmelenerek artmıştır.

Artan üretim-tüketim dengesizliği doğal kaynakları azaltırken, ardında kontrolsüzce çoğalan atıklar bırakmış, gelişen teknolojinin, artan savaşların, aşırı tüketimin yarattığı doğa karşıtı olumsuzluklara çözüm olarak “geri dönüşüm projeleri” üretilmiştir. Bu projeler, atıkların farklı disiplinlerde yeniden değerlendirilmesi üzerine geliştirilmiştir. Üretim ve tüketim atığı malzemeler, insanın varoluşu ve gelişimi ile eş zamanlı ilerleyen sanat alanında da farklı bir dil oluşturmayı başarmıştır.

Farklı sanat disiplinlerinde kullanılan atık malzeme çeşitliliği ve kullanım biçimleri, alternatif yeni malzemeleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda seramik sanatı ve teknolojisi alanında da bazı organik ve inorganik atıkların hammadde olarak kullanımı alanda önemli bir araştırma konusudur.

Atık Malzeme ve Geri Dönüşüm

Atık kelimesi kavram olarak yaşamın başlangıcına kadar uzanmaktadır. Başlarda az miktarda, doğal döngünün bir parçası, kendiliğinden dönüşebilen atık genel bir tanımlama ile; insanların ve doğanın yaşam içerisindeki üretim ve tüketimlerinin ardında kalan maddelerin tümüdür. Asıl işlevini kaybetmiş atıklar, bulunduğu bölgenin yaşam biçimine, geçim kaynaklarına ve kültürüne dair bilgi de verebilmektedir.

Atık kavramı Türk Dil Kurumu’na göre “Üretimden tüketime kadar olan tüm aşamalarda ortaya çıkan ve kullanıcının artık işine yaramayan maddelerin tamamı ve “Atılmış, atılan” olarak tanımlanmıştır” (Türk Dil Kurumu, 2023). 2015 yılı Resmi Gazetede tanımlanmasına göre ise: Üreticisi veya fiilen elinde bulunduran gerçek veya tüzel kişi tarafından çevreye atılan veya bırakılan ya da atılması zorunlu olan herhangi bir madde veya materyaldir (Çevre ve Şehir Bakanlığı, Atık Yönetmeliği Birinci Bölüm, 2015).

Bu atıklar canlılığın doğal üretimi olmayan, dönüşmesi yüzyıllar alan veya imkânsız olan, canlı yaşamını olumsuz etkileyen madde ya da nesnelere olarak anılmaktadır. Gün geçtikçe inorganik atıkların farklı tüketim malzemeleri için üretilen çeşitli versiyonları günümüzde artarak varlığını sürdürmektedir.

Atık kavramına genel çerçevede bakılırsa: “Birey, toplum ya da kuruluş tarafından bir işlemde ya da tüketimden arda kalan veya değerini kaybetmiş olan” açıklaması tüm alanlarda ortak sayılabilecek bir tanımlamadır. Başka bir tanımda ise atık “Birincil kullanım anlamını kaybetmiş ya da kullanımından arda kalan madde veya nesnelere” olarak açıklanırken kısaca “Çevrede başkalaşmaya yol açacak miktarda çevreye boşaltılan, sıvı, katı, gaz ya da radyoaktif istenmeyen her tür madde” olarak nitelendirilmiştir (Çevre Kuruluşları ve Dayanışma Derneği, 2023) .

Atık kelimesi pek çok farklı alanda tanımlanırken gelişen sanayi ile doğayı tehdit eden alanlar da oluşmaya başlamıştır. Yerleşik hayata geçiş ile atık birikmeye başlamış ve sürekli artan nüfus ile atık

yığınlarına dönüşmüştür. Devam eden süreçte gelişen sanayi ile üretimin artması, ekonominin gelişmesi tüketimi hızlandırarak atığın sorun haline gelmesini sağladığından kanunlar ile belirli çerçeveler çizilmeye başlanmıştır. Wilson'a göre (1976) ilk kanun kapsamında atıkların toplanması ve ortadan kaldırılması için düzenleme İngiltere'de gündeme alınarak 1297 yılında yayınlanan bir yasa ile kanunlaştırılmıştır [Wilson(1976)'dan; aktaran Yiğitbaşıoğlu & Çeken, 2018].

Gittikçe yok olan doğal kaynakların korunması, atık miktarının kontrollü şekilde azaltılması, enerji tasarrufunun sağlanması için planlı atık yönetimine ihtiyaç olduğu şüphesizdir. Atıklar, doğaya ve üretime tekrardan geri kazandırılması amacıyla kendi içerisinde endüstriyel, evsel, tarımsal, savaş, tıbbi atıklar olarak sınıflandırılmış ve yapısal anlamda da organik ve inorganik olarak iki ayrı kategoride değerlendirilmiştir.

Organik Atık Madde

Doğada yaşamını sürdüren ve sonlandıran tüm organizmalar organik olarak tanımlanır ve ortak özellikleri karbon içermeleridir. Organik maddeler, karbon içeriğinden dolayı yanma özelliğine sahiptirler.

Organik atıklar, insan atığı, hayvan atığı ve tarım sanayi olarak yapısal özelliklerine göre sınıflandırılır. Organik atıkların, geri dönüşüm odaklı enerji üretimi sağlanması amacıyla kullanımı bir takım fiziksel, kimyasal ve biyolojik tepkimeler ile mümkündür. Kentsel ve ziraat katı atıklarından enerji elde edilmesi amacıyla uygulanan fiziksel ve kimyasal metotlarla müdahaleler, geri dönüşüm için gerekli basamaklara bir örnektir (Polprasert, 2007: 5).

İnorganik Atık Madde

Doğaya geri dönüşümü nispeten daha elverişli olan organik atıkların aksine inorganik atıkların dönüştürülmesi veya bertaraf edilmesi üzerine çalışılması gereken önemli konulardandır. Çünkü özellikle inorganik malzemeler üretim sonrası üretim veya tüketim fazlası olarak doğaya bırakıldığında dönümü uzun yıllar alacak çevre sorunlarına sebep olmaktadır. Doğanın üretmediğini doğanın kabul edip, insan müdahalesi olmaksızın dönüştürmesi de mümkün değildir. Bu sebeple bu malzemelerin doğaya zarar vermeden uzaklaştırılması maddi yükünün yanı sıra, uzaklaştırılmadığı takdirde yaratacağı çevresel kirlilik oldukça önemli bir sorumluluktur. Bu bilinçle geliştirilen geri dönüşüm proje alanlarının bir kolunda da seramik sektörü yer almaktadır. Seramik sanayisinde kullanılan inorganik atıklar kendi içerisinde (1) yakıt atığı (2) uçucu kül (3) eritici (4) plastiklik özellik artırıcı / azaltıcı şeklinde sınıflandırılmaktadır. Özelliklerine göre inorganik atıklar kil bünye içerisinde kullanılarak farklı yapısal özellikte çamur eldesi amaçlanmıştır (Vieira & Monteiro, 2009). Yakıt atığı sınıfında yer alan atıklara petrol rafinerisi uygulamaları sonucunda kalan malzemeleri; eritici inorganik atık malzemelere yüksek alkali içerikli granit ve cam ürünlerini; plastiklik özelliği azaltan atık grubuna da şamot, metal atıklarını örnek vermek mümkündür.

Atık Malzemelerin Sanat Alanında Kullanımı

Kontrol altına alınamayan üretim atıkları doğrudan doğayı olumsuz etkilerken; bu atıkların, ekonomi, toplum sağlığı gibi alanlarda da tahribe neden olduğu gözlenmektedir. Bu sebeple doğal dengeyi koruma amaçlı önlemler geliştirilmiş ve önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Yanlış tüketim alışkanlıklarının sonucunda gerçekleşen fazla üretim ve tüketim sonrası doğaya geri dönüşemeyen atık miktarının artması canlı yaşamının tehdidine, yaşam kaynaklarının tahribine sebep olmuştur. Tahribin önlenmesi için alınan en önemli önlemlerden biri olan atıkların ortadan kaldırılması için bertaraf yöntemlerinden olan geri dönüşüm fikrinin geliştirilmesidir.

Geri dönüşüm fikrinin yaygınlaşması ile birçok alan farklı sebeplerle ortak paydada buluşarak geri dönüşüm projeleri oluşturmaya başlamıştır. Tasarım ve üretim alanında da geri dönüşüm fikri ilerlerken sanat alanında da bu düşünce ile projeler üretilmiştir. 20. yüzyıla kadar görülen çalışmaların amacı genelde israf etmemek, yeniden değerlendirmek ile ilgilidir. Bu duruma ressamların ve heykeltıraşların kullandıkları malzemeleri (tuval, çerçeve vb.) tekrar kullanmaları örnek verilebilmektedir (Ağatekin, 2012: 13). Resim ve heykel sanat alanında başlayan geri dönüşüme katkı hareketinin, seramik sanatında da farklı şekillerde gerçekleştiği söylenebilir.

Seramik Atığının Sanat Eserine Dönüşümü

Seramik kırığı her zaman bir atık olarak değerlendirilmemelidir. Aksine tarih hakkında en uzun soluklu bilgi taşıyan ve bu bilginin diğer nesillere aktarılmasını sağlayan malzeme olması açısından oldukça kıymetlidir.

Seramik üretim süreci, uzun ve birden fazla aşamalı olduğundan ürünler üretimin herhangi bir aşamasında atık olmaya elverişlidir. Bu aşamalar kapsamında, seramik sektöründe ürünlerin pişirim öncesi ham hali, kolayca seramik üretimine geri kazandırılabilirken, fırınlamadan sonraki aşamada kimyasal ve fiziksel değişimden dolayı bu pek mümkün değildir.

Seramik atığına, sanayi üretim fabrikalarında ve özel atölyelerde olduğu gibi aynı zamanda, ev, okul gibi aha küçük çaplı yaşam alanlarında da rastlanır. Tüm bu seramik üretimine geri kazandırılmayan seramik ürün atıklarının değerlendirilmesine olanak sağlayan seramik sanatı, aynı zamanda atık malzeme kullanımı ile sanatçıların yeni bir dil oluşturmasına da katkı sağlamaktadır.

Tarihsel sürece bakıldığında seramik kırığı, insanlık tarihine dair iz taşıma özelliği göstermektedir. Bunun yansısı bu kırıklar, sanat alanında mozaik tekniği adı altında tarih öncesinden bugüne farklı kültürlerin kendine has malzeme ve teknikleri ile geliştirdikleri bir resimleme çeşidinin de (Ağatekin, 2012: 46) birer parçası olarak kullanılmaktadır. Seramik kırıklarının kullanılarak mozaik tekniği ile üretilen panolar, heykeller olmasının yanında kamusal alanlarında mozaik tekniği tasarlandığını görmek mümkündür. Özellikle parklarda rastlanan bu estetik yapılanma, kamusal alanda halkın geri dönüşüm ile ilgili farkındalık yaratması açısından da önem taşımaktadır. İspanya'nın Barcelona şehrinde Park Güell, Amerika'nın Los Angeles şehrinde Watts Kuleleri, Philedelpia'da Philedelpia'nın Büyülü Bahçesi, Hindistan'da Şandigar Bahçesi ve Türkiye'de Eskişehir Odunpazarı'nda yer alan Çağdaş Seramik Açık hava Parkı seramik kırıklarının mozaik tekniği ile birleştirilmesiyle geri dönüşüme destek veren kamusal alanlar açısından önemli örneklerdendir.

Kullanılmayan, işlevini kaybetmiş, ıskartaya çıkmış sofraya eşyaları, sağlık gereçleri, tuğla ve refrakter gibi seramik ürünlerinin kendisinin sanat nesnesine dönüştürülmesi de bir başka değerlendirme yöntemidir. Türk seramik sanatçılarından Beril Anılanmert, Elif Aydoğdu Ağatekin ve Aygün Dinçer Kırca eserlerinde atık seramikleri bu yöntemle değerlendirerek farklı bir üslup yaratmışlardır. Özellikle Elif Aydoğdu Ağatekin'in 2012 yılında yayımlanan *Seramik Sanatında Bir İfade Aracı Olarak Atık Seramiklerin Kullanımı* isimli sanatta yeterlik tezi, seramik sanatında geri dönüşüm yöntemlerinin kullanılmasına dair uygulanan örneklerin bulunduğu son derece detaylı ve verimli bir yazılı kaynaktır.

Seramik sanatında alternatif geri dönüşüm yöntemlerinden biri de atıkların bünye reçetesinde kullanılarak farklı yüzey etkileri oluşturmalarıdır. Sanatta atığa dönüşen seramik ürünün kendisinin form olarak ele alınıp değerlendirilmesinin yanı sıra, çamur içerisinde farklı atıkların hammadde olarak kullanımı da araştırmalara konu olmaktadır. Böylece hammadde reçetesine göre kimyasal ve fiziksel farklılık gösteren katkı seramik bünye üretiminin, içerisine ilave edilen organik ve inorganik atıkların oluşturduğu alternatif çamurlar ile sanatçıların ve araştırmacıların üzerinde çalıştıkları geri dönüşüm yöntemlerinden biri olduğu söylenebilir.

Kil Bünye İçerisinde Atık Kullanımı

Seramik sanatında kil içerisinde kullanılan atıklar organik ve inorganik başlıkları altında kullanım olanakları araştırılırken gelişime de açık başlıca konular arasında yer almaktadır. Organik atık katkısı ile çamur yüzeyinde farklı dokular oluştururken aynı zamanda organiklerin yanıcı olma özelliğinden dolayı pişirim sonrası seramiğe fiziksel açıdan hafiflik de sağlamaktadır. Kağıt katkı seramikler uluslararası terminolijide *paperclay* ismiyle: kil, kağıt hamuru ve sudan oluşan yarı sıvı yarı katı ya da plastik biçimde şekillendirilebilen bir karışım olarak tanımlanır (Gault (1998)'dan aktaran; Özer & Kurşuncu, 2012: 123).

Kağıt seramiklere ek olarak çeşitli tohum, ot ve pirinç kabukları gibi organiklerin çamur içerisine eklenip pişirilmesi ile organiklerin pişirim sonrası yanması sonucu yüzeyde oluşan boşluklu dokularla çalışan sanatçılar arasında Liz Emtage, Richard Burkett ve Kathleen Standen yer almaktadır. İrlandalı seramik sanatçısı Kathleen Standen'in konu üzerine 2013 yılında yayımlanan *Additions to Clay Bodies* isimli kitabı bu alanda önemli bir yazılı kaynaktır. Sanatçının porselen çamur ile organik atıkların birlikte kullanıp şekillendirildiği çalışmaları özellikle organik atıkların katkı olarak kil bünye içerisinde kullanımı üzerine önemli örneklerdendir (Standen, 2013: 54). Standen, kitabında ürettiği organik ve inorganik katkı çalışmalarını (**Görsel 1**) ile bu konu üzerine araştırma yapan diğer sanatçıların çalışmalarına da detaylı şekilde yer vermiştir.

Görsel 1. Kathleen Standen, 2011 (Standen, s. 6)

Makalenin araştırma kapsamını oluşturan inorganik katı atıklar kategorisinde yer alan metal atıkların kil bünye içerisinde kullanımı üzerine denemelerde bulunan seramik sanatçıları, araştırmaları ve uygulamalarıyla seramik sanatında kullanılan alternatif çamurların üretilmesine ve kullanılmasına katkı sağlamışlardır. Çamur içerisinde kullanılan katkıların, atık malzemelerden seçildiği düşünüldüğünde, yapılan katkılı (agregalı) çamurların bir taraftan geri dönüşüm projelerini destekleyici tarafının olduğu da söylenebilir.

Inorganik Atıkların Kil Bünye İçerisinde Kullanımı

Keşfetme, üretme ve icat yeteneğine sahip olan insanoğlu zaman içinde yenilenemez kaynakları da keşfederek bunlara bir örnek olan metali de kullanmaya başlamıştır. İlk keşif dönemindeki kullanımlarında işlevini kaybetmiş, zarar görmüş, unutulmuş, kullanımı mümkün olmayan metal parçaların geride bırakılması inorganik atıkların temelini atmıştır.

Literatürde atık değerlendirme konusunda, inorganik metal katkıların mühendislik alanında araştırılıp seramik sırlarında kullanımına dair araştırmalar da mevcuttur. Bunlardan biri, Minsan Madencilik Krom Zengileştirme Tesisi metal atığı olan kromit atığının, duvar karosu sırlarında renklendirici hammadde olarak kullanılması ve açık kremden kahve tonlarına renkli sır çeşitleri elde edilmesidir (Kılınç Mirdalı & İşler, 2008). 2023 yılında konu üzerine yayımlanan başka bir araştırmada ise, Kastamonu Küre Eti Bakır Maden İşletmesinden temin edilen demir içeriği yüksek bakır cürufunun, artistik sır grubuna giren aventurin sır denemelerinde renklendirici hammadde olarak değerlendirilmesi üzerinedir. Araştırmanın sonucuna göre; 1020 °C, 1050 °C ve 1100 °C' de üleksit-sodyum feldspat- kuvars üçlü sır sisteminde geliştirilen sırlarda bakır cüruf katkısı ile aventurin sır yüzeyleri elde edilmiştir (Tıgılı Boya & Çakır Arıanpour, 2023). Tüklenen doğal kaynaklara çözüm amaçlı yapılan artistik sırlarda atık değerlendirme araştırmalarından bir diğerinin içeriğini ise cam atığı, metal talaşı, bakır cürufu ve pirit (demir sülfür) tozu oluşturmaktadır. Atıkların kimyasal yapısında bulunan CuO, Fe₂O₃ ve Cr₂O₃, bor oksit tabanlı sır içerisinde çeşitli artistik etkiler oluşturmuştur. Sır içerisindeki Al₂O₃, ZnO, Na₂O ve CaO yoğunluğuna, pişirim derecesine göre atık malzemelerin artistik sır yapımında kullanılabilirliğine dair olumlu sonuçlara varılmıştır (Mirandalı, 2017).

Seramik teknolojisi alanında sırlarda kullanımının yanı sıra inorganik atık malzemelerin katkı olarak kullanıldığı yeni çamur türleri, seramik sanatı alanında sanatçılar tarafından da değerlendirilmektedir. Atık katkıların yoğunluklu olarak cam, polimer, bazalt, andezit, pirinç, demir ve diğer metal türlerinin olduğu bilinmektedir. Katkılı çamurlarla çalışan sanatçıların temel hedefi; çamurun mukavemetini, su emme ve deformasyon oranını yapısal ve fiziksel değişiklikleri araştırırken aynı zamanda yeni yüzey etkileri elde ederek sanatta yeni ifade dili oluşturmaktır.

Makalenin konusu da olan kil bünye içerisine metal gibi inorganik atık katkıları ile elde edilen yeni kil bünyede farklılaşan yüzey etkilerini araştıran sanatçıların başında David Binns yer alır. Organik, inorganik katkı maddelerini kile ekleyerek çalışan sanatçı, seramik uygulamalarında atık metal, cam gibi inorganik atıkları da kullanarak geri dönüşümü destekleyici bir duruş sergilemektedir (**Görsel 2-3**) (Poyraz, 2018: 19). Binns, çalışması için belirlediği çamurun içerisine farklı tane boyutlarına getirdiği cam, granit, grog gibi inorganikleri ekleyerek yoğurduğu plastik haldeki çamuru kalıp içerisine basarak şekillendirmektedir. Kurutma aşamasının ardından pişirimi yapılan seramik çalışma, yüzey etkisinin netleşmesi ve yüzeyde pürüzsüzlük elde edilmesi amacıyla gerekli ekipmanlarla yüzeyi zımparalanmaktadır.

Görsel 3. David Binns, 2009
(Binns, 2009)

Görsel 2. David Binns, 2015
(Binns, 2015)

İçeriği atık malzeme ile zenginleştirme konusunda bahsedebileceğimiz diğer önemli sanatçılara Fred Gatley ve Aneta Regel Deleu örnek verilebilir (**Görsel 4-5**). Geçmişten bugüne katkıli bünyeler ile çalışan sanatçıların sayısında artış gözlemlemek mümkündür.

Görsel 4. Fred Gatley, 2014
(Gatley, 2014)

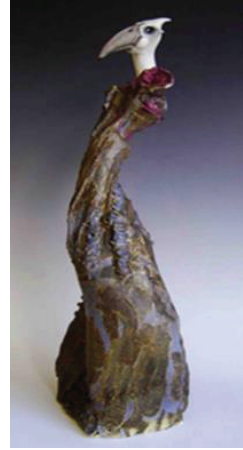

Görsel 5. Aneta Regel Deleu, 2012
(Aneta Regel Deleu Exhibition, 2012)

Seramik bünyede katkı olarak metal atığı kullanan önemli Türk seramik sanatçılardan biri Deniz Onur Erman'dır. Sanatçı, "Hikayeler" adlı soyut porselen kuş heykel serisindeki bazı porselen heykellerinde porselen çamurunu demir talaşı ile karıştırdıktan sonra şekillendirmiş, ilk pişirimin ardından sırlayarak farklı pişirim derecelerinde farklı yüzey etkileri elde etmiştir (Erman, 2009: 155). Sanatçının ham seramik bünye içerisinde bir metal türü kullanarak ürettiği porselen kuşları makale araştırma konusu ile bağlantılı önemli örneklerdendir (**Görsel 6-7**).

Görsel 6. Deniz Onur Erman, 2009
(Erman, 2009)

Görsel 7. Deniz Onur Erman, 2009
(Erman, 2009)

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tüm bu bilgiler ışığında çalışmada, renklendirici olarak kullanılan metal oksitlerin yerine metal atıkların kil bünye içerisine eklenerek seramik malzemede yarattığı plastiklik, fiziksel ve kimyasal değişimlerinin incelenmesi ve bu atıkların bir geri dönüşüm projesi olarak seramik bünyede yeniden değerlendirilmesinin araştırılması amaçlanmıştır. Metal oksitlerin yerine metal atıklarının kullanılma olasılığının tespiti halinde, redüktif fırın atmosferinde pişirim ile metal atıklarının çamur içerisindeki renk değişimlerinin de sorgulanması hedeflenmiştir.

Yöntem

Öncelikle bölgede saha araştırması yapılarak sanayi atığı olarak inorganik veya organik atıklara ulaşılabilirlik imkanları değerlendirilmiştir. Özellikle İzmit – Kocaeli çevresinde metal üretim sanayinin yoğunlukta olduğu tespit edildiğinden, araştırmanın inorganik atıklar üzerine yapılmasına karar verilmiştir. Literatür araştırmasının ardından çalışma kapsamında, Sakarya ve Kocaeli çevresinde yer alan üretim atölyelerinden ve fabrikalardan demir, alüminyum, bakır, çelik metallerinin atıkları toplanmıştır. Mikron boyutu küçültülen bu metal atıklar, ham ve toz halde hazırlanan stoneware bünyeye % 0-1-3-5-7 değişen oranlarda ilave ederek 5 farklı deney tableti hazırlanmıştır. Bu konu üzerine çalışan seramik sanatçılarının eser örnekleri incelenmiş ve yapılan deneylerin sonuçları uygulama görselleri ile desteklenmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Atık Metallerin Kil Bünye İçerisinde Katkı Olarak Kullanımı ve Alternatif Pişirim Uygulaması

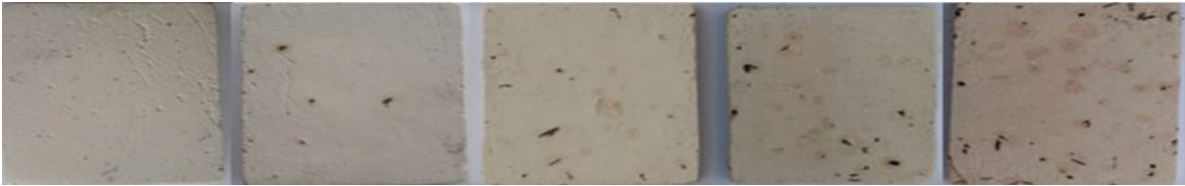
Atık olarak seramik malzeme, kimi zaman kendisi bir sanat eserine dönüşürken kimi zaman da herhangi bir atık olarak tanımlanan bir nesnenin yanında biçimsel ve kavramsal olarak sağladığı bütünlükle sanatta yeni bir dil oluşturabilen bir sanat malzemesidir. Etkin olarak kullanılan bir sanat malzemesi olan seramik aynı zamanda bünyeyi oluşturan hammaddelerin farklılaşmasına göre üretim prosesi, ürün özellikleri ve dolayısıyla kullanım alanlarına göre değişiklik göstermektedir. Pişirim derecelerini farklılaştıran hammaddelerin başında kil, kuvars, feldspat oranları gelirken bünyedeki renk dağılımlarını belirleyen hammaddeler, safsızlık oranları renk verici metal oksitler ve bu metal oksitlerin kalsinasyonu ile üretilen pigmentlerdir.

Makalenin araştırma konusu olan atık metal katkısının seramik bünye içerisinde kullanımı daha önceden birçok sanatçı tarafından da çalışılmıştır. Bir önceki bölümde bahsedilen Binns'in öncülük ettiği katkılı bünyedeki yüzey araştırmaları, makalenin temel çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır. Binns'ten farklı olarak bu çalışmada amaç, atık metallerin seramik bünye renklendirici hammaddelerinden olan metal oksitlerin yerini aldığı nötr ve redüktif fırın atmosferinde yüzey etkisi benzerliklerinin ve farklılıklarının incelenmesidir. Seramik sırlarında bazı renk veren metal oksitlerin redüktif (indirgen) fırın atmosferinde renk değiştirdiği bilinmektedir. Örneğin nötr fırın atmosferinde yeşil, mavi-yeşil, turkuaz renkleri veren bakır oksit, karbondioksit yoğunluklu redüktif pişirimde kırmızı rengine; nötr fırın ortamında sarı, kahverengi, kızıl kahverengi, şarap kırmızı veren demir oksit redüktif fırın atmosferinde gri-mavi ve koyu gri renklerine dönüşmektedir (Mete, 2020: 231). Bu bilgi temelinde, Sakarya ve Kocaeli çevresindeki üretim atölyelerinden ve sanayi kuruluşlarından toplanan özellikle bakır ve demir atıklarının redüktif pişiriminin ardından yüzeydeki değişimini gözlemlemek amacıyla, bu araştırmanın çıkış noktası olduğu söylenebilir. Öncelikle sır pişirimine gerek duyulmadan tek pişirimle artistik yüzey araştırması da hedeflenmiştir. Atık metal katkılarının kil içerisinde metal oksitlerin olduğu gibi homojen olarak

dağılmadığı da düşünüldüğünde her pişirimin ardından ortaya çıkan etkilerin, sanat eserindeki biriciklik özelliğini de destekleyeceği öngörülmüştür.

Buna göre öncelikle sinterleşme derecesi yüksek olan stoneware çamur reçetesi belirlenmiştir. %20 kaolin, %30 bentonit, %10 kil, %10 şamot, %15 kuvars, %15 sodyum feldspat oranlarında hazırlanan kuru halde karışım reçete için etkilerini görmek üzere %1, %3, %5, %7 gibi farklı oranlarda fabrika ve atölyelerden toplanan çelik, alüminyum, bakır ve demir atık metallerinin talaş formu stoneware çamuru içerisine eklenmiştir. Kuru halde hazırlanan metal atık katkılı dört farklı stoneware çamurunun homojen şekilde karıştırılmasının ardından sulandırılarak plastik halde 6 x 3 x 1 cm ölçülerinde dikdörtgen tabletler olarak kalıba basılarak şekillendirilmiştir.

Farklı atık katkıları ile şekillendirilen tabletler 1040°C' de ilk pişirimi yapılmıştır. Metal oksitlerde olduğunun tam aksine çamur içerisinde homojen yayılmayan atıklar ilk pişirimin ardından yüzeyde farklı etkiler yaratmıştır. Bisküvi pişirimi yapılan tablet örneklerinin su emme, küçülme ve deformasyon testlerinin ölçülmesinin ardından, maksimum %5 atık metal katkı oranının plastiklik, su emme yüzdesi ve toplam küçülmesi açısından olumlu sonuç verdiği tespit edilmiştir. Plastiklik yani şekillendirmeye elverişlilik deneyi dahil tüm testlerin amacı, geri dönüşüme katkı için kil bünye içerisinde kullanılabilir optimum en yüksek metal atık oranının ve en uygun katkılı kil bünyenin seramik sanatında kullanım alanının belirlenmesidir (Ör: Dış mekân duvar panosu ve heykel vs.).

Görsel 8. Çelik Atığı Katkılı Pişmiş Stoneware Plakalar
(Soldan Sağa Katkı Oranları: %0, %1, %3, %5, %7)

Görsel 9. Demir Atığı Katkılı Pişmiş Stoneware Plakalar
(Soldan Sağa Katkı Oranları: %0, %1, %3, %5, %7)

Görsel 10. Bakır Atığı Katkılı Pişmiş Stoneware Plakalar
(Soldan Sağa Katkı Oranları: %0, %1, %3, %5, %7)

Görsel 11. Alüminyum Atığı Katkılı Pişmiş Stoneware Plakalar
(Soldan Sağa Katkı Oranları: %0, %1, %3, %5, %7)

Yapılan deneyler sonucunda genel olarak şekillendirmeye elverişlilik açısından plastiklik ve su emme oranı en uygun olan metal katkı oranı % 5 olarak belirlenmiştir. Deney tabletlerin forma dönüşmesi olan ikinci aşamada her bir katkıli bünye 15 cm çapında, 12 cm yüksekliğinde çanak formunda şekillendirilip 1040° C' de nötr fırın ortamında ilk pişirim olan bisküvi pişirimi yapılmıştır (**Görsel 12-13-14**). Çanak formu, iç boşluklu yapısı, ağız genişliği ve tabletlere oranla ince et kalınlığı ile metal katkıli bünyelerin pişirim sonrası deformasyonunu tespit edebilmek amacıyla seçilmiştir.

Görsel 12. Atık Metal Katkılı Tablet ve Çanakların Sırsız İlk Pişirim Sonuçları, 1040° C

Görsel 13. % 5 Demir Atığı Katkılı Stoneware Çanak, 1040°C

Görsel 14. % 5 Bakır Teli Atığı Katkılı Stoneware Çanak, 1040°C

İlk pişirim ardından yüzey etkileri ve deformasyon oranları incelenmiş ve % 5 atık metal katkı oranının çanak formu için de uygun olduğu gözlemlenmiştir.

İkinci aşamada her bir çanak alkalili-borlu sır reçetesi ile (%73 kristal boraks + %10 üleksit+ %16 mermer+ %1 kaolen+ %1 kalay oksit) sırlanarak ilk sır pişirimi nötr ortamda 1200 °C'de gerçekleşmiştir. Buradaki ilk sırlı pişirimin amacı: sırlın yüzeyde nötr fırın ortamında olgunlaşmasını sağlayıp nötr ortamdaki yüzey etkisiyle, redüktif (indirgen) pişirim ortamında oluşan yüzey etkisini karşılayabilmektir. “Redüksiyonun kimyasal anlatımı, oksijen iyonlarının azalması veya genel olarak kısaca değerlilik azalmasıdır. Bu nedenle indirgeme olarak adlandırılır. Seramikte redüksiyon, yanma havasının az olduğu ortamda pişirmenin yapılması ve yüksek değerli oksitlerin düşük değerlere indirgenmesidir.” (Arcasoy & Başkırkan , 2021: 139). Kullanılan bakır ve demir gibi metal atıklarının bazılarının oksit formunun redüktif fırın atmosferinde (karbondioksit yoğun pişirim ortamında) nötr fırın atmosferine göre farklı renk etkileri olduğu bilinmektedir. Aynı farkın oluşup oluşmadığının anlaşılması için iki farklı fırın atmosferinde sır pişirimi uygulanmıştır.

İlk olarak nötr fırın atmosferinde sır pişirimi yapılan çanakların fotoğraflanmasının ardından redüktif atmosferli pişirim sonuçlarının gözlemlenmesi hedeflenmiştir. Bunun için, indirgeyici bir yanıcı madde yardımıyla oksijen iyonlarının azaltılarak redüktif fırın atmosferi oluşturan bir alternatif pişirim tekniği olarak bilinen sagar pişirimi yapılması tercih edilmiştir. “Seramiğin pişirilmesinde indirgeme aşamaları çok kullanılan bir teknik olup , seramik sır ve çamurlarında fiziksel ve kimyasal değişikliklerin (renk değişimi, alkali ve diğer eriticilerin daha aktif duruma gelemleri vb.) daha etkin olarak çıkmasına olanak sağlar” (Arcasoy & Başkırkan, 2021: 139). Redüksiyonlu pişirim tekniklerinden olan sagar pişirim tekniği; bisküvi pişirimi gerçekleşen seramiklerin, sagar kutusu olarak isimlendirilen yüksek sıcaklığa dayanıklı refrakter kilden yapılan sagar kutusunun içerisinde yanıcı organiklerle birlikte pişirilerek seramik yüzeyin sırlı görüntüye dönüşmesidir (Arcasoy & Başkırkan, 2021: 140). Bu araştırmada sagar pişirimi, sırlı çanakların, kutu içerisine yanıcı fındık kabuğu ve odun talaşı gibi organikler ile birlikte yerleştirilerek 1200°C'de pişirilmesi ile gerçekleştirilmiştir.

Pişirim sonrası metal oksitli seramik sırlarında olduğu gibi, bünye içerisindeki metal atık indirgen fırın atmosferinde renk ve yüzey değişimi gözlemlenmiştir. En belirgin renk değişimi, nötr fırın ortamında

ve indirgen fırın atmosferinde sır pişirimi yapılan bakır metali katkılı çanaklarda görülmüştür. Alkalili-borlu seramik sırlarında indirgen atmosferde yeşil renk tonu oluşturan bakır oksit, indirgen fırın atmosferinde bakır kırmızısı olarak bilinen kırmızı rengine dönüşür. Bünye içerisine katkı olarak eklenen bakır metali de renk olarak değişkenlik gösterirken, çamur içerisindeki bakır talaşı yüksek fırın derecesinde yüzeyde eriyerek akışkan hale gelmiş ve farklı bir yüzey etkisi oluşturmuştur (**Görsel 15-16**).

Görsel 15. Bakır Metali Katkılı Çanağın Nötr Fırın Atmosferinde (Solda) ve İndirgen Fırın Atmosferinde Pişmiş Görselleri (Sağda)

Görsel 16. Bakır Metali Katkılı Çanağın Nötr Fırın Atmosferinde (Solda) ve İndirgen Fırın Atmosferinde Pişmiş Görselleri (Sağda)

Şekillendirme zorluğu ve 1040°C' de bisküvi pişirimi sonrası deformasyon özelliği açısından çelik alaşım katkılı stoneware çamuru çanak formunda diğer örneklerle kıyasla kırılma özelliği oldukça yüksektir fakat artistik anlamda farklı yüzey etkileri elde edilmiştir. Çelik alaşım katkılı çanak dış yüzeyi sırlanmadan sığar kutusuna pişirim için yerleştirilmiştir. Sığar pişirim sonrasında ise yüzeyde kırmızı etkiler gözlenmiştir (**Görsel 17**).

Görsel 17. Çelik Alaşım Katkılı Çanağın İndirgen Fırın Atmosferinde Pişmiş Görselleri

%5 demir talaşı katkıli stoneware çanak, diğer tüm katkıli çanak formlarında kullanılan alkalili-borlu sır reçetesinin uygulanmasının ardından nötr fırın atmosferinde yapılan sır pişiriminde yüzeyde sarı renk hakimken karbondioksit yoğun indirgen fırın atmosferi oluşturan sağar pişiriminde sarı rengi kırmızı ve metalik renklere dönüşmüştür (**Görsel 18-19**).

Görsel 18. Demir Talaşı Katkılı Çanağın Nötr Fırın Atmosferinde (Solda) ve İndirgen Fırın Atmosferinde Pişmiş Görselleri (Sağda)

Görsel 19. Demir Talaşı Katkılı Çanağın Nötr Fırın Atmosferinde (Solda) ve İndirgen Fırın Atmosferinde Pişmiş Görselleri (Sağda)

% 5 alüminyum atığı ile hazırlanan çanaklara da diğer örneklerde olduğu gibi ilk olarak sırlı şekilde nötr daha sonra sağar kutuları ile indirgen fırın atmosferinde olmak üzere iki ayrı pişirim uygulanmıştır. İki

pişirim sonrası çanakta belirgin bir deformasyon gözlemlenmemiştir. Aksine yüzeyde çok sürpriz olmayan etkiler oluşmuştur. Sagar pişirim sonucunda ise alüminyum parçalar farklılık oluşturmamış kendi renginde kalmış sadece yüzeyde daha belirgin hale gelmişlerdir. Alüminyum katkılı bünye yüzeyindeki sır indirgen fırın atmosferinden etkilenmemiştir. İç ve dış yüzeyde görülen pembe tonların kullanılan alimünyum atığının bir alaşım olması olasılığını ortaya koymuştur (**Görsel 20**).

Görsel 20. Alüminyum Talaşı Katkılı Çanağın Nötr Fırın Atmosferinde (Solda) ve İndirgen Fırın Atmosferinde Pişmiş Görselleri (Sağda)

Yöntem olarak belirlenen sanayi üretim atıklarının, renk verici metal oksit hammaddelerinin yerine seramik sanatında kullanım olasılıkları araştırılmıştır. Demir, çelik, bakır, alüminyum atıklarının üzerinde yapılan deneyler sonucunda değişken renk ve yüzey etkisinin sanatçılara farklı olanaklar sağlaması açısından bakır, alüminyum ve demir metallerinin uygun olduğu tespitine varılmıştır. Çelik atığı için ise, plastiklik ve pişirim sonrası mukavemet konusunda çamur içerisinde kullanım tekniklerinin geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

İnsanlık çağlar boyunca geçirdiği gelişim süreçlerinde kendini, çevresini, yaşam şartlarını iyileştirmek üzere teknoloji kullanımı ile yeni keşiflerde bulunarak refah düzeyini arttırmıştır. Fakat tüm bu gelişmeler sırasında, insanın içinde yaşadığı doğaya verdiği tahribat ve artan nüfusa paralel üretim – tüketim yapısında doğanın dengesinin bozulması görmezden gelinmiştir. Artan nüfus ve endüstrileşme nedeniyle doğanın kendini yenileme hızı insan eliyle oluşan tahribatın gerisinde kalarak artık geri dönüşü olmayan bir çevre tahribatı yaşanmaya başlanmıştır. Küresel iklim değişikliği ve yok edilen doğal kaynaklar insanlığın ihtiyaç üzerinde üretim ve tüketiminin sonucudur.

Bu süreçte çevre üzerinde tahribata yol açan sebeplerden biri de geri dönüştürülemeyen atıkların sayısının artışıdır. Nitekim zaman içerisinde artarak günlük hayatın içerisinde yer bulmaya başlayan geri dönüşüm projeleri sanat alanında da karşılık bulmuştur. Sanat medyumunu tüketim-üretim atıkları geri dönüştürülerek biçimsel ve kavramsal anlamda kullanılmış ve atıklar sanatçılar için yeni bir ifade dili haline gelmiştir.

Benzer şekilde seramik, kil olarak başlayan yolculuğunu teknoloji alanında ilerleterek aynı zamanda, bazı atık malzemelerin seramik sanatında ve teknolojisinde değerlendirilebilme kabiliyeti ile atıksız yaşamı desteklemektedir.

Seramik, farklılaştırılabilen içerik zenginliği ile bilim insanlarının ve sanatçıların kullanım alanlarında merkez bir noktadır. Sanatçılar tarafından farklı yüzey ve yeni bünye reçetesi arayışlarında, organik ve inorganik katkılı bünyeler de teknolojik ve deneysel çalışma sahasında ayrı bir başlık oluşturmuştur. Sanat alanında minimum enerji tüketimi ve maksimum atık dönüşümü için kil bünye araştırmaları da devam etmektedir. Tüklenen doğal hammadde kaynaklarına alternatif seçeneklerden birinin, atıkların hammaddeye dönüştürülerek seramik sır ve çamur üretiminde kullanımı olduğu söylenebilir.

Çalışmada, metal atıkların seramik sanatında değerlendirilmesi, hammadde olarak renk veren metal oksitler ile yer değiştirmesi sonucunda yeni artistik, tekrarlanamaz sonuçlar elde edilmiş ve sanatın tekrarlanamaz biricikliği de bu sayede desteklemiştir.

Yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak hammadde (metal oksit) yerine kullanılan ve redüktif pişirim ortamında renk değiştiren atık metaller sayesinde, sırlı veya sırsız alternatif pişirim tekniği ile farklı renklerin elde edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Geliştirilen ve gerekli testleri yapılan yeni bünye reçetelerinin çeşitli tasarımlarla açık alan heykeli veya duvar panosu, kaplama projelerinde kullanılarak metal üretim firmaları ve üniversite iş birliği ile sanat projeleri aracılığıyla bilinçli tüketim farkındalığının arttırılabileceği vurgulanmıştır. Yapılan bu araştırmanın, Sakarya ve Kocaeli bölgesindeki sanayi üretimleri öznesinde özel sektör ve üniversitenin ortak çalışması olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Sonuç olarak gelinen noktada bilinçli tüketimin sağlanabilmesi, kent yaşamlarında organik ve inorganik atıkların yönetimi, belediyeler, çevre sağlığından ve enerji tüketiminden sorumlu kamusal paydaşlarının koordinesi ve politikaları üzerinden sağlanmaktadır. Bu kuruluşlarla birlikte özel sektör, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve kent halkının hassasiyetleri ile atığın değerlendirilmesi, dönüştürülmesi ve atık oluşumunun azaltılması üzerine projeler üretmek sürdürülebilirlik noktasında önemlidir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %60, 2. Yazar: %40, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Metal Atık Katkılı Seramik Malzemenin Redüktif Pişirim Atmosferinde Artistik Yüzey Etkilerinin Araştırılması” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ağatekin, E. (2012). *Seramik Sanatında Alternatif Bir İfade Aracı Olarak Atık Seramik Kullanımı*. (Sanatta Yeterlik Tezi), Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir
- Arcasoy, A. & Başkırkan, H. (2021). *Seramik Teknolojisi* (Baskı 2). İstanbul, Türkiye. Umud Matbaacılık.
- C.M.F Vieira & S.N.Monteiro. (2009). *Incorporation of solidwastes in Red Ceramics: An Updated Review*. Scielo Brazil,14(3), 881-905. <https://www.scielo.br/j/rmat/a/4yTkPnmbXPZJqM9FMqPYW8y/?lang=en>
- Çevre Kuruluşları ve Dayanışma Derneği (ÇEKUD). (t.y.). Atık. *Çevre Kuruluşları Dayanışma Derneği*. Erişim Adresi: <https://www.cekud.org.tr/tr/cevre-kutuphanesi/cevre-terimleri-sozlugu/> , Erişim Tarihi 02.03.2023
- Erman, D. O. (2009). *Seramik Sanatında Kuş Figürü Üzerine Kişisel Uygulamalar*. (Sanatta Yeterlik Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Sanatlar Enstitüsü, Ankara
- Kılınç Mirdalı, N., & İşler, F. (2008). Kromit Atığının Duvar Karosu Sırlarında Renklendirici Olarak Değerlendirilmesi. *Ç.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 17(1), pp. 11-21. <https://fbe.cu.edu.tr/storage/fbeyedek/makaleler/2008-17-1-2.pdf>
- Mete, Z.(2020). *Seramik Kimyası*. İzmir, Türkiye. Tıbyan Yayıncılık Basım Yayım Matbaacılık.
- Mirandalı, K. (2017, Haziran 19). Inorganic wastes in glaze recipes and their effects on microstructure. *Journal of the Australian Ceramic Society*, 53, pp. 713-718. <https://link.springer.com/article/10.1007/s41779-017-0084-0>
- Özer, L. & Kurşuncu, A. (2012). Kağıt Katkılı Sanat Seramikleri, *Sanat & Tasarım Dergisi*, 3(3), 120-137. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanattasarim/issue/20647/220290>
- Polprasert, C. (2007). *Organic Waste Recycling, Technology and Management* (Vol. 3). Londra: IWA Publishing.
- Poyraz, M. (2018). Pişmiş Seramik Atıkların Artistik Yüzeylerde Geri Dönüşümü ve Çağdaş Seramik Sanatçısı David Binns. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 4(2), pp. 17-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijca/issue/41617/528587>
- Standen, K. (2013). *Additions to Clay Bodies*. Londra. Bloomsbury Publishing Plc.
- Tıgılı Boya, Z., & Çakır Arianpour, A. (2023, Nisan 30). Sanatsal Aventurin Seramik Sırlarının Geliştirilmesi için Demir Bakımından Zengin Bakır Cürufunun Uygulanabileceği Üzerine Bir Araştırma. *International Social Sciences Studies Journal*, 9(110), pp. 6387-6396 <https://sssjournal.com/?mod=tammetin&makaleadi=&key=68931>
- TC Resmi Gazete(2015). *Çevre ve Şehir Bakanlığı, Atık Yönetmeliği Birinci Bölüm*. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/04/20150402-2.htm> Erişim Tarihi 02.03.2023
- Türk Dil Kurumu (TDK). (t.y.). Atık. *Türk Dil Kurumu* <https://sozluk.gov.tr>. (03.03.2023)
- Yiğitbaşıoğlu H. & Çeken G. (2018). Sanayi Devrimi Öncesi Çöp ve Atık Yönetimi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 6(1), 46-49.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1. Kathleen Standen(2011). Standen, K. (2013). *Additions to Clay Bodies*. Londra: Bloomsbury Publishing Plc.

- Görsel 2. David Binns(2009). Erişim adresi: <https://www.davidbinnsceramics.com/gallery> E.T: 09.02.2023
- Görsel 3. David Binns (2015) Erişim adresi: <https://www.davidbinnsceramics.com/gallery> E.T: 09.02.2023
- Görsel 4. Fred Gatley(2014). Erişim Adresi: <https://www.fredgatley.co.uk/> E.T: 09.02.2023
- Görsel5.Aneta Regel Deleu Exhibition (2012). Erişim Adresi: <https://www.ceramicsnow.org/archive/aneta-regel-deleu-exhibition-puls-contemporary-ceramics/> E.T: 02.03.2023
- Görsel 6-7. Deniz Onur Erman (2009), Erman, D. O. (2009). *Seramik Sanatında Kuş Figürü Üzerine Kişisel Uygulamalar*. (Sanatta Yeterlik Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Sanatlar Enstitüsü, Ankara
- Görsel 8. Çelik Atığı Katkılı Pişmiş Stoneware Plakalar. Fotoğraf: Yazar arşivinden.(10.10.2022)
- Görsel 9. Demir Atığı Katkılı Pişmiş Stoneware Plakalar. Fotoğraf: Yazar arşivinden.(10.10.2022)
- Görsel 10. Bakır Atığı Katkılı Pişmiş Stoneware Plakalar . Fotoğraf: Yazar arşivinden.(10.10.2022)
- Görsel 11. Alüminyum Atığı Katkılı Pişmiş Stoneware Plakalar. Fotoğraf: Yazar arşivinden.(10.10.2022)
- Görsel 12. Atık Metal Katkılı Tablet ve Çanakların Sırsız İlk Pişirim Sonuçları (1040 °C). Fotoğraf: Yazar arşivinden.(10.10.2022)
- Görsel 13. % 5 Demir Atığı Katkılı Stoneware Çanak, 1040 °C. Fotoğraf: Yazar arşivinden.(10.10.2022)
- Görsel 14. % 5 Bakır Teli Atığı Katkılı Stoneware Çanak, 1040 °C. Fotoğraf: Yazar arşivinden.(10.10.2022)
- Görsel 15-16. Bakır Metali Katkılı Çanağın Nötr Fırın Atmosferinde (Solda) ve İndirgen Fırın Atmosferinde Pişmiş Görselleri (Sağda). Fotoğraf: Yazar arşivinden.(10.10.2022)
- Görsel 17. Çelik Alaşım Katkılı Çanağın İndirgen Fırın Atmosferinde Pişmiş Görselleri. Fotoğraf: Yazar arşivinden.(10.10.2022)
- Görsel 18-19. Demir Talaşı Katkılı Çanağın Nötr Fırın Atmosferinde (Solda) ve İndirgen Fırın Atmosferinde Pişmiş Görselleri (Sağda). Fotoğraf: Yazar arşivinden.(10.10.2022)
- Görsel 20. Alüminyum Talaşı Katkılı Çanağın Nötr Fırın Atmosferinde (Solda) ve İndirgen Fırın Atmosferinde Pişmiş Görselleri (Sağda). Fotoğraf: Yazar arşivinden.(10.10.2022)

Extended Abstract

The imbalance between production and consumption, which is directly related to rise of human population causes irreversible devastation to the nature today. Rampant industrialization let national economies serious growth, mostly the usage of the raw materials obtained from earth, additionally heavy industry companies, ignored the warnings of nature, and continued their production without interruption in the face of high demands. But today due to the lessons learned from climate and environmental challenges, it changes into a more sustainable production. Thus industrial organizations have started to give importance to waste recycling studies in order to compensate the damage.

One of the fields where recycling is supported is art. Earliest usage of the waste material as an art object was with the Dadaism Movement in early 20th century. Through the following years, the contribution of art to recycling projects has gradually increased by using waste material alone or in combination with any other art material.

Primarily industrial wastes used in the field of art painting and sculpture, later on by using different methods and Technologies, found its way in ceramic art and technology. Today it is possible to run into industrial ceramic wastes such as tiles, tableware and sanitary wares in public spaces as well as personal works of art. Ceramics is essential to many scientists and artists because of the richness of its differentiable content.

A separate title has been created in the field of technological and experimental work on organic and inorganic additive bodies in search of different surface and new body recipes by artists. Today clay body research are still continuing for minimum energy consumption and maximum waste conversion in the field of art. It can be said that one of the alternative options to depleted natural raw material resources is to convert wastes into raw materials and use them in the production of ceramic glaze and clay. When the past research are analyzed, it is seen that artistic glaze experiments were made with chromite waste and copper slag with high iron content.

Within the scope of this article, the usability of aluminum, iron, copper and steel wastes obtained from industrial establishments around Sakarya-Kocaeli provinces instead of metal oxides used as colorants in clay was investigated. Metal wastes, which are considered to be used as an alternative source to depleted raw material resources and have continuity, were selected by researching. During the process metal wastes were mixed into the stoneware body at the rates of 1%, 3%, 5%, 7%, and 5 different test tablets were shaped and first fired at 1040°C.

In terms of water absorption, shrinkage and plasticity tests, 5% additive ratio was determined as the ideal additive ratio. The aggregated stoneware body with 5% additive was shaped in bowl form and glazed with boron alkaline glaze after biscuit firing at 1040°C. It has been observed whether the waste metals can provide a metal oxide color effect in the glaze with glaze firing. Sagar firing, which is one of the alternative firing techniques with a reductive firing atmosphere, was applied to the glazed bowls in order to compare the color change of the metal wastes that give color on the surface in the glazed firing in the reductive kiln atmosphere. As a result, it has been seen that metal wastes could be used in the field of art as an alternative to metal oxide raw materials.

It has been emphasized that the new body recipes, which have been developed and tested, can be used in various designs, such as public space projects, outdoor sculptures or wall panels to increase awareness of conscious consumption through art projects in cooperation with metal production companies and universities, municipalities.

It is possible to evaluate this research as the joint work of the private sector and the university in the subject of industrial production in Sakarya and Kocaeli. As a result, the management of organic and inorganic wastes in urban life can only be achieved with the coordination and policies of municipalities, public stakeholders responsible for environmental health and energy consumption. Recycling industrial wastes and reducing waste generation are considered the most important issues to ensure sustainable production.

Geliş Tarihi / Received Date
06.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
25.01.2023

Otizimli Çocuklar İçin Giysi Modifikasyon Uygulamaları Kılavuzu¹

Clothing Modification Practices Guide For Children With Autism

Saliha USLU TANDOĞAN²

Neşe Yaşar ÇEĞİNDİR³

Öz

Bu çalışma ile otizimli çocukların giyinme/gyidirilme sırasında, giysilerle ilgili yaşadıkları problemlerin belirlenmesi, bu problemlerin giderilmesi için annelere giysi modifikasyon tekniklerini uygulayabilme becerisi kazandırmak hedeflenmiştir. Araştırmanın evrenini, Türkiye’de yaşayan otizimli çocuk anneleri, amaçlı örneklemini ise İstanbul’da ikamet eden, Tohum Otizm Vakfı, OÇEM’ ler, MEB’e bağlı özel eğitim sınıflarında, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde eğitim gören 6-12 yaş aralığında otizimli çocuğu olan ve araştırmaya gönüllü katılmayı kabul eden 10 anne oluşturmuştur. Annelere, otizimli çocuklarının giyinmelerini kolaylaştıracak fotoğraflı ve aşamalı giysi modifikasyon tekniklerini anlatan bir kılavuz (GİMUK) hazırlanmıştır. Kılavuzun tasarımı ve uygulamaları sebebiyle “tasarım tabanlı araştırma modeli” kullanılmıştır. Çevrimiçi ebeveyn anketiyle toplanan verilere göre her bir çocuğun ihtiyaçları özel olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle Tim Brown’un “İnovatif Alan Yaklaşımı” ve “Kullanıcı Merkezli Tasarım” modelleri tercih edilmiştir. Öncelikle çevrimiçi anket ile hangi giysi grubuna hangi tekniklerin uygulanacağı belirlenmiştir. Sonra hazırlanan GİMUK, e-kılavuz’ a dönüştürülmüş ve annelerin incelemesine sunulmuştur. Çevrimiçi anket ile GİMUK’ daki uygulamaların otizimli çocuklara ve annelere katkısının olup olmadığı ölçülmüştür. Anketi cevaplayan anneler, GİMUK’ un otizimli çocukların giyinme/ gyidirilme problemlerinin çözümüne katkı sağlayacağını belirtmişlerdir. Sonuç olarak GİMUK’ un, farklı giysi gruplarının da dahil edilerek, basılı hale getirilip çoğaltılmasının, otizimli çocuğa sahip tüm anneler için ulaşılabilir ve daha çok kişi tarafından uygulanabilir olacağı düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Otizm, Giysi Modifikasyon Uygulamaları, Giyinme Becerisi, Kare Kod, Kılavuz

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Neşe Yaşar Çeğindir danışmanlığında Saliha Uslu Tandoğan tarafından yürütülen Otizimli Çocuklar İçin Modifiyeli Giysi Uygulamaları başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Bu çalışmanın etik izinleri E.11537 numaralı Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonu kararı ile alınmıştır.

² Sorumlu yazar: Öğr. Gör., İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Moda Tasarımı Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, e-mail: saliha.uslu@issb.edu.tr , ORCID ID: 0000-0003-0809-5801

³ Prof. Dr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Moda Tasarımı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, e-mail: nese.cegindir@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8538-9224

Abstract

With this study, it was aimed to determine the problems experienced by children with autism during dressing/dressing, and to provide mothers with the ability to apply clothing modification techniques to eliminate these problems. The universe of the research is the mothers of children with autism living in Turkey, and the purposeful sample is the children with autism between the ages of 6 and 12 residing in Istanbul, who are educated in the Tohum Autism Foundation, OÇEMs, MEB-affiliated special education classes, Special Education and Rehabilitation Centers. The study consisted of 10 mothers who voluntarily agreed to participate in the study. A guide (GİMUK) has been prepared for mothers, explaining the photographic and step-by-step clothing modification techniques that will facilitate the dressing of their children with autism. Due to the design and implementation of the guide, a "design-based research model" was used. The needs of each child were individually assessed, based on data collected through an online parent survey. For this reason, Tim Brown's "Innovative Field Approach" and "User-Centered Design" models were preferred. First, it was determined which techniques would be applied to which clothing group with an online survey. Then, the prepared GİMUK was converted into an e-guide and presented to mothers for review. With the online survey, it was measured whether the applications in GİMUK contributed to children and mothers with autism. The mothers who answered the questionnaire stated that GİMUK would contribute to the solution of dressing problems of children with autism. As a result, it was thought that printing and duplicating GİMUK, including different clothing groups, would be accessible to all mothers with autistic children and could be applied by more people.

Keywords: Autism, Clothing Modification Applications, Dressing Skill, QR Code, Guid

Giriş

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de adı sık duyulan Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB); toplumsal, duygusal etkileşimde sapmalar, kısıtlı ve tekrarlayıcı davranışlar; konuşma, görme, tatma, dokunma gibi duylarda anormalliklerle karakterize edilen bir nöro-gelişimsel bozukluktur. İlk olarak tanımlanması üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen etiyojisi ve tedavisi üzerine bilgiler halen kısıtlıdır (Ekici, 2017: 143).

Türkiye’de OSB’nin yaygınlık oranlarına ilişkin bir veriye rastlanılmamıştır. Millî Eğitim Bakanlığının 2021 yılı verilerine göre; otizmli çocukların eğitimini sağlayan 1.470 kurum, e- Okul Yönetim Bilgi Sistemine kayıtlı 11.679 otizmli öğrenci bulunmaktadır (MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2021).

Öz bakım becerileri, otizmli çocukların bağımsız olabilmeleri için öğrenmeleri gereken temel becerilerdir. Kendi başına giyinip soyunabilme, yemek yiyebilme, temizlik gereksinimini karşılayabilme gibi sıralanabilecek bu tür becerilerin öğretimi ile çocuğun başkalarına bağımlı olmaktan kurtulması ya da en az bağımlılıkla gereksinimlerini karşılayabilmeyi öğrenmesi amaçlanmaktadır (Otistik Çocukların Eğitiminde Aile El Kitabı, 2002: 60).

Giyinme becerisi, otizmli çocukların ve annelerinin günlük yaşamlarını kolaylaştırmada oldukça büyük öneme sahip bir öz-bakım becerisidir. Palto, kazak, pantolon, çorap, şapka, eldiven, ayakkabı giyinme becerileri sırasında kullanılması gereken düğme, çitçit, fermuar açma-kapama, fiyonk bağlama-çözme gibi eylemler “tamamlayıcı” nitelikte giyinme becerilerindedir (Vuran, 1989: 12). Otizmli her bir

çocuğun, farklı motor gelişim özelliklerine sahip olması nedeniyle giyinme ve soyunma gibi becerileri yerine getirirken kullanılması elzem olan düğme, çıt çıt, fermuar gibi kapama gerektiren giysileri giymekte problem yaşadıkları görülmektedir. Bu çocukların normal gelişim gösteren yaşlılarına göre bağımsız olarak giyinip soyunması hem onlar hem de bakımlarından sorumlu başta anneleri olmak üzere ebeveynleri açısından oldukça önemlidir.

Çocuk az bir yardımla da olsa kendi kendine giyinip soyunabilmeyi öğrenmelidir. Çocuğa sık deneme olanağının sağlanması, kendisinin yapabilmesi yönünde desteklenmesi, çocuğun bu becerileri öğrenmesini kolaylaştıracaktır. Çocuğun değişik özelliklerdeki giysileri kendi kendine giyinip-soyunabilmeyi öğreninceye kadar, alınacak olan giysilerin kolay giyilip çıkarılabilecek özellikte olmasına dikkat edilmelidir (Darıca vd., 2017: 88-89).

Otizimli çocuklara eğitim verilmeden önce çocuğun giyinme ve soyunma ile ilgili aşağıdaki davranışları yerine getirip getiremediği gözlenmelidir:

- Pijamasının altını giyme- çıkarma,
- Pantolonunu giyme- çıkarma,
- Bluzunu giyme- çıkarma
- Çoraplarını giyme- çıkarma,
- Bağciksız ayakkabısını ya da terliğini giyme- çıkarma (Darıca vd., 2017: 88).

Giyinmeyle ilgili becerilerin öğretiminde, özellikle temel giyinme becerileri çalışılırken, modifiyeli giysileri kullanmak, çocuğun daha kolay başarıya ulaşmasını sağlayabilir. Örneğin el kasları yeterince gelişmemiş olan otizmli çocuklar için düğmeli giysiler yerine velkro bantlı giysiler tercih edilmelidir. Dar giysileri giymekte zorlanan çocuklar için bağımsız giyinmelerini destekleyici daha bol giysiler kullanılmalıdır (Varol, 2020: 150).

Giyinme becerileri, aşağıda verilen örneklerde olduğu gibi her giysi türüne göre kendi içerisinde belirli bir sıralamaya konulmalıdır. Kolaydan zora doğru bir giyinme eğitimiyle beceri kazandırılması daha kolay olabilmektedir (Varol, 2020: 140-141).

- Pantolon Giyme Becerisi: Önce beli lastikli pantolon ya da Bermuda şort, daha sonra fermuarlı ve düğmeli pantolon giyme becerisi öğretilmelidir.
- Kazak Giyme Becerisi: Kolaydan zora doğru sırasıyla V yakalı, bisiklet yakalı ve dik yakalı (balıkçı) kazak giyme becerisi denenmelidir.
- Çorap Giyme Becerisi: Sırasıyla şoset, diz altı ve külotlu çorap giyme becerisi kazandırılmalıdır.
- Ayakkabı Giyme Becerisi: Mokasen ayakkabı (bağciksız ve dilsiz) ile başlanmalı daha sonra dilli velkro bantlı ayakkabı, dilli ve bağcıklı ayakkabı ile devam edilmelidir.
- Düğme İlikleme Becerisi: Önce giysilerin önündeki düğmeleri ilikleme, sonra yanlarındaki ve arkalarındaki düğmeleri ilikleme becerisi öğretilmelidir.

Giynme becerilerinin oluşturulması ve sürekliliğinin sağlanması için çocukların bağımlılıklarını azaltan, yaşam kalitelerini arttıran, engel türlerine uygun fonksiyonel giyim ürünlerine ihtiyaç duyulmaktadır (etin & Kurnaz, 2017: 81).

Bu çalışmayla, annelere otizmlı çocukları için modifiyeli giysiler yapmaya yardımcı olacak Giysi Modifikasyon Uygulamaları Kılavuzu (GİMUK⁴) hazırlanması amaçlanmıştır. Böylece giysileri daha fonksiyonel ve kullanışlı bir ürün haline getirerek hem çocukların hem de annelerinin yaşamlarını kolaylaştırmak hedeflenmektedir. Çünkü "giynme becerisi zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerden/ebeveynlerden bağımsız bir şekilde hareket etmelerini sağlayan ve özgüvenlerini artıran bir aktivitedir... z bakım ve temel becerileri kazandırma eğitimi verildiğinde; annelerin, bu çocukların bağımsız giynme/soyunma becerilerini kazanmasında etkili olduğu gözlenmiştir" (Sarı, 2003: 76-77). GİMUK içerisindeki uygulamalar sayesinde anneler giysi modifikasyon tekniklerini öğrenecek, çocuklarının giynme sırasında zorlandıkları kısımlarda basit değişiklikler yaparak onların daha kısa srede ve zorlanmadan, ebeveynlerden bağımsız giynmelerini destekleyeceklerdir.

Yöntem

Verilerin toplanma şekli itibariyle alışma, Otizmlı ocukların giynme/giydirilme problemlerinin çözümüne odaklı olduğu için bir vaka/durum çalışmasıdır. Vaka alışması, araştırmanın hem ürünü hem de nesnesi olabilecek nitel araştırma içerisindeki bir desen türüdür. Bu tür çalışmalar, araştırmacının gerçek yaşamda, belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları (gözlemler, mülakatlar, görsel-işitsel materyaller, dokümanlar, raporlar vb.) ile detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir araştırmadır (Yıldırım & şimşek, 2016:41; Creswell, 2018: 97).

Araştırmada annelere, otizmlı çocuklarının giynme becerilerini kolaylaştıracak modifiyeli giysiler hazırlamalarına katkı sağlayacak fotoğraflı ve aşamalı giysi modifikasyon tekniklerini anlatan bir kılavuz (GİMUK) hazırlanmıştır. Araştırmada annelerin e-kılavuza erişimlerini kolaylaştırmak için dijital ortama aktarılan kılavuza QR kod oluşturulmuştur.

QR kod sistemi; görüntü tabanlı, arttırılmış gerçeklik yöntemlerinden birisidir. Teknolojinin gelişmesiyle yaygınlaşan bu yöntem, mobil araçlar için kolay erişim sağlaması nedeniyle son dönmelerde sıklıkla tercih edilmektedir. Basılı eğitim materyallerinde kullanımı oldukça yaygın olan QR kod uygulaması ile okuyucular gerekli bilgilere, zaman ve mekn fark etmeksizin hızlı bir şekilde ulaşabilmektedirler (İspir, 2014: 26).

Kılavuzun tasarımı ve uygulamaları sebebiyle "Tasarım Tabanlı Araştırma Modeli" kullanılmıştır. Tasarım tabanlı araştırma; "tasarım ilke ve teorilerine öncülük eden, gerçek ortamlarda araştırmacı ve katılımcı iş birliği ile sistematik, esnek, tekrarlanabilen tasarım geliştirme uygulamalarını içeren, eğitimi geliştirmeyi amaçlayan bir araştırma modelidir" (Wang & Hannafin, 2005: 6).

Türkiye'de yaşayan otizmlı ocuk anneleri evreninden, "İstanbul'da ikamet eden, Tohum Otizm Vakfı, Otistik ocuk Eğitim Merkezleri (OÇEM), MEB'e bağlı özel eğitim sınıflarında, zel Eğitim ve

⁴ Bu noktadan sonra Giysi Modifikasyon Uygulamaları Kılavuzu yerine GİMUK kısaltması kullanılacaktır.

Rehabilitasyon Merkezlerinde eğitim gören 6-12 yaş aralığında otizmli çocuğu olan ve araştırmaya gönüllü katılmayı kabul eden 10 anne” araştırma örneklemini oluşturmuştur.

Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme; önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da daha önce hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2016:122).

Örneklem grubunun sahip olması gereken ölçütler belirlenmiş, aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

- Cetvel ve mezura gibi ölçüm araçlarını kullanmayı bilmek,
- Elde ya da makinede dikiş dikmeyi bilmek,
- Gerekliği yerde elde ya da makinede farklı dikiş teknikleri uygulayabilmek,
- Giysiye ilik açmak, düğme dikmek, lastik takmak gibi basit teknik uygulamalar yapabilmek.

Verilerin, ön görüşme formu, anket formu ve görüşme formu şeklinde üç aşamalı olarak toplanması planlanmış, ancak Covit-19 Pandemi koşulları gereği aynı soruları içeren çevrim içi yapılandırılmış ankete dönüştürülerek toplanmıştır. Otizmli çocukların giyinme/giydirilme problemlerinin çözümünden her çocuğun ihtiyacına göre modifiyeli giysi gereksinimi de ayrıdır (Soğancı, 2011: 6). Bunun için çevrimiçi bir ebeveyn anketi hazırlanmıştır. Hazırlanan çevrimiçi anket, çeşitli sosyal medya platformlarında paylaşarak otizmli çocuğa sahip ebeveynlere ulaştırılıp yanıtlamaları istenmiştir. Çevrimiçi ebeveyn anketiyle toplanan verilere göre her bir çocuğun ihtiyaçları özel olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle çalışmada, Tim Brown’un “İnovatif Alan Yaklaşımı” ve “Kullanıcı Merkezli Tasarım” modelleri tercih edilmiştir (Brown & Watt, 2010). Tim Brown’un “İnovatif alan yaklaşımı” ile hazırlanan GİMUK uygulamaları, Mindy Scheier’in Tommy Hilfiger markasına hazırladığı “Adaptive” koleksiyonundaki teknikler ile benzer özelliklerdedir (Kowalski, 2019). Çünkü kullanıcı merkezli tasarım; “ürün tasarımının kullanıcı beklentileri altında şekillendiği ergonomi odaklı bir ürün geliştirme yaklaşımıdır” (Akay & Kurt, 2008: 295).

GİMUK, Tüketici İhtiyaç Modelindeki en temel ihtiyaçlardan biri olan fonksiyonel ihtiyaçlara yönelik (Çeğindir & Çakmak, 2018: 88), problem çözmeyi hedefleyen uygulamalı bir çalışma olarak planlanmış ve yürütülmüştür. Uygulamalı araştırma, “üretilen bilginin fiilen problem çözümüne aktarılmaya çalışıldığı problem çözme odaklı yaklaşımlardır” (Karasar, 2016: 49). Araştırmada izlenen adımlar aşağıda verilmiştir:

Hazırlık-Empati ve Sorun Tanımlama: Otizmli çocukların giyme sorunlarını tespit etmek amaçlı annelere yönelik çevrimiçi yapılandırılmış anket (ÇYA⁵) hazırlanmıştır. Veriler, İstanbul’da çeşitli eğitim kurumlarına devam eden 6-12 yaş aralığındaki otizmli çocuğa sahip 10 anneye uygulanan bu ÇYA ile toplanmıştır. ÇYA iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde annelerin demografik özellikleri ve dikiş bilgilerini ölçmeye; ikinci bölümde ise GİMUK içeriğini oluşturmak için annelerin ve otizmli çocukların giyme/giydirme sürecinde yaşadıkları problemlere yönelik sorular sorulmuştur.

⁵ Bu noktadan sonra Çevrimiçi Yapılandırılmış Anket yerine ÇYA kısaltması kullanılacaktır.

Hazırlık 2-Fikir Üretme ve Hazırlık: ÇYA sonrası, alınan cevaplara göre kılavuza alınacak giysi türü ve bölümleri belirlenmiş, işlemlerin nasıl ve hangi sırayla verilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Bunun için konuyla ilgili yayınlanmış basılı, çevrimiçi yazılı, görsel kaynaklardan ve eğitim/öğretim ilkelerinden faydalanılmıştır.

Uygulama-GİMUK Hazırlama:

GİMUK İçeriğini Oluşturma: GİMUK içeriği ve iş akış planına göre; giysiler modifiye edilerek günümüz modasına, teknolojisine uygun aksesuar ve materyaller araştırılarak temin edilmiş, prototipler hazırlanmış, yapılan her aşama fotoğraflanmıştır. Daha sonra her giysi türüne göre modifiyeli bölümün nasıl hazırlandığına yönelik işlem basamakları yazılmıştır. Gömlek, tişört ve pantolon üçlüsünden oluşan giysiler kendi içinde modifiyeli bölümlere göre sıralı olarak kılavuza yerleştirilmiştir.

GİMUK, annelerin bilgisayar ortamında ve cep telefonlarıyla kolayca kullanabilmesi için dijital ortama aktarılmış, pdf formatında kaydedilmiştir. İlerideki süreçte, herkese açık kullanım için çevrimiçi ortama yüklenecektir.

Kılavuz Hazırlama: Önce GİMUK'un kolay ve anlaşılır olabilmesi için görsel anlatım hiyerarşisinin nasıl olması gerektiği konusunda örnek uygulamalar incelenmiştir. Temel tasarım ilkelerinden biri olan görsel tasarım hiyerarşi, tasarımlarda kullanılan görsellerin boyutları, renkleri, tonları, uzaklıkları/yakınlıkları gibi öne çıkarılmak istenen öğelerin ve verilmek istenilen mesajın ölçeklendirilmesidir (Becer, 2011:68). Giysi modifikasyon tekniklerinin gösterilerek anlatılabilmesi, görseller ile açıklamalarının arasında ilişki kurulması ve bütünlük sağlanabilmesi için tasarım ilkelerinden faydalanılmıştır (Çeğindir, 2020:145). GİMUK'taki görsel anlatım hiyerarşisi oluşturulmasında eğitim/öğretim ilkeleri esas alınmıştır. Bunlar; öğrenciye/öğrenene görelilik, güncellik, yaparak yaşayarak öğrenme, açıklık, ekonomiklik, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, basitten karmaşığa ve kolaydan zora, bütünlük, transfer edebilme ilkeleridir (Köksal & Atalay,2019: 23).

Kılavuzun görsel anlatım kısmını oluşturan fotoğraflar, çekim sonrası photoshop programında düzenlenmiş ve tüm kılavuz bu programda oluşturulmuştur. GİMUK, Flipsnack uygulaması ile e-kılavuza dönüştürülerek katılımcılara link olarak (<https://www.flipsnack.com/salihaut/e-kilavuz-pdf.html>) gönderilmiş ve incelemeleri istenilmiştir.

GİMUK içindeki uygulamalar, mümkün olduğunca kısa zamanda az maliyetle birden fazla probleme çözüm üretmeyi amaçlamıştır. Bilgiler, kazandırılmak istenilen beceriler, kılavuzda kullanılan görsellerle ve işlem basamaklarıyla somutlaştırılmıştır. Gösterilen her uygulama tekniği bir önceki teknikte öğrenilenleri destekleyici ve bağlayıcı niteliktedir. Böylece anlamlı öğrenmeler hedeflenmiştir. Kılavuzdaki teknikler; basitten karmaşığa olacak şekilde, gömlek, tişört ve pantolon şeklinde sıralanmıştır. Bütün teknikler aşamalı olarak görsellerle desteklenerek adım adım anlatılmıştır.

GİMUK-Değerlendirme: GİMUK hazırlandıktan sonra dijital ortama aktarılmış, kılavuzdaki model uygulamaların annelere ve çocuklarına sağlayacağı faydaya yönelik görüşleri yine ÇYA ile alınmıştır. Katılımcıların görüşleri isim belirtilmeden gizlilik esası gözetilerek kod numarası ile kaydedilmiştir. ÇYA'nın başlangıcında modifiyeli giysiler hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Verilen cevaplara içerik

analizi yapılmıştır. İçerik analizi; “benzer verilerin bir araya toplanıp, belirli bir sıralama yapılarak düzenlenmesidir” (Şimşek, 2012:186).

Etik Kurul İzni: Anket formlarının, ilgili kurum ve kişilere uygulanabilmesi için E.11537 kod numarası ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik komisyonundan 06.04.2020 tarihinde etik kurul izni alınmıştır.

Bulgular

GİMUK İçeriğinin Oluşturulmasına Yönelik Bulgular:

Çalışmada anneler/katılımcılar (K1, K2, K3, ...) olarak tanımlanmıştır. GİMUK içeriğinin oluşturulmasına yönelik hazırlık aşamasında incelenen yazılı ve görsel kaynak taramalarından elde edilen ve empati ile hazırlanan çevrimiçi yapılandırılmış anketten katılımcılara;

“Giyme-Çıkarma/Soyunma aktivitelerinde karşılaştığınız sorunlar nelerdir?”

Şeklinde soru yöneltmiştir.

Açıklama: Düğme, çitçit, fermuar, bağcık gibi kapama eylemlerinde zorlanmak, giysilerin yakasının dar olması sebebiyle kafasını geçirirken zorlanması, giysilerin paçasının dar ya da bol olması sebebiyle bacağından geçirmekte zorlanması, belirli giysilere bağlılık geliştirip dört mevsim aynı giysiyi giymek istemesi, giysi küçüldüğü halde giymekte ısrar etmesi vb.”

Bu soruya aşağıdaki cevaplar alınmıştır:

K1, K4, K6, K10 düğme açma ve kapamada, K2, fermuar kapamada, K3, açıklamada yazan tüm eylemlerde, K5, üst giysileri başından geçirmekte, K7, düğme ve çitçit kapamada, dar paça pantolondan bacağına geçirmekte, K8, bağcıklı giysilerde, K9, fermuar ve çitçit haricindeki bütün giyme-soyma eylemlerinde sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Kılavuzda içerikte kullanılacak giysi türlerini belirlemek için katılımcılara aşağıdaki soru yöneltmiştir:

“Çocuğunuz en çok hangi giysileri giymeyi/giydirilmeyi tercih eder? Neden?”

Açıklama: Giymeyi çok istediği halde giymekte/giydirilmekte zorlandığı için tercih etmediğiniz giysi varsa lütfen belirtiniz. Örneğin: Gömlek giymeyi çok istiyordur fakat düğme ilikleme nedeniyle zorluk yaşadığı için tercih etmiyor olabilirsiniz.”

Sorudan aşağıdaki cevaplar elde edilmiştir:

K1, pantolon ve gömlek giymeyi, K2, tişört ve pijama giymeyi, K3, tişört giymeyi, K4, ilikleme sorunu yüzünden tişört ve eşofman giymeyi, K5, sürekli anne giydirdiği için ayırım yapmadığını, K6, K10 ayırım yapmadığını, K7, tayt ve eşofman giymeyi, K8, düğmeli ve fermuarlı olmayan giysileri, K9, rahat giysileri ve elbiseyi tercih ettiğini belirtmiştir.

Yukarıda verilen cevaplara göre elde edilen veriler ışığında sorun yaşanan giyme-soyma eylemlerinin açma ve kapama kısımlarında olduğu tespit edilmiştir. Bu cevaplara göre üst ve alt giysilerden gömlek, tişört ve pantolon için modifikasyon uygulaması yapılmasına karar verilmiştir.

Kullanılacak malzemeleri belirlemek için katılımcılara şu soru yöneltmiştir:

"Çocuğunuzun giysisinde olmasını tercih ettiğiniz malzeme ve aksesuarlar nelerdir?"

Açıklama: Fermuar, çitçit, velkro bant (cirt cirt), lastik, başcık, ses çıkaran objeler, çizgi film kahramanları, baskı, nakış, taş, pul gibi süsleme malzemeleri".

Aşağıdaki cevaplar elde edilmiştir:

K1 fermuar, K2, K4, K5, K10 çitçit, K3 yukarıda belirtilen tüm aksesuarları, K6 velkro bant ve lastik, K7 lastik, K8 lastik, velkro bant ve çizgi film karakterleri, K9 velkro bant cirt, çizgi film karakterleri ve süsler tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

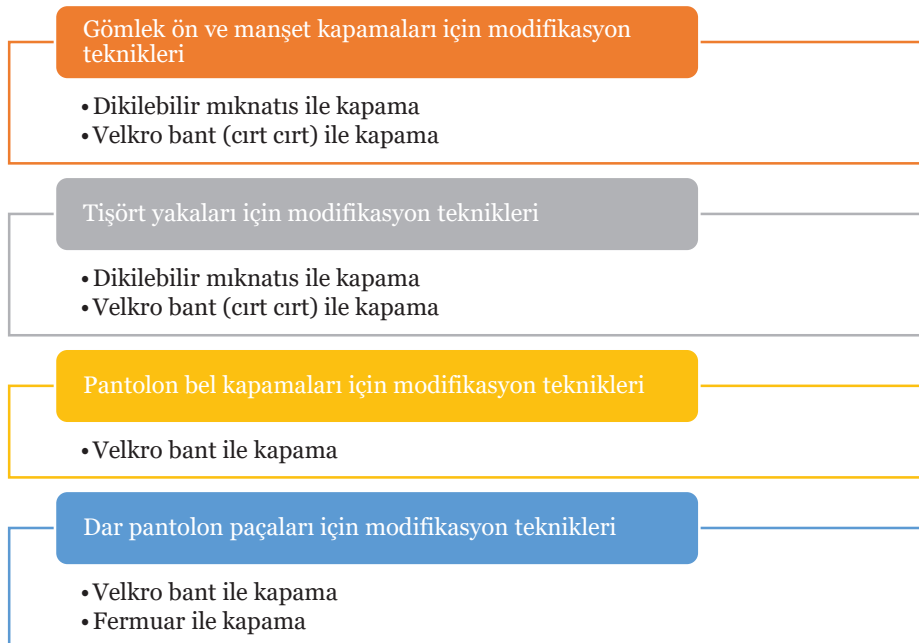
Katılımcıların verdikleri yanıtlardan yola çıkılarak GİMUK' daki çalışmalarda fermuar, çitçit ve velkro bant (cirt cirt) materyal ve aksesuarlarının kullanılmasına; yapılan malzeme araştırması sonucunda, çitçit yerine aynı işlevi görebilecek daha teknolojik ve kullanımı daha kolay bir malzeme olan dikilebilir manyetik mıknatıs kullanımına karar verilmiştir.

Kılavuzda yer alacak modifiyeli giysi parçalarına yapılacak işlemi belirlemek için katılımcılara şu soru sorulmuştur:

"Çocuğunuz için temin ettiğiniz giysilerde tadilat yapar ya da yaptırır mısınız? Cevabınız evet ise hangi kısımlarda nasıl bir tadilat yaptırdığınızı belirtiniz".

Şu cevaplar alınmıştır:

K1, K2 pantolon boyu kısalttığını, K5, K10 düğmelerin yerine cirt cirt yaptırdığını, K6, boyu kısalan pantolonlarının paçasını keserek şorta dönüştürdüğünü, K3, K4, K7, K8, K9 herhangi bir tadilat yapmadığını/yaptırmadığını var olan şekilde kullanmaya çalıştığını belirtmişlerdir. Alınan yanıtlar incelendiğinde 5 katılımcının çocuğunun giysilerinde tadilat yaptığı ya da yaptırdığı tespit edilmiştir. Yukarıdaki soruların cevaplarından yola çıkarak GİMUK içeriği oluşturulmuştur. Buna göre Giysi Modifiye Bölümleri ve İşlem Basamakları Görsel 1'de verildiği gibi belirlenmiştir.

Görsel 1. Otizmlili çocuk annelerinin giysilerde sorun yaşadıkları kısımlar.

Belirlenen bu başlıklara göre GİMUK hazırlanmış ve annelerin görüşlerine sunulmuştur.

Annelerin GİMUK ile İlgili Görüşlerine Yönelik Bulgular:

Katılımcılara, çocuklarının giyinme/giydirme sürecindeki problemlerinin çözümüne yönelik “*Ücretsiz giysi modifikasyon uygulamaları etkinliğine katılmak ister misiniz?*” sorusu yöneltilmiş ve “*evet*” yanıtı alınmıştır. Ancak, pandemi nedeniyle bu etkinlik gerçekleştirilememiş bunun yerine GİMUK hazırlanmış , “*Flipsnack*” uygulaması ile e-kılavuza dönüştürülmüştür. GİMUK’ un yine flipsnack uygulaması içeriğinde bulunan sekmeyle QR kodu oluşturulmuştur. GİMUK katılımcılara hem link olarak (<https://www.flipsnack.com/salihaut/e-kilavuz-c56ugb48a6.html>) hem de QR kod olarak gönderilmiş ve incelemeleri istenilmiştir (**Görsel 2**).

Sonrasında çevrimiçi yapılandırılmış anket formu gönderilmiş ve katılımcıların yanıtlamaları istenmiştir.

Görsel 2. e-Kılavuz QR kod uygulaması aşamaları.

“*Çocuklarınızın giyme/giydirilme sırasında giysilerle ilgili yaşadıkları problemlerin çözümüne yönelik oluşturulan GİMUK da yer alan modeller/ uygulamalar sizin ve çocuğunuzun giyme/giydirme problemlerine çözüm olabilir mi?*” Şeklindeki soruyu 9 katılımcı “*evet*” 1 katılımcı “*hayır*” şeklinde yanıtlamıştır. Hayır, yanıtını veren katılımcı, çocuğunun daha önce bu konuda problem yaşadığını ama artık sorun yaşamadığını, bu nedenle soruya hayır yanıtını verdiğini belirtmiştir.

“*GİMUK’un içeriğindeki uygulamaların işlem basamakları yalnız başınıza uygulayabileceğiniz kadar anlaşılır ve açık mıdır?*” Şeklinde sorulan soruyu 8 katılımcı “*evet*” 2 katılımcı ise “*hayır*” şeklinde yanıtlamıştır. Hayır cevabı verenler, işlem basamaklarını uygulamada geribildirim alınabilmesi ve dönüt sağlanabilmesi açısından kılavuzla birlikte eğitici desteği sağlandığında uygulamaların daha anlaşılır ve kalıcı olacağına kanaat getirdiğini ifade etmiştir.

“*GİMUK da yer alan model uygulamalarını yapabileceğiniz bir atölye etkinliğine katılmak ister misiniz?*” Şeklinde sorulan soruyu 7 katılımcı “*evet*” 3 katılımcı ise “*hayır*” çünkü artık İstanbul’da yaşamıyorum/İstanbul dışında ikamet etmekteyim” şeklinde yanıtlamışlardır.

Sonuç ve Öneriler

Otizmlı çocuk annelerine yapılan ÇYA sonuçlarına göre GİMUK içeriği belirlenmiştir. İçerikte annelerin gözlem ve deneyimlerine göre Şekil 1’de verilen en çok sorun yaşadıkları kısımlar belirlenerek prototipler oluşturulmuş, Görsel 3’deki gibi aşamalı olarak görsellerle desteklenerek GİMUK hazırlanmıştır.

Görsel 3: GİMUK’ da örnek bir uygulama sayfası ve işlem aşamaları.

e-kılavuz şeklinde sunulan GİMUK’a yönelik elde edilen sonuçlara göre; annelerin 9’u GİMUK’un otizmlı çocuklarının giyinme ve giydirilmesine yönelik yaşadıkları problemlerine çözüm olabileceğini düşünmektedirler. Yine 8 katılımcı, GİMUK’daki teknikleri yalnız uygulayabileceklerini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, günümüzün gerek sosyal gerekse ekonomik şartlarında önemli bulunmuştur. Öte yandan sürdürülebilirliğin geçmişe oranla görünürlüğünün arttığı günümüzde değerlidir. Dünyanın kaynaklarının korunması mevcut ürünlerin kişiselleştirilerek daha fonksiyonel ve konforlu bir yaşam sağlanması için olumlu gelişmeler olarak algılanmıştır.

Bu çalışma yüksek lisans tezi olarak ve pandemi gibi kısıtlı bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Gelecekte, GİMUK ile anneler tarafından modifikasyonu yapılan giysiler, otizmlı çocukların kullanımına sunulacak bağımsız giyinmelerine yönelik uzun vadedeki etkileri, daha net bir şekilde gözlenmelidir.

GİMUK e-kılavuz olarak İstanbul ve diğer illerde bulunan Tohum Otizm Vakfı, Otistik Çocuk Eğitim Merkezleri (OÇEM), MEB’e bağlı özel eğitim sınıfları bünyesinde açılmış otizm sınıfları, Özel Eğitim ve

Rehabilitasyon Merkezlerinde eğitim gören 6-12 yaş arası otizmlili çocuğa sahip tüm anneler için yaygınlaştırılmalıdır.

Giysi modifikasyon uygulamaları kılavuzuna, farklı giysi grupları da dâhil edilerek kılavuz içeriği genişletilebilir (elbise, mont vb).

GİMUK basılı hale getirilip çoğaltılarak otizmlili çocuğa sahip tüm anneler için ulaşılabilir ve daha çok kişi tarafından uygulanabilir hale getirilmelidir.

Teşekkür: Araştırmacılar, çalışmaya destek sağlayan tüm ebeveynlere teşekkür eder.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar %50: 2. Yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Otizmlili Çocuklar İçin Giysi Modifikasyon Uygulamaları Kılavuzu” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akay, D. & Kurt, M. (2008). Kullanıcı merkezli tasarım ve ürün kullanılabilirliği üzerine bir literatür araştırması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(2), 295-304.
- Barloso, K. (2021 February 19). *Best autism apparels for kids on the spectrum*. Autism Paranting Magazine, <https://www.autismparentingmagazine.com/best-autism-apparels/>
- Becer, E. (2011). *İletişim ve grafik tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Brown, T. & Watt, J. (2010). *Design thinking for social innovation*: Stanford Social Innovation Review Winter , Stanford Jr. University.
- Centers for Disease Control and Prevention (CDC), (2020). *Prevalence of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years – Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network. 11 Sites, United States, 2016 Surveillance Summaries*, 69(4), 1-12.
- Creswell, J.V. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çeğindir, N.Y. (2020). *100 Soruda giysi mimarisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çeğindir, N. Y. & Çakmak, Ş. (2018). *Giysi örneğinde moda ürün geliştirme*. Ankara: Gece Akademi.
- Çetin, K. & Kurnaz, A., (2017). Özel gereksinimli öğrencilerin giyinme güçlüğü ve tercihlerinin veli ve öğretmen görüşlerine dayalı incelenmesi, *Araştırma ve Deneyim Dergisi (Adeder)*, 2(2), 79-98.
- Darıca, N., Abidoğlu, Ü. & Gümüşcü, Ş. (2017). *Otizm ve otistik çocuklar*. İstanbul: Özgür Yayınları.

- Ekici, B. (2017). *Bana biraz otizmden bahset*. İstanbul: Ekinoks Yayınevi.
- İspir, B. (2014). Etkileşimli ortam yönlendirmeleri ile dijital işbirliğinin sağlanması: Dergilerde QR kod kullanımı, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 25-41.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kowalski, K. (2019 March 8). Q&A: Mindy Scheier previews SXSW talk on adaptive clothing. The Dailly Texan, <https://thedailytexan.com/2019/03/08/qa-mindy-scheier-previews-sxsw-talk-on-adaptive-clothing/>
- Köksal, O. & Atalay, B. (2019). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- MEB, Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2002). *Otistik çocukların eğitiminde aile el kitabı*, Ankara.
- MEB, Strateji Geliştirme Başkanlığı. (2021). *Niğde Milletvekili Ömer Fethi Gürer' in Otizmli çocuklara yönelik eğitim kurumlarına ilişkin 7/43750 esas numaralı yazılı soru önermesine verilen cevaba ait bilgi*, <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-43750sgc.pdf>.
- Sarı, O. (2003). *6-9 Yaş zihin engelli çocukların annelerine öz bakım ve bazı temel becerileri kazandırmak için bir eğitim programı*, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Soğancı, N. (2011). *Otistik çocuklarda giysi kullanımında karşılaşılan problemler*, Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şimşek, A. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Varol, N. (2020). *Beceri öğretimi ve öz bakım becerilerinin kazandırılması*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Vuran, S. (1989). *Zihinsel engelli çocukların yapabildiklerine dayalı olarak hazırlanan öğretim materyalinin etkililiği*, Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Wang, F. & Hannafin, M.J. (2005). Design-based research and technology-enhanced learning environments, *Educational Technology Research and Development*, Published by Springer, 53, 5-23.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Autism Spectrum Disorder (ASD), which is frequently heard in Turkey as well as all over the world, is a neurodevelopmental disorder characterized by abnormalities in senses such as deviations in social and emotional interaction, limited and repetitive behaviors, speech, vision, taste and touch. Although a long time has passed since it was first defined, information on its etiology and treatment is still limited (Ekici, 2017: 143). According to the research data conducted by the Centers for Disease Control and Prevention (CDC) in 2016, 1 out of every 54 children is diagnosed with autism; it is stated that it is 4.3 times more common in boys than girls (CDC, 2020:1).

It is seen that children with autism, who cannot be distinguished from other children with their physical appearance, are backward in their motor skills compared to their peers. In cases where children with autism need to use large muscle motor skills such as jumping rope, dancing, and swimming, it has been determined that they learn later than their healthy peers due to their little or no imitation skills (Darıca, Abidoğlu, Gümüşçü, 2017:39). Delays in fine motor skills are one of the important reasons why children with autism have problems in fulfilling their self-care skills. Self-care skills are the basic skills that are necessary for children with autism to live their lives independently of their parents.

Since each child with autism has different motor development characteristics, it is seen that they have problems in wearing clothes that require closure such as buttons, snaps, zippers, which are essential to use when fulfilling skills such as dressing and changing.

Dressing is a self-care skill that is of great importance in facilitating the daily lives of children with autism and their parents. It is very important for children with autism to dress and undress independently compared to their normally developing peers, both for them and their parents responsible for their care.

Preparing modified clothes to solve the problems experienced by children with autism and their mothers during the dressing/dressing process will help children to dress like their healthy peers or to develop as an independent individual close to them. With this study, it was aimed to prepare a Clothing Modification Practices Guide (GIMUK), which will enable parents to dress/dress their children with autism more comfortably and includes applications that parents can easily do. Thus, it is aimed to make clothes a more functional and useful product and to facilitate the lives of both children and their mothers.

Thanks to the applications within GIMUK, mothers will learn clothing modification techniques and support their children to dress independently from their parents in a shorter time and without difficulty by making simple changes in the parts where their children have difficulty while dressing.

This study was conducted to determine the clothing sections of 10 participating parents with children with autism between the ages of 6-12, where their children had problems during dressing and dressing, and to measure their thoughts on the Clothing Modification Practices Guide (GIMUK) prepared by designing a Clothing Modification Practices Guide to solve these problems. GIMUK, which was prepared with the photoshop application, was converted into an e-guide in digital environment, a square code was created and presented to the participants and they were asked to examine it.

According to the findings obtained; 9 participants think that GIMUK can be a solution to the problems they experience in dressing and dressing their children with autism. Again, 8 participants stated that they could apply the techniques in GIMUK alone.

The QR code application is an application integrated into our lives thanks to smartphones with the development of technology. Through this application, individual and corporate companies around the world provide us with detailed information about their products. With the e-guide and QR code application we have prepared, it will be easier for mothers living anywhere in the world with children with autism to reach GİMUK and apply the techniques. In the later stages of the study, different modification applications will be added and it will be possible to make observations in the longer term.

Geliş Tarihi / Received Date
23.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
18.06.2023

Kimliğin Mekânsal Portresi

A Spatial Portrait of Identity

Samet ÜNLÜ¹

Öz

Kimlik sosyolojinin en canlı ve gündemde kavramlarından birisi olarak düşünülebilir. Kimliğe canlılık veren özellik kimliğin sürekli yeni biçimsel formlar kazanmaya müsait bir yapıyla varlık bulması, gündemde olmasını sağlayan şey ise sosyolojinin ve insanı merkezine alan her disiplinin araştırmalarında kimliğin diğer olgularla olan sınırsız bağlantılarıdır. Bir kavramı diğer tüm kavramlardan bağımsız olarak ele alabilmenin şartlarını oluşturduğumuzda bile doğrudan veya dolaylı olarak kimliğe dair atıflarda bulunmak olasıdır. Bu açıdan mekâna dair olan her şey kimliksel temellerin bir yansımasıdır. Mekânın fiziksel bir organizasyon olarak nasıl yapılandırıldığı ve mensupları tarafından barındırdığı sosyolojik anlamlar bir kimlik realitesinin dışavurumundan başka bir şey değildir. Dolayısıyla mekân kimlikten ayrı bir şekilde kurgulanamaz. Her mekân bir kimlik politikasına karşılık geldiğinden, mekânın müdavimleri de bu kimlik politikasının aktörleri olarak mekânlarda varlık gösterirler. Varlık gösteren bireylerden veya kolektiflerden çok mekânsal kimliklerdir. Mekânsal kimlikler aynı mekânın üyeleri açısından düşünüldüğünde bir ortak paydaya yani kimliğin benzerlik yönüne, bir başka mekânın üyeleri açısından bakıldığında ise ayrışmaya yani kimliğin farklılık yönüne gönderme yapmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle kimlik ve mekân kavramlarının sosyolojik ekseninde nasıl ele alındıklarına değinilmekte ardından mekân ve kimlik etkileşimlerinin boyutları tartışılmaktadır. Daha sonra mekân-kimlik etkileşiminin getirdiği önemli bir sosyal sorun olarak mekânsal ayrışma olgusu incelenmekte ve konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etkileşim, kimlik, mekân, mekânsal ayrışma.

Abstract

Identity can be considered one of the most alive and topical concepts of sociology. What makes identity alive is that it is formed with a structure suitable for acquiring new forms, and what keeps identity topical is the unlimited connections of it with other phenomena in sociology studies and every discipline that puts people at the center. Even when we create the conditions to approach a concept independently from all other concepts, it is likely to make or indirect references to identity. In this respect, everything about space is the reflection of identity foundations. It is nothing but the expression of an identity reality how space is structured as a physical organization and the sociological meanings it holds by its members. Therefore, space cannot be constructed

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Şarkışla Aşık Veysel Meslek Yüksekokulu Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Sivas/TÜRKİYE, E-Posta: samettunlu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9493-6173

separately from identity. Because each space corresponds to an identity policy, the regulars of the space also exist in the spaces as the actors of this identity policy. They are spatial identities rather than individuals or collectives that exist. If spatial identities are considered in terms of members of the same space, they refer to a common ground, that is, the similarity aspect of identity, and if it is considered from the perspective of members of another space, they refer to segregation, that is, the difference aspect of identity.

In this study, firstly, it will be mentioned how the concepts of identity and space are discussed from the sociological perspective, and then the dimensions of space and identity interactions will be discussed. Later, the phenomenon of spatial segregation as a significant social problem caused by space-identity interaction will be discussed, and a general evaluation will be made on the subject.

Keywords: Interaction, identity, space, spatial segregation.

Giriş

Kimlik sosyolojik bir olgudur. "Bireye ve topluma dair anlatılarda çoğunlukla atıfta bulunduğumuz 'kimlik' kavramı çok boyutlu ve oldukça dinamik bir yapıya sahiptir. Gündelik hayat pratiklerimizden makro düzeydeki ilim tartışmalarına kadar kendisini her zamanda ve zeminde hissettiren kimlik olgusuna dair çıkarımlar, yalın bir alanla sınırlı kalmamakta pek çok disiplini merkeze alan bir tabloyu tasvir etmektedir. Sosyolojiden siyaset bilimine, etnolojiden sosyal psikolojiye varıncaya kadar oldukça geniş bir yelpazede ele alınan kavram, bazen bireylerin, toplumların veya nesnelere benzerliklerinin, bazense farklılıklarının temel alındığı bir değerlendirme biçimiyle karşımıza çıkmaktadır" (Ünlü, 2022: 18).

Kimlik sahip olduğu çok çeşitli özellikler sebebiyle her disiplinin kendi içerisinde de farklı tartışma alanları yaratmakta ve diğer olgular üzerindeki etkilerini pek çok biçimde gündemde tutmaktadır. Kimlik yalnızca insana dair değildir. Her oluşum bir kimlik üzerinde temellenir. Ülkelerin, kentlerin daha özeldir semtlerin, mahallelerin, sokakların kısacası mekânların da kimlikleri vardır ve insani/toplumsal edinimler bu kimlikler etrafında biçim kazanır ve yenilenir.

Bu çalışmada araştırmancının iki önemli kavramı olan kimlik ve mekân toplumsal alandaki görünümleriyle incelenmiştir. Aynı zamanda kimlik-mekân etkileşimi sosyal entegrasyon bağlamında tartışılmış ve mekânsal ayrışma konusu bu entegrasyon ekseninde ele alınmıştır.

Yöntem

Bu araştırma sosyolojik, psikolojik ve felsefi yönlerle ele alındığı için disiplinler arası araştırma niteliği taşımaktadır. Araştırmada kimlik olgusunun mekân ve ayrışma kavramlarıyla incelenmesi için; psikoloji, sosyoloji, felsefe gibi disiplinlere başvurulmuştur. Bu disiplinlere ilişkin kaynaklar taranmış ve disiplinler arası çalışmalardan faydalanılmıştır. Çalışma grubu alan ile ilgili yazılmış kitaplardan ve makalelerden oluşmaktadır. Özellikle sosyoloji, psikoloji ve felsefe alanlarında yapılan mekân ve kimlik çalışmalarında öne çıkan araştırmacıların görüşleri üzerinden analiz edilmiştir. Veriler mekân alanında yayımlanmış eserlerin doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Bunun için kütüphaneler, Google akademik, YÖK Tez Merkezi ve çeşitli dergilerin süreli yayınları kullanılmıştır. Araştırmada yararlanılan eserlerin analizinde doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile mekânsal

kimlik olgusunun anlaşılmasını yönlere araştırmanın ana kavramlarıyla ele alınarak alan yazında önemli yer tutan kaynakların analiziyle incelenmiştir. Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Kimliğin Toplumsal Dinamikleri

Kavram olarak kimlik, sosyal kişi, grup ve örgütlerin üzerine iliştirilmiş ve onun *kim* olduğunu niteleyen bir sosyal/politik etiketleme işlemidir (Aydın, 2011: 247). Kimliğin bir etiketleme eylemi olması bizlere bu eylemin tek yönlü bir süreç olmadığını gösterir. Etiketlenen ve etiketleyen olmak üzere iki aktör söz konusudur. Etiketleme işlevini taşıyan aktör, bizzat öz bilinç sahibi bir varlık olarak insanın kendisini hangi toplumsal olgularla tanımladığına veya bu işlemin bir başkası tarafından dayandırıldığına işaret etmektedir. Yani Aydın’ın (2011: 247) ifadesiyle “kimliğin taşıyıcısı kadar bir başkası tarafından da yapılabilmektedir.”

Bir bireyin, bir sosyal grubun ya da bir toplumun verili kimlikleri, onlarla aynı kategoride olan fakat taşıdığı özellikler itibarıyla farklılaşma eğilimi gösteren deyim yerindeyse başka öteki veya ötekilerin varlıklarına göndermede bulunmaktadır. Bu tam anlamıyla bir karşılaştırma sürecidir. Bir karşılaştırma eyleminden söz edebilmek için, en az iki uyarıcıya ihtiyaç vardır. İki uyarıcı arasında sağlıklı bir karşılaştırma yapılabilmesi ise bu iki uyarıcının aynı kulvara ait olmasına bağlıdır. Bu açıdan kimliğe dair en temel yorumlardan biri olan ve karşılaştırma kriterleri olarak karşımıza çıkan benzerlik ve farklılık meselesi tam da bu noktada kendisini görünür kılmaktadır. “Birlikte ele alındığında, benzerlik ve farklılık, kimliğin dinamik ilkeleridir, sosyal yaşamın kalbidir” (Jenkins, 2016: 20). Karşılaştırma eylemine imkân tanıyan nokta, benzer düzlemde yer aldığı ancak sahip olduğu niteliklerin farklı olması sebebiyle ayrıştığı ve buna bağlı olarak da bir kendilik algısı yaratıldığında iki uyarıcıya dair farklı mensubiyetler ortaya çıkacaktır. Bu da verili kimliklerin en temel noktasıdır.

Kimlik, özdeşlik midir, benzemezlik mi? Her ikisi birden olması olanaksızdır, çünkü bunlar birbirini gideren, ters işaretli ama aynı değerde terimlerdir. İdeolojilerin hep o yönde çalışmalarına rağmen, özdeşlik olması da olanaksızdır, çünkü birey ve birim, aynı anda aynı kişide birleşemez ve nihayet, kimlik her şeyden önce bireysel bir konudur (Kılıçbay, 2003: 163). Kimliğin bireysellik düzeyinde ele alınışı, onun toplumsal yönlerini ihmal etmeyi gerektirmemelidir. Çünkü bireysellik de bir anlamda toplumsal olana ihtiyaç duyar ve kendisini toplumsallıktan bağımsız olarak kurgulayamaz.

Bauman (2011: 178), “kimliğin bir özel mesele ve özel kaygı olmadığından” söz eder. “Bireyselliğimizin toplumsal olarak üretilmesi artık önemsiz bir hakikattir; ama bu hakikatin ileri sürdüğü düşüncenin daha sık tekrarlanması gerekir: Toplumsallığımızın ve dolayısıyla paylaştığımız toplumun biçimi, ‘bireyselleşme’ görevinin tasarlandığı ve karşılık bulduğu tarza bağlıdır” (Bauman, 2011: 178). Bauman’ın önemle üzerinde durduğu bu nokta esasen tüm disiplinlerin kimliği anlamalarına yardımcı

olabilecek kimliğin oldukça mühim bir yönüdür. Sosyal psikoloji kimlik tartışmasına birey ve birey-grup kavramları üzerinden katılır. Ancak burada altı çizilmesi gereken mevzu, kimliğin bireysel bir talep olması durumunda da kimliğin rüştünü ispatlayabilme çabası yine bir topluluğa duyulan ihtiyacı beraberinde getirecektir. Marshall (2009: 408)'ın deyimiyle, "kimliğimizin, içinde bulunduğumuz ve daha sonra içselleştirdiğimiz, toplumsallaşma süreciyle şekillenmiş olan toplumsal rollere atfedilen beklentilerle oluştuğu varsayılmıştır."

Bauman (2017: 25), "kimliğin bize keşfedilmesi gereken bir şey olarak değil de, tamamıyla icat edilmesi gereken, bir çabanın hedefi, bir amaç, kişinin en baştan icat etmesi gereken veya alternatif teklifler arasından seçip sonra uğrunda mücadele edip ardından ancak daha da fazla çaba ile koruyacağı bir şey olarak yansıtılıyor" olduğundan söz etmektedir. Bauman'dan hareketle söylenebilir ki, kimlik son derece devinimseldir, her türlü yeni oluşumlara açıktır ve ömür boyu aynı formatla taşınabilir bir şey değildir. Nitekim Bauman düşünceleriyle aslında bizlere kimliğin, bireyin içerisinde bulunduğu sosyal yapının ve dönemlerin sahip olduğu koşullarla sürekli üretilen bir varlık olduğunu göstermektedir. "Kişi zamanla 'aidiyet' ve 'kimliğin' alınıyorsa olmadığı, ömür boyu garanti sağlamadığının, fazlasıyla müzakereye açık ve vazgeçilebilir şeyler olduğunun farkına varır; kendi kararlarının, attığı adımların, eyleme biçiminin ve tüm bunları sabitleyecek kararlılığının hem aidiyet hem de kimlik için hayati faktörler olduğunu fark eder" (Bauman, 2017: 20).

Kimliğin sürekli değişen ve dönüşen bir yapıda tezahür ettiği ve diyalektik bir süreç olduğu düşüncesi modern zamanların kavramlara dair yaptığı dönüştürücü etkilere dayanmaktadır. Çünkü premodern dönemlerde kimliğin günümüzdeki anlamlarından oldukça farklı perspektiflere karşılık geldiği gözlenmektedir. Kimlik bugünkü özgünlüğünü pek çok alternatifin var olmasına borçludur. "Kendi tercihimiz olan alternatif bir kimliği elde edebilmek için gereken vasıtaları seçmemiz artık bir sorun olarak görülüyor (onun için zorunlu olan teçhizatı almaya yetecek paramız varsa). Bizi bir çırpıda olmak istediğimiz, görünmek istediğimiz, tanınmak istediğimiz karaktere dönüştürecek donanım mağazalarda beklemektedir. Onulmaz biçimde kimlikleri eğip bükmeye ve onlara şekil vermeye zorlanıyoruz ve istesek de tek bir kimliğe bağlanıp kalamıyoruz" (Bauman, 2017: 103-109). Bu durumun günümüz kimlik algılarına dair net bir resim olduğunu görebiliriz. Bu resim, gelenekselden moderne evrilen süreç, zihniyet vs. pek çok şeyin nasıl bir transformasyon sürecine dahil olduğunu anlayabilmek açısından mühimdir. Oysa ki cemaatin sosyo-politik önemini yitirmediği ve birey henüz bu denli özel bir anlam atfedilmediği dönemlerde kimliğin algılanışında da bariz farklar bulunmaktadır.

Giddens (2014: 102-103), "her bireyin kendine has bir karakteri ve bazen gerçekleştirebileceği, bazen gerçekleştiremeyeceği potansiyelleri olduğu fikrinin modern çağdan önceki kültürlerle yabancı olduğundan" bahsetmektedir. O'na göre (2014: 102-103), "Ortaçağ Avrupa'sında soy, cinsiyet, sosyal statü ve kimlikle ilgili diğer tüm özellikler nispeten sabitti. Hayatın farklı evrelerinden geçilmesi gerekse de, bunlar kurumsallaşmış süreçler tarafından düzenlenmekteydi ve bireyin bu kurumlar içindeki rolü nispeten pasifti. Baumeister'in analizi Durkheim'inkini hatırlatır: Geleneksel kültürlerde

'birey' kesinlikle yoktur ve bireysellik ödüllendirilemez. Sadece modern toplumların ortaya çıkışıyla ve daha özde, iş bölümünde farklılaşmayla birey ilgi odağı haline gelmiştir." Giddens'ın söylemleri ilk etapta yaşanan dönüşümü anlamlandırabilmenin önünü açarken, diğer taraftan kimlik kavramının neden geleneksel dönemlerde yer bulamadığının ve sosyolojik olarak da neden yeni bir kavram olarak karşımıza çıktığının cevaplarını vermektedir. Bauman(2011: 174)'a göre, "toplumsal analize konu olan yerleşik meseleler artık 'kimlik' eksenini çevresinde dönmekte olan söyleme uymak için farklı biçimde yeniden ele alınmakta ve yeniden düzenlenmektedir."

Kimliğe dair yapılan her katkı yeni tartışma alanları açmakta ve her konu farklı bir toplumsal olgunun kimlikle olan etkileşiminde yeni boyutlar sunmaktadır. Bir yönüyle kimlik olgusuyla ilişkili olmayan bir toplumsal olgu yok denecek kadar azdır. Bu nedenle kimliğin sosyolojik düşüncede nelere karşılık geldiğini ifade ettikten sonra çalışmanın diğer yörüngesi olan mekân kavramını irdelemek, kimliğe dair yeni perspektifler kazandıracaktır.

Sosyolojik Bir İmgelem Olarak Mekân

Yaşamımızı sürdürdüğümüz mekânlar yaşadığımız her şeye tanıklık etmektedir. Gerek çocukluk, gerek gençlik, gerekse yetişkinlik dönemlerinde yaşadığımız her olay ve durum geçmişimize kaydedilmektedir. Yıllar sonra geçmişte yaşadığımız bir anıyı hatırladığımızda bizim için önemli olan iki unsur o anının yaşandığı zaman ve mekân olacaktır. Bireyin hayatı biyografi edilirken çoğunlukla doğduğu hatta büyüdüğü daha net bir ifadeyle bir biçimde muhatap olduğu ortamlardan söz edilmektedir. Bu nedenle insan hayatında zaman ve mekânın önemi yadsınılmazdır (Ünlü, 2014: 69-70). Farklı gerekçelerle de olsa zaman ve mekân kavramları gerek fen bilimlerinin, gerek doğa bilimlerinin gerekse sosyal bilimlerin merkezinde yer almaktadır.

Bireylerin biyografileri, günlük hareket kalıbından (evden fabrikaya, alışverişe, okula gidiş ve yeniden eve dönüş) başlayarak bir hayat süresinin çeşitli evreleri boyunca göç hareketlerine (örneğin kırsal bölgede geçen bir gençlik, büyük kentte mesleki eğitim, evlilik ve alt kente taşınma, emeklilikte kırsal bölgeye çekilme) kadar uzanan bir yelpazede zaman-mekân içinde hayat patikaları olarak izlenebilir (Harvey, 2012: 238). Harvey'in ifade etmiş olduğu gibi bireyin yaşam evreleri boyunca izler bıraktığı ve bu izlerin her birinin farklı değerlerle harmanlandığı yerin adıdır mekân. "Mekân, insan ve toplum olaylarıyla yoğrulu bir boyuttur gerçekte. Bundan ötürü mekân, toplumsal ve insani edimle birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü mekân, verili bir durum olan yerin yeniden yorumlanması, yeniden biçimlenmesine işaret eder" (Alver, 2010: 18). Lefebvre'nin ifadesiyle, "mekân üretilir ve yeniden üretilir ve bu nedenle mücadele alanını temsil eder" (Urry, 1999: 42).

Mekân da tıpkı kimlik gibi statik bir yapı değildir. Aksine sürekli değişim halinde olan, dinamik ve her evrede yeni yorumlara olanak tanıyan bir organizasyondur. Mekân bir yapı olarak ele alındığında mekânın daha çok fiziksel yönüne göndermede bulunulan eğilimler mevcuttur. Mimarlar ve kent planlamacılarının öncelediği bu durum sosyolojik olarak yeterli bir analiz sunmamaktadır. Çünkü

mekânın boş fiziksel bir yapı olarak algılanışı onun bireye ve topluma dair sunduğu verilerin veya bireyin ve toplumun mekâna dair büyütüp yeşerttiği anlamların arka planda kalmasına neden olmaktadır. "Mekânsal olan, farklı bir genel yasalar dizisi kurulabilecek biçimde toplumsal olandan ayrılamaz. Bunun nedeni, mekânın tek başına genel etkiler taşınamamasıdır. Mekânsal ilişkilerin önemi, söz konusu toplumsal nesnelere özel karakterine bağlıdır. Böylelikle mekânsal ilişki, genel bir etkiyle sınırlandırılmaz; sadece söz konusu toplumsal nesnelere belirli ayırt edici özellikler ya da güçler taşımaları nedeniyle, etkide bulunur. Yalın mekân yoktur, sadece farklı türden mekânlar, mekânsal ilişkiler veya mekânsallaşmalar vardır (Urry, 1999: 97).

Mekân, toplumsallığın, politik olanın, kültürel ve düşünsel imgelerin sindiği, vücut bulduğu bir gerçekliğe karşılık gelir. Bu yönüyle nötr bir form değil, aksine, politiktir ve toplumsallığın türlü ifade araçları için işlevsel bir araç durumundadır. Farklı grup, cemaat, topluluk ya da ulusal formlar, doğal olarak tipik mekân tasavvurları ile gözükürler. Mekân, bu açıdan, sosyolojik bir formdur; tıpkı gruplar, cemaatler, yaşamsal pratikler kadar sosyolojinin ilgi alanı içindedir (Aytaç, 2006: 881).

Urry (1999:19-20), "*Mekânları Tüketmek*" adlı eserinde mekânın sosyolojik yönünün mihenk taşı olan mekânın toplumsal etkileşimlerden bağımsız ele alınamayacağı gerçeğini Durkheim ve Simmel'den referansla şöyle ifade etmektedir:

Durkheim mekân konusunda bir toplumsal kuram oluşturmuştur. Bu kuram iki kısım içerir: Birincisi, belirli bir toplumda herkesin mekânı benzer biçimde temsil etmesinden dolayı, bu tür nosyonların kaynağının toplumsal olduğunu ifade etmektedir; ve ikincisi; en azından bazı durumlarda mekânsal temsiliyetler gerçekten de toplumsal örgütlenmenin egemen örüntülerini yansıtmaktadır. Simmel boş bir mekâna anlam kazandıran toplumsal etkileşimlerdeki mekânsal biçimlerin temel özelliklerinden birisini de 'toplumsal etkileşimlerin mekân içine yerleştirilebilme düzeyi' olarak ele almaktadır. Simmel, mekânı, toplumsal örgütlenmenin mekândan koparılması nedeniyle giderek önemini yitiriyor olarak görme eğilimindedir (Urry, 1999: 19-20).

Klasik sosyoloji kuramlarında mekân özel bir alan olarak mikro düzeyde incelenmemiş ancak kent sosyolojisine ait terminolojilerle ve analizlerle mekân tartışmalarına ışık tutulmuştur. "Klasik sosyolojide mekân tartışması, coğrafya ekseninden birer yaşam alanı olan yerleşim yerlerine; kent ve kasabalara yönelir. Marx, Durkheim, Weber, Simmel ve Tönnies gibi kurucu isimlerin her birinde özellikle kent ve kasaba (taşra) önemli bir tartışma alanıdır" (Alver, 2010: 23). "Marx, 'kapitalist sanayileşmenin nasıl endüstriyel kasaba ve kentlerin aşırı hızlı büyümesine yol açtığıyla ilgilenmiş', 'kapitalist birikimin mekânın zaman tarafından yok edilmesine dayandığını ve sonuçta bu durumun zaman ve mekân boyunca tarım, endüstri ve nüfusta çarpıcı dönüşümler ürettiğini çözümlenmiştir'" (Urry, 1999: 18). Marx'ın analiz ettiği bu durumun birçok örneği günümüzde de yaşanmaktadır. Alışveriş Merkezleri daha önceleri yalnızca belirli ihtiyaçlara cevap veren yerlerken ve mekânsal olarak devasa nitelikte kurgulanmamışken, günümüzde kapitalist sanayileşmenin vurucu etkisiyle büyük

ölçekli, tüketimin had safhada olduğu ve yaşam tarzlarını farklı yönelimlerle dönüştüren hale gelmiştir.

Mekân tartışmalarında öne çıkan bir isim olan Lefebvre (1991), mekân-toplum ilişkisini merkeze alarak bir mekân sosyolojisi örneği ortaya koymaktadır. Mekânın ekonomi politiği üzerine ağırlıklı bir şekilde vurgu yapan Lefebvre (1991), “mekânın üretilen ve yeniden üretilen” mit olduğunu düşünmektedir. “Mekân sosyal, siyasal ve ekonomik mücadelenin bir alanı haline gelmektedir. Fiziksel mekân, zihinsel mekân ve sosyal mekân şeklinde ayırdığı mekânsal pratiğin toplumsal ilişkilerin üretilmesi açısından farklı bir alan yarattığını, mekânda toplumsal ilişkinin varlık kazandığını ifade etmektedir” (Alver, 2010: 25). Toplumsal ilişkilerin olanaklı hâle gelmesi temelde toplumsallaşma sürecinin varlığına da kanıt olmaktadır. Birey hayata dair yaptığı seçimlerle mekân tercihlerini de yapmış bulunmaktadır. Çoklu alternatifler arasında bireyin yönelimleri kendisini mekânlarda kurgulayacak ve bu minvalde şekillenmiş süreçleri beraberinde getirecektir.

Urry (1999: 42-43), Lefebvre'nin mekâna dair büyük önem atfederek yaptığı kavramsallaştırmayı şöyle belirtmektedir: “Lefebvre'e göre mekân, temelde bir aynadır; toplumsal yapıyı, toplumsal değişmeyi gösteren bir işaretler sistemidir. Lefebvre, özellikle kapitalizm koşullarındaki mekân üretimiyle ilgilenmektedir. Zaman içinde farklı mekân biçimleri birbirini izler. Doğal mekândan, mutlak ve soyut mekâna doğru ardışıklık vardır, sonuçta doğa giderek toplumsal olandan kovulmaktadır. Soyut mekân, 'binyılın sonunda' oldukça olağanüstü 'yaratılmış mekânlar' a yol açan kapitalist ilişkilerin yüksek noktasıdır.” Lefebvre, Marx'ın kentlerin kapitalizm eliyle kontrolsüzce büyümesini ve çarpıcı sonuçlar üretmesi görüşünden önemli ölçüde etkilenmiş ve mekân kavramsallaştırmasını bu çerçevede inceleme yoluna gitmiştir. Lefebvre'nin doğal mekân olarak yorumladığı şey aslında doğanın topluma sunduğu, insan eliyle henüz yeni bir form kazanmamış söz gelimi doğal ağaçlık bir alan gibi mekânlardır. LefebvreMarxçı kuramı baz alarak ekonomi temelinde bir değerlendirme yapmakta ve doğal mekânların giderek soyutlaştığını öne sürmekte ve bu sarsıcı dönüşümleri göz önüne sermektedir. Ne var ki günümüzde bir arada bulunduğumuz mekânlar düşünüldüğünde bu dönüşümü fark etmemek işten bile değildir.

Mekân kavramında sosyolojik düşüncenin değerini gösteren kuramcılardan birisi de David Harvey'dir. Harvey'in mikro-sosyolojik olarak mekân kavramını ele alması mekânın fiziksel ve sosyolojik yönlerinin bir arada değerlendirilmeye tabi tutulduğunda anlam ifade edebileceğinin kanıtı gibi görünmektedir. “David Harvey, mekânın toplumsal bağlamının tartışılabilmesi ve sosyal bilimlerin merkezi kavramlarından biri haline gelebilmesi için sosyolojik muhayyile ile mekân bilinci yahut coğrafi muhayyilenin karşılaştırılması ve birleştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. O'na göre böylesi bir muhayyile bireyin kendi yaşam öyküsündeki mekân ve yerin rolünü anlatmasını, etrafında gördüğü mekânlarla ilişkilendirmesini, bireyler ve çeşitli örgütlenmeler arasındaki işlemlerin onları ayıran mekân tarafından nasıl etkilendiğini anlamasını sağlar. Başka yerlerdeki olayların önemini tahmin etmesini sağlar. Aynı zamanda, mekânı yaratıcı bir şekilde şekillendirip kullanmasını ve başkaları tarafından yaratılan mekânsal biçimleri takdir etmesini sağlar” (Harvey, 2003: 28; aktaran:

Alver, 2010: 26-27). Lefebvre mekâna belli otoriteler tarafından onların inisiyatifleriyle dönüştürme misyonu yüklenen kent planlamacıları, mimarlar gibi meslek gruplarını *mekânın temsilleri* olarak nitelendirmektedir. Mekânın temsilleri kendilerine yüklenen sorumluluk gereği mekânın fiziksel kurgularında yapacakları dönüştürücü etkilerle sınırlandırılmaktadır. "Başarılı bir strateji, mekânsal biçim ile toplumsal sürecin aynı konuyu düşünmenin değişik yöntemleri olduğunu kabul etmelidir. Bu yüzden ikisi hakkındaki düşüncelerimizi uyum içine sokmamız gerekir" (Harvey, 2009: 31). Harvey'in mekânı gerek fiziksel gerekse sosyolojik muhayyile ekseninde kavramsallaştırma yoluna gitmesi oldukça çok yönlü ve özgün tespitlerle belirginleşmekte ve konunun mekânsal sosyoloji açısından net bir tasvirini ortaya koymaktadır.

Kimliği Mekânda Kurgulamak

Kimliğin statik bir formda tezahür etmediği belirtilmektedir. Bu gerçeklik kimliğin çok farklı kategorilerdeki değişkenlerle kendisini görünür kılmasına aracılık etmektedir. Bir kimlik hareketinden bahsetmek aynı zamanda birbirlerinden çok ayrı düzeyde incelenebilecek farklı olguları masaya yatırmanın gerekliliğine vurgu yapmaktır. Örnek olması açısından, bireyin etnik kimliğinden bahsedildiğinde, bireye doğuştan verilen bir kimlik ve ailesinin sahip olduğu kimliğin bireye aktarılması söz konusudur. Bireyin mesleki kimliğinden söz edildiğinde ise daha çok kişinin sahip olduğu bireysel yapının ve sosyal çevresindeki görüngülerin etkisine bu etkilere bağlı olarak tercihte bulunması akla gelir. Her kimlik görünen ve görünmeyen pek çok faktörle açıklanabilir. Mekân kavramı da bulunduğu etkiler sebebiyle veya kişilerde yarattığı izlenimlere de dayalı olarak bir kimlik üretme işlevini yerine getirebilir. Örneğin birey için evi bir kimlik haritasıdır. Evinin hangi semtte bulunduğundan ve bulunduğu semtin hangi sosyal çevre faktörleriyle açıklandığından, evinin iç dekorasyonunun hangi uyarıcılar tarafından sağlandığına varıncaya kadar hepsi bireye ve ailesine dair kimliğin işaretlerini vermektedir. O halde mekân ve kimlik düalizmi hangi sosyolojik faktörlerle açıklanmalıdır?

Erving Goffman (1963,1973), insan davranışlarının analizini teatral bir düzene yerleştirerek, klasik sosyolojideki rol kavramını aslında ait olduğu sahneye iade etmiş ve sahnedeki aktörlerin davranışlarını ele alarak, teatral temsil biçimini sosyal bir performans gösteren sıradan insanların gündelik yaşamlarına uygulamış, bireylerin bu sıradan yaşam sahnelerinde kendi benliklerini ve edimlerini diğer insanlara sunuş biçimlerini incelemiştir (Kömeçoğlu, 2003: 40). Goffman'ın bu incelemesinde sahne olarak adlandırdığı şey bu araştırmanın odak noktalarından biri olan mekân kavramı olarak ele alınabilir. Kişilerin vakit geçirmeyi seçtiği ve toplumsal ilişkilerini gerçekleştirebilecekleri yerler olan bu mekânlar da tıpkı ev örneğinde olduğu gibi kişilere dair bir kimlik çözümlemesi yapılabilmesine olanak tanınması açısından önemlidir. Kişiler zaman geçirdikleri mekânlarda davranış örüntülerini gerçekleştirmekte ve bu davranışların da o mekânların doğasıyla paralelize olduğu görülmektedir. Bunlar tek yönlü süreçler değildir. Çünkü bireyin mekân tercihlerini belirleyen şey tamamen onun yalın bireysel tercih hakkına gönderme yapmaz. Bireyi o tercihe

yönlendiren birçok sebep vardır. Sosyal çevresinden, ailevi kimliğine, ekonomik durumundan dini kimliğine kadar pek çok toplumsal faktörle açıklanabilecektir.

Kong ve Yeoh (2006), mekân ve kimlik arasında iki tür ilişkiden söz eder. Buna göre mekânın bizzat kendisi bir kimliğe/kişiliğe sahiptir; her mekân bir kimlik ile ortaya çıkar. Mekânsal kimlik, ayırıcı bir yapıdır. Bir diğer ilişki ise insanın mekânı bir kimlik unsuru olarak görmesidir. Bu şekilde insan kendisini mekâna ait hisseder ve mekânla tanımlar. Böylece mekân kişiye tarihsel bir köken kazandırarak kimlik unsuru haline gelir. Mekânsal kimlik, tarihsel bağları olduğu gibi cemaatsel bağları da ifade eder (Alver, 2010: 21). Mekânın cemaatsel bağları ifade ediyor oluşu gündelik hayatta dâhil olduğumuz mekânların müdavimleriyle açıklanabilir. “Mekân, insanları bir araya topladığı ve insanların zaman içinde ortak bir değeri olduğu için cemaatsel ilişkileri barındırmaktadır” (Alver, 2010: 21). Kişinin arkadaş çevresiyle devamlı olarak aynı kafede bir araya geliyor oluşu bir süre sonra mekâna duyulan aidiyet duygusunu da beraberinde getirmektedir. Ancak kişi arkadaş grubundan bağımsız olarak yalnızken o mekânda vakit geçirdiğinde aynı aidiyet duygusunu hissedemez. Çünkü o mekânı kişinin nazarında önemli hale getiren faktör, cemaatsel bağ ve o cemaatsel bağ bulunduğu sürece anlam üreten mekânın varlığıdır.

Mekânın sosyal dokusu ve müdavimlerinin kültürel ardalanı, mekânı tipikleştirdiği gibi mekâna sinmiş kültürel/sosyal/entelektüel etkiler de müdavimlerini yeniden inşa eder, mekânsal sosyalizasyona tabi tutar ve ortak temayüller içinde olmaya sürükler. Mekânsal olan aynı zamanda tipik düşünme ve davranma tarzına karşılık geldiğinden mekân, düşünsel ve davranışsal odayı belirleyen önemli bir etken haline gelir ve yere dair bir aidiyete, bireysel/kolektif kimlik tanımlamalarına karşılık olurlar (Aytaç, 2007: 222). İnsanın mekânda yer almadan önce mekânın karakteristiğine bağlı olarak nasıl bir duruş alacağı az çok bellidir. Kişi eğer camiye gidecekse bir mekân doğası olarak camide ne şekilde davranacağını kodları zihninde yer almıştır. Sanat eserlerinin sergilendiği bir sergide arka planda çalan fon müziğinden, mekândaki nesnelerin kurgulanışına, sunulan ikramlardan katılımcıların ne şekilde konuşulacağına kadar oluşturulan düzen birey için bir anlam haritasıdır. Bu harita aynı zamanda mekânın hangi kimliklerle anlam kazanacağını da belirtmesi açısından manidardır.

Günümüz tüketim alışkanlıkları ve boş zaman etkinlikleri düşünüldüğünde çoğunlukla ailelerin vakitlerini geçirmeyi tercih ettiği alışveriş merkezleri önemli etkilere sahiptir. Alışveriş merkezleri mekân olarak kimliğe dair pek çok tahayyülü olanaklı hale getirir. Bir gününü bu mekânda geçirmeyi tercih eden birey aynı mekân içerisinde yemek yemeyi seçtiği lokantayla, alışveriş yapmayı tercih ettiği elektronik mağazayla ya da kitap mağazasıyla, kıyafet almak için girdiği mağazayla aslında pek çok açıdan bir kimlik görüngüsüne sahip olmuştur. Ancak burada önemle üzerinde durulması gereken nokta bu mekânlar çok farklı ideolojilere, hayat görüşlerine, sosyal kesimlere mensup birey ve kolektiflerin de seçmiş olduğu mekânlardır. “Bu mekânlardaki karşılaşmalar, bir araya gelmeler, oyuncu/sevirlik birliktelikler aynı zamanda farklılıkları, ötekilikleri ve de yabancılaşma algılarını mekânın birleştirici, düzleştirici iklimi içinde yeniden üretir. Mekânın düşünsel hatta politik/ideolojik

iklimiyle aynileştirir, bireyselliklerimizin üzerine ikame edebileceğimiz bir grupcul aidiyet, kimlik matrisi yakalamamızı sağlar (Aytaç, 2007: 220). Farklı kimliklerin aynı çatı altında hayat bulmasına olanak tanıyan mekânların işlevleri çok önemlidir. Çünkü birey ya da kolektif kendi aidiyet duygularından ve bunlara bağlı olarak kimliklerinden arınmadan, başka kimliklerin de rol aldığı bir sahnede onlarla aynı davranış kalıplarını gerçekleştirerek vaktini tüketmektedir. Kimlik farklılıkları bir arada tutulurken tüketici kimliği olarak addedilen ortak ve üst bir kimlikle mekânsal faaliyetler gerçekleşmektedir. Bu durumda alışveriş merkezleri olarak örneklendirilen mekânlardaki tüketici kimliği, mekânsal kimlik olarak okunabilir.

Kimsin? sorusunun sorulması, insanı bir an için de olsa başka biri olabileceğine inanmaya sürükler. Bu ancak bir seçeneğiniz olduğunda, neyi seçtiğiniz size bağlı olduğunda, bir şey yapmanız gerektiğinde, yeni tercihin gerçek olması ve bunun sizin tercihiniz olması durumunda yaşanan bir duygudur. Fakat bu, başka kimlik gibi belli belirsiz (hatta düşünülemez) bir şeyi aramak, keşfetmek ya da icat etmek şöyle dursun, yaşadığı yerden uzaklaşmayı düşünecek şansı bile olmamış, özellikle uzak köylerde ve orman içlerinde yaşayan sakinler için söz konusu değildir. Onların dünyada olma biçimi, kimlik meselesinin hayatın başka yolları (dilbilimsel kullanımının bizi modern demeye sürüklediği yollar) tarafından açık hale getirilmiş anlamını soyup ortaya çıkarmıştır (Bauman, 2017: 29). Bireyin verili kimliklerinin yanı sıra hayatın akışında girdiği mekânlarla kurgulamış olduğu kimlikler de mevcuttur. Kişinin kentin alt sosyal çevrelerine ait bir mahallede yaşıyor olması onun verili kimlikler dışında olmak istediği kimliğe ait formlara bürünemeyeceği anlamına gelmez. Birey zamanını tüketmek için tercih ettiği mekânlarda kendisini yepyeni bir kimlikle var edebilir. Kimliğin hem taşıyıcısı tarafından hem de dışardakiler tarafından verilen bir şey olduğu düşünüldüğünde, mekânsal pratiklerin oluşturduğu bu yeni kimlik biçimlerinin sunulduğu toplumun da bu pratikler doğrultusunda bireye yönelik yeni ve kurgusal bir kimlik vermeye çoktan hazır olduğu görülebilir.

“Herhangi bir yönünü değiştirmek suretiyle bireysel kimliği süsleme özgürlüğü, günümüzde pek çok insanın hemen ulaşılabilir saydığı bir durum ya da en azından bunu yakın gelecek için gerçekçi bir ihtimal olarak görülebilecek bir şey olduğundan” bahseder Bauman (2017: 103). Denilebilir ki kimlik de tıpkı modern dünya gibi akışkandır. Akışkanlığını borçlu olduğu şey belki de moderniteden bağımsız değildir. Çünkü kimliklerin mevzu bahis olduğu gibi sürekli kurgulanan, yenilenen ve giyinip çıkarılan bir şey olduğu bizzat modern kültürün yaratılarından birisidir. Modern öncesi dönemler daha çok verili kimliklerin varlığına ilişkin ve yine o kimliklerin olanak tanıdığı ölçüde hayat pratikleri sunarken, modern dönemdeki kimlikler belirli süreçler içerisinde var olan, miadı dolduğunda ise belki de hatırlanmayacak kadar önemsiz hale gelebilen kimliklerdir.

Günümüzde sosyal medyayı da bir mekân olarak ele aldığımızda çoğunluklu aynı bireye veya gruplara dair farklı eksenlerde oluşan kimliklere ve bir aradalıklarına tanık olmaktayız. Kişi sosyal medyada veya herhangi bir mekânda, reelde sahip olmadığı bir kimliği ve buna bağlı olarak hayat tarzını görünür kılmaktadır. Kendi içinde bir yanılısma yaşarken daha önemlisi gösterge haline getirdiği kimliklerin de onu izleyen toplum içinde bir yanılısamaya neden olduğu gerçeği söz konusudur.

Blumer'in sembollere dayalı olarak ele aldığı *sembolik etkileşimcilik* teorisi bu noktada çok önemlidir. "Sembolik etkileşim yaklaşımı Chicago Okulu'ndan Herbert Blumer tarafından geliştirilen ve kökenleri psikolojik geleneğe dayanan bir Amerikan sosyoloji ekolüdür. Sembolik etkileşimci yaklaşım, toplumun sembollere yüklediği anlamlar ve bu anlamların davranışlara etkisi üzerinde durmaktadır. Sembolik etkileşim yaklaşımını benimseyen teorisyenler, yaşam dünyalarının sembollerle inşa edildiğini, bireylerin de bu sembolleri yorumlayarak onlara anlam yüklediklerini bu anlama göre de kendisi için bir durum tanımlaması (Thomas'danakt. Poloma 1993: 221) yapıp ona göre eyleme geçtiklerini belirtmektedirler" (Solak, 2017: 28). Mekân-kimlik etkileşimi konusunda Blumer'in teorisi canlı bir şekilde yaşanmaktadır. Mekânsal kimlikler sembollerden bağımsız şekilde ele alındığında o sembollere çeşitli anlamlar yükleyen birey ve toplum için bir şey ifade etmeyecektir. Tıpkı ıssız, hiçbir uyarıcının olmadığı ve ona bir anlam verebilmek için her veriden mahrum bırakılmış boş bir arazide olmak gibi.

Baudrillard'a (2011: 16) göre, gizlemek (dissimuler), sahip olunan şeye değilmiş gibi yapmak; simüle etmek ise sahip olunmayan şeye sahipmiş gibi yapmaktır. Birincisi bir varlığa (şu anda burada bulunmayan) diğeri ise bir yokluğa (şu anda burada bulunmamaya) göndermektedir. Ancak bu olay sanıldığından daha karmaşık bir şeydir. Çünkü simüle etmek -miş gibi yapmak değildir. Simülasyon gerçeğe sahte ve gerçeğe düşsel arasındaki farkı yok etmeye çalışmaktadır. Günümüzde yaşanan kimlik krizleri çoğunlukla mekânlar aracılığıyla bu boyutta yaşanmaktadır. Mekânların çok çeşitli adeta bir alternatifler okyanusu biçiminde olması, mekânların her birinin ayrı ayrı sosyal görüngülerinin olması yani temsil fonksiyonlarının da bulunması birey için hem kendi açısından hem de içinde yer aldığı toplumsal yapı açısından kimlik karmaşasına sebebiyet vermektedir.

Mekânsal Ayrışmanın Kimliksel Boyutları

Mekânların ifade ettikleri kamusalite nedeniyle herkese açık alanlar olduğu bir sosyal gerçekliktir. Ancak burada ihmal edilmemesi gereken husus, bu mekânları paylaşan bireylerin aynı prototipte insanlar olmadığıdır. Bu nedenle mekânlar çok sesli ortamlar olup aynı zamanda bireye kimlik atfeden yapılar olarak varlık bulmaktadırlar. Bireyler veya kolektifler kendilerini mekânlarda şekillendirerek buna bağlı olarak davranışlarını ortaya koyacaklardır. Bu nedenle mekânlarda ayrışma söz konusu olmaktadır. Mekânsal ayrışma farklı kimliklere farklı mekânsalları uygun gören bir işlev üretmektedir. Mekânsal ayrışma hangi boyutta olursa olsun bireye sahip olduğu kimliği hatırlatır ve bu yönde bir hayat tarzı benimsemesini dayatır (Ünlü, 2014: 88). Kimlik/mekân etkileşimindeki ve bu bağlamda meydana gelen ayrışmalardaki temel soru olmalıdır: İnsanların sahip olduğu kimlikler midir mekân tercihlerini belirleyen? Yoksa tercih etmiş oldukları mekânlar mıdır insanlara kimliklerini veren? İki yönüyle de ele alındığında her iki sorunun cevabında da doğruluk payı olduğu muhakkaktır. Ancak bu etkileşimde iki kavramın işlevsel önceliğinden çok etkileşimin toplumsal alandaki düzeylerini irdelemek daha mühim görünmektedir.

Mekânsal ayrışma, toplumsal yapıdaki farklılıkların, ayrışmaların, tabakalaşmanın, sınıflaşmanın bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Mekânsal ayrışma, ekonomik, sosyal, kültürel, dini, ideolojik vb. faktörlerle irtibatlıdır. Her faktör ayrı ayrı veya iç içe mekânsal ayrışmayı etkileyebilmekte, mekânsal ayrışmanın oluşumunda etkin bir şekilde yer almaktadır (Alver, 2010: 42). Bir tür mekân olarak da ele alınabilecek kent olgusu da ayrışmanın yaşandığı yerlerin başında gelmektedir. Bu nedenle mekânsal ayrışmanın kendisini daha çok kentsel yapıda gerçekleştirmesine bağlı olarak olgu kentsel ayrışma olarak da okunabilir. Kimliğin ve mekânın modern anlatılarla hayat bulduğu reel bir durumdur. Dolayısıyla mekânlardaki bu ayrışma süreci de yine modern kültür ekseninde kendisini konumlandırmaktadır. Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere modern öncesi dönemlerde varlık alanı bulamayan toplumsala dair sorunlar modern dönemlerle birlikte görünürlük kazanmıştır. Çünkü sorunsal inşa eden şeyler bizzat modern kültürün ihtiyaç duyup ürettikleridir. Mekânsal ayrışma olarak adlandırılan süreç bu durumun bir örneğidir.

Modernlik, modern öncesi tabakaların (kimliği doğuştan belirleyen ve hiç değilse gelebilecek olan *ben kimim?* sorusuna böylelikle birkaç cevap üreten) yerine sınıfı ikame ettikten sonra kimlikler, haklı olarak öne süreceğimiz gibi, bireylerin biyografileri yoluyla gerçekleştirmek zorunda oldukları görevlere dönüştü. Jean Paul Sartre'ın vaktiyle ifade ettiği gibi: Burjuva olmak için burjuva doğmak yetmez; kişi hayatı boyunca bir burjuva gibi yaşamalıdır! Sınıf üyeliği söz konusu olduğunda da, kişi ait olduğunu iddia ettiği sınıfa olan üyeliğini davranışlarıyla ve tüm hayatıyla sadece nüfus cüzdanını göstererek değil ispatlamalıdır. Böylesine ikna edici bir delili temin etmekte başarısız olan kimse, sınıfa olan aidiyetini kaybederek *declassé* (sınıf dışı) olabilir (Bauman, 2017: 64). Bauman'ın belirttiği bu durum yukarıda sorulan soruya cevap niteliğindedir. Tercih edilen mekânların kimlik betimlemesinden çok sahip olunan kimliğin mekânsal seçimler üzerinde ne denli işlevsel olduğu anlaşılmaktadır.

Kentsel ayrışma, kimlik ve kimlik politikaları bağlamında değerlendirilmelidir. Kent aynı mekânda farklı kimlikler arasındaki ilişki ve gerilime işaret etmektedir. Kimlikler, mekân organizasyonu ve mekân seçiminde belirgin bir faktördür. Dini kimlik, etnik kimlik, kültürel kimlik yapıları mekânsal ayrışmanın nedeni olabilmektedir. Aynı kimlik etrafında toplanan grupların, cemaatlerin, toplulukların birbirlerine yakın durdukları, aynı mekânları paylaştıkları, mekânsal yakınlaşmayı gerçekleştirdikleri gözlemlenmektedir (Kurtuluş, 2003: 77). Ekonomik ve sosyal göstergelere bağlı olarak kentin bir zümresinin mekânı haline gelen bir kafede müdavimlerin sınıfsal düzeyleri dikkate alındığında bir mekânsal farklılık dikkat çekmektedir. Farklılığa ve ayrışmaya sebep olan üyelerin aynı sosyal sınıfa ait olmaları ve o mekânı çeşitli sebeplerle alternatif olarak göremeyen diğer sosyal sınıflardan farklı bir tabakaya eklemeleridir. Bu örnekte mekânsal yakınlık olarak adlandırılansa, o mekâna dâhil olan üyelerin bir ortak payda temelinde aynı mekânsala yönelmeleridir.

Kimlik/mekân entegrasyonunda inşa edilen önemli bir kavram da mekânsallıktır. Mekânsalın alt metninde yer alan vurgu *mekâna ait* olandır. "Mekânsallık, Massey tarafından kapitalist üretim süreçlerinin bütünleyici ve etkin bir özelliği olarak ele alınmaktadır; bölgeninkinden ayrı olarak

uzaklık, hareket, yakınlık, özgüllük, algılama, simgecilik ve anlamı da kapsayan çeşitli yönler taşımaktadır; ve mekân, gerçekçi terminolojiyi kullanırsak, (sınıf, devlet, kapitalist ilişkiler, ataerki gibi) toplumsal kendiliklere ilişkin nedensel güçlerin gerçekleştirilmesi düzeyinde açık bir farklılık yaratmaktadır (Urry, 1999: 27). Mekânsal olan sadece sınıf, kesim, tabaka, zümre gibi aynı anlamlara karşılık gelen kavramları gündeme getirse de bu kavramların alt yapısındaki faktörler de kendilerini mekânsallığın çarpıcı etkisinde bulmaktadır. Söz gelimi, mekândaki toplumsal ilişkiler, davranış kalıpları, müdavimlerinin mekânsal kuralları uygulayabilme düzeyleri gibi pek çok toplumsal faktör bu minvalde değerlendirilebilir. “Massey (1984), mekânsal yeniden yapılanmanın farklı örüntülerinin, sadece toplumsal değil, ayrıca mekânsal da olan yeni eşitsizlik örüntüleri yarattığını; ve bir zamanlar oldukça tutarlı olan bölgesel ekonomilerin, yerel düzeyde daha farklı ekonomik ve sosyal yapılar ortaya çıkarken çözülmeye başladıklarını ileri sürmektedir” (Aktaran: Urry, 1999: 27). Denilebilir ki tabakalaşma ve buna bağlı olarak eşitsizlik kültürel, ekonomik, ideolojik/politik vb. hangi ayırıcı etkilerle tartışılıyor olsa da artık mekânsal tabakalaşma ayrı bir kategori olarak incelenmelidir. Urry (1999: 28)’nin yorumuyla, “sınıfın mekânsal yoğunlaşması düzeyinde belirgin çeşitlenmeler olduğu; bazı sınıf çatışmalarının aslında mekânsal çatışmalarca yaratıldığı ya da yerlerini mekân çatışmalarının aldığı” biçiminde düşünülebilir.

Bauman (2017: 51)’a göre, “kimlik, tabakalaşmanın en ayırıcı ve fark yaratıcı yönlerinden biridir. Bir yanda belirmiş küresel hiyerarşinin bir kutbunda, kimliklerini görülmemiş büyüklükte ve dünya çapında bir teklif havuzundan çekip öyle ya da böyle kendi rızalarıyla oluşturup yine ondan vazgeçebilenler bulunur. Öteki kutupta ise, kendilerine tercih hakkı tanınmayan ve sonunda başkaları tarafından zorla dayatılmış bir kimlik yükünü sırtlanan, kimlik tercihinden men edilmiş kalabalıklar bulunur. O kimlikler ki, taşıyanların gücüne gider fakat ne atmalarına izin verilir ne de ondan kurtulabilirler. Tektipleştirici, aşağılayıcı, insan dışılaştırıcı vedamgalayan kimlikler” (Bauman, 2017: 51). Başka bir ifade Bauman’ın bahsetmiş olduğu iki kesimi resmeder: “Çok kolay para kazanan ve tüketen bir toplumsal sınıf ile bu sınıfın yaşam biçimine gıpta ile bakan ve kendileri olmasa bile günün birinde çocuklarının, hatta torunlarının onlar gibi olmasını umut eden apolitikleştirilmiş bir kitlenin hayatlarını daha çok tüketme ve daha da çok tüketebilme umudu üzerinde birleştikleri bir sosyoekonomik ve kültürel dokunun ortaya çıktığı, yaşam mekânlarının ve yaşam biçimlerinin ayrıştığı bir toplumsal oluşum ve dönüşüm” (Korkmaz, 2009: 162).

Mekânsal ayrışma genellikle ekonomi, kapitalizm ve tüketim gibi olgularla düşünülmekte ve bu kavramların ayrışma üzerindeki rolü ifade edilmektedir. Klasik sosyolojide Marx’ın kapitalizm üzerine çözümlemeleri günümüzde yaşanan mekânsal ayrışmanın ana dinamiklerini sergiler. Ancak mekânsallık söyleminin yalnızca kapitalist birikimle varlık kazanacağı düşüncesi de doğru değildir. Çünkü bu durum kapitalist olmanın ötesinde toplumsaldır. “Mekânsal pratiklerin toplumsal yaşamdaki etkililikleri ancak içinde yer aldıkları toplumsal ilişkilerin yapısından kaynaklanır. Örneğin kapitalizmin toplumsal ilişkileri çerçevesinde, mekânsal pratikler sınıf anlamıyla donanırlar. Ama sorunu bu biçimde koymak, mekânsal pratiklerin kapitalizmin bir türevi olduğunu iddia etmek anlamına gelmez. Mekânsal pratikler anlamlarını sınıf, cinsiyet, cemaat, etnik grup, ırk temelindeki

toplumsal ilişkilerden alırlar ve toplumsal eylemlilik içinde ya tüketilirler ya da değişikliğe uğrarlar” (Harvey, 2012: 251). Örneğin, bir kitap kafe formatında kurgulanan bir mekânda ekonomik düzeyde hangi sınıfa ait olursa olsun ortak paydası kitaplara ilgi duymak olan bir topluluk yer alır. Bu da ekonomik göstergelerden bağımsız bir mekânsal ayrışmayı gösterir. Bahsedilen mekânın biçimsel bir anlamı vardır ve bu anlam her sınıfa hitap etmez. Belirtildiği üzere bu örnek mekânsal ayrışmanın toplulukların ilgi alanları, hayat tarzları ve tüm bunlara bağlı olarak kimlik noktasında ayrışmasını sergilemektedir.

Sonuç

Kimliklerin mekânsal portresini çizmek oldukça ufuk açıcı bakış açıları sunmaktadır. İlk olarak metnin önceki kısımlarında da değinmiş olduğumuz ve önemle üzerinde durulmuş olunan *kimlikler midir mekân tercihlerini ortaya koyan? yoksa mekânlar mıdır kimlikleri tanımlayan?* şeklinde çift yönlü bir süreç olarak ele alınabilecek bu durumda *kimliklerin mekân tercihlerini ortaya koyuyor oluşu* gerçeği etkisi daha geniş ve daha tutarlı sonuçlar üretmektedir. Kişilere ait olan verili kimlikler ve sosyalizasyon süreçlerinde kazanmış oldukları kimlikler temelde bir hayat tarzı retorüğünü de ortaya koymaktadır. Bir bireyin, bir ailenin veya bir topluluğun hayat tarzından bahsedildiğinde vurgulanmak istenen hayata bakış felsefesi ve buna ilişkin olarak gündelik hayat pratikleri ve alışkanlıkları olarak değerlendirilebilir. Bu felsefe ve pratikler ise tamamen sahip olunan kimliklerin ön gördükleri ve alan açtıkları sınırlar dâhilinde olanak bulabilecektir. Mekânlar da bu sınırlar dâhilinde düşünüldüğünde kimlik-mekân etkileşiminin düzeyi daha net bir çerçeveye sunulmaktadır.

Bauman'ın akışkan modernite dediği şey aslında birçok toplumsal olguyu anlamlandırabilmek açısından önemlidir. Günümüzde bir biçimde muhatap olduğumuz her şey çok hızlı bir akışkanlık içindedir. Bu tespit, sürekli değişen, dönüşen ve yeni biçimlenmelerle meydana gelen toplumsal dinamikleri anlamlandırma olarak okunabilir. Bu hızlı değişimler aynı zamanda aynı hızlı oranla tüketilme eğilimindedirler.

Kimlik ve mekân da tüketilmeye hazır olarak kurgulanan olgudan ziyade süreçler olarak ele alınabilir. Bu tüketimci anlayışla birlikte bir takım kimlikler verili olmanın ötesinde artık kurgulanmıştır. Mekânlar da bu senaryonun geçerliliğine delil olacak nitelikte hazırda beklemektedir.

Kimlik-mekân konusu bir etkileşim olmanın yanı sıra bir entegrasyon olarak da değerlendirilebilir. Mekânsal kavramında da görüldüğü üzere mekâna ait olan anlamı yine kendisini bir kimlik siyasetiyle ilişkilendirmektedir. Kimlik siyaseti hem kimliğin taşıyıcıları tarafından hem de dışarıdan içselleştirilmeye o kadar açık hâle gelmiştir ki bu bir etkileşim olmanın ötesinde mekân ile kimliğin bütünleşerek varlıklarını tanımlamalarına varma noktasına ulaşmıştır. Baudrillard'ın *simülasyon* ve Blumer'in *sembolik etkileşimcilik* teorileri de bu noktanın görünmesine büyük ölçüde aracılık etmektedir.

Mekânların, kimliklere kurucu unsur olacak derecede önem arz etmesi yadırganacak bir durum değildir. Çünkü içinde bulunduğumuz çağı sunduğu imkânlarla, modern kurumların ideolojileriyle ve toplumsal ilişkilerde yarattığı dönüşümlerle okuduğumuzda bu bütünleşmenin doğal bir süreç olduğu görülebilir. Çoklu mekân seçenekleri arasında elbette ki kimlikler yeni dünya düzenine ayak uydurmayı tercih ederek ve mekânlara kimliksel anlamlar yükleyerek tercihler gerçekleştirilecek ve kimliğin rüştünü ispatlayabilmesi beklenecektir. Bu sürecin sonunda bir yönüyle toplumsal tabakalaşma olarak da adlandırılabilir ancak yalnızca ayrıcalıklı bir sınıf olmanın yanı sıra, grup aidiyeti temelinde de oluşabilecek mekânsal ayrışma süreçlerinin yaşanabilmesi olası bir durumdur. Ancak bu süreçler de zamanla biçimsel içerik ve anlamlarından uzaklaşarak olağan hâle gelmekte ve bireysel/kolektif kimliklerin ilgileri daha farklı pozisyonlara doğru yönelmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Kimliğin Mekânsal Portresi” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Alver, K. (2010). *Steril Hayatlar*. Ankara: Hece Yayınları.
- Aydın, M. (2011). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Aytaç, Ö. (2006). “Mekân(ın) Sosyolojisi: Toplumsalın Yeniden Kuruluşu”. *Sosyoloji ve Coğrafya*. Sosyoloji Yıllığı 15. Ed. E. Eğribel-U. Özcan. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Aytaç, Ö. (2007). “Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt: 17. Sayı: 2. s. 199-226 (file:///C:/Users/Samet%20%C3%9Cnl%C3%BC/Downloads/silo.tips_kent-mekanlarinin-sosyo-kltrcl-corafyasi%20(1).pdf).
- Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon*. (Çev. Oğuz Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş Toplum*. (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2017). *Kimlik*. (Çev. Mesut Hazır). Ankara: Heretik Yayınları.
- Giddens, A. (2014). *Modernite ve Bireysel Kimlik: Genç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
- Harvey, D. (2009). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (Çev. Mehmet Moralı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. Sungur Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jenkins, R. (2016). *Sosyal Kimlik: Bir Kavramın Anatomisi*. (Çev. Gül Bostancı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Kılıçbay, M. A. (2003). “Kimlikler Okyanusu”. *Doğu Batı*. Yıl:6. Sayı: 23. s. 161-165.
- Korkmaz, N. (2009). “Türkiye’de Tüketim Kültürü ve Mekânsal Ayrışma”. *Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları*. (Der. Banu Dağtaş-Erdal Dağtaş). s.142-164. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Doğu Batı. Yıl: 6. Sayı: 23. s. 39-78.

Kurtuluş, H. (2003). "Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları. *Doğu Batı*. Yıl:6. Sayı: 23. s. 105- 118.

Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Solak, G. S. (2017). "Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1. S. 13-37.

Urry, J. (1999). *Mekânları Tüketmek*. (Çev. Rahmi G. Ögdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ünlü, S. (2014). *1+1 Stüdyo Yaşamlar: Küreselleşen Dünyada Yeni Kentsel Kurgular*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Ünlü, S. (2022). *Evdeki Erkeklik: Evlilikte Uyum ve Çatışma Arasında Eril Kimlikler*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Extended Abstract

Two important concepts of the research, identity and space are analyzed in terms of their appearance in the social sphere. At the same time, the interaction between identity and space is discussed in the context of social integration and the issue of spatial segregation is addressed on the axis of this integration. In this research, firstly, how the concepts of identity and space are handled on the sociological axis is mentioned and then the dimensions of space and identity interactions are discussed. Then, the phenomenon of spatial segregation as an important social problem brought about by the space-identity interaction was analyzed and a general evaluation on the subject was made. In this context, this research seeks to answer the question "How is the spatial portrait of identity drawn in the context of identity-space interaction?"

This research has the characteristics of interdisciplinary research, as it deals with sociological, psychological and philosophical aspects. In the research, disciplines such as psychology, sociology and philosophy were consulted in order to analyze the phenomenon of identity with the concepts of space and segregation. Resources related to these disciplines were reviewed and interdisciplinary studies were benefited from. The study group consists of books and articles written about the field. It is analyzed through the views of prominent researchers in the fields of sociology, psychology and philosophy, especially in space and identity studies. The data were obtained through document analysis of the works published in the field of space. For this purpose, libraries, Google Scholar, YÖK Thesis Center and periodicals of various journals were used. Document analysis method was used to analyze the works used in the research. With this method, the incomprehensible aspects of the spatial identity phenomenon were examined by analyzing the main concepts of the research and analyzing the sources that have an important place in the literature. In this study, all the rules specified in the "Directive on Scientific Research and Publication Ethics of Higher Education Institutions" were followed.

Due to its diverse characteristics, identity creates different areas of discussion within each discipline and keeps its effects on other phenomena on the agenda in many ways. Identity is not only about human beings. Every formation is based on an identity. Countries, cities, and more specifically districts, neighborhoods, streets, in short, spaces also have identities, and human/social acquisitions take shape and are renewed around these identities.

Everything about space is a reflection of identity foundations. How space is structured as a physical organization and the sociological meanings it holds for its inhabitants is nothing but the expression of an identity reality. Thus, space cannot be constructed separately from identity. Since every space corresponds to an identity politics, the patrons of the space also exist in the spaces as actors of this identity politics. It is spatial identities rather than individuals or collectives that exist. When spatial identities are considered in terms of members of the same space, they refer to a common denominator, i.e. the similarity aspect of identity, and when they are considered in terms of members of another space, they refer to differentiation, i.e. the difference aspect of identity.

The identity-space issue can be read as an interaction as well as an integration. As seen in the concept of spatial, the meaning of "belonging to space" again associates itself with a politics of identity. Identity politics has become so open to internalization both by the bearer of the identity and from the outside that it has reached the point where space and identity have become integrated to the point of defining their existence. Baudrillard's theory of 'simulation' and Blumer's theory of 'symbolic interactionism' also mediate this point to a great extent.

It is not uncommon for places to be important enough to be a constitutive element of identities. Because when we read the age we are in with the opportunities it offers, the ideologies of modern institutions and the transformations it creates in social relations, it can be seen that this integration is a natural process. Among the multiple space options, of course, identities will prefer to keep up with the new world order, and preferences will be made by attributing identity meanings to the spaces, and the identity will be expected to prove its maturity. Of course, at the end of this process, it is also a real situation that spatial segregation processes, which can be seen as social stratification in a way, but which can occur not only on the basis of being a privileged class, but also on the basis of group belonging. However, over time, these processes become ordinary, moving away from their formal content and meaning, and the interests of individual/collective identities turn towards different positions.

Geliş Tarihi / Received Date
21.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
25.01.2023

Ramazan Eğlencelerinde Ezgili Mânilerin Korunması ve Yaşatılmasının Önemi: Kütahya Küpecik Örneği

*The Importance of Preserving and Sustaining Musical Manis in Ramadan
Entertainments: Kutahya Kupecik Sample*

Serenat İSTANBULLU¹

Öz

Türkiye’de her yıl Ramazan ayında gerçekleştirilen birlik, beraberlik ve eğlence amaçlı ritüeller, halk tarafından sevilen, sürdürülmek istenen geleneklerdir. Toplum tarafından hem geçmişi hatırlatma özellikleri hem de gelecek nesillere geleneği aktarma isteği ile özellikle de yetişkin kesim tarafından genç nesillere anlatılan ve uygulanmasına özendirilen bu eğlencelerin günümüzde kısmen de olsa devamlılığı sağlanmaktadır. Teknolojik gelişmeler, sosyal değişimler ve insanların daha fazla ev odaklı yaşamayı tercih etmelerinden dolayı Ramazan gelenekleri eskiden olduğu gibi coşku ile gerçekleştirilmemekle birlikte halen devam etmektedir.

Ramazan eğlenceleri içerisinde yer alan geleneksel uygulamaların özgünlüğü; kültürel dönüşümler ve geleneklerin tatbikindeki birçok değişiklik neticesinde eksilmeye ve yozlaşmaya uğramış, bununla birlikte birçoğunun asıl amaçları ve biçimleri kaybolmuştur.

Bu araştırmada, Ramazan eğlencelerinde yer alan birçok mâninin ezgi ve sözlerinin değiştirildiği, basitleştirildiği, yok olduğu ve ezgiden sıyrılıp sadece söz öbeklerine dönüştürüldüğü hususlarını vurgulamak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda; söz konusu değişimlere örnek olan Küpecik geleneği ve Küpecik mânisinin otantik kaynaklardan alınan ezgisi notaya alınmış, sözlerde farklılıklar gösteren versiyonları sunulmuştur. Küpecik mânisindeki anlamsal, ezgisel ve ritimsel kaymalara dikkat çekilerek söz konusu mâninin yazılı kaynaklarla korunması sağlanmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ramazan eğlenceleri, Küpecik, Mâni, Müzik, Gelenek.

¹ Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, E-Mail: serenatistanbullu@hotmail.com, ORCID ID:0000-0002-6833-8396

oluşturmuştur (Aşık, 2019: 36). Değişen yaşam koşulları, mevsimsel şartlar, teknolojik ilerlemeler, şehir hayatı, bireysel imkanlar Ramazan eğlencelerini zamana ve mekâna bağlı olarak birtakım değişikliklere ya da yok olmalara maruz bırakmıştır.

Ramazan Eğlenceleri ve Mâniler

Ramazan akşamlarında birçok eğlencelere yer verilirdi. “Teravihin ardından en çok ilgi gören eğlenceler arasında geleneksel halk tiyatroları bulunurdu. Karagöz başta olmak üzere meddah, orta oyunları ve diğer seyirlik oyunlar hemen hemen tüm kahvehanelerde ve meydanlarda oynatılırdı” (Çoruk, 2015: 133). Ramazan eğlencelerin vazgeçilmez unsurlarından biri de güldüren kafiyeli konuşmalar ve mânilerdi. Özellikle de sahur saatlerinde söylenen maniler dikkatle ve keyifle dinlenirdi. Ramazan ayında teknik gelişmeler yeterli olmadığından oruç tutacaklar için sahura davul çalınarak uyandırılırdı. Bu görevi genellikle mahallenin bekçisi veya ücret karşılığı tutulan davulcular yapardı. Davulcu, aynı zamanda bu aya özgü hazırladığı mânileri söylerdi. Bu mânilerin en güzel tarafı, Türk halkının başlıca özelliklerini teşkil eden sevgi, saygı, latife ve nükte dolu olmasıdır (Kaptan, 1977: 38).

Türk kültürünün yazılı ve yazılı olmayan kaynaklarında halka ait birçok unsuru bünyesinde taşıyan mâniler, yüzyıllardır kendine has bir söyleyişle, doğduğu toplumun yapısını, kültürel unsurlarını, geçmişin ve var olanın izlerini taşırlar. “Mâni, anonim halk şiirinin en küçük nazım biçimidir. Anadolu ve Anadolu dışında çok geniş bir Türklük coğrafyasına yayılmıştır. Mâni söyleme, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze ulaşmış bir gelenektir. Mânilerde Anadolu insanının düşünce yapısını, beğenisini, dertlerini, kıskançlıklarını, özlemlerini, sevgilerini vb. ortak kültürün sergilenişini görürüz” (Artun, 2006: 1).

Onay’a göre (1996: 216) “Mâni”; Türkmenlerin kendine özgü ve ölçülü bir beste ile söyledikleri bir şiir biçimidir. Gazimihal ise (1947: 3) musikisi usulsüz olan mâniler ‘adam aman, yar aman, amâni’ nidalarıyla başladığı için zamanla ‘amani’ nidasının başındaki ‘a’ sesinin düşmüş olduğunu, böylece ‘mâni’ kısmı kalarak kelimenin Türkçe bir kökenden geldiğini ifade eder.

Ekici’ye göre mâniler; kısa olmaları bakımından, halk bilgisi ürünlerinden fıkralar gibi kolayca öğrenilebilen veya ezberlenebilen bir özelliğe sahip olmaları, halk arasında yayılmasını kolaylaştırmakta ve zamanla ilk yaratıcılarından bağımsızlaşarak bütün toplumun edebî mahsulü yani “anonim” ürün hâlini almaktadır (2002: 24). Birçok mâni; söz içeriği bakımından yöresel öğeler taşısa da yaygınlaşması sonucu yöresel özelliklerinden bir miktar sıyrılıp geldiği bölgenin dil özelliklerine göre yeniden şekillenebilir.

Çatıkkaş’a göre mâniler, anonim halk edebiyatının en tanınmış folklorik ürünlerinden birisidir. Mâniler her türlü hayati olayları (Aşk, gurbet, hasret, kıskançlık, kırgınlık, tabiat vb.) işleyen, halk edebiyatının bilinmeyen şairleri tarafından söylenmiş, halka mal olmuş kıymetli gönül yadigarlarıdır (2001: 13). Anadolu’da söylemeye çekinilen birçok söz, anlatılmak istenen birçok durum maniler aracılığıyla söylenir. Hayata dair ders niteliğinde maniler geçmişte olduğu gibi günümüzde de topluma ışık tutmaya devam etmektedir.

Kültürümüzde önemli bir yeri olan mâniler çocuk oyunlarında, düğün eğlencelerinde, kadınlar arası sohbetlerde, kahvehanelerde, toplu eğlencelerde, annelerin çocukları ile oyunları esnasında ve özellikle Ramazan ayında yapılan tüm etkinliklerde yer alan eğlenceli, düşündürücü ve kültürü yansıtıcı birçok özelliğe sahiptir.

Çoruk'un (2015: 133) İstanbul özelinde belirtmiş olduğu "Akşam namazıyla yatsı namazı arası sokaklar sakin olurken, teravihten sonra gezme ve eğlenme faslına geçilir, küçük büyük herkes sokaklara dökülür, sokaklarda adeta insan seli yaşanır" tespiti ülkenin hemen her şehrinde gerçekleşirken illere göre ya da bölgelere göre farklılıklar gösteren uygulamalar da bu kalabalıklara eşlik eder. Özenli, çeşitli ve mümkün olduğunca zengin sofraların kurulduğu iftar yemeklerinin ardından teravih namazı sonrası yapılan etkinlikler özellikle çocukların en sevdiği zamanlardır.

Ramazan Ayında Mânili Çocuk Oyunları

Ramazan ayı, özellikle de bahar ve yaz aylarına denk geldiği zamanlarda, geçmişte çok daha yaygın olmakla birlikte günümüzde de iftar saatinden sonra mahalle çocuklarının bir araya gelip gecenin ilerleyen saatlerine kadar çok çeşitli oyunlar oynayıp; geleneksel çocuk oyunları arasına giren birçok yarışma yaptıkları saatlerdir. Yine bu vakitlerde yalnızca çocuklara mahsus geleneklerin yerine getirildiği, bölgelere göre farklı isimlerle ve biçimlerde gerçekleştirilen ritüeller de bulunmaktadır. Mânili çocuk oyunları ve gelenekleri de bu eğlenceler arasında yerini almaktadır. Bununla birlikte oyunlar esnasında söylenen mâniler ve tekerlemeler genellikle o oyuna isim olarak verilmişlerdir.

"Sözlü anlatım ürünlerinden olan tekerlemeler oyunun en heyecanlı yerinde söylenerek dinleyici ile çocuklar arasında bağ kurulmasını sağlar. Ramazanlarda ev dışı oyunlarından biri olan ve çocukların kapı kapı gezip tekerlemeler söylemesiyle gerçekleştirilen oyunlar yöreden yöreye farklı şekilde adlandırılmaktadır. İftardan sonra bir araya gelen çocuklar gittikleri evlerin kapılarında aslında oyunun başlamasını da sağlayan tekerlemeleri dile getirirler. Bunu yaparken belli bir ezgi ve söz birliğiyle aynı anda icra etmeye dikkat ederler" (Demirci, 2021: 121).

Ramazan eğlenceleri içerisindeki çocuk oyunları yörelere ve yaş gruplarına göre oldukça çeşitlilik göstermektedir. Mânili çocuk oyunları ile sınırlandırılan bu çalışmada, oyunlar esnasında söylenen mânilerin çeşitli nedenlerle ezgisel ve sözel olarak kısmen ya da bütünsel olarak değişim ve erimelere uğradıklarını vurgulamak, ezgi değişiklikleri ve ezgiden sıyrılıp sadece söz öbeklerine dönüştürüldüğüne dikkat çekmek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda; söz konusu değişimlere örnek olan Küpecik geleneği tanıtılarak Küpecik mânisinin otantik kaynaklardan alınan ezgisi notaya alınmış, değişimler üzerinde örnekler verilmiş, sözlerde farklılıklar gösteren versiyonları sunulmuştur. Bununla beraber Küpecik mânisinde örnekleri bulunan anlamsal, ezgisel ve ritimsel değişimlere dikkat çekilerek söz konusu mâninin yazılı kaynaklarla korunması sağlanmak istenmiştir.

Küpecik geleneğinin benzeri niteliğinde olan; Helesa/ Helasa, Saya oyunu, Şivilik gibi farklı isimlerle, çeşitli uygulamalarla ve özellikle belirli mânilerle çocukların kapı kapı gezerek şeker, harçlık, yiyecek vb. topladıkları mânili geleneklerden bazılarını şu şekilde açıklayabiliriz:

Helesa: “Eski devir Ramazanlarında “Helasacılar” vardı. Bunlar birinin boynuna ufak bir davul takarak diğerinin eline cam veya muşamba fener vererek gezerlerdi. Arkalarında çocuklar olurdu. Helasacılar mahalleleri dolaşır, her evin önünde durarak mâniler söylerlerdi. Her mâninin sonunda “Helesa, yelesa” diye bağırsırlardı. Bu dolaşmaya da ‘helasaya çıkma’ denirdi” (Ülkütaşır, 1969: 5472). Çocuklar helasaya çıktıklarında şu mâniyi söylerler.

Bir gemim var beş direkli,
Kaptanı arslan yürekli,
Filikası üç direkli,
Heyemola lisa yisa hop!
Aşçı miço inde misin?
Tavuk gibi pinde misin?
Yine aynı dinde misin?
Heyemola lisa yisa hop! (Gerze Kaymakamlığı Resmi İnternet Sitesi, 2022)

Saya Oyunu /Gezmesi: Çanakkale’de iftarın ardından kapı kapı gezerek, mâni söyleyerek bahşiş bekleyen çocuklara “sayacı çocuklar” denilir. Saya mânilerinin son bölümleri, ev sahiplerini bahşiş vermeye zorlayıcı sözlerden oluşur. Sayacı çocuklara, bazen para, bazen farklı hediyeler ve yiyecekler de verilir. Çocuklar ev ev gezerken şu mâniyi söylerler:

Saya saya sayadan
Sular akar kayadan
Sayacı derler bize
İşte geldik size
Hanım teyze eyvallah
Canım teyze eyvallah
Bir olmazsa iki olsun
Şeytanın gözü kör olsun
Kapı ardında tırtıl
Ver hakkımızı kurtul (Erdoğan, 2017: 92).

Çiğdem Gezmesi: “Çiğdem çiğdem çiçeği/ Alacaz bulacaz göceği/ Dal üstünde boyunluğu/ Dura dura yoruldu” mânisini söyleyerek evleri dolaşan çocukların ev sahiplerinden çeşitli yiyecekler toplaması geleneğidir. Kapısı açılmayan ya da geç açılan evlerde çocukların beklerken okudukları mâni ise şöyledir:

Çiğdem sarı, ben sarı
Çiğdeme konmuş bir arı
Her kapıda bir kocakarı
Verenin oğlu olsun
Vermeyenin kedisi ölsün (Ogün Haber, 2022)

Şivlilik: Üç ayların başlangıcında Konya halkı tarafından önemli bir gelenek olarak görülen fener alayının ertesi sabahı, çocukların toplanarak kapı kapı gezip para, şeker, çikolata, meyve, kuruyemiş vb. topladıkları bir gelenektir. Çocuklar, yanlarına almış oldukları poşet çanta ya da torbaları yakından uzak yerlere doğru gezerek gün boyunca doldururlar. Ergin; çocukların anlık olarak yenilebilecek yiyecekleri hemen yiyip günün sonunda toplamış oldukları yiyecekleri tek tek ayırıp bazen birbirleri ile değiştirdiklerini bazen de paylaştıklarını belirtmektedir. Konya halkı içerisinde dileyen kadınların şivlilik için gelecek çocuklara ve komşularına dağıtmak üzere hamur kızartması (pişi) yaptıklarını da sözlerine eklemektedir. Çocuklar şivlilik için gezerken şu mâniyi söylerler:

Şivli şivli şişirmiş

Erken kalkan pişirmiş

İki çörek bir börek

Bize şivlilik gerek

(Bize namazlık gerek) (Ergin M. ve Çıralı F. ile kişisel görüşme 01.08.2022)

Yörelere göre isimleri farklılıklar gösteren ancak genellikle Ramazan ayında ya da dini bakımdan özel günlerde çocukların gezerken ve mâniler söyleyerek şeker, yiyecek, para vb. toplaması geleneği Sivasta "Memecimin gılıği", Bursa'da "Şıran Şıran Şişler", Afyonkarahisar'da "Adine Pilavı" vb. isimli geleneklerdir.

Küpecik Geleneği

Yukarıda uygulandığından kısaca bahsedilen gelenekler arasında yüzyıllardır devam eden ve araştırmamızın konusu olan Küpecik geleneği ise şöyledir:

Küpecik, ekseri Kütahya merkezde, geçmişte Ramazan ayının 15'inden sonra, günümüzde ise Ramazan ayının ilk gününden itibaren çocuklar tarafından yaşatılan yerel bir âdettir. İftar yemeği ve teravih namazının ardından çocuklar mahallelerindeki komşularını birer birer dolaşarak Küpecik mânisini söylerler. Buna karşılıklı hane sahipleri hediyeler verir. Çocuklar, içlerinden yaşça en büyük olan birini Küpecik başı yaparlar. Küpecik başı da toplanan hediyeleri aralarında pay eder. Her kapıya geldiklerinde bir ağızdan aşağıdaki Küpecik mânisini söylerler:

Hey! Küpecik, küpecik

Yağdan baldan küpecik

Yağ olmazsa bal olsun

Ev sahibi sağ olsun

Ev sahibi evde misin?

Evde değil dağda mısın?

Dağda yılanlar kışlasın,

Allah biricik çocuğunuzu bağışlasın

(Burada ev sahibinin çocuğunun ismi biliniyorsa ismi de söylenir)

Atıf / Citation: İSTANBULLU, Seranat. (2023). “Ramazan Eğlencelerinde Ezgili Mânilerin Korunması ve Yaşatılmasının Önemi: Kütahya Küpecik Örneği” *ODÜSOBİAD* 13 (2), ???-???, Doi: 10.48146/odusobiad.1192820

Dişi, dişi sıçan dişi
Vermezseniz çalarım taşı
Ambar altında tazıyım
Molla beyin kızıyım
Enarından menarından
Baklavanın kenarından
Altı okka pekmez,
Sepetim yerden kalkmaz
Al yanaklı yenge,
Merdivenden in de ge, in de ge
Bizim sarı yirmi beşliği al da ge, al da ge

Ev sahibi bu mâniyi dinledikten sonra, hediyesini verir. Bu hediye ekseriyetle para olur. Bazen fındık, fıstık, kuru üzüm, şeker gibi çerez de olur. Bu hediyeleri küpecik başı toplar. Daha sonra mahalle gezilip bittiğinde, toplanan hediyeler Küpecik başı tarafından, o grupta bulunan herkese hak geçirmeden dağıtılır (Günhan, 2009: 194-195).

Uygun’a göre; daha eski dönemlerde ise, çocuklar ellerine topraktan yapılmış küçük bir küp, yani (küpecik) alarak, topladıkları çerez ve paraları bunun içine koydukları için, mâniye "küpecik" ismi verilmiş olmalıdır. Buradan da mâninin çok eski dönemlerden beri çocuklar arasında yaygın olarak okunduğunu anlayabiliriz. Mâninin son kısmında bulunan "Kapı ardında tırtıl" sözleri ile başlayan beyitte, çocuklar yaşadıkları dönemlerdeki en küçük para birimlerinden birini anıp, birkaç kuruş bahşiş isterler. Çocuklar mâniyi yanlış sözlerle okurlarsa, herkes tarafından bilindiği için büyüklerce ikaz edilip doğrusu öğretilirdi. Bazı büyükler, çocukların mâniyi sonuna kadar okumasını beklerler ve bahşiş sonunda verirler, böylece bu geleneğin yaşatılmasında hayli ciddiyet gösterirlerdi (2010: 116).

Salün’e göre küpecik; “başka illerde sahur davulcuları tarafından söylenen mâniler tarzında olmasına rağmen, zamanla ve koro halinde söyleniş şekliyle farklı bir durum arz eder” (2001: 154).

Salün, yapmış olduğumuz görüşmede Küpecik mânisinin sözlerini söyle aktarmıştır:

Hey! Küpecik, küpecik
Yağdan baldan küpecik
Yağ olmazsa bal olsun
Ev sahibi sağ olsun.
Ev sahibi evde misin?
Evde değil dağda mısın?
Dağda yılan kışlasın,
Allah bir oğlunuzu bağışlasın
Dişi, dişi sıçan dişi
Vermezseniz çalarım taşı
Ambar altında tazıyım

Çağırın gelin Ahmet Paşa'yı
Gelin edelim Ayşa'yı
Enarından benarından
Baklavanın kenarından
Altı okka pekmez
Sepetim yerden kalkmaz
Al yanaklı yenge,
Merdimandan inde ge, inde ge
Bizim sarı yirmibeşliği al da gel, al da gel
Ulu Caminin Minaresi
Doksan dokuz penceresi
Anam arap, canım arap
Yandı pilav tenceresi
Kapı ardında tırtıl
Yirmi beş ver de kurtul
Kapı ardında tırtıl
Yirmi beş ver de kurtul. (Salün ile kişisel görüşme 05.09.22)

Ateş'in (2015: 36-40) Küpecik geleneğinin köklerini incelediği çalışmasında sözler bakımından 6 farklı versiyonun (V) daha tespit edildiği görülmektedir. Ateş'in tespit etmiş olduğu (V1, V2, V3, V4, V5, V6) ve tarafımızdan tespit edilen (V7, V8, V9) Küpecik mânisinin sözlerindeki anlamsal değişimleri değerlendirmek için mâninin versiyonları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Küpecik mânisinin tespit edilmiş versiyonları

V1	V2	V3
Küpecik küpecik Aldan baldan küpecik Al olmazsa bal olsun Ev sahibi sağ olsun Evde değil damda mısın? Damda isen çık da gel Şu paraları al da gel Aşağı mahalle hamur oldu Yukarı mahalle çamur oldu Çok beklettin hanım abla Ayaklarımız yoruldu	Küpecik küpecik Aldan baldan küpecik Al olmazsa bal olsun Ev sahibi sağ olsun Evde değil damda mısın? Damda yılanlar kışlasın Dişi dişi yılan dişi Vermezseniz alırız taşı Kırarız camı Al yanaklı teyze Bal yanaklı teyze	Küpecik küpecik Aldan baldan küpecik Al olmazsa bal olsun Ev sahibi sağ olsun Evde değil damda mısın? Dağda yılanlar kışlasın Allah biricik evladını bağışlasın
V4	V5	V6
Küpecik küpecik Aldan baldan küpecik Yağ olmazsa bal olsun Ev sahibi sağ olsun Ev sahibi evde misin? Evde değil damda mısın?	A küpecik küpecik Yağdan, baldan küpecik Yağ olmazsa bal olsun Ev sahibi sağ olsun, Ev sahibi evde misin? Evde değil dağda mısın?	Hey! Küpecik, küpecik, Aldan baldan küpecik, Al olmazsa bal olsun, Ev sahibi sağ olsun. Ev sahibi evde misin? Evde değil dağda mısın?

<p>Dağda yılan kışlasın kışlasın Dişi dişi sıçan dişi Vermezseniz çalarım taşı Ambar altında tazıyım tazıyım Ben annemin biricik kızıyım Al yanaklı yenge yenge Merdivenden in de gel, in de gel Bizim sarı beşlikleri al da gel al da gel Kapı altından tırtıl Beşliği ver de kurtul</p>	<p>Dağda yılanlar kışlasın(kovalasın) Allah Ali'nizi bağışlasın Dişi dişi yılan dişi Vermezseniz çalarım taşı Ambar altında tazıyım Molla beyin kızıyım Enarından, kenarından Altı okka pekmez Sepetim yerden düşmez Al duvaklı yenge Sarı yirmi beşliği al da gel, Al da gel, al da gel</p>	<p>Dağda yılan kışlasın, Allah biricik çocuğunuzu bağışlasın. Dişi dişi sıçan dişi Vermezseniz çalarım taşı! Ambar altında tazıyım Molla Bey'in kızıyım. Çağırın gelsin Ahmet Paşa'yı, Gelin edelim Ayşa'yı. Altı okka pekmez, Sepetim yerden kalkmaz. Enarından menarından, Baklavanın kenarından Al yanaklı yenge, Merdivenden in de gel, in de gel, Sarı yirmi beşliği al da gel, al da gel. Ulu Cami'nin minaresi, Doksan dokuz penceresi, Anam Arap, canım Arap, Yandı pilav tenceresi Kapı altında tırtıl, Yirmi beş ver de kurtul</p>
V7	V8	V9
<p>Hey! Küpecik, küpecik Yağdan baldan küpecik Yağ olmazsa bal olsun Ev sahibi sağ olsun Ev sahibi evde misin? Evde değil dağda mısın? Dağda yılanlar kışlasın, Allah biricik çocuğunuzu bağışlasın Dişi, dişi sıçan dişi Vermezseniz çalarım taşı Ambar altında tazıyım Molla beyin kızıyım Enarından menarından Baklavanın kenarından Altı okka pekmez, Sepetim yerden kalkmaz Al yanaklı yenge, Merdivenden in de ge, in de ge Bizim sarı yirmi beşliği al da ge, al da ge</p>	<p>Hey! Küpecik, küpecik Yağdan baldan küpecik Yağ olmazsa bal olsun Ev sahibi sağ olsun. Ev sahibi evde misin? Evde değil dağda mısın? Dağda yılan kışlasın, Allah bir oğlunuzu bağışlasın Dişi, dişi sıçan dişi Vermezseniz çalarım taşı Ambar altında tazıyım Molla beyin kızıyım Çağırın gelin Ahmet Paşa'yı Gelin edelim Ayşa'yı Enarından benarından Baklavanın kenarından Altı okka pekmez Sepetim yerden kalkmaz Al yanaklı yenge, Merdimandan inde ge, inde ge Bizim sarı yirmibeşliği al da gel, al da gel Ulu Caminin Minaresi Doksan dokuz penceresi Anam arap, canım arap Yandı pilav tenceresi Kapı ardında tırtıl Yirmi beş ver de kurtul</p>	<p>Hey! Küpecik, küpecik Yağdan baldan küpecik Yağ olmazsa bal olsun Ev sahibi sağ olsun. Ev sahibi evde misin? Evde değil dağda mısın? Dağda yılanlar kışlasın, Allah bir oğlunuzu bağışlasın Dişi, dişi sıçan dişi Vermezseniz çalarım taşı Ambar altında tazıyım Molla Beyin kızıyım Çağırın gelin Ahmet Paşa'yı Gelin edelim Ayşa'yı Enarından menarından Baklavanın kenarından Altı okka pekmez Sepetim yerden kalkmaz Al yanaklı yenge, Merdivenden inde ge, inde ge</p>

Küpecik mânisinin her mânide olduğu gibi sözler ve ezgi bakımından yörenin farklı mahallelerinde dahi birbirinden farklı olarak söylenmesi alışılmış bir durumdur. Özellikle Küpecik mânisinin uzun olması mânî sözlerinin büyük ölçüde eksilmesine ve yer yer belirli sözlerin alınarak birbirine eklenmesine sebep olmuştur. Bu durum mâninin orijinalinin korunmasında büyük bir engel olup mâninin sözlerinde ve doğal olarak ezgisinde büyük ayrılıklara neden olmaktadır. Araştırmamız bulgularına ve kaynak kişilerin yaşlarına, kent kültürüne yakınlıklarına, gelenekler hakkındaki bilgilerine ve geleneğin amaçlarına bakıldığında V6, V7, V8, V9 versiyonlarının mâninin özüne daha uygun oldukları yorumlanabilir. Bu dört versiyonun anlam bütünlüğü bakımından da daha doğru ve mantığa yakın oldukları düşünülmektedir. V1, V2, V3 versiyonlarının mâninin esas sözlerinden parçalar olabileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca ilk üç versiyonun, geleneğin esas amacını oluşturan para, şeker ve benzerlerini istemeye yönelik sözler ifade etmediği görülmektedir. V9 versiyonu tarafımızca, eklenmeler ve eksilmelerden arınmış olarak ezgili hali ile bu çalışma bünyesinde incelenmiştir. Mânî tanımlamaları arasında yukarıda kısaca değinilen ve Gazimihal'in de belirtmiş olduğu gibi belirli nidalarla başlayan mâniler özellikle Ramazan mânilerinde sıkça görülür. 'Hey', 'aman', 'amanî' gibi nidalarla başlayan mâniler Ramazan mânilerine daha uygundur. Tabloda V1, V2, V3, V4 versiyonlarındaki mânilerde böyle bir durum görülmezken V5 versiyonu 'a küpecik' sözleri ile başlamakta V6, V7, V8, V9 versiyonları ise 'hey küpecik' nidasıyla başlamaktadır. Bu durum da Küpecik mânisinin son dört versiyonunun orjinaline daha uygun olabileceği görüşünü desteklemektedir. Mânî içerisinde kapıyı açıp bir şeyler vermesi beklenen kadının 'yenge', 'teyze', hanım abla' gibi değişimlere uğradığı; mânî içerisinde 'yılan', 'sıçan' gibi hayvan isimlerinin yer yer değiştirildiği ve sıfatlarda birbirinden oldukça farklı sözlerin söylendiği görülmektedir.

Birçok mâninin sözleri, içinde bulunulan mevsim koşullarına göre küçük değişikliklerle söylenebilmektedir. Örneğin; Ramazan, kış ayına rastlamışsa mânî sözlerinde 'kar', bahar ya da yaz ayına rastlamışsa 'gün/güneş' gibi değişikliklerle söylenebilir. Mânî içerisinde geçen meyve sebze adları da mevsimlere göre değiştirilerek söylenebilir. "Edalı bir şekilde okunan ramazan mânileri, sekiz heceli dörtlüklerden oluşurlar ve dörtlükler arası anlam bütünlüğü sağlanırdı. Ramazan ayı, kameri takvime göre hesaplandığından devamlı aynı mevsimde yaşanmaz, bunun için de mâniler mevsimin durumuna göre değişirdi" (Bezci, 2018: 101). Küpecik mânisinde de zamana, mekâna ve kapısının önünde durulan kişinin özelliklerine göre farklı sözlerin söylenmesi, beklenen bir durumdur. Ancak sözlerdeki eksilmeler, erimeler, yozlaşmalar geleneksel kültürümüzün devamlılığının sağlanması yolunda büyük engellerdir. Bu eksiklikler sadece mânî sözlerinin kaybına değil aynı zamanda geleneksel motiflerin, yöresel ağzların, kültüre özgü kavramların, ezgisel ve ritimsel öğelerin de kaybolmasına neden olur.

Mâniler; sözlerinde görülen değişikliklerin yanında ezgilerinde de farklılaşmalar yaşarlar. Mânilerin ezgileri de sözleri kadar önemli bir unsurdur. Mânî ezgileri tıpkı yöre türkülerinde olduğu gibi, ait olduğu yörenin tınısal, ezgisel ve ritimsel özelliklerini yansıtır. Mâniler kendilerine has ezgilere sahiptirler. "Bunun yanında mâniler aşıklar tarafından özel makamlarla da söylenir" (Elçin, 1981: 278). Söylenen mâniler, içinde bulunulan duruma göre sakin, neşeli, hareketli ya da yavaş ezgilerle söylenir. Yas içeren bir ortamda hareketli mânilerin söylenmesi ya da ritmik ezgilerle mânilerin okunması hoş

karşılanmaz. “Mâniler çoğunlukla çalgısız söylenir. Bazen darbuka, tepsi, teneke eşliğinde bazen de zılgıt ve alkış eşliğinde söylenir” (Artun, 2006: 4). Ramazan mânilerinin ise davul ile birlikte söylenmesi beklenir.

Kulaktan kulağa yayılma neticesinde ezgisel bakımdan farklılıklar gösteren mânilerin aynı yörede dahi ezgi ve sözler yönünden farklılıklar içerdikleri görülmektedir. Bu çalışmayı gerekli kılan esas unsur; zamana, mekâna ve yörelere göre değişiklik gösteren geleneklerin uygulanması esnasında geleneği, özünden uzaklaştırmadan, yozlaştırmadan, temel amacına ve uygulanışına mümkün olduğunca sadık kalınarak yaşatmaya çalışmanın vurgulanması ve bu amaca yönelik sözel ve ezgisel yazılı kayıt oluşturulmasıdır.

Ekici bu konuyu şu şekilde açıklar: “Geleneğin içinde yenilemeye, güncellemeye veya değişiklik yapmaya ve böylece geleneği sürekli kılmaya izin veren bir öz vardır. Bu öz kaybolmadığı sürece her gelenek değişerek gelişir. Ancak, geleneği oluşturan öz kaybolduğunda, gelenek kaybolur. Burada önemli olan devlet dediğimiz kurumsal yapı ve de üretim ve tüketim alışkanlıklarında kendi ihtiyaçlarımızı doğru belirleyip, doğru yönlendirmeyi yapmak ve bu suretle kendi doğal akışı içinde her geleneğin devamlı olmasını sağlayacak güncellemelere izin veren zemini hazırlamaktır. Kısacası; var olan geleneklerle eskileri uyumlu kılarak kültürel devamlılığı sağlamaktır” (2008: 38).

Yukarıda yapılan açıklamalar ışığında sözler açısından ve dolayısıyla ezgisel olarak büyük değişimlere uğrayan Küpecik mânisinin notaya alınarak sözler ile birleştirilmesi, yukarıda sözü edilen kaybolmayı engellemeye ve yazılı kayıt oluşturmaya yönelik bir adımdır. Küpecik mânisinin ulaşılabilen otantik kaynaklardan derleyerek ve notaya aktararak yazınsal kalıcılığını sağlamaya çalıştığımız (V9) notası ve sözleri aşağıda sunulmuştur.

KÜPECİK

Yöresi: Kütahya

Notaya Alan :
Serenat İstanbullu

Hey kü - pe - cik kü - pe-cik Yağ - dan bal - dan kü - pe-cik

5
Yağ ol-maz-sa bal ol - sun Ev sa-hi-bi sağ ol - sun Ev sa-hi-bi ev - de mi-sin

9
Ev - de de-ğil dağ - da mı-sın Dağ - da yı - lan-lar kış-la - sın Al-lah bir oğ-lu-nu-zu

14
ba-ğış-la-sın di-şi di-şi sır-çan di-şi Ver-mez-se - niz ça-la-rım ta - şı

19
Am - bar al - tın - da ta - zı - yım Mol - la Be - yin kızı - yım

23
Ça-ğırın ge - lin Ah - met Pa - şa - yı Ge-lin e de-lim Ay-şa - yı

26
E - na-rın-dan me-na-rın-dan Bak - la-va-nın ke-na-rın-dan Al-tok - ka pek-mez

32
Se-pe-tim yer-den kalk-maz Al ya-nak-lı yen-ge mer di ven den in de ge(gel)

38
in de ge(gel)

Küpecik

Hey! Küpecik, küpecik	Dağda yılanlar kışlasın,	Enarından menarından
Yağdan baldan küpecik	Allah bir oğlunuzu başışlasın	Baklavanın kenarından
Yağ olmazsa bal olsun	Dişi, dişi sıçan dişi	Altı okka pekmez
Ev sahibi sağ olsun.	Vermezseniz çalarım taşı	Sepetim yerden kalkmaz
Ev sahibi evde misin?	Ambar altında tazıyım	Al yanaklı yenge,
Evde değil dağda mısın?	Molla Beyin kızırıyım	Merdivenden inde ge, inde ge
	Çağırın gelin Ahmet Paşa'yı	
	Gelin edelim Aysa'yı	

Mâni temelde 5/8'lik ölçü sayısından oluşmuş, neva makamı dizisindedir ve dizinin güçlüsünde bitirilmiştir. Çalışmaya konu olan Küpecik Manisinin makamı olan Neva makam dizisi; yerinde bir Uşşak dörtlüsüne Neva perdesinde bir Rast beşlisi eklenerek oluşur. İnici- Çıkıcı seyirde özellik gösteren Neva makam dizisinde Durak, Dügah perdesi; Güçlüsü, Neva; Yeden, Rast perdesidir. Geleneksel halk müziğinde, atışmalarda olduğu gibi makam dizisinin güçlüsünde bitirilen örnekler görülebilmektedir. Serbest nazımlı ve yer yer kendi içerisinde kafiyelidir. Ramazan mânilerinin genel ağdalı okunuşundan uzak, tekerleme tarzında söylenmektedir. Düzenli ritmi değiştiren uzatmalar, hangi evin kapısında durulduysa o evin kızının/ oğlunun isimleri; bilinmiyorsa “çocuğunu” kelimesi ile söylenmesi ritimsel aksatmalar oluşturmaktadır. Mânide sık sık ölçü sayısı değişikliği görülmektedir. Bu nedenle mâniye, düzensiz ölçülü denilebilir. Mâninin ikinci bölümünün; birinci bölümdeki temel ölçü sayısından (5/8) farklılaşarak (4/4) daha hızlı söylendiği ve sürekli tekrar eden bir ezgisel motif ile sıralı sözlerin ağırlık kazandığı görülür.

Düzensiz ölçülü mâniler, düzenli ölçülü mânilere göre daha seyrek görülür. Akılda kalıcılığı daha yüksek olan düzenli ölçülü mâniler usul kalıplarına uygun düşmeleri, insanın doğasında düzenli ritmin var olması ve geleneksel müzik anlayışına yatkın olması nedeniyle daha fazla üretilmekte ve arşivlenmektedir. Bu bağlamda Küpecik mânisinin sık sık ölçü sayısı değişiklikleri ve yer yer düzensiz ölçüye kayması her iki durum için de örnek teşkil edebilir.

Küpecik mânisinin günümüz yerel okuyuşunda ise 5/8'lik ölçü sayısına daha bağlı bir okuyuş ile kısaca mâninin ilk sözlerinin kısaca okunup bitirildiği görülmektedir. Bu durum mâninin büyük bir bölümünün hiç dile getirilmeyişini doğurmaktadır. Diğer bir okuma şeklinde ise mâninin ezgisinden tamamen uzak, sadece sözlerin söylendiği otonom bir söyleyiş tarzı görülür. Mâninin müziğinin tamamen yok olduğu bu söyleyişte, özellikle çocukların mâni sözlerini bilmedikleri, sözleri bilen bir çocukla birlikte evlerin kapılarını gezdikleri görülür.

Durul'a göre; ezgilenmiş mânilerde düz mâniye göre, düzensiz mâni sayısının az oluşu düz mâninin ezgilenme sırasında daha kullanışlı olduğundan ileri gelmiştir. Bazen bir sözlü müzik eserini usûle oturtabilmek için edebi yapısında da dengeye ihtiyaç duyulur. Bir müzisyen düzensiz bir mâniyi de pekâlâ istediği ritme ve dengeye oturtabilir. Fakat nota, solfej ve konservatuar eğitimi görmeyen

Güler, yapmış olduğumuz görüşmede, kapıya gelen çocukların ‘küpecik’ diyerek seslenip şeker ya da para topladıklarını, bazı mahallelerde küpeciğe çıkan çocuklara “Mâniye devam edin, söyleyin” denildiğinde ise mâniyi bilmediklerini ifade ettiklerini belirtmiştir. Son 10 yıldır şehir merkezinde bu durumun bile kalmamış olduğunu söyleyen Güler, Kütahya’da Rufailer, Mevleviler gibi dini değerleri yaşatmaya çalışan bazı ailelerin, çocuklarına hem musikiyi hem de özellikle gelenekleri öğretmek için Küpecik geleneğini ve mâniyi öğrettiklerini, bu grupların oruç ve diğer ibadetleri de çocuklarına aşılama özen gösterdiklerini belirtmiştir. Bu kişilerin sayılarının sınırlı olduğunu ve durumun şehrin genel halkında görülmediğini, mâninin çocuklar tarafından bilinmediğini yetişkinlerin ise mâninin ilk satırlarını bildiğini belirtmektedir (kişisel görüşme, 05.09.2022).

Bazı şehirlerde bu tür gelenekler, belediyelerin Ramazan etkinlikleri çerçevesinde uygulanmaya çalışılmaktadır. Geleneğin özünün anlatılmaya ve yaşatılmaya çalışılması sevindirici olmakla birlikte; evlerinden çıkmaya istekli olmayan genç kesimin söz konusu uygulamalardan habersiz kalmaları ve bu tür etkinliklerle ilgilenmek istememeleri geleneğin yozlaşmasında ve kaybolmasında büyük etkenlerden biridir.

TRT kurumunun ezgili mânileri toplama ve kayıt alma konusunda önemli bir repertuar çalışması olsa da ülkemizin birçok mânisinin kaybolup gittiği; özellikle ezgili mânilerin sadece söze dönüşmüş olarak kaldığı ya da tamamen unutulduğu bir gerçektir.

Sonuç ve Öneriler

Mâniler, içinde bulunulan zaman ve mekâna göre yakılmış Türk toplumunun nükteli, kıvrak zekâsını ve edebi gücünü yansıtan anlatımlarla, asırlardır kültürün içerisinde var olan dizelerdir. Kendine özgü söyleniş şekli ile gelenekselleşmiş ve günümüze değişerek, gelişerek ya da eksilerek gelmiştir. Son yıllarda mâni söyleme geleneği eskiye oranla güncelliğini yitirmiş olsa da derlenmiş ve halen varlığını koruyabilen binlerce mâni kültürümüzün zenginliğini yansıtan önemli belgeler olarak yer almaktadır.

Ülkemizin farklı şehirlerinde Küpecik geleneği ile benzer amaçlara sahip olup yukarıda kısaca tanıtılmış olan Şivlilik, Helasa, Saya gezmesi gibi geleneklerin birçoğunun, çocuklar için yalnızca şeker ve para toplamaya yönelik olarak yapılan etkinliklere dönüşmekte olduğu tespit edilmiştir. Geleneğin uygulanışında yukarıda anlatılmış olan ritüellerin arasından birçok ögenin günümüzde yapılmadığı, çocukların mânileri bilmediği, büyükler tarafından geleneğin amacının ve aşamalarının çocuklara yeterince anlatılmadığı gözlemlenmektedir.

Bu eksilmeye örnekler şöyle verilebilir: 1. Gelenekler içerisinde önemli bir yeri olan davul çalgısının ve davulcunun artık eşlik etmemesi, 2. Çocuklar tarafından toplanan yiyecek, para ve benzerlerinin eşit bir şekilde paylaşılması önem teşkil ederken günümüzde herhangi bir paylaşımın yapılmaması, 3. Geleneğin nasıl başladığının, adının, köklerinin nereye dayandığının ve anlamının dahi bu geleneği uygulayan çocuklar tarafından bilinmeden yapıyor olması, 4. Geleneğe adını veren mânilerin ezgilerinin ve sözlerinin çocuklar tarafından bilinmeden ve söylenmeden kapı kapı dolaşılmasıdır.

Söz konusu eksilmeyi gözler önüne sermek, gelenek içerisindeki önemli unsurları yazılı kayıt altına alarak argümanların korunmasını sağlamak amacıyla taşıyan bu araştırmanın, Küpecik mânisinin ulaşılabilen en güvenilir kaynaklardan derlenerek notaya alınmasının, geleneğin kalıcılığının sağlanması adına da bir katkı olduğu düşünülmektedir.

Küpecik mânisinin genel bir değerlendirmesi yapıldığında Anadolu mâni yapısına uygun bir mâni karakterinde olduğu, 5/8' lik ölçü sayısı temel olmakla birlikte ölçü, mısra, hece sayısı ve kafiye düzeninin olmadığı görülmektedir. Konu bütünlüğü sağlamamakla birlikte ev sahibini çağıran ve kendilerine bir şeyler vermesini dile getiren sözlere sahiptir.

Geleneğin Kütahya şehir merkezinde görülmeyecek derecede azaldığı, merkez dışındaki bölgelerde ise mâniyi bilen bir çocuk eşliğinde diğer çocukların sadece kapıda bekledikleri, yetişkinlerin de büyük bir kısmının mâniyi bilmedikleri ya da ilk mısralarını bildikleri, belirli dernek ya da dini gruplarda geleneği sürdürme çabalarının görüldüğü ancak genel olarak geleneğin köklerinin, yapılış amacının bilinmediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Belediyelerin, belirli kurum/derneklerin ve bazı okulların, şehirlerde geleneklerin tespit edilmesine, uygulanmasına ve yaşatılmasına yönelik çalışmaları olmakla beraber bu çabaların nüfusun geneline yansımadağı görülmektedir. Kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar gelmiş olan geleneklerimizin, günümüzde kesintiye uğramadan mümkün olduğunca özüne bağlı kalınarak yaşatılması, korunması, yaygınlaştırılması için özendirici, teşvik edici, yazılı ve görsel kayıtlarla desteklenen yayın ve etkinliklere daha fazla yer verilmesi önerilmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Ramazan Eğlencelerinde Ezgili Mânilerin Korunması ve Yaşatılmasının Önemi: Kütahya Küpecik Örneği" başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Artun E. (2006). *Türk Halk Kültüründe Mâni Söyleme Geleneği, Mânilerin İletişim Boyutu ve İşlevselliği*, Türk Dünyasında Mâniler Sempozyumu, 6-8 Kasım 1-10. https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_mani.pdf

Aşık, F. (2019). *Osmanlı İstanbul'unda Ramazan Kültürü ve Ramazan Sofraları*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Ateş, F. (2015). Kütahya'da Bir Ramazan Geleneği: Küpecik. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, *Güz* (38), 31-43. <https://doi.org/10.17133/tubar.59573>

Bezci, G. (2018). *Osmanlı Toplumunda Ramazan Kültürü*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Çatıkkaş, A. (2001). *Mâniler* (Kilisli Rıfat Bilge), Ankara: MEB Yayınları.

- Çetin, O. (2020). Geçmişten Bugüne Ramazan Gelenekleri ve Geleneklerin Yaşatılarak Geleceğe Aktarılmasına Dair Öneriler. *Türk Ekini Dergisi*, 6, 14-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkek/issue/55112/753419>
- Çoruk, A. Ş. (2015). *İstanbul Yazıları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Demirci, E. Ş. (2021). Eski Ramazanlarda Çocuk Oyunları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2, 119-138. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkded/issue/68426/1067808>
- Durul, K. M. (1991). *Ezgilenmiş Mânilerin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ekici, M. (2008). Geleneksel Kültürü Güncellemek Üzerine Bir Değerlendirme. *Millî Folklor*, 20(80), 33-38. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=80&Sayfa=30>
- Ekici, M. (2002), Ödemiş Yöresi Mânileri Üzerine Bir Değerlendirme, *Motif Dergisi*, 31, 24-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder>
- Elçin, Ş. (1981). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdoğan, E. (2017). *Oyun Sözü, Trakya-Batı Trakya (Sayışmacalar, Mâniler, Tekerlemeler)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gazimihal, M. R. (1947). Türk Musikisinin Maşeri Değerleri. Emin Cenkmn (Hazırlayan). *Musiki Ansiklopedisi* 17, 3.
- Gerze Kaymakamlığı Resmi İnternet Sitesi (2022, Ağustos 13). *Helesa Geleneği (Sellim)*. <http://www.gerze.gov.tr/helesa-gelenegi-sellim>
- Görgülü, D. (2018). Konya'da Aşure, Şivlilik ve Fener Alayı Geleneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 66-82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/41905/505231>
- Günhan, A. (2009). *Kütahya ve Yöresi Folklorundan Damlalar*. Kütahya: Kütahya Belediyesi Yayınları.
- Kaplan, M. (1977). Ramazan Edebiyatı. *Millî Kültür*, 1(7), 33-39.
- Ogün haber (2022, Ağustos 13). *Çiğdem Gelenekleri Çorum'da Yaşatılıyor*. (Haber sitesi) <https://www.ogunhaber.com/amp/genel/cigdem-gelenekleri-corum-da-yasatiliyor> 119028h.html
- Onay, A. T. (1996). *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*. (Derleyen: Akçağ, C. K.) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Salün, M. (2001). *Kütahya Gezek Geleneği İle Törellerimiz Oyunlarımız*, Kütahya: Ekspres Matbaası.
- Uygun, M. N. (2010). Kütahya'da Ramazan Musikisi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 3 (5), 108 – 119. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/issue/36213/409883>

Ülkütaşır, M. Ş. (1969). Eski Ramazan Davulcuları ve Davulcu Mânileri. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Aralık, 245(12), 5471-5472.

Extended Abstract

The month of Ramadan, which is a very important and special time period in the Islamic world, is a month in which different practices are experienced in every part of the society in terms of social assistance, solidarity and social unity for centuries, as well as intense worship. In order to ensure social rapprochement, the people of the region came together under their own conditions and created an atmosphere of togetherness and entertainment that would enrich the month of Ramadan culturally for different segments and age groups. These entertainments include certain social functions as well as having a pleasant time together.

Entertainment ceremonies in the month of Ramadan have turned into traditions over time and have been tried to be transferred from generation to generation with regular repetitions. The Ramadan entertainments, which differ according to the culture of the region, living conditions, population density and climatic conditions, have been events in which the whole people participate in some places, and in some places a certain segment or age groups participate.

Changing living conditions, seasonal conditions, technological advances, city life, individual opportunities have exposed Ramadan entertainments to some changes or disappearances depending on time and place. One of the indispensable elements of Ramadan entertainment was rhyming speeches and manis that made people laugh. Manis sung especially at sahur hours were listened carefully and with pleasure.

In the written and unwritten sources of Turkish culture, the Manis, which contain many elements belonging to the people, carry the structure of the society they were born, the cultural elements, the traces of the past and the existing, with a unique pronunciation for centuries.

The month of Ramadan, especially when it coincided with the spring and summer months, was much more common in the past, but today, after the iftar time, the neighborhood children come together and play various games until the late hours of the night; These are the hours when they make many competitions that are among the traditional children's games. Again, at these times, there are rituals that are performed under different names and forms according to the regions, in which only children's traditions are fulfilled. Children's games and traditions in Mani are also among these entertainments. However, the manis and rhymes sung during the games are usually given as the name of that game.

The Kupecik tradition, which is the subject of our research, is as follows: Kutahya is a local tradition that is kept alive by children, mostly in the center of Kutahya, after the 15th of Ramadan in the past, and now from the first day of Ramadan. After the iftar meal and the tarawih prayer, the children go around their neighbors one by one and sing the Kupecik mani. In return, households give gifts. Children make one of the oldest Kupecik head. The Kupecik head also divides the collected gifts among them. They come to the door and sing the mani of Kupecik in unison.

As in every mani, it is customary to sing the Kupecik mani in terms of words and melody, even in different neighborhoods of the region. Especially, the fact that the Kupecik mani was long caused the mani words to be greatly reduced and from time to time certain words were taken and added to each other. This situation is a major obstacle to the preservation of the original mani and causes great differences in the words of the mani and naturally in its melody. Considering the findings of our research and the age of the source people, their proximity

Ülkütaşır, M. Ş. (1969). Eski Ramazan Davulcuları ve Davulcu Mânileri. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Aralık, 245(12), 5471-5472.

Extended Abstract

The month of Ramadan, which is a very important and special time period in the Islamic world, is a month in which different practices are experienced in every part of the society in terms of social assistance, solidarity and social unity for centuries, as well as intense worship. In order to ensure social rapprochement, the people of the region came together under their own conditions and created an atmosphere of togetherness and entertainment that would enrich the month of Ramadan culturally for different segments and age groups. These entertainments include certain social functions as well as having a pleasant time together.

Entertainment ceremonies in the month of Ramadan have turned into traditions over time and have been tried to be transferred from generation to generation with regular repetitions. The Ramadan entertainments, which differ according to the culture of the region, living conditions, population density and climatic conditions, have been events in which the whole people participate in some places, and in some places a certain segment or age groups participate.

Changing living conditions, seasonal conditions, technological advances, city life, individual opportunities have exposed Ramadan entertainments to some changes or disappearances depending on time and place. One of the indispensable elements of Ramadan entertainment was rhyming speeches and manis that made people laugh. Manis sung especially at sahur hours were listened carefully and with pleasure.

In the written and unwritten sources of Turkish culture, the Manis, which contain many elements belonging to the people, carry the structure of the society they were born, the cultural elements, the traces of the past and the existing, with a unique pronunciation for centuries.

The month of Ramadan, especially when it coincided with the spring and summer months, was much more common in the past, but today, after the iftar time, the neighborhood children come together and play various games until the late hours of the night; These are the hours when they make many competitions that are among the traditional children's games. Again, at these times, there are rituals that are performed under different names and forms according to the regions, in which only children's traditions are fulfilled. Children's games and traditions in Mani are also among these entertainments. However, the manis and rhymes sung during the games are usually given as the name of that game.

The Kupecik tradition, which is the subject of our research, is as follows: Kutahya is a local tradition that is kept alive by children, mostly in the center of Kutahya, after the 15th of Ramadan in the past, and now from the first day of Ramadan. After the iftar meal and the tarawih prayer, the children go around their neighbors one by one and sing the Kupecik mani. In return, households give gifts. Children make one of the oldest Kupecik head. The Kupecik head also divides the collected gifts among them. They come to the door and sing the mani of Kupecik in unison.

As in every mani, it is customary to sing the Kupecik mani in terms of words and melody, even in different neighborhoods of the region. Especially, the fact that the Kupecik mani was long caused the mani words to be greatly reduced and from time to time certain words were taken and added to each other. This situation is a major obstacle to the preservation of the original mani and causes great differences in the words of the mani and naturally in its melody. Considering the findings of our research and the age of the source people, their proximity

to the city culture, their knowledge about the traditions and the purposes of the tradition, it can be interpreted that the V6, V7, V8, V9 versions are more suitable for the essence of mania. It is thought that these four versions are more accurate and logical in terms of meaning integrity. It is considered that the V1, V2, V3 versions may be parts of the main words of the mania. In addition, it is seen that the first three versions do not express words to ask for money, sugar and the like, which is the main purpose of the tradition. The V9 version has been examined by us in this study, with its tune free of additions and deletions. Among the definitions of mani, mani, which was briefly mentioned above and as Gazimihal also stated, starts with certain chants, especially in Ramadan mani. Manis that start with shouts such as 'hey', 'aman', 'amani' are more suitable for Ramadan manis. While such a situation is not seen in the mani in the V1, V2, V3, V4 versions in the table, the V5 version starts with the words 'a küpecik', while the V6, V7, V8, V9 versions start with the 'hey kupecik' exclamation. This supports the view that the last four versions of the Kupecik mani may be more suitable for the original. The woman, who is expected to open the door and give something in mania, undergoes changes such as 'auntie', 'aunt', sister-in-law; It is seen that animal names such as 'snake' and 'rat' have been replaced in mania and quite different words are said in adjectives.

The tradition has decreased to a degree that cannot be seen in the city center of Kutahya, in the regions outside the center, other children are waiting only at the door accompanied by a child who knows the mani, most of the adults do not know the mani or they know the first verses, and there are efforts to maintain the tradition in certain associations or religious groups. It has been concluded that the roots and the purpose of its construction are unknown.

Geliş Tarihi / Received Date
08.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
28.12.2022

Türkiye'de Çokkültürlü Eğitim Alanında Yapılan Araştırmalardaki Eğilimin Belirlenmesi: Bir İçerik Analizi Çalışması

Determining the Research Trend in the Field of Multicultural Education in Turkey: A Content Analysis Study

Sevda YILMAZ¹

Öz

Bu araştırma, Türkiye'de çokkültürlü eğitim üzerine yapılmış araştırmaların incelenmesine yönelik olarak hazırlanmış bir içerik analizi çalışmasıdır. Ülkemizde çokkültürlü eğitim alanında yapılan araştırmalar son yıllarda önem kazanarak devam etmektedir. Literatürde çokkültürlü eğitim ile ilgili lisansüstü tez ve makale boyutunda birçok çalışma yer bulmaktadır. Bu alandaki araştırmalarda öne çıkan eğilimlerin belirlenmesi alanyazın açısından önemli görülmektedir. Bu araştırmanın amacı Türkiye'de çokkültürlü eğitim alanında yapılan araştırmaların analizi yoluyla araştırmalardaki genel eğilimlerin belirlenmesidir. Araştırma kapsamında çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmaları ve makaleler incelenmiştir. Çokkültürlü eğitim alanında yapılan araştırmalar araştırmacı tarafından belirli ölçütler temel alınarak taranmış ve dosyalanmıştır. Dosyalanan çalışmalar araştırmacı tarafından okunarak kayıt altına alınmıştır. Araştırmada toplam 107 çalışma analiz edilmiştir. Araştırmacı tarafından geliştirilen kontrol formu ile çalışmaların genel özellikleri; yayın türü, yayın yılı, araştırma yöntemi, araştırma deseni, veri toplama araçları, örneklem türü, örneklem büyüklüğü ve veri analiz yöntemi ölçütleri dahilinde analiz edilmiştir. Veri analizi sürecinde betimsel içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda çokkültürlü eğitim alanında yapılan araştırmaların 2015 yılından itibaren artış gösterdiği görülmüştür. Türkiye'de çokkültürlü eğitim alanında yapılan araştırmalar, büyük oranda araştırma makalelerine dayanmaktadır. Lisansüstü düzeyde ve özellikle doktora düzeyinde yapılmış çalışmaların ise sayıca daha sınırlı olduğu görülmektedir. Çokkültürlü eğitim konusunda yapılan çalışmaların araştırma yöntemlerine bakıldığında, çalışmaların yaklaşık yarısında nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Çokkültürlü eğitim araştırmalarında örneklem grubu olarak en fazla öğretmenler ve öğretmen adaylarının tercih edildiği ve en fazla tutum, görüş ve algı konularına odaklanıldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, çokkültürlü eğitim, çokkültürlü eğitim araştırmaları, içerik analizi, kapsayıcı eğitim

¹ Sorumlu yazar: Dr.Öğr.Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Bayburt Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Bayburt/TÜRKİYE, E-mail: sevdailyilmaz@bayburt.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4489-2501

Abstract

This content analysis study was prepared to examine the research on multicultural education in Turkey. In recent years, multicultural education research has been gaining importance in Turkey. In the literature, there are several studies in the format of postgraduate theses and articles related to multicultural education. Setting the prominent trends in research in this field is considered significant in the body of literature. This study aimed to set the general trends in research by analyzing the research on multicultural education in Turkey. Within the scope of the research, the postgraduate thesis studies and articles related to multicultural education were examined. Research in the field of multicultural education was scanned and filed based on specific criteria. The field studies were read and recorded. In total, 107 studies were analyzed in this study. A control form was developed, and the general characteristics of studies were analyzed within the scope of the publication type, research method, research design, data collection tools, sample type, and data analysis method criteria. Descriptive content analysis was used in the process of the data analysis. As a result of this study, it was seen that research in the multicultural education field has increased since 2015. The research conducted in the multicultural education field in Turkey has mainly been based on research articles. It was observed that the studies conducted at the graduate level, and especially at the doctoral level, were more limited in number. When considering the research methods of the studies conducted on multicultural education, quantitative research methods were used in about half of the studies. It was concluded that teachers and prospective teachers were the most preferred sample groups. They were mainly focused on the fields of attitude, opinion and perception.

Keywords: Education, multicultural education, multicultural education studies, content analysis, inclusive education

Giriş

Günümüzde bir toplumsal yapı içinde farklı etnik yapıya sahip, farklı dilleri konuşan, çeşitli dinlere mensup, farklı geçmişe ya da sosyal ve ekonomik yaşamlara sahip; kısacası farklı kültürel özellikleri bulunan birçok insan aynı coğrafyada birlikte yaşamaktadır. Bu birlikteliğin birçok kaynağı bulunmaktadır. Canatan (2009) toplumsal yapı içindeki kültürel çeşitliliğin kaynaklarını; azınlık olarak değerlendirilebilecek gruplar, uluslararası göçler ve iç göçler olarak sıralamaktadır. Ceylan (2020) ise her toplum ve yaşam dünyasının, doğaları gereği çoğul olduğunu belirterek kültürel çeşitliliğin kaynağı ve temellerinin insanın farklılığından, yarattığı ve etkilendiği kültürden kaynaklandığını ifade etmektedir. Toplumsal yapı içindeki kültürel çeşitliliğin kaynakları değişmekle birlikte farklı kültür özelliklerine sahip insanların hayatlarını bir arada sürdürme ihtiyacı kaçınılmazdır. Bu ihtiyaç, günümüzde çokkültürlülük kavramını gündeme getirmiştir. Çokkültürlülük bir toplum içerisinde birden fazla etnik, dilsel, ırksal, dini/mezhepsel, politik, cinsel ve benzeri farklı kültürlerin varlığını ifade etmekle (Yazıcı, 2015: 21-22) birlikte temelde herhangi bir toplumsal yapıda insanı farklı olarak niteleyen her bir unsurun tanınması, hoş görülmesi ya da ötekileştirilmeden kabul görmesi anlayışına (Aslan & Aybek, 2019: 9) dayanmaktadır.

Din, etnik yapı, sosyo ekonomik seviye, cinsiyet gibi yönlerden farklılıkları bulunan bireylerin, toplum içinde eşit yaşam haklarına sahip olabilmeleri ve azınlık çoğunluk anlayışından doğan baskın kültürlerin oluşturduğu eşitsizlik sebebiyle bireylerin özgürlük alanlarının daraltılmaması noktasında çokkültürlülük anlayışı önem arz etmektedir (Karaçam & Koc, 2012: 90). Çokkültürlü toplumsal

yapılarda karşılıklı saygı ve hoşgörü ile birlikte yaşama kültürünün oluşturulabilmesi ve toplumsal yapının devamının sağlanması için ülkeler çeşitli politikalar uygulama yoluna gitmektedir. Bu politikaların bir boyutunu eğitim süreçlerinde görmek mümkündür. Bu noktada çokkültürlü toplumlarda farklı etnik kökene sahip insanların hem eğitim ihtiyacının karşılanması hem de sağlıklı bir birlikte yaşama kültürü oluşturulabilmesi için eğitim süreçlerine yeni yaklaşımlar getirildiği görülmektedir. Bu yaklaşımlardan biri de çokkültürlü eğitim anlayışıdır. Bulut (2020), toplumu oluşturan bireylerin toplumsal kazanımlarının çoğunu ailelerinden ve eğitim öğretim ortamlarından edindiklerini belirterek bu durumun çokkültürlü bir toplumun oluşturulmasında eğitim öğretim ortamlarının rolünü ortaya çıkardığını ifade etmektedir (s.185). Eğitim sisteminin paydaşları olan okul, öğretmen, ders materyali ve hatta ailenin, çocuğun çok kültürlü yetişmesinde kendi rollerini gereğince oynayabilmeleri için ülke politikalarının çok kültürcü bir biçimde düzenlenmesi ve çok kültürlü eğitime olanak tanınması gerekir. Bir başka ifadeyle çocuğun yaşamında aileden sonra en büyük etkiye sahip olan okul, öğretmen ve eğitim öğretim materyali, kısacası bir bütün olarak eğitim öğretim faaliyetleri öğrenciye farklı kültürlerle bir arada yaşamının koşullarını ve sorumluluklarını edindirecek şekilde yapılandırılmalıdır (Bulut, 2020: 186).

Çokkültürlü eğitim; öğrencileri, kültürel açıdan farklı bir dünyada ortak hedeflere ulaşmak amacıyla beraber bir yaşamı idame ettirmeye, öğrenme sürecine iştirake ve işbirlikli çalışmaya hazırlayan disiplinler arası, müfredatlar arası eğitim anlamına gelir (Sultana, 1994: 4) ve çokkültürlü politikaların eğitim alanına yansımaları ifade eder (Yazıcı, 2015: 57). Castagno (2009) çokkültürlü eğitimi; “tüm öğrenciler için yüksek akademik beklentiler gerektiren eşitlik, kültür ve güce odaklanan bir eğitim” olarak tanımlarken okul programlarına çoklu bakış açıları, farklı kültürler, insanlar ve dünya görüşlerini aşılacak gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca araştırmacı çokkültürlü eğitimi; öğrencileri güç, ayrıcalık, baskı ve sosyal adalet yolunda nasıl çalışabileceklerine dair fikirlerle ilgili bir anlayışla donatma esasına dayandırmaktadır (p.48). Çok kültürlü eğitim, yeterli hizmet alamayan ve çeşitli haklardan mahrum olan öğrenciler için sosyal adaleti sağlamaya çalışan siyasi bir hareket ve süreç (Gorski, 2009: 310) olarak da tanımlanmaktadır. Aslan ve Aybek (2019) çokkültürlü eğitimin etnik kimlik ve inanç farklılıklarını kapsamakla birlikte sosyo ekonomik düzey farklılığı, cinsiyet, engellilik durumu gibi farklılıkları da kapsayan bir eğitim süreci olduğunu vurgulamaktadırlar (s.13). Yapılan tanımlarda bazı ortak noktaların olduğu gözle çarpılmaktadır. Çokkültürlü eğitimin özellikle kültürel çeşitliliğe verilen değer, eşitlik, farklı kültürel yapılara karşı saygı ve anlayışa ve bu bakış açısına sahip bireyler yetiştirmeye vurgu yaptığı görülmektedir.

Okulun kültürün aktarıldığı ve sosyalleşmenin gerçekleştiği bir ortam olduğu dikkate alındığında, öğrencilerin çokkültürlü toplumsal bir yapıya hazırlanmaları ve kültür farklılıklarına yönelik olumlu tutum geliştirebilmelerinin en mühim basamaklarından birini okul ortamında tecrübe edecekleri anlaşılacaktır (Yazıcı, 2015: 62). Bu açıdan bakıldığında eğitimde farklı kültürlere yönelik eğitim uygulamaları sağlanması, kültürel çeşitliliği yansıtıcı eğitim ortamlarının oluşturulması, eşitlik ve sosyal adaleti geliştirici eğitim programlarının yapılandırılması hem farklı etnik yapıya sahip grupların eşitlik temelinde eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasını hem de sosyal yapı içinde farklı grupların

hoşgörü, saygı ve birliktelik içinde yaşamlarını devam ettirmelerini destekleyecektir. Çokkültürlü eğitim aynı zamanda eğitim kurumları aracılığıyla, farklı kültürlere sahip insanlara yönelik önyargının, kalıp yargıların ve ırk ayrımcılığının olumsuz etkilerini ortadan kaldırabilir.

Çokkültürlülük olgusu ülkemiz açısından değerlendirildiğinde ise karşımıza derin bir kültürel çeşitlilik çıkmaktadır. Nitekim Türkiye yüzyıllar boyu birçok farklı kültüre yaşam alanı oluşturmuş ve farklı ve benzer zaman dilimleri içinde çeşitli etnik yapıların ve kültürlerin bir arada yaşadığı bir ülkedir. Toplumsal yapı; anadil olan Türkçenin yanında farklı birçok dili konuşan, farklı dini inanışlara sahip, farklı etnik kökenleri olan, sosyal ve ekonomik düzeyi birbirinden farklı bir yapı arz etmektedir. Ülkemizin aldığı dış göç, mülteciler, ülke içindeki göç hareketliliği ve birçok neden de bu çeşitliliği etkilemektedir. Bu sosyal yapının eğitim ihtiyaçları için çeşitli eğitim politikalarının geliştirilmesi kaçınılmazdır. Bu noktada ülkemizde özellikle son yıllarda çokkültürlü eğitime yönelik çeşitli uygulamalara gidildiği görülmektedir. Nitekim 2014 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğüne yayınlanan Yabancılara Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri Genelgesiyle il millî eğitim müdürlükleri bünyesinde komisyonlar oluşturularak, Türkiye'de öncelikli olarak zorunlu eğitim çağında olmak üzere yabancılara ilişkin sürdürülen eğitim öğretim faaliyetinin düzenlenmesi, eğitime ulaşım ve nitelikli eğitim hizmetlerinin sunulması, acil durumlarda gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik düzenlemelerin yapılmasının hedeflenmesi (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2014) bu düzenlemelerden biridir. 2016 yılında ise ülkemizde meydana gelen göç dalgalarında eğitim ile ilgili iş ve işlemlerin yürütülmesi amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğüne Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı oluşturulmuştur.

Millî Eğitim Bakanlığının 2019-2023 Stratejik Planında da çokkültürlü eğitime yönelik ifadeler bulmak mümkündür. Planda "Kız öğrencilerin, engellilerin ve toplumun özel ilgi bekleyen diğer kesimlerinin eğitime katılımını yaygınlaştıracak politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak ve uygulanmasını koordine etmek" bakanlığının görevleri arasında gösterilmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2019: 12). Stratejik planda, yabancı öğrenciler ile ülkemizde geçici koruma altında bulunan yabancı çocuklarının eğitim ve öğretime erişim imkânlarının artırılmasının hedeflenmesi (MEB, 2019: 14) ve ülkemizde kültür, tarih, dil birliği bulunan ülke ve topluluklar; ayrıca diğer ülkelerle de iş birliğine yönelik faaliyetlerin sürdürülmesi hedeflenmesi (MEB, 2019: 16) çokkültürlü eğitim açısından önemli gelişmelerdir. Planda ayrıca ülkemizde geçici koruma altında bulunan 5-17 yaş aralığındaki yabancı öğrencilerin okullaştırılma oranının başlangıç değeri olan %60'dan 2023 yılına kadar %75'e çıkarılmasının hedeflendiği de görülmektedir (MEB, 2019: 86). Ülkemizde bu alandaki çalışmalar uluslararası kuruluşlar ile işbirliği boyutunda da görmek mümkündür. UNICEF tarafından 2017 yılında yayınlanmış olan Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar" başlıklı rapor Millî Eğitim Bakanlığı ile işbirliğine işaret ederek Türkiye'deki Suriyeli ve dezavantajlı çocuklar için eğitim sisteminin güçlendirilmesi, kalitesinin ve eğitime erişimin artırılması gereğini vurgulamaktadır.

Söz konusu çalışmalar doğrultusunda, ülkemizde çokkültürlü eğitime yönelik çalışmalar ile ilgili, uygulama boyutunda, yavaş yavaş somut olarak değerlendirilebilecek adımlar atıldığı ileri sürülebilir. Konu ile ilgili uygulamaya yönelik çalışmaların yanı sıra akademik düzeyde yapılan bilimsel

araştırmalar da alanın gelişimi açısından hayati derecede önemlidir. Zira çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan bilimsel araştırmalar bu alanda gerçekleştirilecek uygulamalara zemin oluşturma ve yön verme misyonu taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında ülkemizde son dönemde yapılan çalışmalar da (Cırık, 2008; Aydın, 2013; Polat & Kılıç, 2013; Acar Çiftçi & Aydın, 2014; Kılıçoğlu, 2015; Akhan & Yalçın, 2016; Arslan, 2016; Köşker & Özgen, 2018; Akarçay Ulutaş & Kırlioğlu, 2020) çokkültürlü eğitimin önemine ve gerekliliğine işaret etmekte ve sayıları artmaktadır. Akademik düzeyde yapılan araştırmalar ülkemizde çokkültürlü eğitime yönelik politika ve uygulamalara yön vermek açısından son derece önemlidir. Bu önemden hareketle alanda yapılan araştırmaların artırılarak devam etmesi; çokkültürlü eğitime yönelik çalışmaların gelişim göstererek devam ettirilebilmesi ve çokkültürlü eğitim ortamları ve uygulamalarının oluşturulması için büyük önem taşımaktadır.

Alanda yapılan araştırmaların değerlendirilmesi, çalışmaların kapsamı ve odaklarının belirlenmesi, araştırma eğilimlerinin bilinmesi; uygulamaya dönük tedbirlerin işe koşulması, eğitim politikalarının şekillenmesi ve alanda yapılacak çalışmalara yol göstermesi açısından önemli görülmektedir. Bu önemden hareketle bu araştırmada çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılmış çalışmaların genel bir görünümü oluşturularak çalışmaların kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ve alanda yapılan araştırmaların son on yılda nasıl bir eğilim gösterdiği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucu elde edilen sonuçların alanda yapılacak yeni çalışmalara; araştırmaların kapsamını zenginleştirilmesi çokkültürlü eğitimin farklı yönleriyle çalışılması ve yorumlanması adına veri sunması beklenmektedir. Bu çerçevede araştırma problemi “Türkiye’de çokkültürlü eğitim ile ilgili çalışmaların mevcut durumu nasıldır?” sorusuyla ifade edilmiştir. Araştırma problemi çerçevesinde yanıt aranan alt problemler aşağıdaki şekildedir:

Çokkültürlü eğitim araştırmalarının yayın türüne göre dağılımı nasıldır?

Çokkültürlü eğitim araştırmalarının yayın yılına göre dağılımı nasıldır?

Çokkültürlü eğitim araştırmalarının araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?

Çokkültürlü eğitim araştırmalarının araştırma desenine göre dağılımı nasıldır?

Çokkültürlü eğitim araştırmalarının veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?

Çokkültürlü eğitim araştırmalarının örneklem türüne göre dağılımı nasıldır?

Çokkültürlü eğitim araştırmalarının örneklem büyüklüğüne göre dağılımı nasıldır?

Çokkültürlü eğitim araştırmalarının veri analizine göre dağılımı nasıldır?

Çokkültürlü eğitim araştırmalarının odaklanılan temalara göre dağılımı nasıldır?

Yöntem

Bu araştırma, Türkiye’de çokkültürlü eğitim alanında yapılmış araştırmaların sistematik olarak incelenmesine yönelik bir betimsel içerik analizi çalışması olarak planlanmıştır. “Betimsel içerik analizi;

belirli bir konu üzerinde yapılan çalışmaların ele alınıp eğilimlerinin ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesini içeren sistematik çalışmalardır. Başka bir ifadeyle, birbirinden bağımsız olarak yapılan nitel ve nicel çalışmalar incelenip düzenlenmekte ve alandaki genel eğilimler belirlenmektedir. Böylece, ilgili alanda çalışma yapan ve yapmak isteyen araştırmacılara genel eğilimin ne olduğu gösterilmektedir" (Çalık & Sözbilir, 2014: 34). Bu çalışmada betimsel içerik analizi yoluyla Türkiye'de son on yıllık süreçte, çokkültürlü eğitim alanında yapılmış araştırmaların genel eğilimleri belirlenme yoluna gidilmiştir.

Çalışmanın Kapsamı

Araştırmada çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmaların mevcut durumunun nasıl şekillendiğini ortaya koymak amacıyla araştırma soruları oluşturulmuştur. Araştırma soruları dahilinde öncelikle çalışma konusuna uygun anahtar kelimeler belirlenerek alan yazın taraması yapılmıştır. Ardından araştırmaya konu olan çalışmaların araştırmaya dâhil edilme ve hariç tutulma ölçütleri belirlenmiştir. Çokkültürlü eğitim ile ilgili makaleler taranırken ölçüt; Türkiye'de Türkçe yazılan ve ULAKBİM veri tabanında taranan dergilerde yayımlanmış olan makaleler olarak belirlenmiştir. Lisansüstü tez ve makaleler için son on yıl içinde yapılmış olması, çalışmaya konu olan örneklemin Türkiye sınırları içinde yer alması ve çalışmaların Türk araştırmacılar tarafından yürütülmüş olması şartları aranmıştır. Bu ölçütlere bağlı olarak araştırma dâhiline alınacak çalışmalar seçilmiştir. Araştırma konusu olan çalışmalar, 2011-2021 yılları aralığında Türkiye'de çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri ve hakemli, bilimsel dergilerde yayınlanmış makalelerden oluşmaktadır. Özellikle son on yılda yapılan çalışmaların seçilmesi yoluyla; çokkültürlü eğitim alanında yaşanan değişim ve gelişimin yansıtılması ve bu sürecin ve bulguların ayrıntılı bir şekilde raporlaştırılması ve alanda yapılan çalışmaları takip etmek isteyen araştırmacılara bilgi sağlanması hedeflenmiştir.

Çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan lisansüstü tezlere, Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezinin web sayfasından (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>) ulaşılmıştır. Erişime açık olmayan lisansüstü tezler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Ulaşılan tezler, yüksek lisans ve doktora düzeylerine bağlı olmak üzere sınıflandırılmıştır.

Verilerin Toplanması

Çokkültürlü eğitim ile ilgili çalışmalar araştırmacı tarafından yazar adı, yayın türü, yayın yılı, araştırma yöntemi, araştırma deseni, veri toplama araçları, örneklem türü, örneklem büyüklüğü, veri analiz yöntemi ve araştırma konuları ölçütleri esas alınarak dosyalanmıştır. Dosyalanan çalışmalar kayıt altına alınmıştır. Bu süreçte Tablo 1'de örneği verilen bir kontrol formu oluşturulmuştur.

Bu araştırmada tüm araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Tablo 1. Veri Toplama Sürecinde Kullanılan Kontrol Formu Örneği

Yazar Adı	Yayın Yılı	Yayın Türü	Yöntem	Desen	Veri Toplama Araçları	Örneklem Türü	Örneklem Büyüklüğü	Veri Analizi	Araştırma Konusu	İlişkilendirme
F.Koç Damgacı ve H.Aydin	2013	Makale	Nitel	Tarama	Ölçek	Akademisyen	520	Betimsel	Eğitim fakültelerinde görev yapan akademisyenlerin çokkültürlü eğitime ilişkin görüşleri	Görüş

Verilerin Analizi

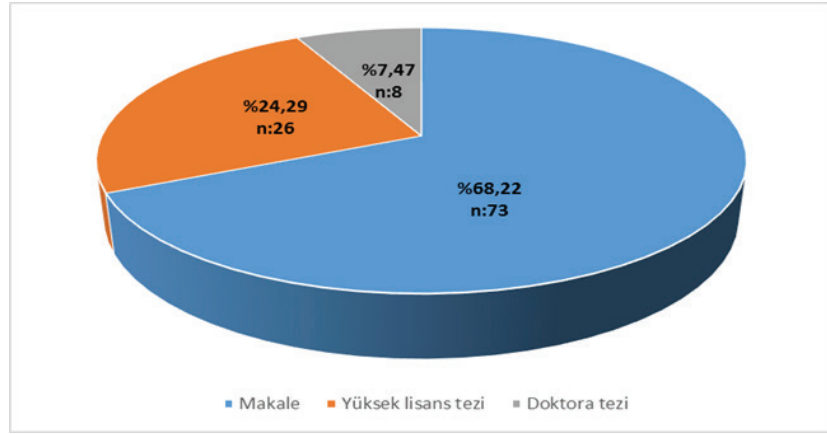
Bu araştırmada çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılmış iki farklı yayın türünün analizi yapılmıştır. Bu yayın türleri lisansüstü tezler ve makalelerdir. Araştırmada toplam 107 çalışma analiz edilmiştir. Araştırmacı tarafından geliştirilen kontrol formu ile çalışmaların genel özellikleri, belirlenen ölçütler dahilinde analiz edilmiştir. Veri analizi sürecinde betimsel içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen kontrol formu aracılığıyla araştırmaların incelemesinde belirlenen ölçütlere bağlı kalınarak kodlamalar gerçekleştirilmiş ve temalar oluşturulmuştur. İncelenen çalışmaların yeniden gözden geçirilmesiyle kodlama sürecine son şekli verilmiştir. Kodlama sürecine herhangi bir hata karışmasının önüne geçebilmek adına araştırmaya konu olan çalışmaların incelenmesi uzun bir zaman aralığına yayılmıştır. Kodlama güvenilirliği için veri analizi yapıldıktan yaklaşık bir ay sonra analiz tekrar edilmiş ve her iki analizde kodlamaların büyük oranda tutarlılık gösterdiği belirlenmiştir.

Bulgular

Türkiye’de çokkültürlü eğitim ile ilgili olarak yapılan ve 2011-2021 yılları arasında tamamlanmış araştırmalar; yayın türü, yayın yılı, araştırma yöntemi, araştırma deseni, veri toplama araçları, örneklem türü, örneklem büyüklüğü, veri analizi ve odaklanılan tema kriterlerine göre değerlendirilmiş ve elde edilen veriler tablolar halinde sunulmuştur.

Çokkültürlü Eğitim İle İlgili Yapılan Araştırmaların Yayın Türüne Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt probleminde ifade edilen çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmaların yayın türüne göre dağılımına ilişkin bulgulara Görsel 1’de yer verilmektedir.

Görsel 1. Çokkültürlü Eğitim Araştırmalarının Yayın Türüne Göre Dağılımı

Görsel 1'de görüldüğü üzere; çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmalar en fazla oranda makalelerden (%68,22) en az oranda ise doktora tezlerinden (%7,47) oluşmaktadır. Konu ile ilgili yapılan çalışmaların yarısından fazlası makalelerdir. İncelemesi yapılan 107 çalışmanın 73'ü makale, 26'sı yüksek lisans tezi ve 8'i doktora tezinden oluşmaktadır.

Çokkültürlü Eğitim İle İlgili Yapılan Araştırmaların Yayın Yılına Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt probleminde ifade edilen çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmaların yayın yılına göre dağılımına ilişkin bulgulara Tablo 2'de yer verilmektedir.

Tablo 2. Çokkültürlü Eğitim Araştırmalarının Yayın Yılına Göre Dağılımı

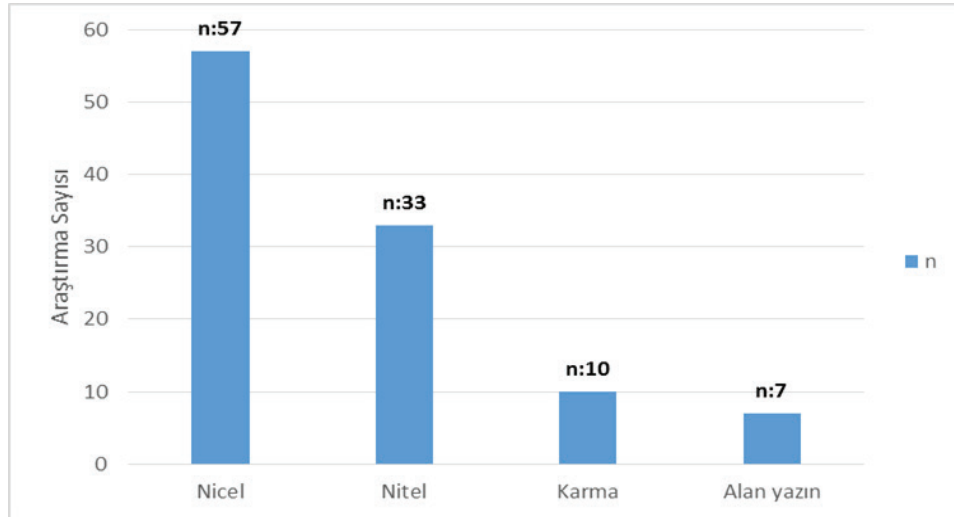
Yayın Yılı	n	%
2011	3	2,80
2012	4	3,73
2013	8	7,47
2014	8	7,47
2015	9	8,41
2016	12	11,21
2017	17	15,88
2018	15	14,01
2019	8	7,47
2020	15	14,01
2021	8	7,47
Toplam	107	100

Çokkültürlü eğitim alanında yapılan araştırmalar yayın yılına göre incelendiğinde, en fazla araştırmanın yapıldığı yılların 2017 (%15,88) ve 2018 (%14,01) yılları olduğu görülmektedir. Konu alanı ile en az

araştırma yapılan yıllar ise 2011 (%2,80) ve 2012 (%3,73) yıllarıdır. Çokkültürlü eğitim ile ilgili çalışmaların yarısından fazlasının son beş yıl içinde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Çokkültürlü Eğitim İle İlgili Yapılan Araştırmaların Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt probleminde ifade edilen çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmaların araştırma yöntemlerine göre dağılımına ilişkin bulgulara Görsel 2’de yer verilmektedir.

Görsel 2. Çokkültürlü Eğitim Araştırmalarının Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Görsel 2’de görüldüğü üzere; çokkültürlü eğitim araştırmalarının yöntemlerine göre dağılımları nicel yöntem (n=57) ağırlıklıdır. Nicel yöntem, araştırmaların yarısından biraz fazlasını oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalarda en az tercih edilen araştırma şekli ise alan yazın (n=7) araştırmalarıdır. Nitel araştırmaların sayısı 33 ve karma yöntem araştırmalarının sayısı ise 10’dur. Araştırmaların yüzdelik oranları ise nicel yöntem kullanılan araştırmalar için %53,27; nitel araştırmalar için %30,84; karma yöntem araştırmaları için %9,34; alan yazın çalışmaları için ise %6,54’tür. Yapılan araştırmalarda ağırlıklı olarak nicel yöntemin tercih edilmesi dikkat çekicidir.

Çokkültürlü Eğitim İle İlgili Yapılan Araştırmaların Araştırma Desenine Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt probleminde ifade edilen çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmaların araştırma desenine göre dağılımına ilişkin bulgulara Tablo 3’te yer verilmektedir.

Tablo 3. Çokkültürlü Eğitim Araştırmalarının Araştırma Desenine Göre Dağılımı

Araştırma Deseni	n	%
Tarama	57	53,27
Durum	11	10,28
Olgubilim	8	7,47

Derleme	7	6,54
Doküman incelemesi	6	5,60
Fenomenoloji	5	4,67
Tarama ve durum	3	2,80
Deneysel desen	2	1,86
Görüşme	2	1,86
Açıklayıcı tasarım	1	0,93
Eylem araştırması	1	0,93
Yakınsayan paralel desen	1	0,93
Kuramsal analitik araştırma	1	0,93
Açımlayıcı sıralı karma yöntem deseni	1	0,93
Eşzamanlı üçgenleme tasarımı	1	0,93
Toplam	107	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi çokkültürlü eğitim araştırmalarının yarısından biraz fazlasında tarama deseni (%53,27) tercih edilmiştir. Daha sonra durum (%10,28), olgubilim (%7,47) ve derleme (%6,54) ve doküman incelemesi (%5,60) desenlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Çokkültürlü Eğitim İle İlgili Yapılan Araştırmaların Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt probleminde ifade edilen çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmaların veri toplama araçlarına göre dağılımına ilişkin bulgulara Tablo 4'te yer verilmektedir.

Tablo 4. Çokkültürlü Eğitim Araştırmalarının Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Araçları	n	%
Ölçek	53	49,53
Görüşme formu	19	17,75
Doküman	8	7,47
Ölçek ve görüşme formu	8	7,47
Derleme	7	6,54
Anket	3	2,80
Soru formu	3	2,80
Ölçek ve değerlendirme formu	1	0,93
Ölçek ve açık uçlu sorular	1	0,93
Görüşme formu ve gözlem	1	0,93
Ölçek, odak grup görüşme formu, günlük ve öğrenci ürünleri	1	0,93
Görüşme formu, gözlem formu, günlük, ölçek, dereceli puanlama anahtarları ve hikaye testleri	1	0,93

Senaryolar, dereceli puanlama anahtarı, gözlem formu, görüşme formu ve günlük	1	0,93
Toplam	107	100

Tablo 4'e göre çokkültürlü eğitim araştırmalarının yaklaşık yarısında veri toplama aracı olarak ölçekler (%49,53) tercih edilmiştir. Daha sonra görüşme formu (%17,75) ve dökümanların (%7,47) kullanıldığı görülmektedir. Araştırmalarda tekli ya da çoklu veri toplama araçlarının kullanıldığı görülmektedir. Birden fazla veri toplama aracının kullanıldığı araştırmalarda en çok tercih edilen veri toplama araçları ölçek ve görüşme formudur (%7,47).

Çokkültürlü Eğitim İle İlgili Yapılan Araştırmaların Örneklem Türüne Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt probleminde ifade edilen çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmaların Örneklem türüne göre dağılımına ilişkin bulgulara Tablo 5'te yer verilmektedir.

Tablo 5. Çokkültürlü Eğitim Araştırmalarının Örneklem Türüne Göre Dağılımı

	Örneklem Türü	n	%
Tekli Örneklem Grubu Kullanan Araştırmalar	Öğretmen	35	32,71
	Öğretmen adayı	33	30,84
	Öğrenci	9	8,41
	Akademisyen	7	6,54
	Teorik	7	6,54
	Döküman	7	6,54
	Okul yöneticisi	2	1,86
	Ara Toplam	100	93,44
Çoklu Örneklem Grubu Kullanan Araştırmalar	Okul yöneticisi ve öğretmen	1	0,93
	Öğretmen ve öğretmen adayı	1	0,93
	Öğretmen ve öğrenci	1	0,93
	Öğrenci ve veli	1	0,93
	Döküman ve akademisyen	1	0,93
	Okul yöneticisi, öğretmen ve öğrenci	1	0,93
	Öğretmen, oku yöneticisi ve veli	1	0,93
	Ara Toplam	7	6,51
	Toplam	107	100

Tablo 5 incelendiğinde; çokkültürlü eğitim araştırmalarında büyük oranda (%93,44) tekli örneklem grubu kullanıldığı görülmektedir. Tekli örneklem kullanılan araştırmalar içinde en fazla tercih edilen örneklem grubu öğretmenlerdir (%32,7). Daha sonra öğretmen adayları (%30,84) tercih edilmiştir.

Daha sonra ise öğrenciler (%8,41) ve akademisyenler (%6,54) ile yapılan çalışmalar ve dökümanların kullanıldığı çalışmalar (%6,54) ve teorik çalışmalar (%6,54) gelmektedir. İkili ve üçlü örneklem gruplarının kullanıldığı çalışmaların ise en az oranda (%6,51) tercih edildikleri görülmektedir.

Çokkültürlü Eğitim İle İlgili Yapılan Araştırmaların Örneklem Büyüklüğüne Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Araştırmanın yedinci alt probleminde ifade edilen çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmaların örneklem büyüklüğüne göre dağılımına ilişkin bulgulara Tablo 6'de yer verilmektedir.

Tablo 6. Çokkültürlü Eğitim Araştırmalarının Örneklem Büyüklüğüne Göre Dağılımı

Örneklem büyüklüğü	n	%
0-50	24	22,42
51-100	6	5,60
101-250	20	18,69
251-500	23	21,49
501-1000	17	15,88
1000 ve üzeri	2	1,86
Teorik	7	6,54
Döküman	8	7,47
Toplam	107	100

Tablo 6 incelendiğinde; çokkültürlü eğitim araştırmalarında örneklem büyüklüğü olarak en fazla 0-50 (%22,42) ve 251-500 (%21,49) aralığında en az ise 1000 ve üzeri (%1,86) büyüklüğünde örneklemelerin kullanıldığı görülmektedir.

Çokkültürlü Eğitim İle İlgili Yapılan Araştırmaların Veri Analizine Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Araştırmanın sekizinci alt probleminde ifade edilen çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmaların veri analizine göre dağılımına ilişkin bulgulara Tablo 7'de yer verilmektedir.

Tablo 7. Çokkültürlü Eğitim Araştırmalarının Veri Analizine Göre Dağılımı

Veri analizi	n	%
Kestirimsel	30	28,03
Betimsel ve kestirimsel	21	19,62
İçerik analizi	17	15,88
Betimsel analiz	17	15,88
Teorik	7	6,54
Betimsel analiz ve içerik analizi	5	4,67
Döküman analizi	2	1,86
Kestirimsel analiz ve içerik analizi	2	1,86

Betimsel, kestirimsel ve içerik analizi	2	1,86
Betimsel, kestirimsel ve tematik analiz	1	0,93
Doküman analizi ve içerik analizi	1	0,93
Kestirimsel ve tematik analiz	1	0,93
Tematik analiz	1	0,93
Toplam	107	100

Çokkültürlü eğitim araştırmalarında veri analiz yöntemi olarak en fazla kestirimsel (%28,03), betimsel ve kestirimsel (%19,62), içerik analizi (%15,88) ve betimsel analiz (%15,88) yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Yapılan araştırmalar arasında en az tercih edilen yöntemleri kullanan araştırmalar ise betimsel, kestirimsel ve tematik analiz yöntemlerinin birlikte kullanıldığı araştırmalar (%0,93); doküman analizi ve içerik analizinin birlikte kullanıldığı araştırmalar (%0,93); kestirimsel ve tematik analiz yöntemlerinin birlikte kullanıldığı araştırmalar (%0,93) ve tematik analiz (%0,93) kullanılan araştırmalardır.

Çokkültürlü Eğitim İle İlgili Yapılan Araştırmaların Odaklanılan Temalara Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Araştırmanın dokuzuncu alt probleminde ifade edilen çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmaların odaklanılan temalara göre dağılımına ilişkin bulgulara Tablo 8'de yer verilmektedir.

Tablo 8. Çokkültürlü Eğitim Araştırmalarının Odaklanılan Temalara Göre Dağılımı

	Odaklanılan tema	n	%
Tek Temaya Odaklanan Araştırmalar	Tutum	29	27,10
	Görüş	23	21,49
	Algı	16	14,95
	Yeterlilik	5	4,67
	Öğretim programı	4	3,73
	Ders kitabı	4	3,73
	Duyarlılık	3	2,80
	Eğilim	1	0,93
	Değer	1	0,93
	Sosyal hizmet	1	0,93
	Yabancı dil eğitimi	1	0,93
	Öğretim etkinlikleri	1	0,93
	Güçlükler	1	0,93
	Mevcut durum	1	0,93
	Çokkültürlü oyun etkinlikleri	1	0,93
	Ara Toplam	92	85,91
	Değer ve beceri	3	2,80

	Tutum ve yeterlilik	2	1,86
	Tutum ve algı	2	1,86
	Tutum ve görüş	1	0,93
Birden Fazla	Görüş ve yaklaşım	1	0,93
Temaya	Tutum ve inanç	1	0,93
Odaklanan	Algı ve farkındalık	1	0,93
Araştırmalar	Algı ve hazırbulunuşluk	1	0,93
	Farkındalık ve uygulama	1	0,93
	Deneyim, tutum ve inanç	1	0,93
	Sınıf yönetimi, tutum ve yeterlilik	1	0,93
	Ara Toplam	15	13,96
	Genel Toplam	107	100

Çokkültürlü eğitim araştırmalarında en fazla tutum (%27,10) görüş (%21,49) ve algı (%14,95) konularının çalışıldığı görülmektedir. Odaklanılan temaların büyük bölümünde (%85,91) tek konunun çalışıldığı dikkat çekicidir. Birden fazla temaya odaklanan araştırmalar (%13,96) ise az bir orana sahiptir.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Araştırmada çokkültürlü eğitim ile ilgili çalışmalar analiz edilmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Türkiye'de çokkültürlü eğitim alanında yapılan araştırmalar, büyük oranda araştırma makalelerine dayanmaktadır. Lisansüstü düzeyde ve özellikle doktora düzeyinde yapılmış çalışmalar ise sayıca daha sınırlıdır.

Çokkültürlü eğitim alanında yapılan araştırmalar yayın yılına göre incelendiğinde, 2015 yılından itibaren çalışmaların önemli derecede yoğunlaştığı, 2019 ve 2021 yıllarında ise azalma eğilimi gösterdiği görülmüştür. Günay ve Aydın (2015) 2005-2014 yılları arasında Türkiye'de çokkültürlü eğitim alanında yapılan çalışmalarda var olan eğilimi belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmada; 2009 yılı itibariyle araştırmaların önemli düzeyde yoğunlaşmış olduğu ve bu tarihten itibaren araştırmaların artma eğilimi gösterdiğini belirtmektedirler. Benzer şekilde 2014-2018 yılları arasında ulusal ve uluslararası veri tabanlarında çokkültürlü eğitim araştırmalarındaki eğilimleri belirlemeyi amaçlayan bir başka araştırmada (Köşker & Erdoğan, 2020) ulusal veri tabanlarında konu ile ilgili yapılan araştırmalarda 2015 yılından itibaren bir artış olduğu; 2000-2018 yılları arasında yapılan bir çalışmada da (Demirdağ & Ünlü Kaynakçı, 2019) bu zaman aralığında bir artış yaşandığı görülmüştür. Araştırmalardaki bu artışın öğretim programlarında yapılan revizyon ve düzenlemelerle paralellik taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2012 yılı itibariyle müfredatta Kürtçe, Arapça gibi derslere seçmeli dersler kapsamında yer vermesi öğretim programlarında çokkültürlü eğitime yönelik düzenlemelere örnek gösterilebilir. Ayrıca son yıllarda yapılan araştırmalar da öğretim programlarının bireysel ve kültürel farklılıklara dayalı bir anlayışa sahip olduğunu (Şimşek vd., 2019); programların felsefe, amaç ve ilkeler açısından kapsayıcılık içerdiği ve kök değerler bağlamında kapsayıcılığa vurgu yapıldığını

(Koçyiğit & Şimşek, 2019) göstermektedir. Ayrıca öğretim programlarında amaçlar, öğrenme alanları, kazanımlar, değerler ve beceriler boyutunda çokkültürlü eğitim anlayışının yansımalarının yer aldığı (Ulukaya Öteleş, 2020) görülmektedir. Ayrıca ders kitaplarında da özellikle yazılı metinlerde çokkültürlülüğe ilişkin unsurların yer aldığı görülmektedir (Dimici vd., 2018; Bakır & Akcan, 2021).

2011 yılından itibaren Suriye’de yaşanan iç savaş sonucu Türkiye’ye yapılan göç hareketi (Tunca & Karadağ, 2018; Tuncel & Ekici, 2019; Karasu, 2018) ayrıca son yıllarda yaşanan düzensiz göçmen sayısındaki artış (Alakuş & Uzan, 2020; Tepealtı, 2019) Türkiye'nin sosyal yapısında değişikliklere sebep olmuş ve farklı kültürlerin tanınması ve bu yapıya yönelik eğitim sürecine duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Türkiye’ye yapılan göçler sebebiyle yabancı uyruklu birçok öğrenci eğitim kurumlarında eğitim almaktadır. Bu durum eğitim sürecinde mevzuat ve uygulama açısından birtakım değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Bu gelişmelerin çokkültürlü eğitim araştırmalarının sayısındaki ihtiyacı ve dolayısıyla artışı etkilediği düşünülmektedir.

Çokkültürlü eğitim konusunda yapılan çalışmaların araştırma yöntemlerine bakıldığında, çalışmaların yaklaşık yarısında nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Literatürde var olan çokkültürlü eğitim araştırmalarına yönelik eğilimi belirlemeye dönük çalışmalar (Günay & Aydın, 2005) da bu çalışmanın incelediği zaman aralığından farklı olmakla birlikte belirlenen zaman aralıklarında çokkültürlü eğitim araştırmalarında nicel yöntemlerin ağırlıklı olarak tercih edildiğini ve nicel yöntemlerin kullanımının yıllar itibarıyla artış eğiliminde olduğunu (Köşker & Erdoğan, 2020) göstermektedir.

Araştırma bulguları konu ile ilgili çalışmalar içinde karma yöntem kullanılan araştırmaların sınırlı olduğunu (%9,34) göstermektedir. Araştırmanın bu sonucu Demirdağ ve Ünlü Kaynakçı (2019)’nın araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Konu alanında karma yöntem araştırmalarının sayısının artırılması çokkültürlü eğitim sürecinde nicel ve nitel araştırma süreçlerinin zayıf yönlerinin telafi edilerek çokkültürlü eğitim ile ilgili deneyim, ihtiyaç ve problemlerin araştırılması yoluyla daha derin ve nitelikli sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayabilir. Nitekim Creswell and Planoclarck (2020) karma yöntemin önemini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Karma yöntem araştırması hem nicel hem de nitel araştırmanın zayıf yönlerini telafi eden gücü sağlamaktadır. İnsanların konuştuğu ortam veya bağlamı anlamada nicel araştırmanın zayıf olduğu iddia edilebilir. Bunun yanı sıra katılımcıların görüşleri nicel araştırmada doğrudan duyurulamaz. Üstelik nicel araştırmalarda, araştırmacılar arka planda kalmakta kendilerinin kişisel yanlılıkları ve yorumları nadiren tartışılmaktadır. Nitel araştırma belirtilen bu zayıflıkları telafi etmektedir. Öte yandan araştırmacı tarafından yapılan kişisel yorumlar, bu yorumların sonucunda ortaya çıkan yanlılık ve üzerinde çalışılan katılımcıların sınırlı sayıda olmasından dolayı bulgularını geniş bir gruba genellemedeki zorluklarından dolayı nitel araştırma yetersiz olarak görülmektedir. Nicel araştırmanın bu gibi zayıflıkları olmadığı ileri sürülmektedir. Bu nedenle karma yöntem araştırmalarında bir yaklaşımın güçlü yanları diğer yaklaşımın zayıflıklarını telafi etmektedir” (Creswell & Planoclarck, 2020, s.14).

Çokkültürlü eğitim araştırmalarının yaklaşık yarısında tarama deseni tercih edilmiştir. Daha sonra durum ve olgubilim desenlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu oran nicel araştırmaların tamamını oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda ise durum ve olgubilim desenleri ağırlıklı olarak kullanılan desenlerdir.

Araştırmaların veri toplama araçlarına göre dağılımı incelendiğinde araştırmaların yarıya yakınında ölçek kullanıldığı görülmüştür. Nicel araştırma yöntemi kullanılan çalışmalarda büyük oranda ölçek tercih edilmiş ve çok az oranda ise anket kullanıldığı görülmüştür. Nitel araştırmalarda ise görüşme formu en fazla kullanılan veri toplama aracıdır. Literatürde farklı zaman dilimlerinde konu ile ilgili yapılan araştırmaları inceleyen çalışma sonuçları da benzer şekilde araştırmalarda yoğunlukla veri toplama aracı olarak anketlerin ve tutum, algı ve görüş belirlemeye yönelik ölçeklerin kullanıldığını göstermektedir (Günay & Aydın, 2005; Köşker & Erdoğan, 2020).

Çokkültürlü eğitim araştırmalarında kullanılan örneklem türü incelendiğinde; araştırmalarda büyük oranda tek örneklem grubunun tercih edildiği görülmüştür. Tekli örneklem grupları içinde en fazla öğretmenlerle ve öğretmen adayları ile çalışılmıştır. Araştırma örnekleminin daha çok öğretmenler ve öğretmen adayları olarak seçilmesinin nedeni eğitim programlarının günümüzde ve gelecekteki uygulayıcıları olarak bu grupların görülmesi olabilir. Tekli örneklem gruplarında öğrenciler ile yapılmış çalışmalar (%8,41) az bir orana sahiptir. Okul yöneticisi ve velilerle yapılan çalışmalar ise son derece sınırlıdır. Araştırma bulgularına benzer şekilde Demirdağ ve Ünlü Kaynakçı (2019) 2000-2018 yılları arasında yapılan çokkültürlülük ve çokkültürlü eğitim araştırmalarında en fazla öğretmen ve öğretmen adayları ile çalışıldığını ifade etmektedirler. Köşker ve Erdoğan (2020), 2014-2018 yılları arasında alanda yapılmış ULAKBİM veri tabanında yer alan çalışmalarda örneklem olarak lisans öğrencilerine odaklanıldığını ve grubun büyük bölümünün eğitim fakültesi öğrencilerinden oluştuğunu belirtmektedirler. Öğrenciler, öğrenci velileri ve okul yöneticisi gibi eğitimin farklı unsurları çokkültürlü eğitimin vazgeçilmez parçalarıdır. Türkiye'de var olan kültürel çeşitlilik ve özellikle son yıllarda ülkenin aldığı göç göz önünde bulundurulduğunda farklı örneklem gruplarının çokkültürlü eğitim süreci açısından durumları, ihtiyaç ve beklentilerinin araştırılması son derece önemlidir.

Çalışmalarda örneklem büyüklüğü 100 ila 1000 aralığında yoğunlaşmaktadır. Bu durum araştırmalarda ağırlıklı olarak nicel araştırma yöntemlerinin tercih edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. 1000 kişi üzerinde örneklem sayısı son derece azdır. En fazla kullanılan örneklem büyüklüğü 251-500 aralığındadır. Daha sonra 101-250 ve 501-1000 aralığında örneklem sayısı kullanılmıştır.

Araştırmalarda veri analiz yöntemleri incelendiğinde nicel araştırmalar bağlamında genel olarak kestirimsel analizlerin ayrıca hem betimsel hem kestirimsel analizlerin birlikte kullanıldığı çalışmaların benimsendiği görülmüştür. Nitel araştırmalarda ise içerik analizi ve betimsel analizin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Benzer şekilde Köşker ve Erdoğan (2020) yaptıkları araştırmada ulusal ve uluslararası alan yazında konuya ilişkin çalışmalarda nitel analiz bağlamında içerik analizinin baskın olarak kullanıldığı sonucuna varmışlardır.

Çokkültürlü eğitim araştırmalarında en fazla tutum, görüş ve algı konularının çalışıldığı görülmektedir. Odaklanılan temaların büyük bölümünde tek konunun çalışıldığı dikkat çekicidir. Birden fazla temaya odaklanan araştırmalar ise az bir orana sahiptir. Günay ve Aydın (2015)'a göre; 2005-2014 yılları arasında çokkültürlü eğitim ile ilgili çalışmalarda en fazla araştırılmış konular içinde tutum ve bilgi düzeyi yer almaktadır. Köşker ve Erdoğan (2020) ise 2014-2018 yılları arasında yapılan çalışmalarda tutum, görüş ve algı gibi betimsel konulara odaklanıldığını belirtmektedirler. Bu araştırmada ise 2011-2021 yılları arasında yapılan araştırmalar incelenmiştir. Devam eden süre içinde çokkültürlü eğitime yönelik tutumun en fazla çalışılan konular arasında tercih edilmiş durumu devam etmektedir. Çokkültürlü eğitim araştırmalarında konuya yönelik olarak ağırlıklı olarak tutum, görüş ve algı konularının araştırılıyor olması, konunun Türkiye'de henüz uygulama ve deneyim aşamasında olmadığını göstermektedir. Bu durum çokkültürlü eğitimin Türkiye'de henüz yeni gelişme gösteren bir alan olmasıyla açıklanabilir.

Bu araştırma Türkiye'de 10 yıllık bir dönemde çokkültürlü eğitim araştırmalarındaki eğilimleri belirleme yolunda veri sunuyor olmakla birlikte, bazı sınırlamaları bulunmaktadır. Bu çalışma 2011-2021 yılları arasındaki 10 yıllık süreci ve ULAKBİM endeksini ve lisansüstü araştırmaları kapsamaktadır. Çokkültürlü eğitim çalışmalarının daha bütüncül şekilde ele alınabilmesi için uluslararası indekslerde yer alan dergilerdeki çokkültürlü eğitim araştırmalarının da incelenmesi önerilebilir. Çokkültürlü eğitime yönelik zengin içeriğe sahip ulusal ve uluslararası kitaplar farklı yönleriyle ele alınıp incelenebilir. Türkiye'de çokkültürlü eğitim alanında lisansüstü doktora düzeyinde yapılan çalışmaların sayısının artırılması da konu ile ilgili daha kapsamlı ve derin veri sunabilir. Çokkültürlü eğitim alanında uygulamalı ve karma yöntem çalışmalarının eksikliği göze çarpmaktadır. Ayrıca tek örneklem grubu ile yapılan çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Araştırmalarda farklı yöntemlerin kullanılması ve örneklem gruplarının çeşitlendirilmesi konuya daha derin ve farklı açılardan yaklaşılmasını sağlayabilir. Çokkültürlü eğitim ile ilgili araştırmalarda belirli konulara odaklanmak ve yalnızca bu konuları çalışmak yerine çeşitli konuların bir arada ele alınması alana önemli katkılar sağlayabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Türkiye'de Çokkültürlü Eğitim Alanında Yapılan Araştırmalardaki Eğilimin Belirlenmesi: Bir İçerik Analizi Çalışması” başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Acar Çiftçi, Y., & Aydın, H. (2014). Türkiye'de çokkültürlü eğitimin gerekliliği üzerine bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 197-218.
- Akarçay Ulutaş, D. & Kırloğlu, M. (2020). Sosyal hizmetin gözünden sosyal uyum için bir öneri: çokkültürlü eğitim. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 677-698.

- Akhan, O., & Yalçın, A. (2016). Sosyal bilgiler öğretim programlarında çokkültürlü eğitimin yeri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 23-46.
- Alakuş, E., & Uzan, Y. (2020). İnsan ticaretine konu olma potansiyeli bakımından Türkiye'nin Afgan düzensiz göçmen gerçeği. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 92-117.
- Arslan, S. (2016). Çokkültürlü eğitim ve Türkiye: mevcut durum, beklentiler, olasılıklar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(57), 412-428. <https://doi.org/10.17755/esosder.97373>
- Aslan, S. & Aybek, B. (2019). *Uygulama örnekleriyle çokkültürlü eğitim ve değerler eğitimi* (1. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Aydın, H. (2013). A Literature-based approaches on multicultural education. *The Anthropologist*, 16(1-2), 31-44.
- Bakır, K. F. & Akcan, E. (2021). Hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan metinlerin çokkültürlü eğitim bağlamında incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19(2), 1323-1343. <https://doi.org/10.37217/tebd.970889>
- Bulut, K. (2020). Çokkültürlülük ve çokkültürlü eğitim. İçinde İ. Kozikoğlu (Ed.), *Eğitimde güncel yaklaşımlar* (1 baskı, s.177-198). Pegem Akademi.
- Canatan, K. (2009). Avrupa toplumlarında çokkültürcülük: sosyolojik bir yaklaşım. *Journal of International Social Research*, 1(6), 80-97.
- Castagno, A. E. (2009). Making sense of multicultural education: a synthesis of the various typologies found in the literature. *Multicultural Perspectives*, 11(1), 43-48.
- Ceylan, Y. (2020). *Çokkültürlük ve anadolu aleviliği* (1. Baskı). Astana Yayınları.
- Cırık, İ. (2008). Çok kültürlü eğitim ve yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (34), 27-40.
- Creswell, J. W. & Planoclarck, V. (2020). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi*. (Y. Dede ve S. B. Demir, Çev.), (4. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 33-38.. [doi:http://dx.doi.org/10.15390/EB.2014.3412](http://dx.doi.org/10.15390/EB.2014.3412)
- Demirdağ, S., & Ünlü Kaynakçı, F. Z. (2019). Review of research on multiculturalism and multicultural education in Turkey: 2000-2018. *International Online Journal of Educational Sciences*, 11(5), 1-13. <https://doi.org/10.15345/iojes.2019.05.005>
- Dimici, K., Yıldız, B., & Başbay, A. (2018). Bir ingilizce ders kitabının (english file) çokkültürlülük açısından incelenmesi. *Journal of Language Education and Research*, 4(3), 175-200. <https://doi.org/10.31464/jlere.426780>

- Gorski, P. C. (2008). What we're teaching teachers: an analysis of multicultural teacher education coursework syllabi. *Teaching and Teacher Education*, 25, 309-318. Doi:10.1016/j.tate.2008.07.008
- Günay, R., & Aydın, H. (2015). Türkiye'de çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmalarda eğilim: bir içerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 40(178), 1-22. Doi: <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2015.3294>
- Karaçam, M. Ş., & Koca, C. (2012). Beden eğitimi öğretmen adaylarının çokkültürlülük farkındalıkları. *Spor Bilimleri Dergisi*, 23(3), 89-103.
- Karasu, M. A. (2018). Türkiye'ye yönelik dış göçler, Suriyeli sığınmacı göçü ve etkileri. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 14(1), 21-41.
- Kılıçoğlu, G. (2015). Çokkültürlü eğitim ve öğretim yeterliğine ilişkin teorik bir çözümleme. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama [Journal of Education and Humanities: Theory and Practice]*, 6(11), 79-102.
- Koçyiğit, E., & Şimşek, H. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında Türkiye'de ortaöğretim programlarında çokkültürlülüğün izleri. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 75-90.
- Köşker, N., & Özgen, N. (2018). Multiculturalism concept and its reflections on education: The case of Turkey. *Review of International Geographical Education Online*, 8(3), 571-600. <http://www.rigeo.org/vol8no3/Number3winter/RIGEO-V8-N3-9.pdf>
- Köşker, N., & Erdoğan, E. (2020). Trends in multicultural education research: a five-year content analysis of Turkish and ERIC databases. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 8(1), 48-60. Doi: <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.8n.1p.48>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2014). Yabancılara yönelik eğitim öğretim hizmetleri genelgesi. <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf> adresinden 02.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). Milli eğitim bakanlığı 2019-2023 stratejik planı. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_11/22154626_Milli_EYitim_BakanIYYY_2019-2023_Stratejik_PlanY.pdf adresinden 02.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Polat, İ., & Kılıç, E. (2013). Türkiye'de çokkültürlü eğitim ve çokkültürlü eğitimde öğretmen yeterlilikleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 352-372.
- Sultana, Q. (1994). Evaluation of multicultural education's understanding and knowledge in freshman level preservice. *Annual Meeting of The Mid-South Educational Research Association*. ERIC Digest ED 1174138131262. (<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED389672.pdf> adresinden 02.05.2021 tarihinde alınmıştır)
- Şimşek, H., Dağıstan, A., Şahin, C., Koçyiğit, E., Dağıstan Yalçınkaya G., Kart, M. & Dağdelen, S. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında Türkiye'de temel eğitim programlarında çokkültürlülüğün izleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 177-197. Doi: 10.31592/aeusbed.563388

- Tepealtı, F. (2019). Avrupa Birliği'ne yönelik Türkiye geçişli (transit) göç hareketleri ve Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), 125-140. <https://doi.org/10.17295/ataunided.548941>
- Tunca, H. Ö. & Karadağ, A. (2018). Suriye'den Türkiye'ye göç: tehditler ve fırsatlar. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 28(2), 47-68.
- Tuncel, G., & Ekici, S. (2019). Göçün siyasal etkisi: Suriyeli göçmenlerin Türkiye siyasetine etkisi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 48-72. <https://doi.org/10.20493/birtop.648831>
- Ulukaya Öteleş, Ü. (2020). 2018 sosyal bilgiler öğretim programına çokkültürlü eğitimin yansımaları. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 16(3), 500-516. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.701866>
- UNICEF. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar. <https://www.unicef.org/turkey/media/5361/file/Türkiye'deki-Suriyeli-Çocuklar-Bilgi-Notu-Ocak-2017.pdf> adresinden 02.03.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Yazıcı, F. (2015). *Azınlık okullarında tarih eğitimi ve çokkültürlülük* (1. Baskı). Yeni İnsan Yayınevi.

Extended Abstract

Introduction: Nowadays, many people who have different cultural characteristics in a social structure live together in the same geography. As the sources of cultural diversity in the social structure change, it is inevitable that people who have different cultural characteristics will live together. Today, this has brought about the notion of multiculturalism.

When multiculturalism was evaluated in terms of Turkey, an extensive cultural diversity emerged. Thus, Turkey has provided living space for many different cultures for centuries and it is also a country that various ethnicity where cultures live together in different and similar periods of time. It is inevitable that various education policies are developed for the educational needs of this social structure. In Turkey, it is seen that new approaches have been brought to the education process in order to meet the education needs of people who have different ethnic origins and endeavor to live in a healthy culture together. One of these approaches is the sense of multicultural education.

In Turkey, especially in recent years, it has been seen that various implementations have been made for multicultural education. Apart from practical studies about this subject, scientific research at the academic level is vitally important in terms of the development of the field. In Turkey, academic level studies are extremely important for learning about policies and practices of multicultural education. Being evaluated the research in the field, being determined the scope and focus of the studies, being known the research trends are considered as significant in terms of being pressed into service practical measures, being developed the education policies, and being wised the studies that will be done in the field. Based on this importance, in this study, it was aimed to comprehensively evaluate studies related to multicultural education by making a general review and determining the tendency that the field studies have shown in the last ten years.

Within this framework, the research problem was stated with the question "What is the current situation of studies related to multicultural education in Turkey?" Within the framework of the research problem, it was aimed to determine the distribution of multicultural education research according to the publication type,

publication year, research methods, research design, data collection tools, sample type, sample size, data analyses, and focused themes.

Method: This research was planned as a descriptive content analysis study to examine the research systematically in the field of multicultural education in Turkey. "Descriptive content analysis comprises systematic studies that include the evaluation of studies on a particular subject and the evaluation of trends and research results in descriptive dimension. In other words, qualitative and quantitative studies, which are conducted independently, are examined and organized, and general trends that are in the field, are determined. Thus, the general tendency for researchers who study or want to study in this field can be shown" (Çalık & Sözbilir, 2014, p.34). In this study, the general research that was conducted in the field of multicultural education in the last ten years in Turkey was determined by way of descriptive content analysis.

Journal articles and postgraduate theses related to multicultural education, which were conducted in Turkey, written in Turkish, and scanned in the ULAKBİM database, were included in this research. In total, 107 studies were analyzed. The general characteristics of the studies were analyzed with the follow-up form that was developed by the researcher within specific criteria. In data analysis process, descriptive content analysis was used. Examination of these studies was extended over a long time period in order to avoid any mistakes in the data analysis process. For coding reliability, the analysis was repeated about a month after the data analysis and it was determined that the coding showed consistent substantially in both analyses.

Conclusion and Discussion: Research in the field of multicultural education in Turkey, is based on the research articles' substantially. Studies conducted at the postgraduate level, and especially at the doctorate level, were more limited in number. Research in the field of multicultural education has intensified significantly since 2015. It is understood that this increase in research is in parallel with the revisions and arrangements made in the curriculum. When the research methods of studies on multicultural education were analyzed, it was seen that quantitative research methods were used in about half of the studies.

The research findings showed that among the studies related to the subject, studies using mixed methods were limited. Increasing the number of mixed methods research studies about the subject may contribute to deeper and more qualified results by compensating for the weaknesses of the quantitative and qualitative research processes through the searching experience, and the needs and problems related to multicultural education in the multicultural education process. A raster pattern was used in about half of the multicultural education studies examined. This rate constituted all of the quantitative studies. In qualitative research, case and phenomenology patterns are mainly used.

When the distribution of the studies according to the data collection tools was examined, it was seen that scales were used in almost half of the studies. In the studies in which the quantitative research method was used, scales were used substantially, but it was seen that questionnaires were used slightly. In qualitative research, the interview form is the most used data collection tool. When the sample type that is used in multicultural education research was examined, it was seen that a single sample group was mostly used in the studies. Within the single sample groups, it was mostly used with teachers and prospective teachers. It was seen that their attitudes, opinions, and perceptions were mostly studied in multicultural education research. This can be explained by the fact that multicultural education is a newly developing field in Turkey.

Kitlesel Açık Çevrimiçi Derslerin Medya Zenginliği Kuramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi: AKADEMA Örneği¹

Evaluation of Massive Open Online Courses in the Line of Media Richness Theory: The Example of AKADEMA

Tevfik Fikret KOLOĞLU²
Berrin ÖZKANAL³

Öz

Bu araştırma, Anadolu Üniversitesi AKADEMA platformunda yer alan kitlesele açık çevrimiçi derslerin (KAÇED) medya zenginliği kuramının etkileşim, iletideki fikrin taşınması, ana dil kullanımı ve kişiselleştirme boyutları doğrultusunda öğretici görüşlerine göre incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden temel nitel araştırma deseni ile gerçekleştirilmiş ve çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örneklem türlerinden ölçüt örneklem kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında çevrimiçi görüşme yönteminden yararlanılarak, görüşme soruları yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda; ortam zenginliği olarak da ifade edilen medya zenginliği kuramının dört farklı boyutu olan; etkileşim, iletideki fikrin taşınması, ana dil kullanımı ve kişiselleştirme boyutlarının KAÇED uygulamalarında önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Medya zenginliği kuramının etkileşim boyutunda geri bildirim en önemli unsur olduğu ortaya çıkmıştır. İkinci boyut olan iletide fikrin taşınmasında yazılı bildirim ağırlıkta olduğu ve bunun görsel-işitsel olanaklarla desteklenmesinin iletideki fikrin taşınmasında etkili bir yaklaşım olduğu görülmüştür. Üçüncü boyut olan ana dil kullanımına ilişkin olarak; kurulan her türlü iletişimde resmi olmayan, sade ve anlaşılabilir bir dilin kullanılmasının önemli olduğu ve kullanılan ortamların bunun için yeterli olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Kişiselleştirme boyutunda ise kişiselleştirmenin iletişimde önemli bir unsur olduğu ve kişiye özel uygulamaların medya zenginliğine katkı sağladığı belirlenmiştir. Medya zenginliği kuramının tüm boyutlarında geri bildirim ortak ve önemli bir unsur olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Uzaktan Öğretim, Açık Eğitim, Medya Zenginliği Kuramı, Açıklık, KAÇED

¹ 28-30 Eylül 2022 Tarihinde Anadolu Üniversitesinde gerçekleştirilen 5. Uluslararası Açık ve Uzaktan Eğitim Konferansında (IODL 2022) özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Sorumlu Yazar: Öğr. Gör., Ordu Üniversitesi, Akkuş Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Kullanımı Bölümü, Bilgi Yönetimi, Ordu/TÜRKİYE, E-mail: tfkologlu@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8201-2678

³ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Uzaktan Öğretim Bölümü, Uzaktan Öğretim Anabilim Dalı, Eskişehir/TÜRKİYE, E-mail: bozkanal@anadolu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9506-6082

Abstract

This study aims at investigating of the instructors' reviews about massive open online courses existing at AKADEMA platform of Anadolu University in line with interaction, bearing of the ideas in message, use of the mother tongue and the dimensions of individualization. In the study basic qualitative research which is one of the qualitative research pattern was used. Criterion sampling, a type of purposive samplings, was used in specifying the working group. Online interview method was used in data acquisition and interview questions were collected through structured interview form. In content analysis themes and related codes were figured out in the form of tables. As a result of the findings acquired in the study, four varied dimensions; interaction, bearing of the ideas in message, use of mother-tongue and individualization of the media richness theory which is also stated as setting richness has been considered to hold a place in KAÇED applications. The feedback about interaction which is the first dimension of the media richness theory has emerged to be the most important factor. Supporting weightily written notification related with bearing of the ideas as the second dimension and audio-visual facilities has been evaluated to be an effective approach. Regarding to the use of mother-tongue considered as the third dimension, the importance of informal, simple and comprehensible language in all kinds of communication has been adopted and the idea stating used settings are enough has been emerged. Concerning the individualization dimension, that individualization is a significant element and private-based practices contribute to the media richness has been evaluated. The feedback in all dimensions of the media richness theory has emerged to be a common and important factor.

Keywords: Distance Learning, Open Education, Media Richness Theory, Openness, MOOC

Giriş

Her geçen gün gelişmekte olan bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) tüm öğrenme süreç ve yöntemlerinde etkin bir rol oynamaktadır. Erişimi her geçen gün daha kolay ve daha az maliyetlerle insanlara sunulmakta olan BİT, kurumsal anlamda teknolojinin etkin olarak kullanılmasını teşvik etmesi ve hatta zaruri kılmasıyla bireylerin gelişen teknolojiye olan meraklarını gidermesini sağlayan araçlar olarak değerlendirilmektedir (Koloğlu, 2016). Mekan ve zaman sınırlamasının olmadığı ve esneklik ve açıklık kavramlarının ön plana çıktığı bir eğitim yöntemi olan uzaktan eğitim ise tamamen bilgi ve iletişim teknolojilerinin getirdiği olanaklarla eğitimden hemen her bireyin yararlanmasına olanak sağlamaktadır.

Uzaktan eğitimin felsefesinde yer alan açıklık kavramı, günümüzde teknolojinin bu denli gelişmesiyle açık eğitim kaynaklarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Üniversitelerde açık ifadesiyle başlayan, sonrasında açık erişim ve açık eğitim kaynakları gibi yaklaşımlar sonrasında bugünkü adını alan Kitlesele Açık Çevrimiçi Dersler (KAÇED), bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı bir ivmeyle gelişmesi sonucunda farklı tanımlamalar ve uygulamalarla günümüze kadar gelmiştir. Bu yönden bakıldığında KAÇED'ler kitlesele olması, açık erişime olanak sağlaması nedeniyle, günümüzde hem yükseköğretim derslerine erişim sağlamada hem de tüm bireylere farkında olunmadan açık ve uzaktan öğrenme deneyimi sunmada önemli bir eğitim modeli olarak görülmektedir (Kip Kayabaş & Aydın, 2019).

KAÇED, katılımcıların belirli bir demografik özellikte olmadığı, kişilerin tamamen ilgi duydukları konularla ilgili öğrenme isteklerine karşılık bulabildikleri bir ortam olarak değerlendirilmektedir.

Kişiler sadece akademik anlamda bir öğrenme aktivitesinde bulunmayıp güncel konu ve hobilerine yönelik öğrenme olarak da bu platformlarda eğitim almak için bulunabilmektedir. İnternette tesadüfi olarak bile erişim sağladıkları bu platformların kişilerin kendi kendine öğrenmelerinin yanı sıra özellikle ücretsiz ve zaman kısıtlamasının olmamasının büyük bir avantaj sağladığı düşünülmektedir (Bozkurt, 2016).

Her ne kadar günümüzde eğitsel anlamda sağladığı fırsatlardan dolayı tercih edilen bir öğrenme yaklaşımı olsa da KAÇED'lerin katılımcıların belirli bir noktadan sonra öğrenimlerini devam ettirmemeleri, öğretenlerin belirli bir standartta değil bireysel yaklaşımlarla süreci gerçekleştirmeleri, kullanılmakta olan platformlara alışma güçlüğü ve öğrenen-öğreten etkileşimlerinin zayıf olması gibi sebeplerden dolayı sınırlılıkları da olduğu bilinmektedir (Bozkurt, 2015).

Sorun

Uzaktan eğitimde açıklık kavramının bir parçası olan KAÇED uygulamalarının her geçen gün çeşitli platformlarda ve farklı formlarda paylaşımına açıldığı ve kitlesel bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Bu platformlarda öğrenme yönünde edinilen kazanımların daha etkili ve akademik anlamda daha başarılı olmasında bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemelerin etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle özellikle uzaktan eğitimde açıklık felsefesinin önemli bir parçasını oluşturan KAÇED uygulamalarında öğrenen-öğrenen, öğrenen-öğrenen ve öğrenen-kurum arasında gerçekleştirilecek etkili ve verimli bir iletişimin, bu derslerde kullanılan ortamların zenginliği ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Ancak bu alandaki çalışmalara bakıldığında medya zenginliği çerçevesinde KAÇED platformlarındaki iletişimin yeterli olup olmadığı bilinmemektedir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, KAÇED platformunun medya zenginliği kuramı doğrultusunda öğreten rolündeki bireyler tarafından değerlendirilmesi ve mevcut platformun medya zenginliği kuramının alt boyutlarında yeterli olup olmadığını sorgulamayı amaçlamaktadır. Bir kitlesel açık çevrimiçi ders platformu olan AKADEMA platformunu medya zenginliği kuramı çerçevesinde öğretici görüşlerine göre değerlendirmektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- Öğretenlerin AKADEMA platformunun etkileşim özelliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
- Öğretenler AKADEMA platformunda iletideki fikrin taşınmasında hangi araçları (görsel, işitsel, görsel – işitsel) kullanmaktadır?
- Öğretenlerin AKADEMA platformunda anadil kullanımıyla ilgili görüşleri nelerdir?
- Öğretenlerin AKADEMA platformunda kişiselleştirmeye ilgili görüşleri nelerdir?

Önem

Yapılması düşünülen eğitim öğretim faaliyetinin planlı olsun veya olmasın uzaktan eğitim yoluyla yürütülmesinin bazen alternatif, bazen destekleyici bazen de ana bir unsur olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumda uzaktan eğitim yöntemiyle yapılan çalışmalarda iletişim, etkileşim ve öğrenme çıktılarının ne derece yeterli olduğunun bilinmesi de elbette önemlidir. Yapılan tüm

öğrenme etkinliklerinde gerek öğrenen ve gerekse öğreten bireylerin süreç boyunca edinmiş oldukları bilgi ve tecrübeler değerlendirilerek mevcut bileşenler yeniden gözden geçirilmeli ve gelecekte yapılacak uygulamalarda buna göre hareket edilmelidir. Bu yaklaşım doğrultusunda öğrenen bireylerin başarısı, öğretenlerin tecrübeleriyle bütünleştiğinde süreç çıktılarının daha verimli olacağı öngörülmektedir.

Bu çalışma ile bir KAÇED uygulaması olan AKADEMA programında verilen derslerin medya zenginliği açısından değerlendirilmesi ve bundan sonraki yapılacak çalışmalarda bu değerlendirmelerin de dikkate alınarak, ders platformlarının zenginleştirilmesi sonucunda verimli bir öğrenme sürecine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca konuyla ilgili yapılan çalışmaların kısıtlı olması nedeniyle alanyazına katkı sağlayarak araştırmacılara yol göstereceğine, sadece AKADEMA platformunda değil, kullanılan tüm KAÇED uygulamalarında ve uzaktan eğitim yoluyla yürütülmekte olan tüm öğrenme içeriklerinin oluşumunda araştırmacı ve geliştiricilere kılavuzluk edeceği öngörülmektedir.

Varsayımlar ve Sınırlılıklar

Araştırmaya katılım sağlayan öğretenler tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak yansız ve samimi yanıtlar verdiği varsayılmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılım sağlayan öğretenler, Anadolu Üniversitesi AKADEMA platformu üzerinde çalışma yapmış olanlarla sınırlı tutulmuştur.

Araştırma AKADEMA platformunda ders veren ve erişim sağlanan 52 öğretmenin 21'inden 15 Mart 2022 – 31 Mart 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmelerle sınırlı tutulmuştur. Ayrıca KAÇED uygulamalarındaki medya zenginliği kuramının etkileşim, iletideki fikrin taşınması, ana dil kullanımı ve kişiselleştirme özelliklerinin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Uzaktan Eğitimde Açıklık Kavramı

Uzaktan eğitim yaklaşımlarında açıklığa yönelimin 1999 yılında Rice Üniversitesi tarafından ders kitapları ve eğitsel kaynaklar içeren benzer paylaşımların özgürce ve hiçbir kriter gerektirmeksizin Connexions projesiyle birlikte başladığı düşünülmektedir. Yine aynı dönemlere hakemli dergilerin arşivlerindeki çalışmaların açık erişime sunulmasıyla açıklık kavramı uzaktan eğitimde daha da şekillenmeye başlamıştır (Peters, 2008; Ekren, 2016).

Açıklık kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte farklı alanlara yönelik açıklık tanımlarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Tanımlar kısmen farklılık gösterse bile alanyazında açıklık kavramlarının oluşumu, tanımlanması ve değerlendirilmesinin aynı dönemlere denk gelerek kavramlaştığı düşünülmektedir. Özellikle günümüzde eğitimle ilgili açıklık yaklaşımları çok değişik şekillerde karşımıza çıkabilmektedir (Ekren ve Genç Kumtepe, 2018). Bu yaklaşımlar; açık kaynak yazılımı, açık politikalar, açık kaynak donanımı, açık erişim, açık bilgi, açık içerik, açık ders kaynakları, açık ders malzemeleri, açık eğitsel uygulamalar ve kitlesel açık çevrimiçi derslerden oluşmaktadır (Butcher & Hoosen, 2014).

Açıklık kavramının bir yandan mevcut geleneksel eğitim-öğretim kurumlarına girişlerde birtakım bilimsel altyapının ve önkoşulların ağırlığının azaltılmasına veya kaldırılmasına imkan sunarak uzaktan

eğitimin temelinde yatan fırsat eşitliğine de olanak sağladığı düşünülmektedir. Ayrıca açıklık, yapısı içerisinde bulunan editörlerin, öğrenenlerin, öğretenlerin ve teknik ekibin birbirleri ile iletişim kurmalarına da olanak sağlayarak kendilerini geliştirebilme imkanı yakalamaktadır (Ekren, 2016).

Ülkemizdeki açık ve uzaktan eğitim veren üniversiteler ve bunlara bağlı enstitüler, fakülteler ve meslek yüksekokulları bünyesinde eğitimlere dahil olabilmek için birtakım kriterlere göre (mezuniyet durumu, akademik ortalama, seçme sınavı puanı vb.) kayıt yaptırılmaktadır. Ancak yine bu üniversiteler kapsamında belki de aynı derslerin kitlesel açık çevrimiçi yöntemlerle hiçbir kriter olmaksızın bireylerin arzu ettikleri eğitimleri alması sağlanmakta ve böylelikle açıklık kavramının bir kazanımının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Kursun, 2016).

Kitlesel Açık Çevrimiçi Dersler (KAÇED)

KAÇED, genellikle üniversiteler tarafından ve çevrimiçi yöntemlerle paylaşılmakta olan ve bireylerin bu çevrimiçi ortamlara ulaşarak herhangi bir kriter olmaksızın kayıt yaptıkları, hazırlanan içerikleri görüp takip edebildikleri, katılım belgesi alabildikleri ve başarılarını sınavabildikleri derslerin adıdır. Öğrenen bireylerin hizmetine sunulmuş olan bu çalışmaların tamamen ücretsiz olması kitlesel olma niteliğini daha da belirginleştirmektedir. İçeriği hazırlayan kurum ve kişiler değişiklik gösterse bile içerikleri genellikle konu anlatımı yapan sunular, dokümanlar, görsel ve işitsel çoklu ortamlar, deneme sınavları, testler, ödevler, forum tartışmaları ve bloglardan oluşabilmektedir (Demirci, 2014).

Dave Cormier, Stephen Downes ve George Siemens tarafından ilk kez 2008 yılında hazırlanmış olan ders için ifade edilen KAÇED kavramı; sınırsız sayıda katılıma olanak sağlayan, genellikle internet altyapısı kullanılarak çevrimiçi yürütülen, herhangi bir önkoşul olmaksızın ücretsiz olarak katılım sağlanabilecek dersleri ifade etmektedir (Tuna, 2017).

Eğitimde açıklık kavramıyla ortaya çıkan, açık eğitim kaynaklarının türü olarak değerlendirebileceğimiz KAÇED'ler, herhangi bir konu hakkında bilgi edinmek isteyen bireyler için erişimleri ve uygulamadaki esneklikleri açısından büyük olanaklar sunmaktadır (Koçdar, Okur ve Bozkurt, 2017; Artsın, Koçdar ve Bozkurt, 2020). Bunlar dışında ayrıca KAÇED platformları ve içeriğindeki dersler, işbirlikli öğrenme gibi değişik olanaklarla öğrenme imkanları da sunabilmektedir. Bunun gibi bir takım eğitsel olanakların yanı sıra uygulamalarda birtakım olumsuzluklar ve sınırlılıklarla da değerlendirebileceğimiz bir öğrenme platformudur. Bu sınırlılıklardan bazılarında söz edilecek olursa; kaydolduktan sonra eğitimi tamamlamadan ayrılan öğrenenler, net bir çerçeve çizilmemiş bir akreditasyona sahip olmaması, ilgili platforma oryantasyon problemleri ve öğrenenlerle öğretenlerin yeterli etkileşime giremediği gibi durumlar örnek olarak verilebilir (Bozkurt, 2015; 2016).

KAÇED uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte uygulamalarda da farklı yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. Her ne kadar amaçlar ve uygulamalar ortak nitelikleri üzerinde barındırsa da benimsenmiş olan pedagojik kazanım beklentileri ve kazanımlarında değişikliklerle karşılaşabilmektedir (Erdem Aydın vd., 2021). KAÇED'ler; Geleneksel (xKAÇED) ve Bağlantıcı (cKAÇED) olmak üzere iki temel şekilde sınıflandırılmaktadır. Başlangıçta bağlantıcı yaklaşıma göre tasarlanmış olan cKAÇED'lerin uygulandığı görülmüş, devamında xKAÇED olarak isimlendirilmiş olan

geleneksel ve öğretimci bir anlayışla yürütölen KAÇED çalışmaları tasarlanıp uygulanmaya başlanmıştır (Siemens, 2013'ten aktaran Erdem Aydın vd., 2021). Bağlantıcı yaklaşım olarak tanımlanan cKAÇED'ler bilginin ve bilgi üretiminin artırılması için sosyal ağları kullananlara yöneliktir. Burada temel amaç; değişik eğitim düzeyi, değişik bakış açısı ve farklı demografik özelliklere sahip öğrenen bireylerin kendi aralarında etkileşime girmeleri, yeni bilgiler üretmeleri ve paylaşımda bulunmalarını sağlamaktadır. xKAÇED'ler ise daha çok içeriğin öğrenene aktarılmasına ve gerektiğinde sınırsız tekrarına odaklanılmış öğretimci bir yaklaşıma sahiptir. Günümüzde her iki yaklaşımın bir arada kullanılmasıyla ardışık ve/veya paralel bir yaklaşımla öğretme faaliyeti sunan, daha büyük katılımcı ağına sahip karma bir öğrenme modeliyle melez yapıda KAÇED'ler ortaya çıkmaya başlamıştır (Siemens, 2013; Artsın, 2019; Erdem Aydın, vd., 2021). Bu sayede öğrenen bireyler KAÇED'ler vasıtasıyla hazırlanan içeriklere erişim sağlayabilecek, arzu ettikleri şekilde kendi içeriklerini ve öğrenme planlarını geliştirmek suretiyle içeriklerle, öğretenlerle ve diğer öğrenenlerle iletişim ve etkileşim olanakları sunabilecektir (Artsın, 2019).

Artsın, Koçdar ve Bozkurt (2020) tarafından yapılmış olan çalışmada Anadolu Üniversitesi AKADEMA platformuna kayıtlı olan katılımcılarla ilgili öz-yönetimli öğrenme becerileri üzerine araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada elde edilen bulgular neticesinde öğrenenlerin eğitimi tamamlama durumları, eğitim düzeyleri, yaşları ve cinsiyetlerinin öz-yönetimli öğrenme becerileri açısından farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Ancak edinilmiş olan sonuçların yeterli bir veri oluşturmadığı derinlemesine nitel araştırmalar yapılarak oluşan anlamlı farklılıkların daha iyi değerlendirilebileceği rapor edilmiştir.

Gerçekten büyük kitlelerin erişim sağlayabildiği KAÇED platformları, öğrenen bireylerin asıl ihtiyaçlarının dikkate alınarak daha etkileşimli ve kaliteli içeriklerin tasarlanmasını da elzem kılmaktadır. Buradan hareketle öğrenen bireylerin bireysel ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte, ilgi çekici, zengin içerikli ve motive edici derslerin tasarlanması durumunda daha başarılı ve kaliteli KAÇED çalışmaları olacağı düşünölmektedir (Tuna, 2017).

Dünya genelinde ağırlıklı olarak üniversiteler bünyesinde ve diğer kurum ve kuruluşlarca oluşturulan KAÇED platformları mevcuttur. Anadolu Üniversitesi AKADEMA platformu, Atatürk Üniversitesi ATADEMİX platformu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi iş birliğiyle yürütölmekte olan BİLGEİŐ Platformu, Yozgat Bozok Üniversitesi Bozok Akademi, Bilgi ve İletişim Kurumu bünyesindeki BTK AKADEMİ platformu ve KHAN ACADEMY platformları gibi zengin içeriklere ve konu dağılıma sahip KAÇED ortamları bulunmakta ve içerikleri sürekli geliştirilerek artmaktadır. Bu platformlarda sunulan dersler tüm kitlelere açık bir şekilde düzenlenmiştir. Giriş kaydının tamamlanmasıyla birlikte istenilen eğitimlere başlanabilmekte ve eğitim tamamlandığında katılım belgesi veya sertifika olanakları da sunulabilmektedir. Bu ortamlarda bazı eğitimlerde öğreten gözetimi olmaksızın tamamen asenkron yollarla eğitim tamamlanabilmekte iken bazı eğitimlerde de ödev ve sınav gibi uygulamaların yerine getirilmesi ve değerlendirilmesinden sonra başarılı olması halinde sertifika veya katılım belgesi verilebilmektedir (Artsın vd., 2020).

KAÇED: AKADEMA

AKADEMA, Anadolu Üniversitesi bünyesinde 2014 yılından itibaren çalışmasına başlanılan, 2015 yılı itibariyle 7 ders ile kitlelerin hizmetine sunulan, açılan bu derslere toplam 2500 katılımcı kaydının gerçekleşmesinin ardından 42 katılımcının eğitimini tamamladığı bir sosyal sorumluluk projesidir. Her geçen yıl değişik kategorilerde değişik ders içerikleri oluşturmaya devam eden platformda müzik ve sahne sanatları, sosyal bilimler, fen bilimleri ve sağlık bilimleri gibi alanlarda dersler sunulmaktadır. AKADEMA platformu eğitimde açıklık yaklaşımının bir çıktısı olarak değerlendirilip 2010 yılından sonra bütün dünyada hızla artan MOOCs (Massive Open Online Courses) Türkçe karşılığı olarak KAÇED (Kitlesele Açık Çevrimiçi Dersler) ülkedeki ilk uygulamalar arasındadır. Herhangi bir kriter gerektirmeksizin tüm bireylerin çevrimiçi olarak erişimine açık olan platform, hiçbir ücrete tabi olmaksızın öğrenenlere KAÇED eğitimlerini deneyimlemeye imkan sağlayan çevrimiçi dersler topluluğudur (AKADEMA, 2022).

Öğrenenler AKADEMA platformuna bir defaya mahsus kayıtlarını yaptıktan sonra zaman ve mekân gözetmeksizin diledikleri anda bu ders malzemelerine erişim sağlayabilmektedir. Bu platformda paylaşılan dersler bireysel öğrenme ve rehber gözetimli öğrenme şeklinde iki yolla yürütülmektedir. Bireysel öğrenme içerikli derslerde sunulmuş olan dokümanlar, videolar, görseller, kısa sınavlar ve tartışma formları vb. ortamlarda öğrenme olanakları verilmiş olup, herhangi bir rehber gözetimi olmadığı için ders tamamlama belgesi verilmemektedir. Ancak rehber gözetimli öğrenme modelinde, belirlenen bir zaman aralığında dönemsel olarak sunulan dersler de tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda genellikle Anadolu Üniversitesi öğretim elemanlarınca ve öğretim elemanı dışında da öğreten rolünde olan kişilerce yürütülmektedir. Öğretenler derslerde öğrenenlerin başarılı sayılması şartlarını sağlaması yönünde katılımcıların bir takım ödev ve görevlerine yerine getirmelerini istemektedirler. Bu aşamada öğrenen-öğreten etkileşimi de gerçekleşerek verilen ödev ve sınav gibi görevlerde başarı sağlayan öğrenenlere Ders Tamamlama Belgesi elektronik ortamda sunulmaktadır (Artsın vd., 2020; AKADEMA 2022).

Ders platformlarına erişim Anadolu Üniversitesi bünyesinde kurulu olan ve MERGEN olarak isimlendirilen Öğrenme Yönetim Sistemi (ÖYS) üzerinden erişim sağlanabilmektedir. Erişimler e-Devlet entegrasyonu ile yapılabilmekte olup, ayrıca Anadolu Üniversitesi öğrencilerinin de kendi hesaplarıyla da direkt erişim olanağı sağlanmıştır. Platformda Mayıs 2022 itibariyle; Yönetim ve Ekonomi, Sosyal Bilimler, Sağlık ve Spor, Müzik, Kişisel Gelişim, Hukuk, Güzel Sanatlar, Fen ve Teknoloji, Eğitim, Dil ve Araştırma isimleri ile belirlenen toplam 11 kategori ve bunların içeriğinde de çok sayıda KAÇED çalışması bulunmaktadır (AKADEMA, 2022)

Medya Zenginliği Kuramı

Medya Zenginliği Kuramı, eğitim-öğretim hedefli gerçekleştirilen iletişimlerde farklı bir bakış sağlayan ve gerçekleştirilen iletişimlerde öğrenen-öğreten ile öğrenen-öğrenen arasındaki anlam ve kavram kargaşasının azaltılması üzerinde durulan bir yaklaşımdır (Daft & Lengel, 1986).

Herhangi bir ortamda ve herhangi bir medyanın içeriğindeki bilgileri aktarma yeteneği medya zenginliği olarak adlandırılabilir. Söz konusu zenginliğin taşınması gereken bazı özellikleri üzerinde barındırması beklenir. Bu özellikler; geri bildirim, doğal dil kullanımı, kişiselleştirme yaklaşımıyla kişiye odaklanma, çoklu ortam ve vücut dili kullanımı şeklinde sıralanabilir (Topa Çiftçi, 2011). BİT altyapısındaki medya yaklaşımı söz konusu olduğunda yukarıdakilere ilaveten; internet hızı, bant genişliği ve veri taşıma kapasitesinin yanı sıra kullanılan çoklu ortam altyapılarının da dikkate alınması gerekmektedir. İletişim-etkileşim anlamında bilim insanları tarafında yapılan çalışmalar neticesinde bireylerin birbirleriyle iletişim ve etkileşimlerinde en etkili şekilde bağlantı kurabilmek için daima en zengin iletişim şeklini tercih edeceklerini ortaya koymaktadırlar. Yapılacak olan iletişimle ilgili kullanılacak olan ortam ne kadar karmaşıkça bir o kadar da zengin bir iletişim sağlanması beklenir (Thurlow vd., 2004'ten aktaran Topa Çiftçi, 2011).

Medya zenginliği kuramı isminden de anlaşılacağı üzere, iletişim ve etkileşim ortamlarında belirsizliklerin azaltılmasına ve hatta hiç belirsizlik kalmaması varsayımına dayandırılabilir. İletişim süreci, en zengin iletişim yöntemi olarak kabul edilen yüz yüze iletişimle kıyaslanarak, kullanılan kanal ve gönderileri miktarı, sözel ve diğer geri bildirim gönderileri, dilin kullanımıyla kişisel boyutun medya açısından zengin ve zayıf araçlar şeklinde sınıflandırılabilir. Açıklamayı örnekle ifade etmek gerekirse, video konferans şeklindeki iletişimde kullanılan bilgi ve iletişim altyapısının kapasitesine göre az veya çok zenginliğe sahipken, buna karşılık mektupla iletişim video konferansa göre çok daha zayıf bir medya zenginliği barındırmaktadır (Timisi, 2003; Kara, 2013). Daha farklı bir ifadeyle kullanılmakta olan iletişim yöntemlerinin her birinin medya zenginliği açısından daha güçlü veya daha zayıf olması durumu söz konusudur. Yüz yüze iletişim, video konferans, telefon görüşmesi, anlık mesajlaşma, e-posta gibi güçlüden zayıfa doğru sıralanabilir. Bu durumda birtakım iletişim araçlarının belirsizlikleri ortadan kaldırma konusunda farklı iletişim araçlarıyla kıyaslandığında daha güçlü veya daha zayıf olabilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse iletişim ortamındaki iletinin barındırdığı içerik yapısı kadar hangi yöntemle iletildiği sağlanan içeriğin eksisini ve gücünü ortaya koyabilen önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Topa Çiftçi, 2011; Kara, 2013).

Medya zenginliği kuramı dört alt başlıkta incelenmektedir. Bunlar; anında geribildirim yapılması, iletideki fikrin taşınabilmesi, doğal dilin kullanılması ve kişisel odaklama şeklinde ifade edilmektedir (Topa Çiftçi, 2011; Daft vd., 1987'den aktaran Yüzer, 2013).

Medya zenginliği kuramında etkileşim boyutu olarak da adlandırabileceğimiz geri bildirim; açık ve uzaktan öğretim yöntemiyle yürütölen eğitim-öğretim uygulamalarında eş zamanlı veya eş zamansız bir şekilde geri bildirim kullanılması ifade etmektedir. Ders içi faaliyetlerde dersin canlı işlenmesi anında sohbet yazışması, buralarda emojilerin kullanılması, tartışma ortamlarında verilen yanıtlar, anket uygulamaları, görüntölü ve sesli katılım veya kayıt oluşturma gibi uygulamalar da ders içi etkileşimlerde geri bildirim olarak yani etkileşim olarak değerlendirilmektedir (Yüzer, 2013; Vlachopoulos & Makri, 2019).

Medya zenginliği kuramında; daha zengin iletişim ortamlarının iletideki fikirleri daha iyi taşıdıkları görüşü söz konusudur. Özellikle görsel-işitsel ortamlar, sözlü iletişim yanında sözsüz iletişime de açık olduklarından iletideki fikirleri zengin olarak taşımaktadırlar. Bununla birlikte uzaktan eğitimde alışkanlıkların da kullanılan iletişim ortamında önemi vurgulanmaktadır. Öğrenenler ya da öğretmenler bildikleri öğrenme ortamlarını fikirleri taşıması için tercih etmektedir (Thurlow vd., 2004; Yüzer, 2013).

Medya zenginliği kuramında ana dil kullanımı; öğrenenler, öğretmenler ve içerikler arasında anlaşılabilir bir dilin kullanımı (evrensel görsel dil) karmaşık öğrenme amaçlı bilgilerin daha kolay anlaşılabilmesini sağlamaktadır. Yerel, bölgesel ve ulusal uzaktan öğrenme uygulamalarında doğal dilin kullanımı öğrenme deneyimlerine yardımcı olmaktadır (Yüzer, 2013).

Medya zenginliği kuramında kişiselleştirme veya kişisel odak; uygulamaya katılan kişilerin, kendileri ile ilgilenildiğinin farkında olduğunu ifade eder. Bu durumda yani öğrenme deneyimlerinde ortaya çıkabilecek yalnızlık hissini en aza indirmek önemlidir. Yapılan yanlışlar diğerleri tarafından en hızlı şekilde düzeltilebilir. Kişiler istenilen öğrenme başarısına ulaşıyorsa, kişisel başarıdan söz edilebilir. Kurumlar istedikleri öğrenen sayısına ulaşıyorsa kurumlar açısından başarı söz konusudur. Kişisel odağın (kişiselleştirmenin) olmadığı uygulamalarda İletişim ortam zenginliğinin daha az olduğu söylenebilir (Yüzer, 2013).

Çevrimiçi öğrenme ortamlarında iletişimin çok boyutlu yönleri ve farklı etkileşim biçimleri söz konusudur. Nitel yöntemler kullanmak, içerik tasarımcılarının ve öğretmenlerin kendilerini geliştirmelerine yardımcı olacak önemli bir unsurdur. Özellikle daha etkili KAÇED çalışmaları gerçekleştirmek için yönetici, tasarımcı ve öğretmenlerin planladıkları içerik tasarımlarında iletişim ve etkileşim yönüyle medya zenginliği yaklaşımını her zaman göz önünde bulundurmalıdır (Vlachopoulos & Makri, 2019).

BİT'in kitlelere sunmuş olduğu ulaşılabilirlik, zengin iletişim ortamları ve erişilebilirlik gibi kavramlar neticesinde açık ve uzaktan öğrenmede yüksek düzeyde eş zamanlı etkileşimli tasarımların gerçekleştirilmesinde büyük katkıya sahiptir. Öğretmenlerin uzaktan eğitim olanaklarıyla yürüttükleri çalışmalarında, öğrenmenin daha nitelikli olabilmesi için etkileşimli tasarımlara önem vermelidirler (Erdem Aydın vd., 2021).

Yukarıda ifade edilen özellikler bir iletişim ortamındaki medya zenginliğini artırmaktadır. Bu özellikler yüz yüze eğitim ortamıyla çevrimiçi öğrenmede medya zenginliğinin kıyaslanması durumunda sürecin değişik çoklu ortam alternatiflerle değerlendirilmesi halinde başarılı bir gelişim olacağı öngörülmektedir. Uzaktan öğretim yapısında kullanılan ÖYS'ler kurumlar tarafından farklı ortamlar ve olanaklar sunacak şekilde dizayn edilebilmektedir. Dolayısıyla medya zenginliği kuramı açısından bakıldığında uzaktan eğitim yapısı içerisinde öğrenenlerin kazanımlarının, sayılan özellikler doğrultusunda ne olduğunun öğretmenlerce değerlendirilmesi önem kazanmaktadır (Topa Çiftçi, 2011; Yüzer, 2013).

İletişim ve etkileşimdeki belirsizliğin de ortadan kaldırılabilmesi anlamında medya zenginliği kuramı dikkate alınarak çalışmalar yapılması son derece önemli bir yaklaşım haline gelmiştir (Kara, 2013). Bahsedilen kazanım ve yaklaşımlar doğrultusunda yeni uzaktan eğitim ortamları tasarlanırken öğreten değerlendirmeleri doğrultusunda çalışmalar yapılmasının doğru bir yaklaşım olacağı düşünölmektedir. Öğreten ve/veya öğrenen bireylerin uzaktan eğitim alanında kullanılmakta olan teknolojileri detaylı bir şekilde tanıyıp etkileşimi yüksek bir seviyede kullanarak zengin iletişim ve etkileşim ortamlarını hayata geçirmeleri gerekmektedir. Bunu yerine getirebilmek için de ilk olarak zengin bir iletişim ortamının sağlanabilmesinin amaçlarını iyi anlamak ve bilmek gerekir (Topa Çiftçi, 2011).

Yöntem

Araştırma Yöntemi

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden temel nitel araştırma yaklaşımıyla gerçekteşirilmiiştir. Temel nitel yaklaşımla bir süreç, bir olgu veya ilgili katılımcıların konuya yönelik görüşleri anlaşılabilir keşfedilmeye çalışılarak kişilerin perspektiflerini ortaya koymak hedeflenir. Bu yaklaşımda gözlemler, görüşmeler, yöneltilen sorular ve daha önceden tanımlanmış odak noktaları doğrultusunda kurulan ilişki ve iletişimler araştırmanın kuramsal yapısına bağlı bir şekilde gerçekteşirilmektedir (Merriam, 2009: 2013). Bu tür araştırmalarda verilerin sağlamış olduğu kaynak yapısının, araştırmanın değerlendirildiği olguyu yaşamış olanlar ve yaşadığı tecrübelerini yansıtabilen bireylerin olmasının önemli olduğu düşünölmektedir (Yıldırım & şimşek, 2006; Creswell & Poth 2016).

Araştırmanın Örnekleme

Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örneklemenin bir türü olan ölçüt örneklemeden yararlanılmıştır. Amaçlı örnekleme, temelinde olasılık olmayan bir örnekleme türüdür. Yapılan çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi yönünden zengin durumların seçilmesiyle derinlemesine incelemeler yapılmasını sağlayan amaçlı örnekleme, birtakım kriterleri karşılayan ya da birtakım niteliklere sahip, bir veya birden çok özellikteki durumlarda çalışmak istendiğinde tercih edilen bir yöntemdir. Bu sayede araştırmacı, seçmiş olduğu durumsal yaklaşımlarda doğa ve toplumsal olayların veya olgusal yapıların anlaşılabilmesi ve bu durumların arasındaki ilişkilerin keşfedilerek yorumlanmasına çalışılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2008).

Ölçüt örnekleme, araştırmacının tasarladığı ya da önceden hazırlanmış bir dizi ölçütü karşılayabilen tüm durumların çalışılması şeklinde değerlendirilmektedir (Marshall & Rossman, 2014). Ölçüt örnekleme ile sürece dahil olan katılımcılar, kitlesele açık çevrimi derslere yönelik öğrenme-öğretme platformu olan MERGEN Öğrenme Yönetim Sistemi içerisindeki AKADEMA platformunda içerik geliştiren ve yürüten öğretenler dahilinde yürütölmüştür. Süreci yaşamış ve tecrübe etmiş bireyleri temsil etmek ölçüt örnekleme kullanımı olarak değerlendirilmektedir (Creswell & Poth 2016). Bu doğrultuda örneklemede daha evvel belirlenmiş olan ölçütlerin karşılanması gibi durumlar çalışılmaktadır (Yıldırım & şimşek, 2006; Koç Başaran, 2017).

Yapılan bu çalışmaya katkı sağlayan katılımcılar, Anadolu Üniversitesi bünyesinde KAÇED platformu olarak bilinen AKADEMA'da öğreten rolündeki 21 kişiden oluşmaktadır. Nitel araştırma çalışmalarında katılımcı sayısının miktarıyla ilgili bir ölçüt olmadığından, araştırma içerisindeki ihtiyaç duyulmuş olan bilgilerin temin edilmesinin dikkate alınması gerekmektedir (Hackett & Schwarzenbach, 2016'dan aktaran Özgökçe Koç, 2022). Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler aşağıda Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara ilişkin bilgiler

Katılım Zamanı	Katılımcı Kodu	Katılımcı Akademik Unvanı	Katılımcı Cinsiyeti	Katılımcı Yaş Aralığı
15.03.2022 22:02	Katılımcı -01	Profesör	Erkek	45-54
15.03.2022 22:22	Katılımcı -02	Profesör	Erkek	35-44
16.03.2022 08:11	Katılımcı -03	Doçent	Kadın	45-54
16.03.2022 09:05	Katılımcı -04	Profesör	Kadın	54-64
16.03.2022 11:33	Katılımcı -05	Doçent	Kadın	45-54
16.03.2022 14:18	Katılımcı -06	Öğr.Gör.	Kadın	35-44
16.03.2022 16:02	Katılımcı -07	Profesör	Erkek	45-54
16.03.2022 16:48	Katılımcı -08	Doçent	Erkek	45-54
16.03.2022 16:55	Katılımcı -09	Dr.Öğr.Üyesi	Kadın	45-54
16.03.2022 21:55	Katılımcı -10	Öğr.Gör.	Kadın	35-44
18.03.2022 09:49	Katılımcı -11	Profesör	Erkek	54-64
22.03.2022 16:44	Katılımcı -12	Dr.Öğr.Üyesi	Kadın	25-34
23.03.2022 05:44	Katılımcı -13	Doçent	Kadın	35-44
23.03.2022 11:43	Katılımcı -14	Profesör	Erkek	45-54
24.03.2022 08:49	Katılımcı -15	Öğr.Gör.Dr.	Kadın	35-44
28.03.2022 12:29	Katılımcı -16	Doçent	Erkek	45-54
28.03.2022 23:08	Katılımcı -17	Doçent	Erkek	45-54
29.03.2022 06:50	Katılımcı -18	Profesör	Erkek	45-54
30.03.2022 13:31	Katılımcı -19	Öğrenci	Kadın	35-44
30.03.2022 15:22	Katılımcı -20	Profesör	Erkek	45-54
31.03.2022 03:33	Katılımcı -21	Dr.Öğr.Üyesi	Erkek	35-44

Veri Toplama Süreci

Araştırma verilerinin toplanmasında görüşme tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde katılımcılara yöneltilen sorular standart açık uçlu sorulardan oluşturulmuştur. Araştırmanın amacı doğrultusunda medya zenginliği kuramı çerçevesinde alanyazın taraması yapılmıştır. Alanyazın doğrultusunda hazırlanan sorular iki alan uzmanı tarafından incelenmiş ve medya zenginliği kuramı doğrultusunda dört boyuttan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilerek ve bu form elektronik ortamda tasarlanarak süreç içerisinde bulunan öğretenlerle pilot uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar sonucunda son hali verilen sorular çevrimiçi ortamda katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcılarla yapılacak görüşmelerin yüz yüze gerçekleştirilmesinin olanaksız olduğu durumlarda, elektronik ortamlarda sorulacak soruların yine aynı yolla cevaplanması sağlanarak çevrimiçi yöntemlerle de veri toplanabilmektedir (Seggie & Bayyurt, 2017'den aktaran Özel, 2021). Geliştirilmiş olan form üç

bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırma hakkında kısa bilgilendirme ve rıza metni düzenlenmiş olup, ikinci bölümde katılımcılarla ilgili demografik bilgiler (unvan, cinsiyet, yaş aralığı ve isteğe bağlı olarak e-posta bilgileri) bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise medya zenginliği kuramına ilişkin etkileşim, iletideki fikrin taşınması, ana dil kullanımı ve kişiselleştirme boyutlarına ilişkin sorulara yer verilmiştir.

Uzman görüşleri ve pilot uygulamanın gerçekleştirilmesi neticesinde geri dönüşlerin de olumlu olmasının ardından diğer katılımcılara form gönderilmek üzere çalışmaya başlanmıştır. Anadolu Üniversitesi AKADEMA platformu üzerinde ders veren öğretim elemanları iletişim bilgileri temin edilmiştir. İletişim bilgisi olarak e-posta bilgilerine ulaşılan toplam 52 öğretim elemanına e-posta ile ulaşılarak katılımları beklenmiştir. On dokuz katılımcı elektronik ortamda form doldurarak katılım göstermiş ve iki katılımcı telefon görüşmesi yoluyla kaydın alınmasını istemiştir. İki katılımcı ile gerekli görüşme sağlanmış, dijital ortama kendi rızalarıyla ses kayıtları alınmış ve görüşmeler metin haline dönüştürülerek toplam yirmi bir katılımcı ile araştırma gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. İçerik analizi yöntemi ile elde edilmiş olan verilerin açıklanarak birtakım ilişkilere ulaşılması sağlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2006). Bu analiz, elde edilmiş olan bilgilerin derinlemesine incelemelerin yapıldığı ve incelemeler neticesinde elde edilen sonuçların kodlanarak temalar halinde ifade edilebildiği bir yöntemdir (Sönmez & Alacapınar, 2013; Creswell & Poth 2016). Bu kodlamalar soru sayısı kadar tablo oluşturularak ifade edilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya katılan katılımcıların kimlikleri gizli tutularak "Katılımcı – 01, Katılımcı – 02, ... Katılımcı – 21" şeklinde kodlanmıştır.

Bulgular

Araştırmada Anadolu Üniversitesi'nin KAÇED uygulaması olan AKADEMA platformunda ders veren öğreticilerin medya zenginliği kuramının etkileşim, iletideki fikrin taşınması, doğal dil kullanımı ve kişiselleştirme boyutlarından elde edilen veriler aşağıda tablolar halinde verilmektedir.

Etkileşim Boyutuyla İlgili Bulgular

Tablo 2. Katılımcıların etkileşim boyutuna ilişkin görüşleri

	Tema	f
1. Geri bildirim		
	Öğrenen – öğrenen etkileşimi sağlar	5
	Öğrenen – öğretene etkileşimi sağlar	5
	Ölçme – değerlendirme sağlar	5
	Yetersiz geri bildirim	5
	Ders verimliliğini artırır	4
	Etkin bir öğrenme sağlar	4
	Öğrenen performansını artırır	3
	Öğrenen – içerik etkileşimi sağlar	3
	Uygulamalı eğitimin önemli bir unsurudur	2
	Öğrenmede tamamlayıcı bir etkidir	2

Öğrenene aidiyet kazandırır	2
Etkileşim eksikliği	2
Hataları ortadan kaldırır	1
Özyönetim sağlar	1
2. Geri bildirim nasıl verildiği	
Öğrenme Yönetim Sistemi araçları ile	19
Tartışma platformları ile	7
Duyuru ve mesajlar ile	6
Görsel ve işitsel olarak	5
Ödev kontrolü ile	2
3. Geri bildirim araçları	
Tartışma formları	9
Mesajlaşma	8
Ödev/sınav ölçme-değerlendirmesi	6
Duyuru ve yorumlar	4
Soru – cevap modülleri	3
E-posta	3
Sosyal medya	1
Telefon	1
4. Geri bildirim türü (eş zamanlı/eş zamansız)	
Eş zamansız	19
Eş zamanlı	5
Hem eş zamanlı hem de eş zamansız	5

Katılımcıların medya zenginliği kuramı çerçevesinde etkileşim boyutuna ilişkin görüşleri Tablo 2’de gösterilmektedir. Katılımcılara ilk bölümde yöneltilen sorulara ilişkin dört tema ortaya çıkmıştır: Geri bildirim, geri bildirim nasıl verildiği, geri bildirim araçları, geri bildirim türleri.

İlk tema olan geri bildirim temasında 14 farklı kod ortaya çıkmış ve bu kodlar geri bildirimle ilişkin görüşlerin alt temasında toplanmıştır. Bu verilere göre KAÇED platformlarında geri bildirimle ilgili olumlu görüşlerin ağırlıkta olduğu, öğrenen-öğrenen ve öğrenen-öğreten etkileşimi sağladığı, ölçme değerlendirme anlamında öğreten bireylere katkı sağladığı, etkin bir öğrenmeyle birlikte ders verimliliğinin arttığı ortaya çıkmaktadır. Öğrenen – içerik etkileşiminin sağlanmasıyla birlikte öğrenenin performanslarına olumlu etkisi olduğu, öğrenme sürecinde ve özellikle uygulamalı öğrenmelerde geri bildirim önemli bir unsur olduğu görüşleriyle birlikte öğrenen bireylerde geri bildirim aidiyet duygularının gelişmesine katkı sağladığı görüşleri de bulunmaktadır. Bunun yanında geri bildirim sağlanmaması halinde öğrenme sürecinin etkileşim açısından eksik kalacağı, geri bildirimlerin öğrenme sürecinde olası hataları ve yanlış anlaşılmalara gidereceği ve öğrenenlerde özyönetim sağlayacağı yönünde görüşler olduğu görülmüştür. Geri bildirimle ilişkin katılımcıların olumsuz yaklaşımlarında ise öğrenenlerin ilgisizliği ve bu ilgisizlikten kaynaklı geri bildirim sağlanamaması neticesinde öğrenme faaliyetlerinde eksiklikler olduğu ve etkileşim sağlanamadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmada medya zenginli kuramının etkileşim boyutunda ortaya çıkan ikinci tema geri bildirim nasıl verildiği şeklinde platformlar olarak belirlenmiştir, Bu tema altında 5 farklı kod oluşmuştur. Görüşler incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu ($f=19$) sistemin geri bildirim sağladığını belirtmişlerdir. Ağırlıklı olarak sistemdeki tartışma platformlarının kullanılması ile bireysel ve/veya toplu geri bildirim sağlanabildiği görüşü ifade edilmiştir. Sistem yapısının tartışma ortamlarının yanı sıra duyuru ve mesaj yöntemi ve ödevlere ilişkin ölçme-değerlendirme çalışmalarında da geri bildirim

sağlanabildiği ortaya çıkmaktadır. Sistemin sağladığı bu olanaklarla verilen geri bildirimlerin yazılı, görsel ve işitsel olarak gerçekleştirilebildiği de katılımcı yaklaşımlarından anlaşılmaktadır.

Medya zenginliği kuramı çerçevesinde etkileşim boyutuna ilişkin ortaya çıkan üçüncü tema, geri bildirim araçlarına ilişkindir. Tablo 2'de görüldüğü gibi bu temada 8 farklı kod oluşmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlar sıralandığında tartışma formlarının en sık kullanılan geri bildirim aracı olduğu anlaşılmaktadır. Tartışma formları dışında sırayla mesajlaşma, ödev/sınav ölçme-değerlendirmesi, duyuru ve yorumlar, soru-cevap modülleri, e-posta, sosyal medya ve telefon geri bildirim araçları olarak ifade edilmiştir. Değerlendirme sonucunda tartışma formlarının hem bireysel hem de toplu olarak geri dönüş sağlıyor olmasının daha etkili olduğu fikriyle öğretenlerin yoğunlukla tercih ettiği düşünölmektedir.

Medya zenginliği kuramının etkileşim boyutuyla ilgili olarak ortaya çıkan son tema ise geri bildirim türüdür. Bu tema çerçevesinde 3 değişik kod ortaya çıkmıştır. Katılımcı görüşlerinde geri bildirimlerin çoğunluğu ($f=19$) eş zamansız olarak gerçekleştirilmektedir. Ayrıca katılımcılardan bir kısmı eş zamanlı bir kısmı da hem eş zamanlı hem de eş zamansız geri bildirim verdiğini belirtmiştir. KAÇED çalışmalarında genellikle yapı gereği eş zamanlı geri bildirimlerin hem öğrenen hem de öğreten bireyler açısından çok rastlanılan bir uygulama olmadığı düşünölmektedir. Ancak denk düşmesi veya planlanması halinde eş zamanlı geri bildirim olanağının da mümkün olabileceği düşünölmektedir.

Çalışma katılımcılarının etkileşim boyutuna (geri bildirim, geri bildirim nasıl verildiği, geri bildirim araçları ve geri bildirim türü) ilişkin dikkat çekici bazı betimleyici görüşleri ve bu görüşlere ilişkin araştırmacı yorumu aşığıdaki gibidir:

- Katılımcı – 02: *"Gecikmeli olarak, her gün düzenli olarak belli saatte tek tek bakıp cevaplıyorum."* Eş zamansız olarak geri bildirim yaptığını ifade eden katılımcı, belirli saatlere riayet ederek düzenli olarak geri bildirim yaptığını vurgulamıştır. Eş zamansız bile olsa düzenli bir şekilde geri bildirim vermenin iletişim/etkileşim açısından önemli olduğu ve öğrenme sürecinde öğrenenlere katkı sağlayacağı düşünmektedir.
- Katılımcı – 21: *"AKADEMA'da verdiğim dersler genel olarak öğrenenlerin özyönetimini merkeze alan, içerik-öğrenen etkileşimi yönünden zengin fakat öğretici-öğrenen etkileşimi yönünden düşük bir yapıya sahip. LMS üzerinden öğrenenlerin gönderdiği mesajlar ve benim verdiğim yanıtlar derslerim kapsamındaki öğretici-öğrenen etkileşiminin ana unsuru olarak nitelendirilebilir."* Katılımcı, AKADEMA platformunda vermiş olduğu derslerde öğrenen-içerik etkileşimi yönünden güçlü olduğunu ancak öğrenen-öğreten etkileşimi açısından zayıf kaldığını ifade etmektedir. Platformun öğrenen bireyler için özyönetim merkezli bir ortam olduğu görüşünde olan katılımcı, KAÇED platformlarında ÖYS'lerin olanaklarında sağlanan öğrenen – öğreten etkileşiminin geri bildirim etkileşiminde en önemli unsur olduğu görüşündedir.
- Katılımcı – 10: *"Öğrenciler haftahk ders videolarını takip edip, ünitelere özgü çalışmalarının videolarını çekiyor ve sisteme yüklüyorlar. Ben her videoya mutlaka yorum yazarak çalgıyı doğru konumlandırma, çalgı tutuş, çalma pozisyonu gibi konularda geri bildirim"*

yapıyorum.” Katılımcı, bu yorumuyla sistemin geri bildirim sağladığının farkında olduğunu belirterek, özellikle öğrenenlerden ödev olarak aldığı yanıtları mutlaka yorumlamak suretiyle geri bildirim sağladığını ifade ettiği anlaşılmaktadır.

- Katılımcı – 12: “Gönderilen haftalık ödevleri mutlaka ayrıntılı olarak yorumlarım. Nerede ne hata var, nasıl düzeltilmeli tarif ederim. Özellikle yapılan hatanın düzeltilmesi için doğru örnek oluşturabilecek görsellerden sıklıkla faydalanırım. Ayrıca öğrencilerin teknik gereksinimlerine göre oluşturduğum küçük egzersizleri de paylaşmaktayım.” Bir önceki katılımcıya benzer görüş belirten öğreten, en çok geri bildirim aracı olarak ödevlere yapılan yorumları işaret etmektedir. Ayrıca öğrenenlerden gelen ödevlerin incelenmesinin ardından uygun gördüğü diğer öğrenme materyalini öğrenenlerle paylaştığını ifade etmektedir. Böylelikle geri bildirim sürecindeki önemini de ortaya çıkarttığı anlaşılmaktadır.

Medya Zenginliği Kuramı İletideki Fikrin Taşınması Boyutuyla İlgili Bulgular

Tablo 3. Katılımcıların iletideki fikrin taşınması boyutuna ilişkin görüşleri

Tema	f
1. Kullanılan iletişim türü	
Yazılı iletişim	12
Görsel iletişim	11
İşitsel iletişim	8
İletişim yok	2
2. Kullanılan iletişim araçları	
E-posta	10
ÖYS dışı iletişim yok	8
Tartışma forumları	3
Sosyal medya	3
Telefon	1
3. İletişim biçimi (formal / informal)	
Formal iletişim	11
İnformal iletişim	10
İletişim yok	1
4. Kuruma olan güven	
Güven duyulmakta	17
Üniversiteden dolayı güven duymakta	8
Üniversite azami güven sağlamakta	7
Geri bildirim güven sağlıyor	5
Özenle hazırlanan dersler	3
Anadolu Üniversitesi farkı	3
Özel olarak ilgilenilmesi	2
Öğretenlerin alanında uzman olmaları	2
Güven duyulmamaktadır	2

Katılımcıların medya zenginliği kuramı çerçevesinde iletideki fikrin taşınması boyutuna ilişkin görüşleri Tablo 3’te gösterilmektedir. Boyuta ilişkin sorulara verilen yanıtlar doğrultusunda dört farklı tema ortaya çıkmıştır. Bunlar: Kullanılan iletişim türü, kullanılan iletişim araçları, iletişim biçimi ve kuruma olan güven şeklinde oluşmaktadır.

Kullanılan iletişim türü temasında dört farklı kod ortaya çıkmış ve bu kodlar kullanılan iletişim türü temasında toplanmıştır. Elde edilen bulgular katılımcı frekans yoğunluğuna göre yazılı iletişim, görsel iletişim, işitsel iletişim ve iletişim olmadığına yönelik kodlar oluşmuştur. Katılımcılar daha çok yazılım iletişimde buldukları ve bunları destekler nitelikte görsel ve işitsel iletişim kurduklarını ifade

etmişlerdir. İletişimdeki ana unsurun yazılı iletişim olduğu, görsel ve/veya işitsel anlamda iletişim kurulmak istediğinde de yazılı iletişimle destek verilebileceği düşünülmektedir. İlgili KAÇED yapısına göre kullanılacak iletişim yöntemlerinin de değişkenlik göstereceği anlaşılmıştır.

Medya zenginliği kuramında iletideki fikrin taşınması boyutuna ilişkin ikinci tema kullanılan iletişim araçları olarak belirlenmiştir. Bu tema altında dört farklı kod ortaya çıkmış ve bu kodlar Tablo 3'te kullanılan iletişim araçları alt temasında toplanmıştır. Bulgular incelendiğinde AKADEMA platformunda kullanılan ÖYS üzerinde sunulan olanaklar dışında farklı yollarla da iletişim kurulduğu anlaşılmıştır. Bu iletişim şekillerinde en yoğun kullanılan e-posta olduğu, bunların dışında sosyal medya, farklı ortamlardaki tartışma platformları ve telefonla iletişim kurdukları Ortaya çıkmaktadır. Ayrıca öğrenenlerle AKADEMA platformu dışında iletişim ve etkileşime geçmeyen katılımcılar ($f=8$) olduğu görülmektedir.

İletide fikrin taşınması boyutuna ilişkin ortaya çıkan üçüncü tema ise iletişim biçimi (formal/informal) ilişkindir. Tablo 3'te görüldüğü üzere tema altında üç farklı kod oluşmuştur. Katılımcıların soruya verdiği yanıtlarda formal iletişimin informal iletişimlere oranla daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Formal iletişim, önceden belirlenen planlı ve programlı resmi bir iletişim yöntemi olarak değerlendirilirken, informal iletişim de öğrenen – öğreten etkileşiminde kendiliğinde şekillenen iletişim olarak değerlendirilmektedir. Bu tanımlar da göz önünde bulundurulduğunda örneğin tüm öğrenenlere dersle ilgili bir duyuru atılmasının formal bir iletişime örnek olarak verilebilmektedir. Aynı öğrenen bireyin/bireylerin dersle ilgili olsun veya olmasın spontane bir şekilde öğrenen – öğreten iletişimi kurulması da informal iletişime örnek olarak verilebilecektir. Bu boyutta üçüncü kodumuzda da öğrenen – öğreten iletişiminin olmadığına yöneliktir.

İletide fikrin taşınması boyutuna ilişkin ortaya çıkan dördüncü tema da kuruma olan güven şeklinde oluşmuştur. Tablo 3'te görüldüğü üzere tema altında 9 farklı kod oluşmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde çoğunlukla ($f=17$) güven duyulduğu, bir kısmının ($f=2$) güven duyulmadığını ve bir kısım katılımcı da ($f=3$) bu durumun ölçülememesi gibi sebeplerden dolayı fikir bildiremedikleri anlaşılmıştır. Güven duyulması konusundaki nedenler arasında Üniversite vurgusu yapılarak; üniversiteden dolayı güven oluştuğu, üniversitenin azami seviyede güven sağladığı ve Anadolu Üniversitesi farkı vurgulanmıştır. Ayrıca güven oluşmasıyla ilgili geri bildirim, özenle hazırlanan derslerin, öğrenenlerle özel olarak ilgilenilmesinin ve öğretenlerin alanlarında uzman olmalarının kuruma olan güveni artıran parametreler olduğu katılımcı görüşleriyle ortaya çıkmıştır.

Çalışma katılımcılarının iletideki fikrin taşınmasına (iletişim türü, iletişim araçları, iletişim biçimi ve kuruma olan güven) ilişkin dikkat çekici bazı betimleyici görüşleri ve bu görüşlere ilişkin araştırmacı yorumu aşağıdaki gibidir:

- Katılımcı – 13: "Görsel olarak videolarımızı izliyordu öğrenci istediği sayıda ve ne yapacağını anlayana dek. Anlamadığını mesaj ile soruyordu. Ben de yazarak her zaman cevapladım. Uygulama videosu göndermeleri gerekiyordu. Ayrıca o videolara da haftalık geri dönüt

veriyordum sadece mesajla.” Bir önceki katılımcımızın da ifade ettiği gibi öğrenen – öğretene iletişimin şekli olarak görsel, işitsel ve yazılı iletişimin ayrı ayrı veya tümleşik olarak kullandığını yazan katılımcı, öğrenme sürecinde konunun pekişmesi için kullanılan bu iletişim şeklinin soru-cevap aracı olanağıyla sürekliliğini sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda katılımcımız geri bildirim önemini ve sürekliliğini de dile getirerek öğrenmede etkili olduğunu vurgulamıştır.

- Katılımcı – 01: “Mevcut platforma bile rağbet etmiyor öğrenciler. Farklı platform neden kullanayım ki?” Öğrenenlerin mevcut kullanılmakta olan sistemde öğrenen – öğretene iletişimi kurmadığını bir önceki boyutta da ifade eden kullanıcı, mevcut formal yapıdaki iletişimi tercih etmeyen öğrenenlerle farklı platformlarda iletişim kurmanın gereksiz olduğunu dile getirmektedir.
- Katılımcı – 12: “Çok akademik ve resmi yazışmalardan uzak durmaya çalışıyorum. Öğrenciye daha samimi ve doğal geri bildirimlerde bulunmanın daha faydalı olduğu görüşündeyim.” Katılımcının ifade ettiği bu yaklaşımda iletişimin formal/informal olması durumundan çok akademik ve resmi bir dilin samimiyet oluşturmadığı vurgulanmaktadır. Öğrenen iletişimde kullanılacak olan dilin daha samimi ve doğal olmasının geri bildirim anlamında önemli olduğunu ve böylelikle iletişindeki fikrin taşınması boyutunun yanı sıra evrensel doğal dil boyutuna da vurgu yaptığı görülmektedir.
- Katılımcı – 02: “Kesinlikle. Üniversitenin özellikle uzaktan öğretim alanındaki tecrübe ve altyapısı bu güvenin ilk unsuru. Dersler ilerledikçe sorularına verilen yanıtlar ve azami ilgi güvenlerini arttırmaktadır.” Katılımcı, Anadolu Üniversitesi’nin açık ve uzaktan öğrenme anlamında ve buna bağlı olarak KAÇED çalışmalarında deneyimlerin olması öğrenenlerde güven unsurunu oluşturan en önemli parametre olduğunu ifade etmiştir. Bunun dışında öğretmenlerin öğrenme sürecinde öğrenenlere geri bildirim yapmalarını da önemle vurgulamıştır.

Medya Zenginliği Kuramı Ana Dil Kullanımı Boyutuyla İlgili Bulgular

Tablo 4. Katılımcıların ana dil kullanımı boyutuna ilişkin görüşleri

Tema	f
1. Evrensel görsel dil için uygunluk	
Sistem uygun ve izin veriyor	15
Tüm içerik anlaşılabilir dille sağlanıyor	3
Sosyal bilimlerde görsel kullanılmıyor	2
2. Sistem olanaklarının etkililiği	
Etkili	18
Sistem bunun için var	8
Öğretene etkili kullanımı	3
Kısa videolar daha etkili	2
Geri bildirim daha etkili	3
Bunu ölçme olanağı yok	3
Sistem her şeyi desteklemiyor	2
İçerikler yenilenmeli	1
Öğrenen motivasyonu daha önemli	2
İçeriklerdeki sunum ve etkileşim önemli	1

Katılımcıların medya zenginliği kuramı çerçevesinde ana dil kullanımı boyutuna ilişkin görüşleri Tablo 4'te gösterilmektedir. Katılımcılara ana dil kullanımıyla ilgili yöneltilen sorulara ilişkin iki farklı tema ortaya çıkmıştır. Bunlar: Evrensel görsel dil için uygunluk ve sistem olanaklarının etkililiği şeklinde oluşmuştur.

İlk tema olan evrensel görsel dil için uygunlukla ilgili üç farklı kod ortaya çıkmış ve Tablo 4'te belirtilmiştir. Katılımcı görüşleri incelendiğinde yüksek oranda ($f=15$) sistemin evrensel görsel dil kullanımını desteklediğini ve daha önce ifade edilen tüm ortamlarda işlem yapılabildiğini ve bunun farkında olunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılar tüm içeriklerin aynı dille sağlandığını ifade ederken bir kısım katılımcı sosyal bilimler alanında görsel kullanılmadığı ilişkin kodlama ortaya çıkmaktadır.

Ana dil kullanımı boyutuna ilişkin oluşan ikinci tema sistem olanaklarının etkililiği olarak belirlenmiştir. Bu tema altında on farklı kod oluşmuştur. Katılımcı görüşleri incelendiğinde yüksek oranda ($f=18$) konuların daha iyi anlaşılmasında sistemin sunduğu olanakların kesinlikle etkili olduğunu ifade ederken bir kısım kullanıcı da bunu ölçme olanağının olmadığını ifade etmiştir. Sistemin bunun için var olduğunu, etkili kullanımın öğretenlerle ilgili bir durum olduğunu, geri bildirimleri ve kısa videoların bu anlamda daha etkili olduğunu da dile getirmişlerdir. Bu anlamda sistemin her şeyi desteklediği, öğrenen motivasyonunun daha önemli olduğunu, içeriklerdeki etkileşimli sunumun önemli olduğunu ve içeriklerin revize edilmesi gerektiği yönünde geri bildirimler olduğu görülmektedir.

Çalışma katılımcılarının ana dil kullanımı (evrensel görsel dil kullanımı ve sistem olanaklarının etkililiği) ilişkin dikkat çekici bazı betimleyici görüşleri ve bu görüşlere ilişkin araştırmacı yorumu aşığıdaki gibidir:

- Katılımcı – 11: *"Modüllerdeki video sunumlarımda yoğun görsellik kullanılmaktadır. Ayrıca her modüldeki "İnternet Kaynakları" etkinliği yararlanılabilecek diğer videolar, web siteleri ve makaleleri içermektedir. Diğer bir etkinlik olan "Kitap Önerileri" etkinliğinde ise o modülle ilgili olarak önerilen kitaplardan birini ya da konuyla ilgili olan daha önce okunmuş bir kitabın öğrenci tarafından yorumlanması isteniyor. Tüm etkinliklerde öğrencinin tartışma forumunda katılımı isteniyor. Bütün bu süreçlerde hem ders içeriklerinden öğrenciye hem de öğrenciden sanal ortama video, görsel, grafik, tablo vb. mesaj aktarımı gerçekleşmektedir."* Katılımcı kendi KAÇED uygulamasında hemen her ortamı ele alarak bu ortamlarda iletişim/etkileşim sağlandığını belirtmektedir. Buradan hareketle AKADEMA platformunda öğrenenlere iletilmekte olan mesajlarda evrensel görsel dil kullanımının mümkün olduğunu ve sistemin bunu destekliyor olduğu kanaatine varılmıştır.
- Katılımcı – 14: *"Bence faydalı oluyor ama bunu ölçme olanağımız yok. Yaptığımız çalışmanın olumlu bir şekilde katkı sağladığını düşünüyorum ama aynı eğitimi yüz yüze veya uzaktan farklı değerlendirerek analiz ederek ölçme tekniği yok. Çok az katılım da olsa materyallerin yeterli ve faydalı olduğunu söyleyenler var."* Sistemde bu tür olanakların kullanılmasının

faydalı olduğu görüşünde olan katılımcı, bu durumunu net bir şekilde ölçme olanağı bulunmadığını da dile getirmektedir. Bu tür uygulamaların uzaktan veya yüz yüze yapılmasıyla ilgili ortaya çıkan olumlu ve olumsuz durumların değerlendirilmesinin gerekliliği vurgulanırken bunun mümkün olmadığı ifade edilmektedir.

- Katılımcı – 21: “Sistemin sunduğu olanaklardan ziyade derslerin "etkili" sıfatıyla nitelendirilmesini sağlayacak temel unsurların içerik, sunum ve etkileşim olması gerektiği düşüncesindeyim. AKADEMA derslerinin sunulduğu Canvas'ı öğretilere sunduğu içerik, sunum ve etkileşim olanakları bağlamında değerlendirmem gerekirse puanım 10 üzerinden 6 olur.” Katılımcı ADAKEMA platformunda ÖYS altyapısında kullanılan Canvas yazılımının bu konularda çok yeterli olmadığını anlatmaktadır. 10 üzerinde 6 gibi düşük bir sayıyla puanlanan sistemde etkili olunması için içerik, sunum ve etkileşimin en önemli unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Medya Zenginliği Kuramı Kişiselleştirme Boyutuyla İlgili Bulgular

Tablo 5. Katılımcıların kişiselleştirme boyutuna ilişkin görüşleri

Tema	f
1. Kişiselleştirme	
Sistem kişiselleştirmeyi destekler	9
İçten ve özverili yanıtlarla kişiselleştirme	8
Sistem kişiselleştirmeyi desteklemiyor	8
Formal ve kişiye özel yanıtla kişiselleştirme	7
Kişiselleştirme gerekli değil	4
Kişisel değil kitlesel yaklaşım olmalı	4
Formal yapı bozulmamalı	3
Hitap ve davranış yoluyla kişiselleştirme	1
2. Öğrenen – öğrenen iletişimi	
İletişim kuruluyor	14
İletişim kurulmuyor	7
Tartışma formları bu iletişimi güçlü kılıyor	6
Eğitim içeriğine göre değişiklik gösteriyor	3
Gerekli değil	2
3. Öğrenen başarısı	
Başarılı	12
Öğrenme odaklı ve ilgili olanlar için destekliyor	5
Ölçülemiyor	3
ÖYS kaynaklı motivasyon	2
Yetersiz katılım nedeniyle başarısız	2
Kısmen başarı	2
Kurumsal iyileştirme gerekli	1
Başarılı değil	1
4. Öğrenen yeterlilikleri	
Katılım anlamında yeterli	15
Akademik anlamda yeterli	10
Katılım anlamında yetersiz	5
Akademik anlamda yetersiz	4
Yetenek gerektiren konularda yetersiz	3
Ölçüm yapılamıyor	2
Pasif katılımcı çok	2
Öğrenen profili aynı/pek fark yok	1

Katılımcıların medya zenginliği kuramı çerçevesinde kişiselleştirme boyutuna ilişkin görüşleri Tablo 5'te gösterilmektedir. Katılımcılara yöneltilen sorulara verilen cevaplar doğrultusunda dört farklı tema ortaya çıkmıştır. Bunlar: Kişiselleştirme, öğrenen – öğrenen iletişimi, öğrenen başarısı ve öğrenen yeterliliklerinden oluşmaktadır.

İlk tema olan kişiselleştirmeyle ilgili sekiz farklı kod ortaya çıkmış ve bu kodlar Tablo 5'te kişiselleştirmeyle ilgili görüşler alt temasında toplanmıştır. Katılımcı geri bildirimlerde elde edilen bulgulara göre sitem yapısının kişiselleştirmeyi destekler nitelikte olduğu en yüksek frekansa sahip kod olmakla birlikte sistemin kişiselleştirmeyi desteklemediği görüşü de ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. İçten ve özverili yanıtlar sağlanması halinde, formal iletişimle kişiye özel yanıtlar verilmesi, hitap ve davranış yoluyla kişiselleştirmenin sağlanabileceği şeklinde görüşler de oluşan kodlar arasındadır. Bunun yanı sıra kişiselleştirmenin gerekli olmadığını, kitlesele yaklaşımın daha doğru olduğunu ve formal yapının bozulmaması gerektiği yönünde de katılımcı görüşleri bulunmaktadır.

Medya zenginliği kuramının kişiselleştirme boyutunda ortaya çıkan ikinci tema öğrenen – öğrenen iletişimi olarak belirlenmiştir. Bu tema altında altı farklı kod oluşmuştur. Katılımcı geri bildirimlerde elde edilen bulgulara göre; öğrenen-öğrenen iletişiminin büyük bir çoğunlukta ($f=14$) gerçekleştiği, bir kısım katılımcı görüşüne göre de ($f=7$) gerçekleşmediği yönünde görüş ortaya çıkmıştır. Öğrenen-öğrenen etkileşiminde tartışma formlarının bu iletişimi sağlayan önemli bir unsur olduğunu ve sunulan eğitimin içeriğine ve/veya konusuna göre etkileşimin olup olmasının fark edeceğini düşünen katılımcılar olduğu görülmektedir. Bunun yanında öğrenen – öğrenen iletişimin gerekli olmadığını ve bu konuda fikir beyan etmek istemeyen katılımcılar olduğu yönünde kodlar oluşmuştur.

Medya zenginliği kuramı kapsamında kişiselleştirme boyutuna ilişkin çıkan üçüncü tema öğrenen başarısına yöneliktir. Tablo 5'te de belirtildiği gibi verilen yanıtlar doğrultusunda bu tema altında sekiz farklı kod oluşmuştur. Katılımcı yanıtları değerlendirildiğinde, bir kısım katılımcı ($f=12$) öğrenenlerin başarılı olduğu görüşünü ortaya koymuştur. Bu görüş ışığında öğrenme odaklı ve ilgili olan bireylerin başarılı olacağını yanı sıra sistem yapısının motivasyonu da başarılı olunabileceği şeklinde görüşler kodlanmıştır. Başarının ölçülemediği yönünde görüşlerin de olduğu yaklaşımlarda, yetersiz katılım nedeniyle başarısızlık oluştuğunu, kurumsal anlamda iyileştirmelerin yapılması gerektiğini görüşlerin yanı sıra başarısız olduğunu ve kısmen başarılı olunduğu yönünde kodlar da oluşmuştur.

Medya zenginliği kuramının kişiselleştirme boyutuyla ilgili dördüncü ve son tema ise öğrenen yeterlilikleridir. Bu tema çerçevesinde sekiz değişik kod ortaya çıkmıştır. Öğrenen yeterlilikleri alt temasında ifade edilen kodlamalarda katılımcıların yeterliliği katılım anlamında ve akademik anlamda farklı şekillerde yorumladıkları anlaşılmıştır. Bu doğrultuda katılım anlamında %71 oranında ($f=15$) yeterli görülürken, akademik anlamda %47 oranında ($f=10$) yeterli oldukları değerlendirilmiştir. Benzer şekilde öğrenenlerin hem katılım anlamında hem de akademik anlamda yetersiz bulan katılımcı görüşleri olduğu görülmektedir. Bir kısım katılımcı da yetenek gerektiren konularda öğrenenlerin yetersiz olabileceğini, yeterliliklerle ilgili ölçüm yapılamadığını ve pasif katılımcının fazla olduğunu

görüşüyle birlikte öğrenen profilinin aynı olup aralarında bir farklılık olmadığı yönünde görüşler ifade etmişlerdir.

Çalışma katılımcılarının kişiselleştirme (kişiselleştirme, öğrenen-öğrenen iletişimi, öğrenen başarısı, öğrenen yeterlilikleri) ile ilgili düşüncelerine ilişkin dikkat çekici bazı betimleyici görüşleri ve bu görüşlere ilişkin araştırmacı yorumu aşağıdaki gibidir:

- Katılımcı – 13: *“Sistem kişiselleştirme özelliğine sahip. Öğrencimizin adı ve katıldığı şehir belli. Adıyla hitap ediyoruz. Övgülerimizi ismine hitaben yapıyoruz. Yani bu kişisel ilişki kurduğumuzu ve bir tek ona yönelik konuşup onunla ilgilendiğimizi netlikle gösteriyor. Bu kişiselleştirme nedeniyle mesela ödev yapmadığında karşı taraf mahcup olup özür dileyip en kısa zamanda göndereceğini söylüyor.”* Sistemin kişiselleştirmeyi destekler nitelikte olduğunu ifaden eden katılımcı, kişiye övgüler yapılırken dahi ismi ile hitap etmenin, sadece ona özgü vurgulamalar yapmanın faydalı olduğunu da değerlendirmektedir. Kişiselleştirme dikkate alınarak geri bildirim yapılması halinde öğrenen bireylerin yapmadığı ödevi yapması ve katılım göstermesine de vesile olacağı görüşünü vurgulamaktadır.
- Katılımcı – 21: *“Canvas modern bir öğrenme yönetim sisteminin sahip olması gereken kişiselleştirme seçeneklerinin pek azına sahip.”* Katılımcı AKADEMA platformunda kullanılan Canvas yazılımının kişiselleştirme sağlama yönünden yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Kişiselleştirmenin, ÖYS yazılımlarında da olanak yönünden farklılığı olduğunu ifade eden katılımcı, AKADEMA platformunda kullanılmakta olan ÖYS'nin KAÇED uygulamalarında medya zenginliği kuramında kişiselleştirme boyutu açısından yeterli olmadığını vurguladığı anlaşılmaktadır.
- Katılımcı – 17: *“Bizim dersimizde sadece öğretici-katılımcı iletişiminin daha etkili olduğunu düşünüyorum. Tartışma forumları ile sistem öğrenci-öğrenci etkileşimine de izin vermekte.”* Öğrenen – öğrenen iletişiminin tartışma forumları yoluyla mümkün olabildiğini ifade eden katılımcı, dersin özelinde daha çok öğrenen – öğretici iletişiminin daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.
- Katılımcı – 21: *“Tartışma panoları, ödevler ve kısa sınavlar üzerinde öğrencilerin akran değerlendirmesi yoluyla birbirini değerlendirmesi mümkün. Bu özellik öğrenci-öğrenci etkileşime güzel bir örnek olabilir. Bunun yanı sıra tartışma panoları, doğru yapılandırılırsa, öğrenci-öğrenci etkileşiminin yoğun olarak kullanıldığı bir öğrenme ortamına dönüştürülebilir. Aslında bu öneri tüm eş zamansız iletişim araçları için de geçerlidir.”* Kısa sınav ve ödev gibi ortamlarda öğrenenlerin akran değerlendirmesi yapabilmemesinin mümkün olduğunu dile getiren katılımcı, tartışma platformlarının da doğru yapılandırılması halinde öğrenen – öğrenen ortamının oluşacağını öne sürmektedir. Ayrıca bunu bir öneri olarak ifade ederken, tüm eş zamansız iletişim araçlarının da doğru bir şekilde yapılandırılması durumunda öğrenen – öğrenen etkileşiminin gerçekleşebileceğini dile getirmektedir.
- Katılımcı – 03: *“Bazı öğrencilerin başarıdan ziyade sadece belge almaya odaklandıklarını gözlemledim o yüzden bu öğrencilerin başarısının gerçek olup olmadığını değerlendirmem güç. Öte yandan bazıları sadece öğrenmeye odaklandılar ve gerçekten istenen başarıya*

ulaştılar ve dersler bu öğrencilere fayda verdi." Katılımcı yanıtında öğrenenleri iki değişik grupta değerlendirmektedir. İlk grup öğrenenlerin sadece belge almaya yönelik katılım gösterdikleri düşüncesiyle başarılı olup olmama durumunu değerlendiremediğini ifade etmektedir. Diğer grup öğrenenler içinse, sadece öğrenme odaklı ve istekli olan bireylerin başarılı olduğunu ve derslerin onlara katkı sağladığını gözlemlediğini belirtmiştir.

- Katılımcı – 12: *"Sayıca yeterli mi yoksa nitelik olarak yeterli mi bu soruyu anlayamadım. Sayıca her dönem yüz kişiye yakın başvuru oluyor. Fakat katılım sağlayan yaklaşık on kişi oluyor. Bu on kişiden de en fazla beş tanesi 6 haftalık süreci tamamlıyor. Dolayısıyla sayıca katılım sağlayan öğrenciler yeterli değil."* Akademik yönden yeterlilik değerlendirilmemiş olup, kaydolan sayısı olarak yeterli olunmasıyla ilgili değerlendirme yapan katılımcı, sayının yetersiz olduğunu vurgulamaktadır. Az sayıda öğrenen kaydı olduğunu, bu sayının da yaklaşık yarısının öğrenme etkinliğini sonuna kadar yürüttüğünü ifade etmektedir.
- Katılımcı – 16: *"Güzel soru. Bu zorlanılan kısım. Kişileri biz seçmiyoruz. Kendileri kaydoluyorlar. Yetkinlikleri dağınık. Derse aktif olarak katılanlar arasında çok büyük fark yok. Dolayısıyla soruya evet diyebilirim."* Konunun önemini vurgulayan katılımcı, öğretmenler açısından zorlanılan bir durum olduğunu ileri sürmektedir. Derse aktif olarak katılanlarda pek fark olmadığını dile getiren katılımcının, öğrenen bireyleri kendilerinin seçemediğinin ve yetkinliklerinin dağınık bir şekilde olduğunu gözlemlediği anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde alanyazın araştırmaları doğrultusunda elde edilen bulgulara ilişkin sonuçlar ve ileride yapılacak araştırmalara ilişkin önerilere yer verilmiştir.

Sonuç

Araştırmada medya zenginliği kuramı çerçevesinde Anadolu AKADEMA platformunda öğretmen rolündeki bireylerin görüşleri doğrultusunda elde edilen bulgulara ilişkin sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Medya zenginliği kuramının ilk boyutu olan "etkileşim" katılımcılar tarafından geri bildirim unsuruyla tanımlanmış ve geri bildirim ile etkileşimin sağlanabileceği görüşü yaygın olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte geri bildirim öğrenen-öğrenen ve öğrenen-öğreten arasındaki iletişimi güçlendirerek ders verimliliğine katkı sağladığına yönelik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Yetersiz geri bildirim olumsuz etkileri olduğunu ifade eden katılımcılar, iletişim ve etkileşim yönünden geri bildirim önemini değişik görüşlerle vurgulamışlardır. Bu sonuç Topa Çiftçi (2011) tarafından yapılan çalışmada, medya zenginliği kuramına göre etkileşimle ilgili bulguları doğrular nitelikte değerlendirilerek, iletişim ve etkileşimle ilgili en önemli unsurun bu ortamda etkili bir şekilde verilecek geri bildirimden kaynaklanacağı söylenebilir.

AKADEMA platformunda daha çok ÖYS üzerinde; tartışma platformları, duyuru ve mesajlar yoluyla geri bildirim sağlanabildiği ve geri bildirim aracı olarak sözü edilen ortamların daha fazla tercih edildiği

anlaşılmaktadır. Bazı katılımcılar video gibi görsel olanakları kullanarak daha etkili geri bildirim verilebileceğini dile getirmişlerdir. Bu yaklaşım, Daft ve Langel (1986)'in yüz yüze iletişimden sonra en etkili zengin iletişim ortamının video konferans şeklinde olduğunu belirttiği çalışmasını da doğrulamaktadır. Öğrenen-öğreten iletişimlerinde etkileşimin ÖYS üzerinden daha ağırlıklı bir şekilde yapılıyor olması, BİT'in her geçen gün gelişmesiyle daha başarılı sonuçlarla iletişime ve böylelikle etkileşime katkı sağlayacağı söylenebilir. KAÇED çalışmalarında genellikle yapı gereği eş zamanlı geri bildirimlerin hem öğrenen hem de öğreten bireyler açısından çok rastlanılan bir uygulama olmadığı düşünülmektedir. Ancak denk düşmesi veya planlanması halinde eş zamanlı geri bildirim olanağının da mümkün olabileceği düşünülmektedir. Yüzer (2013) çalışmasında hem eş zamanlı hem de eş zamansız geri bildirimlerle canlı ders, sohbet, sesli ve görüntülü kayıt oluşturma, anket uygulamaları ve tartışma ortamlarının iletişimde önemli birer etkileşim boyutu olduğunu ifade etmektedir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, etkileşim boyutunun KAÇED platformlarında öğrenen başarı ve motivasyonunda çok önemli bir unsur olduğu düşünülmektedir. Etkileşimin gerçekleşmediği/gerçekleşemediği durumlarda başarısız ve yetersiz katılımı karşılaştığı anlaşılmaktadır. Alanyazın ve elde edilen bulgular ışığında öğrenen-öğreten iletişimde değişik yollarla geri bildirim sağlamanın etkileşimde önemli bir unsur olduğu söylenebilir.

Medya zenginliği kuramında diğer bir boyut olan iletideki fikrin taşınmasına yönelik elde edilen bulgular incelendiğinde; katılımcıların daha çok yazılı iletişim kurdukları, beraberinde görsel ve işitsel olanakları da değerlendirdikleri ortaya çıkmaktadır. Yüzer (2013)'in özellikle görsel, işitsel, sözlü ve sözsüz iletişimlerin önemini vurguladığı daha zengin iletişim ortamlarının iletideki fikrin taşınmasını daha iyi sağladığını vurguladığı çalışması doğrultusunda, ÖYS'lerin daha zengin ortamlarda mesaj gönderimine olanak sağlaması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca araştırmada iletişimin katılımcılara göre formal ve informal yollarla yapılmasının değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır.

ÖYS aracılığıyla gerçekleştirilen iletişimlerin öğretenler tarafından genellikle formal bir iletişim olarak tanımlandığı, buna karşın e-posta, sosyal medya ve telefon gibi araçlarla gerçekleştirilen iletişimin de genellikle informal bir biçim taşıdığı söylenebilir. İletideki fikrin taşınmasıyla ilgili olarak ÖYS üzerinde formal yolların tercih edildiği görülmekle beraber hem formal hem de informal iletişimde en önemli aracın e-posta olduğu ve bu yolla iletideki fikrin taşınması boyutunun yazılı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Öğrenenlerin KAÇED platformlarında ÖYS'lerin kullanımına ilişkin deneyimsizlikleri ve herhangi bir eğitim almamaları iletişimin eksik kalmasına neden olmuş ve dolayısıyla e-posta ile ayrıca geri bildirim sağlanmasının önemli olduğu da ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra formal bir dil kullanımının samimi olmadığını ve öğrenenlerde çok fazla etkileşim sağlamadığını savunan katılımcıların görüşleri doğrultusunda, KAÇED platformlarında biraz da resmi olmayan samimi bir dil kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Medya zenginliği kuramının ana dil kullanımı boyutunda; Yüzer (2013) öğrenenler, öğretenler ve kullanılan içeriklerde daha anlaşılır ve sade bir dil kullanımının ortam zenginliği açısından önemini vurgulamaktadır. Araştırmada medya zenginliği kuramının ana dil kullanımı boyutuna ilişkin bulgular

değerlendirildiğinde, katılımcıların KAÇED ortamında kullanılan ÖYS'nin ana dil kullanımı sağlaması yönünde olanaklar sunduğu ortaya çıkmıştır.

Ana dil kullanımı için sistemin uygun olduğunu dile getiren katılımcılar, sistemin bunu sağlama yeteneği olmasının ortam zenginliği açısından etkili olduğunu, sistemin bunun için var olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Öğretenlerin bunu etkili bir şekilde kullanımları sonucunda etkileşimin artacağını, öğrenen motivasyonunun da iyi olması halinde medya zenginliğinde ana dil kullanımının başarılı bir şekilde uygulanabileceği düşünölmektedir.

Kişiselleştirme yaklaşımlı, iletişim ortamındaki bireylerin birbirleri arasında iletinin özel bir kişiye yönlendirilmesi halinde iletişim ortamının yetenek ve zenginliğini ortaya çıkmaktadır (Gilman ve Turner, 2001). Medya zenginliği kuramında kişiselleştirme boyutundaki asıl olması gerekenin bireylerin kendileriyle ilđlendiđi hissini uyandırılması ifade etmesidir (Yüzer, 2013). Bireylerin ortamlardaki yalnızlık hissini oldukça fazla olduğu düşünölmektedir. Araştırma bulguları doğrultusunda katılımcılar, sistem yapısının kişiselleştirmeyi desteklediğini ve kişilere ismiyle bile hitap etmenin önemli bir kişiselleştirme yaklaşımı olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda öğrenenlerin öğretene ve sisteme olan aidiyet duygularının daha yüksek olacağı ve böylelikle hem formal hem de kişiye özel yanıtlar verilerek kişiselleştirmelerin yapılmasının önemli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, gerek alanyazın incelemesinde ve gerekse bulgular değerlendirildiğinde KAÇED uygulamalarında, çevrimiçi olsun veya olmasın, medya zenginliği kuramının önemi ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların medya zenginliği kuramının boyutlarıyla ilgili farklı görüşleri olsa bile, medya zenginliği kuramının etkileşim, iletideki fikrin taşınması, ana dil kullanımı ve kişiselleştirme boyutunun her birinin KAÇED uygulamalarındaki önemini vurgulamaktadırlar. Genel bir değerlendirme yapılacak olduğunda medya zenginliği kuramının tüm boyutlarını kapsayan en önemli parametrenin geri bildirim olduğu değerlendirilmektedir.

Medya zenginliği kuramının ilk boyutu olan etkileşimle ilgili geri bildirim en önemli unsur olduğu ortaya çıkmıştır. İkinci boyut olan iletide fikrin taşınmasıyla ilgili yazılı bildirim ağrılıta olduğu ve görsel-işitsel olanaklarla desteklenmesinin iletideki fikrin taşınmasında etkili bir yaklaşım olduğu değerlendirilmiştir. Üçüncü boyut olan ana dil kullanımına ilişkin, kurulan her türlü iletişimde resmi olmayan, sade ve anlaşılabilir bir dilin kullanılmasının önemi benimsenmiş ve kullanılan ortamların bunun için yeterli olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Kişiselleştirme boyutunda ise, kişiselleştirmenin iletişimde önemli bir unsur olduğu anlaşılabilir olarak kişiye özel uygulamaların medya zenginliğine katkı sağladığı anlaşılmalıdır.

Tüm boyutlarda yapılan değerlendirmelerde sürecin yerine gelebilmesi için en temel unsurun geri bildirim olduğu, geri bildirim olmaması halinde öğrenme sürecinin etkileşim sağlayamayacağı gibi, başarıyla da sonuçlanmayacağı değerlendirilmektedir.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda araştırmacı ve uygulamacılara yönelik öneriler aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Oluşturulacak olan KAÇED uygulamalarında kullanılan içeriklerin medya zenginliği kuramının tüm boyutları doğrultusunda tasarımlarının yapılması ve süreç boyunca öğretmenlerin bu tasarımlara uygun bir şekilde öğrenenlerle iletişim ve etkileşim planı yapması,
- KAÇED platformlarında kullanılan ÖYS'ler farklılık gösterebildiğinden, bu farklılıkların öğretmenler tarafından tamamen kavranmadan KAÇED'lerin uygulamaya geçirilmemesi ve öğretmenler tarafından dikkate alınması,
- Öğrenme sürecinde öğrenen-öğreten iletişimde sadece formal değil, informal iletişimlerin de etkili olduğu görüşünden hareketle, öğretmenlerin bazı durumlarda informal yolla iletişim kurmaları,
- Öğretim planlarında oluşturulacak ders malzemelerinde yazılı, görsel ve işitsel olanakların tamamını kapsayan yapıların tasarlanması,
- Katılım ve başarının yüksek olması için özellikle öğrenen-içerik etkileşimi tasarımlarında kişiselleştirme çalışmalarının yapılması,
- Medya zenginliği kuramı kapsamında belirlenmiş olan dört boyutla ilgili KAÇED uygulamalarına her boyutun daha fazla nasıl katkı sağlayabileceğiyle ilgili araştırma ve geliştirme çalışmalarının yapılması,
- Benzer çalışmanın öğrenenler üzerinde de gerçekleştirilmesinin medya zenginliği kuramı kapsamında öğrenen beklentileriyle değerlendirilmesi,
- Katılımcıların, KAÇED platformlarında öğrenenlerin sisteme kaydolduklarını ancak öğrenme sürecini devam ettirmediklerini dile getirmelerine yönelik olarak, yapılacak olan yeni çalışmalarda medya zenginliği kuramı çerçevesinde gerçekleştirilecek KAÇED çalışmalarında katılımın yeniden değerlendirilmesinin uygun olacağı,
- Geliştirilmesi planlanan tüm KAÇED platformlarında tasarlanacak öğrenme içeriklerinin medya zenginliği kuramının tüm boyutlarının göz önünde bulundurularak geliştirilmesinin öğrenenlere daha fazla akademik kazanım sağlayacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %50, 2. Yazar: %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Kitlesele Açık Çevrimiçi Derslerin Medya Zenginliği Kuramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi: AKADEMA Örneği” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- AKADEMA. (2022, 04 26). *Akadema web sitesi (Hakkımızda)*. AkademaLanding: <https://acik.anadolu.edu.tr/SourceLanding/AkademaAbout> adresinden alındı
- Artsın, M. (2019). Kitlesele açık çevrimiçi derslerde öğrenen davranışları ve öğrenen-içerik. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 70-86. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/677415>
- Artsın, M., Koçdar, S., & Bozkurt, A. (2020). Öğrenenlerin öz-yönetimli öğrenme becerilerinin kitlesele açık çevrimiçi dersler bağlamında incelenmesi. *AJESI - Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 1-30. <https://doi.org/10.18039/ajesi.681905>
- Bozkurt, A. (2015). Kitlesele açık çevrimiçi dersler (massive open online courses- moocs) ve sayısal bilgi çağında yaşamboyu öğrenme fırsatı. *Açık Öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 1(1) 56-82. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/35569>
- Bozkurt, A. (2016). Bağlantıcı kitlesele açık çevrimiçi derslerde etkileşim örüntüleri ve öğrenen-öğrenen rollerinin belirlenmesi. *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, 24-26. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Butcher, N., & Hoosen, S. (2014). A guide to quality in post-traditional online higher. In J. Daniel & S. Uvalic-Trumbic (Eds). *Dallas: Academic Partnerships*, https://www.idea-phd.net/images/doc-pdf/Guide_to_online_post_traditional_highered.pdf.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and researc design: Choosing among five approaches*. . Sage publications.
- Daft, R. L., & Lengel, R. H. (1986). Organizational information requirements, media. *Management Sci*, 554-571. <https://doi.org/10.1287/mnsc.32.5.554>
- Daft, R. L., Lengel, R. H., & Trevino, L. K. (1987). Message equivocality, media selection, and manager performance: Implications for equivocality, media selection, and manager performance: Implications for. *MIS Quarterly*, 355-356. <https://doi.org/10.2307/248682>
- Demirci, N. (2014). Kitlesele açık çevrimiçi dersleri (KAÇD) nedir? Ve öğrenme için bizlere neler vaad ediyor?: KAÇD'ler hakkında inceleme- değerlendirme makalesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 231-256. <https://doi.org/10.12973/nefmed.2014.8.1.a10>
- Ekren, G. (2016). *Uzaktan eğitimde açıklık girişimleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tezsiz Yüksek Lisans Bitirme Projesi.
- Ekren, G., & Genç Kumtepe, E. (2018). Yükseköğrenim düzeyinde uzaktan eğitimde "Açıklık" kavramına yönelik içerik analizi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 112-128. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auad/issue/36759/419607>
- Erdem Aydın, İ., Yıldırım, Y., Demirbağ, İ., & Işıkcı, C. (2021). Kitlesele açık çevrimiçi derslerde etkileşimi artırmaya yönelik uzman görüş ve önerilerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 6-34. <https://doi.org/10.51948/auad.874156>

- Gilman, S. C., & Turner, J. W. (2001). Media richness and social information processing: Rationale for multifocal continuing medical education activities. *The Journal of Continuing Education in the Health*, 21(1), ss: 134-139. <https://doi.org/10.1002/chp.1340210303>
- Hackett, P. M., & Schwarzenbach, B. (2016). Ethnographic caveats. in p. m. w. hackett (ed.), . *Qualitative research methods in consumer psychology: ethnography and culture*, 55-66.
- Kara, T. (2013). *Sosyal medya endüstrisi insan, toplum, ekonomi*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Keegan, D. (2005). *Theoretical principles of distance education*. Routledge: 22-38.
- Kip Kayabaş, B., & Aydın, C. H. (2019). Kitlesel açık çevrimiçi derslere katılanların yenilikçilik profillerinin incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 1-17. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/44146/415661>
- Kocdar, S., Okur, M. R., & Bozkurt, A. (2017). An examination of xmoocs: an embedded single case study based on conole's 12 dimensions. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 52-65. <https://doi.org/10.17718/tojde.340381>
- Koç Başaran, Y. (2017). Sosyal bilimlerde örnekleme kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 480-495. DOI : 10.16992/ASOS.12368
- Koloğlu, T. F. (2016). Öğretim elemanlarının uzaktan eğitime bakış açıları ve hazırbulunuşlukları: Ordu Üniversitesi örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 18. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Kursun, E. (2016). Does formal credit work for MOOC - like learning. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 75-91. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v17i3.2403>
- Marshall, M. N., & Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research*. New York: Sage.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and interpretation*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber (Çev.Ed.S.Turan)*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özel, S. (2021). Covid-19 döneminde ilköğretimde görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uzaktan Eğitim Anabilim Dalı, YL Bitirme Projesi*.
- Özgökçe Koç, R. (2022). Tezsiz yüksek lisans öğrencilerinin öğrenme yönetim sistemlerini kullanımının yeniliğin yayılımı kuramı çerçevesinde incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,, Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi*.
- Peters, M. (2008). *The history and emergent paradigm of open education*. Open education and education for openness. https://doi.org/10.1163/9789087906818_002
- Seggie, F. T., & Bayyurt, T. (2017). *Nitel araştırma yöntemlerine giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Siemens, G. (2013). Massive open online courses: Innovation in education? [Blog post]. *Retrievefrom:https://oerknowledgecloud.org/sites/oerknowledgecloud.org/files/pub_PS*.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. (2013). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Thurlow, C., Lengel, L., & Tomic, A. (2004). Computer mediated communication: Social interaction and the Internet. 98.
- Timisi, N. (2003). *Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Topa Çiftçi, G. (2011). Uzaktan eğitimde IPTV'nin kullanılabilirliğine ilişkin bir delphi çalışması. *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Tuna, G. (2017). Kitlesele açık çevrimiçi derslerde tasarımın önemi (editöre mektup). *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 4-8. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auad/issue/34114/377371>
- Vlachopoulos, D., & Makri, A. (2019). Online communication and interaction in distance higher education: A framework study of good practice. *International Review of Education*, 65(4), 605-632. <https://doi.org/10.1007/s11159-019-09792-3>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüzer, T. V. (2013). *Uzaktan öğrenmede etkileşimlilik*. Kültür Ajans Yayınları.

Extended Abstract

Massive Open Online Courses (MOOCs) is evaluated as a learning method providing access to previously prepared content related to the fields that individuals who wish to learn are curious about, as an extension of the concept of openness in distance education. Although MOOCs is a preferred learning approach due to the educational opportunities they provide in the present day, it is known that there are limitations due to participants not continuing their learning after a certain point, instructors not following a particular standard but rather individual approaches to the process, difficulty in getting used to the platforms in use, and weak interactions between learner and instructor.

This study aims to evaluate the instructional views of the massive open online courses hosted in the Anadolu University AKADEMA platform in terms of interactivity, the transmission of ideas in communication, the use of the mother tongue, and personalization according to the richness of media theory. In this general direction of work; it was attempted to determine what the views of the teachers are regarding the interactive features of the AKADEMA platform, which tools (visual, auditory, visual-auditory) they use in transmitting the idea in the platform, and what the views of the teachers are regarding the native language usage and personalization features of the platform.

This study was conducted using the basic qualitative research approach from the qualitative research methods. The basic qualitative approach aims to uncover and understand a process, phenomenon, or the opinions of relevant stakeholders about the topic to uncover people's perspectives. Non-probabilistic sampling, a type of purposive sampling that is used in determining the working group, is utilized in criterion sampling which is a type of sampling without probability at its base. Sample participants in the process were involved in the MERGEN Learning Management System, a crowdsourced open-circuit learning platform, with the participation of 21 instructors who develop and manage content in the AKADEMA platform. Making use of the online interview method for collecting research data and gathering the interview questions through a semi-structured interview form. In the analysis of the data, themes and their related codes were expressed in the form of tables by using the method of content analysis.

Findings from the research suggest that the four dimensions of media richness theory, also referred to as environmental richness, namely; interaction, conveyance of ideas, primary language use, and personalization,

are of significant importance in the MOOCs applications. The theory of media richness has revealed that feedback is the most important element in the interaction dimension. It has been seen that written communication is predominant in the transmission of ideas in the second dimension, and the support of this with visual-auditory means is an effective approach in conveying the idea in the message. Regarding the use of the mother tongue in the third dimension, it has been noted that it is important to use a simple and understandable language that is not official in any kind of communication established and that the environments used are sufficient for this. In terms of personalization, it has been understood that personalization is an important element in communication and that personalized applications contribute to media richness. The common and significant role of feedback has been revealed across all dimensions of the media richness theory.

This study is an original work for evaluating the courses given on the AKADEMA platform in terms of media richness theory. For the upcoming works, it is thought that considering these evaluations and enriching course platforms will contribute to efficient learning. Given that research on the topic is limited, it is anticipated that the AKADEMA platform, as well as all MOOCs applications and all learning content delivered through distance learning, can contribute to the literature by guiding researchers and developers and that more concrete results could be achieved through similar research.

Geliş Tarihi / Received Date
30.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
03.04.2023

Piyano Eğitiminde Synthesia Programının Öğrencilerin Piyano Çalma Becerisi Üzerindeki Etkisi¹

The Effect Of Synthesia Program on Students' Playing Skill in Piano Education

Uğur GÜRMAN²

Duygu SÖKEZOĞLU ATILGAN³

Öz

Synthesia, piyano rulo yazı sistemini kullanarak Ipad, tablet, bilgisayar gibi cihazlarda piyano eğitimini zevkli ve kolay hale getirmeyi amaçlayan bir programdır. Görsel okuma olarak piyano rulo yazısının yanında nota yazı sistemi de sunmaktadır. Bu araştırma, Synthesia programı ile verilen piyano eğitimi ile geleneksel piyano eğitimini karşılaştırmayı amaçlayan deneysel bir çalışmadır. Çalışma için 12 haftalık bir piyano eğitim programı hazırlanmış ve ardından deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Uzman görüşleri alınarak deneysel kısmın ara gözlem formları ile sınıfta için “piyano çalma becerisi değerlendirme formu” oluşturulmuştur. Ara gözlemler için, eğitimin dördüncü ve sekizinci haftalarında videolar çekilmiş, çekilen videolar piyano alanında uzman 2 eğitime izletilerek gözlem formları değerlendirilmiştir. Sınıfta ölçümleri için de eğitimin on ikinci haftasında video kayıtları alınmış ve bu kayıtlar, piyano alanında uzman 5 eğitime izletilerek puanlandırılmıştır. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin sınıfta puanlarının karşılaştırılmasında ‘sınıfta kontrol gruplu model’ kullanılmıştır. Araştırmada, deney ve kontrol grubu arasındaki fark, parametrik olmayan Mann-Whitney U Testi kullanılarak ortaya konulmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuçlarda, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ara gözlem değerlendirmeleri ve sınıfta puanları arasında piyano çalma becerisi bakımından anlamlı bir fark olmadığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Synthesia, Piyano Eğitimi, Synthesia ile Piyano Eğitimi, Piyano Rulo, Müzik Teknolojisi.

¹ Bu makale, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anasanat Dalında birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında 2019 yılında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu, 26/12/2017, Sayı No: 06.

² Sorumlu Yazar, Öğr., M.E.B, Ankara/TÜRKİYE, e-mail: ugur.gurman@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8833-2883

³ Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Afyonkarahisar/TÜRKİYE, e-mai: duyguokez@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2755-4225

Abstract

Synthesia is a program that aims to make piano education fun and easy on devices such as Ipads, tablets, computers using piano roll writing system. Besides the piano roll system, it also offers a note writing system as visual reading. This research is an experimental study aiming to compare traditional piano education with piano education provided by Synthesia program. A 12-week piano training program was created for the study, and then experimental and control groups were formed. By taking the views of the experts, the interim observation forms was prepared for interim observations and "piano playing skill evaluation form" was prepared for the post-tests. For the interim observations, videos were shot in the fourth and eighth weeks of the training, and the videos were watched by 2 experts and observation forms were evaluated. For post-test measurements, video recordings were taken in the twelfth week of the training and these recordings were assessed and scored by 5 experts. The difference between the experimental and control groups was revealed using the non-parametric Mann-Whitney U Test. Research results indicated that there was no significant difference between the experimental and control group students' inter-observation evaluations and post-test scores in terms of the ability to play the piano.

Keywords: *Synthesia, Piano Education, Piano Education with Synthesia, Piano Roll, Piano Education, Music Technology.*

Giriş

Günümüzde teknoloji, okul öncesi sınıflarından üniversite ders programlarına kadar girmiştir. Pek çok kişinin günlük yaşamında bilgisayar ve diğer elektronik araçları kullanması, elektronik ürünlerin giderek daha karmaşık, daha küçük, kolay taşınabilir ve daha ucuz olmasına neden olmakla birlikte teknolojinin de kullanımını giderek yaygınlaştırmaktadır (Kasap, 2006). Bilgi patlaması ve teknolojik alanlardaki hızlı gelişmeler hem bireyleri, hem toplum yaşamını, hem de eğitim kurumlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Günümüzde eğitimin önemli amaçlarından biri, ulusal ve uluslararası alanlarda meydana gelen gelişmeleri izleyebilen, teknolojiden yararlanabilen ve evrensel dünya vatandaşı niteliklerine sahip bireyler yetiştirmektir (Güven, 2006:166). Dolayısıyla bu çağın önemli iki dinamiği olan teknoloji ve eğitimin birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Alkan (1997:13), teknoloji ve eğitim arasında, eğitimde teknolojik olanaklardan yararlanma, gerekli niteliklere sahip insan gücü yetiştirme ve teknolojik ortama uyum sağlayacak bireylere gerekli genel yetenekleri kazandırma olmak üzere üç yönlü bir ilişkinin olduğundan söz etmektedir.

Teknoloji ve eğitim kendi başlarına birer bilim dalı olup apayrı kuramları ve teknikleri bulunmasına rağmen, öğrenme ve öğretme ortamlarında kaliteyi artırmak için birlikte kullanılmaktadır. Bu kullanım yeni bir disiplini yani eğitim teknolojisini ortaya çıkarmıştır (İşman, 2003:33). Eğitim teknolojisi; davranış bilimlerinin iletişim ve öğrenmeyle ilgili verilere dayalı olarak, eğitimle ilgili ulaşılabilir kaynakları, en uygun şekilde akıllıca kullanıp, sonuçları değerlendirerek, bireyleri, eğitimin özel amaçlarına ulaştırma yollarını inceleyen bilim dalıdır (Arslan, 2001; Akt: Beşer, 2010:9).

Çok sayıda bilgiyi depolayabilme, işleyebilme, istendiğinde bu bilgileri kısa bir sürede meydana çıkarabilme özelliğine ek olarak görsel, işitsel ve interaktif özellikleriyle de bilgiyi zengin bir şekilde sunabilen bilgisayar, eğitim için büyük bir potansiyel oluşturmaktadır (Üçışık ve Tuna, 2004:99).

Eğitim ve öğretimi okullarda etkili hale getirmek için öğrencileri zengin bir çeşitlilikle derse dahil etmek

gerekir. İşte bu durumda, bilgisayarın eğitim ortamında kullanılması, dersin bu zenginliği sağlamasını mümkün kılmaktadır (Arslan, 2006:35). Burada dikkat çekici nokta, teknolojik gelişmeler içerisinde en hızlı gelişim gösteren alanlar arasında müziğin yer almasıdır.

Müzik teknolojisi adı altında ortaya çıkan bu alan, müzik ile ilgili tüm teknolojik konuları içinde barındırmaktadır. Bunlar arasında performans, kompozisyon, işitme ve kaydetme gibi becerilere sahip elektronik donanımlar ve bilgisayar yazılımları gelmektedir (Kalkanoğlu, 2018:3).

Günümüzde çalgı eğitiminde bilgisayar kullanımı gittikçe artmaktadır. Bunun başlıca sebeplerinden biri, kullanıcıların kendi başlarına enstrüman çalabilmeyi öğrenmesinin ilgi çekici olması, diğer bir sebebi ise, mekan, zaman ve maddi imkanlara göre kolaylık sağlayabilmesidir (Kalkanoğlu, 2018:32). Çalgı eğitiminin yanında interaktif yazılımlarda kulak eğitimi alanında da büyük ilerlemeler sağlanmıştır. Kulağın müziksel işitme kapasitesini artırmaya yönelik bu programlarda aralıklar, akorlar, diziler, ritim ve dikte gibi konular ele alınmaktadır. Öğrenci ister tek başına isterse internet ortamında bir sanal sınıfa kaydolup çalışmalarını sürdürebilmektedir (Levendoglu, 2004:2). Çalgı eğitimi, kulak eğitimi, müzik kuramları eğitimi, armoni, orkestrasyon gibi müziğin çeşitli alanlarında hazırlanmış interaktif yazılımlar ile müzik öğretimine destek sağlayan bilgisayar, bireysel öğretim aracı haline gelmiştir. Böylelikle bilgisayar teknolojileri yardımıyla çok daha hızlı ve düşük maliyetle bireyleri eğitmek mümkün olabilmektedir.

Bilgisayarlar, dolaylı ya da doğrudan müzik üretiminde kendilerine yer edinmiştir. Müziksel öğelerin, sayısal ortamlara aktarılabilmesi ve iletilebilmesi için özel bir dil oluşturulmuştur. Bu dili oluşturan kelimeler (word), MIDI (Musical Instrument Digital Interface) arayüzü aracılığı ile iletir (Eden, 2006:58). MIDI, elektronik enstrümanlar, bilgisayarlar, sequencerlar ve bu standardı destekleyen diğer tüm elektronik ve dijital cihazlar arasında müzikal performans ve cihaz kontrolü gibi bilgilerin akışını ve paylaşımını sağlayan dijital bir veri aktarım protokolüdür (Önen, 2016:280). Bu protokol, 1983 yılında geliştirilse de, çoğu kontrolör, sentezleyici ve yazılım hâlâ bu sistemle donatılmıştır. MIDI, kontrol verileri, sürekli veri ve olaylar hakkındaki bilgileri iletmeyi mümkün kılar (Arfib, Couturier ve Kessous, 2005:128). MIDI klavyelerinin kendi hafızalarında ses bankaları yoktur. Ancak son yıllarda bazı MIDI klavyelerine bir takım sesler de eklenmektedir. Günümüzde MIDI klavyeleri USB kablolar aracılığıyla bilgisayara girilerek kullanılmaktadır.

MIDI teknolojileri, dünyanın pek çok yerinde piyano öğretmenlerinin, derslerini daha etkili bir şekilde yapmalarını sağlamaktadır. Piyano eğitiminde en yaygın MIDI kullanımı; dijital piyanolar, bilgisayar ve her ikisinin birbirlerine bağlanması ile gerçekleşmektedir. Bu teknolojinin sunduğu bilgisayar yazılım programları, eser dosyaları (Standard MIDI Files- SMF veya .mid files), eser eşlikleri ve notalar MIDI ile gerçekleşmekte ve derslerde sık sık kullanılmaktadır. Bu teknolojiyle müzik eğitimi ve öğretimi hem daha etkili, hem de daha zevkli olmaktadır (Kasap, 2007:448). MIDI'nin tarihi ise piyano ruloya dayanmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Piyano Rulo

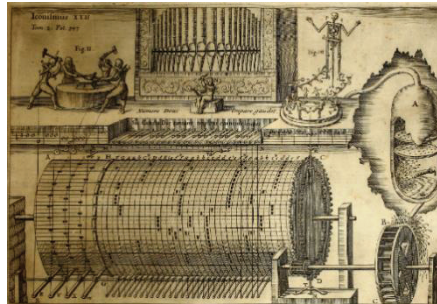
Müzik verilerinin saklanması için sabit fiç (variller) adı verilen müziği depolama araçları, yüzyıllar boyunca gelişerek çeşitlenmiş ve kullanılmıştır. Sabit fiç üzerinde çiviler zamansal olarak işlenerek, notaların kodlanması bu şekilde yapılmıştır. Bu fiçler, mekanik müzik aletlerinin repertuarını

oluşturmuş ancak varillere işlenen ölçü sayısı sınırlı kalmış ve fiçuların değiştirilmesi kolay olmamıştır (<http://www.pianola.org>, 2022).

Görsel 1. Sabit Fiçular (<http://www.pianola.org>, 2022).

Universalis Musurgia'daki en ünlü gravürlerden biri (Görsel 2), bize müzik otomasyonu için kilit bir unsur göstermektedir. Bu sistem, piyano gibi daha sofistike otomatik enstrümanların gelecekteki tasarımlarının köşe taşlarından biri olmuştur (<https://babel.hathitrust.org>, 2022).

Görsel 2. Tasvir Edilen Silindirler (<https://babel.hathitrust.org>, 2022).

1801'de Joseph-Marie Jacquard (1752-1834), örme makinelerinin yarı otomatik çalışmasına izin veren bir mekanik dokuma tezgahı tanıtmıştır. İlk kez Fransa'da tanıtılan ancak hızla diğer ülkelere yayılan cihaz, hem üretim süresi hem de tasarımların karmaşıklığı açısından o zamana kadar kullanılan süreçleri büyük ölçüde basitleştirmiştir. Sistem, piyano rulonun delikli kağıdının hangi notaların sesini çıkarması gerektiğini belirleyeceği gibi, istenen tasarımları gerçekleştirmek için delikli bir kartonun komutlarına yanıt vermektedir. Yaratıcılığın sırrı, delikli kartı, bir makine tarafından yorumlanacak verileri depolamanın bir aracı olarak düşünmektir. Delikli kartlar, piyanodan ilk IBM Harvard Mark I tipi bilgisayarlara kadar her tür programlanabilir makinenin geliştirilmesi için kişiye özel bir çözüm olacaktır (Keats, 2011:9).

Erken akustik kayıtlar ve piyano rulo kayıtları yaklaşık 150 yıllık performans geleneklerine ışık tutmaktadır. 20. yüzyılın başlarında, ünlü piyanistlerin sanatını yakalamak, akustik kayıtlar ve piyano

ruloları ile mümkün olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında akustik kayıtların icadı, müzik tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Erken akustik kayıtları inceleyen araştırmacılar, zayıf ses kalitesi, yüksek arka plan gürültüsü ve sınırlı kayıt uzunluğu nedeniyle, bir performansın nüanslarını anlatma konusunda önemli zorluklarla karşılaşmışlardır. Piyano ruloları bu eksiklikleri paylaşmamış ve kağıt kaydırma üzerine delik açarak performansın sanal bir transkripsiyonunu sağlamıştır. Piyano rulolarına performans kaydı alınan birçok önemli müzisyen akustik kayıt yapmamıştır, ayrıca kaydedilen en eski nesil arasındadır (Costa, 2012: 38-61).

Günümüzde kitlesel olarak üretilmeyen piyano rulolarını büyük oranda değiştiren MIDI dosyaları, müzik performans verilerini depolayabilecekleri modern bir yöntemi temsil etmektedir. Piyano rulolarının mekanik olarak yaptıklarını, MIDI dosyaları digital ve elektronik olarak gerçekleştirir. Çoğu modern yazılımlarda (Cubase, pro tools vb.) piyano rulosu mevcuttur. Bu araştırmanın konusu olan Synthesia programında, MIDI dosyası kullanılarak piyano rulo görselinin oluşturulması gerekmektedir.

Synthesia Programı ve Benzer Video Oyunları

Teknolojik gelişmelerin sonucunda bilginin mobilleşmesi, video oyunlarının da eğitim ve öğretime katılımıyla birlikte yeni açılımlar ortaya koyulmaya başlanmıştır. Bu yeni açılımlarda, piyano rulo sistemine benzer şekilde, her bir klavye tuşu için aşağıya doğru inen bloklar halinde görülen ve müzik yazısını da içinde barındıran video oyunları ortaya çıkmıştır. Böylece nota yazısını öğretmeden klavye çaldırtmayı hedefleyen ve günümüzde popüler müzik yazısı haline gelmiş piyano rulo müzik yazısını kullanan birçok video oyunu ortaya çıkmıştır. Bu video oyunlarının öncüsü diyebileceğimiz 'Keyboardmania', Japon şirketi Konami tarafından piyasaya sürülmüştür. Keyboardmania'da parçayı çalmak için 24 tuşlu bir klavye kullanılır. Ekranda klavyenin tuşlarını temsil eden ve aşağıya doğru ilerleyen çubuklar bulunur. Amaç, bu çubukların karşılığı olan tuşlara basmaktır (Gürman, 2019:1).

Görsel 3. Video Oyunu 'Keyboardmania' (<https://en.wikipedia.org>, 2022)

DrumMania, bir davul çalma müzik video oyunu serisidir. İlk olarak Konami tarafından 1999'da bir atari oyunu olarak piyasaya sürülmüş, 2000'de Japonya'da Sony PlayStation 2'ye taşınmıştır. Oyun, gitar versiyonundaki kardeşi Guitarfreaks'e bağlanabilir ve aynı sürümden oldukları sürece oturumda oynamaya izin verir. Oyunun önceki sürümleri de Keyboardmania ile ilişkilendirilebilir.

Görsel 4. Video Oyunu 'DrumMania' (<https://en.wikipedia.org>, 2022)

GuitarFreaks de yine Konami tarafından 1999 yılında üretilen bir müzik video oyunu serisidir. Oyuncunun bir elektro gitar çalmayı simüle etmek için bir kontrol cihazı kullandığı ritim oyunudur. Oyun kütüphanesi ağırlıklı olarak rock müzik, rock and roll ve J-pop türlerinden müziklerden oluşur (<https://en.wikipedia.org>, 2022). Guitar Hero ise, 2005 yılında bir Amerikan elektronik eğlence şirketi olan RedOctane tarafından, Konami'nin GuitarFreaks atari oyunundan ve donanım oluşturma deneyiminden faydalanarak ortaya çıkmış ve son derece başarılı olmuş bir müzik video oyunudur (<https://en.wikipedia.org>, 2022). Oyunu oynarken, ekranda dikey olarak uzatılmış bir gitar gösterilir. Videodaki nota renkleri ve konumları, gitar kumandasındaki beş tuşuyla eşleşir.

Görsel 5. Video Oyunu 'Guitar Hero' (<https://en.wikipedia.org>, 2022)

Yukarıdaki video oyunlarının herhangi bir eğitim amacı yoktur. Bu oyunlarda sadece eğlence ön planda tutulmuştur.

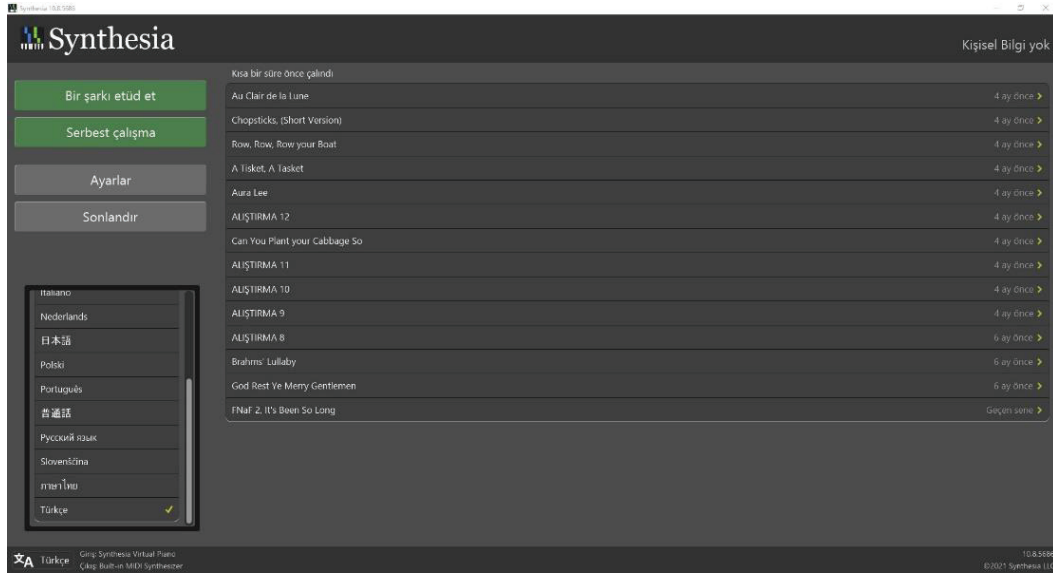
Bunlara benzer bir diğer oyun ise Synthesia programıdır. Piyano rulo yazı sistemini kullanan Synthesia,

İpad, tablet, bilgisayar gibi cihazlarda piyano eğitimini zevkli ve kolay hale getirmeyi amaçlayan bir programdır (<https://www.synthesiagame.com>, 2022).

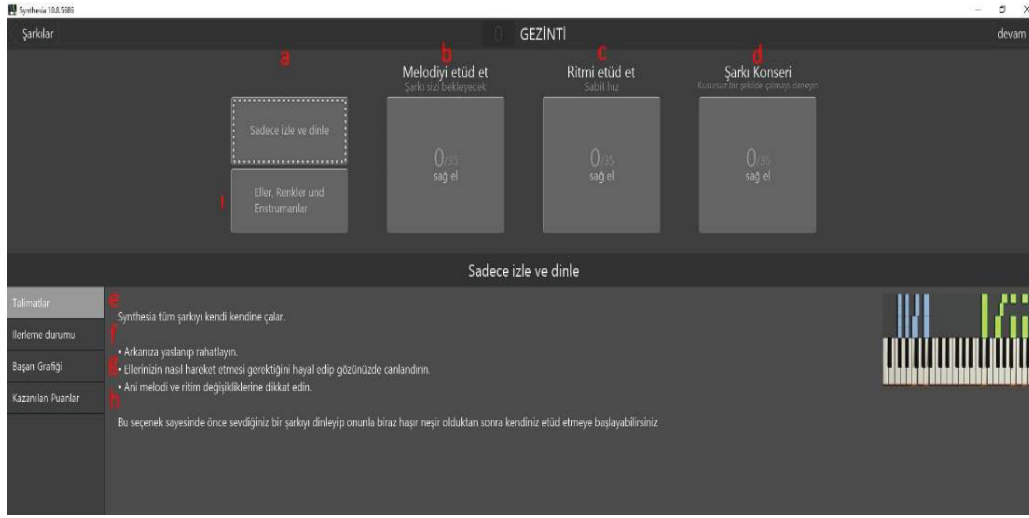
Synthesia, bir MIDI klavye veya bilgisayar klavyesi aracılığıyla Microsoft Windows, Mac Osx, İpad platformları için 2012 yılında ve Android tabanlı platformlar için ise 2014 yılında ortaya çıkan bir video oyunudur. Platform, müzik yazısı olarak piyano rulo sistemini kullanmaktadır ve özelliklerinden biri de, kullanmış olduğu piyano rulo sistemiyle aynı zamanda nota yazısını da sunmasıdır (<https://www.synthesiagame.com>, 2022).

Synthesia, MIDI dosyalarını oynatmanın yanı sıra, MIDI aygıtlarıyla bağlantı kurma desteğine de sahiptir. Günümüzde, Youtube gibi video paylaşım platformlarında, piyano öğretme videoları arasında kullanılan en popüler program haline gelmiştir (Gürman, 2019:26).

Synthesia programı <https://www.synthesiagame.com/> adresinden yüklenip ve satın alındıktan sonra ana sayfa Görsel 6'daki gibi olacaktır. Anasayfada çok fazla dil seçeneği ve son çalınanlar görünmektedir. Bu ekranda “bir şarkı etüd et” butonuyla Synthesia içerisinde var olan 184 MIDI ve “ayarlar” butonuyla, oluşturduğunuz parçaların MIDI dosyalarını uygulamaya tanıtıp eklediğiniz diğer parçalar görülecektir.

Görsel 6. Synthesia Programının Ana Sayfası (Synthesia 10.8 v.)

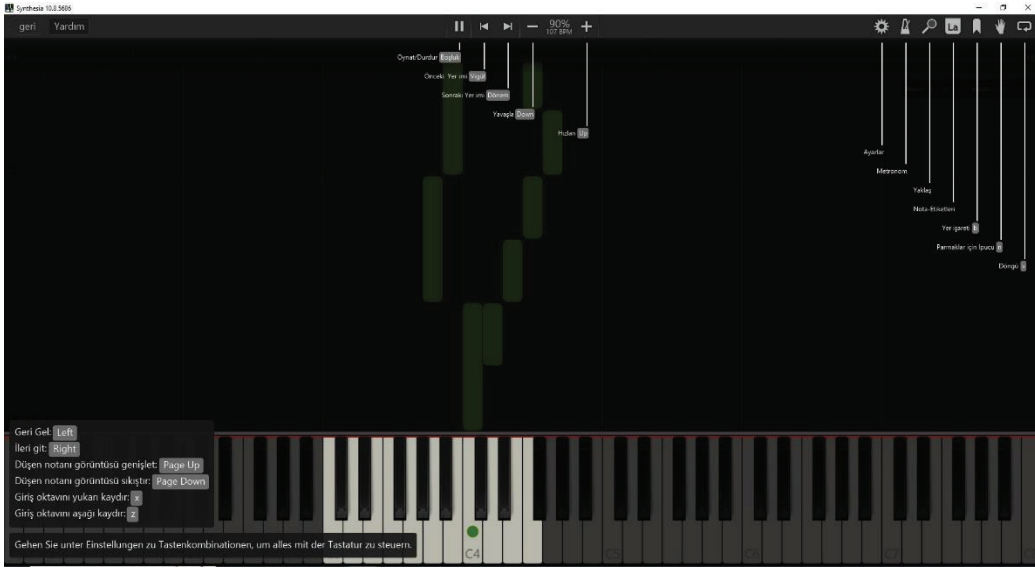
Görsel 7. Melodi, Ritim, Resital için Oynatma Adımları (Synthesia 10.8 v.)

Görsel 7’deki oynatma adımlarında harflendirilen kısımlar aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

- “Sadece İzle ve Dinle”, şarkının tamamını piyano rulo üzerinde oynatır. Yalnızca izleme ve dinleme için kullanılır.
- “Melodiyi Etüd Et”, şarkıdaki notalara doğru bir şekilde basılmasını hedefler ve zamanında doğru notaya basılmadığında duraklar. Şarkının çalışma hızı (tempo) ayarlanabilir, sağ - sol ve iki el seçeneklerine göre çalışılabilir.
- “Ritmik Etüd Et”, şarkının nota ve ritim ile birlikte çalışılmasını hedefler. Çalışma hızı ayarlanabilir. Yanlış nota ve ritim çalındığında duraklama olmaz. Şarkı sağ, sol ve iki el seçeneklerine göre çalışılabilir.
- “Şarkı Konseri”, çalışmanın son adımı olarak nota ve ritim ile birlikte çalışılmasını hedefler. Şarkı asıl temposunda çalınır, değiştirilemez.
- “Talimatlar”, adımların özelliklerini açıklar.
- “İlerleme Durumu”, en iyi üç deneme arasındaki ortalamayı alır.
- “Başarı Grafiği”, puanları grafik olarak gösterir.
- “Kazanılan Puanlar”, çalışma adımlarından kazanılan puanları sıralar.
- “Eller, Renkler ve Enstrümanlar” ekranında, birkaç kişiselleştirilebilir ayar bulunmaktadır.

a, b, c, d butonlarına tıklandığında karşınıza Görsel 8’deki ekran gelir. Bu araçların ne anlama geldiğini öğrenmek için yardım butonuna basılabilir.

Görsel 8. Çalışma Ekranı (Synthesia 10.8 v.)

Synthesia programıyla, piyano çalmayı öğrenmek isteyen bireylere, piyano rulo sistemiyle nota yazısı kullanmadan piyano öğretilmektedir. Literatürde, bu program ile ilgili herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, Synthesia programı ile verilen piyano eğitimini ele alan ilk akademik çalışmadır.

Amaç

Bu araştırmada, piyano rulo yazı sistemini bilgisayar ortamına taşıyan Synthesia programı ile verilen piyano eğitimi ve geleneksel piyano eğitimi arasında öğrenim farkı olup olmadığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Problem Cümlesi

Bu araştırmanın problem cümlesi “Piyano Eğitiminde Synthesia Programının Öğrencilerin Piyano Çalma Becerisi Üzerindeki Etkisi Nedir?” olarak belirlenmiştir. Çalışmanın alt problemleri aşağıda sunulmuştur:

- Deney ve kontrol gruplarını oluşturan öğrencilerin 4. ve 8. hafta ara gözlem sonuçları arasında piyano çalma becerisi bakımından farklar var mıdır?
- Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin sontest puanları arasında piyano çalma becerisi bakımından anlamlı bir fark var mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma; Synthesia programıyla verilen piyano eğitimi ile geleneksel piyano eğitimini karşılaştıran “sontest kontrol gruplu model”in kullanıldığı deneysel bir araştırmadır. Deneysel araştırma, neden-sonuç ilişkisini sınamak amacıyla doğrudan araştırmacının kontrolü altında, gözlemlenmek istenen verilerin üretilip değerlendirildiği araştırma modelidir. Deneysel araştırmalarda mutlaka bir karşılaştırma bulunmaktadır (Karasar, 2018: 120-121). Deneysel bir çalışmada araştırmacı en azından bir bağımsız değişkeni manipüle eder ve bunun bir veya daha çok bağımlı değişken üzerindeki etkilerini belirlemeye çalışır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2004: 56-57).

Araştırmada, gerçek deneme modellerinden biri olan “sontest kontrol gruplu model” kullanılmıştır.

Gerçek deneme modelleri, bilimsel değeri en yüksek olan denemelerdir. Gerçek deneme modellerinde en az bir deney bir de kontrol grubu bulunur (Karasar, 2018). Bu araştırma için bir deney bir de kontrol grubu oluşturulmuş, bu grupların sontest puanları karşılaştırılmıştır. Sontest kontrol gruplu modelde, yansız atama ile oluşturulmuş iki grup bulunur. Bunlardan biri deney diğeri kontrol grubudur. Gruplara yalnızca sontest uygulanır. Çoğu denemelerde öntestin uygulanması ya olanaksız ya da gereksizdir. Grupların yansız atama ile oluşturulması, deney öncesi benzerliği sağlamak için yeterli sayılabilir. Böylece, deney öncesi ölçmenin iç ve dış geçerlik üzerindeki olumsuz etkileri önlenabilir (Karasar, 2018:132-133). Bu araştırmada, deney ve kontrol grupları yansız atamayla oluşturulmuştur.

Ayrıca araştırmada, konu kapsamına giren çalışmalar literatür taraması yapılarak araştırılmış ve Synthesia programının incelenmesi tamamlanmıştır. Literatür taraması, araştırılan konuda başka araştırmacıların ürettikleri bilgilere ulaşılması ve ulaşılan bilgilerin değerlendirilmesi ve sentezlenmesiyle mevcut durumun öğrenilmesi için yürütülen sistemli bir süreçtir (Booth, Papaionnou & Sutton, 2012; Akt: Karasar, 2018).

Araştırmada, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'nde yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan 'Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler'den hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Araştırmada, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 26.12.2017 tarihli 06 sayılı karar onaylanmıştır. Ayrıca veri toplama araçlarının uygulanması ve deney-kontrol grupları ile çalışmak için Milli Eğitim Bakanlığı'ndan gerekli izinler alınmıştır. Bunların yanında, çalışmaya katılan öğrenci velilerinden de, çocuklarının araştırmaya katılabilmeleri için veli izin formu istenmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören Kahramanmaraş Nurhak Çok Programlı Anadolu Lisesi (NÇPAL) 9. ve 10. sınıf öğrencileri arasından deney ve kontrol grupları için gönüllü olarak seçilen (deney grubu [n=5] - kontrol grubu [n=5]) 10 öğrenci oluşturmaktadır. Olumsuzluklar yaşanabileceği düşünülerek iki öğrenci -bir öğrenci deney grubuna, bir öğrenci kontrol grubuna- ek olarak eğitime dâhil edilmiştir.

Deney grubu öğrencileri 4 kız, 1 erkek; kontrol grubu öğrencileri 3 kız, 2 erkek olarak yansız atamayla (kura yoluyla) belirlenmiştir. Öğrencilerin daha önce herhangi bir enstrüman çalmadığı ve ailelerinde enstrüman çalan olmadığı, ayrıca müzik çalışmalarını etkileyecek herhangi bir sağlık sorunlarının bulunmadığı tespit edilmiştir. Ailelerin eğitim durumu genellikle ilkökul olup, gelir durumlarının da birbirlerine yakın olduğu belirlenmiştir. Öğrenciler arasında bir yıl yaş farkı bulunmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada literatür taraması yapılarak, çeşitli değerlendirme kriterleri incelenmiş ve deneysel kısmın ara gözlem formları ile sontest için "piyano çalma becerisi değerlendirme formu" oluşturulmuştur. Formlar oluşturulurken uzman görüşlerine başvurulmuş, uzmanların görüş ve önerileri dikkate alınarak formlar tekrar şekillendirilmiştir. Formların kapsam geçerliği, uzman görüşlerinin alınmasıyla sağlanmıştır. Ara gözlem formları oluşturulurken yargısal ölçmeden yararlanılmıştır. Yargısal ölçmeler, daha çok başarı, genel yetenek, kişilik gibi psikolojik ve sosyolojik özelliklere yöneliktir. Çeşitli test, envanter, anket, form vb. araçlar bu amaçla geliştirilirler. Görüşler genellikle, ilgili kişinin yazılı ya da

sözlü beyanı ile belli olur. Görüşler, tek tek sorularla ölçülür ve ayrı ayrı değerlendirilir. Cevap seçeneklerinde, sınıflamalı ya da sıralamalı türden ölçekler kullanılabilir. Örneğin, “çok iyi-iyi-orta-kötü-çok kötü” ve “fikrim yok” gibi (Karasar, 2018:181-182).

Alan taraması yapılarak mevcut piyano öğretim metotları ve çeşitli kaynaklar incelenmiş ve 12 haftalık piyano eğitim programı taslak olarak hazırlanıp uzman görüşlerine sunulmuştur. Selmin Tufan ve Enver Tufan tarafından lise öğrencilerine yönelik olarak hazırlanan “Piyano Metodu 1” (2014) kitabındaki bazı parçalar, uzmanların yönlendirmeleri doğrultusunda belirlenmiştir. Belirlenen parçalar, Finale müzik notasyonu programında yazılarak File/Export/MIDI File sırası izlenerek MIDI format çıktısı alınmış ve Synthesia programına aktarılmıştır. Daha sonra deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. 12 haftalık eğitim sürecinde, deney grubu öğrencileri ile yapılan derslerde Synthesia programı kullanılmış, kontrol grubu öğrencileri ile yapılan derslerde ise geleneksel piyano eğitimi ile dersler yürütülmüştür. Her öğrenciyle haftada bir saat ders yapılmıştır. Öğrencilerin evde piyano çalışma imkânı bulunmadığından, okulda oluşturulan müzik sınıfında pratik yapmaları için imkân sağlanmıştır. Deney ve kontrol gruplarının hafta içi çalışma saatleri sabit tutulmuştur. Eğitime başlamadan ara gözlem formları ve son test için piyano çalma becerisi değerlendirme formu hazırlanmıştır. Eğitimin 4. ve 8. haftalarında ara gözlem video kayıtları alınarak, 2 uzman tarafından değerlendirilip gözlem formları doldurulmuştur. Eğitimin 12. haftasında sontestler için öğrencilerin video kayıtları alınmış ve kayıtlar 5 uzman tarafından izlenerek puanlandırılmıştır. Elde edilen veriler istatistiksel olarak ele alınıp, bulgular ve yorumlar kısmında değerlendirilmiştir.

Araştırmada Yamaha YDP 140 dijital piyano (deney ve kontrol grupları için) ve Synthesia programı (deney grubu için) kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Ara gözlem formları, eğitimin 4. ve 8. haftalarının sonundaki hedef davranışlar düşünülerek oluşturulmuş, yargısal ölçmeden yararlanılarak “çok iyi, iyi, orta, kötü” olarak derecelendirilmiştir.

Birinci ara gözlem 4. haftanın sonunda yapılmıştır. Her iki grubun değerlendirilmesinde; piyanoda oturuş, duruş ve el pozisyonuna, nota sürelerine, suslara, doğru nota çalmaya ve değiştirici işaretlere dikkat edilmesi kriterleri belirlenmiş, bu kriterler doğrultusunda birinci ara gözlem formu oluşturulmuştur. İkinci ara gözlem 8. haftanın sonunda yapılmıştır. Her iki grubun değerlendirilmesinde; doğru nota çalmaya, suslara, gürlük terimlerine, sekizlik notalara, cümle bağına ve değiştirici işaretlere dikkat edilmesi kriterleri belirlenmiş, bu kriterler doğrultusunda ikinci ara gözlem formu oluşturulmuştur. 4. ve 8. hafta ara gözlem formları, Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümünde piyano eğitimciliği yapan 1 öğretim görevlisi ve 1 öğretim elemanı tarafından değerlendirilmiştir.

Sontest için oluşturulan “piyano çalma becerisi değerlendirme formu”, eğitimin 12. haftasında ulaşılmak istenen hedef davranışlar düşünülerek beş kriterden (duruş, okuma, teknik, müzikalite, tempo) oluşturulmuş ve her bir kriter farklı puanlanıp toplamda 100 üzerinden değerlendirilmiştir. Sontest için belirlenen kriterler doğrultusunda deney ve kontrol grupları, Afyon Kocatepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümünde piyano eğitimciliği yapan 2 Dr. öğretim üyesi, 2 öğretim görevlisi ve 1 öğretim elemanı tarafından değerlendirilmiştir.

Araştırmada sontest verileri, SPSS istatistiksel paket programı kullanılarak elde edilmiştir. Deney ve

kontrol gruplarının gözlem sayıları küçük olduğu için, bu grupların karşılaştırılmasında parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır.

Bulgular

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

“Deney ve kontrol gruplarını oluşturan öğrencilerin 4. ve 8. hafta ara gözlem sonuçları arasında piyano çalma becerisi bakımından farklar var mıdır?” şeklinde belirlenen birinci alt probleme yönelik bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo 1-11 arası, deney ve kontrol grubu olarak 2’ye, yeterlilik düzeyi olarak 4’e ayrılmıştır.

Birinci Ara Gözlem Formu Değerlendirmesi

Tablo 1. Eğitimin Dördüncü Haftasında Piyanoda Oturuş, Duruş ve El Pozisyonuna Dikkat Edilmesi Kriteri

Yeterlilik	Deney Grubu (5 Kişi)			Kontrol Grubu (5 kişi)		
	1.Uzman	2.Uzman	%	1.Uzman	2.Uzman	%
Çok İyi	1	1	20			
İyi	2	2	40			
Orta	2	1	30	3	3	60
Kötü		1	10	2	2	40
Toplam	5	5	100	5	5	100

Tablo 1 incelendiğinde, piyanoda oturuş, duruş ve el pozisyonuna dikkat edilmesi kriterinde deney grubu öğrencilerinin %20 çok iyi, %40 iyi, %30 orta, %10 kötü; kontrol grubu öğrencilerinin ise %60 orta, %40 kötü olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Uzmanlar, deney grubu ile ilgili gözlem yorumlarında; öğrencilerin, alıştırmaları çalarken parmaklarını tuşeye yatay olarak bastıklarını ve daha dikey basmaları gerektiğini vurgulamışlar, oturuş ve duruş pozisyonlarının gayet iyi olduğunu belirtmişlerdir. Kontrol grubu ile ilgili değerlendirme yorumlarında; genel olarak parmakların kırıldığını ve avuç içine büküldüğünü, tuşeye yatay basıldığını belirtmişlerdir. Bir öğrencinin bileğini biraz havaya kaldırdığı, aynı zamanda oturusunun da kötü olduğu, yine bir öğrencinin parmaklarını çok sıkı tuttuğu ifade edilmiştir.

Tablo 2. Eğitimin Dördüncü Haftasında Alıştırma İçinde Nota Sürelerine Dikkat Edilmesi Kriteri

Yeterlilik	Deney Grubu (5 kişi)			Kontrol Grubu (5 kişi)		
	1.Uzman	2.Uzman	%	1.Uzman	2.Uzman	%
Çok İyi						
İyi	1	1	20	2	1	30
Orta	3	2	50	1	2	30

Kötü	1	2	30	2	2	40
Toplam	5	5	100	5	5	100

Tablo 2’de yer alan, alıştırma içinde nota sürelerine dikkat edilmesi kriterinde deney grubu öğrencileri, %20 iyi, %50 orta, %30 kötü; kontrol grubu öğrencileri ise; %30 iyi, %30 orta, %40 kötü olarak değerlendirilmiştir.

Uzmanların deney grubu öğrencileri için genel yorumları; metronomu dinlemedikleri ve bu nedenle piyano tuşesine erken bastıkları şeklindedir. Kontrol grubu öğrencileri için genel yorumlar ise, dört öğrencinin metronomu dinlemediği, bazen hızlandıkları, bazen de yavaşladıkları, fakat bir öğrencinin metronomu iyi dinlediği şeklindedir.

Bu değerlendirmelerde, ikinci uzmanın her iki grubun performansını aynı oranda değerlendirdiği görülmektedir.

Tablo 3. Eğitimin Dördüncü Haftasında Alıştırma İçinde Geçen Suslara Dikkat Edilmesi Kriteri

Yeterlilik	Deney Grubu (5 Kişi)			Kontrol Grubu (5 kişi)		
	1.Uzman	2.Uzman	%	1.Uzman	2.Uzman	%
Çok İyi	3	2	50	5	5	100
İyi	1	2	30			
Orta	1		10			
Kötü		1	10			
Toplam	5	5	100	5	5	100

Tablo 3’deki verilere göre, alıştırma içinde geçen suslara dikkat edilmesi kriterinde deney grubu öğrencileri %50 çok iyi, %30 iyi, %10 orta, %10 kötü; kontrol grubu öğrencileri ise %100 çok iyi olarak değerlendirilmiştir.

Uzmanlar deney grubu öğrencileri ile ilgili olarak; iki öğrencinin süreleri tam zamanında basmadığını ve bir öğrencinin de susları zamanından fazla uzattığını belirtmişlerdir. Kontrol grubu ile ilgili herhangi bir yorum yapılmamıştır. Kontrol grubundaki öğrenciler bu kriterde %100 başarı sergilediği için uzmanların herhangi bir görüş belirtme gereği duymadıkları düşünülmektedir.

Tablo 4. Eğitimin Dördüncü Haftasında Alıştırma İçinde Doğru Nota Basmaya Dikkat Edilmesi Kriteri

Yeterlilik	Deney Grubu (5 Kişi)			Kontrol Grubu (5 kişi)		
	1.Uzman	2.Uzman	%	1.Uzman	2.Uzman	%
Çok İyi	5	4	90	5	5	100
İyi		1	10			
Orta						
Kötü						
Toplam	5	5	100	5	5	100

Tablo 4’de, alıştırma içinde doğru nota basmaya dikkat edilmesi kriterinde deney grubu öğrencileri %90 çok iyi, %10 iyi olarak; kontrol grubu öğrencileri ise %100 çok iyi olarak değerlendirilmiştir. Uzmanlar deney ve kontrol grubu öğrencileri ile ilgili herhangi bir yorumda bulunmamışlardır. Bu değerlendirmelere göre hem deney hem de kontrol grubunda yer alan öğrencilerin doğru nota basmaya dikkat ettiği söylenebilir.

Tablo 5. Eğitimin Dördüncü Haftasında Alıştırma İçinde Değiştirici İşaretlere Dikkat Edilmesi Kriteri

Yeterlilik	Deney Grubu (5 Kişi)			Kontrol Grubu (5 kişi)		
	1.Uzman	2.Uzman	%	1.Uzman	2.Uzman	%
Çok İyi	2	2	40	2	2	40
İyi						
Orta						
Kötü						
Toplam	2	2	40	2	2	40

Tablo 5’te yer alan, alıştırma içinde değiştirici işaretlere dikkat edilmesi kriterinde, deney ve kontrol grubu öğrencileri %40 çok iyi olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 5’te yer alan kriterin uzmanlar tarafından değerlendirilebilmesi için, öğrencilerin çalmış oldukları parça içerisinde değiştirici işaretin olması gerekmektedir. Çaldıkları parça içinde değiştirici işaret olmayan 6 öğrenci, bu değerlendirme dışında tutulmuş, 4 öğrenci uzmanlar tarafından değerlendirilmiştir.

Bu değerlendirmelere göre, hem deney hem de kontrol grubunda yer alan toplam 4 öğrencinin değiştirici işaretlere dikkat ettiği söylenebilir.

İkinci Ara Gözlem Formu Değerlendirmesi

Çalışmanın 4. ve 8. haftaları arasında planlanan kazanımlarda, ilk dört haftadaki kazanımlara ek olarak gürlük terimlerinin, cümle bağının ve sekizlik nota süresinin öğretilmesi hedeflenmiştir. İkinci ara gözlemler 8. haftanın sonunda yapılmıştır.

Tablo 6. Eğitimin Sekizinci Haftasında Alıştırma İçinde Doğru Nota Basmaya Dikkat Edilmesi Kriteri

Yeterlilik	Deney Grubu (5 Kişi)			Kontrol Grubu (5 kişi)		
	1.Uzman	2.Uzman	%	1.Uzman	2.Uzman	%
Çok İyi	3	3	60	5	5	100
İyi	1	1	20			

Orta						
Kötü	1	1	20			
Toplam	5	5	100	5	5	100

Tablo 6’da, alıştırma içinde doğru nota basmaya dikkat edilmesi kriterinde deney grubu %60 çok iyi, %20 iyi, %20 kötü; kontrol grubu %100 çok iyi olarak değerlendirilmiştir.

Uzmanlar, deney grubundan iki öğrencinin uzatma bağına dikkat etmediğini belirtmişler, gruptaki diğer öğrenciler hakkında yorum yapmamışlardır. Kontrol grubu öğrencileri ile ilgili herhangi bir yorumda da bulunulmamıştır.

Tablo 4 ve Tablo 6’da, alıştırma içinde doğru nota basmaya dikkat edilmesi kriteri karşılaştırıldığında, deney grubunun %90 çok iyiden, %60’a gerilediği görülmektedir. Deney grubuna 10. sınıftan dört öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerin piyano çalışmaları sınav haftasına rastladığından, çalışmalarının verimli olması düşünülmektedir. Kontrol grubunun ise yeterlilik oranlarının değişmediği görülmektedir.

Tablo 7. Eğitimin Sekizinci Haftasında Alıştırma İçinde Geçen Suslara Dikkat Edilmesi Kriteri

Yeterlilik	Deney Grubu (5 Kişi)			Kontrol Grubu (5 kişi)		
	1.Uzman	2.Uzman	%	1.Uzman	2.Uzman	%
Çok İyi	3	2	50	4	4	80
İyi		1	10			
Orta				1	1	20
Kötü	1	1	20			
Toplam	4	4	80	5	5	100

Tablo 7’de, alıştırma içinde geçen suslara dikkat edilmesi kriterinde, deney grubu %50 çok iyi, %10 iyi, %20 kötü; kontrol grubu ise %80 çok iyi, %20 orta olarak değerlendirilmiştir.

Sus işaretleri deney grubundaki bir öğrencinin alıştırmasında yer almadığından, bu öğrenci değerlendirme dışı bırakılmıştır. Uzmanlar, deney grubundaki bir öğrencinin, suslara daha fazla dikkat etmesi gerektiğini belirtmişler; kontrol grubundan da bir öğrencinin üç vuruşluk notaları uzattığı için suslara dikkat etmediği yorumunda bulunmuşlardır.

Tablo 3 ve Tablo 7 karşılaştırıldığında, deney grubunun 8. hafta performanslarının, 4. haftaya göre düşük olduğu tespit edilmiştir. Kontrol grubunda ise bir öğrencinin yeterlilik oranının çok iyi’den orta yeterliğe düştüğü görülmektedir.

Tablo 8. Eğitimin Sekizinci Haftasında Alıştırma İçinde Geçen Gürlük Terimlerine Dikkat Edilmesi Kriteri

Yeterlilik	Deney Grubu (5 Kişi)			Kontrol Grubu (5 kişi)		
	1.Uzman	2.Uzman	%	1.Uzman	2.Uzman	%
Çok İyi						

İyi				1	1	20
Orta				1	1	20
Kötü	5	5	100	3	3	60
Toplam	5	5	100	5	5	100

Tablo 8'de yer alan, alıştırmada geçen gürlük terimlerine dikkat edilmesi kriterinde deney grubu %100 kötü; kontrol grubu ise %20 iyi, %20 orta, %60 kötü olarak değerlendirilmiştir.

Uzmanların deney grubu hakkındaki görüşleri; bir öğrencinin tam olmasa da alıştırmada gürlük terimlerine dikkat etmeye çalıştığı, diğer öğrencilerin dikkat etmediği şeklindedir. Bu kriterde deney grubunun %100 kötü çıkmasının nedeni, araştırmacı tarafından oluşturulan MIDI dosyalarının, alıştırmaların nüanslarına uyularak değil, mezzoforte (mf) olarak oluşturulmasıdır. Böylece Synthesia programı, öğrencilerin çalışma sırasında yaptığı nüanslardan etkilenmeyip, mf olarak ses çıkarmaktadır. MIDI dosyaları nüans terimleri ile kaydedilseydi, program tarafından çalışma sırasında uygulanıp var sayılacaktı. Böylece Tablo 8'deki deney grubu verileri %100 çok iyi olarak çıkacaktı. Fakat bu uygulamada nüanslar öğrenciler tarafından değil, program tarafından otomatik olarak yapılacak ve öğrencilere bir kazanım sağlamayacaktı. Bundan dolayı, alıştırma nüansları mf olarak uygulanmış ve çalınan tüm parçalar mf olarak duyulmuştur. Deney grubu öğrencileri, nüans terimlerini alıştırmalarına uygulamaya çalışsalar bile, Synthesia programından geri dönüt alamamakta ve öğrencilerin nüans duyguları gelişmemektedir. Bu bilgi değerlendirme verilerini etkilememesi için uzmanlar ile paylaşılmamıştır.

Uzmanların kontrol grubu hakkındaki görüşleri, nüans farklılığını daha net yapmaları gerektiği yönündedir.

Tablo 9. Eğitimin Sekizinci Haftasında Alıştırmada İçinde Sekizlik Notalara Dikkat Edilmesi Kriteri

Yeterlilik	Deney Grubu (5 Kişi)			Kontrol Grubu (5 kişi)		
	1.Uzman	2.Uzman	%	1.Uzman	2.Uzman	%
Çok İyi	3	4	70	2	2	40
İyi	1	1	20	1		10
Orta	1		10		1	10
Kötü						
Toplam	5	5	100	3	3	60

Tablo 9'da, alıştırmada içinde sekizlik notalara dikkat edilmesi kriterinde deney grubu öğrencileri %70 çok iyi, %20 iyi, %10 orta; kontrol grubu ise %40 çok iyi, %10 iyi, %10 orta olarak değerlendirilmiştir. Kontrol grubundaki iki öğrencinin alıştırmalarında sekizlik nota olmadığından, bu öğrenciler değerlendirmeye dahil edilmemiş, kontrol grubundan 3 öğrenci değerlendirilmiştir.

Uzmanlar, deney grubundan bir öğrencinin uzatma bağına, kontrol grubundan bir öğrencinin de metronoma dikkat etmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Tablo 2'de alıştırmaların nota süresine dikkat edilmesi ve Tablo 9'da alıştırmada içinde sekizlik notalara

dikkat edilmesi kriterleri ölçülmektedir. Bu nedenle, bu iki kriterin birbirlerine yakın olduğu düşünülerek değerlendirme yapılmıştır. Buna göre, deney ve kontrol gruplarının yeterlilik oranlarının 8. haftada arttığı düşünülmektedir.

Tablo 10. Eğitimin Sekizinci Haftasında Alıştırma İçinde Cümle Bağına Dikkat Edilmesi Kriteri

Yeterlilik	Deney Grubu (5 Kişi)			Kontrol Grubu (5 kişi)		
	1.Uzman	2.Uzman	%	1.Uzman	2.Uzman	%
Çok İyi				2	2	40
İyi	1		10			
Orta	1	1	20	1		10
Kötü	3	4	70		1	10
Toplam	5	5	100	3	3	60

Tablo 10'da, alıştırma içinde cümle bağına dikkat edilmesi kriterinde deney grubu %10 iyi, %20 orta, %70 kötü; kontrol grubu %40 çok iyi, %10 orta, %10 kötü olarak değerlendirilmiştir. Kontrol grubundaki iki öğrencinin alıştırmasında cümle bağı olmadığı için bu öğrenciler değerlendirmeye alınmamıştır.

Uzmanlar deney grubundan dört öğrencinin, kontrol grubundan da bir öğrencinin cümle bağına daha çok dikkat etmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Synthesia programında notalar yerine akan bloklar olduğu için cümle bağı gösterilememektedir. Bu nedenle alıştırmadaki cümle bağları öğrencilere ezberletilmeye çalışılmıştır. Parça üzerinde herhangi bir hatırlatıcı olmadığından dolayı, deney grubunun verileri kontrol grubuna göre daha düşük çıkmıştır.

Tablo 11. Eğitimin Sekizinci Haftasında Alıştırma İçinde Değiştirici İşaretlere Dikkat Edilmesi

Yeterlilik	Deney Grubu (5 Kişi)			Kontrol Grubu (5 kişi)		
	1.Uzman	2.Uzman	%	1.Uzman	2.Uzman	%
Çok İyi	3	3	60	3	3	60
İyi						
Orta						
Kötü						
Toplam	3	3	60	3	3	60

Tablo 11'de yer alan, alıştırma içinde değiştirici işaretlere dikkat edilmesi kriterinde deney ve kontrol grubu öğrencilerinin hepsi "çok iyi" olarak değerlendirilmiştir. Uzmanlar, deney ve kontrol grubu ile ilgili herhangi bir yorumda bulunmamışlardır. Bu nedenle öğrencilerin alıştırma içinde geçen değiştirici işaretlere dikkat ettikleri düşünülmektedir.

Her öğrenci değiştirici işaretleri daha önceki haftalarda görmüştür, fakat öğrenciler eğitimin 8. haftasında en son çaldıkları parçalardan sorumlu tutulmuşlardır. Dolayısıyla bu kriterde,

alıştırmalarının içerisinde değiştirici işaret yer alan 6 öğrenci değerlendirilmiştir.

Tablo 5 ve Tablo 11 karşılaştırıldığında, bu kriterde hem deney hem de kontrol grubu öğrencilerinin yeterli oranlarının aynı kaldığı görülmektedir.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

“Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin son test puanları arasında piyano çalma becerisi bakımından anlamlı bir fark var mıdır?” şeklinde belirlenen ikinci alt probleme yönelik bulgular aşağıdaki gibidir:

Tablo 12. Eğitimin On İkinci Haftasında (Son Hafta) Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Karşılaştırılması

Kriterler	Deney Grubu		Kontrol Grubu		P değeri
	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma	
Duruş	11,72	2,18	10,05	2,63	0,413
Okuma	14,24	2,21	15,20	,85	0,413
Teknik	21,72	3,01	21,50	2,38	0,730
Müzikalite	11,24	1,41	10,80	3,40	1,000
Tempo	8,68	2,36	9,90	2,75	0,413
Ortalama Puan	13,52	1,96	13,49	1,78	1,000

Yokluk hipotezi (null hypothesis): Deney ve kontrol grubu öğrencileri arasında Tablo 12’de yer alan istatistiksel verilerde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Sonuç, tüm değişkenler için (duruş, okuma, teknik, müzikalite, tempo) yokluk hipotezi kabul edilir. Yapılan bağımsız örneklemler Mann-Whitney U Testi sonucunda, deney ve kontrol grupları arasında duruş, okuma, teknik, müzikalite, tempo ve ortalama puan açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Buna göre deney ve kontrol grubu öğrencilerinin son test puanları arasında piyano çalma becerisi bakımından anlamlı bir fark olmadığı ortaya konmuştur.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada, piyano eğitiminde Synthesia programının öğrencilerin piyano çalma becerisi üzerindeki etkisini belirleyebilmek için 12 haftalık bir piyano eğitim programı uygulanmıştır. Uygulama çıktıları uzmanlar tarafından değerlendirilmiş ve birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

- Deney grubunun 4. ve 8. hafta kriterleri kendi içinde değerlendirildiğinde; çok küçük farkların olduğu ya da performansların değişmediği görülmektedir.
- Kontrol grubunun 4. ve 8. hafta kriterleri kendi içinde değerlendirildiğinde; çok küçük farkların olduğu ya da performansların değişmediği görülmektedir.
- Deney ve kontrol gruplarının 4. ve 8. hafta kriterleri karşılaştırıldığında; gruplar arasında küçük farklılıkların olduğu, bazı farklılıkların da Synthesia programından kaynaklandığı dikkati çekmektedir.
- Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin 12. hafta sonunda yapılan değerlendirme sonucunda elde

edilen puanları arasında piyano çalma becerisi bakımından anlamlı bir farklılığın olmadığı ortaya koyulmuştur.

Bütün bu sonuçlar değerlendirildiğinde deney ve kontrol grupları arasında bir farktan söz edilememektedir. Fakat, 12 hafta sonunda öğrencilerin Selmin Tufan ve Enver Tufan tarafından hazırlanan “Piyano Metodu 1” (2014) kitabında geldikleri düzeylere bakıldığında, deney grubu öğrencilerinin kontrol grubu öğrencilerine göre daha ileri düzey parçaları çaldıkları görülmüştür. İlk kez piyano çalmaya başlayan öğrenciler ile aynı zamanda nota eğitimine de (kontrol grubu) başlandığında, öğrencilerin notayı takip etmede zorlandıkları ve parçayı çalarken deney grubundaki öğrencilere göre daha fazla durakladıkları dikkati çekmiştir. Aynı zamanda öğrenciler bireysel çalışma saatlerinde parçayı kısımlara bölmekten ziyade, en baştan çalmayı alışkanlık haline getirebilmektedir. Synthesia programının piyano rulo ile takibi ve sağ ve sol el bloklarının reklendirilmesi, aynı zamanda klavye, nota etiketleri (Nota label: Oktav, parmak numaraları, skala numarası, İngilizce nota isimleri vb. gibi seçeneklerde kullanılan etiketler) gibi okumayı kolaylaştıran unsurları olduğundan öğrencilere kolaylık sağladığı düşünülmektedir. Ayrıca, öğrencilerin Synthesia programı ile bireysel çalışma yaparken, çalışmalarını “looping” (çalışılmak istenilen ölçüleri işaretleyerek, yalnızca o pasajların tekrar tekrar çalınıp, çalışmasını sağlamak) özelliğini kullanarak daha sağlıklı olarak tekrar edebilmeleri sağlanabilmektedir. Buradan da böyle bir çalışmanın daha uzun soluklu denemesi durumunda farklı sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir.

Amacı, MIDI eşliklerinin ve bilgisayar destekli öğretim (CAI) klavye teknolojisinin grup piyano eğitimi alan üniversite öğrencilerinin performans doğruluğu ve tutumları üzerine etkisini araştırmak olan çalışmada Ajero (2007), iki grup öğrenciyle çalışmıştır. Bir grubu MIDI eşlikleri aracılığıyla, diğer grubu da Guide Mode (MIDI dosyaları bulunan Guide Mode, CAI olarak kabul edilir) aracılığıyla çalıştırmıştır. Ön test ve son testten elde ettiği verileri ritim ve aralık ölçütlerine göre değerlendirmiştir. Araştırma sonuçlarında, Guide Mode ve MIDI eşliklerinin, grup piyano öğrencilerinin performansını artırma potansiyeline sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Guide Mode, piyanistlerin standart bir MIDI dosyasıyla birlikte çalmasına izin veren ve piyanistlere doğru tuşlara basmaları için görsel bir ipucu sağlayan bir işlevdir. Piyanist doğru tuşlara basmadığında, MIDI eşlik durur ve tuşların arkasındaki kılavuz ışıkları doğru tuşa basılana kadar yanıp söner. Synthesia programında da, Guide Mode özelliğine benzer bir uygulama olan Melody Pratiği kullanılmaktadır. Öğrenci notayı çalmadığında ya da yanlış notaya bastığında akan bloklar durur ve ilerlemez. Notaya doğru basıldığında ise bloklar ilerlemeye devam eder. Ajero'nun çalışmasında da ortaya çıktığı gibi bu özelliklerle çalışmak, öğrencinin performansının artmasında önemli bir etkidir.

Nichols (2014) “The Effect of SmartMusic on Student Practice” (SmartMusic'in Öğrenci Çalışması Üzerindeki Etkisi) başlıklı doktora tezinde, etkileşimli müzik egzersiz yazılımlarından (interactive music practice software-IMPS) olan ‘SmartMusic’ programının, öğrencilerin çalışma alışkanlıklarına ve motivasyonlarına olan etkisini incelemeyi amaçlamıştır. 12 hafta süren çalışmada, deney (SmartMusic-SM) grubuna n=19, kontrol grubuna n=19 katılımcı alınmıştır. SM grubu öğrencileri çalışmalarını SmartMusic programı üzerinden uygulamışlardır. Çalışma sonucunda, SmartMusic online çalışma programının, öğrenci motivasyonu üzerinde etkisi olmasa da, öğrencilerin çalışma saatlerini artırdığı ortaya çıkmıştır. Programın, uygulamayı eğlenceli hale getirip öğrencileri evde pratik yapmaya motive

edebileceği düşünülmektedir. Synthesia programıyla da öğrencinin, hem looping özelliği hem de melody ve ritim pratiği aracılığıyla çalışmalarını daha zevkli hale getirip geri bildirim sağlayabileceği; ayrıca programın, geleneksel piyano eğitimi ile birlikte kullanıldığında öğrencinin piyano çalma beceresine daha büyük katkıları olacağı düşünülmektedir.

Phillips (2016), "Piano Rolls and Contemporary Player Pianos" (Piyano Ruloları ve Çağdaş Piyano Çalarlar) başlıklı doktora tezinde; piyanistlerin, Ampico ve Duo-Art üretebilen piyanolar aracılığıyla piyano ruloya kaydedilen performanslarını, niceliksel ve niteliksel veriler ile müzik katalogları oluşturmayı, bir piyano rulosu kaydının üretilmesiyle ilgili teknolojilerin ve ilkelerin incelenmesi yoluyla piyano rulo kayıtlarının doğasında bulunan sınırlamaları tanımayı, piyano rulolarını arşivleme metodolojilerini incelemeyi, bir piyano rulo performansının ham MIDI dosyasına kaydetmeyi amaçlayan analog rulo okuma ekipmanına uygulanabilir kriterler belirlemeyi, piyano rulolarının ham MIDI dosyalarını modern MIDI enstrümanlarıyla kullanıma uygun bir forma dönüştürmek için metodolojiler geliştirmeyi hedeflemiştir. Çalışmanın sonunda, 1870'den önce doğmuş yaklaşık 100 piyanistin performansına dair belgeler sunulmuş ve 6.500'den fazla piyano rulo, MIDI dosyalarına aktarılmıştır. Piyano ruloya, dinamik nüanslar ve dokunma efektleri veya nota uzatma pedalının karmaşık hareketlerini içeren pedal çevirme efektleri kaydedilememesine rağmen, özellikle perde ve ritim kayıtlarının çoğunun orijinal halini koruduğu kanaatine varılmıştır. Piyano rulo, Synthesia programının temel yapısının bir parçasıdır. Bu kayıt türünün, dikey akan blok şekilleri Synthesia programı tarafından eğitimde uygulanabilmiştir. MIDI dosyaları, hâla eski piyano rulo prensipleriyle çalıştığı için, tarihsel nota yazılarının (şuan kullanılan nota yazısı), finale uygulamasında yazılıp, MIDI dosyalarına çevirilip daha sonra Synthesia programı içerisinde görsele dönüştürülmesi açısından bu çalışma Phillips'in çalışmasıyla ilişkilidir.

Bilgisayar destekli piyano öğretiminin öğrencinin bireysel performansı üzerindeki etkilerini araştıran çalışmada Kalkanoğlu (2018), bilgisayar destekli piyano eğitiminin öğrenci performansı üzerine olumlu katkı sağladığı, çok fazla imkân sunduğu, öğrencinin hayal gücünü canlandırdığı, ayrıca öğretimde verimliliği ve motivasyonu artırdığı sonuçlarına ulaşmıştır. Piyanoya özellikle amatör olarak başlayanlar için Synthesia programı, piyano rulo sistemiyle kolaylık sağlamaktadır. Çünkü çalıcı, nota okuma çabasına girmeyip, akan renkli blokları takip ettiği için çalması kolaylaşmaktadır. Bunun da özellikle küçük yaşta öğrenciler üzerinde motivasyon sağlamak açısından etkili olacağı düşünülmektedir. Program, bir video oyunu olarak tasarlandığından, görsel açıdan da birçok kolaylık sağlamaktadır.

Unutulmaması gereken bir şey var ki, o da gerek geleneksel eğitim ortamındaki öğretmen ve öğrenci etkileşiminin yerini, gerekse akustik piyanonun yerini hiçbir şeyin alamayacağıdır. Ancak, teknolojinin sunduğu kaynaklar, piyano eğitimine farklı yaklaşımlar getirmektedir. Herkes müzik teknolojisini kullanmayı seçmeyebilir, ancak teknolojinin eğitime olan olumlu etkileri de göz ardı edilmemelidir. Geleneksel müzik eğitimi, teknolojinin kullanımı ile artık daha etkili ve çok boyutlu bir hale gelmiş, yeni teknolojiler müzik öğrenme ortamını 'teknolojik öğrenme merkezi'ne dönüştürmüştür (Kasap, 2007; Kasap, 2006). Amaç, geleneksel müzik eğitimi ortadan kaldırmak değil, aksine geleneksel müzik eğitimi teknolojinin sunduğu olanaklar ile desteklemek olmalıdır. Çünkü teknoloji bizlere, eğitimin

her alanında kaliteli ve etkili bir öğrenme için çok büyük olanaklar sunmaktadır.

Öneriler

1. Öğretmenler, öğrencilerinin ilgisini çekmek ve piyanoya farklı bakış açıları geliştirmek için, bu vb. piyano öğretim programlarını derslerinde ek olarak kullanabilirler.
2. Synthesia programı içerisinde oluşturulan derslerde nüanslar MIDI içeriğine yazıldığından dolayı, bu nüanslar çalışma sırasında otomatik olarak seslendirilir. Bundan dolayı öğrenci nüans yapmayı öğrenemez. Bu programı kullanan öğrencilere, ek olarak müzikalite çalışmaları yapmaları önerilmektedir.
3. Synthesia programının geliştiricileri, programda cümle bağlarının gösterilmesini sağlamalıdır.
4. Synthesia programının geliştiricileri tarafından programa Türkçe dil seçeneği eklenerek, Türk öğrenciler için kullanımı daha kolay hâle getirilmelidir.
5. MIDI paylaşım platformu oluşturularak, birçok kişi tarafından yazılan derslerin paylaşımı ve kullanımı sağlanabilir.
6. Profesyonel müzik eğitimi veren kurumlarda bu çalışma tekrarlanarak, profesyonel piyano eğitiminde nasıl sonuçlar doğuracağı gözlemlenebilir.

Yazar Katkıları

Çalışmaya 1. Yazar %60, 2. Yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Piyano Eğitiminde Synthesia Programının Öğrencilerin Piyano Çalma Becerisi Üzerindeki Etkisi” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ajero, M. (2007). *The effects of computer-assisted keyboard technology and MIDI accompaniments on group piano students' performance accuracy and attitudes*. Doctoral dissertation. University of Oklahoma, Graduate College, Oklahoma. <https://shareok.org/bitstream/handle/11244/1271/3284124.PDF?sequence=1>
- Alkan, C. (1997). *Eğitim Teknolojisi*, (5. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, (3. Baskı). Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Arfib, D., Couturier, J. M., & Kessous, L. (2005). Expressiveness and digital musical instrument design. *Journal of New Music Research*, 34(1), 125-136. DOI:[10.1080/09298210500124273](https://doi.org/10.1080/09298210500124273)
- Arslan, A. (2006). Bilgisayar destekli eğitim yapmaya ilişkin tutum ölçeği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 34-43. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuefd/issue/13718/166055>
- Beşer, U. (2010). *Müzik eğitiminde teknoloji kullanımının müzik eğitimcileri açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya. <https://hdl.handle.net/20.500.12619/93034>

- Corbellotti, F. (1650). *Athanasii Kircheri Fvldensis E Soc. Iesu Presbyteri Musvrgia Vniversalis Sive Ars Magna Consoni Et Dissoni*. Babel.hathitrust
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=nc01.ark:/13960/t7mp6932h&view=1up&seq=1123>
- Costa, N.P. (2012). *Off the Record: Performing Practices in Romantic Piano Playing*: New York: Oxford Press.
- Eden, A. (2006). *Müzik üretiminde bilgisayar teknolojisinin kullanılmasının araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=-L8ilcwn9ZRRc_YMKxXW1qDFJT_l6uWNdiuovdh5GnKM9r3OPEg72BKmSFWPK23b
- Gürman, U. (2019). *Piyano eğitiminde Synthesia programının öğrenci başarısı üzerine etkisi: Kahramanmaraş ili Nurhak ilçesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=T1mWGp9MngYYkCSgiJvtVnToHcxplwCTaqC8ysCGRj7rjzXSoB5bjWrGqjjdgT3O>
- Güven, S. (2006). Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme dersinin kazandırdığı yeterlikler yönünden değerlendirilmesi (İnönü üniversitesi eğitim fakültesi örneği). *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 165-179. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26120/275167>
- İşman, A. (2003). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme, (1. Baskı). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Kalkanoglu, B. (2018). *Bilgisayar destekli piyano öğretiminin öğrenci performansı üzerindeki etkilerinin araştırılması (home concert xtreme örneği)*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=fS4sqEZr79C_n6ORk6MjFRHaIw_c4t5bqXMjRIFUMpmjzhUY-q2YicRKMcjEbTvG
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (33. Baskı). Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım.
- Kasap, B. T. (2006). İnternet ve yaşam boyu müzik eğitimi. *Müzed*, Kış,(15), 8-9.
https://www.muzikegitimcileri.net/bilimsel/makale/B-Tecimer_12.pdf
- Kasap, B. T. (2007). Piyano derslerinde teknolojinin kullanılması. *Orkestra Dergisi*, 387, 32-36.
https://www.muzikegitimcileri.net/bilimsel/makale/B-Kasap_10.pdf
- Kasap, B. T. (2007). Müzik Eğitiminde Teknolojik Yaklaşımlar. <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KASAP-Belir-Tecimer-M%C3%9CZ%C4%B0K-E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%C4%B0NDE-TEKNOLOJ%C4%B0K-YAKLA%C5%9EIMLAR.pdf>, Erişim Tarihi: 22.08.2022
- Keats, J. (2011). Del telar mecánico a la pianola y los primeros ordenadores (From the mechanical loom to the pianola and the first computers). *Investigación Y Ciencia*, Octubre,8,
<http://www.investigacionyciencia.es/investigacion-y-ciencia/numeros/2011/10/del-telar-mecnico-a-la-pianola-y-los-primeros-ordenadores-9185>, Erişim Tarihi: 26.08.2022.
- Levendoglu O. (2004). *Teknoloji Destekli Çağdaş Müzik Eğitimi*, 1924-2004 Musiki Muallim

- Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu Bildirisi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 7-10 Nisan 2004. <https://www.muzikegitimcileri.net/bilimsel/bildiri/O-Levendoglu.pdf>
- Nichols, B. D. (2014). *The effect of SmartMusic on student practice*. Doctoral dissertation. Kennesaw State University, Kennesaw, GA. https://digitalcommons.kennesaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=teachlead_doc_etd
- Önen, U. (2016). Ses Kayıt ve Müzik Teknolojileri, (9. Baskı). İstanbul: Çitlenbik Yayınları.
- Phillips, P. (2016). *Piano Rolls and Contemporary Player Pianos: The Catalogues, Technologies, Pianola* (2023). History Orchestrions. http://www.pianola.org/history/history_orchestrions.cfm
- Archiving and Accessibility*. Doctoral Dissertation. Historical Performance Unit Sydney Conservatorium of Music University of Sydney. <http://hdl.handle.net/2123/16939>
- Synthesiagame. (2023). Synthesia. <https://www.synthesiagame.com>
- Tufan, S. ve Tufan, E. (2014). Piyano Metodu 1, Ankara: Evrensel Müzik ve Yayınevi.
- Üçışık, S. ve Tuna, F. (2004). Orta öğretim kurumlarında coğrafya anlatım becerisinin bilgisayar destekli anlatımla geliştirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (9),97-118. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/456/3660>
- Wikipedia. (2023). Drum Mania V4. https://en.wikipedia.org/wiki/GuitarFreaks_and_DrumMania#/media/File:DrumMania_V4.jpg
- Wikipedia. (2023). Guitar Freaks and Drum Mania. https://en.wikipedia.org/wiki/GuitarFreaks_and_DrumMania
- Wikipedia (2023). Guitar Hero. https://en.wikipedia.org/wiki/Guitar_Hero
- Wikipedia. (2023). Guitar Hero jpg. https://en.wikipedia.org/wiki/Guitar_Hero#/media/File:Guitarhero-screen.jpg
- Wikipedia. (2023). Keyboardmania. <https://en.wikipedia.org/wiki/Keyboardmania>

Extended Abstract

Synthesia is a program that aims to make piano education fun and easy on devices such as Ipads, tablets, computers using piano roll writing system. Besides the piano roll system, it also offers a note writing system as visual reading. This research is an experimental study aiming to comparing piano education given by Synthesia program and traditional piano education. In the research, "posttest control group model" was used.

The problem statement of the research is "What is the Effect of Synthesia Program on Students' Skills of Playing the Piano in Piano Education?" has been determined. Sub-problems of the study are presented below:

- *Are there any differences in the skills of playing the piano between the 4th and 8th week interim observation results of the students forming the experimental and control groups?*
- *Is there a significant difference between the post-test scores of the experimental and control group students in terms of their skills of playing the piano?*

The study group of the research consisted of 9th and 10th grade students studying at Kahramanmaraş Nurhak Multi-Program Anatolian High School in the 2017-2018 academic year, voluntarily selected for the experimental and control groups consisted of 10 students (experimental group [n=5] - control group [n= 5]).

Experimental group students are consisted of 4 girls, 1 boy; control group students are consisted of 3 girls and 2 boys. It was determined that the students did not play any instrument before, no one in their families could play any instruments, and that they did not have any health problems that would affect their music studies.

By reviewing the literature, the current piano teaching methods and various sources were examined, and the 12-week piano training program was prepared as a draft and presented to the expert views. In line with the guidance of the experts, some pieces in the book "Piano Method 1" (2014), prepared by Selmin and Enver Tufan for high school students, are taken as a basis. The determined pieces were written in the Finale music notation program, MIDI format output was taken by following the File/Export/MIDI File sequence and transferred to the Synthesia program. Later, experiment and control groups were formed. During the 12-week training period, the Synthesia program was used in the lessons with the experimental group students, and traditional piano training was in place for the lessons with the control group students. One-hour lessons per week with each student. Students were provided with the opportunity to practice in the music classroom created at the school (since there is no piano at home). The working hours of the experimental and control groups were kept constant on weekdays. Before starting the training, interim observation forms and "piano playing skill evaluation form" for the posttest were prepared and the forms were rearranged in line with expert views. Scope validity of the forms was provided by receiving expert views. In the 4th and 8th weeks of the training, interim observation video recordings were taken, evaluated by 2 experts and observation forms were filled. In the 12th week of the training, video recordings of the students were taken for the post-tests and the records were seen and scored by 5 experts. The data obtained were handled statistically and evaluated.

Interim observation forms were created by considering the target behaviors at the end of the 4th and 8th weeks of the training. The forms were rated as "very good, good, medium, and bad".

The first interim observation was made at the end of the 4th week. In the evaluation of both groups; the criteria of paying attention to the sitting, posture and hand position at the piano, the note durations, the rests, playing the correct note and the accidentals were determined. The second interim observation was made at the end of the 8th week. In the evaluation of both groups; the criteria of playing attention to playing the correct note, the rests, the dynamics, the eighth notes, the slurs and the accidentals were determined. The 4th and 8th week interim observation forms were evaluated by 2 experts who worked as piano teachers at Afyon Kocatepe University State Conservatory Music Department.

The "piano playing skill evaluation form" created for the posttest was formed in line with five criteria (posture, reading, technique, musicality, tempo) considering the target behaviors desired to be reached in the 12th week of the training and each criterion was scored differently and evaluated over 100 in total. The posttests were evaluated by 5 experts who worked as piano teachers at Afyon Kocatepe University State Conservatory Music Department.

In this research, post-test data was obtained by using SPSS statistical package program. Since the number of observations of the experimental and control groups is small, Mann-Whitney U Test, one of the non-parametric tests, was used to compare these groups.

As a result of the evaluations of the experts, a number of conclusions were reached:

- *Comparing the 4th and 8th week criteria of the experimental group within; It has been observed that differences were very small or the performances did not change.*

- *Comparing the 4th and 8th week criteria of the control group within; It has been observed that differences were very small or the performances did not change.*
- *Comparing the 4th and 8th week criteria of the experimental and control groups; it was draw attention that there were small differences between groups and some differences arise from the Synthesia program.*
- *It was revealed that there was no significant difference in the piano playing skills between the among the experiment and control group students at the end of the 12th week.*

When all these results are evaluated, one cannot talk about a difference between the experimental and control groups. However, at the end of 12 weeks, when we look at the progress from the level that students originally were to the level that the book "Piano Method 1" was introduced, one can see that the experimental group students played more advanced pieces than the control group students did.

Geliş Tarihi / Received Date
05.12.2022Kabul Tarihi / Accepted Date
04.03.2023**Opus Dei: Papalığın Şahsi Piskoposluğu¹***Opus Dei: A Personal Prelature of Papacy***Yakup PİRİ²****Öz**

Geçtiğimiz yüzyılda ortaya çıkmış bir tarikat olan Opus Dei, aynı zamanda Roma Katolik Kilisesi bünyesinde yer alan piskoposluklardan birisi, belki de en önemlisidir.

Opus Dei'nin Papalığın Şahsi Piskoposluğu olarak statüsü diğer piskoposluklardan farklı olarak bölgeye bağlı olmaması yönüyle hâlihazırda tektir. Bu dikkat çeken statüsünün yanı sıra; tarikatın kurucusu Josemaría Escrivá'nın teâmulilerin dışına çıkılarak ölümünden kısa bir süre sonra önce kutsanması sonra da aziz ilan edilmesi, Piskoposluğun kendi içinde dışarıya kapalı ve gizli bir yapı olması da Opus Dei'nin dikkatleri ve eleştirileri üzerine çekmesine neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, dünya üzerinde gerek dini gerek de seküler alanda oldukça etkin olan Opus Dei hakkında açıklayıcı ve objektif bilgiler sunarak, tarikatın ve üyelerinin dini düşünce ve uygulamalarının değerlendirilmesidir. Böylece tarikat üzerindeki örtünün kaldırılmasına katkı sunulmuş olacaktır. Çalışmada, olaylar ve kişiler ekseninde konunun işlenmesi ve tarihi çerçevesi ile arka planının ortaya konulabilmesi açısından tarihi inceleme yöntemiyle birlikte fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hristiyanlık, Katolik Kilisesi, Papalık, Opus Dei, Josemaría Escrivá de Balaguer

Abstract

Opus Dei, a cult that emerged in the last century, is also one of the prelatures within the Roman Catholic Church, perhaps the most significant one.

Opus Dei's status as the Papacy's Personal Prelature, unlike other prelatures, is not dependent on the region and is currently unique. With this remarkable status; The founder of the sect, Josemaría Escrivá, was first consecrated and then canonized shortly after his death, out of customs, the fact that the diocese is a closed and secret structure in itself caused Opus Dei to draw attention and criticism upon Opus Dei.

The purpose of this study is to evaluate the religious thoughts and practices of the sect and its members, by providing detailed and objective information about Opus Dei, which is very active in the world, both in the religious and secular fields. Thus, it will contribute to the removal of the veil on the sect.

¹ Bu makale, 2021 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Dr. Öğretim Üyesi Süleyman SAYAR danışmanlığında tamamlanan "Opus Dei Katolik Roma Kilisesi'nde Bir Piskoposluk" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa/TÜRKİYE, E-mail: yakuppiri@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0102-099X

In the study, a phenomenological approach has been adopted together with the historical analysis method in order to process the subject in the axis of events and people and to reveal the historical framework and background.

Keywords: *Christianity, Catholic Church, the Papacy, Opus Dei, Josemaría Escrivá de Balaguer*

Giriş

Dünyada iki milyardan üstünde müntesibi bulunduğu için Hıristiyanlık, genel olarak en çok sayıda inananı olan bir dindir. Hıristiyanlık içinde Katoliklik ise Ortodoks ve Protestan mezheplerine kıyasla dünya üzerinde daha çok sayıda (yaklaşık 1,1 milyar) Hıristiyan tarafından benimsenen ana mezheptir. Farklı coğrafyalardan çok sayıda insana hitap eden bir mezhepte farklı tarikatların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Opus Dei bu çoklu yapı içerisinde geçtiğimiz yüzyılda ortaya çıkan Katolik Kilisesi bünyesindeki tarikatların en önemlilerinden biridir.

Tarikatın tam ismi "Sociedad de la Santa Cruz de Opus Dei" (Kutsal Haç ve Tanrının İşi Topluluğu) olup kısaca "Opus Dei" olarak adlandırılmaktadır. Türkçe karşılığı "Tanrı'nın Eseri" veya "Tanrı'nın İşi" olarak verilmektedir. Kurucusu Josemaría Escrivá de Balaguer'dir. Opus Dei ifadesi terim anlamı ile, Katolik Kilisesinde Aziz Benedict tarafından ortaya konulan kurallara dayanan dini uygulamaları ifade etmektedir. "İsa Mesih'in rahiplik makamının uygulanması, halka açık ibadetler İsa Mesih'in mistik bedeni tarafından, yani baş ve üyeleri tarafından gerçekleştirilir" anlamına gelmektedir (Agamben & Kotsko, 2013: ix).

Tarikatın misyonu genel anlamda bütün sosyal sınıflara ait Hıristiyanlara, inançlarına uygun bir hayat tarzı sağlamak ve toplumun her kesiminde dindarlaşma olgusunu yaymak şeklinde ifade edilmektedir (Yel, 2000: 152).

Opus Dei, Katolik Kilisesi'nde mevcut olan piskoposluklardan Papa'nın Şahsi Piskoposluğu (*Prealatura Nullius*) olması nedeniyle ayrılır. İlk olarak II. Vatikan Konsili'nde ortaya çıkan Şahsi Piskoposluk makamı kilise hukuku açısından Hıristiyanlığın temel mesajının ve Hıristiyan inancı doğrultusunda bir hayat sürme düşüncesinin yayılmasına katkıda bulunabilecek yeni bir makam olarak tanımlanmıştır. Aslında piskoposluk bölgesel bir dinî yapıyı tanımlar. Şahsi Piskoposluk kavramı ise burada farklılaşmakta; bir bölgeye (*diocese*) bağlı olmayıp şahsa bağlı olan bir piskoposluğu ifade etmektedir (Yel, 2000: 157).

Opus Dei'nin düşüncesine göre kâinat Tanrı'nın en önemli eseridir. Tanrı'nın gerçekleştirdiği yaratma çalışmanın meyvesidir. Bunun için çalışma kutsanmış ve Tanrıdan gelen bir fiil olarak kabul edilmiştir. İnsan yaptığı iş ne olursa olsun Tanrıyı hoşnut etme ve ona hizmet etme farkındalığı içinde yapıyorsa bu işinin kutsanmasına sebep olacaktır. Özetle, Opus Dei'nin temel inanç esası, "İbadet et ve Çalış" şeklinde ifade edilebilir (Öktem, 2010: 20).

Escrivá, hayatı boyunca dua ederken ve vaaz ederken Kutsal Kitap'ı kullanmış ve onun sözleri ile dua etmiştir. Düzenli bir şekilde özellikle Yeni Ahit çoğunlukla olmak üzere Kutsal Kitap'tan okumalara ve yaklaşık beş dakikalık tefekkürler yapmıştır. Yaptığı bu uygulamayı da tarikatın müntesiplerine tavsiye etmiştir (Hahn, 2006: 110).

Opus Dei, esas hedef kitlesini oluşturan ve din adamı olmayan kişilere de hizmet etmesi itibarıyla Katolik tarikatlarından ayrılmaktadır. Bu farklı yönü tarikatı bir taraftan ilgi odağı haline getirmiş, bir

tarafından da eleştirilere hedef olmasına neden olmuştur. Opus Dei özellikle İtalya, İspanya ve ABD gibi Katolik sayısının yoğun olduğu ülkelerde çeşitli akademik ve aktüel çalışmalara konu olmuştur. Ülkemizde ise gerek Hıristiyan nüfusun azlığından gerekse Piskoposluğun resmi faaliyetlerinin bulunmamasından ötürü yeterince araştırılma yapılmayan bir konudur.

Dan Brown tarafından kaleme alınarak 2003 yılında yayımlanan Da Vinci Şifresi isimli kurgu roman, Opus Dei hakkında küresel çapta insanlarda bir farkındalık uyandırmıştır. Söz konusu kitap 2006 yılında aynı isimli bir filme de kaynaklık etmiştir. Da Vinci Şifresi'nde Opus Dei hakkında anlatılanların büyük bir kısmı makalemizde de görüleceği üzere gerçeklerle örtüşmektedir.

Josemaría Escrivá'nın Hayatı ve Azizlik Süreci

Josemaría Escrivá de Balaguer, 9 Ocak 1902 tarihinde kuzey İspanya'da yer alan Huesca'ya bağlı Barbastro'da doğmuştur. Resmi biyografisinde yer alan bilgiye göre, iki yaşında ölümcül bir hastalığa yakalanmış ve doktorların iyileşmesinden ümitlerini kestikleri bir zamanda, annesi Escrivá'yı Barbastro'ya yakın olan *Torreciudad Bakiresi*'ne şifa bulması temennisiyle ziyarette bulunmuş, Escrivá, bu ziyaret sonunda doktorların öngörülerinin aksine iyileşmiştir (Koçak, 2016: 11). Resmi kayıtlarda, Opus Dei'yi ilhamla kuracağı 1928 yılına kadar yaşamıyla ilgili başka ilgi çekici bir olaya rastlanmamaktadır. Diğer azizlerin biyografileri göz önüne alındığında, ileride önemli bir ruhani önder olacağına dair mucizevi işaretlerin bulunması beklenirken bunlar onun biyografisinde yoktur. Opus Dei'ye göre onun sırrı hayatının olağanüstü olmaması ve sahip olduğu yüksek karizmasıdır (Casanova, 1982: 142).

Rahip olmak isteyen çocukların 12 yaşından önce eğitime başlamalarına rağmen Escrivá 16 yaşında Logrono'da rahip eğitimi almaya başlamıştır (Casanova, 1982: 144). İlerleyen süreçte Aragon bölgesindeki Zaragoza'da San Carlos Rahip Okulu'nda dini öğrenimini sürdürmüştü; 1924 yılında babasının vefatı üzerine en büyük çocuk olarak ailenin sorumluluğunu üstlenmiştir (Flader, 2012: 222). Ailesini de alarak taşındığı Madrid'de hukuk fakültesine devam etmiştir. Bu durum, seküler alanlarda eğitim tamamlandıktan sonra ancak rahiplik eğitiminin alınabileceği şeklindeki tarikatın temel düşüncesine kaynaklık etmektedir (Casanova, 1982: 144).

Escrivá, 2 Ekim 1928 "Koruyucu Melekler Yortusu"nda ("*Guardian Angels Feast*"), gerçekleştirdiği inziva sırasında Tanrı'dan işaret aldığını iddia ederek Opus Dei'nin temellerini atmış; Tanrı'nın yüzyıllardır planladığı bir işi (*Opus Dei*) gördüğünü iddia ettiği bu olay, onun hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur (Allen, 2006: 64; Koçak, 2016: 12). O, öncelikle üniversite öğrencilerinden ve yakın arkadaşlarından oluşan bir çekirdek grup; sonrasında rahiplerden oluşan ikinci bir grup; 1930 yılı Haziran ayında ise Hastalar Vakfı yararına gerçekleştirilen bir etkinlikte tanıdığı memur ve işçilerden oluşan üçüncü bir grup kurmuştur (Friedlander, 2010: 22).

17 Temmuz 1936'da başlayan İspanya İç Savaşı sırasında, Madrid'den arkadaşları ile General Franco'nun karargâhının da bulunduğu Burgos'a geçmiştir. Burada geçirdiği süre boyunca Franco'ya manevi alanda danışmanlık yapması ve Franco destekçileriyle ilişkiler geliştirmesi sebebiyle ilerleyen süreçte eleştirilerin hedefi olmuştur (Demirci, 2019: 133).

Escrivá, savaşın bitiminde Madrid'e dönerek doktorasını bitirmiştir. 1940 yılında soyadını değiştirmek için başvuruda bulunmuş; avamî ve sıradan bulduğu "y Albas" olan asıl soyadını, daha asil ve aristokrat görünen "de Balaguer" olarak değiştirmiştir. Hz. İsa tarafından Simun'a kaya ("Petrus") unvanının verilmesini örnek alarak, en önemli yardımcısı Alvaro del Portillo'ya kaya ("Saxum") unvanını vermiştir (Yel, 2000: 154). 1946 yılında Roma'ya yerleşerek Lateran Üniversitesi'nde teoloji alanında doktorasını tamamlamış; Papa XII. Pius nezdinde en çok itimat edilen kişilerden biri olarak Vatikan'da çeşitli kademelerde görev yapmıştır (Yel, 2000: 154).

Escrivá 1948 yılında "Kutsal Haç Koleji"ni ("Holly Cross College"), 1952 yılında da Opus Dei için çok önemli bir eğitim kurumu niteliğine sahip "Navarra Üniversitesi"ni kurmuştur (Allen, 2006: 65). 1970 yılında Meksika'da, 1974 ve 1975 yıllarında ise Orta ve Güney Amerika'da geniş kitlelerin katıldığı toplantılar gerçekleştirmiş; Opus Dei'nin buralarda büyümesi için çalışmıştır (Yel, 2000: 154). Ölümünden üç ay önce, genel olarak tüm Hıristiyanların, özel olarak ise Opus Dei mensuplarının seküler konular karşısındaki tutumunun şöyle olması gerektiğini ifade etmiştir:

"Hem cennette hem de dünyada olmalıyız, cennetle dünya arasında değil; çünkü biz dünyaya aitiz. Dünyada ve cennette aynı anda olmalıyız! Cennette ve dünyada, Tanrı ile dolu geçirdiğimiz süre boyunca yaşamlarımızın nasıl olması gerektiğinin formülü budur. Fakat dünyaya ait olduğumuzu ve Rabbimizin hizmetinde kullanmak istediği toprak kaplar olduğumuzu unutmamalıyız." (Cummings, 1976: 541).

Escrivá Roma'da 26 Haziran 1975 tarihinde ölmüştür. 1981 yılında 69 kardinal ve 1300 piskoposun talebi ile azizlik süreci başlatılmış, hayatı ve çalışmaları detaylı olarak incelenmiş ve Papa II. Jean Paul tarafından 17 Mayıs 1992'de kendisine Kutsanmış (*Blessed*) unvanı verilmiştir. Sonrasında, azizliğine delil olarak ölümünün ardından pek çok mucize gerçekleştirdiği iddia edilmiştir. Bu iddialar da incelenerek yine Papa II. Jean Paul tarafından 6 Ekim 2002'de aziz ilan edilmiştir. Escrivá'nın, genel uygulamanın dışında, ölümünü müteakiben bu kadar kısa sürede aziz ilan edilme sürecinin tamamlanması Katolik Kilisesi'nde bir ilktir ve çeşitli eleştirilere konu olmuştur (Yel, 2000: 162).

Opus Dei'nin Tarihsel Gelişimi

Opus Dei, tarikatın iddiasına göre Escrivá tarafından 2 Ekim 1928 tarihinde Koruyucu Melekler Yortusu (*Guardian Angels Feast*) sırasında gelen ilahi bir davet ve görüm üzerine Madrid'de kurulmuştur. Piskoposluğun resmi dokümanlarına göre, Escrivá odasında inziva halinde dua ederken bir anda çan sesleri işitmiş ve Tanrı'nın yıllardır tasarladığı Opus Dei'yi tecrübe etmiş; genç ve tanınmayan alelade bir rahip iken Opus Dei'yi gerçekleştirmek için Tanrı tarafından çağrılmıştır (Casanova, 1982: 145; Koçak, 2016: 13).

Tarikata göre, Tanrı Escrivá'dan, günlük kazancını temin etmek için çalışan ve ruhban olmayan insanlara kendilerini Tanrı'ya adanmanın esas olduğu bir yol açmasını istemiştir. (Flader, 2012: 222) Escrivá, öğretisini şöyle açıklamaktadır:

"Opus Dei yaşamdaki herhangi bir durumun ve herhangi bir profesyonel çalışmanın, doğru olması ve doğru kalması koşuluyla Tanrı'ya götürebileceği gerçeğini kabul eder. Günlük yaşamımızı, profesyonel ve sosyal faaliyetlerimizi, -yaş veya koşullar ne olursa olsun- kutsallaştırarak ve havariliğin araçlarına dönüştürerek, Tanrı'ya kişisel bir adanmışlık

aracı haline getirebiliriz.” “Profesyonel işimiz, ilahi işimizin bir parçası, hem de çok önemli bir parçasıdır.” (Cummings, 1976: 540).

Opus Dei'nin ortaya çıkışı, Katolik Kilisesi bünyesindeki diğer tarikatlardan hayli farklıdır. Ancak uygulamada Dominikenler veya Fransiskanlar'den farklılıkları bulunmakla birlikte Kilise tarafından bir tarikat (*Ordre*) olarak tanımlanır (Öktem, 2010: 18).

Opus Dei'nin kurucusunun Escrivá olmadığı, onu kuranın bizatihi Tanrı olduğu Escrivá tarafından sıkça ifade edilmiştir. Öyle ki Tanrısal iradenin kendisine rağmen Opus Dei'yi kurduğunu çok defa söylemiştir (Bauer, 2016: 9). O, kendisi gibi mevcut dini öğreti ve uygulamaları yeterli görmeyen insanlarla paylaşmak üzere bir çağrı aldığını düşünmüştür. Rahiplik görevine devam ederken, aynı zamanda onu manevi önder olarak kabul eden üniversite öğrencilerinden bir topluluk oluşturmaya başlamıştır. Bu topluluk, genelde Madrid Üniversitesi'nde çalışan araştırmacılar ve öğrencilerden oluşmuştur. Isidoro Zorzano (ö. 1943), Juan Jiménez Vargaz (ö. 1997), Luis Gordon ve Ricardo Fernandez Vallespin (ö. 1988) topluluğun ilk mensuplarıdır (Koçak, 2016: 14). Opus Dei, İspanya'da yaşanan iç savaş sonrası İspanya'yı yeniden Hıristiyanlaştırmak ve zayıflayan Katolik kültürü tekrar inşa etmek amacıyla toplumun muhafazakâr kesiminde kendine yer bulmuş; politik olarak ise 1931 yılında kurulmuş önde gelen monarşist grup ve dergi ("*Acción Española*") ile aynı görüşte olduğunu ifade etmiştir (Mackenzie, 1973: 74).

Opus Dei, başlangıçta erkeklerden oluşan bir tarikat olarak kurulmuşken, Escrivá, 1930'daki Aziz Valentin Yortusu'nda, Ekmek Şarap Ayini esnasında Tanrı'nın tarikatta (ki o tarihte tarikatın henüz resmi bir ismi bulunmamaktadır) kadınlara yer vermesini söylediğini iddia etmiş ve bundan sonra tarikata kadınlar da üye olarak kabul edilmiştir (Hutchison, 2006: 75).

1931'de, İspanyol Parlamentosunda, Kilise ile hükümet arasındaki 1851 tarihli *Concordant* antlaşmasının bazı maddeleri yürürlükten kaldırılarak Kilise'nin sanayi, ticaret ve eğitim gibi alanlarda faaliyet göstermesi yasaklanmıştır. Akabinde ülke genelinde kiliselere ve kilise görevlilerine karşı şiddet ve gösteriler başlamış; Madrid civarında ve Endülüs bölgesinde birçok kilise tahrip edilmiştir. Bu karışıklık ortamında, diğer Katolik tarikatlar gibi Opus Dei de gerek faaliyet gerek genişleme bakımından gizliliğe ve dikkatli olmaya mecbur kalmıştır (Harmon, 1975: 71).

Escrivá, tarikata ait ilk evi bu baskı döneminde 1934 yılında Madrid'de, hukuk ve mimarlık okumak için üniversiteye hazırlanan öğrencilere hizmet vermek üzere kampüse yakın ve geniş bir dairede açmıştır. Ev (*Dya*) olarak adlandırılmakta olup, Hukuk ve Mimari (*Derecho y Arquitectura*) ibaresinin baş harflerinden oluşmuştur. Opus Dei üyeleri, kısaltmasının bu şekilde olmadığını; aslının "Dios y Audacia (Tanrı ve Cesur Kişi)" olduğunu ifade etmektedirler (Allen, 2006: 64). İç savaşın 1939 yılında General Franco tarafından kazanılmasından sonra, tarikat İspanya'da daha çok bilinmeye ve mensuplarının sayısını artırmaya başlamıştır. Madrid'e geri döndükten sonra Escrivá, "*Moncloa*" isimli yine öğrencilere yönelik başka bir ev açıp faaliyetlerine devam etmiş ve ev kısa bir zaman içinde erkek öğrencilere yönelik kolej ("*Colegio Mayor*") haline gelmiştir (Harmon, 1975: 75).

Madrid piskoposu Leopoldo Eijo, bazı kilise yetkililerinin ruhban olmayan kişilerin Tanrı'ya adanmış bir yaşamlarının olamayacağı görüşlerine rağmen, Opus Dei'yi 19 Mart 1941'de resmi (kanonik) olarak tanımıştır. Altı yıl sonra (1947), Vatikan Opus Dei'yi Şahsi Piskoposluk ("*Primum Institutum*") olarak kabul etmiştir. Yine 1947 yılında Escrivá, Papa'nın İç/Dâhilî Piskoposu unvanını almıştır. 1950 yılında

Opus Dei, Papalık makamı tarafından Şahsi Dahili Piskoposluk ("*Primum Intern Instituta*") olarak onaylanarak merkezini Roma'ya taşımıştır. Tarikat üyeleri, 1950'lerden itibaren, Escrivá'nın İspanya İç Savaşı ("Guerra Civil Española" 17 Temmuz 1936–1 Nisan 1939) dönemine dayanan General Franco ile geçmişi sebebiyle devlet idaresinde orta ve üst düzey yöneticiliklere hatta hükümette bakanlık görevlerine getirilmeye başlamış, bakanlar kurulundan 1974 yılında tamamen ayrılana kadar pek çok farklı bakanlıkta görev yapmışlardır (Koçak, 2016: 20).

Opus Dei, faaliyetlerine önce İspanya'da sonrasında ise Portekiz'de de çalışmalarını başlatmıştır. İlerleyen süreçte, İngiltere, İtalya, Fransa, Birleşik Devletler, Meksika, Almanya, İrlanda, Hollanda, İsviçre, Arjantin ve diğer Amerika ve Avrupa ülkelerinde faaliyetlerini yaygınlaştırmış; aynı anda Afrika, Avusturalya ve Uzak Doğu'da da çalışmalarını yürütmüştür (Harmon, 1975: 68). Bu ülkelerin tamamında ilk vakıfların ülkelerin başkent veya önemli üniversite kentlerinde kurulmuş olması dikkat çekicidir (Condon, 1957: 107).

Escrivá 1975 yılında vefat ettiğinde Opus Dei'nin idaresi yakın dostu ve sağ kolu Alvaro del Portillo tarafından yürütülmüştür. 1994 yılında Alvaro'nun da kalp krizi sonucunda vefat etmesi üzerine Escrivá'nın sekreteri de olan Javier Echevarría Rodríguez tarikatın başına geçmiştir; Rodríguez'in 2016'da vefatı üzerine ise Fernando Ocariz görevi devralmış ve hâlihazırda Opus Dei'nin piskoposluğunu yürütmektedir.

Opus Dei'nin, 2.100'ü din adamı olmak üzere farklı ülkelerden toplamda 95.000'den fazla üyesi bulunmaktadır (The Editors of Encyclopaedia Britannica, t.y.). Tarikatın kurulmuş olduğu İspanya'da üye sayısının en fazla olduğu görülmektedir. Üye sayısında İspanya'yı sırasıyla İtalya, İngiltere, İrlanda, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Meksika, İspanyol nüfuz alanı Orta ve Güney Amerika ülkeleri ile Japonya, Avustralya ve Filipinler takip etmektedir (Yel, 2000: 152).

Opus Dei, en başından beri Katolik Kilisesi içinde bir yer edinmeyi amaçlamıştır. Bu durum Escrivá tarafından şöyle ifade edilmiştir:

"Tanrı'nın isteğini yerine getirmek dışında hiçbir amacım olmadı... Her zaman, Opus Dei'nin 2 Ekim 1928'de doğduğu şehrin (Madrid) en sevilen Piskoposunun rızası ve şefkatli lütfu ile hareket ettim. Daha sonra, her zaman Vatikan'ın ve çalıştığımız yerlerin yargı makamlarının onayı ve teşvikiyle hareket ettim." (De Balaguer, 2008: 29 (n. 17)).

Araştırmacı yazar John L. Allen, Katolik inancını benimsemiş pek çok kişi Kilise'nin yumuşatılmış uygulamaları ile ruhsal hayatına devam ederken Opus Dei ve üyeleri için esas olanın Katolik Kilisesi ile hareket etmek, Kilise'nin ahlakî öğretilerinin tümünü uygulamak ve Kilise'ye sadakat olduğunu belirtmiştir. Çalışmasında işaret ettiği bir başka konu ise Opus Dei rahiplerinin rahip cübbesi giyme, günlük duaları okuma ve günah çıkarma uygulamalarındaki hassasiyetleridir. Yazara göre, diğer pek çok tarikatın aksine, ABD'de görevli hiçbir Opus Dei rahibi -ilgili kitabın yayımlandığı 2005 yılına kadar- cinsel taciz iddiası ile suçlanmamıştır (Allen, 2006: 12).

Opus Dei ve Katolik Kilisesi

Opus Dei Piskoposluğu Roma'da bulunmaktadır. Sosyal statülerinden bağımsız olarak Hıristiyanların gündelik yaşamları içinde yaptıkları işleri kutsallaştırmayı ve bu sayede inançlarıyla uyumlu ve tutarlı

bir yaşam sürmeyi savunmaktadır. Bu şekilde Kilise'nin mesajını yayma hizmetine yardımcı olmayı iddia etmektedir.

Opus Dei, İspanya ve genel olarak Avrupa'da Katolik Kilisesi'nin güç kaybetmeye başladığı, çalkantılı ve siyasal olarak istikrardan uzak bir dönemde ortaya çıkmış ve Kilise'nin, yitirdiği otoritesini tekrar kurmasına hizmet etmeye çalışmıştır. Tarikatın kurulduğu ilk yıllarda Escrivá, Katolik olmayan Hıristiyanların yanı sıra Hıristiyan inancına sahip olmayanların da Opus Dei ile çalışmasını arzu etmiştir. Fakat bu eşi görülmemiş talep II. Vatikan Konsili'nde yaşanan yumuşamaya kadar uzun bir süre Kilise tarafından uygun görülmemiştir. Escrivá'nın bu isteğinin altında yatan sebep; henüz Hıristiyan olmayan bireylerin Hıristiyan olarak kurtuluşa ulaşabileceği, Katolik Kilisesi'ne mensup olmayan Hıristiyanların ise hatalı veya eksik olan imanlarını tamamlamaya yönelik düşüncesidir (Ocariz, 2008: 123).

Resmi söylemiyle Opus Dei Piskoposluğu, Kilise'nin bir parçası olarak Papalığın evrensel misyonu kapsamında, manevi ve havariyel metotlar kullanarak üyelerinin Hıristiyan yaşamının farklı yönlerinin gelişimine katkı sağlamayı amaçladığını ifade etmektedir (Ocariz, 2008: 126). Escrivá bu amacı şu şekilde açıklamıştır: “İş (*Opus Dei*), kutsallık ve havariliğin bir yolu olarak aileleri, arkadaşları, sivil toplumun bir parçasını oluşturan Hıristiyanları, Mesih ile tanıştırmak için doğmuştur. Opus Dei'nin tek misyonu, İncil'den gelen kutsallık mesajını geçmişi, mesleği ne olursa olsun dünyada yaşayan ve çalışan herkes arasında yaymaktır. Bu kutsallık idealini kavrayanlar için İş (*Opus Dei*), manevi yardım ve onu uygulamaya koymaları için ihtiyaç duydukları teorik, manevi ve havariyel eğitim sunmaktadır.” (De Balaguer, 2008: 68-69 (n. 60)).

Opus Dei kendini Katolik Kilisesi'nin ilkelerine bağlı muhafazakâr bir yapı olarak değerlendirmekte olup, II. Vatikan Konsili sonucu alınan kararları Kilise'nin liberalleşmesi ve Katolik ilkelerinin yumuşatılması olarak değerlendirmiş; bu nedenle alınan kararların pek çoğuna muhalefet etmiştir. Bu nedenle Escrivá, konsil döneminin iki papası “XXIII. John” ve “VI. Paul” ile ciddi gerginlik yaşamıştır. Bu gerginlik nedeniyle, cemaatini alıp Ortodoks Kilisesi'ne katılmayı bile düşünmüştür. Ancak hem Ortodoks Kilisesi'nin ve Ortodoks cemaatin Opus Dei için yeterince büyük olmadığını farkına varması, hem de Papalığa bağlılık ilkesinin tarikatın temel esaslarından biri olması sebebiyle kilise değiştirmeye fikrinden henüz düşünce aşamasındayken vazgeçmiştir (Allen, 2006: 83; Yel, 2000: 164).

Opus Dei'ye göre; kutsal olmak sadece Roma Katolik Kilisesi yöneticileri ve azizlere ait bir ayrıcalık değildir. Hıristiyan inancına mensup her birey kutsal olabilir ve Opus Dei bu amaca hizmet etmektedir. Kişinin her türlü çalışmaları kutsallık ve dine adanma olarak düzenlenebilir. Bir Opus Dei üyesi olarak mühendis, tesisatçı veya öğretmen olmanız, yaptığınız işi Tanrı'ya adanmanıza engel değildir. Opus Dei üyeleri ve rahipler (ruhban) hayatlarını Tanrı'ya adarlar. Dolayısıyla üyelerin günlük yaşamları, tam olarak Tanrı'nın Eseri (“*Opus Dei*”) haline gelir (Bauer, 2016: 7).

Evren, Opus Dei'ye göre Tanrı'nın en büyük eseridir. Yaratma işi, Tanrı'nın çalışmasının sonucu ve mahsulüdür. Bu nedenle çalışma eylemi Tanrısal bir fiildir ve kutsaldır. Tanrı tarafından yaratılan şeylerin kutsal olması gibi, insanın çalışarak ortaya koyduğu şeyler de kutsal olmalıdır. İnsan işini ifa ederken hem insanlara hem de Tanrı'ya hizmet etmektedir. İnsan yapmış olduğu işi tanrısal bir adanma ve bilinçle yerine getiriyorsa söz konusu çalışması kutsaldır. Opus Dei'nin temel inanç esası “İbadet et ve Çalış” şeklinde üç kelime ile özetlenebilmekte (Öktem, 2010: 20); amacı ise, üyelerinin bireysel

olarak kutsallaştırılması şeklinde ifade edilebilmektedir. Tarikat, üyelerine münzevî ve öğretisel bir altyapı oluşturarak manevi hayatlarına yön vermektedir. Bahsedilen manevi hayat, kişi tarafından yapılmış olduğu işin ve gündelik yaşamın mümkün kıldığı kadarıyla yaşanır (Condon, 1957: 107).

Opus Dei'nin Kilise içerisinde papalar tarafından desteklendiği bilinmektedir. Örneğin, geniş kitleler tarafından sevilen "Papa XXIII. John"un, Escrivá'nın vefatının ardından kutsanmışlığının ilanı için kanonlaştırma sürecini hızlandırması eleştiri konusu olmuştur. Başka bir örnek de "Papa II. Jean Paul"ün Escrivá'ya ve tarikatının hedeflerine inancının tam olmasıdır. Papa'nın bu kayıtsız şartsız güveni Kilise'nin üst düzey bazı görevlilerini rahatsız etmiştir. Kardinal Enrique y Tarancon, Escrivá'ya çok hızlı ve yeterince araştırma süresi tanınmadan kutsallık statüsü verilmesinin ardından aleyhte deliller ortaya çıkması halinde, bu durumun Papalığı ve azizlik prosedürlerine olan güveni tehlikeye atabileceği konusunda Papa'yı uyarmıştır. Benzer şekilde tarikat hakkında onu ikaz eden birkaç piskopos Papa tarafından aşağılanmış ve cezalandırılmıştır (Pepper, 1992: 139). Escrivá'nın Azizlik Töreni için düzenlenen ayinin ardından, Papa II. Jean Paul, St. Peter Meydan'ında şu sözleri kullanarak Opus Dei'ye övgüsünü dile getirmiştir: "Aziz Josemaría, dünyayı Mesih ile kurtarmak için Hıristiyan yaşamının bir hizmet ve bir havarisellik gerektirdiğine kesin olarak inanmıştı. Dünyayı kurtarıcı bir aşk ile, tutkuyla sevdi. İşte bu nedenle öğretileri pek çok sıradan kişinin, inancın kurtarıcı gücünü ve dünyayı dönüştürme kapasitesini keşfetmesine yardımcı olmuştur. Bu, Kilise'nin müjdeleme hizmeti için verimli bir mesajdır." (Flader, 2012: 232).

Papa XVI. Benedict döneminde de Opus Dei Vatikan'daki gücünü ve nüfuzunu arttırmaya devam etmiş, Kilise'yi tehlike olarak gördüğü liberalizm düşüncesinden kurtarmak için çaba sarf etmiştir. (Boston, 2006, s. 104) Escrivá'nın azizlik süreci devam ederken, Alman Kardinal Joseph Ratzinger (sonradan "Papa XVI. Benedict" olacaktır) onun kutsallığa dair anlayışından: "Kahramanca erdem, azizin normal insanların yapmaya cesaret edemediği bir kutsallık uygulaması yapması anlamına gelmez. Esas olarak şu anlama gelir: Bir kişinin yaşamında Tanrı'nın varlığının açığa çıkması... Tüm bunlardan, Opus Dei'nin karakterini, Kilise'nin büyük geleneğine inancını ve dünyanın tüm zorluklarına rağmen mutlak sadâkatini daha iyi anladım." ifadesi ile büyük bir hayranlıkla bahsetmiştir.

Opus Dei'nin Yapısı ve Uygulamaları

Tarikatın kurucusu olan Escrivá, Opus Dei'nin yapısını "düzensiz" olarak tanımlamıştır. Düzensizlikle kastedilen tarikatın çok hücreli, çok ayaklı yapısıdır. Çoklu yapı ana çerçeve itibarıyla üst seviye yöneticilerden, grup veya ülke esasına göre teşkil edilmiş meclislerden ve tarikat idare hiyerarşisinin en alt tabakası olan yerel merkezlerden oluşmaktadır. Tarikat genelinde hiyerarşik bir düzen söz konusudur (Harmon, 1975: 264).

Opus Dei'yi oluşturan üyeler iki gruba ayrılır: Rahipler ve rahip/din adamı olmayanlar (sekülerler). Üye olmak isteyen kişi, bir başka üyenin önermesi ile tarikata katılabilmektedir.

Opus Dei, Escrivá'nın kurduğu öğrenci evlerini referans olarak o şekilde organize olmuştur. Her Opus Dei evinin yöneticisi olan bir rahip vardır. Yönetici, evde ikamet eden mensupların manevi olarak gelişimlerinden ve ilerlemesinden sorumludur. Yöneticiye görevlerinde destek olan bir yardımcı yönetici de bulunmaktadır. Yardımcı yönetici evin maddi ve dünyevi işlerini yürütmekle yükümlüdür.

En alttan en tepeye kadar tüm görevlendirmeler Opus Dei merkezi yönetimi tarafından yapılmaktadır (Yel, 2000: 157-158).

Opus Dei'nin din adamı olmayan üyeleri şu şekilde sınıflandırılabilir: “Tam veya Asıl Üyeler (*Numerary*)”, “Yarı Üyeler (*Supernumerary*)”, “Yardımcı Opus Dei Üyeleri”, “Tam Üye Yardımcıları”, “Opus Dei İş Ortakları”.

Numerary statüsündeki erkek üyeler, rahiplik konusunda teşvik edilirler. Bu üyelerden eğitimini tamamlayanlar arasından “tanrısal” bir çağrı aldığı düşünülenler Vatikan’da bulunan Opus Dei’nin “Roma Kutsal Haç Koleji”nde eğitim almaktadırlar. Mezun olanlar Piskoposluk idaresinde ve Vatikan’da önemli görevlere gelebilmektedirler. Farklı okullarda eğitim almış ve rahiplik düzeyine yükselmiş olanlar (ruhban) da Opus Dei üyesi olabilmektedirler. Bu rahipler ile tarikatın üyeleri arasından gelen rahipler, ayrı bir yapı olan Kutsal Haç Rahip Topluluğu ve Opus Dei’yi (“*Sacerdotal Society of the Holy Cross and Opus Dei*”) oluşturmaktadırlar.(Condon, 1957: 107) Önemli bir nokta, Opus Dei İş Ortakları için, diğer üyelerin aksine Katolik veya Hıristiyan olma şartının bulunmamasıdır. Bu nedenle Opus Dei, Katolik Kilisesi bünyesinde Katolik olmayanların (hatta Hıristiyan olmayanların) katılabildiği tek tarikatır (Allen, 2006: 13).

Opus Dei evlerinde kalan Tam Üyelerinin tüm mektupları yöneticiler tarafından kontrol edilmektedir. Onların, aile resimlerini yanlarında taşımalarına veya odalarında bulundurmalarına müsaade edilmez. Tarikat üyeliği öncesi hayatına ilişkin tüm etkinliklere (herhangi bir sosyal faaliyet, doğum günü vb.) katılmalarına izin verilmez. Opus Dei’ye intisap ettikten sonra artık çevreleri ve aileleri tarikattan ibaret olmaktadır. Bu nedenle üyeler tüm vakit ve enerjilerini tarikat için sarf etmek zorundadırlar.

Opus Dei, üyelerinden, bunun dışında bedensel dayanıklılık gerektiren ve acı içeren Çile (*Corporal Mortification*) uygulamaları istemektedir. İslam dairesindeki bazı tarikatlara benzer şekilde üyenin çile uygulamalarıyla nefsinin terbiye etmesi ve özdisiplin sağlaması amaçlanmaktadır. Bu uygulamaların tamamı Numerary üyeler tarafından yerine getirilmektedir. Ancak bazılarının diğer üyelerce de uygulanması mümkündür.

Çile uygulamaları Escrivá için çok önemlidir. Escrivá, Opus Dei üyelerinin ikinci bir Kitab-ı Mukaddes olarak kabul ettikleri “The Way” (Yol) kitabında bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Saflığı savunmak için Asisili Aziz Francis karlar üzerinde yuvarlandı. Aziz Benedict dikenli çalılara atladı, Aziz Bernard buz gibi soğuk bir göle atladı. Peki sen ne yaptın?” (De Balaguer, 2006: 31 (n. 143)); “Vücudunun, kutsallığın düşmanı olduğu gibi; Tanrı’nın ve senin de bir düşmanı olduğunu biliyorsan, ona neden böyle kibar davranıyorsun?” (De Balaguer, 2006: 39 (n.227)). Escrivá, çile uygulamalarını teşvik etmekle beraber, takipçilerinden çile uygulamalarında aşırıya kaçarak hayatlarını veya sağlıklarını tehlikeye atmamalarını istemiş ve bu konuda onları uyarmıştır (Allen, 2006: 212). Bu uygulamalardan en dikkat çekici olanı “*Cilice*” isimli zincirin kullanımınıdır. İsa Mesih’in çarmıhta çektiği acıyı kendi ruhsal motivasyonlarını sağlamak adına kendilerinde hissetmeyi istemek, yukarıda bahsedildiği gibi birçok Hıristiyan azizinde ve tarikatında yaygındır. Opus Dei üyelerinin kendilerine has uygulamaları ve ibadetlerden bazıları şu şekildedir:

- “*Cilice*” denilen, dikenleri olan bir zincir pazar günleri ve yortular dışında her gün iki saat boyunca baldıra bağlanır. Bu çile uygulaması baldırda deformasyona neden olduğu için halka açık plajlarda üyeler baldırlarını göstermemek için mayo giymeme konusunda hassastırlar.

- Makrome olarak dokunmuş bir kırbaç ile haftada bir kalçalara ve sırtta vurulur. Bu sırada genellikle "Babamız" ("Our Father") duası³ okunur. Bu uygulama yöneticilerin izni dâhilinde daha sık da gerçekleştirilebilir. Escrivá'nın bu ritüeli çok sık uyguladığı, öyle ki bu esnada banyo duvarlarının kan içinde kaldığı söylenmektedir.
- Çok sık (neredeyse her gün) soğuk su ile duş alırlar. Bu çileyi Opus Dei yöneticisinin isteklerinin gerçekleşmesi için adak olarak Tanrı'ya sunarlar.
- Öğün olarak ekseriyetle tek çeşit yemek yerler. Tatlı ve şeker kullanmaktan kaçınırlar. Kahve ve çayı şekersiz içerler.
- Sabah yataktan kalktıklarında yeri öperek "Hizmet Edeceğim" (*Serviam*) derler.
- Geceleri önce dua edip nefis muhasebesi yaptıktan sonra yatar ve sonra sabah yapılacak olan ayine kadar konuşmazlar. Öğleden sonra uyguladıkları sessizliklerinde ise akşam yemeğini yiyene kadar konuşmazlar.
- Pazar günü müzik dinlemezler.
- Kişinin zihninin Tanrı üzerinde tefekküre yoğunlaşması ve meditasyon için gün boyu kısa dualar ile "*Jaculatorias*" ismi ile bilinen ibadet yapılmaktadır.
- Komünyon ayinini akşam yemeğinden sonra yaparlar.
- Opus Dei Piskoposu, İncil'i vaaz eden misyonerler ve tarikatın diğer üyeleri için "*Preces*" olarak adlandırılan Latince duaları günlük olarak yapar.
- Yatmadan önce kutsal su kullanarak kendilerini kutsarlar.
- Kendilerini tahtadan bir çarmıh üzerinde düşünerek tefekkürde bulunurlar (Allen, 2006: 43; Yel, 2000: 160-161).

Opus Dei üyeleri, üzerinde çarmıha gerilmiş figür olmayan siyah bir haç kullanırlar. Yortu günlerinde bu haçı çiçekli taçlarla süslerler. Ortaçağda kurulmuş münzevi kesişlerden oluşan ve müntesipleri keşiş cübbesi giyen Karmelit tarikatı ile bağlantıları olmamasına rağmen, Vatikan'dan izin alan üyeler keşiş cübbesi giyebilirler (De Los Reyes ve Rich, 2005: 96). Bundan da anlaşılabilceği gibi tarikat cübbe giymek, kendini kırbaçlamak gibi dini uygulamaları farklı tarikatlardan almıştır. Katolik Kilisesi nazarında Escrivá'nın "kendi çocuklarının daha az kutsal olmasını istememesi", kutsal olmaya karşı hassasiyeti ve kişisel takıntısı bu gibi uygulamalarının gerekçesi olarak görülmektedir (Silva, 2005: 13).

Opus Dei'nin Faaliyetleri

Opus Dei, esas faaliyetlerini üyelerinin manevi gelişimi ve ihtiyaçlarının giderilmesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Piskoposluk; özellikle manevi desteğe, başta üyeleri olmak üzere kendi faaliyetlerine katılan kişilerin Hıristiyanlık bağlamında eğitimine odaklanmıştır.

Opus Dei Piskoposluğunun, "Anonim İşler" ("*Corporate Works*") olarak tanımlanan başka faaliyetleri de bulunmaktadır. Bu şekilde yürüttüğü faaliyetlerde dikkat çeken husus; faaliyeti yürüten

---

³ Hz. İsa tarafından nasıl dua edilmesi gerektiğine dair İncil'in Matta 6:9-13 kısmında yer alan dua.

organizasyonun faaliyetten bizzat sorumlu olduğu, Opus Dei'nin piskoposluk olarak gerçekleştirilen faaliyetten sorumlu olmadığıdır. Anonim İşler adı altında çoğunlukla sağlık ve eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. Bu faaliyetlerin finansmanı toplanan maddi katkılardan ve katılımcılardan alınan aidatlardan sağlanmaktadır. Bazı durumlarda faaliyetin gerçekleştiği ilgili devletten de yardım alınabilmektedir (Yel, 2000: 155).

Opus Dei'nin sağlık ve eğitim alanında dünya çapında gerçekleştirdiği faaliyetlerden bazıları şunlardır:

- Toplam 80.000 öğrencinin öğrenim gördüğü dünya genelinde 15 üniversite Opus Dei tarafından yönetilmektedir. Roma'dan Guatemala'ya çeşitli lokasyon ve kıtalarda yer alan bu eğitim kurumları, tarikatın eğitimde küresel bir ağ oluşturduğunu göstermektedir. Bu üniversiteler içinde en önde geleni hukuk, tıp, teoloji, felsefe, iletişim, ekonomi gibi pek çok farklı alanda eğitim veren ve İspanya'da bulunan "Navarra Üniversitesi"dir.
- Kongo ve Nijerya gibi sağlık hizmetlerinin halka ulaştırılmasında yetersiz kalan ülkelerde, yaklaşık 300.000 hasta kapasitesine sahip, 1.500 civarında hemşirenin ve 1.000'den fazla doktorun çalıştığı 7 adet Opus Dei'ye bağlı hastane ve hemşirelik eğitimi veren okul bulunmaktadır.
- Toplam 10.000 öğrencisi olan Meksiko City, Barselona ve Buenos Aires gibi şehirlerde 11 işletme yüksekokulu faaliyettedir. Meksika'da, etnik olarak parçalı nüfus yapısına sahip bir kırsal bölgede kadınlara yönelik bir eğitim enstitüsü yer almaktadır. Bu enstitüde, kadınların yakın şehirlerde ve kamu sektöründe iş bulmaları için idari eğitim verilmektedir.
- Opus Dei tarafından yönetilen ve 5'i ABD'de olmak üzere Kenya ve Japonya gibi farklı ülkelerde 35'ten fazla ilk ve orta öğretim okulu bulunmaktadır.
- Opus Dei 100'den fazla teknik okulu yönetmekte, bu okullarda mesleki ve teknik eğitim verilmektedir. Meselâ Filipinler'de aşçılık ve turizm alanında eğitim veren bir okula sahiptirler. Okulun eğitim sistemi öğrencilerin oteller ve restoranlarla direkt iletişimde olmalarını gerektirmektedir. Bu iletişim sayesinde okuldan mezun olanların tamamına yakını iş imkânına kavuşmaktadır. Bu okullar kasıtlı olarak bulunduğu bölgenin nispeten daha yoksul kesimlerinde açılmaktadır. İtalya, Brezilya, Filipinler, Peru ve Guatemala'da mesleki eğitimin yanında her yaşta öğrenciye yabancı dil olarak İspanyolca ve İngilizce öğretilmektedir.
- Chicago şehrinde, farklı etnik kökenden insanların yaşadığı bir bölgede; akademik, manevi ve sportif eğitim alanında gençlere yönelik hizmet sunan "Midtown Spor ve Kültür Merkezi" isimli kurum Opus Dei tarafından yönetilmektedir. Eğitimlere katılanların, sosyal çevredeki bazı eksikliklerinin giderilmesine yardımcı olunmaktadır. Buraya devam eden katılımcıların %95 gibi çok büyük bir çoğunluğu liseyi bitirmekte ve %60'ı -ki bu bölgedeki gençlerin ortalamasının çok üzerinde bir rakamdır- üniversiteye gitmektedir.
- Opus Dei; İspanya, Hollanda, İngiltere ve Tayvan gibi çeşitli ülkelerde çoğunluğu henüz tarikat üyesi olmayan 6.000 öğrenciye toplamda 165'ten fazla yurttan barınma imkânı sağlamaktadır. Bu yurtlarda öğrencilere çalışma alanları, kütüphane ve akademik konularla ilgili yardım sağlamanın dışında manevi açıdan da rehberlik edilmekte ve destek sunulmaktadır (Bauer, 2016: 35).

Opus Dei, temsilcileri ve üyelerinin tarikat veya kilise adına çalışan kişilerden daha çok şahıs olarak ön planda olmasını arzu etmektedir. Kilise ile olan ilişkisine rağmen bunun ön plana çıkarılmasından hoşlanmamaktadır. Zira Escrivá, Katolik olmalarını kendilerine ayrıcalıklar elde etmek için kullanan kişilerden öğrendiğini ifade etmiştir. Opus Dei, bu nedenle yürüttüğü faaliyetlerde Kilise ile ilişkisini ön plana çıkarmamaya gayret etmektedir (Bauer, 2016: 36).

Cizvitler'in eğitim gayesinin aksine Opus Dei, eğitim alanında hizmet etmek amacıyla kurulmamıştır. O, amacının, Katolik Kilisesi'nin kutsal olma ve yapılan işin kutsanması/kutsallaştırılması misyonunu gerçekleştirmek olduğunu ifade etmektedir. Eğitim, bu esas amaca ulaşmak için yürütülen, üyelerin katıldığı yardımcı faaliyetlerden biridir. Fakat yine de Escrivá, Opus Dei'nin kuruluşundan itibaren eğitime büyük önem vermiş; tarikat üyelerinin yürüttüğü tüm kurumsal faaliyetler bir şekilde eğitimle ilişkili olmuştur (Evans, 2012: 165).

Dünya çapında, Opus Dei ile sivil toplum örgütleri arasında da ortak çalışmalar bulunmaktadır. Tarikat pek çok faaliyetini sivil toplum örgütleriyle kurduğu ortak platformlar üzerinden başlatmaktadır. Bu şekilde dikkatleri çekmeden çalışmasını yürütebilmekte, vergiden muaf olabilmekte ve ihtiyaç duyduğunda sivil toplum örgütü üzerinden ekonomik destek bulması kolaylaşmaktadır. Ortaklık kurulan örgütler seçilirken görünürde mezhepsel ve dinsel bağı olmayanlar tercih edilmektedir. "Eğitim Geliştirme Derneği", "Woodlawn Vakfı", "Kültürel Gelişim Derneği" ve "Clover Vakfı" bunlara örnektir (De Los Reyes & Rich, 2005: 98).

Sonuç

Hıristiyan ve özellikle Katolik dünyası Opus Dei'nin anlaşılması çözülememiş bir mesele olarak ortada durmaktadır. Tarikat, kısa bir süre içinde güce sahip olmuş ve güçlenirken de bir yandan Katoliklik için din adamlarının dışında da kutsallığın mümkün olabildiği şekilde yeni bir anlayış ortaya koymuştur. Müntesipleri, geleneksel değerlere ve inançlara tam bir sadâkatle bağlı muhafazakâr kişilerdir.

Opus Dei'nin eleştirilemeyecek olan yönü, her tarikat ve dini kurum gibi dini alanda / inançları doğrultusunda üyelerine bir gaye belirlemesi ve bunun için hizmet etmiş olmasıdır.

Öte yandan Opus Dei, üyelerini dini alan haricinde seküler alanda da sıkı bir denetim ve kontrol altına almakta; üyelerinin düşüncelerini hür bir şekilde ifade etmelerini ve buna göre davranmalarını yasaklamaktadır. Bu noktada tarikata eleştiriler yöneltilmektedir. Ayrıca, kendisini "açık bir kitap" şeklinde ifade etse de gizemli ve sırlar içeren yapıya sahip olması tarikatın eleştirilen bir başka yönüdür. Farklı bir eleştiri noktası ise şudur: Josemaría Escrivá de Balaguer, tarikatını gördüğünü iddia ettiği bir ilahi vizyon ile kurmuş ve direkt olarak Tanrı'dan vahiy almış bir elçi olarak sunmaktadır. Bu iddiası onun merhametli bir Tanrı adamı olmasını gerektirir. Buna rağmen o, kaleme aldığı birçok yazıda başkalarına örnek olamayacak olumsuz özelliklere sahip bir kişi olarak görülmüştür.

Opus Dei; kişisel maneviyata ilişkin tüm öğretilerine rağmen, yarı gizli ve otoriter bir cemaat olarak politikacılara, teknokratlara ve yöneticilere nüfuz ederek devletin üst kademelerinde kendine yer edinmiştir. Pek çok dini yapının başarılı olamadığı maneviyat ve para arasındaki dengeyi yönetme problemini Opus Dei, gerçekte kendisi tarafından yönetilen çeşitli kurumların/kuruluşların asıl sahibi olarak görülmemesi yoluyla yani bir çeşit riya ile çözmüştür.

Opus Dei'nin üyeliğe kabul metotlarını, mali birikimini ve çile ibadetlerini günümüz toplum yapısıyla bağdaştırmak pek çok zorluk içermektedir. Bu nedenle en büyük gücü olan gizliliği aynı zamanda tarikatın en önemli zaafı olarak görülmektedir.

Opus Dei; dini bir yapı olmakla birlikte aynı zamanda sosyolojik bir fenomen olarak İspanyol toplumunun zihninde, geleneksel milli değerleri -disiplin, namus, hiyerarşi, tutumluluk vb.- çağın gerisinde kalan bir ulusal kapitalizmi güncelleştirme projesinde kullanma çabası olarak tanımlanabilir. Opus Dei ile ilgili esas problem tarikatın kendi tabiatından kaynaklanmaktadır. Dini ve manevi alanda bir hizmet sunma iddiasıyla ön plana çıkıp, farklı gündemleriyle seküler halkı yanıltarak pek çok Hıristiyan'a dini anlayış bakımından zarar vermiştir. Manipülasyon ve aldatma mekanizmaları Opus Dei'nin tabiatında yer almaktadır. Dolayısıyla Opus Dei, reforma tabi tutulmaktan daha çok baştan tasarlanması gereken bir olgu gibi durmaktadır. Bu gerçeğe rağmen tarikatın reformasyon ihtiyacı bile henüz tartışılmamıştır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında Opus Dei'nin kendi düşünceleri çerçevesinde kuruluşunda ortaya koymuş olduğu idealler açısından başarılı bir yapılanma olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim bugün Avrupa ve Amerika kıtasındaki faaliyetlerini, Asya ve Afrika'daki yeni bölgelerde genişleterek devam ettirdiği görülmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Opus Dei: Papalığın Şahsi Piskoposluğu” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Agamben, G. ve Kotsko, A. (2013). *Opus Dei: An Archaeology of Duty*. Stanford: Stanford University Press.
- Allen, J. L. (2006). *Opus Dei / Katolik Kilisesinin İçindeki Güç ve Gizemler* (Ş. Mercan, Çev.). İstanbul: Nokta Yayınları.
- Bauer, C. (2016). *Secret Society Opus Dei: Catholicism's Secret Sect*. New York: Maplewood Publishing.
- Boston, R. (2006, Mayıs). Breaking the Opus Dei Code. *Church & State*, 104-109. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsgao&AN=edsgcl.145981250&lang=tr&site=eds-live>
- Casanova, J. V. (1982). *The Opus Dei Ethic and the Modernization of Spain* [Unpublished Doctoral dissertation] New School for Social Research, New York.
- Condon, J. (1957). The Secular Institutes and the Opus Dei. *Studies: An Irish Quarterly Review*, 46(181), 106-108. <https://www.jstor.org/stable/30098861>
- Cummings, D. (1976). The Founder of Opus Dei. *The Furrow*, 27(9), 539-542. <https://www.jstor.org/stable/27660212>
- De Balaguer, J. E. (2006). *The Way*. London: Scepter Publishers.
- De Balaguer, J. E. (2008). *Conversations with St. Josemaría Escrivá*. London: Scepter Publishers.
- De Los Reyes, G. ve Rich, P. (2005). Opus Dei and Mexico: Civil but Sinister? *Review of Policy Research*, 22(1), 93-101. <http://doi.org/10.1111/j.1541-1338.2005.00121.x>

- Demirci, A. S. (2019). *Yeni Dini Hareketler ve Opus Dei*. İstanbul: Eftelya Kitap.
- Evans, J. (2012). The Educational Vision of St Josemaría Escrivá, Founder of Opus Dei. *International Studies in Catholic Education*, 4(2), 164-178. <http://doi.org/10.1080/19422539.2012.708172>
- Flader, J. (2012). Opus Dei in the Church. *Australasian Catholic Record*, 19(2), 221-232. <https://www.journaltoecs.ac.uk/articleHomePage.php?id=7792788&userID=0>
- Friedlander, N. (2010). *Tanrı'nın İşleri* (E. Günsel, Çev.). İstanbul: Neden Kitap.
- Hahn, S. (2006). *Ordinary Work, Extraordinary Grace: My Spiritual Journey in Opus Dei*. New York: Image.
- Harmon, K. (1975). *Opus Dei in Spain, a Study of an Elite Catholic Organization and the Relation of Its Teachings to Changes in the Political System Spain* [Unpublished Doctoral dissertation]. Tulane University, Tulane.
- Hutchison, R. (2006). *Their Kingdom Come: Inside The Secret World Of Opus Dei*. New York: St. Martin's Griffin.
- Koçak, Z. (2016). *Opus Dei Tanrının Yapıtı: Tarihi, Yapısı ve Toplumdaki Yeri*. İstanbul: Batı Araştırmaları Merkezi.
- Mackenzie, L. (1973). The Political Ideas of the Opus Dei in Spain. *Government and Opposition*, 8(1), 72-92. <https://www.jstor.org/stable/44484323>
- Ocariz, F. (2008). The Prelature of Opus Dei: Apostolate Ad Fidem and Ecumenism. *Studiues on the Prelature of Opus Dei*, 123-138. <https://cedejbiblioteca.unav.edu/web/centro-de-estudios-josemaria-escriva/biblioteca-virtual/high.raw?id=0000010238&name=0000001.original.pdf&attachment=The+Prelature+of+Opus+Dei%3A+apostolate+%3C%3Ead+fidem%3C%2F%3E+and+ecumenism..pdf>
- Öktem, N. (2010). *İnanç Sarmalında Batı Dünyası ve Karşılaştırmalı Gülen Hareketi*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Pepper, C. B. (1992). Opus Dei, Advocatus Papae. *The Nation*, 225(4), 139-140. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsgao&AN=edsgcl.12541523&lang=tr&site=eds-live>
- Silva, A. (2005, Şubat 25). My Life in Opus Dei: Why I Joined & Why I Left. *Commonweal*, 12-14. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsgao&AN=edsgcl.129895204&lang=tr&site=eds-live>
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (t.y.). *Opus Dei: Roman Catholic Organization*. (Erişim tarihi 23 Mart 2022), <https://www.britannica.com/topic/Opus-Dei>
- Yel, A. M. (2000). Bir Katolik Tarikatı: Opus Dei. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 9, 151-165. <https://bdf5a0aa044dccc8704afa360dba814c775552.vetisonline.com/tr/download/article-file/254367>

Extended Abstract

Christianity is the religion with the highest number of members in the world. The Catholic sect is the largest sect of Christianity. As in numerous religions, sects of different rotations and different structures emerged in the Catholic sect of Christianity. The Opus Dei (God's work) sect was also founded in the 20th century. It is one of the important Catholic church sects that emerged towards the end of the second quarter of the century.

Founded in Madrid on October 2, 1928 by Josemaría Escrivá de Balaguer, a Catholic priest of Spanish descent, Opus Dei is known as a sect that has already reached an important position in the Catholic Church with more than 80,000 members less than a century after its foundation.

The Catholic Church is administered by the Papacy from the Vatican through dioceses. Within the papacy there are dioceses, each of which is regionally defined. Opus Dei is the only bishopric of the Pope with the status of Personal Diocese outside of regional definitions.

Opus Dei provides spiritual guidance to people who live a secular life and have a professional profession with a teaching based on how to perform their profession in the best way and sanctify everything they do. Opus Dei encourages believers to live a life modeled on Jesus in the field of individual and social life; by reflecting this example on their surroundings, he encourages other people to sympathize with Christianity in general and Opus Dei in particular.

Opus Dei is one of the secular institutes accepted by the Vatican and carries out activities not only in the religious field but also in the worldly field. Opus Dei was one of the first sects in the Catholic Church to combine worldly life with religious life. The sect has visible and official activities mostly in the fields of education, media and non-governmental organizations, and considering the findings of some of which are included in this article, it can be said that it carries out activities that are not considered in the fields of politics and economy. It exerts its influence on governments and administrations, especially in the countries where it operates, and strives to place its members in key positions at the management level.

The sect, which subjects its members to various classifications, also draws attention with its practices in daily life. Opus Dei, which attaches utmost importance to the cult loyalty of its members, asks its members to practice Corporal Mortification, which requires endurance and pain, in order to discipline their souls and provide self-discipline. The sect, which expects loyalty and devotion from its members through practices such as bathing in cold water, eating a single meal, tying thorny chains to their calves, has developed its own unique worships.

Josemaría Escrivá, the founder of Opus Dei, who died in 1975 and was canonized in 2002, just 25 years after his death, has been criticized by many for his dealings with the secular world, especially his dealings with General Franco during and after the Spanish Civil War.

The Diocese of Opus Dei describes itself as an "open book", offering information about itself through an official website and various communication channels. However, there is still non-public information that only members know (some of which are known only to "numerary" members). These include the recruitment procedures, the identity of the members, the rituals performed in their own right, the activities they have carried out, their financial income, and the statutes of the Diocese of Opus Dei, known as the "Statues of Opus Dei".

Due to its peculiar rule and the fact that it placed its members under strict control and control in the secular sphere as well as in the religious sphere, the sect was criticized. It prohibits members of the sect from expressing their thoughts freely and acting accordingly. Although it describes itself as an "open book", the fact that it has a mysterious and secretive structure and that Escrivá instills negative ideas in her works are the criticized aspects of the sect.

Opus Dei is a religious entity that is often criticized all over the world. Cult has often been criticized for its secrecy, idiosyncratic practices, and political ambitions. The sect, which has many unknowns, has been called a cult from time to time and has caused reservations in people.

Geliş Tarihi / Received Date
18.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
10.04.2023

Kurumsal Yönetim ve Finansal Performans: Borsa İstanbul Üzerine Bir İnceleme

Corporate Governance and Financial Performance: A Review on Borsa Istanbul

Yasin KILIÇLI¹
Emrullah KIPÇAK²

Öz

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul BIST-XTUMY endeksinde yer alan firmaların kurumsal yönetim uygulamalarının finansal performansları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu çalışmada, finansal olmayan 240 firma incelenmiştir. Bu firmaların 2020 yılı verileri analizlere dâhil edilmiştir. Çalışmada, çoklu regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Sahiplik yapısı, yönetim kurulu büyüklüğü, yönetim kurulunun bağımsızlığı, denetim komitesi, kadın sayısı oranı ve CEO ikiliği olmak üzere altı kurumsal yönetim değişkeni kullanılmıştır. Ayrıca, firmaların finansal performanslarını ölçmek için ise ROA (aktif karlılık oranı), ROE (öz sermaye karlılık oranı) ve Tobin Q oranı kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, kurumsal yönetim değişkenlerinden sadece CEO ikiliği ROA üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. ROE üzerinde ise sadece, sahiplik yapısı ve denetim komitesi değişkenleri anlamlı bir etki göstermektedir. Ayrıca, yönetim kurulu büyüklüğü ve yönetim kurulunun bağımsızlığı değişkenleri Tobin Q oranı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Finansal Performans, ROA, ROE, Tobin Q, BIST.

Abstract

The objective of this study is to examine the impact of corporate governance practices on the financial performance of companies included in the Borsa Istanbul BIST-XTUMY Index. In this study, 240 non-financial firms were examined. The data of these companies for the year 2020 are included in the analysis. Multiple regression analysis method was used in the study. Six corporate governance variables were used: ownership structure, the board size, board independence, audit committee, the proportion of number women, and CEO duality. In addition, ROA (return on assets), ROE (return on equity) and Tobin Q ratios were used to measure the financial performance of companies. As a result of the analysis, only CEO duality among corporate governance variables has a positive and significant effect on ROA. On the other hand, only the ownership

¹ Sorumlu Yazar: Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi, Van/TÜRKİYE, E-mail: yasinkilicli@yyu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-7801-3168

² Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Van /TÜRKİYE, E-mail: kipcakemrullah@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-4543-9020

structure and audit committee variables have a significant effect on ROE. In addition, it was concluded that the board size variables and board independence had a significant effect on the Tobin Q ratio.

Keywords: *Corporate Governance, Financial Performance, ROA, ROE, Tobin Q, BIST*

Giriş

Basit bir tanımlamayla kurumsal yönetim, şirketlerin ne ölçüde açık ve dürüst bir şekilde yönetildiğini ifade etmektedir. Ehikioya'ya (2009:232) göre kurumsal yönetim, firmaların iç ve dış paydaşlarının çıkarlarını korumak için gerekli olan süreçler veya yapılarıdır. 2002'de İngiltere'nin Cadbury Komitesi kurumsal yönetimi, şirketlerin yönlendirilmesini ve kontrol edilmesini sağlayan bir sistem olarak tanımlamıştır. Kurumsallığın özünde, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve tüm paydaşların beklentilerini adil bir şekilde yerine getirebilme düşüncesi vardır. Kurumsal yönetim, bu amaçlara ulaşabilmek ve farklı paydaş gruplarının çıkarlarını koruyabilmek için gerekli bir araç olarak görülmektedir. Hissedarlar, yönetim kurulu ve yöneticiler gibi üç temel bileşeni içeren kurumsal yönetim, kaynakların verimli kullanılmasını sağlayan ve bu kaynakların idaresi için hesap verebilirliği gerektiren bir yapıya sahiptir.

Kurumsal yönetimi, yöneticiler ile hissedarlar arasındaki çıkar çatışmalarından dolayı ortaya çıkan vekâlet maliyetlerini en aza indirmek için kullanılan bir mekanizma olarak tanımlamak mümkündür. Yöneticiler ve hissedarlar arasında oluşan çıkar çatışması, doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü modern iş dünyasında firma sahipleri, yöneticilere, firmanın değerini arttırabilecek kararlar için bazı hak ve özgürlükler tanımaktadır. Böylece yöneticiler kendilerine tanınan bu hak ve özgürlükler doğrultusunda firma üzerindeki kontrollerini kişisel menfaatleri doğrultusunda kullanarak vekâlet sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kurumsal yönetimin amaçlarından biri, hissedarlar ve yöneticiler arasındaki bu çıkar çatışmalarını yönetmektir. Bu nedenle, iyi kurumsal yönetim, çeşitli çıkar gruplarını yönetmek için güçlü iç mekanizmalara sahip olmalıdır ve bu sayede yüksek vekâlet maliyetlerinin önüne geçilebilmektedir.

Son yıllarda kurumsal yönetim alanında yapılan çalışmaların artmasının temel nedeni firmaların etik olmayan iş uygulamalarına yönelmeleridir. 2000'lerde Amerika'da (Enron, Worldcom ve Tyco) ve Avrupa da (Parmalat, Ahold ve Adecco) meydana gelen skandallar kurumsal yönetimin genişlemesini sağlayarak, toplum ve iş dünyası nezdinde kurumsal yönetim kavramının daha çok önem kazanmasına neden olmuştur. Bu ve benzeri skandalların ardından kamunun kurumsal hesap verebilirlik talebi, politika yapıcıları, akademisyenleri ve kamu/özel sektör temsilcilerini firmalarda iyi kurumsal yönetim çabalarını güçlendirmeye teşvik etmiştir. Örneğin 2002 tarihli Sarbanes-Oxley Yasası, yönetim kurullarının kurumsal yönetim ilkelerinin en iyi uygulamalarına bağlı kalmasını sağlamak için Amerika Birleşik Devletleri'nde yasalaştırılmıştır (Kyere & Ausloos, 2021: 1872). Ancak, 2008'deki son finansal krizler, kurumsal yönetim uygulamalarının firmaların finansal performansını etkileyip etkilemediği konusundaki tartışmayı yeniden canlandırmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul BIST-XTUMY endeksinde yer alan firmaların kurumsal yönetim uygulamalarının finansal performansları üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Bu doğrultuda, Borsa

İstanbul BIST-XTUMY endeksinde yer alan finansal olmayan firmaların 2020 yılı verileri araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Literatür incelendiğinde, kurumsal yönetimin finansal performans üzerindeki etkisini gösterebilmek için çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmaların sonuçları karışık ve ortak görüşe sahip olmayan tartışmalara neden olmuştur. Buradan hareketle bu çalışma, kurumsal yönetim uygulamaları (sahiplik yapısı, yönetim kurulu büyüklüğü, yönetim kurulunun bağımsızlığı, denetim komitesi, kadın üye sayısı oranı ve CEO ikiliği) ile finansal performans göstergeleri (ROA, ROE ve Tobin Q) arasındaki ilişkileri ve etkileri ortaya koyarak bu tartışmalara katkı sağlamayı hedeflemiştir.

Bu çalışmanın teorik çerçevesi, vekâlet ve yönetim teorileri doğrultusunda incelenmiş ve araştırma hipotezleri bu teorilerin ortaya koyduğu görüşler doğrultusunda geliştirilmiştir. Bu durum, Ehikioya (2009) ve Christensen, Kent ve Stewart (2010) tarafından yapılan çalışmalarla uyumludur. Firmaların finansal performanslarını ölçmek için ROA, ROE ve Tobin Q oranı kullanılmıştır. Kurumsal yönetim ve finansal performans değişkenlerine ek olarak bu çalışmada, firma büyüklüğü ve kaldıraç oranı kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır.

Bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kurumsal yönetim ve teorik temellerine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. İkinci bölümünde, kurumsal yönetim ve finansal performans ile ilgili daha önce yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, araştırmanın amacı, evreni, örnekleme, yöntemi, veri analiz teknikleri, bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenlerin tanımı ve ölçüm yöntemlerine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca çalışmanın modellerine ve geliştirilen hipotezlere ilişkin bilgiler de bu bölümde yer almaktadır. Dördüncü bölümde, kurumsal yönetim değişkenleri ile finansal performans göstergelerine ilişkin verilerin istatistiksel analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analizler doğrultusunda değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiş ve geliştirilen hipotezler test edilmiştir. Beşinci bölümde, araştırma kapsamındaki değişkenlerin istatistiksel sonuçları tartışılarak yorumlanmıştır. Son olarak altıncı bölümde ise, çalışmanın nihai amacı kapsamında genel bir değerlendirme yapılmış; gelecekteki araştırmalar için açıklamalar ve tavsiyelere yer verilmiştir.

Kurumsal Yönetim

Kurumsal yönetim kavramına yönelik dünyada genel kabul görmüş tek bir tanımın bulunmamasından dolayı kurumsal yönetimin nerede ne amaçla ve kim tarafından kullanıldığına veya buna bağlı prensiplerin hangi kuruluş ve örgüt tarafından yayınlandığına dair ortak bir görüş bulunmamaktadır. Dolayısıyla farklı araştırmacılar tarafından kurumsal yönetim kavramı ile ilgili çok sayıda tanım geliştirilmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu tanımların, odaklandıkları unsurları üç maddede sıralamak mümkündür (Alp & Kılıç, 2014: 23).

- Şirketler ile şirketlerin hissedarları arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini esas alan tanımlar,
- Kurumsal yönetim anlayışıyla hangi çıktıların elde edilmek istendiğini esas alan tanımlar,
- Belli amaçlara ve ilkelere dayalı olan yönetim anlayışını esas alan tanımlar.

Cadbury Raporu (1992), şirketler ile şirketlerin hissedarları arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini esas alan tanımlara örnek olarak verilebilir. Cadbury Raporu'na (1992) göre kurumsal yönetim, “şirketlerin

yönetildiği ve kontrol edildiği bir sistemdir." Gregory ve Lillien (2000) kurumsal yönetimi, "hissedarlar ile diğer paydaşların menfaatlerini koruyabilen ve firma değerinin artmasını sağlayan düzenlemelerdir" şeklinde tanımlamıştır (Ergin vd., 2008: 2). Gill'in (2002) yaptığı tanıma göre kurumsal yönetim, "özünde; disiplini, bağımsızlığı, doğruluğu, dürüstlüğü, şeffaflığı, eşitliği, hesap verilebilirliği ve sosyal bilinci barındıran bir yapıdır" (Doğan, 2018: 86).

Kurumsal yönetimin uygulamasında birçok sebep ve amaç mevcuttur. Kurumsal yönetimin temel amaçlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Doğan, 2018: 85);

- Yatırımcıların menfaatlerinin korunabilmesi,
- Yöneticilerin güçlerini ve yetkilerini kötüye kullanıp bireysel çıkar sağlamalarının engellenmesi,
- Şirketin hissedarlarının eşit ve adil bir muameleye tabi tutulmalarının sağlanması,
- Şirketin tüm paydaşları açısından sahip oldukları hakların korunabilmesi,
- Şirketin faaliyetleri ve mali durumları hakkında kamuoyunun zamanında ve şeffaf bir biçimde bilgilendirilmesi,
- Yönetim kurullarının görevlerinin ve sorumluluklarının açık bir şekilde belirlenmesi,
- Şirketin kazançlarından şirket ortaklarına ve diğer tüm paydaşlara hakları oranında geri dönüşümün sağlanması,
- Şirketin büyük ortaklarının, azınlıktaki hisselerle el koyma risklerinin engellenmesi,
- Uzun vadede yatırımlar yapabilen kurumsal yatırımcılar açısından güvenin sağlanması, sermaye maliyetlerinin azaltılması ve şirketin hisse senedi ihraç etme yoluyla finansman kaynaklarına daha kolay erişim sağlama olanaklarının artırılması.

Kurumsal Yönetimin Teorik Temelleri

Kurumsal yönetimin teorik temelleri, firma sahipleri ile yöneticilerin farklı olmaları neticesinde ortaya çıkan çıkar çatışmaları üzerine yapılan çalışmalara dayanmaktadır (Zahra & Pearce, 1989). Bu çıkar çatışmaları hem vekâlet teorisi hem de yönetim teorisi tarafından ele alınmıştır (Donaldson ve Davis, 1991:60). Bu teorilere ilişkin tanımlamalar ve açıklamalar aşağıda özetlenmiştir.

Vekâlet Teorisi

Vekâlet teorisi, "amaçları ve çıkarları farklı olan kişilerin birbirleriyle belirli sonuçları elde edebilmek için yardımlaşması halinde ortaya çıkan sorunları inceleyen ve bu sorunlara çözüm önerileri getiren bir yaklaşımdır." Ortak amaçlar elde etmek isteyenlerden biri vekâlet veren iken diğeri ise vekildir. Vekâlet veren taraf belirli sonuçlar elde edebilmek için vekilinden yardım almakta, vekil ise, istenilen sonuçları gerçekleştirmek için faaliyete geçmektedir. Vekâlet ilişkisi; çoğunlukla halka açık olan anonim şirketlerde, ortaklar ile yöneticiler arasında görülmektedir. Halka kapalı olan veya aile şirketlerinde, sahipler ile yöneticiler aynı kişilerden olduğundan vekâlet ilişkisinden bahsetmek mümkün değildir (Doğan, 2018: 87-88).

Vekâlet teorisinin amacı, yöneticiler ve hissedarlar arasındaki ilişkiyi detaylandırmaktır. Vekâlet teorisine göre, vekâlet maliyetleri en aza indirilirse firmalar finansal performanslarını artırma imkânına sahip olacaklardır. Vekâlet maliyeti, yöneticiler ve sahiplerin çıkarlarının farklı olması nedeniyle hissedarlar tarafından bir değer kaybı olarak görülebilir (Jensen & Meckling, 1976). Bu nedenle, vekâlet maliyetlerinin uygun şekilde yönetilebilmesi firmanın hisse değerini iyileştirmeye yardımcı olabilir, aksi takdirde firmanın genel finansal performansının azalmasına neden olabilir. Bu doğrultuda, firmaların vekâlet maliyetlerini azaltmak için iyi bir kurumsal yönetim mekanizmasına sahip olması gerekmektedir. Etkili bir şekilde uygulanan kurumsal yönetim mekanizmalarının kontrolü, yöneticilerin, hissedarların çıkarları doğrultusunda hareket etmesine olanak sağlayabilir. Vekâlet teorisinin savunucuları, CEO ve yönetim kurulu başkanının rolünün ayrı kişilere atanması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu durum, CEO ve yönetim kurulu başkanı arasında uygun bir kontrol ve denge mekanizması sağlayabilir (Gillan, 2006: 386).

Yönetim Teorisi

Yönetim Teorisi'nin (Stewardship Theory) varsayımları bakımından Vekâlet Teorisi'nin tam zıttı olduğu söylenebilir (Koçer, 2005: 20). Örneğin, CEO ve yönetim kurulu başkanının rolünün ayrılması gerektiğini öne süren vekâlet teorisinden farklı olarak, yönetim teorisi her iki rolün de birleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Kyerer & Ausloos, 2021: 1873).

Yönetim teorisinin temelleri, yöneticilerin davranışlarına odaklanan sosyal psikolojiye dayanmaktadır. Teoriye göre yönetici davranışları örgütlenme yanlısı, kolektivist ve kendine hizmet etme davranışlarından daha yüksek faydaya sahiptir. Yönetici davranışları, organizasyonun çıkarlarından ayrılmaz çünkü yöneticide organizasyonun amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadır (Akın, 2004: 133). Yönetim teorisine göre, yöneticilerin itibarları ve kariyerleri ile ilgili kaygıları, onların hissedarların çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini sağlamaktadır. Bu nedenle vekâlet maliyeti en aza indirilerek finansal performansa katkı sağlanabilir. Ayrıca bu teoriye göre, yöneticilerin aidiyet duygusu ile çalışmalarına izin verilmesi durumunda, onların daha iyi performans göstermelerine de imkân sağlanabilir (Kyerer & Ausloos, 2021: 1873).

Literatür Taraması

Ulusal ve uluslararası literatürde firma performansı ile kurumsal yönetim arasındaki ilişkiyi analiz eden çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmaların bir kısmına en güncel olandan başlanarak aşağıda kısaca değinilmiştir.

Amin ve Farquhar (2021), Pakistan'da bulunan çok uluslu firmalar ile yerel firmaların kurumsal yönetim ve finansal performans ilişkisini karşılaştırarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, genel olarak kurumsal yönetim uygulamalarının finansal performans üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca çok uluslu firmaların kurumsal yönetim uygulamalarının yerel firmalara göre daha etkili olduğu çalışma sonucunda anlaşılmıştır.

Düzer (2020) yaptığı çalışmada kurumsal yönetim, kurumsal sürdürülebilirlik ve finansal performans arasındaki ilişkileri incelemiş ve bu amaçla Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan şirketlerin 2015-2019 dönemi finansal performanslarını yedi finansal performans göstergesi açısından karşılaştırmıştır.

Çalışmanın sonuçlarına göre, öz kaynak kârlılığı açısından Sürdürülebilirlik Endeksi'ne giren şirketlerin bütün dönemlerde üstünlükleri gözlemlenmiştir. Piyasaların olumsuz dönemlerinde ise Sürdürülebilirlik Endeksi'ne giren şirketlerin nispeten daha az olumsuz bir performans gösterdikleri görülmüştür.

Kyere ve Ausloos (2021) yaptıkları çalışmada beş kurumsal yönetim mekanizmasının finansal performans üzerindeki etkisini incelemek için regresyon analizi kullanılmıştır. 2014 yılı için Londra Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 252 firma üzerinde gerçekleştirilen analizler sonucunda, kurumsal yönetim mekanizmalarından sadece yönetim kurulunun büyüklüğü finansal performans üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Diğer kurumsal yönetim uygulamalarının finansal performans üzerinde hiçbir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Sağlam ve Karan (2020) yaptıkları çalışmada kurumsal yönetim uygulamalarının, Borsa İstanbul'da işlem gören Küçük ve Orta Ölçekli Şirketlerin performanslarına etkisini incelemişlerdir. Yapılan çalışmada şirketlerin yönetim kurulu büyüklüğü, CEO'nun görevde kalma süresi ve ikiliği, yönetim kurulundaki bağımsız yönetici oranı ve kadın yönetici oranı gibi kurumsal yönetim değişkenlerini şirketlerin ROA (aktif karlılık) ve ROE (öz sermaye karlılığı) oranlarıyla test etmişlerdir. Panel veri regresyon analizi sonucuna göre kurumsal yönetim değişkenlerinden sadece CEO'nun görevde kalma sürelerinin KOBİ'lerin finansal performanslarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Önder ve Kavak (2019) yaptıkları çalışmada 2008-2017 yılları arasında Borsa İstanbul'da (BİST) Sigorta sektöründe yer alan şirketlerin finansal performanslarında kurumsal yönetim yapılarının etkilerini incelemişlerdir. Literatürde sıklıkla kullanılan öz sermaye karlılık oranı (ROE) finansal performans göstergesi olarak ele alınmıştır. Yönetim kurulu ve denetim komitesi yapısı ise kurumsal yönetim değişkenleri olarak belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, firmaların kurumsal yönetim yapıları ile finansal performansları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna varılmıştır.

Al-Najjar (2017), İngiltere'de yaptığı çalışmada, yönetim kurulu büyüklüğü ve yönetim kurulunda bağımsız üye sayısının firmaların finansal performansı üzerindeki etkisini araştırmıştır. İngiltere firmaları üzerine yapılan çalışma sonucunda, yönetim kurulu büyüklüğü ve yönetim kurulunda bağımsız üye sayısının firma performansı üzerinde önemli bir etkisi olduğu anlaşılmıştır.

Aytekin ve Sönmez (2016) yaptıkları çalışmada, Borsa İstanbul'da ulaştırma sektöründe işlem gören işletmelerin 2010-2014 arası yıllara ait mali tablo ve faaliyet raporlarını kullanarak kurumsal yönetim uygulamaları ile işletme performansı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan analizler sonucunda; kurumsal yatırımcı payı, yabancı yatırımcı payı ve halka arz oranı ile aktif karlılık arasında ve yönetim kurulu üye sayısı, yabancı yatırımcı payı, nitelikli pay sahipliği oranı ile öz sermaye karlılığı arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Fakat diğer değişkenler ile işletme performansı arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Amba (2014), Bahreyn borsasında işlem gören firmalar üzerine yaptığı çalışmada, kurumsal yönetim değişkenlerinden, CEO ikiliği, denetim komitesi başkanı, icracı olmayan yöneticilerin oranı, sahiplik

yapısı, kurumsal yatırımcıların firmaların finansal performanslarına etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda, CEO ikiliği ve icracı olmayan yöneticilerin oranı finansal performans üzerinde olumsuz bir etkiye sahipken; denetim komitesi başkanı ve kurumsal sahipliğin firmanın finansal performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır.

Ersoy, Bayrakdaroğlu ve Şamiloğlu (2011) çalışmalarında İMKB-100 endeksinde yer alan 51 firma açısından kurumsal yönetim ve firma performansı arasındaki ilişkiyi Panel Lojistik Regresyon Modelleri (PLRM) kullanarak incelemiştir. Çalışmada sonuç olarak; yönetici sahiplik durumunun firma performansını arttırmada önemli bir değişken olmadığı, fakat yabancı sahiplik durumunun Tobin Q değerlerine göre firma performansını arttırırken, hisse senedi getirilerini azalttığı görülmüştür. Ayrıca çalışmada, firmaların denetim komitesine sahip olmalarının performansı arttıracığı beklentisinin gerçekleşmediği belirlenmiştir.

Klapper ve Love (2004) çalışmalarında, 14 adet gelişmekte olan piyasanın yasal yapılarını dikkate alarak kurumsal yönetim açısından değerlendirmişlerdir. Çalışmada aktif karlılık oranı (ROA) ile Tobin Q işletmelerin finansal performans göstergesi olarak ele alınmış ve panel veri analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda firma düzeyinde yönetim açısından büyük farklılıkların olduğunu ve daha zayıf yasal sistemlere sahip ülkelerde firma düzeyinde yönetimin daha düşük olduğu tespit etmişlerdir. Yönetim açısından yaşanan sıkıntıların asimetrik bilgi ve sözleşme kusurlarının kapsamı ile ilişkili olduğunu ayrıca, daha iyi kurumsal yönetimin, daha iyi firma performansı ve piyasa değerlemesi ile yüksek oranda ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Metodoloji

Bu bölümde, araştırmanın amacı, evreni, örnekleme, yöntemi, veri analiz teknikleri, bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenlerin tanımı ve ölçüm yöntemlerine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Ayrıca çalışmanın modellerine ve geliştirilen hipotezlere ilişkin bilgiler de yer almaktadır.

Araştırmanın Amacı, Evreni ve Örnekleme

Bu araştırma, Borsa İstanbul BIST-XTUMY endeksine kayıtlı olan ve finansal olmayan firmaların kurumsal yönetim değişkenlerinin, finansal performans göstergeleri üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. BIST-XTUMY endeksine kayıtlı toplam 303 firma bulunmaktadır. Fakat bu firmalardan mali/finansal firmaların muhasebe kayıtlarının farklı düzenlemelere tabi olacağından ve söz konusu firmaların verilerinin veri setinde aykırı değerlere yol açabileceğinden dolayı finansal firmalar çalışma örneklem kapsamına dâhil edilmemiştir. Önceki çalışmalara (Kyere ve Ausloos, 2021; Ersoy vd., 2011) bakıldığında da finansal kuruluşların değerlendirme kapsamına alınmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca kurumsal yönetim değişkenlerine ait verilerin eksik olduğu firmalar da değerlendirme dışı bırakılmıştır. Buradan hareketle, araştırmanın evreninden %95'lik güven aralığı ve %5'lik bir hata payı öngörülerek bu araştırmanın örneklem büyüklüğü toplam 240 firmadan oluşmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi ve Veri Analiz Teknikleri

Bu çalışmada, Borsa İstanbul BIST-XTUMY endeksine kayıtlı olan firmaların 2020 yılına ait verileri değerlendirme kapsamına alınmıştır. 2020 yılı önceki dönemler ile karşılaştırıldığında hem finansal performans göstergeleri açısından hem de kurumsal yönetim değişkenleri açısından firma sayısının yüksek ve verilerin tam olmasından dolayı tercih edilmiştir. Firmaların finansal performans göstergelerine ve kurumsal yönetim değişkenlerine ilişkin veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) internet sitesi üzerinden elde edilmiştir.

Bu çalışmanın nihai amacı doğrultusunda, kurumsal yönetim uygulamalarının finansal performans üzerindeki etkisini incelemek için çok değişkenli regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Çok değişkenli regresyon analizi, bir bağımlı değişken ve çok sayıda bağımsız değişkenin bulunduğu regresyon modellerinde kullanılan bir analiz yöntemidir. Regresyon analizinde birden fazla metot (Backward, Forward, Enter ve Stepwise) bulunmaktadır. Bu çalışmada bütün değişkenler aynı anda modele dahil edildiğinden dolayı "Enter" metodu kullanılmıştır (Tutkavul ve Karahan, 2021:51). Araştırma kapsamındaki verilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve regresyon analizi IBM-SPSS 26 paket programı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir.

Değişkenlerin Tanımı ve Ölçüm Yöntemleri

Bu çalışmada bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenleri olmak üzere üç değişken grubu kullanılmıştır. Çalışma kapsamına dahil edilen değişkenlerin seçimi daha önce yapılan hem teorik hem de ampirik çalışmalara (Christensen vd., 2010; Kyere & Ausloos, 2021; Ehikioya, 2009; Sağlam & Karan, 2019; Kılıç & Ayrıçay, 2018) dayanmaktadır.

Bağımlı Değişkenler

Araştırmacılar, firmaların finansal performansını tahmin etmek için çeşitli muhasebe tabanlı ölçümler kullanmışlardır. Bunlara satışlar, öz sermaye karlılığı oranı (ROE), hisse başına kazanç, toplam aktiflerin karlılık oranı (ROA) dahildir (Kyere & Ausloos, 2021). Firmaların finansal performanslarını ölçmek için muhasebe temelli ölçümlerin yanı sıra piyasa temelli ölçümlerde kullanılmaktadır. Bu ölçümlerin başında Tobin Q oranı gelmektedir (Tükenmez vd., 2017: 8). Bu çalışmada bağımlı değişkenler olarak öz sermaye karlılık oranı (ROE), aktif karlılık oranı (ROA) ve Tobin Q oranı kullanılmıştır. Bağımlı değişkenleri kısaca tanımlayacak olursak;

ROA; bir şirketin varlıklarının kâr elde etmek için en iyi şekilde nasıl kullanıldığının bir göstergesidir. ROA, şirketin yıllık kazancının (net kar) toplam varlıklarına bölünmesiyle hesaplanmaktadır.

ROE; şirketlerin öz sermaye üzerinden kazandıkları kazancı gösteren bir ölçüdür. Başka bir ifadeyle öz sermayenin (kaynakların) verimli kullanılıp kullanılmadığını ifade eden bir göstergedir. ROE, şirketin yıllık kazancının (net kar) toplam öz kaynaklara bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Bayrakdaroğlu, 2010: 14).

Tobin Q; şirketin mevcut varlıklarını ve gelecekteki büyüme potansiyellerini yakalamak için kullanılan piyasa temelli bir ölçüm göstergesidir. Tobin Q oranı, Malkiel ve Fama (1970) tarafından kurulan etkin piyasa hipotezi ile tutarlık göstermektedir (Kyere & Ausloos, 2021: 1878). Literatürde Tobin Q oranının

hesaplanması için çeşitli yöntemler geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Bu çalışmada Tobin Q oranı, toplam piyasa değerinin şirketin toplam varlıklarının değerine bölünmesiyle hesaplanmıştır (Hayes, 2015).

Bağımsız Değişkenler

Kurumsal yönetim değişkenleri arasında yer alan sahiplik yapısı (SY), yönetim kurulu büyüklüğü (YK), yönetim kurulu bağımsız üye oranı (YKB), denetim komitesi (DK), kadın üye sayısı (KS) ve CEO ikiliği (Duality-CD) bu çalışmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Bağımsız değişkenleri kısaca tanımlayacak olursak;

Sahiplik Yapısı (SY); şirket sermayesi sağlayıcılarının kimler olduğunu ve şirketteki sermaye paylarının büyüklüğünü ifade eden bir kavramdır (Yıldırım & Demireli, 2009: 83). Şirketlerdeki hisselerin büyük bir bölümünün bir veya birkaç hissedarın elinde bulunması sahiplik yapısının yoğunluğunun fazla olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda sahiplik yapısının yoğun yaşandığı şirketlerde, hissedarların şirket yönetimi üzerinde yüksek bir etki gücüne sahip olduğunu söylemek mümkündür (Bayrakdaroğlu, 2010:14-15). Sahiplik yapısının önemli bir payını elinde bulunduran hissedarlar, yöneticileri daha etkin bir şekilde denetleme gücüne ve şirket faaliyetlerini daha kolay bir şekilde koordine edebilme olanağına sahiptir. Bu durumun varlık getiri oranının artmasına olanak tanıyarak şirketlerin finansal performansının artmasına neden olacağını söylemek mümkündür (Ersoy vd., 2011: 75).

Yönetim Kurulu Büyüklüğü (YK); şirketlerin yönetim kurulundaki üye sayısını ifade eder. Yönetim kurulu büyüklüğünün şirketlerin kurumsal yönetim yapısında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Büyük bir yönetim kurulu büyüklüğüne sahip şirketler, şirket yöneticileri üzerinde etkili bir denetime sahiptir. Bu doğrultuda yönetim kurulunun boyutu, şirketlerin performansının artmasına olanak sağlayacak etkili bir izleme/kontrol mekanizmasına sahiptir. Williams ve diğerleri (2005) büyük bir yönetim kurulu boyutunun, küçük bir yönetim kurulu boyutuna göre daha iyi karar vermayla sonuçlandığını ve bunun sonucunda yüksek finansal performansa yol açtığını ifade etmektedirler (Kyere & Ausloos, 2021: 1878).

Denetim Komitesi (DK); denetim komitesinin gerçekleştirdiği yıllık toplantı sayısını ifade etmektedir (Kyere & Ausloos, 2021: 1877). Denetim komitesinin rolü, şirketin dönemsel mali raporlarının kurumsal yönetim standartlarını karşılayıp karşılamadığının kontrolünü sağlamaktır (Davidson vd., 2005: 246). Denetim komitesinin etkinliği, hissedarlar, yöneticiler ve yatırımcılar arasındaki bilgi karmaşasını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca denetim komitesinin varlığı, şirketlere kredi verenler açısından güven tesis edilmesini sağlayarak, firmaların daha düşük maliyetli borçlanmalarına olanak sağlayabilmektedir (Ersoy vd., 2011: 76). Buradan hareketle önceki çalışmalara bakıldığında, denetim komitesi toplantılarının sıklığı ve düzenli olması şirket hakkında daha fazla bilginin elde edilebilmesini sağlamak ve bu durum denetim komitesinin şirketin performansı ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir (Christensen vd., 2010).

Kadın Üye Sayısı (KS); yönetim kurulundaki toplam üye sayısı içerisindeki kadın üye sayısını ifade eder (Atılğan, 2017: 331). Kurumsal yönetim standartları, şirketlerin yönetim kurullarında kadın üyelerin sayısının daha fazla olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu durumun önemli nedenleri

arasında kadın üyelerin, yönetim kurullarında yeni fikir ve stratejilerin ortaya çıkmasını sağlayarak yönetim kurulu yapısında çeşitlilik sağlamaları gelmektedir. Erkek üyelere göre kadın üyeler yönetim kurulu toplantılarına katılmada daha az devamsızlık yaparak daha fazla özen göstermektedirler. Bu durumun entelektüel sermaye bağlamında bağımsız üye tanımına daha fazla uyduğunu ve dolayısıyla da şirketlerin finansal performansına olumlu yönde etki sağladıklarını söylemek mümkündür (Atılğan, 2017: 320).

Yönetim Kurulunun Bağımsızlığı (YKB); yönetim kurulundaki toplam üye sayısı içerisindeki bağımsız üye oranını ifade eder (Andriana & Panggabean, 2017: 3). Yönetim kurulu, hissedarların çıkarları doğrultusunda hareket etmesi gereken kolektif bir organdır. Yönetim kurulu, hissedarların çıkarlarını gözetmek için bağımsız ve bağımsız olmayan yöneticilerden oluşmaktadır. Bağımsız yöneticiler, şirketlerin üst düzey yöneticilerine bağlı olmayan, hissedarların çıkarlarını koruyan ve vekalet sorunlarının azalmasına yardımcı olan kişilerdir. Kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde şirketlerdeki yönetim kurullarının belli bir oranda bağımsız üyelerin de olacağı şekilde dengeli bir biçimde oluşması gerektiği tavsiye edilmektedir. Yönetim kurullarında bağımsız üyeler görevlerini etkin ve verimli bir şekilde yerine getirdiklerinde, bu durumun şirketlerin finansal performansına olumlu bir katkı sağlayacağını söylemek mümkündür (Fuji vd., 2016: 460).

CEO İkiliği (Duality-CD); CEO'nun aynı zamanda yönetim kurulu başkanı pozisyonunu da elinde bulundurmasını ifade etmektedir. Kurumsal yönetim ilkeleri, CEO'nun aynı zamanda yönetim kurulu başkanı olması durumunda bir konsantrasyon eksikliği olasılığını varsaymaktadır (Kyere & Ausloos, 2021: 1878). Çıkar çatışması, gücün tel elde toplanması ve yönetim kurulu bağımsızlığının azalması, genellikle CEO ve yönetim kurulu başkanının rolleri aynı kişi tarafından üstlenildiğinde ortaya çıkmaktadır (Aggarwal, 2013: 2). Fama ve Jensen (1983), yönetim ve kontrolün birbirinden ayrıldığı bir karar mekanizması yapısıyla temsil sorunlarının kontrol edilebileceğini, üst düzey yöneticilerin daha etkin bir şekilde denetlenebileceğini ve önemli kurumsal kararlarda temsil maliyetlerinin azaltılabileceğini savunmaktadırlar (Ersoy vd., 2011: 75). Bu durumda yönetim kurullarının etkin olmasında CEO ve yönetim kurulu başkanının rollerinin birbirinden bağımsız olmasının şirket performansı açısından önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Kontrol Değişkenleri

Christensen ve diğerleri (2010) ve Ehikioya (2009) çalışmalarında kontrol değişkenleri olarak kaldıraç oranı ve firma büyüklüğünü kullanmışlardır. Aynı şekilde Ersoy ve diğerleri (2011), Topaloğlu ve Nur (2016), Tükenmez ve diğerleri (2017) ile Kyere ve Ausloos (2021) gibi araştırmacılar tarafından da bu değişkenler kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. Önceki çalışmalardan hareketle bu çalışmada kaldıraç oranı ve firma büyüklüğü kontrol değişkenleri olarak araştırma modeline dâhil edilmiştir.

Araştırma modelinde kullanılan bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenlerinin hesaplama yöntemleri ve kullanıldıkları önceki çalışmalar aşağıda Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Modelde Kullanılan Değişkenler ve Hesaplama Yöntemleri

Bağımlı Değişkenler		
Aktif Karlılık Oranı (ROA)	Net Kar / Toplam Varlıklar	Doğan ve Topal, 2015; Kyere ve Ausloos, 2021
Öz Sermaye Karlılık Oranı (ROE)	Net Kar / Toplam Öz Sermaye	Sağlam ve Karan, 2019; Saygılı ve Acar, 2016
Tobin Q	Toplam Piyasa Değeri / Toplam Varlıkların Değeri	Kyere ve Ausloos, 2021; Hayes, 2015
Bağımsız Değişkenler		
Sahiplik Yapısı (SY)	En büyük pay sahibinin sermaye tutarı / Toplam Öz Sermaye	Bayrakdaroğlu, 2010, Kılıç ve Ayırcay, 2018
Yönetim Kurulu Büyüklüğü (YK)	Yönetim Kurulundaki Toplam Üye Sayısı	Kyere ve Ausloos, 2021; Williams vd., 2005
Yönetim Kurulunun Bağımsızlığı (YKB)	Yönetim Kurulundaki Bağımsız Üye Sayısı / Toplam Üye Sayısı	Andriana ve Panggabean, 2017; Bhagat ve Bolton, 2008
Denetim Komitesi (DK)	Denetim komitesinin gerçekleştirdiği yıllık toplantı sayısı	Kyere ve Ausloos, 2021; Christensen vd., 2010
Kadın Üye Sayısı (KS)	Yönetim Kurulundaki Kadın Üye Sayısı / Toplam Üye Sayısı	Atılgan, 2017; Bhagat ve Bolton, 2008
CEO İkiliği (Duality-CD)	Yönetim kurulu başkanı aynı zamanda CEO ise 1, aksi takdirde 0	Christensen vd., 2010; Kyere ve Ausloos, 2021
Kontrol Değişkenleri		
Firma Büyüklüğü (FB)	Toplam Varlıkların Logaritması	Topaloğlu ve Nur, 2016; Kyere ve Ausloos, 2021
Kaldıraç Oranı (KO)	Toplam Borç / Toplam Varlık	Tükenmez vd., 2017; Topaloğlu ve Nur, 2016

Araştırmanın Modeli ve Hipotez Geliştirme

Araştırma kapsamında geliştirilen modeller Bayrakdaroğlu (2010), Kyere ve Ausloos (2021), Aytekin ve Sönmez (2016) ve Andriana ve Panggabean (2017) gibi yazarların önceki çalışmalarına dayanmaktadır. Kurumsal yönetim değişkenlerinin finansal performans göstergeleri üzerindeki etkisini incelemek için üç model geliştirilmiştir. Bu modeller aşağıdaki gibidir;

Model 1:

$$ROA = \beta_0 + \beta_1SY + \beta_2YK + \beta_3YKB + \beta_4DK + \beta_5KS + \beta_6CD + \beta_7FB + \beta_8KO + \epsilon_i$$

Model 2:

$$ROE = \beta_0 + \beta_1SY + \beta_2YK + \beta_3YKB + \beta_4DK + \beta_5KS + \beta_6CD + \beta_7FB + \beta_8KO + \epsilon_i$$

Model 3:

$$Tobin Q = \beta_0 + \beta_1SY + \beta_2YK + \beta_3YKB + \beta_4DK + \beta_5KS + \beta_6CD + \beta_7FB + \beta_8KO + \epsilon_i$$

Önceki çalışmalardan elde edilen sonuçlardan yola çıkarak araştırma kapsamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir;

Hipotez 1; Sahiplik yapısının önemli bir payına sahip olan hissedarların bulunduğu şirketler üstün bir finansal performans gösterirler (Ersoy vd., 2011; Bayrakdaroğlu, 2010).

Hipotez 2; Büyük bir yönetim kurulu, küçük bir yönetim kuruluna göre daha iyi karar verdiği için dolaylı olarak şirketlerin finansal performansına olumlu yönde katkı sağlamaktadır (Kyere & Ausloos, 2021; Anderson vd., 2004).

Hipotez 3; Yönetim kurullarında bağımsız üyelerin görevlerini etkin ve verimli bir şekilde yerine getirmeleri, şirketlerin finansal performansına olumlu yönde bir katkı sağlamaktadır (Fuza vd., 2016).

Hipotez 4; Finansal performansı yüksek olan şirketlerin çoğu, sık ve düzenli bir şekilde denetim komitesi toplantıları yapan şirketlerdir (Christensen vd., 2010; Kyere & Ausloos, 2021).

Hipotez 5; Kadın üyeler, yönetim kurullarında yeni fikir ve stratejilerin ortaya çıkmasını sağlayarak şirketlerin finansal performansını olumlu yönde etkilemektedirler (Atılğan, 2017).

Hipotez 6; CEO ve yönetim kurulu başkanının rollerinin birbirinden bağımsız olması şirketlerde temsil maliyetlerini ortadan kaldıracaktır ve bunun sonucunda şirketlerin finansal performansına olumlu yönde katkı sağlayacaktır (Fama & Jensen, 1983; Ersoy vd., 2011).

Araştırma Bulguları

Bu bölümde kurumsal yönetim değişkenleri ile finansal performans göstergelerine ilişkin verilerin istatistiksel analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analizler doğrultusunda değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiş ve geliştirilen hipotezler test edilmiştir. Kurumsal yönetim değişkenleri ile finansal performans göstergelerinden olan ROA, ROE ve Tobin Q arasındaki ilişkiyi göstermek için korelasyon analizi yapılmıştır. Bağımsız değişkenler olan kurumsal yönetim mekanizmalarının bağımlı değişken olan ROA, ROE ve Tobin Q oranı üzerinde olumlu bir etki gösterip göstermediğini öğrenmek için ise regresyon analizi yapılmıştır.

Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı istatistikler kapsamında, Ortalama, minimum, maksimum, standart sapma, çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) değerlerinin sonuçları analiz edilmiştir. Borsa İstanbul BIST-XTUMY endeksinde işlem gören 240 firmanın bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenleri için tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de rapor edilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri (N:240)

Değişken	Ortalama	Minimum	Maksimum	Standart Sapma	Çarpıklık (Skew.)	Basıklık (Kurt.)
ROA	0,06	-0,28	0,43	0,10	0,47	2,38
ROE	0,13	-0,37	0,62	0,18	0,15	0,80
Tobin Q	2,00	0,02	8,20	1,56	1,50	2,14
SY	0,18	-0,07	0,95	0,17	1,62	2,88
YK	6,20	4,00	9,00	1,33	0,61	-0,56
YKB	0,35	0,22	0,50	0,06	0,07	-0,42
DK	4,77	1,00	9,00	1,31	0,77	2,72
KS	0,29	0,11	0,60	0,12	0,51	-0,52
CD	0,07	0,00	1,00	0,26	2,90	9,60
FB	8,50	5,47	10,46	0,73	-0,61	1,43
KO	0,53	0,05	1,78	0,26	0,88	2,28

Tablo 2'ye bakıldığında Borsa İstanbul BIST-XTUMY endeksinde işlem gören şirketlerin kurumsal yönetim değişkenleri arasında en yüksek ortalamaya sahip değişkenin yönetim kurulu büyüklüğü (6,20), en düşük ortalamaya sahip değişkenin ise CEO ikiliği (0,07) olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu değişkenler arasında yönetim kurulunun bağımsızlığı en düşük standart sapmaya (0,07) sahip iken, yönetim kurulu büyüklüğünün ise en yüksek standart sapmaya (1,33) sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kontrol değişkenlerine bakıldığında firma büyüklüğünün, kaldıraç oranına göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca firma büyüklüğünün kaldıraç oranına göre daha yüksek bir standart sapmaya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2'ye göre Borsa İstanbul BIST-XTUMY endeksinde işlem gören şirketlerin finansal performans göstergelerine bakıldığında en yüksek ortalamaya Tobin Q oranı (2,00) sahipken, en düşük ortalamaya ise ROA'nın (0,06) sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ROA ve ROE göstergelerinin standart sapması birbirine yakinken, Tobin Q oranının standart sapmasının bu iki göstergeye göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Kline (2011) göre, çarpıklık ve basıklık değerinin sırasıyla 3 ve 10'dan büyük olmaması gerektiğini önermiştir. Aksi takdirde, verilerin normal dağılımında bir sorunun olduğunu iddia etmektedir (Aminu & Shariff, 2014: 127). Buradan hareketle, bu çalışmada çarpıklık ve basıklık değerlerine göre verilerin normal dağıldığını söylemek mümkündür (**Tablo 2**).

Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki korelasyon analizleri ile ilgili bu bölüm, bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı olup olmadığını ve araştırma modeli kapsamında yer alan değişkenler arasındaki korelasyon ilişkilerini belirlemeye yardımcı olacaktır. Bir araştırmada yer alan bağımsız değişkenler arasında güçlü ilişkilerin var olmasına çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) denilmektedir (Çokluk vd., 2021:35). Çoklu doğrusal bağlantı, regresyon analizi sonuçlarının yanlış tahmin edilmesine neden olabilmektedir (Topal vd., 2010:54; Kyere & Ausloos, 2021:1881). Dolayısıyla Tabachnick ve Fidell (2006), çoklu

doğrusal bağlantı sorununa neden olan bir veya daha fazla değişkenin analizden çıkarılması halinde güvenilir ve tutarlı sonuçların çıkacağı yönünde öneride bulunmuştur (Çokluk vd., 2021:35).

Çoklu doğrusal bağlantının (multicollinearity) tespit edilmesinde kullanılan yöntemler farklılık göstermektedir. Örneğin Pallant (2001), bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayısının 0,90 ve üzerinde bir katsayıya sahip olması durumunda çoklu doğrusal bağlantının var olduğunu ifade etmiştir (Seçer, 2015: 143; Tabachnick & Fidell, 2015: 89) Analizlerde kullanılan diğer bir çoklu doğrusal bağlantı yöntemi ise varyans artış faktörüdür (VIF – Variance Inflation Factor). VIF değerinin 10'dan büyük olması çoklu doğrusal bağlantı sorununun olduğunu ayrı bir göstergesidir (Gürbüz & Şahin, 2018: 271).

Aşağıda bulunan tablolarda (Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5) bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler ve kontrol değişkenleri arasındaki korelasyon analizleri gösterilmektedir.

Tablo 3. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi (ROA)

Değişken	ROA	SY	YK	YKB	DK	KS	CD	FB	KO
ROA	1,00								
SY	-0,048	1,00							
YK	-0,080	0,256**	1,00						
YKB	0,078	-0,031	-0,494**	1,00					
DK	-0,133*	-0,014	0,057	-0,004	1,00				
KS	0,084	-0,110	-0,408**	0,263**	0,021	1,00			
CD	0,134*	-0,012	-0,053	0,037	-0,098	-0,041	1,00		
FB	-0,028	-0,225**	-0,050	0,087	-0,076	-0,065	-0,067	1,00	
KO	-0,519**	0,110	0,192**	-0,113	0,116	-0,135*	-0,064	0,183**	1,00

N:240; **p<0.01; *p<0.05.

Tablo 3'te bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının 0,90 ve üzerinde olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kurumsal değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının olmadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte bazı değişkenler ROA ile pozitif bir korelasyona sahipken bazıları ise negatif bir korelasyon göstermektedir. Kontrol değişkenlerinden sadece KO'nun, ROA ile istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyona sahip olduğu anlaşılmaktadır (KO= -0,519; p<0,01). Ayrıca kurumsal yönetim değişkenlerinden sadece DK ve CD, ROA ile istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon göstermektedir (DK= -0,133; p<0,05; CD= 0,134; p<0,05). Diğer değişkenlerden SY ve YK, ROA ile negatif korelasyon gösterirken; YKB ve KS ise ROA ile pozitif bir korelasyon göstermektedir (SY= -0,048; YK= -0,080; YKB= 0,078; KS= 0,084). Yapılan açıklamalar doğrultusunda CD, YKB ve KS değişkenlerinden herhangi birinde meydana gelecek artışın ROA ile birlikte artacağını, buna karşın FB, KO, SY, YK ve DK değişkenlerinde meydana gelecek artışın ise ROA'da ters yönde etki oluşturarak azalış meydana getireceğini söylemek mümkündür.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi (ROE)

Değişken	ROE	SY	YK	YKB	DK	KS	CD	FB	KO
ROE	1,00								
SY	-0,802**	1,00							
YK	-0,234**	0,256**	1,00						
YKB	0,016	-0,031	-0,494**	1,00					
DK	0,113	-0,014	0,057	-0,004	1,00				
KS	0,156*	-0,110	-0,408**	0,263**	0,021	1,00			
CD	0,030	-0,012	-0,053	0,037	-0,098	-0,041	1,00		
FB	0,061	-0,225**	-0,050	0,087	-0,076	-0,065	-0,067	1,00	
KO	-0,032	0,110	0,192**	-0,113	0,116	-0,135*	-0,064	0,183**	1,00

N:240; **p<0.01; *p<0.05.

Tablo 4'te bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının 0,90 ve üzerinde olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kurumsal yönetim değişkenleri arasında çoklu doğrusal bağlantının olmadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte bazı değişkenler ROE ile pozitif bir korelasyona sahipken bazıları ise negatif bir korelasyon göstermektedir. Kurumsal yönetim değişkenlerinden SY, YK ve KS, ROE ile istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyona sahiptir (SY= -0,802: p<0,01; YK= -0,234: p<0,01; KS= 0,156: p<0,05). Buna ilaveten, YKB, DK, CD ve FB, ROE ile pozitif bir korelasyon gösterirken; KO ise ROE ile negatif bir korelasyon göstermektedir (YKB= 0,016; DK= 0,113; CD= 0,030; KO= -0,032; FB= 0,061). Dolayısıyla YKB, DK, CD, KS ve FB değişkenlerinden herhangi birinden meydana gelecek artışın ROE ile birlikte artacağını, buna karşın KO, SY ve YK değişkenlerinden meydana gelecek artışın ise ROE'de ters yönde etki oluşturarak azalış meydana getireceğini söylemek mümkündür.

Tablo 5. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi (Tobin Q)

Değişken	Tobin Q	SY	YK	YKB	DK	KS	CD	FB	KO
Tobin Q	1,00								
SY	0,294**	1,00							
YK	0,452**	0,256**	1,00						
YKB	-0,076	-0,031	-0,494**	1,00					
DK	0,095	-0,014	0,057	-0,004	1,00				
KS	-0,168**	-0,110	-0,408**	0,263**	0,021	1,00			
CD	0,054	-0,012	-0,053	0,037	-0,098	-0,041	1,00		
FB	-0,589**	-0,225**	-0,050	0,087	-0,076	-0,065	-0,067	1,00	
KO	0,135*	0,110	0,192**	-0,113	0,116	-0,135*	-0,064	0,183**	1,00

N:240; **p<0.01; *p<0.05.

Tablo 5'te bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının 0,90 ve üzerinde olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kurumsal yönetim değişkenleri arasında çoklu doğrusal bağlantının olmadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte bazı değişkenler Tobin Q oranı ile pozitif bir korelasyona sahipken bazıları ise negatif bir korelasyon göstermektedir. Kontrol değişkenlerinin Tobin Q ile istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyona sahip olduğu anlaşılmaktadır (KO= 0,135: p<0,05; FB= -0,589; p<0,01). Ayrıca kurumsal yönetim değişkenlerinden SY, YK ve KS, Tobin Q oranı ile istatistiksel

olarak anlamlı bir korelasyona sahiptir ($SY = 0,294$; $p < 0,01$; $YK = 0,452$; $p < 0,01$; $KS = -0,168$; $p < 0,01$). Diğer değişkenlerden CD ve DK, Tobin Q ile pozitif bir korelasyon gösterirken; YKB ise Tobin Q ile negatif bir korelasyon göstermektedir ($CD = 0,054$, $DK = 0,095$, $YKB = -0,076$). Buradan hareketle, SY, YK, DK, CD ve KO değişkenlerinden herhangi birinden meydana gelecek artışın Tobin Q oranı ile birlikte artacağını, buna karşın FB, YKB ve KS değişkenlerinden meydana gelecek artışın ise Tobin Q'da - ters yönde etki oluşturarak azalış meydana getireceğini söylemek mümkündür.

Regresyon Analizi

Bu bölümde, kurumsal yönetim değişkenlerinin, finansal performans göstergeleri (ROA, ROE ve Tobin Q) üzerindeki etkisini belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma modelleri doğrultusunda yapılan regresyon analizlerinin istatistiksel sonuçları sırasıyla Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 6. Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları (ROA)

Değişken	Katsayı (x100)	t - Testi	p - Değeri	VIF
Sabit Katsayı	0,153	2,015	0,045*	
SY	-0,001	0,290	0,772	1,168
YK	0,005	0,858	0,392	1,622
YKB	0,028	0,421	0,674	1,371
DK	-0,006	-1,059	0,291	1,042
KS	0,042	0,709	0,479	1,233
CD	0,038	1,978	0,048*	1,026
FB	-0,004	-0,609	0,193	1,150
KO	-0,174	-9,256	0,000**	1,119
R^2				0,27
Gözlem Sayısı				240

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Tablo 6 finansal performans göstergelerinden olan ROA ile çalışmanın diğer değişkenleri arasındaki çoklu regresyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Tablo 6 incelendiğinde, CD ve KO değişkenleri ROA'yı istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir ($CD = 0,038$; $p < 0,05$; $KO = -0,174$; $p < 0,01$). Fakat diğer değişkenlerin ROA üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 0,05 ve 0,01 anlamlılık düzeyleri dikkate alındığında, SY ($p = 0,73$), YK ($p = 0,39$), YKB ($p = 0,67$), DK ($p = 0,29$), KS ($p = 0,48$) ve FB ($p = 0,19$) değişkenlerinin anlamlılık değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum söz konusu değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ve ROA üzerinde herhangi bir tahmin gücüne sahip olmadığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle SY, YK, YKB, DK, KS ve FB'deki değişikliklerin, ROA ile ölçüldüğünde firmaların finansal performansı üzerinde herhangi bir anlamlı etki yaratmadığını söylemek mümkündür. Ancak CD ($p = 0,048$) ve KO ($p = 0,000$) değişkenlerinin anlamlılık değerlerinin düşük olduğu Tablo 6'da görülmektedir. Bu da bu değişkenlerin ROA üzerinde

bir tahmin gücünün olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle araştırma modellerinden biri olan Model 1 aşağıdaki gibi düzeltilebilir:

$$ROA = 0,153 + 0,038CD - 0,174KO + \epsilon_i$$

Modele 1 denklemine bakıldığında, CD'deki bir birimlik artış, ROA'da yaklaşık %4 oranında bir artış sağlayacaktır. Ayrıca KO'da meydana gelecek değişiklikte ise ROA'nın ortalama %17 oranında azalmasına neden olacaktır. Bunlara ilaveten Tablo 6'ya bakıldığında, bağımsız ve kontrol değişkenleri, bağımlı değişken olan ROA'yı %27 oranında açıklama gücüne sahiptir ($R^2 = 0,27$). Ayrıca daha önce bahsettiğimiz gibi (Bkz. Bölüm 4.2) VIF değerinin 10'dan büyük olması durumunda çoklu doğrusal bağlantı sorununun var olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Fakat Tablo 6'ya baktığımızda, model içerisinde yer alan tüm değişkenlerin VIF değerlerinin 10'nun altında olduğu görülmekte ve çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda bağımlı değişken olan ROA'nın korelasyon analizi sonuçlarını (**Bkz., Tablo 3**) destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 7. Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları (ROE)

Değişken	Katsayı (x100)	t - Testi	p - Değeri	VIF
Sabit Katsayı	1,179	2,148	0,033*	
SY	-0,004	-20,415	0,000**	1,168
YK	-0,022	-0,767	0,444	1,622
YKB	-0,192	-0,536	0,593	1,371
DK	0,071	2,216	0,028*	1,042
KS	0,455	1,431	0,154	1,233
CD	0,079	0,708	0,479	1,026
FB	-0,166	-3,176	0,002**	1,150
KO	0,296	2,185	0,030*	1,119
R^2				0,67
Gözlem Sayısı				240

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Tablo 7 finansal performans göstergelerinden olan ROE ile çalışmanın diğer değişkenleri arasındaki çoklu regresyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Tablo 7'ye göre SY, DK, FB ve KO değişkenleri ROE'yi istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir (SY= -0,004: $p < 0,01$; DK= 0,071: $p < 0,05$; FB= -0,166: $p < 0,01$; KO= 0,296: $p < 0,05$). Fakat diğer değişkenlerin ROE üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 0,05 ve 0,01 anlamlılık düzeyleri dikkate alındığında, YK ($p = 0,44$), YKB ($p = 0,60$), KS ($p = 0,15$) ve CD ($p = 0,48$) değişkenlerinin anlamlılık değerlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum söz konusu değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ve ROE üzerinde herhangi bir tahmin gücüne sahip olmadığını göstermektedir. Bu nedenle YK, YKB, KS ve CD'deki değişikliklerin, ROE ile ölçüldüğünde firmaların finansal performansı üzerinde herhangi bir anlamlı etki yaratmadığını söylemek mümkündür. Ancak SY ($p = 0,00$), DK ($p = 0,028$), FB ($p = 0,002$) ve KO ($p = 0,03$) değişkenlerinin anlamlılık değerlerinin düşük olduğu Tablo 7'de görülmektedir. Bu da bu değişkenlerin ROE üzerinde bir tahmin gücünün olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle araştırma modellerinden biri olan Model 2 aşağıdaki gibi düzeltilebilir:

$$ROE = 1,179 - 0,004SY + 0,071DK - 0,166FB + 0,296KO + \epsilon_i$$

Modele 2 denkleminde bakıldığında, DK'deki bir birimlik artış, ROE'de yaklaşık %7; KO'daki bir birimlik artış ise ROE'de ortalama %29 oranında bir artış sağlayacaktır. Ayrıca SY ve FB değişkenlerinde meydana gelecek değişiklikler, ROE'nin azalması yönünde bir etki sağlayacaktır. Bunlara ilaveten Tablo 7'ye bakıldığında, bağımsız ve kontrol değişkenlerinin, bağımlı değişken olan ROE'yi %67 gibi yüksek bir oranda açıklama gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır ($R^2 = 0,67$). Bu aynı zamanda, ROE'nin %33'ünün araştırma kapsamında yer almayan diğer değişkenler tarafından açıklandığı sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca daha önce bahsettiğimiz gibi VIF değerinin 10'dan büyük olması durumunda çoklu doğrusal bağlantı sorununun var olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Fakat Tablo 7'ye baktığımızda, model içerisinde yer alan tüm değişkenlerin VIF değerlerinin 10'nun altında olduğu görülmekte ve çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda bağımlı değişken olan ROE'nin korelasyon analizi sonuçlarını (Bkz., Tablo 4) destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 8. Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları (Tobin Q)

Değişken	Katsayı (x100)	t - Testi	p - Değeri	VIF
Sabit Katsayı	786,873	6,937	0,000**	
SY	0,014	0,304	0,762	1,168
YK	55,508	9,316	0,000**	1,622
YKB	385,430	5,190	0,000**	1,371
DK	0,800	0,120	0,905	1,042
KS	-67,796	-1,032	0,303	1,233
CD	21,490	0,927	0,355	1,026
FB	-150,115	-13,894	0,000**	1,150
KO	112,869	4,026	0,000**	1,119
R^2				0,59
Gözlem Sayısı				240

*p<0,05; **p<0,01.

Finansal performans göstergelerinden biri olan Tobin Q oranı ile çalışmanın diğer değişkenleri arasındaki çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 8'de yer almaktadır. Tablo 8'e göre kurumsal yönetim değişkenlerinden YK ile YKB ve kontrol değişkenlerinden FB ile KO, Tobin Q'yu istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir (YK= 55,508: p<0,01; YKB= 385,430: p<0,01; FB= -150,115: p<0,01; KO= 112,869: p<0,01). Fakat 0,05 ve 0,01 anlamlılık düzeyleri dikkate alındığında, SY (p=0,76), DK (p=0,90), KS (p=0,30), ve CD (p=0,35) değişkenlerinin anlamlılık düzeylerinin yüksek olduğunu ve söz konusu değişkenlerin Tobin Q oranı üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığını söylemek mümkündür. Bu aynı zamanda, söz konusu değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ve Tobin Q üzerinde herhangi bir tahmin gücüne sahip olmadığını göstermektedir. Bu nedenle SY, DK, KS ve CD'deki değişikliklerin, Tobin Q ile ölçüldüğünde firmaların finansal performansı üzerinde herhangi bir anlamlı etki yaratmadığını söylemek mümkündür. Ancak YK (p=0,00), YKB (p=0,00), FB (p=0,00) ve KO (p=0,00) değişkenlerinin anlamlılık değerlerinin düşük olduğu Tablo 8'de görülmektedir. Bu da

bu değişkenlerin Tobin Q üzerinde bir tahmin gücünün olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle araştırma modellerinden biri olan Model 3 aşağıdaki gibi düzeltilbilir:

$$\text{Tobin Q} = 786,873 + 55,508\text{YK} + 385,430\text{YKB} - 150,115\text{FB} + 112,869\text{KO} + \epsilon_i$$

Modele 3 denklemine bakıldığında, YK'deki bir birimlik artış ortalama %38, YKB'deki bir birimlik artış ortalama %5 ve KO'daki bir birimlik artış ise ortalama %11 oranında Tobin Q'da bir artış sağlayacaktır. Ayrıca FB'de meydana gelecek bir değişiklikte ise Tobin Q oranının yaklaşık %15 oranında azalması yönünde bir etki sağlayacaktır. Bunlara ilaveten Tablo 8'e bakıldığında, bağımsız ve kontrol değişkenlerinin, bağımlı değişken olan Tobin Q oranını %59 gibi yüksek bir oranda açıklama gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır ($R^2 = 0,59$). Ayrıca Tablo 8'e baktığımızda, model içerisinde yer alan tüm değişkenlerin VIF değerlerinin 10'nun altında olduğu görülmekte ve çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda bağımlı değişken olan Tobin Q oranının korelasyon analizi sonuçlarını (Bkz., Tablo 5) destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında, sahiplik yapısı (SY), Model 2'de anlamlıyken; Model 1 ve Model 3'te anlamlı değildir. Bu durum, sahiplik yapısının, araştırma modelleri doğrultusunda firmaların finansal performansını etkilemediği anlamına gelmektedir. Bu sonuç, Omran vd.'nin (2008) ve Kyere ve Ausloos'un (2021) araştırma bulgularını doğrulamaktadır. Buradan hareketle, "sahiplik yapısının önemli bir payına sahip olan hissedarların bulunduğu şirketler üstün bir finansal performans gösterirler" şeklindeki ilk hipotez reddedilmiştir.

Yönetim kurulu büyüklüğü, Model 1 ve Model 2'deki finansal performans göstergeleri (ROA ve ROE) üzerinde anlamlı etki oluşturmazken; Model 3'teki finansal performans göstergesi olan Tobin Q ile anlamlı bir etki göstermektedir. Araştırma modelleri doğrultusunda bakıldığında, yönetim kurulu büyüklüğünün finansal performans üzerinde bir etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç, Önder ve Kavak'ın (2019) ve Kılıç ve Ayrıçay'ın (2018) araştırma sonuçlarını desteklemektedir. Buradan hareketle, "büyük bir yönetim kurulu, küçük bir yönetim kuruluna göre daha iyi karar verdiği için dolay şirketlerin finansal performansına olumlu yönde katkı sağlamaktadır" şeklindeki ikinci hipotez reddedilmiştir.

Tobin Q oranı üzerinde yönetim kurulu bağımsızlığı (YKB), anlamlı bir etki göstermektedir. Bu sonuç, Sağlam ve Karan'ın (2019) ile Önder ve Kavak'ın (2019), analiz sonuçlarını doğrulamaktadır. Fakat ROA ve ROE'ye baktığımızda bu oranın anlamlı bir etki göstermediği görülmektedir. Bu, Kafidipe ve diğerlerinin (2021) ve Kyere ve Ausloos'un (2021) yaptığı çalışmanın sonuçları ile desteklenmektedir. Bu durum, Tobin Q oranı temel alındığında üçüncü hipotez desteklenmektedir. Fakat ROA ve ROE değişkenleri açısından üçüncü hipotezin desteklenmediğini söylemek mümkündür.

Denetim komitesi (DK), ROE üzerinde pozitif bir katsayı ile istatistiksel olarak anlamlılık göstermektedir (Tablo 7). Buna göre, denetim komitesi toplantılarının sıklığı, ROE ile ölçüldüğünde finansal performansı olumlu bir şekilde etkilemektedir. Bu sonuç Hasan ve diğerlerinin (2019), araştırma bulguları ile uyusmaktadır. Fakat DK, ROA ve Tobin Q açısından herhangi bir istatistiksel anlamlılık göstermemektedir. Bu da denetim komitesi toplantılarının sıklığının ROA ve Tobin Q ile ölçüldüğünde finansal performans üzerinde etki göstermediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Aanu

ve diğerlerinin (2014) ve Kyere ve Ausloos'un (2021) çalışma bulgularını doğrulamaktadır. Buradan hareketle, "sık ve düzenli bir şekilde denetim komitesi toplantıları yapan firmaların finansal performansları yüksektir" şeklindeki dördüncü hipotez reddedilmiştir.

Regresyon analizi sonuçlarından biri de kadın üye sayısı oranının, finansal performans üzerindeki etkisidir. Analiz sonuçlarına göre kadın üye sayısı oranının, üç modelde de (Model 1, Model 2 ve Model 3) finansal performans üzerinde bir etkiye sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç, Ahmad ve diğerleri (2021) ile Sağlam ve Karan'ın (2019) çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir. Buradan hareketle, "kadın üyelerin, yönetim kurullarında yeni fikir ve stratejilerin ortaya çıkmasını sağlayarak şirketlerin finansal performansını olumlu yönde etkilemektedir" şeklindeki beşinci hipotez reddedilmiştir.

CEO ikiliği (CD) açısından bakıldığında, sonuçlar ROA ile anlamlılık gösterirken, ROE ve Tobin Q oranı ile istatistiksel olarak herhangi bir anlamlılık göstermemektedir. Yönetim kurulu başkanı ile genel müdürün rollerinin ayrı olması durumunda, finansal performans ROA ile ölçüldüğünde pozitif ve anlamlı bir etki yaratmaktadır. Fakat finansal performans ROE ve Tobin Q ile ölçüldüğünde, CD ikiliğinin finansal performans üzerinde istatistiksel olarak herhangi anlamlılık değeri bulunmamaktadır. Bu aynı zamanda, Al-Matari ve diğerlerinin (2014), Arslan ve diğerlerinin (2014) ve Aanu ve diğerlerinin (2014) araştırma sonuçlarıyla bağlantılıdır. Buradan hareketle araştırmanın son hipotezi olan altıncı hipotez de reddedilmiştir.

Tartışma

Yapılan analizler neticesinde, elde edilen bulgular karışık sonuçlar doğurmaktadır. Araştırma modelleri doğrultusunda, Finansal performans göstergeleri üzerinde kurumsal yönetim mekanizmalarının bazıları istatistiksel olarak anlamlı bir etki gösterirken, bazıları ise anlamlı bir etki göstermemektedir. Ayrıca, ROA, ROE ve Tobin Q kullanılarak finansal performansın tahmin edilmesinde kurumsal yönetim mekanizmalarının bazıları pozitif, diğerlerinin ise negatif bir ilişki içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırma bulguları, sahiplik yapısının hem RAO ve hem de Tobin Q üzerinde önemsiz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Agrawal ve Knoeber'in (1996) araştırma bulgularını desteklemektedir. Bunun anlamı, firma içinde en büyük pay sahibinin finansal performans üzerinde olumlu bir etki yaratmadığını ifade etmektedir. Fakat ROE açısından bakıldığında, sahiplik yapısının, firmaların finansal performanslarını artırarak performansın olumlu bir yönde gelişmesine olanak sağladığını söylemek mümkündür.

Bu çalışmanın tartışma alanlarından birisi de yönetim kurulu büyüklüğünün finansal performans üzerindeki etkisidir. Analiz sonuçlarından, yönetim kurulu büyüklüğünün sadece Tobin Q oranı üzerinde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun aksine, RAO ve ROE üzerinde yönetim kurulu büyüklüğünün anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir. Bu sonuç, Kyere ve Ausloos'un (2021) yaptığı çalışma ile desteklenmektedir. Kyere ve Ausloos (2021) göre firmalar açısından büyük yönetim kurullarına sahip olmak, sürdürülebilir bir finansal performans kazanmak ve bunu sağlayacak

güçlü bir altyapıya sahip olmak için önemli bir mekanizmadır. Aynı zamanda, Williams vd., (2005) savunduğu gibi, finansal piyasaların izlenmesi ve firmanın daha iyi kaynaklara sahip olması için yönetim kurulu büyüklüğünün büyük bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür (Kyere ve Ausloos, 2021:1882).

Donaldson (1990) ve Beasley (1996), firmaların yönetim kurullarında bağımsız üye sayısının fazla olmasının finansal performansa olumlu katkı sağladığını yaptıkları çalışmalarda ifade etmişlerdir. Örneğin, Donaldson (1990), firmalarda yüksek oranda bağımsız üye sayısının olmasının, firmaların mali raporlarının güvenilir ve şeffaf olmasında önemli bir katkı sağladığını ve bu durumun, yatırımcıların firmaya karşı olumlu bir görüşe sahip olmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Çalışma sonucunda, Donaldson (1990) ve Beasley'de (1996) olduğu gibi, Tobin Q oranı üzerinde, yönetim kurulu bağımsız üye oranının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki gösterdiğini söyleyebiliriz. Fakat ROA ve ROE bağlamında aynı etkiden bahsetmek mümkün değildir.

Denetim komitesi toplantılarına ilişkin olarak, ROA, ROE ve Tobin's Q için farklı sonuçlar elde edilmiştir. ROE için, Hasan ve diğerlerinin (2019) denetim komitesi toplantılarının yüksek sıklıkta yapılmasının yüksek finansal performansı teşvik ettiği yönündeki görüşlerini destekleyen önemli sonuçlar elde edilmiştir. Ancak bu çalışmada, Tobin Q oranı ve ROA için denetim komitesi toplantılarının sayısının finansal performans açısından önemli olmadığını gösteren istatistiksel sonuçlar mevcuttur. Bu sonucun Weir ve diğerlerinin (2002) bulgularını desteklediğini söylemek mümkündür.

Son olarak regresyon analizi sonucunda R^2 göz önüne alındığında, kurumsal yönetim ve kontrol değişkenlerinin ROE ve Tobin Q'yu sırasıyla %67 ve %59 gibi yüksek oranda bir açıklama gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. ROA açısından baktığımızda ise değişkenlerin sadece %27'si finansal performansı açıklamaktadır. Buradan hareketle, ROA, ROE ve Tobin Q oranını tam anlamıyla açıklamak için bazı değişkenlerin araştırma modellerine dâhil edilmesi gerektiği görülmektedir. Bu durum, finansal performans ve kurumsal yönetim değişkenleri ile ilgili olarak teorik eksikliğin olduğunu, bu eksikliklerin giderilmesi için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, iki kontrol değişkenini dikkate alarak altı kurumsal yönetim unsurlarının (sahiplik yapısı, yönetim kurulu büyüklüğü, yönetim kurulunun bağımsızlığı, denetim komitesi, kadın sayısı oranı ve CEO ikiliği) finansal performans göstergeleri (ROA, ROE ve Tobin Q) üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma, 2020 yılında Borsa İstanbul BIST-XTUMY endeksinde işlem gören finansal olmayan 240 firmadan oluşan bir örnekleme kapsamaktadır. Kurumsal yönetime ilişkin iki teori vekâlet teorisi ve yönetim teorisi, teorik çerçeveyi oluşturmaktadır. Yapılan regresyon analizi sonuçları, önceki çalışmalara benzer şekilde karışık bulgular göstermektedir (Christensen vd, 2010; Rodriguez-Fernandez, 2016; Kyere & Ausloos, 2021).

Daha önce yapılan birçok çalışma, sahiplik yapısının finansal performansı etkilediğini ileri sürmektedir (Fama & Jensen, 1983; Bayrakdaroğlu, 2010; Kılıç & Ayrıçay, 2018). Ancak bu çalışmada yapılan

analizler sonucunda, sahiplik yapısının finansal performans üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını ve bu durumun Agrawal ve Knoeber'in (1996) bulgularıyla tutarlı olduğunu söylemek mümkündür.

Yönetim kurulu büyüklüğü ve yönetim kurulu bağımsız üye sayısı oranı gibi kurumsal yönetim mekanizmalarının finansal performans göstergelerinden ROA ve ROE üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı yapılan analizler sonucunda anlaşılmıştır. Fakat bu değişkenlerin, Tobin Q oranı üzerinde yüksek bir tahmin gücüne sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu, Christensen ve diğerlerinin (2010) çalışma sonuçları ile uyumludur. Buradan hareketle, bağımsız yönetim kurulunun çoğunlukta olması, bir firmada kurumsal yönetim anlayışının tarafsız, şeffaf ve doğru bir şekilde uygulanmasının önemli etkenlerinden bir tanesidir. Bu aynı zamanda firmalarda birçok alanda maliyeti azaltarak finansal performansın artmasına olanak sağlamaktadır. Öte yandan, denetim komitesi toplantılarının sıklığı, finansal performans göstergesi ROE üzerinde zayıf bir etki gösterirken, ROA ve Tobin Q üzerinde hiçbir etki göstermemektedir. Bu sonuç, ROE için, Hasan ve diğerlerinin (2019) araştırma bulgularını desteklerken; RAO ve Tobin Q için, Weir ve diğerleri (2002) ile Kyere ve Ausloos'un (2021) çalışma bulgularını desteklemektedir.

Yapılan regresyon analizi sonuçları arasında yer alan bulgulardan biri de CEO ikiliği hakkındadır. Vekâlet teorisinin destekçilerine göre, CEO ve yönetim kurulu başkanın rolü ayrıldığında, firmaların finansal performansında olumlu bir etki görülmektedir (Aygün & İç, 2010: 194-195). Bunun aksine, yönetim teorisinin destekçileri, performansı artıran bir liderlik anlayışına yol açtığı için CEO ve yönetim kurulu başkanın rolünün birleştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Kyere & Ausloos, 2021: 1883). CEO ikiliğinin bu çalışmada hem ROE hem de Tobin Q üzerinde anlamlı etki göstermediği analiz sonuçlarından anlaşılmaktadır. Bu sonuç, daha önce bu değişkeni inceleyen önceki çalışmalarla (Ersoy vd., 2011; Kılıç & Ayrıçay, 2018) çelişmektedir. Ancak, CEO ikiliğinin bu çalışmada diğer bir finansal performans göstergesi olan ROA üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu sonuç, CEO ve yönetim kurulu başkanın görev ve sorumluluklarının ayrılması durumunda finansal performansa olumlu katkı sağlayacaktır. Bu durum vekâlet teorisini destekler niteliktedir. Ortaya çıkan bu sonuç, Syriopoulos ve Tsatsaronis'in (2012) çalışma sonucunu doğrulamaktadır.

Bu çalışma, önceki çalışmalar gibi, karışık ve kısmi sonuçlar sunmaktadır. Bu nedenle, kurumsal yönetim ve finansal performans arasındaki mevcut teorisinin bir kısmını güçlendirmiştir. Çalışma sonucundaki analizler doğrultusunda, Borsa İstanbul'daki firmaların doğru kurumsal yönetim mekanizmalarını benimseyerek uygulamaları halinde finansal piyasa performanslarını iyileştirebilecekleri sonucuna varılabilir. Ayrıca araştırma modelleri kapsamında, hangi kurumsal yönetim mekanizmalarının finansal performansı etkileyip etkilemediği tartışma bölümünde irdelenmiştir.

Bu çalışma, gelecekte kurumsal yönetim ve finansal performans konusunda çalışma yapacak araştırmacılara rehber bir kaynak olabilir. Araştırmacılar bu çalışmanın değişkenleri dışında, örneğin yönetim kurulu titizliği veya CEO görev süresi gibi diğer değişkenleri dikkate alarak bilime katkı sunacak yeni araştırmalara ön ayak olabilirler. Ayrıca araştırmacılar kurumsal yönetim değişkenlerini,

hissedar teorisi, liderlik döngüsü teorisi, miyop teori, meşruiyet teorisi, kaynak bağımlılığı teorisi gibi diğer teoriler kapsamında inceleyebilirler. Buna ek olarak, teknoloji, küresel finansal krizler, ekonomik koşullar gibi diğer faktörlerin finansal performans üzerinde bazı etkileri olabileceğinden bu faktörler de araştırma kapsamına alınabilir. Ayrıca, bu çalışma kapsamında yer alan veya araştırma dışındaki benzer değişkenler dönemsel olarak test edilebilir, farklı metotlar (Panel veri analizi, TOPSİS vb.) kullanılarak analiz edilebilir ve çıkan farklılıklar karşılaştırılabilir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar %50, 2. Yazar %50 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Kurumsal Yönetim ve Finansal Performans: Borsa İstanbul Üzerine Bir İnceleme” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aggarwal, P. (2013). Impact of Corporate Governance on Corporate Financial Performance. *IOSR Journal of Business and Management*, 13(3), 1–5. <https://doi.org/10.9790/487x-1330105>
- Akın, A. (2004). Mülkiyet Sahipliğinden Kaynaklanan Yönetim Hakkının Devri Açısından Post-Modern Yönetimsel Kontrol Yaklaşımları ve Stratejileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, 127–148. <https://doi.org/10.18070/euiibfd.89449>
- Al-Matari, E. M., Al-Swidi, A. K., & Fadzil, F. H. B. (2014). Audit committee characteristics and executive committee characteristics and firm performance in Oman: Empirical study. *Asian Social Science*, 10(12), 98–113. <https://doi.org/10.5539/ass.v10n12p98>
- Al-Najjar, B. (2017). Corporate governance and CEO pay: Evidence from UK Travel and Leisure listed firms. *Tourism Management*, 60, 9-14.
- Alp, A., & Kılıç, S. (2014). *Kurumsal Yönetim - Nasıl Yönetilmeli*. Doğan Kitap.
- Amba, S. M. (2014). Corporate governance and firms' financial performance. *Journal of Academic and Business Ethics*, 8(1), 1-11.
- Aminu, I. M., & Shariff, M. N. M. (2014). Strategic Orientation, Access to Finance, Business Environment and SMEs Performance in Nigeria: Data Screening and Preliminary Analysis. *European Journal of Business and Management*, 6(35), 124-131.
- Amin, Q., & Farquhar, S. (2021). The relationship between corporate governance and firm financial performance: An empirical investigation of an emerging market. *International Journal of Business Governance and Ethics*, 15(2), 215-232. <https://doi.org/10.1504/IJBGE.2021.113940>
- Anderson, R. C., Mansi, S. A., & Reeb, D. M. (2004). Board Characteristics, Accounting Report Integrity, and The Cost of Debt. *Journal of Accounting and Economics*, 37(3), 315–342. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2004.01.004>

- Andriana, A., & Panggabean, R. R. (2017). The Effect of Good Corporate Governance and Environmental Performance on Financial Performance of the Proper Listed Company on Indonesia Stock Exchange. *Binus Business Review*, 8(1), 1-8. <https://doi.org/10.21512/bbr.v8i1.1757>
- Atılgan, Ö. (2017). Yönetim Kurulu Büyüklüğü, Bağımsız Üye Oranı ve Kadın Üye Oranı İle Finansal Performans İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2), 315-354. <https://doi.org/10.24988/deuiibf.2017322654>
- Aygün, M., & İç, S. (2010). Genel Müdürün Aynı Zamanda Yönetim Kurulu Üyesi Olması Firma Performansını Etkiler mi? *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 47, 192-201.
- Aytekin, M., & Sönmez, A. R. (2016). Kurumsal Yönetim Uygulamalarının İşletme Performansına Etkisi. *Journal of Turkish Social Sciences Research*, 1(2), 30-39.
- Bayrakdaroğlu, A. (2010). "Mülkiyet Yapısı ve Finansal Performans: İMKB Örneği." *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 11-20.
- Beasley, M. S. (1996). An empirical analysis of the relation between the board of director composition and financial statement fraud. *Accounting review*, 71(4), 443-465.
- Bhagat, S., & Bolton, B. (2008). Corporate governance and firm performance. *Journal of Corporate Finance*, 14(3), 257-273. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2008.03.006>
- Cadbury Report. (1992). *Financial aspects of corporate governance*. <https://www.icaew.com/technical/corporate-governance/codes-and-reports/cadbury-report>
- Christensen, J., Kent, P., & Stewart, J. (2010). Corporate Governance and Company Performance in Australia. *Australian Accounting Review*, 20(4), 372-386. <https://doi.org/10.1111/j.1835-2561.2010.00108.x>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları* (6. Baskı). Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786055885670>
- Davidson, R., Goodwin-Stewart, J., & Kent, P. (2005). Internal governance structures and earnings management. *Accounting and Finance*, 45(2), 241-267. <https://doi.org/10.1111/j.1467-629x.2004.00132.x>
- Doğan, M. (2018). Kurumsal Yönetimin Teorik Temelleri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(1), 84-96.
- Doğan, M., & Topal, Y. (2015). Karlılığı Belirleyen Finansal Faktörler: BIST'te İşlem Gören İmalat Sanayi Firmaları Üzerine Bir Araştırma. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 53-64. <https://doi.org/10.17541/oeymbd.26157>
- Donaldson, L. (1990). The ethereal hand: Organizational economics and management theory. *Academy of management Review*, 15(3), 369-381. <https://doi.org/10.5465/amr.1990.4308806>

- Donaldson, L., & Davis, J. H. (1991). Stewardship Theory or Agency Theory: CEO Governance and Shareholder Returns. *Australian Journal of Management*, 16(1), 49–65. <https://doi.org/10.1177/031289629101600103>
- Düzer, M. (2020). Kurumsal yönetim derecelendirmesi: BİST kurumsal yönetim endeksi'nde bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 149-168.
- Ehikioya, B. I. (2009). Corporate governance structure and firm performance in developing economies: Evidence from Nigeria. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 9(3), 231-243. <https://doi.org/10.1108/14720700910964307>
- Ergin, H., Sevim, Ş., & Eliuz, A. (2008). Kurumsal Yönetimin Ögesi Olarak Denetim Komitesinin Etkinliği ve İMKB'ye Kayıtlı Şirketlerde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 25, 1-22.
- Ersoy, E., Bayrakdaroğlu, A., & Şamiloğlu, F. (2011). Türkiye'de Kurumsal Yönetim ve Firma Performansı (Tobin-Q ve Anormal Getiri) Arasındaki İlişkinin Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48(554), 71-84.
- Fama, E. F., & Jensen, M. C. (1983). Agency Problems and Residual Claims. *The Journal of Law and Economics*, 26(2), 327-349. <https://doi.org/10.1086/467038>
- Fuzi, S. F. S., Halim, S. A. A., & Julizaerma, M. K. (2016). Board Independence and Firm Performance. *Procedia Economics and Finance*, 37, 460-465. [https://doi.org/10.1016/s2212-5671\(16\)30152-6](https://doi.org/10.1016/s2212-5671(16)30152-6)
- Gillan, S. L. (2006). Recent Developments in Corporate Governance: An Overview. In *Journal of Corporate Finance* (Vol. 12, Issue 3, pp. 381–402). <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2005.11.002>
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz* (5th ed.). Seçkin Yayıncılık.
- Hasan, M. T., Molla, M. S., & Khan, F. (2019). Effect of board and audit committee characteristics on profitability: Evidence from pharmaceutical and chemical industries in Bangladesh. *Finance & Economics Review*, 1(1), 64-76.
- Hayes, A. (2015). *Q ratio (Tobin's Q ratio)*. Investopedia.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360. [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(76\)90026-X](https://doi.org/10.1016/0304-405X(76)90026-X)
- Klapper, L. F., & Love, I. (2004). Corporate governance, investor protection, and performance in emerging markets. *Journal of corporate Finance*, 10(5), 703-728.
- Kılıç, M., & Ayrıçay, Y. (2018). Yönetim Kurulu ve Sahiplik Yapısının Finansal Performans Üzerindeki Etkisi: BIST İmalat Sanayi Sektöründe Bir Alan Araştırması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 177-192. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.399362>

- Koçer, B. (2005). *İçsel bir yönetim mekanizması olarak yönetim kurulları: İMKB'de işlem gören şirketlerin yönetim kurulu yapısı ve işlevleri üzerine bir araştırma* (Yayın No. 158599) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi. Ulusal Tez Merkezi.
- Kyere, M., & Ausloos, M. (2021). Corporate governance and firms financial performance in the United Kingdom. *International Journal of Finance and Economics*, 26(2), 1871–1885. <https://doi.org/10.1002/ijfe.1883>
- Omran, M. M., Bolbol, A., & Fatheldin, A. (2008). Corporate governance and firm performance in Arab equity markets: Does ownership concentration matter? *International Review of Law and Economics*, 28(1), 32-45. <https://doi.org/10.1016/j.irl.2007.12.001>
- Önder, Ş., & Kavak, N. N. (2019). Sigorta Şirketlerinde Kurumsal Yönetim Ve Finansal Performans Arasındaki İlişki. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 62, 170-183.
- Saygılı, E. E., & Acar, E. (2016). Finansal Performans ve Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notları: Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi 2013-2014 Yılları Karşılaştırması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(Özel Sayı-1), 625–671.
- Sağlam, M., & Karan, M. B. (2019). Küçük ve orta ölçekli şirketlerde finansal performans ve kurumsal yönetim ilişkisi: Borsa İstanbul gelişen şirketler piyasası üzerine bir uygulama. *İzmir İktisat Dergisi*, 34(4), 583-598. <https://doi.org/10.24988/ije.2019344845>
- Seçer, İ. (2015). *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi: Analiz ve Raporlaştırma* (2nd ed.). Anı Yayıncılık.
- Syriopoulos, T., & Tsatsaronis, M. (2012). Corporate governance mechanisms and financial performance: CEO duality in shipping firms. *Eurasian Business Review*, 2(1), 1-30. <https://doi.org/10.14208/BF03353805>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2015). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı* (M. Baloğlu (ed.); 6th ed.). Nobel Yayıncılık.
- Topal, M., Eydurun, E., Yağanoğlu, A.M., Sönmez, A.Y., & Keskin, S. (2010). Çoklu doğrusal bağlantı durumunda ridge ve temel bileşenler regresyon analiz yöntemlerinin kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 41(1), 53-57.
- Topaloğlu, E. E., & Nur, T. (2016). Nakit Dönüşüm Süresinin Finansal Performansa Etkisi: Kurumsal Yönetim Endeksinde Bir Uygulama. *Akademik Bakış Dergisi*, 53, 304–317.
- Tükenmez, N. M., Gençyürek, A. G., & Karakelleoğlu, M. İ. (2017). Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notlarının Şirketlerin Finansal Performansı Üzerindeki Etkisi. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1-18.
- Tutkavul, K., & Karahan, F. (2021). Lojistik Regresyon Analizi ile İşletmelerde Finansal Başarısızlığın Tahmin Edilmesi: BIST Sınai Endeksi'nde Bir Uygulama. *Mali Çözüm*, 31(165), 45–60.

- Weir, C., Laing, D., & McKnight, P. J. (2002). Internal and external governance mechanisms: their impact on the performance of large UK public companies. *Journal of Business Finance & Accounting*, 29(5-6), 579-611. <https://doi.org/10.1111/1468-5957.00444>
- Williams, R. J., Fadil, P. A., & Armstrong, R. W. (2005). Top management team tenure and corporate illegal activity: The moderating influence of board size. *Journal of Managerial Issues*, 17(4), 479-493.
- Yıldırım, M., & Demireli, E. (2009). Kurumsal Yönetim, Mülkiyet ve Control Yapıları ve Şirketlerin Finansal Performanslarına Etkileri (İMKB İmalat Sanayi Örneği). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 46(532), 81-96.
- Zahra, S. A., & Pearce, J. A. (1989). Boards of Directors and Corporate Financial Performance: A Review and Integrative Model. *Journal of Management*, 15(2), 291-334. <https://doi.org/10.1177/014920638901500208>

Extended Abstract

Introduction

In a simple definition, corporate governance refers to the extent to which companies are managed in an open and honest manner. According to Ehikioya (2009:232), corporate governance is the processes or structures necessary to protect the interests of firms' internal and external stakeholders. In 2002, the Cadbury Committee of the UK defined corporate governance as a system that ensures the guidance and control of companies. At the core of corporate governance is the idea of transparency, accountability and the idea of being able to fulfill the expectations of all stakeholders fairly. The main reason for the increase in studies on corporate governance in recent years is the tendency of firms towards non-ethical business practices. The scandals that occurred in the USA (Enron, Worldcom and Tyco) and Europe (Parmalat, Ahold and Adecco) in the 2000s led to the expansion of corporate governance and caused the concept of corporate governance to gain more importance in the eyes of society and business world. Following these and similar scandals, the public demand for corporate accountability mobilised policymakers, academics and public/private sector representatives. For example, the Sarbanes-Oxley Act of 2002 was enacted in the United States to ensure that boards of directors adhere to the best practices of corporate governance principles (Kyere and Ausloos, 2021:1872). However, the recent financial crisis in 2008 revitalised the debate on whether corporate governance practices affect the financial performance of firms.

Therefore, this study aims to investigate the effects of corporate governance practices on the financial performance of the firms in the Borsa Istanbul BIST-XTUMY index. When the literature is examined, many studies have been conducted to show the effect of corporate governance on financial performance. The results of these studies have led to mixed and non-consensus discussions. Therefore, this study aims to contribute to these debates by revealing the relationships and effects between corporate governance practices (ownership structure-OS, board size-BS, independence board-IB, audit committee-AC, ratio of female directors-FD and CEO duality-CD) and financial performance indicators (ROA, ROE and Tobin's Q). In addition to corporate governance and financial performance variables, firm size (FS) and leverage ratio (LG) are used as control variables in this study.

Methodology

In this study, the data of non-financial firms in the BIST-XTUMY index for 2020 are included in the scope of the evaluation. The sample size of this study consists of 240 firms in total. Data on firms' financial performance indicators and corporate governance variables are obtained from the Public Disclosure Platform (PDP) website. A multivariate regression analysis method was used to analyze the data. In this study, the "Enter" method was used since all variables were included in the model at the same time (Tutkavul & Karahan, 2021:51). Descriptive statistics and regression analysis of the data within the scope of the research were carried out through IBM-SPSS 26 package program. Three models have been developed below to examine the impact of corporate governance variables on financial performance indicators. These models are as follows;

Model 1:

$$ROA = \beta_0 + \beta_1OS + \beta_2BS + \beta_3IB + \beta_4AC + \beta_5FD + \beta_6CD + \beta_7FS + \beta_8LG + \epsilon_i$$

Model 2:

$$ROE = \beta_0 + \beta_1OS + \beta_2BS + \beta_3IB + \beta_4AC + \beta_5FD + \beta_6CD + \beta_7FS + \beta_8LG + \epsilon_i$$

Model 3:

$$\text{Tobin } Q = \beta_0 + \beta_1OS + \beta_2BS + \beta_3IB + \beta_4AC + \beta_5FD + \beta_6CD + \beta_7FS + \beta_8LG + \epsilon_i$$

Based on the results obtained from previous studies, the following hypotheses were developed within the scope of the research;

Hypothesis 1; Companies with shareholders holding a significant share of the ownership structure show superior financial performance (Ersoy et al., 2011; Bayrakdaroğlu, 2010).

Hypothesis 2; A large board of directors contributes positively to the financial performance of companies as it makes better decisions than a small board (Kyere and Ausloos, 2021; Anderson et al., 2004).

Hypothesis 3; The effective and efficient fulfillment of the tasks of independent members of the board of directors contributes positively to the financial performance of companies (Fuzi et al., 2016).

Hypothesis 4; Most of the companies with high financial performance are those that hold frequent and regular audit committee meetings (Christensen et al., 2010; Kyere and Ausloos, 2021).

Hypothesis 5; Female members positively affect the financial performance of companies by enabling the emergence of new ideas and strategies on boards of directors (Atılgan, 2017).

Hypothesis 6; The independence of the roles of the CEO and the chairman of the board of directors will eliminate representation costs in companies and as a result, will contribute positively to the financial performance of companies (Fama and Jensen, 1983; Ersoy et al., 2011).

Conclusion

The analyses revealed that ownership structure does not affect financial performance. In addition, the analyses revealed that the size of the board of directors and the ratio of the number of independent board members do not have any effect on ROA and ROE. However, it is possible to say that these variables have a high predictive power on Tobin's Q ratio. On the other hand, while the frequency of audit committee meetings has a weak effect on the financial performance indicator ROE, it does not affect ROA and Tobin's Q ratio. One of the findings of the regression analyses is CEO duality. It is understood from the results of the analyses that CEO duality has no significant effect on both ROE and Tobin's Q in this study. However, CEO duality is found to have a positive and significant effect on ROA, another financial performance indicator in this study. This result indicates that the separation of the tasks and responsibilities of the CEO and the board chairman will contribute positively to financial performance. This situation supports the agency theory.

Geliş Tarihi / Received Date

29.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

19.01.2023

Üniversite Öğrencilerinin Romantik İlişkilerinde Sosyal Ağ Sitelerinin Rolünü Keşfetmek¹

Exploring the Role of Social Networking Sites in Romantic Relationships of University Students

Yavuz KOŞAN²

Öz

Bu çalışma, romantik ilişkisi olan üniversite öğrencilerinin bu ilişkilerini sosyal ağ siteleri aracılığıyla nasıl deneyimlediklerine ve kullanıcı davranışlarını nasıl algıladıklarına odaklanmıştır. Türkiye’de yürütülen çalışmalarda sosyal ağ sitesi kullanımının, romantik ilişkileri deneyimleme şeklini nasıl etkilediğine yönelik nitel çalışmaların bulunmaması bu araştırmanın çıkış noktasıdır. Çalışma, bir devlet üniversitesinin lisans bölümlerinde öğrenim gören ve romantik ilişkisi bulunan 20-28 yaş arasındaki 12 (6 kız, 6 erkek) katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma fenomenolojik desende yürütülmüştür. Araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, sosyal ağ sitelerinin kullanım şeklinin romantik kıskançlığı tetiklediğini göstermektedir. Ayrıca sosyal ağ sitelerinin potansiyel eş hakkında bilgi toplamak için önemli bir kaynak olduğu ve diğer kullanıcılardan gelen çeşitli beğeni, mesaj, yorum ve isteklerin romantik ilişkiyi tehdit eden unsurlar olarak algılandığı belirlenmiştir. Katılımcıların romantik ilişkilerine yönelik tehdit olarak algıladıkları davranışları önlemek amacıyla; romantik ilişkilerinin görünürlüğü ve bilinirliğini arttırmaya yönelik ortak hesap açtıkları ve ilişki durumunu belirten çeşitli paylaşımlarda buldukları belirlenmiştir. Son olarak romantik kıskançlığın bir sonucu olarak, katılımcıların romantik eşlerini izleme davranışını sergiledikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Romantik ilişkiler, sosyal ağ siteleri, romantik kıskançlık, romantik ilişki kalitesi, üniversite öğrencileri

Abstract

This study focuses on how university students with romantic relationships experience their relationships through social networking sites, and how they perceive user behavior. The fact that there are no qualitative studies on how the use of social networking sites affects the way of experiencing romantic relationships conducted in Turkey

¹ Bu çalışmanın bir kısmı, 2018 yılında düzenlenen 27th International Conference on Educational Science kongresinde bildiri olarak sunulmuştur. Dolayısıyla veriler 2020 yılı öncesinde toplandığından etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Muş/TÜRKİYE, E-mail: kosan.y@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4118-4777

is the starting point of this research. The study was carried out with 12 participants (six females, six males) between the ages of 20-28 who were studying in the undergraduate departments of a state university and had a romantic relationship. The study was conducted in a phenomenological pattern. In the study, the data obtained with the semi-structured interview form were analyzed using thematic analysis. The findings show that the use of social networking sites triggers romantic jealousy. It has been established that social networking sites are an essential source of information about the potential spouse. Various likes, messages, comments, and requests from other users are perceived as elements that threaten the romantic relationship. To prevent behaviors that participants perceive as a threat to their romantic relationships, it was determined that they opened a joint account to increase the visibility and awareness of their romantic relationships and made various shares indicating their relationship status. Finally, as a result of romantic jealousy, it was also determined that participants exhibited the behavior of following their romantic partners.

Keywords: Romantic relationships, social networking sites, romantic jealousy, romantic relationship quality, university students

Giriş

Her teknolojik yenilikte olduğu gibi sosyal ağ siteleri (SAS) de gençler tarafından daha fazla kullanılmaktadır (Arnett, 2000). Gençler SAS'ları bir iletişim aracı olarak kullanmanın yanı sıra (Livingstone, 2008) başkalarıyla tanışmak, evlenmek ve flört etmek için de kullanılmaktadırlar (García-Jiménez vd., 2012). Yürütülen çalışmalar, 18-24 yaş arasındaki gençlerin %47'sinin SAS'ları flört amacıyla kullandıklarını göstermektedir (Smith ve Duggan, 2013). Bu yoğun kullanımın bir sonucu olarak SAS'lar, romantik ilişkilerin yapısını ve deneyimleme şeklini de değiştirmiştir (Fox ve Warber, 2013; Papp vd., 2012; Utz ve Beukeboom, 2011; Van Ouytsel vd., 2016). Bu değişimle beraber SAS'lar romantik ilişkilerin başlatıldığı, sürdürüldüğü ve sonlandırıldığı platformlara dönüşmüştür (Fox vd., 2013a). Kullanıcılar SAS'ları, özellikle romantik ilişkilerin ilk aşamalarında potansiyel eş adayına ilişkin bilgileri elde etme aracı olarak da kullanılmaktadırlar (Fox vd., 2013a; Persch, 2007).

Geçmişte potansiyel eş adayına yönelik yüz yüze etkileşimle elde edilebilen çeşitli bilgilere günümüzde SAS'lar aracılığıyla daha kolay ulaşılabilmektedir. SAS'larda kullanıcı profillerinde bulunan kişisel bilgiler, hem daha detaylı bir biçimde hem de daha az zaman ve çabayla elde edilebilmektedir (Tokunaga, 2011). Kullanıcılar romantik ilişki başlamadan önce veya başlangıç aşamasında, potansiyel eş adayının SAS profilinde; fotoğraflarını, ilgi alanlarını, hobilerini, arkadaş listesini ve çevresindeki insanlara ilişkin benzersiz bilgileri bulabilmektedirler (Fox ve Warber, 2013; Utz ve Beukeboom, 2011). Kullanıcılar ayrıca, potansiyel eşin arkadaş listesine erişerek çevrimdışı ortamlarda da potansiyel eş adayıyla etkileşime geçebilmektedirler (Fox vd., 2013a). SAS'lar bilgi elde etme olanaklarının yanında, bireylerin romantik ilişkilerine yönelik çeşitli bilgileri de diğer kullanıcılara duyurma imkânı sunmaktadır. Kullanıcılar SAS'larda aile üyelerine, arkadaşlarına, tanıdıklarına ve diğer kullanıcılara çeşitli gönderiler (fotoğraf paylaşımı, ilişki durumu gibi) aracılığıyla ilişkileri hakkındaki bilgileri duyurmaktadırlar (Fox vd., 2013a; Papp vd., 2012). Romantik ilişkiyi diğer kullanıcılara duyurmanın altında yatan temel motivasyon, ilişkiye yönelik diğer kullanıcılardan gelebilecek ilişki tehditlerini azaltmaktır (Dwyer vd., 2007).

SAS'ların romantik ilişkisi olan bireylere sunduğu hizmetler her zaman olumlu bir şekilde algılanmamaktadır. SAS'lar romantik ilişkisi olan çiftler açısından iletişim kurma, fotoğraf ve bilgi paylaşma gibi olumlu özelliklerin yanında (Utz ve Beukeboom, 2011) yapılan paylaşımların birçok kişi tarafından görülmesi, kıskançlığı ortaya çıkarması, kişisel bilgileri gizlenememesi, başkalarının potansiyel eşe erişebilmesi gibi olumsuz algılanan çeşitli özelliklere de sahiptirler (Persch, 2007). SAS'larda her ne kadar kişisel bilgileri gizleme seçenekleri sunulsa da tanınmayan birçok kişiye (örneğin arkadaşlarının arkadaşları gibi) kullanıcı profilinin bir kısmı görünmektedir. Gizliliğin kısmen ihlali sayılabilecek bu durum, kullanıcı profilinin bilinmeyen kişilere açık hale gelmesine sebep olmaktadır (Utz ve Krämer, 2009). Kısmen veya tamamen erişime açık olan bu profillere yönelik diğer kullanıcılardan gelen mesajlar, beğeniler ve yorumlar (Muisse vd., 2009) romantik ilişkiye yönelik tehditler olarak algılanmaktadır (Fox vd., 2014; Imperato vd., 2021; Muise vd., 2009; Utz ve Beukeboom, 2011). Romantik ilişkiye yönelik algılanan tehditleri azaltmak için bazı çiftler, SAS hesaplarını yabancılara kısıtlamayı veya gizlemeyi tercih etmektedirler. Romantik ilişkiye yönelik bu tehditler çoğu zaman potansiyel eşi kaybetme korkusunu tetikler (Tokunaga, 2016). Kaybetme korkusu ise romantik kıskançlık ve potansiyel eşi çevrimiçi izleme gibi çeşitli davranışları ortaya çıkarmaktadır (Fox vd., 2014; Imperato vd., 2021; Muise vd., 2009; Utz ve Beukeboom, 2011). Bazı kullanıcılar ise ortak hesaplar açarak çevrimiçi çift görünürlüklerini artırma yoluna gitmektedirler. Çevrimiçi çift görünürlüğünü arttırmanın amacı romantik ilişkiye yönelik diğer kullanıcılardan gelen ilişki tehditlerini azaltmaktır (Tokunaga, 2016).

Çevrimiçi çift görünürlüğü, kullanıcının SAS hesabından bir ilişkisi olduğunu veya ilişkiye ilişkin bilgileri başkalarına ifşa etmesidir (Fox ve Warber, 2013). Bazı SAS'lar (Facebook gibi) kullanıcılarına bir romantik ilişkileri olduğunu başkalarına gösterme seçeneği sunarlar (Van Ouytsel vd., 2016). Facebook'a yönelik yürütülen çalışmaların bir kısmı çevrimiçi çift görünürlüğüne odaklanmıştır (Imperato vd., 2021). Alyans takmak gibi romantik ilişki durumunu başkalarına iletmenin çeşitli yolları olsa da SAS'lar daha geniş kitlelere ve insan ağına kolayca erişme imkânı vermektedirler. SAS'larda diğer kullanıcılara romantik ilişkiyi duyurma veya yaymanın yüz yüze etkileşimden daha hızlı bir biçimde gerçekleşmesi, romantik ilişkinin çevrimiçi görünürlüğünü arttırmaktadır (Fox vd., 2013a). Çevrimiçi çift görünürlüğü kadınlar tarafından ilişkinin daha ciddi olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Kadınlar, erkeklerin sosyal ağlarda ifşa edilen bir ilişkileri olsa dahi, hala başka ilişkiler arama eğilimlerinin olduğuna erkeklere oranla daha fazla inanmaktadırlar (Fox ve Warber, 2013). Yürütülen çalışmalar çevrimiçi çift görünürlüğü (Örneğin, Facebook durumunda ilişkisi var seçeneğini yayınlamak) yüksek olan bireylerin eşlerine bağlılıklarının daha yüksek (Castañeda vd., 2015; Lane vd., 2016; Toma ve Choi, 2015), ilişkilerinin daha uzun ömürlü (Toma ve Choi, 2015) ve iletişim düzeylerinin daha iyi olduğunu göstermektedir (Sánchez vd., 2017). Eşler arasında ilişki kalitesi ve bağlılık düzeyi yükseldikçe çevrimiçi çift görünürlüğü daha fazla artmaktadır (Lane vd., 2016). Çevrimiçi çift görünürlüğü aynı zamanda romantik kıskançlığın bir sonucu olarak kabul edilmektedir (Imperato vd., 2021). Yetişkinler ve gençler romantik ilişkilerinin görünürlüğünü arttırmada daha cesurken, ergenler romantik ilişki görünürlüklerini arttırmaya yönelik davranışlarda daha temkinli davranmaktadırlar. Ergenlerin bir kısmı, ilişki belli bir süre devam ettikten sonra (örneğin, birkaç ay

hatta birkaç yıl gibi) ilişki durumlarını sosyal ağlarda paylaşmayı tercih etmektedirler. Bunun bir nedeni olarak, ilişki durumu yayınlamanın arkadaşlar arasında kıskançlığa ve kırıcı yorumlara sebep olacağı düşünülmektedir. İlişki durumunu gizlemenin bir diğer önemli nedeni ise romantik ilişkiyi ebeveynler ve diğer aile üyelerinden gizli tutma isteğidir. En azından karşılıklı güven ilişkisi oluşana ve ilişkideki belirsizlik azaltılana kadar gizlilik korunmaya devam etmektedir (Van Ouytsel vd., 2016).

Romantik ilişkilerin ilk aşamalarında çiftler karşılıklı bir güven arayışı içerisindeydirler. Bu arayışın temel sebebi, ilişkiye ve eşe yönelik güveni arttırmak ve belirsizlikleri azaltmaktır (Atak ve Tastan, 2012). SAS'larda ilişkideki güveni ve belirsizliği azaltmanın bir yolu olarak çiftler, birbirleriyle SAS hesaplarının şifrelerini paylaşmaktadırlar (Lucero vd., 2014; Tokunaga ve Rains, 2016; Van Ouytsel vd., 2016). Şifre paylaşımı, çiftler tarafından sevgi ve güven göstergesi olarak algılanmaktadır (Tokunaga ve Rains, 2016). Şifre paylaşımı güven artırıcı bir davranış olarak algılanmakla beraber, çiftlerin birbirlerini dijital olarak gözetim altına alma riskini de beraberinde getirir (Lucero vd., 2014; Tokunaga, 2011). "Kişilerarası elektronik gözetim" (Tokunaga, 2011) veya "facebook yetkilisi" (Fox ve Warber, 2013) olarak da ifade edilen çevrimiçi gözetim; bir bireyin başka birisini etkileşimlerini çevrimiçi incelemesidir (Muisse vd., 2009). Çevrimiçi gözetim aynı zamanda çiftler arasındaki güveni zedeleyebilecek ve istismarcı davranışları tetikleyebilecek bir faktördür (Emery vd., 2014; Van Ouytsel vd., 2016). Çevrimiçi gözetim, yeni başlayan romantik ilişkilerde uzun süreli ilişkilere göre daha fazla kabul gören bir davranış şeklidir (Van Ouytsel vd., 2016). Normalde gündelik yaşamda bireylerin eşini izlemesi sosyal olarak kabul edilebilecek bir davranış değildir. Çünkü bu davranış karşılıklı yakın ilişkide bir güven ihlalidir ancak SAS'lar kullanıcılara izleme davranışını sosyal olarak kabul gören bir yolunu sunmaktadırlar. SAS'larda profil ziyareti normal kabul edilen bir rutine dönüşmüştür ancak burada profile bakma ve izleme arasındaki sınır bulanıktır. Buna rağmen herhangi bir güven ihlali olmadan çiftler birbirlerini izlemenin bir yolunu bulabilirler (Utz ve Beukeboom, 2011). Çevrimiçi gözetim aynı zamanda ilişkinin başlangıcında bilgi toplama ve ilişkideki belirsizlikleri azaltma girişimidir (Emmers ve Canary, 1996). Özellikle kıskanç çiftler, sosyal ağlarda birbirlerini daha fazla gözetim altına almakta, dolayısıyla bu durum ilişkideki güven duygusunu sarsan bir unsura da dönüşebilmektedir (Utz ve Beukeboom, 2011). Çevrimiçi gözetim, belirsizliği azaltmaya yönelik bir girişim olmasının yanında romantik kıskançlığı da arttıran bir faktördür (Emery vd., 2015; Muise vd., 2009). Çevrimiçi gözetim ve romantik kıskançlık problemlili sosyal ağ sitesi kullanımına sahip çiftlerin ilişkilerini daha çok etkilemektedir (Muisse vd., 2009).

Romantik ilişkilerin yapısını bozan unsurların başında romantik kıskançlık gelmektedir (Nongpong ve Charoensukmongkol, 2016; Van Ouytsel vd., 2016). SAS'larda çok fazla bilgi bulunmakta ve bu bilgilerden kaynaklı algılanan gerçek ve hayali tehditler, romantik kıskançlık gibi güçsüz duyguları ortaya çıkarabilmektedir (Daspe vd., 2018). Romantik kıskançlık, değer verilen bir ilişkinin yitirilmesine, algılanan tehdide karşı bir tepki, romantik eşi diğer bireylerin ilgisine karşı koruma ve savunma duygusudur (Pines ve Friedman, 1998). Birçok çalışma SAS'ların sahip olduğu çeşitli özelliklerin romantik kıskançlığı arttırdığını göstermektedir (Elphinston ve Noller, 2011; Muise vd., 2009; Spottswood ve Carpenter, 2020; Utz ve Beukeboom, 2011). Romantik kıskançlık oldukça yaygın

ve yıkıcı olabilen hatta boşanma (Hinde, 1995) ve cinayetle sonuçlanabilen duygusal bir durumdur (Campanelli ve Gilson, 2002; Eliason, 2009; Spottswood ve Carpenter, 2020). Romantik kıskançlık aynı zamanda yakın flört şiddetinin önemli bir nedenidir (Daspe vd., 2018). Yakın flört şiddetine kadınlar daha fazla maruz kalmakla beraber kıskançlık eğilimleri de erkeklere oranla daha fazladır (Hudson vd., 2015; Muise vd., 2009). Romantik kıskançlığın fazla olmasının bir sonucu olarak, çevrimiçi gözetim davranışı da kadınlar tarafından daha fazla sergilenmektedir (Emery vd., 2014). Romantik kıskançlık, olumsuz bir duygu olarak ilişki doyumunu, ilişki kalitesini ve duygusal yakınlığı azaltan bir faktördür (Muise vd., 2009). Romantik kıskançlık aynı zamanda çevrimiçi gözetim ve ilişki kalitesi arasındaki ilişkiye aracılık ederek (Imperato vd., 2021) çiftlerin ilişki kalitesi algısını da olumsuz etkilemektedir (Imperato vd., 2021; Steers vd., 2016).

İlişki kalitesi, ilişki doyumu ve duygusal yakınlığa en çok zarar veren unsur; kullanıcıların SAS'larda fazla zaman harcamasıdır. İlişki doyumu ve kalitesi ile SAS kullanımına yönelik çalışmalarda, SAS kullanım şeklinin ilişki kalitesi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz bazı etkilerinin olduğu belirlenmiştir (Ahlstrom vd., 2012; Clayton vd., 2013; Glorieux vd., 2011; Hertlein ve Hawkins, 2012; Muise vd., 2009). Örneğin, SAS'larda oyun oynamak bazen stresten kurtulmak ve rahatlamak için kullanıldığında iş yorgunluğunu azalmaktadır. Bunun bir sonucu olarak bireyin romantik ilişkisi olumlu etkilenerek ilişki kalitesinin arttığı gözlemlenmiştir (Reinecke, 2009). Diğer taraftan ise SAS'ların aşırı kullanımı, gerçek hayatta diğer insanlarla geliştirilen kişilerarası etkileşimin kalitesine zarar veren bir unsurdur. Bu durum, hem eşe karşı olumsuz duyguları tetiklemekte hem de romantik ilişkiye zarar vermektedir. SAS'lara fazla zaman harcanması çiftler tarafından ilgi eksikliği kıskançlık ve yalnızlık olarak algılanmaktadır. İlgi eksikliği ise ayrılık niyetinin en temel nedenidir (Nongpong ve Charoensukmongkol, 2016). SAS kullanımı bazen düşük kaliteli bir romantik ilişkide meydana gelen boşluğu doldurma aracı olarak kullanılmaktadır. Bu tip zayıf ilişkilerde çiftlerin SAS kullanım süresi; güçlü ve duygusal yatırımın daha yüksek olduğu ilişkilerden daha fazladır. Bu türde zayıf ilişkileri olan çiftlerin başka ilişkilerde yakınlık ve destek arayışına girme olasılıkları daha yüksektir. SAS'lar saldırgan tavırlı eşleri olan bireyler için ise, eşlerinden kaçınmanın bir yolu olarak görülmektedir (Dew ve Tulane, 2015). Öte yandan çiftlerin sosyal medyada birlikte yaptıkları aktiviteler (etkileşim kurmak, oyun oynamak gibi) evlilik doyumunu ve ilişki kalitesini arttıran faktörlerdir (Dew ve Tulane, 2015; Glorieux vd., 2011).

Romantik ilişkiden elde edilen doyumu ve ilişki kalitesini arttıran diğer bir unsur ise SAS'lar aracılığıyla iletişim kurmaktır. SAS'lar iletişim kurmayı kolaylaştıran uygulamalardır (Fox vd., 2013a; Van Ouytsel vd., 2016). Özellikle uzak coğrafi bölgelerde yaşayan çiftler için SAS'lar önemli bir iletişim aracıdır (Billedo vd., 2015). Çiftler bu yolla görüntülü konuşma, mesajlaşma vb. özellikler yoluyla iletişime geçmektedirler. SAS'lar aracılığıyla iletişim kurmak, bireyler açısından daha az tehdit edici olarak algılanmakta ve çevrimiçi ortamlarda karşı tarafa açılma süreci daha hızlı gerçekleşmektedir (Fox ve Warber, 2013). Birey SAS'larda iletişim kurduktan sonra karşı tarafa açılıp reddedildiğinde bu durumu daha az acı verici olarak algılamaktadır (Fox vd., 2013a; Fox ve Warber, 2013). SAS'lar aynı zamanda reddedilme ve ayrılma sonrasında çeşitli tepkilerin ve duygusal duruma yönelik paylaşımların da

yapılmasına olanak sunmaktadır. Kullanıcılar, romantik bir ilişki için reddedildiklerinde veya romantik ilişkide yaşanan ayrılıktan sonra, romantik yatırım yapılan potansiyel eşi; arkadaş listesinden çıkarma ve birlikte olunan paylaşımları silme gibi davranışlar sergilemektedirler (Marshall, 2012). Bu ayrılık veya reddedilmeden sonra eski eşle iletişim kurmak ve duyguları ifade edici paylaşımlar da bulunulmak da SAS'lar aracılığıyla gerçekleşmektedir (Fox ve Warber, 2013; Tokunaga, 2016; Van Ouytsel vd., 2016) Ayrıca, ayrılık yaşanan eşi kıskandırmak adına fotoğraf vb. paylaşımlarda bulunmak (Tokunaga, 2016) yoluyla gizli bir kışkırtma da SAS'lar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Lyndon vd., 2011).

İlişki kurma, genç yetişkinlik döneminde en önemli psikolojik sorun (Glasser, 2000) ve psikososyal gelişim görevi olarak görülmektedir (Erikson, 1950). Gençler bu dönemlerde romantik ilişkileri daha fazla deneyimlemeye ve karşı cinsle daha fazla zaman geçirmeye başlarlar (Collins vd., 2009). Romantik ilişkiler ve bu ilişkilerde gösterilen davranışlar kültürden kültüre farklılıklar göstermektedir (Saraç vd., 2015a). Dolayısıyla, farklı kültürlerdeki romantik ilişkiler ve çiftlerin davranışları her zaman araştırma odaklarından birisi olmuştur (Brown, 1994). Romantik ilişkilerin SAS'larda nasıl deneyimlendiği konusu ise akademik ilgiyi son zamanlarda üzerine çekmiştir (Tokunaga, 2016). Özellikle yurt dışında yetişkinlerin deneyimlerine yönelik nitel çalışmaların yanında (Fox vd., 2013a; Fox ve Warber, 2013; Van Ouytsel vd., 2016) ergenlere yönelik nitel çalışmalar da bulunmaktadır (Rueda vd., 2015). Türkiye'de romantik ilişkiler ve sosyal ağlar üzerine yürütülen çalışmaların neredeyse tamamı nicel araştırmalardır (Gizir, 2013; Küçükarslan ve Gizir, 2014; Sağkal ve Özdemir, 2018; Sakallı ve Curun, 2001; Saraç vd., 2015b). Bu durum SAS kullanım fenomenine ilişkin derinlemesine bilgiye ulaşmayı sınırlayan ve gençlerin deneyimlerinin neler olduğunu belirsiz hale getiren bir unsurdur. Türkçe literatür incelendiği kadarıyla romantik ilişkiler ve SAS kullanımına yönelik nitel araştırmalara rastlanmamıştır. Dolayısıyla romantik ilişkisi olan gençlerin SAS deneyimlerini keşfetmek; var olan literatürün genişlemesine, kültürlerarası benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılmasına katkı sunacaktır.

Kişisel deneyimleri ortaya çıkarmaya yönelik bu fenomenolojik çalışmanın amacı romantik ilişkisi olan üniversite öğrencilerinin SAS kullanırken yaşamış oldukları deneyimleri ortaya çıkarmaktır. Çalışma, romantik ilişkisi olan üniversite öğrencilerinin; SAS'ların romantik ilişkilerini nasıl etkilediğine dair düşüncelerini ifade etmelerine, SAS'ların olumlu ve olumsuz yönlerinin neler olduğuna, SAS'ların çiftler arasındaki iletişimi nasıl etkilediğine ve SAS nedeniyle karşı cinse karşı yaşamış oldukları duyguları ifade etmelerine olanak tanımıştır. Bu amaçlar doğrultusunda araştırma soruları şu şekilde yapılandırılmıştır.

- Romantik ilişkisi olan üniversite öğrencilerinin SAS kullanımına ilişkin deneyimleri nelerdir?
- Katılımcıların potansiyel eşlerinin SAS kullanımını romantik ilişkilerini nasıl etkiliyor?
- Diğer kullanıcılardan potansiyel eşe gelen içerikler romantik ilişkileri nasıl etkiliyor?

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışma nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik desen temelinde yürütülmüştür. Fenomenoloji, katılımcıların kişisel algı ve tecrübelerini ön plana çıkarmaya çalışan nitel bir araştırma desendir (Lester, 1999). Fenomenolojik araştırma bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarının ortak anlamını tanımlamaya çalışmaktadır (Creswell, 2016). Mevcut çalışmada üniversite öğrencilerinin SAS'ları kullanırken deneyimledikleri ortak yaşantıları belirlenmeye çalışılmıştır.

Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu belirlemek amacıyla amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme kullanılmıştır (Teddlie ve Yu, 2007). Kartopu veya zincirleme örnekleme nitel sosyolojik araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Kartopu örnekleme yönteminde, insanlar arasında yönlendirmeler yapılarak kimin karakter özelliklerinin araştırma konusuna daha yakın olduğu ve kimin bu konuda paylaşım yaptığı, tanıdıklar yoluyla belirlenmeye çalışılır (Biernacki ve Waldorf, 1981). Kartopu örnekleme bazen bilgi veren kişilere ulaşmak için ana bir araç olarak kullanılırken bazen de yardımcı bir araç olarak; örneklem kümelerini zenginleştirmek ve diğer iletişim yolları kapandığında yeni katılımcılara ve sosyal gruplara erişmek için kullanılır (Noy, 2008). Bu örnekleme stratejisi doğrultusunda, öncelikle bir devlet üniversitesinde öğrenim gören iki lisans öğrencisine ulaşılmış ve daha sonra bu öğrenciler vasıtasıyla daha fazla bilgi alınabileceği düşünülen öğrencilere ulaşılarak örneklem oluşturulmuştur. Bu doğrultuda, altı kız ve altı erkek olmak üzere toplam 12 üniversite öğrencisiyle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Erkek katılımcılara E1'den E6'ya kadar, kız katılımcılara ise K1'den K6'ya kadar kod isimler verilerek gerçek isimleri gizli tutulmuştur. Katılımcılara ait bazı demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kod	Rumuz	Yaş	Eğitim Düzeyi	İlişki süresi
K1	Eylem	20	Lisans 2. Sınıf	1 yıl 9 ay
K2	Handan	21	Lisans 3. Sınıf	3 yıl
K3	Betül	25	Lisans 4. Sınıf	7 yıl
K4	Dilan	22	Lisans 4. Sınıf	10 ay
K5	Senem	21	Lisans 3. Sınıf	3 yıl
K6	Didem	20	Lisans 1. Sınıf	6 ay
E1	Kadir	28	Lisans 3. Sınıf	7 yıl
E2	Yunus	21	Lisans 3. Sınıf	2 yıl 1 ay
E3	Furkan	23	Lisans 4. Sınıf	1 yıl 5 ay
E4	Davut	24	Lisans 4. Sınıf	4 yıl
E5	Kemal	23	Lisans 4. Sınıf	2 yıl
E6	Erdal	20	Lisans 2. Sınıf	9 ay

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu. Katılımcıların demografik bilgilerini toplamak amacıyla demografik bilgi formu oluşturulmuştur. Bu formda katılımcıların yaş, cinsiyet, lisans seviyesi, romantik ilişki süreleri ile ilgili bilgiler toplanmıştır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu. Çalışmanın verileri, bir üniversitede lisans eğitimine devam eden 12 katılımcıdan elde edilmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu literatür incelenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda, toplam 12 açık uçlu soru hazırlanarak katılımcıların cevaplanması sağlanmıştır. Çalışmaya başlamadan yaklaşık bir hafta önce katılımcılara ulaşılmış, görüşmelerin nerede ve hangi zaman aralığında yapılacağı duyurulmuştur. Görüşmeler, katılımcıların da görüşleri doğrultusunda uygun ve sessiz bir ortamda yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler başlamadan önce, katılımcılara etik ilkeler hatırlatılmış ve gönüllü onam formu doldurulmuştur. Görüşmeler 30-45 dakika arasında değişen sürelerde tamamlanmıştır. Katılımcıların onayları doğrultusunda görüşmeler yüksek kalitede ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Görüşme esnasında karşılaşılabilecek herhangi bir aksaklık riskine karşın, ikinci bir kayıt cihazıyla da yedek ses kayıtları alınmıştır. Görüşme sırasında çalışmanın verimini arttıracakları düşünülen, katılımcıların verdiği cevaplara bağlı olan ve yarı yapılandırılmış görüşme formunda bulunmayan çeşitli sorular da yöneltilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki ana sorular aşağıda verilmiştir:

1. Kız/erkek arkadaşınızın SAS kullanım şekli ilişkinizi nasıl etkiliyor?
2. Kız/erkek arkadaşınızın SAS hesabının şifresini size vermesi size neler düşündürür neler hissettirir?
3. Kız/erkek arkadaşınızın SAS hesabının şifresini size vermemesi size neler düşündürür neler hissettirir?
4. Kız/erkek arkadaşınızın hangi SAS hesabını kullanması sizi daha çok rahatsız eder? Neden?
5. Kız/erkek arkadaşınızın SAS kullanımı hangi durumlarda ayrılık nedeni olabilir?
6. Kız/erkek arkadaşınızın SAS'larda neler yapması sizi rahatsız eder?
7. Kız/erkek arkadaşınızın SAS'ları ne kadar süre ile kullanması sizi rahatsız eder?
8. Kız/erkek arkadaşınızın SAS kullanımı nedeniyle tartıştığınız oldu mu? Nedeni neydi?
9. Kız/erkek arkadaşınızın SAS hesaplarını ondan habersiz kontrol eder misiniz? Nedenleri nelerdir?
10. Kız/erkek arkadaşınızın SAS kullanmasının ilişkinize olumlu katkıları nelerdir?
11. Kız/erkek arkadaşınızın SAS kullanmasının ilişkinize olumsuz etkileri nelerdir?
12. Benim aklıma gelmeyen ancak sizin önemli gördüğünüz neler var?

Verilerin Analizi

Araştırmada veri doygunluğuna ulaşıncaya dek veriler toplanmaya devam etmiştir. Verilerin analizinde tematik analiz yöntemine başvurulmuştur. Tematik analizde tema ve örüntüler aramak için analitik teknikler kullanılır (Glesne, 2010). Veri analizi sürecinde Creswell'in (2016) belirttiği altı aşama dikkate alınarak, ilk aşamada veriler transkript edilmiştir. İkinci aşamada, yazılı transkriptler birçok kez okunarak genel bir bakış açısı kazanılmıştır. Üçüncü aşamada, katılımcıların yaşantılarıyla birebir ilişkili olan ifadeler ve cümleler belirlenmiştir. Dördüncü aşamada, katılımcıların transkriptlerinde yaygın olan anlamlar açık bir şekilde ifade edilmiş ve temalar gruplandırılmıştır. Beşinci aşamada, elde

edilen bulgular fenomenin derin kapsamlı betimlemesine entegre edilmiştir. Altıncı ve son aşamada, bulguların geçerlik çalışması, katılımcıların ve katılımcıların açıklamalarındaki görüşleriyle beraber ifade edilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlilik

Nitel araştırmalarda, belirli süreçler takip edilerek bulguların doğruluğunun kontrol edilmesi geçerlik, araştırmacının yaklaşımının farklı araştırmacılarla tutarlı olması ise güvenirlilik olarak ifade edilmektedir (Creswell ve Creswell, 2017). Çalışmanın güvenirliliği kapsamında, ilk olarak 12 katılımcı ile yapılan görüşmeler yüksek kalitede ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve transkript edilmiştir. Daha sonra aşamalı öznellik kapsamında (Guba ve Lincoln, 1989) araştırmanın bütün süreçlerine ilişkin ses kayıtları ve deşifreler erişilebilir bir şekilde arşivlenmiştir. Çalışmanın geçerliğini sağlamak amacıyla nitel geçerlik stratejilerinden üçgenleme ve zengin yoğun betimleme kullanılmıştır (Creswell, 2016). Araştırmacı üçgenlemesi farklı görüşmeci ve gözlemciler kullanılarak bireylerden kaynaklanan subjektif etkileri dengelemek ve verilerin inandırıcılığını arttırmak için başvurulan bir geçerlik stratejisidir (Denzin, 2017). Araştırmacı üçgenlemesi doğrultusunda rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanında dört öğretim elemanına ulaşılarak hangi verilerin hangi temayı daha iyi yansıttığına dair görüşleri alınmış ve kodlayıcı tutarlılığı (intercoderreliability) sağlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirliliğe ilişkin “*Güvenirlilik= Görüş Birliği/Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı*” formülü kullanılmıştır. Bu formül doğrultusunda temalar için güvenirlilik katsayısı $15/18=0,83$ olarak belirlenmiştir. Bu aşamada, daha önce güven olarak adlandırılan tema belirsizliği azaltma olarak değiştirilmiş. İlişki tehdidi teması altında bulunan “açık erişim sunan uygulamalar” ve “SAS’larda gizlilik” alt temaları birleştirilerek “Sosyal ağlarda gizlilik” alt teması olarak yeniden adlandırılmıştır. İnandırıcılığı arttırma doğrultusunda katılımcılardan alınan ses kayıtlarından elde edilen deşifreler katılımcılara okutulmuş ve gerekli onayları alınmıştır. Araştırmacı tarafından bir durum açıklanırken ya da bir tema hakkında yazarken detaylı bir şekilde bilgi verilmesi zengin yoğun betimleme olarak adlandırılmaktadır (Creswell, 2016). Bu doğrultuda çalışma süreci detaylı bir biçimde anlatılmış ve katılımcıların ifadeleri bulgular kısmında detaylı bir şekilde sunulmuştur.

Bulgular

Romantik ilişkisi olan üniversite öğrencilerinin sosyal ağları kullanırken yaşamış oldukları deneyimleri ortaya çıkarmaya yönelik yürütülen bu çalışmada 12 katılımcıdan elde edilen nitel verilerin transkripti sonucunda 5 ana tema ve 13 alt temaya ulaşılmıştır. Ana temalar ve alt temalar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ana Temalar ve Alt Temalar

Temalar	Alt Temalar	Katılımcılar
Çevrimiçi Çift Görünürlüğü	Ortak hesap oluşturma/kullanma Bireyselliğin yok sayılması	E1, E6, K2, K3, K4 ve K5.
İlişki Tehdidi	Diğer kullanıcılardan gelen içerikler Hesap kapatma Sosyal ağlarda gizlilik	K3, K4, K5, K6, E2, E3, E4, E5 ve E6.
Belirsizliği Azaltma	Çevrimiçi gözetim Şifre paylaşımı	

Bilgi toplama		E1, E2, E3, E4, E5, K2, K3, K4, K5 ve K6.
Romantik Kıskançlık	Başkalarından gelen mesaj, yorum ve beğeniler Fotoğraf paylaşma	K2, K3, K4, K5, K6, E1, E5 ve E6
İlişki Kalitesi	Birlikte paylaşım yapmak Etkileşimde bulunmak Sosyal ağ kullanım sıklığı	E1, E2, K1, K3, K4 ve K2.

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde ortaya çıkarılan ilk tema "*Çevrimiçi Çift Görünürlüğü*" temasıdır. Bu tema kapsamında katılımcılar romantik ilişkilerinin başkaları tarafından bilinirliğini arttırmaya yönelik sergiledikleri davranışları ifade etmişlerdir. Bu tema kapsamında ilk alt tema *Ortak hesap oluşturma/kullanma* alt temasıdır. Bu alt temada katılımcılar romantik ilişkilerini diğer bireylere duyurmak ve diğer kullanıcılardan gelen arkadaşlık istekleri, mesaj vb. durumları engelleme yolu olarak ortak hesap açtıklarını ifade etmişlerdir. Bir erkek katılımcının (E6) da ifade ettiği gibi "*Ortak hesap açtık. Genellikle ikimizin birlikte olduğu fotoğraflar var. Bu hesaba gelen mesajlar, arkadaşlık istekleri her ikimize de geliyor. Bunları gördüğümüz için gönlümüz rahat.*" Ortak hesap açma çiftlerin hesaplarına yönelik gelen bütün içeriklerin her bir çift tarafından görülmesine olanak tanımakta ve çiftler böylece ilişki sürecini daha şeffaf bir biçimde yaşamaktadırlar. Ortak hesap kullanımı çiftler tarafından duygusal ve zihinsel olarak rahatlama kaynağı olarak ifade edilmektedir. Diğer katılımcıların bir kısmına ait görüşlere aşağıda kısaca yer verilmiştir.

E1: *Ortak hesap kullandığımız için şöyle bir sorun yaşamıştık. Bir erkek arkadaşı kız arkadaşıma mesaj atmıştı kabaca davranmıştı. Bende buna çok kızdım. O arkadaşını o anlık öfkeyle engelledim.*

E6: *İkimizin de ismi var orada hesaplarımız ortak şu an. İkimizin ortak arkadaşları var. Ona giden mesajlar bana da geliyor aynı anda kullandığımız için bir sorun olmuyor. Yani ikimizin de gönlün rahat zaten genellikle ikimizin olduğu fotoğrafları paylaştığımız için bir sorun olmuyor.*

E6: *Tanımadığın bir insandan mesaj geldiğinde göremeyebiliyorsun. Şimdi ortak kullandığımız için bir mesaj geldiği zaman ikimize de aynı anda geliyor. O yüzden benden gizli saklı bir şey yapamaz benim bu durumda gönlüm rahat. Benden gizli yapacağı bir şey yok zaten ortak kullanıyoruz. Eğer olur da tanımadığım biriyle konuşursa bile ayrılık nedeni.*

"Bireyselliğin yok sayılması" alt temasında katılımcılar SAS hesaplarının şifrelerini paylaşmama nedenlerini ve SAS hesaplarının kendilerine ait özerk bir alan olması gerektiğine ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bir kısmı her ne kadar duygusal bir ilişki yaşasalar da SAS'ların kendilerine özel bir alan olduğunu, şifrelerini eşleriyle paylaşmalarının kendilerine rahatsızlık verdiğini belirtmişlerdir.

K2: *Sosyal medya kullanmayla ilgili baya sıkıntı yaşadık. Bana Instagram, Facebook kullanma gibi önerileri oluyordu. Bende buna karşı çıktım ben kullanmayı bırakmam dedim. Şifrelerimi falan da vermedim. Sonuçta herkesin bir özgürlük alanının olması gerekiyor.*

K3: İlk başlarda ortak hesap açmayı istiyordum o zamanlarda yaşım da daha küçüktü. Biraz daha büyüyünce farklı hesapların olması bana çok normal gelmeye başladı. Çünkü bir şeyler yapmak isteyen sahte hesaplar açarak da yapabilir. Yersiz ve saçma bir düşünceydi ortak hesap açmak. Bu hesaplar sonuçta kişisel hesaplar yani ne kadar olursa olsun herkesin kendinde, özelinde olması gereken hesaplar sonuçta. Normal arkadaşlarımızda oradan bazen özel mesajlar gönderebiliyor. Başka şeyler olabiliyor erkek arkadaşımın onları görmesi çok hoş olmayabilir.

K4: Açıkçası ben gizliliğime ve biraz daha düşküniüm hani severim böyle şeyleri. Ondan da istememem. Nedeni bu gizliliği sevmem. Ortak hesap açıldığında veya şifreler paylaşıldığında ilişkinin ister istemez laçkalaşiyor diye düşünüyorum.

K5: Şu anda ben zaten Instagram şifresini istedim vermedi. Neden olarak, ya ben arkadaşlarımla özel konuşuyorum hani erkeklerle özel konuşuyorum onun için vermek istemiyorum dedi. Birkaç defa bende sinirlendim. Bu konuda tartışma yaşadık ama sonradan ben vazgeçtim ve öylece kaldı.

İkinci tema olarak “İlişki Tehditi” teması oluşturulmuştur. Katılımcılar bu tema başlığı altında romantik ilişkilerine yönelik algıladıkları tehditleri, bu tehdit durumlarının romantik ilişkilerini nasıl etkilediklerine dair görüşlerini belirtmişleridir. Bu ana tema altında diğer kullanıcılardan gelen mesaj, yorum, beğeni ve arkadaşlık istekleri, hesap kapatma, açık erişim sunan uygulamalar (Swarm), sosyal ağlarda gizlilik olmak üzere dört alt tema bulunmaktadır.

“Diğer kullanıcılardan gelen içerikler” alt temasında Katılımcılar SAS kullanırken diğer kullanıcılardan romantik partnerlerine yönelik gelen yorum, beğeni, mesaj vb. Girişimleri ilişkiye yönelik bir tehdit olarak algılamaktadırlar. İlişki tehditlerine yönelik olarak hesap kapatma gibi önlemler almaktadırlar. Örneğin E4 kız arkadaşına gelen mesajlara göstermiş olduğu tepkiyi “Kız arkadaşlarıma sosyal ağlardan çeşitli mesajlar geliyordu bu durumu birkaç kez yaşadıktan sonra kız arkadaşımın sosyal medya kullanmamasını istedim” şeklinde ifade etmiştir. Katılımcılar bu tarzda davranışların ilişkilerinde bazen sorun yarattığını vurgulamışlardır.

K4: Ben daha önce daha fazla paylaşım yapıyordum erkek arkadaşım da yapıyordu. İlişkiden önce daha aktif kullanıyorduk. Zamanla kısıtladık birbirimizi çünkü dışarıdan ona gelen mesajlar ve arkadaşlık istekleri oluyordu. Bana da aynı şekilde farklı mesajlar geliyordu. İkimizde bu durumu kabul etmediğimiz için daha az paylaşım yapmaya başladık.

K3: İlk zamanlar çok oldu ayrılacak konuma geldik. Şöyle olmuştu açık antlayım daha önce görüştüğüm kişinin arkadaşı bana mesaj atmıştı. Ben de cevap vermiştim. Normal bir şekilde nasılsın iyi misin? Şeklinde mesajlaşmıştık. Sen niye hala onun arkadaşıyla konuşuyorsun? Ne hakla işte konuşursun? Hala onu sürdürüyorsun diye bana çıkmıştı. Her ne kadar onunla kötü bir şey olmadı falan desem de tabi yine de sorun olmuştu bu.

K6: Facebook'ta bana gelen mesajlar yüzünden kullanıcı ismimden de kaynaklı olarak çok çabuk bulunuyordum. O da herkesin bana ulaşmasını istemedi bu sebepten dolayı aramızda bir polemik geçmişti.

E5: biz normalde kendi aramızda anlaşabiliyoruz. Hani sosyal medya kullanıyor musun kullanmıyor musun gibisinden bir kısıtlama yapmıyoruz birbirimize. Yani birbirimize güvindikten sonra sosyal medyanın illaki olumsuz yanları oluyor. Hani böyle dışarıdan rahatsız edilme gibi durumlar var ama bundan birbirimizin haberi oluyor. Bir rahatsız edilme durumu olduğu zaman o bana söylüyor ben ona söylüyorum birbirimizin haberi oluyor onun dışında aramızda güven olduğu için fazla bir sıkıntı olmuyor sosyal medya kullanımında.

"Hesap kapatma" alt temasında katılımcıların SAS hesaplarını kapatma veya eşlerinin SAS hesaplarını kapatırma nedenlerine yönelik düşüncelerine yer verilmiştir.

E6: İlişkimiz başladıktan sonra sosyal medya hesabını kapatmak istedi. Bunu sorduğumda ise çevreden rahatsız olabilirsin dedi. Sonuçta mesaj atanlar olur şu olur bu olur sen rahatsız olursun dedi. Ben kendim kapatmak istiyorum dedi ben de kabul ettim.

K5: Ben zaten sosyal medyaya böyle çok takılan bir birey değilim. Instagram'ım vardı mesela kapatmamı istedi. Çünkü başkasının benim fotoğraflarımı beğenmesini istemiyordu. Ya ikimizin fotoğrafı olacak beğenecek ya da sen tek atmayacaksın şeklinde ifade etti ben de kapattım.

E4: Kız arkadaşşıma sosyal ağlardan çok yazan oluyordu. Ben de onları birkaç kez gördükten sonra artık kesinlikle kullanamaması gerektiğini söyledim. Sonuçta şu anda kullanmıyor.

"Sosyal ağlarda gizlilik" alt temasında katılımcılar kullanıcı profiline doğrudan erişme imkânı sunan uygulamalardan rahatsızlık duyduklarını ve bu durumun ilişkiyi olumsuz etkilediğine dair ifadelerde bulunmuşlardır. Özellikle de SWARM uygulamasının romantik çiftler tarafından kullanılmasının en fazla rahatsızlık veren sosyal medya aracı olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte SAS'ların gizliliğe ilişkin sundukları seçeneklerin çok veya az olması, kullanıcı profiline isteyen herkesin ulaşabilmesinin kendilerinde rahatsızlık yarattığını ifade etmişlerdir.

E2: Şu anda günümüzde kullanılan Instagram, Facebook da zaten böyle şeyler yoktu. Durum güncelleme anlık hikâye gibi şeyler yoktu. Facebook o zamanlar daha sağlıklıydı. Paylaşma amacı olsun ideolojik düşünce olsun daha sağlıklıydı. Şimdi hikâye paylaşımı gelmiş. Kişi yani kendi odasında bile fotoğraf çekip paylaşması kendi ortamını göstermesi şey yapması benim için tehlikeli. Nasıl tehlike uyandırıyor? Az önce dediğim gibi kişisel hayatı özeli herkesin görmesini ben tehlike olarak görüyorum. Normal paylaşımlarda bir şey olmaz ama özel hayatını hikâye şeklinde paylaşması herkesin onu görmesini sağlıyor ve bence rahatsız edici bir durum.

E3: *Mesela Swarm kendi yerini bildiriyorsun. Profilini kapatamıyorsun ve başka birileri gelip seni oradan rahatsız edebilir ya da oradan numaranı isteyebilir yani.*

E5: *“Kız arkadaşım Facebook’ta bir arkadaşına bakar durum güncellemesi yapar o fazla önemli değildir. Mesela Swarm’da dolaşan biriye iki de bir yer bildirimini yaparsa insan niye dolaşıyor der yani insan ister istemez şüpheye düşüyor.*

K4: *Ya da bu Swarm var. Yer bildirimini saçma geliyor bana sadece yerini bildirmek tamam. Facebook’ta da biz bunu biliyoruz ama bir olur iki olur. Swarm da ben şuradayım ben buradayım hani birilerine acaba mesaj mı gönderiyor diye düşünürüm.*

“Belirsizliği Azaltma” ana teması altında katılımcılar ilişkilerinde karşılıklı güveni arttırmaya yönelik çeşitli davranışlardan bahsetmişlerdir. Bu doğrultuda özellikle ilişkinin ilk aşamasında ilişkide belirsizlikleri azaltmanın önemli olduğunu ve bu doğrultuda karşılıklı güven ilişkisi oluşturmanın öneminden bahsetmişlerdir. Belirsizliği azaltma ana tema altında *çevrimiçi gözetim, şifre paylaşımı ve bilgi toplama alt temaları oluşturulmuştur.*

“Çevrimiçi gözetim” alt temasında katılımcıların birbirlerini çevrimiçi hareketlerini gözlemlediklerine dair ifadelerde bulunmuşlardır. Özellikle de ilişkinin ilk aşamasında bu davranışın daha çok olduğunu belirtmişlerdir.

E2: *Kontrol etmem bayan sonuçta bir bayan arkadaşıyla özelden mesajlaşmış olabilir. Yani bu habersiz kontrol etmek bir nevi güvensizlikte yaratıyor.*

E3: *Yani ilk başlarda söylediğim gibi ilk başlarda sürekli yaptığım şeylerden biriydi. İnsan ister istemez bir şeyler arıyor. Kafamdaki soru işaretlerini gidermeye çalışıyordum. O zamanlar tabii ergenlik dönemindeyiz öyle söyleyeyim. Bir sağ bir sol derken insan ister istemez bakıyor.*

E4: *Gözünün önünde telefonunu alır sosyal medya hesaplarını kontrol ederim.*

K2: *Evet yalan yok. Bir ara çok oluyordu hemen hemen her akşamdı ama sonradan yani şimdi yok. O zaman daha yeni çıkıyorduk birbirimizi daha yeni tanıyorduk çünkü bizim güvenimiz böyle bir buçuk yılda daha yeni oturmaya başladı. Ondan sonra hani ben daha da duruldum. Ondan öncesinde şey sürekli hani bir şüphe vardı. Şüphe ettiğim için sürekli bakıyordum.*

K3: *Mesela biz AVM’deyiz diyelim ki oturuyoruz. Telefonunu masada bıraktı insan ister istemez hemen bakıyor. O da benim hesaplarıma bakıyordu. Birkaç kez gördüm beni görünce telefonumu çantama attı. Yakaladım yani. Neden kontrol ediyorum? Sonuçta yani dünyanın gidişatı belli insanların tavırları belli evli insanlara bile göz diken insanlar oluyor. İsteddiği kadar insanlar hani birlikte olduğumuzu bilseler bile yine de hani işyeri çevresinden farklı gözle bakan var mı? O da benim için okuldan belki var mı yok mu diye merak ediyordur.*

K5: *Kontrol etmişliğim olabilir. Ya iyi insanoğlu yalan söyleyemiyorum yapmıyorum dese de illaki bazen nefesine yenik düşebiliyor yapabiliyor. Bundan dolayı yani şüphelendim.*

K6: *Instagram kullanırken neyi beğendiğine bakıyorum.? Ya da sürekli çevrimiçi olursa benimle konuşmuyorsa neden bu kadar çevrim içi? ne yapıyor? falan örneğin WhatsApp'tan son görülmesine bakarım gece üçte dörtte olmamış ama olursa da kimle konuşuyor bu saatte gibi bir düşünce olur bende".*

"Şifre paylaşımı" alt temasında katılımcılar birbirlerinin SAS şifresini paylaştıklarını ve bu paylaşımın karşılıklı güveni arttıran bir unsur olarak belirtmişlerdir. Şifre paylaşımı sevgi ve bağlılık göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca şifre paylaşmanın özellikle ilişkinin ilk aşamalarında daha fazla başvurulan bir belirsizliği azaltma yolu olarak ifade edilmiştir. Karşılıklı güven oluştuktan sonra bu tip davranışların azaldığını belirtmişlerdir.

K2: *İlk önce sosyal medya hesaplarının şifresini ben istedim. Şifrelerini vermesi benim ona karşı olan güvenimi daha da arttırdı. O anda şunu düşündüm "demek ki gerçekten benden saklayacak hiçbir şeyi yok.*

E1: *İlk zamanlarda kendisinden sosyal medya hesaplarının şifresinin istediğimde bir durgunluk yaşadı. O hesaplarını kapatacağım korkusu yaşıyordu. Ben ise neden şifresini benimle paylaşmıyor? diye düşünüp güvensizlik hissediyordum. Daha sonra şifresini benimle paylaştı insan şifreyi alınca karşı tarafa yönelik güven hissediyor. O anda şunu düşündüm demek ki benden gizlediği bir şey yok.*

E5: *Yani o şifreleri bana vermesi öncelikle benim ona olan duygularım güvenim artar tabii. Yani benden bir şey saklamadığını düşünürüm. Rahatlıkla bana şifreyi verebiliyor. Benim onu kontrol etmemden gocunmuyor. Bir korkusu yok bende de tereddüt olmaz o durumda.*

"Bilgi toplama" alt temasında katılımcıların romantik ilişki başlamadan önce potansiyel eş hakkında bilgi topladıkları belirlenmiştir. Katılımcılar SAS'larda ulaştıkları bilgilerin karar verme süreçleri üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir.

K3: *Biz Facebook'tan rastgele tanıştık o eklemişti tanımıyorum sadece xxx şehirden filan olduğunu görmüştüm. Bende yani o zaman tam yedi yıl öncesi küçüğüm yani daha on sekiz yaşındayım. Hatta on yedi bile olabilirim küçüktüm lise çağlarında lise sonda falan. Tabii insan yani hani böyle şey yaptım kabul ettim bende baktım üniversitede falan okuyor düzgün biri gibi görünüyor ama hani sevgili olma amaçlı kabul etmedim. Öyle sonra bir iki görüştük belki bir ay kadar falan normal görüştük yine aramızda bir şey yokken sonra işte duygular falan oluşmaya başladı. Öyle yani aslında tanışma yerimizde bir nevi sosyal medya.*

K4: *Sosyal ağlardan tanıma fırsatım olmuştu hesaplarını inceleyip nasıl birisi olduğuna dair fikir edinmiştim.*

K5: *şimdi bu uzun bir süreç hani son sınıf olunca ben kabul ettim açıkçası ama öncesinde aklımdayken devamlı girip bakıyorum sosyal medya adreslerine hani nasıl biri tanımaya çalışıyordum. Şimdi biliyorsunuz bir siyasi görüşünü bir durumunu bile Facebook'tan Twitter'dan Instagram'dan öğrenebiliyorsunuz. Kafa yapımız uyuşacak mı uyuşmayacak mı? gibisinden düşünüyorsunuz. Yani uzun süre öncesi bir işti ben bazı şeylerden kendimi bir set çektiğim şeyler vardı. Açıkçası ilk 2009 da mı ne açmıştı hesaplarını ben onları bile bakıyordum. Paylaşımına falan hepsini tek tek kontrol ediyorum. Hani yanlış bir şey var mı diye hani bana uymayan ahlak dışı bir şey ama yoktu yani.*

Dördüncü ana tema olan “Romantik Kıskançlık” altında çiftler sosyal ağlarda bazı davranışların kıskançlığa neden olduğunu belirtmişlerdir. Bu tema altında, *Başkalarından gelen yorum ve beğeniler, sık sık ve romantik eşlerde tek olunan fotoğrafların paylaşılması* alt temaları bulunmaktadır. *Başkalarından gelen mesaj, yorum ve beğeniler* alt temasında katılımcılar diğer kullanıcılardan romantik eşlerine yönelik gönderilen mesaj, beğeni, yorum vb. içeriklerin romantik kıskançlığa neden olduğunu belirtmişlerdir.

K2: *Bizim üzerimizde pek olmasa da birçok insanda gördüm mesela. Sürekli bir şüphe sürekli güvensizlik, kıskançlık hani sürekli kızları takip ediyor mu veya kaç kız arkadaşı var bu şekilde baya sıkıntı yaşıyor. Bende önceleri kıskançlık vardı ama şimdi yok.*

K3: *bende biraz kıskançlık vardı. Normal mesela lisedeki ortaokuldaki arkadaşlarımı kıskanıp hani bunu sil diye söyleyebiliyordum. Normal hani eski arkadaşlarımı da kıskançlığımdan dolayı sil falan diyebiliyordum. Biraz baskı kuruyordum ona*

K4: *Kavga ederdik. Hatta şöyle de etkiliyordu yani mesela bana tanımadığım biri mesaj gönderdiğinde o da görüyordu. Bu niye sana böyle bir mesaj göndermiş? Ben tanımıyorum diyorum. Tanımadığın halde biri sana nasıl böyle mesaj yazabilir? diye bana soruyordu. Kıskançlığı birçok kez kavga etmemize neden oldu.*

K5: *Şöyle bir şey olmuştu. Ben zaten Instagram ve Facebook dışında kullanmıyorum. Erkek arkadaşım okuldan arkadaşlarımın bana arkadaşlık isteği göndermelerinden rahatsız oluyordu kıskanıyordu. Bunu istemiyor. Mesela fotoğraf paylaşıyorum, niye başkası benim fotoğrafımı beğeniyor beğenmesi gereken biri varsa o da benim şeklinde ifadeleri oluyor. Bundan hoşnut değilim bu kıskançlıktan*

K6: *Örnek ben zaten sosyal medyayla çok böyle takılan böyle sosyal medyaya çok takılan bir birey değilim. Instagram'ım vardı mesela kapatmamı istedi çünkü fotoğrafları başkasının benim fotoğraflarımı beğenmesini istemiyordu. Kıskandığını söylemiyordu ama kıskançlıktan başka bir şey değildi. Ya ikimizin fotoğrafı olacak beğenecek ya da sen tek atmayacaksın dedi bana. Ben de kapattım.*

“Fotoğraf paylaşma” alt temasında katılımcılar birlikte olunan fotoğrafların paylaşımının kendilerini iyi hissettiren bir unsur olduğunu ancak romantik eşin tek olduğu fotoğraf paylaşımlarının veya çok

fazla fotoğraf paylaşımının, ilişkiyi olumsuz etkilediğine ve romantik kıskançlığa yol açtığına vurgu yapmışlardır.

E5: *Tek başına fotoğraf paylaştığında aklıma niye paylaşıyor mesela kendisini birine mi beğendirmeye çalışıyor düşüncesi geliyor. Birileri onun niye görsün? Ha şu şekil de olsa birkaç arkadaşı olsa ya da karede ben de olsam sorun olmaz. Tek başına niye atıyor? hani kime ispathıyor kendini? arkadaşlarla mı? Ailesine mi? kime hani insan ister istemez düşünüyor yani.*

E1: *Mesela ilk zamanlarda ya böyle şarteller tak tak tak bir anda. Yani ya seni beğenen beğenmiş sen niye fotoğraf paylaşıyorsun veya niye millet beğensin. Bazen oluyor mesela tanıdık çevreden arkadaşlar var işte onun da ortak arkadaşları var falan.*

K2: *Sosyal medya da fazla fotoğraf paylaştığında rahatsız oluyorum. Neden? çünkü kız arkadaşları beğene basıyor yani o bana özel sonuçta niye başkası seni beğeniyor ki? Ya da sen niye fotoğraf atıyorsun? Neden başkasının seni beğenmesine ihtiyaç duyuyorsun ki? Yani ben sana yetmiyor muyum onu derdim yani ki diyorum da.*

E6: *Daha öncesinden bahsedebilir miyim? Daha öncesinden hesaplarımız ayrıydı zaten. O ayrı kullanıyordu ben ayrı. Sonra hocam çıkmaya başladıktan sonra kendisi kendi rızasıyla benim zorlamam olmadan kendisi kapatmak istedi. Bunu sorduğunda ise kendisi işte yani çevreden rahatsız olabilirsin dedi sonuçta dedi mesaj atanlar olur şu olur bu olur sen rahatsız olursun dedi ben kendim kapatmak istiyorum dedi ben de kabul ettim. Ondan sonra ben de düşündüm dedim hani ben de tek taraflı da kullanmak istemiyorum dedim onun da gönlünün rahat olmasını istedim. Ben ona söyledim dedim işte beraber kullanalım diye hem senin de gönlün rahat olur şimdi beraber kullanmaktaki amaç daha çok kendi mesela kendi bir şeylerimiz olursa paylaşıyoruz kendi fotoğraflarımız birlikte olduğumuz.*

"İlişki Kalitesi" ana teması tema altında katılımcılar ilişki kalitesini olumlu veya olumsuz etkileyen çeşitli SAS davranışlarına vurgu yapmışlardır. Bu ana tema altında ilk alt tema *Etkileşimde bulunmak* alt temasıdır. Bu tema altında sosyal medya hesaplarından birlikte olunan anlar fotoğraflar vb. paylaşımların ilişki kalitesini olumlu etkilediği vurgulanmıştır.

"Etkileşimde bulunmak" alt temasında SAS'ların hem bir tanışma ortamı olduğu hem de iletişimi arttıran bir yönü olduğuna vurgu yapılmıştır. Uzak yerlerde yaşayan çiftler için görüntülü görüşme sayesinde mesafelerin ortadan kalktığı ve görüntülü görüşmenin özlem duygularına iyi geldiği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. SAS üzerinden etkileşimin ilişki doyumu ve kalitesini arttıran bir unsur olduğu görülmektedir.

E2: *Mesela hoşuma giden şeyleri ona gönderiyorum. O görüp beğeniyor ya da o bana gönderiyor. Şahsen duygusal birisiyim. Mesela, ilişki açısından güzel oluyor. Komik videolar evlilik teklifi içeren videolar gönderdiğimde çok beğeniyor. O da bana sevdiği videoları gönderdiğinde benim de hoşuma gidiyor. Bence ilişkiyi güçlendiriyor.*

K1: *Bazen olumlu bazen olumsuz mesela birbirimize video gönderiyoruz zaten grubumuz var Instagram'da işte komik videolarımız paylaşıyoruz. Videolarla duygularını bana ifade ediyor.*

K4: *İlişkimiz başladığında ilk zamanlarda çok fazla görüşemedik hani öyle bir tanışma aşaması olmuştu. Sosyal ağlarda en azından görebiliyorum. Hani ne yaptığını ne ettiğini devamlı olarak işte hani şuradayım fotoğraf gönderebiliyor bana. Sosyal ağlarda onu görebiliyorum. Onun hareketlerine bakabiliyorum. Yediği yemeği çekip gönderiyor bunların hepsini de görebiliyorum iyi bir şey bu.*

K2: *O Kıbrıs'ta okuyor görüntülü konuşma falan sürekli olarak zaten sosyal medyadan konuşuyoruz.*

“Sosyal ağ kullanım sıklığı” alt temasında ise sosyal ağlarda fazla zaman harcamanın ilişki kalitesini olumsuz etkilediğine dair katılımcı görüşleri bulunmaktadır. Katılımcılar özellikle sosyal ağlarda fazla zaman harcamanın iletişimi bozan bir unsur olduğuna vurgu yapmışlardır.

E1: *Bizde gerçekten de çok ciddi bir iletişim sorunu var. Bunun nedeni de kız arkadaşımın Facebook'ta çok fazla zaman harcaması. Durumu kendisine anlattım. Facebook'ta bu kadar zaman harcamasının ilişkimizi olumsuz etkilediğini, internete bağımlı olarak yaşadığımı, gerçek hayata dönmesini ve bizi düşünmesini ifade ettim. Geleceğimizi düşünüyorsan internette girmek yerine benimle sohbet edebilirsin diye kendisine söyledim.*

K1: *Bazen kavga ediyoruz. Çünkü uzak bir yerde oturmasına rağmen yurttan çıkıp onun yanına gidiyorum. Onunla iletişime geçiyorum ama o ben yanıdayken bile benimle iletişim kurmuyor. Sürekli telefonla uğraşiyor ve bu durum beni çok sinirlendiriyor. Kapat dediğimde ise onu kışkandığını düşünüyor. Oysa ben kıskanmıyorum. Sadece benimle iletişime geçmediği için bunu yapıyorum. Bir şeyler anlatıyorum ama dinlemiyor. Ben konuşuyorum ve o sürekli telefonuyla ilgileniyor. Sürekli oyun oynuyor. Beni dinlediğini kulağının bende olduğunu söylemesine rağmen yüzüme bakmaması beni çok sinirlendiriyor.*

K3: *Evet çok fazla sosyal medya kullanımı iletişimimizi engelliyor. Mesela ben konuşuyorum o sürekli telefonuyla ilgileniyor ve oyun oynuyor. Her ne kadar kulağının bende olduğunu söylese de yüzüme bakmaması işte bu beni çok sinirlendiriyor. Bir ara sırf bu yüzden ilişkiye ara vermeyi düşünmüştüm. Ara verelim dedim ve bir hafta ara verdik. Kendisini toparladı bu konuda. Yanıma gelince artık eskisi gibi fazla kullanmıyor.*

Tartışma

Bu çalışmada, romantik ilişkisi olan üniversite öğrencilerinin SAS deneyimlerini keşfetmek amaçlanmıştır. Çalışmada SAS'ların romantik ilişkilerin yürütülmesinde hem olumlu hem olumsuz bazı katkılarının olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın bundan sonraki kısmında üniversite

öğrencilerinin romantik ilişkilerde SAS kullanımının nasıl algılandığı tartışılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

İlk tema olan çevrimiçi çift görünürlüğü kapsamında, katılımcıların SAS'ları ilişkilerini başkalarına duyurmak ve olası rakipleri engellemeye yönelik bir araç olarak kullandıkları belirlenmiştir. Katılımcılardan bir kısmın bu doğrultuda ortak bir SAS hesabı açmakta ve ilişkilerini bu şekilde duyurmaktadırlar. Araştırmanın bulguları daha önce yürütülen ve çevrimiçi çift görünürlüğü, romantik ilişkiyi diğer kullanıcılara duyurmanın bir parçası olduğuna dair sonuçlarla (Fox vd., 2013a; Fox ve Warber, 2013; Imperato vd., 2021; Van Ouytsel vd., 2016) örtüşmektedir. Özellikle kaygılı bağlanma stiline sahip olan bireyler ilişkilerinde görünür olmaya çalışırken (örneğin eşin içinde olduğu fotoğraflar paylaşmak), kaçınan bağlanma stiline sahip olan bireyler ise romantik ilişkide görünür olmayı pek tercih etmemektedirler. Çevrimiçi çift görünürlüğü terkedilme korkusunun bir göstergesi olarak da kabul edilmektedir (Emery vd., 2014). Romantik ilişki memnuniyetiyle ilgili yürütülen bir çalışmada ise çift görünürlüğü ne kadar artar ise ilişki memnuniyetinin o kadar fazla arttığı belirlenmiştir (Emery vd., 2015). SAS'larda bir ilişkisi olduğunu paylaşmak aynı zamanda başkaları tarafından gelecek olan ilişki tekliflerine karşı bir önlem olarak da kullanılmaktadır (Van Ouytsel vd., 2016). Bazı araştırmacılar ise çevrimiçi çift görünürlüğü benliği genişletme teorisi etrafında değerlendirmişlerdir (Bouchard vd., 2021). Benliği genişletme, ilişkideki diğerinin kimliğini kişinin kendi kimliğinin içine daha fazla dâhil etmesi olarak kavramsallaştırılmıştır (Aron ve Aron, 1986). Bu örtüşme sosyal ağlardaki görünürlikle de ilişkili bulunmuştur. Örneğin partnerlerini kendi benliğine daha çok kattığını düşünen bireylerin sosyal ağlarında, birlikte olunan daha fazla sayıda fotoğrafa, daha fazla ortak ilgi alanına ve daha fazla ortak arkadaşına sahiptirler (Rus ve Tiemensma, 2017). Görünürlüğü yüksek olan çiftlerin benlik saygılarının daha yüksek (Hughes vd., 2021) ve birbirlerine daha çok "aşık" olan çiftlerin mutluluklarını çevrimiçi yayınlama olasılıkları da daha fazla bulunmuştur (Orosz vd., 2015). Dolayısıyla çevrimiçi çift görünürlüğü hem ilişkiyi başkalarına duyurma hem de tehdit olarak algılanan durumları engellemeye yönelik bir SAS davranışı olarak ifade edilebilir. Özellikle benlik ve kişiliğin çeşitli boyutlarıyla olan ilişkisi düşünüldüğünde, araştırmacılar benlik, kişilik özellikleri ve sosyal ağlardaki davranışları daha derinlemesine araştırabilirler.

İlişki tehditi temasında elde edilen bulgular, katılımcıların diğer kullanıcılardan gelen arkadaşlık istekleri, mesaj, beğeni ve yorumları romantik ilişkilerinin bozulmasına yönelik bir tehdit olarak algıladıklarını göstermektedir. Bu tehdit edici davranışlar, ilişkiyi tehlikeye düşüren ve romantik ilişkinin bitmesine neden olabilecek unsurlar olarak kabul edilmektedir. Bu tarzda ilişki tehditlerini azaltmanın yolu olarak kullanıcılar hesaplarını kapatma, gizleme veya daha az aktif kullanmayı tercih etmektedirler. Ayrıca çiftler, kullanıcı profiline açık erişim ve gizliliği kısmen de olsa ihlal etme olanağı sunan SAS'ları, romantik ilişkilerini tehdit eden bir unsur olarak algılamaktadırlar. Bundan önceki araştırmalarda da kullanıcılar tarafından gönderilen mesajlar ve çeşitli etkileşim çabalarının çiftler tarafından romantik ilişkiyi tehdit eden SAS davranışları olarak algılandığı belirtilmektedir (Muisse vd., 2009; Pines ve Friedman, 1998; Tokunaga ve Rains, 2016; Utz ve Beukeboom, 2011). SAS'larda "tehdit edici" olarak algılanan bu tür SAS davranışları daha sonra çiftler arasında romantik kıskançlığa ve

çevrimiçi olarak partnerin gözetlenmesine yol açmaktadır (Emery vd., 2014; Fox vd., 2013a; Utz ve Beukeboom, 2011; Utz ve Krämer, 2009). Yürütülen çalışmalar, ilişkiye yönelik tehdit algısı kıskançlığın önemli bir tetikleyicisi olduğunu göstermektedir. Özellikle de gerçek veya hayali rakipler olduğunda kıskançlık davranışının ortaya çıkma olasılığı daha da yükselmektedir. Yani birey romantik eşi kaybetmeye yönelik bir tehdit algıladığında kıskançlık duygusu artmaktadır (Imperato vd., 2021). Evrimsel olarak da romantik kıskançlık eşin ilişkiyi terk etmesini önlemeye yönelik bir davranış olarak kabul edilmektedir. Duygusal sermaye teorisine göre ise, duygusal sermayesi yüksek olan çiftler her türlü ilişki tehdidinde karşı, duygusal sermayesi düşük olanlara oranla ilişki tehditlerine daha az tepki göstermektedirler (DeKay ve Buss, 1992). Bu doğrultuda tehdit olarak algılanan SAS davranışlarının, romantik eşi olası rakiplerden korumak amacıyla ortaya çıktığı ve kıskançlık duygusunun artmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu davranışın bir sonucu olarak çiftlerin romantik ilişkilerini korumak amacıyla SAS hesaplarını kapattıkları veya hesabı gizleme gibi çeşitli önlemler aldıkları düşünülmektedir.

Üçüncü ana tema olan belirsizliği azaltma temasında, özellikle ilişkinin başlangıç aşamasında çiftlerin karşılıklı bir güven geliştirme çabasında oldukları belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların ilişkiye dair soru işaretlerini azaltmak amacıyla birbirlerinin sosyal ağ hareketlerini izledikleri ve çeşitli çevrimiçi gözetim hareketlerinde buldukları belirlenmiştir. İlişkideki belirsizlikleri azaltma ve güven duygusunu artırmanın bir yolu olarak çiftler SAS hesap şifrelerini birbirleriyle paylaşmaktadırlar. Elde edilen bu bulgular, ilişkideki belirsizliği azaltmanın bir yolu olarak çiftlerin çevrimiçi gözetim davranışına başvurdukları bulgusuyla örtüşmektedir (Emmers ve Canary, 1996; Fox vd., 2013a; Utz ve Beukeboom, 2011a). Çevrimiçi gözetim davranışının ilişkideki belirsizliği daha da arttırdığına yönelik sonuçlar da bulunmaktadır (Fox vd., 2013). Çevrimiçi gözetim aynı zamanda eşler tarafından durum fark edildiğinde güven duygusunu zedeleyen istismarcı bir davranıştır (Emery vd., 2014; Van Ouytsel vd., 2016). Belirsizlikle başa çıkmanın bir diğer yolu ise SAS hesaplarının şifrelerini paylaşmak olarak gösterilmektedir. Bu yolla çiftler arasında karşılıklı sevgi ve güven ilişkisi oluşmaktadır. Şifre veya parola paylaşımı romantik ilişkilerde bir sadakat göstergesidir (Van Ouytsel vd., 2016). SAS'larda çevrimiçi gözetim, yani romantik eşi izleme davranışının, hem ilişkideki belirsizliği azaltmaya yönelik olumlu bir davranış hem de güven duygusunu zedeleyen olumsuz bir davranış olarak algulandığı söylenebilir.

Araştırmanın bir başka bulgusu ise belirsizliği azaltmanın bir yolu olarak SAS'lar aracılığıyla potansiyel romantik eş hakkında bilgi toplanmasıdır. Sosyal ağlar bir başkasına romantik ilgi duyulduğunda profilden bilgi alma, resimlerine bakma, paylaşımlarını görme gibi fırsatlar sunarak kişi hakkında bilgi toplanmasını sağlar (Papp vd., 2012; Tokunaga, 2011). Bu yolla bireyin kişiliği ve karakteri hakkında değerlendirme yapmak kolaylaşmaktadır. SAS'lardan elde edilen bilgiler olumlu ya da olumsuz bir değerlendirmeye katkıda bulunmaktadır. Örneğin erkeklerin kaslı fotoğraflarını paylaşması kızlar tarafından olumsuz olarak değerlendirilirken, bu tip paylaşımlarda bulunan bireyler kendilerine çok fazla güvenen bireyler olarak algılanmaktadır. Bir başka örnek ise profil sayfalarında araba, video oyunu veya kadın modellere yönelik paylaşım yapan erkeklerin olgunluk düzeyinin kadınlar tarafından düşük

olarak algılanmasıdır (Van Ouytsel vd., 2016). Bireyler potansiyel eşi değerlendirmek için SAS'lardaki durum güncellemelerine, arkadaş listelerine ve profildeki ilgi alanlarını da bakmaktadırlar. Hem kadınlar hem de erkekler önemsiz gibi görünen konularda çok fazla paylaşım yapan bireylerle romantik ilişki başlatmaya, şüpheyle yaklaşmaktadırlar. Ayrıca paylaşımlarında yazım hataları yapan bireylerle de romantik bir ilişkiye başlamak, daha düşük bir olasılık olarak değerlendirilmektedir. Romantik ilişkinin ilk aşamalarında SAS'lar bilgi ve iletişim için birincil araç olarak kullanılmaktadır. SAS'lar bireylere, eskiden telefon numarası isteme gibi doğrudan bir ilgi yerine, dolaylı yollardan (sosyal ağlarda arkadaşlık isteği gönderme gibi) ilgi gösterme olanağı sunmaktadırlar (Fox vd., 2013a). Dolayısıyla izlenen bu yol yüz yüze oluşan bir reddedilme riski yerine daha dolaylı bir biçimde reddedilmenin önünü açmaktadır. Böylece bireyler daha az bir duygusal yatırım, minimum bir çaba ve kişisellikten arındırılmış bir arkadaşlık isteği gönderebilmektedir. Arkadaşlık isteği reddedildiğinde yüz yüze geri çevirmeden daha kolay bir biçimde mazeret gösterilebilmekte ve savuşturmak daha kolay olabilmektedir (Wilson vd., 2009). Dolayısıyla SAS'lar potansiyel eşler hakkında bilgi toplanan platformlardır. Bireylerin SAS'larda yaptıkları paylaşımlar, potansiyel eşler hakkında çeşitli olumlu ya da olumsuz algıların oluşmasına katkı da bulunarak romantik bir ilişkiyi başlatma veya devam ettirme kararı üzerinde etkili olabilmektedir.

Araştırmada ulaşılan bir başka bulgu ise katılımcıların SAS'larda fazla zaman geçirmelerinin ve diğer kullanıcılardan gelen mesaj, beğeni, yorum, arkadaşlık isteği gibi etkileşim unsurlarının romantik kıskançlığı tetiklemesidir. SAS'lara yönelik yürütülen çeşitli çalışmalar romantik ilişkilerde SAS kullanımının kıskançlıkla yüksek düzeyde ilişkili olduğu bulunmuştur (Daspe vd., 2018; Elphinston ve Noller, 2011; Pines ve Friedman, 1998; Spottswood ve Carpenter, 2020). Kıskançlığı tetikleyen SAS davranışlarının başında, çiftlerden birinin SAS kullanımına çok fazla zaman ayırması ve diğer kullanıcılarla çok fazla etkileşim kurmasıdır (Emery vd., 2014; Muise vd., 2009). Bu etkileşim çiftlerden biri tarafından görüldüğünde, romantik eşlerinin çevrimiçi olduğu kadar çevrimdışı da takip edilip edilmediğinin merak edilmesine neden olmaktadır (Carpenter, 2016). Sosyal yaşamda tanınmayan biriyle SAS'larda gerçekleşen etkileşim tanınan biriyle olan etkileşimden daha fazla kıskançlığa sebep olmaktadır (Spottswood ve Carpenter, 2020). Çünkü birey bu durumda romantik ilişkisini daha fazla tehdit altında olduğunu düşünmektedir (Hinde, 1995). Bu durumlar önemli ilişki tehditleri olarak görülmektedir (Imperato vd., 2021). Romantik kıskançlık ise ilişki tehditlerine karşı gösterilen bir tepki olarak kabul edilmektedir (Pines ve Friedman, 1998). SAS'lardaki romantik kıskançlık davranışı benlik saygısı ile de ilişkilendirilmiştir. Örneğin düşük benlik saygısına sahip olan bireyler yüksek benlik saygısı olanlara oranla daha fazla sosyal ağ kıskançlığı yaşarlar (Moyano vd., 2017; Utz ve Beukeboom, 2011). Kıskançlık olumsuz bir duygu olarak ilişki doyumunu ve duygusal yakınlığı azaltan bir faktördür (Muise vd., 2009). Ayrıca kadınların kıskançlık eğilimleri daha fazladır (Hudson vd., 2015; Muise vd., 2009). Bunun bir sonucu olarak çevrimiçi gözetim davranışları da kadınlar tarafından daha fazla sergilenmektedir (Emery vd., 2014). Cinsiyet, kıskançlık ve sosyal ağ kullanımına yönelik yürütülen bir çalışmada, erkekler mesajlarda göz kırpmaya emojisi varsa daha yüksek düzeyde bir kıskançlık gösterirken, kadınlar mesajlarda hiçbir emoji olmasa bile daha yüksek düzeyde kıskançlık sergiledikleri

gözlemlenmiştir (Hudson vd., 2015). Bu doğrultuda kadınlar ve erkeklerin farklı sosyal ağ etkileşimlerine farklı kıskançlık tepkileri gösterdiği, kıskançlığın genellikle olumsuz bir duygu olarak sosyal ağlardaki romantik ilişkileri etkilediği, şiddet ve olumsuz sonuçlara kaynaklık ettiği ifade edilebilir.

İlişki kalitesi ana teması altında SAS'larda etkileşime girmek, beraber paylaşımlarda bulunmak ve az zaman geçirmek ilişki kalitesini arttıran unsurlar olarak belirlenmiştir. SAS'larda çok fazla zaman geçirmek ise ilişki kalitesini olumsuz olarak etkilemektedir. Bundan önceki çalışmalar da uzun süreli SAS kullanımının, ilişki kalitesini ve mutluluğu etkilediğini göstermektedir (Muisse vd., 2009; Valenzuela vd., 2014). SAS kullanımının aşırı olması durumunda "bağımlılık" ve "kompulsif" davranışlar ortaya çıkmaktadır (Raacke ve Bonds-Raacke, 2008). Bu tip davranışlar uzun süreli bir romantik ilişkide bulunması gereken; sevgilinin iyiliğine yatırım, saygı, hayranlık, cinsel istek, yakınlık, bağlılık, münhasırlık ve anlayış gibi özelliklerden (Bergner ve Bridges, 2002) birinin veya birkaçının ihlal edilmesine neden olmaktadır. Bu davranışlar romantik eşin kendisinin sevilmediğini hissetmesine neden olarak ilişki kalitesi ve memnuniyetini azaltmaktadır (Valenzuela vd., 2014). SAS kullanımında ilişki memnuniyetini azaltan ve kıskançlığı arttıran temel unsur ise sosyal ağlara fazla bağlanmaktır (Elphinston ve Noller, 2011; Hand vd., 2013). Örneğin SAS'larda fazla oyun oynamak ve fazla zaman geçirmek daha düşük evlilik doyumu, daha yüksek evlilik çatışması ve daha yüksek düzeyde evlilik istikrarsızlığına yol açmaktadır (Dew ve Tulane, 2015). Yoğun SAS kullanımı aynı zamanda çiftler arasında kıskançlığın artmasına (Muisse vd., 2009) ve bazen de ilişkilerin boşanmayla sonuçlanmaya sebep olmaktadır (Clayton vd., 2013). Bunun yanında SAS kullanım sıklığının evlilik doyumunu etkilemediği, belirleyici faktörün ise kişilik olduğuna yönelik bir çalışma da (Mirzaei vd., 2017) bulunmaktadır. Bu çalışmaya göre dışa dönük bireylerin sosyal medyayı fazla kullanmaları eşler arasında herhangi bir soruna neden olmamaktadır. Çünkü dışa dönük bireylerin bunu telafi edebilecek iletişim kurma becerilerine sahip olduğu ve bu iletişim özelliklerinin güveni arttırdığı, olumsuz duyguları ve kafa karışıklığını azalttığı bulunmuştur. İçe dönük bireylerin ise fazla SAS kullanımını telafi edecek iletişim özelliklerine sahip olmadığı belirlenmiştir. SAS'lar da eşlerle birlikte gerçekleştirilen etkinlikler, beraber zaman geçirme ve karşılıklı paylaşımların ise ilişki kalitesini arttırdığı görülmektedir (Dew ve Tulane, 2015; Glorieux vd., 2011; Reinecke, 2009). Dolayısıyla SAS'ların kullanım süresi ve şeklinin ilişki kalitesi ve memnuniyeti üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde SAS kullanımına yönelik deneyimlerini derinlemesine ortaya çıkaran bir inceleme olarak gösterilebilir. Bu çalışmanın literatüre katkılarının yanında bazı sınırlılıklarının da olduğu düşünülmektedir. Araştırma katılımcılarının tamamı bir üniversitenin lisans eğitimine devam eden gençler arasından seçilmiştir. Bu doğrultuda aynı gelişim döneminde bulunan ve farklı eğitim seviyelerine sahip bireylerin deneyimlerini yansıtan bir çalışma olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Her ne kadar nitel araştırmalar genellemeye, geçerlik ve objektifliğe yönelik çeşitli eleştiriler olsa da nicel araştırmalarda elde edilemeyecek derinlemesine verilere ulaşmaya olanak tanımaktadır. Çalışmanın, üniversite öğrencilerinin romantik ilişkilerinde SAS kullanımını algılayış biçimine yönelik sunduğu bulgular ve Türk toplumuna yönelik ilk çalışma

olmasından dolayı bundan sonraki çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmektedir. Çalışmada elde edilen bulguların nicel çalışmalarla desteklenmesi önemli görülmektedir. Elde edilen çevrimiçi çift görünürlüğü, ilişki tehdidi, belirsizliği azaltma, romantik kıskançlık, ilişki kalitesi temaları doğrultusunda romantik ilişkisi olan bireylere yönelik ölçme araçları geliştirilebilir. Ayrıca, elde edilen bulgular doğrultusunda problemleri bazı ilişki davranışları (örneğin; güven kazanmak amacıyla SAS şifrelerinin paylaşılması, kıskançlık, çeşitli kontrol davranışları) uygulayıcılar tarafından romantik ilişkileri nasıl etkilediği tartışılabilir. Uygulayıcılar bu problemleri davranışlara yönelik duygular ve düşüncelerle nasıl başa çıkılacağına yönelik stratejiler geliştirebilir. Çalışmanın örneklem grubu evli olmayan bir gruptan oluşturulmuştur. Evli bireyler üzerine yapılacak benzer bir çalışma, farklı sonuçlar ortaya çıkarabilir.

Türkiye’de literatür incelendiği kadarıyla, üniversite öğrencilerinin SAS kullanımında öznel deneyimlerini ve bakış açılarını ele alan bu ilk çalışmanın literatüre katkılarının olacağı düşünülmektedir. Daha önceki bölümlerde ele alındığı gibi bu araştırmanın verileri yurt dışında yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. Bu çalışma ile üniversite öğrencilerini romantik ilişkilerinin SAS’lardaki davranışlarından etkilendiği söylenebilir. Katılımcıların SAS kullanımının romantik ilişkilerinde hangi davranışları nasıl tetiklediği ve bu davranışları sonucunda yaşanan ilişki sorunları ve ilişkiyi olumlu yönde nasıl etkilediğine dair çeşitli bilgiler sunmaktadır. Araştırmada özellikle SAS kullanımının; romantik kıskançlığı, çevrimiçi olarak romantik eşi izlemeyi, tehdit olarak algılanan SAS davranışlarını, ilişkideki güveni arttıran ve belirsizliği azaltan kullanıcı davranışlarını ve ilişkiyi başlatma kararı üzerindeki bilgi edinme davranışlarını ön plana çıkardığı ifade edilebilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Üniversite Öğrencilerinin Romantik İlişkilerinde Sosyal Ağ Sitelerinin Rolünü Keşfetmek” başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Ahlstrom, M., Lundberg, N. R., Zabriskie, R., Eggett, D., & Lindsay, G. B. (2012). Me, My Spouse, and My Avatar. *Journal of Leisure Research*, 44(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/00222216.2012.11950252>
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Aron, A., & Aron, E. N. (1986). *Love and the expansion of self: Understanding attraction and satisfaction*. Hemisphere Publishing Corp/Harper & Row Publishers.
- Atak, H., & Tastan, N. (2012). Romantic Relationships and Love. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler - Current Approaches in Psychiatry*, 4(4), 520. <https://doi.org/10.5455/cap.20120431>
- Bergner, R. M., & Bridges, A. J. (2002). The Significance of Heavy Pornography Involvement for Romantic Partners: Research and Clinical Implications. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 28(3),

193–206. <https://doi.org/10.1080/009262302760328235>

Biernacki, P., & Waldorf, D. (1981). Snowball Sampling: Problems and Techniques of Chain Referral Sampling. *Sociological Methods & Research*, 10(2), 141–163.

<https://doi.org/10.1177/004912418101000205>

Billedo, C. J., Kerkhof, P., & Finkenauer, C. (2015). The Use of Social Networking Sites for Relationship Maintenance in Long-Distance and Geographically Close Romantic Relationships. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(3), 152–157.

<https://doi.org/10.1089/cyber.2014.0469>

Bouchard, G., Harrigan, I., & Tobin, S. J. (2021). The use of Facebook in romantic relationships: An actor-partner interdependence mediation model predicting relationship visibility. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(7), 2084–2098.

<https://doi.org/10.1177/02654075211006788>

Brown, R. A. (1994). Romantic Love and the Spouse Selection Criteria of Male and Female Korean College Students. *The Journal of Social Psychology*, 134(2), 183–189.

<https://doi.org/10.1080/00224545.1994.9711381>

Campanelli, C., & Gilson, T. (2002). Murder-suicide in New Hampshire, 1995–2000. *American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, 23(3), 248–251. <https://doi.org/10.1097/00000433-200209000-00008>

Carpenter, C. J. (2016). Romantic Jealousy on Facebook. *International Journal of Interactive Communication Systems and Technologies*, 6(1), 1–16.

<https://doi.org/10.4018/IJICST.2016010101>

Castañeda, A. M., Wendel, M. L., & Crockett, E. E. (2015). Overlap in Facebook Profiles Reflects Relationship Closeness. *The Journal of Social Psychology*, 155(4), 395–401.

<https://doi.org/10.1080/00224545.2015.1008968>

Clayton, R. B., Nagurney, A., & Smith, J. R. (2013). Cheating, Breakup, and Divorce: Is Facebook Use to Blame? *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(10), 717–720.

<https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0424>

Collins, W. A., Welsh, D. P., & Furman, W. (2009). Adolescent Romantic Relationships. *Annual Review of Psychology*, 60(1), 631–652. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163459>

Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Beşir (eds.)). Siyasal Kitabevi.

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.

Daspe, M. È., Vaillancourt-Morel, M. P., Lussier, Y., & Sabourin, S. (2018). Facebook Use, Facebook Jealousy, and Intimate Partner Violence Perpetration. *Cyberpsychology, Behavior, and Social*

- Networking*, 21(9), 549–555. <https://doi.org/10.1089/cyber.2018.0159>
- DeKay, W. T., & Buss, D. M. (1992). Human Nature, Individual Differences, and the Importance of Context: Perspectives From Evolutionary Psychology. *Current Directions in Psychological Science*, 1(6), 184–189. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10770389>
- Denzin, N. K. (2017). *The Research Act*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315134543>
- Dew, J., & Tulane, S. (2015). The Association Between Time Spent Using Entertainment Media and Marital Quality in a Contemporary Dyadic National Sample. *Journal of Family and Economic Issues*, 36(4), 621–632. <https://doi.org/10.1007/s10834-014-9427-y>
- Dwyer, C., Hiltz, S. R., & Passerini, K. (2007). Trust and privacy concern within social networking sites: A comparison of Facebook and MySpace. *AMCIS 2007 Proceedings*, 339.
- Eliason, S. (2009). Murder-Suicide: A Review of the Recent Literature. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 37(3), 371–377.
- Elphinston, R. A., & Noller, P. (2011). Time to face it! Facebook intrusion and the implications for romantic jealousy and relationship satisfaction. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 14(11), 631–635. <https://doi.org/10.1089/CYBER.2010.0318>
- Emery, L. F., Muise, A., Alpert, E., & Le, B. (2015). Do we look happy? Perceptions of romantic relationship quality on Facebook. *Personal Relationships*, 22(1), 1–7. <https://doi.org/10.1111/PERE.12059>
- Emery, L. F., Muise, A., Dix, E. L., & Le, B. (2014). Can You Tell That I'm in a Relationship? Attachment and Relationship Visibility on Facebook. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 40(11), 1466–1479. <https://doi.org/10.1177/0146167214549944>
- Emmers, T. M., & Canary, D. J. (1996). The effect of uncertainty reducing strategies on young couples' relational repair and intimacy. *Communication Quarterly*, 44(2), 166–182. <https://doi.org/10.1080/01463379609370008>
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. W W Norton & Co.
- Fox, J., Osborn, J. L., & Warber, K. M. (2014). Relational dialectics and social networking sites: The role of Facebook in romantic relationship escalation, maintenance, conflict, and dissolution. *Computers in Human Behavior*, 35, 527–534. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.02.031>
- Fox, J., & Warber, K. M. (2013). Romantic Relationship Development in the Age of Facebook: An Exploratory Study of Emerging Adults' Perceptions, Motives, and Behaviors. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(1), 3–7. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0288>
- Fox, J., Warber, K. M., & Makstaller, D. C. (2013a). The role of Facebook in romantic relationship development: An exploration of Knapp's relational stage model. *Journal of Social and Personal Relationships*, 30(6), 771–794. <https://doi.org/10.1177/0265407512468370>

- Fox, J., Warber, K. M., & Makstaller, D. C. (2013b). The role of Facebook in romantic relationship development. *Journal of Social and Personal Relationships*, 30(6), 771–794. <https://doi.org/10.1177/0265407512468370>
- García-Jiménez, A. (Antonio), López-Ayala-López, M. C. (María C., & Gaona-Pisionero, C. (Carmen). (2012). A vision of uses and gratifications applied to the study of Internet use by adolescents. *Comunicación Y Sociedad*, XXV(2), 231–254. <https://dadun.unav.edu/handle/10171/27962>
- Gizir, C. A. (2013). Üniversite Öğrencilerinin İlişki İnançlarının Cinsiyet ve Romantik İlişki Yaşama Durumlarına Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 38(170), 372–383.
- Glasser, W. (2000). Reality therapy in action. In *Reality therapy in action*. HarperCollins Publishers.
- Glesne, C. (2010). *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction: International Edition*. Pearson.
- Glorieux, I., Minnen, J., & van Tienoven, T. P. (2011). Spouse “Together Time” Quality Time Within the Household. *Social Indicators Research*, 101(2), 281–287. <https://doi.org/10.1007/S11205-010-9648-X/TABLES/2>
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1989). Fourth generation evaluation. In *Handbook of qualitative research* (2nd ed.). Sage Publications, Inc.
- Hand, M. M., Thomas, D., Buboltz, W. C., Deemer, E. D., & Buyanjargal, M. (2013). Facebook and Romantic Relationships: Intimacy and Couple Satisfaction Associated with Online Social Network Use. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(1), 8–13. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0038>
- Hertlein, K. M., & Hawkins, B. P. (2012). Online Gaming Issues in Offline Couple Relationships: A Primer for Marriage and Family Therapists (MFTs). *Qualitative Report*, 17, 1–48. <http://www.nova.edu/ssss/QR/QR17/hertlein.pdf>
- Hinde, R. A. (1995). A suggested structure for a science of relationships. *Personal Relationships*, 2(1), 1–15. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1995.tb00074.x>
- Hudson, M. B., Nicolas, S. C., Howser, M. E., Lipsett, K. E., Robinson, I. W., Pope, L. J., Hobby, A. F., & Friedman, D. R. (2015). Examining how gender and emoticons influence facebook jealousy. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(2), 87–92. <https://doi.org/10.1089/cyber.2014.0129>
- Hughes, S., Champion, A., Brown, K., & Pedersen, C. L. (2021). #Couplegoals: Self-Esteem, Relationship Outcomes, and the Visibility of Romantic Relationships on Social Media. *Sexuality and Culture*, 25(3), 1041–1057. <https://doi.org/10.1007/S12119-020-09808-3/TABLES/4>
- Imperato, C., Everri, M., & Mancini, T. (2021). Does Facebook ‘threaten’ romantic relationships? Online surveillance and couple visibility behaviours in romantic jealousy and couple relationship quality in a sample of Italian women. *Journal of Family Studies*, 0(0), 1–15.

<https://doi.org/10.1080/13229400.2021.1987295>

- Küçükarslan, M., & Gizir, C. A. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Romantik İlişki İnançlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(42), 148–159.
- Lane, B. L., Piercy, C. W., & Carr, C. T. (2016). Making it Facebook official: The warranting value of online relationship status disclosures on relational characteristics. *Computers in Human Behavior*, 56, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.11.016>
- Lester, S. (1999). *An introduction to phenomenological research*. Taunton UK, Stan Lester Developments. https://www.researchgate.net/profile/Stan_Lester/publication/255647619_An_introduction_to_phenomenological_research/links/545a05e30cf2cf5164840df6.pdf
- Livingstone, S. (2008). Taking risky opportunities in youthful content creation: teenagers' use of social networking sites for intimacy, privacy and self-expression. *New Media & Society*, 10(3), 393–411. <https://doi.org/10.1177/1461444808089415>
- Lucero, J. L., Weisz, A. N., Smith-Darden, J., & Lucero, S. M. (2014). Exploring Gender Differences: Socially Interactive Technology Use/Abuse Among Dating Teens. *Affilia*, 29(4), 478–491. <https://doi.org/10.1177/0886109914522627>
- Lyndon, A., Bonds-Raacke, J., & Cratty, A. D. (2011). College Students' Facebook Stalking of Ex-Partners. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(12), 711–716. <https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0588>
- Marshall, T. C. (2012). Facebook Surveillance of Former Romantic Partners: Associations with PostBreakup Recovery and Personal Growth. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(10), 521–526. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0125>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage Publications.
- Mirzaei, M., Hosseini, S., Zeinijahromi, M., & Rahmany, A. (2017). Study of the relationship between marital satisfaction and the use of social networks (WhatsApp, Viber, Telegram, Facebook,..) on mobile. *International Journal of Advanced Biotechnology And Research*, 8(4), 1529–1535.
- Moyano, N., Sánchez-Fuentes, M. del M., Chiriboga, A., & Flórez-Donado, J. (2017). Factors associated with Facebook jealousy in three Spanish-Speaking countries. *Sexual and Relationship Therapy*, 32(3–4), 309–322. <https://doi.org/10.1080/14681994.2017.1397946>
- Muise, A., Christofides, E., & Desmarais, S. (2009). More information than you ever wanted: Does facebook bring out the green-eyed monster of jealousy? *Cyberpsychology and Behavior*, 12(4), 441–444. <https://doi.org/10.1089/cpb.2008.0263>
- Nongpong, S., & Charoensukmongkol, P. (2016). I Don't Care Much as Long as I Am Also on Facebook.

- The Family Journal*, 24(4), 351–358. <https://doi.org/10.1177/1066480716663199>
- Noy, C. (2008). Sampling Knowledge: The Hermeneutics of Snowball Sampling in Qualitative Research. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(4), 327–344. <https://doi.org/10.1080/13645570701401305>
- Orosz, G., Szekeres, Á., Kiss, Z. G., Farkas, P., & Roland-Lévy, C. (2015). Elevated romantic love and jealousy if relationship status is declared on Facebook. *Frontiers in Psychology*, 6(FEB), 214. <https://doi.org/10.3389/FPSYG.2015.00214/BIBTEX>
- Papp, L. M., Danielewicz, J., & Cayemberg, C. (2012). “Are we Facebook official?” Implications of dating partners’ Facebook use and profiles for intimate relationship satisfaction. In *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* (Vol. 15, Issue 2, pp. 85–90). Mary Ann Liebert, Inc. <https://doi.org/10.1089/cyber.2011.0291>
- Persch, J. A. (2007). *Jealous much? MySpace, Facebook can spark it.* <https://www.nbcnews.com/id/wbna20431006#.WnBDwK5l-M8>
- Pines, A. M., & Friedman, A. (1998). Gender differences in romantic jealousy. *Journal of Social Psychology*, 138(1), 54–71. <https://doi.org/10.1080/00224549809600353>
- Raacke, J., & Bonds-Raacke, J. (2008). MySpace and Facebook: Applying the Uses and Gratifications Theory to Exploring Friend-Networking Sites. *CyberPsychology & Behavior*, 11(2), 169–174. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0056>
- Reinecke, L. (2009). Games and recovery: The use of video and computer games to recuperate from stress and strain. *Journal of Media Psychology: Theories, Methods, and Applications*, 21, 126–142. <https://doi.org/10.1027/1864-1105.21.3.126>
- Rueda, H. A., Lindsay, M., & Williams, L. R. (2015). “She Posted It on Facebook.” *Journal of Adolescent Research*, 30(4), 419–445. <https://doi.org/10.1177/0743558414565236>
- Rus, H. M., & Tiemensma, J. (2017). “It’s complicated.” A systematic review of associations between social network site use and romantic relationships. *Computers in Human Behavior*, 75, 684–703. <https://doi.org/10.1016/J.CHB.2017.06.004>
- Sağkal, A. S., & Özdemir, Y. (2018). Algılanan Romantik İlişki Kalitesi Ölçeği’nin (ARİKÖ) Türkçe’ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 22–40. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.329888>
- Sakallı, N., & Curun, F. (2001). Romantik İlişkilerle İlgili Kalıpyargılara Karşı Tutumlar. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 22, 31–45.
- Sánchez, V., Muñoz-Fernández, N., & Ortega-Ruiz, R. (2017). Romantic Relationship Quality in the Digital Age: A Study with Young Adults. *Spanish Journal of Psychology*, 20(December 2008). <https://doi.org/10.1017/sjp.2017.20>

- Saraç, A., Hamamci, Z., & Güçray, S. (2015a). Üniversite öğrencilerinin romantik ilişki doyumunu yordaması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(43), 69–81. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21463/230066>
- Saraç, A., Hamamci, Z., & Güçray, S. (2015b). Üniversite Öğrencilerinin Romantik İlişki Doyumunu Yordaması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(43), 69–81.
- Smith, A., & Duggan, M. (2013). *Online Dating & Relationships*. Pew Research Center's Internet & American Life Project. www.pewresearch.org
- Spottswood, E. L., & Carpenter, C. J. (2020). Facebook jealousy: a hyperperception perspective. *Communication Quarterly*, 68(4), 397–416. <https://doi.org/10.1080/01463373.2020.1804959>
- Steers, M.-L. N., Øverup, C. S., Brunson, J. A., & Acitelli, L. K. (2016). Love online: How relationship awareness on Facebook relates to relationship quality among college students. *Psychology of Popular Media Culture*, 5(3), 203–216. <https://doi.org/10.1037/ppm0000067>
- Teddlie, C., & Yu, F. (2007). WITHDRAWN - Mixed Methods Sampling. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), NP1–NP1. <https://doi.org/10.1177/2345678906292430>
- Tokunaga, R. S. (2011). Social networking site or social surveillance site? Understanding the use of interpersonal electronic surveillance in romantic relationships. *Computers in Human Behavior*, 27(2), 705–713. <https://doi.org/10.1016/J.CHB.2010.08.014>
- Tokunaga, R. S. (2016). Interpersonal surveillance over social network sites: Applying a theory of negative relational maintenance and the investment model. *Journal of Social and Personal Relationships*, 33(2), 171–190. <https://doi.org/10.1177/0265407514568749>
- Tokunaga, R. S., & Rains, S. A. (2016). A Review and Meta-Analysis Examining Conceptual and Operational Definitions of Problematic Internet Use. *Human Communication Research*, 42(2), 165–199. <https://doi.org/10.1111/hcre.12075>
- Toma, C. L., & Choi, M. (2015). The Couple Who Facebooks Together, Stays Together: Facebook Self-Presentation and Relationship Longevity Among College-Aged Dating Couples. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(7), 367–372. <https://doi.org/10.1089/cyber.2015.0060>
- Utz, S., & Beukeboom, C. J. (2011). The Role of Social Network Sites in Romantic Relationships: Effects on Jealousy and Relationship Happiness. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 16(4), 511–527. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2011.01552.x>
- Utz, S., & Krämer, N. (2009). *The privacy paradox on social network sites revisited: The role of individual characteristics and group norms*. <http://cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2009111001&article=2>
- Valenzuela, S., Halpern, D., & Katz, J. E. (2014). Social network sites, marriage well-being and divorce: Survey and state-level evidence from the United States. *Computers in Human Behavior*, 36, 94–

101. <https://doi.org/10.1016/J.CHB.2014.03.034>

Van Ouytsel, J., Van Gool, E., Walrave, M., Ponnet, K., & Peeters, E. (2016). Exploring the role of social networking sites within adolescent romantic relationships and dating experiences. *Computers in Human Behavior*, 55, 76–86. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.08.042>

Wilson, S. R., Kunkel, A. D., Robson, S. J., Olufowote, J. O., & Soliz, J. (2009). Identity Implications of Relationship (Re)Definition Goals. *Journal of Language and Social Psychology*, 28(1), 32–61. <https://doi.org/10.1177/0261927X08325746>

Extended Abstract

Relating is the most critical psychological problem (Glasser, 2000) and developmental task (Erikson, 1950) in the young. During these periods, young people experience more romantic relationships and spend more time with the opposite sex (Collins vd., 2009). In the past, initiating, maintaining, and ending romantic relationships were mainly face-to-face. However, with the increase in internet use, online environments have become suitable spaces for romantic relationships. The most used applications for this purpose are Social Networking Sites (SNS). The individuals who use SNS the most are usually young people. Smith & Duggan (2013) stated that 47% of young people between 18 and 24 use SNS for flirting. So, SNS has also changed the way which romantic relationships are experienced. SNS have rapidly evolved into platforms where romantic relationships are initiated, maintained, and terminated. Through SNS, users can quickly access much information about the potential spouse (e.g., photos, friends, interests). In addition to containing much information, SNS also contain some characteristics perceived both positive and negative in terms of romantic couples. SNS has some positively perceived features, such as interacting with potential spouses and sharing together, as well as various negatively perceived features, such as triggering jealousy and online monitoring. Many studies on SNS have revealed user experiences. The studies carried out in Turkey were generally carried out by using quantitative research methods. Sometimes, it is only possible to understand this phenomenon and to obtain in-depth information with quantitative studies. In addition, romantic relationships vary from country to country and from culture to culture. The lack of qualitative studies on the experiences of young people in Turkish society makes it clear how the experiences of users in Turkish culture differ from and resemble to young people in other cultures. Therefore, this study revealed the experiences of individuals with romantic relationships.

This phenomenological study aimed at revealing personal experiences is to find out the experiences of university students with romantic relationships while using SNS. As far as the Turkish literature is examined, there have been no qualitative research on romantic relationships and the use of SNS. Therefore, exploring the SNS experiences of young people in romantic relationships will contribute to the expansion of existing literature and the emergence of intercultural similarities and differences.

This study was conducted based on a phenomenological design from qualitative research designs. Phenomenology is a qualitative research design that attempts to bring participants' perceptions and experiences to the forefront (Lester, 1999). In order to determine the study group, snowball sampling was used from the purposeful sampling methods (Teddlie & Yu, 2007). Accordingly, in-depth interviews were carried out with a total of 12 university students, six females, and six males. Demographic information forms and semi-structured

interview forms were used as data collection tools. There are a total of 12 questions in the semi-structured interview form. The interviews were carried out in periods ranging from 30 to 45 minutes.

In line with the research, five main themes and 13 sub-themes were created: online couple visibility, relationship threat, uncertainty reduction, romantic jealousy, and relationship quality. The theme of online couple visibility refers to participants' behavior to increase their awareness of their relationships with others. In this context, the participants stated that they tried to increase the visibility of their relationships, such as creating a joint account and sharing photos. In the central theme of relationship threat, participants referred to perceived threats to a romantic relationship as SNS. The central theme of reducing uncertainty reflects the various behaviors that the participants have made to increase trust in the relationship. In the central theme of romantic jealousy, SNS behaviors that increase the romantic jealousy of users are tried to be presented. The last central theme, relationship quality, reflects user behaviors that affect relationship quality in SNS.

The results revealed that the romantic relationships of university students were both positively and negatively affected by the use of SNS. Since the research is the first qualitative study in the Turkish literature, it will likely be the study's source in the future. It will contribute to evaluating relationship problems experienced, primarily through SNS by experts. In particular, the use of SNS in the research can be stated that it highlights romantic jealousy, watching the romantic partner online, SNS behaviors that are perceived as threats, user behaviors that increase trust and reduce uncertainty in the relationship, and information acquisition behaviors on the decision to start the relationship.

Geliş Tarihi / Received Date
29.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
21.02.2023

Finansal Durum ve Ticari Hayat ile İlgili Söylemlerin Cuma Hutbelerindeki Yeri

The Place of Discussions About Financial Situation and Business Life in Friday's Sermons

Yusuf Bahadır KAVAS¹

Öz

Milyonlarca kişinin aynı zaman diliminde bir araya geldiği ve dinlediği düşünüldüğünde Cuma hutbelerinin önemi daha çok ortaya çıkmaktadır. Cuma hutbesinin amacına ulaşmasında konu seçimi ve hutbede gerçekleştirilen söylemlerin önemli bir rol oynadığı açıktır. Bu çalışmada Ocak 2014-Temmuz 2022 yılları arasında yayımlanan 451 Cuma hutbesinde toplumun tamamını ilgilendiren finansal durum ve ticari hayat ile ilgili söylemlerin hangi aralıklarla kendisine yer bulduğu analiz edilmiştir. Finansal durum ve ticari hayatı daha fazla açıklayacağı düşünülen faiz, ticaret, alışveriş, borç-alacak ilişkisi, vergi, rüşvet, hırsızlık, hile, tüketim kelimelerinin yıllar itibari ile frekans analizleri yapılmış ve Cuma hutbelerindeki yer alan söylemler incelenmiştir. Elde edilen bulgular ışığında faiz, ticaret, alışveriş, borç-alacak ilişkisi, vergi, rüşvet, hırsızlık, hile, tüketim kelimelerinin toplamda 61 farklı hutbede 96 kez geçtiği ve bu kelimelerin en çok 2018 ve 2019 yıllarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu iki yılda toplam 42 kez bu kavramlar kullanılmıştır. Bahsi geçen yılların neredeyse yarısını (%44) bu iki yıl oluşturmuştur. Finansal durum ve ticari hayat ile ilgili kelimelerden ticaret kelimesi 22 kez, alışveriş 14 kez, tüketim ve hile kelimeleri ise 13'er kez Cuma hutbesinde geçmiştir. En az bahsedilenlere bakıldığında rüşvet ve vergi kelimelerinin yer aldığı görülmüştür. Dinimizce yasaklanan faiz kelimesinin 2017 ve 2020 yıllarındaki hutbelerde toplamda 10 kez geçtiği tespit edilmiştir. Bu hutbelerden yalnızca üçünde ana konu faiz olmuştur. Benzer şekilde 451 adet hutbenin yalnızca ikisinde vergi ödevi ve vergi kaçakçılığına kısaca değinildiği tespit edilmiştir. Finansal durum ve ticari hayata dair kavramlara Cuma hutbelerinde bazı yıllarda daha fazla bahsedildiği tespit edilmekle birlikte genel olarak yeterince değinilmediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, Finansal Durum, Ticari Hayat, Cuma Hutbesi, İçerik Analizi

¹Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Merzifon Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Amasya/TÜRKİYE, E-mail: yusuf.kavas@amasya.edu.tr, ORCID-ID: 0000-0002-4838-7318

Abstract

Considering that millions of people gathered and listened at the same time, the importance of Friday sermons becomes more apparent. It is clear that the choice of topic and the discourses made in the Friday sermon play an important role in achieving its purpose. In this study, 451 Friday Sermons, published between January 2014 and July 2022 and addressed financial transactions and commercial life, have been analyzed. Frequency analyses of the words interest, trade, shopping, debit-credit relationship, tax, bribery, theft, cheating, and consumption, which are thought to explain the financial situation and commercial life more, have been made over the years and the discourses in the Friday sermons have been examined. In light of the findings, it was determined that the words interest, trade, shopping, debit-credit relationship, tax, bribery, theft, cheating, and consumption were used 96 times in 61 different sermons in total, and these words were mostly used in 2018 and 2019. These concepts were used 42 times in total in these two years, corresponding to almost half (44%) of all analyzed years. In relation to the words mentioned in the khutbah, the most stated terms were commerce 22 times, shopping 14 times, and consumption and cheating 13 times, whereas the least mentioned ones were bribery and tax. Quite surprisingly, the term of interest, which is one of the major prohibitions in the Islamic order, was mentioned 10 times, just between 2017--2020, in all the analyzed years. Further, in only three of these sermons the main subject was interest. Similarly, it has been determined that only two of the 451 sermons briefly mention tax awareness and tax evasion. In order to increase the sensitivity of society to taxation, the necessity of giving more space to the sermons to be published on this issue has emerged. Although it was determined that the concepts of financial situation and commercial life were mentioned more in some years in Friday sermons, it was seen that they were not mentioned enough in general.

Keywords: *Islamic Finance, Financial Situation, Business Life, Friday Sermon, Content Analysis*

Giriş

Tarih boyunca toplum kurallarının şekillendirilmesinde ve dini emirlerin insanlara aktarılmasında sözlü aktarım önemli bir rol üstlenmiştir. Rahiplerin, hahamların toplumun dini, siyasi, ekonomik meselelerine odaklandıkları, bu meselelerle ilgili dinin emir ve yasaklarını insanlara aktardıkları görülmektedir. Din adamlarının bu tür konuşmaları daha çok kişiye ulaşabilmek için halkın kalabalık olduğu anlarda yapması daha yaygın bir uygulamadır. Hz. Peygamber'in hutbelerini hayatın ihtiyaçlarıyla yakından ilgili bir şekilde, ferdi veya toplumsal problemlerin çözümüne odaklanarak gerçekleştirdiği bilinmektedir (Baktır, 1998; İbrahim et al., 2017).

İslam toplumunda mescitler sadece ibadetlerin yapıldığı bir yer değil, aynı zamanda bilgi arama yerleridir. Mescit, özellikle İslami ibadetlerin ne şekilde yapılacağı, insanların Allah'ın emirleriyle nasıl yaşamaları gerektiği ve İslami anlayışa dayalı mutluluğun nasıl aranacağı gibi İslami öğretilerin kavranması hususunda müritleri eğitmek için önemli bir role sahiptir (Wardoyo, 2016).

İslamiyet'te her cuma günü öğle saatlerinde bir vaiz ya da imam-hatip tarafından Cuma namazının farzından önce yapılan konuşmaya "Cuma Hutbesi" denmektedir. Hutbe sözlükte "Cuma ve bayram namazlarında minberde okunan dua ve verilen öğüt" şeklinde ifade edilmektedir (TDK Sözlük, 2005). Hutbenin, Medine'deki peygamberlik döneminden beri İslam geleneğinde halka açık vaaz vermenin başlı başına resmi vesilesi olduğu ifade edilmektedir (Wardoyo, 2016). Hutbe kelimesi yüce Kur'an da

geçmemesine rağmen gerek hadislerdeki ifadelerden gerekse “*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır*”² (Altuntaş & Şahin, 2005) ayetinden hareketle Cuma hutbesinin farz olduğu ile ilgili ortak görüş bildirilmektedir (Baktır, 2022). Geçerli bir mazeret olmadan Cuma hutbesinin kaçırılmaması gerektiği, buna karşın Cuma namazının kabul olması için hutbenin en az bir kişi tarafından dinlenmesinin yeterli olduğu ifade edilmektedir (Din İşleri Yüksek Kurulu, 2022).

Milyonlarca kişinin aynı zaman diliminde bir araya geldiği ve dinlediği düşünüldüğünde Cuma hutbelerinin önemi daha çok ortaya çıkmaktadır. Cuma hutbesinin amacına ulaşmasında konu seçimi ve hutbede gerçekleştirilen söylemlerin önemli bir rol oynadığı açıktır. Hatip’in vaazını etkili kılmak için kullandığı birçok strateji bulunmaktadır (Saddhono, 2012). Genel olarak hutbenin başında ayeti kerime ve hadisler Arapça olarak okunmakta ardından hutbenin konusuna giriş yapılmaktadır. Sonraki kısımda hutbenin başında okunan hadis ve ayetlerin Türkçe meali aktarılmakta, genellikle yine hadislerden ve ayetlerden misaller verilerek hutbenin içeriği hakkında bilgi verilmektedir. Son olarak ise hutbenin özeti ve dua ile hutbe bitirilmektedir.

Bu çalışmada; toplumun tamamını ilgilendiren finansal durum ve ticari hayat ile ilgili söylemlerin Cuma hutbelerinde hangi aralıklarla kendisine yer bulduğu analiz edilmektedir. Finansal durum ve ticari hayatı daha fazla açıklayacağı düşünülen faiz, ticaret, alışveriş, borç-alacak ilişkisi, vergi, rüşvet, hırsızlık, hile, tüketim kelimelerinin yıllar itibari ile frekans analizleri yapılacaktır. Yıllar itibariyle hangi kavramların üzerinde daha fazla durulduğu, hangilerinden daha az bahsedildiği ortaya çıkarılmak istenmektedir. Ortaya çıkan sonuçlara göre ticari hayat ve finansal durum ile ilgili söylemlerin sıklık derecesine dikkat çekilerek gelecek yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yayımlayacağı Cuma hutbelerinde bu kavramların hangi sıklıkta olması gerektiği ile ilgili tavsiyede bulunulmaktadır

Kavramsal Çerçeve

Cuma Hutbesi ve Önemi

Hutbe, İslam geleneğinde halka açık vaaz vermenin resmi yoludur. Cuma namazı İslam’ın sembollerinden biridir ve cuma günü yapılan ibadetlerin en önemlilerinden birisi Cuma hutbesinin okunmasıdır (Wardoyo, 2016). Genel anlamda Müslümanlar bu namaza katılmakla ve namazın farzlarından biri olan hutbeyi dinlemekle yükümlüdürler (Muzakki, 2007). Cuma hutbesi, Müslüman ümmetini aydınlatmanın yanı sıra, karşılaştıkları zorluklara karşı duruşlarında onları birleştirmede büyük bir role sahiptir (İbrahim et al., 2017). Peygamber Efendimiz (S.A.V) zamanından beri süregelen bu ibadet Müslüman toplumu birleştirme, eğitme ve inşa etme aracı olarak hizmet etmektedir. Ayrıca Cuma hutbesinin dini bir ritüel olmasının ötesinde önemli bir toplumsal misyonu bulunmaktadır (Wardoyo, 2016). Günümüzde gerçekleşebilecek ya da gerçekleşen sosyolojik, ekonomik, politik ve toplumsal olaylar karşısında Müslümanların dini öğretiler çerçevesinde takınması gereken tavrın ve sağduyunun insanlara aktarılması için hutbeler önemli bir araçtır.

---

² el-Cum’a 62/9

Cuma namazı, Müslümanların belirli bir yerde toplanmaları için haftanın en büyük fırsatıdır. Peygamber Efendimiz (S.A.V) ilk Cuma hutbesinde *"Biliniz ki Allah, bu yılınızın bu ayında, bu yerde size kıyamete kadar Cuma namazını farz kılmıştır. Âdil olsun-olmasın, başında bir imam varken benim sağlığında veya benden sonra her kim hafife alarak veya inkâr ederek bu namazı bırakırsa, onun iki yakası bir araya gelmesin! Ve Allah, onun işlerini başarıya ulaştırmasın! O kimsenin başka namazı yoktur; tövbe edenler müstesna. Çünkü kim tövbe ederse, Allah onun tövbesini kabul eder"* (İbn-i Mâce, İkâme, 78) buyurmuştur. Daha önce aktarıldığı üzere Cuma suresindeki 9. Ayet ve bahsi geçen hadisten anlaşılacağı üzere Cuma namazının mazeretsiz bir şekilde terkedilmemesi gerekmektedir. İslami öğretilerin yayılması ve bu öğretilerden istifade etmek isteyen milyonlarca cemaatin bir araya gelmesi bayram namazları haricinde pek olası olmadığından Cuma hutbesi Müslümanlar için oldukça önemlidir. Tüm durumlar birlikte değerlendirildiğinde Cuma hutbelerinin Müslümanlar için önemi daha iyi anlaşılmalıdır. Cuma hutbesi bu etkin rolü oynadığından, hutbenin amaç ve hikmetlerinin dinleyenlere başarılı bir şekilde aktarılabilmesi için hutbe metni çok etkili bir şekilde hazırlanmalıdır.

Peygamber Efendimizin (S.A.V) cemaatin ilgisini toplamak için okuduğu hutbelerde tek bir konudan bahsetmeyip aynı hutbede farklı konulara temas ettiği belirtilmektedir (Ağırman, 2007) Küreselleşen dünyada hutbelerin de çağın ihtiyaç ve beklentilerini karşılar nitelikte olması beklenmektedir. Hutbe metinlerinin ve incelenen içeriğin, ayrıca hutbede kullanılan eğilimler ve ilgili kalıpların, bunların topluma uygunluğu, güçlü ve zayıf yönlerinin analiz edilmesi hayati önem taşımaktadır. (İbrahim et al., 2017). Ancak bu konuda yeterince araştırma yapılmadığı göze çarpmaktadır. Hutbelerde yıllar itibariyle hangi konulara odaklanıldığı, hangi konulardan daha az bahsedildiği ortaya çıkarılarak gelecek yıllarda bu tür durumlarla karşılaşılmasının önüne geçilebilecektir. Toplum yalnızca belirli kalıplar ve konular ile sınırlandırılmamalı, toplumun genelinin ihtiyaç duyduğu tüm alanlarla ilgili hutbeler yayımlanmalıdır.

Cuma Hutbelerinin Sosyolojik, Ekonomik, Politik ve Toplumsal Yönleri

Hutbeler dini bir iletişim unsuru olarak görülmektedir. Bu şekilde görülmesinin en önemli nedeni Hz. Adem'den beri gelen tüm dinlerin başlı başına bir mesaj içermesi, merkezinde insan faktörünün olması ve eğitsel bir değer taşımasıdır. Hutbeler, tarihte devlet adamlarının görüşlerini halka aktardığı en etkin yollardan birisidir (Keyifli, 2013). Diyanet İşleri Başkanlığının kontrolünde 1924 yılından günümüze kadar hazırlanmaya devam eden Cuma hutbelerinde (Er & Özdemir, 2019) konular belirlenirken ve içerik hazırlanırken tarihsel süreçte değişimler olmuştur. Cuma hutbelerinde dönemsel olarak bazı konulara daha fazla ağırlık verildiği ve yine dönemsel olarak bazı kavramlara daha çok vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu durumun gerçekleşmesinde din ve dünya algısındaki değişim, ülkemizdeki dünyadaki konjonktürel meseleler etkili olmaktadır (Kocaman, 2019). Bu nedenle hutbeler sosyolojik, ekonomik, politik ve toplumsal yönleri ile dini öğretileri ve mesajları insanlara aktarmada bir araç olarak kullanılmaktadır.

Cuma hutbelerinde içerik itibariyle inanç, ibadet, ahlak, dini-millî günler ve toplumsal konulara odaklanılmaktadır. Cuma hutbelerinde aynı hutbenin içinde birden fazla konuya değinilmek istendiği

görülmektedir. Konular cemaate aktarılırken konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayacak gerçek hayattan yeterli örnek verilmediği tespit edilmiştir. Hutbelerin tek bir konuya odaklanması, daha profesyonel ve özellikle cemaatin seviyesine uygun olarak hazırlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Umut, 2021). Günümüzde müşterilerin dikkatini çekmek adına birkaç dakikalık reklam filminde bile onlarca çalışanın olduğu düşünüldüğünde, cemaatin hutbe esnasındaki algısının kaybolmaması için farklı metot ve yöntemlerin kullanılması, psikolog- ekonomist gibi farklı meslek gruplarından hutbe hazırlanırken destek alınması gündeme getirilebilir. Bu sayede milyonlarca kişiye aynı anda daha etkin bir bilgi aktarımı mümkün olabilecektir.

Salgın hastalık, savaş, göç, kuraklık gibi faktörlerin etkisiyle günümüz toplumlarında çeşitli siyasal ve toplumsal değişimler görülmektedir. Bu istenmeyen hadiseler dünyanın birçok ülkesinde görülmesine rağmen Müslümanların yoğunlukta olduğu coğrafyalarda bu tür gelişmelerin daha sık cereyan ettiği söylenebilir. Ekonomik faaliyetlerdeki hızlı değişimin paralelinde dünya ticaretindeki dönüşüm, çeşitli siyasal ve toplumsal olayların varlığı, ulaşım ağının yaygınlaşması, finansal hareketliliğin kolaylaşması ile bireyler günümüzde daha çok bir arada yaşamakta; kolektivist kültürün mensubu olmaktadır. Bu nedenle dini, ekonomik, siyasi, kültürel farklılıkların bir kenara bırakılması ve bu farklılıklara rağmen toplumsal yaşama ayak uyduracak şekilde bir arada yaşamının yollarının aranması elzemdir. Toplumun sosyolojik, dini ve siyasi konjonktürüne rağmen bireylerin bir arada yaşaması adına Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayımladığı Cuma ve bayram namazı hutbelerinde birlikte yaşama söylemlerinin sıklıkla paylaşıldığı, ensar-muhacir hususuna vurgu yapıldığı görülmektedir (Can, 2017). Bunun yanında din istismarına karşı toplumun uyanık olması ve dini istismar etmeye çalışan kişi veya kurumlara karşı bireylerin önlem alması gerektiği de Cuma hutbelerinde bahsi geçen konulardandır (Çinemre, 2021). 1994-2007 yılları arasındaki Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayımladığı hutbelerde yıllar itibarıyla bazı söylem farklılıklarının olduğu ifade edilmektedir. Özellikle toplumsal yaşamın düzenlenmesinde kişiler arası ilişkilerin önemine vurgu yapıldığı belirtilmektedir (Özbolet, 2014). Hutbeler ile ilgili sosyolojik, dini ve siyasi söylemlerle ilgili yapılan içerik analizi çalışmalarında (Can, 2017; Çinemre, 2021; Özbolet, 2014), hutbelerin bir arada yaşamının önemine vurgu yaptığı ve ayrışmayı önleyici içerikte hazırlandığı görülmektedir.

Cuma hutbelerinde son dönemde toplumun önemli bir meselesi haline gelen çevre sorunlarına da odaklanıldığı görülmektedir. 2001-2011 yılları arasında İstanbul Müftülüğünün yayınlamış olduğu hutbelerde çevre sorunları önceleri kendine yer bulamazken 2007 yılından sonra çevrecilik konularına odaklanıldığı ifade edilmektedir (Demir, 2012).

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2014-2022 yılları arasında yayımladığı Cuma hutbelerinde geçen finansal durum ve ticari hayat ile ilgili söylemlerin neler olduğu ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. İnanç, ibadet, ahlak, dini-millî günler ve toplumsal meselelerin yanında finansal durum ve ticari hayat ile ilgili hususların da toplum düzeninin sağlanmasında önemli bir rolü olduğu ihmal edilmemelidir. Bu kapsamda 2014-2022 yılları arasında yayımlanan Cuma hutbelerinde finansal durum ve ticari hayat ile ilgili kavramların içerik analizleri yapılarak hangi yıllarda bu hususlara değinildiği ve nasıl aktarıldığının ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

Yöntem

Çalışmada nitel analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi yapılırken nicel verilerden yararlanılması tavsiye edilmektedir. İçerik analizi, sosyal bilimlerdeki en önemli araştırma tekniklerinden biri olduğu söylenmektedir. Günümüzde içerik analizinde sadece sayılara ya da metinlere odaklanılmamakta; analiz yapılırken her iki durumdan da faydalanılmaktadır (Krippendorff, 2004). Nicel verilerden yararlanılmadan yapılacak bir içerik analizinin bilimsellikten uzak olacağı ifade edilmektedir (Koçak & Özgür, 2006).

İçerik analizinin, 1980'lerden itibaren sosyal bilimler alanına girdiği özellikle de gazetecilik, iletişim ve psikoloji alanında bu analizin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde içerik analizi kamuoyu araştırmalarına etkili bir alternatif olmakla birlikte; bu analiz piyasaları, siyasi eğilimleri ve ortaya çıkan fikirleri takip etmenin bir yöntemi haline gelmiştir (Krippendorff, 2004). Geçmişte metin verilerini toplamak, kopyalamak ve kodlamak için yoğun bir çaba sarf edilmekteyken; bugün içerik analizi yapabilmek için geliştirilen programlar ile insan emeğinin azaldığı görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde içerik analizinin sosyal bilimlerin birçok alanında kullanılmasının önü açılmıştır.

Ülkemizde İslam dini ile ilgili süreçleri yöneten, dini öğretilerin topluma aktarılmasını sağlayan ve ibadet yerlerinin yönetilmesinden sorumlu olan makam Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Diyanet İşleri Başkanlığı hem Cuma hem de bayram hutbelerinin hazırlanmasından ve yurt geneli tüm camilerde okutulmasından sorumludur. Ülke genelinde okutulan hutbelerin dil ve içerik açısından yeterli olup olmadığı konusu zaman zaman gündeme gelmektedir (Yaşaroğlu, 2016).

Bu kapsamda nicel veriler Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü İrsat Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın web sitesinden alınarak Ocak 2014-Temmuz 2022 yılları itibariyle 451 adet Cuma hutbesi incelenmiştir. Bayram namazlarına dair hutbeler araştırmaya dahil edilmemiştir. Elde edilen Cuma hutbeleri MAXQDA Analytics Pro analiz programına aktarılarak kodlamaları gerçekleştirilmiştir. MAXQDA Analytics programı; metin, video ve ses formatındaki tüm verilerin sistematik bir şekilde düzenlenmesine olanak sağlayan, aynı zamanda kodlama yapılarak verilerin değerlendirilmesine yardımcı olan hem nicelik hem de nitelik olarak analizi ve raporlamayı kolaylaştıran Nitel Veri Analizi yazılımıdır. Hutbelere finansal durum ve ticari hayat ile ilgili kelimelerin ve söylemlerin nasıl ifade edildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Cuma hutbelerinde yer alan bu konuların içerik analizinin daha iyi anlaşılabilmesi için nicel verilerle, içerik analizi desteklenmiştir. Bu iki kavramın açıklanması ile ilgili en çok kullanılabileceği düşünülen faiz, ticaret, alışveriş, borç-alacak ilişkisi, vergi, rüşvet, hırsızlık, hile, tüketim kelimelerinin hem yıllar itibari ile frekans analizleri hem de hangi hadis ya da ayetler ile bu kelimelerin anlatıldığı yine MAXQDA Analytics Pro ile tespit edilerek içerik analizi yapılmıştır.

Cuma Hutbelerindeki Kelime Sayıları

Peygamber Efendimizin (S.A.V) hutbelerini kısa tuttuğu ve kendisinden sonra da bu şekilde yapılmasını tavsiye ettiği aktarılmaktadır (Baktır, 1998). Diyanet İşleri Başkanlığının yayımladığı Cuma hutbelerinin 2014-2019 yılları arasında Türkçe kısmının ortalama olarak sekiz dakika sürdüğü Arapça kısmıyla birlikte on üç dakika olacak şekilde hazırlandığı görülmektedir (Akkaya, 2021). Ocak 2014-

Temmuz 2022 arasında yayımlanan hutbeler incelendiğinde yıllar itibariyle kelime sayılarında azalmaların olduğu söylenebilir. Aşağıdaki tabloda yıllar itibariyle hutbelerdeki ortalama Türkçe kelime sayıları gösterilmektedir.

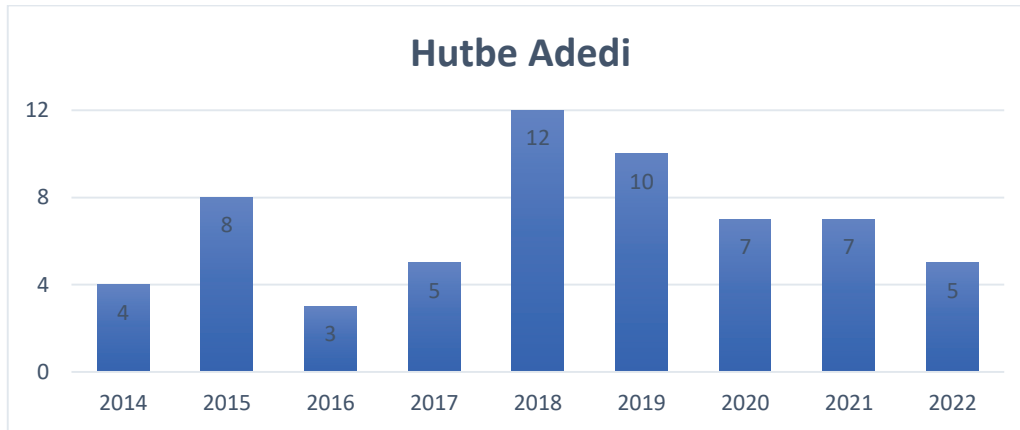
Tablo 1. 2014-2022 Yılları Arasında Cuma Hutbelerindeki Kelime Sayıları

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Kelime Sayıları	596	574	514	505	549	508	408	301	388

2014 yılında yaklaşık ortalama 600 kelime olan Cuma hutbeleri, 2016-2019 yılları arasında ortalama 520 kelimenin altında olacak şekilde hazırlanmıştır. 2020 yılından sonra kelime sayısının azalmaya devam ettiği ve 2021 ve 2022 yıllarında 400 kelimenin de aşağısında yayımlandığı görülmektedir. Akkaya'nın (2021) eleştirdiği süre uzunluğu sorununun 2020 yılından itibaren çözüldüğü ifade edilebilir.

Finansal Durum ve Ticari Hayat ile İlgili Kavramlar, Kullanım Sıklıkları

Ocak 2014-Temmuz 2022 yılları itibariyle 451 adet Cuma hutbesi incelendiğinde içerisinde faiz, ticaret, alışveriş, borç-alacak ilişkisi, vergi, rüşvet, hırsızlık, hile, tüketim kelimelerinin toplamda 61 farklı hutbede 96 kez geçtiği tespit edilmiştir. Finansal durum ve ticari hayat ile ilgili kelimeleri içinde barındıran 60 hutbenin toplam yayımlanan 451 hutbe içindeki oranı %13,25'tir. Yıllar itibariyle finansal durum ve ticari hayat ile ilgili bahsi geçen kelimelerin hutbelerdeki geçme sayıları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

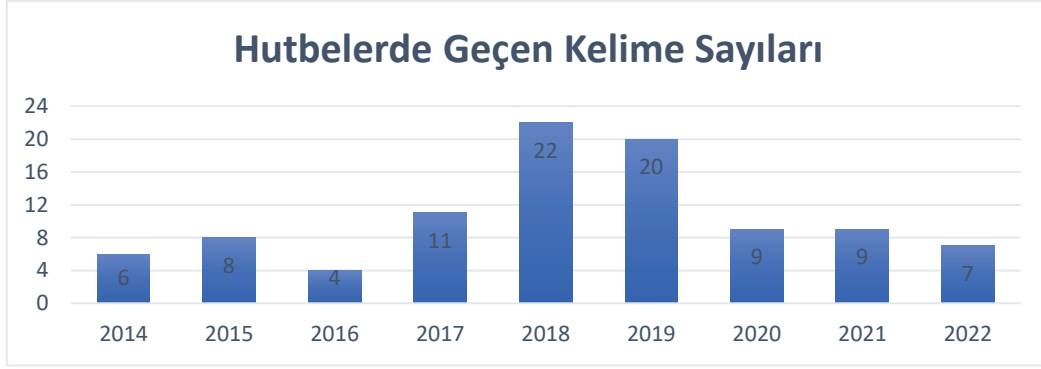

Görsel 1: Finansal Durum ve Ticari Hayat ile İlgili Kavramların Hutbelerde Geçme Sıklıkları

Görsel 1 incelendiğinde faiz, ticaret, alışveriş, borç-alacak ilişkisi, vergi, rüşvet, hırsızlık, hile, tüketim kelimelerinden en az birinin 2018 yılında toplam 12, 2019 yılında 10 adet, 2015 yılında ise 8 adet farklı hutbede geçtiği görülmektedir. Bu kelimelerin en az bahsedildiği yıl ise 2016 yılıdır. 2016 yılında yayımlanan toplam 56 hutbenin 3 'ünde finansal durum ve ticari hayatı içerebilecek kelimeler geçmiştir. 2018 yılında "Rahip Brunson" krizi olarak adlandırılan ve ABD ile ortaya çıkan gerilimin etkisiyle, Türkiye'nin ekonomik ve finansal faaliyetlerde yaşadığı bozulmalarla ilgili, toplumun bilgilendirilmesi

amacıyla 2018 ve 2019 yıllarında yayımlanan hutbelerde finansal durum ve ticari hayatı içeren hutbelerin yer bulmuş olabileceği söylenebilir.

Görsel 2: Finansal Durum ve Ticari Hayat ile İlgili Kavramların Yıllar İtibariyle Hutbelerde Geçme Sayıları

Görsel 2 incelendiğinde söz konusu kelimelerin en sık kullanıldığı yılların 2017,2018,2019 yıllarındaki hutbeler olduğu görülmektedir. 2017 yılında 11, 2018 yılında 22 ve 2019 yıllarında 20 farklı hutbede finansal durum ve ticari hayat ile ilgili bu kelimeler kendisine yer bulmuştur. 2014 yılında 6, 2016 yılında 4 ve 2022 yılının ilk yedi ayında ise toplam 7 farklı hutbede bu kelimeler kullanılmıştır. 2022 yılının ilk yedi ayında özellikle alışveriş, ticaret ve tüketim ile ilgili hususların daha fazla bahsedildiği, borç-alacak ilişkisi, faiz, hırsızlık, rüşvet ve vergi kelimelerine hiç değinilmediği görülmektedir. Bu durumun oluşmasında 2022 yılının ilk yedi ayında enflasyonun yüksek çıkmasının etkisi olabilir. Hutbelerde bahsi geçen kelimelerin kullanım sıklığını tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonucunda elde edilen sayısal veriler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Finansal Durum ve Ticari Hayat ile İlgili Cuma Hutbesi Sayıları

Kelimeler/Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
Borç-Alacak ilişkisi	1	1			3	2	2	3		12
Faiz				2	2	4	2			10
Hırsızlık	1	1	2	1		1	1			7
Hile	1		2	1	3	2	1	2	1	13
Rüşvet				1	1	1				3
Ticaret	2	3		1	5	5	1	2	3	22
Alışveriş		1		3	3	3	1	2	1	14
Tüketim	1	2		1	4	2	1		2	13
Vergi				1	1					2
TOPLAM	6	8	4	11	22	20	9	9	7	96

2014-2022 yılları arasındaki Diyanet İşleri Başkanlığının yayınlamış olduğu Cuma hutbelerinde “Finansal Durum ve Ticari Hayat” ile ilgili kelimelerin Tablo 2’deki bahsedilme sıklıkları incelendiğinde

söz konusu kelimeler arasından Cuma hutbelerinde en fazla “Ticaret” kelimesi geçmektedir. 2014-2022 yılları arasında toplam 22 farklı hutbede ticaretten bahsedilmekte ve genelde hutbelerde “ticaret” kelimesi “alışveriş” ve “hile” kelimeleri ile kullanılmaktadır. Söz konusu hutbeler incelendiğinde Resulullah Efendimiz (S.A.V) Müslümanları ticarete teşvik ettiği, peygamberin “*Dürüst ve güvenilir tüccar, peygamberler, dosdoğru kimseler ve şehitlerle beraberdir*” (Tirmizî, Büyû’, 4) hadisi şerifinin paylaşıldığı, Müslümanların ticaretlerini yaparken harama başvurmadan, helal yollarla ticaretlerini yapmaları gerektiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca tüccarların mal ya da hizmet sattıkları kişileri aldatmayarak, hile ve yalana başvurmadan, onlara samimi ve içten davranmaları gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Bunun yanında tüccarların yaptıkları ticaretlerinin de kendileri için bir imtihan vesilesi olduğu, tüccarların para hırsı içinde olmadan, işçisine hak ettiği ücreti geciktirmeden ödemesi, hadislerle vurgulanmaktadır. Müslümanların para hırsı içinde olamamaları ve mallarını satarken dürüst davranmaları gerektiği, mallarındaki tüm kusurların alıcı ile paylaşılması gerektiği Resulullah Efendimiz (S.A.V) “*Dünya malı, tath ve çekicidir. Kim onu tok gözlü bir şekilde alırsa o mal bereketlenir. Kim de onu açgözlülük ve ihtirasla alırsa bereketi kaybolur*” (Buhârî, Zekât, 50) ve “*Bir Müslümanın kusurlu bir malı, kusurunu açıklamadan satması helâl değildir*” (Tirmizî, Büyû’, 4) hadisi şerifleri ile hutbelerde açıklandığı görülmektedir. Ticaretin kuralları açıklanırken Nisa suresinde geçen “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.*”³ ve “*Allah’ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar.*”⁴ ayetine hutbelerde yer verilmiştir (Altuntaş ve Şahin, 2005). Bu ayetler ile ticarete karşılıklı rıza ile yapılan alışverişte elde edilen kâr dışında, gayrimeşru yollarla ve haksızlıkla elde edilen kazancın yasaklandığı; ticaret ve alışveriş yapılırken ibadetin ihmâl edilmemesi, ibadet dışında başka hiçbir şeyle meşgul olmadan yaşanmamasının da gerektiği ile ilgili tavsiyelerde bulunulmuştur. Ticaret ile ilgili bahsi geçen 22 hutbenin üçünde “faiz” kelimesi geçmektedir. Cahiliye döneminde olduğu gibi faizin ticaretin doğal bir parçası olarak gösterilmesinin son derece yanlış olduğu ve ticaret ile faizin birbirinden tamamen farklı durumlar olduğuna yönelik söylemler bulunmaktadır.

Cuma hutbelerinde “ticaret” kelimesinden sonra en çok bahsi geçen kavram “alışveriş” tir. Bu kelime 451 hutbenin 14’ünde geçmesine karşın 2017-2019 yılları arasında “alışveriş” kelimesinden daha fazla bahsedilmiştir. Alışveriş ile ilgili Cuma hutbelerinde Müslümanlar olarak aşırı uçlara savrulmamamız, sınırları aşmamamız, malı satarken her yolu mübah görmememiz ve dengeyi korumamız gerektiğinden bahsedilmektedir. Hûd suresinde geçen “*Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür*”⁵ (Altuntaş & Şahin, 2005) ayeti ile bu açıklama desteklenmektedir. Müslümanların alışveriş sırasında dikkatli olmaları gerektiği ve alıcının verebileceği fiyatı, satıcının ise malın piyasa fiyatı neyse

³ en-Nisâ 4/29

⁴ en-Nur 24/36-37

⁵ Hûd 11/112

onu söylemesi gerektiği Peygamberimiz (S.A.V) *"Bir şey satın almak istediğin zaman, verebileceğin fiyatı söyle! Bir şey satmak istediğin zamanda, yüksek fiyat değil, onun piyasadaki değerini söyle!"* (İbn Mâce, Ticâret, 29) hadisi şerifine yer verilmiştir. Alışverişe haram bulaştırmadan hem satıcı hem de alıcının birbirlerine karşı dürüst olmasının da bir ibadet olduğu vurgulanmaktadır. Bu husustan bahsedilirken Hûd suresinde geçen Hûd kavminin alışveriş esnasında dürüst davranmadıkları ve bozgunculuk çıkardıkları için helak edildikleri belirtilmektedir. Ayrıca cuma günleri alışveriş sırasında ezan okunduğunda alışverişi bırakılarak namaza yönelmesi gerektiği 2017, 2019 ve 2021 yıllarındaki 3'er hutbede de geçmektedir ve bu durum Cum'a suresindeki *"Ey iman edenler! Cuma günü ezan okunduğunda namaz için koşun ve alışverişle meşguliyeti bırakın. Bilesiniz ki bu, sizin için daha hayırlıdır"*⁶ (Altuntaş & Şahin, 2005) ayeti ile açıklanmaktadır.

Hile kavramı bir kimsede yanlış kanaat oluşturmak amacıyla kişinin mevcut fikrini yanıltmak olarak ifade edilebilir. İslam dini insanların her alanda olduğu gibi ticaret hayatında da kandırılmaması ve malın kusurunun asla saklanmaması gerektiği üzerinde durmakta; böyle faaliyetler neticesinde ticarete haram bulaştırıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca hileye uğrayanın zararının tazminini karşı taraftan isteyebileceği Peygamber Efendimiz (S.A.V) döneminde yaşanan bazı hadiselerden örnekler gösterilerek söylenmektedir (Köse, 1998). Cuma hutbelerinde "hile" kelimesinin 13 farklı hutbede geçtiği görülmektedir. "Hile" kelimesi 2018 yılında diğer yıllara kıyasla daha fazla yer bulmuştur. Bu kelime ile ilgili söylem analizine bakıldığında Müslümanların ölçü ve tartıda hile yapmaması gerektiği üzerinde durulmuş ve Mutaffifin suresinin 1-5. Ayetleri, Hûd Suresi 12. Ayeti ile "hile" kavramı açıklanmıştır. Bunun yanında Peygamber Efendimiz (S.A.V) *"Bizi aldatan bizden değildir"* (Müslim, İmân, 164) hadisi şerifi de konunun izahatı yapılırken hutbelerde aktarılmaktadır. Bunun yanında "hile" kelimesinin "kumar, karaborsacılık, dolandırıcılık, aldatıcı reklam, yalan, haksız rekabet ve aşırı kâr" kelimeleri ile aynı cümlede kullanıldığı görülmektedir. Hile yapan kişilerin kazanç elde ettiklerini düşünseler de aslında bu şekilde davranarak harama el uzattıkları ve her iki cihanda da zararda olduklarına vurgu yapılmaktadır.

Tüketim alışkanlıkları veya diğer bir ifade ile satın alma alışkanlıkları günümüzde araştırmacıların özellikle üzerinde durduğu konular arasındadır. Üretmeden, emek sarf edilmeden tüketim yapma isteği devletlerin önündeki başlıca sorunlardandır. Halihazırda var olanı ben tüketeyim, başkası ne yaparsa yapsın anlayışının ne kültürümüzde ne de dinimizde yeri yoktur. Bu durum kapitalizmin bireyselciliği ön planda tutmasının yol açtığı bir bakış açısıdır. Dinlerin bazı malları ve hizmetleri yasaklaması, toplumun bir kısmının haram olduğu söylenen bu mal ve hizmetleri tüketmelerinin önüne geçmektedir. Böylece arz ve talep piyasalarının farklı şekilde oluşması sağlanmaktadır. Bu nedenle kültürel unsurlarla birlikte dini inanışların da tüketim alışkanlıklarının şekillenmesinde önemli bir rolünün olduğu söylenebilir (Bozacı, 2017; Mittelstaedt, 2002). Tüketim alışkanlıklarının nasıl olması gerektiğinin, hangi mal ve hizmetlerin alınıp satılmasının yasaklandığının topluma aktarılması gerekmektedir. Bunun için en etkili araçlardan birisi hiç şüphesiz Cuma hutbeleridir. "Tüketim" konusu 2016 ve 2021 yıllarında yayımlanan hiçbir hutbede geçmemesine rağmen, diğer yıllarda toplam 13 farklı

⁶ Cuma,62/9

hutbede izah edilmiştir. Tüketim konusundan en fazla 2018 yılında toplam dört adet hutbede bahsedilmiştir. Diğer yıllarda genellikle bir-iki hutbede bu konu üzerinde durulduğu görülmektedir. Hutbelerde çoğunlukla bireyin kendisinden başka kimseyi kapitalizmin de etkisiyle düşünmediği ve aşırı tüketim içerisinde olduğu vurgulanmaktadır. İsrafın ve gösterişe dayalı bir tüketim kültürünün dayatılarak milli ve manevi değerlerimizin yıpratılmaya çalışıldığı, dünyanın bir köşesinde yardıma muhtaç insanlar varken diğer tarafında tüketim çılgınlığı ile bilinçsizce israfın yaşandığı ifade edilmektedir. Bunun yanında bireylerin üretim yapmaktan ziyade tüketime yönlendirildiği ve tüketim yapıldığında bireylerin daha değerli olacağı zihniyetinin yaygınlaştırıldığı hutbelerde yer bulmaktadır. Müslümanların iktisatlı olması, aşırılıktan kaçınarak dengeden şaşmaması gerektiği Furkan suresinin “*Onlar, harcama yaptıklarında ne israf ederler ne de cimri davranırlar. Bu ikisi arasında bir yol tutarlar*” (Altuntaş & Şahin, 2005) ayeti kerimesi ve Peygamberimiz (S.A.V) “*İsrafa kaçmadan ve kibre kapılmadan yiyiniz, içiniz, giyininiz ve sadaka veriniz*” (Buhari, Libas,¹) hadisi şerifi ile açıklanmaktadır. Sayısal verilerden, israfın boyutuna dikkat çekmek amacıyla 2018 yılında yayınlanan sadece bir hutbede yararlanıldığı göze çarpmaktadır. Bu tür meseleler anlatılırken günlük hayattan örneklerin yanında sayısal verilerden daha fazla yararlanılması cemaatin dikkatinin çekilmesi açısından faydalı olacaktır.

Finansal durum ve ticari hayatla ilgili bir diğer önemli unsur da borç- alacak ilişkisidir. Müslüman zor durumda olana, borca batmış olana yardımcı olmalıdır. Peygamberimiz (S.A.V) “*Kim bir Müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir.*” (Buhârî, Mezâlim 3) buyurmaktadır. Ancak borçlunun da ödemeye söz verdiği müddette borcunu alacaklı tarafa ödemesi icap eder. 2016,2017 ve 2022 yıllarında borç-alacak ilişkisine hiç değinilmediği görülmektedir. Borç-alacak ilişkisi kavramı en çok 2018 ve 2021 yıllarında üçer hutbede anlatılmaktadır. Bu konuya değinen Cuma hutbeleri incelendiğinde genelde borçluya yardım edilmesi ve ona karşı anlayışla yaklaşılması gerektiğinden, evlilik esnasında ve sonrasında aşırı borçlanmanın getirdiği sorunlardan, borçların söz verilen zamanda ödenmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Günümüzde aşırı borç altına girmek istemeyen gençlerin evlenmekten uzak durdukları, borç altına girenlerin ise aile içi huzursuzluk yaşadıkları üzerinde durulmuştur. Bu konuyu daha iyi aydınlatmak amacıyla hutbelerde Peygamberimiz (S.A.V) “*En bereketli nikâh, zorluğu ve külfeti en az olanıdır*” (İbn Hanbel, VI, 83. 4) ve “*Kolaylaştırın, zorlaştırmayın! Müjdeleyin, nefret ettirmeyin!*” (Buhârî, İlim, 11) hadisi şeriflerine yer verilmiştir. Borcun mutlaka ödenmesi gerektiğine değinilen hutbelerde öldükten sonra bile cenaze masraflarının hemen ardından miras dağıtılmadan önce kişinin borçlarının ödenmesi gerektiğinden söz edilmektedir. Bunun yanında söz konusu yıllar arasında yalnızca 2019 yılında yayımlanan bir adet hutbede Müslümanların faizle borç-alacak ilişkisine girmemeleri gerektiği helal yollar ile borçlanılması gerektiğinden bahsedilmektedir.

Kuranda faizle ilgili toplam sekiz ayet bulunmakta ve faiz ile ilgili hususlar Rûm (1 ayet), Nisâ (1 ayet), Âl-i İmran (1 ayet) ve Bakara sûreleri (5 ayet) olmak üzere dört farklı surede geçmektedir. “*Cahiliye döneminden kalma her türlü faizin yasaklandığı ve ilk kaldırılan faizin ise Abbas b.Abdülmuttalib’in*

faizi" (Müslim, Hacc, 147) olduğu peygamberimizin veda haccı sırasında yaptığı veda hutbesinden aktarılmaktadır. Analiz yapılan 451 hutbeden 2017,2018 ve 2020 yıllarında ikişer, 2019 yılında ise dört yani toplamda on adet hutbede faiz kelimesinin geçtiği görülmektedir. 2018 yılında ABD ile yaşanan krizin etkisiyle 2018 Aralık ayında ülkemizde yıllık enflasyonun %20 seviyelerinde olduğu Merkez Bankası politika faiz oranının ise 2018 Aralık ayında %24' e yükselttiği görülmektedir. 2019 yılında enflasyonun kısmen düşmesi ile Merkez Bankası politika faiz oranını yıl sonuna doğru %12'ye kadar düşürmüştür. Ancak politika faizinin 2014-2018 yılları arasında %8 seviyesinde olduğu düşünüldüğünde 2018 ve 2019 yıllarındaki faiz oranlarının ortalamasının üzerinde seyrettiği söylenebilir. Merkez Bankası politika faiz oranının 2018 ve 2019 yıllarında yüksek olması nedeniyle bu yıllarda faiz kelimesi hutbelerde daha fazla yer bulmuş olabilir. Diğer yıllarda ise faizin kelime olarak geçtiği hutbe bulunmamaktadır. 2017,2018 ve 2019 yıllarında birer adet hutbenin ana konusu faizken diğer hutbelerde genelde "ticaret, alışveriş, içki, kumar, zina, haksız kazanç, kul hakkı" kelimeleri ile faiz kelimesinin bahsedildiği görülmektedir. "Faiz" kelimesi geçen hutbelerin içerikleri incelendiğinde faizin kesin olarak haram kılındığı, dinin zekât ve sadakayı emrederken faizi yasakladığı, infâk ile cennetin kazanılabileceği ancak faizin ise Allah'ın gazabına götüreceği vurgulanmaktadır. Faiz yemenin büyük günahlar arasında sayıldığı Kur'ân-ı Kerim'de Bakara Suresindeki "*Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Alışveriş de faiz gibidir" demelerinden dolaydır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır*"⁸ ve Âl-i İmran suresindeki "*Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz*"⁹ (Altuntaş ve Şahin, 2005) ayetleri ile açıklanmıştır. Ayrıca Peygamber (S.A.V) "*Faizi yemenin, Allah'a şirk koşmak, Allah'ın zarar vermeyi yasakladığı bir cana kıymak, büyü yapmak, yetimin malına el uzatmak, düşmanla karşılaştığında savaştan kaçmak ve iffetli mümin kadınlara zina iftirasında bulunmakla birlikte yedi günahtan biri olarak sayılmaktadır*" (Buhârî, Vesâyâ, 23) ve "*Faiz yoluyla mal çoğaltan hiç kimse yoktur ki sonunda malı azalmasın*" (İbn Mâce, Ticâret, 58) hadisi şerifleri ile örneklendirilmiştir. Söz konusu açıklamaların 2017,2018 ve 2019 yıllarında yayınlanan ve ana konusu faiz olan hutbelerde yer aldığı görülmektedir. 2020 yılında yayınlanan hutbelerde ise faiz kelimesi diğer büyük günahlarla beraber anılmıştır.

İslam dini helal yollarla kazanç elde etmeyi esas aldığından faiz, şans oyunları gibi emek sarf edilmeden para kazanmanın yanında gasp ya da hırsızlık gibi bir başkasına ait olan mala el koymayı da yasaklamaktadır. İslamiyet'te gasp ve hırsızlık kul hakkı olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu hususta hırsızlığı yalnızca kişilere ait mallara el koymak olarak değerlendirmek hatalı olacaktır. Devlete ya da kamuya ait bir malı da izin alınmadan kullanmak yine hırsızlığa ve kul hakkına girecektir. Kuran-ı Kerim'de Bakara Suresinde yüce Allah "*Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin.*

⁸ El-Bakara 2/275

⁹ Âl-i İmrân 3/130

İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları yetki sahiplerine (rüşvet olarak) vermeyin¹⁰” (Altuntaş ve Şahin, 2005) buyurmaktadır. Ayette de açıkça belirtildiği gibi bir başkasına ait bir malı başkasının rızası olmadan gizlice almak veya yemek haramdır. Hırsızlık ile ilgili Mâide suresinde geçen bir başka ayette *“Yaptıklarına bir karşılık ve Allah’tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir”*¹¹ (Altuntaş & Şahin, 2005) buyrulmaktadır. İslam hukukunda hırsızlık basit hırsızlık ve mevsuf hırsızlık olarak ikiye ayrılmaktadır. Basit hırsızlık başkasına ait malı gizlice almak olarak tanımlanırken, mevsuf hırsızlık eşkıyalık, yankesicilik, silahlı gasp gibi karşı tarafın malını elinden zorla almaktır (Düzbakar, 2008). Hırsızlık konusunda her ne kadar sağ elin bilekten kesilmesi ile ilgili ayet geçse de İslam hukukçuları hırsızlık yapan kişinin içinde bulunduğu duruma göre (şüphe, zaman aşımı, tövbe, af vb.) cezayı hafifletici sebeplerin olduğu konusunda fikir birliğine varmaktadır (Menekşe, 1998). Cuma hutbelerinde “hırsızlık” kelimesinden 2018, 2021 ve 2022 yıllarında hiç bahsedilmemiş diğer yıllarda ortalama birer adet toplam yedi adet hutbede bu kelime geçmektedir. 2014 ve 2015 yıllarında “hırsızlık” kelimesi genellikle kadına şiddet, zina, cinayet, fuhuş, alkol kelimeleri ile aynı cümlede kullanılmaktayken 2016 yılından sonraki hutbelerde karaborsa, hile, gasp, tefecilik, faizcilik, kumar kelimeleri ile birlikte ifade edilmektedir. 2015 ve 2019 yıllarında birer adet hutbede kul hakkı ve kamu hakkının ana tema olduğu hutbeler bulunmaktadır. 2014-2022 yılları arasında geçen diğer hutbelerde hırsızlığın ve kişilere/devlete ait olan malların izinsizce kullanımının tek başına konu başlığı olarak ele alındığı bir hutbeye rastlanmamıştır.

Rüşvet gayri nizami bir durumu elde etmek için yasalara ve toplumun kurallarına aykırı olarak yetkili birisinin elde ettiği menfaatler olarak tanımlanabilir. Rüşveti yalnızca para olarak sınırlandırmak hatalı bir yaklaşım olacaktır. Bu kapsamda rüşvet alan kişinin elde ettiği tüm menfaatleri genel manada değerlendirmek yerinde olacaktır (Düzbakar, 2008). “Rüşvet” kelimesi 2017,2018 ve 2019 yıllarında yayımlanan birer hutbede geçmektedir. “Rüşvet” kelimesinin geçtiği hutbeler incelendiğinde genelde toplum düzeninin, güven ve huzurun bozulmaması için Müslümanların bu eylemden uzak durması gerektiği üzerinde durulmuştur. “Rüşvet” ana tema olduğu herhangi bir hutbeye rastlanmamıştır. Bunun yanında “rüşvet” kelimesi tefecilik, stokçuluk, hile, fâhiş fiyat, karaborsacılık, kumar, faizcilik kelimeleri ile hutbelerde kullanılmıştır.

Vergi devletin halka hizmet etmek amacıyla zorla ve karşılıksız olarak her mükellefin yasaların koymuş olduğu ölçütlere göre verdiği değerdir. Vergi toplama toplumların tarihi kadar eski bir uygulama olsa da ilk başlarda ortak harcamaların karşılanması adına gönüllülük esası baz alınarak toplanmış, devlet geleneğinin gelişmesi ile zorla ve karşılıksız olarak alınmaya başlanmıştır (Kenanoğlu,2013). Vergi kaçırın kimse ödeyeceğine dair devlete vermiş olduğu sözü yerine getirmemiş ve kamu haklarını gasp etmiş sayılmaktadır. Yeterli denetim olmasa da Müslümanların vergi konusunda daha hassas davranmaları İslam dininin vecibelerinden dolayı elzemdir. Bu bağlamda tüm dünyada yaşayan Müslüman toplulukların, devletlerin koymuş olduğu yasalar ile ortaya çıkan vergi ödevine olumlu bir

---

¹⁰ el-Bakara, 2/188

¹¹ el-Mâide, 5/38

bakış açısı ortaya koydukları görülmektedir. Bu nedenle vergi ahlakının oluşmasında ve verginin ödenmesinde dinin oldukça önemli bir belirleyici olduğu söylenebilir (Avcı et al., 2022). Vergi ile ilgili Cuma hutbeleri incelendiğinde 2017 ve 2018 yıllarında yayınlanan birer adet hutbeye rastlanmaktadır. Bu hutbelerin esas konusu dinimizde verginin önemi ve/veya vergi kaçırma ile ilgili değildir. Genellikle vergi ile ilgili hususlara ticaret ahlakının içerisinde değinilmiştir. Hutbelerde Müslümanların Allah'ın haram kıldığı şeylerden uzak durması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Vergi kaçırmak ve kamu malına el uzatmanın dinimizde yasaklandığı hususu içki, uyuşturucu ticareti, kumar, haksız kazanç ve faiz kelimeleri ile bahsedilerek anlatılmaktadır. Bahsi geçen hutbelerde Müslümanların tüm bu faaliyetlerden uzak durmaları gerektiği vurgulanmıştır. Ancak vergi ödevinin ana konu olarak esas alındığı herhangi bir hutbeye rastlanmamıştır. Tüm bu durumlar değerlendirildiğinde 2014-2022 yılları itibarıyla 451 adet hutbenin yalnızca ikisinde vergi ödevi ve vergi kaçakçılığına kısaca değinilmiştir. Toplumun vergiye olan hassasiyetinin artırılması için bu konuda yayınlanacak hutbelere daha fazla yer verilmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Cuma namazı ibadeti Müslümanların her hafta toplanarak bir araya geldikleri önemli bir ibadettir. Cuma namazı İslam'ın sembollerinden biridir ve cuma günü yapılan ibadetlerin en önemlilerinden birisi Cuma hutbesinin okunmasıdır. Genel anlamda Müslümanlar bu namaza katılmakla ve namazın farzlarından biri olan hutbeyi dinlemekle yükümlüdürler.

Hz. Peygamber'in hutbelerinin hayatın ihtiyaçlarıyla yakından ilgili bir şekilde, ferdî veya toplumsal problemlerin çözümüne odaklanarak gerçekleştirdiği bilinmektedir Milyonlarca kişinin aynı zaman diliminde bir araya geldiği ve dinlediği düşünüldüğünde Cuma hutbelerinin önemi daha çok ortaya çıkmaktadır. Cuma hutbesinin amacına ulaşmasında konu seçimi ve hutbede gerçekleştirilen söylemlerin önemli bir rol oynadığı açıktır.

Cuma hutbelerinde aynı hutbenin içinde birden fazla konuya değinilmek istendiği; içerik itibarıyla inanç, ibadet, ahlak, dini-millî günler ve toplumsal konulara odaklanıldığı geçmiş çalışmalarda tespit edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığının 2014-2022 yılları arasında yayımladığı Cuma hutbelerinde geçen finansal durum ve ticari hayat ile ilgili söylemlerin neler olduğu ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. İnanç, ibadet, ahlak, dini-millî günler ve toplumsal meselelerin yanında finansal durum ve ticari hayat ile ilgili hususların da toplum düzeninin sağlanmasında önemli bir rolü olduğu ihmal edilmemelidir. Bu kapsamda Ocak 2014- Temmuz 2022 yılları arasında yayımlanan Cuma hutbelerinde finansal durum ve ticari hayat ile ilgili kavramların içerik analizleri yapılarak hangi yıllarda bu hususlara değinildiği ve nasıl aktarıldığı ortaya çıkarılmıştır.

2014 yılında yaklaşık ortalama 600 kelime olan Cuma hutbeleri, 2016-2019 yılları arasında ortalama 520 kelimenin altında olacak şekilde hazırlanmıştır. 2020 yılından sonra kelime sayısının azalmaya devam ettiği ve 2021 ve 2022 yıllarında 400 kelimenin altına düştüğü ve hutbelerin süresinde azalma olduğu görülmüştür. Hutbe esnasında cemaatin algısının kaybolmaması adına sürenin azaltılması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Finansal durum ve ticari hayat ile ilgili hususların açıklanmasında en çok kullanılabileceği düşünülen faiz, ticaret, alışveriş, borç-alacak ilişkisi, vergi, rüşvet, hırsızlık, hile, tüketim kelimelerinin hem yıllar itibari ile frekans analizleri hem de hangi hadis ya da ayetler ile bu kavramların anlatıldığı tespit edilmiştir.

Ocak 2014-Temmuz 2022 yılları itibariyle 451 adet Cuma hutbesi incelendiğinde içerisinde faiz, ticaret, alışveriş, borç-alacak ilişkisi, vergi, rüşvet, hırsızlık, hile, tüketim kelimelerinin toplamda 61 farklı hutbede 96 kez geçtiği tespit edilmiştir. Ancak bu kelimelerin en sık bahsedildiği yılların 2018 ve 2019 olduğu görülmektedir. Bu iki yılda toplam 42 kez bu kavramlar geçmektedir. Bahsi geçen yılların neredeyse yarısını (%44) bu iki yıl oluşturmaktadır. Bu durumun oluşmasında 2018 ve 2019 yıllarında kur dalgalanması nedeniyle yaşanan krizin etkisinin olabileceği düşünülebilir.

Finansal durum ve ticari hayat ile ilgili kelimelerden ticaret kelimesi 22 kez, alışveriş 14 kez, tüketim ve hile kelimeleri ise 13' er kez Cuma hutbesinde geçmiştir. En az bahsedilenlere bakıldığında rüşvet ve vergi kelimelerinin yer aldığı görülmüştür. Dinimizce yasaklanan faiz kelimesinin 2017 ve 2020 yıllarındaki hutbelerde toplamda 10 kez geçtiği tespit edilmiştir. Bu hutbelerden yalnızca üçünde ana konu faiz olmuştur. Faiz konusuna daha fazla hutbede yer verilerek toplumun bu konuda daha hassas davranması teşvik edilebilir. Benzer şekilde 451 adet hutbenin yalnızca ikisinde vergi ödevi ve vergi kaçakçılığına kısaca değinildiği göz ardı edilmemelidir. Toplumun vergiye olan hassasiyetinin artırılması için bu konuda yayınlanacak hutbelere daha fazla yer verilmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Elde edilen sonuçlar ışığında finansal durum ve ticari hayata dair hususlara Cuma hutbelerinde bazı yıllarda daha fazla bahsedildiği ancak genel olarak yeterince değinilmediği tespit edilmiştir. Gelecek yıllarda toplumun önemli bir meselesi olan finansal durum ve ticari hayata dair hususlara daha fazla yer verilmelidir. Bunun yanında günümüzde müşterilerin dikkatini çekmek adına birkaç dakikalık reklam filminde bile onlarca çalışanının olduğu düşünüldüğünde, cemaatin hutbe esnasındaki algısının kaybolmaması için hutbelerde sayısal verilere sıklıkla yer verilmesi, farklı metot ve yöntemlerin kullanılması, psikolog- ekonomist gibi farklı meslek gruplarından hutbe hazırlanırken destek alınması gündeme getirilebilir. Bu sayede milyonlarca kişiye aynı anda daha etkin bir bilgi aktarımı mümkün olabilir. Gelecek çalışmalarda finansal durum ve ticari hayatı anlatabileceği düşünülen farklı kelime grupları ile analizler yapılabilir. Bu sayede literatürde eksik kalan hususlar tamamlanabilir.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Finansal Durum ve Ticari Hayat ile İlgili Söylemlerin Cuma Hutbelerindeki Yeri” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Ağırman, M. (2007). Hz. Peygamber'in Mescidde Yaptığı Sohbetler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 99-123.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/atauniilah/issue/2721/36216>

- Akkaya, Ü. H. (2021). Diyanet hutbelerinin süre ve cümle uzunlukları bakımından incelenmesi. *Bilimname*, 2021(44), 83–129.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/bilimname/issue/62019/863093>
- Altuntaş, H., & Şahin, M. (2005). *Kur'an-ı Kerim Meâli* (Vol. 30). Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Avcı, M., Taşdemir, Y., & Kılıç, Ö. (2022). İslam ekonomisinde vergi uyumu: dünya değerler araştırmasından bulgular. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi/Journal of Islamic Economics and Finance*. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jief/issue/69357/1006142>
- Baktır, M. (1998). İslam Ansiklopedisi 18. Cilt. In <https://islamansiklopedisi.org.tr/hutbe>.
- Bozacı, İ. (2017). Dini Mesajların Tüketici Algılamaları ve Tercih Eğilimine Etkisi Üzerine Deneysel Bir Çalışma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 130–142.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/gaziuibfd/issue/36470/416308>
- Can, İ. (2017). Türkiye Camilerinde Okutulan Hutbelerin Birlikte Yaşama Söylemleri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme: Adana Örneği. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 507–532. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sefad/issue/33946/377500>
- Çinemre, S. (2021). Yaygın Din Eğitiminin Toplumunu Din İstismarı Konusunda Aydınlatmaya Katkısı: Cuma Hutbeleri Üzerinden Bir İnceleme. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 56, 329–358.
<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1013988>
- Demir, M. (2012). Çevreye Minberden Bakmak: Cuma Hutbelerinde Çevre Sorununun Sunumu. *İnsan ve Toplum*, 2(3), 5–31.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/insanvetoplum/issue/69972/1119972>
- Din İşleri Yüksek Kurulu. (2022, May 24). *Cuma namazında hutbeye yetişemeyen kimsenin namazı geçerli midir?* <https://Kurul.Diyanet.Gov.Tr/Cevap-Ara/286/Cuma-Namazinda-Hutbeye-Yetisemeyen-Kimsenin-Namaz-Gecerli-Midir->
- Düzbakar, Ö. (2008). İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu: 16-18. Yüzyıllarda Bursa Şer'iyeye Sicillerine Yansıyan Örnekler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 79–105.
<https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/82241/>
- Er, A. İ., & Özdemir, M. (2019). İslam İktisadı Söylemlerinin Cuma Hutbelerindeki Yeri. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 150–169.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/pesausad/issue/47373/556358>
- İbrahim, S. M. B., Bounama, F., & Shukri, A. S. M. (2017). The Issues Discussed In Friday Khutbah in Malaysiaan Analysis Study Of The Khutbah texts Prepared By Jakim In The Year 2012. *Arrasikhun International Journal*, 3(1), 1–12. <http://irep.iium.edu.my/80563/>

- Keyifli, Ş. (2013). Cami içi din eğitimi ve iletişimi süreci olarak hutbeler. *Ekev Akademik Dergisi*, 17(55), 71–88.
https://isamveri.org/pdffrg/DO1777/2013_55/2013_17_55_KEYIFLIS.pdf
- Koçak, A., & Özgür, A. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim*, 4(3), 21–28. <https://dergipark.org.tr/en/pub/josc/issue/19013/200754>
- Kocaman, K. (2019). Geçmişten Günümüze Dinî İletişim/Hitabet Türü Olarak Hutbede Konu. *Journal of International Social Research*, 12(63), 1258–1271.
<https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=7ab24a4b-5cea-4b68-b147-63a625b11825%40redis>
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications.
- Menekşe, Ö. (1998). *XVII ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası*. (Basılmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi.
<https://www.proquest.com/docview/2570357826?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>
- Mittelstaedt, J. D. (2002). A framework for understanding the relationships between religions and markets. *Journal of Macromarketing*, 22(1), 6–18.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/027467022001002>
- Muzakki, A. (2005). Islam as A Symbolic Commodity. *Transmitting and Consuming Islam through Public Sermon in Indonesia. Depok: 4 Th International Symposium of the Journal Anthropology Indonesia*.
- Özbolat, A. (2014). Hutbelerde Söylem Değişimi -Diyaret Hutbeleri Örneği. *Journal of International Social Research*, 7(29).
<https://eds.p.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=dc420a48-f7e8-4fe8-b495-399ec409d282%40redis>
- Saddhono, K. (2012). The discourse of Friday sermon in Surakarta A socio-pragmatic study. *Wacana*, 14(1), 145–153. <http://www.wacana.ui.ac.id/index.php/wjhi/article/view/53>
- TDK Sözlük, T. (2005). Türkiye Dil Kurumu Sözlük. *TDK Yayınları*, 549.
- Umut, K. (2021). 2017-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Hutbelerle İlgili Bir Analiz. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 17, 221–258. <https://dergipark.org.tr/en/pub/amailad/issue/66312/989085>
- Wardoyo, C. (2016). Directive Speech Acts Performed in Khutbah (Islamic Friday Sermon). *Ninth International Conference on Applied Linguistics (CONAPLIN 9)*, 224–227.
<https://www.atlantis-press.com/proceedings/conaplin-16/25874164>

Yaşaroğlu, K. (2016). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hutbe Hizmetlerine Genel Bir Bakış. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 93-107. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ydoguilaf/issue/36205/407650>

Extended Abstract

Oral transmission has played an important role in shaping the rules of society and transferring religious orders to people. This is probably more explicit in Islamic societies in which masjids function as a place not only for worship but also for knowledge exchanges between clerics and people. One of the major rituals of Islam is to attend the "Friday Khutbah", a special sermon delivered by a preacher right before the fardh of noon prayer (also called Friday prayer) every Friday. The Friday Prayer and Friday Sermon, which every Muslim is obliged to attend, enable the Muslim community to come together under the same roof. Friday sermons are considered the biggest opportunity of the week to listen to the religious orders that regulate daily life.

In this study, 451 Friday Sermons, published between January 2014 and July 2022 and addressed financial transactions and commercial life, have been analyzed. Frequency analyses of the words interest, trade, shopping, debit-credit relationship, tax, bribery, theft, cheating, and consumption, which are thought to explain the financial situation and commercial life more, have been made over the years and the discourses in the Friday sermons have been examined. In light of the findings, it was determined that the words interest, trade, shopping, debit-credit relationship, tax, bribery, theft, cheating, and consumption were used 96 times in 61 different sermons in total, and these words were mostly used in 2018 and 2019. These concepts were used 42 times in total in these two years, corresponding to almost half (44%) of all analyzed years. In relation to the words mentioned in the khutbah, the most stated terms were commerce 22 times, shopping 14 times, and consumption and cheating 13 times, whereas the least mentioned ones were bribery and tax. Quite surprisingly, the term of interest, which is one of the major prohibitions in the Islamic order, was mentioned 10 times, just between 2017--2020, in all the analyzed years. Further, in only three of these sermons the main subject was interest. Similarly, it has been determined that only two of the 451 sermons briefly mention tax awareness and tax evasion. In order to increase the sensitivity of society to taxation, the necessity of giving more space to the sermons to be published on this issue has emerged.

The number of sermons that talk about financial and commercial life varies from year to year, yet, in general, it has been seen that they are rarely covered in Friday sermons. Regarding the increasing volume of financial and commercial transactions and the importance of an ethically well-organized economy for society in the forthcoming years, such issues are expected to be covered more by the preachers during the sermons. Further, new communication techniques, such as using statistical data and quotes from academics, might be applied to attract the congregation's attention and expand their awareness. Moreover, in the preparation period, the support of relevant professional groups (e.g. communication specialists, psychologists, economists) can be received to improve the content of the sermons. This study contributes to the literature by addressing an underexplored area at the intersection of three major social science disciplines economics, theology, and communication. This research can be empirically and theoretically developed by future studies that interrogate the relationship between finance and religious rituals through different word groups, new cases, and rituals.

Geliş Tarihi / Received Date
07.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
13.03.2023

Türkiye Ekonomisinde Finansal Liberalizasyon Sonrası Yapısal Dönüşümlerin Makroekonomik Yansıması ¹

Macroeconomic Reflection of Structural Transformations After Financial Liberalization in Turkish Economy

Zehra DEMİRCAN²

İlhan EROĞLU³

Fatih YETER⁴

Öz

Türkiye’de finansal liberalizasyonun başladığı 1980 yılı sonrasında küresel gelişmelere de bağlı olarak, ekonomide önemli düzeyde yapısal dönüşümler yaşanmış ve bu dönüşümlerin farklı boyutlarda makroekonomik yansımaları olmuştur. Türkiye Ekonomisinde yaşanan gelişmeler ışığında yapısal reformların Türkiye’nin makroekonomik performansı üzerindeki etkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı yapısal dönüşümün kişi refahı üzerindeki etkisini ARDL (Autoregressive Distributed Lag) sınır (Bound) testi aracılığı ile tespit etmektir. Bu çalışmada Türkiye’nin 1990-2020 yıllarına ait yıllık veriler kullanılarak Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi (gdppc)’ni etkileyecek makro iktisadi değişkenler Cari Hesap Dengesi (Cari), İnsani Gelişmişlik Endeksi (hdi) Siyasi Haklar Endeksi (pr) Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu (Gdi) değişkenleri bağımsız değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkisi analiz edilmiştir. Genel bulgular uzun dönemde tüm değişkenlerin katsayıları %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve sadece siyasi haklar endeksi değişkeninin negatif olduğuna, değişkenler arasında Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi (gdppc) üzerinde belirleyici etkisi en fazla olan değişkenin cari işlemler dengesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kısa dönemde ise hata düzeltme katsayısına göre kısa dönemde meydana gelen şokun etkisinin yaklaşık 7-8 ayda yeniden dengeye geleceği ve modelde yer alan katsayı tahminlerinin büyük oranda anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak; çalışmada siyasi, sosyal ve iktisadi dönüşümlerin kişi başına hasılayı olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Bunun yanında, Türkiye’nin yapısal sorunlarının doğru bir

¹ Bu makale “Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin Makroekonomik Yansımaları” konulu yüksek lisans tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

²Uzman, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat/TÜRKİYE, E-mail: zehrademircan14@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8686-3506

³ Prof. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Tokat/TÜRKİYE, E-mail: ilhan.eroglu@gop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4711-1165

⁴ Sorumlu Yazar: Öğr. Gör. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Pazar MYO, Ulaştırma Hizmetler Bölümü, Tokat/TÜRKİYE, E-mail: fatih.yeter@gop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8769 z-9122

şekilde tespit edilmesinin ve gerekli yapısal reformların hızlı ve kararlı bir şekilde hayata geçirilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Dönüşüm, Küreselleşme, Makroekonomik Yansımalar, ARDL Sınır Testi.

Abstract

Due to the global developments after 1980 in Turkey, there have been significant structural transformations in the economy and these transformations have had macroeconomic repercussions in different dimensions. In light of the developments in the Turkish Economy, the effects of structural reforms on Turkey's macroeconomic performance have been tried to be measured. The aim of the study is to test the ARDL (Autoregressive Distributed Lag) boundary (Bound) test to investigate the effect of structural transformation on individual well-being. In this study, using the annual data of Turkey for the years 1990-2020, macroeconomic variables that will affect the GDP per capita (gdppc) Current Account Balance (Current), Human Development Index (hdi) Political Rights Index (pr) Gross Fixed Capital. The short- and long-term relationships between the occurrence (Gdi) variables and the independent variables were analyzed. The findings obtained in the study show that the coefficients of all variables are significant at the 1% significance level for a long period of time and only the political rights index variable is negative, which has the decisive effect on Gross Domestic Product Per Capita Growth (GDPPC) among the variables. It has been concluded that the surplus variable is the current account balance. On the other hand, according to the error correction coefficient in the short term, it was concluded that the effect of the shock that occurred in the short term will be re-balanced in about 7-8 months and that the estimates of the coefficient contained in the model are largely significant. As a result, in the study, it has been determined that political, social and economic transformations have a positive effect on per capita income. In addition, the importance of correctly identifying Turkey's structural problems and implementing the necessary structural reforms quickly and decisively was emphasized.

Keywords: Structural Transformation, Globalization, Macroeconomic Reflections, ARDL Boundary Test.

Giriş

Yapısal reformlar günümüzde en çok tartışılan konulardan biridir. Yapısal reformlar sosyo-ekonomik yapının daha etkin ve verimli işlemesi, kırılğanlıkların azaltılıp krizlere karşı daha etkili hale getirebilmesi için var olan sistemin yeniden yapılandırılması olarak tanımlanabilir. Ülkelerin farklı ekonomik, mali, siyasi ve sosyal dinamikleri nedeniyle bu kurumlar üzerinde belirleyici rolü olan yapısal reform uygulamalarının da farklı özellikleri bulunmaktadır. Yapısal reformlar günümüzde makroekonomik tartışmalarda da öne çıkmaktadır. Örneğin; Neoliberal politik düşünce ile yapısalıcılar yapısal reformlara farklı bakabilmektedir. Neoliberal düşünce her ekonomi için tekdüze bir reçete önerirken, yapısalıcılar ülkelerin farklı yapısal özellikleri nedeniyle reformların da farklılık arz edeceğini ifade etmektedir (Rodrik, 2009).

Yapısal dönüşüm ile ilgili olan teorik çerçeveye biraz daha yakından bakıldığında Neo-klasik düşüncenin bu süreci incelerken fiyat mekanizmasına ve kaynak dağılımına odaklandığı gözlenmektedir. Kalkınma iktisadının önemli temsilcilerinden olan Kuznets, yapısal dönüşümü iki aşamada incelemiştir. Ona göre ekonomik kalkınmanın ilk aşaması olarak kaynakların ekseriyetle tarım

sektörüne kanalize edilmiştir. İkinci aşamada ise kaynaklar tarım ve sanayi sektöründen hizmetler sektörüne aktarılmıştır (Kuznets, 1973:247).

Bu süreçte yapısal dönüşümün makro ekonomik performansa etkisi ilk aşamada ekonomik yapıda meydana gelen değişimle hızlı bir etkileşimi göstermesine rağmen bu olumlu hava daha sonrasında yakalanamamıştır. Kuznets bu durumu modern iktisadi gelişimin sosyal ve ekonomik yaşamda meydana getirdiği etkinin büyüme sürecinde önemli bozulmalara bağlamıştır. Bu bağlamda tarım kesimindeki yapısal dönüşümde ekonomik eşitsizliğin düşük düzeyde olduğu, aksine sonrası süreçte, teknolojik gelişim, verimlilik ve gelir artışı ile birlikte sanayi kesimi önderliğinde gelir dağılımında eşitsizliğin arttığı gözlenmektedir (Meçik, 2014:19).

Yapısal dönüşümler geleneksel iktisadi yaklaşımlar altında, merkantilizm bağlamında yapısal dönüşüm, fizyokrasi bağlamında yapısal dönüşüm, klasik iktisat bağlamında yapısal dönüşümler olarak da ele almak mümkündür. Merkantilist dönüşüm; ticaretin üstünlüğünü savunmuş, tarımsal faaliyetlerle uğraşmayı gereksiz görmüştür. Merkantilistler ihracatı arttırmak ve dış ticareti geliştirmeye yönelik uygulamaları hedeflemişlerdir. Fizyokrat Dönüşüm; Merkantilizmin tarım kesimini ötekileştirici davranışı Fransa'da tarım kesiminin zora sokarak bu alanda bir tepkinin doğmasına sebep olmuş ve 18. yüzyılda Fransa'da merkantilistlere tepki olarak ortaya Fizyokrat düşünce liberal anlayışla ortaya çıkmış ve devletin ekonomiye müdahalesini minimize etmeye çalışmıştır. Bu anlayış sanayi ve ticaret sadece tarımsal faaliyetlerde kullanıldığı zaman daha verimli ve faydalı olacağına dair düşünceleri ön plana çıkarmıştır. Klasik İktisadi dönüşüm; Fizyokratların tarım sektörünü yıldızlaştırırken, Klasik iktisadi düşünce hiçbir kesimini yok saymadan ekonominin tüm alanlarında verimliliklerine göre kaynakların dağıtılması gerektiğini savunmuştur. Adam Smith, "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde iş bölümü ve üretim teorisinden bahsederken tarım, imalat ve ticaret üzerindeki fikirlerine de yer vererek bu durumu adeta teyit etmiştir (Olcaı, 2021:13-15).

Kuznets'in tespiti İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapısal değişime olan ilginin arttığı yönündedir. Kuznets bu tespitinde İkinci Dünya Savaşıyla teknolojideki gelişmeleri, bilişim sektörlerindeki ilerlemeleri ve küreselleşmeyi yapısal dönüşümün en önemli unsurları olarak görmüştür (Keskin, 2019:30-31).

Bu bağlamda yapısal reformlar dengeli, güçlü ve sürdürülebilir büyümenin vazgeçilmez unsurları olarak görülebilir. İstihdam yaratan, teknoloji ağırlıklı, istikrarlı, çevreye duyarlı ekonomiler için ülkedeki yapısal sorunların doğru bir şekilde tespit edilip gerekli yapısal reformların hayata geçirilmesi önemlidir (Şahin & Akar, 2018: 850-857).

Yapısal dönüşüm süreci ile ilgili olarak ABD'nin dikkat çeken bir özelliği vardır. ABD'nin dünyada siyasi sosyal ve iktisadi alanda belirleyici bir ülke olmasında ABD'nin demokratik niteliklere haiz siyasi yapısı, insan hakları konusunda öncülüğü, liberal ticari anlayış, inovasyon ve Ar-Ge (Araştırma- Geliştirme)'ye ayırdığı yüksek kaynak miktarı, kitle kültürünün oluşturulmasına sinema sektörünün geldiği aşama önemli kazanımlar olarak görülmektedir ve bu özellikler yapısal dönüşüm için ABD'yi diğer ülkelere önderlik yapacak konuma taşımıştır.

ABD'nin uluslararası ilişkilerde lider ülke olmasında elinde bulundurduğu yumuşak güçlerin de etkisi vardır. ABD'nin demokratik siyasi yapısı, kitle kültürü, insan hakları konusundaki tutumu, serbest ticaret anlayışı, teknoloji konusundaki yenilikçi yapısı, televizyon programları ve sinema filmleri ile her geçen gün daha fazla taklit edilen başarılı bir ülkedir. Serbest piyasa, hukukun üstünlüğü, girişimcilik, insan hakları, liberal değerlerin varlığı ABD'yi bugünkü büyüklüğe ulaştıran değerlerin başında gelmektedir.

Çalışmanın amacı finansal liberalizasyonun başladığı 1980 yılı sonrası makroekonomik yapısal dönüşümlere yönelik çözümleyici bir çerçeve oluşturmak, yapısal dönüşümün kişi refahı üzerindeki etkisini incelemek ve ekonomilerde yapısal dönüşüm konusunda literatüre katkı sağlamaktır. Bu amaca yönelik olarak Yapısal dönüşümlerin performans ölçümünde kullanılan kişi başına gelir düzeyindeki değişim genel kabul görmüş bir performans ölçüsüdür. Bu bağlamda, performans değişkeni olan kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla büyümesini yapısal reform niteliği arz eden dönüşümlerden ne kadar etkilendiği öteden beri araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Teoride ve uygulamalardan hareketle çalışmanın hipotezi siyasi, sosyal ve iktisadi dönüşümlerin kişi başına geliri artırarak ekonomi de refah artırıcı bir etki yarattığı şeklinde kurgulanmıştır. Çalışmanın literatür kısmında bu çalışmanın da temel modellemesini oluşturan kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla büyümesi ile cari hesap dengesi, insani gelişmişlik endeksi, siyasi haklar endeksi ve gayrisafi sabit sermaye oluşumu değişkenlerinin etkinliğini ölçmeye yönelik çalışmalar ele alınacaktır. Daha sonra Türkiye'nin makroekonomik performansının etkisi ölçülmeye yönelik ampirik bir analiz yapılacaktır. Son olarak araştırma bulguları ışığında sonuç ve öneriler kısmına yer verilecektir.

Literatür Taraması

1980 yılı sonrasında küresel ekonomilerde önemli düzeyde yapısal reform niteliğinde iktisadi gelişimler yaşanmıştır. Türkiye'nin 24 Ocak Kararları ile başlayan bu dönüşüm sürecinde serbest piyasa yapısı benimsenmiş, faiz ve döviz kontrolü başta olmak üzere, birçok makro değişken üzerindeki kontrolcü anlayış yerini serbest piyasa anlayışına bırakmıştır. Siyasi, sosyal ve iktisadi alanda birçok yapısal dönüşümü içeren reform mahiyetli uygulamaların temel amacının ülke refahını artırmak olduğu her dönem karar alıcıların sıklıkla ortaya koyduğu vaatler olmuştur. Yapısal dönüşüm uygulamaları ile refah artışı olarak kişi başına düşen gelirin artırılması önemli bir performans ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda kişi başına gelirdeki başka bir deyişle kişi refahındaki artış ya da azalışında yapısal reform uygulamalarının belirleyici olup olmadığı, söz konusu potansiyel belirleyicilerin yönünün ve büyüklüğünün ortaya konulması gerekmektedir.

Bu çalışmada yapısal dönüşümü temsil eden ve çalışmada model çözümlemesinde kullanılan cari hesap dengesi, insani gelişmişlik endeksi, siyasi haklar endeksi ve gayrisafi sabit sermaye oluşumu değişkenlerinin performans ölçüsü olarak Kişi Başına GSYH ile ilişkisini konu alan literatürdeki çalışmalar aşağıda Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Literatür Özeti

Yazar	Ülke/ Grubu	ülke	Dönem	Yöntem	Bulgular
Tavares ve Wacziarg (2001)	65 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke		1970-1989	Panel Veri Analizi	Demokrasinin beşerî sermaye birikimi üzerine olumlu gelişmeler göstererek beşerî sermayeyi iyileştirdiğini, gelir dağılımındaki adaletsizliği düşürerek de ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Beşkaya ve Manan (2009)	Türkiye		1970-2005	Nedensellik	Ekonomik özgürlük ile ekonomik performans arasında pozitif bir ilişkiye rastlanırken, demokrasinin ekonomik performansa etkisi üzerine kesin bir yargı oluşmamıştır. Çünkü kullanılan modellerin bazılarında pozitif, bazılarında negatif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.
Kalay ve Çetin (2011)	Afrika		2000-2011	Granger Nedensellik	Ekonomik büyümeden demokrasiye tek yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Demokrasi askeri harcamaları ve gelir dağılımını doğrudan etkilerken, ekonomik büyümeyi askeri harcamalar üzerinden etkilemektedir.
Bilecen ve Kibis (2012)	Türkiye		1980-2010	Zaman Serisi	Uzun dönemde ekonomik büyüme ve demokrasi arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılırken, nedensellik analizinde başka değişkenlerle modelin incelenmesi gerekliliğine vurgu yapmışlardır.
Çelik vd. (2021)	Balkan Ülkeleri		2006-2018	Granger nedensellik	2006-2018 verileri ile kişi başı GSYİH büyüme oranı ve Bertelsmann Dönüşüm endeksi (BTI) verileri kullanılarak kullanılmıştır. Analiz sonucunda demokrasi indeksleri ve kişi başı GSYH büyümesi değişkenleri arasında ters yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Debelle ve Faruqee (1996)	21 Gelişmiş Ülke		1971-1993	Zaman serisi ve yatay kesit	GSYİH büyüme hızında meydana gelen %1'lik bir artış, cari işlem açığını %0,21 oranında arttırmıştır.
Calderon (2000)	44 ülke		1966-1995	Yıllık panel veri seti	Büyüme ile cari işlemler dengesi arasında ilişkiyi zaman serisi ve Genelleştirilmiş Moment Metodu (GMM)'dan faydalanarak incelemiştir

Sekmen ve Çalığır (2011)	Türkiye	1998-2009	Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif Model (ARDL) ve Sınır Testi Modeli	Kısa dönemde ekonomik büyüme ile cari işlem açığı arasında pozitif ilişkiye rastlanırken, uzun dönemde böyle bir ilişkiye rastlamamışlardır.
Kandemir (2015)	Türkiye	1998-2013	Granger nedensellik ve EKK testi	Büyüme ve cari açık ilişkisinde çift yönlü nedensellik tespit ederek, GSYH'daki artışların cari açığı pozitif yönde değişmelere neden olduğunu görmüştür.
Duman (2017)	Türkiye	2003-2017	Granger nedensellik, VAR analizi	Türkiye'nin ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasında tek taraflı nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Mukherjee ve Chakraborty (2010)	Hindistan	1983, 1993, 1999, 2004 ve 2005		İnsani gelişmişlik başarısının altında yatan faktörleri belirlemek için daha çok araştırma yapılması gerektiği ve kişi başına düşen gelirin insan refahına dönüşmediği sonucuna varılmıştır.
Yalçın ve Çakmak (2016)	Türkiye	1991-2013	Regrasyon analizi	Regrasyon analizi sonucunda kamu sağlık harcamaları ile insani gelişim endeksi arasındaki ilişki, ekonomik beklentilerin paralelinde, %5 önem seviyesinde ve katsayı olarak pozitif, istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.
Balcı ve Özcan (2019)	OIC (İslam İşbirliği Teşkilatı) 54 ülke	2005-2017	Panel veri	OIC ülkeleri verileri kapsamında ekonomik büyüme ile insani gelişim arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmıştır.
Erdem ve Çelik (2019)	Afrika	1995-2004	ARDL	İnsani gelişim ile gelir değişkeni arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkiye rastlanılırken, insani gelişim ve eğitim değişkeni arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
Quazi (2007)	Doğu Asya	1995-2000	Panel veri	Ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerinde önemli belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ulaşılan bu sonuç ile Doğu Asya'daki büyüme dinamiklerinin biraz daha ilerlemesini sağlamıştır.
Çetin (2011)	21 Ülke	2000-2010	Sabit ve Rassal etkiler	Ekonomik özgürlüğün değişim değerlerinde meydana gelen artışların

			tahmin metodun	gelir düzeyinde anlamlı ve pozitif etki ettiği sonucuna varmıştır.
Tunçsiper ve Biçen (2014)	Türkiye	2000-2012	Panel regresyon	Ekonomik büyüme ile çalışma özgürlüğü endeksi ve ticaret özgürlüğü endeksi arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ekonomik özgürlük endeksi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.
Şahin (2016)	Türkiye	1980-2015	Granger nedensellik testi	Ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında nedenselliğin olduğunu ifade edilmiştir.
Erkuş (2016)	24 Ülke	1996-2011	Panel VECM nedensellik	Demokrasi değişkeni ve ekonomik özgürlükten gelire doğru anlamlı nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.
Dakurah (2001)	62 gelişmekte olan ülke	1973-2021	Granger nedensellik testi	23 ülkede savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin bulunduğunu ifade ederken, 7 ülkede çift yönlü nedenselliğin bulunduğunu ortaya koymuştur.
Çetin (2012)	Malezya	1980-2009	Johansen-Juselius eşbütünleşme ve Engle-Granger hata düzeltme modellerini	Malezya ekonomisinde değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varmıştır. Malezya ekonomisinde herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını hata düzeltme modelinde tespit etmiştir.
Gövdeli (2019)	27 NATO ülkesi	1995-2007	Nedensellik	Nedensellik analizine göre ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasında çift yönlü nedensellik tespit etmiştir. Gayrisafi sabit sermaye oluşumu ile ekonomik büyüme arasında ve savunma harcamaları ile gayrisafi sabit sermaye oluşumu arasında da çift yönlü nedensellik tespit etmiştir. Elde edilen bulgulara göre, politika yapıcıların savunma harcamalarını artırıcı politikalar uygulaması, ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki bırakmıştır.
Karadaş (2019)	Türkiye	1963-2015	ROBUSTLS (RobustLest Squares)	Kamu yatırımlarının özel sektör yatırımlarını olumsuz etkilediğinden herhangi bir sonuca varılamamış, kamu kesiminin etkili olduğu

				alanlarda özel kesim yatırımların lehine olacak şekilde yatırımlara devam edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.
Ethem ve Farahmand (2020)	Afganistan	1980-2017	ARDL ve Granger nedensellik	ARDL testi sonucunda, sabit sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi elde edilememiştir. Granger nedensellik testi sonucuna göre ise, sabit sermaye yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu açıklamışlardır.

Yukarıdaki literatür özetinden de anlaşılacağı üzere gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler, Afrika ülkeleri, Asya ülkeleri, balkan ülkeleri ve Türkiye'yi içine alan literatür araştırmasında siyasi içerikli yapısal dönüşüm olarak kabul edilen demokratik hakların genişlemesinin ekonomide nihai hedef olarak kabul edilen büyüme rakamlarını olumlu etkilediği gözlenmiştir. Ayrıca sosyal yapısal dönüşüm içeriği olan insani gelişmişlik ile kişi başına gelir arasında tespit edilen pozitif ilişkinin insani gelişmişliğin çok düşük olduğu Afrika ülkelerinde gözlenmiş olması oldukça dikkat çekici bir durum olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan literatür araştırmaları iktisadi dönüşüm ölçüsü olarak kabul edilen değişkenlerle büyüme arasında bir ilişkisinin olduğuna dair bize bazı ip uçları vermektedir. Bunun yanında literatürde siyasi, sosyal ve iktisadi dönüşüm göstergeleri ile kişi başına gelirin beklendiği şekliyle bir ilişkinin olmadığı gösteren çalışmalarada azda olsa rastlandığı gözlenmektedir. Söz konusu ilişkilerdeki farklılığın nedenini her ülkenin siyasi, sosyal ve iktisadi gelişmişlik düzeyinin farklılığı ile ilişkilendirilebilmesi olası bir durumdur.

Model ve Veri Seti

Türkiye'nin makroekonomik performansının ölçülmesinde literatürde temsili değişken olarak Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi (gdppc) yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu açıdan gdppc'yi etkileyecek makro iktisadi değişkenler Cari Hesap Dengesi(Cari), İnsani Gelişmişlik Endeksi (hdi) Siyasi Haklar Endeksi (pr) Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu (Gdi) değişkenleri bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Bu değişkenler içinde performans ölçüsü olan Kişi Başına GSYİH' ya etki eden ve yapısal dönüşümün; iktisadi dönüşüm göstergesi olarak cari hesap dengesi, sosyal dönüşüm göstergesi olarak insani gelişmişlik endeksi, dönüşüm göstergesi olarak da siyasi haklar endeksi kullanılmıştır. Ayrıca bunların dışında kontrol değişkeni olarak Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi üzerinde etkili olduğu literatürde ve teoride kabul görmüş Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu değişkenleri kullanılmıştır.

Tablo 2. Değişken Tanımları

Sembol	Kısa tanımı	Kaynak
<i>Gdppc</i>	Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi	WDI
<i>Cari</i>	Cari Hesap Dengesi	WDI

<i>Pr</i>	Siyasi Haklar Endeksi	WDI
<i>Gdi</i>	Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu	WDI
<i>Hdi</i>	İnsani Gelişmişlik Endeksi	UNDP

Tablo 2’de yer alan değişken tanımlarına göre tüm değişkenler World Development Indicator (WDI) ve United Nations Development Programme (UNDP)’den alınmıştır. Veri aralığı olarak veri kısıtı nedeniyle Türkiye’nin 1990-2020 yıllarında ait yıllık veriler kullanılmıştır.

Buna göre *Gdppc* değişkeni kişi başına GSYH büyümesinin yıllık olarak yüzdelerle büyüme formundadır. *Cari* değişkeni ise net mal hizmet ihracatı ve ithalatı arasındaki farkın cari dönemdeki GSYH’ya oranının yüzdelerle ifade etmektedir. *Pr* endeksi bir ülkedeki seçim sistemini; yasama ve yürütme erklerinin seçim sistemi ve seçim sürecinin siyasi çoğulculuk, katılım, muhalefet ve rekabet ve güçlü grupların egemenliği ve azınlık oy hakları gibi konuların değerlendirildiği bir endekstir. Aynı zamanda hükümetin işleyişinde yolsuzluk, şeffaflık ve seçilmişlerin yetkilerini uygulama yeteneği ve yöntemi konularını da içermektedir. Endeks 1-7 arasında değişmekte olup, 1’e yaklaştıkça siyasi hakların iyileştiği; 7’ye doğru yaklaştıkça siyasi hakların kötüleştiği anlamına gelmektedir. *Gdi* değişkeni gayri safi sermaye oluşumunu – WDI içerisinde eskiden gayri safi yurtiçi sabit yatırımları- ifade eden bir değişken olarak başta teçhizat makine ve ekipmanlarına yapılan yatırımlar olmak üzere, arazi ve arazi alt yapı yatırımları, ulaşım olanaklarına yapılan yatırımlarını da kapsamaktadır. Bunların yanı sıra değerli varlıklarda cari dönem içerisinde meydana gelen net kazanımlarda sermaye oluşumu olarak kabul edilmektedir. Tablo 3’te değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır (WDI, 2022). *Hdi* 1990 yılında UNDP tarafından oluşturulan endeksin 0-1 aralığında değiştiği görülmektedir. Endeksin 1 yaklaştıkça insani gelişmişliğin arttığı, 0 yaklaştıkça da insani gelişmişlik düzeyi azalmaktadır. Endeks beklenen yaşam süresi, eğitim ve gelir düzeyi olmak üzere üç alt endeksin geometrik ortalamasından oluşmaktadır. Endeksin değişim aralığının 0 ile 1 değişim aralığında olması model içerisindeki endeksin yorumlanmasını güçleştirdiği için modelde endeks 0-100 aralığındaki değişen değerlere dönüştürülmüştür (UNDP, 2020).

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	Gdppc	Cari	Hdi	Pr	Gdi
Ortalama	2.978	-2.758	70.184	3.548	25.888
Medyan	4.252	-3.109	69.600	3.000	25.474
Maks.	9.510	2.013	82.000	5.000	31.766
Min.	-7.148	-8.870	58.300	2.000	18.025
Std. Hata	4.409	2.580	7.942	0.925	3.381
Skewness	-0.899	-0.036	0.109	0.242	-0.216
Kurtosis	2.969	2.530	1.711	2.139	2.323
Jarque-Bera	4.177	0.292	2.209	1.260	0.833
Prob.	0.124	0.864	0.331	0.533	0.659

Türkiye’ de uygulanan yapısal dönüşümlerin makroekonomik performansını konu alan model kurgusu 1 Nolu Denklemden kapalı fonksiyon olarak ifade edilmiştir.

$$Gdppc = f (Cari, Hdi, Pr, Gdi) \quad (1)$$

Yukarıda yer alan 1 no’lu denklem bir açık bir şekilde yazılırsa;

$$Gdppc = c + \beta_1 Cari + \beta_2 Hdi + \beta_3 Pr + \beta_4 Gdi \quad (2)$$

Buna göre 2 no’lu denklemdeki gibi iktisadi model matematiksel olarak ifade edilebilir.

Ampirik Yöntem

Değişkenler arasındaki ilişkilerin ekonometrik yöntemlerle ölçülmesi, teorik çerçevenin ne kadar geçerli olduğuna dair bulguları sınamaktadır. Zaman serileri yardımı ile iktisadi değişkenler arasındaki En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile yapılan çözümler anlamlı tahminler vermesine karşılık güvenilir sonuçlar vermemektedir. Örneğin her iki değişken arasında aynı yönlü benzer aralıklarda oluşan trend nedeniyle yapılan EKK yönteminde yüksek korelasyon (R^2) ve anlamlı katsayı t istatistikleri olabilmektedir. Fakat gerçekte ilişki olmayan değişkenler arasında ortaya çıkan EKK tahminleri sahte regresyon içerebilmektedir. Dolayısıyla EKK yönteminin varsayımları arasında bağımlı bağımsız değişkenlerin zaman serisi dizilerinin durağan olması, hata terimlerinin ortalamalarının sıfır ve sonlu varyansa sahip olması gerekmektedir. Aksi halde durağan olmayan bu değişkenler arasındaki regresyon ilişkisi sahte bir ilişkidir (Sevüktekin & Çınar, 2017:324).

Durağan dışı değişkenler arasında uzun dönemli denge ilişkisi (eş bütünleşme ilişkisi) Engle ve Granger (1987) çalışmalarında vektörel olmayan tek yönlü uzun dönemli ilişkinin varlığını test etmişlerdir. Değişkenlerin birinin bağımlı, birinin bağımsız olması gerekir. Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin test edilebilmesi için değişkenlerin tümleşik olmaları gerekmektedir. Böylece değişkenlere ait zaman serisi dizilerinin birim kök sınamaları yapılması gerekmektedir. Hepsinin birinci dereceden entegre yani $I(1)$ olması gerekmektedir (Mert & Çağlar, 2019: 251).

Engle ve Granger (1987) çalışmasına göre uzun dönemli ilişkinin araştırılmasında değişkenlerin $I(1)$ düzeyinde tümleşik olması zorunludur. Bazı değişkenlerin durağan düzeyde olması durumunda bu yöntem kullanılmamaktadır. Peseran vd. (2001) çalışmasında eşbütünleşme ilişkisinin incelenmesi için kullanılan zaman serisi dizilerinin $I(0)$ ve ya $I(1)$ seviyesinde olması durumunda güvenilir sonuçlar veren otoregresif dağıtılmış gecikme (Auto Regressi ve Distributed Lag, ARDL) modelini önermişlerdir. ARDL yönteminde bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin de dikkate alınması, denklemde oluşabilecek spesifikasyon hatasının önüne geçilmiş olması bu yöntemin başka bir avantajı olarak görülmektedir.

$$\Delta y_t = a_0 + b_0 + y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} c_{0,i} \Delta y_{t-i} + \sum_{j=1}^k \sum_{l_j=1}^{q_j-1} c_{j,l_j} \Delta x_{j,t-l_j} + \sum_{j=1}^k d_j \Delta x_{j,t} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$EC_t = y_t - \sum_{j=1}^k \frac{b_j}{b_0} x_{j,t} \quad (5)$$

Buna göre ARDL modeli sabitli ve trendsiz model denklem 4'te, modele ait hata düzeltme denklemi ise 5 no'lu denklemde yer almaktadır.

$$H_0: b_0 = b_j = 0, \forall_j$$

Yukarıdaki denklemde birim kökün varlığında $b_0=1-b_j=0$ (yani $b_j=1$) olurken, durağan bir seri için $b_0=b_j-1<0$ (yani $b_j<1$) olacaktır. Böylece standart ADF testi için hipotez aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$H_0: b_0 = 0 \text{ (Birim kök vardır, seri durağan dışıdır.)}$$

$$H_1: b_0 < 0 \text{ (Birim kök yoktur, seri durağandır)}$$

Yukarıdaki denkleme göre H_0 reddedilince durağanlığın olduğu kabul edilmektedir. H_0 kabul edilince de durağanlığın olmadığı kabul edilmektedir. H_0 hipotezinin reddedilmesi durumunda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır. Peseran vd.(2001) çalışmalarında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına dair H_0 hipotezini sınamak için F istatistiği kullanmışlardır. Buna göre tüm serilerin $I(0)$ veya $I(1)$ olduğu durumlarda alt ve üst sınır kritik değerler için gözlem sayısının asimptotik olarak sonsuza giderken üretilmiştir. Hesaplanan F istatistiği $I(0)$ kritik düzeyinin altındaysa H_0 hipotezi reddedilmiş olacaktır. F istatistiği $I(0)$ kritik düzeyinin üzerinde fakat $I(1)$ kritik değerinin altında ise seriler arasında eşbütünleşme ilişkisine dair karar verilmeyecektir. F istatistiğinin $I(0)$ kritik değerinin üstünde ise H_0 hipotezi reddedilerek seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılabacaktır. Narayan (2005) çalışmasında serilerin $I(0)$ veya $I(1)$ olduğu durumlarda alt ve üst sınır kritik değerleri için ve gözlem sayısının küçük olduğu durumlar için kritik değerler üretmiştir (Mert & Çağlar, 2019: 279-282).

Ampirik Bulgular

Yukarıda yer alan denklem 1 ve 2'deki değişkenlerin durağanlık düzeyleri, uzun dönemli ilişkinin araştırılmasından önce ortaya konulması gerekmektedir. Buna göre değişkenlere ait durağanlık düzeyinin araştırılması için Artırılmış Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Peron (PP) birim kök testi uygulanmış ve buna ilişkin sonuçlar Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Birim Kök Test Sonuçları

	ADF		Phillips-Perron		Karar
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	
Değişkenler	t istatistiği	t istatistiği	tist.	t istatistiği	
Gdppc	-5.716*	-5.652*	-5.801*	-5.938*	$I(0)$
Δ Gdppc	-9.437*	-9.276*	-23.139*	-26.141*	
Cari	-3.216**	-4.018**	-3.209**	-4.005**	$I(0)$
Δ Cari	-6.788*	-6.730*	-10.623*	-11.703*	
Hdi	-0.810	-3.736**	-0.247	-2.146	$I(1)$
Δ Hdi	-3.035	-2.920	-3.087**	-2.942	
Pr	-2.874	-1.748	-2.011	-2.022	$I(1)$
Δ Pr	-3.773*	-3.704**	-3.536**	-3.452***	
Gdi	-2.527	-4.064**	-2.479	-4.048**	$I(1)$
Δ Gdi	-7.892*	-7.734*	-9.464*	-9.269*	

*: %1 ve **:%5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 4'te yer alan ADF birim kök testi ve PP birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin bir kısmı düzeyde durağan iken bir kısmının birinci farklarında durağan hale geldiği görülmektedir. Buna göre Gdppc ve cari değişkenlerinin her iki test sonucunda da düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir. Pr ve Gdi değişkenleri ise her iki test için düzeyde birim kök içerdiği ancak birinci farklarında durağan hale geldikleri görülmektedir. Hdi değişkeni ise ADF testinde sabitli ve trendli modelde düzeyde durağan iken, PP testinde de sabitli modelde birinci farkında durağan olduğu görülmektedir. Buna göre hdi değişkeninin durağanlık düzeyine karar vermek için Ek-1 ve Ek-2'de yer alan değişkenin düzeyde ve birinci farkta korelogram grafiğini bakılarak verilecektir. Buna göre Ek-1'de yer alan grafiğe göre değişken düzeyde doğrusal trende sahip ve gecikme sayısı arttıkça otokorelasyon katsayısı düzenli bir şekilde azalmaktadır. Ek-2'de yer birinci fark korelogram grafiğinde ilk gecikmelerde otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon güven aralığı dışında anlamlı iken sonraki gecikmelerde güven aralığı içerisinde yer alarak otokorelasyon ve kısmi otokorelasyon anlamlı olduğu görülmektedir. Sonuç olarak hdi değişkeni doğrusal trend özelliğine sahip düzeyde birim kök içeren, birinci farkta ise durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Birim kök testleri sonucunda değişkenlerin bir kısmının I(0) bir kısmının I(1) olması durumunda da uzun dönemli denge ilişkisinin araştırılmasına imkân veren ARDL yöntemi kullanılmıştır. ARDL yönteminin vektörel olmayan bir yöntemi içeren ve sadece tek bir denklem kurulmasını içermesi, ampirik modelin uygulanması ve yorumlanmasını kolaylaştırmaktadır. Diğer bir neden bağımlı değişken ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin modele dahil edilmesidir. Bu nedenle Gdppc bağımlı değişkeninin gecikmeli değerlerinin de modele dahil edilmesi ile modelin açıklama gücünü artırmaktadır.

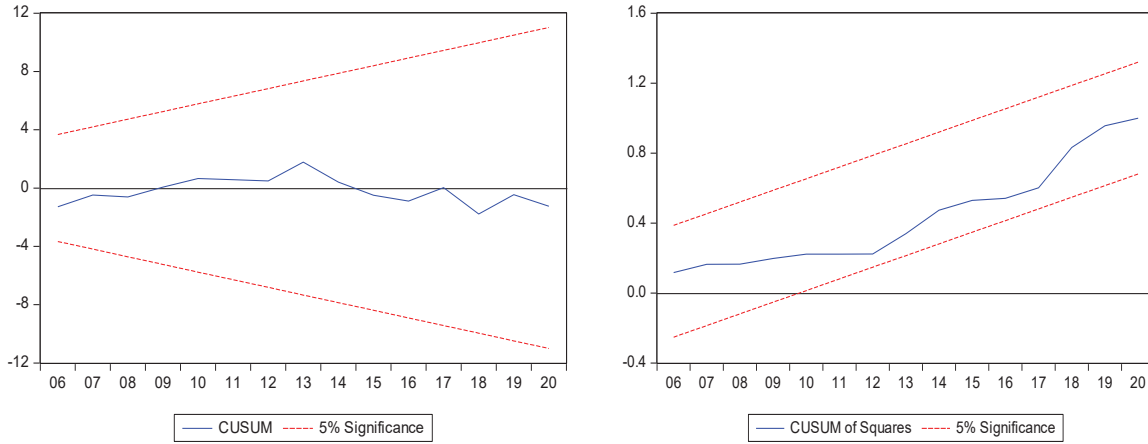
Tablo 5. ARDL (1,3,1,3,0) Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Gdppc	Katsayı	St. Hata	t istatistiği	Olasılık
$Gdppc_{t-1}$	-0.526	0.165	-3.193*	0.006
Cari	2.300	0.474	4.853*	0.000
$Cari_{t-1}$	-0.008	0.295	-0.029	0.977
$Cari_{t-2}$	1.853	0.279	6.654*	0.000
$Cari_{t-3}$	1.233	0.165	7.488*	0.000
Hdi	6.446	0.805	8.006*	0.000
Hdi_{t-1}	-6.144	0.776	-7.919*	0.000
Pr	-5.437	0.840	-6.476*	0.000
Pr_{t-1}	-1.558	0.962	-1.619	0.126
Pr_{t-2}	3.300	0.939	3.513*	0.003
Pr_{t-3}	-3.857	0.663	-5.821*	0.000
Gdi	2.760	0.358	7.707*	0.000
C	-51.239	6.666	-7.686*	0.000
Tanı testleri				
R^2	0.952		Olasılık	
Durbin-Watson istatistiği	2.669			

F İstatistiği	24.554	0.000
Serisel Korelasyon (Breush-Godfrey)	1.563	0.246
Normallik (Jarque-Bera)	0.417	0.812
Model Modifikasyonu (Ramsey Reset)	0.068	0.798
Değişen Varyans (Breush-Pagan-Godfrey)	1.381	0.274

*: %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5'te ARDL modeli tahmin sonuçları ve tanı testleri yer almaktadır. Modelde maksimum 3 gecikme için olası 768 model içerisinde SIC kriterine göre en uygun model olarak ARDL (1,3,1,3,0) modeli belirlenmiştir. Ayrıca modelde R^2 , Durbin-Watson istatistiği ve F istatistiği yer almaktadır. Bunların dışında modelde serisel korelasyonun 2 gecikmeye kadar olmadığı üzerine kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre modelde serisel korelasyon bulunmamaktadır. Jarque-Bera testine göre modelin normal dağıldığı sonucunu ulaşıırken, değişen varyans sorunu ve modelde spesifikasyon sorunu olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Görsel 1. CUSUM ve CUSUMQ Grafikleri

Tablo 5'te yer alan tanı testleri dışında yukarıdaki Grafik 1'de yer alan Cusum ve Cusumq grafiklerine göre modelin hata teriminin belirtilen %95 güven aralığı sınırları içerisinde kaldığı ve parametrelerin istikrar koşulunu sağladığı görülmektedir.

Tablo 6. Sınır Testi Sonuçları

F Sınır Testi (H_0 : Eş bütünleşme yoktur.)				
Test İstatistiği	Değer	α	I(0)	I(1)
F istatistiği	23.026	%10	2.752	3.399
k	4	%5	3.354	4.770
		%1	4.768	6.670
t Sınır Testi (H_0 : Eş bütünleşme yoktur.)				
Test İstatistiği	Değer	α	I(0)	I(1)
t istatistiği	-9.263	%10	-2.57	-3.66
		%5	-2.86	-3.99
		%1	-3.43	-4.6

F sınır testi için Narayan (2005) çalışmasında $n=30$ için üretilen kritik değerler kullanılmıştır.

Tablo 6'da itibariyle F sınır testi ile t sınır testi sonuçları yer almaktadır. Tablo 6'da göre F sınır testi F istatistiği 23,026 hesaplanmıştır. F istatistiği %1 yanılma düzeyinde üst değer kritik değerinden büyük ($F > I(1)$) olduğunda H_0 hipotezi reddedilecektir. Buna göre F sınır testi %1 yanılma düzeyinde $23,026 > 6,67$ olduğundan bu teste göre serilerin eş bütünleşik olduğu görülmektedir. Ancak modelin geçerliliği için koşullu hata düzeltme modeli için hesaplanan t istatistiği ile H_0 hipotezi test edilmelidir. Tablo 6'da ikinci kısmında hata düzeltme modeline ait t sınır testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre t istatistiği -9,263 bulunmuştur. H_0 hipotezi %1 yanılma düzeyi için üst kritik değer mutlak değerce $|t| > |I(1)| \rightarrow |-9,263| > |-4.6|$ olduğundan seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 7. Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: gdpcc	Katsayı	St. Hata	t istatistiği	Olasılık
Cari	3.524	0.399	8.835	0.000
Hdi	0.198	0.054	3.639	0.002
Pr	-4.948	0.643	-7.692	0.000
Gdi	1.808	0.156	11.577	0.000

Tablo 7'de uzun dönem tahmin sonuçlarını göstermektedir. Buna göre tüm değişkenlerin katsayıları %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve sadece Pr değişkeni negatif olduğu görülmektedir. Değişkenler arasında Gdppc üzerinde belirleyici etkisi en fazla olan değişken cari işlemler dengesi olduğu görülmektedir. Uzun dönemde cari dengedeki %1'lik bir artış Gdppc'yi %3,52 artırmaktadır. Diğer taraftan Uzun dönemde İnsani Gelişmişlik Endeksi (hdi)'deki 1 br'lik artış (hdi 0-100 arasında) Gdppc'yi yaklaşık %0,20 artırmaktadır. Uzun dönemde siyasi haklar (pr) endeksinde 1 br'lik artış Gdppc'yi %4,94 azaltmaktadır. (siyasi haklar endeksinin artması kötü; siyasi haklar endeksinin azalması iyidir). Bu ilişkinin doğru yorumlanması önem arz etmektedir. Zira endeks değerinin artması siyasi hakların kötüleştiğine işaret etmektedir. Bu durumda çıkan sonucu ters ilişki şeklinde yorumlanacak olursa; Siyasi haklar endeksinde gözlenen bir birimlik azalış gdpcc'yi %4,94 artırmaktadır. Bunun beklenen bir sonuç olduğu düşünülebilir. Uzun dönemde Gayri safi sabit yatırımlar (sermaye oluşumu) %1 arttığında gdpcc yaklaşık %1,80 artmaktadır. Uzun dönem analiz sonuçları yapısal dönüşümlerin makroekonomik performansı olumlu etkilediğine yönelik hipotezimizi desteklemektedir. Çalışmada daha önce yapılan araştırmalara benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen bulguların mevcut literatüre uyumu değerlendirildiğinde çalışma, Çelik vd. (2021), Calderon vd. (2000); Çetin (2011); Erdem ve Çelik (2011); Ethem ve Farahmand (2020) bulguları ile benzer sonuçlar taşıdığı görülmektedir. Bunu yanında Erkuş (2016), Mukherjee ve Chakraborty (2010) ve Kandemir (2015) çalışmalarınıyla uyumluluk göstermemektedir. Bu durumda araştırmanın yapıldığı ülke ya da ülke grubunun niteliklerinin önemli düzeyde ayrıştırıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 8. Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken:Gdppc	Katsayı	St. Hata	t istatistiği	Olasılık
C	-51.239	3.973	-12.898	0.000
Δ Cari	2.300	0.341	6.739	0.000
Δ Cari _{t-1}	-3.087	0.311	-9.924	0.000

$\Delta Cari_{t-2}$	-1.233	0.134	-9.186	0.000
ΔHdi	6.446	0.577	11.178	0.000
ΔPr	-5.437	0.589	-9.238	0.000
ΔPr_{t-1}	0.557	0.488	1.142	0.271
ΔPr_{t-2}	3.857	0.509	7.573	0.000
EC_{t-1}	-1.526	0.126	-12.076	0.000
	Test istatistiği	Olasılık		
R^2	0.976			
Durbin-Watson istatistiği	2.669			
F istatistiği	98.554	0.000		
Serisel Korelasyon (Breush-Godfrey)	1.563	0.246		
Normallik (Jarque-Bera)	0.417	0.812		
Model Modifikasyonu (RamseyReset) RESET)	0.068	0.798		
Değişen Varyans (Breush-Pagan-Godfrey)	1.381	0.274		

Tablo 8’de hata düzeltme modeline ait kısa dönem tahmin sonuçları yer almaktadır. Buna göre modelde yer alan katsayı tahminlerinin büyük oranda anlamlı olduğu görülmektedir.

Ayrıca Tablo 8’de yer alan EC_{t-1} hata düzeltme katsayısı negatiftir, ancak burada yer alan t istatistiği anlamlı olsa da sapmalı olabilmektedir. Bunun yerine Tablo 8’de yer alan t istatistiği -9.263 değeri dikkate alınmalıdır. Buradan ise hata düzeltme katsayısının %1 yanılma düzeyinde anlamlı olduğu $|-9.263| > |-4.6|$ görülmektedir. Hata düzeltme katsayısına göre ($EC_{t-1} = -1.526$) kısa dönemde meydana gelen şokun etkisinin $1/1,526 = 0,655$ yılda (yaklaşık 7-8 ayda) tekrar uzun dönem dengesine ulaşacağı görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yapısal dönüşüm (reform) günümüzde en çok tartışılan konulardandır. Ülke ekonomilerinin büyüme performansına ilişkin çeşitli yapısal dönüşümler bulunmaktadır. Ekonomik sistemde her türlü iyileştirme yapısal dönüşüm kapsamında değerlendirilmektedir. Yapısal dönüşüm politika yapımcıların önemseydiği ve sürekli gündemde tutması gereken bir konudur. İktisadi performansın iyi olduğu dönemlerde önemli alanlarda atılması gereken yapısal adımlar çoğu zaman gündeme gelmemektedir. Gerekli yapısal adımların atılmaması da ekonomide krizlerin etkilerini derinleştirmektedir. Bir bakımdan krizler yapısal dönüşüme olan ihtiyaçları ortaya koymaktadır.

Türkiye’de yapısal dönüşümlerin makroekonomik performansı ne kadar olumlu etkilediğine dair tartışmalar hep süregelmiştir. Bu çalışmanın amacı bu tür araştırmalara farklı boyutlarıyla katkı vermektedir. Makroekonomik performansın ölçülmesinde literatürde temsili değişken olarak Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi (gdppc) yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Türkiye’nin makroekonomik performans ölçüsü olarak kullanılan Gdppc’yi etkileyecek makro iktisadi değişkenler Cari Hesap Dengesi(Cari), İnsani Gelişmişlik Endeksi (hdi) Siyasi Haklar Endeksi (pr) Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu (Gdi) değişkenleri bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Bu değişkenler içinde performans ölçüsü olan Kişi Başına GSYİH’ ya etki eden ve yapısal dönüşüm göstergeleri olarak; İktisadi dönüşüm göstergesi olarak Cari Hesap Dengesi, Sosyal alanda yapısal dönüşüm olarak İnsani Gelişmişlik Endeksi, Siyasi alanda yapısal dönüşüm olarak da Siyasi Haklar Endeksi kullanılmıştır.

Ayrıca bunların dışında kontrol değişken olarak Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi üzerinde etkili olduğu literatürde ve teoride kabul görmüş Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu değişkenleri kullanılmıştır.

Çalışmada yapılan ampirik analizde; yapısal dönüşümün kişi refahı üzerindeki etkisini araştırmak üzere Türkiye'nin 1990-2020 yıllarına ait yıllık veriler kullanılarak ARDL (Autoregressive Distributed) sınır (LagBound) testi uygulanmıştır. ARDL sınır testi sonuçlarına göre değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkisi analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, uzun dönemde tüm değişkenlerin katsayıları %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve beklenen yönde etkiye sahip olduğu, değişkenler arasında Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi (Gdppc) üzerinde belirleyici etkisi en fazla olan değişken cari işlemler dengesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kısa dönemde ise hata düzeltme katsayısına göre kısa dönemde meydana gelen şokun etkisinin bir yıl sonra %1,52 oranında yeniden dengeye ulaşacağı ve başka bir deyişle kısa dönemde dengede meydana gelen şoklar sonrası tekrar denge düzeyine $1/1,526=0,655$ yılda (yaklaşık 7-8 ayda) geleceği sonucuna ulaşılmış ve modelde yer alan katsayı tahminlerinin büyük oranda anlamlı olduğu görülmüştür.

Yapılan analiz Türkiye'nin siyasi sosyal ve iktisadi alanda yapacağı yapısal reformların Türkiye'nin makro ekonomik performansını artırarak Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyümesi (Gdppc) 'ne olumlu katkı yapacağına işaret etmektedir. Bu bağlamda henüz yapılmamış ancak yapısal sorun olarak ülke gündeminde bulunun siyasi, sosyal ve iktisadi konularda gerekli reformlar hızla hayata geçirilme ülke refahının artırılmasında öncelikli uygulamalar arasında sayılmalıdır. Bu çalışmanın Türkiye'nin yapısal sorunlarını daha spesifik belirleyerek buna ilişkin gerekli reformların ayrıntılı olarak belirlenmesine katkı yapacak muhtemel araştırma konularının tespitinde yol gösterici olması beklenmektedir. Bu çalışmayla Türkiye'nin siyasi, sosyal ve iktisadi yapısal dönüşümlerinin makro ekonomik gösterge olarak kişi başına GSYH'nin olumlu etkilendiğinin ortaya konulması literatüre bir katkı olarak düşünülmektedir. Hiç şüphesiz çalışmada incelenen dönemde farklı dönüşüm programları ve farklı siyasi partilerin iktidarda olduğu dönemler vardır. Çalışmanın amacı iktidar partilerinin performansını değerlendirmekten ziyade 1980 sonrası yapısal dönüşümlerin performans göstergeleri olarak kabul edilen göstergelere ne denli yansıdığı ve bu göstergelerdeki değişimlerin kişi başına refah ölçüsü olan kişi başına geliri nasıl etkilediği hakkında bir fikir edinmektedir. Türkiye için yapılan bu çalışma Türkiye ekonomisine akran sayılan ülkeler için de yapılarak benzer özellik gösteren ülkelerdeki siyasi, sosyal ve iktisadi alanda yapılan dönüşümlerin ekonomik performans üzerindeki etkisini Türkiye ile kıyaslamak mümkün olabilecektir.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmaya 1. Yazar: %35, 2. Yazar: %35, 3. Yazar: %30, oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Türkiye Ekonomisinde Finansal Liberalizasyon Sonrası Yapısal Dönüşümlerin Makroekonomik Yansıması” başlıklı makalemizin herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur. Yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Balcı, E. & Özcan, S. (2019). İnsani Gelişmişlik ve Büyüme Arasındaki İlişki: OIC Ülkeleri Üzerinde Bir Analiz. *Sakarya İktisat Dergisi*, 8(3), 222-235.
- Beşkaya, A. & Önen, M. (2009). Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serisi İle Analizi: Türkiye Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 47-46.
- Bilecen, H. & Kibis, E. (2012). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Demokrasi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10 (20), 137-155.
- Calderon, C. Chong, A. & Loayza, N. (2000). Determinants of Current in Developing Countries, The World Bank Latin American and The Caribbean Region Regional Studies Program Policy Research Working Paper, 2398, World Bank, Washington DC.
- Çelik, C., Çelik, S. & Yıldırım, S. (2021). Demokrasi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Balkan Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Maliye Dergisi*, (180), 293-309
- Çetin, R. (2011). Ekonomik Özgürlüğün Gelir Düzeyi Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 37-47.
- Çetin, M. (2012). Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Ampirik Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 211-230.
- Dakurah, A. H., Davies, S. P., & Sampath, R. K. (2001). Defense spending and economic growth in developing countries: A causality analysis. *Journal of Policy Modeling*, 23(6), 651-658. [https://doi.org/10.1016/S0161-8938\(01\)00079-5](https://doi.org/10.1016/S0161-8938(01)00079-5)
- Debelle, G. & Faruqee, H. (1996). What Determines The Currents Account? *IMF Working Paper No. 1996/058*,
- Duman, K. Y. (2017). Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Sakarya İktisat Dergisi*. 6(4), 12-28.
- Erkuş, S. (2016). *Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme İlişkisi* (Y. Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Erdem, E. & Çelik, B. (2019). İnsani Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bazı Afrika Ülkeleri Üzerinde Bir Uygulama. Bingöl: *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9(17), 13-36. <https://doi.org/10.29029/busbed.490667>

- Ethem, E., S. E. N., & Farahmand, M. A. (2020). Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Afganistan Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 131-136.
- Gövdeli, T. (2019). Savunma Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu Arasındaki Dinamik Bağlantılar: NATO Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 87-98.
- Kalay, M. & Dilek, Ç. (2016). Afrika Ülkelerinde Politik İstikrar ve Ekonomik Büyüme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi.5(6), 2277-2290. <https://doi.org/10.15869/itobiad.260265>
- Karadaş, B. (2019). *Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımları Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği* (Y. Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Kandemir, K. (2015). *Cari Açık Üzerine Ekonomik Büyümenin Etkisi: Türkiye Uygulaması* (Y. Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Keskin, M. (2019). *Ekonomilerde Yapısal Dönüşüm: Seçilmiş Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama* (Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kuznest, S. (1973). Modern Economic Growth: Findings and Reflections. *The American Economic Review*, 63(3): 247-258.
- Meçik, O., & Afşar, M. (2014). Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler ve İlgücü Piyasasındaki Gelişmeler. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2):1-23. <https://doi.org/10.17541/oebybd.54695>
- Mert, M., & Çağlar, A. E. (2019). *Eviews ve Gauss uygulamalı zaman serileri analizi*. Detay Yayıncılık.
- Mukherjee, S., & Chakraborty, D. (2010). Is there any relationship between economic growth and human development? Evidence from Indian States. *Evidence from Indian States (May 31, 2010)*.
- Rodrik, D. (2009). *Tek Ekonomi Çok Reçete Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*, (Çev) Neşenur Domaniç. Elif Yayınları
- Olca, H. (2021). *Gelişen Ekonomilerde Yapısal Dönüşüm: Prematüre Sanayisizleşme Üzerine Ampirik Bir İnceleme*. (Y. Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Quazi, R. (2007). Economic Freedom and Foreign Direct Investment in East Asia, *Journal of The Asia Pacific Economy*, 12(3), 329-344. <https://doi.org/10.1080/13547860701405755>
- Sekmen, F., & Çalışır, M. (2011). Is There a Trade-Off Between Current Account Deficits and Economic Growth? The Case of Turkey, *International Research Journal of Finance and Economics*, 62, 166-172.

- Sevüktekin, Ç. & Çınar, M. (2017). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: Eviews Uygulamalı*. Dora Yayınları
- Şahin, İ. (2016). Türkiye’de 1980-2015 Yılları Arası Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Yolsuzlukların Ekonomik Büyüme Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 6(2), 317-334.
- Şahin, Ö.U., & Akar, S. (2018). Türkiye’de Yapısal Mali Reformların Büyüme Üzerine Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 849-866. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.423302>
- Tunçsiper, B. & Biçen, Ö. F. (2014). Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Regresyon Yöntemiyle İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2), 25-46.
- Yalçın, A. Z., & Çakmak, F. (2016). Türkiye’de Kamu Sağlık Harcamalarının İnsani Gelişim Üzerindeki Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*.30(4), 705-723
- Tavares J. & Wacziarg R. (2001). How Democracy Affects Growth. *European Economic Review*. (45), 1341-1373. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(00\)00093-3](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(00)00093-3)

Ekler

Ek-1. Hdi değişkeninin Düzeyde Korelogram Grafiği

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob
1	0.919	0.919	28.816	0.000	
2	0.830	-0.099	53.101	0.000	
3	0.736	-0.074	72.889	0.000	
4	0.638	-0.080	88.302	0.000	
5	0.535	-0.088	99.567	0.000	
6	0.433	-0.058	107.25	0.000	
7	0.332	-0.066	111.94	0.000	
8	0.235	-0.044	114.41	0.000	
9	0.151	0.002	115.47	0.000	
10	0.073	-0.042	115.73	0.000	
11	0.004	-0.016	115.73	0.000	
12	-0.055	-0.021	115.89	0.000	
13	-0.110	-0.050	116.58	0.000	
14	-0.164	-0.080	118.20	0.000	
15	-0.216	-0.062	121.19	0.000	
16	-0.265	-0.059	125.98	0.000	

Ek-2. Hdi değişkeninin Birinci Farkta Korelogram Grafiği

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
		1	0.402	0.402	5.3504	0.021
		2	0.172	0.012	6.3617	0.042
		3	0.226	0.183	8.1835	0.042
		4	-0.079	-0.286	8.4140	0.078
		5	-0.340	-0.300	12.861	0.025
		6	-0.370	-0.238	18.341	0.005
		7	-0.307	-0.024	22.278	0.002
		8	-0.259	0.027	25.214	0.001
		9	-0.233	-0.092	27.702	0.001
		10	-0.027	0.019	27.737	0.002
		11	0.156	0.054	28.961	0.002
		12	0.150	-0.008	30.169	0.003
		13	0.142	-0.086	31.300	0.003
		14	0.184	-0.049	33.327	0.003
		15	0.132	-0.006	34.444	0.003
		16	-0.045	-0.094	34.584	0.005

Extended Abstract

After 1980, when financial liberalisation started in Turkey, depending on global developments, significant structural transformations were experienced in the economy, and these transformations had macroeconomic reflections in different dimensions. In light of the developments in the Turkish economy, the effects of structural reforms on Turkey's macroeconomic performance have been measured.

The aim of the study is to create an analytical framework for macroeconomic structural transformations after 1980, when financial liberalisation began to examine the effect of structural transformation on individual welfare, and to contribute to the literature on structural transformation in economies. For this purpose, the change in per capita income used in the performance measurement of structural transformations is a generally accepted performance measure. In this context, researchers have long been interested in how structural reform transformations affect per capita GDP growth, which is a performance variable. Based on theory and practices, the hypothesis of the study is that political, social, and economic transformations increase per capita income and create a welfare-enhancing effect in the economy. In this study, the effect of structural transformation on individual welfare was determined by means of the ARDL (autoregressive distributed lag) bound test, using the annual data of Turkey between 1990 and 2020 and macroeconomic variables that will affect the per capita gross domestic product growth (gdppc). Current Account Balance (current), Human Development Index (hdi), Political Rights Index (pr), and Gross Fixed Capital Formation (Gdi) variables were analyzed.

The general findings show that in the long run, the coefficients of all variables are significant at the 1% significance level, and only the political rights index variable is negative. In the short term, according to the error correction coefficient, it was concluded that the effect of the shock that occurred in the short term would be re-balanced in approximately 7-8 months, and the coefficient estimates in the model were largely significant. In conclusion, it has been determined that political, social, and economic transformations have a positive effect on per capita income. In addition, the importance of correctly identifying Turkey's structural problems and implementing the necessary structural reforms quickly and decisively was emphasized.

The analysis indicates that the structural reforms that Turkey will make in the political, social, and economic fields will increase Turkey's macroeconomic performance and contribute positively to per capita gross domestic product growth (Gdppc). In this context, the rapid implementation of necessary reforms in political, social, and economic issues that have not been made yet but are on the agenda of the country as structural problems should

be counted among the priority practises in increasing the welfare of the country. It is expected that this study will guide the determination of possible research topics that will contribute to the determination of Turkey's structural problems more specifically and the necessary reforms related to them in detail. With this study, the positive impact of Turkey's political, social and economic structural transformations on GDP per capita as a macroeconomic indicator can be considered as a contribution to the literature. Undoubtedly, there are different transformation programmes and periods when different political parties are in power during the period examined in the study. Rather than evaluating the performance of the ruling parties, the aim of the study is to get an idea of how the structural transformations after 1980 are reflected in the indicators accepted as performance indicators and how the changes in these indicators affect per capita income, which is a measure of welfare per capita. It will be possible to compare the effects of the political, social, and economic transformations in the countries with similar characteristics on their economic performance by making this study not only for Turkey but also for the countries that are considered to be peers to the Turkish economy.

Geliş Tarihi / Received Date
24.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
24.01.2023

Yetenek Yönetimi Fonksiyonları: Sistemik Bir Tarama

Talent Management Functions: A Systematic Review

Ramazan Özkan YILDIZ¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, yetenek yönetimi fonksiyonları kavramını “Yönetim Fonksiyonları” ve “İnsan Kaynakları Fonksiyonları” doktrinleri ile birlikte derinlemesine ve titiz bir literatür taraması yardımıyla geniş bir şekilde tanımlamak ve kavramsallaştırmaktır. Bu çalışmada, yedi temel yetenek yönetimi fonksiyonunu belirlemek için nitel içerik analizi ile desteklenen sistemik bir literatür taraması uygulanmıştır. Bulgular, daha önce literatürde YY sistemi altında ele alınan, ancak yetenek yönetimi fonksiyonları olarak etiketlenmemiş ve kavramsallaştırılmamış yedi temel fonksiyon bulunduğunu göstermektedir. Yetenek yönetim sistemini birlikte yapılandıran, birbirini etkileyen ve bir döngü olarak işleyen bu yedi temel fonksiyon (yetenek planlama, yetenek belirleme, yetenek çekme, yetenek edinme, yetenek geliştirme, yetenek yerleştirme, yetenek tutma) iş hedeflerinin gerçekleştirilmesinde kullanılacak etkin silahlardır (Örn. gelişmiş firma performansı ve sürdürülebilir rekabet avantajı). Yetenek yönetimi (YY) henüz genç ve gelişmekte olan bir alandır. Bu alanın gelişimi ve bir disiplin olarak tanınması için daha fazla kavramsal çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu benzersiz çalışma, YY fonksiyonlarını ele alan ve kapsamlı bir şekilde tanımlayan ilk denemelerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Yetenek Yönetimi, Yetenek Yönetimi Fonksiyonları, Sistemik Literatür Taraması, İçerik Analizi, Nitel Yöntemler

Abstract

The aim of this study is to broadly define and conceptualize the concept of talent management functions with the help of an in-depth and rigorous literature review together with the doctrines of "Management Functions" and "Human Resources Functions". In this study, a systematic literature review supported by qualitative content analysis was applied to identify seven core talent management functions. The findings show that there are seven core functions under the TM system that have been previously discussed in the literature but are not labeled and conceptualized as talent management functions. These seven basic functions (talent planning, talent identification, talent attraction, talent acquisition, talent development, talent deployment, talent retention) that structure the talent management system together, affect each other and operate as a cycle are effective weapons that can be used in the realization of business objectives. Talent management (TM) is still a young and developing field. More conceptual studies are needed for the development of this field and its recognition as a discipline. This unique study is one of the first attempts to address and comprehensively describe TM functions.

Keywords: Talent Management, Talent Management Functions, Systematic Literature Review, Content Analysis, Qualitative Methods

Giriş

Yetenek yönetimine ilişkin mevcut literatür, "*yetenek yönetimi fonksiyonları*" kavramının tanımlanması ve kavramsallaştırılmasında yetersiz kalmaktadır. Sparrow ve Makram (2015), geniş anlamda tanımlanmış ve kavramsallaştırılmış yetenek yönetimi fonksiyonlarının, yetenek yönetimi kavramının kapsamı ve gelişimi için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Koontz ve O'Donnell (1955) yönetim disiplini içindeki faaliyetlerin listesini kalabalık ve karmaşık olarak nitelendirmişlerdir ve bilimsel yaklaşım doktrinlerini takip ederek bu faaliyetlerin genel geçer bir sınıflandırılmasının kafa karışıklığını önlemek için gerekli olduğunu iddia etmişlerdir. Koontz ve Weihrich (2012), bu soruna çözüm olarak beş yönetim fonksiyonu (planlama, organize etme, kadrolama, liderlik ve kontrol) öne sürmüşlerdir ve tüm yönetim faaliyetleri, uygulamaları ve stratejileri bu fonksiyonlar altında organize edilmiştir.

Benzer sorun yetenek yönetimi içerisindeki faaliyet, uygulama ve stratejiler için de geçerlidir. Dolayısıyla, bu olguların düzgün bir şekilde sınıflandırılabilmesi için yetenek yönetimi fonksiyonlarının belirlenmesi ve kavramsallaştırılması mühim bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın amacı, derinlemesine ve titiz bir literatür taramasının göstergeleri ile birlikte "*yönetim fonksiyonları*" ve "*İK fonksiyonları*" doktrinlerinden yola çıkarak YY fonksiyonları kavramını geniş bir şekilde tanımlamak ve kavramsallaştırmaktır.

Kavramsal Çerçeve

Yetenek Yönetimi Fonksiyonları

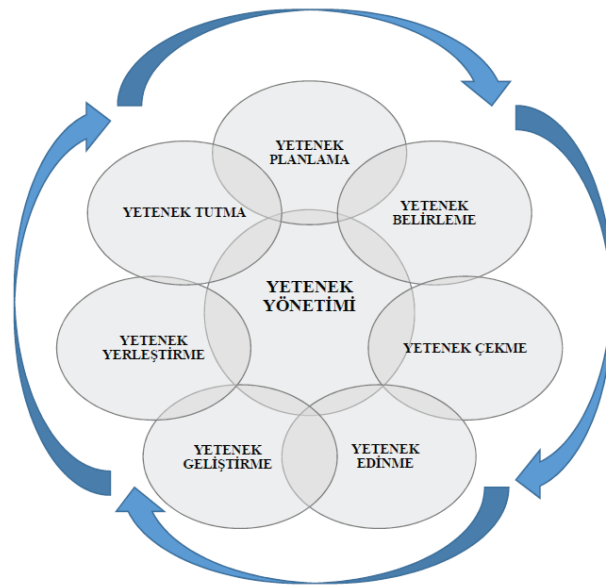
Yetenek yönetimine ilişkin mevcut literatür, "*yetenek yönetimi fonksiyonları*" kavramının tanımı ve kavramsallaştırılmasında yetersiz kalmaktadır. Bir Fransız kömür madeni müdürü olan Henri Fayol 1916'da "*Administration Industrielle et Generale*" adlı bir kitap yazmış ve bu kitabın İngilizce versiyonu 1949'da yayınlanmıştır. Fayol bu kitabında herhangi bir işte ve işletmede uygulanabilir olduğunu iddia ettiği "planlama, örgütlenme, komuta etme, koordinasyon ve kontrol" olmak üzere beş özel yönetim işlevi öne sürmüştür. Bu önemli işlevler, iş hedefleri doğrultusunda birlikte çalışırlar. Daha sonra zaman içinde işletme yönetimi alanında yazılan kitap ve makalelerin de katkılarıyla, insanları motive ve teşvik ederek yönlendirmenin, onlara ne yapacaklarını söylemekten (Örn. komuta ve koordine etmek) çok daha iyi sonuç verdiği görüldü. Bu ifadelerin yerine "*yönlendirme*" tabiri kullanılmaya başlandı. Sonuç olarak, "*dört temel yönetim işlevi*" anlayışı teklif edildi (planlama, organize etme, yönlendirme ve kontrol etme) (Parker ve Ritson, 2005; Conkright, 2015; Llyod ve Aho, 2020). Koontz ve O'Donnell (1955) yönetim disiplini içindeki uygulamaların listesini kalabalık ve karmaşık olarak nitelendirmişler ve bilimsel yaklaşım doktrinlerini takip ederek bu faaliyetlerin genel geçer bir sınıflandırılmasının kafa karışıklığını önlemek için gerekli olduğunu iddia etmişlerdir. Bu soruna çözüm olarak beş yönetim fonksiyonu (planlama, örgütlenme, kadrolama, liderlik ve kontrol) öne sürmüşlerdir ve tüm yönetim uygulamaları ve stratejilerini bu işlevler altında organize etmişlerdir (Koontz ve Weihrich, 2012).

Benzer bir şekilde, Flippo (1976; 1980) insan kaynakları yönetimi fonksiyonlarını iki farklı grupta tanımlamıştır:

- yönetim fonksiyonları (planlama, örgütlenme, yönlendirme/yönetim ve kontrol)
  - operasyonel fonksiyonlar (satın alma, geliştirme, ücretlendirme, entegrasyon, bakım ve ayrıştırma)
- ve bu işlevlerin ilişkisini insan kaynakları yönetimi (İKY) tanımıyla açıklamıştır:

“İKY, bireysel, örgütsel ve toplumsal amaçlara ulaşılan kadar tedarik, geliştirme, tazminat, entegrasyon, bakım ve iş bölümünün planlanması, örgütlenmesi, yönlendirilmesi ve kontrolüdür (Flippo, 1976:4)”.

Sparrow ve Makram (2015), yetenek yönetiminin daha iyi anlaşılması ve uygulanması için geniş çapta tanımlanmış ve kavramsallaştırılmış yetenek yönetimi fonksiyonlarına ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. “Yazarlar, yetenek yönetimi fonksiyonlarını işaret eden birkaç çalışmanın olduğunu öne sürmüşlerdir”. Örneğin biri Ewerlin ve Süß (2016) çalışmalarında literatürde bazen aşamalar bazen de fonksiyonlar olarak nitelendirilen dört temel YY fonksiyonu olduğunu iddia etmişlerdir. Bunlar; yeteneğin tanımlanması ve çekilmesi, yeteneğin yerleştirilmesi, yeteneğin geliştirilmesi ve yeteneğin elde tutulmasıdır. Başka bir çalışmada ise, Khilji, Tarique ve Schuler, (2015). YY'nin temel Fonksiyonlarını şu şekilde tanımlamıştır: Yetenek planlama, yetenek edinme, yetenek geliştirme ve yetenek tutma. Ayrıca Golubovskaya, Solnet ve Robinson, (2019) yaptıkları çalışmada yetenek geliştirme kavramını önemli bir YY fonksiyonu olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde, Pandita ve Ray (2018) YY'de yer alan beş aşamayı şu şekilde adlandırmıştır: Yetenek planlama, yetenek edinme, yetenek geliştirme, yetenek yerleştirme ve yetenek tutma. Bu noktadan hareketle, değerlendirilen tüm bilgiler ışığında ve sistematik literatür taramasının göstergeleri ile birlikte ampirik bulguların yardımıyla, literatürde daha önce bahsedilen, ancak yetenek yönetimi fonksiyonu olarak adlandırılmamış ve etiketlenmemiş yedi temel YY fonksiyonu genel olarak kavramsallaştırılmış ve ortaya konmuştur.

Görsel 1. Yetenek yönetimi (YY) sistemi

Birlikte yetenek yönetimi sistemini oluşturan bu yedi temel fonksiyon (yetenek planlama, yetenek belirleme, yetenek çekme, yetenek edinme, yetenek geliştirme, yetenek yerleştirme, yetenek tutma) (Makram, Sparrow ve Greasley, 2017), içerdikleri uygulamalar ve stratejiler aracılığıyla iş hedeflerinin (Örn. geliştirilmiş firma performansı ve sürdürülebilir rekabet avantajı) yaratılması, yürütülmesi ve gerçekleştirilmesinde iç içe ve döngüsel bir şekilde ilerler (Bkz. Görsel 1) (Kock ve Burke, 2008; Khilji ve diğerleri, 2015; Pandita ve Ray, 2018).

Araştırma Yöntemi

Sistemantik Literatür Taraması

Güncel yetenek yönetimi fonksiyonlarını belirlemek amacıyla mevcut yetenek yönetimi literatürünü eleştirel olarak analiz etmek için bu çalışmada sistemantik literatür taraması (SLT) yöntemi benimsenmiştir Anlesinya, Dartey-Baah ve Amponsah-Tawiah, 2019a; Anlesinya, Dartey-Baah ve Amponsah-Tawiah, 2019b; Anlesinya, Dartey-Baah ve Amponsah-Tawiah, 2019c; Hedayati-Mehdiabadi ve Li, 2016).

Sistemantik literatür taraması (SLT), akademisyenler ve uygulayıcılar tarafından türetilen belirli bir araştırma sorusu veya konusuyla ilgili, araştırmanın mevcut yapısını belirlemek, analiz etmek, yorumlamak ve sunmak için titiz, belirgin, güvenilir ve tekrarlanabilir bir yöntemdir (Seuring ve Gold, 2012; Tranfield, Denyer ve Smart, 2003; Kitchenham, 2004; Kitchenam ve Charters, 2007; Brereton, 2007; Fink, 2014; Okoli ve Schabram, 2010). Tranfield ve diğerleri (2003), SLT yönteminin yönetim ve işletme alanı için güvenilir ve geçerli bir yöntem olduğunu iddia etmektedir. Tarique ve Schuler (2010), bu argümanı doğrulayacak şekilde, işletme yönetimi alanında yetenek yönetimi odaklı araştırmaları için ilk kez bir SLT uygulaması gerçekleştirmişlerdir. Tüm bu bilgiler ışığında, uygunluğu göz önüne alınarak, sistemantik literatür taraması araştırmanın yöntemi olarak seçilmiştir.

Kapsama ve Dışlama Kriterleri

Araştırma için gerekli olan yeterli, kaliteli ve kesin verileri elde etmek amacıyla, tarama işlemine başlamadan önce kapsama ve dışlama kriterleri belirlenmiştir (Boselie, Dietz ve Boon, C. 2005; McWilliams, Siegel ve van Fleet 2005; Gallardo-Gallardo ve Thunnissen, 2016). Literatürdeki ilgili çalışmaların önerilerini takiben (Örn. Levy ve Ellis, 2006; Petticrew ve Roberts, 2006; Singh, Haddad. ve Chow, 2007; Okoli ve Schabram, 2010; Seuring ve Gold, 2012; Thunnissen, Boselie ve Fruytier, 2013; Fink, 2014; Gallardo-Gallardo, Nijs, Dries ve Gallo, 2015; McDonnell, Collings, Mellahi ve Schuler 2017; Kravariti ve Johnston, 2020) ve Lan ve Anders (2000) ile birlikte Arduini ve Zanfei'nin (2014) direktiflerini dikkate alarak, aramada, öncelikli olarak İngilizce çift kör hakemli, anonim olmayan, tam metni mevcut deneysel, kavramsal ve literatür taraması şeklindeki akademik dergi makalelerine odaklanılmıştır. Editöre mektuplar, kısa iletişimler ve yorumlar, editör notları ve kitap incelemeleri taramada hariç tutulmuştur.

Bununla birlikte, akademik alandaki yeni bilgiler üzerinde yeterli etkiye sahip olmadıkları düşünülen, uluslararası hakemli bilimsel dergi makalelerine kıyasla sorgulanabilir bir kalite güvencesine sahip

olmaları ve aralarındaki kaliteli çalışmaların er ya da geç aramaya dâhil edilen dergilerde yayınlanması sonucu düplikasyonu engellemek amacıyla, kitaplar, kitap bölümleri, tartışma makaleleri, yüksek lisans tezi, doktora tezleri, konferans bildirimleri, çalışma kâğıtları, monograflar, raporlar, hükümet belgeleri vb. çalışmalar taramadan hariç tutulmuştur (Thunnissen ve Gallardo-Gallardo ve diğerleri, 2020; McWilliams ve diğerleri, 2005; Singh ve diğerleri, 2007; McDonnell ve diğerleri, 2017; Webster ve Watson, 2002; Arduini ve Zanfei, 2014).

Veri Toplama

Veri toplama sürecinde, önceden tanımlanmış anahtar kelimelerle tümdengelimli bir arama yaklaşımı izlenmiştir. Neuman'a (2014) göre anahtar kelimelerle arama yapmak uygun bir çevrimiçi arama yöntemidir, çünkü bir anahtar kelime konu ve başlıkların temel bileşenlerini yansıtmaktadır. Anahtar kelimeler bilimsel makalelerin başlıklar, özetler ve anahtar kelimeler bölümlerinde taranmıştır. Anahtar kelimeler için çok dar terimlerin kullanılması durumunda ilgili makalelerin eksik olmasına, aksine çok geniş terimlerin kullanılması durumunda ise çok fazla alakasız makale ile karşılaşılmasına neden olacağını öne sürmektedir.

Neuman'a (2014) göre arama için en az altı ve en fazla sekiz anahtar kelimenin uygun olacağı düşünülmektedir, ancak anahtar kelimelerin genişliği, çalışmaya özel olarak daha fazla olabilmektedir. Bu öneri göz önüne alındığında ve taranacak çalışmaların İngilizce dilinde yazıldığı düşünülerek doğru ve kesin bulgulara ulaşmak amacıyla aşağıdaki kelime kombinasyonları tarama için anahtar kelimeler olarak belirlenmiştir: “*talent planning*”, “*talent identification*”, “*talent attraction*”, “*talent acquisition*”, “*talent deployment*”, “*talent development*”, “*talent retention*”, “*attracting talent*”, “*finding talent*”, “*identifying talent*”, “*employing talent*”, “*developing talent*”, “*deploying talent*” “*retaining talent*”

İncelenecek makalelerde belirli bir kalite standardına ulaşmak için, akademik yeterliliği ve prestiji kanıtlanmış uluslararası hakemli dergilere ulaşmak hedeflenmiştir (Singh ve diğerleri, 2007; Okoli ve Schabram, 2010; Tarique ve Schuler, 2010). Bu amaçla tarama, yedi tanınmış akademik araştırma veritabanında gerçekleştirilmiştir: Emerald Insight, Inderscience, Sage Online, ScienceDirect, Springer, Taylor & Francis Online, Wiley Online Library (Anlesinya ve diğerleri, 2019a; Anlesinya ve diğerleri, 2019b; Kravariti ve Johnston, 2020).

Makalelerin kapsama ve dışlama kriterleri dikkate alınarak değerlendirme sürecinde Neuman'ın (2014) önerdiği üç aşamalı yol izlenmiş, önce makalelerin başlıkları ve anahtar kelimeleri taranmış, ardından makalelerin özetleri incelenmiş, sonrasında, makaleler okunmuş ve nihayet kesin analiz örneğine ulaşmak için makalelerin tamamı satır satır incelenmiştir. Sonuç örnekleme ulaşmadan önce, ek bir uygulama daha gerçekleştirilmiştir. Elde edilen makalelerin kaynakça bölümleri bu ek uygulama dâhilinde taranmıştır. Başlıklar değerlendirilerek ilgili olabilecek makaleler belirlenmiş ve daha sonra kapsama/dışlama kriterleri göz önünde bulundurularak makalelerin özetleri eleştirel olarak

okunmuştur. Bu ek süreç, daha fazla ilgili makaleye ulaşmaya yardımcı olmuş ve arama etkinliğini arttırmıştır (Neuman, 2014; Anlesinya ve diğerleri, 2019b).

Bu ek aşamanın tamamlanmasının ardından tam metin okuma için 122 makale seçilmiştir. Bu detaylı okuma aşamasında temel amaç, yetenek yönetimi uygulamalarının örneklerini içeren, araştırma sorusuna yanıt veren makaleleri tespit etmektir. Hataları ve başarısızlıkları önlemek için tüm aşama, niteliksel analiz konusunda uzman olan ve yazarlar tarafından yetenek yönetimi konsepti konusunda eğitilmiş bağımsız bir analist tarafından ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Sonuçta, daha ileri analizlere tabi tutulmak üzere analistler tarafından üzerinde mutabık kalınmış 111 adet makale tespit edilmiştir.

Örnekleme oluşturan 111 makalenin içeriği analiz edilerek en sık çalışılan YY kategorileri belirlenmiştir. İçerik analizindeki temalar ve kümeler, sistemantik literatür taraması (SLT) aracılığıyla bulunan ana kategoriler ve alt kategorilerdir. Makaleler, MAXQDA yazılımı ile analiz edilmek üzere dijital metinlere dönüştürülmüştür. Araştırma sorularıyla uyumlu olarak, kategoriler arasındaki ilişkiler kodlama matrisleri kullanılarak incelenmiştir. Özellikle kavramların ana kategorilerini ve boyutlarını tanımlamak, vakalar ve kavramlar arasında çoklu karşılaştırmalar yapmak için matris sorguları kullanılmıştır (Miles, Huberman ve Saldaña, 2014; Saldana ve Omasta, 2018).

Kodlama matrisleri, frekans, süre, kodlama referansları, satır ve sütun yüzdeleri ve kodlama hızı gibi verileri sorgulayabilir. Bu çalışmada, kategoriler arasındaki kodlama farklılıklarını karşılaştırmak için kodlama referansları ve frekansları kullanılmıştır. Kodlama referansları, görüşmeler, odak grupları, web sayfaları, sosyal medya gönderileri, makaleler veya anketler gibi veri kaynaklarından toplanan bilgiler için bir anahtar kelime koleksiyonunu gösterir. Kodlama matrislerinde operatör olarak özel kelimeler ve karakterler kullanılabilir (Baştuğ, Arabelen, Altuntaş-Vural ve Deveci, 2020).

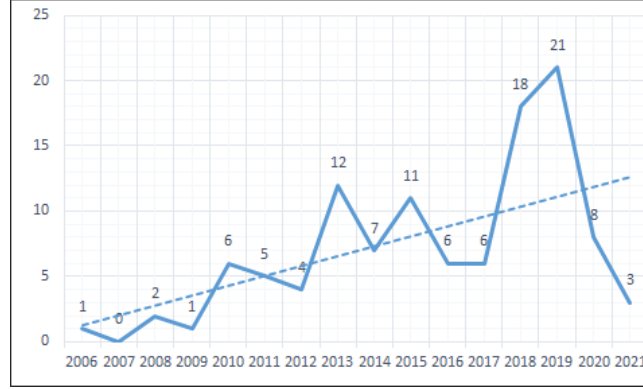
Literatürde en çok bahsedilen yetenek yönetimi fonksiyonları kodlama frekansları kullanılarak belirlenmiştir. Ayrıca yetenek yönetimi fonksiyonlarını yansıtan kodların ilişki haritaları ve ilişki matrisleri MAXQDA nitel içerik analizi yazılımı kullanılarak oluşturulmuştur. Son olarak, güncel literatür kapsamında YY fonksiyonları arasındaki önemli bağlantılar tespit edilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

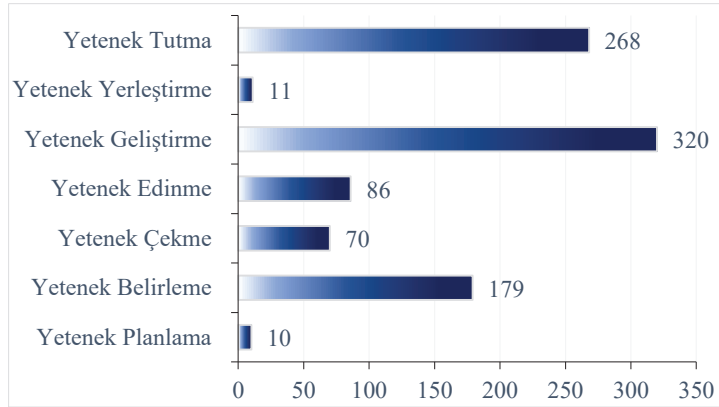
Veri Analizi ve Bulgular

Bu bölümde, çalışmanın örneklemini oluşturan makalelerin gösterimi için frekans dağılımı tekniği kullanılmıştır. Frekans dağılımı tekniği, uygunluğu nedeniyle sistemantik literatür tarama çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Gallardo-Gallardo ve diğerleri, 2015; Gallardo-Gallardo ve Thunnissen, 2016). Bu teknik, araştırmalarda, örnek makalelerin betimsel bilgilerine ilişkin bir çerçeve sunulmasını sağlar (Seuring ve Gold, 2012). Yayın eğilimleri (yıllık dağılım ve tespit edilen makalelerin doğrusal eğilimi), yayın organları (veri tabanlarına ve dergilere göre dağılım), bağlamsal ve metodolojik değerlendirmeler bu bölümde sergilenmektedir.

İnceleme sırasında 2006 yılı öncesinde tespit edilen, araştırma amacı ile ilintili herhangi bir makale bulunamamıştır. Buna göre 2006 yılı ile Eylül 2021 (her iki yıl dâhil) arasında 16 yıllık süreyi kapsayan toplam 111 makale tespit edilmiştir. Araştırma sorusu dikkate alınarak yetenek yönetimi fonksiyonlarına ilişkin araştırmaların yıllara göre dağılımı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Görsel 2. Elde edilen makalelerin yıllık dağılımı

Görsel 3. Ana kategoriler özelinde kod frekansları (YY Fonksiyonları)

Görsel 4. YY fonksiyonlarının kod bulutu

Görsel 3, YY fonksiyonlarının frekans dağılımını ve Görsel 4 bu fonksiyonların kod bulutunu göstermektedir. Yetenek geliştirme 2006-2021 yılları arasında en çok çalışılan konu olurken, bunu yetenek tutma ve yetenek belirleme izlemiştir.

Tablo 1. Yayın yerleri

<i>Veritabanı</i>	<i>Dergi</i>	<i>Endeks</i>	<i>Makale Sayısı</i>
Emerald Insight	<i>International Journal of Contemporary Hospitality Management</i>	SSCI	6
	<i>Personnel Review</i>	SSCI	3
	<i>Employee Relations</i>	SSCI	3
	<i>Industrial and Commercial Training</i>	ESCI	5
	<i>African Journal of Economic and Management Studies</i>	ESCI	1
	<i>Chinese Management Studies</i>	SSCI	1
	<i>European Journal of Training and Development</i>	ESCI	1
	<i>Evidence-based HRM</i>	ESCI	1
	<i>International Journal of Manpower</i>	SSCI	1
	<i>International Journal of Organizational Analysis</i>	ESCI	1
	<i>International Journal of Productivity and Performance Management</i>	ESCI	1
	<i>Worldwide Hospitality and Tourism Themes</i>	ESCI	3
	<i>International Journal of Tourism Cities</i>	ESCI	1
	<i>Baltic Journal of Management</i>	SSCI	1
	<i>Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance</i>	ESCI	1
	<i>Journal of Organizational Ethnography</i>	ESCI	1
	<i>Journal of Management Development</i>	ESCI	1
<i>Journal of Global Mobility</i>	ESCI	1	
<i>Management Decision</i>	SSCI	1	
			34
Inderscience	<i>European Journal of International Management</i>	SSCI	5
			5
Sage Online	<i>Global Business Review</i>	ESCI	1
	<i>Human Resource Development Review</i>	SSCI	1
	<i>Public Personnel Management</i>	SSCI	2
	<i>FIIB Business Review</i>	ESCI	1
			5
ScienceDirect	<i>Journal of World Business</i>	SSCI	17
	<i>Human Resource Management Review</i>	SSCI	12
	<i>BRQ Business Research Quarterly</i>	SSCI	4
	<i>Organizational Dynamics</i>	SSCI	1
	<i>Journal of Business Research</i>	SSCI	1
			35
Springer	<i>Public Organization Review</i>	SCOPUS	1
	<i>Asian Business and Management</i>	SSCI	1
			2
Taylor & Francis Online	<i>The International Journal of Human Resource Management</i>	SSCI	13
	<i>Economic Research-Ekonomska Istraživanja</i>	SSCI	1
	<i>Journal of East-West Business</i>	ESCI	1
	<i>Public Management Review</i>	SSCI	2
	<i>Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research</i>	ESCI	1
	<i>Human Resource Development International</i>	ESCI	1
	<i>International Journal of Logistics Research and Applications</i>	SSCI	1
			20
Wiley Online Library	<i>Thunderbird International Business Review</i>	ESCI	5
	<i>Human Resource Management</i>	SSCI	2
	<i>European Management Review</i>	SSCI	1
	<i>Asia Pacific Journal of Human Resources</i>	SSCI	1
	<i>Business Ethics, the Environment and Responsibility</i>	SSCI	1
			10
Toplam			111

Görsel 2'den 16 yıllık dönemin ilk yarısında konuya ilginin biraz az olduğu, ancak tüm dönemin yukarı doğru doğrusal bir eğilim gösterdiği görülmektedir. 2006-2013 yılları arasında tanınmış uluslararası hakemli dergilerde İngilizce yazılmış 31 makale yayınlanmıştır. Bu toplam sayı, konunun parlama yılları olarak adlandırılabilen 2018 - 2019 yıllarındaki toplam makale sayısından daha düşüktür. 2019 yılı araştırma hacmindeki bu önemli artışın, yetenek yönetimi konusuna ayrılmış ilgili dergilerin özel sayılarından kaynaklandığı varsayılmaktadır. Ayrıca 2020 yılının tamamı ve 2021 yılının ilk 9 ayında sadece toplam 11 makale tespit edilmiştir, muhtemelen pandemi koşulları (korona virüs COVID-19'un neden olduğu) ve bu gerçeğin yarattığı olumsuz psikolojik atmosfer, bu belirgin düşüşün nedeni olarak gösterilebilir.

Tablo 1, son analiz birimi olarak belirlenen 111 makale için yayın yerlerini (veri tabanı ve dergi detayları) yansıtmaktadır. Veri tabanı odaklı inceleme; ScienceDirect'in, Emerald Insight ile birlikte konuyla ilgili önde gelen veri kaynağı olduğunu göstermektedir. 43 farklı dergide toplam 111 makale yayınlandığı görülmektedir.

Dergi bazında yapılan araştırmalar şunu göstermektedir ki; yetenek yönetimi kavramına odaklanan önceki çalışmaların bulgularına benzer şekilde Journal of World Business, Human Resources Management Review ve The International Journal of Human Resource Management, fonksiyonlara yönelik yetenek yönetimi araştırmaları için önde gelen yayın organlarıdır. Bu 43 akademik derginin 24'ü SSCI, 18'i ESCI ve 1'i SCOPUS indeksi kapsamındadır. Ayrıca SSCI altında indekslenen 82 makale, ESCI kapsamında indekslenen 28 makale ve SCOPUS kapsamında indekslenen sadece bir makale olduğu görülmektedir.

Özellikle tarama içerisinde yer alan önde gelen SSCI endeksli dergilerin alana daha fazla katkıda bulunan yüksek etki oranlı dergiler olduğu görülmektedir (Örn. Journal of World Business 2020 Impact Factor: 8.513, Human Resource Management Review 2020 Impact Factor: 7.444 ve The International Journal of Human Resource Management 2020 Impact Factor: 5.546 vb.). Dergilerin çoğunluğunun İnsan Kaynakları Yönetimi ve İşletme Yönetimi alanlarında olması şaşırtıcı değildir. Ancak ilgili verilerden elde edilen ilginç bir çıkarım da ilgili taramada tartışılmaz bir yer tutan Turizm İşletmeciliği alanındaki dergilerin sayısının fazlalığıdır.

YY fonksiyonları odaklı araştırmaların metodolojik bilgileri Tablo 2'de özetlenmiştir. Toplam 111 makalenin 56'sı ile yarısının kavramsal/teorik makaleler oluşturmakta, geri kalan 55 makale ise deneysel eserlerden meydana gelmektedir. 55 deneysel çalışmada; 23 makalede nicel yöntem, 28 makalede nitel yöntem ve 4 makalede karma yöntem (hem nitel hem de nicel yöntemler birlikte) kullanmıştır. Nicel araştırmaların çoğunda veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılırken ve nitel araştırmalar için ise derinlemesine görüşme en çok tercih edilen veri toplama yöntemi olmuştur.

Tablo 2. Metodolojik Konular

Metodolojik Konular	Frekans
Makale Türü	
Deneysel	55
Kavramsal/Teorik	56
Toplam	111
Araştırma Yaklaşımı	
Nitel	28
Nicel	23
Karma	4
Toplam	55

Konu makalelere katkıda bulunan yazarların çoğunluğu Avrupa kökenli kurumlara bağlıdır. Asya merkezli kurumlarda görevli yazarlar, uygulamalara yönelik yetenek yönetimi araştırmalarına katkıda bulunan en büyük ikinci akademik gruptur. Araştırmanın büyük bir bölümü Avrupalı şirketler üzerinde yoğunlaşmış ve ardından yine Asyalı şirketlere yönelik makaleler söz konusu çalışmalarını takip etmiştir. 111 makalenin büyük çoğunluğu ana veri kaynağı olarak çok uluslu şirketleri (ÇUŞ'lar) incelemektedir. Bizim açımızdan üzücü bir çıkarım da, çeşitli sektörlerden Türk ÇUŞ'ları üzerinde incelemeler yapan tek bir çalışmanın varlığı olmuştur. Toplam analiz birimi içindeki deneysel makalelerin büyük bir kısmı önde gelen araştırma alanı olarak hizmet sektörüne özellikle turizm ve konaklama endüstrisine odaklanmıştır.

Tartışma

YY sistemi, kurumsal stratejiye göre yapılandırılmış, detaylı ve etkin bir yetenek planlaması (YP) ile başlar. YP, arz ve talebi dengede tutmak için bir şirketin mevcut ve potansiyel yetenek ihtiyaçlarını belirleme, çekme, edinme, geliştirme, yerleştirme ve elde tutma planlarını oluşturan ve yapılandıran kapsamlı bir işlemdir (Kock ve Burke, 2008; Pilbeam ve Corbridge, 2010).

Yetenek belirleme (YB), şirketlerin yetenek kapasitesinin artırılması ve örgütsel yetenek programlarına dâhil edilmesi için yüksek potansiyelli çalışanların bulunmasını sağlar (King, 2016). Bir YY fonksiyonu olarak YB, çok özellikli ve yöntemli değerlendirme sistemleri üzerinde ilerleyen titiz ve zahmetli işlemlerden oluşur (Bolander, Werr ve Asplund, 2017). Yetenek belirleme, sadece şirketler için yapıcı sonuçlara sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda yetenekler için tutumsal sonuçlar üzerinde olumlu etkiler sağlar (Örn. muhtemel işten ayrılma niyeti vb.) (Björkman, Ehrnrooth, Höglund, Mäkelä, Smale ve Sumelius, 2013; Crowley-Henry ve Al Ariss, 2018).

Yetenek çekme (YÇ), "çalışmak için ideal bir yer" imajını oluşturarak dış işgücü piyasasından potansiyel yetenekleri etkilemeyi ve edinmeyi amaçlayan belirli uygulamaları (Örn. çalışan değer önermesi, işveren markası vb.) içerir (Chung ve D'Annunzio-Green, 2018; Pandita ve Ray, 2018). Yetenek çekmede, referanslar veya şirket ağları temel kaynaklardır, ancak en etkili belirleyici şirket kültürüdür. Çalışan dostu ve çalışana değer veren bir kültür, yetenekleri çekmede en etkin silahtır (King ve Vaiman, 2019; Harsch ve Festing, 2020).

Yetenek edinme (YE), bir şirketin işe alım ve seçim uygulamaları yoluyla kaynak bulma ve personel alma süreçleriyle ilgili bir fonksiyondur (Kock ve Burke, 2008). YE, kilit pozisyonları belirleme, bu rolleri doldurmak için yüksek potansiyelli, yüksek performanslı çalışanlardan oluşan bir yetenek havuzu geliştirme ve sürdürme süreçlerini içerir (Collings ve Mellahi, 2009). Yetenek profilleri ve çalışan-marka uyum değerlendirmelerinin yanı sıra yetenek havuzları, YE'deki başlıca uygulamalardır (Garrow ve Hirsh, 2008; Burbach ve Royle, 2010).

Yetenek geliştirme, şirketin stratejik hedeflerine ulaşmak için yetkin ve yeterli yeteneklere sahip olmasını sağlamak adına tüm işgücü için örgütsel YY süreçleriyle uyumlu geliştirme uygulamaları tasarlamaya, seçmeye ve kullanmaya odaklanır (Garavan ve diğerleri, 2012; Hedayati-Mehdiabadi ve Li, 2016; Rezaei ve Beyerlein, 2018). Yetenek geliştirmenin temel amacı, örgütten sağlanacak doğru destekle çalışanın bireysel gelişimini teşvik etmektir (Barlow, 2006; Golubovskaya ve diğerleri, 2019). Etkili bir yetenek geliştirme, diğer YY fonksiyonlarının ve bunların özüne yerleştirilen uygulamaların (Örn. iş rotasyonu, çok katmanlı performans yönetimi, koçluk, mentorluk ve ahbablık, bilgi birikimi paylaşımı ve yönetimi, özel eğitim ve öğrenim programları vb.) katkısıyla birlikte tutarlı bir örgütsel YY çabasının sonucudur (Pruis, 2011; Panda ve Sahoo, 2015; Harsch ve Festing, 2020).

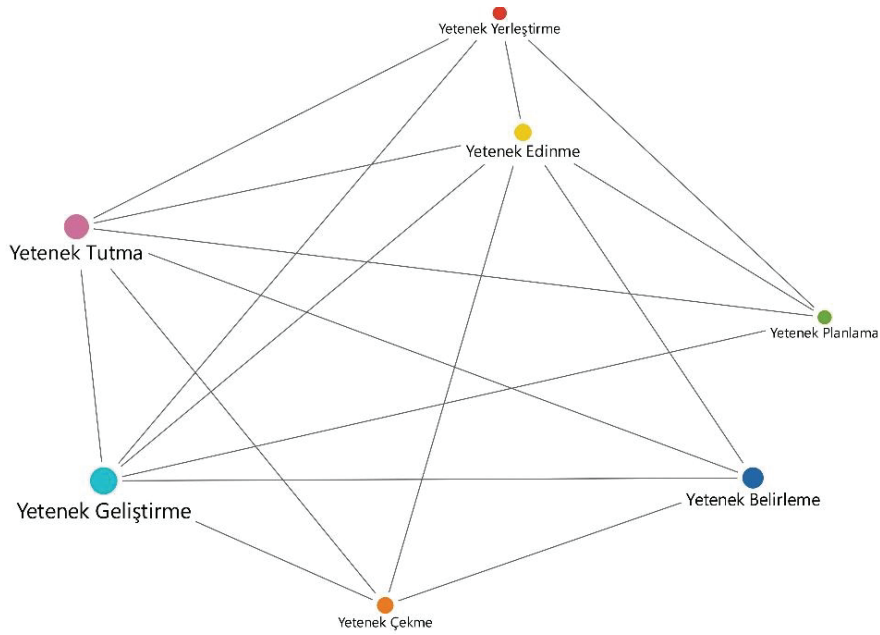
Yetenek yerleştirme (YYR), kapsamlı bir yedekleme planlaması ve farklılaştırılmış bir İK mimarisi yardımıyla yeteneklerin belirlenen kilit pozisyonlara tahsisi ve yeniden konuşlandırılmasına odaklanır. Bir şirketteki kritik pozisyonları, mevcut görevdekilerin olası kariyer hareketlerini ve gelecekte bu rolleri doldurabilecek mevcut yeteneklerin hareket hatlarını tahmin etmek, YYR ana ilgi alanıdır. Belirlenen kritik pozisyonlara terfi edecek potansiyel halefler belirlendikten sonra, pozisyonun gerekliliklerine göre eğitim ve gelişim programlarına tabi tutulurlar ve son olarak "*içeriden terfi*" kavramına atfederek yeni pozisyonlarına yerleştirilirler (Lewis ve Heckman, 2006).

Yetenek tutma (YT), bir şirket tarafından şirketteki yüksek potansiyelli, yüksek performanslı, yetenekli çalışanların işten ayrılma niyetlerinin önüne geçerek ve elde tutarak iş hedeflerine (Örn. gelişmiş firma performansı, sürdürülebilir rekabet avantajı vb.) ulaşmak maksadıyla gösterilen çabadır (Frank ve diğerleri, 2004; Hatum, 2010; Bolander ve diğerleri, 2017; Ambrosius, 2018; Bonneton ve diğerleri, 2019). YT, çalışanların motivasyonuna (Örn. ödül ve takdir mekanizmaları, ilginç ve zorlu görevler, şirket sponsorluğundaki sosyal etkinlikler vb.), çalışanların şirket kültürüne entegrasyonuna (Örn. çalışan-marka uyumu, değer uyumu vb.), etkin bir performans yönetim sistemine ve çalışan bağlılığını arttırmaya yönelik uygulamalara (Örn. iş-yaşam dengesi düzenlemeleri, destekleyici çalışma iklimi, çalışanların yetkilendirilmesi ve iş özerkliği vb.) açık ve adil bir şekilde odaklanmalıdır (Latukha, 2016). Etkili yetenek tutma çabaları, kimin ve neden risk içerdiğini belirlemek için her bir yetenek havuzunun incelenmesini gerektirir, böylece özel elde tutma planları hazırlanabilir (Avedon ve Scholes, 2010). Herhangi bir araştırma projesi için en önemli yöntemlerden biri, analitik kategoriler ve alt kriterler arasındaki bağlantıları ve ilişkileri analiz etmektir. MAXQDA nitel içerik analizi yazılımı, araştırmacıların kod çiftleri arasındaki ilişkileri incelemesine, kesişimler ve kod yakınlığı taramalarına

olanak tanır (Kuckartz ve Radiker, 2019).

Kod Sistemi	Yetenek Tutma	Yetenek Geliştirme	Yetenek Edinme	Yetenek Çekme	Yetenek Yerleştirme	Yetenek Belirleme	Yetenek Planlama
MAXDictio							
Yetenek Yönetimi Fonksiyonları							
Yetenek Belirleme							
Yetenek Planlama							
Yetenek Çekme							
Yetenek Edinme							
Yetenek Geliştirme							
Yetenek Yerleştirme							
Yetenek Tutma							

Görsel 5. YY fonksiyonlarının kod ilişkisel matrisi

Görsel 6. YY fonksiyonlarının kod haritası

Şekil 5 ve 6 birlikte, elde edilen YY fonksiyonları arasındaki ilişkileri göstermektedir. Yukarıdaki matris ve harita yardımıyla bütün YY fonksiyonlarının birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Elde edilen verilere göre yetenekli personelin elde tutula bilmesi diğer bütün yetenek yönetimi fonksiyonlarının doğru ve koordineli bir şekilde yönetilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Daha önce de belirtildiği üzere, bu yedi fonksiyonun döngüsel ve birbirini tamamalar şekilde ilerlemesi, sorunsuz ve etkin bir şekilde çalıştırılarak şirketin iş hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunacak bir YY sistemi oluşturulmasının anahtarıdır.

Sonuç ve Öneriler

Gerek bireylerin birbirleriyle ve işletmelerle, gerekse işletmelerin birbirleriyle ve bireylerle olan iletişimlerini bizatihi canlı organizma olan insan aracılığıyla yürütülür (Fidan,2015). Bu nedenle bir işletmenin taklit edilemez, özgün ve değerli insan kaynağı yetenek olarak tanımlanmaktadır (Collings ve Mellahi, 2009). Bir şirketin yetenek yönetimi sisteminin düzgün bir şekilde yürütülmesi için yetenek yönetimi fonksiyonlarına ihtiyaç vardır.

YY fonksiyonları, birbirinden bağımsız düşünülemez YY yapısı kapsamında izlenecek adımlar olarak tanımlanabilir (Makram ve diğerleri, 2017). Her fonksiyonda tüm sistem için kritik görevlerin tamamlanması söz konusudur. Bu nedenle, bu fonksiyonlardan herhangi birindeki bir hata, tüm sistemin arızalanmasına neden olabilir. Buna göre, başarılı bir YY sistemini çalıştırmanın anahtarlarından biri, bu temel fonksiyonların her biri hakkında yeterli bilgiye sahip olmaktır. Bu düşünceyi doğrulayan Sparrow ve Makram (2015), kabul gören bir alan olarak adlandırılabilmesi amacıyla yetenek yönetimi kavramının kapsamı ve gelişimi için geniş çapta tanımlanmış ve kavramsallaştırılmış YY fonksiyonlarının gerekli olduğunu belirtmiştir.

YY henüz genç ve gelişmekte olan bir alandır. Gelişimi ve bir disiplin olarak tanınması için daha fazla kavramsal çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu benzersiz çalışma, YY fonksiyonlarını ele alan ve kapsamlı bir şekilde tanımlayan ilk denemelerden biridir.

Araştırmanın birincil kısıtı, sistematik literatür taraması sırasında düzenlenen kapsama ve dışlama kriterlerinde olabilir. Yoğunlaşılacak çizgiler haricinde tutulan çalışmalarda yer alan kritik veriler bu sorunun temeli olarak gösterilebilir. Gelecekteki çalışmalar, arama sürecine daha fazla veri tabanı ve kaynak ekleyerek bu sınırlamayı aşabilir. Diğer bir sınırlılık ise yetenek yönetimi fonksiyonları kavramının sadece teorik bir çerçevede sunulması ve deneysel bir çalışma ile desteklenmemesidir. Gelecekte yetenek yönetimi fonksiyonlarının deneysel olarak ele alınması ve yapısal eşitlik modeli gibi oldukça kabul edilebilir yöntemlerle test edilmesi kavramın geçerliliğine büyük katkı sağlayacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Yetenek Yönetimi Fonksiyonları Sistemik Bir Tarama” başlıklı makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ambrosius, J. (2018). Strategic talent management in emerging markets and its impact on employee retention: evidence from Brazilian MNCs: strategic talent management and employee retention in Brazilian MNCs. *Thunderbird International Business Review*, 60(1), 53-68.
- Anlesinya, A., Dartey-Baah, K. ve Amponsah-Tawiah, K. (2019a). A review of empirical research on global talent management. *FIIB Business Review*, 8(2), 147-160.
- Anlesinya, A., Dartey-Baah, K. ve Amponsah-Tawiah, K. (2019b). Strategic talent management scholarship: a review of current foci and future directions. *Industrial and Commercial Training*, 51(5), 299-314.
- Anlesinya, A., Dartey-Baah, K. ve Amponsah-Tawiah, K. (2019c). Talent management research in Africa: towards multilevel model and research agenda. *African Journal of Economic and Management Studies*, 10(4), 440-457.
- Arduini, D. ve Zanfei, A. (2014). An overview of scholarly research on public e-services? a meta-analysis of the literature. *Telecommunications Policy*, 38(5), 476-495.

- Avedon, M.J. ve Scholes, G. (2010). Building competitive advantage through integrated talent management. Silzer, R. ve Dowell, B.E. (Ed.), *Strategy-Driven Talent Management: A Leadership Imperative*, John Wiley and Sons, San Francisco, 73-122.
- Barlow, L. (2006). Talent development: the new imperative?. *Development and Learning in Organisations*, 20(3), 6-9.
- Baştuğ, S., Arabelen, G., Altuntaş-Vural, C., ve Deveci, D.A. (2020). A value chain analysis of a seaport from the perspective of Industry 4.0. *International Journal of Shipping and Transport Logistics*, 12(4), 367-397.
- Björkman, I., Ehrnrooth, M., Höglund, M., Mäkelä, K., Smale, A. ve Sumelius, J. (2013). Talent or not? employee reactions to talent identification. *Human Resource Management*, 52(2), 195-214.
- Bolander, P., Werr, A. ve Asplund, K. (2017). The practice of talent management: a framework and typology. *Personnel Review*, 46(8), 1523-1551.
- Bonneton, D., Schworm, S. K., Festing, M., ve Muratbekova-Touron, M. (2019). Do global talent management programs help to retain talent? a career-related framework. *The International Journal of Human Resource Management*, 1-36.
- Boselie, P., Dietz, G. ve Boon, C. (2005) 'Commonalities and contradictions in HRM and performance research', *Human Resource Management Journal*, 15(3), 67-94.
- Brereton, P., Kitchenham, B.A., Budgen, D., Turner, M. ve Khalil, M. (2007). Lessons from applying the systematic literature review process within the software engineering domain. *Journal of Systems and Software*, 80(4), 571-583.
- Burbach, R. ve Royle, T. (2010). Talent on demand? talent management in the German and Irish subsidiaries of a US multinational Corporation. *Personnel Review*, 39(4), 414-431.
- Chung, K.L. ve D'Annunzio-Green, N. (2018). Talent management practices in small-and-mediumsized enterprises in the hotel sector: an entrepreneurial owner-manager perspective. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 10(1), 101-116.
- Collings, D.G. ve Mellahi, K. (2009). Strategic talent management: a review and research agenda. *Human Resource Management Review*, 19(4), 304-313.
- Conkwright, T. (2015). Using the four functions of management for sustainable employee engagement. *Performance Improvement*, 54(8), 15-21.
- Crowley-Henry, M. ve Al Ariss, A. (2018). Talent management of skilled migrants: propositions and an agenda for future research. *The International Journal of Human Resource Management*, 29(13), 2054-2079.

- Ewerlin, D. ve Süß, S. (2016) ‘Dissemination of talent management in Germany: myth, facade or economic necessity?’. *Personnel Review*, 45(1), 142-160.
- Fayol, H. (1949). *General and Industrial Management*, Pitman, London.
- Fidan, A. (2015). Diyagnostik Açıdan Duyu Bozukluklarına Diyalektik Değınimler. *Kent Kùltürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 8(1), 17-26.
- Fink, A. (2014). *Conducting Research Literature Reviews*, (Dördüncü Baskı), Sage, California.
- Flippo, E.B. (1976). *Principles of Personnel Management*, (Dördüncü Baskı), McGraw-Hill, New York.
- Flippo, E.B. (1980). *Personnel Management*, (Beşinci Baskı), McGraw-Hill, New York.
- Frank, F.D., Finnegan, R.P. ve Taylor, C.R. (2004), *The race for talent: retaining and engaging workers in the 21st century*. *Human Resource Planning*, 27(3),12-25.
- Gallardo-Gallardo, E. ve Thunnissen, M. (2016). Standing on the shoulders of giants? a critical review of empirical talent management research. *Employee Relations*, 38(1), 31-56.
- Gallardo-Gallardo, E., Nijs, S., Dries, N. ve Gallo, P (2015). Towards an understanding of talent management as a phenomenon-driven field using bibliometric and content analysis. *Human Resource Management Review*, 25, 264–279.
- Gallardo-Gallardo, E., Thunnissen, M. ve Scullion, H. (2020). Talent management: context matters. *The International Journal of Human Resource Management*, 31(4), 457-473.
- Garavan, T.N., Carbery, R. ve Rock, A. (2012). Mapping talent development: definition, scope and architecture. *European Journal of Training and Development*, 36(1), 5-24.
- Garrow, V.G. ve Hirsh, W. (2008). Talent management: issues of focus and fit. *Public Personnel Management*, 37(4), 389-402.
- Golubovskaya, M., Solnet, D. ve Robinson, R.N.S. (2019) ‘Recalibrating talent management for hospitality: a youth development perspective’, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 31, No. 10, pp.4105-4125.
- Harsch, K. ve Festing, M. (2020). Dynamic talent management capabilities and organizational agility – a qualitative exploration. *Human Resource Management*, 59(1), 43-61.
- Hatum, A. (2010). *Next Generation Talent Management: Talent Management to Survive Turmoil*, Palgrave MacMillan, New York.
- Hedayati-Mehdiabadi, A.H. ve Li, J. (2016). Understanding talent development and implications for human resource development: an integrative literature review. *Human Resource Development Review*, 15(3), 263-294.

- King, K.A. (2016). The talent deal and journey: understanding how employees respond to talent identification over time. *Employee Relations*, 38(1), 94-111.
- King, K.A. ve Vaiman, V. (2019). Enabling effective talent management through a macro-contingent approach: a framework for research and practice. *Business Research Quarterly*, 22(3), 194-206.
- Kitchenham, B.A. (2004). Procedures for undertaking systematic reviews. Joint Technical Report, Computer Science Department, Keele University ve National ICT Australia Ltd, Keele, NICTA-0400011T.1.
- Kitchenham, B. ve Charters, S. (2007). Guidelines for Performing Systematic Literature Reviews in Software Engineering, Version 2.3, University of Keele (software engineering group, school of computer science and mathematics) ve Durham, Department of Computer Science, Durham, EBSE-2007-01.
- Kock, R. ve Burke, M. (2008). Managing talent in the South African public service. *Public Personnel Management*, 37(4), 457-470.
- Koontz, H. ve O'Donnell, C. (1955). *Principles of Management: An Analysis of Managerial Functions*, (Dokuzuncu Baskı), McGraw-Hill, New York.
- Koontz, H. ve Weihrich, H. (2012). *Essentials of Management: An International and Leadership Perspective*, Tata McGraw-Hill, New Delhi.
- Kravariti, F., ve Johnston, K. (2020). Talent management: A critical literature review and research agenda for public sector human resource management. *Public Management Review*, 22(1), 75–95.
- Kuckartz, U. ve Rädiker, S. (2019). *Analysing Qualitative Data with MAXQDA: Text, Audio, and Video*, Springer, Cham.
- Lan, Z. ve Anders, K.K. (2000) 'A paradigmatic view of contemporary public administration research: an empirical test', *Administration and Society*, Vol. 32, No. 2, pp.138-165.
- Latukha, M. (2016). *Talent Management in Emerging Market Firms: Global Strategy and Local Challenges*, Palgrave Macmillan, London.
- Levy, Y. ve Ellis, T.J. (2006). A systems approach to conduct an effective literature review in support of information systems research. *Informing Science: The International Journal of an Emerging Transdiscipline*, 9, 181-212.
- Lewis, R. ve Heckman, R. (2006). Talent management: a critical review. *Human Resource Management Review*. 16(2), 139-154.
- Llyod, R. ve Aho, W. (2020). *The Four Functions of Management - An essential guide to Management Principles*, FHSU Digital Press, Hays.

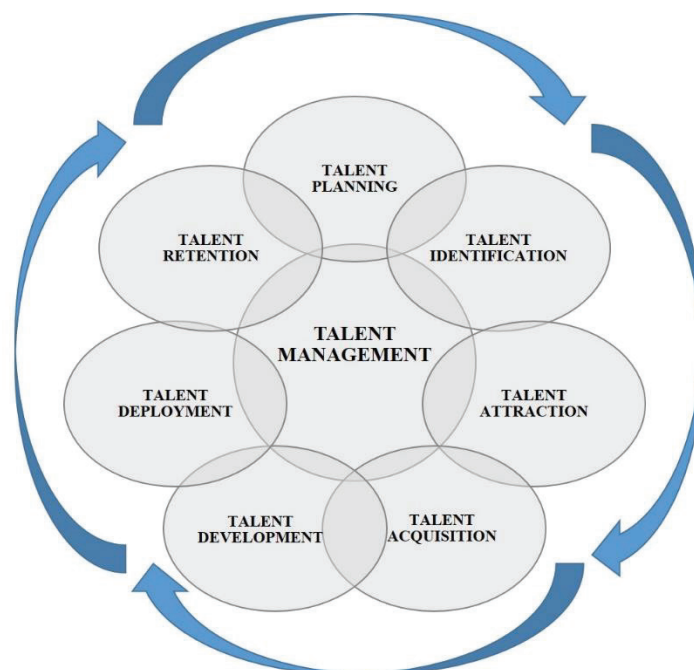
- Makram, H., Sparrow, P. ve Greasley, K. (2017). How do strategic actors think about the value of talent management? Moving from talent practice to the practice of talent. *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, 4(4), 259-378.
- McDonnell, A., Collings, D.G., Mellahi, K. ve Schuler, R. (2017). Talent management: a systematic review and future prospects. *European Journal of International Management*, 11(1), 86-128.
- McWilliams, A., Siegel, D. ve van Fleet, D.D. (2005). Scholarly journals as producers of knowledge: theory and empirical evidence based on data envelopment analysis. *Organizational Research Methods*, 8(2), 185-201.
- Miles, M.B., Huberman, A.M. ve Saldaña, J. (2014). *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook*, (Üçüncü Baskı), Sage, California.
- Neuman, W. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, (Yedinci Baskı), Pearson, Essex.
- Okoli, C. ve Schabram, K. (2010). A guide to conducting a systematic literature review of information systems research. *Sprouts: Working Papers on Information Systems*, 10(26), 1-51. available at: <http://sprouts.aisnet.org/10-26>.
- Panda, S. ve Sahoo, C.K. (2015). Strategic talent development interventions: an analysis. *Industrial and Commercial Training*, 47(1), 15-22.
- Pandita, D. ve Ray, S. (2018). Talent management and employee engagement – a meta-analysis of their impact on talent retention. *Industrial and Commercial Training*, 50(4), 185-199.
- Parker, L.D. ve Ritson, P.A. (2005). Revisiting Fayol: anticipating contemporary management. *British Journal of Management*, 16(3), 175-94.
- Petticrew, M. ve Roberts, H (2006). *Systematic Reviews in the Social Sciences: A Practical Guide*, Blackwell, Malden.

Extended Abstract

Sparrow and Makram (2015, p.259) stated for the first time that talent management functions widely identified and conceptualized are needed for better understanding and implementation of talent management. From this point of view, in the light of all evaluated information, and with the support of empirical findings together with the indications of systematic literature review, seven core functions have been revealed, previously mentioned in the literature, but not broadly conceptualized and labelled as talent management functions.

These seven primary functions (talent planning, talent identification, talent attraction, talent acquisition, talent development, talent deployment, talent retention), which together constitute the talent management system (Makram et al., 2017, p.372), proceed in an interoperated way and as a cycle (see Figure 1) in the creation, execution and realization of business objectives (e.g. enhanced firm performance and sustainable competitive advantage) (Kock and Burke, 2008, p.463; Khilji et al., 2015, p.242; Pandita and Ray, 2018, p.186).

The talent management system starts with a detailed and effective talent planning structured according to the corporate strategy. Talent planning is a comprehensive function that creates and structures plans in identification, attraction, acquisition, development, deployment and retention of a company's current and potential talents to maintain the demand and supply balance (Kock and Burke, 2008, p.463; Pilbeam and

Figure 1. The process (system) of TM

Talent identification enables companies to find high potential employees for the enhancement of talent capacity and inclusion in organizational talent programs (King, 2016, p.98). As a TM function talent identification comprises rigorous and laborious procedures progressing on multimethod-multitrait assessment systems (Jones et al., 2012, p.410; Bolander et al., 2017, p.1532; Joos et al., 2019, p.19). Talent identification, does not just provide constructive results for companies, but also has positive effects for talents on attitudinal outcomes (e.g. commitment to increasing performance demands, developing KSAs, supporting strategic priorities of the firm, and less likely have turnover intention etc.) (Björkman et al., 2013, p.195; Crowley-Henry and Al Ariss, 2018, p.75; Daubner-Siva et al., 2018, p.75; Gallardo-Gallardo et al., 2015, p.272).

Talent attraction; contains unique strategies and specified practices (e.g. employee value proposition, employer branding etc.) aiming to impress and acquire potential talents from the external labor market by portraying an image of being a "great place to work" (Chung and D'Annunzio-Green, 2018, p.112; Pandita and Ray, 2018, p.189). In talent attraction, referrals or company networks are essential, but the most influential determinant is company culture. An employee friendly, valuing and cherishing culture is the driving force of talent attraction (King and Vaiman, 2019, p.204; Harsch and Festing, 2020, p.50).

Talent acquisition is a function dealing with the resourcing and staffing processes of a company through recruitment and selection practices (Kock and Burke, 2008, p.464). Talent acquisition; comprises processes of identifying key positions and developing and maintaining a talent pool of high potential and high performing incumbents to fill these roles (Collings and Mellahi, 2009, p.304). Talent profiles and employee-brand fit assessments as well as talent pools are the primary practices within the talent acquisition (Garrow and Hirsh, 2008, p.399; Kock and Burke, 2008, p.463; Cooke et al., 2014, p.226; Tafti et al., 2017, p.15; Burbach and Royle, 2010, p.420; Murillo and King, 2019, p.4029).

Talent development; focuses on the designing, selecting and utilizing development practices and strategies for the whole workforce aligned with organizational talent management processes to ensure that the company has competent and adequate talents to meet strategic objectives (Garavan et al., 2012, p.6; Hedayati-Mehdiabadi and Li, 2016, p.286; Rezaei and Beyerlein, 2018, p.76). The primary objective of the talent development is the encouraging individual development of an employee with the right support from the organization (Barlow, 2006, p.9; Golubovskaya et al., 2019, p.4107). An effective talent development is the result of a coherent organizational talent management effort with the contribution of other TM functions and by the practices that locate in the core (e.g. job rotation, multi-tiered performance management, coaching, mentoring and buddying, knowledge sharing and management, specialized training and learning programs etc.) (Pruis, 2011, p.207; Panda and Sahoo, 2015, p.16; Hedayati-Mehdiabadi and Li, 2016, p.286; Harsch and Festing, 2020, p.54).

Talent deployment; focuses on the allocation and relocation of talents to the identified key positions with the help of an extensive succession planning and a differentiated HR architecture. Anticipating the critical positions

within a company, possible career moves of current incumbents, and the pipelines of available talent who could fill these roles in the future is the main interest of talent deployment.

Talent retention is an effort by a company to keep high potential and high performing, talented employees in order to meet business objectives (e.g. enhanced firm performance, sustained competitive advantage etc.) (Frank et al., 2004, p.13; Hatum, 2010, p.97), by preventing the voluntary talent turnover (Bolander et al., 2017, p.1526; Ambrosius, 2018, p.54; Bonneton et al., 2019, p.5). Talent retention should focus on employee motivation (reward and recognition mechanisms, interesting and challenging tasks, company sponsored social events etc.), integration of employees in company's culture (employee-brand fit, value alignment etc.), a clear and fair performance management system, and efforts to provide employee loyalty and commitment (e.g. work-life balance arrangements, supportive work climate, employee empowerment and job autonomy etc.) (Latukha, 2016, p.24). Effective talent retention efforts require the examination of each talent pool to determine who is at risk and why, so specialized retention plans can be arranged (Avedon and Scholes, 2010, p.108).

TM is still a young and developing field. More conceptual work is needed for its development and recognition as a discipline. This unique study is one of the first attempts to address and comprehensively describe TM functions.

The limitation of the study is that the concept of talent management functions is presented only in a theoretical framework and is not supported by an empirical study. In the future, experimental handling of talent management functions and testing with highly acceptable methods such as structural equation modeling will greatly contribute to the validity of the concept.

Geliş Tarihi / Received Date
13.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
17.05.2023

Ağız Sözlükçülüğü Bağlamında Yüksek Lisans Tezlerinde Birleşik Fiiller *Compound Verbs in Master's Theses in the Context of Oral Dialect Lexicography*

Salim KÜÇÜK¹

Öz

Türkiye Türkçesi ağızlarının ses, şekil bilgisi, söz dizimi özelliklerini ve söz varlığını derlemek, tespit etmek amacıyla hazırlanmış yüksek lisans ile doktora tezlerinde genellikle sözlüğe yer verilmektedir. Uzmanlaşmaya dayanan doktora tezlerinde sözlük kısımları belli bir ciddiyetle ele alınırken yüksek lisans tezlerinde çoğunlukla özensizlik, dikkatsizlik, bir sözlüğün taşınması gereken hususları göz ardı etme, geçiştirme gibi durumlarla da karşılaşabilmektedir.

Ağız sözlükçülüğünde önemli bir eksiklik de *isim, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç, ünlem, fiil* gibi kelime türlerinin sözlük kısmında yay ayrıç içerisinde belirtilmemesi ve bunlara hangi ölçüte göre ne kadar yer verileceği meselesidir. Bu konuda kesin bir ölçüt bulunmamakla birlikte uygulamada bu daha çok derlenen metinlere, inceleme kısmındaki ses, şekil, kelime bilgisi ve danışman ile yazarın tercihiyle şekillenmektedir. Mevcut tezlerde sözlük kısmında ağırlıklı olarak isim soylu kelimelere yer verilirken diğer kelime türlerinin çoğu kere ihmal edildiği görülmektedir. Bu kelime türlerinden biri de birleşik fiillerdir. Yapılan yüksek lisans tez çalışmalarında adayların birleşik fiillere daha az yer verdikleri görülmektedir.

Bu çalışmada durumsal tasvir yöntemi kullanılarak 2012-2022 yılları arasında çeşitli üniversitelerde ağızlar sahasında yapılmış 20 adet yüksek lisans tezinin sözlük kısmı birleşik fiillerin ele alınışı yönünden incelenmiş ve sayısal olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ağız sözlükçülüğü, Türkiye Türkçesi ağızları, birleşik fiil, tasvir fiili, yardımcı fiil.*

Abstract

In master's and doctoral theses prepared to compile and identify the phonology, morphology, syntax features and vocabulary of Turkish dialects of Turkey, a dictionary section is usually included. While the dictionary parts are handled with a certain seriousness in doctoral theses based on specialization, in master's theses, carelessness, inattention, and overlooking or neglecting the essential elements of a dictionary could be encountered. An important deficiency in dialect lexicography is the failure to specify the parts of speech, such as nouns, adjectives, adverbs, pronouns, prepositions, conjunctions, interjections, and verbs, in the dictionary section in brackets and how much details will be given to them according to which criterion. Although there is no definite criterion in

¹ Prof. Dr., Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/TÜRKİYE, e-mail: sa_kucuk@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3582-2576

this regard, in practice, this is shaped according to the compiled texts, the phonology, morphology, vocabulary in the analysis section and the preference of the advisor and the author. In the existing theses, it is seen that the dictionary section predominantly includes nouns, while other types of words are often neglected; and one of these word types is compound verbs. In the conducted master's theses, it is seen that candidates give less space to compound verbs. In this study, using the situational description method, the dictionary sections of 20 master's theses conducted in the field of dialects in various universities between 2012-2022 have been examined in terms of their treatment of compound verbs and evaluated numerically.

Keywords: Dialect lexicography, Turkish dialects of Turkey, compound verb, descriptive verb, auxiliary verb.

Giriş

Ülkemizde uzmanlaşmaya dayanan doktora tezlerinde sözlük kısımları belli bir ciddiyetle ele alınırken uzmanlaşma isteyen yüksek lisans tezlerinde çoğunlukla özensizlik, dikkatsizlik, bir sözlüğün taşınması gereken hususları göz ardı etme, geçiştirme gibi durumlarla karşılaşmaktadır (Demir ve Eker, 2010: 93). Çalışma kapsamında incelenen tezlere bağlı olarak bu konuda en önemli eksikler; sözlük ve dizine yer verilmemesi, yabancı kökenli kelimelerin kökeninin yay araç içerisinde belirtilmemesi, kelimelerin anlamının doğru ve yeterli verilmeyişi, madde başının metin ve satır numarasının gösterilmemesi, çeviri yazı işaretlerinin eksik, farklı veya hiç kullanılmaması, tanıklara yer verilmemesi, birleşik kelimelere daha az yer verilmesi, kelimenin hangi ilçeye, beldeye, köye ait olduğunun yay araç içerisinde verilmemesi, madde başının hem ağız söylenişi hem de standart dildeki karşılığı ile birlikte verilmemesi şeklinde sıralanabilir.

Türkçe Sözlük'te "Ad soyundan bir kelime ile biçim veya anlam bakımından kaynaşmış bütünleşen fiil: *kaybolmak, reddetmek, hasta olmak, tedavi etmek* gibi." (TDK, 2011: 358) şeklinde tanımlanan *birleşik fiil*, Korkmaz (2019) tarafından "Ad soylu bir kelimeyle *etmek, eylemek, olmak* yardımcı fiillerinin birleşmesinden veya birer sıfat-fiil ya da zarf-fiil ekleriyle birbirine bağlanmış iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türü" şeklinde tanımlanmış ve *tasvir fiili*'ne ayrı bir madde olarak yer verilmiştir. Akbaba (2007), Korkmaz'dan farklı olarak Türkiye Türkçesinde yapısında isim-fiil bulunan birleşik fiillerin de bulunduğunu örneklerle dile getirmiştir.

Korkmaz, birleşik fiil içerisinde değerlendirdiği *tasvir fiili*'ni ise "Zarf-fiil biçimindeki bir esas fiille, bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiilin özel bir anlam oluşturacak biçimde birleşip kaynaşmasından oluşmuş birleşik fiil. Bunlar *-abil-*, *-ama-* (yeterlik); *-a dur-* (süreklilik); *-I ver-* (tezlik); *-A yaz-* (yaklaşma) gösteren tasvir fiilleridir" şeklinde tanımlamıştır (Korkmaz, 2019: 224).

Türkçede *birleşik fiil*, *mürekkep fiil*, *birleşik eylem*, *bileşik eylem*, *bileşik fiil*, *öbek fiil* terimleri ile karşılanmaya çalışılan ve daha çok *birleşik fiil* teriminin tercih edildiği birleşik fiil konusunda dil bilimciler ve araştırmacılar arasında yapı, anlam, işlev ile fiillerin kılış ve görünüşleri yönünden tanım, tasnif ve adlandırmada bir görüş birliğine varılmadığı görülmektedir (Demiral, 2014: 23, 25; Topaloğlu, 2019: 36-37). Türkiye Türkçesi ağızları üzerine hazırlanan yüksek lisans tezlerinin sözlük kısımlarında yardımcı fiilli kullanımlar genellikle *isim + fiil* ve *fiil + fiil* yapısında karşımıza çıkmaktadır.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Ağızlara yönelik hazırlanmış yüksek lisans tezlerinin yalnızca sözlük kısımlarındaki birleşik fiilleri sayı ve yazım özellikleri yönünden incelemeyi yapı ve anlam yönünden gruplandırmayı amaçlayan tasvirî nitelikteki bu çalışmada Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan 2012-2022 yılları arasında tamamlanmış toplam 76 tez arasından, Türkiye Türkçesi ağızlarını konu edinen, başlığında “... ağız (giriş-inceleme-metin-sözlük);... ilçesi ağız, ... ilçesi ve köyleri ağız; ... yöresi ve ağız” ifadelerine yer veren, gramatikal dizinsiz ve sözlük kısmında *Metin Dışı Derleme* (MDD) kelime bulundurmeyen 20 tez çalışma kapsamında incelenmiştir. Türkiye Türkçesi ağızları ile sınırlandırılan çalışmanın evrenini 76 yüksek lisans tezi, örneklemini ise 20 yüksek lisans tezi oluşturmaktadır. Örneklemin evreni temsil etme oranı %36’dır. Araştırmada Türkiye sınırları dışındaki yerleşim birimlerini konu edinen tezler dikkate alınmamıştır.

Çalışmanın örneklemini *Antalya* (Elmalı ve Yöresi, 2012), *Hatay* (Yayladağı, 2012), *Kayseri* (Sarız ve Yöresi, 2013; Tomarza Türkmen ağızı, 2021), *Konya* (Taşkent ilçesi ve köyleri, 2013; Derebucak ilçesi ve çevresi ağızları, 2016), *Burdur* (Göhlhisar, 2014), *Malatya* (Arapgir, 2014), *Isparta* (Senirkent, 2015), *Gümüşhane* (Şiran ve Köse ilçeleri, 2015), *Kırklareli* (Kofçaz, 2016), *Bolu* (Mengen, 2017), *Bartın* (Merkez ilçe ve köyleri, 2017), *Elâzığ* (Palu merkez ağızı, 2018), *Ardahan* (Damal, 2019), *Şanlıurfa* (Halfeti Türkmen ağızı, 2020), *Edirne* (Süloğlu, 2020), *Zonguldak* (Devrek, 2021), *Bursa* (Mustafakemalpaşa, 2021) ve *Van* (Saray, 2022) ağızlarına ait 20 yüksek lisans tezi oluşturmaktadır.

Bir yüksek lisans tezinde (TTA) metin dışı kelimeler sözlük kısmında (Md) şeklinde belirtilmekle birlikte söz konusu kelimeler çalışma kapsamına dahil edilmemiştir. İki tezde (EİSİA, ZİDİA) ise fiillere sözlük kısmında çekimli şekilde (*ālcām, annadırdı, ārır* vb. EİSİA; *alilā, ārdı, beyenir* vb. ZİDİA) yer verildiği görülmektedir. *Türkiye’de Halk Ağızından Derleme Sözlüğü’nün Ters Dizimi’nde* (Cin ve Genç, 2017) fiilimsi ekli kelimelere (*ardalamadan, odunnamadan, usangan, dayangan* vb.) madde başı şeklinde yer verilmekle birlikte incelenen tezlerden EİSİA ve ZİDİA’da sözlük kısımlarındaki fiilimsi ekli kelimeler (*atlārka, çık□ardān, dedīne* vb. EİSİA; *hazurladuktan, işütmeyen, görmesini* vb. ZİDİA) fiil sayısına dahil edilmemiştir.

Bunun dışında çalışmada “ne” soru zamirinin *et-* yardımcı fiili ile oluşturulmuş *nāP-* (ne etmek ‘doğrusu ne yapmak olmalı’) (25-105 GA), *neT-* (ne etmek) (MAA), *neyT-* (ne etmek) (MAA), *nol-* (ne olmak) (MAA), *nōl-* (ne olmak) (MAA), *nedek* (ne etmek ‘doğrusu ne edek olmalı’) (54/12 GİŞVKİA) gibi kullanımları fiil sayısına dahil edilmekle birlikte birleşik fiil sayısına eklenmemiştir.

1. Yüksek Lisans Tezlerinde Birleşik Fiillerin Ele Alınış Şekli ve Yazım Özellikleri

Araştırmaya konu edinilen yüksek lisans tezlerinde fiiller *apışdır-* (EYA), *aluşturmaḡ* (PMA); birleşik fiil ve yapısındakiler *cılḡak ol-*, *ḡosdiḡ ed-* (EYA) *ahını al-* (YA), *ad fur-* (F) (SVYAA) şekillerinde yazılmış olup bazen de birleşik fiil yapısındaki madde başları *ahlımız ḡıT yiter* (8/18) (TTA) (aklı kıt yetmek), *gaḡıyı bulmuş* (MA) gibi çekimli biçimde yazılmışlardır. Aynı şekilde bazı tezlerde birleşik fiil yapısındaki kargış ve beddua ifadelerinin de *çenen çekile* (çenesi çekilmek) (YA, s. 667), *kıt çekesice* (kıt çekmek) (YA, s. 672) şeklinde mastar eksiz yazıldıkları görülmektedir.

Tezlerin sözlük kısmında birleşik fiil yapısında olmayan yazımlara da yer verilmiştir. Örneğin sözlükte *ğursuna gēt- : kursa git- (34, 52)* (EYA, s. 55) şeklinde verilen yapı metinde "*hiç tahsilim olmayarağ çavış ğursuna ğetdim.*" şeklindedir. Çalışmada bu yapıdaki yanlış değerlendirmeler metne bakılarak kontrol edilmiş ve değerlendirme dışı tutulmuştur. Ancak bazı tezlerde (YA, SVYAA, MAA, BKA) sözlük bölümünde metin ve satır numarası verilmediğinden birleşik fiil olarak verilen yapıların kontrolü metin üzerinden sağlanamamış ve sözlükte verilen şekli ile değerlendirilmiştir.

2. Yüksek Lisans Tezlerinde Birleşik Fiil ve Türleri

Çalışmada yüksek lisans tezlerinde yer alan birleşik fiiller Korkmaz'ın (2017) yapmış olduğu tasnif ve ilgili tezlerin sözlük kısmında verilen anlamları dikkate alınarak aşağıdaki başlıklar altında gruplandırılmıştır. Gruplandırılmada birleşik fiil yapılarının tezlerdeki yazım şekilleri korunmuş ve yardımcı fiiller yıllara göre sıralanmıştır. Ayrıca bu kısımda bazı tezlerde fonetik olarak yanlış yazılan birleşik fiillerin doğru şekilleri yay ayaç içerisinde gösterilmiştir.

3. İsim + Fiil Yapısında Olanlar

3.1. Yardımcı fiille kurulanlar

Bu başlık altında toplanan birleşik fiillerin ortak özelliği kuruluş yönünden bir "yapı birliği" oluşturmalarıdır (Baydar, 2013: 63). Söz konusu yapı birliği anlam yönünden bir birlikteliği içermemektedir. Baydar (2013: 64) isim + yardımcı fiil yapısındaki bu kullanımlarda *et- ve ol-* yapılarını *i-* fiili gibi yüklemleştirici unsur kabul etmekte ve anlam ilişkisi oluşturmadıkları gerekçesi ile birleşik fiil saymamaktadır. İsim unsurunun birden fazla oluşu bu yapıların fiilde istem ile de açıklanamayacağına işaret etmektedir.

Tezlerin sözlük kısmında birleşik fiillerin yazımında daha çok *et-*, *ol-* yardımcı fiilli yazımlara yer verilirken *bul-*, *yap-*, *kıl-* ve *eyle-* yardımcı fiillerine daha az yer verilmiştir. Tarihî Türk lehçelerinde *bol-* / *ol-*, *kıl-*, *et-/ it-*, *bul-*, *tap-*, *eyle-* yardımcı fiilleri ile birleşik yapılar oluşturan 'vefat' kelimesi (Abik 2005: 16) ağızlarda daha çok *et-* yardımcı fiili ile birleşik fiil oluşturmuştur. *vefat et-* birleşik fiili ağızlarda birden fazla telâffuzla karşılanmıştır. Ağızlarda *et-* ve *ol-* yardımcı fiilleri ile oluşmuş yardımcı fiillerde isim unsuru yazı diline paralel olarak çoğunlukla Doğu kökenli yabancı kelimelerdir. Batı kökenli kelimeler (*ipotek* (Fr.), *not* (Fr.), *volta* (İtalyanca), *trampa* (Rum), *işmar* (Ermenice) vb.) daha azdır.

3.1.1. Et- yardımcı fiilli birleşik fiiller

Tamlayıcıların önemli bir kısmı Arapça ve Farsça kökenlidir. Ses değişiklikleri haricinde Standart Türkiye Türkçesindeki kullanımlarından farklı değildir (Sev, 2001).

3.1.1.1. Standart Türkiye Türkçesi ile aynı olanlar

riayed ed- (27, 16 EYA), *şak etmek* (şakketmek) (YA), *çeñçeñ et-* (çan çan etmek) (SVYAA), *mefât et-* (SVYAA), *istimlak □ _ etmek* (21/53 KİTİVKA), *mefat _ etmek* (1/33 KİTİVKA), *ameled _ ed-* (30-4 GA), *´dāfed ed-* (23-215 GA), *esgeriyē ed-* (askerlik yapmak) (43-34 GA), *fet _ eT-* (17-20 GA), *ğabul _ ed-* (26-83 GA), *ğabül _ eT-* (1-78 GA), *halled-* (26-49 GA), *hayred-* (hayır işlemek) (24-19 GA), *hızmad _ ed-* (32-139 GA), *hizmât _ ed-* (9-118 GA), *hücum _ ed-* (26-156 GA), *ilhāf _ ed* (itlaf etmek) (37-64 GA), *intār _ ed-* (43-35 GA), *māfed-* (mahvetmek) (25-10 GA), *mefa _ aT _ ed-* (13-60 GA), *mu _ ane*

ed- (muayene etmek) (35-470 GA), *noT ed-* (37-50 GA), *seFk ed-* (36-18 GA), *tākib ed-* (27-78 GA), *tamā ed-* (tamah etmek) (33-187 GA), *teşebūs ed-* (33-87 GA), *tevkiv eT-* (26-66 GA), *vafād eT-* (27-86 GA), *haKgeT- / haKget-* (MAA), *mahfeT-* (MAA), *meFeT-* (MAA), *meffeT-* (MAA), *mafediyo* (mahvetmek) (SA), *iba et-* (hibe etmek) (56/114 GİŞVKİA), *irād etmek* (rahat etmek) (16/75 KDİVÇA), *af et-* (333 KA), *ak□aret et-* (hakaret etmek) (495 KA), *allet-* (halletmek) (559 KA), *dāvat et-* (481 KA), *fēsēdil-* (feshedilmek) (475 KA), *gōş et-* (539 KA), *ipotek ettir-* (496 KA), *islah et-* (359 KA), *iyāde et-* (530 KA), *izā et-* (484 KA), *k□abil et-* (315 KA), *k□ayīb et-* (327 KA), *māf et-* (318 KA), *mefāt et-* (552 KA), *müdārā et-* (müdafa etmek) (506 KA), *müracāt et-* (498 KA), *müsāde et-* (336 KA), *tefin et-* (defnetmek) (357 KA), *tenkit et-* (484, 497 KA), *zān et-* (331, KA), *zuhur et-* (352 KA), *ēyi ed-* (MA), *mahfet-* (mahvetmek) (15/33 MA), *marak it-* (10/43 MA), *mefat et-* (8/26 MA), *taksim ed-* (6/32 MA), *tasviye id-* (tasfiye etmek) (14/24 MA), *telēşe ed-* (telaş etmek) (26/16 MA), *zarf ét-* (sarf etmek) (15/36 MA), *mayn et-* (muayene etmek) (1/1 BMİVKA), *tranpe et-* (trampa etmek) (1/6 PMA), *befat ediyir* (vefat etmek) (11/22 AİDİA), *işmar et-* (AİDİA), *mapıs ettiler* (hapsetmek) (VIII/120 AİDİA), *savk□ et-* (12/314 HTA), *şik'āt ediler* (şikayet et-) (XVIII/74 EİSİA), *mefāt eT-* (11/13 TTA), *zulum eT-* (zulmetmek) (1/14 TTA), *alışveriş éd-* (30/24 VSA), *askerlīg ét-* (16/40 VSA), *beduva éd-* (beddua etmek) (44/48 VSA), *bedduva ét-* (32/9 VSA), *defēt-* (14/2 VSA), *devam éd-* (41/34 VSA), *dua éd-* (39/55 VSA), *effet-* (9/33 VSA), *emrēt-* (39/59 VSA), *farh éd-* (43/14 VSA), *farh ét-* (28/95 VSA), *ğarğış éd-* (14/60 VSA), *göç ét-* (18/46 VSA), *h̄arman éd-* (7/40 VSA), *h□ek□aret éd-* (7/10 VSA), *h□ek□aret eT-* (7/11 VSA), *h̄erman éd-* (35/34 VSA), *ışpat ēy-* (ispat etmek) (6/29 VSA), *ibadet éd-* (39/52 VSA), *ik'āmet ed-* (1/1 VSA), *ik□na éd-* (45/53 VSA), *ik□na ét-* (45/52 VSA), *k□arğış éd-* (14/43 VSA), *k□arğış ét-* (14/45 VSA), *k□aybet-* (18/7 VSA), *merah éd-* (40/14 VSA), *móhebbet et-* (7/102 VSA), *mu'ane éd-* (45/215 VSA), *muhaceret éd-* (1/2 VSA), *muvaffaK□ eT-* (39/85 VSA), *sohbet éd-* (37/97 VSA), *sohbet ed-* (35/63 VSA), *söhbət et-* (7/102 VSA), *söybet éd-* (35/62 VSA), *tēslim éd-* (19/49 VSA), *teşek'ır éd-* (13/32 VSA), *teşekkül éd-* (teşekkür etmek) (16/46 VSA), *tezahür ét-* (41/51 VSA), *vefat ét-* (40/18 VSA), *vefat eT-* (45/14 VSA), *yēmin éd-* (16/16 VSA), *yemmun éd-* (36/137 VSA), *yolçi éd-* (30/64 VSA), *z'ened-* (zannetmek) (7/27 VSA).

3.1.1.2. Standart Türkiye Türkçesinden farklı olanlar

Standart Türkiye Türkçesinden farklı yapıdaki birleşik fiilli yapılar tez yazarları tarafından şöyle anlamlandırılmıştır:

ğosdig ed- (gösteriş yapmak) (34, 121 EYA), *kaç ed-* (sebzelerin kurutulması) (61, 23 EYA), *mencilis ed-* (toplanmak) (03, 124 EYA), *atep Etmek* (sitem etmek) (YA), *bibiş etmek* (çiş yapmak) (YA), *kaşmer etmek* (alay konusu etmek) (YA), *cip edeme-* (düzenini durumunu bozamamak) (32-81 GA), *ğada iv ed-* (kadayıf etmek) (23-197 GA), *ger eT-* (gergin duruma getirmek, örtmek) (28-114 GA), *k□ırk□ını eT-* (bir kişinin ölümünü izleyen kırk günde veya daha sonrası günlerde yapılan yemekli yas töreni) (23-51 GA), *tēdi eT-* (seçmek) (9-192 GA), *yavız ed-* (yardımcı olmak, hoş karşılamak) (21-43 GA), *k'aheng eT-* (çapalamak) (MAA), *örf et-* (örf etmek, kızmak) (495 KA), *lec etmek* (itiraz etmek, tartışmak) (PMA), *telbis etmek* (Ekilecek yahut yeni ekilmiş tarlayı sulamak, sulama suyunun ve yağmurun tohum seviyesine kadar toprağa işlemesi) (PMA), *tī ed-* (tığ etmek; samanları bir araya getirmek) (18/57 TTA), *bağ éd-* (bağlamak) (36/13 VSA), *hoşluğ eT-* (hoşluk etmek) (4/37 VSA), *t'ab*

éd- (tab etmek; tahammül etmek, sabretmek) (39/41 VSA), *taya éd-* (dayamak, yığmak, üst üste yağmak, yığın yapmak) (36/14 VSA).

3.1.2. Olmak yardımcı fiilli birleşik fiiller

Ol- (< bol-) yardımcı fiilli birleşik fiiller ağızlarda et- yardımcı fiilli kadar yaygın değildirler. Çalışmada *ol-* yardımcı fiilli birleşik fiillerin Standart Türkiye Türkçesi ile büyük ölçüde benzerlik gösterdiği ve yazı dilinde kullanılmayan bazı birleşik fiillerin ağızlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Genellikle *isim + ol-* yardımcı fiilli ile kurulmuş olup isimler çoğunlukla Arapça kökenlidir.

3.1.2.1. Standart Türkiye Türkçesi ile aynı olanlar

Yazı dili ile paralellik gösteren kullanımlar şunlardır (Kaya, 2007): *tez ol* (tez olmak) (YA), *ğaylol-* (kaybolmak) (25-50 GA), *ilâzım ol-* (1-144 GA), *mâçup ol-* (1-124 GA), *mûtec ol-* (22-290 GA), *sa ol-* (1-128 GA), *sâ ol-* (19-237 GA), *têris ol-* (24-88 GA), *toğ ol-* (17-77 GA), *mahfol-* (MAA), *meffol-* (MAA), *mefol-* (MAA), *muhayet ol-* (MAA), *muhiyet ol-* (MAA), *ğark ol-* (353 KA), *mâlub ol-* (355 KA), *sâ ol-* (306, 345, 385, 459, 521, 522 KA), *sav ol-* (399 KA), *mâfol-* (mahvolmak) (15/37 MA), *muhâT ol-* (mukayyet olmak) (19/34 TTA), *zayi olmaz* (16/45 KDİVÇA), *‘acız ol-* (4/44 VSA), *ğaybol-* (33/67 VSA), *ğurban ol-* (47/31 VSA), *hoş ol-* (41/17 VSA), *k ayböl-* (18/10 VSA), *tanıt ol-* (20/1 VSA), *yardımcı ol-* (8/40 VSA).

3.1.2.2. Standart Türkiye Türkçesinden farklı olanlar

cılkaç ol- (cıvık olmak) (15, 32 EYA), *mahâl olma-* (bir işe yaramamak) (53, 89 EYA), *avsunlu olmak* (okunmuş olmak, efsunlu olmak) (YA), *haşşeler ola* (şaşıran birinin söylediği söz, bir çeşit şaşıрма ünlemi) (YA), *ıstıfil ol* (ne hâlin varsa gör, istediğini yap) (YA), *çivd ol-* (çift olmak) (42-131 GA), *çoğ ol-* (13-64 GA), *çoh ol-* (36-77 GA), *ğatığ ol-* (katık olmak) (36-429 GA), *mehâl ol-* (meyil olmak; uygun olan, ilgi duyulan yer) (36-85 GA), *soη ol-* (36-171 GA), *toğ ol-* (17-77 GA), *silsitir ol-* (kaybolmak, yok olmak) (MAA), *tūrāb ol-* (toprak olmak) (16/60 KDİVÇA), *sem ol-* (sersem olmak) (12/53 BMİVKA), *kec ol-* (1/84 VSA).

3.1.3. Yapmak yardımcı fiilli birleşik fiiller

tras yap- (tinas yapmak) (46-3 GA), *ğavğa yaP-* (MAA), *israf yap-* (506 KA), *gazuk yapmak* (3/10 MA), *çömçe yap-* (kepçe, kaşık yapmak) (TTA), *tanışık yap-* (BMA), *bağ yap-* (bağlamak) (36/13 VSA), *bor yap-* (45/247 VSA), *esgerlîh yap-* (46/7 VSA), *esKerlîh yap-* (45/217 VSA)

3.1.4. Kılmak yardımcı fiilli birleşik fiiller

namaz gıl- (39/51 VSA)

3.1.5. Eylemek yardımcı fiilli birleşik fiiller

zâr eyle- (eziyet etmek) (382 KA), *pêşman eyle-* (14/83 VSA), *ğanaat eyle-* (33-75 VSA).

3.2. Asıl fiillerle kurulanlar

3.2.1. İsim + fiil yapısında oluşturulanlar

cimirig at- (53, 111 EYA), *çevri isle-* (32, 67 EYA), *ğayıl gel-* (12, 16 EYA), *muḳāt işle-* (62, 39 EYA), *peşleg çevir-* (08, 272 EYA), *ahcısı tutmak* (YA), *anarya gitmek* (YA), *bıçak çalmak* (YA), *boğazı düşmek* (YA), *böğalek tutmak* (YA), *süt çalmak* (YA), *tekavüte ayrılmak* (YA), *bay ver-* (SVYAA), *kös gel-* (SVYAA), *adı batmak* (7/1 KİTİVKA), *altından aldırmak* (12/82 KİTİVKA), *dakın atmak* (takı atmak) (12/8 KİTİVKA), *dalkın vermek* (12/81 KİTİVKA), *dırnak kırılmak* (1/35 KİTİVKA), *kütük dökmek* (12/66 KİTİVKA), *mehir görmek* (12/14 KİTİVKA), *mundar ölmek* (12/54 KİTİVKA), *saç kırılmak* (1/35 KİTİVKA), *telufun çekmek* (12/59 KİTİVKA), *yayık yaymak* (10/13 KİTİVKA), *zoba silmek* (12/30 KİTİVKA), *abdas al-* (22-271 GA), *açık durmak* (33-233 GA), *avkad dud-* (32-72 GA), *dayaklık ver-* (36-240 GA), *demem isde-* (demek istemek) (25-69 GA), *domaT atdır-* (21-33 GA), *eT gavıT-* (21-17 GA), *pasiv gel-* (24-103 GA), *pusad çık ar-* (11-155 GA), *randuman olma-* (12-42 GA), *saS cal-* (saz çalmak) (37-47 GA), *saz cal-* (37-45 GA), *tekmil ver-* (9-195 GA), *tesbik göy-* (6-78 GA), *uruba kes-* (4-32 GA), *uza geT-* (uzağa gitmek) (42-39 GA), *yahıyayaK gel-* (13-46 GA), *baḳluva bāla-* (MAA), *baḳluva bağla-* (MAA), *dolama dola-* (MAA), *eKmeK ye-* (MAA), *gevüş getir-* (MAA), *has al-* (MAA), *has al-* (MAA), *bozguna çal-* (2/12 GİŞVKİA), *kem çal-* (31/27 GİŞVKİA), *peşşe gacır-* (29/20 GİŞVKİA), *sini bağla-* (16/5 GİŞVKİA), *abdez al-* (548 KA), *alay tutun-* (halay tutunmak) (563 KA), *çapa jaz-* (383 KA), *çıraklar yak-* (557 KA), *der ā k ur-* (dergah kurmak) (557 KA), *istifa ver-* (494 KA), *māni at-* (563 KA), *mārum k al-* (474 KA), *musāde al-* (müsaade etmek) (526 KA), *saS çal-* (498 KA), *semā dön-* (semah dönmek) (538, 557 KA), *soal sor-* (559 KA), *tayin aTan-* (570 KA), *āguş yom-* (23/33 MA), *bebeg kırkla-* (16/20 MA), *elē belē-* (10/42 MA), *gına gurtla-* (kına kutlamak) (28/7 MA), *gura çek-* (22/23 MA), *okulu çek-* (24/15 MA), *öküzü goş-* (27/18 MA), *purçak yom-* (burçak yolmak) (23/33 MA), *yayık döv-* (23/17 MA), *yuka yaz-* (yufka yazmak) (7/1 MA), *davar sahla-* (3/28 PMA), *duvar çırpmaK* (12/21 PMA), *livinş çal-* (12/61 PMA), *balya çek-* (14/4 TTA), *baKgal çalışdır-* (18/64-65 TTA), *bāhuru yatır-* (12/18 TTA), *bosdan bekle-* (10/15 TTA), *çocuḳ úsdünden ol-* (çocuk doğururken ölmek) (3/21 TTA), *dul al-* (3/20 TTA), *düzen dúz-* (7/67 TTA), *gelin gıza gel-* (erkek evinin gelini görmeye gelmesi) (3/52 TTA), *ğonaḳ al-* (gelin tarafının erkek tarafını misafir etmesi) (3/68 TTA), *ğonaḳ gondul-* (konak kondurmak) (17/45 TTA), *ğoyun kırk-* (16/52 TTA), *harman savur-* (18/62 TTA), *harman ahTar-* (22/46 TTA), *k ohTe dók-* (köfte dökmek, köfte harcını yuvarlak hâle getirmek) (18/28 TTA), *ō reTmen çih-* (öğretmen olmak) (20/47 TTA), *óteberi al-* (alışveriş yapmak) (3/67 TTA), *saman dıḳ-* (samanlığı saman taşımak) (8/8 TTA), *sap çek-* (biçilmiş ekini harmana taşımak) (18/51 TTA), *un ūT-* (un öğütmeK) (28/76 TTA), *yazdan gel-* (yazıdan gelmek) (2/2 TTA), *yolma yol-* (arpa, buğday, nohut, mercimek vb. ürünleri tarladan toplamak) (17/3 TTA), *bā attu* (dal atmak; kabağın dal atması) (11-10 ZİDİA), *eline çociği gel-* (çocuk doğurmak) (BMA), *ac gal-* (33-52 VSA), *askere gét-* (45-217 VSA), *buş durma-* (45-223 VSA), *cevab vèr-* (7-133 VSA), *esgere gét-* (46-6 VSA), *firset vèr-* (39-35 VSA), *ğiciK al-* (30-33 VSA), *ğoyın sahlı-* (4-5 VSA), *h ali toḳu-* (31-10 VSA), *háyvan baḳ-* (3-13 VSA), *h eyvan sahlı-* (39-30 VSA), *hına biraḳ-* (14-34 VSA), *hıne biraḳ-* (14-23 VSA), *h ıne yak-* (14-28 VSA), *hıne yah-* (1-17 VSA), *merah bas-* (1-6 VSA), *nehre çalḳa-* (8-7 VSA), *ón eli-* (un elemek)

(44-2 VSA), *şöfêrlük yaP-* (1-3 VSA), *törpağa salla-* (14-72 VSA), *toprah tök-* (46-15 VSA), *yemeg yap-* (14-29 VSA), *yemeg yi-* (21-153 VSA), *yemeh yi-* (14-13 VSA), *zeh□met çek-* (18-60 VSA).

3.3. Kargış ve Beddua Yapılarında Birleşik Fiiller

Bu yapıdaki birleşik fiillerde de kalıplaşmış bir durum söz konusudur. Yan yana gelen kelimeler arasında anlamca bir bütünleşme ve kaynaşma söz konusu olup yazılı dilden farklı olarak tezlerde sözlük kısmında bu yapılara daha çok çekimli şekilde yer verilmiştir.

çenen çekile (çenesi çekilmek) (YA), *kıt çekesice* (kıt çekmek) (YA), *eceller bükmek* (6/ 46 KİTİVKA), *ğaralar ğusmak□* (6/46 KİTİVKA), *nālet□olsun* (lanet olmak) (VIII/152 AİDİA), *başan kül ēl-* (başını kül eylemek; Bir kişinin ölmesini temenni ederek "kabrinde başına toprak dökeyim" anlamında bir beddua) (37-93 VSA), *başan kül ēyli-* (37-93 VSA).

4. Fiil + Fiil Yapısında Olanlar

4.1. Tasvir fiilleri

Osmanlı Türkçesinde *efâl-i tasvîriyye* (Topaloğlu, 2019: 126); Türkiye Türkçesinde *tasvir fiili*, *birleşik fiil*, *ulaçlı birleşik fiil*, *özel birleşik eylem*, *birleşik eylem*, *karmaşık fiil* (Özçelik, 2002: 820-821); *betimlemeli fiil* ve *tasvirî fiil* terimleri ile karşılanmıştır (Topaloğlu, 2019: 126). Bu yapıdaki fiiller yazı dili ile paralellik göstermekte olup *asıl fiil + zarf-fiil + yardımcı fiil* yapısındadırlar. İncelenen tezlerin sözlük kısmında bu yapıdaki birleşik fiiller genellikle *ver-* yardımcı fiili ile tezlilik anlamı ile oluşturulmuş olup az miktarda ise *koy-* yardımcı fiili sürerlik anlamı ile kullanılmıştır. İncelenen ağız bölgeleri içerisinde Burdur Gölağzı'nda tezlilik işlevli tasvir fiilleri ağız bölgesinin bir özelliği olarak daha çok kullanılmıştır.

alınū- (alınvermek) (28-187 GA), *alū* (alınvermek) (15-8 GA), *anladū-* (anlatıvermek) (19-17 GA), *arā□u-* (arayıvermek) (14-130 GA), *bıçarı ver-* (biçivermek) (36-215 GA), *bırak□ū* (bırakıvermek) (3-30 GA), *binū-* (binivermek) (10-96 GA), *bişirirū-* (pişirivermek) (43-31 GA), *bölünū-* (bölünüvermek) (27-219 GA), *çak□ō-* (çakıvermek) (14-111 GA), *çeküv-* (çekivermek) (34-105 GA), *çile ü-* (çileyivermek) (28-32 GA), *çilēve-* (çileyivermek) (22-221 GA), *çoKaşū-* (çöküşüvermek) (16-4 GA), *da □ıdv-* (dağıtıvermek) (24-22 GA), *dak□ıw-* (takıvermek) (19-201 GA), *dak□ıw-* (takıvermek) (34-105 GA), *dak□ū-* (takıvermek) (9-215 GA), *depū-* (tepiivermek) (17-114 GA), *de □ü-* (deyiivermek) (27-156 GA), *devū-* (deyiivermek) (10-8 GA), *deyū-* (deyiivermek) (28-6 GA), *dikū-* (19-112 GA), *dñv-* (deyiivermek) (4-156 GA), *diyiv-* (deyiivermek) (27-37 GA), *dutū-* (tutuvermek) (27-304 GA), *dür-* (edivermek) (27-175 GA), *edū-* (edivermek) (1-21 GA), *ekū-* (ekivermek) (19-112 GA), *emzîrū-* (emzirivermek) (22-7 GA), *ğatuv-* (katıvermek) (6-32 GA), *geçü-* (geçivermek) (26-189 GA), *gelivi-* (gelivermek) (8-61 GA), *gelü-* (gelivermek) (4-135 GA), *giriv-* (girivermek) (42-82 GA), *ğövvur-* (koyuvermek) (45-8 GA), *ısrıvve-* (ısrıvermek) (35-156 GA), *ısde □ü-* (isteyivermek) (19-85 GA), *k□alk□ıw-* (kalkıvermek) (23-124 GA), *kesū-* (kesivermek) (4-10 GA), *kēyme □ü-* (giymeyiver-) (16-38 GA), *olū-* (oluvermek) (12-29 GA), *sok□ıw-* (sokuvermek) (34-105 GA), *söküv-* (söküvermek) (34-105 GA), *üleşdürü-* (üleştiriivermek)

(29-27 GA), *yanū-* (yanıvermek) (19-250 GA), *yapū-* (yapıvermek) (25-85 GA), *yörüive-* (yürüyüvermek) (22-133 GA), *kesiverin* (13/10 SA), *vuruvir-* (52/34 SA), *yağwēse* (2/187 SA), *annadiver-* (5/73 KDİVÇA), *deyebil-* (17/25 KDİVÇA), *deyever-* (19/13 KDİVÇA), *deyiver-* (K9/3 DİVÇA), *deyver* (7/89 KDİVÇA), *dutuveri* (14/38 KDİVÇA), *ğajıver* (14/42 KDİVÇA), *acabhyve-* (acayıpleyivermek) (25/17 MA), *açago-* (açakoymak) (10/5 MA), *alago-* (alakoymak, aladurmak) (10/5 MA), *binivór-* (binivermek) (9/41 MA), *işledivór-* (işletivermek) (10/10 MA), *salvor-* (salıvermek) (26/35 MA), *tophyvi-* (toplayıvermek) (26/23 MA), *zehiliyvör-* (zehirleyivermek) (14/31 MA).

4.2. Asıl Fiil + zarf-fiil + asıl fiil yapısında oluşturulanlar

Tezlerin sözlük kısmında bu yapıdaki birleşik fiillere oldukça az yer verilmiştir.

çek gétmek (çekip gitmek) (12/32 KİTİVKA), *sāb ğéd-* (sağıp gitmek) (9-290 GA)

5. Deyim Yapısında Olanlar

Ağızlarda bu yapıdaki birleşik fiiller artık deyimleşmiş olup *isim + isim unsuru, fiil+ yardımcı fiil* yapısında olup bu yapıdaki birleşik fiillerde isim unsurunun özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı görevinde kullanıldığı da görülür (Öztürk, 2018: 46).

Anlamca kaynaşmış, deyimleşmiş yapıdaki bu kullanımlarda tasvir fiillerinde olduğu gibi bir “anlam birliği” söz konusudur (Baydar, 2013: 64). Karahanlı Türkçesinde ‘utanmak’ manasına kullanılan *ar tut-* deyimini (Şen, 2017: 70) günümüz Konya ağzında *ar ğ etmek* (2/95 KİTİVKA), ‘bağdaş kurmak’ manasına kullanılan *bagdaş il-* deyimini *bādaş ğurmak* (16/34 KİTİVKA) şeklinde yaşamaktadır. Zaman içerisinde söz konusu deyimlerde yardımcı fiil değişime uğramıştır.

Standart Türkiye Türkçesindeki *ad/isim koymak/takmak/vermek* deyimini Kayseri Sarız ağzında *ad fur-* (SVYAA), *arına dokunmak/gitmek* deyimini Konya Taşkent ağzında *ar ğ etmek* (2/95 KİTİVKA), *gık dedirtmemek/dememek* deyimini Burdur Gölhisar ağzında *dıK ğ deme-* (2-137 GA), *kanı ısınmak* deyimini Gölhisar ağzında *ğan ğılma-* (1-149 GA), *aforoz etmek/aforoz edilmek* deyimini Kırklareli Kofçaz ağzında *aforoz ol-* (447 KA), *ğün/tan, şafak atmak/ağarmak* deyimini Kofçaz ağzında *ğün şavk ğıla-* (513 KA), Bolu Mengen ağzında *kocaya gitmek* deyimini *ğocaya vā-* (3/2 MA), *aklı kısa/kıt* deyimini Kayseri Tomarza ağzında *ağlımız ğıT yiter* (*aklı kıt yetmek*) (8/18 TTA), *nöbet beklemek/tutmak* deyimini Bursa Mustafakemalpaşa ağzında *nöbet vur-* (BMA), *kanaat getirmek* deyimini Van Saray ağzında *ğanaat ğyle-* (33-75 VSA), *kadrini bilmek* deyimini *k ğadrini tut-* (37-57 VSA), *saygı duymak/beslemek* deyimini *saygı tut-* (44-22 VSA), *hayrete düşmek, hayretler içinde kalmak* deyimini *te’eccüb ğal-* (39-42 VSA), *tesbih çekmek* deyimini *tezbēh ğt-* (tesbih etmek) (14-13 VSA) şeklinde karşılanmıştır (Yurtbaşı, 2012; Sinan, 2015).

5.1. Standart Türkiye Türkçesinden farklı olanlar

arlı akıllı oturmak (YA), *başı kirlenmek* (YA), *çene kızdırmak* (YA), *ad fur-* (SVYAA), *ğada al-* (SVYAA), *yenge bin-* (SVYAA), *apış ğurmak* (16/34 KİTİVKA), *ar ğ etmek* (2/95 KİTİVKA), *ödü sıtmak* (2/129 KİTİVKA), *çak ğıla çuğula ğeş-* (41-64 GA), *ğale edinme-* (34-142 GA), *hunāl ğt-* (1-

82 GA), *mazaraT bul-* (1-141 GA), *mehel gör-* (11-140 GA), *turşu çine-* (2-88 GA), *efğan ğal-* (SA), *garşu gid-* (32/63 GİŞVKİA), *aforoz ol-* (447 KA), *gün şavk□la-* (513 KA), *ırāzi ol-* (531 KA), *rāzi ol-* (335 KA), *gov götür-* (25/32 MA), *magamina bak-* (10/40 MA), *túñe gel-* (MA), *yatak galdu-* (yatak kaldırma adeti; önceleri gerdek gecesinden sonraki sabah köyden iki üç yaşlı kadın gelinle damadın yattığı yatağı görmeye gelirlermiş, damat yatağın üzerine para koyarmış, parayı yatağı görmeye gelenler alırlarmış) (25/25 MA), *denk şeng olmah* (PMA), *kij vıf etmek* (PMA), *purkaş/purkaş etmek* (PMA), *ğonuşuĥ yapıyór* (sohbet etmek) (VII-177 AİDİA), *k□urum k□ur-* (12/191 HTA), *aĥlımız ğiT yiter* (aklı kut yetmek) (8/18 TTA), *başı bozul-* (19/42 TTA), *dāñişik id-* (komşuların günlük sütlerini peynir için birbirlerine vermeleri) (39/32 TTA), *dāşik yap-* (12/20 TTA), *dışlıĥ ver-* (1/6 TTA), *eli çih-* (Irgatın bir seferde biçtiği ekin miktarını bitirmesi) (16/5 TTA), *mala dús-* (büyükbaş hayvan bakmaya yönelmek) (9/77 TTA), *oĥlā salla-* (oklava sallamak, oklava ile bir şeyler açmak, iş yapmak) (17/16 TTA), *yenge bin-* (38/52 TTA), *yinge ğiT-* (eskiden erkek tarafının atla gelin almak üzere gelin evine gitmesi) (34/2 TTA), *arantsız ğalma-* (BMA), *bana diyene yetme-* (BMA), *çay çek-* (BMA), *k□afasız k□al-* (cahil olmak) (BMA), *k□ama k□ak□-* (düğünlerde tahtaya anı bırakma eylemi) (BMA), *k□uk□umav gibi oturup dur-* (BMA), *lambayı öldür-* (BMA), *nöbet vur-* (BMA), *çift K□aldır-* (39-20 VSA), *ğuru canlı yaşı-* (kuru canlı yaşamak) (33-50) (VSA), *k□adrini tut-* (37-57 VSA), *k□afada k□almı-* (kafada kalmamak) (39-7 VSA), *k□ırĥını dök-* (16-28 VSA), *kötan ğoş-* (39-18 VSA), *razi ol-* (40-26 VSA), *razi os-* (3-8 VSA), *razzi öl-* (16-13 VSA), *sayğı tut-* (44-22 VSA), *te'eccüb ğal-* (39-42 VSA), *yaşmah tut-* (21-102 VSA).

5.2. Standart Türkiye Türkçesi ile aynı olanlar

İnceleme konusu ağızlarda yer alan deyimlerin bir kısmı Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan deyimlerle örtüşmektedir (Yurtbaşı, 2012; Sinan, 2015; Öztürk, 2018):

ahını almak (YA), *ne halt etmek* (halt etmek) (YA), *çir aç-* (SVYAA), *ıras getir-* (SVYAA), *bādaş ğurmak□* (16/34 KİTİVKA), *ğafāyi dak□mak□* (1/41 KİTİVKA), *türkü çarmak□* (14/9 KİTİVKA), *canı isde-* (36-91 GA), *deK gel-* (denk gelmek) (18-59 GA), *dıK□ deme-* (gık dememek) (2-137 GA), *ğan ālā-* (1-94 GA), *ğan ılı-* (kanı ısınmak) (1-149 GA), *ğirğır geç-* (4-144 GA), *hora geç-* (27-189 GA), *ıras getir-* (19-279 GA), *volta at-* (34-35 GA), *yoğurT çal-* (MAA), *yoğurt çal-* (MAA), *ras gel-* (66/7 GİŞVKİA), *irezil etmek* (KDİVÇA), *ak□ tanı-* (hak tanımak) (501 KA), *boj ver-* (boş vermek) (343 KA), *ihtiyaj duy-* (570 KA), *or gör-* (hor görmek) (560 KA), *rābet göster-* (330 KA), *şeyit dús-* (533 KA), *vuk□ū bul-* (355 KA), *çift sür-* (7/8 MA), *ğafıyn bulmuş* (kafayı bulmak) (5/13 MA), *ğocāya vā-* (3/2 MA), *çüt sürmek* (13/37 PMA), *fit vermek* (29/81 PMA), *aduğa ğurban oĥıym* (kurban olmak) (X/1-2 AİDİA), *den ğelmiş* (denk gelmek) (VI/163 EİSİA), *baş gel-* (18/68 TTA), *çiT sür-* (3/36 TTA), *darda ğal-* (2/49 TTA), *üsdüne gel-* (kuma gitmek) (1/15 TTA), *yola dús-* (16/2 TTA), *çift sür-* (BMA), *sahk□ ver-* (BMA), *baş göz èT-* (39-73 VSA), *dayah ye-* (41-19 VSA), *h□asret ğal-* (18-73 VSA), *h□asret K□al-* (41-32 VSA), *ifadā ver-* (7-76 VSA), *nezer değ-* (21-101 VSA), *nik´ah□ kıy-* (45-68 VSA), *nik´ah□ K□ıy-* (45-73 VSA), *sahyp çih-* (39-43 VSA), *sah□ip çih-* (4-11 VSA), *sef bağlı-* (saf bağlamak) (1-79 VSA), *şaha yap-* (41-13 VSA), *şifa bul-* (28-25 VSA), *tezbèh èt-* (tespîh etmek) (14-13 VSA), *zeval ver-* (45-37 VSA)

Sonuç

Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011) fiillere sözlük birim olarak madde başında yer verilirken birleşik fiillere hem madde başı hem de ilgili kelime açıklanırken ilgili maddenin içinde yer verilmektedir. Örneklendirmek gerekirse Arapça kökenli bazı kelimelerin *etmek, edilmek, eylemek, olmak, olunmak* yardımcı fiilleri ile birleştiklerinde *emretmek, menolunmak, cemetmek, kaybolmak, darbetmek, dercetmek, hamdetmek; affetmek, hissetmek, reddetmek* şeklinde *Türkçe Sözlük*'te madde başı olarak yer aldıkları görülmektedir (TDK, 2011; TDK, 2012: 18). Buna karşılık ilk kelimesinde herhangi bir ses değişikliğine uğramayan ve *etmek, edilmek, eylemek, olmak, olunmak* yardımcı fiilleri ile kurulan *alt etmek, arz etmek, azat etmek, dans etmek, el etmek, göç etmek, ilan etmek, kabul etmek, kul etmek, kul olmak, not etmek, oyun etmek, söz etmek, terk etmek, var olmak, yok etmek, yok olmak* gibi birleşik fiillere ise isim olan kelimenin altında ilgili maddenin içinde yer verilmiştir (TDK, 2011; TDK, 2012: 21). Gökdağ (2009: 223) ikilemeler ve sayılar gibi birleşik fiilleri de birleşik kelime, morfolojik ve leksikolojik bir unsur olarak kabul etmekte ve sabit birleşmeye dayalı birleşik fiillerin kelime grubu sayılmaması gereğini dile getirmektedir. Türkçede bütün kelime gruplarını kapsayıcı ve yeterli nitelikte bir tanım olmadığı gibi kendi içerisinde kuruluş bakımından farklı başlıklar altında gruplandırılabilen kelime gruplarının bütün özelliklerini kapsayan yeterli bir tanımın yapılıp yapılamayacağı da tartışmalıdır (Usta, 2009: 413-421). Buna ilave olarak kelime grubunda kelimeler arasında geçici bir ilişki söz konusu olup kalıcı değil geçici bir anlam birliği söz konusudur. Ercilasun (1984: 48) birleşik fiilleri kelime grubu olarak kabul etmekte ve “İster iki tarafı da fiil olsun, ister bir tarafı isim bir tarafı fiil olsun her birleşik fiil, bir tek kavramı karşılar.” demektedir. Örnek vermek gerekirse *telefon etmek, yok etmek, kör olmak, söz vermek* gibi kavramların dilimizde tek kelimelik karşılıkları yoktur (Karahan, 2004: 39). Ancak uygulamada anlamca kaynaşmış bir yapı sergileyen ve kelime grubu olup olmadığı tartışılan birleşik fiillerin *Türkçe Sözlük*'te (TDK, 2011) bazen madde başı oluşturdukları bazen de ilgili maddenin içerisinde yer aldıkları görülmektedir. Gramatikal dizinde ise bir isim ve yardımcı fiilden oluşmuş bir birleşik fiil, birleşigi oluşturan isim ve yardımcı fiilin altında verilmektedir. Örneğin *dünür ol-* birleşik fiili hem *dünür* hem de *ol-* yardımcı fiilin altında verilmektedir (Akca, 2012: 137). Hazırlanmış ve kullanılış amacı farklı olan ağız sözlüklerinde ve yüksek lisans tezlerinin sözlük kısımlarında uygulamada birleşik fiillere madde başı olarak yer verildiği ve bu geleneğin ağızları konu edinen yüksek lisans tezlerinde devam ettirildiği görülmektedir.

Tez yazarları tarafından sözlük kısımlarında hangi kelimelere yer verildiği genellikle şöyle ifade edilmiştir:

- Yazı dilinde bulunmayan kelimeler
- Kullanımdan düşmüş veya yaygın kullanılan kelimeler
- Yörenin ses özelliklerine göre değişime uğramış kelimeler
- Anlaşılması zor olan kelimeler
- Dikkat çekici kelimeler
- Ses yapısı, şekil bilgisi ve anlamı farklı olan kelimeler
- Derleme dışında yazar tarafından tespit edilmiş kelimeler

Yüksek lisans tezlerinin bazılarında sözlük kısımlarının oldukça özenli bazılarının da özensiz hazırlandıkları görülmektedir. Tezlere ilişkin olarak gerek kelime sayısı gerekse fiil ve birleşik fiillerin sayısı ile ilgili bir ölçüt vermek mümkün değildir. Sözlük kısmı daha çok tez yazarının ulaştığı kaynak kişi, derlemiş olduğu metin ve metin dışı derlemeye dayalı söz varlığına yani elindeki malzemeye göre şekillenmektedir. Bazı tezlerin sözlük kısmında metin ve satır numarası belirtilmezken (YA, SVYAA, MAA, BMA) bazılarında bunlara yer verilmiş, bazılarında da bunların yerine sayfa numarası verilmekle birlikte numaraların örtüşmediği (KA) görülmüştür. Bazı tezlerde de sözlük kısmına ek olarak *Metin Dışı Kelimeler Sözlüğü*'ne (HTA) yer verilirken bazı tezlerde de metin dışı kelimeler sözlük kısmına Md. (TTA) kısaltması ile eklenmiştir.

Sözlük kısmında master şekli ile yazılması gereken birleşik fiilli yapıların çekimli şekillerde yazıldığı (*aduğa ğurban oluyım*: kurban olmak; X/1-2 AİDİA), hatta yanlış yazıldıkları, beddua ve kargış ifadelerinde buna dikkat edilmediği görülmektedir. Kanaatimizce ağızlarla ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinde yukarıda ifade edilen bu eksikler hazırlanacak gramatikal dizinli tezlerle giderilebilir (Karahana, 2012: 135).

Standart Türkiye Türkçesine göre ağızların kendine özgü türetme yapılarının olduğu sözlük kısımlarında açıkça karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 'sohbet etmek' karşılığı ağızlarda *ğonusuh yapıyor* (VII-177 AİDİA), 'kurum kurum kurulmak' yerine *k□urum k□ur-* (12/191 HTA) gibi yapıların kullanıldığı görülmektedir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Çalışmanın bütünü dikkate alındığında tezlerde yer alan ortalama metin sayısı 48, sözlük sayfa sayısı 29, kelime sayısı 822, fiil sayısı 87, birleşik fiil sayısı 26'dır. Toplam kelime sayısı içerisinde fiillerin oranı %11, birleşik fiil oranı %3'tür. Araştırmanın örneklemini oluşturan tezlerin toplam söz varlığı içerisinde toplam fiil oranı % 13,7'dir (Bk. Tablo 1). Sözlüklerde birleşik fiillerin önemli bir kısmını yardımcı fiiller oluşturmaktadır. Yardımcı fiil ile kurulan birleşik fiillerin toplam sayısı 198'dir. *Etmek* yardımcı fiili ile 140, *olmak* yardımcı fiili ile 44, *yapmak* yardımcı fiili ile 10, *kılmak* yardımcı fiili ile 1, *eylemek* yardımcı fiili ile 3 birleşik fiile yer verilmiştir. Asıl fiillerle kurulanlarda *isim + fiil* yapısında olanların sayısı 128, kargış ve beddua yapısında olanların sayısı 7'dir. *Fiil + fiil* yapısındaki tasvir fiillerinde 66, *asıl fiil + zarf-fiil + asıl fiil* yapısında 2 birleşik fiile yer verilmiştir. Deyim yapısında olanların sayısı ise 116'dır.

Tablo 1. İncelenen Yüksek Lisans Tezi Sözlüklerinde Değerlendirme Ölçütleri

Tez Adı	Yılı	Ağız Bölgesi	Metin	Sözlük	Toplam	Fiil	Birleşik	Toplam
			Sayısı	Sayfa Sayısı	Kelime Sayısı	Sayısı	Fiil Sayısı	Fiil Sayısı
EYA	2012	Elmalı ve Yöresi (Antalya)	84	7	190	38	11	49
YA	2012	Yayladağı Ağızı (Hatay)	76	16	400	62	22	84

SVYAA	2013	Sarız ve Yöresi Afşar Ağzı (Kayseri)	34	26	585	39	9	48
KİTİVKA	2013	Taşkent İlçesi ve Köyleri (Konya)	21	38	739	79	23	102
GA	2014	Göhlisar Ağzı (Burdur)	46	56	2400	214	127	341
MAA	2014	Arapgir Ağzı (Malatya)	80	51	2041	290	21	311
SA	2015	Senirkent Ağzı (Isparta)	82	15	810	61	5	66
GİŞVKİA	2015	Şiran ve Köse İlçeleri Ağızları (Gümüşhane)	68	10	538	40	7	47
KDİVÇA	2016	Derebucak İlçesi ve Çevresi Ağızları (Konya)	89	47	1167	75	11	86
KA	2016	Koçaz Ağzı (Kırklareli)	61	39	1277	134	52	186
MA	2017	Mengen Ağızları (Bolu)	33	33	880	125	35	160
BMİVKA	2017	Bartın Merkez İlçe ve Köyleri Ağzı	37	9	260	20	2	22
PMA	2018	Palu Merkez Ağzı	41	8	296	33	11	44
AİDİA	2019	Damal ilçesi Ağzı (Ardahan)	19	25	560	36	6	42
HTA	2020	Halfeti Türkmen Ağzı	38	19	569	38	2	40
EİSİA	2020	Süloğlu İlçesi Ağzı (Edirne)	28	24	457	40	2	42

TTA	2021	Tomarza Türkmen Ağızı (Kayseri)	43	38	635	67	41	108
ZİDİA	2021	Devrek İlçesi Ağızı (Zonguldak)	21	14	280	43	1	44
BMA	2022	Mustafakemal paşa Ağızı (Bursa)	20	27	350	48	12	60
VSA	2022	Saray Ağızı (Van)	47	86	2003	261	117	378
Genel Toplam			968	588	16.437	1.743	517	2.260

Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan atasözü ve deyimlerle ilgili olarak Türk Dil Kurumu tarafından *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* (2016) adlı bir çalışma yayımlanmış olmakla birlikte Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde ağızlar üzerine hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin sözlük kısımlarında birleşik fiiller üzerine yapılacak tarama çalışmaları ile mevcut deyim varlığını artırmak mümkün olabilecektir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Ağız Sözlükçülüğü Bağlamında Yüksek Lisans Tezlerinde Birleşik Fiiller" başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Çalışmada Kullanılan Yüksek Lisans Tezleri ve Kısaltmaları

EVYA : Çoban, E. K. (2012). *Elmalı ve Yöresi Ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

YA : Yurtman, K. (2012). *Yayladağı Ağızı (Metin- İnceleme- Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.

SVYAA : Ayvaz, M. A. (2013). *Sarız ve Yöresi Afşar Ağızı (Fonetik ve Morfolojik İnceleme-Metin-Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.

KİTİVKA : Kocamaz, İ. (2013). *Konya İli Taşkent İlçesi ve Köyleri Ağızı* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

GA : Eryiğit, C. (2014). *Göhlisar Ağızı (Giriş- İnceleme-Metinler-Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

MAA : Olcay, C. B. (2014). *Malatya Arapgir Ağızı (İnceleme-Metinler-Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

- SA** : Şavklı, A. (2015). *Senirkent Ağızı (İnceleme-Metinler-Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- GİŞVKİA** : Ünlü, E. (2015). *Gümüşhane İli Şiran ve Köse İlçeleri Ağızları* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Adıyaman Üniversitesi.
- KDİVÇA** : Kaplan, N. (2016). *Konya Derebucak İlçesi ve Çevresi Ağızları Dil Özellikleri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- KA** : Atıcı, D. (2016). *Koççaz Ağızı (İnceleme-Metinler-Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- MA** : Perçin, Z. T. D. (2017). *Mengen Ağızları (Metin-İnceleme-Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal üniversitesi.
- BMİVKA** : Yıldızöz, R. (2017). *Bartın Merkez İlçe ve Köyleri Ağızı (İnceleme-Metinler-Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Bartın Üniversitesi.
- PMA** : Çanak, F. (2018). *Palu Merkez Ağızı (Giriş-Metinler-İnceleme-Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- AİDİA** : Erbaşı, Y. (2019). *Ardahan İli Damal İlçesi Ağızı* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- HTA** : Özer, A. (2020). *Halfeti Türkmen Ağızı (Giriş-İnceleme-Metinler-Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- EİSİA** : Gür, D. Ş. (2020). *Edirne İli Süloğlu İlçesi Ağızı (İnceleme-Metinler-Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya üniversitesi.
- TTA** : Kaya, B. (2021). *Tomarza Türkmen Ağızı (İnceleme-Metinler-Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- ZİDİA** : Gülaydın, M. F. (2021). *Zonguldak İli Devrek İlçesi Ağızı* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi.
- BMA** : Coşkun, D. (2022). *Bursa Mustafakemalpaşa Ağızı* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- VSA** : Ankay, N. (2022). *Van Saray Ağızı (İnceleme/Metin/Sözlük)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Kaynakça

- Abik, A. D. (2005). Türkçede 'vefat' Kelimesi ve Yardımcı Fiilleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 13-28.
- Akbaba, D. E. (2007). Türkiye Türkçesinde Yapısında İsim-Fiil Bulunan Birleşik Fiiller. *Dil Araştırmaları*, (1), 83-95.
- Akca, H. (2012). Ağız Çalışmalarında Gramatikal Dizin Hazırlarken Karşılaşılan Sorunlar. *Türkbilig*, (24), 121-142.
- Baydar, T. (2013). İsim + Yardımcı Fiiller Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (49), 55-66.
- Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* (2016). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cin, A., ve Genç, S. (2017). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nün Ters Dizimi*. Şule Yayınları.
- Demir, N., ve Eker, S. (2010). Ankara Ağızları Sözlüğü Örneğinde Ağız Sözlükçülüğü Hakkında Bazı Tespitler. *TDAY-Belleten*, 58(2), 91-102.
- Demiral, A. (2014). *Birleşik Fiil Konusundaki Yaklaşımlar, Türk Dil Bilgisi Toplantıları- 1 "Birleşik Fiil" Bildiriler ve Tartışmalar: (6 Haziran 2014 Ankara) [e-kitap] / Yayına Hazırlayanlar: Reşide Gürses, Nevin Balta. Ankara. Türk Dil Kurumu, 2022. <https://www.tdk.gov.tr/turk-dil-bilgisi-toplantilari-i-birlesik-fiil-bildiriler-ve-tartismalar/>*
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-*. Gazi Üniversitesi.
- Gökdağ, B. A. (2009). Birleşik Kelime Olarak İkişlemeler, Sayılar ve Birleşik Fiiller. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi 27-28 Ağustos 2007 UTEK 2007, Bildiriler Türkçenin Söz Dizimi ve Türk Edebiyatında Üslûp Araştırmaları*. (Ed. Hayati Develi). Kültür Üniversitesi.
- Karahan, L. (2004). *Türkçede Söz Dizimi*. Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2012). Ağız Çalışmalarında Bilimsel Niteliğin Korunması Üzerine Birkaç Not. *Turkish Studies*, 7(4), 131-136.
- Kaya, Y. (2007). *Olmak Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2019). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2002). Tasvir Fiillerinde Kullanılan Ekler Üzerine. *Türk Dili*, (610), 820-824.
- Öztürk, D. (2018). *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış-Deyimleşmiş Birleşik Fiiller*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sev, G. (2001). *Etmek Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sinan, A. T. (2015). *Türkçenin Deyim Varlığı*. Kesit Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2019). *Karşılaştırmalı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Dergâh Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Usta, H. İ. (2009). Kelime Gruplarını Nasıl Tasnif Edelim?. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi 27-28 Ağustos 2007 UTEK 2007, Bildiriler Türkçenin Söz Dizimi ve Türk Edebiyatında Üslûp Araştırmaları*. (Ed. Hayati Develi). Kültür Üniversitesi.

Yazım Kılavuzu (2012). 27. Baskı. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*. Excellence Publishing.

Extended Abstract

In Türkiye, while the dictionary sections are handled with a certain seriousness in doctoral theses, in the master's theses that require specialisation, situations such as carelessness, ignoring the issues that a dictionary should carry, and glossing over are encountered. When these theses are examined, the most critical shortcomings in this regard are; not including a glossary and index, not specifying the origin of foreign words in bow brackets, not giving the meaning of the words correctly and adequately, not showing the text and line numbers of the beginning of the article, missing, different or not using translation text marks, not including witnesses, giving less place to compound words. It can be listed as the fact that the word belongs to which district, town, village is not shown in arc brackets. Furthermore, the head of the article is not given together with its equivalent in both dialect and standard language. One of the areas for improvement in this regard is the number of verbs and compound verbs in theses. In dialect dictionaries, which have different purposes of preparation and use, and in the dictionary parts of master's theses, compound verbs are included per item in practice. This tradition is continued in master's theses on dialects. The words that are included in the dictionary parts by the thesis writers are generally as follows:

- Words not found in the written language
- Obsolete or commonly used words
- Words that have changed according to the sound characteristics of the region
- Words that are difficult to understand
- Remarkable words
- Words with different sound structures, morphology and meaning
- Words identified by the author outside the compilation

Regarding the theses, it is impossible to give a scientific criterion for the number of words and the number of verbs and compound verbs. Therefore, the dictionary part is shaped chiefly according to the advisor, the text and non-text compiled vocabulary the thesis author has collected, and the material at hand.

Method

It is a descriptive study that aims to examine only the compound verbs in the dictionary parts of the master's theses prepared for dialects regarding number and spelling features and to group them in terms of structure and meaning. In this study, among 76 theses completed between 2012 and 2022 in the database of the Council of Higher Education National Thesis Center, the subject of Turkey's Turkish dialects is "... dialect (introduction-examination-text-dictionary), ... county dialect, ... county and its villages. Twenty theses, which include the expressions "dialect, ... region and dialect", without grammatical index and non-textual compilation (MDD) words in the dictionary part, were examined within the scope of the study. The population of the study, which is limited to Turkey Turkish dialects, consists of 76 master's theses, and its sample consists of 20 master's theses. The ratio of the sample to represent the universe is 36%. Theses on settlements outside Turkey's borders were not considered in the research.

The sample of the study consisted of Antalya (Elmah and its Region, 2012); Hatay (Yayladağı, 2012); Kayseri (Sarız and its Region, 2013; Tomarza Turkmen dialect, 2021), Konya (Tashkent district and its villages, 2013; Derebucak district and its surroundings dialects, 2016). , Burdur (Göhlhisar, 2014), Malatya (Arapgir, 2014), Isparta (Senyent, 2015), Gümüşhane (Şiran and Köse districts, 2015), Kırklareli (Kofçaz, 2016), Bolu (Mengen, 2017), Bartın (Central district and villages, 2017), Elâzığ (Palu central dialect, 2018), Ardahan (Damal, 2019), Şanlıurfa (Halfeti Turkmen dialect, 2020), Edirne (Süloğlu, 2020), Zonguldak (Devrek, 2021), Bursa (Mustafakemalpaşa, 2021) and Van (Saray, 2022) dialects.

In a master's thesis (TA), non-text words are stated as (Md) in the dictionary part, but these words are not included in the scope of the study. In two theses (EİSİA, ZİDİA), although verbs are included in the dictionary part in inflected form (âlcâm, annadırdı, ârır etc. EİSİA; alîlâ, ârdı, beyenir etc. ZİDİA), they are not included in the scope of the study since no other verb type is included in EİSİA has been done. In the Reverse Syntax (Cin & Genç, 2017) of the Dictionary of Compilation from Folk Dialects in Turkey, the verb-like words (ardalamadan, odunnamadan, usangan, dayangan, etc.) are included at the beginning of the article, but in the examined theses, EİSİA and ZİDİA, the verbs in the dictionary parts are included. The attached words (atlârka, çıkardân, dedîne etc. EİSİA; hazurladuktan, işütmeyen, görmesini etc. ZİDİA) are not included in the number of verbs.

Apart from this, in the study, "ne" was formed with the auxiliary verb of the interrogative pronoun et- nâP- (what to do) (25-105 GA), neT- (to do) (MAA), neYT- (to do) (MAA), nol- (to be what) (MAA), nöl- (what to be) (MAA), nedek (what to do) (54/12 GİŞVKİA) are included in the number of verbs, but not in the number of compound verbs.

Discussion and Conclusions

According to the study's findings, the average number of texts in the theses is 48, the number of dictionary pages is 29, the number of words is 822, the number of verbs is 87, and the number of compound verbs is 26. The rate of verbs in the total number of words is 11%, and the rate of compound verbs is 3%. The ratio of total verbs in the total vocabulary of the theses constituting the research sample is 13.7%. A significant part of compound verbs in dictionaries is auxiliary verbs. The total number of compound verbs formed with auxiliary verbs is 198. 140 with the auxiliary verb to, 44 with the auxiliary verb to be, 10 with the auxiliary verb to do, 1 with the auxiliary verb to make, and 3 compound verbs with the auxiliary verb to do. The number of nouns + verbs in the form of real verbs is 128, and the number of those in cursing and cursing is 7. There are 66 descriptive verbs in the verb + verb structure and 2 compound verbs in the main verb + adverb-verb + main verb structure. The number of idiomatic expressions is 116.

Geliş Tarihi / Received Date

10.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date

16.12.2022

Derinlemesine Okuma ve Yazma Stratejisi: Kuramsal İncelemeden Uygulama Örneklerine Bir Bakış¹

*Close Reading and Writing Strategy: A Look at Practice Examples from Theoretical
Review*

Arzunur AKMAN²

Zeliha Nurdan BAYSAL³

Muhammet BAŞTUĞ⁴

Öz

Öğrenciler, okula başladıkları ilk yıllarda okumayla birlikte yazmayı da öğrenir. Ancak sonraki yıllarda okuma ve yazma becerileri birbirinden bağımsız olarak ele alınır. Hatta yazma becerileri çoğu zaman ihmal edilmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda dil becerilerinin birbiri ile ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Yani okuma becerileri, yazma becerilerini; yazma becerileri de okuma becerilerini etkilemektedir. Bu doğrultuda öğrencilerin dil becerileri geliştirilirken alt beceriler arası bu etkileşim göz önünde bulundurulmalıdır.

Okuma ve yazma becerilerini etkileyen pek çok değişken vardır. Bunlardan biri de strateji kullanımıdır. Okuma ve yazma stratejileri, bu becerileri geliştirmede kullanılan kolaylaştırıcılardan biri olarak görülmektedir. Alan yazında yaş grubu özellikleri, metin türü ve etkinlik amacına göre değişkenlik gösteren pek çok okuma ve yazma stratejisine rastlanmaktadır. Bu stratejilerden biri de “Derinlemesine Okuma ve Yazma” (Close Reading and Writing) dir. Derinlemesine okuma ve yazma stratejisi kullanarak, eleştirel bir bakış açısı ile öğrencinin zor bir metni analiz etmesi ve yazılı bir ürün oluşturması hedeflenir. Metni analiz edebilen, metinden elde ettiği bilgileri kullanabilen öğrencilerin okuryazarlık becerileri de gelişir. Bu açıdan ilkökul Türkçe dersi kapsamında bu çalışmalara yer verilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte 2019 Türkçe Öğretim Programı’nda derinlemesine okuma ve yazma ile ilgili çalışmaların olmadığı görülmektedir. Ayrıca uluslararası literatürde ilkökul düzeyinde derinlemesine okuma ve yazma etkinliklerine yönelik çalışma sayısı sınırlıdır. Ulusal boyutta ise derinlemesine okuma ile ilgili oldukça az çalışma bulunurken; derinlemesine yazma ile ilgili çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, derinlemesine okuma ve yazma stratejisinin temel prensiplerini ortaya koymak, bu etkinlikleri

¹ Bu çalışma, “Okuduğunu Anlama ve Yazma Becerilerinin Geliştirilmesinde Derinlemesine Okuma ve Yazma Yönteminin Etkisi” başlıklı doktora tezinden hareketle hazırlanmış olup Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’nun 26.08.2021 tarih ve 7-19 sayılı kararıyla etik uygunluk izni dahilindedir.

²Sorumlu Yazar; Doktora Öğrencisi-Öğretmen, Marmara Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: arzunurakman@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1189-6127

³ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: znbaysal@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3548-1217

⁴ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: mbastug33@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5949-6966

hazırlarken nelere dikkat edilmesi gerektiği hakkında bilgi vererek çalışma örnekleri sunmaktır. Derinlemesine okuma ve yazma ile ilgili çalışmaların artırılmasının alana katkı sağlayacağı, bu stratejinin kullanılmasıyla öğrencilerin okuryazarlık becerilerini geliştireceği düşünülmektedir. Bu açıdan çalışma, derinlemesine okuma ve yazmaya ilişkin literatürel bilgi içermesi ve somut uygulama örnekleri sunması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Derinlemesine okuma, derinlemesine yazma, okuma ve yazma stratejisi.

Abstract

Students learn how to write along with how to read in their first year of school. However, in the following years, reading and writing skills are handled independently of each other. Moreover, writing skills are often neglected. Studies conducted in recent years have revealed that language skills are related to each other. That means reading skills affect writing skills and writing skills also affect reading skills. In this direction, this interaction between sub-skills should be taken into account while developing students' language skills.

There are many variables that affect reading and writing skills. One of them is the use of strategy. Reading and writing strategies are seen as one of the facilitators used to develop these skills. In the literature, there are many reading and writing strategies that vary according to age group characteristics, text type and activity purpose. One of these strategies is close reading and writing. Using the close reading and writing strategy, it is aimed that the students analyze a difficult text with a critical perspective and create a written product. Literacy skills of students who can analyze the text and use the information obtained from the text also improve. In this respect, it is considered important to include these studies within the scope of primary school Turkish lessons. However, it is seen that there are no studies on close reading and writing in the Turkish Curriculum (2019). In addition, the number of studies on close reading and writing activities at primary school level is limited in the international literature. While there are very few studies on close reading at the national level; no study on close writing was found. It is thought that increasing studies on close reading and writing will contribute to the field, and the literacy skills of students will improve by using this strategy. In this study, it is important to present examples by giving theoretical information and applications about the relevant literature.

Keywords: Close reading, close writing, reading and writing strategy.

Giriş

Okuma, bir “anlam kurma” eylemi olarak insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Okumanın zaman içinde ortamı, niteliği ve amacı değişse de gerekliliği değişmemiştir. Önceleri yazılı olanı seslendirmeden ibaret olarak görülen okuma, günümüzde anlam kurma ve bağlam oluşturma ile ilişkilendirilmektedir. Akyol (2017) okumayı; ön bilgilerin kullanıldığı, yazar ile okuyucu arasındaki etkileşime dayanan amaçlı bir süreç olarak ifade etmektedir. Benzer şekilde National Reading Panel-NRP’de (2000) okuma, okuyucu ve metin arasındaki düşünceye dayalı etkileşimsel süreç olarak tanımlanmıştır. Yani okuma; sembollerin seslere dönüştürülmesi eyleminden öte, var olan bilgilerden hareketle metinle etkileşim kurma ve yeni bir anlam oluşturma sürecini ifade eder.

Okuyucunun metinle etkileşime geçmesi ile yeni bir anlam inşa etme süreci, okuduğunu anlamayla ilgili bir süreçtir. Johnson (2017), anlam kurulmadan yapılan okumayı boş bir deniz kabuğuna benzetmektedir. Okuyucunun metinle etkileşime geçmediği bir okuma, yalnızca seslendirmeden ibarettir. Aktaş ve Gündüz (2005) ise insanın duygu ve düşüncelerinin okuma sayesinde geliştiğini ve bunun da yalnızca okuduğunu anlama ile mümkün olabileceğini ifade eder.

Okuduğunu anlama kavramı ele alındığında ise bunun karmaşık bir süreç olduğu görülmektedir. Yani okuduğunu anlama tek bir değişkene bağlı olmayıp birden çok boyuta sahiptir. Samuels (1979), ancak akıcı okuma sağlandığı koşulda okuyucunun anlamaya yöneleceğini ifade eder. Akıcı okumayı *otomatik* olarak sürdüren birey için dikkat süreçleri anlamaya yönelir. Dolayısıyla akıcı okumanın, okuduğunu anlamada bir ön koşul oluşturabileceği söylenebilir. Bunun yanı sıra okuduğunu anlamaya; kelime dağarcığı, metin özellikleri, okumaya karşı tutum ve okuma stratejilerinin kullanımı gibi faktörler de etki etmektedir (Baştuğ vd., 2021). Bu faktörlerden okuma stratejileri, küçük yaşlardan itibaren kullanılarak okuma alışkanlığı haline getirildiğinde okuduğunu anlama becerilerinin önemli ölçüde geliştiği düşünülmektedir. Sidekli ve Çetin (2017), okuma stratejileri kullanmanın geleneksel öğretim yöntemine kıyasla okuduğunu anlama üzerinde çok daha yüksek etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Buna benzer şekilde Doğan'ın (2017) çalışmasında, okuduğunu anlama becerilerinin gelişiminde strateji kullanımının etkin bir rolü olduğu ortaya konmuştur.

Okuduğunu anlamayı geliştirmek amaçlı pek çok okuma stratejisi kullanılmaktadır. Alan yazın incelendiğinde anlama stratejilerine ilişkin çeşitli sınıflamaların olduğu görülmektedir. Bu sınıflamalar genel olarak “okuma öncesi, okuma sırası ve okuma sonrası stratejiler” şeklinde gruplandırılmaktadır (Susar-Kırmızı, 2008; Beydoğan, 2010; Akyol, 2017). Bunlara ek olarak Epçaçan (2009), okuma süreci boyunca uygulanan stratejileri de konu almış, bunlara “bağımsız stratejiler” adını vermiştir. Okuma öncesi, sırası ve sonrasında bir dizi etkinliği kapsayan uygulamalar bu başlık altında değerlendirilmektedir. Okuma amacı, okunan metin türü ve yaş grubu özelliklerine göre okuma stratejileri çeşitlenmektedir. Bağımsız stratejiler başlığı altında değerlendirebileceğimiz, son yıllarda ilkökul öğrencileri için de kullanılmaya başlayan uygulamalardan biri de uluslararası alan yazında “Close Reading” olarak adı geçen “Derinlemesine Okuma” veya “Yakın Okuma” olarak çevirisi yapılan okuma stratejisidir.

Derinlemesine okuma stratejisinin ilkökul öğrencileri için kullanıldığı çalışmalara uluslararası literatürde 2012 yılı itibarıyla rastlanmaktadır (Fisher & Frey, 2012). Yapılan bu ilk çalışmalarda stratejinin ilkökul öğrencilerine uygulanabileceği ve anlama üzerindeki etkinliği açık bir şekilde ortaya konmuştur (Fisher & Frey, 2014; Sission & Sission, 2014). Takip eden yıllarda derinlemesine okuma etkinlikleri öğrenci ve öğretmenler ile yapılan çalışmalarda ele alınmıştır (Catterson, 2017; Collins et al., 2017; Fox, 2017; Giambrone, 2018; Glover, 2017; Houck, 2017; Rejan, 2020; Rosewall, 2018; Ross, 2015; Timmermans & Johnson, 2017; Valentine, 2016; Victor, 2017). Bununla birlikte derinlemesine okumaya ilişkin ulusal alanda sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir (Güçlüer, 2020; Şen, 2020). Derinlemesine yazma ile ilgili olarak ise herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırmada, derinlemesine okuma ve yazmaya ilişkin kuramsal bilgi sunulması ve uygulama örneklerinin

paylaşılması amaçlanmaktadır. Bu açıdan çalışmanın, alana katkı sağlaması ve derinlemesine stratejiye uygun etkinlik üretmede kaynak teşkil etmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Derinlemesine Okumanın Kuramsal Temelleri

Derinlemesine okuma, tek bir anlayışı temel almaktan öte birkaç anlayışla açıklayacağımız bir çatı yapıya sahiptir. Uluslararası alanda yapılmış çalışmalar incelendiğinde Derinlemesine okumanın “New Criticism” yani “Yeni Eleştiri” kuramına dayandırıldığı görülmektedir.

Yeni Eleştiri Kuramı, 1930’lu yıllarda Amerika’da sözü edilmeye başlanan bir edebi akımı ifade eder. Bu kurama göre; okurun konuya ilişkin ön bilgisi ve yazarın bakış açısı, anlam kurmadan bağımsız düşünülmektedir. Başka bir deyişle, anlamı oluşturan şey metnin kendisidir. Yazar ve okur tarafından oluşturulan anlamlar dışsal kabul edilir ve içsel olan metin içeriğidir (Kadıızade, 2011). Okurun anlam bağlantılarına ulaşması ise ancak ve ancak metin ile sağlanır.

Yeni Eleştiri Kuramı’na göre, metin tek seferde anlaşılacak kadar karmaşık olmalıdır. Bununla birlikte okuma aktif olduğu ölçüde anlamlıdır. Okurun okuma yaparken metin üzerinde semboller ve işaretlemeler kullanarak metni anlamaya çalışması gerekir. Bu bakımdan Yeni Eleştiri Kuramı’nın derinlemesine okumanın yapı taşlarından biri olduğu söylenebilir (Sission & Sission, 2014).

Yeni Eleştiri Kuramı’nın okur ve yazardan ayrıışan nesnel özelliği kimi edebiyat çevrelerince eleştirilmiştir. 1970’li yıllarda Louise Rosenblatt, okuyucu ve yazarın görüşleriyle bir anlama ulaşıldığı görüşünü temel alan Okur Tepkisi Kuramı (Reader Response Theory)’ni öne sürmüştür. Bu kuramda; okuyucunun ön bilgileri, yazarın görüşleri ve metin özellikleri, bir bütün halinde anlama dönüşmektedir (Tracey & Morrow, 2017). Derinlemesine okuma etkinlikleri sırasında okur ile metin arasında etkileşim kurulması esastır. Bu etkileşim ise okuyucunun geri plan bilgisi, kelime dağarcığı ve metin özelliklerine dayanır (Ross, 2015). Bu bakımdan derinlemesine okuma etkinliklerinin uygulanmasında okurun özellikleri önemlidir.

Derinlemesine okuma çalışmaları yapılırken okuyucunun bildiklerinden hareketle yeni bir anlam inşa etmesi söz konusudur. Bu doğrultuda Victor (2017) derinlemesine okumanın “Şema Kuramı” ve “Yapılandırmacı Yaklaşım” ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, öğrencinin ön plan bilgilerini kullandığı süreç için Şema Kuramı; okuyucunun kendi anlam sürecini yarattığı süreç için yapılandırmacı yaklaşım ile açıklanmaktadır. Derinlemesine okuma çalışmalarında anlamın bireysel olarak oluşması ve deneyimsel bilginin kişiye özgü olması göz önünde bulundurulur. Tüm bunlarla birlikte okuyucu kendi anlam sürecini oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında derinlemesine okuma, Şema Kuramı ve yapılandırmacı yaklaşım ile ilişkili görülmektedir.

Fisher ve Frey’in (2012) derinlemesine okumanın ilkökul öğrencilerine uygulanması için ön koşul olarak bildirdiği gerekliliklerden biri de metni “tekrarlı okuma”dır. Tekrar yolu ile öğrenmenin pekiştirilmesi ise davranışçı yaklaşım bağlamında değerlendirilebilecek bir uygulamadır. Davranışçı yaklaşıma göre dilin kullanımı bir davranıştır. Bu açıdan dil becerilerinin öğretiminde tekrara dayanan

uygulamalar davranışçı yaklaşım bağlamında değerlendirilebilir (Güneş, 2013). Nasıl ki konuşmanın öğreniminde taklit ve tekrar söz konusu ise okuma becerilerinin otomatikleşmesinde de aynı süreç söz konusudur. Samuels (1979), tekrarlı okumalar yapıldıkça sözcük tanınmanın daha hızlı gerçekleşeceğini ve akıcı okumanın sağlanabileceğini ifade eder. Derinlemesine okuma stratejisi uygulamalarında tekrarlı okumanın akıcılık ve anlamaya etkisi vurgulanmaktadır. Bu özelliği gereğince, derinlemesine okuma stratejisi içerisinde davranışçı yaklaşım uygulamalarına da yer verildiği söylenebilir.

Derinlemesine okumanın kuramsal temelleri ile ilgili görüşler incelendiğinde, bütüncül bir yapıda olduğu görülmektedir. Metnin karmaşık olması gerekliliği ve metin özellikleri sebebiyle Yeni Eleştiri Kuramı; okuyucunun ön plan bilgisinin önemsenmesi ve okumanın bireysel olmasıyla Okur Tepkisi Kuramı ile ilişkili görülmektedir. Bunun yanı sıra okuyucunun kendi bilgi sürecini inşa etmesi yapılandırmacı yaklaşım ve Şema Kuramı; tekrarlı okumaların anlamaya etki etmesi görüşü de davranışçı yaklaşım ile ilişkilendirilebilir.

Derinlemesine okuma çalışması farklı bakış açılarıyla açıklanabilecek birden çok bileşen içerir. Bu bileşenlerin sistematik bir şekilde planlanarak uygulanması derinlemesine okuma etkinliğini oluşturur. Aşağıda derinlemesine okumayı oluşturan bileşenlere yer verilmiştir.

Derinlemesine Okumanın Unsurları

Derinlemesine okuma, yeni bir okuma stratejisi değildir. Metin analizine dayalı özelliği gereğince orta ve yüksek öğretimde eserlerin analiz edilmesi için kullanılmıştır. Fisher ve Frey (2012) bu okuma stratejisinin ilkökul öğrencileri için de uygulanabilir olduğunu ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte Derinlemesine okumayı karmaşık metinlerin amaçlı bir şekilde tekrarlı okunmasına dayanan bir okuma türü olarak tanımlamışlardır. Fisher ve Frey'in bu çalışmasından sonra ilkökul öğrencileri için Derinlemesine okumaya ilişkin pek çok araştırma yapılmıştır. Serafini'ye (2013) göre derinlemesine okuma, okuyucunun argümanlarını desteklemek için kullanacağı kanıt temelli ideal okuma anlayışıdır. Mesmer ve McCully (2018) ise derinlemesine okumanın cümlelerin içindeki ve arasındaki örtük ilişkileri çözmeyi destekleyen bir okuma stratejisi olduğunu ifade etmiştir.

İlkökul öğrencileri ile yapılan uluslararası çalışmalarda, derinlemesine okumanın okuduğunu anlama ve öğrenci başarısını artırmada pozitif yönlü bir etkisinin olduğu görülmüştür (Valentine, 2016; Glover 2016; Victor, 2017). Ancak okuyucunun anlam bağlantıları kurduğu ve analiz edici bir bakış açısıyla okuma yaptığı bu sürecin, okumanın yeni öğrenildiği ilkökul yıllarında detaylıca planlanmış olması gerekir. Fisher ve Frey (2012), ilkökul öğrencileri ile derinlemesine okuma etkinliği yaparken beş temel koşulun önemine vurgu yapmıştır. Bunlar; kısa ve karmaşık metinlerin kullanılması, metinlerle ilgili ön bilgilendirme yapılmaması, tekrarlı okuma yapılması, metne bağlı sorular sorulması ve okuma sırasında not alma, altını çizme, sembol gibi işaretlemelerin kullanılmasıdır. Derinlemesine okuma çalışmasının unsurları beş ana başlıklar altında toplanabilir.

1. Kısa ve Karmaşık Metinler: Derinlemesine okuma çalışmasının en önemli araçlarından biri metinlerdir. Öğretmenlerin sınıflarında derinlemesine okumayı etkili olarak uygulayabilmesi için karmaşık metinleri seçmeleri gerekir (Brown ve Kappes, 2012). Çünkü kolayca

anlaşılamayan metinler tekrar tekrar okuma ve analiz edilme ihtiyacı doğurur. Aynı zamanda bu, öğrenciler için ilgi çekicidir. Böylece öğrencinin kısa bir metin ile sıkılmaması, karmaşık bir metin ile merak duygusunun artırılması hedeflenir. Metindeki bu özellikler ile derinlemesine okuma çalışmasının niteliğinin artırıldığı düşünülmektedir.

Fisher ve Frey (2014), derinlemesine okuma metinleri oluştururken metinlerin yalnızca yazıdan ibaret olmayıp; görsel, grafik ve şemalarla desteklenmesinin metnin karmaşıklığını oluşturan unsurlardan olduğunu ifade etmektedir. Bir metindeki karmaşıklığın ise nicel ve nitel göstergeleri olduğu belirtilmektedir.

Nicel Göstergeler: Metindeki sözcük ve cümle sayısı gibi okunabilirliğe ilişkin özelliklerdir. Metindeki sözcük ve cümle sayısı, sözcük uzunluğu gibi unsurların yoğunluğu okunabilirliği etkilemektedir. Çetinkaya'ya (2010) göre okunabilirlik, bir metni “kolay” veya “zor” diye tanımlamanın niceliksel bir yoludur. Bir metnin okunabilirliğine ilişkin pek çok okunabilirlik formülü geliştirilmiştir. Temelde tüm formüller; hece, sözcük ve tümce uzunluğuna bağlı olup edat ve deyim gibi değişkenlerin de söz konusu edildiği hesaplamalar mevcuttur. Türkçe metinlerde okunabilirlik çalışmaları ise Ateşman (1997) ve Çetinkaya (2010) tarafından yapılmıştır. Derinlemesine okuma çalışması yapılacak metinlerde dil özelliklerine uygun okunabilirlik hesaplamaları ile okunabilirlik özellikleri ortaya konabilir.

Bir metnin okunabilirlik özellikleri, metinde kullanılan sözcük ve tümcelerle ilgili niceliksel bir veriyi ifade eder. Okunabilirliğin güçleştiği durumlarda, metnin cümle yapıları daha karmaşık ve anlaşılması daha zordur. Okunabilirliğin kolaylaştığı durumlarda ise metnin daha kısa ve net cümlelerden oluştuğu ve kolayca anlaşılma özelliği içerdiği söylenebilir. Derinlemesine okuma çalışması yapılacak metinlerde metnin kolayca anlaşılmayıp, tekrar okuma gereği duyulacak düzeyde karmaşık olması gerekir (Fisher ve Frey, 2014). Yani derinlemesine okuma metinlerinde okunabilirliğin öğrenci seviyesinin biraz üstünde olması tavsiye edilmektedir. Bu durumda seçilen metinlerin okunabilirlik düzeylerini göz önünde bulundurmak, çalışmanın niteliğini olumlu yönde etkileyecektir.

Nitel Göstergeler: Sözcük ve cümlelerin uzunluğundan öte içerdiği metnin anlama dönük özellikleridir. Fisher ve Frey (2014) bu özellikleri sayısal hesaplamaların ötesindeki anlam ve içeriğe dayalı değişkenler olarak ifade etmektedir.

Bir metinle ilgili nitel göstergeler; metin yapısı, bilgi yoğunluğu, örtük anlamlı ifadeler, semboller, kavram ve bilinmeyen sözcük kullanımı, üslup özellikleri, görsel kullanımı, ironi ve mecazlar olabilir. Başka bir deyişle metnin nitel göstergeleri, anlaşılabilirliğe dayalı özelliklerdir. Bunlar metinde açıkça ifade edilen anlatımlar olduğu gibi satır arasında geçen, anlatılandan öte anlatılmak istenene vurgu yapan özellikler de olabilir. Derinlemesine okuma çalışması yaparken öğrencinin metni analiz etmeye ve tekrar okumaya gerek duyması beklenmektedir. Bu açıdan kullanılacak metinlerde anlama dayalı özelliklerin tek seferde kolayca anlaşılabilir olmaması gerekir.

Her metinle nitelikli bir derinlemesine okuma çalışması yapılamaz. Çalışma yapılacak metinlerin nicel ve nitel göstergelerinin yaş grubu özelliklerine göre düzenlenmesi oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra konunun öğrencide ilgi ve merak uyandırması da göz önünde bulundurulmalıdır. Seçilen metinlerin öğrenci düzeyinden biraz daha yüksek olması öğrencinin anlamasını desteklediği gibi merak duygusunu da harekete geçirecektir. Sission ve Sission (2014: 37), etkili bir derinlemesine okuma etkinliği için seçilecek metinde şu sorulara cevap aranması gerektiğini ifade etmektedir:

- Metin öğrenciler için merak uyandıracak nitelikte mi?
- Metnin tam olarak anlaşılması için tekrar okuma yapmaya gerek duyulacak mı?
- Metin bölümlere ayrılmaya uygun mu?
- Metin ile ilgili sınıf içi tartışmaya gerek duyulacak mı?
- Metin, bu çalışma için harcanacak zamana değer mi?

Derinlemesine okuma çalışması yapılacak metinlerin nicel ve nitel düzeyde sıradan olmayıp, belli özellikleri içermesi gerekir. Aşağıda verilen uygulama örneğinde dördüncü sınıf düzeyi için hazırlanmış bir derinlemesine okuma metni sunulmuştur.

BUZ DEVRİ'NDEN BİR MAMUT

Nesli tükenmiş olan hayvanlardan en çok bilineni dinozzorlardır. Peki bu kadar mı? Tabii ki hayır.

Amerika'nın Michigan (Mişığın) eyaletinde yaşayan çiftçi James Bristle (Ceyms Bristl), tarlalarından birinde kazı yapıyordu. Bu sırada bir kemiğe çarptığını fark etti. Bristle, üniversitede paleontolog olarak görev yapan Daniel Fisher (Daniyel Fişır) ile temasa geçti. Fisher çiftliğe geldi ve incelemeler yaptı. Sonuç şaşırtıcıydı: Kemikler Buz Devri'nde yaşamış bir mamuta aitti. Fisher öğrencileri ile birlikte onu yerden çıkarmak için tam bir gün uğraştı. Ekipte çalışanlar; mamutun kafatasına, dişlerine, bel kemiğine, omuz ve bacak kemiklerine ulaştı. Ancak bu hayvanın kemiklerinin yalnızca yüzde yirmisi idi.

Uzman paleontolog Fisher, çıkarılan kemikler üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda kemiklerin kırk yaşında bir erkek mamuta ait olduğunu düşünüyor. Muhtemelen 15.000 yıl önce yaşamış olduğunu tahmin ediyor. Bulunan mamutun kemiklerinin bir bütün halinde olması, mamutun kendiliğinden ölmediğini gösteriyor. Bu durumda akla gelen ilk şey o dönemdeki insanların bu mamutları avlayarak tükettiği.

Amerika'nın Michigan eyaletinde şu ana kadar otuzdan fazla mamut fosili bulundu. Daha ne kadar bulunur bilinmez ama şu an binaların bulunduğu Amerikan topraklarında, eski çağlarda mamutların gezindiği kesin gibi görünüyor.

Buz Devrinde Dünya'nın üzerinde bulunan buz levhaları kapsamı

Bugünkü buz levhası kapsamı

BİLİYOR MUSUN?

Mamutların dişlerinin yapısında bulunan halkalar onların kaç yaşında olduğunu gösterir. Tıpkı ağaçlar gibi yüzeyde bulunan her bir halka sayısı onun yaşını ortaya koyar.

Görsel 1. Uygulama Örneği 1 / Derinlemesine Okuma Metni

Kaynak: Raz-Kids/Raz-Plus, Close Reading Passages'dan çevrilerek düzenlenmiştir.

Görsel 1'de Amerika'da bulunan bir mamut foili hakkında bilgilendirici tarzda derinlemesine okuma metni örneği görülmektedir. Metinde, bulunan fosile ilişkin bilgilerin yanı sıra bulunma anına yönelik görseller kullanılmıştır. Ayrıca metinde yer alan "Biliyor musun?" bölümü ile öğrencilerin merak duygularını harekete geçirmek amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra metinde görsel okumayı destekleyici

ögelere yer verilmiştir. Metnin anlatım özelliklerinde bağlantılı ve uzun cümlelerin, kavram ve bilinmeyen sözcüklerin, sayıların, kullanıldığı görülmektedir.

Metinlerde kullanılan dil ve üslup özelliklerinin öğrenci düzeyine uygun olması oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra metin, öğrencinin metni tekrar okumasını destekleyecek ölçüde bilgi içermelidir. Görsel 2’de dördüncü sınıf düzeyinde uygulanabilecek derinlemesine okuma metinlerine ilişkin bir başka örneğe yer verilmiştir.

TUZLU SU

Bazı insanlar için soğuk bir içecek en yakın musluk kadar yakındır. Bazıları için ise temiz su bulmak o kadar da kolay değildir. Kimi bölgeler yeterince yağmur almayabilir. Yerin altından su pompalayan kuyular çalışmayabilir. Ayrıca artan nüfus da su kaynaklarının azalmasında önemli bir sebeptir. Bugün dünyanın pek çok bölgesi ihtiyaç duyduğu suya sahip değil. Bunun için bazı insanlar okyanuslarımızın çözüm olabileceğini düşünüyor. Aslında, okyanuslar dünyadaki tüm suyun yaklaşık yüzde 97’sini barındırıyor. Yine de büyük bir sorun var. Okyanus suyu tuzla dolu ve onu içmek insan sağlığı için pek de uygun değil. Ayrıca tuzlu su, çoğu bitki için de yararlı değil. Bu nedenle çiftçiler, bitkileri sulamak için deniz suyunu kullanamıyor.

Geçmişten bugüne bilim insanları, tuzlu suyu tatlı suya dönüştürmenin çeşitli yollarını deniyor. Tuzun sudan arındırılması, ilk olarak Antik Çağ’da Yunanistan’da yapıldı. 1930’larda ise tuzdan arındırma daha büyük ölçekte gerçekleştirildi.

Dünyanın dört bir yanındaki insanlar tuzlu suyu, tuzdan arındırıyor. Ancak bu, insanların ihtiyaç duyduğu tatlı suyun yüzde birinden azına denk geliyor. Arındırma için iki yöntem vardır ve ikisi de belli sorunlar içerir.

İlk olarak, her iki yöntemde de tuzu sudan çıkarmak için çok fazla enerji gerekiyor. Bu, elde edilen içme suyunun pahalı olmasına sebep oluyor. İkincisi, iki yöntem de tam olarak ayrışma sağlayamıyor. Suyu tuzdan arındırma, insanların tatlı su talebini karşılamaya bir gün yardımcı olabilir. Bu konuda bilim insanlarının çalışmaları devam ediyor.

Ayrıştırma nasıl yapılıyor?

İlk yöntem: tuzlu suyu su buhara dönüştürmeye kadar kaynatır. Buhar soğuduğunda geriye tuz bırakarak suya dönüştürür.

İkinci yöntem: tuzlu suya basınç uygulanır. Tuzu sudan ayıran özel bir filtre ile su süzülür.

Yükselen buhar, Soğuyan su, İçilebilir su, Tuzlu su, Filtre, Basınç, Tuzlu su, İçilebilir su, Tuz molekülleri, Su molekülleri

Görsel 2. Uygulama Örneği 2 / Derinlemesine Okuma Metni

Kaynak: Raz-Kids/Raz-Plus, Close Reading Passages’dan çevrilerek düzenlenmiştir.

Görsel 2’de derinlemesine okuma metninde sayısal ifadelerin kullanıldığı, karşılaştırmalı anlatım özelliklerinde bulunduğu metnin görsel okuma ile desteklendiği görülmektedir. Metinde, tuzun sudan ayrıştırılarak nasıl kullanılabilmesine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Metinde bilgi verilirken; kavramlar, karşılaştırmalar, neden sonuç ilişkileri kullanılmıştır. Derinlemesine okuma metinlerinde bilgi yoğunluğunun yüksek olması metnin “karmaşıklık” özelliğini artırıcı unsurlardan biri olarak görülmektedir.

Derinlemesine okuma çalışmalarında öğrencilerin yaş grubu özelliklerine göre seçilen metinlerin karmaşıklık düzeyleri oldukça önemlidir. Karmaşıklık düzeyinin yüksek olması tekrarlı okuma yapmaya ihtiyaç duymayı gerektirir. Tekrarlı okuma ise derinlemesine okuma stratejisi için önemli bir diğer unsurdur.

2. Tekrarlı Okuma: Derinlemesine okuma etkinliği yapmak için seçilen metinlerin tekrarlı olarak okunması ve okumalar sırasında analiz ediliyor oluşu stratejinin temel özelliklerinden biridir. Boyles (2013), derinlemesine okuma yaparken kullanılan karmaşık metnin çok iyi anlaşılması ve üzerine tartışılabilmesi için birden çok kez okumanın küçük yaş grubunda şart olduğuna dikkat çekmektedir. Fisher ve Frey (2014) de ilkokulda derinlemesine okuma tasarımı yaparken *Otomatiklik Modeli*'nden yararlandığını ifade etmektedir. Otomatiklik modeli, akıcı okumayı artırmak için kullanılan bir yöntem olup tekrara dayanır (LaBerge & Samuels,1974). Buna göre tekrar tekrar yapılan eylem bir süre sonra hatasız yapılmaya başlanır. Bu özelliğin okuma uygulamalarına katkısı, dikkatin anlamaya transferi üzerinedir. Akıcı okuma becerilerinde otomatikleşen okuyucunun dikkatini anlamaya aktarması beklenir.

Sission ve Sission (2014), okunanı anlamlandırmanın üç aşamada oluştuğunu açıklamaktadır. Buna göre bir metin ilk kez okunduğunda “genel anlama” gerçekleşir. Bu metinle ilgili ana hattın oluşması ve ilk fikirlerin belirdiği aşamadır. Ancak anlaşılmayan yerler, kopuk bilgiler vardır. İkinci okumada “çıkarımsal anlama” gerçekleşir. Bu aşama, metinde söylenenlerin ötesinde söylenmek istenenlerin anlaşılmasıdır. Örtük ifadeler anlamlanır, boşlukta kalan bilgiler nispeten dolmuştur. Üçüncü okumada ise “düşünsel anlama” söz konusudur. Bu aşamada okuyucu, ön bilgileri ile metinden edindiği bilgileri sentezleyerek yeni anlam bağlantılarına ulaşır. Eleştirinin yapıldığı, kabul edilen ve edilmeyen görüşlerin belirlendiği, küçük parçalardan anlamlı bütünlerin oluştuğu aşamadır.

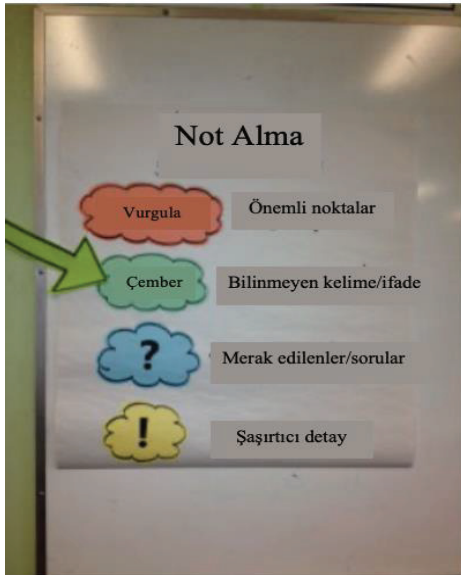
Öğrencilerden direkt olarak metni üç defa okumalarını istediğimizde muhtemelen okumayacak, okuyormuş gibi yapacaklardır. Fisher ve Frey (2014) çalışmalarında ilkokul öğrencilerini gözlemlediklerini ve tekrarlı okumaların nitelikli olarak yapılmadığını gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun önüne geçmek için “okuma görevleri vererek tekrarlı okuma yapma”yı önermişlerdir. Bu aşamada öğrencilerin her okumada cevabını arayacağı sorular ile süreci yönetmek etkili olmuştur. Okuma görevleri; öğrencinin tekrarlı okuma yapmasını motive edecek nitelikte olmalı, cevabını metnin bütününden bulacağı sorular ile yürütülmelidir. Bu görevler; metnin konusu, ana fikri, yazarın amacı, metnin bölümlere ayrılması gibi sorular olabilir.

Tekrarlı okumalar sırasında öğrencinin metinle etkileşime geçerek aktif bir okuma gerçekleştirmesi hedeflenir. Bu amaçla derinlemesine okuma stratejisi uygulamalarında “*not alma ve sembol kullanımı*” oldukça önemlidir.

3. Not Alma ve Sembol Kullanma: Derinlemesine okuma çalışmaları yaparken not alma ve sembol kullanımı ile aktif bir okumanın gerçekleşmesi hedeflenen bir beceridir. Bu sayede okuyucu okuma yapmanın ötesinde metinle etkileşime geçmiş olur. Lapp, Grant, Moss ve Johnson (2013) okuma sırasında notlar çıkarmanın ve çizim yapmanın, özetlemenin dışına çıkarak metinle

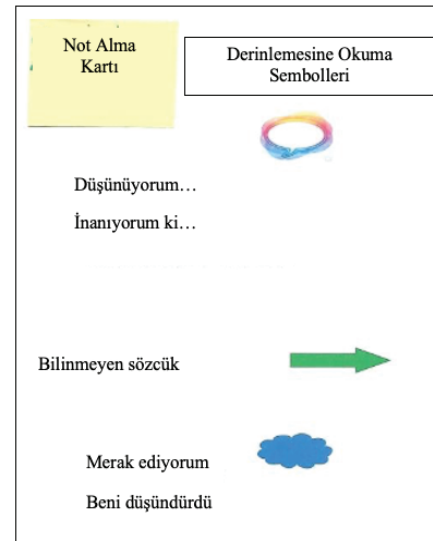
etkileşime girmenin bir yolu olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin not alma becerileri yaş gruplarına göre değişmektedir. Fisher ve Frey (2012), okul öncesi ve ilk okuma yıllarında metnin önemli yerlerinin altını çizme çalışmalarının yapılabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte dördüncü sınıf itibari ile şaşırta bilgiye ünlem işareti, anlaşılmayan sözcüğe soru işareti koyma gibi sınırlamaların getirilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca beşinci sınıf ve sonrasında metnin etrafına birkaç kelimelik yorumlarda bulunma ve metin içi ya da deneyimsel bağlantı oklarını kullanmanın teşvik edilmesini önermiştir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, okuma etkinlikleri başlamadan önce etkinlikte kullanılacak sembollerin belirlendiği ve bir kart ile öğrencilere sunulduğu görülmüştür. Metin türü ve yaş grubu özelliklerine göre sembol kullanımı farklılaştırılmıştır. Bu çalışmalara ilişkin sembol kartı örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

Görsel 3. Bilgilendirici Metin Not Alma Kartı Örneği

Kaynak: Lapp et al., 2013.

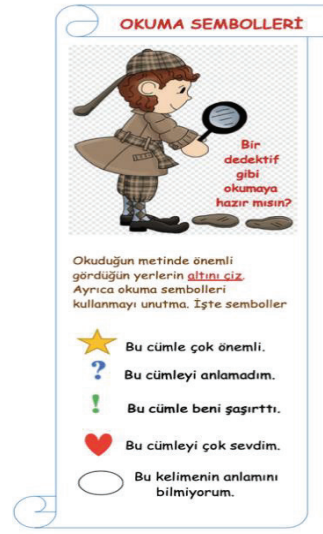
Görsel 4. Tartışmacı Metin Not Alma Kartı Örneği

Kaynak: Houck, 2017.

Detaylı Karakter Kodları	
Karakterin ifadeleri	
Karakterin nasıl görüldüğü	
Karakterin ne hissettiği	
Karakterin ne düşündüğü	
Diğer karakterlerin ana karakter hakkında düşündükleri	

Görsel 5. Hikâye Edici Metinde Karakter Analizi Kartı Örneği

Kaynak: Sission & Sission, 2014: 79.

Görsel 6. Uygulama Örneği/ Sembol kartı

Görsel 3, 4, 5 ve 6'daki örneklerde de görüldüğü gibi farklı metin türlerine göre not alma ve sembol kartları düzenlenebilir. Metinde önemli görülen noktaları sembolize edecek standart işaretler okumaya başlamadan önce öğrenci tarafından bilinmeli ve okumaya hazır olarak çalışmaya başlanmalıdır. Bu semboller metin, yaş grubu, sınıf dinamiği gibi özelliklere göre çeşitlilik gösterebilir. Çok sevilen bir ifade için "kalp" sembolü konulurken; çok önemli görülen bir ifade için "yıldız" konulabilir. Kullanılacak sembollere öğrenciler ile birlikte karar verilebileceği gibi bu semboller öğretmen tarafından da belirlenebilir.

Öğrencilere derinlemesine okuma etkinlikleri sırasında rehberlik eden sembol kartları ile okumanın bireye özgü yapılması ve analizi hedeflenmektedir. Aşağıda okuma sırasında metin üzerinde çizim ve sembol kullanımına ilişkin örneğe yer verilmiştir.

Konu: Bir çiftçinin bahçesinde çıkarılan kemikler
Yazarın amacı: Bulunan mamut fosili hakkında bilgi vermek. **Mamutun özellikleri**

BUZ DEVRİ'NDEN BİR MAMUT

Nesli tükenmiş olan hayvanlardan en çok bilineni dinozorlardır. Peki bu kadar mı? Tabii ki hayır.

Amerika'nın Michigan (Mişşın) eyaletinde yaşayan çiftçi James Bristle (Ceyms Bristol), tarlalarından birinde kazı yapıyordu. Bu sırada bir kemiğe çarptığını fark etti. Bristle, üniversitede paleontolog olarak görev yapan Daniel Fisher (Daniyel Fişır) ile temasa geçti. Fisher çiftliğe geldi ve incelemeler yaptı. Sonuç şaşırtıcıydı: **Kemikler Buz Devri'nde yaşamış bir mamuta aitti.** Fisher öğrencileri ile birlikte onu yerden çıkarmak için tam bir gün uğraştı. Ekipte çalışanlar, mamutun kafatasına, dişlerine, bel kemiğine, omuz ve bacak kemiklerine ulaştı. Ancak bu hayvanın kemiklerinin yalnızca yüzde yirmisi idi.

Uzman paleontolog Fisher, çıkarılan kemikler üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda kemiklerin kırk yaşında bir erkek mamuta ait olduğunu düşünüyor. Muhtemelen 15.000 yıl önce yaşamış olduğunu tahmin ediyor. Bulunan mamutun kemiklerinin bir bütün halinde olması, mamutun kendiliğinden ölmediğini gösteriyor. Bu durumda akla gelen ilk şey **6 dönemdeki insanların bu mamutları avlayarak tükettir.**

Amerika'nın Michigan eyaletinde şu ana kadar otuzdan fazla mamut fosili bulundu. Daha ne kadar bulunur bilinmez ama şu an binaların bulunduğu Amerikan topraklarında, eski çağlarda mamutların gezindiği kesin gibi görünüyor.

Buz Devrinde Dünya'nın üzerinde bulunan buz levhaları kapsamı

Bugünkü buz levhası kapsamı

BİLİYOR MUSUN?

Mamutların dişlerinin yapısında bulunan halkalar onların kaç yaşında olduğunu gösterir. Tıpkı ağaçlar gibi yüzeyde bulunan her bir halka sayısı onun yaşını ortaya koyar.

Görsel 7. Uygulama Örneği 1/ Not Alma ve Sembol Kullanı

Görsel 7'de bulunan derinlemesine okuma etkinliğinde, öğrencilere metin dağıtıldıktan sonra tekrarlı okuma yapılacağı ve okumalar sırasında sembol kullanımı bilgisi verilmiştir. Belirlenen semboller kart şeklinde hazırlanmış (Görsel 6) ve okuma sırasında rehberlik etmesi için metnin yanında tutulmuştur.

Öğrencinin sessiz okuma sırasında bu süreçleri yürütürken ilk okumada "metnin konusu"nu bulması istenmiş, okuma sonunda metnin etrafındaki boşluğa yazılmıştır. Ardından ikinci okuma başlatılmış ve "yazarın amacı"nın bulunması istenmiştir. Bulunan cevap okuma sonunda kenar boşluklara yazılmıştır. Son okumada ise "soru oluşturulabilecek detaylar"ın bulunması beklenmiştir. Tüm okuma süreçleri boyunca işaretlemeler aktif tutulmuştur.

Metnin okunmasının ardından metin sorularına geçilmiş ve kanıt temelli yanıtlar aranmıştır. Öğrenci çizim ve işaretleme yaptığı alanlardan yanıt bulmaya yönlendirilmiştir. Aynı etkinlik sıralaması ile yürütülen bir başka derinlemesine okuma çalışması örneği ise aşağıdaki gibidir.

Bazı insanlar için soğuk bir içecek en yakın musluk kadar yakındır. Bazıları için ise temiz su bulmak o kadar da kolay değildir. Kimi bölgeler yeterince yağmur almayabilir. Yerin altından su pompalayan kuyular çalışmayabilir. Ayrıca artan nüfus da su kaynaklarımızın azalmasında önemli bir sebeptir. Bugün dünyanın pek çok bölgesi ihtiyaç duyduğu suya sahip değil. Bunun için bazı insanlar okyanuslarımızın çözüm olabileceğini düşünüyor. Aslında, okyanuslar dünyadaki tüm suyun yaklaşık yüzde 97'sini barındırıyor. Yine de büyük bir sorun var. Okyanus suyu tuzla dolu ve onu içmek insan sağlığı için pek de uygun değil. Ayrıca tuzlu su, çoğu bitki için de yararlı değil. Bu nedenle çiftçiler, bitkileri sulamak için deniz suyunu kullanamıyor.

Geçmişten bugüne bilim insanları, tuzlu suyu tatlı suya dönüştürmenin çeşitli yollarını deniyor. Tuzun sudan arındırılması, ilk olarak Antik Çağ'da Yunanistan'da yapıldı. 1930'larda ise tuzdan arındırma daha büyük ölçekte gerçekleştirildi.

Dünyanın dört bir yanındaki insanlar tuzlu suyu, tuzdan arındırıyor. Ancak bu, insanların ihtiyaç duyduğu tatlı suyun yüzde birinden azına denk geliyor. Arıştırma için iki yöntem vardır ve ikisi de belli sorunlar içerir.

Soru gelebilir

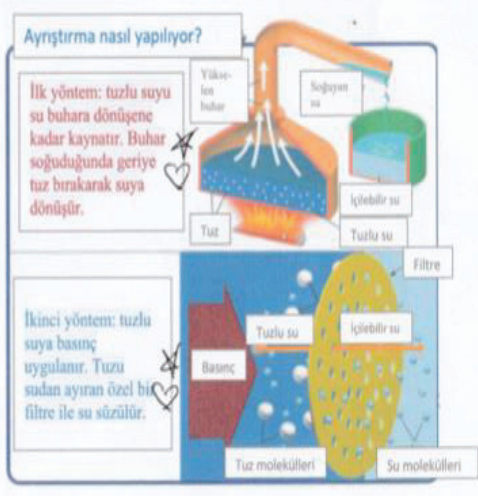
oluyor. İkincisi, iki yöntem de tam olarak ayrıma sağlayamıyor.

Suyu tuzdan arındırma, insanların tatlı su talebini karşılamaya bir gün yardımcı olabilir. Bu konuda bilim insanlarının çalışmaları devam ediyor.

Ayrıştırma nasıl yapılıyor?

İlk yöntem: tuzlu suyu su buhara dönüştürmeye kadar kaynatır. Buhar soğuduğunda geriye tuz bırakarak suya dönüştür.

İkinci yöntem: tuzlu suya basınç uygulanır. Tuzu sudan ayıran özel bir filtre ile su süzülür.

Görsel 8. Uygulama Örneği 2 / Not Alma ve Sembol Kullanımı

Görsel 8'de görüldüğü gibi derinlemesine okuma stratejisi ile öğrenci, okuma esnasında sembol ve işaretlemeler kullanarak aktif bir okuma gerçekleştirir. Metinle etkileşime geçmek ve metni analiz etmek ise okuduğunu anlamayı destekleyen etmenlerdendir. Yukarıdaki örnekte de olduğu gibi öğrencinin metni bölümlere ayırması ve buna uygun notlar alması metin analizinin bir başka göstergesidir.

Derinlemesine okuma sırasında okunanın ne düzeyde anlaşıldığı ise metinden yola çıkılarak hazırlanan “metin tabanlı sorular” ile sağlanır. Derinlemesine okuma sırasında ya da öncesinde metin tabanlı sorular ile anlamayı pekiştirme amaçlanır.

4. Metin Tabanlı Sorular (Text Depending Questions): Metin ile ilgili sorular, metnin ne kadar anlaşıldığı hakkında fikir sahibi olmak için önemlidir. Ancak derinlemesine okuma çalışmalarında bu soruların amacı bir notlandırma yapmak değildir. Fisher ve Frey (2014), öğrencilerin düşüncelerini sağlamak için metinle ilgili soruların yöneltilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu noktada herhangi bir değerlendirme söz konusu olmayıp; soru sorma, anlama sürecinin bir parçası olarak düşünülmektedir. Derinlemesine okuma etkinliğinde öğrencilerden okudukları metne dayalı olarak sorulan sorulara “kanıt temelli” cevaplar vermeleri beklenir. Bu noktada öğrencilerden sorulara cevap verirken metinde önemli görerek altını çizdikleri ve sembol kullandıkları bölümlerden referans göstermeleri istenir.

İlkokul öğrencileri ile derinlemesine okuma çalışmaları yaparken okunan metinle ilgili birden farklı türde soru üretilebilir. Bunlar genel anlama ya da çıkarıma dayalı sorular olabilir. Bu noktada genel anlam kurmaya dayalı sorulara öncelik verilerek sonrasında derin anlama soruları yöneltilebilir. Raphael ve Au (2005), metne bağlı sorulabilecek soruları beş ana başlıkta toplamıştır. Bunlar:

- **Genel Anlama Soruları:** Metnin ana hatlarına dayalı sorulardır. Ana fikir, konu gibi argümanlar ele alınabilir.
- **Önemli Ayrıntılar:** 5N1K sorularıdır. Metnin temel yapısını oluşturan elementler sorgulanır.
- **Sözcük ve Metin Yapısına İlişkin Sorular:** Metinde kullanılan gerçek ve mecaz anlamlara ilişkin sorular ve söylem özellikleri söz konusudur. “Yazar bu ifadesinde ne anlatmak istemiş olabilir?” soruları buna örnektir.
- **Yazarın Amacı:** Metnin türünün sorgulandığı soru tipidir. Okuyucu, metne göre yazarın metni yazış amacını belirler. Eleştirel düşünce aktif olarak kullanılır.
- **Çıkarım Soruları:** Metinde cevabı açıkça belirtilmemiş, örtük anlam ile ifade edilen sorulardır.
- **Metinler Arası Bağlantılar:** Okunan bir metinden hareketle farklı metinlerle bağlantı kurmaya yarayan sorulardır. Bu soruların başlangıç noktasının okunan metin olması sebebiyle “metne bağlı soru” olarak kabul edilir.

Derinlemesine okuma çalışmalarında metnin okunmasının ardından metne bağlı soruların öğrenciye yöneltilecek anlamın derinleşmesi hedeflenmektedir. Bu sorulara yanıt arayan öğrencinin tekrar metne dönerek, yanıtını temellendirmesi ve kanıt sunarak yanıt vermesi beklenmektedir. Derinlemesine okuma metni anlayışı doğrultusunda yazılan bir metnin okunmasının ardından yöneltilecek sorular metin içi veya metin dışı sorular olmakla birlikte metne bağlı kalınması önemlidir (Fisher ve Frey, 2014).

Önceki bölümde verilen metin örneğine bağlı olarak oluşturulan metin tabanlı sorular aşağıdaki gibi örneklendirilebilir.

Öğrenme güçlüğü olan öğrencilerle yapılan çalışmalarda, derinlemesine okuma etkinliklerinin öğrencilerin okuduğunu anlama düzeylerine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır (Dakin, 2013; Giambone, 2018). Araştırma sonuçlarında derinlemesine okuma sırasında yapılan tekrarlı okumaların akıcı okumayı da desteklediği ifade edilmektedir. Derinlemesine okumanın akıcı okumaya olan etkisinin okuduğunu anlamaya da etki ettiği düşünüldüğünde, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda, derinlemesine okuma etkinliklerinin düzey fark etmeksizin ilkökul öğrencileri için tüm seviyelerde okuduğunu anlamayı desteklediği sonucuna ulaşılmıştır (Glover, 2016; Valentine, 2016; Houck, 2017). Kerkhoff ve Spires'ın (2015) çalışmasında ikinci sınıf öğrencileri ile derinlemesine okuma çalışmalarının öğretimsel başarıya etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarında; bu tür etkinliklerde özellikle kısa metinlerle çalışılması gerektiği, bilgilendirici metinlerin çok önemli olduğu ancak ilkökul düzeyinde sınırlı sayıda nitelikli metin bulunduğu dikkat çekilmiştir.

Uluslararası alanda derinlemesine okumaya ilişkin araştırmalar incelendiğinde, derinlemesine yazma ile desteklenen çalışmaların da olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar alan yazında sınırlı sayıda olup öğrencilerin okuma ve yazma becerilerini geliştirmek üzere tasarlanmıştır. Ulusal alan yazında ise derinlemesine yazmaya ilişkin araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan derinlemesine yazmanın ulusal ölçekte öğretmen ve öğrenciler tarafından anlaşılması ve örneklenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bundan sonraki bölümde ise derinlemesine yazma ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Derinlemesine Yazma Nedir?

Derinlemesine yazma, öğrencilerin tekrarlı olarak okuma yaptığı derinlemesine okuma etkinlikleri esnasında dikkatini yalnızca okur olarak değil yazar olarak da yönetmesini sağlayan, eleştirel bakış açısıyla metin analizine dayanan yazma stratejisidir (Sission & Sission, 2014). Araştırmacılar derinlemesine yazmayı bağımsız bir etkinlik olarak görmeyip, okuma etkinlikleri ile birlikte ele almışlardır. Timmermans ve Johnson (2017) derinlemesine yazmayı, derinlemesine okumadan elde edilen bilgi ve becerilerin diğer ifade biçimlerine aktarımı olarak tanımlamaktadır. Öyle ki tür fark etmeksizin oluşturulan hemen her yazı türü ön bilgi gerektirmektedir. Özellikle küçük yaş gruplarında, bu bilginin elde edilmesinde konu ile ilgili okuma yapılması söz konusudur. Derinlemesine yazma çalışmalarında gerekli bilginin temin edilmesi derinlemesine okuma çalışmaları ile desteklenmektedir.

Derinlemesine yazma etkinliklerinde öğrencilerin bilgi miktarını artırmak ve anlamalarını desteklemek için Dorfman ve Chapelli'nin (2014) tanımladığı “mentör metin” anlayışının kullanıldığı görülmektedir. Buna göre mentör metin, özellikle küçük yaş grubu öğrenciler için henüz kendi başlarına yazamayacakları yazılarda onlara rehberlik edecek bilgi içeriğini barındıran ve tekrar tekrar dönüş yapılabilecek metinlerdir. Fisher ve Frey'e (2014) göre derinlemesine yazma yaparken mentör metin, çalışmanın merkezinde yer alır ancak metnin anlaşılma biçimi, sosyal bağlamı ve yazarın kullanacağı üslup özellikleri yazılan metinleri özgünleştirmektedir. Öğrencilerin bilgi edindikleri kaynakları okumak, yazma yapabilmek için başlı başına yeterli değildir. Metnin zihinsel süreçte sorgulanması,

analiz edilmesinin yanı sıra okuyucunun ön bilgileri ve yazmada kullandığı stiller yazılan ürünlerin niteliğini belirler. Bu sayede öğrencilerin edindikleri bilgilerden özgün ürünler ortaya koymaları, öğrendiklerini pekiştirmeleri ve yazılı anlatım becerilerinin gelişimi hedeflenmektedir.

Derinlemesine Okumadan Derinlemesine Yazmaya Geçiş

Özgün yazma eylemi söz konusu olduğunda zihinsel kurgu ve ön bilgiler, yaratıcılık becerileriyle bir araya gelir. Flower (1990), öğrencilerin yazma öncesi zihinsel kurgu süreçlerini anlamak için yürüttüğü çalışmada öncelikle hazırladığı bilgilendirici metnin okunmasını istemiştir. Öğrencilere okurken sesli düşünmeleri, metni sesli olarak analiz etmeleri ve okuduklarından hareketle bir yazma planı geliştirmeleri için yönerge verilmiştir. Tüm düşünsel süreçlerdeki işlemlerin sesli olarak yapılmasıyla öğrencilerin düşünme süreçlerini anlamak hedeflenmiştir. Araştırma sonuçlarında öğrencilerin yazma aşamasına geçmeden önce metnin konu ve ana düşüncesini belirlediği, önemli noktalarını ayrıştırdığı görülmüştür. Buna ek olarak kimi öğrenciler metinden kanıtlar bulmuş ve yazarın görüşünü değerlendirmiştir. Flower (1990) bu grubu “metinle diyalog kurabilen” olarak nitelendirmektedir. Metinle diyalog kurabilmek yani etkileşime geçmek nitelikli bir yazma sürecinin başlangıcı olarak görülmektedir. Analiz edilerek okunmuş, detayları anlaşılmış, yazar görüşü değerlendirilmiş metin, okurun ön bilgileriyle de birleştirilerek bir yazılı ürüne dönüştürülebilir.

Bir metni anlamak için yalnızca okuyor olmak yeterli değildir. Graff ve Birkenstein (2010), öğrencilerin yazma yaparken bir süre sessizlik ve yalnız başına üretme ihtiyacının olabileceğini ancak sınıf tartışmasının da görüşlerini değiştirebileceğini ifade ederek grup etkileşiminin önemine vurgu yapmaktadır. Buna benzer şekilde Johnson (2017) da öğrencilerin yazmaya başlamadan önce beyin fırtınası ve grup tartışmaları yapmalarını oldukça önemli bulmaktadır. Fisher ve Frey (2014) ise yazmaya hazırlık yapılması için derinlemesine okuma etkinlikleri içerisinde;

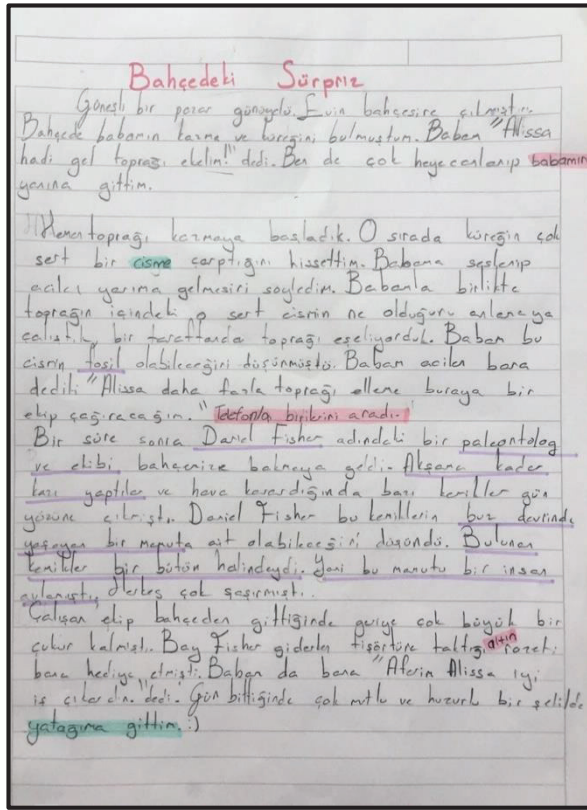
- Konu, ana fikir ve yazarın amacını belirleme,
- Öğrencilerin ön bilgilerini harekete geçirecek sorular yöneltme,
- Yazarın görüşünü değerlendirme,
- Metinde bulunan bilgileri varsayımsal düşünce doğrultusunda sorgulama,
- Metinden kanıtlar bularak düşüncüyü geliştirme,
- Çıkarım yapmaya dayalı anlam bağlantıları kurma gibi etkinlikler önermektedir.

Yapılmış araştırmalar incelendiğinde derinlemesine yazma etkinliklerinin; konuya, amaca, sınıf seviyesine göre çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Timmermans ve Johnson (2017), birinci sınıf öğrencileri ile yürüttükleri araştırmalarında renklerle ilgili bir derinlemesine okuma çalışması yapmışlardır. Okuma sırasında şiirin özellikleri ve renklere ilişkin bilgiler öğrenilmiştir. Ardından öğrenciler, öğrendikleri bilgileri meyveler üzerinden aktaran bir şiir yazmışlardır. Tıpkı derinlemesine okumada olduğu gibi derinlemesine yazma için de görsel kullanımının önemine vurgu yapan

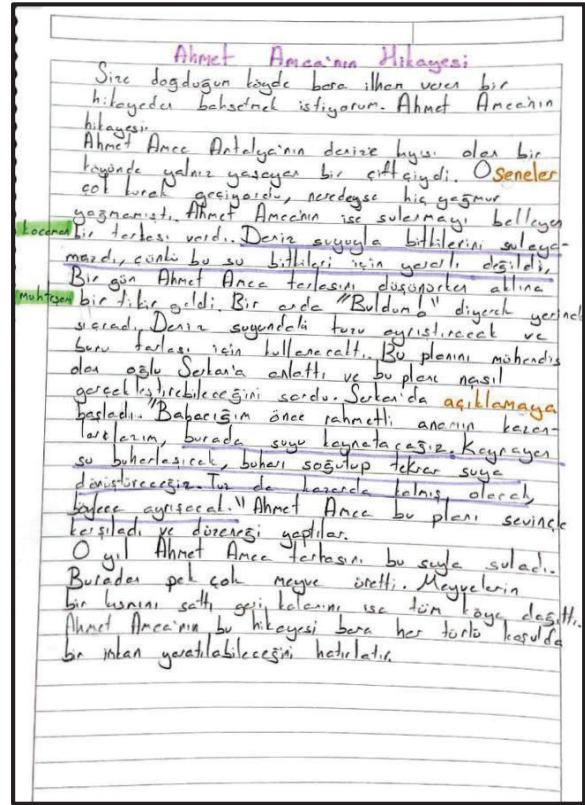
araştırmacılar, öğrencilerin yazdıkları şiirlerle ilişkili çizimler yapmasını da istemişlerdir. Bu sayede okuma ve anlamının desteklendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Dollins (2016) ise üçüncü sınıf öğrencileri ile yürüttüğü araştırmasında, derinlemesine okuma metninden elde edilen bilgileri yeniden yazmayı içeren bir derinlemesine yazma çalışması yapmıştır. Hayvanlarla ilgili okunan metinlerden hareketle öğrencilerin bireysel araştırma yapmasına izin verilmiş, sonrasında ise bilgilendirici bir metin yazılması istenmiştir. Dollins (2016) çalışmasında, tıpkı derinlemesine okumada olduğu gibi tekrara dayanan yazma görevlerine yer vermiştir. Öğrencilerin yazı taslağını hazırladıktan sonra yazdıkları metni okuyarak basit sözcükleri daha anlamlı sözcüklerle değiştirmelerini istemiştir. Ardından öğrencilerden metinlerini yeniden okuyarak bu kez sıfat ve betimlemeler eklemelerini beklemiştir. Bu doğrultuda yazılan metnin tekrar tekrar okunarak düzeltilmesiyle çalışmanın niteliğini artırmak amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarında öğrencilerin okuduklarını yeniden yapılandırarak metin yazmasının anlamaya etki ettiği ifade edilmiştir.

Yukarıdaki derinlemesine yazma çalışmalarında da görüldüğü gibi, yazma çalışmaları okuma ile bütünleşik olarak kurgulanmaktadır. Bu çalışmanın derinlemesine okuma örneklerinde sunulan "Buz Devri'nden Bir Mamut" ve "Tuzlu Su" başlıklı metinler kullanılarak derinlemesine yazma stratejisi ile bir hikâye yazma çalışması yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaya ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir.

Görsel 11. Uygulama Örneği 1/
Derinlemesine Yazma

Görsel 12. Uygulama Örneği 2/
Derinlemesine Yazma

Örneklere gösterilen derinlemesine yazma çalışmalarında mentör metinden yola çıkılarak bir öykü kurgulanmıştır. Kurgu; giriş, gelişme ve sonuç bölümleri göz önünde bulundurularak yazılmıştır. Bunun yanı sıra öğrenciye öyküde olması gereken karakter, yer, zaman ve mekân kullanımı yönergesi verilmiştir. Metin yazılırken mentör metinden en az üç bilgi kullanılarak, örnekte altı çizilerek gösterilmiştir. Metin taslağının hazırlanmasının ardından yazılan öykü okunmuş, ilk okumada “ekleme görevi” verilmiştir. Öğrenci metinde gerekli gördüğü yerlere sözcükler eklemiş ve bunu vurgu kalemliyle göstermiştir. Ardından ikinci kez metni okumuş ve değiştirmek istediği basit sözcüklerin yerine yenilerini yazarak vurgu kalemliyle göstermiştir. Böylece okunan metinden hareketle özgün bir hikâye yazılmıştır.

Derinlemesine okuma ve yazma ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde anlama ve yazma becerilerinin gelişimine vurgu yapıldığı görülmektedir. Bir stratejiye ait okuma ve yazma etkinliklerinin bir arada kullanılması bu açıdan anlamlıdır. Okuma ve yazma arasındaki ilişki ise araştırmacılar tarafından da söz konusu edilmiş ve böylece beceri alanlarının etkileşimi üzerinde durulmuştur.

Okuma ve Yazma Arasındaki İlişki

Dünyadaki tüm diller dört temel beceri alanından oluşur. Bunlar: dinleme, konuşma, okuma ve yazmadır (Yalçınkaya et al., 2009). Dinleme ve okuma, anlamaya dayalı; yazma ve konuşma ise anlatmaya dayalıdır. Bu doğrultuda, dil becerileri birbiri ile ilişkilidir ve birbirinden etkilenir. Geleneksel öğretim yaklaşımları ile uzun yıllar boyunca okuma ve yazma ayrı süreçler olarak değerlendirilmiştir. Hatta çoğu zaman “yazma” ihmal edilen bir alan olmuştur. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar ile okuma ve yazma arasında güçlü bir bağlantı olduğu anlaşılmıştır (Sission & Sission, 2014). Araştırmalar incelendiğinde, okuma becerileriyle ilgili müdahalelerin yazma becerilerini de geliştirdiği ortaya konmuştur (Graham & Hebert, 2011; Baştuğ, 2012; Zaidi & Malik, 2018; Yıldız, Çoban & Sağlık, 2020). Bunun yanı sıra öğrencilerin yazılı anlatım becerilerinin gelişmesinin, okuma becerilerini olumlu yönde etkilediğini bulgulayan çalışmalar da yapılmıştır (Adams-Boateng, 2001; Williams & Larkin, 2013). Bilimsel çalışmalar sonucunda okuma ve yazma becerilerinin birbirinden etkilendiği açıkça görülmektedir. Bu beceriler birbirinin özdeşi veya ödünleyicisi değildir. Ancak gelişim alanları birbirini destekler. Sission ve Sission (2014), okumanın düşünme üzerine, yazmanın ise yaratıcılık ve üretkenlik üzerine olduğunu, ikisinin birlikte bir bütün ifade ettiğini dile getirmektedir.

Dil becerileri, kendi içinde ortak alt beceriler içerebilir. Nelson’a (2003) göre; yazma eylemi gerçekleştirilirken zihindeki düşünceler organize edilir ve yazım kurallarına göre parmaklar yardımıyla düşünce, ürüne dönüştürülür. Soyut olan düşünce somutlaştırılır. Okuma sırasında ise somut olan yazının kodu çözülerek okuma ve zihinde anlama gerçekleşir. Yani yazmanın aksine somuttan soyuta bir geçiş gerçekleşir. Bu bakımdan süreç sıralaması farklı olsa da ortak alt beceriler söz konusudur. Dolayısı ile okuma ve yazma becerilerinin birinde ortaya konan bir gelişimin diğer alanları da etkilemesi beklenir.

Okuma becerileri ile ilişkili olarak kullanılan pek çok strateji bulunmaktadır. Okumanın yazmayla olan ilişkisi düşünüldüğünde bu stratejilerin yazma ile birlikte kullanılabileceği görülmektedir. Okuma ve

yazma üzerine etkinlik oluşturulabilecek stratejilerden biri de derinlemesine anlayıştır. Derinlemesine bakış açısı, küçük yaş grubu öğrencilerin okuryazarlık becerilerini güçlendirmede kullanılan en etkin stratejilerden biridir (Timermans & Johnson, 2017). Bu açıdan dil becerilerine bütünleşik olarak yaklaşılması ve karşılıklı etkileşiminden yararlanılmasına yönelik etkinliklerin öğrencilerin dil becerilerini geliştireceği düşünülmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Okuma becerileri, ilkökul yıllarında geliştirilmesi beklenen becerilerden biridir. Çocukluk yıllarında akademik başarıya etki eden okuma becerileri, yetişkinlik yıllarında ise hayat başarısını etkiler. Aktaş ve Gündüz (2005), okuma becerilerinin duygu ve düşünceleri etkilediğini, bu sayede bireylerin kişilik gelişimlerine katkı sağladığını ifade eder. Bunu ise okuduğunu anlama ile ilişkilendirmektedir. Okuduğunu anlama, karmaşık bir beceri alanıdır. Torgesen (2002), etkili bir anlama sürecinin gerçekleşmesini akıcı okuma ve dili çözümüleme becerilerine bağlamaktadır. Ancak akıcı okuma ve dil hakimiyeti, okuduğunu anlama için yeterli değildir. Okuduğunu anlamamın alt boyutlarından, bağımsız okumaya ve metin etkileşimine olanak sağlayan koşullardan biri de okuma stratejisi kullanmaktır (McNamara, 2017). Son yıllarda özellikle ilkökul uygulamalarında adı geçen stratejilerden biri de “Derinlemesine Okuma”dır.

Derinlemesine okuma, kavram olarak ulusal alan yazında yerini yeni bulan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte yapılan araştırmalarda içeriğine bakıldığında halihazırda birden çok uygulamayı sistematik olarak içinde barındıran bir çatı uygulamasını ifade ettiği görülmektedir. Bu sistematik ve okuma becerilerini bir bütün olarak ele alan sıralı yaklaşımın öğrencilerin okuma davranışlarını organize etmesinde kolaylaştırıcı olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceyi destekler şekilde Valentine (2016), derinlemesine okumayı; eleştirel düşünme ve okuduğunu anlama becerilerinin gelişimine olanak sağlayan, akademik temelli, bütüncül bir okuma yaklaşımı olarak gördüğünü söylemektedir. Öte yandan derinlemesine okuma ile öğrencilerin anlaşılması güç metinleri anlama ve analiz etmesini kolaylaştırmak hedeflenir. Alder ve Van Doren (1972) derinlemesine okumayı, kitabın kapaklarının arasına gizlenmiş bir iskeletin röntgenini almaya benzettirmektedir. Yani derinlemesine okuma ile öğrencilerin satırların yanı sıra satır arasında ifade edilmek isteneni de anlaması hedeflenir.

Okuma davranışının oluşması ve bu davranış örüntülerinin alışkanlık haline gelmesinin “iyi bir okur olmak” olduğu düşünüldüğünde ilkökul yılları şüphesiz ki büyük öneme sahiptir. Eleştirel ve analize dayalı bakış açısıyla derinlemesine okuma yapmanın ilkökul yıllarında; kısa ve karmaşık metinlerin kullanılması, tekrarlı okuma yapılması, okuma sırasında sembol kullanımı, metne bağlı soruların oluşturulması, okuma öncesinde metne ilişkin ön bilgi verilmeksizin sonrasında tartışma ortamının yaratılmasıyla mümkün olacağı ifade edilmektedir (Fisher & Frey, 2012). Bu gereklilikler derinlemesine okuma ile ilgili çalışmalar yapan Sission ve Sission (2014) tarafından da desteklenmektedir.

Okuma becerileri, dil becerileri içerisinde yazmadan bağımsız bir alan değildir. Sission ve Sission (2014), okuma becerilerini geliştirirken yazma alanının uzun yıllar boyunca ihmal edildiğini ancak son yıllarda yapılan çalışmaların dil becerilerinin birbirini destekleyerek bütüncül bir gelişim sağlanabileceğini ortaya koyduğunu ifade eder. Bu doğrultuda yazma becerilerinin gelişimi okuma becerilerini, okuma becerilerinin gelişimi yazma becerilerini desteklediği söylenebilir. Okuma becerilerinin geliştirilmesinde kullanılan derinlemesine okuma stratejisi ile birlikte düşünülecek yazma becerisi yaklaşımı ise derinlemesine yazma olarak görülebilir (Dollins, 2016). Bu açıdan derinlemesine anlayış ile yapılacak okuma ve yazma çalışmalarının her iki beceri alanını geliştirmesinin yanı sıra birbirinin gelişimini de desteklemesi beklenmektedir. Derinlemesine okuma ile birlikte derinlemesine yazma stratejisinin uygulandığı araştırmalara bakıldığında, okuma metninin “mentör metin” olarak kullanıldığı ve bu metinden yola çıkılarak yazma çalışmaları yapıldığı görülmektedir (Dollins, 2016; Timmermans & Johnson, 2017). Yani okunan ile oluşturulan metin arasında anlama dayalı bir köprü kurulur. Öğrenciler okuduğu metinden yola çıkarak edindiklerini yazma boyutunda uygulamaya koyar. Bu sayede anlamın derinleştiğini söylemek söz konusu olur. Collins vd. (2017) de derinlemesine stratejinin okuma ve yazma becerileri arasında kurulacak bu bağlantının oluşturulmasına izin verecek pedagojik ve epistemolojik alt tabanı sağlamaya oldukça uygun olduğunu ifade etmektedir.

İlkokul Türkçe dersi öğretim programı içerisinde yer alan her metin derinlemesine okuma yapmaya uygun olmayabilir. Bir metin derinlemesine okuma yapılacaksa öğrencinin içinde kaybolmayacağı ölçüde kısa ve tekrar okumaya gerek duyacağı ölçüde karmaşık olmalıdır. Metnin karmaşıklık ölçütleri ise anlatım ve okunabilirlik özellikleri ile ilgilidir (Fisher & Frey, 2012; Sission & Sission, 2014). Derinlemesine okuma metni hazırlanırken dil özelliklerine uygun okunabilirlik formüllerinden yararlanılabilir. Türkçe metinlerde okunabilirliğe ilişkin Ateşman (1997) ve Çetinkaya'nın (2010) formülleri bulunmaktadır. Derinlemesine okuma metni geliştirmek isteyen araştırmacı ve öğretmenlerin bu formüllerden yararlanması önerilebilir. Önceden hazırlanan bir kontrol listesi yardımıyla derinlemesine okuma metninde aranan özellikler kontrol edilerek uygulanacak metne karar verilebilir.

Derinlemesine okuma çalışmaları, aynı metni birden çok kez okumayı içermektedir. Fisher ve Frey (2012), araştırmalarında öğrencilerin yalnızca ilk okumayı tam olarak yaptıklarını, diğer okumaları geçitirdiklerini gözlemlemiştir. Bu doğrultuda her okuma için bir okuma görevi belirlenmesini önermektedir. Derinlemesine okuma etkinliği tasarlanırken bu okuma görevlerinin; konu-ana fikir bulma, yazarın amacını belirleme, anahtar sözcük oluşturma, soru üretme, metni bölümlere ayırma gibi alt boyutlarda verilmesi tavsiye edilir.

Derinlemesine okuma ile ilgili yapılan hemen her araştırmada okuma sembollerinin standart olarak her öğrenci için aynı şeyi ifade eder ölçüde belirlendiği görülmektedir (Lapp et al., 2013; Sission & Sission, 2014; Houck, 2017). Lapp vd. (2013), not alma ve sembol kullanımını, öğrencinin metinle iletişim kurmasının bir yolu olarak görmektedir. Fisher ve Frey (2014) de bu durumu “kalem ile okumak” olarak nitelendirmektedir. Bu doğrultuda derinlemesine okuma çalışmaları yapılırken öğrencilerin not alma sembol kullanımını alışkanlık haline getirmelerini desteklemek amacıyla sembol kartı hazırlanarak sembollerin standardize edilmesi önerilmektedir.

Uluslararası alan yazın incelendiğinde derinlemesine yazma çalışmalarının, okuma çalışmalarına nispeten daha sınırlı yer bulduğu görülmektedir (Dollins, 2016; Collins et al., 2017; Timmermans & Johnson, 2017). Bununla birlikte yapılmış çalışmalarda, yukarıda da ifade edildiği gibi okuma metninin “mentör metin” olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca derinlemesine anlayışın bir gereği olarak tekrarlı olarak metne dönmenin burada da söz konusudur. Nasıl ki okuma yaparken birden çok kez metne dönüş söz konusu ise yazma bittikten sonra da tekrar tekrar metne dönülerek, bu kez yazma görevleri ile metne şekil verilmesi söz konusu olur. Bu yazma görevlerinin; noktalama işareti ekleme, mentör metinden kullanılan bilgilerin altını çizme, basit sözcüklerin daha karmaşık sözcüklerle değiştirilmesi, betimleme ve sıfat ekleme gibi görevler olması tavsiye edilir.

Derinlemesine okuma ve yazma stratejisi uygulanırken özellikle etkinliğin yeni öğrenildiği dönemde öğretmen desteğine çokça gerek duyulmaktadır. Bu sebeple stratejinin kalabalık sınıflarda uygulanması güç olabilir. Dolayısıyla küçük gruplarla, görevlerin öğrencilere aşama aşama anlatıldığı bir süreç yönetimi izlenebilir. Bununla birlikte stratejinin yeni öğrenildiği zamanlarda öğretmen desteğini gözeterek süreç yönetilirken zamanla öğrenci bireysel çalışmaya teşvik edilmelidir. Süreçte oluşabilecek olumsuzlukların önüne geçmek için uygulamanın çok iyi planlanmış olması gerekmektedir.

Derinlemesine okuma ve yazma etkinliklerine ilişkin ulusal literatürde yeterince çalışma bulunmadığı için uygulamanın ayrıntılı bir şekilde nasıl yapılacağına ilişkin bilimsel çalışmaların artırılması, farklı sınıf kademelerinde uygulamaların yapılması, okuma ve yazma çalışmalarını birlikte ele alan çalışmaların artırılması, araştırma sonuçlarının nitel ve nicel ölçeklerde sunularak alana katkı sağlanması araştırmacılara önerilmektedir. Bunun yanı sıra ders içeriklerinde kullanıma dönük olarak derinlemesine okuma metinlerinin oluşturulması ve bu metinlere yönelik nitelikli soruların hazırlanmasının uygulama örneği oluşturarak alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkıları

Bu çalışmada 1. yazarın: %36, 2. yazarın: %32, 3. yazarın: %32 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Derinlemesine Okuma ve Yazma Stratejisi: Kuramsal İncelemeden Uygulama Örneklerine Bir Bakış” başlıklı makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adams-Boateng, A. (2001). *Second graders' use of journal writing and its effect on reading comprehension* [Unpublished master's thesis]. Kean University.
- Aktaş, Ş. & Gündüz, O. (2005). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Akçağ Yayınları.
- Akyol, H. (2017). *Türkçe 1. sınıf okuma yazma öğretimi* (15. Baskı). Pegem Akademi.
- Adler, M. & Van Doren, C. (1972). *How to read a book: The classic guide to intelligent reading*. Touchstone.

- Ateşman, E. (1997). Türkçe okunabilirliğin ölçülmesi. *Dil Dergisi*, (58), 71-74.
- Baştuğ, M. (2012). İlköğretim 1. kademe öğrencilerinin akıcı okuma becerileri için çeşitli değerler açısından incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Baştuğ, M., Hiğde, A., Çam, E., Örs, E. & Efe, P. (2021). *Okuduğunu anlama becerilerini geliştirme*. Pegem Akademi.
- Beydoğan, H. Ö. (2010). Okuma ve anlamayı etkileyen stratejiler. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(185), 8-21. <https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/36199/407083>
- Boyles, N. (2013). Closing in on Close Reading. *Educational Leadership*, 70(4), 36-41.
- Brown, S. & Kappes, L. (2012). Implementing the common core state standards: A primer on “close reading of text.” The Aspen Institute Education and Society Program.
- Çetinkaya, G. (2010). *Türkçe metinlerin okunabilirlik düzeylerinin tanımlanması ve sınıflandırılması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Dakin, C. (2013). *The effects of comprehension through close reading* [Unpublished master's thesis]. School of Arts and Sciences St. John Fisher College.
- Demirel, Ö. & Epçaçan, C. (2012). Okuduğunu anlama stratejilerinin bilişsel ve duyuşsal öğrenme ürünlerine etkisi. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(2), 71-106. <https://doi.org/10.23863/kalem.2017.9>
- Doğan, Y. (2017). *Okuduğunu anlamayı geliştirmede kullanılan stratejilerin etkililiği: Bir meta analiz çalışması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Dorfman, L. R., & Cappelli, R. (2014). Moving student writers forward with mentor texts. *Write now! Empowering writers in today's K-6 classrooms*, 37-53. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=xZY-DgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA37&dq=dorfman+%26+cappelli+2007&ots=eFlHVpu2Dy&sig=SoWcFepaA7HGnk3HgSau3XtFc&redir_esc=y#v=onepage&q=dorfman%20%26%20cappelli%202007&f=false
- Epçaçan, C. (2009). Okuduğunu anlama stratejilerine genel bir bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/6, 207-223. <https://web.p.ebscohost.com/abstract?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=13079581&AN=52485928&h=vm91BRTRP14knMV5XI50FxfhVM6K6BqKeFRuS3BK5zI6yeHGznFia8LJpZfxFzcfj6zFuFTTXQ%2fUVBYk4iOfMw%3d%3d&crl=c&resultNs=AdminWebAuth&resultLocal=ErrCrlNotAuth&crlhashurl=login.aspx%3fdirect%3dtrue%26profile%3dehost%26scope%3dsite%26authtype%3dcrawler%26jrnl%3d13079581%26AN%3d52485928>
- Fisher, D. & Frey, N. (2012). Close reading in elementary schools. *The Reading Teacher*, 66(3), 179-188. <https://doi.org/10.1002/TRTR.01117>
- Fisher, D. & Frey, N. (2014). Student and teacher perspectives on a close reading protocol. *Literacy Research and Instruction*, 53(1), 25-49. <https://doi.org/10.1080/19388071.2013.818175>

- Fox, E. S. (2017). *Implementation and teacher perceptions of close reading instruction in the primary grades* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Widener University.
- Flower, L. (1990). *Negotiating academic discourse*. National Center for the Study of Writing. University of California. <https://lead.nwp.org/wp-content/uploads/2017/10/TR29.pdf>
- Glover, C. (2016). Close reading and its impact on reading comprehension. Resarch Project, Brenau University.
- Graff, G., & Birkenstein, C. (2010). *They say, I say: The moves that matter in academic writing* (2nd ed.). W. W. Norton & Company. <https://antiprobs.com/They-Say-I-Say-4th-edition-pdf.pdf>
- Graham, S., & Hebert, M. (2011). Writing to read: A meta-analysis of the impact of writing and writing instruction on reading. *Harvard educational review*, 81(4), 710-744. <https://doi.org/10.17763/haer.81.4.t2kom13756113566>
- Güçlüer, S. (2020). *Okuduğunu anlama becerilerini geliştirmede Derinlemesine Okuma yönteminin etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Güneş, F. (2013). Dil bilgisi öğretiminde yeni yaklaşımlar. *Journal of Language and Literature*, 2(7), 71-92. https://www.turkcenindirilisi.com/images/upload/dilbilgisi_oYretimi.pdf
- Houck, L. C. (2017). *An exploration of close reading strategies and 3 rd grade comprehension* [Unpublished doctoral dissertation], Rowan University.
- Johnson, A. P. (2017). *Okuma ve yazma öğretimi* (A. Benzer, çev. ed.;1. baskı). Pegem Akademi. (Orijinal metin basım tarihi 2008)
- Kadızoade, E. D. (2011). Hüseyin Cöntürk ve yeni eleştirisi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (29), 189-199. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tubar/issue/16970/177301>
- Kerkhoff, S. N. & Spires, H. A. (2015). Getting close to close reading: Teachers making instructional shifts in early literacy. *Journal of Language and Literacy Education*, 11(2), 44-59. https://www.researchgate.net/profile/Shea-Kerkhoff-2/publication/336880930_Getting_Close_to_Close_Reading_Teachers_Making_Instructional_Shifts_in_Early_Literacy/links/5db870a692851c8180148d65/Getting-Close-to-Close-Reading-Teachers-Making-Instructional-Shifts-in-Early-Literacy.pdf
- LaBerge, D. & Samuels, S. J. (1974). Toward a theory of automatic information processing in reading. *Cognitive Psychology*, 6(2), 293-323. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(74\)90015-2](https://doi.org/10.1016/0010-0285(74)90015-2)
- Lapp, D., Grant, M., Moss, B. ve Johnson, K. (2013). Students' close reading of science texts: What's now? What's next?. *The Reading Teacher*, 67(2), 109-119. <https://doi.org/10.1002/TRTR.1191>
- MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. MEB. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:UDceO7fBCYJ:https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/20195716392253-02>
- Mesmer, H. A. & Rose-McCully, M. M. (2018). A closer look at close reading: Three under-the-radar skills needed to comprehend sentences. *The Reading Teacher*, 71(4), 451-461. <https://doi.org/10.1002/trtr.1639>

- McNamara, D. S. (2007). *Reading comprehension strategies: Theories, interventions and Technologies*. Erlbaum.
- National Reading Panel (2000). *Teaching children to read*. National Institute of Child Health and Human Development.
- Nelson, D. (2003). *Relationships among reading, writing, and comprehension skills of intermediate elementary school students* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Maryland.
- Raphael, T. E. & Au, K. H. (2005). QAR: Enhancing comprehension and test taking across grades and content areas. *The Reading Teacher*, 59(3), 206-221. <https://doi.org/10.1598/RT.59.3.1>
- Ross, A. J. (2015). *The effects of close reading strategies on reading achievement, writing achievement, and students' Perception of confidence related to reading* [Unpublished Doctoral dissertation]. Trevecca Nazarene University.
- Samuels, S. J. (1979). The Method of repeated readings. *The Reading Teacher*, 32(4), 403-408. <http://www.jstor.org/stable/20194790>
- Serafini, F. (2014). Close Readings and Children's Literature. *The Reading Teacher*, 67, 299-301. <https://doi.org/10.1002/trtr.1213>
- Sisson, D. & Sisson, B. (2014). *Close reading in elementary school*. Routledge.
- Sidekli, S. & Çetin, E. (2017). Okuduğunu anlama stratejilerinin okuduğunu anlamaya etkisi: Bir meta-analiz çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 285-303. <https://doi.org/10.24315/trkefd.321757>
- Susar Kırmızı, F. (2008). Türkçe öğretiminde yaratıcı drama yönteminin tutum ve okuduğunu anlama stratejileri üzerindeki etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1)23, 95-109. <https://dergipark.org.tr/en/pub/pauefd/issue/11120/132993>
- Timmermans, K. M., & Johnson, A. (2017). Introducing and Sustaining Close Reading and Writing Through Poetry. *The Reading Teacher*, 71(3), 357-362. doi:10.1002/trtr.1613
- Torgesen, J. K. (2002). The prevention of reading difficulties. *Journal of School Psychology*, 40(1), 7-26. [https://doi.org/10.1016/S0022-4405\(01\)00092-9](https://doi.org/10.1016/S0022-4405(01)00092-9)
- Tracy, D. H. & Morrow, L. M. (2017). *Lenses on reading: An introduction to theories and models*. Guilford Press.
- Valentine, C. (2016). *The effects of implementing close reading in a third, fourth, and fifth grade public school setting to improve student achievement* [Unpublished Doctoral dissertation]. Liberty University.
- Victor, L. (2017). *How close reading influences reading comprehension* [Unpublished Doctoral dissertation]. Arizona State University.
- Williams, G. J., & Larkin, R. F. (2013). Narrative writing, reading and cognitive processes in middle childhood: What are the links?. *Learning and Individual Differences*, 28,142-150. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2012.08.003>
- Yaçınkaya, F., Muluk, N. B., & Şahin, S. (2009). Effects of listening ability on speaking, writing and reading skills of children who were suspected of auditory processing difficulty. *International*

journal of pediatric otorhinolaryngology, 73(8), 1137-1142.
<https://doi.org/10.1016/j.ijporl.2009.04.022>

Yıldız, M., Çoban, G. Ş. & Sağlık, Z. (2020). Okuduğunu anlama ve yazılı anlatım becerileri arasındaki ilişki, *Turkish Studies- Education*, 15(2), 1367-1379.
<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41891>

Zaidi, N., & Malik, S. K. (2018). Effect of reading comprehension on developing writing skill of primary level students. *Grassroots*, 52(1), 1-11. <https://www.prdb.pk/article/effect-of-reading-comprehension-on-developing-writing-skill-2949>

Derinlemesine Okuma uygulamasında kullanılan metinler <https://www.raz-plus.com/search/#!#doSearch=Search&searchTerms=close%20reading%20passages> internet adresinde bulunan "Close Reading Passages" bölümünden çeviri yapılarak düzenlenmiştir.

Extended Abstract

Introduction

Reading comprehension, refers to a complex concept. In addition to fluent reading skills, the student's vocabulary, features of the text, interest in reading, and using a reading strategy affect reading comprehension. Many reading strategies are used to improve reading comprehension. These reading strategies vary according to the reading purpose, type of text and age group characteristics. The reading strategy, which covers the whole process of reading and is in question in this research, is "Close Reading".

Studies in which close reading is used for primary school students are found in the international literature as of 2012 (Fisher & Frey, 2012). However, it is seen that there are a limited number of studies in the national field on close reading (Güçlüer, 2020; Şen, 2020). No studies were found regarding close writing. In this research, it is aimed to present theoretical information about close reading and writing and to share application examples. In this respect, it is considered that the study is important in terms of contributing to the field and being a resource for producing activities in line with the close strategy.

What is Close Reading?

Close reading is not a new reading strategy. Due to its feature based on text analysis, it has been used to analyze works in secondary and higher education. Fisher and Frey (2012) revealed that this reading strategy is applicable to primary school students as well. However, close reading as a type of reading based on the purposeful repetitive reading of complex texts.

Fisher and Frey (2012) emphasized the importance of five basic conditions when doing close reading activities with primary school students. These; it is the use of short and complex texts, no prior information about the texts, repeated reading, asking questions related to the text, and annotation. The elements of the close reading exercise can be grouped under these five main headings:

Short and complex texts: The close reading strategy needs short and complex texts. The texts should not be so long that students lose their meaning and should be so complex that they feel the need to read it again. Text complexity can be supplemented with images and graphics. In addition, the language used and the readability characteristics of the text affect the complexity of the text.

Repeated Reading: Students should read the text at least 3 times. General comprehension occurs in the first reading. Inferential comprehension occurs in the second reading and intellectual comprehension in the third reading.

Annotation: Students take notes about the text and use symbols while reading. It is seen as a way of communicating with the text.

Text Depending Questions: Students are expected to give "evidence-based" answers to the questions asked based on the text they read. At this point, students are asked to refer to the sections that they underline and use symbols as important in the text while answering the questions.

What is Close Writing?

Close writing is a writing strategy based on text analysis with a critical perspective, which enables students to manage their attention not only as readers but also as writers during close reading activities in which they read repeatedly (Sission & Sission, 2014). Researchers did not consider writing close as an independent activity but considered it together with reading activities.

In close writing activities, it is seen that the "mentor text" concept defined by Dorfman and Chapelli (2014) is used to increase the amount of information and support students' understanding. Accordingly, mentor texts are the ones that contain information content that will guide them in writings that they cannot write on their own, especially for younger students, and that can be returned to again and again. In close writing works, the mentor text is at the center of the work, but the way the text is understood, the social context and the style features that the author will use make the texts unique. It is not enough on its own to read and write the sources from which students gain knowledge. In addition to questioning and analyzing the text in the mental process, the reader's prior knowledge and the styles used in writing determine the quality of the written products. In this way, it is aimed for students to produce original products from the knowledge they have acquired, to reinforce what they have learned and to develop their written expression skills.

The Relationship Between Reading and Writing

All languages in the world are made up of four core skill areas. These are listening, speaking, reading and writing. Listening and reading are based on understanding; writing and speaking are based on narration. In this direction, language skills are interrelated and influenced by each other. As a result of scientific studies, it is clearly seen that reading and writing skills are affected by each other. These skills are not identical or compensatory to each other. However, development areas support each other.

Close perspective is thought to be one of the most effective strategies used to strengthen the literacy skills of younger students. In this respect, it is thought that activities aimed at approaching language skills in an integrated manner and benefiting from their mutual interaction will improve students' language skills. In this respect, writing activities supported by close reading are expected to develop students' reading and writing skills.

Geliş Tarihi / Received Date
06.10. 2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
22.01. 2023

Uluslararası İlişkiler Disiplininde Çocuk Nosyonu

The Notion of Child in International Relations Discipline

Fatma SARIASLAN¹

Öz

Çocuk Çalışmaları (*Childhood Studies*) bir dizi akademik disiplinde görece olarak kendine yer bulmuş olmasına rağmen, uluslararası ilişkiler disiplini açısından durum biraz daha farklıdır. Uluslararası ilişkiler disiplini bağlamında çocukluk ve çocuklara ilişkin analizlerin oldukça sınırlı olduğu; çocuğun uluslararası sistemdeki rolü ya da failliğinin genellikle göz ardı edildiği görülmektedir. Öte yandan çocukların evrensel insan haklarına ilişkin siyasi tartışma bağlamında ciddi anlamda önem verilen aktörler olarak öne çıktıkları ve merkezi bir konumda oldukları ileri sürülebilir. Ancak her ne kadar uluslararası örgütler nezdindeki kodifikasyon çalışmalarıyla uluslararası çocuk hakları rejimi giderek artan biçimde gelişme gösterse de, bu rejimin çocukları yalnızca pasif 'kurbanlar' olarak gören yaklaşımının, çocuklara ihtiyaç duydukları şekilde ve etkin bir biçimde yardım edebileceği belirsizdir. Bununla birlikte, uluslararası ilişkiler disiplininin geleneksel devlet merkezli yaklaşımlarında daha önce büyük ölçüde ihmal edilen çocukların failliği meselesinin -diğer disiplinlere kıyasla geç olsa- giderek daha fazla öne çıkmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu itibarla çalışma, uluslararası ilişkiler disiplinine çocuğun aktör olarak dâhil edilmesinin elzem olduğunu ileri süren bir anlayışla, uluslararası ilişkiler disiplininin çocuk ve çocukluk bağlamındaki bakış açısının ne yönde ve nasıl geliştiğini ele almaktadır. Bu bağlamda öncelikle çocukluğun sosyal inşasına ilişkin literatürdeki gelişmeye ve sonra da uluslararası ilişkiler disiplininde özellikle savaş ve çatışma bağlamında çocuk ve çocukluk nosyonuna ilişkin çalışmaların kapsamına odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, uluslararası ilişkiler, savaş, çatışma, aktör.

Abstract

Although Childhood Studies has found its place in several academic disciplines, the situation is somewhat different for international relations. In the international relations discipline, the analyses of childhood and children are limited, and the role or agency of the child in the international system is often ignored. On the other hand, children stand out as actors that are given profound importance in the context of the political debate on universal human rights and occupy a central position. Nevertheless, although the international children's rights

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: fatma.sariaslan@medeniyet.edu.tr , ORCID ID: 0000-0002-9295-6477

regime is gradually developing with codification efforts by international organizations, it is unclear whether this regime's approach, which sees children only as passive 'victims,' can effectively help children as they need. However, it is observed that the issue of children's agency, which was primarily neglected before in the traditional state-centered approaches of the discipline of international relations, is increasingly coming to the fore, albeit late compared to other disciplines. In this respect, the study deals with the direction and how the perspective of the international relations discipline in the context of child and childhood develops, with an understanding that it is essential to include the child as an actor in the discipline of international relations. In this context, it primarily focuses on the development in the literature on the social construction of childhood and then on the scope of studies on the notion of child and childhood in the discipline of international relations, especially in the context of war and conflict.

Keywords: Child, international relations, war, conflict, actor.

Giriş

1976 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda alınan kararlarla 1979 yılının Uluslararası Çocuk Yılı ilan edilmesinden² bu yana, çocuk haklarının korunması ve savunulması konusu uluslararası alanda giderek zemin kazanmıştır (Knutsen, 2017: 2). BM Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin³ (UNCRC-The UN Convention on the Rights of the Child) 2 Eylül 1990'de yürürlüğe girmesinden bu yana ise, çocuk ve özellikle çocuk hakları konusu politika alanına daha açık bir şekilde girmiştir. Kapsamlı bir belge olan UNCRC, uluslararası hukuka göre her çocuğun korunması gereken bazı temel haklara sahip olduğunu kabul ederken, imzacılarını çocukların hayatlarını iyileştirmeye teşvik etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, uluslararası çocuk haklarının korunmasında yaşanan söz konusu gelişmelerin uluslararası arenada iyimser bir tablo sunduğu ve çocukların evrensel insan haklarına ilişkin siyasi tartışmaların merkezinde konumlandıkları ileri sürülebilir. Ancak, gerek bu merkezi konuma gerekse çocuk ve çocukluğa dair psikoloji, sosyal antropoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilimlerin diğer alanlarında gelişen literatüre rağmen, uluslararası bir süje olarak çocuğun rolünün ana akım uluslararası ilişkiler literatüründe yeterince ele alınmadığı gözlemlenmektedir.

Her ne kadar uluslararası kuruluşlardaki, ülkelerin büyükelçiliklerindeki ve ulusal parlamentolardaki siyaset forumlarından uzak olsalar da; 'işçi', 'savaşçı', 'mülteci' ve 'tüketici' olarak çocuklar, küresel siyasette sanıldığından daha fazla görünür durumdadırlar. Buna rağmen uluslararası ilişkiler disiplini bağlamında çocuklara ilişkin analizlerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle de yetişkin merkezli ve erkek egemen ana akım uluslararası ilişkiler disiplini, daha ziyade yukarıda zikredilen

² BM'nin bir yılı özel bir sorun yılı ilan etmesi ve bu yılda dünya kamuoyunun dikkatini o konuya çekmesi bir gelenek haline almıştır. BM Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1959'da kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisi'nin yirminci yılı olan 1979'da da Uluslararası Çocuk Yılı ilan edilmiştir.

³ Sözleşme, en fazla sayıda ülke (196) tarafından imzalanan ve en kısa zamanda yürürlüğe giren uluslararası belge niteliğini taşımaktadır. Güney Sudan Haziran 2015'te Sözleşmeyi onaylayarak taraf olmuştur. Somali ise, Mayıs 2002'de düzenlenen BM Çocuklara İlişkin Genel Kurul Özel Oturumu sırasında Sözleşme'yi imzalamış ve o tarihte onaylamayı taahhüt etmiş olmasına rağmen ancak Ekim 2015'te onaylamıştır. Sözleşmeyi hâlâ onaylamayan tek ülke Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'dir. Nitekim Sözleşme ABD tarafından 16 Şubat 1995'te imzalanmış ancak o tarihten günümüze hiçbir şekilde Senato'nun onayına sunulmamıştır. ABD'nin sözleşmeyi onaylamamasının temel gerekçelerinden biri Amerikan egemenliğine uluslararası kurumlar tarafından müdahale edilebileceği kaygısıdır. Bir diğer gerekçe ise Sözleşme'nin ebeveynlerin çocuklarını kendi inançları doğrultusunda yetiştirme haklarını ihlal ettiği iddialarına dayanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Yaman, 2022).

Çocukluk konusuna ilişkin bu ilgi artışı ve araştırmalarda çocuklara ilişkin kapsayıcı anlayış, sosyal bilimlerdeki benzer gelişmelere kıyasla uluslararası ilişkileri çok geç etkilemiştir. Nitekim güç, egemenlik ve güvenlikle ilgili ‘merkezi’ uluslararası ilişkiler tartışmalarında çocuklar hâlâ marjinal ve ‘ihmal edilebilir’ konumlarını sürdürmektedirler. Bir başka deyişle uluslararası ilişkiler disiplininin çocukluk konusuyla ilgili görece sessizliği uzun bir süre devam etmiştir. Ancak tam bu noktada, doğrudan uluslararası ilişkiler disiplini içerisinden olmasa da, muhtelif sosyal bilimcilerin çocukların uluslararası ilişkiler disiplini açısından konumlarının önemine ilgiyi artıran ve bu alanda potansiyel analizleri içeren çalışmalarını zikretmek gerekmektedir. Nitekim silahlı çatışmalarda çocuk sivillerin korunmasıyla ilgili çok sayıda uluslararası hukuki düzenleme olmasına rağmen, dünyadaki reel durumun vahameti bu konudaki yayınların öne çıkmasını anlaşılır kılmaktadır. Bu kapsamda çocuk askerler hakkında tarihçi (Marten, 1998; Marten 2018; Marten, 2019), uluslararası hukukçu (Cohn ve Goodwin-Gill, 1994; Happold, 2005) ve antropologların çalışmaları (Rosen, 2005; Rosen, 2007; Hart, 2006) ile silahlı çatışmalardaki çocuk sivillerin uluslararası hukukî konumu hakkındaki çalışmalar (Kuper, 1997) ilk olarak akla gelmektedir. Aynı zamanda psikologların da çatışma durumlarındaki çocuklar hakkında (Morris, 1973) ve siyasi şiddetin çocuklar üzerindeki etkisi hakkında (Cairns, 1996) önemli çalışmalara imza attıkları görülmektedir.

Uluslararası İlişkiler ve Çocuk

Uluslararası ilişkiler disiplinde, geleneksel teoriler olarak nitelenen devlet merkezli ana akım yaklaşımlardan eleştirel yaklaşımlara ve post-modern yaklaşımlara kadar hiçbir uluslararası ilişkiler teorisinin, çocuklara ve/veya çocukluğa aktörler olarak özel bir atıfta bulunmadığı dikkat çekmektedir. Başat aktör olarak devleti gören realist teorisinin çocuğa atfedilecek aktör konumu açısından umut verici olması zaten beklenemezdi (Watson, 2006: 244-245). Öte yandan uluslararası ilişkiler gibi ana akım Güvenlik Çalışmaları da bariz bir biçimde, ya devletin güvenliğinin içeridekilerin güvenliğine eşit olduğu ya da devletin güvenliğinin içindekilerin güvenliği için bir önkoşul olduğu varsayımıyla hareket ederek çocuğa ve çocukluğa nispeten kayıtsız kalmıştır (Beier, 2015: 2). Her ne kadar piyasanın dinamiklerinde önemli bir aktör olarak bireye vurgu yapsa da- yalnızca yetişkinlerin rasyonel, bağımsız kararlar alabildiğini varsayan liberal teorisinin de bu konudaki yaklaşımı realist teoriden farklı değildir. Bu iki ana akım teorisinin yanı sıra yapısalcı yaklaşımın da bu konudaki duruşunun benzer şekilde belirsiz olduğunu ileri süren Alison M.S. Watson, Marx’ın sömürücü işgücü ilişkisinin bir örneği olarak çocuk işçiliği konusundaki endişelerine rağmen, Marksist analizde sınıfa yapılan vurgunun, bizzat aktörler olarak çocukların etkisini inkâr ettiğine dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, Kuzey-Güney ayrımına odaklanan daha sonraki yapısal analizler de bu konuda bir açılım getirmemektedir. Watson’a göre çocukların, içinde yaşadıkları ekonomik koşullara bağlı olarak farklı sorunlarla karşı karşıya oldukları açık bir gerçektir, ancak varlıklı ya da yoksul olarak sınıflandırılmanın çocukların uluslararası politik arenada nasıl algılandıklarını muhakkak etkileyeceği söylenemez (Watson, 2006: 244-245). Watson için ana akım uluslararası ilişkiler söyleminde potansiyel bir bilgi alanı olarak çocuklara odaklanmak, uluslararası sistemdeki güç kavramına ve bunun akademik analizlerde yansıtılma şekline meydan okuma anlamına gelmektedir. Bu ana akım söylem, çocuk ya da kadın gibi uluslararası sistemdeki ‘susturulmuş’ ya da ‘sessiz’ olan aktörler yerine baskın aktörlere odaklandığı için açıklayıcılığı da sınırlıdır (Watson, 2006: 245).

Uluslararası ilişkiler teorisindeki hâkim söylemlere karşı geliştirilen eleştirel ve post-modern söylemler dahi, çocukluğu 'tarihsel olarak inşa edilmiş mitler' bağlamında ele almakta ve çocukluğu tam da böyle bir sosyal inşa olarak betimlemektedirler (Boucher, 1998: 380). Feminist uluslararası ilişkiler araştırmacılarının çalışmaları sayesinde kadınlar literatürün daha belirgin bir parçası haline gelmiş olsa da, 'kadınlar-ve-çocuklar' (*womenandchildren*)⁶ kategorisi altında gruplandırılmadıkça, çocuklar genellikle kapsam dışında kalmışlardır.

Özetle, uluslararası sistem söz konusu olduğunda, çocukların gerek temsil etme (ve edilme) yetkilerinin olmadığı gerekse sınırlı olduğu konusunda disiplinlerdeki tüm yaklaşımlar arasında temel bir uzlaşma var gibi görünmektedir. Bununla birlikte, tüm sınırlılıklarına rağmen çocukluk nosyonunun uluslararası ilişkiler disiplini içinde bir yer edinmesi -tarihsel olarak diğer disiplinlerden bir nebze geç de olsa- söz konusu olabilmektedir. Bu durum özellikle de uluslararası ilişkiler disiplininin bazı ilgi alanları nedeniyle "kaçınılmaz olarak" gerçekleşmiştir. Özellikle geleneksel çalışmalardan savaş ve çatışma bu anlamda başı çekmiştir.

Çocuk ve Silahlı Çatışma: Çocuk Askerler

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde, çocukların uluslararası sistemdeki konumunun sağlıklı bir biçimde analiz edebilmesinin en iyi yolunun, çatışma sırasında ve sonrasında çocukların konumuna (genellikle savaş 'kurbanı' olarak) odaklanmak olduğunu düşünen araştırmacılar öne çıkmaktadır. Hatta geniş bir sosyo-politik bağlamdan bağımsız ayrı bir kategori veya tematik bir 'konu' olarak "Çocuk ve Silahlı Çatışma" (*Children And Armed Conflict - CAAC*) konusunun tartışıldığı gözlemlenmektedir (Jacob, 2015: 24). Dünyanın pek çok bölgesinde milyonlarca çocuğun çatışmalara ve çatışmaların ortaya çıkardığı vahşete tanık olmaya zorlanmakla kalmayıp, aynı zamanda aktif katılımcılar olarak çatışmalara çekildiği düşünüldüğünde Çocuk ve Silahlı Çatışma konusundaki çalışmaların kaçınılmaz olarak literatürde ayrı bir kategori olarak konumlanması anlamlıdır. Gerçekten de yüz binlerce hatta milyonlarca çocuk, dünya çapındaki çatışmalarda silahlı kuvvetler ve silahlı gruplarla bir şekilde ilişkilidir. Çatışma bölgelerindeki çocuklar, cinsiyet ayrımı olmaksızın, doğrudan aktif mücadeleden mayın döşemeye, casusluğa ya da yemek pişirme veya hamallık gibi ikincil görevlere kadar çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Kız çocuklarının ise sıklıkla ve maalesef cinsel amaçlarla kullanılmaları söz konusu olmaktadır. Bu durum, insani olmayışı yönüyle ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, uluslararası ilişkiler disiplininin de kayıtsız kalamadığı birer argümanlar silsilesi oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, çocukların yukarıda zikredildiği şekilde işe alınmaları ve kullanılmaları onların haklarını ihlal etmekte ve onlara fiziksel, gelişimsel, duygusal, zihinsel ve ruhsal zararlar vermektedir; ancak bu zararların boyutu ve mahiyetinin yanı sıra durumun bizzat kendisi bir uluslararası sorun olarak kaşımızda durmaktadır.

⁶ Feminist teorisyen Cynthia H. Enloe, "kadınlar-ve-çocuklar" terimini tek bir birleşik kavram olarak türeterek, kadın ve çocukların savunmasızlık ortak parantezindeki konumlarına atıfta bulunmuştur. Herhangi bir savaş veya çatışma ortamında savaşçının imajı erkekse, savaşta sivil de genellikle kadın ve çocuklardır. Bu bağlamda, erkeklerin doğaları gereği şiddet kapasitesine sahip oldukları varsayımının yaygınlığına dikkat çeken Enloe, kadınlar ve çocukların savunmasızlık ortak parantezinde buluştuklarını ifade etmiş ve bunu "kadınlar-ve-çocuklar" terimini geliştirerek tartışmıştır. Bkz. (Enloe, 1990).

Uluslararası ilişkiler disiplininde silahlı çatışma bağlamında özellikle çocuk askerlerle ilgili çalışmaların öne çıktığı görülmektedir.⁷ Modern savaş konusunda uluslararası alanda tanınan uzman Singer'ın *Children at War* adlı çalışması, çocukların asker olarak artan ve küresel kullanımını inceleyen ilk kapsamlı kitap olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar Antik Yunan'daki sapanlılardan modern İngiliz ordusunun 'küçük askerleri'ne (*junior soldiers*) kadar, çocuklar çok eski zamanlardan beri savaşın standart karakterleri (*stock characters*) olsalar da (Lazenby, 1989: 63), teknolojinin günümüz silahlarını daha küçük ve daha hafif hale getirmesiyle çocukların bu silahları taşımalarını ve kullanmasını kolaylaştırdığına dikkat çekilmektedir (Singer, 2006). Bir başka çalışma, 1991-2001 yılları arasında yıkıcı bir iç savaş yaşanan Sierra Leone örneği üzerinden, çocuk askerlerin şiddet ve silahlı çatışma dünyasına nasıl adım attıklarını ve savaş sonrasında hayatlarını ve benlik kavramlarını yeniden oluşturmaya çalışırken karşılaştıkları zorlukları ele alan *Child Soldiers: Sierra Leone's Revolutionary United Front* adlı çalışmadır (Denov, 2010). Bunların yanı sıra çocuk askerler üzerine yapılan diğer çalışmalar da (Thomson, 1999; De Berry, 2001; Drumbl, 2012 ve Fisher, 2013) da dikkate değerdir.

Öte yandan çatışma konusundaki çalışmalara daha ziyade uluslararası ilişkiler disiplinindeki realist geleneğin hakim olduğu bilinmekle birlikte, çocukluk çalışmaları ve uluslararası ilişkiler bağlamına özellikle "insani güvenlik" (*human security*) kavramsallaştırmasını devlet merkezli yaklaşımlardan ayırarak geleneksel uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının sınırlarını aşan ve çocukları içerecek şekilde daha kapsamlı bir analitik çerçeve sunan çalışmalar da mevcuttur (Wagnsson vd., 2010). Örneğin, Asya ülkelerindeki silahlı çatışmaların çocuk güvenliği üzerindeki etkilerinin incelendiği bir çalışmada Cecilia Jacob, "insani güvenlik" (*human security*) literatürünün merkezi kavramları olarak güvenlik (*security*) ve kalkınma (*development*) arasındaki boşluğun politik olduğuna dikkat çekmekte ve çocukların korunması meselesinin bu iki baskın politika çerçevesi tarafından kolayca atlanabileceğini ileri sürmektedir (Jacob, 2014: 4). Dünyada milyonlarca insanın iç savaşın gündelik hayatın bir parçası olduğu gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı; yiyecekleri, giyecekleri ve hatta aileleri olmayan bazı çocukların hayatta kalmanın tek yolu olarak gönüllü askerliği "seçtikleri" göz önünde bulundurulduğunda Jacob'un argümanı dikkate değerdir. Literatüre kazandırdığı "koruma boşluğu" (*protection gap*) adlı dikkate değer kavramsallaştırmasıyla "silahlı çatışma ve çatışma sonrası yönetişimin daha geniş yapısal bağlamı tarafından yaşamları güvensiz hale getirilen çocukların insan haklarını koruyacak belirli aktörlerin, yapıların ve kurumların yokluğu"nu kastetmektedir (Jacob, 2014: 165).

Militarize edilen çocuklar konusundaki çalışmalar da yine bu bağlamda önemli açılımlar sağlamaktadır. Özellikle Helen Brocklehurst'ün çocukların politik söylem kaygısıyla ama reel olarak nasıl kullanıldıklarını ortaya koyduğu *Whose Afraid of Children? Children, Conflict and International Relations* adlı kitabı öne çıkmaktadır. Brocklehurst eserinde, Kuzey İrlanda, Nazi Almanyası, Mozambik ve Güney Afrika'da sistematik "millileştirme" ve "militarizasyon" süreçlerine tabi tutulan çocuklardan yola çıkarak, çocukların bir yandan apolitik olarak inşa edilirken bir yandan da sahip oldukları politik değerleri için -gerek söylem düzleminde gerekse de de pratikte- kullanıldıklarını ortaya

⁷ Şunu belirtmek gerek ki, 1980'lere kadar çocuk askerler pek ün kazanmamıştı. 1980'lerden itibaren öne çıkan öncül çalışmalarda ise çocuk askerlerin bugün olduğundan farklı bir coğrafya ve ırkla bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu yıllarda daha ziyade çocuk askerler sekiz yıl süren yıkıcı ve maliyetli İran-İrak Savaşı ile ilişkilendirilmişlerdir. Soğuk Savaş'ın sonunda Sahra altı Afrika'da başlayan savaşlarla birlikte bu coğrafya ile neredeyse eşanlamli hale gelmiştir. Bkz. (Olivier, 1995: 3).

koymaktadır (Brocklehurst, 2016). Söylem bağlamında literatürdeki belki de en çarpıcı çalışma Lorraine Macmillan'a aittir. Macmillan, çocuk askerlere dair söylemin Anglofon (İngilizce konuşan) ülkelerdeki sivil toplum ve medya aracılığıyla hegemonik olarak inşa edildiğini ve bu söylemin çocuk askerlerin kendilerine özgü endişelerinden ziyade, küresel Kuzey ve Güney arasındaki derin ayrımdan beslenen uluslararası düzenin devam ettirilmesi kaygısı taşıdığına dikkat çekmektedir. Ona göre, çocuk askerlere dair söylem 'çocuklarına karşı görev ve sorumluluklarını dikkate almayan bir toplumun başına gelecek olan hastalıklar olarak' kişisel ve özel alanla sınırlı bir biçimde şekillendirilmektedir. Bu bilinçli ve yanlı söylem Batı'nın uluslararası ilişkilerdeki sahip olduğu gücünü, sömürgeci inşalarla sürdürmek kaygısı taşımaktadır. Çocuk askerlerin inşasına dair modern söylemler, sömürgeci kavramsallaştırmalar ve düşünüş tarzı ile büyük bir uyum göstermektedir. Macmillan, bu türden bir söylem sayesinde Avrupalı olmayan ırkların 'ilkel ve mantıksız, savaşa, işkenceye ve yamyamlığa eğilimli' olarak tasvir edilmesi gibi sömürgeci anlayışların meşruiyet ve doğal bir nitelik kazanacak şekilde yeniden işlendiğine dikkat çekmektedir. Avrupa dışı kültürlerin 'geleneklere bağlı ve ilerlemeye karşıt' olarak kabul edildiği bu oryantalist söylemde az gelişmiş Güney'in, "aydınlanmış" ve "gelişmiş" dünyanın yani sömürgeci güçlerin "rehberliğine ihtiyaç duyan bir çocuk" olarak temsil edildiğini belirtmektedir (Macmillan, 2009).

Savaş Dönemlerinde Cinsel Şiddet Sonucu Doğan Çocuklar

Uluslararası ilişkiler disiplininin çocuk eksenli incelemelerinin bir diğer ağırlık merkezi ise savaşa aktif katılan çocukların yanı sıra savaştan mağdur olan çocuklardır. Savaşın hukukî meşruluğu ayrı bir tartışma konusu olsa da savaş, yapılış biçimi olarak genelde şiddetin hem tüm varyasyonlarının belli ölçülerde hayata geçirildiği acımasız bir insan eylemidir. Savaş hukukuna ilişkin tüm uluslararası sözleşmelere rağmen savaşlarda cinsel şiddete sıklıkla rastlanmaktadır. Dolayısıyla savaş dönemlerinde cinsel şiddet sonucu doğan çocuklar gibi önemli bir sorun alanını mercek altına alan çalışmalar da yine bu kapsamda öne çıkmaktadır. Bu noktada, Charli Carpenter'ın savaş zamanındaki tecavülden doğan çocuklara ilişkin analizlerini içeren *Born of War: Protecting Children of Sexual Violence Survivors in Conflict Zones* adlı kitabını (Carpenter, 2007) zikretmek gerekmektedir. Carpenter, dünya çapındaki çatışma bölgelerinde savaş zamanı tecavüz ve cinsel sömürüden doğan çocukların insan haklarını incelediği söz konusu çalışmasında, bu çocukların çatışma bölgelerinde ayrımcılık, damgalanma ve bebek öldürme eylemleri ile karşı karşıya kaldığına ve bu çocukların özellikle savunmasız bir kategori oluşturduğuna işaret etmektedir. Carpenter *Forgetting Children Born of War: Setting the Human Rights Agenda in Bosnia and Beyond* adlı bir diğer kitabında (Carpenter, 2010) çatışma bölgelerinde cinsel şiddet ve sömürü sonucu doğan çocukları korumak için çalışan ulusötesi örgütler ağının uzun yıllar, bu savunmasız nüfusun ihtiyaçları konusunda tuhaf bir şekilde sessiz kaldığını eleştirerek, özellikle Bosna-Hersek örneğine odaklanmaktadır. Bu çatışma bölgesindeki hak iddiaları sonucunda oluşan patolojik durumun, savaş nedeniyle doğan çocukların tam olarak korunmasını engellediğini ortaya koymaktadır. Watson ise aynı konudaki *Children Born of Wartime Rape: Rights and Representations* başlıklı makalesinde, cinsel şiddet suçlarının mevcut uluslararası normlar içinde marjinalleştirildiğini vurgulayarak, Darfur örneğinden hareketle savaş zamanı doğan çocukların daha geniş haklar çerçevesine dahil edilme potansiyellerini analiz etmektedir (Watson, 2007). Benzer biçimde Myriam S. Denov da insanî güvenlik gündeminin savaşın ardından cinsel şiddet mağduru

kızların içinde bulunduğu kötü durumu -hem kavramsal hem de pratik olarak- ele alma kapasitesini Sierra Leone çatışması özelinde incelemektedir (Denov, 2006).

Çatışma Sonrası Barış İnşasında Çocuk: “Kurban”dan “Fail”e

Çatışma bağlamında bir diğer çalışma alanı da çatışma sonrası barış inşası sürecine ilişkin çocukların konumu hakkındadır. Çocukların barışın sürdürülebilirliği için önemli olduğu genel olarak kabul görmekle birlikte, gerek çatışma sürecine gerekse çatışma sonrası durumlarına ilişkin analizlerde çocuklar çoğu zaman ‘bahtsız kurbanlar’ olarak düşünülür (Huynh vd., 2015: 32). Uluslararası sistemde failliğe sahip aktörler olarak görülmeyen çocukların bu kısıtlı konumları, benzer bir biçimde çatışma sonrası süreçte ve ortamda da sürmektedir. Çocukların barış sürecinden dışlanmasına dair bu anlayış büyük ölçüde, çocukların failer olarak değil, kurbanlar olarak baskın bir şekilde inşa edilmiş olmalarıyla ilgilidir. İnsan hakları belgelerinde çocukların homojen bir kategori olarak ‘korunması gereken aktörler’ olarak nitelendirilmeleri ve bu bakış açısıyla inşa edilen bu türden bir çocukluk algısı, çatışma sonrası süreçte çocukların ironik bir biçimde dışlanmasını beraberinde getirmekte ve onları marjinalleştirmektedir. Bununla beraber, böylesine sınırlı bir algının çocukların uluslararası güvenlik sisteminde oynayabilecekleri roller açısından eksik ve hatta sorunlu olduğunu düşünen teorisyenler de bulunmaktadır. Bu görüşe sahip olanlar, çocukların ve gençlerin barış müzakerelerine ve barış inşası süreçlerine katılımının çatışma sonrası barış ve sosyal dönüşüm için çok önemli olduğunu düşünmektedirler. Şiddetin ‘kurbanları’ olarak görülen çocukları, bu sınırlı konumlarının ötesine taşımak ve karşılaştıkları şiddetten kurtulma sürecindeki eylem kapasitelerini anlamak noktasında bu türden çalışmalar ciddi önem taşımaktadır. Bu bağlamda barışın tesisinde ve aynı zamanda barışın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında çocuklar ve gençlere aktif rol biçen çalışmalardan biri, savaş sonrası barışı inşa etme mücadelesinin temel bileşenleri olarak gençlik eylemlerini, algılarını ve ihtiyaçlarını Sierra Leone, Ruanda, Guatemala, Kolombiya, Angola, Kuzey İrlanda, Bosna ve İsrail-Filistin’deki saha araştırmalarına dayalı olarak ortaya koyan *Troublemakers or Peacemakers? Youth and Post-Accord Peacebuilding* adlı çalışmadır (McEvoy-Levy, 2006). Çalışmada ele alınan Kolombiya’daki Barış İçin Çocuk Hareketi (Children’s Movement for Peace) dikakte değer bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Başlangıçta tek başlarına çalışan bir dizi gençle başlayan hareket, önemli bir toplumsal güce dönüşmüş ve barış sürecine katkıları Nobel Barış Ödülü adaylığıyla tescillenmiştir. Çocukların barışı inşa etme süreçlerinde sahip olabilecekleri potansiyelin farkında olan çalışmalardan bir diğeri ise Ilene Cohn’a aittir (Cohn, 1999). Bunların yanı sıra, Michael Wessells ve Carlinda Monteiro’nun Angola örneğine ilişkin çalışmaları (Wessells ve Monteiro, 2006) ve çatışmalardan orantısız bir şekilde etkilendikleri göz önüne alınarak çocukların barışın aktörleri olarak da merkezde konumlandırılmaları gerektiğini ileri süren Watson’un *Resilience is its own resistance: the place of children in post-conflict settlement* isimli makalesi (Watson, 2015) bu yönüyle de dikkate değerdir.

Çocuk ve Silahlı Çatışma Alanından Çocukları Uzak Tutmaya Yönelik Uluslararası Düzenlemeler

Çocuk kavramına uluslararası ilişkiler literatüründeki yetersiz ancak artan ilginin yanı sıra, çocukları savaşın ve silahlı çatışmaların etkilerinden korumaya yönelik uluslararası çabalarda da dikkate değer bir biçimde artış gözlemlenmektedir. Bu kapsamda 2000’li yılların başından itibaren uluslararası

örgütler düzeyindeki çalışmalar ve uluslararası hukuki düzenlemelerin arttığı gözlemlenmektedir. Çalışmanın başında da zikredilen 1989 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuk haklarını düzenleyen, çocuklar için evrensel ilkeleri ve normları tanımlayan kapsamlı bir sözleşmedir. Çocukların temel insan haklarını ve özgürlüklerini koruma altına alan bu sözleşmenin hükümlerinin güçlendirilmesine ve hükümleri ihlal edenlerin cezalandırılmasına katkıda bulunması amacıyla BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen ek protokoller çalışmamız bağlamında ayrıca önemlidir. Nitekim bu ek protokollerden birinin çocukların silahlı çatışmalara dâhil edilmesini kapsarken, diğerinin çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve pornografisi gibi çocuk haklarına yönelik en kötü ihlalleri içerdiği dikkat çekmektedir.

Çocukların silahlı çatışmalara dâhil edilmesine ilişkin ihlaller kapsamında, 2000 yılında BM Genel Kurulu, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusunda Ek İhtiyari Protokolü (OPAC) kabul etmiştir. Ek protokolün 2002 yılında yürürlüğe girmesi ve dünya devletlerinin çoğunluğu (138) tarafından onaylanmasıyla, on sekiz yaşın altındaki kişilerin herhangi bir şekilde askere alınması yasaklanarak, çocukların askeri kullanımına son verilmesi hususu hüküm altına alınmıştır.⁸ Yine bu kapsamda BM bünyesindeki raporlama çalışmalarında daha hassas içeriklere yer verilmesi de önemli gelişmelerden biri olmuştur. 2001 yılında, BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 1379 sayılı kararda, BM Genel Sekreterinden, çocuklar ve silahlı çatışmalar hakkındaki raporuna, Güvenlik Konseyi'nin gündemindeki meseleler kapsamında çocukları askere alan ve asker olarak kullanan çatışma taraflarını içeren ilave bir liste eklemesini talep edilmiştir.⁹ Buna ilaveten, Güvenlik Konseyi daha sonra aldığı üç farklı kararla Genel Sekreterden eklerinin kapsamını genişletmesini ve çocuklara yönelik muhtelif uygulamalardan (öldürme ve sakat bırakma, cinsel şiddet, okullara ve hastanelere yönelik saldırılar, kaçırılma) sorumlu tarafları listelemesini istemiştir.¹⁰ Genel Sekreterin 2021 yılını kapsayan yıllık raporunun eklerinde 13 ülkede (Afganistan, Kolombiya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Filipinler, Irak, Mali, Myanmar, Nijerya, Somali, Sudan, Suriye ve Yemen) 63 silahlı grup veya silahlı kuvvet bir veya daha fazla ihlal kapsamında listelenmiştir (Birleşmiş Milletler, 2021.) Çocukların askere alınmasını önlemeye yönelik uluslararası bir diğer girişim, Şubat 2007'de UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund/Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) bünyesinde kabul edilen "Paris İlkeleri: Silahlı Kuvvetler veya Silahlı Gruplarla İlişkili Çocuklara İlişkin İlke ve Yönergeler", ya da daha bilindik adıyla Paris İlkeleri'dir (Paris İlkeleri, 2007). 'Cinsiyet fark etmeksizin savaşı, açıcı, hamal, mesajcı, ajan veya seksüel amaçlı herhangi bir şekilde, silahlı bir grup veya silahlı güçler tarafından kullanılan on sekiz yaş altındaki bireyler'in çocuk askerler olarak tanımlandığı Paris İlkeleri'nde, hükümetlerin çatışmalardan etkilenen çocukları korumak için hayata geçirebileceği eylemler ve alması gereken önlemler vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Paris İlkeleri'nin, daha önce silahlı kuvvetler ve gruplarla ilişkilendirilen çocukların, topluma sürdürülebilir bir biçimde yeniden entegrasyonu ile ilgili vizyon sunan operasyonel yönergeler olduğu söylenebilir.

⁸ Esasında bu protokolle Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 38.maddesi güçlendirilmiştir. Zira bu madde çocukların çatışmalara doğrudan katılım yaşını on beş olarak zikretmekteydi. OPAC kapsamında bu yaş sınırı on sekize çıkartılmış ve on sekiz yaşından küçüklerin taraf devletlerce zorunlu olarak silahlı kuvvetlere alınması yasaklanmıştır.

⁹ 2001 tarih ve 1379 Sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı

¹⁰ 2009 tarih ve 1882 Sayılı, 2011 tarih ve 1998 Sayılı, ve 2015 tarih ve 2225 Sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararları.

Sonuç

Çocuklar modern çocukluk anlayışı içerisinde genellikle toplum içinde kişilikleri inkâr edilen ve çoğu zaman ihmal edilen kişiler olarak kurgulanmışlardır. Çocuk figürü politika alanında giderek daha fazla görünür hale gelse de savunmasız oldukları varsayılan çocukların kendi gelecekleriyle ilgili kararlardan dışlanmaya devam ettikleri bir vakıadır. Öte yandan son yıllarda giderek artan biçimde gelişme gösterse de uluslararası çocuk hakları rejiminin çocukları yalnızca pasif ‘kurbanlar’ olarak gören yaklaşımının, çocuklara ihtiyaç duydukları şekilde ve etkin bir biçimde yardım edip edemeyeceği sorusu maalesef hâlâ cevaplanmamış değildir. Bu manada yapılan çalışmalar ise istenilen düzeyde olmaktan çok uzaktır.

Sosyal bilimlerden sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi doğrudan çocuğu ve onun iç ve dış dünyasını ele alan bilim dallarına nazaran uluslararası ilişkiler yakın geleceğe kadar çocukla pek alâkadar olmamıştır. Uluslararası ilişkiler, sosyal bilimlerde kendine daha çok yetişkinlerin -ve hatta uzunca bir süre sadece yetişkin erkeklerin- gündemiyle yer edinmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Stanley Hoffmann’ın nitelendirmesiyle “Amerikan disiplini” haline gelen uluslararası ilişkilerde, realist gelenek hâkim olmuş ve uluslararası düzen Amerikan dış politikasıyla örtüşen bir söylem doğrultusunda inşa edilmeye çalışılmıştır (Hoffman, 1977). Bu dönemde çocuk haklarına ilişkin başta BM olmak üzere uluslararası örgütler bağlamında dikkate değer gelişmeler olsa da çocuk haklarına ilişkin uluslararası rejimin güçlendirilmesi ancak 1980’li yılların sonunda mümkün olabilmiş; dolayısıyla çocuğa ve çocukluğa dair genel bir ihmal edilme durumu süregelmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde artan insan merkezli bakış açısının ivmesiyle ortaya çıkan akademik çalışmalarla birlikte çocukların da artık uluslararası ilişkiler literatüründe yer almaya başlamaları söz konusu olmuştur. Esasında Soğuk Savaş sonrası dünyada Bosna-Hersek, Sierra-Leone gibi yerel düzeydeki sıcak çatışmaların artmasıyla birlikte, çocuk konusundaki ilginin daha ziyade savaş ve çatışma bağlamında ortaya çıkması bu konunun yine realist yaklaşım ekseninde ele alınması gerçeğini değiştirmemiştir. Nitekim çocukluk kavramının uluslararası ilişkiler disiplinine en fazla giriş yapıp, literatürde inceleme alanı bulduğu alanı ve perspektifi savaşın kendisi ve sonuçları oluşturmaktadır. Zira ana akım uluslararası ilişkiler açısından çocuklar hâlâ “savunmasız” konumları gereği, uluslararası ilişkiler disiplinin geleneksel ilgi alanı ve anı zamanda en acımasız ve en ağır gerçeği olan savaşın yakıcılığından en fazla etkilenenleri durumundadırlar. Bu nedenle ilk olarak, savaşa aktif olarak katılan/katılmak zorunda kalan çocuk askerler ve savaş mağduru annelerin evlatları olarak dünyaya gelen çocuklar uluslararası ilişkiler disiplinin ilgi alanına girmişlerdir. Dolayısıyla savaşın ortaya çıkış nedenleri ve savaşın yürütülmesi ile güvenlik meselelerini merkeze alan ana akım uluslararası ilişkiler disiplini açısından çocuk nosyonu elbette üzerinde çalışılması gereken bir alan olarak artık literatürde göz ardı edilmemektedir. Bununla birlikte, genellikle savaşın ve çatışmanın ‘kurbanı’ olarak değerlendirilmenin ötesinde, çocukların failliğe sahip olabileceklerini ileri süren ve bu bağlamda barış inşasındaki rollerini vurgulayan çalışmaların, geleneksel yaklaşımların ötesine geçerek uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir boşluğu doldurdukları söylenebilir. Ancak bunların hem sayıca hem de konunun önemini vurgulamak noktasında istenileni vermekten hâlâ uzak oldukları da bir gerçektir.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Uluslararası İlişkiler Disiplininde Çocuk Nosyonu" başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Ariès, P. (1962). *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life* (Çev. Robert Baldick). New York: Alfred A. Knopf.
- Beier, J. M. (2015). Children, childhoods, and security studies: an introduction. *Critical Studies on Security*, 3 (1), 1-13, <https://doi.org/10.1080/21624887.2015.1019715>
- Birleşmiş Milletler (2021). BM Genel Sekreteri Çocuklar ve Silahlı Çatışma Raporu. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2021/437&Lang=E&Area=UNDOC
- Boas, G. (1966). The Cult of Childhood. *Studies of the Warburg Institute*, 29.
- Boucher, D. (1998). *Political Theories of International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Brocklehurst, H. (2016). *Who's afraid of children? : children, conflict and international relations*. London: Routledge.
- Cairns, E. (1996). *Children and Political Violence*, Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Carpenter, R. C. (2007). *Born of War: Protecting Children of Sexual Violence Survivors in Conflict Zones*. Bloomfield, CT: Kumarian Press.
- Carpenter, R. C. (2010). *Forgetting Children Born of War: Setting the Human Rights Agenda in Bosnia and Beyond*. New York, Columbia University Press.
- Cassidy, C. (2012). Children's Status, Children's Rights, and 'Dealing With' Children. *The International Journal of Children's Rights*, 20 (1), 57-71, [10.1163/157181812X608282](https://doi.org/10.1163/157181812X608282)
- Cohn, I. (1999). The Protection of Children in Peacemaking and Peacekeeping Processes. *Harvard Humanitarian Rights Journal*, 12.
- Cohn, I., Goodwin-Gill, G.S. (1994). *Child Soldiers: The Role of Children in Armed Conflict*. Oxford: Oxford University Press.
- Crawford, S., Lewis, C. (2009). Childhood Studies and the Society for the Study of Childhood in the Past. *Childhood in the Past*, 1 (1), 5-16, [10.1179/cip.2009.1.1.5](https://doi.org/10.1179/cip.2009.1.1.5)
- De Berry, J. (2001). 'Child Soldiers and the Convention on the Rights of the Child', *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 575, 92-105, <https://doi.org/10.1177/00027162015750010>
- De Mause, L. (Der.) (1976). *The History of Childhood*. London: Souvenir Press.
- Denov, M. S. (2006). Wartime Sexual Violence: Assessing a Human Security Response to War-Affected Girls in Sierra Leone. *Security Dialogue*, 37 (3), 319-342, <https://doi.org/10.1177/0967010606069178>
- Denov, M. S. (2010). *Child Soldiers: Sierra Leone's Revolutionary United Front*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Drumbl, M. A. (2012). *Reimagining Child Soldiers in International Law and Policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Enloe, C. H. (1990). 'Womenandchildren: Making Feminist Sense of the Persian Gulf Crisis'. *Village Voice*.
- Fisher, K. J. (2013). *Transitional Justice for Child Soldiers: Accountability and Social Reconstruction in Post-Conflict Contexts*. New York: Palgrave Macmillan.
- Giladi, A. (1992). *Children of Islam: Concepts of Childhood in Medieval Muslim Society*. London: Palgrave Macmillan.
- Gonzalez, O. E., Premo, B. (Der.) (2007). *Raising an Empire: Children in Early Modern Iberia and Colonial Latin America*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Happold, M. (2005). *Child Soldiers in International Law*. Manchester: Manchester University Press.
- Hart, J. (2006). Saving children: what role for anthropology?. *Anthropology today*, 22 (1), 5–8, [10.1111/j.1467-8322.2006.00410.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8322.2006.00410.x)
- Hoffmann, S. (1977). An American Social Science: International Relations. *Daedalus*, 106 (3), 41-60.
- Holt, J. C. (1975). *Escape from Childhood: The Needs and Rights of Children*. London: Penguin.
- Huynh, K., D'Costa B. & Lee-Koo K. (2015). *Children and Global Conflict*. New York: Cambridge University Press.
- Jacob, C. (2014). *Child Security in Asia: The Impact of Armed Conflict in Cambodia and Myanmar*. Abingdon: Routledge.
- Jacob, C. (2015). 'Children and armed conflict' and the field of security studies, *Critical Studies on Security*, 3 (1), 14-28, [10.1080/21624887.2015.1014675](https://doi.org/10.1080/21624887.2015.1014675)
- James, A., Prout A. (Der.) (1997). *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: Routledge.
- Kaplan, İ. (2005). *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İstanbul: İletişim.
- Kinney, A.B. (2004). *Representations of Childhood and Youth in Early China*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Knutsen, K. E. (2017). *Children: Noble Causes or Worthy Citizens?*. London and New York: Routledge.
- Kuper, J. (1997). *International Law Concerning Child Civilians in Armed Conflict*. Oxford: Clarendon Press.
- Lazenby, J. (1989). *Hoplite Warfare. Warfare and the Ancient World*, Sir John Hackett (Der.). London: Sidgwick and Jackson Ltd.
- Macmillan, L. (2009). The Child Soldier in North-South Relations. *International Political Sociology*, 3 (1), 36-52, <https://doi.org/10.1111/j.1749-5687.2008.00062.x>
- Marten, J. (1998). *The Children's Civil War*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Marten, J. (2018). *A Very Short Introduction to the History of Childhood*. New York: Oxford University Press.
- Marten, J. (2019). *War and Childhood in the Era of the Two World Wars*. New York: Cambridge University Press.
- Marx, K., Engels F. (2008). *Komünist Manifesto* (Çev. Celâl Üster & Nur Deriş). İstanbul: Can Yayınları.

- Mayall, B. (2002). *Towards a Sociology of Childhood*. Buckingham: Open University Press.
- McEvoy-Levy, S. (Der.) (2006). *Troublemakers or Peacemakers? Youth and Post-Accord Peacebuilding*, IN: University of Notre Dame Press.
- Morris, F. (1973). *Children in conflict*, London: Secker and Warburg.
- Olivier, F. (1995). *Child Soldiers and Youths in African Conflicts: International Reactions*. içinde *African Studies Centre, Occasional Paper Series No.1*. UK: Coventry University.
- Orme, N. (2001). *Medieval Children*. New Haven, London: Yale University Press.
- Paris İlkeleri (2007), UNICEF. <https://www.unicef.org/mali/media/1561/file/ParisPrinciples.pdf>
- Pollock, L. A. (1983). *Forgotten Children: Parent-Child Relations from 1500 to 1900*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G. & Wintersberger, H. (Der.) (1994). *Childhood Matters, Social Theory, Practice and Politics*, Aldershot: Avebury.
- Rosen, D. M. (2005). *Armies of the Young: Child Soldiers in War and Terrorism*. Piscataway, N.J.: Rutgers University Press.
- Rosen, D. M. (2007). Child soldiers, international humanitarian law, and the globalization of childhood. *American Anthropologist*, 109 (2), 296–306, [10.1525/aa.2007.109.2.296](https://doi.org/10.1525/aa.2007.109.2.296)
- Shahar, S. (1990). *Childhood in the Middle Ages*, London, and New York: Routledge.
- Singer, P. W. (2006). *Children at War*. Berkeley: University of California Press.
- Thompson, C. B. (1999). Beyond Civil Society: Child Soldiers as Citizens in Mozambique. *Review of African Political Economy*, 26 (80), 190–206.
- Wagnsson, C., Hellman, M. & Holmberg, A. (2010). The Centrality of Non-Traditional Groups for Security in the Globalized Era. *International Political Sociology* 4 (1), 1–14, [10.1111/j.1749-5687.2009.00090.x](https://doi.org/10.1111/j.1749-5687.2009.00090.x)
- Watson, A. M. S. (2006). Children and International Relations: A New Site of Knowledge?. *Review of International Studies*, 32, 237–250, [10.1017/S0260210506007005](https://doi.org/10.1017/S0260210506007005)
- Watson, A. M.S. (2007). Children Born of Wartime Rape: Rights and Representations. *International Feminist Journal of Politics*, 9 (1), 20-34, [10.1080/14616740601066242](https://doi.org/10.1080/14616740601066242)
- Watson, A. M. S. (2015). Resilience is its own resistance: the place of children in post-conflict settlement. *Critical Studies on Security*, 3 (1), 47-61, <https://doi.org/10.1080/21624887.2015.1014687>
- Wessells, M., Monteiro, C. (2006). Psychosocial Assistance for Youth: Toward Reconstruction for Peace in Angola. *Journal of Social Issues*, 62 (1), 121–139, <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2006.00442.x>
- Yaman, F. (2022). Çocuk Hakları Sözleşmesine Taraf Olmayan Ülke: Amerika Birleşik Devletleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2 (55), <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1027897>
- 2001 tarih ve 1379 Sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı.
- 2009 tarih ve 1882 Sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı.
- 2011 tarih ve 1998 Sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı.
- 2015 tarih ve 2225 Sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı.

Extended Abstract

Since the late 1970s, the issue of protecting and defending children's rights has gradually gained ground in the international arena. Since the UN Convention on the Rights of the Child (UNCRC), adopted by the UN General Assembly on November 20, 1989, entered into force on September 2, 1990, the issue of the child, and especially the child's rights, has joined the policy area more clearly. As a comprehensive document, the UNCRC recognizes that every child has certain fundamental rights that must be protected under international law and encourage its signatories to improve their lives. From this point of view, the developments in protecting international children's rights present an optimistic outlook in the international arena. However, the question of whether the approach of the global children's rights regime, which sees children only as passive 'victims,' can not be answered effectively and in the way they need, even though it has developed gradually in recent years.

On the other hand, despite the developing literature on the child and childhood in different fields of social sciences, such as psychology, social anthropology, and sociology, the child's role as an international subject is not adequately addressed in mainstream international relations literature. Although they are far from the political forums in international organizations, embassies of countries, and national parliaments, children are more visible as 'workers,' 'warriors,' 'refugees,' and 'consumers' in global politics than is thought. Despite this, the analyses of children in the context of the discipline of international relations are pretty limited. In particular, the adult-cantered and male-dominated mainstream International Relations discipline ignores the children at the center of international politics with the abovementioned identities. It considers them a secondary matter that is almost sacrificed while trying to achieve the primary goals of "high politics." In International Relations, which became an "American discipline" after the Second World War, as described by Stanley Hoffmann, the realist tradition dominated, and the international order was built in line with a discourse that overlapped with American foreign policy. Although there were remarkable developments regarding children's rights in the context of international organizations, especially the UN, strengthening the global regime regarding children's rights was only possible at the end of the 1980s; therefore, a general state of neglect of the child and childhood continued. However, in the post-Cold War era, with the increasing human-centered perspective dominating academic studies, children have taken place in international relations literature.

In fact, in the post-Cold War world, with the increase in hot conflicts at the local level, such as Bosnia-Herzegovina and Sierra-Leone, the interest in the issue of children emerged more in the context of war and conflict. Therefore, the subject continued to be discussed in the axis of the realist approach. The field and perspective that the concept of childhood makes the most entrance to the discipline of international relations and finds an area of study in the literature is the war itself and its results. In terms of mainstream international relations approaches, children are still the ones most affected by the burning of war, which is the traditional field of interest of the discipline of international relations and, at the same time, the most brutal and heaviest reality due to their "vulnerable" position. Therefore, first, child soldiers who actively participated or had to participate in the war and children born to mothers who were victims of war came into the field of international relations discipline. Therefore, the child notion is now addressed in the literature as an area that needs to be studied in terms of the mainstream International Relations discipline, which focuses on the reasons for the emergence of the war and the conduct of the war and security issues. However, beyond being generally regarded as the 'victim' of war and conflict, studies that suggest that children may have agency and emphasize their role in peacebuilding in this context go beyond traditional approaches and fill a significant gap in the international relations literature. However, it is a fact that they are still far from giving what is desired, both in number and in emphasizing the importance of the subject.

Geliş Tarihi / Received Date
11.01.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date
29.06.2023

Educational Policies and Practices Regarding the Adaptation of Syrians Under Temporary Protection to Turkey

Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Türkiye'ye Uyumlarına İlişkin Eğitim Politika ve Uygulamaları

Serkan ÖKTEN¹

Abstract

In 2011, after the internal conflicts in Syria, mass migration to Türkiye started. Syrians entering the country are under temporary protection status. In the face of this situation, policies that required social cohesion were implemented and education became one of the most important cohesion policies. In this context, revealing how education is provided for immigrants in Türkiye has been important in demonstrating the success of integration policies. In this study, it is aimed to reveal what are the policies and implementation results for the inclusion of Syrians under temporary protection in the Turkish education system. In the method of the study, official statistics, legal regulations, news and academic research were handled and document analysis was used. In this context, all dimensions of the subject from primary education to higher education were categorized. When the findings were shared systematically, it was seen that the Syrians, who were initially considered temporary, continued their education in the camps without obtaining a diploma or document. With the end of the war, legal arrangements such as "Educational Services for Foreigners" and "Execution of Services for Foreigners under Temporary Protection" were made in order to include Syrians in the Turkish National Education System and Higher Education. In the field studies examined in the literature analysis, it was seen that despite the legal regulations, technical and social problems continued in practice and the participation in post-primary education was low. In addition, it has been revealed that the success of education policies for Syrians under temporary protection is related to the cultural structure of the cities where Syrians live in Türkiye, their geographical proximity to Syria, the population of Arab origin in the city, the status of schools, and the qualifications of teachers. As a result of the implications of the findings; It is recommended to provide effective language learning to all age groups, to ensure continuity in school after primary school by taking measures against situations that prevent participation in the lesson, and to encourage Syrian academicians and higher education students, who are the most susceptible group.

Keywords: *International Migration, Syrians Under Temporary Protection, Educational Policies, Integration, Türkiye.*

¹ Dr., İletişim Uzmanı, T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Ankara/TÜRKİYE, E-mail: sokten@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-9531-3373

Öz

2011 yılında Suriye'deki iç çatışmalar sonrası kitleler halinde Türkiye'ye göç başlamıştır. Ülkeye giren Suriyeliler geçici koruma statüsüne alınmıştır. Bu durum karşısında toplumsal uyumu sağlamayı gerektiren politikalar uygulanmış ve eğitim en önemli uyum politikalarından biri olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'de göçmenlere yönelik eğitimin nasıl sağlandığının ortaya konulması uyum politikalarının başarısını ortaya koymada önem arz etmiştir. Bu çalışmada geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türk eğitim sistemine dâhil edilmesine yönelik politikalar ve uygulama sonuçlarının neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın yönteminde resmî istatistikler, kanuni düzenlemeler, haberler ve akademik araştırmalar ele alınarak doküman analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda konunun ilköğretimden yükseköğretime tüm boyutları kategorize edilmiştir. Bulgular sistematik şekilde paylaşıldığında, başlangıçta geçici görülen Suriyelilerin diploma veya belge almadan kamplarda eğitimlerine devam ettikleri görülmüştür. Savaşın sona ermemesiyle Suriyelilerin Türk Millî Eğitim Sistemine ve Yükseköğretimine dâhil edilmeleri için "Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri" ve "Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi" Genelgeleri gibi yasal düzenlemeler yapılmıştır. Literatür analizinde incelenen saha araştırmalarında, yasal düzenlemelere rağmen uygulamada teknik ve sosyal sorunların devam ettiği ve ilkökul sonrası eğitime katılımın az olduğu görülmüştür. Ayrıca, geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik eğitim politikalarının başarısının, Suriyelilerin Türkiye'de yaşadıkları şehirlerin kültürel yapısı, Suriye'ye coğrafi yakınlığı, şehirdeki Arap kökenli nüfus, okulların durumu, öğretmenlerin nitelikleriyle bağlantılı olduğu ortaya konulmuştur. Bulguların çıkarımları sonucunda; tüm yaş gruplarına etkili dil öğrenimi verilmesi, derse katılımı engelleyen durumlara karşı tedbirler alınarak ilkökul sonrasında okula devamlılık sağlanması, uyuma en yakın grup olan Suriyeli akademisyen ve yükseköğrenim öğrencilerinin teşvik edilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler, Eğitim Politikaları, Uyum, Türkiye.

Introduction

Due to the internal turmoil in Syria, the influx of migration started in 2011, and then it became an international social problem affecting the neighboring and regional countries as well as the EU member states. Türkiye, the country with the longest border and historical ties with Syria, was most affected by this situation. Türkiye's open-door policy, adopting the temporary protection regime, which includes the principles of non-refoulement and meeting basic needs, has also been effective in this, which causes Syrian refugees to see Türkiye as a safe haven (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 32).

Today, Türkiye has become the country hosting the largest number of refugees in the world, hosting approximately 4 million Syrian citizens since 2015 (UNHCR The UN Refugee Agency, 2022). Hosting such a large population also necessitated a comprehensive organization. This organization requires the services of local government agencies as well as the support of international organizations and civil society.

Development and implementation of policies towards Syrian refugees in Türkiye, especially the Ministry of Internal Affairs, Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD) and the Directorate of Migration Management, Turkish Red Crescent, Ministry of Foreign Affairs, Ministry of Labor and Social Security, Ministry of Health, Ministry of Family and Social Services, Ministry of

Development, Central and local organizations of the Ministry of National Education are carried out in coordination with local administrations.

International Organizations play a supportive role by working in cooperation with state authorities on the services and assistance provided to Syrian refugees in Türkiye. International organizations such as UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), International Organization for Migration (IOM), UN Children's Fund (UNICEF), UN Women, UN Development Program (UNDP), World Food Program (WFP), World Health Organization (WHO) are the leading ones operating in Türkiye under the United Nations system.

On the other hand, rights-based organizations, aid-based non-governmental organizations and academia are also working to inform the public about the refugee crisis originating from Syria, to identify the deficiencies in the implemented policies and to offer suggestions (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 59).

One of the most important of these policies has been the provision of education to children and young people in order to ensure compliance. With the fact that education policy is one of the most important tools in ensuring compliance, multidimensional planning has been made. The reason for this is the high young population and the unknown when the turmoil in Syria will end. This situation is a result of the fact that education is seen as a human right, as well as laying the foundations for a long-term coexistence between local people and immigrants.

According to the December 2021 data of the Directorate of Migration Management, 1,259,435 of the 3,734,876 Syrians under Temporary Protection in Türkiye are school-age children between the ages of 5-18, and 503,128 are university-aged youth between the ages of 19-24. In this respect, it is seen that a total of 1,762,618 people are in the education age. (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2021).

It is seen with the data that the number of schooling among Syrian children in Türkiye has increased over the years. According to the data of the Ministry of National Education; 230 thousand Syrian children were enrolled in school in the 2014-2015 academic year, 311 thousand in 2015-2016, and 492 thousand in 2016-2017 (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, 2019).

According to the May 2018 data of the Migration Administration, 519,980 of the 1,150,791 school-age Syrians aged 5-18 in Türkiye attended Temporary Education Centers (TEC) and public schools. However, 630 thousand people in this age group did not go to school (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2021).

By 2019, while 680,000 children were enrolled in school, nearly 400 thousand children were still not enrolled in school (UNICEF Türkiye Milli Komitesi, 2022).

According to the data of the Ministry of National Education, 339,541 out of 382,357 school-age Syrians under temporary protection in Türkiye in 2019 were enrolled in primary school. Therefore, approximately 89% of primary school children continue their education. Considering that according to UNHCR's 2019 data, the primary school enrollment rate of refugees is around 63%, it can be said

attendance is low. This rate is 32.55%. The main reason for this is that boys have to work to provide economic support to the family due to economic conditions and girls are married at an early age (Aksoy, 2020: 37).

Despite all the arrangements and activities regarding the education of Syrian refugee children, the desired success has not been achieved in the participation of school-age Syrians in high school and higher education in Türkiye.

In addition, there has been a significant increase in the number of Syrian students enrolled in higher education. While the number of Syrian students in the Turkish Higher Education system was 608 in 2011, it increased to 27,606 in the 2018-2019 academic year (Erdoğan, 2019: 11).

Considering the Syrians who were born, married, and set up a business in Türkiye, it is possible that they will be permanent in Türkiye in the long run. Therefore, it is important to integrate children into society and ensure their integration into society. In order to achieve this, an accurate and effective education policy must be established and implemented (Akgül et al., 2015: 12).

In this study, the education policies of Türkiye, which is the country that hosts the most refugees with approximately 4 million people in the world, since 2011, in order to ensure the integration of Syrian children and youth, will be discussed. In this context, the current situation regarding the legislative arrangements made, the roles of local and international institutions and organizations in these policies and the results obtained after the researches on this subject will be revealed by document analysis method. In this respect, it is aimed to determine how education and integration policies develop in the case of Türkiye, which is the country hosting the most refugees in the world.

Background

Legislation Arrangements

Türkiye has published many legislation related to the education of Syrian children and youth. In addition, various projects have been implemented in cooperation with the Ministry of National Education, the European Union and Non-Governmental Organizations in order to ensure the adaptation of Syrian children to the Turkish education system and their access to education (Canpolat, 2020: 116).

Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD), Ministry of National Education (MEB) and Higher Education Institution (YÖK) have established a cooperation regarding the determination and implementation of education policies for Syrians under temporary protection in Türkiye (Şahin, 2020: 388-389).

After the refugee influx that started in 2011, the policies followed on education were prepared only for the camp, based on the assumption that the Syrians would return first (Aksoy, 2020: 37).

The first legislation on providing education to Syrians was the circular titled "Measures Regarding Syrian Citizens Hosted Outside of Camps in Our Country" dated April 26, 2013 by the Ministry of

National Education (Esen, 2020: 3-4). With the cooperation of UNICEF and MEB, the “Guidebook for Guidance Services for Individuals with Temporary Protection Status” was prepared and it was aimed to inform Syrian refugees in this context (Şahin, 2020: 388-389).

By expanding the content of the first circular, the circular “Educational Services for Syrian Citizens Under Temporary Protection” was issued on September 26, 2013. However, these two circulars were not sufficient to eliminate the problems in the implementation of the education services provided to Syrians (Esen, 2020: 3-4).

Therefore, with the circular numbered 2014/21 published on September 23, 2014, titled "Educational Services for Foreigners", certain standards have been set for the education services to be offered to Syrian children (Aksoy, 2020: 37).

In addition to these, “Temporary Protection Regulation” was published in the Official Gazette on October 22, 2014. With the 28th article of the circular, the education of Syrian children has been comprehensively discussed (Esen, 2020: 3-4).

The circular titled “Execution of Services for Foreigners under Temporary Protection”, published by AFAD on 18 December 2014, also determined issues regarding the solution of the education problem of Syrians.

It has been determined that the purpose of the education and training activities to be carried out for Syrian students is to make up for the education they had to take a break and to ensure that they do not lose any years when they go to their country or any third country. Planning, coordination and control of the educational services to be carried out is left to the responsibility of the Ministry of National Education. It was decided that the need for teachers would be met by the Ministry of National Education, when necessary, by appointing people who can speak Arabic in accordance with the conditions (Ertaş & Kırac, 2017: 104-105).

The “2015-2019 Strategic Plan” published by the Ministry of National Education was the first document containing plans for the education of refugees (Aksoy, 2020: 37).

The increase in the number of Syrian students attending school between 2011 and 2020 is the result of strategic planning as well as legislative studies. According to this; for the first time, the "Strategy Document and National Action Plan for Combating Irregular Migration" was announced to cover the period of 2015-2018, with this document, strategic targets were determined in Türkiye's fight against irregular migration and studies were carried out for its implementation. Secondly, the “Strategy Document and National Action Plan for Combating Irregular Migration” covering the years 2021-2025, including the next period, was prepared and entered into force (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2022).

The legal arrangements made in this process were carried out in parallel with the changes in needs over time. For example, YÖK initially admitted undocumented Syrian students to universities with special student status, but later provided the opportunity for lateral transfer to those with a certificate. The Ministry of National Education announced that it was not possible to apply a curriculum other

was stated that the education program would be prepared by the Syrian National Coalition Higher Education Commission under the control of the Ministry of National Education (Seydi, 2014: 297).

As a result of all these efforts, although school enrollment has increased, it is seen that a very high number of children are still out of school. Numerous researches and reports on this issue are presented and provide data for determining the necessary policies.

Projects

In addition to the legislative arrangements, project activities for the education of refugee children are also carried out effectively. "Project for Supporting the Integration of Syrian Children into the Turkish Education System (PICTES)" organized by the Ministry of National Education (Mert ve Çubuk, 2017: 77-78).

Within the scope of the PICTES project, the Ministry of National Education recruited personnel who teach in Turkish, stating that children aged 4-5 should attend pre-school education in order to ensure the integration of Syrian refugee children into society and language learning (Canpolat, 2020: 116).

The first phase of the PICTES project, which is one of the most important studies to support the education of Syrian children, was started in 2016 and was completed at the end of 2018. After this date, the second phase was started with the PICTES II project. A contract was signed between the MEB and the European Union Delegation to Türkiye within the framework of the "Agreement on the Financial Assistance Program for Refugees in Türkiye" (FRIT), and MEB activities began to be supported within the scope of this project (Esen, 2020: 3-4).

The relevant general managers of the Ministry of National Education, lecturers and school administrators who are Syrian students in their schools attended the "MEB Administrative Personnel Training" meeting held in Antalya between January 30 and February 3, 2017, where the project was evaluated. Within the scope of the project, it was stated that teachers and school administrators gained very important personal experiences in their communication and interaction with traumatized Syrian children (Mert ve Çıplak, 2017: 77-78).

Education Policy Application Areas

Within the scope of the education policy for Syrian children and youth in Türkiye, lessons have been started in five main platforms. These are; Temporary Education Centers, Public Schools, Syrian-owned private schools, open education institutions and higher education institutions.

Temporary Education Centers (GEM)

In Türkiye's border provinces with Syria, units affiliated to the Ministry of National Education and some Non-Governmental Organizations (NGO) are working together to determine the education levels and equivalents of refugees. Through the commissions established within these NGOs, temporary education centers have been established in the cities, whose education curriculum is compatible with Syria. Refugees were provided with trainings by using the infrastructure of some schools outside of normal education hours. There are also schools established for just this purpose.

First of all, training was provided through volunteer trainers, and then, with the joint initiatives of the United Nations and the UNICEF, teachers were paid a low wage (Taş & Özcan, 2018: 47).

NGOs and AFAD took the lead in the establishment of Temporary Education Centers under provincial/district national education directorates. There is a Syrian and a Turkish administrator in the management of GEM. Since the Syrian curriculum is given here in Arabic, the majority of the staff consists of Syrian teachers.

As a result of a research that included interviews with administrators in Temporary Education Centers, Turkish and Syrian teachers, as well as Syrian students, it was seen that the correctly chosen curriculum, various practices such as parent meetings, and the appointment of Syrian teachers at the center increased the sense of belonging to the school and supported the socialization of students. On the other hand, it was determined that the lack of opportunity for Syrian students to communicate with their local peers at GEMs caused them to move away from the goal of integration (Kaya, 2019: 12).

In the 2016-2017 academic year, policy changes were made and it was decided not to open new temporary education centers and to close the existing ones after a certain period of time. In addition, it is planned to enroll middle class students studying in these temporary education centers and registered in the Foreign Student Information Operating System (YÖBİS) to state schools in the upper class by providing effective Turkish education. In this context, increased Turkish education was started to a total of 25,278 students in a total of 23 temporary education centers in Adana (1), Adıyaman (1), Hatay (19), and İstanbul (2) in 2019 (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 26).

Public Schools

Public schools belonging to the Republic of Türkiye are a second alternative for the education of Syrians. Within the scope of the Ministry of National Education's Education and Training Services Circular for Foreigners, Syrian children have the opportunity to enroll in public schools by presenting the foreigner identification document they have received. The language of instruction in these schools is Turkish.

Private Schools

Syrians have been given the opportunity to provide education in accordance with the Syrian curriculum in buildings that are suitable for education in Türkiye, either allocated to them by the state or found by them.

Open Education

Foreigners in Türkiye have the opportunity to receive education in line with the relevant provisions of the regulations of open education institutions. In this respect, this opportunity is also valid for Syrians (Çakmak, 2018: 467).

At first, the view that Syrians would return to their countries in a short time led to the temporary planning of higher education discourse and policies in this context. However, not knowing how long the Syrians will stay with the prolonged period and the increasing number of refugees have created the need to produce permanent and sustainable solutions.

At the first stage, planning was made so that Syrian students would not receive a diploma but would not fall behind in education. In this context, in 2012, Syrian students were given the right to attend classes with special student status for one year. In 2013, this limitation was removed and lateral transfer opportunity was provided for those who have a certificate. In addition, 460 Syrian students were provided with dormitories and scholarship opportunities together with the university (Seydi, 2014: 296). In this context, many educational activities for refugee students were organized by state universities and foundation universities under the coordination of the Council of Higher Education (YÖK), and support was provided to help them cope with financial and cultural difficulties (Şahin, 2020: 388-389).

Despite the provision of these opportunities, the problem of not knowing the official procedures or not being able to provide the necessary documents to benefit from this right to education has been the biggest obstacle for Syrian youth to continue their university education. The way to overcome this situation is to grant the right to register based on declaration. However, while the right to be a higher education student requires passing a difficult exam for Turkish citizens, it is likely to cause a reaction by the Turkish citizens because of this right will be given to Syrians by declaration (Çopur & Demirel, 2017: 24).

The "Foreign Academic Information System" project was initiated by YÖK in 2016 for the employment of Syrian academics in Türkiye at Turkish universities. 5 thousand academics from 31 different countries, most of them Syrian nationals, were registered in the system. However, it has been determined that only 345 academicians are employed in universities in Türkiye, 320 of which are in theology and Arabic departments (Tanrıkulu, 2018: 2601). In addition, Gaziantep University has founded different faculties for Syrian students in the regions cleared of terrorism in Syria by the Turkish Armed Forces. One of them is the Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences in Al-Bab. Here, 2 Turkish and 7 Syrian academicians teach students who are all Syrians (Gaziantep Üniversitesi El-Bab İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2022). In addition, the same university has an education faculty in Afrin, Syria (Gaziantep Üniversitesi Afrin Eğitim Fakültesi, 2022).

However, the number of Syrian academics employed except for the theology and Arabic departments is considerably less than number of all the Syrian academics in Türkiye. This situation was also expressed in the workshop "The Problem of Arab Academics and Suggestions for Solution" held by the Mediterranean Research Center. As a result of the workshop, it was stated that there were requests for the employment of Syrian Academics, generally in Arabic language and theology faculties of universities in Türkiye. There is a great potential for academics in other disciplines to work in their own fields of expertise. For this, it is necessary to be founded departments that teach Arabic in

universities or to be founded a Turkish/Arab university. However, there are bureaucratic obstacles to founding departments providing education in Arabic (Tanrıkulu, 2018: 2601).

Studies conducted in different cities and universities about Syrian higher education students starting education reveal that students experience difficulties in this process.

In a study conducted on Syrian students studying at Uşak University in 2018, it was revealed that students perceive social exclusion on issues such as economic, spatial, city-based, education and health. On the other hand, it has been seen that Syrian university students have multiple disadvantages as a result of the combination of the problems arising from being refugees with the educational problems they encounter at the university (Gül & Kaylı, 2020: 985).

As a result of another research, it was seen that Syrian and other immigrant university students in Konya tried to overcome difficulties such as communicating with academic and administrative staff, being marginalized culturally and socially, and understanding the thought system of another culture. On the other hand, it has been determined that they experience satisfaction problems such as stress, psychological trauma, financial dependence, identity confusion, language problems, cultural shock, inability to integrate into different social norms and values, changes in the education system, loneliness, lack of social and spiritual support (Altunbaş, 2020: 72-73).

The media has a great role in the problem of marginalization and segregation of Syrian university students. The media produces wrong content about Syrian students. The media uses exclusionary rhetoric towards Syrian refugees. An example of this is the publication of false information, such as Syrian students being placed in the quota of Turkish students at universities and scholarships given by the state. For this reason, in order to prevent disinformation on these issues, it is necessary to provide accurate information to the public periodically by authorized institutions (Gül & Kaylı, 2020: 1004).

Despite all the problems experienced, it is seen that Syrian university students under temporary protection move into the social cohesion process more easily and quickly than other Syrians. A study revealed that some of the most important factors affecting the social adaptation of Syrians to Türkiye are social and psychological support resources, individual characteristics, university education, and social activities at the university (Kaya, 2019: 157).

Problems in Education Policy Implementation

After the implementations made within the framework of the regulations, some technical and social problems also caused a complicating effect in achieving success. However, since the regulations made are of a general nature, they have also revealed different applications and results in different cities and schools within their original conditions. In this context, individual efforts and achievements towards solving problems are also observed in general.

Technical Issues

Difficulties in the Registration Process

With the migration influx, bureaucratic difficulties experienced in the school enrollment process for Syrian refugee children staying in Türkiye outside of the camps have been one of the obstacles to

system for registration caused some students not to go to school. In order to solve this problem, the Ministry of National Education published the circular numbered 2014/21 "Educational Services for Foreigners" in 2014. With this circular, children in Türkiye under temporary protection have the right to enroll in school only with a foreign identification document without a residence permit. The Information Operating System for Foreign Students (YÖBİS), which was prepared to facilitate the registration process of foreign students, reduced the difficulties experienced in the school enrollment process (Tunga et al., 2020: 329). However, although the Ministry of National Education enables Syrian children to enroll in any public school with the foreign identification document given to them, it is stated by the school administrators that there are some difficulties in the registration process when this document is not available (Levent & Çayak, 2017: 32).

Equivalency and Grade Level Determination Difficulty

One of the problems that Syrian students face in education is the problem of equivalence. The differences between Syrian and Turkish education systems and curricula cause problems regarding the grade levels that Syrian children will attend (Levent & Çayak, 2017: 33).

In addition, due to the fact that they take a break from education until they lead a regular and safe life during migration, the time they spend without education is long. After this long break, it is a problem at which grade level they will be enrolled. This problem arises when Syrian students, who do not speak Turkish, are enrolled in the first grade of primary school for language learning, or they are enrolled in the upper classes appropriate for their age, although they do not speak Turkish at all (Emin, 2018: 78).

Access to Education and Participation Problem

Lack of data on school-age children, transportation and service problems of students outside the camps, intercity mobility caused by migration from the camp to the city can negatively affect the continuity of education (Balci, p.2020).

For families, the fact that the schools they will send their children to are far away can create various security concerns and may cause them not to send their children to school (Akpınar, 2017: 28).

The transition to distance education during the coronavirus epidemic affected Syrian refugee children more than other children. Children and their families Who don't know Turkish, television broadcasts that are in Turkish, lack of television, internet, computer at home due to poverty, crowd family population, and obligation to children for taking an active role in housework negatively affected the education of refugee children. These situations, which affect the access to Education Information Network (EBA) courses, have also caused the children's level of benefit from the courses to be low. On the other hand, the fact that EBA courses can be recorded and watched again reduced the problems experienced by children in expressing themselves in face-to-face environments (Çekiç, 2019: 794-796).

Language Issue

In general, in the adjustment of students at school; Factors such as the behavior of teachers and administrators, friendship relations with their peers, the rate of feeling safe, and relations in and out

of the classroom are effective (Aykut, 2019: 176). This is even more important for immigrant children from different languages and cultures. In order to achieve this, knowledge of language is the first requirement.

The majority of immigrants from Syria, except Turkmen, do not speak Turkish. In addition to the absence of Arabic-speaking staff, teachers, the number and quality of teachers to teach Turkish are insufficient. Therefore, there is a communication problem between local teachers and students. The continuity of teachers' attendance is insufficient. It is a quality problem for those who do not have pedagogical training and who are not teachers to teach in Arabic (Balci, 2020). In addition, people involved in the education of refugee children should be equipped with education in emergencies (Yavuz & Mızrak, 2016: 194). All these situations negatively affect the education quality of Syrian students, especially in public schools.

The success of social integration has decreased as a result of the fact that Syrian students attending school mostly prefer TECs due to language problems and social adaptation problems (Kızıl & Dönmez, 2017: 234).

There is a wage problem due to the fact that Syrian teachers working in temporary education centers cannot be paid directly by the Ministry of National Education. Syrians who work as teachers are paid a small amount by various international and local institutions and organizations such as Türkiye Presidency of Religious Affairs, Municipalities and UNICEF (Emin, 2016: 21).

Within the scope of the PICTES project, those who participated in the "Problems Encountered in Teaching Turkish as a Foreign Language" course in the trainers' training course organized by the Erciyes University Continuing Education Center (ERSEM) and the Ministry of National Education presented their opinions in this context. It has been revealed that the problems encountered in teaching Turkish to Syrian children stem from the children's affective status, target language, materials, classroom management, classroom environment and family cooperation (Moralı, 2018: 1426).

Teachers who have Syrian students in their classrooms suggest that these students should be taken to a preparatory class before being distributed to other classes and they should be taught Turkish with the Latin alphabet (Erdem, 2017: 39).

In addition, in order to increase the motivation of students for language learning while providing this lecture, care should be taken that the number of Syrian students in the classrooms is not too high when compared to the number of general class students. Because students making groups among themselves and communicate in their own language. As a result of this, it has been determined that the level of need for Turkish has decreased and the Turkish language learning of Syrian students has therefore fallen behind (Çakmak, 2018: 74-75).

A second factor in the language learning and adaptation process is the family attitudes of refugee children. Parents who are conscious and open to collaborative work on this issue are suitable models

unable to communicate with the school (Çakan et al., 2018: 292).

In terms of families, not knowing Turkish or knowing Turkish at a low level causes them to be unaware of their legal rights and duties and to have difficulty in handling their official affairs. This situation can affect refugees at obtaining a valid identity document, receiving services from the public, benefiting from social assistance and social services, etc. Not knowing the language causes women to participate less in society, and therefore, they cannot adapt to social life (Aslan & Güngör, 2019: 1624).

War trauma recovery challenges and need for specially educated instructors

Studies have shown that the mental health of the children of emigrant families is adversely affected due to the traumatic events they experience during and after the migration process. Problems such as forcing girls to marry at a young age, not being sent to school, being exposed to all kinds of violence, lack of nutrition, not being able to benefit from their health rights adequately, and being forced into labor are the negativities experienced in this context (Karanfiloğlu, 2019: 109).

Those who have the right to go to school may have less chance of being affected by these negativities and traumas. However, the content of the education and the knowledge and attitude of the educator are important here. The ability of refugee students who have survived great difficulties at an early age when basic knowledge and skills are learned and adapting to the country they live in is related to the approaches of their teachers (Sağlam & Kanbur, 2017: 312).

The children of refugee families who came to Türkiye by fleeing the war in Syria need to see a different approach compared to the children of refugee families from other countries. According to the teachers and administrators who participated in a study, the reason for this was the death of Syrians in their country and the fact that they came to Türkiye to escape from the war after experiencing fear. Iranian, Afghan and Iraqi students are in Türkiye as a result of their families' desire to have better living conditions and educational opportunities in Türkiye. The families of these students have better financial opportunities and higher education levels. Therefore, they have fewer problems in adapting to Türkiye (Saritaş et al., 2016: 225).

In order to provide effective education to Syrian students under temporary protection who have experienced war trauma, it is important that school counselors are educated and experienced in working with children and adolescents from different cultures. This education should include multicultural counseling, advocacy and trauma (Kağnıcı, 2017: 1773).

In this sense, it is important that not only teachers and school counselors but also nurses have special training on the education of refugee children and families. In this context, nurses should have knowledge about the chronic and infectious diseases of refugee children, basic human rights, and growth and development processes. In addition, nurses should work on providing safe playgrounds for children, raising the awareness of the society about the effects of migration for children and families, enabling refugee children to communicate with people and eliminating the prejudices of the society (Aydın et al., 2017: 13).

It is possible to say that a large number of professionals have gained field practice in the ten years since the Syrian refugees first arrived to Türkiye.

Curriculum and Teaching Materials Problems

In terms of the quality of education, the number of students per teacher should be 40 at most (Yavuz and Mızrak, 2016:195) In addition to the building deficiencies, there is a lack of tools and equipment in learning Turkish (Balci, 2020). Educators suggest the implementation of level classes that will classify students according to grammar in Turkish education and reinforcement courses for Syrian children (Göksoy, 2020: 465).

Various aids are provided to Syrian students by civil society and international aid organizations. UNICEF and Turkish Red Crescent are at the forefront of these organizations. In this context, besides a certain amount of financial aid, stationery and clothing aid is also provided to the students who come to the school (Eren, 2019: 220). School needs and stationery sets are distributed to children by the Association for Solidarity with Asylum Seekers and Migrants (SGDD), and mediation is provided for helping other aid organizations and charitable citizens (Akıllı & Dirikoç, 2015: 264).

Current Diploma Issue in Temporary Education Centers

It is a problem that students studying in temporary education centers are not given a valid diploma. Because of this problem, if the refugee student goes to his own country or a third country after education, he cannot provide the equivalence of education. In the solution of this problem, especially international organizations should play a role due to the political crisis between Türkiye and Syria (Yavuz & Mızrak, 2016: 196).

Lack of Coordination, Information and Guidance

First of all, Syrians and parents do not know about public school opportunities and their knowledge of their rights and responsibilities in education is insufficient (Balci, 2020). This is due to the inadequacy of informing the public about the activities carried out by official institutions in the field of education for Syrians in Türkiye (Seydi, 2014: 297). In order for the aid and training activities to be regular and effective, coordination between public institutions and non-governmental organizations should be improved (Emin. 2016: 22).

Social Issues

Disadvantaged Children

Children who do not have a parent or family or who are disabled need special education and rehabilitation (Balci, 2020).

Socio-Economic Disability and Child Labor

Due to factors such as the low education level of Syrian families, poverty, lack of social security, and cultural differences with the local people, it makes it difficult for children to adapt to the society they live in (Ereş, 2015: 17). In fact, it can be seen that families make their children work and even beg money from the principal and teacher at school due to poverty (Balci, 2020).

education because they have to be partners in their families' struggle for survival. Children are worked in fields and gardens in rural areas, and in workshops and on the streets in cities. In border provinces such as Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, and Hatay, Syrian child workers can be found working in knitwear workshops, textile factories, dried fruit factories, shoe manufacturing workshops and car repair shops, agricultural labor, and in the streets, in jobs such as paper tissue and water sales (Akpınar, 2017: 23).

Social Acceptance and Adaptation Problem

It can be seen that Syrian families do not want to enroll their children in school for fear of being bullied. In order to prevent this situation, it is necessary to carry out studies to ensure social integration before physical adaptation (Balci, 2020).

It is seen that Syrian refugees, who have economic opportunities and have established a business in Türkiye, easily rent a house, their children continue their education and establish good relations with the local people through their workplaces. This makes them more advantageous than Syrians who do not have access to economic resources. Adaptation processes for themselves and their children are slow for those whose economic situation is not good (Şimşek, 2018: 383).

It is important that the educated refugees contribute more to employment and the development of the country in order to solve the problem of adaptation to the society they live in. This will enable them to benefit more from the country's opportunities socially and economically and to be more accepted by the local people (Ertan ve Ertan, 2017: 23-24). From this point of view, considering that most of the Syrian refugees who have been in Türkiye for more than ten years will stay in the country in the next period, it is important to plan an education that will ensure adaptation and employment for them.

Schools and educational environments are important for refugee children to recognize the new culture that they met in the first place. Therefore, it should be known that adaptation to school is the beginning of the cultural transformation process (Şimşek ve Kula, 2018: 18). In addition to the correct planning of the educational content, necessary measures should be taken to eliminate the obstacles to school attendance.

Factors Affecting Success

Neglects such as not knowing the language, adaptation, irregularity, uncertainty, lack of planning, absenteeism from school, lack of boundaries, health problems, irregularity, transition to higher education without examination, family indifference, differences in practice, and mental chaos in the society on this issue lead to failure in education for Syrian students (Göksoy, 2020: 463).

In addition, the tension created by the new life that comes with war, migration and displacement all over the world negatively affects the inner world of children. Children's longing for their homeland, the differences between their old and new lives, the physical and social deprivation of their new places, the tension and hostility caused by cultural incompatibility, social pressures such as discrimination, exclusion, and marginalization cause severe and traumatic consequences for children (Gencer, 2017: 848). Therefore, the attitudes and behaviors they encounter at school are an important

tool in overcoming this trauma. In this regard, as well as trainers, local peers and families who will motivate them to have a positive attitude are needed.

Different City Examples

Apart from these general problem determinations, different practices and results have emerged for the education of Syrians in different cities of Türkiye in line with the efforts or the level of knowledge of the trainers and the conditions of the school and city. The differences in this direction have been revealed by various studies.

In a study conducted in Samsun, which is located in the Black Sea region of Türkiye, it was determined that refugee children had difficulties in communicating with their teachers and peers. As a result, it has been observed that Syrian students are largely deprived of the knowledge, skills and attitudes provided by the school. In addition, it was determined that they could not socialize as a result of difficulties in getting along with their peers and they were mostly alone. Another finding is that Syrian children's inability to meet basic care skills such as cleaning due to socio-economic impossibilities creates discomfort for other families. It was observed that when teachers had the opportunity to meet with parents, they could not establish a healthy dialogue (Uzun & Bütün, 2016: 79).

As a result of the interviews held with teachers, school administrators, Syrian students and parents in Altındağ District of the capital Ankara, the issues of communication, education process, classroom climate, physical structure of the school, school attendance, enrollment, behavior, cultural differences, academic success, bullying-exclusion and marginalization were discussed. It has been revealed that there are problems on these issues (Songür & Olgun, 2020: 2969).

In the research in Nevşehir, one of the cities of the Central Anatolia region, the classroom teachers stated the problems encountered in the education of Syrian students; language problem, registration, bullying, adaptation, attendance, cleanliness, separation and being unwanted by Turkish parents (Özenç & Ferhat, 2019: 68-70).

In a study conducted in Afyonkarahisar province in the west of Türkiye, it was revealed that teachers are in need of professional development in terms of analysis of the content of the education to be given to refugee students, teaching strategies, lesson tools and materials, development and evaluation of measurement tools. It has been stated that this situation arises from the fact that teachers receive university education for education in monocultural and monolingual environments and gain experience in this context (Erdem, 2017: 39).

As can be seen, in various researches conducted in different provinces from the north to the west of Türkiye, from the inner regions to the capital, it has been revealed that the Syrian students face many problems as a result of the trainings given to Syrian students. However, there are other studies that show that the training provided has positive results or that different applications can be more successful.

2020 showed that the content of the education provided ensured the interaction and harmony of refugee children with the society they live in. This result revealed that common religion courses are of a quality that will make Syrian students feel like a foreigner in Türkiye. However, it has been stated that the content of religious education in question aims to protect refugee children's ties with their past without isolating them from the culture of their own country (Sever, 2020: 1).

In a study based on the opinions of teachers working in the 2017-2018 academic year in İstanbul and Bursa, the important industrial cities of Türkiye's Marmara Region, it was seen that teachers believed that there was no cultural conflict between Syrian and Turkish students studying at primary school despite cultural and social differences. Considering that the problem in cultural cohesion stems from not knowing the language, it has been concluded that teachers benefit from group work, values education, social activities and children's games for language improvement (Jafari et al., 2018: 134).

As a result of the research in question, the results in line with the prediction that the problem of adaptation will be solved with the solution of the problem of not knowing the language of the teachers were also revealed in a study conducted in İstanbul. Accordingly, in the research conducted through interviews with some teachers working in primary schools in İstanbul's Ataşehir district, it was concluded that the attitudes and perceptions of Syrian students' friends towards them were prejudiced and exclusionary at the beginning, but a supportive and sharing attitude emerged with the increase in communication with the efforts of the teachers and the development of the language (Karaağaç & Güvenç, 2019: 557).

In a study conducted in Samsun, it was seen that teachers carried out activities to strengthen the communication skills of refugee children, to ensure their active participation and to facilitate their adaptation to the social order. For this purpose, it has been determined that they have developed methods such as using illustrated text, language teaching with games, setting concise rules, exhibiting a moderate approach, creating a need for Turkish by creating a purposeful seating arrangement. In addition, it has been determined that teachers use techniques such as technology use, repetition and concretization to make it easier for students to understand (Çakan et al., 2018: 290).

On the other hand, there are opinions in the literature that sports activities can contribute to the positive development of the personality of refugee children. Accordingly, since participation in sports is a means of socialization, sports activities are helpful in the psychosocial development of children and in solving socio-cultural problems (Sagın & Güllü, 2020: 95).

It has also been demonstrated by other research results that being able to speak a common language and share in common social activities such as sports increases harmony between local and refugee students.

It has been determined that in the 2019-2020 academic year, Syrian students studying in the Çarşamba district of Samsun encounter a general acceptance within the school, and their adaptation problems decrease. It has been observed that as the duration of students going to school in Türkiye

increases, their sense of belonging to Türkiye also increases (Aslan, 2020: 42). This situation shows the importance of taking measures to ensure the attendance of more Syrian students to school.

Although it is thought that sharing on common religion and belief is effective in harmony, it is not as effective as speaking the common language.

In the research conducted with the teachers of Religious Culture and Moral Knowledge, who work in various cities of Türkiye and have Syrian students in their classes, different results have emerged. The majority of the teachers participating in the research stated that Syrian children experience various problems due to language barriers and that they encounter problems such as labeling, marginalization and violence in social cohesion (Altıntaş, 2018: 469).

This example has shown that although common religious education is unifying in terms of harmony in terms of content, it still prevents being successful enough if there is no practice of speaking the same language. On the other hand, integration with local people can be more successful for Syrians living in cities in Türkiye, which have linguistic, historical and cultural, even ethnic and kinship ties with their country. A study conducted in Ankara and Hatay provinces is an important example in showing the effect of living in cities close to their own culture on adaptation.

In a study comparing the situation of Syrian children living in Ankara and Hatay provinces, it was determined that children living in Hatay province, which is at border of Syria, have less difficulties and have more freedom. For example, Syrian girls living in Hatay feel more secure and can go out of the home more. It is thought that the reasons for this situation are that Hatay is culturally and geographically close to Syria, that there is a large number of people who can speak Arabic, that there are kinship ties with Syrians and that Hatay is a smaller city. It has been stated that the fact that Syrian children in Hatay experience their own language and cultural characteristics more intensely here facilitated the adaptation process of the children, but on the other hand, it made it difficult for them to learn Turkish and to comply with the country's rules (Gencer, 2019: 280-281).

Conclusion and Recommendations

After the migration to Türkiye that started in 2011, many legislations have been published regarding the education of Syrian children and young people. In addition, Syrian people have implemented various projects in cooperation with the Ministry of National Education, the European Union and non-governmental organizations to ensure their adaptation to the Turkish education system and their access to education.

Within the scope of the education policy for Syrian children and youth in Türkiye, education have been started on five main platforms. These are; Temporary Education Centers, public schools, Syrian private schools, open education institutions and higher education institutions.

In this context, despite the legislative changes and the opportunities provided in all kinds of training platforms, technical and social problems arose in practice.

equivalence and class level, problems in accessing and participating in education, language learning problems, difficulties in overcoming war trauma and the need for specially trained trainers, lack of curriculum and teaching materials, valid diploma problem in temporary education centers, the lack of coordination, information and guidance.

Social problems, such as disadvantaged children without family or disabled children, early marriage and child labor as a result of socio-economic insufficiency, social acceptance and adaptation problems, uncertainty, lack of planning, absenteeism from school, health problems, irregularity, transition to higher education without examination, family indifference, etc. are other elements.

In the studies showing the results of the application, it has been determined that solving the language problem in many different city examples generally ensures the social cohesion of the students and their success in education.

In conclusion, The Ministry of National Education, together with many international organizations in Türkiye, carries out important studies for Syrian refugees in terms of adaptation to the national education system (Kızıl and Dönmez, 2017: 234). However, in order to solve the problems and problems experienced, decision makers should not only focus on the physical initiation of school for refugees, but also develop multi-dimensional policies to ensure social cohesion (Yavuz & Mızrak, 2016: 194). In solving the problems here, state institutions and NGOs; The joint work of Syrian refugees and local governments will contribute (Çakmak, 2018: 467).

There is a need for a culturally sensitive and inclusive education policy that will support the schooling of Syrian children and support their education processes. It is necessary to carry out child-oriented studies that will take place in school-family-society cooperation. In order to reduce the current problems of Syrian students, school social work practices should be carried out based on their needs, individual differences and potentials and evaluating them with all aspects in a bio-psycho-social framework (Gencer & Özkan, 2017: 229).

Also, compliance is not a one-sided situation. Therefore, it requires the common will and practices of the local people and refugees. Therefore, it is important that the social acceptance and adaptation process be carried out simultaneously and through policies that complement and support each other. In this context, while making policies and regulations regarding Syrians under temporary protection in Türkiye, decision mechanisms should be established where their opinions will be taken (Yıldırım vd., 2017: 124).

In conclusion, this study shows that the Syrian refugees, who were initially thought to be temporary, were planned to continue their education in the camps and without obtaining a diploma or document, and then, with the prolongation of the war, the necessary legal arrangements were made to include Syrians in the Turkish National Education System and Higher Education. Despite the arrangements made, it is seen that technical and social problems continue in practice and the desired level of participation in education after primary school cannot be reached. However, it has been revealed that the results of education policies for Syrians under temporary protection vary with factors such as the

cultural structure of the cities where Syrians live in Türkiye, their geographical proximity to Syria, the population of Arab origin in the city, the status of schools, and the qualifications and experience of teachers. On the other hand, it has been understood that the most important factor in ensuring success and harmony in education, wherever it is, is grammar. It has been revealed in almost all researches on the subject that the efforts made to ensure sufficient success in this regard cannot provide the desired result to a large extent. It has been determined that it is important to ensure that an increasing number of Syrians receive education in higher education and that Syrian academics take part in the academy, even if it is not at the desired level. The increase in this group as an educated and most adaptable group to contribute to employment has been found to strengthen the bond formation between both communities. In this respect, effective language learning in all age groups, ensuring school attendance and increasing the number of academicians and students in the academy should be the priority policy issues for harmonization.

Conflict of Interest Statement

There is no financial conflict of interest with any institution, organization or person related to my article titled “Educational Policies and Practices Regarding the Adaptation of Syrian Under Temporary Protection to Türkiye”.

References

- Akgül, A., Kaptı, A., ve Demir, O. Ö. (2015). Göç ve kamu politikaları: Suriye krizi üzerine bir analiz. *A Journal of Policy and Strategy*, 1(2), 1-22. Retrieved from <https://docplayer.biz.tr/20285841-Goc-ve-kamu-politikalari-suriye-krizi-uzerine-bir-analiz-migration-and-public-policies-an-analysis-of-syrian-crisis.html>
- Akıllı, H. & Dirikoç, A. (2015). Uydu kent Nevşehir’de göç çocukları. *İdealkent*, 6 (17), 252-269. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/idealkent/issue/36788/419047>
- Akpınar, T. (2017) Türkiye’deki Suriyeli mülteci çocukların ve kadınların sosyal politika bağlamında yaşadıkları sorunlar. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 03 (03), 16-29. Retrieved from https://www.ibaness.org/bnejss/2017_03_03/03_Akpınar.pdf
- Aksoy, E. (2020). Türkiye’deki Suriyeli göçmen çocukların okullaşma durumları. *Akademik Hassasiyetler*, 7(14), 37-51. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/58511/801065>
- Altıntaş, M. E. (2018). DKAB Öğretmenlerine göre Suriyeli çocukların devlet okullarında karşılaştıkları sorunlar (Nitel bir araştırma). *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 18(2), 469-499. Retrieved from <http://marife.org/tr/pub/issue/41897/460366>
- Altunbaş, A. (2020). Türkiye’de yaşayan göçmenlerin üniversite eğitiminden memnuniyetlerinin Konya’daki Suriyeli öğrenciler örneği üzerinden değerlendirilmesi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 64-74. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uad/issue/53722/772646>
- Aslan, A. (2020). Suriyeli öğrencilerin ikincil sosyalleşmeleri bağlamında okulun işlevleri: Çarşamba örneği. *AJELI-Anatolian Journal of Educational Leadership and Instruction*, 8(1), 42-58. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ajeli/issue/55527/731380>
- Aslan, G. G., & Güngör, F. (2019). Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye göç sonrası yaşadığı sorunlar: İstanbul örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1602-1632. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/724674>

- Çocuk Hastanesi Dergisi, 7(1), 8-14. Retrieved from https://jag.journalagent.com/behcetuz/pdfs/BUCHD_7_1_8_14.pdf
- Aykut, S. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitim sorunları: Farklılıklara saygı eğitimi odağında okul sosyal hizmeti önerisi*. (Publication No. 549278) [Doctoral dissertation, Hacettepe University].
- Balcı, E. (2020). Suriyeli çocukların eğitimi. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*. 30 Haziran 2020 Retrieved from <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/suriyeli-cocuklarin-egitimi>
- Canpolat, G. (2020). *Türkiye'ye göç eden Suriyeli çocukların sosyalleşme süreci ve eğitim konusunda geliştirilen farklı pratikler*. (Publication No. 640085) [Master's thesis, İstanbul Ticaret University]. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=cYrrDgAxWHxUJ9nPmIxOfg&no=smCqCMkZd5mjpa-1MjMoQ>
- Çakan, A., Mercan, M., & Uzun, E. M. (2018). Okul öncesi kurumlarına devam eden mülteci çocukların sosyalduygusal gelişimleri. (in Ed. Özpolat). *V. Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar*, 267-386. Retrieved from <https://oka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/zorunlu-gocler-ve-dogurdugu-sosyal-travmalar-yayini.pdf#page=264>
- Çakmak, Ö. (2018). *Okul yöneticilerinin gözüyle Suriyeli öğrencilerin eğitiminde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri (Kilis örneği)* (Publication No. 514852) [Master's thesis, Gaziantep University]. Retrieved from https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=jGi_P1q8W429Xn1p4c9sFg&no=OSbIAWQOPr3LPyrHj2CjJA
- Çekiç, A. (2019). Türk ve mülteci (Suriye Vatandaşları) öğrencilerin sosyal becerilerinin karşılaştırılması. *Educational Sciences Proceeding Book*, 173-177.
- Çopur, A., & Demirel, M. (2017). Suriyeli mültecilerin yükseköğrenim sorunu: Göç süreci ve sonrası. In Ed. Kılıç, M., Eraslan, M. *6. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi Eğitim Bilimlerinde Yenilikler ve Nitelik Arayışı*, 13-27.
- Emin, M. N. (2016). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi temel eğitim politikaları analizi. Şubat 2016 Sayı: 153 SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı http://file.setav.org/Files/Pdf/20160309195808_turkiyedeki-suriyeli-cocuklarin-egitimi-pdf.pdf
- Emin, M. N. (2018). *Türkiye'deki Suriyeli çocukların devlet okullarında karşılaştığı sorunlar Ankara ili örneği*. (Publication No. 511086) [Master's thesis, Ankara Yıldırım Beyazid University]. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Z33mnQ4-iBSX05rbBIyrdA&no=YMgqJJA7dnHqCrIzwBDnug>
- Erdem, C. (2017). Sınıfında mülteci öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları öğretimsel sorunlar ve çözüme dair önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mead/issue/30039/322019>
- Erdoğan, M. (2019). *Türkiye'deki Suriyeli mülteciler*. Rapor. Eylül 2019. Konrad Adenauer Stiftung
- Eren, Z. (2019). Yönetici ve öğretmen görüşlerine göre göçmen çocukların eğitim sorunları ve çözüm önerileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 213-234. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibuefd/issue/43815/476805>
- Ereş, F. (2015). Türkiye'de göçmen eğitimi sorunsalı ve göçmen eğitiminde farklılığın yönetimi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 17-30. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/jiss/issue/25891/272819>
- Ertan, K. A., & Ertan, B. (2017). Türkiye'nin göç politikası. *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, 1(2), 7-39. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/conress/issue/35835/401581>

- Ertaş, H., & Kırac, A. G. F. Ç. (2017). Türkiye’de Suriyeli göçmenlere yönelik yapılan eğitim çalışmaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (13), 99-110. Retrieved from <http://sosyoteknik.selcuk.edu.tr/sustad/article/view/109>
- Esen, S. (2020). *Suriyeli çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonu (uyumu) ve yaşanan sorunlar (Konya İli Örneği)*. (Publication No. 641584) [Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University].
- Gaziantep Üniversitesi. (21.07.2022). *Afrin Eğitim Fakültesi*. <http://afrinegitim.gantep.edu.tr/>
- Gaziantep Üniversitesi (2022) *El-Bab İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*. (21.03.2022). <http://elbabibf.gantep.edu.tr>
- Gencer, T. E. (2017). Göç ve eğitim ilişkisi üzerine bir değerlendirme: Suriyeli çocukların eğitim gereksinimi ve okullaşma süreçlerinde karşılaştıkları güçlükler. *Journal of International Social Research*, 10(54), 838-851. Retrieved from <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/an-evaluation-of-the-relationship-of-immigration-and-education-education-needs-of-the-syrian-refugee-children-and-challe.pdf>
- Gencer, T. E. (2019). *Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay’da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği*. (Yayımlanmamış Publication No. 540880) [Doctoral dissertation, Hacettepe University].
- Gencer, T. E., & Özkan, Y. (2017, Ağustos 29-31). *Göç eden çocukların kayıp nesil olmalarını engellemek: Suriyeli çocukların eğitim sistemi üzerinden entegrasyonu ve okul sosyal hizmeti uygulamaları*. [Konferans Bildirisi]. Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresi Proceeding Book, Ankara-Türkiye.
- Göksoy, S. (2020). Milli Eğitim Bakanlığının mülteci öğrencilere yönelik eğitim politikaları ile ilgili eğitimci görüşleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 24 (81), 449-466. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2594430>
- Gül, M., & Kaylı, D. Ş. (2020). Türkiye’deki Suriyeli üniversite öğrencilerinde sosyal dışlanma algısı üzerine nitel bir araştırma: Uşak üniversitesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 985-1007. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/56176/688774>
- Jafari, K. K., Tonğa, N., & Kışla, H. (2018). Suriyeli öğrencilerin bulunduğu sınıflarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin görüşleri ve uygulamaları. *Academy Journal of Educational Sciences*, 2(2), 134-146. Retrieved from <http://journal.acjes.com/tr/pub/issue/40569/479232>
- Kağnıcı, D. Y. (2017). Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum sürecinde okul psikolojik danışmanlarına düşen rol ve sorumluluklar. *Elementary Education Online*, 16(4), 1768-1776. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/31371/342990>
- Karaağaç, F. C., & Güvenç, H. (2019). Resmi ilkokullara devam eden Suriyeli mülteci öğrencilerin eğitim sorunları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 530-568. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/opus/issue/44324/530733>
- Karanfiloğlu, M. (2019). Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği. *Muhakeme Dergisi*, 2(1), 99-124. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhakeme/issue/46343/508689>
- Kaya, A. (2019). *Suriyeli mülteci çocukların eğitimi üzerine bir araştırma: Geçici eğitim merkezleri ve müfredatları*. [Doctoral dissertation, Marmara University].
- Kaya, Ö. S. (2019). *Geçici koruma statüsünde bulunan Suriyeli üniversite öğrencilerinin göç sürecindeki uyum yaşantıları*. (Publication No. 565871) [Master's thesis, Hacettepe University].
- Kızıl, Ö. & Dönmez, C. (2017). Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılara sağlanan eğitim hizmetleri ve sosyal bilgiler eğitimi bağlamında bazı sorunların değerlendirilmesi, *International Journal Of Education Technology and Scientific Researches*, 2(4), 207-239. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijetsar/issue/33837/354848>

- görüşleri. *HAYEF Journal of Education*, 14(1), 21-46. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhayefd/issue/30378/328099>
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (14.06.2019). *Göç ve Acil Durum Bakanlığı Başkanlığı* https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_06/26115239_14_HAZIRAN_2019_YINTERNET_SUNUUU_.pdf
- Mert, İ. S., & Çıplak, B. (2017). Suriyeli ve diğer yabancı öğrencilerin türk eğitim sistemine adaptasyonu ve okul içi iletişimlerine yönelik bir inceleme. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 68-79. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uiibd/issue/29926/318033>
- Moralı, G. (2018). Suriyeli mülteci çocuklara Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde karşılaşılan sorunlar. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1426-1449. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/opus/issue/37063/443945>
- Özenç, E. G., & Ferhat, S. A. A. T. (2019). Sınıf öğretmenlerinin Suriyeli öğrencilerin eğitiminde karşılaştığı sorunlar. *International Journal of Active Learning*, 4(2), 60-74. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijal/issue/51120/486319>
- Sağın, A. E., & Güllü, M. (2020). Suriyeli öğrencilerin okula uyum süreci; Sportif etkinliklerin rolü. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 22(3), 86-99. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunibesyo/issue/57066/748230>
- Sağlam, H. İ., & Kanbur, N. İ. (2017). Sınıf öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 310-323. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/suje/issue/28948/335877>
- Sarıtaş, E., Şahin, Ü., & Çatalbaş, G. (2016). İlkokullarda yabancı uyruklu öğrencilerle karşılaşılan sorunlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Ek1), 208-229. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/34754/384374>
- Sever, M. B. (2020). Suriyeli mülteci çocukların eğitim durumu ve sosyal uyum örnekleme. *Journal of European Education*, 10(1-2), 1-16. Retrieved from <http://www.eu-journal.org/index.php/JEE/article/view/289>
- Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların eğitim sorununun çözümüne yönelik izlediği politikalar. Süleyman Demirel Üniversitesi *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014 (31), Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sufesosbil/issue/11406/136183>
- Songür, N., & Olgun, O. (2020). Geçici koruma statüsündeki Suriye kökenli öğrencilerin eğitim gördükleri ilkokullarda yaşanan sorunlar: Ankara-Altındağ İlçesi örneği. *Third Sector Social Economic Review*, 55(4), 2969-2996. Retrieved from <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=sosyal&Id=dXcczHYBu-adCBSEJklt>
- Şahin, H. (2020). Göç olgusu, mülteci çocukların eğitimi ve Suriyeli mülteci çocukların türk eğitim sistemine entegrasyonu süreci. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(1), 377-394. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/53329/710385>
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Göç Özel Sayısı Cilt 2, 367-392. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/40846/446153>
- Şimşek, H., & Kula, S. S. (2018). Türkiye'nin göçmen politikasında ihmal edilen boyut: Eğitsel uyum programı. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 5-21. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aeuifbd/issue/41906/505306>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2020). *Güvenli liman Türkiye'nin dünyaya çağrısı: mülteciler için işbirliği*, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (23.12.2021). *İstatistikler*, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (21.07.2022). *Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesi*. <https://www.goc.gov.tr/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi>
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Dış Göç Politikası Özel İhtisas Komisyonu Raporu [Eleventh Development Plan (2019-2023) Foreign Migration Policy Specialization Commission Report].
- Tanrıkulu, F. (2018). Suriye krizi sonrası Türkiye'deki sığınmacıların ve göçmenlerin eğitimi: Geçmiş, bugün ve gelecek perspektifleri, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2585-2604. doi: 10.17218/hititsosbil.450208. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsosbil/issue/39369/450208>
- Taş, H. Y., & Özcan, S. (2018). Suriyeli göçmen sorunlarının, sosyal politikalar bağlamında analizi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(17), 36-54. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hakisderg/issue/36564/409860>
- Tunga, Y., Engin, G., & Çağıltay, K. (2020). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitiminde karşılaşılan sorunlar üzerine bir alanyazın taraması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 317-333. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inuefd/issue/53939/535845>
- Uğurlu, Z. (2018). Suriyeli sığınmacı öğrencilerin okula uyum sorunlarının çözülmesi ve desteklenmesinde öğretmen etkisi. *Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar*, 191-262.
- UNHCR The UN Refugee Agency (21.07.2022). *Refugee Data Finder*. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>
- UNICEF Türkiye Milli Komitesi (06.07.2022). *Türkiye'deki Suriyeli çocuklar*. <https://www.unicefturk.org/yazi/acil-durum-turkiyedeki-suriyeli-cocuklar>
- Uzun, E. M., & Bütün, E. (2016). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki Suriyeli sığınmacı çocukların karşılaştıkları sorunlar hakkında öğretmen görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 237-258. Retrieved from <http://ijeces.hku.edu.tr/tr/pub/issue/22947/175325>
- Yavuz, Ö & Mızrak, S. (2016). Acil durumlarda okul çağındaki çocukların eğitimi: Türkiye'deki Suriyeli mülteciler örneği. *Göç Dergisi*, 3 (2), 175-199. Retrieved from <https://dergi.tplondon.com/goc/article/view/578/570>
- Yıldırım, S., İslamoğlu, E. & İyem, C. (2017). Suriyeli sığınmacıların toplumsal kabul ve uyum sürecine ilişkin bir araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 107-126. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/36462/413193>

Genişletilmiş Özet

2011 yılında Suriye'den Türkiye'ye başlayan göçün ardından uluslararası nitelikte bir göçmen statüsü olan geçici koruma altına alınan Suriyelilerin Türkiye'de yerel toplumla uyumlarını sağlamak için politikalar yürütülmesi elzem nitelik kazanmıştır. Bunlardan biri de başta Suriyeli çocuk ve gençlerin uyumunu sağlamak için hayata geçirilen eğitim politikaları olmuştur. Bu kapsamda geçici koruma statüsündeki göçmenlerin eğitimine ilişkin birçok mevzuat yayımlanmıştır. Bunun yanı sıra Suriyelilerin Türk eğitim sistemine erişimlerinin sağlanması amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı, Avrupa Birliği ve sivil toplum kuruluşları işbirliğinde çeşitli projeler yürütülmüştür.

Türkiye'de Suriyeli çocuk ve gençlere yönelik eğitim politikası kapsamında beş ana platformda eğitime başlanmıştır. Bunlar; Geçici Eğitim Merkezleri, devlet okulları, Suriyelilerin özel okulları, açık öğretim kurumları ve yüksek öğretim kurumlarıdır.

sağlanan imkanlara rağmen uygulamada teknik ve sosyal sorunlar yaşandığı ortaya konulmuştur.

Teknik sorunlar şunlar olarak ifade edilebilir; kayıt sürecinde yaşanan güçlükler, denklik ve sınıf düzeyi belirleme güçlüğü, eğitime erişim ve katılımı yaşanan sorunlar, dil öğrenme sorunları, savaş travmasını ve özel yetiştirilmiş eğitimcilerle duyulan ihtiyacın aşılmasındaki güçlükler, müfredat ve öğretim materyallerinin eksikliği, geçici eğitim merkezlerinde geçerli diploma sorunu, koordinasyon, bilgilendirme ve yönlendirme eksikliği.

Sosyal sorunlar ise ailesi olmayan dezavantajlı veya engelli çocuklar, sosyo-ekonomik yetersizlik sonucu erken yaşta evlilik veya çocuk işçiliği, sosyal kabul ve uyum sorunları, belirsizlik, plansızlık, okula devamsızlık, sağlık sorunları, düzensizlik, sınavsız yüksek öğrenime geçiş, aile ilgisizliği vb. diğer unsurlardır.

Eğitim politika uygulama sonuçlarını gösteren çalışmalarda birçok farklı şehir örneğinde dil sorununu çözenin genel olarak öğrencilerin sosyal uyumunu ve eğitimdeki başarılarını sağladığı tespit edilmiştir.

Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye'deki birçok uluslararası kuruluşla birlikte Suriyeli mülteciler için ulusal eğitim sistemine uyum açısından önemli çalışmalar yürütmekte olduğu söylenebilir (Kızıl ve Dönmez, 2017: 234). Ancak yaşanan sorunların ve sorunların çözümü için karar alıcıların sadece mülteciler için fiziksel olarak okul açılmasına odaklanması değil, aynı zamanda toplumsal uyumu sağlamaya yönelik çok boyutlu politikalar geliştirmesi gerekmektedir (Yavuz ve Mızrak, 2016: 194). Buradaki sorunların çözümünde devlet kurumları ve STK'lar; Suriyeli mülteciler ve yerel yönetimlerin ortak çalışması katkı sağlayacaktır (Çakmak, 2018: 467).

Suriyeli çocukların okullaşmasına ve eğitim süreçlerine destek olacak, kültürel açıdan duyarlı ve kapsayıcı bir eğitim politikasına ihtiyaç vardır. Okul-aile-toplum işbirliği içinde yer alacak çocuk odaklı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Suriyeli öğrencilerin mevcut sorunlarının azaltılması için okul sosyal hizmeti uygulamalarının ihtiyaçları, bireysel farklılıkları ve potansiyelleri temel alınarak ve tüm yönleriyle biyo-psiko-sosyal çerçevede değerlendirilerek gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Gencer ve Özkan, 2017: 229).

Ayrıca uyum tek taraflı bir durum değildir. Dolayısıyla uyum yerel halkın ve göçmenlerle ortak irade ve uygulamalarını gerektirir. Bu nedenle toplumsal kabul ve uyum sürecinin eş zamanlı ve birbirini tamamlayan ve destekleyen politikalar aracılığıyla yürütülmesi önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'de geçici koruma sağlanan Suriyelilere ilişkin politika ve düzenlemeler yapılırken görüşlerinin alınacağı karar mekanizmaları oluşturulmalıdır (Yıldırım ve Cemal, 2017: 124).

Sonuç olarak bu çalışma, uyum kapsamında eğitim politikası belirlenirken başlangıçta geçici olduğu düşünülen Suriyeli sığınmacıların diploma veya belge almadan kamplarda eğitimlerine devam etmelerinin planlandığını ve ardından savaşın uzamasıyla birlikte gerekli yasal düzenlemelerin ve uygulamaların yapıldığını göstermektedir. Yapılan çalışmalarla Suriyelilerin Türk Milli Eğitim Sistemine ve Yükseköğretime dahil edilmesi sağlanmıştır. Yapılan düzenlemelere ve eğitime katılım mekanizmalarının sağlanmasına rağmen yapılan saha araştırmalarında uygulamada teknik ve sosyal sorunların devam ettiği ve ilköğretim sonrası eğitime istenilen düzeyde katılım sağlanmadığı görülmektedir. Ancak geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik eğitim politikalarının sonuçlarının Türkiye'de Suriyelilerin yaşadıkları şehirlerin kültürel yapısı, Suriye'ye coğrafi yakınlığı, şehirdeki Arap kökenli nüfusun oranı, okulların durumu ve öğretmenlerin nitelikleri ile deneyimleriyle bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, nerede olursa olsun eğitimde başarı ve uyumu sağlamada en önemli faktörün dil öğrenimi olduğu anlaşılmıştır. Bu konuda yeterli başarıyı sağlamak için gösterilen çabalara rağmen istenilen başarının büyük ölçüde sağlayamadığı hemen hemen tüm araştırmalarda ortaya konulmuştur. Artan sayıda Suriyelinin yükseköğretimde eğitim görmesinin ve istenilen

düzeyde olmasa da Suriyeli akademisyenlerin akademide yer almasının önemli olduğu tespit edilmiştir. Zira eğitimli ve istihdama en elverişli bu grup yerel halk tarafından daha kolay kabul gören ve uyuma en yatkın kesimdir. Dolayısıyla bu kesimdeki kişi sayısının artmasının her iki toplum arasındaki bağı güçlendireceği öngörülebilir. Bu bağlamda, Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik olarak tüm yaş gruplarında etkili dil öğrenimin, gençlerde okula devamlılığın sağlanmasının yanı sıra Suriyeli akademisyen ve yüksek öğrenimdeki öğrenci sayısının artırılmasının teşvik edilmesi uyum için öncelikli eğitim politika konuları olmalıdır.

2482 · Atıf / Citation: ÖKTEN, Serkan. (2023). "Educational Policies and Practices Regarding the Adaptation of Syrians Under Temporary Protection to Türkiye" ODÜSOBİAD 13 (2), 2457-2482, Doi: 10.48146/odusobiad.1232477

